

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

CLEMENTIS ALEXANDRINI

PÆDAGOGUS

CAPITULA LIBRI PRIMI

- α' Τί ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.
- β'. Ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός ἐπιστασθεῖ.
- γ'. Ὅτι φιλόφρων ὁ Παιδαγωγός.
- δ'. Ὅτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁ Λόγος Παιδαγωγός ἐστι.
- ε'. Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν κυταγιόμενοι παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.
- ς'. Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ νηπίων προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μυθμημάτων ἀντίτεσθαι διδαχὴν.
- ζ'. Τίς ὁ Παιδαγωγός· καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.
- η'. Πρὸς τοὺς ἠγρυμμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δίκαιον.
- θ'. Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργεσιῶν καὶ κολάζειν δικαίως· ἐν ᾧ τίς ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγίας τοῦ Λόγου.
- ι'. Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ Λόγου καὶ ἀπειλεῖ τῶν ἁμαρτιῶν, ἀπειλῶν· καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.
- ια'. Ὅτι διὰ νόμον καὶ προφητῶν ὁ Λόγος ἐπαιδαγωγεῖ.
- ιβ'. Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγός ἀσχηρῶς καὶ χρηστότητι.
- ιγ'. Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα κατὰ τὸν ἔρθὸν γίνεται Λόγον, οὕτως ἐμπαλιν τὸ ἁμάρτημα παρὰ τὸν Λόγον.
- A 1. Quid profiteatur Pædagogus.
2. Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.
3. Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.
4. Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.
5. Quod omnes qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.
6. Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.
7. Quis sit Pædagogus : de ejus Pædagogia.
8. Adversus eos qui existimant non esse bonum id quod justum est.
9. Quod ejusdem sit potestatis et benefacere et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus Pædagogicæ Verbi.
10. Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.
11. Quod per legem et prophetas Verbum Pædagogi functus fuerit officio.
12. Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.
13. Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, fit ex recta ratione, ita rursus peccatum præter rationem.

(96) ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Τί ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.

Τριῶν γέ τοι τούτων περὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντων, ἡθῶν, πράξεων, παθῶν, ὁ προτρεπτικός εἴληχε τὰ ἡθῆ αὐτοῦ, θεοσεβείας καθηγεμῶν, ὁ τροπιδίου δίκην ὑποκαίμενος λόγος (97) εἰς οἰκοδομὴν πίστεως· ἐφ' ᾧ μάλα γαννύμενοι, καὶ τὰς παλαιὰς ἀπομνύμενοι δόξας, πρὸς σωτηρίαν νεάζομεν (98), ψαλλούσῃ συνῶδοντες προφητεία· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός (99), τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! πράξεων τε ἀπασῶν (1) ὁ λόγος ἐπισταταεῖ ὁ ὑποθετικός· τὰ δὲ πάθη ὁ παραμυθητικός ἴσται· εἰς ὧν πᾶς ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος, τῆς συντρόφου καὶ κοσμητικῆς συνηθείας ἐξαρπάζων τὸν ἄνθρωπον, εἰς δὲ τὴν μονότροπον τῆς (2) εἰς Θεὸν πίστεως σωτηρίαν παιδαγωγῶν. Ὁ γοῦν οὐράνιος ἡγεμῶν, ὁ Λόγος, ὀπηνίκα μὲν ἐπὶ σωτηρίαν παρεκάλει, προτρεπτικός (3) ἕνομα αὐτῷ ἦν ἰδίως οὗτος παρορμητικός, ἐκ μέρους τὸ πᾶν, προσαγορευόμενος λόγος· προτρεπτικὴ γὰρ ἡ πᾶσα θεοσεβεία (4), ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ὁρεξίν ἐγγενῶσα τῷ συγγενεῖ λογισμῷ. Νυνὶ δὲ θεραπευτικός τε ὧν καὶ ὑποθετικός ἄμα ἄμφω, ἐπόμενος αὐτὸς αὐτῷ παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κεφάλαιον (5), τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑπισχνούμενος τὴν ἴασιν· κεκλήσθω δ' ἡμῖν ἐνὶ προσφυῶς οὗτος ὀνόματι Παιδαγωγός· πρακτικός, οὐ μεθοδικὸς ὧν ὁ Παιδαγωγός· ἧ καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ βελτιῶσαι τὴν ψυχὴν ἐστίν, οὐ διδάξαι· σώφρονός τε, οὐκ ἐπιστημονικοῦ καθηγήσασθαι βίου. Καίτοι καὶ διδασκαλικὸς ὁ αὐτὸς ἐστὶ λόγος, ἀλλ' οὐ νῦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τοῖς δογματικοῖς (6) δηλωτικός καὶ ἀποκαλυπτικός, ὁ διδασκαλικός· πρακτικός δὲ ὧν ὁ Παιδαγωγός, πρότερον μὲν εἰς διάθεσιν ἡθοποιίας προὔτρέψατο, ἤδη δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δεόντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ, τὰς ὑποθήκας τὰς ἀκηράτους παρεγγυῶν, καὶ τῶν πεπλανημένων πρότερον τοῖς ὕστερον ἐπιδεικνύς τὰς εἰκόνας. Ἄμφω δὲ

A

* LIBER PRIMUS.

35 CAP. I.

Quid proptetur Pædagogus.

Cum hæc tria sint in homine, mores, actiones et affectus : mores sermo sibi vindicat *cohortatorius*, pietatis dux ac religionis, qui instar carinæ subiectus est ad fidei ædificationem : quo quidem nos valde exsultantes, et opiniones veteres abjurantes, ad salutem capessendam juvenes alacresque reddimur, cum psallente prophetia concinentes : *Quam bonus Israel Deus iis qui recto sunt corde* ⁴³! Omnibus vero actionibus præest sermo, qui versatur in tradendis præceptis; animi autem affectibus metetur sermo ad suadendum comparatus : cum interea unus sit omnis hic sermo, a mundana, in qua educatus est, consuetudine hominem abripiens, et in simplici uniusque modi fidei in Deum salute instituens. Dux itaque celestis, Verbum, ad salutem quidem quando cohortabatur hominem, *cohortatorius* vocatus est; et hic sermo proprie ad incitandum aptus, ex parte scilicet totum, appellatus est. Est enim cohortatoria universa religio, ut quæ et vitæ hic recte degendæ, et futuræ desiderium menti cognatæ ingeneret. Nunc autem, cum in medendo et præcipiendo versetur, et ad utrumque simul eum, quem admonet, ipse seipsum sequens, adhortetur, affectuum nostrorum curationem in summa promittens, hic a nobis apposite uno appelletur nomine, *Pædagogus*. Is autem *Pædagogus* in actione, non in tradenda disciplinæ ratione, versatur : ejusque finis est, animam meliorem reddere, non doctrina imbuere : et in vita honesta et prudenti, non quæ sit scientia prædita, instituere. Quanquam hic ipse quoque ad docendum aptus sit sermo; licet nunc aliter sumatur. Qui enim quæ ad dogmata pertinent declarat et revelat, is sermo est, qui in docendo versatur. Cum autem in actione

B

C

D

⁴³ Psal. LXXII, 1. * P. 97, 98 ED. POTTER, 79 ED. PARIS.

(96) Pro his, Κλήμ. τοῦ Ἀλεξ. Παιδαγωγός, quæ supra in titulo exscripsimus, A. Palat. cod. habet, Κλήμεντος Στρωματέως Παιδαγωγός· λόγοι γ'. Itemque in *Excerptis mss.*, Ἐκ τῶν τοῦ Κλήμεντος Στρωματέως λόγων παιδαγωγικῶν· quasi Στρωματέως cognomen sit Clementis. Sed libros qui hos παιδαγωγικούς sequuntur, Στρωματεῖς inscriptos esse, et quæ nominis ratio sit, infra ostendetur latius ad p. 267. Παιδαγωγῶν vero nomen probat ipse statim auctor, primo hujus libri capite, et rursus infra initio sexti *Stromat.* SYLBURG. — Eundem titulum, quem Palatinus codex, exhibent mss. Reg., Bod.

(97) Λόγος. Omittunt hanc vocem *Excerpta mss.* SYLBURG.

(98) Νεάζομεν. Hesychius, Νεάζομεν, ἀφικνούμεθα, ἢ νεωστὶ ἤκομεν. Proinde Clemens hæc opposuit, παλαιὰς ἔχειν δόξας, et νεάζειν πρὸς σωτηρίαν.

(99) Τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός. Ὁ Θεός τῷ Ἰσραὴλ, Bod. Mox τῇ αὐτῇ καρδίᾳ omitt. Bibl. Græc.

(1) Πράξεων τε ἀπ. Δέ pro τε, *Excerpt. mss.* SYLBURG.

(2) Τῆς. Τὴν Bod.

(3) Προτρεπτ. Hic locus sic distingui possit, au-

toritate Reg. et Bod. Προτρεπτικός ἕνομα αὐτῷ ἦν ἰδίως· οὗτος παρορμητικός, ἐκ μ. *Proprio nomine Cohortatorius appellabatur : idem sermo ad incitandum aptus, ex p.*

(4) Ἡ πᾶσα θεοσεβεία. Πᾶσα ἡ θεοσεβ. SYLBURG. — Mox νῦν pro νυνί, Bod.

(5) Παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κ. Scribe προγεγραμμένον, *præscriptum* : quam lectionem confirmat epilogus infra pag. 264. SYLBURG. — Herveus veritit, ac si legisset τὸν προτετραμμένον. Dein κεφάλαιον cum sequentibus connectit. Sed retenta veteri lectione, quam mss. codd. firmant, *exp. suadet ac præcipit idem caput, id est, eandem rerum summam, ad quod cohortabatur.* Vult enim idem Dei Verbum, primo in *Protreptico* ad Christi religionem *cohortari*, dein in *Pædagogo* ejusdem præceptorum observationem *suadere*; quem in finem τῶν ἐν ὑμῖν παθῶν ὑπ. *affectuum nostrorum curationem pollicetur.* Paria sunt, quæ paulo post infert, Ὁ Παιδαγωγός πρότερον εἰς διάθεσιν ἡθοποιίας προὔτρέψατο· ἤδη δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δεόντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ.

(6) Δογματικοῖς. Δηλωτικοῖς Reg., sed aliquis in margine δογματικοῖς scripsit.

versetur *Pædagogus*, postquam ad componendos mores prius cohortatus sit, jam ad ea, quæ oportet, agenda incitat, pura incorruptaque præcepta tradens, et eorum, qui exaraverunt, imagines posteris ostendens. Sunt autem ambo utilissima: præceptivum quidem genus ad parendum; alterum autem, imaginis ins ac assumptum, quod ipsum quoque est duplex, sicut prior conjugatio: ac partim quidem in eo consistit, ut bonum eligentes imitemur; partim autem, ut malum repudiantes aversemur. Affectuum itaque hinc sequitur curatio, cum, adhibitis imaginum suasionibus, animos confirmat *Pædagogus*, benignis præceptis, tanquam lenibus medicamentis, ad perfectam veritatis cognitionem eos, qui morbo laborant, deducens. Inter sanitatem autem et cognitionem permultum interest: nam hæc quidem disciplina, illa vero curatione comparatur. Qui itaque laborat, non prius aliquid eorum, quæ ad doctrinam pertinent, discat, quam perfecte sanus fuerit. Neque enim discantibus ac laborantibus unumquodque præceptum similiter traditur; sed illis quidem id, quod ad cognitionem; his vero, quod ad medelam confert. Quemadmodum ergo, quorum corpus ægrotat, iis medico opus est: ita quorum æger est animus, ii pædagogo opus habent, qui nimirum affectibus nostris medeatur; deinde vero doctore, qui puram deducat animam ad cognitionis aptitudinem, ✕ ut possit relationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studet perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur œconomia semper benignum et hominum amans Verbum, primum cohortans, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem docens.

CAPUT II.

Quod propter peccata nostra nos moderetur
Pædagogus.

Pædagogus autem noster, o vos pueri, Deo Patri suo est similis, cuius est Filius, in quem nullum omnino cadit peccatum, estque nulli reprehensioni æquus, et animo impatiibilis: Deus in figura hominis impoluitus, paternæ voluntati serviens, Verbum Deus, qui est in Patre, qui est a dextris Patris, et cum figura Deus est. Hic nobis est imago, in qua nulla est macula. Ei omnibus viribus tentandum est animam similem efficere. Et ille quidem ab omnibus humanis animi perturbationibus est liber.

✕ P. 99 ED. POTTLER, 80 ED. PARIS.

(7) *Τὸ θάτερον*. A. *Excerpta mss.* τὸ θάτερον non absurde, quia in θάτερον jam inest articulus. θάτερον enim contracte idem est, quod τὸ ἕτερον. SYLBERG.

(8) *Ἠπίοις φαρμάκοις*. Phrasis Homericæ ex *Iliad.* Δ. v. 218:

..... ἐπ' ἤπια φάρμακα εἰδώς
Ἠάσσε...

Leni i medicamenta peritus inspersit.

(9) *Εἶτα δὲ εἰς διδασκάλου*. Eius redundat. SYLBERG., LOWTH. — Μὴν scribe, ὡς καθηγήσεται πρὸς καθάραν γνώσεως ἐπιτηδείωτα εὐτρέπ. SYLBERG.

(10) *Προτρέπων*. Tribus verbis trium Operum rationem aperit. Nam primo ὁ προτρέπων λόγος est, qui se Christo addicere, rejecto demonum cultu, cohortatur. Secundo ὁ παιδαγωγῶν, qui Christianum νεόφωτον vite secundum veræ religionis normam agenda præceptis imbuat. Tertio ὁ ἐκδιδάσκων, qui Christianæ fidei dogmata plenius explicat. Primum præstat ὁ Προτρέπτικός, secundum ὁ

ἠφελιμώτατα: τὸ μὲν εἰς ὑπακοὴν τὸ παραινετικὸν εἶδος, τὸ δὲ ἐν εἰκόνας μέρει παραλαμβανόμενον, διπλὸν καὶ αὐτὸ, παραπλησίως τῇ προτέρᾳ συζυγίᾳ: τὸ μὲν αὐτοῦ, ἵνα μιμώμεθα αἰρούμενοι τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ, ὅπως ἐκτρέπώμεθα, παραιτούμενοι τὸ θάτερον (7). Ἰασις οὖν τῶν παθῶν ἐνθένδε ἔπεται κατὰ τὰς παραμυθίας τῶν εἰκόνων, ἐπιβρώννόντος τοῦ Παιδαγωγοῦ τὰς ψυχὰς, καθάπερ ἠπίοις φαρμάκοις (8), ὑποθήκαις φιλανθρώποις εἰς τὴν παντελῆ τῆς ἀληθείας γνώσιν τοὺς κάμνοντας διαιτωμένους. Ἰσαὶ δ' οὐκ ἐστὼν ὑγίεια καὶ γνώσις: ἀλλ' ἢ μὲν μαθήσει, ἢ δὲ ἰάσει περιγίνεται. Οὐκ ἂν οὖν τις νοσῶν ἐτι πρότερον τι τῶν διδασκαλικῶν ἐκμάθοι, πρὶν ἢ τέλειον ὑγιᾶναι: οὐδὲ γὰρ ὡσαύτως πρὸς τοὺς μανθάνοντας ἢ κάμνοντας ἀεὶ τῶν παραγγελμάτων ἕκαστον λέγεται, ἀλλὰ πρὸς οὓς μὲν εἰς γνώσιν, πρὸς οὓς δὲ εἰς ἴασιν. Καθάπερ οὖν τοῖς νοσούσι τὸ σῶμα ἰατροῦ χρῆζει, ταύτῃ καὶ τοῖς ἀσθενούσι τὴν ψυχὴν παιδαγωγοῦ δεῖ, ἵν' ἡμῶν ἰάσῃται τὰ πάθη: εἶτα δὲ εἰς διδασκάλου (9), ὡς καθηγήσεται καθάραν πρὸς γνώσεως ἐπιτηδείωτα εὐτρέπιζων τὴν ψυχὴν, δυναμένην χωρῆσαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ λόγου. Σπεύδων δὲ ἄρα τελειῶσαι σωτηρίῳ ἡμῶν βαθμῶ καταλλήλω εἰς παιδευσιν ἐνεργῆ, τῇ καλῇ συγχρηται οἰκονομίᾳ ὁ πάντα φιλάνθρωπος Λόγος, προτρέπων (10) ἄνωθεν, ἔπειτα παιδαγωγῶν, ἐπὶ πᾶσιν ἐκδιδάσκων.

C

ΚΕΦ. Β'.

Ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγὸς (11)
ἐπιστατεῖ.

Ἔοικε δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὃ παῖδες ὑμεῖς, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ, οὐπὲρ ἐστὶν Ἰῶς ἀναμάρτητος, ἀνεπίληπτος, καὶ ἀπαθὴς τὴν ψυχὴν: Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι ἄχραντος, πατρικῷ θελήματι διάκονος, Λόγος Θεός, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, σὺν καὶ τῷ σχήματι Θεός (12). Οὗτος ἡμῶν εἰκὼν ἢ ἀκλιδωτός: τούτῳ παντὶ σθένει πειρατέον ἐξομοιοῦν τὴν ψυχὴν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελὲς ἀνθρωπίνων παθῶν: διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνος χρητὴς, ὅτι ἀναμάρτητος μόνος (13): ἡμεῖς δὲ.

Παιδαγωγός, tertium ὁ *Στρωματεὺς* λόγος. Conf. quæ ad principium *Cohortationis ad Gentes* adnotata sunt.

(11) *Ἡμῶν ὁ Π.* Ἡμῶν καὶ ὁ Π. Bod. Καί etiam super has voces scriptum est in Reg.

(12) *Τῷ σχήματι Θεός*. Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, etc. Philip. ii, 6.

(13) *Ἀναμάρτητος μόνος*. Infra *Pædag.* lib. iii, cap. ult., pag. 262: Μόνος γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ Λόγος. Solum enim Verbum sine peccato est. Aperte profitetur neminem, excepto Christo, esse ἀναμάρτητον et ἀπαθῆ. Idem vero alias saepe numero hortatur ad ἀπάθειαν, et perfectos Christianos in hac vita ἀπαθεῖς esse tradit: quo loquendi modo nil aliud intelligit, quam, quod hic clarius explicat, eos esse pravis affectibus liberos, ὅση δύναμις, pro suis viribus. *Strom.* ii, p. 401: Ἡ γὰρ μὲν καρτερία καὶ αὐτῇ εἰς τὴν θεῖαν ἐξομοίωσιν βιάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν καρπούμενη. *Tolerantia etiam ipsa ad Dei similitudinem contendit, per patientiam quo-*

ἐσηθύναι, ὡς ὅτι ἐλάχιστα ἀμαρτάνειν πειρώμεθα. Κατεπαίγει γὰρ τοσοῦτον οὐδέν, ὡς ἡ τῶν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀπαλλαγὴ πρῶτον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ κώλυσις τῆς εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ἀμαρτημάτων εὐεμπωσίας. Ἄριστον μὲν οὖν τὸ μηδ' ὄλως ἐξαμαρτάνειν κατὰ μηδένα τρόπον· ὃ δὲ φάμεν εἶναι Θεοῦ δεύτερον δὲ μηδεὶν τῶν κατὰ γνώμην ἐφάσθαι ποτε ἀδικημάτων· ὅπερ οἰκεῖον σοφοῦ· τρίτον, μὴ πάνυ πολλοῖς τῶν ἀκούσιων περιπεσεῖν· ὅπερ ἴδιον παιδαγωγουμένων εὐγενῶς. Τὸ μηδὲ ἐπιμήκιστον διαπρίψαι (14) τοῖς ἀμαρτήμασι, τελευταῖον τετάχθω. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲ τοῖς εἰς μετάνοιαν ἀνακαλουμένοις, ἀναμαχέσασθαι, σωτήριον. Καὶ μοι δοκεῖ παγκάλως διὰ Μωϋσέως φάσκειν ὁ Παιδαγωγός· Ἐάν τις ἀποθάνῃ ἐπ' αὐτῷ αἰφνίδιον (15), παραχρῆμα μανθῆσεται ἡ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ, καὶ ξυρῆσεται τὴν ἀκούσιον ἀμαρτίαν, αἰφνίδιον θάνατον προσειπών. Μιάνειν δὲ αὐτὸν λέγει κηλιδῶντα τὴν ψυχὴν διὰ καὶ τὴν θεραπείαν, ἣ τάχος, ὑποτίθεται, ξυρῆσθαι παραχρῆμα τὴν κεφαλὴν συμβουλεύων, τὰς ἐπισκιαζούσας τῷ λογισμῷ τῆς ἀγνοίας κόμας ἀπυξῆσθαι παραινῶν, ὡς γυμνὸν δασείας καταληφθέντα (16) ὕλης τῆς κακίας τὸν λογισμὸν (ἐνθρονίζεται δὲ οὗτος ἐν ἐγκεφάλῳ) ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παλινδρομῆσαι. Ἐπειτα ὀλίγα προσειπὼν ἐπιφέρει· Αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεροι ἄλογοι δι' ὧν δῆλον, ὅτι αἱ ἀμαρτίαι μνησθῶνται, αἱ μὴ γεγονῶσι κατὰ λόγον. Καὶ τὸ μὲν ἀκούσιον αἰφνίδιον προσεῖπε, τὸ δὲ ἀμαρτάνειν ἄλογον· οὗ δὲ χάριν ὁ λόγος ὁ Παιδαγωγός τὴν ἐπιστάσιαν εἰληχεν εἰς τὴν ἀλόγου κώλυσιν ἀμαρτίας. Σκόπει δὲ ἐνθένδε ἀπὸ τῆς Γραφῆς· Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· τὸ ἀμάρτημα ἐλεγχτικῶς τὸ προὔπαρξεν διὰ τῆς ἐπομένης δείκνυται ῥήσεως· καθὼς ἡ δικαία κρίσις ἐπιτεταται. Καὶ τοῦτο ἐμφανῆς διὰ τῶν προφητῶν καταφαίνεται· Ὡς εἰ μὴ ἤμαρτες, λεγόντων (17), οὐκ ἂν τάδε ἠπειλήσει·

A Propterea enim vel solus est iudex, quod solus sit, in quem peccatum non cadit. Nos autem, quoad fieri poterit, ut quam minimum peccemus, videamus. Nihil enim majori curæ ac studio esse debet, quam ut ab affectibus morbisque primum liberemur; deinde vero, ut prohibeamus, ne in peccatorum consuetudinem facile prolabamur. Atque optimum quidem est nullo modo peccare penitus: quod Dei esse dicimus. Secundum autem, nullum ex voluntariis attingere maleficiis, quod est proprium sapientis. Tertium est, in involuntariorum non adeo multa incidere, quod est proprium eorum qui a Pædagogo præclare instituti fuerunt. Peccatis autem non diu ✕ immorari, loco ultimo ponatur. Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, **36** salutare est, pugnam instaurare. Atque mihi quidem per Moysen videtur pulcherrime dicere Pædagogus: Si quis in eo fuerit repente mortuus, statim polluetur caput voti ejus, et radetur⁴⁴, peccatum involuntarium, mortem repentinam appellans. Eam autem dicit polluere, ut quæ animam macula aspergat: et ideo quam citissime ei adhibet medicinam, consulens ut statim ei caput radatur, nempe ignorantie comas, quæ umbram rationi offendent, amovere et abstergere suadens, ut a densa vitii materia nuda relicta ratio (ea autem sedem suam collocat in cerebro) quam ocissime redeat ad pœnitentiam. Deinde cum pauca adiecisset, subjungit: Priores autem dies, irrationales⁴⁵. Per quæ clarum est significari peccata, quæ facta non sunt secundum rationem. Et involuntarium quidem appellavit *repentinum*; peccare autem *irrationale*. Quamobrem sermo Pædagogus sortitus est moderamen, quo prohibeat irrationale peccatum. Id autem hinc ex Scriptura considera: Propterea hæc dicit Dominus; quod prius fuerit peccatum, arguendo ostenditur per sequentem di-

⁴⁴ Num. vi, 9. ⁴⁵ Ibid., 12. ✕ P. 100 ED. POTTER, 81 ED. PARIS.

dammado impatibilitatem consecuta. Strom. iv, p. 490: Τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν ὁ γνωστικῶς μετέχων τῆς ἀγίας ποιότητος, προτεχέστερον ἐν ἑξεί γίνεται ταυτότητος ἀπαθοῦς. Cum Deo puram habens consuetudinem, qui per cognitionem sanctæ qualitatis particeps est, propinquius accedit in habitu identitatis impatibilis. Ibid., p. 496: Οἱ παλαιοὶ δίκαιοι ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρποῦμενοι. Veteres justi immunitatem affectuum et tranquillitatem animi consecuti. Ibid., p. 529, dicit perfectum hominem non amplius esse ἐγκρατῆ, continentem, sed ἐν ἑξεί ἀπαθείας, in habitu impatibilitatis existentem. σχῆμα θεῖον ἐπενδύσασθαι ἀναμένειν, expectare divina figura indui. Ibid., p. 555: Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεούμενος ἄνθρωπος ἀχρόντως, μοναδικῶς γίνεται. Homo autem, qui per impatibilitatem ad divinam naturam elevatus est absque ullo inquinamento, unicus fit. Conf. præterea, p. 555, 630, 651, 652, 666, 685, 705, 705, 706, 750, 752, etc. Solent porro ἀπάθεια et ἀναμαρτησία laxius a sanctis Patribus usurpari pro eo statu, in quo positus vir sanctus per gratiam Dei minus crebris minoribusque tentationibus obnoxius est, nec gravioribus peccatis succumbit. Maximus *De charitate* Centur. i, cap. 56: Ἀπάθεια, inquit, ἐστὶν εἰρηνικὴ κατάστασις ψυχῆς, καθ' ἣν δυσκίνητος γίνεται ψυχὴ πρὸς κακίαν. Est ἀπάθεια, impatibilitas, pacatus animæ status, secundum quem difficulter movetur anima erga malitiam. Δυσκίνητος

non ἀκίνητος. Hanc loquendi formam invexerunt Stoici, qui Sapientem suum dicebant esse ἀπαθῆ, ἀναμάρτητον, ἀθλαθῆ. Conf. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 122, 123; Stobæus, *Eclog. Ethic.*, lib. ii, p. 181, 182.

(14) Διαπρίψαι. Rectius H. ἐνδιαπρίψαι. Mox idem H. μὴ ἀναμαχέσασθαι· ut item A. οὐκ ἀναμαχέσασθαι· et Hervetus interpres, si iis, qui vocant ad pœnitentiam, minime repugnaverit. Sed non videtur opus negativam asciscere. Sensus enim est: Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, salutare est, pugnam instaurare; id est, ut non succumbant peccatis, sed pugnam adversus ea redintegrent: lectionemque hanc confirmat similis infra locus p. 124 et p. 281. SYLBERG.

(15) Ἐπ' αὐτῷ αἰφνίδιον. Αἰφνίδιον ἐπ' αὐτῷ Reg. H. αἰφνιδίως scribere jussit: ἐξάπινα habent Bibl. Græc. Mox παραχρῆμα omittit Bod.

(16) Καταληφθέντα. H. καταλειφθέντα, relictum. Quod sequitur de ratiocinationis, sive λογισμοῦ, sede, repetitur infra *Pædagogi* lib. ii, et legitur apud Pilonem quoque p. 104. Sed Hippocrates in corde locum ei assignat, ut et Gregor. Nyss. *orat. 4 Pasch.*: Ἐστὶα τις ἐστὶ τοῦ νοῦ ἡ καρδία· ἐν ταύτῃ γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι πεπίστευται. SYLBERG.

(17) Λεγόντων. Hæc quoad sensum, cum alibi, tum præcipue Jerem. vii exstant. Vult autem Clemens, per ejusmodi prophetarum dicta ἐλέγχεσθαι

etionem, propterea, eo quod justum iudicium sequitur. Idque per prophetas aperte ostenditur, dum dicunt: *Si non peccasses, non hæc esset minatus; et: Propterea sic dicit Dominus. Propterea quod hos sermones non audiistis, ideo hæc dicit Dominus; et: Ecce propterea dicit Dominus. Propterea enim est prophetia, propter obedientiam scilicet et inobedientiam. Propter illam quidem, ut servemur; propter hanc autem, ut castigemur. Pædagogus igitur noster, Verbum, præternaturales animæ affectiones curat per admonitiones. Morborum enim corporis auxilium proprie vocatur medicina, quæ docetur humana sapientia. Verbum autem paternum, solus est humanarum ægriitudinum Pæonius medicus, et sanctus ægrotantis animæ incantator. *Salvum fac servum tuum*, inquit, *Deus meus, sperantem in te. Miserere mei, Domine, quia ad te clamabo toto die*⁴⁵. *Medicina enim, ut ait Democritus, medetur morbis corporis; sapientia autem liberat animam a perturbationibus; bonus autem Pædagogus, qui Sapiencia, qui Verbum est Patris, qui fabricatus est hominem, totius creaturæ curam gerit, ejusque corpori et animæ medetur, qui est omni ex parte sufficientis medicus humanæ naturæ, Servator. Surge, inquit paralytico, et sublato, in quo jaces, grabato, vade domum*⁴⁶: et qui prius erat infirmus, extemplo sanus et firmus evasit. Et mortuo, *Lazare*⁴⁷, dixit, *egredere. Ille vero mortuus, ex sepulchro exiit, qualis erat ante quam moreretur, meditatus resurrectionem. Quin etiam per se quoque medetur animæ præceptis, et donis. Sed præceptis quidem id facere utique differt; donis autem dives, Dimittuntur tibi peccata tua*⁴⁸, nobis dicit peccatoribus. Nos autem, simul ac ipse cogitavit, facti sumus infantes, optimum ac stabilissimum locum ubi optima et præclare ordinata ejus gubernatione adepti: quæ primum quidem in mundi et cæli solisque ambitibus circumagitur, inque cæterorum astrorum motibus versatur, propter hominem; deinde vero in ipso homine, in quem omne*

⁴⁵ Psal. lxxxv, 2, 5.

⁴⁶ Matth. ix, 5.

τὸ προὔπαρξεν ἁμάρτημα, prævia Judæorum peccata coargui.

(18) Ἰατρικὴ. Conf. Philonis Larissæi verba, apud Stobæum *Ectog. Eth.*, c. 4, p. 160, quibus philosophiam medicinæ confert.

(19) Ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ. Sunt qui scribant ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, nominativo casu.

(20) Ἐπωδός. Respicit Græcorum veterum morem, qui vulnera ac morbos incantationibus sanabant. Homerus, *Odyss. T.*, v. 456, de Autolycei filiis ait:

Ἔπειθ' ἔπειτα μὲν δ' Ὀδυσσεὺς ἀμύμονος ἀντιθέοιο
Δῆσαν ἐπισταμένως· ἐπαιδῆ δ' αἶμα κελευρὲν
Ἔσχισεν. . .

Vulnus autem Ulyssis præclari divini
Perite ligarunt; incantatione autem nigrum san-
[guinem

Cohiverunt. . . .

Conf. *Archæologia Græcæ* lib. II, c. 18. Μοχ ἐπὶ σέ pro ἐπὶ σοί, *Bibl. Græc.*

Α καὶ Διὰ τοῦτο οὕτω λέγει Κύριος. Ἄρθ' ὧν οὐκ ἠκούσατε τῶν λόγων τούτων, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος καὶ, Διὰ τοῦτο ἰδοὺ λέγει Κύριος. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ προφητεία, δι' ὑπακοήν καὶ παρακοήν δι' ἣν μὲν, ἵνα σωθῶμεν, δι' ἣν δὲ, ἵνα παιδευθῶμεν. Ἔστιν οὖν ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῶν Λόγος διὰ παραινέσεων θεραπευτικὸς τῶν παρὰ φύσιν τῆς ψυχῆς παθῶν. Κυρίως μὲν γὰρ ἡ τῶν τοῦ σώματος νοσημάτων βοήθεια ἰατρικὴ (18) καλεῖται: τέχνη, ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ (19) διδακτὴ· Λόγος δὲ ὁ πατρικὸς μόνος ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἰατρῶν ἀβήρωσθημάτων Παιώνιος, καὶ ἐπωδός (20) ἄγιος νοσοῦστος ψυχῆς. Σῶσον τὸν δοῦλόν σου, φησὶν, ὁ Θεός μου, τὸν ἐλατίζοντα ἐπὶ σοί. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι πρὸς σὲ κεκράξομαι ὄλην τὴν ἡμέραν. Ἰατρικὴ (21) μὲν γὰρ, κατὰ Δημόκριτον, σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίᾳ δὲ ψυχῆν παθῶν ἀπαιρεῖται ὁ δὲ ἀγαθὸς Παιδαγωγός, ἡ σοφία, ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὁ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, ὅλου κήδεσται τοῦ πλάτματος: καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀκεῖται αὐτοῦ ὁ παναρκῆς (22) τῆς ἀνθρωπότητος ἰατρῶν, ὁ Σωτήρ. Ἀνάστα, φησὶ τῷ παρεμμένῳ, τὸν σκίμποδα, ἐφ' ᾧ ἐν κατὰ κείσασαι, λαθῶν, ἄπειθι οἴκαδε: παραχρῆμα δὲ ὁ ἀβήρωστος ἐβήρωσθη. Καὶ τῷ τεθνεῶτι, Λάζαρε, εἶπεν, ἔξιθι ὁ δὲ ἐξῆλθε τῆς σοφοῦ ὁ νεκρός, οἷος ἦν πρὶν ἢ παθεῖν (23), μελετήσας τὴν ἀνάστασιν. Καὶ μὴν καὶ καθ' αὐτὴν ἵσται τὴν ψυχὴν ἐντολαῖς καὶ χαρίσμασιν ἄλλὰ ταῖς μὲν ὑποθήκαις τάχα δὴ μέλλει (24), χαρίσμασι δὲ πλούσιος, ἀφείωνται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι, τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἡμῶν λέγει. Ἡμεῖς δὲ ἅμα νοήμασι νήπιοι (25) γεγονάμεν, τὴν ἀρίστην καὶ βεβαιωτάτην τάξιν παρὰ τῆς αὐτοῦ εὐταξίας μεταλαμβάνοντες, ἡ πρῶτον μὲν ἀμφὶ τὸν κόσμον, καὶ τὸν οὐρανὸν, τὰς τε ἡλιακὰς περιδινύσεις κυκλεῖται, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρων τὰς φορὰς ἀσχολεῖται, διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔπειτα δὲ περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, περὶ ὃν ἡ πᾶσα σπουδὴ καταγίνεται καὶ τοῦτον ἔργον ἡγουμένη μέγιστον (26), ψυχὴν μὲν αὐτοῦ φρονήσας καὶ συμφροσύνην κατηύθυνε, τὸ δὲ σῶμα κάλλει καὶ εὐρυθμίᾳ συνεκράσατο: περὶ δὲ τὰς πράξεις τῆς ἀνθρωπότητος, τό τε ἐν αὐταῖς κατορ-

⁴⁷ Marc. II, 11. ⁴⁸ Joan. XI, 43.

(21) Ἰατρικὴ. Ionismus postulat, Ἰατρικὴ μὲν σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίᾳ δὲ ψυχὴν παθῶν ἀπαιρεῖται. SYLBURG. — Similia multa dixit Cicero *Tusculan. Quæst. lib. III*, quale est, quod exstat cap. 5: *Est profecto animi medicina, philosophia.*

(22) Παναρκῆς. Hanc lectionem non damno; sed haud scio tamen an non verius παναρκῆς. SYLBURG.

(23) Παθεῖν. A. θανεῖν. Id.

(24) Μέλλει. Respicit paralyticum, de quo modo locutus est. Nam eum Christus prius corporis morbo liberavit, quam salutari doctrina et S. Spiritus donis imbuat.

(25) Νήπιοι. Respicit Christi verba, quibus discipulos suos νηπίους et παιδία vocat, et hujusmodi homines solos Deo acceptos esse dicit.

(26) Μέγιστον. Hævetus legisse videtur μέγιστον τε καὶ κάλλιστον, dum verit, eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans. In quam sententiam multa etiam Plinius lib. VII per totum; Lactantius *De opificio Dei*, cap. 4, et Ambrosius lib. *Hexæm. lib. VI*, cap. 7, 8, 9. SYLBURG.

θοῦν, καὶ τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς (27). A ejus studium confertur: cumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans, prudentia quidem ac moderatione et temperantia animam ejus direxit; corpus vero pulchritudine justaque membrorum proportione temperavit; in humanis denique actionibus, quodque in eis recte et ex virtute geritur, pulchrumque qui est in eis ordinem, ex suo eis inspiravit.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι φιλόανθρωπος ὁ Παιδαγωγός.

Πάντα ὀνίνησιν ὁ Κύριος, καὶ πάντα ὠφελεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς Θεός· τὰ μὲν ἁμαρτήματα ὡς Θεός ἀφίει, εἰς δὲ τὸ μὴ ἐξαμαρτάνειν παιδαγωγῶν (28) ὡς ἄνθρωπος. Εἰκότως ἄρα φίλος ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, ἐπεὶ καὶ πλάσμα αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κελεύων μόνον πεποίηκε, τὸν δὲ ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ ἐχειροῦργησε, καὶ τι αὐτῷ ἴδιον ἐνεφύσησε. Τὸ οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπεικονισμένον, ἢ ὡς δι' αὐτὸ (29) αἰρετὸν τῷ Θεῷ, ὑπὲρ αὐτοῦ δεδημιούργηται τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ἕνεκεν ἄλλου αἰρετὸν διαπέπλασται. Εἰ μὲν οὖν δι' αὐτὸ αἰρετὸν, ὁ ἀγαθός (30) ὢν ἀγαθὸν ἠγάπησεν· καὶ τὸ φίλτρον ἐνδόν ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦθ', ὅπερ ἐμφύσημα λέγεται Θεοῦ· εἰ δὲ ἕνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἰρετὸν γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔχει (31) τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ Θεός, ἢ ὡς οὐκ ἄνευ αὐτοῦ οἷου τε ὄντος, τὴν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν δὲ εἰς γυνῶσιν ἀφικέσθαι Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλως (32) ἂν τὸ, οὗ ἕνεκεν ἄνθρωπος γέγονεν, ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγεγόνει· καὶ ἦν εἶχαν ἐναποκακρομένην ἰσχὺν τῷ βούλεσθαι ὁ Θεός, διὰ τῆς ἐξωθεν τοῦ (33) πεποιηθέναι προσανεπλήρωσε δυνάμει, λαθὼν παρὰ ἀνθρώπου ὃ πεποίηκεν ἄνθρωπον· καὶ ὅν εἶχαν, εἶδεν, καὶ γέγονεν, ὃ ἠθέλησεν· οὐδὲν δὲ, ὃ μὴ δύναται Θεός. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα, ὃν πεποίηκεν ὁ Θεός, δι' αὐτὸν αἰρετὸν ἐστὶν· τὸ δὲ δι' αὐτὸν αἰρετὸν, οἰκαῖόν ἐστιν ὅτι περ ἂν ἦ δι' αὐτὸν αἰρετὸν· τοῦτο δὲ καὶ ἀσμενιστὸν καὶ φιλητὸν. Ἀλλὰ καὶ φιλητὸν (34) μὲν τί ἐστὶν, οὐχὶ δὲ καὶ φιλεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ· φιλητὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέδεικται. Φιλεῖται ἄρα πρὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ οὐ φιλεῖται, δι' ὃν ὁ Μονογενῆς ἐκ κόλπων Πατρὸς καταπέμπεται, Λόγος τῆς πίστεως, ἢ πίστις ἐκ περισυίας, ἀίτητος σαφῶς ὁ Κύριος ὁμολογῶν καὶ λέγων· Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ περιλήκατε· καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Καὶ ἠγάπησας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Τί μὲν οὖν ὁ Παιδαγωγός βούλεται, καὶ τί ἐπαγγέλλεται, ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ διακείμενος, καὶ

✱ P. 102 ED. POTTER, 85 ED. PARIS. ³⁰ Joan. xvi, 27. ³¹ Joan. xvii, 23.

(27) Ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς. A. dubitat an legendum ἐνεπνεύσατο αὐταῖς. Vulgata lectio retineri potest, si τὸ αὐτῆς accipiamus pro τὸ ἐν αὐτῇ. SYLBERG. — Pro αὐτῆς malim αὐτῆς. Sensus est, quod modo memora Verbi εὐταξία humanis actionibus τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς, suum pulchrum ordinem inspiravit. Saep̄ alias αὐτός pro αὐτός irrepsit, exempla in sequenti capite occurrunt.

(28) Παιδαγωγῶν. Hanc lectionem praebet Palat. ms. SYLBERG. — Eandem habent Reg. Bod. Sed παραπαιδαγωγῶν editt. Flor. Sylb. Florentinum cod. recentior.

(29) Αὐτό. Sic et alibi non semel αὐτό scribendum.

(30) Ὁ ἀγαθός. Particula ὁ redundat: nec eam agnoscunt Reg., Bod.

CAP. III.

Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.

In omnibus prodest, et in omnibus juvat Dominus, et tanquam homo, et tanquam Deus: peccata quidem remittens, ut Deus; ne peccemus autem, Pædagogi ritu instituens, ut homo. Jure ergo homo est Deo charus, quoniam ejus figmentum homo est. Et alia quidem solo jussu fecit; hominem autem per se manu fabricatus est, et quid sibi proprium inspiravit. Quod ergo ab ipso et ad ejus imaginem factum est, vel tanquam propter se Deo eligendum, ab ipso Deo fabricatum est, vel tanquam propter aliud eligendum, effictum est. Si ergo homo est propter se res eligenda, tum qui bonus est, bonum amavit: et inus est in homine id philtum, quod Dei *inspiratio* dicitur. Si autem res propter alias eligenda factus est, non alia fuit Deo causa, cur hunc laceret, quam quod absque eo neque Deus poterat esse bonus opifex, neque homo pervenire ad Dei cognitionem. Non enim aliter id, cujus causa homo factus est, Deus fecisset, si non homo factus esset: et quam habuit reconditam volendo potentiam, per externam implevit faciendi potestatem Deus, ab homine accipiens quod fecit hominem. Et vidit quem habuit, et factum est quod voluit. Nihil est autem quod Deus non possit. Homo ergo, quem fecit Deus, res est per se eligenda. Res autem, quæ per se est eligenda, ei est conjuncta, cui per se est eligenda. Ea autem res est expetenda et diligenda. Sed et si quid est diligendum, non potest id ab ipso non diligi; diligendum autem esse hominem ostensum est; homo ergo a Deo diligitur. Qui enim fieri **37** potest, ut non diligatur, propter quem Unigenitus ex sinu Patris demittitur, Verbum fidei, fides ex superabundantia, ipse Dominus, qui aperte confitetur et dicit: *Ipse enim Pater vos diligit, quia vos me dilexistis* ³⁰? et ipse rursus: *Et dilexisti ipsos, quemadmodum me dilexisti* ³¹. Quidnam ergo vult Pædagogus, et quid profitetur, et quomodo factis et dictis affectus sit, et in iis

(31) Αἰτίαν ἔχει. Legendum ἔσχε, quam lectionem, præter Sylburgium, præbent Reg., Bod.

(32) Ἄλλως. Ἄλλος Bod.

(33) Τοῦ. Τό Reg. sed in margine aliquis τῷ scripsit.

(34) Ἀλλὰ καὶ φ. Hæc sententia efferenda est interrogative: *An vero est aliquid, quod sit diligendum, quod ab ipso non diligitur?* vel addita negativa particula: *ἀλλ' οὐ καὶ φιλητὸν μὲν τί ἐστ.* Sed nequit fieri, ut aliquid sit diligendum, ab ipso autem non diligitur. Nec enim prohiare possum Heinsii conjecturas: « Non est dubium, inquit, quin scripserit auctor, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλητὸν μὲν ἐστ, vel φιλητὸν μὲν τί ἐστ, οὐχὶ δὲ φιλεῖται ὑπὸ τινός. *Estne aliquid, quod sit diligendum, et non diligitur ab aliquo?* »

quæ sunt agenda præcipiendis, et prohibendis iis quæ sunt contraria, jam utique clarum est. Manifestum est autem, esse alterum genus sermonis, cuius est institutum docere, quod quidem est subtile et spirituale, et accuratam tractandi rationem sequitur, et in arcanis contemplandis mysteriis versatur. Id autem in præsentia differatur. Par est autem cum nos redamare, qui pro suo in nos amore dux est nobis vite optime degendæ: ex ejus autem voluntatis jussis vivere, non ea solum quæ jubentur exsequendo, vel quæ prohibentur cavendo; sed etiam has quidem imagines aversando, illas vero, quoad fieri poterit, imitando, Pædagogorum similitudinem operando referre: ut quod *secundum imaginem et similitudinem est*, impleat. In vita enim tanquam in profundis errantes tenebris, optimo et qui nunquam aberrat ac offendat duce habemus ☩ opus. Optimus autem dux non *cæcus*, ut dicit Scriptura, *cæcos in forcas ducens*⁵², sed Verbum, cuius est visus perspicacissimus, et qui cordis intima pervidet. Quemadmodum ergo non est lux, quæ non illuminat; neque movens, quod non movet; nec diligens, quod non diligit; ita nec bonum, quod non prodest, et ad salutem deducit. Faciamus ergo præcepta per opera et facta Domini. Verbum enim ipsum aperte *caro factum*⁵³, eandem simul virtutem activam et contemplativam esse ostendit. Quare legem existimantes Verbum, æternitatem vias, agnoscamus. Persuasione enim

CAP. IV.

Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.

Hanc ergo bonam obedientiam magis magisque amplectentes, nos ipsos Domino tractamus, firmisimum ejus fidei ru lentem appendentes, cogitantes eandem esse virtutem viri et mulieris. Si enim utrisque unus Deus est, utrisque etiam unus est Pædagogus, una Ecclesia, una moderatio ac temperantia, una verecundia, alimentum commune, conjugales nuptiæ, respiratio, visus, auditus, cognitio, spes, obedientia, charitas, omnia similia. Quorum autem est vita quidem communis, communis autem gratia, et salus communis: eorum quoque communis est dilectio et educatio. *In hoc enim u,* inquit, *sæculo uxores ducunt et nubunt*⁵⁴, in quo solo femininum a masculino discernitur; *in illo autem*

Α ὑπαγορεύσει μὲν τῶν πρακτέων, ἀπαγορεύσει δὲ τῶν ἐναντίων, ἤδη που δῆλον. Σαφὲς δὲ ὡς ἄρα θάπερον εἶδος τῶν λόγων τὸ διδασκαλικὸν ἰσχνόν (55) τέ ἐστι καὶ πνευματικόν, ἀκριβολογίας ἐχόμενον, τὸ ἐποπτικόν ὃ δὴ ὑπερκαίθω τανῶν. Καθίκει δ' ἡμῖν ἀνταγαπῆν μὲν τὸν καθηγούμενον ἀγαπητικῶς ἀρίστου βίου, βιῶν δὲ πρὸς τὰ διατάγματα τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως (56)· οὐ μόνον ἐπιτελοῦντας τὰ προστατούμενα, ἢ παραφυλάττοντας τὰ ἀπαγορευόμενα, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκόνων (57) τὰς μὲν ἐκτρεπομένους, τὰς δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα μιμουμένους, ἐπιτελεῖν κατ' ὁμοίωσιν τὰ ἔργα τοῦ Παιδαγωγοῦ· ἵνα δὴ τὸ κατ' εἰκόνια (58) καὶ κατ' ὁμοίωσιν πληρώσῃ. Ὡς γὰρ ἐν σκότῳ βαθεῖ ἀλώμενοι τῷ βίῳ, ἀπταίστου καὶ ἀκριβοῦς καθοδηγοῦ δεόμεθα· ὁδηγὸς δὲ ἀριστος, οὐχὶ τυφλὸς, καθά φησιν ἡ Γραφή, *τυφλοῦς εἰς τὰ βάμβακα χειραγωγῶν*· ὁξὺ δὲ ὁ βλέπων καὶ διερῶν τὰ ἐγκάρδια Λόγος. Καθάπερ οὖν οὐκ ἐστὶ φῶς ὃ μὴ φωτίζει, οὐδὲ κινεῖν ὃ μὴ κινεῖ, οὐδὲ φιλοῦν ὃ μὴ φιλεῖ, οὐδὲ ἀγαθὸν ἐστὶν ὃ μὴ ὠφελεῖ, καὶ εἰς σωτηρίαν καθοδηγεῖ. Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντολάς (59) δι' ἔργων τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ὁ Λόγος αὐτὸς ἐναργῶς σάρεξ γενόμενος, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν πρακτικὴν ἄρα καὶ θεωρητικὴν ἐπιδεικνύς· καὶ δὴ νόμον ὑπολαμβάνοντας τὸν Λόγον, τὰς ἐντολάς καὶ τὰς ὑποθημασίας αὐτοῦ, τὰς συντόμους ὁδοὺς καὶ συντόμους εἰς αἰδιότητα, γνωρίσωμεν· παιθοῦς γὰρ ἀνάπλωσ, οὐ φόβου, τὰ προστατάγματα.

præcepta ejus atque monita, breves et directas ad æternitatem vias, agnoscamus. Persuasione enim sunt plena præcepta, non timore.

ΚΕΦ. Δ'

Ὅτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ (40) γυναικῶν ὁ Λόγος Παιδαγωγός ἐστιν.

Ταύτην (41) τοίνυν πλέον τὴν ἀγαθὴν ἀσπασάμενοι· παιθαρχίαν, σφῆς αὐτοῦ ἐπιδῶμεν Κυρίῳ, τὸ βεβαιότατον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐξαψάμενοι κάλων, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι νενοηκότας. Εἰ γὰρ ἀμφοῖν ὁ Θεὸς εἷς, εἷς δὲ καὶ ὁ Πατὴρ γωγὸς ἀμφοῖν· μία Ἐκκλησία, μία σωφροσύνη, αἰδὼς μία, ἡ προσφὴ κοινή, γάμος συζύγιος, ἀναπνοή, ὄψις, ἀκοή, γνῶσις, ἐλπὶς, ὑπακοή, ἀγάπη, ὅμοια πάντα. Ἐν δὲ κοινῶς μὲν ὁ βίος, κοινή δὲ ἡ χάρις, κοινή δὲ καὶ ἡ σωτηρία· κοινή τούτων καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀγωγή. Ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ, φησὶ, *γαμοῦσι καὶ γαμισκονται*, ἐν ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θῆλυ τοῦ ἀρῆενος διακρίνεται· ἐν ἐκείνῳ δὲ οὐκέτι· ἔνθα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἀγίου τούτου βίου τοῦ ἐκ συζυγίας τὰ ἐπαύλα,

☩ P. 105 ED. POTTER, 84 ED. PARIS. ⁵² Matth. xv, 14. ⁵³ Joa. i, 14. ⁵⁴ Luc. xx, 54.

(55) Ἰσχνόν. Scribi possit ἰσχνόν, potens, quod habet Reg., ἰσχνόν quidem habet Bod. Sed aliquis ὁ super v primam scripsit.

(56) Τῆς αὐτοῦ π. Scribi possit τῆς δι' αὐτοῦ προαιρέσεως, instituti, quod per eum accepimus: vel, sectæ, cuius ille auctor fuit. Quam lectionem præbet Reg.

(57) Εἰκόνων. Conf. quæ prius dixit, hujus libri cap. 1, p. 93.

(58) Τὸ κατ' εἰκόνια. Respicit Gen. i, 26: *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνια ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν*. Conf. quæ adnotata sunt ad finem Protreptici pag. 94, n.

(59) Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντ. Locutio minus usitata. SYLBERG. — In Indice Græco exp. ἄγωμεν τὰς ἐντολάς δι' ἔργων, in effectum mandata prood camus. Forte scribendum, ἄγωμεν οὖν εἰς τὰς ἐντολάς δι' ἔργων Κυρίου· tendamus ad præcepta per opera Christi. Nam Christi præcepta opime implebit, qui ejus opera imitatur. Agit autem auctor de bonæ vitæ εἰκόσιν, exemplaribus.

(40) Ἀνδρῶν καὶ. Ἀνδρῶν τε καὶ Reg. Μοx Λόγος omittit idem.

(41) Ταύτην. Idem argumentum copiose tractavit Strom. iv, p. 497 seq. et p. 521 seq.

οὐκ ἄρρενι καὶ θηλείᾳ, ἀνθρώπων δὲ ἀπόκειται, ἐπιθυμίας διχαζούσης αὐτὸν κεχωρισμένον (42). Κοινὸν οὖν καὶ τοῦνομα ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν, ὁ ἀνθρώπος. Ταύτῃ μοι δοκοῦσιν οἱ Ἀπτικοὶ παιδάριον ἐπικολώνως (43) οὐ μόνον τὸ ἄρρεν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ κεκληθέναι· εἴτω πιστὸς καταφαίνεται ὁ κωμικὸς (44) ἐν Ραπιζομένη Μένανδρος, ὡδὲ πως λέγων·

Τοῦμόν θυγάτριον (45)· πάνυ γὰρ ἐστὶ τῆ φύσει
Φιλάνθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

* Ἄρνες δὲ δὴ ἐπικολών ἐστὶν ἀφελείας (46) ὄνομα ἄρρενός τε καὶ θήλειος ζώου. Αὐτὸς δὲ ἡμεῖς ὁ Κύριος ποιμαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην. Ἄνευ δὲ ποιμένος οὔτε πρόβατα, οὔτε ἄλλο οὐδὲν πῶ βιωτέον· οὐδὲ δὴ παιδᾶς ἄνευ τοῦ Παιδαγωγοῦ· οὐδὲ μὴν οἰκέτας ἄνευ τοῦ Δεσπότου.

ΚΕΦ. Ε΄.

* Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγιγόμενοι,
παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.

* Ὅτι μὲν οὖν ἡ παιδαγωγία παιδῶν ἐστὶν ἀγωγή, σαφὲς ἐκ τοῦ ὀνόματος. Λοιπὸν δὲ ἐστὶ τοὺς παῖδας ἐπιθεωρῆσαι, οὗς αἰνίττεται ἡ Γραφή· εἶτα τὸν Παιδαγωγὸν αὐτοῖς ἐπιστῆσαι. Οἱ παῖδες, ἡμεῖς. Πολλαχῶς δὲ (47) ἡμεῖς ἐξομνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγορεῖ (48) ὀνόμασι ποικίλοις τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως ἐξαλλάττουσα ἡ Γραφή. Ἐν γὰρ τῷ Εὐαγγελίῳ· Σταθεῖς (49), φησὶν, ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ, πρὸς τοὺς μαθητάς (ἀμειβόντες δὲ ἔτυχον) ἐνεφώνησέν τε· Παιδιά, μή τι ἔχεται ἔχετε; τοὺς ἦδη ἐν ἔξει τῶν γνωρίμων, παῖδας προσεπών. Προσηνεγκάν τε αὐτῷ, φησὶ, παιδία εἰς χειροθεσίαν εὐλογίας. Κωλύοντων δὲ τῶν γνωρίμων, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς μέ·

⊗ P. 104 ED. POTTER, 85 ED. PARIS. ⁵⁵ Joan. xxi, 4, 5.

(42) Ἐπιθυμίας δ. αὐτ. κεχωρισμένον. Rectius forte legatur κεχωρισμένης, in hanc sententiam: Cupiditate qua ipsum divisit, nempe in masculum et feminam, ubi lata. LOWTHIUS.

(45) Ἐπικολώνως. Post hanc vocem, οἱ Ἀπτικοὶ addit Bod. quod videtur e margi e irrepsisse. De voce παιδάριον audiendus Suidas: Παιδάριον· οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἄρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι οἱ ῥήτορες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. Oratores non solum pueros, sed etiam puellas παιδάρια app. llant. Exemplum statim addit ex Hyperid's oratione in Timandrum. Παῖδες· similem usum observavit Hesychius, Παῖδες, τὸ πάλαι μὲν τέκνα ἀρσενικά καὶ θηλυκά. Omnes voces usque ad παιδάριον aetate n, communeness: refert Pollux lib. iii cap. 2: Ἐπὶ δὲ θηλειῶν τὰ μὲν πρῶτα μέχρι παιδαρίου κοινά· καὶ γὰρ τοῦτο κοινὸν ἀμφοῖν, θηλειῶν τε καὶ ἄρρένων. Feminis communia sua pri- a infantium nomina usque ad παιδάριον, quod etiam ipsum commune est utrisque, et feminis et masculis. Dein Menandri locum allegat, qui mox apud Clementem sequitur. Porro in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Πιστωτάμενος τὸν λόγον, ὡς ἀδιάφορον ἀνὴρ καὶ γυνή πρὸς ἀρετῆς ἐργασίαν· ἀμφω γὰρ ἀνθρωποι ὀνομάζονται· ὦν δὲ κοινὸν ὄνομα, τούτων καὶ ἡ πρᾶξις κοινή· καὶ ἀπὸ Μενάνδρου τοῦ ποιητοῦ τὴν πίστιν αὐτὸς καταδήσάμενος, ὡς καὶ ἐπὶ ἄρρένος καὶ θήλειος κοινῶς Ἀπτικῶν τὸ παιδάριον κατηγοροῦντων· πιστοῦται τὸν λόγον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, πρόβατα καὶ ἀρνία τοὺς ἑαυτοῦ πιστοὺς ἀποκαλοῦντος, ἐν οἷς ἀνδρας τε καὶ γυναῖκες ἀπολαμβάνονται.

A non amplius: ubi socialis et sanctæ hujus vitæ, que ex conjunctione proficiscitur, præmia non masculo ac feminae, sed homini proponuntur, cum eum, quandiu est separatus, sejungat cupido. Viris itaque et mulieribus commune nomen homo est. Ea ratione mihi videntur Attici παιδάριον epicæno genere non solum masculum, sed etiam feminam vocasse; si cui fide dignus videtur ⚡ esse comicus Menander in *Rhapizomena*, qui sic dicit:

Filiola mea: admodum enim natura
Benevolum est παιδάριον, puella.

Jam vero ἄρνες quoque, quod agnos significat, est epicænum simplicitatis nomen, animali mari et feminae conv niens. Ipse autem Dominus nos pascit in sæcula sæculorum. Amen. Sine pastore autem, nec B nes, nec quidquam potest aliud vivere: neque pueri sine Pædagogo, nec ministri sine Domino.

CAP. V.

Quod omnes, qui circa veritatem versantur,
sint apud Deum pueri.

Quod itaque pædag gia quidam sit puerorum educitio, ex ipso nomine clarum est. Restat autem, ut pueros, quos Scriptura significat, consideremus, deinde Pædagogum eis prædicemus. Nos pueri sumus. Multifariam autem nos celebrat, multisque modis ac variis nominibus allegorice utitur Scriptura, simplicitatem fidei diversis rationibus immutans. In Evangelio itaque: Cum in litore, inquit, stetisset Dominus, discipulos (piscabantur autem) allocutus est: Puelli, numquid obsonium habetis ⁵⁶? eos pueros appellans, quos loco discipulorum habebat. Et adduxerunt ei, inquit, pueros ad impositionem manuum benedictionis. Cum autem ejus discipuli prohiberent, dixit Jesus: Sinite puellos, et ne pro-

(44) Κωμικὸς. Κοινωνικὸς Reg. perperam.

(45) Τοῦμόν θυγάτριον. Clausicant Menandri versus, quamvis non sint σκάζοντες. Una voce opus est, que τὸ κερηνὸς τοῦ μέτρου suppleat:

Τοῦμόν θυγάτριον· πάνυ γὰρ ἐστὶ τῆ φύσει
Χαρίερ, φιλάνθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

Nam illud τηρησεῖδιον de ipsa voce, ὅτι ἐπικολώνως παιδάριον οὐ μόνον τὸ ἄρρεν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ οἱ Ἀπτικοὶ κέχουσι, tribus Grammaticorum ad oratores trahunt, quibus hoc esse usitatum notant: ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ ἄρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. ΠΕΚΣΙΟΥS.

(46) Ἀφελείας. Ὀφελείας Pal. ms. perperam. SYLBERG. — Eandem lectionem in textu præbet Reg., sed aliquis ἀφελείας in margine adnotavit.

(47) Δέ. O. mitti Reg.

(48) Πολυτρόπως τε ἀλ. Πολύτροπος Bod. itemque Reg. Sed cum in hoc accentus penultime insideat, videtur scriptoris errore pro πολυτρόπως positum fuisse. Porro Syib rgus in *Græci indice* ἀλληγορεῖ αὐτοὺς ὀνόμασι ποικίλοις expr. variis nominibus eos per allegoriam appellat. Verum hæc verba se distingui et explicari debent: Πολλαχῶς δὲ ἡμεῖς ἐξομνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγορεῖ, ὀνόμασι ποικίλοις τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως ἐξαλλάττουσα ἡ Γραφή. Multifariam nos celebrat Scriptura, multisque modis significat, fidei simplicitatem variis nominibus immutans.

(49) Σταθεῖς. Hoc loco, et seq. Evangeliorum sensum potius quam verba exprimit.

hibete eos venire ad me: talium enim est regnum cælorum⁵⁶. Quid autem sibi vult, quod dictum est, ipse declarabit Dominus, dicens: Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut hi puelli, non intrabitis in regnum cælorum⁵⁷; non regenerationem allegorice hic significans, sed eam, que in pueris inest, simplicitatem, ut ejus similitudinem referamus, commendans. Pueros quoque nos eligit Spiritus propheticus: Cum carpsissent, inquit, pueri ramos oleæ vel palmarum, exierunt obviam Domino, et clamaverunt, dcentes: Hosanna Filio David; Benedictus qui venit in nomine Domini⁵⁸; Lux et gloria et laus cum supplicatione Domino; hoc & enim significat Hosanna, si Latine explicetur. **38** Mihi autem videtur Scriptura, hanc prophetiam innuens, quæ modo dicta est, probrum loco ignavis objicere: Nunquam legistis, ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem^{59, 60}? Hac itidem ratione Dominus suos discipulos stimulat, ut ipsum diligenter attenderent incitans, ut qui jam ad Patrem properaret: auditores, ut majore desiderio eum audirent, præparans, fore ut paulo post abesset præsignificans; oportere eos ex veritate uberius quam unquam antea fructum colligere innuens, quia Verbum mox se in cælum reciperet. Rursus ergo eos vocat puellos. Ait enim: Puelli, adhuc modicum sum vobiscum⁶¹. Et rursus assimilat regnum cælorum puellis in foro sedentibus et dicentibus: Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non plauxistis⁶²; et quæcumque alia subjunxit his consentanea. Neque vero ita solum sentit Evangelium, sed prophetia quoque est ejusdem sententiae. Dicit itaque David: Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini⁶³. Porro autem dicit etiam per Isaiam: Ecce ego, et pueri, quos dedit mihi Deus⁶⁴. Miraris, dum audis viros, qui sunt in gentibus, a Domino vocari pueros? Non mihi dialectum videris intelligere Atticam, a qua discere poteris, elegantes et speciosas adole-

Α τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τί βούλεται τὸ λεγθὲν, αὐτὸς διασαφήσει ὁ Κύριος, λέγων· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐ μὴ εἰσελάθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οὐ τὴν ἀναγέννησιν ἐνταῦθα ἀλληγορῶν, ἀλλὰ τὴν ἐν παισὶν ἀπλότητα εἰς ἐξομώσιν παρακαταθέμενος ἡμῖν. Τοὺς παῖδας ἡμᾶς καὶ τὸ προφητικὸν ἐκλέγεται Πνεῦμα· Δρεψάμενοι, φησί, κλάδους ἐλαιῶς ἢ φοινίκων οἱ παῖδες, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν Κυρίῳ, καὶ ἐκέκρυγον, λέγοντες· Ὡσαννά τῷ Υἱῷ Δαβὶδ· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Φῶς καὶ δόξα καὶ αἴνος μεθ' ἱκετηρίας τῷ Κυρίῳ· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει ἐρμηνευόμενον Ἑλλάδι· φωνῇ τὸ Ὡσαννά (50)· καὶ μοι δοκεῖ ἡ Γραφὴ ταύτην αἰνιττομένην τὴν προφητείαν, τὴν προειρημένην, ἐν οὐρανοῦς μέρει τοῖς ἁγίοις ἐγκαλεῖν· Οὐδέ ποτε ἀνέγνωτε, ἔτι ἐκ στόματος τηπέων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; τοῦτό τοι καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μωπίζει (51) τοὺς γνωρίμους, προσέχειν αὐτῷ παρρησιῶν, ὡς ἔδη σπεύδων πρὸς τὸν Πατέρα· ὁρεκτικωτέρως παρασκευάζων τοὺς ἀκρατοὺς, μετ' ὀλίγον ἀπεῖναι (52) προμηνύων, ὡς θεὸν αὐτοῖς ἀποκαρπίζεσθαι τῆς ἀληθείας ἀπειδέστερον δηλῶν, καὶ ὅσον οὐδέπω, ἀπαίροντος εἰς οὐρανὸν τοῦ Λόγου. Πάλιν οὖν αὐτοὺς παιδία καλεῖ· φησί γάρ· Παιδία (53), ἔτι μακρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ἀῦθις τε παιδίσις ὁμοιωτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν ἀγρυπνίᾳ καθημένοις καὶ λέγουσιν· Ἡδύσαμεν (54) ὑμῶν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε· καὶ ἔσα ἄλλα τοῦτοις οἰκείως ἐπήγαγεν. Καὶ οὗτοι γε μόνον τὸ Εὐαγγέλιον ταύτη φρονεῖ· ὁμοδοξεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ προφητεία. Λέγει γοῦν Δαβὶδ· Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου· Ἰδοὺ ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Θυρομάχαις ἀκούων τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν ἔθνεσι παῖδας παρὰ Κυρίου; Οὐ μοι δοκεῖς Ἀπτικῆς ἐπικλεῖν φωνῆς, παρ' ἧς ἔστιν ἐκμαθεῖν τὰς καλὰς καὶ

✠ P. 103 ED. POTTER, 85-86 ED. PARIS. ⁵⁶ Matth. xix, 14. ⁵⁷ Matth. xviii, 3. ⁵⁸ Matth. xxi, 9. ⁵⁹⁻⁶⁰ Ibid. 46; Psal. viii, 3. ⁶¹ Joan. xiii, 35. ⁶² Matth. xi, 16, 17. ⁶³ Psal. cxii, 1. ⁶⁴ Isa. viii, 18.

(50) Ἑλλάδι φωνῇ τὸ Ὡσαννά. Auctor operis imperfecti in Mai. hecum, homil. 38: Hosanna autem quidam interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii salvefica, sive salvum fac. Hieronymus ad Damasum, Alii opinati sunt Osanna gloriam dici, nonnulli gratiam. Multi super hoc nomine diversa sinnerunt, e quibus Hilarius ita posuit: Osanna Hebraico sermone significatur redemptio Domus David. C. Jarsenius in Concordiam Evangelicam ait, Ambrosium secutum Hilarium idem tradere, cap. xix in Lucam, non tamen tam crassum errorem imponendum Hilario, aut Ambrosio, quam imponitur, quod credendum sit eos existimasse hæc omnia comprehensa in significatione vocabuli Hosanna, sed populum ejusmodi acclamatione petisse redemptionem. Deinde addit conjecturas, quibus probabile in speciem videri posset, Osanna laudem vel gloriam et gratiam significare. Primo, quod apud omnes Evangelistas per duas dictiones scribatur ὡσαννά, dicitio autem ὡς, si Hebraice ita scribatur ושאנא, laudem significare possit: anna autem, si scribatur אנתא, significare gratiam. Deinde, quod Christus subjecerit, Nunquam legistis, quod ex ore infantium et lacten-

tium perfecisti laudem; sed certum esse tamen, Hieronymi sententiam esse desumptam ex hoc Ps. cxvii. אנתא ושאנא, O Domine, salvum fac: atque hunc versum in acclamationibus festi Tabernaculorum usurpatam, ut apud Græcos Io Pæan, et apud Latinos Io Triumphe, ut et Halleluja, quod laudate Dominum significat. Leo item Castus in cap. ix Isaiæ, eos, qui putarunt Osanna significare gloriam, tuetur auctoritate D. Lucæ, qui acclamationem puerorum apud Matthæum et Marcum, Osanna in excelsis, reddiderit, Pax in cælo et gloria in excelsis, qui cum præditus esset dono linguarum, haud dubium, quin Hebraice sciverit. COLLECT.

(51) Μωπίζει. In margine Reg. et Bod. juxta hanc vocem aliquis scripsit, ὑποκινεῖ· ἢ ἀντὶ τοῦ μαπίζει· μωπὶ γὰρ ἡ μάπτιξ.

(52) Ἀπεῖναι. C. ἀπιέναι mavult; sed εἶναι pro ἰέναι in aliis quoque compositis usurpatum infra; sicut etiam ἀπουσία pro abscessu, et παρουσία pro adventu. SYLBURG.

(53) Παιδία. Τεχνία Evang.

(54) Ἡδύσαμεν. Ἡδύσαμεν, Bod. Mox ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν Evang.

ώραίας (55), ἐτι δὲ καὶ ἐλευθέραις νεάνιδας, παιδίσκας καλουμένας, παιδισκάρια δὲ, τὰς δούλας· καὶ νεάνιδας δὲ καὶ αὐτὰς, πρὸς τὸ εὐθαλὲς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὑποχωριστικῶς τιμωμένας. Καὶ τὰ ἄρνια (56) εἰ μου, ὅταν λέγῃ, στήτω ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἀφελεῖς αἰνίσσεται παῖδας, ὡς ἄρναι, οὐκ ἄνδρας, καὶ πρόβατα ὄντας κατὰ γένος· τὰ δὲ ἄρνια προνομίας ἡξίωσεν, τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀπαλότητα καὶ ἀπλότητα τῆς διανοίας, τὴν ἀκακίαν προτιμῶν. Αὐθίς τε ὅταν φῆ, ὡς μωσχάρια γαλαθηρὰ (57), ἡμᾶς πάλιν ἀλληγορεῖ· καὶ, ὡς περιστερῶν ἄκακον καὶ ἄχολον, πάλιν ἡμᾶς νεοττοῦς τε ἐτι δύο περιστερῶν, ἢ τρυγόνων ζεῦγος, ὑπὲρ ἁμαρτίας καλεῖται διὰ (58) Μωϋσέως προσφέρεσθαι· τὸ ἀναμάρτητον τῶν ἀπαλῶν, καὶ ἄκακον, καὶ ἀμνησίκακον, τῶν νεοττῶν, εὐπρόσδεκτον εἶναι λέγων τῷ Θεῷ· καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου καθάρσιον ὑφηρεύμενος. Ἀλλὰ καὶ τὸ δεξιὸν τῶν τρυγόνων, τὴν πρὸς τὰς ἁμαρτίας εὐλάβειαν ὑποτυποῦται. Ὅτι δὲ ἡμᾶς τοὺς νεοττοῦς λέγει, μάρτυς ἡ Γραφή· Ὁν τρέπον ἔρνις συνάγει τὰ νεόσσια (59) ἐπὶ τὰς πτέρυγας αὐτῆς· οὕτως ἐσμέν νεοττοὶ Κυρίου· θαυμαστῶς πάνυ καὶ μυστικῶς τοῦ Λόγου τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς εἰς ἡλικίαν ὑπογραφομένου παιδικῆν. Πῆ μὲν γὰρ παῖδας ἡμᾶς καλεῖ· πῆ δὲ, νεοττοῦς· ἐστὶ ὅτε δὲ κηπίους, υἱοῦς δὲ ἀλλαχόθεν· καὶ τέκνα πολλάκις καὶ λαὸν νέον, καὶ λαὸν καινόν· Τεῖς δὲ δούλοις μου (60), φησὶ, κληθήσεται ἔργον καινόν (νέον ὄνομα λέγει, τὸ καινὸν καὶ αἰδίων, ἄχραντον καὶ ἀπλοῦν, καὶ νῆπιον, καὶ ἀληθινόν) ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλληγορῶν (61) δὲ αὐθίς ἡμᾶς πώλους καλεῖ, τοὺς ἄζυγους (62) κακία, τοὺς ἀδαμάστους πονηρίᾳ· ἀφελεῖς δὲ, καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὸν Πατέρα σκιρτητικούς· οὐχὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίον γυναῖξιν χρεματίζοντας ἵππους, τοὺς ἵπποζυγίους (63) καὶ θηλυμανεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ

A seculas et præterea ingenuas, appellari παιδίσκας, ancillas autem παιδισκάρια: et has etiam, adolescentiæ cum sint, propter ætatis puerilis florem assentatorie puellarum nomine honorari. Jam vero, cum dicit, *Agnelli stent a dextris* ⁵⁵, simplices pueros significat, tanquam agni et oves sint genere, non viri. Agnellos autem privilegio dignos censuit, in hominibus facilitatem ac teneritudinem, et simplicitatem animi, innocentiam nempe, præferens. Et rursus quando dicit, *Tanquam vituli lactentes*, nos rursus allegorice significat. Et quando, *Tanquam columbam simplicem et felle carentem* ⁵⁶, rursus nos intelligit; jubet etiam per Moysen, *duos pullos columbarum vel par turturum pro peccato offerre* ⁵⁷; eorum, quæ sunt tenera, nempe pullorem, immunitatem a peccato, innocentiam, et acceptarum injuriarum oblivionem dicens esse Deo acceptam, et simile simili expiari exponens. Quin etiam turturum timiditas, eam, quæ ne peccetur adhibenda est, cautionem significat. Quod autem nos pullos dicat, testis est Scriptura: *Quemadmodum gallina congregat pullos sub alis suis* ⁵⁸; ita nos sumus pulli Domini, sane quam admirabiliter et mystice animæ simplicitatem ex puerili ætate describente Verbo. Alicubi enim nos vocat *pueros*, alicubi vero *pullos*, nonnunquam autem *infantes*, alicubi autem *filios*, et sæpe *filius*, et *populum recentem*, et *populum novum*. *Servis autem meis*, inquit, *imponetur nomen novum* ⁵⁹ (nomen novum dicit, quod est recens et æternum, impollutum et simplex, et infantile, et verum) *quod benedicetur in terra*. Per allegoriam autem nos rursus pullos vocat, qui *viti jugum non subimus*, qui ab improbitate minime domiti sumus; sed sumus simplices, et ad ipsum solum Patrem exsilimus; non equos

✠ P. 106 ED. POTTER. ⁵⁵ Matth. xxv, 55. ⁵⁶ Matth. x, 16. ⁵⁷ Levit. xv, 29, xii, 8; Luc. ii, 24.

⁵⁸ Matth. xxiii, 37. ⁵⁹ Isa. lxxv, 15, 16.

(55) Καλὰς καὶ ὠραίας. Pesyehius, Παιδισκάριον Ἀστικὸν ἐπὶ τῆς ἡλικίας: Varinius, Παιδίσκη, ἢ ἐλευθέρα, καὶ ἡ δούλη, καὶ παιδισκάριον· παιδάριον δὲ, Ἀστικῶς μὲν τὸ θυγάτριον, Ἑλληνικῶς δὲ τὸ ἄρρον. Pollux, lib. iii, cap. 8: Παιδίσκην τὴν θεραπαινίδα Λυσίας ὠνόμασεν, εἰ μὴ (sic enim manusc. non εἰ γὰρ) ἀμφιβολόν ἐστι, πότερον ἡλικίας ἢ τύχης. Ἐξελθούσα αὐτοῦ παιδίσκη τὴν θύραν ἀνοίγνυσι. Lysius puellam vocat famulam, nisi ambiguum sit nunc ietatis, an fortunæ nomen sit; ita enim loquitur: Egre diens puella, ejus fores aperit. COLLECT.

(56) Ἄρνια. Apud Joann. xxi, 15, Christus Petro dicit, Βόσκει τὰ ἄρνια μου: *Pasce agnos meos*. Eo vero loco, quem Clemens respicit, non ἄρνια, sed πρόβατα existat: Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Matth. xxv, 33.

(57) Μωσχάρια γαλ. Μωσχάρια γαλαθηρὰ sæpius dixerunt LXX interpretes, ut II Reg. xvii, 2, Amos vi, 4. Sed eo sensu, quem hic tradit Clemens, nondum occurrit hæc phrasis. Quemadmodum neque hæc verba in S. Scriptura exstant, καὶ ὡς περιστερῶν ἄκακον καὶ ἄχολον. Forte respicit Christi verba: Γίνεσθε ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί, Matth. x, 16. Hunc porro locum sic distinguunt Bod. et Herv. interpres, καὶ ὑπὲρ ἄκακον καὶ ἄχολον· πάλιν ἡμᾶς νεοτ. Perperam.

(58) Διὰ. Καὶ διὰ Reg. Juxta hunc locum in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholion adnotavit: Διὰ μὲν τῶν περιστερῶν τὸ πολύγονον αἰνιττόμενος τοῦ γένους: διὰ δὲ τῶν τρυγόνων τὸ ἄζυγος καὶ ἀνε-

πίμικτον πρὸς τὰ μὴ ὁμογενῆ ἔθνη· τοιοῦτο γὰρ καὶ ἡ τρυγὸν, τοῦ ὁμοζύγου ἀπολωλότος, οὐκ ἐστὶν ἐπὶ ἑτέρῳ συζυγῆναι τὸν ἐγκαταλειφθέντα.

(59) Νεόσσια. Νόσσια Bod.

(60) Δούλοις μου. Δουλεύουσί μοι. Bib. Græc.

(61) Ἀλληγορῶν. Nihil, opinor, alii pulli quaerendi sunt in bonam partem in sacris Litteris, neque illi equini, sed asinini, quamvis in editione Antuerpiensi vertatur Zachariæ ix, *super subjugulem et pullum equinum novum*, καὶ πῶλον νέον. Apsytus xvi *Geoponic.*: Φιλοκλήτερον δὲ ποιοῦντές τινες, ταῖς θηλείαις ἵπποις ὑποβάλλουσι τοὺς τῶν ὄνων πώλους. Varro, *De re rustica* c. 6 de asinis: *Secundum partium pullos anno non remorent a matre*. Dicitur ergo et de asinis, et de onagris, et de elephantis πῶλος et pullus. Adverte autem hic citari in loco Zachariæ δίκαιος πραῖς καὶ σώζων, cum sit in Antuerpiensi δίκαιος καὶ σώζων, nempe illud ex Evangelio Matthæi, ut et apud Justinum *Dialogo cum Tryphone*. Proverb. v, 19: *Cerva charissima et gratissimus hinnulus*. LXX: Ἐλαφος φιλίας, καὶ πῶλος σου χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι. *Cerva amicitiae et pullus gratiarum conversetur tecum*. COLLECT.

(62) Ἀζυγοῖς. Aliquis in margine Reg. adnotavit ἀπὸ εὐθείας τῆς ἀζυγῆς.

(63) Ἴπποζυγίους. Scribe ὑποζυγίους, quos opponi τοῖς ἐλευθέροις. Itaque mox dicit ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Utriusque vocis vestigia apparent in Reg. ut etiam, teste Sylburgio in Pal. ms.

subjugales, qui ad propinquorum uxores hinniunt, et seminarum insano amore tenentur ⁷⁰, sed liberos et recenter genitos, qui propter fidem exsultant, qui celeriter currunt ad veritatem, qui sunt veloces ad salutem, qui mundana proterunt et conculcant. *Lætare valde, filia Sion: annuntia, filia Jerusalem: ecce rex tuus venit tibi justus, mansuetus, et servans, et ipse mitis, et qui ascendit subjugalem et pulchrum novum* ⁷¹. Non satis habuit solum dixisse *pulum*, sed etiam *novam* ei adjecit, humanitatis, quæ in Christo est, novitatem, et senii expertem cum simplicitate æternitatem ostendens. Tales autem nos novos pullos, qui infantes sumus, divinus noster alit pullorum domitor. Quod si asinus quoque novus est in Scriptura, pullus tamen est hic quoque asinus. *Et pulchrum*, ✠ inquit, *alligavit vineæ*; hunc simplicem et infantem populum Verbo alligans, quod vocat allegorice vitem. Fert enim vinum vitis, sicut Verbum sanguinem. Est autem utrumque poculentum hominibus ad salutem: vinum quidem corpori, sanguis vero spiritui. Quod autem nos quoque agnos dicit, fide dignus testis est Spiritus, loquens per Isaiam: *Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo colliget agnos* ⁷²: ubi ovium tenerrimas, agnos vocat, simplicitatem allegorice significans. Atque adeo nos quidem certe earum, quæ sunt in vita, longe pulcherrimas et perfectissimas possessiones appellatione puerili honorantes, doctrinam et disciplinam, Græce παιδείαν et παιδαγωγίαν vocavimus. Pædagogiam autem esse confitemur bonam a pueris in virtute institutionem. Nobis itaque Dominus apertius ac evidentius revelans, quid ex appellatione puerorum significetur, cum orta esset quæstio inter apostolos, quisnam ex eis major esset, statuit Jesus puellum in medio dicens: *Qui se humiliaverit ut hic puellus, is major est in regno cælorum* ⁷³. Non ergo puerorum appellatione usus est, tanquam hi per ætatem essent inconsiderati, et ratione minime uti possent, quemadmodum nonnulli sensere: neque si dixerit, nisi fueritis sicut hi puelli, non intrabitis in regnum Dei ⁷⁴, id inerudite

νεογνούς· τοὺς γαύρους διὰ τὴν πίστιν· τοὺς εἰς ἀλήθειαν εὐδρόμους· τοὺς ταχεῖς πρὸς σωτηρίαν· τοὺς καταπατοῦντας καὶ κραδίνοντας τὰ κοσμικὰ. Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι δίκαιος, πραῦς, καὶ σώζων· καὶ αὐτὸς πρῶτος καὶ ἐπιβεθῆκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Οὐκ ἔρχεται τὸν πῶλον εἰρηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νέον προσέθηκεν αὐτῷ, τὴν ἐν Χριστῷ νεολαίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἀγῆρω μετὰ ἀπλότητος αἰδιότητα ἐμφαίνων. Τοιούτους δὲ ἡμᾶς νέους πῶλους, τοὺς νηπίους, ὁ θεὸς ἡμῶν πωλοδάμνης ἀνατρέφει. Εἰ δὲ καὶ ὄνος εἶη ὁ νέος ἐν τῇ Γραφῇ, πλὴν ἀλλὰ πῶλος ὄνος καὶ οὗτος. Καὶ τὸν πῶλον (64), φησὶ, προσέδησεν ἀμπέλῳ· ἀπλοῦν (65) τοῦτον καὶ νηπίον λαὸν τῷ Λόγῳ προσδήσας, ὃν ἀμπελον ἀλληγορεῖ. Φέρει γὰρ οἶνον ἢ ἀμπελος, ὡς αἷμα ὁ Λόγος· ἀμφω δὲ ἀνθρώποις ποτὸν εἰς σωτηρίαν· ὁ μὲν οἶνος τῷ σώματι, τὸ δὲ αἷμα τῷ πνεύματι. Ὡς δὲ καὶ ἄρνας ἡμᾶς λέγει, ἐχέγγυος μάρτυς διὰ Ἰησοῦ τοῦ Πνεῦμα· Ὡς ποιμὴν, ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συλλέξει (66) ἄρνας· τὸ ἐστὶ ἀπαλιώτερον τῶν προβάτων εἰς ἀφέλειαν ἄρνας ἀλληγορῶν. Ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τὰ κάλλιστα καὶ τελειότατα τῶν ἐν τῷ βίῳ κτημάτων, παιδικῇ προσηγορίᾳ τιμήσαντες, παιδείαν καὶ παιδαγωγίαν κεκλήκαμεν. Παιδαγωγίαν δὲ ὁμολογοῦμεν εἶναι ἀγωγὴν ἀγαθὴν ἐκ παιδῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐμφαντικώτερον δ' οὖν ἡμῖν ἀποκαλύπτων ὁ Κύριος τὸ σημαίνον ἐκ τῆς παιδίων προσηγορίας, γενομένης ζητήσεως ἐν τοῖς ἀποστόλοις, ἔστις αὐτῶν εἶη μείζων, ἔστησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν μέσῳ παιδίων, εἰπὼν· Ὁς ἐὰν ἐαυτὸν ταπεινώσῃ ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτος μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Οὐκ ἄρα κατακέχρηται τῇ τῶν παιδίων προσηγορίᾳ, ὡς ἀλογίστων ἡλικία, ἣ τίσιν ἔδοξεν· οὐδ' ἂν εἶπη, ἦν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀμαθῶς ἐκδεκτέον. Οὐκ ἄρ' ἐτι κυλιόμεθα οἱ νηπίοι χαμαί· οὐδὲ ἔρπομεν ὡς τὸ πρόσθεν ἐπὶ γῆς, ὕψων δίκην (67) ὄλω τῷ σώματι περὶ τὰς ἀνοήτους ἐπι-

✠ P. 107 ED. POTTER, 87 ED. PARIS. ⁷⁰ Jerem. v, 8. ⁷¹ Zach. ix, 9; Genes. xlix, 11. ⁷² Isa. xl, 11. ⁷³ Matth. xviii, 1 seq. ⁷⁴ Ibid.

(64) Καὶ τὸν πῶλον. Pulli ad vitem alligati aliam Theodoretus allegoriam affert, ut indicavi Notationibus ad Gregorii Naz. homiliam in Nat. Christi, p. 520. H. SYLBURG.—Justinus in Dialogo cum Tryphone pag. 67, hunc ipsum locum ita explicat: Ἐὶ δὲ αἷμα τῆς σταφυλῆς εἰπεῖν τὸν Λόγον, διὰ τῆς τέχνης δεδήλωκεν, ὅτι αἷμα μὲν ἔχει ὁ Χριστὸς οὐκ ἐξ ἀνθρώπου σπέρματος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Quod autem dicit Verbum uvæ sanguinem, arte quadam declaravit sanguinem quidem habere Christum, non ex nominis semine, sed vi divinitatis. S. Chrysostomus, hom. 67 in Genes.: Ὅρα πῶς ἂν ἡμῖν τὸ μυστήριον ἐνταῦθα ἠνίξατο· ἴσασιν οἱ μεμυημένοι τὸ λεγόμενον Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολήν, στολήν, οἶμαι, τὸ σῶμα λέγων, ὃ διὰ τὴν οἰκονομίαν φορέσαι κατηξίωσεν· εἶτα, ἵνα μάθης ἀκριβῶς οἶνον τί προσηγόρευσεν, ἐπήγαγεν· Καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τῷ τοῦ αἵματος ὀνόματι τὴν σφραγῆς ἡμῖν, καὶ τὸν σταυρὸν ἠνίξατο, καὶ πᾶσαν τῶν μυστηρίων τὴν οἰκονομίαν. Vide quo modo nobis sacramentum

D insinuavit (vox totum non agnoscitur a Græco manuscripto). Sciunt qui initiati sunt, quod dicitur: «Lavabit in vino stolam suam.» Stolam puto corpus dici, quod propter dispensationem ferre dignatus est. Deinde ut accurate discas vinum quid appellarit, subdit: «et in sanguine uvæ amictum suum.» Vide quomodo sanguinis nomine crucem nobis et occisionem significet, et omnem mysteriorum dispensationem. Eadem ratione et pullum significare ait gentium adductionem et obedientiam, quod magnæ sit mansuetudinis sustinere se ad vitis palmitem ligari. Vide etiam Eusebium lib. viii De demonstrat. cap. 4. COLLECT.

(65) Ἀπλοῦν. Pro hac voce in Pal. ms. erat spatium vacuum. SYLBURG.—Item in Bod. Deest etiam in Reg.

(66) Συλλέξει. Συνάξει, Bibl. Græc.

(67) Ὅψεων δίκην. Historiam Serpentis simili plane modo in allegoriam trahit Philo Judæus lib. ii Legis allegor., et aliis locis.

θυμίας ἰλυσπώμενοι· ἀνατεινόμενοι δὲ ἄνω τῆ ἐννοίᾳ, κόσμῳ καὶ ἁμαρτίαις ἀποτεταγμένοι, ὀλίγῳ ποδὶ ἐφαπτόμενοι τῆς γῆς, ὅσον ἐν κόσμῳ εἶναι δοκεῖν, σοφίαν μεταδιώκομεν ἁγίαν· μωρία (68) δὲ αὕτη τοῖς εἰς πανουργίαν ἠκοντημένοις δοκεῖ. Παῖδες οὖν εἰκότως, οἱ θεὸν μόνον ἐγνωκότες πατέρα, ἀφελεῖς, καὶ νήπιοι, καὶ ἀκέρατοι, οἱ κεράτων μονοκεράτων (69) ἔρασταί. Τοῖς γοῦν προβεβηκόσιν ἐν τῷ λόγῳ, ταύτην ἐπεκέρυξε τὴν φωνήν, ἀφροντιστεῖν κελεύων τῶν τῆδε πραγμάτων, καὶ μόνῳ προσέχειν τῷ Πατρὶ παραινῶν, μιμουμένους τὰ παιδία. Διὸ καὶ τοῖς ἐχομένοις (70) λέγει· *Μὴ μεριμνᾶτε περὶ τῆς αὔριον· ἀρκετὸν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς*. Οὕτως ἀποθεμένους τὰς τοῦ βίου φροντίδας, ἐξέχεσθαι μόνου τοῦ Πατρὸς παραγγέλλει. Καὶ ὁ πληρῶν τὴν ἐντολήν ταύτην, τῷ ὄντι νήπιός τε ἐστὶ καὶ παῖς Θεῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ· τῷ μὲν (71), ὡς πεπλανημένος (72), τῷ δὲ, ὡς ἠγαπημένος. Εἰ δὲ εἰς διδάσκαλος ἐν οὐρανοῖς, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ὁμολογουμένως οἱ ἐπὶ γῆς εἰκότως ἂν πάντες κληθῆσονται μαθηταί· ἔχει γὰρ οὕτως τὸ ἀληθές· τὸ μὲν τέλειον εἶναι παρὰ τῷ Κυρίῳ, τῷ διδάσκοντι ἀεὶ, τὸ δὲ παιδικὸν καὶ νήπιον παρ' ἡμῖν, τοῖς ἀεὶ μανθάνουσι. Ταύτη τοι ἡ προφητεία τὸ τέλειον τῆ τοῦ ἀνδρὸς τετίμηκε προσηγορία. Καὶ διὰ γε τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ μὲν τοῦ διαβόλου, *Ἄνδρα αἱμάτων*, φησὶ, *βδελύσσεται Κύριος· ἄνδρα αὐτῶν; ὡς τέλειον ἐν κακίᾳ, καλεῖ*. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἀνήρ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τέλειον ἐν δικαιοσύνῃ. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἀπόστολος, ἐπιστέλλων πρὸς Κορινθίους, φησὶν· *Ἡρμωσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ*· εἴτε ὡς νηπίους καὶ ἁγίους, πλὴν ἀλλὰ τῷ μόνῳ Κυρίῳ. Σαφέστατα δὲ, Ἐφεσίοις γράφων, ἀπεκάλυψε τὸ ζητούμενον, ὡδὲ πως λέγων· *Μέχρι κατακτήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ (73), εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κybείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης· ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· ταῦτα λέγων εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶ κεφαλὴ καὶ ἀνήρ, ὁ μόνος ἐν δικαιοσύνῃ τέλειος· ἡμεῖς δὲ νήπιοι, τοὺς παραφυσῶντας (74) εἰς φυσίωσιν φυλα-*

accipiendum est. Qui enim infantes sumus, humi non adhuc volutamur: neque ut antea, serpentum more, in terra serpimus, toto corpore in stultis cupiditatibus provoluti; sed mente **39** sursum erecti, mundoque et peccatis renuntiantes, suspensopedae eatenus solum terram tangentes, ut in mundo esse videamur, sanctam persequimur sapientiam. Hæc autem videtur esse stultitia iis, qui se ad calliditatem et versutiam exacuerunt. Jure ergo sunt pueri, qui Deum solum patrem noverunt, simplices et infantes, integri ac innocentes, qui sunt unicornium cornuum amatores. Iis itaque, qui in Verbo processerunt, hanc vocem annuntiavit, rerum ac negotiorum, quæ hic sunt, jubens curam abjicere, et suadens solum Patrem attendere, pueros imitantes. ✕ Et ideo dicit in iis, quæ consequuntur: *Ne sitis solliciti de crastino, sufficit enim diei malitia sua*⁷⁵. Ita curis hujus vitæ depositis, soli Patri adhærere præcipit. Qui autem hoc implet præceptum, revera infans ac puer Deo est, et mundo: huic quidem, tanquam seductus ac errabundus; illi vero, tanquam dilectus. Jam vero, si unus est, ut dicit Scriptura, *magister in cælis*⁷⁶; in confesso est, qui in terra sunt, omnes appellari discipulos. Ita enim habet veritas; id quidem quod est perfectum, esse apud Dominum, qui semper docet: quod puerile autem est et infantile, apud nos, qui semper discimus. Porro autem itidem prophetia id, quod perfectum est, honoravit viri appellatione. Et per David quidem, de diabolo, *Virum*, inquit, *sanguinum abominatur Dominus*⁷⁷. Virum vocat, ut qui sit perfectus in vitio. Dicitur vir quoque Dominus, ut qui sit perfectus in justitia. Ecce enim Apostolus ad Corinthios scribens, dicit: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*⁷⁸; sive tanquam infantes et sanctos, veruntamen soli Domino. Ad Ephesios autem scribens, apertissime revelavit, quod quæritur, dicens hoc modo: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut non simus amplius infantes, qui fluctibus agitemur, et circumferamur omni vento doctrinæ, in præstigiis hominum, in versutia ad insidias erroris; vera autem dicentes in dilectione, augeamus in ipsum omnia*⁷⁹; hæc dicens

✕ P. 108 ED. POTTER, 88 ED. PARIS.

⁷⁵ Matth. vi, 34. ⁷⁶ Matth. xxiii, 8 seq. ⁷⁷ Psal. v, 7.

⁷⁸ II Cor. xi, 2. ⁷⁹ Eph. iv, 13, 14, 15.

(68) *Μωρία*. Respicit I Cor. ii, 14: *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ*, sc. S. Spiritus sapientia; et psal. xl, 4: *Ὡσεὶ ξυρὸν ἠκοντημένον ἐποίησε δόλον*.

(69) *Μονοκεράτων*. *Μονοκεράτων* Reg. recte. Nam a μονόκερως lit μονοκερώτων. Psal. xxi, 22: *Σώσον... ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν τιπείνωσίν μου*. Psal. xci, 11: *Ἐψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρας μου*. Ad quem locum Theodoretus, pag. 796, ea dicit, quæ Clementi explicando inseruire possunt. Ea recitavit Suidas: *Μονόκερως· ζῶον, ὃ παρὰ τῆς φύσεως ἐν κέρασιν ἔλαθεν· οὕτω καὶ οἱ τῆς εὐσεβείας τρόφιμοι· μίαν προσκυνοῦσι θεότητα. Δαβὶδ· Καὶ ἔψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρας μου*. Unicornis. Animal, quod unicum cornu a natura accepit. Sic et pietatis alumni unam adorant

D numen. David: *Et cornu meum extolletur ut unicornis*.

(70) *Τοῖς ἐχομένοις*. Memoria lapsus est. Nam ea, quæ recitat, non ἐν τοῖς ἐχομένοις, deinceps, occurrunt, sed alio loco.

(71) *Τῷ μὲν... τῷ δέ*. Pal. ms. ὃ μὲν... ὃ δέ. Sed vulgata lectio convenientior, hoc quidem in loco. SYLBURG.

(72) *Ὡς πεπλανημένος*. Id est, qui quoad hujusce mundi res πλανᾶται, errat ac decipitur. Vel, qui hospes, et quasi erro, est in hoc mundo. Suidæ πλανήτης est ξένος.

(73) *Τοῦ Θεοῦ*. Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Ephes. iv.

(74) *Τοὺς παραφυσῶντας*. Conf. Coloss. ii, 18; Ephes. iv, 14.

ad ædificationem corporis Christi, qui est caput et vir, qui solus in justitia perfectus; nos autem infantes, qui ad inflationem nos sufflant, hæresium ventos vitantes, et iis, qui nos aliter docent quam patres, fidem non habentes, tunc perfecti efficimur quando sumus Ecclesia, capite, Christo scilicet, recepto. Hic autem par est attendere, appellationem hujus vocabuli νήπιος, quod infantem significat, ut intelligatur τὸ νήπιον non dici de insipientibus. Qui est enim insipiens, dicitur νηπύτιος; νήπιος autem, qui est νεήπιος; nam ἥπιος dicitur, qui est leni ac molli animo. Quo fit, ut is dicatur νήπιος, qui lenis ac mansuetus *Recenterevasit*. Hoc autem manifestissime significavit beatus Paulus, dicens: *Cum possemus oneri esse sicut Christi apostoli, fuimus mites in medio vestri, sicut nutrix fovet filios suos*⁸⁰. Mitis ergo est infans, et ea ratione magis mollis, et tener ac simplex, doli ac fraudis expers, et remotus a simulatione, rectoque et integro animo. Hoc autem simplicitatis ac veritatis est fundamentum. *Super quem enim, inquit, respiciam, nisi super mansuetum et quietum*⁸¹? Talis enim est sermo virginalis, mollis et minime fictus. Unde etiam virginem *mollem sponsam*, et puerum *mollis animi*, vocare consuevimus. Sumus autem nos molles, qui per-

✠ P. 109 ED. POTTER, §9 ED. PARIS.

(75) Πατέρας. Pal. ms. a vulg. editt. nihil differt, nisi quod abbreviate habet πρᾶς· qui casus stare non potest, nisi, adverbio in nomen verso legas, μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας, non credentes iis, qui alios mentibus nostris ingerunt patres. Hervetus interpretes legit, τοῖς ἄλλοις ἡμᾶς νουθετοῦσιν ἢ πατέρες, non fidem habentes iis, qui nos aliter docent quam parentes. SYLBURG. — In Reg. ms. aliquis super πατέρας scripsit πατράσι, patribus: ut sensus sit, fidem non habentes iis patribus, seu patrum auctoritatem sibi arrogantibus, qui nos aliter docent.

(76) Νηπιον. Hesychius tamen, Νηπύτιον, νήπιον, ἄφρονον. At Eustathius in *Iliad.* E, v. 952: Νηπύτιος, ὁ μὴ φρονῶν, ἀλλ' ἐστερημένος τοῦ πεπνύσθαι καὶ πινυτότητος, ἡγουν φρονήσεως. Sed et νήπιον addit posse deduci inde eum significat insipientem, quasi dicatur per contractionem quamdam pro νηπύτιος. Suidas vero etymologiam sinceram tradit: Νήπια τὰ βρέφη, παρὰ τὸ νῆ στερητικὸν καὶ τὸ ἔπος, a privata νῆ et nomine ἔπος, quod nondum fari possint, ut infantes Latine; alii deducunt quasi valde benignum νῆ ἥπιον, vel etiam quasi νήπιον, vel etiam quasi νέον πῖον. Sed, ut diximus alibi, hæc etymologias quaerendi ratio lubrica est, et saepe argumento, et τῆ ὑποθέσει in ea servimus, non Grammatico veriloquio. COLLECT. — Etymologici auctor: Νήπιος παρὰ τὸ ἥπιος, πλεονασμῶ τοῦ ν, ὁ πρᾶος καὶ προσηγῆς. Mox, ἢ ἥπιον, πρᾶον, καὶ μὴ ἔχον ὀργήν. Suidas deducit a νῆ ἐπιτατικὸν καὶ τὸ ἥπιον· ut νήπιον sit τὸ παρὰ θεῶν ἥπιον, id quod mansuetius est quam oportet. Mox scribendum, ὡς νήπιος ὁ ἀπαλόφρ.

(77) Τοῦτό σοι. Τοῦτό σοι, hoc tibi. Pal. ms. SYLBURG.

(78) Ἐγεννήθημεν. Ἄλλ' ἔγεν. Thess.

(79) Ἦπιοι. Νήπιοι Bod. Reg. Quam lectionem sensus exigere videtur; nam e Pauli verbis colligit Clemens, νήπιον esse eum, qui ἥπιος, mansuetis moribus est. Νήπιοι habent alii præterea plures, quos memorat Cl. Millius.

(80) Ἀταλός. Hesychius, Ἀταλά, νήπια, ἀπαλά.

ἔχμενοι τῶν αἰρέσεων ἀνέμους, καὶ μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας (75), τελειούμεθα τότε, ὅτε ἐσμεν Ἐκκλησία, τὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν ἀπειληφότες. Ἐνταῦθα ἐπιστῆσαι δίκαιον τῆ προσηγορία τοῦ νηπίου (76), ὅτι οὐκ ἐπὶ ἀφρόνων τάττεται τὸ νήπιον· νηπύτιος μὲν γὰρ οὗτος· νήπιος δὲ ὁ νεήπιος· ὡς ἥπιος ὁ ἀπαλόφρων, οἷον ἥπιος νεωστὶ καὶ πρᾶος τῷ τρόπῳ γενόμενος. Τοῦτό σοι (77) σαφέστατα ὁ μακάριος Παῦλος ὑπεσημήνατο εἰπὼν· Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἐγενήθημεν (78) ἥπιοι (79) ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλασση τὰ ἑαυτῆς τέκνα. Ἦπιος οὖν ὁ νήπιος, καὶ ταύτη μᾶλλον ἀταλός (80), ἀπαλός καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἄδολος καὶ ἀνυπόκριτος, ἰθὺς τὴν γνώμην καὶ ὀρθός· τὸ δὲ ἐστὶν ἀπλότῃτος καὶ ἀληθείας ὑπόστασις. Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἢ ἐπὶ τὸν πρᾶον (81) καὶ ἡσύχιον; Τοιοῦτος γὰρ ὁ παρθένιος λόγος, ἀταλός καὶ ἀπλαστός· διὸ καὶ τὴν παρθένον ἀταλήν νόμφην (82), καὶ τὸν παῖδα ἀταλόφρονα κεκλήσθαι ἔθος· ἀταλὸν δὲ ἡμεῖς, οἱ ἀπαλοὶ πρὸς παιθῶν, καὶ εὐέργαστοι πρὸς ἀγαθωσύνην, ἀχολοὶ τε καὶ ἀνεπίμικτοι κακοφροσύνη καὶ σχολιότητι· ἡ μὲν γὰρ γενεά (83) ἡ παλαιὰ σχολιά καὶ σκληροκάριος, χορὸς δὲ νηπίων, ὁ καινὸς ἡμεῖς λαός, τρυφερός ὡς παῖς. Ἐπὶ δὲ ταῖς καρδίαις

⁸⁰ I Thess. ii, 6, 7. ⁸¹ Isa. LXVI, 2.

Ἀταλοῖς, νηπίοις, ἀπαλοῖς, ἀπλοῖς. Ἀταλόφρονα, νήπια, ἀπαλόφρονα.

(81) Πρᾶον. Ταπεινὸν Bib. Græc.

(82) Ἀταλήν νόμφην. Ἀπαλήν νόμφ. Flor. Sed ἀταλήν νόμφην scribendum potius videtur, ut mox παῖδα ἀταλόφρονα· aut ut ἀπαλήν νόμφην in priore, sic in posteriore item παῖδα ἀπαλόφρονα legendum. Editio Florentina ἀπαλάφρονα, Pal. ms. ἀταλάφρονα habet, utrobique α in tertia syllaba posito pro ο. sicut et *Iliad.* Z, v. 400:

Παῖδ' ἐπὶ κόλπον ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον
[αὐτως·

contra compositionis normam usitatum, per allusionem ad adverbium, quo idem Homerus soluta compositione utitur, *Il.* Σ, ἡθεοὶ ἀταλάφρονέοντες· et Hesiod., παῖδ' ἀταλάφρονέοντα· quæ sententia ut Eustathio placuit, ita Hesychius maluit regulare ἀταλόφρονα. Est autem ἀταλός magis in prosa usitatum: et illud quidem, derivatum ab ἀτάλλειν, hoc vero compositi formam gerit quasi οὐ παλαιῶν, absque oblietatione obsequentem ac morigerum se præbens. SYLBURG. — Ἀπαλήν νόμφην. Virginem teneram sponsam. Vulgata Lexica docent ab Apollonio νόμφας vocari puellas. Jam vero Synesius ita locutus est initio hymnorum,

Ἀπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νόμφαις,

Ἀφροδίσιον γελώσαις.

Teneras non in virgines,

Venustum ridentes.

Eustathius in *Il.*, A, v. 834: Οὐ μόνον ἦτορ ἀπαλόν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλαὶ φρένες. Hesiodus sub finem *Theog.* παῖδ' ἀπαλάφρονέοντα vocat Phæthonem Cephalii filium, et apud Pollucem inter comicas personas est ἀπαλός νεανίσκος, λευκός, σκιατροφίας ἀπαλότῃτα ὀηλῶν. Juvenis tener, albus, educationis in umbra teneritatem præ se ferens. COLLECT. — Ἀταλάφρονα Reg. Dein, Ἀταλὸν δὲ ἡμεῖς Reg., Bod. Mox, ἀλοχοὶ pro ἀχολοὶ, Reg.

(83) Γενεά. Judæi dicuntur γενεὰ σχολιά et σκληροκάριος Act. ii, 40; Philip. ii, 15; Matth. xii, 39;

τῶν ἀκάκων ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ χαίρειν ὁ Ἀπόστολος ὁμολογεῖ· καὶ δὴ ὄρον τινὰ νηπίων, ὡς εἰπεῖν, ἀποδίδωσιν, εἰπὼν· *Θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοῦς εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.* Καὶ γὰρ οὐδὲ ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ νηπίου, κατὰ στέρε-
 τιν ἡμῖν νοοῦμενον, ἐπεὶ τὸ νῆ στερητικὴν γραμματι-
 κῶν νομοθετοῦσι παῖδες. Εἰ γὰρ (84) ἄφρονες ἡμεῖς οἱ τῆς νηπιότητος κατατρέχοντες καλοῦσιν, ὁρᾶτε πῶς βλασφημοῦσιν ἐπὶ τὸν Κύριον, τοὺς εἰς Θεὸν κατα-
 πεφευγότας, ἄφρονες ὑπολαμβάνοντες· εἰ δὲ, ὅπερ καὶ
 μᾶλλον ἐξακουστέον, τοὺς νηπίους καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν
 ἀπλῶν ἐκδέξονται, χαίρομεν τῇ προσηγορίᾳ νηπιαί
 γὰρ αἱ νέαι φρένες εἰσὶν ἐν παλαιᾷ τῇ ἀφροσύνῃ, αἱ
 νεωστὶ συνετάι, αἱ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν
 ἀνατεῖλασαι. Ἐναγχος γοῦν (85) ἐγνωσται ὁ Θεὸς
 κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἔγνω, **B**
εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Νέοι
 τοίνυν ὁ λαὸς ὁ καινὸς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ πρε-
 σβυτέρου λαοῦ, τὰ νέα μαθόντες ἀγαθὰ καὶ ἔστιν ἡμῖν
 τὸ οὐθαρ τῆς ἡλικίας ἢ ἀγῆρως αὐτῆ νεότης, ἐν ᾗ πρὸς
 νόησιν ἀεὶ ἀκμάζομεν, ἀεὶ νέοι, καὶ ἀεὶ ἤπιοι, καὶ ἀεὶ
 καινοί· γρηὶ γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς Λόγου καινοῦ (86)
 μεταληφότας. Τὸ δὲ ἀδιότητος μεταληφὸς ἐξομοιοῦ-
 σθαι φιλεῖ τῷ ἀφθάρτῳ· ὡς εἶναι ἡμῖν τῆς παιδικῆς
 ἡλικίας τὴν προσηγορίαν ἕαρ παντὸς τοῦ ζῆν, διὰ
 τὸ (87) ἀγῆρως εἶναι τὴν ἐν ἡμῖν ἀλήθειαν, καὶ τῇ
 ἀληθείᾳ τὸν ἀνακεχυμένον ἡμῶν τρόπον. Σοφία δὲ
 ἀειβαλῆς, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, καὶ
 οὐ ποτε μεταβάλλουσα. *Τὰ παιδία, φησὶν, αὐτῶν*
ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γενίτων παρακλη-
θήσονται ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως
καὶ ἡμεῖς παρακαλέσω. Ἡ μήτηρ προσάγεται τὰ
 παιδία, καὶ ἡμεῖς ζητοῦμεν τὴν μητέρα τὴν Ἐκκλη-
 σίαν. Τὸ μὲν τοίνυν καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ἅτε
 δι' ἀσθένειαν ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ
 ἐστὶ, καὶ ἡδὺ, καὶ τερπνόν, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου (88)
 τοῦ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν· ὡς γὰρ οἱ πατέρες καὶ αἱ
 μητέρες ἡδίων ὀρώσι τῶν μὲν ἵππων τοὺς πόλους,
 τῶν δὲ βοῶν τὰ μικρὰ μοσχάρια, καὶ λεόντων σκύμνον,
 καὶ ἐλάφου νεβρὸν, καὶ ἀνθρώπου παιδίον· οὕτω (89)
 καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν (90) καταπε-

ϋP. 140 ED. POTTER, 90 ED. PARIS. ⁸² Rom. xvi, 19. ⁸³ Matth. xi, 27; Luc. x, 22.

Marc. viii, 38. Christiani, *novus populus*, II Cor. v, 17, et alias sæpe καινή κτίσις, καινὸς ἀνθρώπος, καινή Διαθήκη.

(84) *Εἰ γάρ.* Oī γάρ Bod. Reg.

(85) *Γοῦν.* Οὖν Reg. Mox, κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ. Idem.

(86) *Λόγου καινοῦ.* Hoc repositum e Pal. ms. In Flor. edit. perperam est γρηὶ γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς λόγους, καινοῦ μεταληφότας, SYLBURG. Καινοῦ λόγου Bod., καινοῦ λόγου Reg. Sed super priorem syllabam τοῦ καινοῦ aliquis scripsit καί.

(87) *Τὸ.* Τοῦ, Reg.

(88) *Τοῦ θυμικοῦ ἰστ.* Paulo melius, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν, seu εἰς βοήθειαν. Herveus verit, *animosa animi parte ei, quod est tantillum, auxilium ferente.* SYLBURG. Nullo modo satisfaciunt in loci hujus emendatione viri eruditi. Nam quid sibi volunt illa, quæ hic afferunt? Ostendit Clemens, omne illud, quod est imbecille per ætatem, omnibus jucundum esse et gratum: iram quoque nostram, cum in tales intuemur, in auxilium converti, καὶ βοήθειαν. Scribe, Τὸ μὲν

suasione non reluctamur, et a bonitate non difficul-
 ter colimur, bileque vacui, et malitia ac perversi-
 tate minime permisti sumus. Vetus enim *generatio*
perversa est et duro corde. Chorus autem infantium,
 nos, inquam, qui sumus *novus populus*, mollis est,
 et delicatus ut puer. Propter innocentum autem
 corda, fatetur se gaudere Apostolus in Epistola ad
 Romanos, et quamdam, ut ita dicam, infantium
 definitionem tradit, dicens: *Volo autem vos sa-*
pientes quidem esse ad bonum, simplices autem ad
malum ⁸². Neque enim nomen τοῦ νηπίου a nobis
 intelligitur per privationem, quamvis a grammati-
 cis statuitur νῆ esse privativam particulam. Si qui
 enim infantiam insectantes, nos vocant insipientes,
 videte quomodo Dominum blasphemiis et maledi-
 etis impetunt, dum eos existimant insipientes, qui
 ad Deum confugerunt. Sin autem, quod magis quo-
 que intelligendum est, ipsi de simplicibus infantes
 acceperint, gaudemus appellatione. Infantes enim
 sunt mentes novæ in veteri insipientia, quæ nuper
 evaserunt prudentes, quæ secundum Novum Testa-
 mentum exortæ sunt. Quippe cum Deus per Christi
 adventum nuper cognitus sit. *Deum enim nemo no-*
vit nisi Filius, et cui Filius revelaverit ⁸³. Juvenes
 ergo *populus novus*, ut distinguantur a veteri po-
 pulo, ii sunt, qui nova bona didicerunt: et est
 ✠ nobis uber ætatis ipsa juvenus expers senii, in qua
 semper vigemus ad intelligentiam et mentis agita-
 tionem, semper juvenes, et semper mansueti, et
 semper recentes ac novi. Oportet enim novos esse,
 qui Novi Verbi fuerunt participes. Quod autem æter-
 nitatis est particeps, ei, quod est incorruptum, solet
 assimilari: ut puerilis ætatis appellatio sit nobis
 ver totius vitæ, propterea quod sit senii expers,
 quæ est in nobis veritas, et mores nostri, qui sunt
 veritate perfusi: Sapientia autem semper germi-
 nans, quæ semper similiter et eodem modo se ha-
 bet, et nunquam mutatur: *Puelli, inquit, eorum*
super humeros tollentur, et super genua consolatio-
nem accipient; perinde ac si mater aliquem console-

τοίνυν καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ἅτε δι' ἀσθέ-
 νειαν, ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστὶ,
 καὶ ἡδὺ, καὶ τερπνόν τοῦ θυμικοῦ, vel, καὶ τοῦ θυ-
 μικοῦ, μεθισταμένου τῷ τηλικῶδε εἰς βοήθειαν. Quod
 planum est et expeditum. HEINSIUS. — In margine
 Bod. et Reg. aliquis hæc verba sic emendavit, τοῦ
 Θεοῦ μὴ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν,
Deo huic tantulo auxilium non detrectante. Scribi
 etiam possit, τοῦ Θεοῦ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν
 βοήθειαν, *Deo quidem hunc tantulum auxilio circum-*
dante. Tum optime sequetur, quod sicut in omni
 animalium genere parentes liberos amore comple-
 ctuntur, οὕτω καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν
 καταπεφευγότας προσίεται, *sic universorum Pater eos*
recipit, qui ad ipsum confugiunt. Et quidem θῷ μὲν,
 quo modo Θεοῦ μὲν in miss. codd. scribi solet, per
 librorum negligentiam in θυμικοῦ facile transire
 potuit.

(89) *Οὕτω.* Οὕτως, Bod. Reg.

(90) *Εἰς αὐτόν.* A. mavult Attice ὡς αὐτόν *ad*
ipsum. Mox haud scio an νηπίους οἶδε, *infantes novit,*
 verius sit quam ἡπίους οἶδε. SYLBURG.

lar, ita ego quoque consolabor⁸⁴. Mater quidem ad se pueros adducit, et nos matrem **40** quærimus Ecclesiam. Quidquid itaque est imbecillum et tenerum, ut quod propter imbecillitatem auxilio egeat, gratum est, jucundum et delectabile, animosa animæ parte ei, quod est tantillum, auxilium ferente. Quemadmodum enim patres et matres lubentius vident, equorum quidem, pullos; bouum vero, parvos vitulos; et leonum, leonculum; et cervi hinnulum; et hominis, puellum: ita etiam universorum Pater eòs, qui ad ipsum confugiunt, recipit, et in filiorum adoptionem Spiritu regeneratos novit mansuetos, et eos solos diligit,isque fert auxilium, et pro eis pugnat, eosque defendit: et ideo puellum nominat. Ego vero Isaac quoque ad puerum refero. Isaac, risus exponitur. Eum vidit ludentem cum uxore et auxiliatrice Rebecca rex curiosus⁸⁵, Rex autem, cui nomen erat Abimelech, mihi ✕ videtur esse quædam supramundana sapientia, quæ ludî considerabat mysterium. Interpretantur autem Rebeccam, tolerantiam. O prudentem ludum! Risus ei a tolerantia adjuvatus: et rex spectator est: gaudet vero et exsultat spiritus eorum, qui sunt puelli in Christo, qui in tolerantia vitam agunt. Et hic est divinus ludus. Talem ludum ludere suum Jevem, dicit Heraclitus. Quid enim aliud vero sapienti et perfecto magis convenit, quam ludere et collædari cum honestarum rerum tolerantia, et honorum administratione, dies festos cum Deo cele-

✕ P. 111 ED. POTTER, 90-91 ED. PARIS.

(91) Ἐγώ. Hæc Clemens sumpsit e fine libri Philonis Judæi *De plantatione Noe*, pag. 238: Κατὰ γούνην τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τέλος ἐστὶ σοφίας παιδιὰ καὶ γέλως, ἀλλ' οὐχ ἅ τοῖς νηπίοις ἀνευ φρονήσεως καὶ παισὶ μελετᾶται, ἀλλὰ τοῖς ἤδη πάλαι, οὐ χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ βουλαῖς ἀγαθαῖς γεγονόσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι τὸν αὐτηκόου, καὶ αὐτομαθοῦς, καὶ αὐτουργού τῆς ἐπιστήμης ἀρυσάμενον, οὐ μετέχοντα γέλωτος, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι γέλωτά φησιν; Οὗτός ἐστιν Ἰσαὰκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλωτος, ὃν παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκην Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἀρμόττει. Τὴν δὲ θεῖαν παιδιάν τῆς ψυχῆς ἰδιώτη μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεὶ δὲ ἔξεστιν, ἢ πάμπολυν χρόνον παρώχτησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ' ἐνώχτησεν τὸν αἰῶνα, σοφία. Προσαγορεύεται οὗτος Ἀβιμέλεχ ὃς διακρύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοικθῆντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ὄμματι, τὸν Ἰσαὰκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Τί γὰρ ἄλλο ἐμπρέπει ἔργον σοφῆ ἢ τὸ παίζειν, καὶ γανούσθαι, καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ; Certe juxta sanctissimi Moysis opinionem sapientie finis lusus et risus est, non iste, quo pueri ac infantes delectantur, sed quo homines catti, qui non tam tempore, quam bonis consiliis consueverunt. Non vides, quod illum a nemine alio quam a seipso præceptore scientiam, in qua sese exerceret, edoctum, non risibilem, sed ipsum risum dicit? Is est Isaac, qui risus explicatur, quem convenit ludere cum tolerantia, Rebecca Hebræis nominata. Divinum autem lusum animo plebeio non est fas videre, soli regi licet, cum quo diu habitavit, etiamsi non toto ævo, sapientia. Is appellatur Abimelech, qui prospiciens per fenestram, scilicet apertum et luciferum mentis oculum, vidit Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua. Quod enim aliud negotium sapientem decet, quam ludere, gaudere, hilarescere cum honesta tolerantia? Hinc præterea clarum est, per hanc totam περιόχην Clementis, παιδιᾶς, lusus, vocem semper

φευγόντας προσίεται· καὶ ἀναγεννήσας Πνεύματι εἰς υἰοθεσίαν, ἠπίους οἶδε· καὶ φιλεῖ τούτους μόνους, καὶ βοηθεῖ καὶ ὑπερμαχεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζει παιδίον. Ἐγὼ (91) καὶ τὸν Ἰσαὰκ εἰς παῖδα ἀναφέρω· γέλωτος ἐρμηνεύεται ὁ Ἰσαὰκ. Τοῦτον ἐώρακε παίζοντα (92) μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ βοηθοῦ, τῆς Ῥεβέκκας, ὁ περιεργὸς βασιλεὺς. Βασιλεὺς μοι δοκεῖ· Ἀβιμέλεχ ὄνομα αὐτῶ· σοφία τις εἶναι ὑπερκόσμιος, κατασκοποῦσα τῆς παιδείας τὸ μυστήριον· Ῥεβέκκην (93) δὲ ἐρμηνεύουσιν ὑπομονήν. Ὡ τῆς φρονίμου παιδείας· γέλωτος καὶ δι' ὑπομονῆς βοηθούμενος· καὶ ἔφορος, ὁ βασιλεὺς. Ἀγαλλιᾶται τὸ Πνεῦμα τῶν ἐν Χριστῷ παιδίων, ἐν ὑπομονῇ πολιτευομένων· καὶ αὕτη ἡ θεῖα παιδεία. Τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδείαν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. Τί γὰρ ἄλλο εὐπρεπὲς ἔργον σοφῶ καὶ τελείῳ, ἢ παίζειν καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ (94) τῶν καλῶν ὑπομονῇ, καὶ τῇ διοικησει τῶν καλῶν, συμπανηγυρίζοντα τῷ Θεῷ; ἔστι καὶ ἄλλως ὑπολαβεῖν τὸ ὑπὸ τῆς προφητείας μηνυόμενον, χαίροντας ἡμᾶς καὶ γελῶντας ἐπὶ σωτηρίᾳ, ὡς τὸν Ἰσαὰκ. Ἐγέλα δὲ κάκεινος τοῦ θανάτου λελυμένος (95), παίζων καὶ ἀγαλλιώμενος σὺν τῇ νόμφῃ, τῇ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν βοηθῶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣ Ἰπομονῆ ὄνομα πάγιον τέθειται· ἦτοι ἐπεὶ μόνῃ αὕτη εἰς τοὺς αἰῶνας μένει χαίρουσα αἰεὶ· ἡ (96) ἐξ ὑπομονῆς τῶν πιστευόντων συνέστηκεν, οἱ ἔσμεν μέλη Χριστοῦ· καὶ ἡ τῶν εἰς τέλος ὑπομεινάντων μαρτυρία, καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐχαριστία· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ μυστικὴ παιδεία (97), καὶ ἡ σὺν τῇ σεμνῇ θυμη-

⁸⁴ Isa. LXVI, 12, 13. ⁸⁵ Gen. XXVI, 7.

substitui debere pro παιδείᾳ, doctrina.

(92) Τοῦτον ἐώρακε παίζοντα. Alludit ad locum Geneseos (xxvi, 7): Καὶ παρακρύψας Ἀβιμέλεχ ὁ βασιλεὺς Γεράρων διὰ τῆς θυρίδος, εἶδε τὸν Ἰσαὰκ παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Unde facile apparet, in sequentibus ubique legendum esse, παιδιᾶς, et παιδιᾶ, non autem παιδείας. Quanquam autem Clemens lusum istum patriarchæ cum uxore, ἐς τὸ μυστικόν τι, suo more, καὶ τὸν ἀναγωγικόν trahit sensum, recte schoiastes Græcus notat, εὐσχημόνως esse dictum. Neque enim, sicut recte quoque notat divus Augustinus, simplicem fuisse oportet lusum, sed qui aliquid a carne traheret, e quo rex cognosceret, uxorem ejus esse, quod dissimularat patriarcha. Quid enim (inquit ille contra Faustum) absurdum, imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si propheta Dei carnale aliquid lusit, ut eum caperet affectus uxoris, cum ipsum Verbum Dei caro factum sit, ut habitaret in nobis? Memento igitur, scribendum quoque esse in sequentibus, καὶ αὕτη ἡ θεῖα παιδεία· τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδιάν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. HEINSIUS.

(95) Ῥεβέκκην. Conf. Str. I, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt.

(94) Τῇ. Hanc particulam, quam inseruit Sylburgius, omittunt omnes mss.

(95) Θανάτου λελυμένος. Mortem intelligit, quam Rebecca gratiâ Isaac sibi ab Abimelecho timebat, Gen. xxvi, 7, etc.: proinde Rebecca ei erat εἰς σωτηρίαν βοηθός, quod de Ecclesia dicit auctor, ejus typum gessisse Rebeccam putat.

(96) Ἡ. Disjunctivam ἢ habet etiam Pal. ms., et Hervetus interpres, sed forsitan convenientius relativa ἦ, quæ. SYLB.

(97) Παῖδεία. Scribe παιδεία, ut superius.

δία βοηθοῦσα σωτηρία. Ὁ γοῦν βασιλεὺς ὁ Χρισ-
 τὸς, ἀνωθεν ἡμῶν ἐπισκοπεῖ τὸν γέλωτα, καὶ δια-
 κούφας (98) τῆς θυρίδος, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τὴν εὐ-
 χαριστίαν, καὶ τὴν εὐλογίαν, ἀγαλλίασιν τε καὶ εὐφρο-
 σύνην, ἔτι τε ὑπομονὴν συνεργούσαν (99), καὶ τὴν
 τούτων συμπλοκὴν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει (1) τὴν
 ἑαυτοῦ μόνον· ἐπιδεικνύς τὴ πρόσωπον τὸ αὐτοῦ, τὸ
 λεῖπον τῆ Ἐκκλησίας, βασιλείῳ τελειουμένη κεφαλῇ.
 Καὶ ποῦ ἄρα ἦν ἡ θυρίς, δι' ἧς ὁ Κύριος ἐδείκνυτο;
 ἡ σὰρξ, δι' ἧς πεφανέρωται. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ Ἰσαὰκ
 (καὶ γὰρ ἐστὶν ἑτέρως ἐκλαθεῖν) τύπος ὅς ἐστι (2)
 τοῦ Κυρίου, παῖς μὲν, ὡς υἱός· καὶ γὰρ υἱὸς ἦν
 Ἀβραάμ, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· ἱερεῖον δὲ, ὡς ὁ
 Κύριος· ἀλλ' οὐ κεκάρπωται (3) ὡς ὁ Κύριος· μόνον
 ἐθάστασε τὰ ξύλα τῆς ἱερουργίας ὁ Ἰσαὰκ, ὡς ὁ
 Κύριος τὸ ξύλον. Ἐγέλα δὲ μυστικῶς, ἐμπλήσαι ἡμᾶς
 προφητεῶν χαρᾶς τὸν Κύριον, τοὺς αἵματι Κυρίου
 ἐκ φθορᾶς λελυτρωμένους. Οὐκ ἔπαθεν (4) δὲ μόνον
 εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαὰκ, τὰ πρωτεῖα τοῦ πάθους παρα-
 χωρῶν τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου τὴν θεότητα
 αἰνίσσεται, μὴ σφαγεί· ἀνέστη γὰρ μετὰ τὴν κηδεῖαν
 ὁ Ἰησοῦς μὴ παθὼν (5), καθάπερ ἱερουργίας ἀφει-
 μένος ὁ Ἰσαὰκ. Μέγιστον δὲ εἰς συνηγορίαν καὶ ἄλλο
 παραθήσομαι τοῦ προκειμένου. Ἐὐν Κύριον αὐτὸν ὀνο-
 μάζει παιδίον, τοῦτο διὰ Ἰσαὰκ θεσπίζον τὸ Πνεῦμα
 Ἰδοῦ (6) παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδύθη
 ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῷ ὄμιον αὐτοῦ, καὶ ἐκλήθη
 τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Τί οὖν
 τὸ παιδίον τὸ νήπιον; οὗ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς οἱ νή-
 πιοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ (7) προσφύτου διεργάζεται τὸ μέγε-
 θος αὐτοῦ· θαυμαστὸς σύμβουλος (8), Θεὸς δυνά-
 στης, Πατὴρ αἰώνιος, ἄρχων εἰρήνης· τῷ πλη-
 θύνει τὴν παιδείαν· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ
 ἔστι πέρας. Ὁ τοῦ μεγάλου Θεοῦ (9)· ὁ τοῦ τελείου
 παιδίου. Υἱὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ. Καὶ πῶς
 οὐ τέλειος ἡ παιδεία τοῦ παιδίου ἐκείνου, ἢ ἐπὶ
 πάντας διήκει, τοὺς παῖδας ἡμᾶς παιδαγωγούσα,
 τοὺς νηπίους αὐτοῦ; οὗτος εἰς ἡμᾶς ἐξεπέτασε τὰς
 χεῖρας, τὰς ἐναργῶς πεπιστευμένας. Τούτῳ προσ-
 μαρτυρεῖ τῷ παιδίῳ καὶ Ἰωάννης, ὁ μεῖζων ἐν γεννη-

✠ P. 112 ED. POTTER, 91-92 ED. PARIS.

(98) Διακούφας. Παρακούφας, A. SYLBERG.

(99) Συνεργούσαν. Ἐνεργούσαν Reg. Sed aliquis
 συνεργούσαν in margine scripsit.

(1) Ἐποπτεύει. Ἐποπτεύει Reg. Sic porro distin-
 gni debet hic locus cum Bod. τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει
 τὴν ἑαυτοῦ, μόνον ἐπιδεικνύς τὸ πρ. : suam respicit
 Ecclesiam, nil aliud quam solam faciem ostendens.

(2) Τύπος ὅς ἐστι. Usitatiorē structura A. ὅς ἐστι
 τύπος. SYLBERG. Typum hanc iterum declarat, Str.
 II, p. 367.

(3) Ἄλλ' οὐ κεκάρπωται. Sed non est oblatus.
 Hesychius: Κάρπωμα, κέρδος, προσφορά, θυσία. Sui-
 das, Ἀγιάσαι, καρπώσαι, καῦσαι ἀγίως. Ita Levitici,
 IV: τὸ θυσιαστήριον τῆς καρπώσεως, altare holocau-
 sti, vers. 10, et v. 34: τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ὀλοκαρ-
 πώσεως. Verte igitur hic: sed non immolatus est, vel
 mactatus, ut Dominus. COLLECT.

(4) Οὐκ ἔπαθ. Sensus est, Isaac in omnibus Do-
 minum representasse præter solam passionem, in qua
 ipse Christus primas habere debebat. At Lowthius ait,
 « Lego, οὐκ ἔπαθεν δὲ εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαὰκ, οὐ μόνον
 τὰ πρωτεῖα τοῦ πάθ. »

A brantem? Potest etiam aliter accipi, quod a pro-
 phetia significatur, nos scilicet letari et ridere pro-
 pter salutem, quemadmodum Isaac. Risit autem
 ille quoque a morte solutus, ludens et exsultans cum
 sponsa, quæ nostra est ad salutem auxiliatrix, sci-
 licet Ecclesia, cui firmum ac solidum nomen im-
 positum est, *Tolerantia*; vel quoniam ea manet in
 sæcula, semper gaudens; vel quod constet ex tole-
 rantia credentium, qui sumus membra Christi, et
 eorum sit, qui ad finem sustinuerunt, testimonium,
 et quæ sit propterea gratiarum actio. Ille est ludus
 mysticus, et salus, quæ cum honesto solatio fert
 auxilium. Rex itaque Christus e superis risum
 nostrum speculatur, et *e fenestra*, ut dicit Scriptura,
*prospiciens*⁸⁶, gratiarum actionem, et benedictio-
 nem, et exsultationem, et lætitiā, et simul etiam
 iis auxiliantem tolerantiam, et eorum conjunctio-
 nem, solam suam respicit Ecclesiam: ostendens fa-
 ciem suam, quæ deerat Ecclesiæ, quæ regali capite
 perfecta efficitur. Ubi erat autem fenestra, per
 quam ostendebatur Dominus? Caro, per quam fuit
 manifestatus. Ipse est Isaac (aliter enim accipere
 possumus) qui est typus ac figura Domini. Puer
 quidem, ut filius: erat enim filius Abrahæ, quem-
 admodum Christus Dei; hostia autem, sicut Do-
 minus; sed non oblatus est, ut Dominus. Ligna
 solum sacrificii portavit Isaac, ut lignum Dominus.
 Mystice autem risit, prædicens fore ut Dominus
 nos risu impleret, qui sanguine Domini ab interitu
 et corruptione redempti sumus. Solummodo au-
 tem jure Isaac non passus est, qui primas passionis
 partes Verbo cesserit. Quin etiam significat Domini
 divinitatem, dum non fuit occisus. Surrexit enim
 post justa facta funeris Jesus non passus, quem-
 admodum Isaac dimissus est e sacrificio. Porro
 autem ad ejus quod propositum est defensionem,
 maximum quoque aliud asseram. Ipsum Dominum
puellum nominat, id per Isaiam prædicens Spiritus:
*Ecce puellus natus est nobis, et filius datus est no-
 bis, cujus principatus super humerum ejus, et voca-*

⁸⁶ Genes. XXVI, 8.

(5) Μὴ παθὼν. Non passus, sc. quoad τὴν θεότητα,
 de qua loquitur Clemens.

(6) Ἰδοῦ. Ὅτι Bibl. Græc. Dein, ἀρχὴ ἐγενήθη
 ἐπὶ τ. ibid. Μοχ καλεῖται τὸ ὄνομα, ibid.

(7) Διὰ τοῦ αὐτοῦ. Δι' αὐτοῦ τοῦ Evang.

(8) Θαυμαστὸς σύμβουλος. Admirabilis consilia-
 rius. Apud D. Hieronymum in Isaiam redditur ex
 Hebræo admirabilis consiliarius, quod efferunt LXX
magni consilii nuntius. In Antuerpiensi editione
 utrumque habetur in textu Græco LXX, at in edi-
 tione Procopii in Isaiam, interprete J. Carterio, LXX
 viris tribuitur lectio μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, altera
 autem θαυμαστὸς σύμβουλος Aquilæ, ut Theodotioni
 θαυμαστὸς βουλευων, hic apud Clementem utrum-
 que vides: reliqua autem partim Symmacho, partim
 Theodotioni, cujus est etiam illud, τῷ πληθύνειν τὴν
 παιδείαν, quod multiplicet disciplinam; sic enim ver-
 tendum est potius, quam quod ludum multiplicet,
 usque ad illud καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέ-
 ρας, quod est Theodotionis et Symmachi. LXX:
 οὐκ ἔστι ὄριον, vel apud alios τέλος. COLLECT.

(9) Ὁ τῷ μ. Locus insignis adversus Arianos.

tum est nomen ejus, magni consilii Angelus⁸⁷. Quid est ergo puellus infans? Is, ad cujus imaginem nos infantes sumus. Per eundem prophetam narrat ejus magnitudinem: *Admirabilis, Consiliarius, Deus potens, Pater æternus, Princeps pacis: eo quod disciplinam impleat: et pacis ejus non est finis*⁸⁸. O magnum Deum! o perfectum puerum! Filius in Patre, et Pater in Filio. Et quomodo non est perfecta hujus pueri puerilis disciplina et institutio, quæ omnes pervadit, pædagogici ritu nos pueros instituens, qui sumus ejus infantes? Is manus in nos expandit, quæ aperte et evidenter fuere creditæ. De hoc puella fert quoque testimonium Joannes, *qui est major propheta inter natos mulierum*⁸⁹: *Ecce Agnus Dei*⁹⁰. Quoniam enim Scriptura pueros infantes, agnos nominat, Deum Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocavit Agnum Dei, Filium nempe Dei, infantem Patris.

CAP. VI.

ΚΕΦ. Γ'.

Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.

Licet autem nobis veluti ex abundantia eos aggredi, qui in reprehendis aliis delectantur. Non enim nos pueri et infantes appellati sumus, quod sit puerilis et contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati sunt, qui sunt inflati scientia. Statim itaque regenerati recipimus perfectionem ejus causa festinabamus. ✕ Fuimus enim illuminati, id autem est Deum agnoscere. Non est ergo imperfectus, qui quod perfectum est, cognovit. Nec me reprehenderit, quod fatear **41** me Deum nosse. Ipsi enim Verbo ita dicere visum est: is vero, *liber* est. Jam enim dum fingeretur Dominus, vox e cœlis testis dilecti resonavit: *Tu es Filius meus dilectus, ego hodie genui te*. Sapientes ergo hos rogemus; Christus hodie regeneratus, jam est perfectus, vel, quod est absurdissimum, ei aliquid deest? Si posterius ita est, ut aliquid disceret, opus fuit. Jam vero Deus cum esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque enim quis Verbo major fuerit. Sed neque magister est ejus, qui solus est magister. Annon ergo vel inviti fatebuntur, Verbum perfectum ex perfecto Patre natum, ex œconomica præordinatione esse perfecte regeneratum? Et si erat perfectus, cur qui erat perfectus tingebatur? Oportebat, inquit, implere humanam professionem. Optime. Concedo hoc enim. Simul ac ergo a Joanne tingitur, sit perfectus. Recte. Nihil ergo ab eo amplius didicit? Nequaquam. Solo autem lavacro perficitur, et Spiritus adventu sanctificatur? Ita habet. Hoc ipsum nobis quoque evenit, quorum fuit exemplar Dominus.

Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ νηπίων (11) προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων αἰνίττεσθαι διδασχὴν.

Ἐξέστι δὲ ἡμῖν ἐκ περισυίας πρὸς τοὺς φιλεγγλήμονας ἐπαποδύσασθαι. Οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαριῶδες καὶ εὐκαταφρόνητον τῆς μαθησεως προσηγορούμεθα, καθὼς οἱ εἰς γνῶσιν (12) περυσιωμένοι διαθεβλήκασι. Ἀναγεννηθέντες (13) γούν εὐθέως, τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν, οὗ ἕνεκεν ἐσπεύδομεν. Ἐρωτίσθημεν γάρ· τὸ δὲ ἐστὶν ἐπιγνῶναι τὸν (14) Θεόν. Οὐκ οὐν ἀτελής ὁ ἐγνωκὼς τὸ τέλειον. Καὶ μου μὴ λάθῃσθε (15), ὁμολογοῦντος ἐγνωκέναι τὸν Θεόν· ὡδὲ πως γὰρ ἔδοξεν εἰπεῖν τῇ Λόγῳ. Ὁ δὲ ἐλεύθερος (16). Αὐτίκα γούν βαπτιζομένῳ τῷ Κυρίῳ ἀπ' οὐρανῶν ἐπήχησε φωνὴ μάρτυς ἡγαπημένου· *Υἱός μου* (17) *εἶ σὺ ἀγαπητός, ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε*. Πυθόμεθα οὖν τῶν σοφῶν· σήμερον ἀναγεννηθεὶς ὁ Χριστὸς, ἤδη τέλειός ἐστιν, ἢ, ὅπερ ἀτοπώτατον, ἐλλιπέης; Εἰ δὲ τοῦτο, προσμαθεῖν τι αὐτῷ δεῖ· ἀλλὰ προσμαθεῖν μὲν αὐτὸν εἰκὼς οὐδὲ ἐν, Θεὸν ὄντα (18). Οὐ γὰρ μείζων τις εἶη τοῦ Λόγου· οὐδὲ μὴν διδάσκαλος τοῦ μόνου διδασκάλου. Μὴ τι οὖν ὁμολογήσουσιν ἄκοντες τὸν Λόγον τέλειον ἐκ τελείου φύοντα τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν οἰκονομικὴν προδιατύπωσιν ἀναγεννηθῆναι τελείως (19); Καὶ εἰ τέλειος ἦν, τί ἐδαπύζετο ὁ τέλειος; Ἴδει, φασὶ, πληρῶσαι τὸ ἐπάγγελμα τὸ ἀνθρώπινον. Παγκάλως. Φημὶ γάρ· ἅμα τοῖνον τῷ βαπτίζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ Ἰωάννου, γίνεται τέλειος; ὁῦλον ὅτι. Οὐδὲν οὖν πρὸς αὐτοῦ προσέμαθεν. Οὐ γὰρ τελειοῦται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῆ καθόδῳ (20) ἀγιάζεται; Οὕτως ἔχει. Τὸ δὲ αὐτὸ συμβαίνει τοῦτο καὶ περὶ ἡμᾶς, ὧν γέγονεν ὑπογραφή ὁ Κύριος.

✕ P. 115 ED POTTER, 92-93 ED. PARIS. ⁸⁷ Isa. ix, 6. ⁸⁸ Ibid. ⁸⁹ Luc. vii, 28. ⁹⁰ Joan. i, 29, 36.

(10) Ἰδοὺ. Ἰδὲ Evang.

(11) *Τῶν παιδίων καὶ νηπίων*. Τῶν νηπίων καὶ τῶν παιδίων Reg.

(12) *Οἱ εἰς γν*. Respicit I Cor. viii, 1: ἡ γνῶσις φροσύνη.

(13) *Ἀναγ*. Sic distingue: ἀναγεννηθέντες γούν, εὐθέως τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν; cum igitur regenerati fuimus, statim perfectionem recepimus.

(14) *Τόν*. Hunc articulum omittunt Reg., Bod.

(15) *Λάθῃσθε*. Sunt qui putarint λωδῆσθε legendum; sed λάθῃσθε in corripiendi et reprehendendi significatione hic retinere, non video quid vetet. SYLBERG.

(16) *Ἐλεύθερος*. Respicere videtur Joan. viii,

35, 36.

(17) *Υἱός μου*. Hic Clemens memorie lapsu varia S. Scripturæ loca miscet et confundit, *Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ηὐδόκησα*, Luc. iii, 22; Matth. iii, 17; Marc. i, 11, ubi de Christi baptismo agunt. *Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε*, Psal. ii, 7; Act. xiii, 35; Hebr. i, 5; v, 5.

(18) *Θεὸν ὄντα*. Locus insignis de perfecta Christi divinitate.

(19) *Τελείως*. Τελέως Reg., Bod.

(20) *Καθόδῳ*. Hæc vox pro vulg. μεθόδῳ reposita est e Pal. ms. SYLBERG. Consentiant Reg., Bod.

Βαπτίζόμενοι, φωτιζόμεθα· φωτιζόμενοι, υιοποιούμεθα· υιοποιούμενοι, τελειούμεθα· τελειούμενοι, ἀπαθανατιζόμεθα. Ἐγὼ, φησίν, εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Καλεῖται (21) δὲ πολλαχῶς τὸ ἔργον τοῦτο χάρισμα, καὶ φῶτισμα, καὶ τέλειον, καὶ λουτρὸν· λουτρὸν μὲν, δι' οὗ τὰς ἀμαρτίας ἀπορρῦπτόμεθα, χάρισμα δὲ, ᾧ τὰ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιτίμια ἀνεῖται· φῶτισμα δὲ, δι' οὗ τὸ ἅγιον ἐκαῖνο φῶς τὸ σωτήριον ἐποπτεύεται, τούτέστιν δι' οὗ τὸ Θεῖον ὁξυωποῦμεν· τέλειον δὲ τὸ ἀπροσδεές φαιμεν. Τί γὰρ ἔτι λείπεται τῷ Θεῷ ἐγνωκότι; Καὶ γὰρ ἄτοπον ὡς ἀληθῶς, χάρισμα κεκληθῆναι Θεοῦ τὸ μὴ πεπληρωμένον. Τέλεια δὲ ὄν, τέλεια χαριεῖται δέξουθεν. Ὡς δὲ ἅμα τῷ κελεῦσαι αὐτὸν πάντα γίνεται· οὕτως ἔπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον βουληθῆναι αὐτὸν πεπληρωθῆναι τὴν χάριν. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου τῆ δυνάμει τοῦ θελήματος προσλαμβάνεται (22). Πρὸς δὲ καὶ ἡ τῶν κακῶν (23) ἀπαλλαγὴ σωτηρίας ἐστὶν ἀρχή. Μόνον δὲ ἄρα οἱ πρῶτον (24) ἀρξάμενοι τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἤδη τέλειοι· ζῶμεν δὲ ἤδη οἱ θανάτου κεχωρισμένοι. Σωτηρία ποῖνον τὸ ἔπεσθαι· Χριστῷ. Ὁ γὰρ γεγονός (25) ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐστίν (26). Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, φησίν, ὁ τῶν (27) λόγων μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται· ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Οὕτω τὸ πιστεῦσαι μόνον καὶ ἀναγεννηθῆναι τελειώσις ἐστὶν ἐν ζωῇ· οὐ γὰρ ποτε ἀσθενεῖ ὁ Θεός. Ὡς γὰρ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ, καὶ τοῦτο κόσμος ὀνομάζεται· οὕτω καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ἀνθρώπων ἐστὶ σωτηρία· καὶ τοῦτο Ἐκκλησία κέκληται. Οἶδεν οὖν οὓς κέκληκεν, οὓς σέσωκεν· κέκληκεν (28) δὲ ἅμα, καὶ σέσωκεν. Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς, φησίν ὁ Ἀπόστολος, θεοδιδάκτοι ἐστέ. Οὐκ ἄρα θεμιτὸν ἡμῖν ἀτελεῖς τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον νοεῖν· τὸ δὲ μάθημα αἰδίου σωτηρία αἰδίου Σωτήρος· ᾧ ἡ χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων, ἀμήν. Καὶ ὁ μόνον ἀναγεννηθεῖς, ὡσπερ οὖν καὶ τὸ ὄνομα ἔχει, καὶ φωτισθεῖς ἀπῆλλακται μὲν παρὰ χρῆμα τοῦ σκότους, ἀπέληφε δὲ αὐτόθεν τὸ φῶς.

⌘ P. 114 ED. POTTER, 93-94 ED. PARIS.

⁹¹ I Thess. iv, 9.

(21) Καλεῖται. De variis baptismi nominibus etiam Gregorius Nazianz., Oratione in S. baptisma p. 258. H. SYLBURG.

(22) Προσλαμβάνεται. Assumitur, acquiritur. Sed Lowthius mavult προλαμβάνεται, anticipatur; quam lectionem agnoscit interpres. Quod vero solo volendi actu Deus omnia fecerit, superius dixit, Protrept. p. 55, ubi con. n.

(23) Ἡ τῶν κακῶν. Liberationem a malis, salutis esse initium tradit et Philo p. 104, et Basil. p. 56, 94 et 580. H. SYLBURG.

... Sapiencia prima est
Stultitia caruisse. ...

(24) Πρῶτον. Πρῶτοι Pal. ms., Sylburg., Reg.

(25) Ὁ γὰρ γ. Sic distinguendum: "Ὁ γὰρ γεγονός ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἐστίν· nam quod est in ipso, vita est. Quod sensum auctoris optime exprimere videntur. Iterum Pædag. lib. II, c. 9, pag. 185, 186: Ἐγγήγορον ἄρα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ περ φωτισμένος· ὁ δὲ τοιοῦτος ζῆ· ὁ γὰρ γεγονός ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. At in vulg. Novi Testamenti editionibus hodie legitur, Καὶ ζωὴ αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ὁ γεγονός. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, Joan. I, 3, 4. Clementis lectionem tuentur Cyrillus, Gregor. Nyssen. lib. I adv. Eunomium,

A Tincti, illuminamur; illuminati, in filios adoptamur; adoptati, perficimur; perfecti, immortales reddimur. Ego, inquit, dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes⁹¹. Multis autem modis vocatur hoc opus, gratia, illuminatio, perfectum, et lavacrum. Lavacrum quidem, per quod peccata abstergimus. Gratia autem, qua remittuntur poenæ, quæ peccatis debentur. Illuminatio autem, per quam sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est per quam Deum perspicimus. Perfectum autem dicimus, cui nihil deest. Quid enim ei desit, qui Deum novit? Est enim revera absurdum, Dei vocari gratiam, quæ non sit perfecta et undequaque plena. Nam qui est perfectus, perfecta utique largietur. Quemadmodum autem simul ac ipse jussit, fiunt omnia; B ita sequitur, ut eo quod solum gratificari voluerit, plena fuerit gratia. Quod enim futurum est temporis, id per voluntatis potentiam anticipatur. His accedit, quod liberatio a malis est initium salutis. ⌘ Soli ergo, qui primum vitæ fines attingimus, jam perfecti sumus. Jam autem vivimus, qui sumus a morte separati. Christum ergo sequi, salus est. Quod enim factum est, in ipso vita est⁹². Amen, amen dico vobis, inquit, qui sermones meos audit et credit ei qui me misit, habet vitam æternam, et in iudiciam non venit, sed transit a morte ad vitam⁹³. Ita solum credidisse et generatum esse, est in vita perfectio. Nunquam est enim Deus imbecillus. Quemadmodum enim ejus voluntas est opus, et id mundus nominatur; ita etiam ejus propositum est hominum salus, et ea vocata est Ecclesia. Novit ergo quos vocavit, quos servavit; simul autem vocavit et servavit. Ipsi enim vos, inquit Apostolus⁹⁴, a Deo docti estis. Nefas est ergo imperfectum iudicare, quod ab ipso docetur. Quod autem ab eo discitur, est æterni Servatoris æterna salus: cui gratia in sæcula sæculorum. Amen. Et qui est solummodo regeneratus et illuminatus, quemadmodum ipsum nomen indicat, et protinus a tenebris

⁹¹ Psal. LXXXI, 6.

⁹² Joan. I, 4.

⁹³ Joan. V, 24.

Hilarius, Augustinus, Gregor. Nazianz., Stephani codex quidam ms., teste Cl. Millio in not. ad hunc locum; item hæretici, qui S. Spiritus θεότητα negabant, ut refert Joannes Chrysostomus in Comment. Hos fuisse Macedonianos tradit Theophylactus pag. 560, edit. Paris. Ἐν αὐτῷ ζωὴ, etc. Pneumatomachi, qui Spiritum negant esse Deum, hanc particulam sic legunt, « Et sine ipso factum est nihil. » Deinde, hoc loco facto puncto, legunt quasi ab altero principio: « Quod factum est in ipso, vita erat, » et interpretantur locum juxta suam mentem, dicentes quod hoc loco de Spiritu sancto evangelista disserat, dicens: « Quod factum est in ipso, » hoc est Spiritus sanctus, « vita erat. » Hæc autem dicunt Macedoniani, conantes ostendere Spiritum sanctum esse creaturam, et annumerare eum his, quæ facta sunt. Nos autem non sic, sed puncto facto postquam dixit: « Quod factum est, » a novo principio legimus, Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

(26) Ἐστίν. Ἦν, Evang., Bod.

(27) Ὁ τῶν. Ὅτι ὁ τῶν, Evang.

(28) Κέκληκεν. Aliquis in marg. Reg. scripsit οὓς, ac si hoc loco deesset.

liberatur, et ab eo tempore lucem accipit. Quem-
admodum ergo, qui somnum excusserunt, et ab eo
tempore protinus intus vigilant; vel potius, quem-
admodum qui oculorum suffusionem conantur amo-
vere, non extrinsecus eis lucem suppeditant, quam
non habent, sed quod oculis impedimentum affere-
rebat depellentes, liberam efficiunt pupillam; ita
etiam qui tingimur, abstersis peccatis, quæ divino
Spiritu quodammodo tenebras offundebant, libe-
rum, ab omni impediamento vacuum, et lucidum
habemus Spiritus oculum: quo quidem solo quod
divinum est intuemur, coelitus influente nobis san-
cto Spiritu. Hæc est æterna aciei temperatura, quæ
videre potest æternam lucem; quandoquidem quod
simile est, est amicum simili; quod sanctum est
autem, amicum est ei, ex quo sanctum est, quod
lux proprie appellatum est. *Eratis enim ali-
quando tenebræ, nunc autem lux in Domino*⁹³.
Hinc puto ab antiquis Græcis hominem voca-
tum ✕ esse φῶτα, id est lucem. At nondum, inquit,
perfectum donum accepit. Ego quoque assentior;
sed est in luce, et tenebræ ipsum non compre-
hendunt⁹⁴. Inter lucem autem et tenebras, nihil
est intermedium. In resurrectione autem creden-
tium, finis est repositus. Is autem non est aliquid
aliud adipisci, quam id, quod promissum erat
prius, assequi. Non enim eodem tempore ambo
simul consistere dicimus, nempe et accessum ad
finem, et accessus anticipationem. Non est enim
idem, ævum et tempus; sed neque idem est appe-
titio et finis. Non certe. Circa unum autem ambo,
et unus circa ambo versatur. Est autem, ut ita
dicam, appetitio, fides, quæ in tempore generatur;
finis autem, promissi assecutio firma ac stabilis in
sæcula. Ipse autem Dominus salutis æqualitatem

✕ P. 145 ED. POTTER, 94-95 ED. PARIS.

(29) *Τὸ ἐπόχρημα τῶν ὀφθαλμῶν. Oculorum suf-
fusionem. C. Plinius De re medica 15: Suffusiones
et albugines. Celsus lib. vi, cap. 6: Suffusio, quam
Græci ὑπόχρησιν nominant, interdum oculi potentia,
qua cernit, se opponit; sanguinem ex fronte, vel na-
ribus mittere, in temporibus venis adurere expedit.*
Definitur ab Ægineta lib. vi, cap. 21: Ἀργού ὑγροῦ
σύστασις ἐπὶ τὸν κερρατοειδῆ χιτῶνα κατὰ τὴν κόρην,
ἐμπόδιζουσα τὸ ὄραϊν, ἢ τὸ τρανώδες ὄραϊν. *Suffusio,
nigri humoris concretio juxta pupillam in cornea
membrana, quæ visum impedit, aut certe, ne oculus
clare cernat, efficit. COLLECT.*

(30) *Αὐτοῖς. Scribo αὐτοῖς, sibi.*

(31) *Δυναμένης. Malim δυναμένης, quod habet
Reg.*

(32) *Τὸ ὅμοιον. Dictum proverbiale. Hesiodus:*

Διὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἄγει Θεὸς ἐς τὸν ὅμοιον.

Semper enim similem ducit Deus ad similem.

(33) *Ἀπειλήσε. Ἐπειλήσε, Reg.*

(34) *Καὶ τὸ σκότος. Respicit Joan. 1, 5: Καὶ τὸ
φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ
κατέλαβεν.*

(35) *Προσωμολογημένης ἐπαγγελίας. Prius pro-
fessæ promissionis; in baptisate scilicet, ut ex-
plicat Langbainius in epist. ad Usserium, inter Us-
serianas num. 216. Lowth.*

(36) *Τῆς ἰσότητος. Quid? an eodem gradu omnes
beati futuri sunt? Non id dicit; sed tantum, fideles
omnes æque salvos fieri; quod negabant hæretici*

Ἄσπερ οὖν οἱ τὸν ὕπνον ἀποσεισάμενοι εὐθέως ἐν-
δοθεν ἐγρηγόρασιν· μᾶλλον δὲ, καθάπερ οἱ τὸ ὑπό-
χυμα τῶν ὀφθαλμῶν (29) κατάγειν πειρώμενοι οὐ
τὸ φῶς αὐτοῖς (30) ἐξωθεν χορηγοῦσιν, ὃ οὐκ ἔχου-
σιν, τὸ δὲ ἐμπόδιον ταῖς ὄψεσι καταθιβάζοντες, ἐλευ-
θέραν ἀπολείπουν· τὴν κόρην οὕτως καὶ οἱ βαπτίζο-
μενοι, τὰς ἐπισκοπούσας ἁμαρτίας τῷ θεῷ Πνεύματι
ἀγλῶς δίκην ἀποτριψάμενοι, ἐλεύθερον καὶ ἀνεμπό-
διστον καὶ φωτεινὸν ἥμμα τοῦ Πνεύματος ἴσχομεν
ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θεῖον ἐποπτεύομεν, οὐρανόθεν ἐπεισ-
ρέοντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κράμα τοῦτο
αὐγῆς αἰθίου, τὸ αἰθίου φῶς ἰδεῖν δυναμένης (31)
ἐπαὶ τὸ ὅμοιον (32) τῷ ὁμοίῳ φίλον· φίλον δὲ τὸ
ἅγιον τῷ ἐξ οὗ τὸ ἅγιον· ὃ δὴ κυρίως κέκληται
φῶς. Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, γένεθ δὲ φῶς ἐν Κυ-
ρίῳ. Ἐντεῦθεν τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῶν παλαιῶν
ἡγοῦμαι κεκλήσθαι φῶτα. Ἀλλ' οὐδέ πο, φασίν, ἀπεί-
λησε (33) τὴν τελείαν δωρεάν· σύμφημι καγὼ· πλήν
ἐν φωτὶ ἐστὶ, καὶ τὸ σκότος (34) αὐτὸν οὐ καταλαμ-
βάνει· φωτὸς δὲ ἀνὰ μέσον καὶ τοῦ σκότους, οὐδὲ ἐν.
Ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει τῶν πιστευόντων ἀπόκειται τὸ
τέλος· τὸ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι μεταλαβεῖν, ἀλλ' ἡ
τῆς προσωμολογημένης ἐπαγγελίας (35) τυχεῖν. Μὴ
γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅμα ἅμῳ συνίστασθαι
φαμεν, τὴν τε πρὸς τὸ πέρας ἄφιξιν καὶ τῆς ἀφίξεως
τὴν πρόληψιν· οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτον αἶων καὶ χρόνος·
οὐδὲ μὴν ὄρμη καὶ τέλος, οὐκ ἐστὶ· περὶ ἐν δὲ
ἅμῳ καὶ περὶ ἅμῳ ὁ εἶς καταγίνεται. Ἔστι
γούν, ὡς εἶπαι, ὄρμη μὲν ἡ πίστις ἐν χρόνῳ γεννω-
μένη· τέλος δὲ τὸ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, εἰς αἰῶνας
βεβαιούμενον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος σαφέστατα τῆς πω-
τηρίας τὴν ἰσότητα (36) ἀπεκάλυψεν, εἰπόν· *Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου (37), ἵνα πᾶς
ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν, καὶ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν ἔχη
ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχά-
τῃ*

⁹³ Ephes. v, 8. ⁹⁴ Joan. 1, 5.

quidam, se solos γνωστικούς et πνευματικούς, cæte-
ros vero omnes ψυχικούς appellantes. Quo pertinet,
quod paulo inferius dicit, pag. 146: Οὐκ ἄρα οἱ
μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοί ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ· ἀλλ'
οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἴσοι
καὶ πνευματικοί παρὰ τῷ Κυρίῳ. Non ergo in eodem
Verbo, alii sunt Gnostici, alii vero Psychici; sed om-
nes, qui concupiscentius carnales deposuerunt, sunt
æquales et spirituales apud Dominum. Hi porro Va-
lentiniani erant, quos Irenæus lib. 1, cap. 41, 44,
refert homines in tria genera distribuisse. 1. Horum
primum erat ὑλικόν seu χοϊκόν, materiale se terre-
num, cui salutem penitus impossibilem esse dice-
bant. 2. Ψυχικόν, animale; in quo sunt οἱ δὲ ἔρ-
γων καὶ πίστεως ψιλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τε-
λείαν γνώσιν ἔχοντες· εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἡμᾶς λέγουσι. Qui per opera et fidem nudam
firmantur, et non habent cognitionem perfectam;
esse autem hos, nos qui sumus in Ecclesia. 3.
Πνευματικόν, spirituale, quod iis constat, qui τε-
λείαν γνώσιν, perfectam cognitionem, habent; unde
se Gnosticos appellabant; et se non fide vel operi-
bus quibusvis, sed natura salvos fieri, et præterea
majori gloria, quam reliqui homines consequi pos-
sent, dignandos fore jactabant. Proinde adversus
hos Clemens asserit, salutem ad omnes, qui vera
fide præditi sunt, æqualiter pertinere.

(37) *Τοῦ Πατρὸς μου. Τοῦ πέμψαντός με, Evang.
Matx, εἰς αὐτὸν pro ἐπ' αὐτόν, ibid. Dein, αὐτὸν ἔγω
τῆ pro αὐτόν ἐν τῇ, Ibid.*

τῇ ἡμέρῃ. Καθόσον (38) μὲν οὖν δυνατὸν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ὃν ἐσχάτην ἡμέραν ἠνίξατο, εἰς τότε τηρούμενον ὅτε παύσῃται, τελείους ἡμᾶς γενέσθαι πιστεύομεν. Πίστις γὰρ μαθήσεως τελειότης· διὰ τοῦτό φησιν· Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν (39), ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Εἰ τοίνυν οἱ πιστεύσαντες ἔχομεν τὴν ζωὴν, τί περαιτέρω τοῦ κακῆσθαι ζωὴν αἰδίου (40) ὑπολείπεται; Οὐδὲν δὲ ἐνδεί τῇ πίστει, τελείᾳ οὐσῇ ἐξ αὐτῆς (41) καὶ πεπληρωμένη. Εἰ δὲ ἐνδεί τι αὐτῇ, οὐκ ἔστιν ὀλοτελής· οὐδὲ πίστις ἐστὶ σκάζουσα περὶ τι· οὐδὲ μετὰ τὴν ἐνθὲνδε ἀποδημίαν ἀναμένει (42) τοὺς πεπιστευκότας, ἀδιακρίτως (43) ἐνταῦθα ἡρόδωνισμένους. Ἐκεῖνο (44) δὲ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνομεν γενόμενον· ὅπως τ' ἂν ἐκεῖνο πληρωθῇ τὸ λεχθέν· Γενηθήτω κατὰ τὴν πίστιν σου. Οὗ δὲ ἡ πίστις, ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία· τελείωσις δὲ ἐπαγγελίας ἡ ἀνάπαυσις. Ὡστε ἡ μὲν γνῶσις ἐν τῷ φωτισματι, τὸ δὲ πέρας τῆς γνώσεως, ἡ ἀνάπαυσις· ὃ δὲ ἔσχατον νοεῖται ὀρεκτόν. Καθάπερ οὖν τῇ πείρᾳ ἡ ἀπειρία καταλύεται, καὶ τῷ πόρῳ ἡ ἀπορία· οὕτως ἀνάγκη τῷ φωτισμῷ ἐξαφανίζεσθαι τὸ σκότος· ἡ ἀγνοια δὲ τὸ σκότος, καθ' ἣν περιπίπτομεν τοῖς ἀμαρτήμασιν, ἀμβλυωποῦντες περὶ τὴν ἀλήθειαν· φωτισμὸς ἄρα ἡ γνῶσις ἐστίν, ὃ ἐξαφανίζων τὴν ἀγνοϊαν, καὶ τὸ διορατικὸν ἐντιθεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν χειρόνων ἀποβολὴ τῶν κρείττωνων ἐστὶν ἀποκάλυψις (45). Ἄ γὰρ ἡ ἀγνοια συνέδησε (46) κακῶς, ταῦτα διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἀναλύεται καλῶς· τὰ δὲ δεσμὰ ταῦτα, ἧ τάχος, ἀνίσταται· πίστει μὲν ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ τῇ χάριτι· ἀφιεμένων τῶν πλημμελημάτων ἐν Παιωνίῳ φαρμάκῳ, Λογικῷ βαπτίσματι. Πάντα μὲν οὖν ἀπολούμεθα τὰ ἀμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ἐσμεν παρὰ πόδας κακοί. Μία χάρις αὕτη τοῦ φωτισματος, τὸ μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ πρὶν ἢ λούσασθαι τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ ἡ γνῶσις συνανατέλλει τῷ φωτισματι, περιαστράπτουσα τὸν νοῦν, καὶ εὐθέως ἀκούομεν (47) μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς· πότερόν ποτε τῆς μαθήσεως ἐκείνης προσγενομένης; οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν τὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ κατήχησις εἰς πίστιν περιάγει, πίστις δὲ, ἅμα βαπτίσματι ἀγίῳ παιδεύεται· Ἠνεύματι· ἐπεὶ ὅτι γε μία καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία, ἡ πίστις, ἰσότης δὲ καὶ κοινωνία τοῦ δικαίου καὶ φιλοανθρώπου Θεοῦ, ἡ αὐτὴ πρὸς πάντας, ὃ Ἀπόστολος σαφέστατα ἐξηγήσατο, ὧδέ πως εἰπὼν· Πρὸ τοῦ δὲ

A apertissime revelavit, cum dixit: *Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui contemplatur Filium et credit in ipsum, habeat vitam æternam, et resuscitabo ipsum in novissimo die* 97. Quatenus ergo fieri potest in hoc mundo, quem per novissimum diem significavit, qui eousque servatur, dum cessaverit, nos perfectos factos esse credimus. Fides enim est doctrinæ perfectio. Et ideo dicit: *Qui credidit in Filium, habet vitam æternam* 98. Si ergo qui credidimus, habemus vitam, quid reliqui est ultra vitæ æternæ 42 possessionem? Fidei autem, cum ex se perfecta et plena sit, nihil deest. Sin autem ei aliquid deest, non est undequaque perfecta. Neque fides in ulla re claudicat; neque postquam ex hoc loco excesserint, expectare facite eos qui crediderunt, cum absque ullo discrimine hic arriam acceperint. Sed cum illud, quod futurum est, post resurrectionem præceperimus credere, quod factum est recipimus, ut illud impleatur, quod dictum est: *Fiat secundum fidem tuam* 99. Ubi autem fides, hic promissio; promissionis autem perfectio est requies. Quapropter cognitio ✕ quidem est in illuminatione; finis autem cognitionis, requies. Quod quidem extremum expetendum intelligitur. Quemadmodum ergo imperitia, peritia solvitur, et inventa certa via, dubitatio: ita illuminatione tenebras deleri necesse est. Tenebræ autem sunt ignorantio, per quam in peccata incidimus, circa veritatem hallucinantes. Cognitio ergo est illuminatio, quæ delet ignorationem, et perspicacem videndi facultatem inserit. Quinetiam eorum, quæ sunt deteriora, rejectio, est meliorum revelatio. Quæ enim male colligavit ignorantio, ea pulchre resolvit agnitio. Hæc autem vincula quam celerrime remittuntur, humana quidem fide, divina vero gratia: cum nimirum remittuntur peccata uno medicamento Pæonio, nempe baptismo secundum Verbum. Omnia ergo peccata eluimus, et e vestigio mali non sumus amplius. Una enim est hæc gratia illuminationis, quod non sunt iidem mores, qui erant antequam lavaremur. Quoniam autem cognitio una oritur cum illuminatione, circa mentem refulgens, et qui rudes et ignari eramus, protinus vocamur discipuli: utramne id factum est, cum aliquando adventasset disciplina? non enim poteris tempus dicere. Catechesis enim ad fidem deducit. Fides

✕ P. 116 ED. POTTER, 95 ED. PARIS.

97 Joan. vi, 40. 98 Joan. iii, 36. 99 Matth. ix, 29.

(38) Καθόσον. Sensus est: « Igitur quatenus fieri potest in hoc mundo, quem novissimum diem ideo vocavit, quod certo tempore, ad quod servatur, periturus sit, nos esse perfectos credimus. » Τηροῦσθαι hoc modo non semel usurpatum a Petro, II Epist. ii, 4, 9; iii, 7.

(39) Υἱόν. Ἰησοῦν, Reg.

(40) Αἰδίου. Αἰώνιον, Reg., Bod.

(41) Αὐτῆς. Scribe αὐτῆς, se.

(42) Ἀναμένει. Expectare facit, differt, dilationem interponit. Sed an hæc vox alibi isto sensu sumatur, nescio. Lowth.

(43) Ἀδιακρίτως. Iguatius in principio Epist. ad Romanos, Πεπληρωμένοις χάριτος Θεοῦ ἀδίκως ἰ-

τως, impletis gratia Dei indivisim.

(44) Ἐκεῖνο. Sic scribe et distingue: Ἐκεῖνο δὲ διὰ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον, μετὰ τὴν ἀνάστ. Vel, Ἐκεῖνο δὲ τῷ πιστ., ut vult Lowthius. Vel, Ἐκεῖνο δὲ πιστ. Sensus est: *Futurum autem illud, quod fide jam præcepimus, post resurrectionem præsens referemus.*

(45) Ἀποκάλυψις. Legi possit ἀπόληψις. Gregorius Nyssen.: Ἡ τοῦ κακοῦ παῦσις ἀρχὴ τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶν ὁρμῆς. H. SYLBURG.

(46) Συνέδησε. Isa. lvi, 6: Ἀὐς πάντα συνέδυσον ἀδικίας.

(47) Καὶ εὐθέως ἀκ. Hæc sic scribi posse videntur: Καὶ εὐθέως ἀκούομεν μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς, πρὸ-

autem simul cum baptismo docetur a divino Spiritu. Quod enim fides una sit generalis salus humane nature, eadem sit autem iusti et benigni Dei erga omnes æqualitas et communicatio, Paulus manifestissime exposuit, sic dicens : *Priusquam autem veniret fides, custodiebamur sub lege, conclusi sub fide, quæ erat revolvenda. Quare lex fuit noster pedagogus in Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit fides, non sumus amplius sub pedagogo*¹. Non auditis nos non esse amplius sub illa lege, quæ erat cum timore, sed sub Verbo, qui est Pedagogus liberi arbitrii? Deinde subjunxit vocem, quæ est remota ab omni personarum acceptione : *Omnes enim filii estis per fidem Dei in Christo Jesu. Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus nec Græcus, non est servus nec liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu*². Non ergo alii quidem sunt cognitione præditi, alii autem animales, in eodem Verbo; sed omnes, qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt æquales et spirituales apud Dominum. Et ✕ rursus alibi scribit : *Et enim uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi : et omnes ex uno poculo bibimus*³. Neque vero absurdum fuerit illorum quoque ipsorum verbis uti, qui meliorum recordationem, percolationem esse dicunt Spiritus. Percolationem autem dicunt, pejorum, quæ meliorum recordatione fit, separationem. Eum itaque, qui meliora revocavit in memoriam, necessario sequitur pœnitentia propter deteriora. Ipsum ergo Spiritum pœnitentia adductum recurrisset fatentur. Eodem modo nos quoque nostrorum peccatorum moti pœnitentia, delictis renuntiantes, baptismo percolati, ad æternam quoque lucem recurrimus, filii ad patrem. Exsultans itaque in Spiritu Jesus, *Confiteor tibi, Pater, inquit, Deus cæli et terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus et intelligentibus, et revelasti ea parvulis*⁴. Infantes nos ac parvulos Pedagogus et magister appellans, qui sapientibus,

✕ P. 117 ED. POTTER, 96 ED. PARIS.
¹ 1 Cor. xii, 13. ² Luc. x, 21.

πρόν ποτε τῆς μαθήσεως ἐκαίνης προσγενομένης· οὐ γὰρ ἂν ἔχ. Scilicet πρότερον mutato in πρότερον, et (quod consequens est) sublata interrogationis nota. Et sensus sit : *Statim etiam discipuli audimus, qui doctrinæ expertes fuimus, illa doctrina prius aliquando accedente; nam certum tempus defini non potest.*

(48) Συγκλειόμενοι. Συγκλειόμενοι, Galat.

(49) Υἱοὶ ἐστε. Υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χρ., Galat. Mox, οὐδέ τις occurrat pro οὕτω.

(50) Εἰς Χριστόν. Ἐν Χριστῷ, Reg. Sed aliquis in margine scripsit εἰς Χριστόν.

(51) Οὐκ ἄρα. Conf. quæ superius adnotata sunt, p. 113, not.

(52) Πνευματικοί. Πνευματικῶς, Reg., Bod. In utroque porro codice juxta hunc locum plures lacunæ apparent, verbis, quæ hic occurrunt, supplendæ.

(53) Ἐνί. Ἐν ἐνί apud Paulum. Mox, εἰ τε ἐλευθεροί. Ibid.

(54) Συγχρησασθαι. Συγχρησασθαι Reg.

(55) Δουλισμὸν. Valentiniani dicebant animam

Λ συγκλειόμενοι (48) εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀπεκαλυφθῆναι. Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλευθεροῦσθαι δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Οὐκ ἀκούετε, ὅτι ὑπὲρ ἐκείνον τὸν νόμον οὐκέτι ἐσμὲν, ὅς ἦν μετὰ φόβου· ὑπὸ δὲ τὸν Λόγον, τῆς προαιρέσεως τὸν Παιδαγωγόν; Εἶτα μέντοι ἐπήγαγε τὴν ἀπάσης ἐκτὸς προσωποληψίας φωνήν· Πάντες γὰρ υἱοὶ ἐστε (49) διὰ πίστεως Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν (50) ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐκεδέσασθε οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐτε Ἕλληγι· οὐκ ἐνὶ δοῦλῳ, οὐτε ἐλεύθερο· οὐκ ἐν Ἰβρεσιν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἄρα (51) οἱ μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, ἀλλ'

B οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, ἴσοι καὶ πνευματικοί (52) παρὰ τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἀλλαγθῆναι πάλιν γράφει· Καὶ γὰρ ἐνί (53) πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληγες, εἴτε δοῦλοι, καὶ ἐλεύθεροι· καὶ πάντες ἐνί σῶματι ἐπίσμεν. Οὐκ ἀποπονδὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἐκαίνων συγχρησασθαι (54) ῥήμασιν, οἱ δουλισμὸν (55) μὲν τοῦ πνεύματος, τὴν μνήμη τῶν κρειττόνων εἶναί φασιν, δουλισμὸν δὲ νοοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων τῶν χειρόνων χωρισμὸν. Ἔπειτα δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι (56) τῶν βελτιόνων ἢ μετάνοια ἢ ἐπὶ ταῖς ἥττοσιν· αὐτὸ γοῦν τὸ πνεῦμα ὁμολογοῦσι μετανοῆσαν ἀναδραμεῖν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταῖς ἡμαρτημένοις μετανοηκότες, ἀποταξάμενοι τοῖς ἐλαττώμασιν αὐτῶν, δουλιζόμενοι βαπτίσματι, καὶ (57) πρὸς τὸ ἀίδιον ἀνατρέχουσαν φῶς, οἱ παῖδες πρὸς τὸν πατέρα. Ἀγαλλιασάμενος γοῦν ἐν τῷ Πνεύματι ὁ (58) Ἰησοῦς, Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, φησὶν, ὁ Θεός (59) τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυξας αὐτὰ νηπίοις· νηπίους ἡμεῖς ὁ Παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος ἀποκαλῶν, τοὺς τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἐπιτηδεωτέρους εἰς σωτηρίαν· οἱ, σοφοὺς (60) σοφῶς ἠγοῦμενοι, τετύφλωνται (61)· καὶ ἐπιθροῶνται ἀγαλλιώμενος καὶ ὑπερευφραίνόμενος, οἶον ἐ συν-

¹ Galat. iii, 23, 24, 25. ² Ibid. 26, 27, 28.

ac spiritum quodammodo defecari et percolari, id est a vitiiis ex ὕλη, materia, secundum eorum placita, ortis, purgari. Irenæus, lib. 1, sub finem cap. 11 : *Ἐν τοῖς πόνῳ καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη εἰς δουλισμὸν αὐτῆς, Cum in doloribus et calamitatibus anima fuerit ad percolationem suam. Πνεύματα ἀκάθαρτα συμπλεγγμένα τῇ ψυχῇ δουλιζέσθαι, impuri spiritus cum anima complicati percolatione facta separari, dicuntur in Clementis Epit. Theod. pag. 801, col. 1.*

(56) Ὑπομνησθέντι. Μνησθέντι, Reg. Bod.

(57) Καί. Hanc particulam supplevit Syburg. Eam mss. eodd. omittunt. Et quidem recte.

(58) Ὁ. Hic articulus additus e Pal. ms. Syburg. — Eundem agnoscunt Reg. Bod.

(59) Ὁ Θεός. Κύριε, Luc. item Matth. xi, 23.

(60) Σοφοὺς. Rom. i, 22 : *Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμώρανθησαν.*

(61) Τετύφλωνται. Aliqui scribunt, τετύφλωνται, excaecati sunt.

τραυλιζων τοῖς νηπίοις· *Nai*, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως **A** εὐδοκία ἐγένετο (62) ἔμπροσθέν σου. Διὰ τοῦτο τὰ κεκρυμμένα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν τοῦ νῦν αἰῶνος, ἀπεκαλύφθη τοῖς νηπίοις. Ἄρα εἰκότως οἱ παῖδες τοῦ Θεοῦ, οἱ τὸν μὲν παλαιὸν (63) ἀποθέμενοι ἀνθρώπον, καὶ τῆς κακίας ἐκδυσάμενοι τὸν χιτῶνα, ἐπενδυσάμενοι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καινὸς γενόμενος λαὸς ἅγιος ἀναγεννηθέντες, ἀμίαντον φυλάξωμεν τὸν ἄνθρωπον. Καὶ νήπιος μὲν, ὡς βρέφος τοῦ Θεοῦ, κεκαθαρμένος πορνείας καὶ πονηρίας. Σαφέστατα γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος ἀπήλλαξεν ἡμᾶς τῆς ζητήσεως, ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὡδέ πως γράφων· Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσίν τέλειαι γίνεσθε. Τὸ δὲ, "Ὅτε ἤμην νήπιος, ἐφρόνουν (64) ὡς νήπιος, **B** ἐλάλουν ὡς νήπιος· τὴν κατὰ νόμον ἀγωγὴν αἰνίττεται, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἀπλοῦς ἤδη, ἀλλ' ὡς ἔτι ἄφρων, νήπια μὲν (65) φρονῶν, ἐδίωκε, νήπια δὲ λαλῶν, ἐβλασφήμει τὸν Λόγον. Δύο γὰρ σημαίνει τὸ νήπιον. Ἐπειδὴ (66) γέγονα, φησὶν, ἀνήρ, πάλιν ὁ Παῦλος λέγει, κατήρημα τὰ τοῦ νηπίου. Οὐχ ἡλικίας μέγεθος ἀτελές, ἀλλ' οὐδὲ μὴν χρόνου μέτρον ὠρισμένον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνδρικῶν καὶ ἐντελεστέρων μαθημάτων διδαχὰς ἄλλας ἀπορρήτους αἰνίττεται, τὴν νηπιότητα ὑπερβρίον ἀποστέλλων, ὁ καταγγέλλειν αὐτὴν ὁμολογῶν Ἀπόστολος· ἀλλὰ νηπίους μὲν τοὺς ἐν νόμῳ λέγει, οἱ τῷ φόβῳ, καθάπερ οἱ παῖδες τοῖς μορμολυκείοις, ἐκταράττονται· ἄνδρας δὲ, τοὺς (67) Λόγῳ πειθηνίους καὶ αὐτεξουσίου κέκληκεν· οἱ πεπιστευκαμεν, ἐκουσίῳ προαιρέσει σωζόμενοι, ἐμφρόνως, οὐκ ἀφρόνως δεδιδομένοι τῷ φόβῳ. Αὐτὸς περὶ τούτου μαρτυρήσει ὁ Ἀπόστολος, τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν προτέραν Διαθήκην κληρονόμους λέγων, κατ' ἐπαγγελίαν δε ἡμᾶς. Λέγω δὲ, φησὶν, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς· οὕτως (68) καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἤμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι· ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον (69) ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν δι' αὐτοῦ (70). Ὅρα πῶς ὡμολόγησεν εἶναι νηπίους τοὺς **D** ὑπὸ φόβον καὶ ἀμαρτίας (71)· τοὺς δὲ ὑπὸ τὴν πίστιν, υἱὸς καλῶν, ἀπήνδρωσαν, ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν

A qui sunt in mundo, sumus aptiores ad salutem, qui sapientes seipsos existimantes, superbia inflati sunt; exclamat exsultans, et mirandum in modum lætus, tanquam una cum infantibus balbutiens: *Recte, o Pater, quia sic complacuit ante te* ⁵. Propterea quæ absconsa sunt a sapientibus et intelligentibus hujus, quod nunc est, sæculi, revelata sunt infantibus. Merito ergo Dei sumus pueri, qui veterem quidem hominem deposuimus, et vitii tunicam exuimus, Dei autem incorruptionem induimus, ut novus facti populus sanctus, regenerati, impollutum hominem custodiamus. Et infans quidem, tanquam Dei puellus, a fornicatione et improbitate est expurgatus. Manifestissime itaque beatus Paulus nos ab hac quæstione expedivit, in priore Epistola ad Corinthios sic scribens: *Fratres, ne pueri efficiamini mentibus, sed sitis vitio infantes, mentibus autem estote perfecti* ⁶. Illud autem: *Quando eram parvulus, cogitabam ut parvulus, loquebar ut parvulus* ⁷, quam sub lege egit vitam significat in qua non ut jam simplex, sed ut adhuc insipiens, stulta quidem animo agitans, persequeretur: stulta autem loquens, blasphemias Verbum incessebat. Duo enim significat τὸ νήπιον, *infantem* ⁸ videlicet, et *stultum*. *Postquam factus sum*, inquit, *vir* (rursus dicit Paulus ⁸) *seci ut cessarent ea, quæ erant infantis*. Non ætatis imperfectam magnitudinem, sed nec temporis præfinitam mensuram, neque virilium et perfectiorum disciplinarum **43** arcanas significat doctrinas, cum infantiam relegat, qui se eam annuntiare profitetur Apostolus. Sed infantes quidem dicit eos, qui sunt in lege, qui, non secus ac larvis pueri, timore perturbantur; viros autem, qui Verbo paremus, nostrique sumus juris et arbitrii vocavit nos, qui credidimus, spontanea electione servati, sapienter, non insipienter metu territi. De hac re testimoniam feret ipse Apostolus, Judæos secundum prius Testamentum dicens hæredes, nos autem secundum promissionem. *Dico autem*, inquit, *quandiu hæres est infans, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed est sub tutoribus et curatoribus usque ad patris præfinitum tempus: ita et nos, quando eramus sub elementis mundi, in servitute eramus; quando autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui erant sub lege, redimeret, ut adoptionem filiorum per ipsum reciperemus* ⁹. Vide

✠ P. 118 ED. POTTER, 97 ED. PARIS.
⁵ Ibid. ⁶ Gal. iv, 1, 2, 3, 4, 5.

(62) *Εὐδοκία ἐγένετο*. *Ἐγένετο εὐδοκία*, Luc., Matth.

(63) *Παλαιόν*. Diversa S. Scripturæ loca, ut sæpe alias, sic hoc etiam loco, in unum confudit. Ephes. iv, 22: *Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον*. Jud. 25: *Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα*. II Cor v, 4: *Ἐφ' ᾧ οὐ θέλωμεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς*. I Cor. xv, 55: *Δεῖ γὰρ τὸ σαρπτικὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν*. Ephes. iv, 24: *Καὶ ἐνδύσασθαι καινὸν ἄνθρωπον*.

⁵ Luc. x, 21. ⁶ I Cor. xiv, 20. ⁷ I Cor. xiii, 11.

(64) *Ἐφρόνουν*. Ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, apud Paulum.

(65) *Μέν*. Δέ, Cod.

(66) *Ἐπειδὴ*. Ὅτι δέ apud Paulum.

(67) *Τούς*. Τῷ, Reg.

(68) *Οὕτως*. Οὕτω, Galat.

(69) *Γενόμενον*. Γεννόμενον, Reg. Quam lectionem Irenæus, lib. iii, cap. 18, Augustinus, et Novi Testamenti mss. codd. multi ac versiones sequuntur. *Μοχ*, ὑπὸ νόμον, Reg.

(70) *Δι' αὐτοῦ*. Additum a Clemente.

(71) *Ἀμαρτίας*. Ἀμαρτίας, Reg.

quomodo confessus est esse infantes, qui timori et peccatis subjecti sunt; eos autem, qui sub fide sunt, filios vocans, viros effecit, ut eos distingueret ab infantibus, qui sunt in lege. *Non est enim, inquit, amplius servus, sed filius. Sin autem filius, et hæres per Deum*¹⁰. Quid ergo filio deest post hæreditatem? Eleganter ergo sic exponi potest illud: *Quando eram infans, hoc est, quando eram Judæus (erat enim origine Hebræus), cogitabam ut infans, quoniam sequebar legem: postquam autem factus sum vir, non amplius quæ sunt infantis, hoc est, quæ sunt legis, sed quæ sunt viri, cogito; hoc est, quæ sunt Christi, quem solum virum Scriptura vocat, ut ante diximus: Cessare feci, quæ sunt infantis. Quæ est autem in Christo infantia, est perfectio. Itaque hæc in parte contra legem patrocinari nostræ infantia debemus. Est præterea interpretandum et quoque, quod ab Apostolo dictum est: Lac vobis potum dedi, tanquam infantibus in Christo, non cibum: nondum enim poteratis, sed neque adhuc nunc potestis*¹¹⁻¹². Non enim mihi videtur Judaice accipiendum, quod dicit. Nam illam Scripturam ei ex adverso et opponam: *Inducam vos in terram bonam, lacte et melle fluentem*¹³. Exoritur itaque maxima dubitatio hærum Scripturarum collationem attendentibus. Si enim fidei in Christum principium est, quæ per lac designatur infantia; ea autem, tanquam puerilis et imperfecta, vili penditur: quomodo ejus, qui est perfectus et scientia præditus, post cibum requies, infantili rursus lacte honorata est? Nunquid ergo hoc, ut quod quamdam parabolam declarat, tale quid significat; et est utique hoc dictum ita legendum: *Lac vobis potum dedi in Christo; et parvo interjecto spatio subjungamus, tanquam infantibus: ut per lectionis distinctionem, talem sensum accipiamus: Catechizavi vos in Christo, simplici et vero et per se naturali alimento spiritali; talis est enim lactis, quæ est alitrix animalium, substantia, ex amantibus uberibus seaturiens: ita ut universum sic intelligatur: Quemadmodum nutrices recenter natos infantes lacte nutriunt, ita ego Christi lacte, nempe Verbo, vobis spiritale nutrimentum instillans. Ita ergo perfectum est alimentum lac perfectum, et ad finem, qui nunquam cessaturus est, deducit. Quocirca in Requie quoque idem ipsum lac et mel promittitur. Jure enim rursus justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, A et Ω, principium et*

✠ P. 119 ED. POTTER, 98 ED. PARIS. 17, et sæpe alibi.

(72) Οὐκ ἔτι γάρ. Ὡστε οὐκ ἔτι, Galat.

(75) Εἰ δὲ υἱός. Εἰ δὲ καὶ υἱός, Bod. Mox, κληρονομία Θεοῦ διὰ Χριστοῦ, Galat.

(74) Τουτέστιν. Τό addunt post τουτέστιν, Bod., Reg.

(75) Καθώς. Ὡς, Reg.

(76) Ἡ δὲ ἐν Χρ. Sic distingui debet: Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ νηπιότης τελείωσις ἐστίν, ὡς πρὸς τὸν νόμον. Ἐνταῦθα γενομέν. Εἰς vero infantia, quæ in Christo est, si cum lege conferatur, est perfectio. Hæc loco cum simus, infantia nostræ patrocinan-

των ἐν τῷ νόμῳ νηπιῶν. Οὐκ ἔτι γάρ (72), φησὶ, δουλος εἶ, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός (75), καὶ κληρονομία διὰ Θεοῦ. Τί οὖν ἐνδεὲς τῷ υἱῷ μετὰ τὴν κληρονομίαν; χάριεν τοίνυν οὕτως ἐξηγήσασθαι τό· Ὅτε ἡμῶν νηπιός, τουτέστιν (74), ὅτε ἡμῶν Ἰουδαῖος (Ἑβραῖος γὰρ ἄνωθεν ἦν), ὡς νηπιός ἐφρόνον, ἐπειδὴ εἰκόμην τῷ νόμῳ· ἐπεὶ δὲ γέγονα ἀνήρ, οὐκέτι τὰ τοῦ νηπιίου, τουτέστι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀνδρός φρονῶ, τουτέστι τὰ τοῦ Χριστοῦ· ὃν μόνον ἄνδρα ἢ Γραφή, καθὼς (75) προειρήκαμεν, καλεῖ· κατήρηκα τὰ τοῦ νηπιίου. Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ (76) νηπιότης, τελείωσις ἐστίν. Ὡς πρὸς τὸν νόμον ἐνταῦθα γενομένοις τῇ νηπιότητι ἡμῶν συντηγορητέον. Ἔτι καὶ τὸ πρὸς τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον ἐπεξηγητέον· Γάλα ὑμῶν ἐπότισα,

ὡς νηπιούς ἐν Χριστῷ (77), οὐ βρώμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' εὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε. Οὐ μοι γὰρ δοκεῖ Ἰουδαϊκῶς ἐκδέχασθαι δεῖν τὸ ρητόν. Ἀντιπαρῆξω γὰρ κάκεινην τὴν Γραφήν· Εἰσάξω ὑμῶς εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀνακύπτει τοίνυν ἀπορία μέγιστη κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν τῶνδε συμβολὴν νοούσιν. Εἰ γὰρ ἀρχὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἢ διὰ τοῦ (78) γάλακτος νηπιότης ἐστίν, ἐξευτελίξεται δὲ αὕτη ὡς παιδαριώδης καὶ ἀτελής· πῶς ἢ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ μετὰ τὴν βρώσιν ἀνάπαυσις αὐθις νηπιῶ τετίμηται γάλακτι; μήτι οὖν τὸ ὡς παραβολῆς ὃν δηλωτικὸν τοιοῦτόν τι ἐμφαίνει, καὶ δὴ ἀναγνωστῶν ὧδέ πως ρητόν· Γάλα ὑμῶν ἐπότισα ἐν Χριστῷ καὶ διαστήσαντες ὀλίγον ἐπαγάγωμεν ὡς νηπιούς;

ἵνα κατὰ τὴν διαστολὴν τῆς ἀναγνώσεως, τοιαύτην ἀποδεξώμεθα διάνοιαν. Κατήχησα ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἀπλῆ καὶ ἀληθεῖ καὶ αὐτοφρεῖ τροφῇ τῇ πνευματικῇ· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ γάλακτος ζωοτρόφος οὐσία, φιλοστέργους πηγάζουσα μαστοῖς· ὡς νοεῖσθαι τὸ πᾶν τῆδε· Ὡσπερ τῷ γάλακτι αἱ τιθεαὶ τοὺς παῖδας τοὺς νεογνοὺς ἐκτρέφουσιν, κάγω δὲ οὕτω τοῦ Χριστοῦ τῷ γάλακτι, Λόγω, πνευματικὴν ὑμῖν ἐνστάζω τροφήν. Οὕτω γοῦν τελεία τροφή τὸ γάλα ἐστὶ τὸ τέλειον, καὶ εἰς τέλος ἄγει τὸ ἀκατάπαυστον. Διὸ καὶ τῇ ἀναπαύσει (79) τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπήγγελται γάλα καὶ μέλι. Εἰκότως γάλα αὐθις ὑπισχεῖται τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, ἵνα δὴ σαφῶς ὁ Λόγος ἀμφω εἰχθῆ, ἄλφα καὶ ὠμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος· ὁ Λόγος ἀλληγορούμενος γάλα. Τοιοῦτόν τι καὶ Ὅμηρος ἄκων μαντεύεται, τοὺς δικαίους τῶν ἀνθρώπων γαλακτοζάγους (80) καλῶν· ἔξεστι δὲ καὶ οὕτως ἐκλαμβάνειν τὴν Γραφήν· Κάγω (81) δὲ, ἀδελφοί, οὐκ ἐδυνή-

¹⁰ Gal. iv, 7. ¹¹⁻¹² I Cor. iii, 2. ¹³ Exod. iii, 8,

lum est.

(77) Ὡς νηπιούς ἐν Χριστῷ. Clementis additamentum. Mox οὕτε pro οὐδέ apud Paulum.

(78) Διὰ τοῦ. Διὰ τὴν τοῦ, Reg., Bod.

(79) Ἀναπαύσει. Id est Chanaanitide terra, quæ dicebatur esse γῆ ῥέουσα γάλα, et cœlestis requiei typus erat.

(80) Γαλακτοζάγους. Sic vocat Abios, Scythiæ gentem, Homerus, Iliad. N, vers. 6:

Γλακτοζάγων Ἀβίων τε, δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

(81) Κάγω. Καὶ ἐγώ, apud Paulum.

θην λαλήσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς (82), ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· ὡς δύνασθαι σαρκικούς νοεῖσθαι τοὺς νεωστὶ κατηγουμένους, καὶ νηπίους ἔτι ἐν Χριστῷ. Πνευματικούς μὲν γὰρ τοὺς πεπιστευκότας ἤδη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσεῖπεν· σαρκικούς δὲ τοὺς νεοκατηγήτους, καὶ μηδέπω κεκαθαυμένους (83)· οὗς ἔτι σαρκικούς εἰκότως λέγει, ἐπίσης τοῖς ἐθνικοῖς τὰ σαρκὸς ἔτι φρονούντας· "Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις (84), οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Διὸ καὶ γάλα ὑμῖς ἐπότισα, φησὶν τὴν γνῶσιν ὑμῖν ἐνέχεα, λέγων, τὴν ἐκ κατηγήσεως ἀνατρέφουσαν εἰς ζωὴν αἰδίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπότισα ῥῆμα τελείας μεταλήψεως σύμβολόν ἐστι. Πίνειν μὲν γὰρ οἱ τέλειοι λέγονται, θηλάζειν δὲ οἱ νήπιοι. Τὸ αἶμά μου γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἀληθῆς (85) ἐστὶ πόσις. Μήτι οὖν Β Γάλα, εἰπὼν, ἐπότισα, τὴν ἐν Λόγῳ γάλακτι τελείαν εὐφροσύνην, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἠνίξαστο; Τὸ δ' ἐπαγόμενον ἐξῆς, Οὐ βρώμα οὐπω γὰρ ἐδύνασθε· τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐναργῆ ἀποκάλυψιν, βρώματος δίκην, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, αἰνιττεσθαι δύναται. Βλέπομεν (86) γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρου νῦν, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὸ κάκεινο ἐπήγαγεν· Ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε, τὰ τῆς σαρκὸς φρονούντες, ἐπιθυμοῦντες (87), ἐρῶντες, ζηλοῦντες, μηριῶντες, φθονοῦντες. Οὐ γὰρ ἔτι ἐν σαρκὶ ἐσμεν, ὡς ὑπειλήφασι τινες· σὺν αὐτῇ (88) γὰρ τὸ πρόσωπον ἰσαγγελον ἔχοντες, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ἐπαγγελίαν ὀφόμεθα. Πῶς δὲ, εἰ ἐκείνη ἕντως ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, ἣν ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδεν (89), οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, εἰδέναι φασίν, οὐ πνεύματι ἐννενοητότες, ἀλλὰ ἐκ μαθήσεως παρεληφότες, ὃ οὗς οὐκ ἤκουσέ ποτε, ἢ μόνον ἐκαῖνο τὸ ἐν τρίτῳ ἀρπασθὲν οὐρανῷ, ἀλλὰ κάκεινο ἐχεμυθεῖν ἐκελεύετο τότε; Εἰ δὲ ἀνθρωπίνῃ σοφία ἐστὶν, ὅπερ ὑπολείπεται νοεῖν, ἢ μεγαλαυχία τῆς γνώσεως, ἄκουε τὸν νόμον τῆς Γραφῆς· Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. Ἡμεῖς δὲ θεοδίδακτοι (90) καὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι καυχώμενοι. Πῶς οὖν οὐ ταύτη νοεῖν τὸν Ἀπόστολον ὑποληπτέον τὸ γάλα τῶν νηπίων; εἴ γε ποιμένες (91) ἐσμὲν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προηγούμενοι, κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένες (92)· τὰ δὲ πρόβατα ἡμεῖς (93)· μὴ οὐχὶ καὶ γάλα τῆς ποιμένης

finis ¹⁴; Verbum, inquam, quod lac allegorice dicitur. Tale quid Homerus vel invitus divinat, justos homines γαλακτοφάγους, hoc est, qui lacte vescuntur, appellans. Potest etiam ita Scriptura accipi: *Et ego, fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus, tanquam infantibus in Christo* ¹⁵. Ut possint *carnales* intelligi, qui recenter fuerunt instituti, et catechumeni facti, et adhuc infantes in Christo. Spiritales enim eos, qui sancto Spiritui jam crediderunt, appellavit; *carnales* autem, eos, qui nuper catechizati sunt, nec adhuc sunt expurgati; quos merito *adhuc carnales* dicit ¹⁶, ut qui æque ac gentes ea, quæ erant carnis, cogitabant. *Ubi enim inter vos æmulationis et lis, annon carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Quocirca etiam, *Lac vobis*, inquit ¹⁷, *potum dedi*; cognitionem, dicens, vobis infudi, quæ ex catechesi data est, quæ nutrit in vitam æternam. Quin etiam hoc verbum, *Potum dedi*, est symbolum ac signum perfectæ participationis. Qui enim perfecti sunt, dicuntur bibere; infantes autem sugere. *Sanguis enim meus*, inquit Dominus, *✠ verus est potus* ¹⁸. Nunquid ergo, cum dixit, *Lac potum dedi*, significavit perfectam in Verbo, lacte, lætitiā, veritatis scilicet cognitionem? Quod autem deinceps subjungitur, *Non cibum; nondum enim poteratis*, evidentem quæ erit in futuro sæculo revelationem, instar cibi, *facie ad faciem*, potest significare. *Videmus enim nunc tanquam per speculum*, dicit idem Apostolus ¹⁹ *tunc autem facie ad faciem*. Quocirca illud quoque subjunxit: *Sed neque nunc potestis, adhuc enim carnales estis*, quæ sunt carnis cogitantes, concupiscentes, amantes, æmulantes, irascentes, invidentes: *Non enim in carne amplius sumus* ²⁰, ut quidam existimarunt: cum ea enim faciem angelis æqualem habentes, promissum facie ad faciem videbimus. Quomodo autem, si vere est illud promissum, postquam hinc excesserimus, quod *oculus non vidit, neque in mentem hominis ascendit* ²¹, se id novisse dicunt, cum spiritu non intellexerint **44**, sed ex disciplina acceperint, quod auris nunquam audivit, præterquam illa sola, quæ *in tertium cælum rapta est* ²², et illa quoque silentio obtegere jubebatur? Sin autem humana sapientia, quod quidem restat intelligendum, sit cognitionis gloriatio, audi legem Scripturæ: *Ne gloriatur sapiens in sapientia sua; et non gloriatur fortis*

8 P. 120 ED. POTTER, 99 ED. PARIS. ¹⁴ Apoc. i, 8; xxi, 6; xxii, 15. ¹⁵ I Cor. iii, 1. ¹⁶ Ibid. 5. ¹⁷ Ibid. 2. ¹⁸ Joan. vi, 56. ¹⁹ I Cor. xiii, 12. ²⁰ Rom. viii, 9. ²¹ I Cor. ii, 9. ²² II Cor. xii, 2, 3, 4.

(82) Σαρκικοίς. Σαρκίνοις, Reg., Bod. Mox, σαρκί-
νους pro σαρκικούς, idem.

(83) Κεκαθαυμένους. Sc. aqua baptismi.

(84) Ἐρις. Καὶ διχοστασίαι addunt vulg. Novi
T. codd.

(85) Ἀληθῆς. Ἀληθῶς, Evang.

(86) Βλέπομεν. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου,
ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ pr., apud Paulum.

(87) Ἐπιθυμοῦντες. Respicit Gal. v, 19, 20, 21,
ubi opera carnis enumerat Apostolus.

(88) Σὺν αὐτῇ. Hæc eorum ratio est, qui ἐν σαρκὶ
ἡμᾶς εἶναι ὑπειλήφασι, cui Clemens mox occurrit.

(89) Οἶδεν. Rectius εἶδεν, *vidit*, I Cor. ii. ubi
etiam mox ἐπὶ καρδίαν pro ἐπὶ νοῦν. Atque adeo ita
est etiam infra *Stromateon* p. 565. SYLBURG.

(90) Ἡμεῖς. Respicit I Thess. iv, 9: *Αὐτοὶ γὰρ
ὑμεῖς θεοδίδακτοι.*

(91) Ποιμένες. Hinc patet Clementem, non so-
lum ætate, ut quibusdam visum est, sed etiam of-
ficio πρεσβύτερον fuisse.

(92) Ἀγαθοῦ ποιμένος. Hoc est Christi, qui dixit:
Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, Joan. x, 11, 14.

(93) Ἡμεῖς. Rectius ὑμεῖς, *vos*. SYLBURG.

in fortitudine sua; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur²³. Nos autem a Deo docti sumus, et in Christi nomine gloriamur. Quomodo ergo non est existimandum, Apostolum hoc modo intelligere lac infantium? siquidem pastores sumus, qui Ecclesiis præsumus ad imaginem boni Pastoris, vos autem oves; annon eum, qui lac quoque gregis dicit Dominum, servare consequentiam in allegoria? Jam vero dictum rursus huic sensui applicare debemus. *Lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis*; non aliquid aliud quam lac cibum existimantes, sed idem substantia. Similiter enim idem ipsum quoque Verbum vel est laxum et nite, ut lac; vel concretum et coactum, ut cibus. Verum enim vero si sic acceperimus, potest a nobis lac intelligi prædicatio, quæ plurimum diffusa est; cibus autem, fides, quæ a catechesi in fundamentum coacta et conversa est; quæ cum sit auditione solidior, cibo assimilatur in ipsa anima, tale alimentum in substantiam convertens. ✕ Alibi quoque Dominus in Evangelio secundum Joannem aliter hoc per symbola ac signa exposuit, cum dixit: *Comedite carnes meas, et bibite meum sanguinem*²⁴; evidens fidei et promissionis symbolum innuens id esse, quod est potentum, per quæ Ecclesia, tanquam homo, ex multis constans membris, irrigatur et angetur, et ex utrisque conflatur et coalescit, corpore quidem, fide; anima vero, spe; quemadmodum Dominus quoque ex carne et sanguine. Revera enim sanguis fidei est spes, qua continetur fides tanquam ab anima; cum autem spes exspiraverit, perinde ac si sanguis effluerit, vitalis fidei facultas dissolvitur. Quod si velint nonnulli contendere, dicentes lac primas significare disciplinas, tanquam prima nu-

✕ P. 121 ED. POTTER, 100 ED. PARIS.
²³ Joan. vi, 54.

(94) *Κύριον*. Nempe is, cujus corpus et sanguinem pastores ovibus, hoc est presbyteri Christiano populo, in cibum dispensant, κατ' ἀκολουθίαν, et allegorice lac dici potest.

(95) *Συνεστραμμένος*. *Contortus*, a συστρέφω. Forte *συνεστραμένος*, *compactus*, a συνίσταμαι. Sed *συνεστραμένος* plerumque dicitur.

(96) *Σωματοποιουμένη*. Hæc vox de nutritione dici solet, qua alimentum in corporis nutriti substantiam convertitur.

(97) *Τὴν τοιάνδε τροφήν*. Quidam hæc referunt ad ea, quæ sequuntur.

(98) *Φάγεθε*. *Φάγετε*, et mox *πίστε*, *Bad.*, *Reg.*

(99) *Τὰς σάρκας*. *A.* ex vulg. Bibl. mavult τὴν σάρκα, singul. numero. *Sylburg.*

(1) *Ἐφ' ὧς αὐτούς*. *Ἐφ' ὧς* agnoscit etiam Hervei versio: *Ad quas seipsos propter scientiam erigunt*. Sed procul dubio pro duabus illis vocibus, librorum vitio divulsis, reponenda una *σάρξ*, et helle constabit structura pariter ac sensus. *Sylburg.* — *Ἀνάγουσιν*, quod sequitur, quomodo irreperit, haud scio. In Heinsiana editione primum apparuit. Sed *ἀνάγοντες*, præter mss. cod. habent *Flor.* *Sylburg.* Scribendum igitur, *σάρξ αὐτούς ἀνάγοντες εἰς γνῶσιν*, *seipsos ad cognitionem evehentes*. Agit enim auctor de hæreticis, qui, vana scientiæ suæ opinione inflati, Gnosticos sese vocabant.

(2) *Θύσιν εἰπεῖν ψυχῆς*. Perantiqua opinio erat, sanguinem esse animam. Proinde non pauci

τὸν Κύριον (94) λέγοντα, τὴν ἀκολουθίαν φυλάττειν ἀλληγοροῦντα; Καὶ δὴ τὸ βρῶμα αὐτῆς τῆ διανοίᾳ ἐφαρμοστέον· *Γάλα ὑμῶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα οὐπω γὰρ ἐδόνασθε*, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸ γάλα τὸ βρῶμα ὑπολαμβάνοντα, ταύτην δὲ τῆ οὐσίᾳ· ὡσαύτως γὰρ καὶ ὁ Λόγος ὁ αὐτὸς, ἢ ἀνεκτός καὶ ἤπιος ὡς γάλα· ἢ πεπηγὸς καὶ συνεστραμμένος (95), ὡς βρῶμα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆδε ἐκλαμβάνουσαν ἡμῖν, γάλα νοεῖσθαι τὸ κήρυγμα δύναται τὸ ἐπιπλεῖστον κεχυμένον· βρῶμα δὲ, ἢ πίστις εἰς θεμέλιον ἐκ κατηγήσεως συνεστραμμένη· ἢ δὲ στερεωσιμώτερα τῆς ἀκοῆς ὑπάρχουσα, βρώματι ἀπικάζεται, ἐν αὐτῇ σωματοποιουμένη (96) τῆ ψυχῇ τὴν τοιάνδε τροφήν (97). Ἀλλαχόθι δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἐτέρως ἐξήνεγκεν

διὰ συμβόλων· *Φάγεθέ (98) μου τὰς σάρκας (99)*, εἰπὼν, *καὶ πίστεθέ με τὸ αἷμα* ἐναρχῆς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πότιμον ἀλληγοροῦν, διὼν ἡ Ἐκκλησία, καθάπερ ἄνθρωπος, ἐκ πολλῶν συνεστηκυῖα μελῶν, ἄρδεται τε καὶ αὐξεται, συγκροτεῖται τε καὶ συμπήγνυται ἐξ ἀμοσῖν· σώματος μὲν, τῆς πίστεως, ψυχῆς δὲ, τῆς ἐλπίδος· ὡσαυτὸς καὶ ὁ Κύριος ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος· τῷ γὰρ ἔντι αἷμα τῆς πίστεως ἢ ἐλπίς, ἐφ' ἧς συνέχεται, καθάπερ ὑπὸ ψυχῆς, ἢ πίστις. Διαπνευσάσης δὲ τῆς ἐλπίδος, δίχην ἐκρύνεται αἵματος, τὸ ζωτικὸν τῆς πίστεως ὑπεκλύεται. Εἰ δὲ ἄρα προσφιλονεικεῖν ἐθέλοιεν τινες, τὰ πρῶτα μαθήματα τὸ γάλα μνηθεῖν λέγοντες, ὡσανεὶ πρῶτας τροφὰς, τὸ δὲ βρῶμα τὰς πνευματικὰς ἐπιγνώσεις, ἐφ' ἧς αὐτούς (1) ἀνάγουσιν εἰς γνῶσιν

ἴστωσαν ὡς ἄρα στερεὰν τροφήν τὸ βρῶμα λέγοντες καὶ σάρκα καὶ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ὑποφέρονται τῇ σφῶν αὐτῶν μεγαλαύχῳ σοφίᾳ ἐπὶ τὴν ἀπλότητα τῆ ἀληθείᾳ· πρεσβύτην γὰρ τὸ αἷμα εὐρίσκεται ἐν ἀνθρώπῳ· ὃ δὲ τινες οὐσίαν εἰπεῖν ψυχῆς (2) τετοληφ-

²³ Jer. ix, 25; I Cor. i, 31; II Cor. x, 47.

e veteribus hominum prudentiam sanguini inesse, et pro diverso illius statu mutari fingebant. *Stobæus, Eclog. physic. lib. 1, pag. 151*: *Τειρεσίας δὲ ἔχει μὲν λογισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων, μαντεύεται δὲ οὐδ' αὐτὸς περὶ τῶν εἰμαρμένων τοῖς ζῶσιν πρὶν πιεῖν τοῦ αἵματος*. Οἰεται γὰρ καὶ Ὅμηρος, καθὰ καὶ πλείστοι τῶν μετ' αὐτὸν ὑπέλαβον, ἐν τῷ αἵματι εἶναι ἀνθρώποις τὴν περὶ τὰ θνητὰ φρόνησιν· ἐπεὶ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν πολλοὶ τούτων πιστεύονται, δεικνύοντες, ὅπερ καὶ ὑποθερηκνῆν ὑπὸ πυρετοῦ καὶ γαλῆς, ἀφραίνεῖν ποιεῖν, καὶ ἀνοητεῖν. Ἐμπειδοκλῆς τε οὕτω φαίνεται ὡς ἔργανον προσύνασιν (iug. πρὸς σύνεσιν) τοῦ αἵματος, οὕτως λέγων·

*Αἷματος ἐν πλάγῃσι τετραμμένου ἀντιδρῶντος,
 Τῆ τε νόημα μάλιστα κικλήσκειται ἀνθρώποισιν·
 Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.*

Tiresias quoque (scilicet, in Homericæ νεκρομαντείᾳ) tametsi rerum humanarum sensu præditus, non tamen ante vivis vaticinatur, quam sanguinem hausserit. Existimat enim Homerus, quod etiam multi post ipsum sunt arbitrati, in sanguine prudentiam humanam consistere; quemadmodum id posteriorum plerique confirmant, docentes eundem febrī vel bili successum, stultitiam et insaniam parere. Empedocles vero sanguinem pro instrumento prudentiæ habet:

Sanguinis in sedibus nutriti reflui,

Ubi intelligentiam præcipue esse dicunt homines.

Sanguis enim cor ambiens prudentia cuique est.

κασι. Τοῦτο δὲ (3) τὸ αἷμα, φυσικῆ τρεπόμενον πέ-
ψει, κυρσάσης τῆς μητρὸς, φιλοστοργία συμπαθεῖ,
ἐξανθεῖ, καὶ γηράσκει, πρὸς τὸ ἄφρον τοῦ παιδίου·
καὶ ἔστι μὲν τῆς σαρκὸς ὑγρότερον τὸ αἷμα, οἶον
ὑγρά τις οὔσα σὰρξ, τοῦ δὲ αἵματος νοστιμώτερον τὸ
γάλα καὶ λεπτομερέστερον. Εἴτε γὰρ τὸ ἐπιχορηγού-
μενον αἷμα τῷ ἐμβρύῳ, καὶ διὰ μητρικοῦ πρότερον
ἔστι πεμπόμενον ὀμφαλοῦ, εἴτε αὖ τὸ καταμήνιον
αὐτὸ, ἀποκλεισθὲν τῆς οἰκείας φορᾶς, κατὰ φυσικὴν
ἀνάχυσιν χωρεῖν κελεύεται πρὸς τοῦ παντρόφου (4)
καὶ γενεσιουργοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς φλεγμαίνοντας ἤδη
μαστοὺς, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀλλοιούμενον θερ-
μοῦ, ποθεινῆ σκευάζεται τῷ νηπίῳ τροφῆ· αἷμα
τὸ μεταβάλλον ἔστι· μάλιστα γὰρ πάντων μελῶν
μαστοὶ συμπαθεῖς μήτρα. Ἐπὶ οὖν (5) κατὰ τοὺς
τύχους ἀποκοπὴν λάβη τὸ ἀγγεῖον, δι' οὗ πρὸς τὸ
ἐμβρυον τὸ αἷμα ἐφέρετο, μύσις μὲν γὰρ τοῦ πόρου,
τὴν δὲ ὀρμὴν ἐπὶ τοὺς μαστοὺς τὸ αἷμα λαμ-
βάνει· καὶ πολλῆς τῆς ἐπιφορᾶς γενομένης, διατεί-
νονται, καὶ μεταβάλλει τὸ αἷμα εἰς γάλα, ἀναλόγως
τῆ ἐπὶ τῆς ἐλκώσεως εἰς πῦον τοῦ αἵματος μετα-
βολῆ· εἴτε αὖ ἀπὸ τῶν ἐν μαστοῖς παρακειμένων
φλεβῶν ἀναστομουμένων κατὰ τὰς διατάσεις τῆς κυή-
σεως, τὸ αἷμα μεταχέεται εἰς τὰς φυσικὰς τῶν μα-
στῶν σήραγγας· τούτῳ δὲ ἀνακιρνάμενον τὸ ἀπὸ τῶν
γειτνιουσῶν καταπεμπόμενον ἀρτηρίων πνεῦμα, με-
νώσης ἔτι τῆς ὑποκειμένης ἀκεραΐου τοῦ αἵματος
οὐσίας, ἐκκυραινόμενον λευκαίνεται καὶ τῆ τοιαύτῃ
ἀνακοπῇ κατ' ἐξαφρισμὸν μεταβάλλεται, παραπλή-
σιόν τι πεπονθὸς τῆ θαλάττῃ, ἣν δὴ κατὰ τὰς ἐμβο-
λὰς τῶν πνευμάτων οἱ ποιηταὶ φασὶν ἀποπτύειν (6)
ἄλλος ἄγνην· πλὴν ἀλλὰ αἷμα ἔχει τὴν οὐσίαν. Τούτῳ
τῷ τρόπῳ καὶ οἱ ποταμοὶ ῥόθῳ φερόμενοι, τῆ ἐμπε-
ριλήφει τοῦ περικεχυμένου ἀέρος ξανθόμενοι, ἀφρὸν
μορμύρουσι (7)· καὶ τὸ ἐνστόμιον (8) ἡμῶν ὑγρὸν,
τῷ πνεύματι ἐκλευκαίνεται. Τίς οὖν ἢ ἀποκλήρω-
σις (9), μὴ οὐχὶ καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ φωτεινότατον καὶ
λευκότατον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τρέπεσθαι ὁμολογεῖν;
Πάσχει δὲ τὴν μεταβολὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐ-
σίαν. Ἀμέλει γοῦν οὐ τροφιμώτερον ἄλλο τι, οὐδὲ μὴν
γλυκύτερον, ἀλλ' οὐδὲ λευκότερον εὖροις ἢ γάλακτος.
Πάντῃ δὲ ἔοικε τοῦτο τῆ πνευματικῆ τροφῆ· γλυκεῖα
μὲν διὰ τὴν χάριν ὑπάρχουσα, τρώφιμος δὲ ὡς ζωή·
λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ· καὶ τὸ αἷμα τοῦ Λόγου
πεφανέρωται ὡς γάλα. Ταύτῃ τοίνυν περὶ τὴν ἀπο-
κλήρωσιν οἰκονομούμενον, τῷ βρέφει τὸ γάλα χορηγεῖ-
ται· καὶ οἱ μαστοὶ οἱ τέως (10) τὸν ἄνδρα περιθλασ-

A trimenta; cibum autem, spirituales cognitiones, ad
quas seipsos propter scientiam erigunt; sciant
quod cum utique cibum dicant *nutrimentum soli-
dum*, et carnem et sanguinem Jesu, gloriabunda
sua sapientia ad veram simplicitatem deferantur.
Sanguis enim invenitur primum genitus in homine,
quem nonnulli dicere ausi sunt substantiam ani-
mæ. Hic autem sanguis naturali conversus conco-
ctione, postquam mater concepit, et uterum gerit,
per naturalem quamdam sympathiam deflorescit et
senescit, ut sit infans absque metu; et carne qui-
dem humidior est sanguis, ut qui sit veluti quedam
caro humida; sanguine autem lac est jucundius et
subtilius. Sive enim est sanguis, qui fetui, qui est
in utero, suppeditatur, et per maternum prius um-
bilicum mittitur; sive ipsa menstrua a proprio
motu exclusa, naturali diffusionem ab almo et gene-
rationis auctore Deo ad ubera jam turgentia se
conferre jubentur et a calore convertuntur spiri-
tuum, atque ita efficitur jucundum et suave nutri-
mentum; id quod mutatur, sanguis est; ex omni-
bus enim membris maximum habent consensum
ubera cum matrice. Ubi enim in partu vas abscis-
sum fuerit, per quod sanguis ad fetum deferreba-
tur, obstruitur quidem meatus, sanguis ✕ autem ad
ubera impellitur, et cum illac perinultum defluxe-
rit, extenduntur, et sanguis in lac mutatur, non
secus ac mutatur sanguis in pus in ulceratione;
sive a venis, quæ sitæ sunt in mamillis, per feturæ
distensiones apertis, in naturales mamillarum ca-
vernæ sanguis transfunditur; ei autem commistus,
qui ex vicinis arteriis emittitur, spiritus, manente
integra quæ subjicitur sanguinis substantia, unde
instar agitato albescit, et tali interruptione ritu
spumæ mutatur affectione quadam ei, qui mari
evenit, non absimili, quod quidem poetæ dicunt
ventorum concitum insultibus, *salis, asperginem
exspuere*; verumtamen adhuc habet sanguinis sub-
stantiam. Eodem modo flavii quoque, dum magno
feruntur impetu, circumfusi aeris interceptione
lancinati, spumam cum muriaure exprimunt; et
quod in ore nostro est humidum, spiritu exalbescit.
Quam est ergo absurdum non fateri sanguinem in
cum fulgorem, eamque albedinem a spiritu con-
verti? Hanc autem mutationem suscipit in qualitate,
non autem in substantia. Nihil certe quod melius
nutriat neque quod sit dulcius, nec candidius lacte,

✕ P. 422 ED. POTTER, 401 ED. PARIS.

(3) Τοῦτο δὲ. Τοῦτο δὲ, hoc autem. Pal. ms. et
Hervetus interpretes.

(4) Παντρόφου. Παντοτρόφου, Reg.

(5) Ἐπὶ οὖν. De fetus nutrimento, et lactis ge-
neratione, confer Clementem cum Plutarcho *Περὶ
φιλοστοργίας*. H. SYLBERG.

(6) Ἀποπτύειν. *Iliad.* Δ, vers. 425, 426:

Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηγεῖ κῆμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὑποκινήσαντος,
Κυρτὸν ἐδὸν κορυφούται, ἀποπτύει δ' ἄλλος ἄγνην.

(7) Ἀφρὸν μ. Ἀφρῶ μορμύροντα dixit Homerus
Iliad. E, vers. 597:

Ὡς δ' ὅτ' ἀνήρ ἀπάλαμνος ἰὼν πολέος πεδίσιον,
Σιγῆ ἐπ' ὠκυρῶ ποταμῷ ἄλαδε προρέοντι,

Ἀφρῶ μορμύροντα ἰδὼν...

(8) Ἐνστόμιον. Εὐστόμιον, Reg.

(9) Τίς οὖν ἢ ἀποκλήρωσις. Hoc est, si verba
respiciantur, *Quænam igitur distributio?* Sed hanc
explicationem contextus non patitur. Interpres ver-
tit, *Quam est ergo absurdum?* quem sensum verba
non ferunt. Videtur legi posse, *Τίς οὖν ἀπολήρωσις;*
vel, si ea vox in usu esset, *ἀπολήρωσις: quænam
igitur deliratio? vel quam delirum est?*

(10) Οἱ μαστοὶ οἱ τέως. Legi possit, *οἱ μαστοὶ οἱ τέως
κατὰ τὸν ἄνδρα περιθλασόμενοι ὄρθαι.* *Ubera, quæ
usque ad hoc tempus, more virorum, erecta conspi-
cientur.* Cui emendationi favet scholium, quod in
margine Reg. et Bod. adnotatum est: Ἄντ' τοῦ, οἱ

inveneris. Est id itaque omni ex parte spiritali nutrimento simile, quod est quidem dulce propter gratiam, nutriens autem tanquam vita, candidum autem ut dies Christi. Sed et sanguinem Verbi ostensum est esse tanquam lac. Ea ergo ratione in puerperio dispensatum lac infanti subministratur, et ubera, quæ interim recta virum respiciebant, jam ad puellum inclinantur, quod a natura elaboratum est nutrimentum, ut facile capiendum exhibeant edocta, ad salutis refectionem. Non enim tanquam fontes ubera **45** parato lacte influente plena sunt, sed alimentum mutantia, lac in se ipsis efficiunt et exhalant. Alimentum autem, quod est ipsum conveniens ac utile puella recenter compacto et nato, a Deo altore et patre eorum, qui generantur et regenerantur, elaboratur, quemadmodum veteribus Hebræis manna coelitus defluebat, celeste angelorum nutrimentum. Unde et nunc quoque nutrices, ✕ eam, quæ primum funditur, lactis portionem eodem, quo illud nutrimentum, nomine *manna* appellaverunt. Cæterum mulieres quidem prægnantes, cum matres factæ fuerint, lac emittunt. Dominus autem Christus, fructus Virginis, non beata duxit ubera feminea, nec ea ad nutrimentum coiegit; sed cum amans et benignus Pater Verbum impluisset, ipsum jam spiritale alimentum factum est bonis hominibus. O miraculum mysticum! Unus quidem est universorum Pater. Unum est etiam Verbum universorum, et Spiritus sanctus unus, et ipse est ubique. Una autem sola est mater virgo; C

✕ P. 125 ED. POTTER, 162 ED. PARIS.

κατ' ἄνδρα ἐπανεστηκότας, οἱ ὡσπερ ἄνδρες ἔρθιοι ἐμπεφυκότας. Sed nihil mutō.

(11) Τῶν γὰρ. Utrosque dixit, generatos et regeneratos, quia lac utrisque cibus est eo, qui jam explicatus est, modo.

(12) Τῶν ἀγγέλων. Psal. lxxvii, 25, de manna dicitur: Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Inde Isidorus Sap. xvi, 20: Angelorum esca nutrimenti proprium tuum. Et IV Esdræ i, 49: Dedi vobis manna in escam. Panem angelorum manducastis. Hæc e sanctis Patribus non unus proprie accipienda putavit. Justinus, angelos manna vere comedere, licet non dentibus, eo, quo homines, modo, dixit, Dialog. cum Tryphone, p. 279: Εἰ δὲ τοὺς τρεῖς ἤκουσαμεν λελέχθαι βεβρωκέναι, καὶ μὴ τοὺς δύο μόνους, οἵτινες ἀγγελοὶ τῷ ὄντι ἦσαν, καὶ ἐν ταῖς οὐρανοῖς, ὁρῶν ἔστιν ἡμῖν, τρεφόμενοι, καὶ μὴ ὁμοίαν τροφήν, ἥπερ οἱ ἄνθρωποι χρῶμεθα, τρέφονται· περὶ γὰρ τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, ἣν ἐτράφησαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ Γραφή οὕτω λέγει, ὅτι ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγον· εἴποιμ ἂν, ὅτι ὁ λόγος ὁ λόγων βεβρωκέναι οὕτως ἂν λέγοι, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ εἴποιμεν ἐπὶ πυρὸς, ὅτι πάντα κατέφαγεν· ἀλλὰ μὴ πάντως τοῦτο ἔφαγον, ὅτι ὁδοῦσι καὶ γνώθεις μασώμενοι βεβρωκασιν. Si autem, quod tres angeli cum Abrahamo ederint, dictum esse accipiamus, et non duo tantummodo, qui angeli revera fuerint; atque in cælis, ut nobis satis patet, illi, quamvis non eodem alimento, quo nos homines vivimus, aluntur: nam de alimenta manna, qua patres vestri in deserto victitarent, Scriptura ait, panem angelorum manducasse eos: dixerim, sermonem, qui manducasse eos testatur, perinde loqui,

Α μανοὶ ἔρθιοι, ἤδη καταναύουσι πρὸς τὸ παιδίον· τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως παπονημένην εὐληπτον παρέχειν διδασκόμενοι τροφήν εἰς ἀνατροφήν σωτηρίας· οὐ γὰρ ὡς αἱ πηγαὶ πλήρεις εἰσὶν οἱ μαστοὶ, ἐπεισρέοντος ἐτοίμου γάλακτος, ἀλλὰ μεταβάλλοντες τὴν τροφήν, ἐν ἑαυτοῖς ἐργάζονται γάλα, καὶ διαπνέουσιν. Ἡ τροφή δὲ ἡ κατάλληλος αὕτη καὶ πρόσφορος νεοπαγεῖ καὶ νεοφουεῖ παιδίῳ πρὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ τρεφέως καὶ πατρὸς τῶν γεννωμένων (11) καὶ ἀναγεννωμένων, πονουμένη· οἷον τὸ μάννα οὐρανὸθεν ἀπερρέετο τοῖς παλαιῖς Ἑβραίοις ἢ τῶν ἀγγέλων (12) ἐπουράνιος τροφή. Ἀμέλει καὶ νῦν αἱ τιθεαὶ τὸ πρωτόχριστον τοῦ γάλακτος πόμα, ὁμωνύμως ἐκείνη τῇ τροφῇ μάννα κακλήκασιν. Ἄλλ' αἱ μὲν γυναῖκα, αἱ κύουσαι, μητέρες γενόμεναι, πηγάζουσι γάλα· ὁ δὲ Κύριος ὁ Χριστὸς, ὁ τῆς Παρθένου καρπὸς, οὐκ ἐμακάρισε (13) τοὺς γυναικίους μαστοὺς, οὐδὲ ἔκρινεν αὐτοὺς τροφαῖς· ἀλλὰ τοῦ φιλοστόργου καὶ φιλανθρώπου Πατρὸς ἐπεμβρόσαντος τὸν Λόγον, αὐτὸς ἤδη τροφή γέγονε πνευματικὴ τοῖς σώφροσιν. Ὡ θαύματος μυστικοῦ! εἰς μὲν (14) ὁ τῶν ὄλων Πατήρ· εἰς δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Λόγος· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ· μία δὲ μόνη γὰρ μήτηρ παρθένος· Ἐκκλησίαν ἐμοὶ φίλον αὐτὴν καλεῖν. Γάλα οὐκ ἔσχεν ἡ μήτηρ αὕτη μόνη, ὅτι μόνη μὴ γενομένη γυνή· παρθένος δὲ ἅμα καὶ μήτηρ ἐστίν· ἀκήρατος μὲν ὡς παρθένος, ἀγαπητικὴ δὲ ὡς μήτηρ. Καὶ τὰ αὐτῆς παιδία προσκαλουμένη, ἅγιον τιθηνεῖται γάλακτι, τῷ βρεφώδει Λόγῳ. Διὸ οὐκ ἔσχε γάλα· ὅτι γάλα ἦν τὸ παιδίον τοῦτο (15) καλὸν καὶ οἰκεῖον, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὴν νεολαίαν ὑποτροφουῶσαν τῷ Λόγῳ· ἦν αὐτὸς ἐκύησεν ὁ Κύριος ὡδῶν σαρκικῆ· ἦν αὐτὸς ἐσπαργάνωσεν ὁ Κύριος;

atque si nos de igne asseveremus, omnia eum devorare; minime vero dictum ita exaudiendum esse, quasi dentibus et maxillis mandentes ederent. Tertullianus, Adv. Judæos cap. 5, de populo Israel ait: Nec humanis passionibus contaminatus, aut sæculi hujus cibis pastus, sed angelorum panibus manna cibatus. Idem De carne Christi, cap. 6, de angelis humana specie apparentibus. Sed, inquit, si de materia necesse fuit angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia, quam de ullo genere cælestium substantiarum, cum adeo terrenæ qualitatis exstiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. D Fuerit nunc quoque siderca, eodem modo terrenis pabulis pasta est, quando terrena non esset, quo terrena cælestibus pasta est, quando cælestis non esset. Legimus enim manna esui populi fuisse: Panem, inquit, angelorum edit homo. Conf. quæ superius adnotavimus ad Protrept., pag. 55. not. 6.

(13) Οὐκ ἐμακ. Respicit Luc. xi, 27, 28, ubi cum mulier quædam Christo dixerat, Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ εἰς ἐθήλασας, respondit ille, Μενουῦνγε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

(14) Εἰς μὲν. Cl. Bullus, Defens. fidei Nicænæ sect. 2, cap. 6, art. 5, hæc adnotavit: «Animadvertite: unicuique personæ sacræ Τριᾶδος vim divinam tribuit, quæ rerum universitatem pervadat, ita ut prima sit Pater universorum, altera Λόγος itidem universorum, ac denique tertia ubique et in universis adsit.»

(15) Παιδίον τοῦτο. Post has voces interpret Herveus distinguit, et mox nominativo casu legit ὑπο-

αἵματι τιμίῳ. Ὡ τῶν ἁγίων λοχευμάτων! Ὡ τῶν ἁγίων σπαργάνων! Ὁ Λόγος τὰ πάντα τῷ νηπίῳ, καὶ πατὴρ, καὶ μήτηρ, καὶ παιδαγωγὸς, καὶ τροφεύς. Φάγεσθε (16) μου, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα. Ταύτας ἡμῖν οικείας τροφὰς ὁ Κύριος χορηγεῖ, καὶ σάρκα ὀρέγει, καὶ αἷμα ἐκχεῖ· καὶ οὐδὲν εἰς αὐξήσιν τοῖς παιδίοις ἐνδεῖ. Ὡ τοῦ παραδόξου μυστηρίου! Ἀποδύσασθαι ἡμῖν τὴν παλαιὰν καὶ σαρκικὴν ἐγκολεῦεται φθορὰν, ὥσπερ καὶ τὴν παλαιὰν τροφήν· καινῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μεταλαμβάνοντας, ἐκεῖνον, εἰ δυνατόν, ἀναλαμβάνοντας, ἐν ἑαυτοῖς ἀποτίθεσθαι, καὶ τὸν Σωτῆρα ἐνστερνίσασθαι (17)· ἵνα καταρτίσωμεν τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὰ πάθη. Ἄλλ' οὐ ταύτη νοεῖν ἐθέλεις, κοινότερον δὲ ἴσως. Ἄκουε καὶ ταύτη· σάρκα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀλληγορεῖ· καὶ γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ δεδημιούργηται ἢ σὰρξ. Αἷμα ἡμῖν τὸν Λόγον αἰνίττεται· καὶ γὰρ ὡς αἷμα πλούσιον, ὁ Λόγος ἐπικέχυται τῷ βίῳ· ἢ κρᾶσις δὲ ἢ ἀμφοῖν ὁ Κύριος, ἢ τροφή τῶν νηπίων· ὁ Κύριος, Πνεῦμα καὶ Λόγος· ἢ τροφή, τουτέστι Κύριος Ἰησοῦς, τουτέστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα σαρκούμενον· ἀγιαζομένη σὰρξ οὐράνιος. Ἡ τροφή τὸ γάλα τοῦ Πατρὸς, ὃ μόνῳ τιθεσθαι αἱ νήπιοι. Αὐτὸς γοῦν ὁ ἠγαπημένος καὶ τροφεύς ἡμῶν Λόγος τὸ αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεεν αἷμα, σῶζον τὴν ἀνθρωπότητα· δι' οὗ πεπιστευκότες εἰς τὸν Θεόν, ἐπὶ τὸν λαθικηδέα μαζὸν (18) τοῦ Πατρὸς, τὸν Λόγον, καταφεύγομεν. Ὁ δὲ, ὡς ἔοικεν, μόνος ἡμῖν τοῖς νηπίοις τὸ γάλα τῆς ἀγάπης χορηγεῖ· καὶ οὗτοι ὡς ἀληθῶς μακάριοι μόνοι, ὅσοι τοῦτον θηλάζουσι τὸν μαστόν. Διὰ τοῦτο φησὶ καὶ ὁ Πέτρος· Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κωκίαν, καὶ πάντα δόλον, καὶ τὴν ὑπόκρισιν (19), καὶ φθόνον, καὶ καταλαλίαν, ὡς ἄστιγένητα βρέφη, τὸ λογικὸν γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αἰξήθητε εἰς σωτηρίαν, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι Χριστός (20) ὁ Κύριος. Εἰ δὲ καὶ συνενδῶη τις αὐτοῖς, ἄλλο (21) τι εἶναι τὸ βρώμα παρὰ τὸ γάλα, εἴπα πῶς οὐ περιπαρήσονταί σφισιν αὐτοῖς, οὐ κατανενηχότες τὴν φύσιν; Ἡ γὰρ τοῖ τροφή, χειμῶνος μὲν πυκνοῦντος τοῦ περιέχοντος, καὶ πάροδον (22) οὐ διδόντος ἐντὸς κατακλειομένη τῷ θερμῷ, ἐφομένη καὶ πεπτομένη, εἰς τὰς φλέβας ἐξαιματομένη ἐκχωρεῖ· αἱ δὲ, διαπνοῆς οὐ τυγχάνουσαι, πεπληρωμένα μα-

dem et inviolata, ut virgo; amans autem, ut mater; quæ suos accersens infantulos, sancto lacte, nempe Verbo infantili, enutrit. Ideo autem lac non habuit, quod lac esset hic infantulus pulcher et conjunctus, scilicet corpus Christi, novum cœtum Verbo nutriens; quem ipse Dominus carnali dolore peperit; quem ipse fasciis alligavit Dominus, pretioso sanguine. O sanctum partum! o sanctas fascias! Verbum est omnia infanti, et pater, et mater, et pædagogus, et altor. *Comedite, inquit, meam carnem, et bibite meum sanguinem*^a. Hæc convenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, et carnem præbet, et effundit sanguinem: et ad incrementum nihil deest infantulis. O admirabile mysterium! Veterem et carnalem nos jubet exuere corruptionem, quemadmodum et vetus nutrimentum; alterius autem novæ Christi diætæ effectos participes, illum, si fieri possit, recipientes, in nobis ipsis reponere; et Servatorem intra pectus condere, ut carnis nostræ affectus componamus. At non vis sic intelligere, sed fortasse communius. Hoc quoque modo audias. Carnem nobis allegorice sanctus significat Spiritus; ab ipso enim caro fabricata est. Sanguis Verbum ꝑ nobis designat; tanquam enim dives sanguis, Verbum vitæ infusum est. Amborum autem temperatura est Dominus, alimentum infantium; Dominus, qui est Spiritus et Verbum. Alimentum, id est Dominus Jesus, hoc est Verbum Dei Spiritus incarnatus; caro cœlestis sanctificata. Alimentum est lac Patris, quo solo aluntur infantuli. Ipse itaque, qui est dilectus et altor noster, Verbum, effudit pro nobis suum sanguinem, salutem humanæ naturæ afferens, per quem, qui in Deum credidimus, ad mamillam Patris, quæ curarum oblivionem inducit, nempe Verbum, confugimus. Ille autem solus, ut est consentaneum, nobis lac dilectionis infantibus suppeditat. Iique sunt vere beati, qui hanc lactant mamillam. Et ideo Petrus quoque dicit: *Deposito ergo omni vitio, et omni doctio, et simulatione, et invidia, et detractione, tanquam nuper nati infantes verbale lac concupiistis, ut in ipso crescatis in salutem, si gustastis, quod Christus Dominus*^b. Quod si quispiam etiam eis con-

✕ P. 124 ED. POTTER, 105 ED. PARIS. ^a Joan. vi, 55, 54. ^b I Petr. ii, 1, 2, 3.

τροφοῦσα. SYLBERG. — Vel potius legendum ὑποτροφήσαν, neutro genere; quod Latine redditum est.

(16) Φάγεσθε. Φάγετε et πίετε, quemadmodum supra, sic liceliam habet Reg. pro φάγεσθε et πίεσθε.

(17) Τὸν Σωτῆρα ἐνστερνίσασθαι. Servatorem in pectore condere. Eodem verbo usus est *Constit. apost.* auctor lib. i, principio, Ἐνστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ· *timorem ejus (Dei) toto pectore amplexi*, ut exp. Turrianus. Vel passive, *circumdati ac pectus muniti timore Dei*, ut ait Cotelerius. Priori sensui favet Zonaras, qui ἐνστερνιζόμεθα, Canone i concilii generalis vii, exp. ἀγαπητικῶς δεχόμεθα, καὶ κατασπάζόμεθα. Sed *Constit. apost.* lib. v, cap. 14, Joannes apostolus Christum ἐνστερνίσασθαι dicitur, cum in ejus pectus inter cœnandum incubuit.

(18) Λαθικηδέα μαζόν. Phrasis Homericæ ex *Iliad.* X, v. 83, quo Hecuba ad Hectorem filium hæc dicit:

Ἐκτος, ἐμὸν τέκνον, τάδε τ' αἶδεο, καὶ μὴ ἐλέ-

λῆσαι [ἦσεν]

αὐτήν, εἰ ποτέ τοι λαθικηδέα μαζόν ἐπέσχοι.

(19) Καὶ τὴν ὑπόκρι. Hæc apud Petrum sic scripta sunt, Καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας καταλαλίαις, ὡς ἀστιγένητα βρέφη τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, etc. Sed Clemens, pro more suo, διὰ μνήμης recitat. Μοχ, εἰς σωτηρίαν a Clemente additum. Dein, εἴπερ ἐγεύσασθε habent vulgata Biblia.

(20) Χριστός. Χρηστός habet S. Scriptura. Conf. quæ adnotata sunt ad *Protrept.* p. 72, not.

(21) Ἄλλο. Scribendum videtur, transposita παρὰ præpositione, ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὸ βρώμα τὸ γάλα· *lac esse aliud aliquid præter cibum*. Nam, in iis quæ sequuntur, probat Clemens lac e sanguine constare, eo quod ex alimento fit.

(22) Βιάσασθαι. Non minus apte, transposita dis-

cesserit, cibum aliquid aliud esse præter lac, tum quomodo non a seipsis configentur, ut qui naturam non consideraverint? Etenim alimentum, cum hiems continens obstruat, et intus concluso calido non præbeat exitum, concoctum et in sanguinem versum fluit in venas. Illæ autem, cum eis non datur perspiratio, impletæ maxime intenduntur, et micant. Quocirca nutrices quoque lacte tunc maxime plenæ sunt. A nobis autem paulo ante ostensum est, sanguinem prægnantibus in lac deduci, mutatum quidem, sed nequaquam conversa substantia, quemadmodum scilicet senescentibus pili flavi mutantur in canos. Æstate autem rursus corpus, cum sit rarius, ut alimentum facilius differatur, efficit: et lac minime abundat, quoniam neque sanguis, neque enim universum continetur nutrimentum. Si ergo cibi quidem confectio in sanguinem mutatur, sanguis vero lactescit, sanguis est lactis præparatio, sicut sanguis hominis, et acinus vineæ. Lacte ergo, Dominico scilicet nutrimento, statim quidem postquam editi sumus, alimur: simul ac autem regenerati ✕ fuimus, honore affecti sumus, dum spes quietis annuntiatur, superna Jérusalem, in qua et mel et lac pluere scriptum est; dum per materiale, sanctum nobis alimentum despondetur. *Cibi enim*, sicut ait Apostolus ^a, *abolentur*; quod per lac autem est nutrimentum, deducit in cœlos, cives cœlorum, et cum angelis chororum ductores enutrients. Quoniam autem Verbum est fons vitæ scaturiens, et flumen olei dictum est, merito Paulus allegorice loquens, et ipsum *lac* nominans, subjungit: *Potum dedi* ^b. Verbum enim bibitur, alimentum veritatis. Certe potus quoque vocatur humidum nutrimentum. Potest autem res eadem esse et cibus, certo modo se habens, et potus, si alio et alio modo consideretur; quemadmodum **46** caseus quoque est lactis concretio, vel lac concretum; neque enim dictiones aucupari mihi in præsentia curæ est, præterquam quod utrumque nutrimentum una subministrat substantia. Cæterum pueris quoque lactentibus lac solum sufficit, ut sit et potus et alimentum. *Ego*, inquit Dominus, *habeo manducare cibum quem vos nescitis. Cibus meus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me* ^c. Videte alium cibum, qui, quemadmodum lac, allegorice sumitur pro voluntate Dei. Quinetiam propriæ passionis complementum ab-

Α λιστα συντείνονται καὶ σφύζουσι· διὸ καὶ αἱ τιτθαὶ περιπληθεῖς τότε μάλιστα γίνονται τῷ γάλακτι. Ἀποδέδεικται δὲ ἡμῖν μικρῷ πρόσθεν, τὸ αἷμα εἰς γάλα ταῖς κυύσαις κατὰ μεταβολὴν (23), οὐ κατ' οὐσίαν, χωρεῖν· ὡσπερ ἀμέλει καὶ αἱ τρίχες αἱ ξανθαὶ τοῖς γηρῶσιν εἰς ποιλίās μεταβάλλουσιν· θέρους δὲ ἔμπαλιν, ἀραιότερον ὄν (24) τὸ σῶμα, τὴν τροφὴν εὐδιαφορητοτέραν παρέχει· καὶ ἥμιστα πλεονάζει τὸ γάλα· ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα (25)· οὐδὲ γὰρ πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. Εἰ τοίνυν ἡ μὲν κατεργασία τῆς τροφῆς ἐξαιματοῦται, τὸ δὲ αἷμα ἐκγάλακτοῦται, παρασκευὴ γὰρ τὸ αἷμα τοῦ γάλακτος, ὡσπερ αἷμα ἀνθρώπου, καὶ γίγαρτον ἀμπέλου (26). Τῷ οὖν γάλακτι, τῇ Κυριακῇ τροφῇ, εὐθὺς μὲν ἀποκυηθέντες, τιθηνοῦμεθα· εὐθὺς δὲ ἀναγεννηθέντες, τετιμήμεθα, τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ἣ (27) μέλι καὶ γάλα ὀμβρεῖν ἀναγέγραπται· διὰ τῆς ἐνύλου, καὶ τὴν ἀγίαν μνηστευόμενοι τροφὴν. Τὰ μὲν γὰρ βρώματα κυταργεῖται, ἣ φησιν ὁ Ἀπόστολος αὐτὸς, ἡ δὲ διὰ γάλακτος τροφή εἰς οὐρανούς καθηγείται, πολίτας οὐρανῶν καὶ συγχορευτὰς ἀγγέλων ἀναβρεψαμένη. Ἐπειδὴν δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος πηγὴ ζωῆς (28) βρύουσα, καὶ ποταμὸς εἴρηται ἐλαίου, εἰκότως ἀλληγορῶν ὁ Παῦλος, καὶ γάλα αὐτὸν ὀνομάζων, Ἐπίσινα ἐπιφέρει· πίνεται γὰρ ὁ Λόγος, ἡ τροφή τῆς ἀληθείας. Ἀμέλει καὶ τὸ ποτὸν ὑγρὰ καλεῖται τροφή. Δυνατὸν δὲ τὸ αὐτὸ καὶ βρῶμα εἶναι πως ἔχον, καὶ ποτὸν, πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο νοούμενον· καθ' ἅπερ καὶ ὁ τυρὸς γάλακτός ἐστι πῆξις, ἡ γάλα πεπηγός· οὐ γὰρ μοι τῆς λεξιθρίας μέλει τανῦν· πλὴν ὅτι τὰς τροφὰς ἄμφω μία διακονεῖται οὐσία. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑποτιθητοῖς παιδίοις ἀρκεῖ μόνον τὸ γάλα· καὶ ποτὸν εἶναι καὶ τροφὴν. Ἐγὼ, φησὶν ὁ Κύριος, βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Ἐμὸν βρῶμά ἐστίν, ἵνα ποιήσω (29) τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Ὡρᾶτε ἄλλο βρῶμα, ἀλληγορούμενον παραπλησίως γάλακτι, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου πάθους ποτήριον κέκληκε καταχρηστικῶς, ὅτε ἐκπισεῖν καὶ ἐκτελέσαι μόνον ἔχρῃν αὐτό. Οὕτω Χριστῷ μὲν ἡ τροφή τῆς πατρικῆς βουλῆς ἡ τελείωσις ἦν, ἡμῖν δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἡ τροφή τοῖς νηπίοις, τοῖς ἀμέλγουσι τὸν Λόγον τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι, μαστεῦσαι καλεῖται· ὅτι τοῖς ζητοῦσι νηπίοις τὸν Λόγον αἱ πατρικαὶ τῆς φιλανθρωπίας θελαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. Ἔτι δὲ καὶ ἄρτον αὐτὸν οὐρανῶν

✕ P. 125 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. ^a I Cor. vi, 13. ^b I Cor. iii, 2. ^c Joan. iv, 52, 54.

unctione atque articulo, legerimus, πάροδον οὐ διδόντος, τῷ ἐντὸς κατακλειομένῳ θερμῷ ἐψομένη. SYLBURG.

(23) Κατὰ μεταβολὴν. Scribendum videtur, κατὰ μεταβολὴν τὴν οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem, quæ fit sine substantiæ conversione. Vel plenius, κατὰ μεταβολὴν τὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem quoad qualitatem, non quoad essentiam. Sic enim superius, eo loco, quem hic respicit, pag. 122: Πάσχει δὲ τὴν μεταβολὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν.

(24) Ἀραιότερον. Medice loquitur Clemens; nam Galenus *Therapeut.* lib. 9: Εὐδιαφορητοὶ δ' εἰσιν, inquit, οἱ ὑγροὶ τὴν φύσιν ἅπαντες, καὶ μᾶλλον ἅμα θερμότεροι, καὶ οἱ ἀραιοὶ τὴν ἕξιν. Et quod ἀραιότερ

sequatur τὸ θερμόν, sequant medicorum lili.

(25) Μήτε τὸ αἷμα. Post hæc verba subaudiendum e præcedenti membro verbum πλεονάζει, nec enim assentior Arcerio, qui legendum putat, ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα, μήτε πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. SYLBURG.

(26) Ἀμπέλου. Ἀμπελίου habet Pal. ms. forma diminutiva quæ nihil huc facit. SYLBURG. — Dein, τῷ γοῦν γάλ. Pal., Bod., Reg.

(27) Ἐν ἣ. Sc. in Jerusalem, seu terra Judæorum; quæ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ typus erat. Gal. iv, 26; Hebr. xii, 22; Apoc. iii, 12; xxi, 2, 10.

(28) Πηγὴ ζωῆς. Conf. Apoc. xxi, 6; xxii, 1; Joan. vii, 38; Jac. iii, 11.

(29) Ποιήσω. Ποιῶ Joan.

ὁμολογεῖ ὁ Λόγος· Οὐ γὰρ Μωϋσῆς, φησὶν, ἔδωκεν (30) ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἀληθινόν· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. Καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἐνταῦθα τὸ μυστικὸν τοῦ ἄρτου παρασημασιώτερον, ὅτι σὰρκα αὐτὸν λέγει, καὶ ὡς ἀνισταμένην δῆθεν διὰ πυρὸς (31), καθάπερ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορᾶς ὁ πυρὸς ἀνίσταται· καὶ μέντοι διὰ πυρὸς συνισταμένην εἰς εὐφροσύνην Ἐκκλησίας, ὡς ἄρτον πεπτωμένον. Ἀλλὰ γὰρ αὐθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, Καὶ ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν· σὰρξ δὲ αἵματι ἄρδεται· τὸ δὲ αἷμα οἶνος ἀλληγορεῖται· Ἰστέον οὖν (32) ὅτι ὡς ἄρτος εἰς κρᾶμα καταθρυβείας, τὸν οἶνον ἀρπάζει, τὸ δὲ (33) ὕδατῶδες ἀπολείπει· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, ὁ ἄρτος τῶν οὐρανοῦν, ἀναπίνει τὸ αἷμα, τοὺς οὐρανοῦς τῶν ἀνθρώπων, εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρέφον (34), ἀπολείπων δὲ μόνως ἐκεῖνας εἰς φθοράν, τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. Οὕτω πολλαχῶς ἀλληγορεῖται ὁ Λόγος, καὶ βρῶμα, καὶ σὰρξ, καὶ τροφή, καὶ ἄρτος, καὶ αἷμα, καὶ γάλα· ἅπαντα ὁ Κύριος εἰς ἀπόλαυσιν ἡμῶν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Μὴ δὴ οὖν τις ξενηξέσθω, λεγόντων ἡμῶν ἀλληγορεῖσθαι γάλα τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· ἢ γὰρ καὶ οὐχὶ οἶνος ἀλληγορεῖται; Ὁ πλύνων (35), φησὶν, ἐν οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ἐν τῷ Πνεύματι τῷ αὐτοῦ κοσμήσειν λέγει (36) τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ὡς περ ἀμέλει τῷ αὐτοῦ Πνεύματι ἐκθρέψει τοὺς παινῶντας τὸν Λόγον. Ὅτι δὲ τὸ αἷμα ὁ Λόγος ἐστίν, μαρτυρεῖ τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου τὸ αἷμα ἐντυγχάνον τῷ Θεῷ· σὺ γὰρ τὸ αἷμα ἂν ποτε προήσεται φωνήν, μὴ οὐχὶ ὁ Λόγος νοούμενος τὸ αἷμα· τύπος γὰρ ὁ δίκαιος ὁ παλαιὸς τοῦ νέου δικαίου· καὶ τὸ αἷμα τὸ ἐντυγχάνον τὸ παλαιὸν ὑπερεντυγχάνει τοῦ αἵματος τοῦ νέου. Φθέγγεται δὲ πρὸς τὸν Θεὸν τὸ αἷμα, ὁ Λόγος· ἐπεὶ Λόγον ἐμήνυσεν τὸν πεισόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ αὐτῆ, καὶ (37) τὸ ἐν αὐτῇ αἷμα, τῷ γάλακτι, οἶον ἀντιπελαργούμε-

A usive poculum ^a appellavit, quando eam ebibere ac exhaurire et perficere ipsum solum oportebat. Ita Christo quidem nutrimentum erat paternæ voluntatis adimpletio. Nobis autem ipse Christus infantibus est alimentum, qui Verbum cœlorum exsugimus. Hinc quærere Græce dicitur μαστεῦσαι, quod infantibus, qui Verbum quærunt, paterna benignitatis ubera lac suppeditent. Præterea autem seipsum quoque panem cœlorum Verbum fatetur: Non enim Moyses, inquit, dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum; panis enim Dei est, qui de cœlo descendit et vitam dat mundo. Et panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita ^b. Hic panis notandum est mysterium quod ipsum dicat carnem, ut quæ per

B ignem resurgat, quemadmodum ex corruptione et satione frumentum resurgit; atque adeo quæ etiam per ignem consistat, in gaudium Ecclesiæ, ut panis qui pinsitur. Sed hoc rursus a nobis dicetur apertius in libro *De resurrectione*. Quoniam autem dixit, Et panis quem ego dabo, caro mea est; caro autem sanguine irrigatur: ✕ sanguis autem vinum allegorice dicitur; sciendum est quod panis in vinum temperatum minutatim coniectus, vinum arripit, quod est aqueum autem relinquit: ita etiam caro Domini, quæ est panis cœlorum, ebibit sanguinem; eos, qui ex hominibus sunt cœlestes, ad incorruptionem enutrients, solas autem illas carnales cupiditates ad corruptionem relinquens. Ita Verbum multis modis allegorice dicitur, et cibus, et caro, et nutrimentum, et panis, et sanguis, et lac. Omnia est Dominus, ut nos eo fruamur, qui in ipsum credidimus. Ne quis igitur miretur quod nos sanguinem Domini lac allegorice dicamus: annon enim vinum quoque allegorice dicitur? Qui lavat, inquit, in vino vestem suam, et in sanguine uræ indumentum suum ^c. In Spiritu suo dicit se ornaturum corpus Verbi, quemadmodum scilicet suo Spiritu enutriet eos, qui verbum esuriunt. Quod autem sanguis sit Verbum, Abel *justi* ^d sanguis fert testimonium, qui Deum interpellat. Sanguis enim vocem nunquam emittet, nisi sanguis Verbum intelligatur. Vetus

^a Matth. xx, 22; Marc. x, 58; Joan. xviii 11. ^d Gen. iv, 10; Hebr. xii, 24.

D Irenæus lib. iv, cap. 34, p. 327 edit. Oxon., dicit τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς Εὐχαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαρτὰ, τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνας ἀναστάσεως ἔχοντα· corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non esse corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Similia habet lib. v, sub finem cap. 2, pag. 399, 400.

(35) Ὁ πλύνων. Πλυνεῖ Bibl. Græc. Tertullianus *Adversus Marcion*, lib. v, cap. 40: *Multo manifestius Genesis in benedictione Judæ, ex cujus tribu carnis census Christi processurus, jam tunc Christum in Juda delineabat. c Lavabit, inquit, in vino stolam suam, et in sanguine uræ amictum suum: stolam et amictum, carnem demonstrans, et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.*

(36) Δέγει. Λέγειν Reg.

(37) Καί. Omittunt Reg., Bod.

✕ P. 126 ED. POTTER, 103 ED. PARIS.

^b Joan. vi, 52, 53, 54. ^c Gen. xlix, 11.

(30) Ἐδωκεν. Δίδωκεν Joan. Mox, ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, *ibid.*

(31) Διὰ πυρὸς. Fortasse legendum δίκην πυροῦ, *more tritici seu frumenti*; ut sequens indicat comminationem. SYLBERG.—Sed recepta lectio, quam mss. codd. defendunt, explicari commodè potest, de igne, quo consummandus est mundus. *Strom.* v, pag. 349: Οἶδεν γὰρ καὶ οὗτος τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί· καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο, τὴν ἀνάστασιν, περιέποντες. Conf. quæ ad hunc locum adnotabuntur.

(32) Οὖν. Deest hæc vox in ms. Pal. SYLBERG.

(33) Δέ. Omittunt Bod., Reg.

(34) Εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρ. Antiqui Patres sæpe dicunt corpora nostra per Eucharistiæ sacramentum ad immortalitatem nutriri. Clemens postea, *Pæd.* lib. ii, cap. 2, principio, dicit εἰς ἀφθαρσίαν ὁδηγεῖν Πνεῦμα, quod Christi corpore representatur.

enim justus, typus est novi justus; et sanguis vetus, qui interpellat, pro novo sanguine interpellat. Deum autem alloquitur sanguis, qui est Verbum, quoniam significavit Verbum quod erat passurum. Cæterum caro quoque ipsa, et sanguis, qui est in ipsa, veluti per quamdam remunerationem, lacte irrigatur et augetur. Porro autem ejus, quod conceptum est, formatio fit semine commisto ac contemperato cum puro, quod relictum est, excremento menstruæ purgationis. Quæ est enim in eo facultas, sanguinis naturam conglobans, quemadmodum coagulum facit lac concrecere, formaturæ efficit substantiam. Facile enim generat bona temperatura; quæ autem sunt extrema, propensa sunt ad filiorum sterilitatem. Nam in ipsa etiam terra, quod nimis imbribus inundatur, semen abstrahitur, propter humoris autem siccitatem desiccatur; qui est autem viscosus succus, semen continet et producit. Jam vero nonnulli quoque animalis semen statuunt esse spumam sanguinis quoad substantiam, qui in nato masculi calore in conjunctione turbatus, ejectus spumescit, et deponitur in venis seminariis. Hinc Diogenes Apolloniates vult res Venereas Græce esse dictas ἀφροδίσια. ✕ Ex his omnibus clarum est, sanguinem esse humani corporis substantiam. Quin etiam quod est in utero, primum quidem est lactea humidi coagulatio; deinde læe coagulatio in sanguinem conversa, caro efficitur; concreta autem in utero a naturali et calido spiritu, a quo effingitur fetus, vivificatur. Quin etiam postquam est in lucem editus puellus, eodem sanguine alitur. Natura enim sanguinis est fluxus lactis, et fons nutrimenti lac est, quo etiam mulier ostenditur et vere peperisse, ei esse mater; per quod etiam benevolentia stimulum accipit. Propterea ergo qui in Apostolo erat sanctus Spiritus, Domini voce utens, dicit mystice: *Lac vobis potum dedi* *. Si enim in Christo regenerati sumus, qui nos regeneravit, proprio lacte nutrit, nempe Verbo. Quidquid enim generavit, ei quod generatur, protinus alimentum præbere, est consentaneum. Quemadmodum autem regeneratio convenienter, ita ergo ratione nos in omnibus Christo conjungimur, et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in sympathia, per nutritionem, quæ ex institutionem et vitæ agendæ rationem:

*Aluisse autem inter homines sæpe affert
Plura amoris incitamenta, quam procreasse liberos.*

✕ P. 127 ED. POTTER, 106 ED. PARIS. * 1 Cor. III, 2.

(38) Τὰ Ἀφροδίσια. Plato in *Cratyllo* Hesiodi esse dicit: Περὶ δὲ Ἀφροδίτης οὐκ ἄξιον Ἡσιόδῳ ἀντιλέγειν, ἀλλὰ συγχωρεῖν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ ἀφροῦ γένεσιν Ἀφροδίτη ἐκλήθη. *De Venere Hesiodo repugnare non decet, sed concedere propter ipsam ex spuma generationem ita vocari.* Sic enim malim vertere cum Ficino, quam cum novo interprete, propter spumam æstum, qui in generatione fit. Hesiodus, οὐνεκ ἐν ἀφρῷ θρέφθη. Apud Aristotelem Euripides Hecuba, ἀφροσύνης θεά, quod sit amentia Dea, lib. II, cap. 25, *Rhetoric*. At lib. II *De generat. anim.* cap. 2: Ἔσκε δὲ οὐδὲ τοὺς ἀρχαίους λαμβάνειν ἀφρώδης ἢ τοῦ σπέρματος οὐσα φύσις· τὴν γοῦν κυρίαν θεᾶν

νον, ἄρδεται τε καὶ αὔξεται. Καὶ δὴ καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ συλληφθέντος, τῷ τῆς ἐπὶ μῆνα καθάρσεως ὑπολειμμένῳ καθαρῷ περιτώματι κίρναμένου τοῦ σπέρματος· ἡ γὰρ ἐν τούτῳ δύναμις, θρομβοῦσα τοῦ αἵματος τὴν φύσιν, ὄν τρόπον ἡ πυτία συνίστησι τὸ γάλα, καὶ οὐσίαν ἐργάζεται μορφώσεως· εὐθαλαῖ γὰρ ἡ κράσις· σφαλερὰ δὲ ἡ ἀκρότης εἰς ἀτεκνίαν. Καὶ γὰρ αὐτῆς ἤδη τῆς γῆς ὑπὸ μὲν ἐπομβρίας κατακλυσθὲν ἀποσύρεται τὸ σπέρμα· διὰ δὲ αὐχμὸν νοτίδος, ἀποξηραίνεται· κολλώδης δὲ ὁ χυμὸς ὢν, συνέχει τὸ σπέρμα καὶ φύει. Τινὲς δὲ καὶ τὸ σπέρμα τοῦ ζώου ἀφρόν εἶναι τοῦ αἵματος κατ' οὐσίαν ὑποτίθενται· ὃ δὴ τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ἄρσενος θερμῆ παρὰ τὰς συμπλοκὰς ἐκταραχθὲν ἐκκριπιζόμενον ἐξαφροῦται, κὰν ταῖς σπερματίσι παρατίθεται φλεψίν· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ Ἀπολλωνιάτης Διογένης τὰ Ἀφροδίσια (38) κεκλήσθαι βούλεται. Συμφανὲς τοίνυν ἐκ τούτων ἀπάντων, αἷμα εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὴν οὐσίαν. Καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ γαστρὸς, τὸ μὲν πρῶτον ὑγροῦ ἐστὶ σύστασις γαλακτοειδῆς· ἔπειτα ἐξαιματομένη σαρκοῦται ἡ σύστασις αὕτη· πηγνυμένη δὲ ἐν τῇ ὑστέρῃ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ θερμοῦ πνεύματος, ὑφ' οὗ διαπλάττεται τὸ ἔμβρυον, ζωογονεῖται. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν (39) κύησιν αὐθὺς ἐκτρέφεται τὸ παιδίον αἷματι τῷ αὐτῷ· αἵματος γὰρ φύσις τοῦ γαλακτος ἡ ῥύσις, καὶ πηγὴ τροφῆς τὸ γάλα· ὧ δὴ καὶ γυνὴ δὴλη τεκοῦσα ἀληθῶς καὶ (40) μήτηρ· δι' οὗ καὶ φίλτρον εὐνοίας προσλαμβάνει· διὰ τοῦτο ἄρα μυστικῶς τὸ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ ἅγιον Πνεῦμα, τῇ τοῦ Κυρίου ἀποχρώμενον φωνῇ, *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα*, λέγει. Εἰ γὰρ ἀνεγεννήθημεν εἰς Χριστόν, ὁ ἀναγεννήσας ἡμᾶς ἐκτρέφει τῷ ἰδίῳ γάλακτι, τῷ Λόγῳ· πᾶν γὰρ τὸ γεννησάν ἔοικεν εὐθὺς παρέχειν τῷ γεννωμένῳ τροφήν. Καθάπερ δὲ ἡ ἀναγέννησις ἀναλόγως, οὕτω καὶ ἡ τροφή γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῇ. Πάντη τοίνυν ἡμεῖς τὰ πάντα Χριστῷ (41) προσωκειώμεθα (42), καὶ εἰς συγγένειαν διὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὧ λυτρούμεθα· καὶ εἰς συμπάθειαν διὰ τὴν ἀνατροφήν (43) τὴν ἐκ τοῦ Λόγου· καὶ εἰς ἀφθορσίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τὴν αὐτοῦ·

etiam nutrimentum fuit homini spiritale. Omni et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in sympathia, per nutritionem, quæ ex

*Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλάκις
Ἡλείω πορίζει φίλτρα τοῦ φύσαι τέκνα.*

τῆς μίξεως ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης προσηγόρευσαν. *Neque vero homines antiquos latuisse videtur seminis esse spumose naturam; deam enim, quæ rei venereæ præest, ab ipsa facultate nominarunt.* COLLECT. — Conf. *Protrept.*, pag. 45.

(39) *Τὴν*. Omittunt Reg., Bod.

(40) *Καί*. Hanc particulam inseruit Sylburg. Eam mss. codices omittunt.

(41) *Χριστῷ*. Deest in Bod.

(42) *Προσωκειώμεθα*. Alia scriptura est, *προσωκειούμεθα*, præ. temp. SYLBURG.

(43) *Ἀνατροφήν*. *Ἀνατροφήν*, Reg., Bod.

Τὸ αὐτὸ ἄρα καὶ αἷμα καὶ γάλα τοῦ Κυρίου πάθος καὶ διδασκαλίας σύμβολον. Ἐφαίνεται τοιγαροῦν ἑμῶν ἐκάστῳ τῶν νηπίων ἐγκαυχᾶσθαι τῷ Κυρίῳ, ἐπιφθεγγόμενοις.

Πατρός (44) δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

Ὡς δ' ἐξ αἵματος γάλα κατὰ μεταβολὴν γίνεται, ἤδη μὲν σαφές· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ποιρνίων, ἐκ τῶν βουκολίων ἔξεστι μαθεῖν· τὰ γὰρ ζῶα ταῦτα, τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὥραν, ἦν ἕαρ καλοῦμεν, ὑγροτέρου τοῦ περιέχοντος γεγονότος, ἀλλὰ καὶ τῆς πόας καὶ τῶν νομῶν εὐχύλων τὸ τριχάδε οὐσῶν καὶ ἐνίκμων, αἵματος πλείπεται πρότερον, ὡς ἐκ τῆς διατάσεως τῶν φλεβῶν κυρτουμένων τῶν ἀγγείων δείκνυται· ἐκ δὲ τοῦ αἵματος θαψιλέστερον χεῖται τὸ γάλα θέρους δ' ἔμπαλιν, ὑπὸ τοῦ καύματος συγκαίμενον καὶ ἀναξηραίνόμενον, ἴσθησι τὴν μεταβολὴν τὸ αἷμα, καὶ ταύτῃ ἔλαττον ἀμέλγεται. Ναὶ μὴν καὶ συγγενεῖαν τινα πρὸς τὸ ὕδωρ φυσικωτάτην ἔχει τὸ γάλα, καθάπερ ἀμέλι πρὸς τὴν πνευματικὴν τροφήν τὸ λουτρὸν τὸ πνευματικόν· οἱ γὰρ ἐπιρροφῶντες τῷ προσειρημένῳ γάλακτι ψυχροῦ ὀλίγον ὕδατος ὠφελοῦνται παραχρῆμα· οὐ γὰρ ἀποξύνεσθαι (45) τὸ γάλα ἐξ ἧ πρὸς τὸ ὕδωρ κοινωνία, οὐκ ἀντιπαθεῖα τινί, προσπαπαινομένου δὲ προσπαθεία. Καὶ ἦν ὁ Λόγος ἔχει πρὸς τὸ βάπτισμα κοινωνίαν, ταύτην ἔχει τὸ γάλα τὴν συναλλαγὴν πρὸς τὸ ὕδωρ, δέχεται γὰρ μόνον τῶν ὑγρῶν τοῦτο καὶ τὴν πρὸς τὸ ὕδωρ μίξιν, ἐπικάθαρσιν (46) παραλαμβανόμενον· καθάπερ τὸ βάπτισμα ἐπὶ ἀφέσει ἀμαρτιῶν. Μίγνυται δὲ καὶ μέλιτι (47) προσφυῶς, καὶ τοῦτο ἐπὶ καθάρσει πάλιν μετὰ γλυκειᾶς τῆς τροφῆς· μίγνυμενος γὰρ ὁ Λόγος φιλανθρωπία, ἰάται γὰρ ἄρα τὰ πάθη, καὶ ἀνακαθαίρει τὰς ἀμαρτίας· καὶ τὸ,

... Μέλιτος (48) γλυκίων ῥέειν αὐδῆ,

ἐπὶ τοῦ Λόγου λελέχθαι μοι δοκεῖ, ὅς ἐστι μέλι. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἡ προφητεία ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον ἀνάγει. Ναὶ μὴν ἐπιμίγνυται τὸ γάλα καὶ οἶνω (49)

✠ P. 128 ED. POTTER, 107 ED. PARIS. * Psal. XVIII, 41; CXVIII, 103.

(44) Πατρός. Diomedes ait, apud Homer. II. Ξ, v. 115 :

Πατρός δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ ἐγὼ γένος εὐχομαι εἶναι.

(45) Ἀποξύνεσθαι. Ἐποξύνεσθαι. Bod. Sed alia manus a scripsit super priorem ε.

(46) Ἐπικάθαρσιν. Procul dubio diverse legendum, et mox ἐπὶ καθάρσει. SYLBERG.

(47) Μέλιτι. Respicit veterum Christianorum morem, qui recens baptizatis mel, et lac ei mistum, gustandum porrigebant. Eodem paulo superius alluisse videtur, pag. 123 : Εὐθὺς δὲ ἀναγεννηθέντες τετιμῆμεθα τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἔνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ᾧ μέλι καὶ γάλα ὀμβρεῖν ἀναγέγραπται. Tertullianus ejusdem ritus meminit, De Coron., cap. 5 : Inde (e baptismo) suscepti, lactis et mellis concordiam prægustamus. Idem, adv. Marcion. lib. 1, cap. 14, dicit Marcionem nec aquam reprobare Creatoris, qua suos abluit ; nec oleum, quo suos ungit, nec mellis societatem, qua suos infantat. Nam infantes olim melle et lacte nutriebant. Barnabas, cap. 6 : Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι ; ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται. Quare lac et mel ? Quoniam infans pri-

Idem ergo sanguis et lac, passionis et doctrinæ P^omini est symbolum. Unicuique 47 ergo nostrum, qui infantes sumus, licet de Domino gloriari, et eloqui :

Patre bono, talique ex sanguine gloriari esse.

Quod autem lac ex sanguine fiat per mutationem, jam quidem clarum est ; verum id etiam et ex pecoribus et ex lobus licet cognoscere. Hæc enim animalia tempore anni, quod ver vocamus, cum humidior sit aer, herbæque et pascua sint melioris succi et magis roscida, sanguine prius implentur, ut ex venarum distensione, vasibus rotundioribus factis, licet cognoscere ; ex sanguine autem lac funditur uberius ; contra autem æstate, ab æstu adustus et arefactus sistit sanguis mutationem, et ideo minus mulgentur. Quin etiam lac quoque habet maxime naturalem cum aqua cognationem, ✠ quemadmodum scilicet cum nutrimento spiritali lavacrum spiritale. Qui itaque in prædicto lacte frigidae aquae parum exsorbent, statim juvantur ; non sinit enim lac acescere, quæ est illi cum aqua societas, non propter repugnantiam aliquam, sed dum per conjunctam illi affectionem maturatur. Et quam habet Verbum cum baptismo societatem, eandem habet lac cum aqua convenientiam : hoc enim solum ex humidis suscipit cum aqua misionem, receptum propter purgationem, quemadmodum baptismus propter remissionem peccatorum. Aptè etiam et apposite melle miscetur, idque rursus propter purgationem, cum dulci nutrimento. Verbum enim benignitate commistum, simul et animi medetur affectionibus, et expurgat peccata, illudque,

... Meile dulcior emanat sermo,

mihî videtur dictum esse de Verbo, quod est mel. Multis autem in locis prophetia eum extollit *super mel et favum* *. Porro autem miscetur quoque lac

mum melle, tum lacte viviscit. Callimachus, hymno in Jovem vers. 48 :

... σὺ δ' ἐθήλαιο πίονα μαζῶν

Διγός Ἀμαλθείης, ἐπὶ δὲ γλυκὺ κηρίον ἔβρωσ.

... tu autem suxisti plena lactis ubera

Capræ Amaltheæ : et insuper dulcem favum comedisti.

Proinde cum baptismus esset secunda nativitas, baptizatis, post lavacrum, velut tenellis infantibus, dabant mel cum lacte degustandum. Conf. Hieronymus *Contra Lucifer.* cap. 4 ; concilium Carthaginiense III, can. 24.

(48) Μέλιτος. Homerus *Iliad.* A, v. 248, *De Nestore* dicit :

... Διγός Ἡυλίων ἀγορητῆς,

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν αὐδῆ.

... canorus Pylionum orator,

Cujus a lingua melle dulcior fluit vox.

(49) Γάλα καὶ οἶνω. Hieronymus ad Isa. LV, 3, adnotat, Occidentis Ecclesias recens baptizatis vinum et lac tribuisse.

vino dulci; est autem utilis mistio, veluti contem-
perata passione ad incorruptionem. Lac enim a vino
serescit, et finditur, et quidquid est ejus adulteri-
um, id tanquam per aquæductum educitur. Eodem
autem modo spiritalis fidei societas se habet in ho-
minem patibilem. Serescere enim faciens carnales
concupiscentias, hominem ad æternitatem una cum
divinis mittit, immortalem efficiens. Sed et multi
adipe lactis, quod butyrum vocant, utuntur ad lu-
cernam, multiplicem Verbi misericordiam per hoc
ænigma aperte significantes, ut quod solum juste
nutriat, et augeat, et illuminet infantes. Propterea
enim Scriptura quoque dicit de Domino: *Cibavit
eos germine agrorum; suserunt mel de petra, et oleum
ex petra solida; butyrum bouum, et lac ovium, cum
adipe agnorum*^a; et quæ sequuntur, dedit eis. Quin
etiam prædicens propheta pueri generationem: *But-
yrum, inquit, et mel comedet*^b. Mihi autem subit
nonnunquam admirari, quomodo audent quidam
seipsos vocare perfectos ✕ et Gnosticos, plus de se
quam apostolis sentientes, inflati et exultantes,
cum ipse Paulus de se fateatur: *Non quod jam ac-
cepi, vel jam perfectus sum; persequor autem, si
etiam comprehendam, propter quod et comprehensus
sum a Christo. Fratres, ego meipsum nondum exi-
stimo comprehendisse. Unum autem, eorum, quæ
retro sunt, obliviscens, ad ea autem, quæ ante sunt,
me extendens, secundum scopum persequor brævium
supernæ vocationis in Christo Jesu*^c. Et seipsum
quidem perfectum existimat, quod a priorè vita
liberatus sit; meliorem autem persequitur, non
tanquam in cognitione perfectus, sed tanquam id,
quod est perfectum, desiderans. Et ideo subjungit:
Quicumque ergo perfecti, hoc sentimus^d; perfectio-
nem scilicet dicens renuntiasset peccatis, et in fidem
ejus, qui est perfectus, esse regeneratos, postero-
rum peccatorum, quæ pone sunt, oblitos.

CAP. VII.

Quis sit Pædagogus: et de ejus Pædagogia.

Quoniam ergo ostendimus, pueros nos omnes a
Scriptura vocari, nec id solum, sed etiam qui Chri-
stum secuti sumus, nos infantes dictos esse alle-
gorice; solum autem esse perfectum Patrem uni-
versorum (in ipso enim Filius, et in Filio Pater),
restat, ut nos ordinem secuti, dicamus, quis sit

✕ P. 129 ED. POTTER, 108 ED. PARIS. ^a Deut. 32, 13, 14. ^d Ibid. 15.

(50) "Ο τι περ αὐτοῦ νόθον. "Οτι παρ' αὐτοῦ νό-
θον, quidquid ab eo adulterinum proficiscitur. Pal.
ms. SYLBURG.

(51) Τὸ πολυέλαιον. Multo oleo perfusum notat
hæc vox. Sed interpretes legit πολυέλεον.

(52) Καί. Omittunt Bod., Reg.

(53) Βούτυρον. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, Bibl.
Græc.

(54) Γνωστικὸς, ὑπ. De his Irenæus lib. iii, cap.
2: *Adversantur traditioni, dicentes se non solum
presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientio-
res, sinceram invenisse veritatem.*

(55) Ὑπὸ Χριστοῦ. Ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, apud Pau-

τῷ γλυκεῖ· ἐπωφελὴς δὲ ἡ μίξις· καθάπερ ἀνακιρ-
ναμένου τοῦ πάθους εἰς ἀφθαρσίαν· ἐξοβρόυται γὰρ
ὑπὸ τοῦ οἴνου τὸ γάλα, καὶ σχίζεται. καὶ ὅ τι περ
αὐτοῦ νόθον (50), τοῦτ' ἀποχετεύεται· κατὰ τὰ αὐτὰ
δὲ τῆς πίστεως ἡ κοινωνία ἡ πνευματικὴ πρὸς τὸν
παθητὸν ἄνθρωπον, τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξοβ-
ρούσα, εἰς ἀιδιότητα συστέλλει τὸν ἄνθρωπον τοῖς
θεοῖς, ἀπαθανατίζουσα. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ δὲ καὶ τῷ
λιπαρῷ τοῦ γάλακτος, ὃ δὴ βούτυρον καλοῦσι, κατα-
χρῶνται εἰς λύγνον, τὸ πολυέλαιον (51) τοῦ Λόγου δι'
αἰνίγματος ἀριδύλου σαφηνίσαντες, ὡς μόνου τοῦδε
ἐνδίκως καὶ τρέφοντος, καὶ αὔξοντος, καὶ φωτίζοντος
τοὺς νηπίους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ Γραφὴ περὶ τοῦ
Κυρίου λέγει· Ἐψώμισεν αὐτοὺς γεννήματα
ἀγρῶν· ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας, καὶ ἔλαιον ἐκ
στερεῆς πέτρας, βούτυρον βοῶν, καὶ (52) γάλα
προβάτων, μετὰ στέατος ἀρνῶν· καὶ τὰ ἐπὶ τού-
τοις ἔδωκεν αὐτοῖς. Ἄλλὰ καὶ τὴν γέννησιν τοῦ παι-
δίου ὁ προφητεύων, Βούτυρον (53), φησὶν, ἔδεται
καὶ μέλι. Ἐμοὶ δὲ καὶ θαυμάζειν ἔπεισιν, ὅπως
σφᾶς τελείους τινὲς τολμῶσι καλεῖν καὶ γνωστικούς,
ὑπὲρ (54) τὸν Ἀπόστολον φρονούντες, φυσιοῦμενοί
τε καὶ φρουαττόμενοι· αὐτοῦ ὁμολογοῦντος τοῦ Παύ-
λου περὶ ἑαυτοῦ· Οὐχ ἔτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τε-
τελείωμαι· διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ
κατελήσθην ὑπὸ Χριστοῦ (55). Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαν-
τὸν οὐπω λογιζομαι κατελησέναι· ἐν δὲ, ὅτι, τὰ
μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν
ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω εἰς (56) τὸ
βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.
Καὶ τέλειον μὲν ἑαυτὸν ἡγεῖται, ὅτι ἀπήλλακται τοῦ
προτέρου βίου, ἔχεται δὲ τοῦ κρείττονος, οὐχ ὡς
ἐν γνώσει τέλειος, ἀλλ' ὡς τοῦ τελείου ἐφιέμενος·
διὸ καὶ ἐπιφέρει· Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο
φρονοῦμεν (57)· τελείωσιν δηλονότι λέγων τὸ ἀπο-
τετάχθαι ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ εἰς πίστιν τοῦ μόνου
τελείου ἀναγεγεννησθαι, ἐκλαβομένους τῶν κατόπι-
σθεν ἁμαρτιῶν.

ΚΕΦ. Ζ΄.

Τίς ὁ Παιδευτὸς· καὶ περὶ τῆς Παιδαγωγίας αὐτοῦ.

Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεδείξαμεν παῖδας ἡμᾶς τοὺς πάν-
τας ὑπὸ τῆς Γραφῆς καλουμένους, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ
τοὺς Χριστῷ κατηκολουθηκότας ἡμᾶς νηπίους ἀλ-
ληγορουμένους, μόνον δὲ εἶναι τέλειον τὸν Πατέρα
τῶν ὄλων· ἐν αὐτῷ (58) γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ
ὁ Πατὴρ· ὦρα (59) ἡμῖν, ἐπομένους τῇ τάξει, καὶ

xxxii, 13, 14. ^b Isaiaë vii, 15. ^c Philipp. iii, 12.

lum. Dein, οὐ λογιζομ. Ibid. Mox, ἐν δὲ, τὰ. Ibid. et
quidem particulam ὅτι, in editione Flor. omissam,
inseruit Sylburgius e Pal. ms.

(56) Εἰς· Ἐπί, apud Paulum. Mox, κλήσεως τοῦ
θεοῦ ἐν Χρ. Ibid.

(57) Φρονοῦμεν. Φρονῶμεν, apud Paulum.

(58) Ἐν αὐτῷ. Patris τελείου mentionem hæc
sequuntur, quia sub finem cap. 5 et principio cap.
6, dixerat Filium esse τέλειον. Ὡ τοῦ τελείου παιδίου.
Υἱὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, etc. Respicit au-
tem Christi verba, Joan. xvii, 21: Σὺ, Πάτερ, ἐν
ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν σοί.

(59) ὦρα. Καὶ ὦρα, Bed., Reg.

τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἰπεῖν, ὅστις ἐστὶ. Καλεῖται δὲ Ἰησοῦς (60). "Ἐσθ' ὅτε οὖν ποιμένα ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ λέγει, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ποιμένων τῶν καθηγουμένων τοῖς πρόβατοις, ὁ καθηγούμενος τῶν παιδίων, παιδαγωγὸς νοούμενος, ὁ τῶν νηπίων κηδεμονικὸς ποιμὴν· ἀπλοῖ γὰρ οἱ νήπιοι, ὡς πρόβατα ἀλληγορούμενοι· Καὶ γενήσονται (61), φησὶν, οἱ πάντες, μίᾳ ποιμνῇ, καὶ εἰς ποιμὴν. Παιδαγωγὸς οὖν εἰκότως ὁ Λόγος, ὁ τοῦ παιδὸς ἡμᾶς εἰς σωτηρίαν ἄγων. Ἐναργέστατα γοῦν ὁ Λόγος περὶ ἑαυτοῦ διὰ Ὡσηεῖς εἶρηκεν· Ἐγὼ δὲ παιδευτῆς ὑμῶν εἰμὶ (62). Παιδαγωγία δὲ ἡ θεοσέβεια, μάθησις οὖσα Θεοῦ θεραπείας, καὶ παιδεύσις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἀγωγή τε ὀρθή, ἀνάγουσα εἰς οὐρανόν. Παιδαγωγία δὲ καλεῖται πολλαχῶς· καὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀγομένου καὶ μανθάνοντος, καὶ ἡ τοῦ ἄγοντος καὶ διδάσκοντος· καὶ αὐτὴ τρίτον ἡ ἀγωγή, καὶ τὰ διδασκόμενα τέταρτον· οἷον αἱ ἐντολαί. Ἔστι δὲ ἡ κατὰ Θεὸν παιδαγωγία κατευθυσμὸς ἀληθείας εἰς ἐποπτεῖαν Θεοῦ, καὶ πράξεων ἁγίων ὑποτύπωσις ἐν αἰωνίῳ διαμονῇ (63). Ὡσπερ οὖν κατευθύνει τὴν φάλαγγα ὁ στρατηγός, τῆς σωτηρίας τῶν μισθοφόρων προμηθούμενος· καὶ ὡς ὁ κυβερνήτης οἰακίζει τὸ (64) σκάφος, σώζειν προαιρούμενος τοὺς ἐμπλέοντας· οὕτω καὶ ὁ Παιδαγωγὸς ἄγει τοὺς παῖδας ἐπὶ τὴν σωτήριον (65) διαίταν, τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν κηδεμονίας· καὶ καθόλου, ὅποσα ἂν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑλόγως αἰτήσαιμεν ἡμῖν γενέσθαι, ταῦτα πειθομένοις τῷ Παιδαγωγῷ περιέσται. Ὅνπερ οὖν τρόπον ὁ κυβερνήτης οὐκ αἰεὶ τοῖς ἀνέμοις ὑπέκει, ἀντίπρωρος δὲ ἔσθ' ὅτε ὄλαις ἀνθίσταται καταιγίσιν· οὕτως ὁ Παιδαγωγὸς οὐχὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ τῶδε καταπνέουσι νόμοις ὑπέκει ποτὲ, οὐδὲ ἐπιτρέπει αὐτοῖς τὸ παιδίον, ὡσπερ σκάφος, εἰς θηριώδη καὶ ἀσελγῆ προσρῆξει διαίταν· μόνῳ δὲ ἄρα τῷ ἀληθείας πνεύματι ἔπουρος ἀρθεῖς, ἀντέχεται μάλα ἐρρωμένως τῶν οἰάκων τοῦ παιδὸς τῶν ὠτων λέγω, ἕως ἂν ἀβλαβῆς καθορμίσῃ τὸ παιδίον εἰς τὸν λιμένα τῶν οὐρανῶν. Τὸ μὲν γὰρ πάτριον καλούμενον παρ' αὐτοῖς ἔθος, ὅσον οὐδέπω παρέρχεται· ἡ δὲ ἀγωγή ἡ θεία κτῆμα (66) ἐστὶν εἰς ἀεὶ παραμένον. Ἀχιλλέως μὲν οὖν παιδαγωγὸν τὸν Φοῖνικὰ φασὶ γεγονέναι, καὶ τῶν Κροίσου παιδῶν Ἄδραστον. Ἀλεξάνδρου δὲ, Λεωνίδην (67), καὶ Φιλίππου Ναυσίθου· ἀλλ' ὁ μὲν γυναικομανῆς (68), ὁ Φοῖνιξ, ἦν, ὁ δὲ φυγὰς, ὁ Ἄδραστος (69) ἦν· Λεω-

A noster Pædagogus. Vocatur autem Jesus. Nonnunquam ergo seipsum pastorem vocat, et dicit, *Ego sum pastor bonus* ^a; metaphora sumpta a pastoribus, qui ducunt oves, intelligitur, qui pueros ducit, pædagogus, qui est pastor, curam gerens infantium. Infantes enim simplices, oves dicuntur allegorice. *Et erunt*, inquit, *omnes unus grex et unus paster* ^b. Pædagogus ergo jure Verbum dicitur, qui pueros nos ducit ad salutem. Evidentissime ergo Verbum dicit de seipso per Oseam: *Ego autem sum præceptor vester* ^c. Pædagogia autem est divina religio, ut quæ sit doctrina divini cultus, et eruditio ad assequendam veritatis agnitionem, et recta institutio, quæ in cælum deducit. Pædagogia autem multis modis appellatur. Est enim Pædagogia ejus, qui ducitur et discit; et Pædagogia ejus, qui ducit et docet; et tertio Pædagogia est ipsa deductio et institutio; et quarto Pædagogia est ea, quæ docentur, ut præcepta. Est autem ea, quæ est ✕ ex Deo Pædagogia, veritatis directio ad Dei **48** contemplationem, et sanctarum actionum aperta ac evidens descriptio in æterna perseverantia. Quemadmodum ergo phalangem dirigit dux exercitus, militum salutis curam gerens; et gubernator navis clavum regit, volens servare vectores; ita etiam Pædagogus ducit pueros ad salutarem vitæ agendæ rationem, ut nostri ipsorum curam gerat. Et in sænna, quæcunque a Deo juste nobis fieri petierimus, ea nobis aderunt, si Pædagogo paruerimus. Quemadmodum ergo gubernator non semper cedit ventis, sed proram contra obvertens, universis resistit tempestatibus; ita Pædagogus legibus, quæ sunt in hoc mundo, nunquam cedit, nec eis puerum, tanquam cymbam, in belluinam et libidinosam vivendi rationem impellere permittit; sed solo secundo veritatis spiritu in altum sublatus, clavum pueri, aures inquam, fortiter tenet, donec inoffensum in portum cælorum perduxerit. Patrius enim qui ab eis vocatur mos, momento temporis præerit; divina autem vitæ institutio, est in æterna permanens possessio. Ac Achillis quidem pædagogum dicunt fuisse Phœnicem, et Cræsi filiorum Adrastum, Alexandri autem Leonidem, et Philippi Nausithoum. Sed Phœnix quidem insano mulierum amore tenebatur: erat autem exsul Adrastus;

✕ P. 150 ED. POTTER, 109 ED. PARIS.

(60) Ἰησοῦς. Ὁ Ἰησοῦς, Bod., Reg.

(61) Καὶ γεν. Καὶ γενήσεται μίᾳ ποιμνῇ, εἰς ποιμὴν, apud Joan.

(62) Εἰμὶ. Omittunt Bibl. Græc.

(63) Αἰωνίῳ διαμονῇ. Perpetua perseverantia. Sic superius ἀίδιος ὄρεξις, pag. 95, ubi conf. not.

(64) Τό. Omittunt Reg., Bod.

(65) Σωτήριον. Σωτηρίαν, Reg.

(66) Κτῆμα. Thucydides lib. 1, cap. 22, de suo opere dicit: Κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μάλλον, ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν σύγκειται. Nam potius perpetuum monumentum, quam ludicrum certamen, quod in præsens audiatur, est a me compositum.

(67) Λεωνίδην. Plutarchus in *Alexandro* pag. 667 edit Paris.: Πολλοὶ μὲν οὖν περὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς εἰκόσ, ἦσαν αὐτοῦ, τροφῆς παιδαγωγῶν

^a Joan. x, 11. ^b Ibid. 16. ^c Osec. v, 2.

καὶ διδάτκαλοι λεγόμενοι· πᾶσιν δὲ ἐφειστήκει Λεωνίδας. *Multi ejus, Alexandri nempe, institutione appositi fuerunt, nutritii pædagogi et magistri appellati; quibus omnibus præpositus est Leonidas. Deinceps memorat qua dignitate quibusque moribus erat Leonidas.*

(68) Γυναικομανῆς. Id de se longa oratione refert Phœnix *Iliad.* 1, v. 434. Conf. *Apollodori Biblioth.* lib. III, Lycophronis *Cassandrae* v. 421, et quæ ad eum locum adnotavit Tzetzes.

(69) Φυγὰς ὁ Ἄδρ. Adrastus, Midæ Phrygis filius, eo quod fratrem interemisset, a patre pulsus in exilium, ad Cræsum confugit; a quo benigne receptus, et Atyi filio custos datus, cum eum per imprudentiam occidisset, tandem super ejus bustum sese transfodit, ut refert Herodot. 1, 35

Leonides vero Macedonis fastum non resecurit, nec Nausithous ebrium Pellæum curavit. Neque vero Alcibiadis scortationem Thrax Zopyrus reprimere potuit. Sed erat emptitium mancipium Zopyrus; et Themistoclis liberorum pædagogus Sicinnus, ignavus fuit famulus. Eum dicunt genus saltationis, quod Sicinnis dicitur, invenisse. Neque latent nos qui apud Persas regii vocantur pædagogi, quos numero quatuor ex omnibus Persis optimatim diligentes reges Persarum, suis præficiiebant liberis. Sed solam sagittandi artem discunt eorum filii; postquam autem ad pubertatem pervenerint, cum sororibus et matribus, mulieribusque, tam uxoribus quam concubinis, innumerabilibus cocunt, tanquam apri ad Venereum congressum exercitati. Noster autem Pædagogus, sanctus Deus Jesus, qui est lux

✠ P. 151 ED. POTTER, 109-110 ED. PARIS.

(70) *Τὸν ἐκ Πέλλης*. Nempe, Philippum, Alexandri patrem. Nam, ut ait Strabo lib. xvi, notum est, τὴν Πέλλην ὡς περ μητρόπολιν γεγονέναι τῶν Μακεδόνων, τὴν Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου πατρίδα. *Pellam veluti metropolim fuisse Macedonum, Philippi et Alexandri patriam*. Lucanus lib. x:

Illic Pellæi proles vesana Philippi.

Juvenalis, Sat. 10 *De Alexandro*:

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

(71) *Ἀνδράποδον ὁ Ζῶπ.* Plato *Alcibiade* I, pag. 411: Σὺ δ', ὦ Ἀλκιβιάδη, Περικλῆς ἐπέστησε παιδαγωγὸν τῶν οἰκετῶν τὸν ἀγριότατον ὑπὸ γῆρας, Ζῶπυρον τὸν Θραξᾶ. *Tibi autem, o Alcibiades, Pericles præposuit pædagogum, Zopyrum Thracem, omnium servorum suorum præ senio inutilissimum*. Idem refert Plutarchus principio *Alcibiadis*, et in *Lycurgo* p. 49, 50.

(72) *Σικιννίζειν εὐρηκέραι*. Pollux lib. iv, cap. 14: Ἐῶδη δὲ ὀρχημάτων, ἐμμέλεια, τραγικὴ· κόρδακες, κωμικὴ (sic enim habet ms., non κωμικοί) σικιννίς, σατυρικὴ. *Species vero saltationum, Emmelia, Tragica: Cordaces, comica; Sicinnis, Satyrica. Saltationes armata, Pyrrhica, et Telesias*; ita corrige interpretationem, cum auctoritate manuscripti fretus, tum Athenæi, unde hæc videtur sumpsisse Pollux. Τρεῖς εἰσι τῆς σκηνικῆς ποιήσεως ὀρχήσεις. *Tres sunt in scenica poesi saltationes, tragica, comica, satyrica*, lib. xiv. Idem lib. i, cap. 17: Italicam saltationem conflata fuisse tradit e comica, tragica et satyrica, quam Sicinnim, a qua et Satyrarum scriptores Sicinnistas appellarunt, vel, ut alibi ait, Satyros. Quidam aiunt ejus inventorem fuisse Sicinnum, barbarum hominem; alii Cretensem natione fuisse. Alii dictam volunt Sicinnim, ἀπὸ τοῦ σείσθαι, a corporis succussu; quidam ἀπὸ τῆς κινήσεως, a motu corporis. Hæc Athenæus; sed ibidem interpretes ejus vertit, *Molosca modulatio*, quod est Græce Μολοσσικὴ ἐμμέλεια, quæ duo forte distinguenda sunt; nam ἐμμέλεια per se speciem constituit saltationis. COLLECT.—Lucianus lib. *De saltat.* tradit, τοὺς Διονύσου θεράποντας, τοὺς σατύρους, satyros, Bacchi ministros, Sicinnidem instituisse. Eustathius, commentario ad *Iliad.* II, ex Ariano refert nomen ei inditum fuisse a Sicinnide, Cybeles pedissequa; Phrygas autem primos ea usos, idque celebrantes Bacchum Sabazium. Alii ducunt ἀπὸ τοῦ σείσθαι καὶ κινεῖσθαι. Conf. Hesychius, et *Etymologicon*, v. *Σικιννίς*. Hoc etiam auctore constat, alios eam deducere a Sicinno, rege Atheniensium. Alii memorant Sicinnum βάρβαρον, ἢ Κρητᾶ. inter quos sunt Athenæus lib. i et xiv; Eustathius ad *Odyss.* Φ Alii

νίδης δὲ οὐ περιεῖλεν τὸν τυφόν τοῦ Μακεδόνα· οὐδὲ Νausithous μεθύοντα τὸν ἐκ Πέλλης (70) ἴασσας. Ἀλκιβιάδου δὲ τὴν πορνείαν ὁ Θραξῆ ἐπισχεῖν οὐκ ἔσχυσεν Ζῶπυρος· ἀλλ' ὠνητὸν ἀνδράποδον ὁ Ζῶπυρος (71) ἦν· καὶ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων ὁ παιδαγωγὸς Σικίννος οἰκέτης βάρβαρος ἦν· ὀργασθαι φασιν αὐτὸν καὶ σικιννίζειν εὐρηκέραι (72). Οὐκ ἔλαθον ἡμᾶς οἱ παρὰ Πέρσαις βασιλῆες καλούμενοι παιδαγωγοί· οὗς τέτταρας τὸν ἀριθμὸν ἀριστίνδην ἐκλεγόντες ἐκ πάντων Περσῶν οἱ βασιλεῖς Περσῶν τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐφίστων παισίν. Ἀλλὰ τοξεύειν (73) μόνον οἱ παῖδες αὐτοῖς μανθάνουσιν· ἤβησαντες δὲ, ἀδελφαῖς (74), καὶ μητέρας, καὶ γυναῖξι, γαμεταῖς τε ἅμα καὶ παλλακίσιν, ἀναριθμοῖς (75) ἐπιμίσθονται, καθάπερ οἱ κάπροι (76) εἰς συνουσίαν (77) ἤσκημένοι. Ὁ δὲ ἡμέτερος Παιδαγωγὸς, ἅγιος Θεὸς Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμὸν Λόγος· αὐτὸς

denique, Siciuno eam tribuunt, liberorum Themistoclis pæceptor. *Etymologicou* loco superius dicto: Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων Σικίννου. Ejus meminit etiam Plutarchus in *Themistocle*: Ἦν δὲ τῷ γένει Πέρσης ὁ Σικίννος αἰγυμάλωτος, εὐνοῦς δὲ τῷ Θεμιστοκλεῖ, καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ παιδαγωγός. *Erat autem Sicinnus captivus natione Persa; sed benevolus Themistocli, et liberorum ejus pæceptor*.

(73) *Τοξεύειν*. Herodotus addit ἵππεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι, lib. i, cap. 156, ejus verba sunt hæc: Παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταετοῦς ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσιέτερος, τρία μῦνα, ἵππεύειν, καὶ τοξεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι. *Liberos suos, a quinto auno incipientes usque ad vicesimum, tribus duntaxat instituunt, equitare, arcu sagittas excutere, et vera loqui*. Eadem fere verba habet Strabo sub finem lib. xv. Conf. Xenophon i *De institutione Cyri*.

(74) *Ἀδελφαῖς*. Philo Judæus *De Decalogo* p. 778: Μητέρας οἱ ἐν τέλει Περσῶν τὰς αὐτῶν ἄγονται, καὶ τοὺς φύοντας ἐκ τούτων εὐγενεστάτους νομίζουσιν. *Honoratiores Persæ cum matribus suis matrimonia contrahunt, et ex iis natos arbitrantur nobilissimos*. Tertullianus, *Ad Nation.* lib. i, cap. 15, itemque in *Apologia*: *Persas cum suis matribus misceri, Ctesias refert*. Conf. Str. iii, p. 451, et quæ ibi adnotata sunt.

(75) *Ἀναριθμοῖς*. Strabo sub finem lib. xv, de Persis ait: Γαμοῦσι δὲ πολλὰς, καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, πολυτεχνίας γάριν. Τιθέασιν δὲ οἱ βασιλεῖς ἄθλα πολυτεχνίας κατ' ἔτος. *Ducunt uxores multas, simulque concubinas alunt plures, multiplicandæ sobolis gratia. Quin et reges quotannis præmia proponunt iis, qui plures filios progenuerint*.

(76) *Καθάπερ οἱ κάπροι*. P. Leopardus lib. ii, cap. 10 *Emend.*: Quidam magni nominis interpretes κάπρον, pro capro accipiunt. Clemens Alex., lib. i, cap. 7, *Pædag.*: Καθάπερ οἱ κάπροι εἰς συνουσίαν ἤσκημένοι· ἐσσημένοι forte. Idem lib. ii, cap. 10: Κάπρω, ἢ σὺ τὸ ἐταιρικόν. Et lib. iii, cap. 5: Κάπροι δὲ καὶ αὐτοί. Omnibus his locis interpretes caprum vertit pro apro. Hinc καπρῶν et καπριῶν, *subare*. Hæc ille. Caterum locus lib. ii, reperitur pag. 228, 10; libri autem iii, pag. 257, 50, in hac secunda editione ab Herveto emendatus. Athenæus lib. xiii, sic habet ex aliquo, πώλους Κύπριδος ἐξησκημένους. COLLECT.—Hesychius, Ἀφροδισία ἄγρα· Σοφοκλῆς Δανάη· Γόνον τε μήλων, :: Ἀφροδισίαν ἄγραν. — Λέγει τὴν τῶν σῶν· διὰ τὸ καταφερὲς εἶναι τὸ ζῶον πρὸς συνουσίαν. Καπρῶν γὰρ τοὶ καὶ καπραίνουσι ἀπὸ τούτου. Δύναται δὲ καὶ τὴν τῶν αἰγῶν γόνην δηλοῦν. Apud Suidam κάπρος est αἰδοῖον.

(77) *Εἰς σ. οἱ συνουσίαν ἤσκ.* Bod.

ὁ φιλόανθρωπος θεός ἐστὶ παιδαγωγός. λέγει δὲ πάλιν διὰ τῆς ὁδοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς αὐτόν· Ἀντίρρησεν τὸν λαὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐν δίψει (78) καύματος, ἐν ἀνύδρῳ ἐκύκλωσεν αὐτόν, καὶ ἐπαίδευσεν αὐτόν, καὶ διεφύλαξεν ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, ὡς ἀετός σκεπάσαι (79) νοσσιὰν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῖς νεοσσοῖς αὐτοῦ ἐπεπόθησεν· διεῖς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ, ἐδέξατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς, ἐπὶ τῶν μετωπῶν αὐτοῦ. Κύριος μόνος ἦγεν αὐτούς, καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεός ἄλλοτριος. Σαρῶς, οἶμαι, τὸν Παιδαγωγὸν ἐνδείκνυται ἡ Γραφή, τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ διηγουμένη. Πάλιν δὲ ὅταν λέγῃ διὰ τοῦ ἰδίου προσώπου, ἑαυτὸν ὁμολογεῖ (80) Παιδαγωγόν· Ἐγὼ Κύριος (81) ὁ θεός σου, ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τίς οὖν ἔχει ἐξουσίαν τοῦ ἁγίου εἶσω τε καὶ ἔξω; οὐχὶ ὁ Παιδαγωγός; Οὗτος ὠφθῆ τῷ Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ εἰμι ὁ θεός σου, εὐαρέσκει ἐνώπιόν μου (82). Τοῦτον δὲ παιδαγωγικώτατα ὑποκατασκευάζει· παῖδα πιστόν· Καὶ γίνου, φήσας, ἀμεμπτος· καὶ θήσω (83) τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον (84) ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σου καὶ τοῦ σπέρματός σου (85). Φιλίας ἐνταῦθα ἐπιστατικῆς ἐστὶ κοινωνία. Τοῦ δὲ Ἰακώβ ἐναργέστατα Παιδαγωγός εἶναι φαίνεται. λέγει γοῦν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ (86) σοῦ, διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πίστη, οὗ ἂν πορευθῆς· καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην· ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαι με ἕσα (87) ἐλάλησά σοι. Τοῦτον δὲ καὶ συμπλακίειν λέγεται· Ὑπελείφθη δὲ, φησὶν, Ἰακώβ μόνος, καὶ ἐπάλλαιεν μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος (88), ὁ Παιδαγωγός, μέχρι πρωῒ. Οὗτος ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ ἅγιος καὶ φέρων, ὁ συγγυμναζόμενος, καὶ ἀλείφων κατὰ τοῦ πονηροῦ τὸν ἀσκητὴν (89) Ἰακώβ. Ὅτι δὲ ὁ λόγος ἦν ὁ ἀλείπτῃς (90) ἅμα τῷ Ἰακώβ, καὶ Παιδαγωγός τῆς ἀνθρωπότητος· Ἡρώτησε, (91) φησὶν, αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάγγειλόν μοι τί τὸ ὄνομα σου. Καὶ εἶπεν· Ἴνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομα μου; Ἐπήρει γὰρ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τῷ νέῳ λαῷ, τῷ νηπίῳ. Ἐτι δὲ καὶ ἀνονόμαστος (92) ἦν ὁ

A clemens Deus, est Pædagogus. Et de ipso quidem alicubi dicit Spiritus sanctus in *Cantico*: *Populo in deserto sufficienter suppeditavit, in siti æstus, in inaquoso ipsum circumdedit, et eum erudiit et custodiit tanquam pupillam oculi, sicut aquila protexit nidum suum, et in pullis suis desideravit; expansis alis suscepit ipsos, et super dorsum eos recepit: Dominus solus duxit ipsos, et non erat cum eis deus alienus*^a. Aperte, ut mihi quidem videtur, Scriptura ostendit Pædagogum ejus institutionis enarrans rationem. Rursus autem seipsum fatetur Pædagogum, cum hoc modo ex persona sua ait: *Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti*^b. Quis ergo habet potestatem inducendi et educendi? annon Pædagogus? Is apparuit Abrahæ, et dixit: *Ego sum Deus tuus, gratus esto coram me*^c. Eum autem, tanquam optimus Pædagogus, ut sit fidelis puer, instruit, dicens: *Et sis irreprehensibilis. Et ponam testamentum inter me et te, et semen tuum*. Amicitie præceptoris hæc est communicatio. Jacobi autem Pædagogus esse evidentissime apparet. Ei itaque dicit: *Ecce ego tecum, custodiens te in universa via quocumque ambulaveris, et reducam te in terram hanc, quoniam non te derelinquam, donec ꝫ fecerim quæcumque locutus sum tibi*^d. Cum eo autem coluctari quoque dicitur: *Remansit autem, inquit, Jacob solus, et luctabatur cum eo homo, nempe Pædagogus, usque ad matutinum*^e. Hic erat homo, qui agebat et ferebat, qui una exercebatur, et adversus malignum, palæstritam Jacobum inungebat. Quod autem Verbum esset, qui erat una Jacob aliptes, et Pædagogus humanæ naturæ, ex hoc sciri potest: *Interrogavit, inquit, ipsum, et dixit ei: Enuntia mihi, quod sit nomen tuum. Et dixit: Cur interrogas nomen meum?*^f Nomen enim novum novo populo reservabat, nempe infanti. Adhuc autem erat innominatus Deus Dominus, ut qui nondum homo factus fuerat. *Vocavit tamen Jacob nomen loci illius, speciem Dei. Aspexi enim, inquit,*

⌘ P. 132 ED. POTTER. ^a Deut. xxxii, 10, 11, 12. ^b Exod. xx, 1. ^c Genes. xvii, 1, 2. ^d Genes. xxviii, 15. ^e Genes. xxxii, 24. ^f Ibid. 29.

(78) Δίψει. Δίψη, Bibl. Græc., Bod. Mox, ἐν γῇ ἀνύδρῳ, Bibl. Græc. Dein, διεφύλαξεν αὐτόν ὡς κ. Ibid.

(79) Σκεπάσαι. Cum σκεπάσαι subaudienda potentialis ἄν· plena enim structura est, ὡς ἂν ἀετός σκεπάσειε τὴν νοσσιὰν αὐτοῦ. SYLBURG. — Mox νοσσοῖς pro νεοσσοῖς, Bibl. Græc.

(80) Ὁμολογεῖ. Ὁμολογεῖν Bod.

(81) Ἐγὼ κ. Ἐγὼ εἰμι κ. Bibl. Græc. Mox, ὅστις ἐξήγαγον pro ἐξαγαγόν. Ibid.

(82) Μοῦ. Ἐμοῦ Bibl. Græc.

(83) Θήσω. Θήσομαι Bibl. Græc.

(84) Ἀνά μέσον. Ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον σοῦ Bod.

(85) Καὶ τοῦ σπέρματός σου. Hæc verba Clemens e commate 7 huc transtulit: nam ibi dicitur, Καὶ θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον σου καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου. Hoc autem commate seminis nulla mentio lit.

(86) Ἐγὼ μ. Ἐγὼ εἰμι μ. Bibl. Græc.

(87) Ὅσα. Πάντα ἕσα Bibl. Græc.

(88) Μετ' αὐτοῦ ἄν. Ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ, inverso ordine, Bibl. Græc.

(89) Ἀσκητὴν, athletam vel pugilem. Sic quoque Chrysostomus homil. 58, in *Genesisin*: Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι, ἵνα μάθῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδὲν ἀγῶδες ὑποστήσεται, ἐν σχήματι ἀνθρώπου παλαίειν μετὰ τοῦ δικαίου καταδέχεται, ἵνα τὴν δειλίαν ἐξέλῃ τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς· Quoniam occursurus erat fratri, ut sciret reipsa nihil se molestum laturum esse, in figura hominis luctari cum justo voluit, ut formidinem ex anima justii eximeret. COLLECT.

(90) Ἀλείπτῃς. De hac voce vid. Strom. vii, pag. 710 et quæ ibi adnotata sunt. Cæterum Philo *De nominum mutatione*, pag. 4058, dicit ἄγγελον, ὑπηρετὴν τοῦ Θεοῦ λόγον, angelum, Dei ministrum Verbum, Jacobi nomen mutasse. Idem ostendit Justinus M., dialogo *adv. Tryph.*; Novatianus lib. *De Trinitate*; Theodoretus, *Quæst. in Genes.* xci, alique plurimi.

(91) Ἡρώτησε. Ἡρώτησε δὲ Ἰακώβ, καὶ εἶπεν, Ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄν. Bibl. Græc. Mox, ἐρωτᾷς οὐ τὸ ὄν. Ibid.

(92) Καὶ ἀνονόμαστος. Καὶ omittit Reg. Solet porro ἀνονόμαστος scribi, quemadmodum ἀνόνομος.

Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea^a. Facies autem Dei est Verbum, quo Deus illuminatur et cognoscitur. Tunc etiam nominatus est Israel, quando vidit Deum Dominum. Hic est Deus, qui est Verbum, qui Pædagogus, qui ei postea rursus dixit: *Ne timeas descendere in Ægyptum*^b. Vide quomodo justum sequitur Pædagogus, et quomodo palæstritam inungit, docens supplantare adversarium. Hic ipse Moysem quoque docet fungi Pædagogi officio. Dicit enim Dominus: *Si quis peccavit coram me, deleo eum de libro meo; nunc autem vade, et deduc populum hunc in locum, quem dixi tibi*^c. Hoc in loco est magister pædagogiae. Revera enim erat Dominus per Moysem Pædagogus veteris populi, per seipsum autem, populi novi dux, facie ad faciem. *Ecce enim, ✕ dixit Moysi, Angelus meus præcedit te: 49* evangelicam et principalem Verbi potestatem præficiens: Dominicam autem auctoritatem ac dignitatem conservans: *Quo autem die, inquit, visitavero, inducam super ipsos peccatum ipsorum*^d; hoc est, Quo die iudex fiero constitutus, reidam quæ eorum peccatis respondeant. Idem enim Pædagogus et iudex, eos, qui ipsi non obedierunt, judicat. Eorum autem peccatum benignum Verbum nequaquam silentio præterit. Arguit autem, ut ducantur pœnitentia: *Mauit enim Dominus pœnitentiam peccatoris, quam mortem*^e. Nos autem, cum tanquam infantes aliorum peccata auditione acceperimus, minarum pœtu, ne similia patiamur, ab ejusmodi delictis

Α Θεός ὁ Κύριος, μηδέπω γεγενημένος (93) ἄνθρωπος πλὴν ἀλλὰ ὁ Ἰακώβ ἐκάλεισε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ· Εἶδον γάρ, φησὶν, Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Πρόσωπον (94) δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ἧ φωτίζεται ὁ Θεός καὶ γνωρίζεται. Τότε καὶ Ἰσραὴλ ἐπωνόμασται, ὅτε εἶδε τὸν Θεὸν (95) τὸν Κύριον. Οὗτός ἐστιν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ὁ Παιδαγωγός, ὁ φήσας αὐτῷ πάλιν ὑπερον· Μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον. Ὅρα πῶς μὲν ἔπαται τῷ δικαίῳ ὁ Παιδαγωγός, ὅπως τε καὶ ἀλείφῃ (96) τὸν ἀσκητὴν· περνίξειν (97) διδάσκων τὸν ἀνταγωνιστὴν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος καὶ τὸν Μωϋσέα διδάσκει παιδαγωγεῖν, λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἠμάρτηκεν ἐνώπιόν μου, ἐξαλείψω (98) αὐτὸν ἐκ τῆς βίβλου μου· τὸν δὲ βάδιζε, καὶ ἐδήγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπόν σοι. Ἐνταῦθα διδάσκαλός ἐστι παιδαγωγίας· καὶ γὰρ ἦν (99) ὡς ἀληθῶς διὰ μὲν Μωϋσέως Παιδαγωγός ὁ Κύριος τοῦ λαοῦ τοῦ πλάσιου, δι' αὐτοῦ (1) δὲ τοῦ νέου καθηγεμῶν λαοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἴδου γάρ, φησὶ τῷ Μωϋσεῖ, ὁ ἄγγελός μου προπορεύεται σου (2)· τὴν εὐαγγέλιον (3) καὶ ἠγεμόνιον ἐπιστήσας τοῦ Λόγου δύναμιν. Τὸ δὲ ἀξίωμα τὸ κυριακὸν φυλάττων· Ἡ δ' αὖ ἡμέρα (4) ἐπισκέπτωμαι, φησὶν, ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν· τουτέστιν, ἧ δ' ἂν ἡμέρα κριτῆς καθεσθῶ, ἀποδώσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν τὰ ἀντάξια. Ὁ γὰρ αὐτὸς Παιδαγωγός καὶ κριτῆς τοὺς παρακούσαντας αὐτοῦ δικάζει· τὸ δὲ ἁμάρτημα αὐτῶν οὐ παρασιωπᾷ ὁ φιλόανθρωπος Λόγος· ἐλέγχει δὲ, ἵνα μετανοήσωσιν· θέλει γὰρ ὁ

✕ P. 153 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. 53, 54. d Ibid. e Ezech. xviii, 25, 32.

a Genes. xxxii, 50. b Genes. xlvii, 3. c Exod. xxxii,

Clemens Strom. v, p. 587, dicit Deum esse ἀσχημάτιστον καὶ ἀνονόμαστον· *figura et nominis expertum*. Quem locum, et quæ ibi adnotata sunt, videsis. Observandum porro, Clementem Christo, ut Deo, tribuere, quod uni summo Deo peculiare est, ut nulla nomine indigeat.

(93) *Γεγενημένος*. A. mavult γεγενημένος· potest tamen et retineri γεγενημένος, sicut Joan. i, Ὁ Λόγος πρὸς ἐγένετο. SYLBURG.

(94) *Πρόσωπον*. Paria dicit Strom. v, pag. 562: Πρόσωπον εἶρηται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ... σαρκοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος, ὁ τοῦ πατρὸς υἱοῦ ἰδιώματος· *Facies Patris dictus est Filius... Verbum carnem indutum, paternæ proprietatis index*. Id uberius explicat Strom. vii, pag. 755, et Clementis Epitom. Theodot. p. 791 et 795. Fortasse huic sententiæ ansam dedere Christi verba apud Joan. xiv, 9: Ὁ ἑώρακίος με ἑώρακε τὸν Πατέρα, etc.

(95) Ὅτε εἶδε τὸν Θεόν. Respicit etymon vocis Israel, quæ secundum Clementem significat τὸν ἐρῶντα τὸν Θεόν· eum, qui Deum videt. Conf. Strom. i, p. 284; Strom. ii, p. 567. Novatianus lib. de Trinitate, cap. 27: *Hic homo, qui cum Jacob luctatus est, Non, inquit, vocabitur etiam nunc nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Ac si Israel est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus, quod non tantum homo esset, qui colluctabatur tunc cum Jacob, sed et Deus. Mox: *Jacob intelligens jam vim sacramenti, et pervidens auctoritatem ejus cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius, in quo colluctatus est, vocavit Visionem Dei... Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.*

(96) Ἀλείφῃ. Subjunctivum ἀλείφῃ respicit usitatum particule ὅπως regimen: alioqui magis ad

precedens membrum congruit indicativum ἀλείφει, præsertim si πῶς utrobique legamus. SYLBURG.

(97) *Περνίξειν*. Alludit a l originem vocis *Jacob*, quam refert Moyses Gen. xxv, 25; xxvii, 36. Eam sæpius respicit Philo, quem Clementes sequi solet: ut lib. *De mutat. nom.*, p. 4057: Ὁ μὲν Ἰακώβ περνιστής· περνιστοῦ μὲν οὖν ἔργον ἀσχοῦντος ἀρετὴν· *Jacob quidem est, qui calcibus supplantat: quare opus supplantatoris, qui virtutem exercet, etc.* Lib. *De migratione Abrahami*, p. 419: Παλαιόντος γὰρ, καὶ κοινομένου, καὶ περνίζοντος Ἰακώβ ἐστὶν ὄνομα. *Jacob luctantis in pulvere, et supplantatoris est nomen*. Lib. *De temulentia*, p. 251: Ὁ ἀσκητὴς Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἀθλοὺς διαθλῶν· *Jacob ille asceta, exercens virtutis certamina*. Unde Clemens eum ἀσκητὴν appellat. Que vox postea de iis, qui severiorem vitam exercebant, peculiariter dici cœpit.

(98) Ἐξαλείψω. Ἐξαλείψω Bibl. Græc. Mox, βάδιζε, κατὰ ἔρηθι, καὶ ὁδήγ. Ibid. Dein, εἶπά σοι, ibid.

(99) Καὶ γὰρ ἦν. Paria sunt, quæ Justinus in Apologia dixit: Λόγος γὰρ ἦν, καὶ ἐστὶν, ὁ ἐν παντί ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπὼν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα. *Verbum fuit, et est, in universo existens: qui et per prophetas, quæ futura erant, prædixit; et per seipsum hæc, passionibus nobis similis factus, docuit.*

(1) Αὐτοῦ. Scribendam αὐτοῦ, seipsum, ut sæpe alias.

(2) Προπορεύεται σου. Προπορεύεται πρὸ προσώπου σου, Bibl. Græc.

(3) Εὐαγγέλιον. Sic paulo post, cap. 8, p. 417: Τὴν εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνῇ. Ludere videtur in vocibus ἄγγελος et εὐαγγέλιον.

(4) Ἡμέρα. Ἡμέραν Bod.

Κύριος τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον ἢ τὸν θάνατον. Ἡμεῖς δὲ, τὰς ἄλλων ἁμαρτίας ὡς νῆπιοι δι' ἀκοῆς παραδεξάμενοι φόβῳ τῆς ἀπειλῆς τοῦ μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν, ἀποσχόμεθα τῶν ἴσων πλημμελημάτων. Τί οὖν ἦν, ὃ ἤμαρτον; Ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ τῇ (5) ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκλίπησαν ταῦρον· ἐπικατάρματος ὁ θυμὸς αὐτῶν. Τίς ἂν οὖν τούτου μᾶλλον ἡμᾶς φιλανθρωπότερον παιδεύσαι; Τὸ μὲν οὖν πρότερον τῷ πρᾶσβυτέρῳ λαῷ πρᾶσβυτέρα Διαθήκη ἦν, καὶ νόμος ἐπαιδαγωγεῖ τὸν λαὸν μετὰ φόβου (6), καὶ Λόγος ἄγγελος ἦν· καινῷ δὲ καὶ νέῳ λαῷ καινὴ καὶ νέα Διαθήκη δεδώρηται, καὶ ὁ Λόγος γεγένηται, καὶ ὁ φόβος εἰς ἀγάπην μετατέτραπται, καὶ ὁ μυστικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος (7) Ἰησοῦς τίκτεται. Ὁ γὰρ αὐτὸς οὗτος Παιδαγωγὸς τότε μὲν, Φοβηθήσῃ Κύριον τὸν Θεόν, ἔλεγεν· ἡμῖν δὲ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν (8) σου, παρήγεσεν· διὰ τοῦτο καὶ ἐντέλλεται ἡμῖν· Παύσασθε (9) ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν, τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν· Μάθετε καλὸν ποιεῖν· Ἐκκλίνοι ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσων ἀγαθόν· ἠγάπησας δικαιοσύνην, ἐμίσησας ἀνομίαν. Αὕτη μου ἡ Νέα Διαθήκη Παλαιῷ κεχαραγμένη γράμματι. Οὐκ ἄρα ἡ νεότης τοῦ Λόγου ὀνειδιστέα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ ὁ Κύριος λέγει· Μὴ λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεθεῖν ἐκ μήτρας, ἠγίακά σε· ταῦτα δύναται πρὸς ἡμᾶς ἡ προφητεία αἰνιττεσθαι, τοὺς πρὸ καταβολῆς (10) κόσμου εἰς πίστιν ἐγνωσμένους Θεῷ· νυνὶ δὲ νηπίους, διὰ τὴν ἐναγχοῦς πεπληρωμένην βούλησιν τοῦ Θεοῦ· καθὼ εἰς κλήσιν καὶ σωτηρίαν νεογνοὶ γεγονάμεν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει, Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά (11) σε· προφητεῦσαι λέγων αὐτὸν δεῖν, μὴ ὀνειδος εἶναι δοκεῖν τοῦ νεωτέρου τὴν προσηγορίαν τοῖς νηπίοις καλουμένοις· Ὁ δὲ νόμος χάρις ἐστὶ παλαιὰ, διὰ Μωϋσέως ὑπὸ τοῦ Λόγου δοθεῖσα. Διὸ καὶ φησιν ἡ Γραφή, Ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη· οὐχὶ ὑπὸ Μωϋσέως, ἀλλὰ ὑπὸ μὲν τοῦ Λόγου, διὰ Μωϋσέως δὲ, τοῦ θεράποντος αὐτοῦ· διὸ καὶ πρόσκαιρος ἐγένετο (12)· ἡ δὲ αἰδὶος χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ὁρᾶτε τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ νόμου ἐδόθη φησὶ μόνον· ἡ δὲ ἀλήθεια, χάρις οὖσα τοῦ Πατρὸς, ἔργον ἐστὶ τοῦ Λόγου αἰώνιον· καὶ οὐκέτι διδοσθαι λέγεται, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ γίνεσθαι, οὗ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἐν. Αὐτίκα γοῦν ὁ Μωϋσῆς τῷ τελείῳ προ-

A abstinenceamus. Quidnam fuit ergo, quod peccarunt? Quod in ira sua homines occiderunt, et sua cupiditate tauro nervos præciderunt: exsecranda est ira ipsorum^a. Quis ergo nos eo benignius et humanius erudierit? Prius itaque veteri populo Vetus erat Testamentum, et lex cum metu populum erudiebat, et Verbum erat angelus; novo autem et recenti populo, novum ac recens Testamentum datum est, et Verbum fuit factum, et metus in dilectionem conversus est, et mysticus ille angelus Jesus paritur. Hic enim ipse Pædagogus, tunc quidem, *Dominum Deum timebis*^b, dicebat; nobis autem hoc suavit, *Diliges Dominum Deum tuum*^c; unde et nobis præcipit, *Cessate ab operibus vestris*, peccatis veteribus: *discite benefacere; declina a malo, et fac bonum: dilexisti justitiam, odio habuisti iniquitatem*. Hoc est meum Novum Testamentum, Veteri littera impressum. Non est ergo exprobranda Verbi novitas. Sed Dominus quoque dicit in Jeremia: *Ne dicas, quod sum junior. Antequam te formarim in utero, novi te, et antequam egredereris e matrice, sanctificavi te*^d. His nos potest prophetia significare, qui ante mundi constitutionem Deo ad fidem fuimus cogniti; nunc autem sumus infantes propter impletam nuper Dei voluntatem, quatenus ad vocationem et salutem recenter nati sumus. Quocirca etiam subjungit: *Prophetam ad gentes posui te*^e; dicens eum oportere prophetare, ne putent junioris appellationem probrum esse iis qui vocantur infantes. Lex autem est vetus gratia per *Moysen* a Verbo data. Quocirca dicit quoque Scriptura: *Lex per Moysen data est*; non a Moyse, sed a Verbo quidem; verum *per Moysen*, servum ejus, et ideo fuit ad tempus: *æterna autem gratia et veritas per Jesum Christum facta est*^f. Vi-lete verba Scripturæ. De lege quidem, *data est*, inquit, tantum; *Veritas* autem, quæ est gratia Patris, est æternum Verbi opus: et non dicitur dari, sed *per Jesum fieri, sine quo factum est nihil*^g. Jam vero Moyses prophetice perfecto cedens Pædagogo, nempe Verbo, et nomen et pædagogiam prædicat, et populo commendat Pædagogum, præceptis ei obedientiæ traditis: *Prophetam vobis suscitabit*, inquit, *Deus tanquam me de fratribus vestris*^h; per Jesum Nave filium, Jesum Dei Filium significans; nomen enim Jesu, quod in lege prædicebatur, erat adumbratio Domini. Sub-

⌘ P. 154 ED. POTTER, 112 ED. PARIS. ^a Gen. XLIX, 6. ^b Deut. VI, 2. ^c Matth. XXII, 37. ^d Jer. I, 7, 5. ^e Ibid. 5. ^f Joan. I, 17. ^g Ibid. 5. Deut. XVIII, 15.

(5) Καὶ τῇ. Καὶ ἐν τῇ Bihl. Græc.

(6) Μετὰ φόβου. Respicit Rom. viii, 15: Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀβδᾶ, ὁ Πατήρ.

(7) Μυστικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος. Christum vocat *mysticum angelum*, quia tunc temporis divinam suam majestatem sub angeli specie occultabat. De Christo sub angeli forma apparente conf. Cl. Bulli *Defensionis Fidei Nicænæ* sect. I, cap. 4.

(8) Τὸν Θεόν. Τὸν Θεόν σου Reg., Bod.

(9) Παύσασθε. Hæc diversis Scripturæ sententiis constant. Isa. I, 16: Παύσασθε ἀπὸ τῶν πορη-

ριῶν ὑμῶν· quod Clemens sic extulit: Παύσασθε ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν· nam alibi ὁμέτερα ἔργα prophetæ peccata vocant; unde Clemens adjecit, interpretamenti gratia, τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν. Deih, Isa. I, 17: Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Psal. xxxvi, 27: Ἐκκλίνοι ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσων ἀγαθόν. Psal. XLIV, 8: Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.

(10) Πρὸ καταβολῆς. Conf. Eph. I, 4; I Pet. I, 20.

(11) Τέθεικα. Ἐθηκα Reg.

(12) Ἐγένετο. Ἐγένετο A. SYLBERG.

jungit itaque, quod populo utile futurum erat consulens : *Ipsam audietis* ^a, dicens : *Et homo qui non audierit Prophetam hunc* ^b, ei minatur. Tale nobis prædicat nomen salutaris Pædagogii. Propterea ei virgam adjungit prophetia, virgam disciplinæ, imperii et potestatis : ut quibus Verbum suadendo non medetur, eis minæ medeantur. Quibus autem non medetur minæ, eis virga medebitur. Quibus vero virga non medetur, eos ignis depascit. *Egredietur*, inquit, *virga de radice Jesse* ^c. Vide Pædagogii curam, sapientiam, et potestatem. *Non secundum opinionem*, inquit, *judicabit, neque secundum loquentem arguet, sed judicabit humili judicium, et arguet peccatores terræ*. Et per David : *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me* ^d. A Domino enim castigari, et tanquam a Pædagogo erudiri, est a morte liberari. Et dicit per eundem Prophetam : *In virga ferrea pasces eos* ^e. Hinc quoque commotus Apostolus in Epistola ad Corinthios : *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in dilectione et spiritu lenitatis* ^f? Quin etiam, *virgam & potentiam emittet Dominus ex Sion*, dicit per alium prophetam ^g. Pædagogica autem hæc *virga tua et baculus tuus me consolata sunt* ^h, dixit aliquis alius. Hæc est Pædagogii potestas, veneranda et gravis, consolatoria, salutaris.

τοῦ αὐτοῦ προφήτου φησὶν· Ἐν ῥάβδῳ σιδηρῇ ποιμανεῖς αὐτούς. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος κινηθεῖς, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, *Τί θέλετε; φησὶν ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματι τε πραΰτητος*; ἄλλὰ καὶ, *Ῥάβδον δυνάμεως* (18) *ἐξαποσταλεῖ Κύριος* (19) *ἐκ Σιών, δι' ἄλλου προφήτου* (20) *λέγει*. Ἡ οὖν παιδαγωγικὴ αὕτη ἢ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου παρεκάλεσάν με, εἶπέ τις ἕτερος. Αὕτη τοῦ Παιδαγωγοῦ ἢ δύναμις ἢ σιμνή, ἢ παρακλητικὴ, ἢ σωτήριος.

^a P. 153 ED. POTTER, 115 ED. PARIS. ^b Deut. xviii, 15. ^c Ibid. 19. ^d Isa. xi, 1, 3, 4. ^e Psal. cxvii, 13. ^f Psal. ii, 9. ^g I Cor. iv, 21. ^h Psal. cix, 2. ⁱ Psal. xxii, 4.

(15) *Προφήτην*. *Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου*. Deuterion. Sed Lucas pro σου et σοί posuit etiam ὑμῶν et ὑμῖν. Act. iii, 22; vii, 57. Eodem modo Tertullianus Adv. Marcion. lib. iv, c. 22 : *Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniam et propheta existimari habebat a populo*. ^a *Prophetam*, inquit *Moyse, suscitabit vobis Deus ex filiis vestris*; ^b *secundum carnalem scilicet censum*; ^c *tanquam me audieritis illum*, ^d etc.

(14) *Τὸν Ἰησοῦν*. *Jesum filium Nave innuens, propter Jesum Dei Filium*. Quippe, quod ille hujus typus esset. Veteres eis vel πρὸς hoc sensu usurpant. Sic Plato, αἰνιττομαι τούτῳ πρὸς τὸν ἄερα : *per hoc aerem significo*. Item Aeschines, αἰνιττόμενος εἰς ἐμέ. Porro Justinus M., in *Dialogo cum Tryph.* *Jesum nomine Jesum præsignificatum sæpenumero affirmat* : ut p. 540 edit. Paris. : *Ἰησοῦν, ὡς προσέφη, πολλάκις, Αὐτὴν καλούμενον, ἐκεῖνον τὸν μετὰ τοῦ Χαλῆθ κατὰσκοπον εἰς τὴν Χαναάν ἐπὶ τὴν γῆν ἀποσταλέντα, Ἰησοῦν Μωϋσῆς ἐκάλεσε*. Τοῦτο σὺ οὐ ζητεῖς δι' ἣν αἰτίαν ἐποίησεν; οὐκ ἀπορεῖς, οὐδὲ φιλοπευσταῖς; τοιγαροῦν λέληθέ σε ὁ Χριστός; καὶ ἀναγνωσκῶν, οὐ συνίης; οὐδὲ νῦν ἀκούων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός ἡμῶν, συλλογίζῃ οὐκ ἀργῶς, οὐδ' ὡς ἔτοχον ἐκείνου τοθεῖσθαι τὸ ὄνομα; *Ansem illum, ut sæpe commemoravi, qui cum Chalebo speculator in terram Chanaan missus est, Jesum Moyses nominavit*. *Uoc ipsum tu quam ob causam fecerit, non quaeris, non ambigis, non studio discendi percunctaris? Hicet te fugit Christus; et legens, non intelliges; et ne nunc*

A φητικῶς παραχωρῶν Παιδαγωγῶ τῷ Λόγῳ, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παιδαγωγίαν προθεσπίζει, καὶ τῷ λαῷ παρατίθεται τὸν παιδαγωγὸν, ἐντολὰς ὑπακοῆς ἐγκειρίσας· *Προφήτην* (15) *ὑμῖν ἀναστήσει*, φησὶν, *ὁ Θεός ὡς ἐμέ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν· τὸν Ἰησοῦν* (14) *τὸν τοῦ Ναυῆ αἰνιττόμενος διὰ τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν σκιαγραφία γὰρ ἦν τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα τὸ Ἰησοῦ προκηρυσσόμενον ἐν νόμῳ*. Ἐπιφέρει τοῦν, τὸ λυσίτελές τῷ λαῷ συμβουλευῶν· *Αὐτοῦ ἀκούσεσθε*, λέγων· *Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἂν* (13) *μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου τούτου, τούτῳ ἀπειλεῖ*. Τοιοῦτον ἡμῖν ὄνομα σωτηρίου προφητεύει παιδαγωγοῦ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ ῥάβδον περιτίθησιν ἢ προφητεία, ῥάβδον παιδευτικὴν, ἀρχικὴν, κατεξουσιαστικὴν· ἔν' οὗς ὁ Λόγος ὁ πειθήνιος οὐκ ἰάται, ἀπειλεῖ ἰάσεται· οὗς δὲ ἡ ἀπειλή οὐκ ἰάται, ἢ (16) ῥάβδος ἰάσεται· οὗς δὲ ἡ ῥάβδος οὐκ ἰάται, τὸ πῦρ ἐπινέμεται· *Ἐξελεύσεται*, φησὶ, *ῥάβδος ἐκ τῆς βίβης Ἰεσσαί*. Ὅρα καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Παιδαγωγοῦ· *Οὐ κατὰ τὴν ἐξέτασιν*, φησὶν, *κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγξει*· ἄλλα κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ἀμαρτωλοὺς (17) *τῆς γῆς*· καὶ διὰ *Δαβὶδ· Κύριος παιδεύων ἐπαίδευσέ με, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με*. Τὸ γὰρ ὑπὸ Κυρίου παιδευθῆναι, καὶ παιδαγωγηθῆναι, θανάτου ἐστὶν ἀπαλλαγὴ. Καὶ διὰ

quidem, cum audis Jesum esse nostrum Christum, tecum reputas non fortuito, vel temere illi hoc nomen esse impositum, etc. Conf. ejusdem libri p. 338, 341, 361, 362.

(15) *Ὅς ἂν*. *Ὅς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος*, Deuterion. *Πᾶσα ἔνυχη, ἣτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου*, Act. iii, 25.

(16) *Ἡ*. Hanc particulam inseruit Sylburgius.

(17) *Ἀμαρτωλοὺς*. Ταπεινούς Bibl. Græc. Mox, παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, inverso verborum ordine, Bibl. Græc. ut mox etiam, ποιμανεῖ αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ibid.

(18) *Ῥάβδον δυνάμεως*. Chrysostomus homil. in psal. cix : *Ἡ ῥάβδος κολαστικὴ ἐστίν, καὶ εὐεργετικὴ, καὶ παρακλητικὴ, καὶ βασιλείας σύμβολον*. Τὴν μὲν δύναμιν ἐνταῦθα ῥάβδον ἐκάλεσεν, μεθ' ἧς οἱ μαθηταὶ τὴν οἰκουμένην περιέτρεχον ἦθη διορθοῦντες, καὶ ἐξ ἀλόγου τινὸς κακίας ἐπὶ λογικὴν ἄγοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. *Virga aliquando quidem castigat, et beneficio afficit, aliquando autem consolatur, et est signum regni. Virgum autem virtutem hic vocavit, cum qua discipuli orbem terræ obierunt mores corrigentes, et a quodam a ratione alieno vitio deducentes ad hominum naturam rationis compotem*.

(19) *Κύριος*. Σὺ Κύριος Bibl. Græc. Mox, βακτηρία σου, αὐταῖ με παρεκάλ. Ibid.

(20) *Δι' ἄλλου προφήτου*. Imo διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου, per eundem prophetam, nempe Psalmorum auctorem; cujus etiam est, quod Clemens ἕτέρῳ, alii, memoria lapsu mox tribuit.

COLLECT.

(19) *Κύριος*. Σὺ Κύριος Bibl. Græc. Mox, βακτηρία σου, αὐταῖ με παρεκάλ. Ibid.

(20) *Δι' ἄλλου προφήτου*. Imo διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου, per eundem prophetam, nempe Psalmorum auctorem; cujus etiam est, quod Clemens ἕτέρῳ, alii, memoria lapsu mox tribuit.

ΚΕΦ. Η΄.

Α

CAP. VIII.

Ἡρῆς τοὺς ἠγοιμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν
τὸ δίκαιον.

*Adversus eos, qui existimant non esse bonum id,
quod justum est.*

Ἐνταῦθα ἐπιφύονται τινες (21), οὐκ ἀγαθὸν εἶναι
φάμενοι τὸν Κύριον διὰ τὴν βλάβην, καὶ τὴν ἀπειλήν,
καὶ τὸν φόβον· καὶ παρακούσαντες (22) μὲν, ὡς
τοιαυτῆς τῆς Γραφῆς ὡδὲ που λεγούσης· *Καὶ ὁ φοβού-
μενος (25) Κύριον ἐπιστρέφει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ·*
ἐκλαθόμενοι δὲ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τῆς φιλάνθρωπίας,
ὅτι δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐγένετο. Καὶ δὴ οικειότερον
αὐτῷ ὁ προφήτης προσεύχεται (24) διὰ τούτων·
Μνήσθητι ἡμῶν (25), ὅτι χοῦς ἐσμεν· τουτέστι,
Συμπάθησον ἡμῖν, ὅτι τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς αὐ-
τοπαθῶς ἐπαίρατας. Ταύτη γοῦν (26) ἄριστος καὶ
ἀνεπίληπτός ἐστιν ὁ Παιδαγωγὸς ὁ Κύριος, τῆ ἐκά-
στου τῶν ἀνθρώπων δι' ὑπερβολὴν φιλάνθρωπίας
συμπάθησας φύσει. Ἦν γὰρ οὐδὲν, ὃ μισεῖ ὁ Κύ-
ριος· οὐ γὰρ δήπου μισεῖ μὲν τι, βούλεται δὲ αὐτὸ
εἶναι, ὃ μισεῖ· οὐδὲ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, αἴτιος
δὲ γίνεται τοῦ εἶναι αὐτὸ, ὃ βούλεται μὴ εἶναι. Οὐδὲ
μὴν (27) οὐ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, τὸ δὲ ἔστιν. Εἴ
τι ἄρα μισεῖ ὁ Λόγος, βούλεται αὐτὸ μὴ εἶναι· οὐδὲν
δὲ ἔστιν, οὐ μὴ τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι ὁ Θεὸς παρέχε-
ται· οὐδὲν ἄρα μισεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ
τοῦ Λόγου· ἐν γὰρ ἄμφω, ὁ Θεός· ὅτι εἶπεν, Ἐν
ἀρχῇ (28) ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ· καὶ Θεὸς ἦν ὁ
Λόγος. Εἰ δὲ οὐ μισεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων οὐ-
δὲν, λείπεται φιλεῖν αὐτὸ (29)· πολὺ δὲ πλέον τῶν
ἄλλων ἀγαπήσει τὸν ἄνθρωπον εἰκότως, τὸ κάλλιστον
τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων, καὶ φιλόθεον ζῶον.
Φιλάνθρωπος ἄρα ὁ Θεός· φιλάνθρωπος ἄρα ὁ Λό-
γος· ὁ δὲ φιλῶν τι, ὠφελεῖν αὐτὸ βούλεται. Τὸ δὲ
ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος πάντως ἂν που κρείτ-
τον εἴη. Τοῦ δὲ ἀγαθοῦ κρείττον οὐδὲ ἔν. ὠφελεῖ
ἄρα τὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸς δὲ ὁ Θεὸς ὁμολογεῖται· ὠφε-
λεῖ ἄρα ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἀγαθόν (30), ἢ ἀγαθόν ἐστιν,
οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ εἶναι ὠφελεῖ· πάντα ἄρα ὠφελεῖ ὁ
Θεός. Καὶ οὐ δήπου ὠφελεῖ μὲν τι τὸν ἄνθρωπον,
οὐχὶ δὲ κήδεταί αὐτοῦ· οὐδὲ κήδεταί μὲν, οὐχὶ δὲ
καὶ (31) ἐπιμελεῖται αὐτοῦ. Κρείττον μὲν γὰρ τὸ

Hic exoriuntur aliqui, qui dicunt non esse bo-
num Dominum, propter virgam, et minas, et timo-
rem; et Scripturam perperam intelligentes, quæ
sic dicit: *Et qui timet Dominum, convertetur ad
cor suum*^a; et oblitus maxime ejus benignitatis,
quod propter nos homo factus sit **50**. Atqui Pro-
pheta eum familiarius precatur per hæc verba
Memento nostri, quoniam pulvis sumus^b; hoc es.
miserere nostri, quoniam carnis imbecillitatem, tu
ipse eam passus, expertus es. Ea ergo ratione
optimus, et nulli reprehensioni obnoxius Pæda-
gogus est Dominus, qui propter insignem benigni-
tatem et clementiam cum uniuscujusque hominis
natura quasi compatitur. *Nihil enim est quod odio
habet Dominus*^c; non enim aliquid quidem odisse
potest, et velie id esse quod odit. Neque vero si-
mul vult aliquid non esse, et est causa, ut sit id,
quod vult non esse. Sed neque vult quidem aliquid
non esse, id vero est. Si quid ergo odio habet Ver-
bum, id vult non esse. Nihil est autem, cujus non
causam Deus, quod id sit, præbeat. Nihil ergo odio
habet Deus; sed neque Verbum: utrumque enim
unum est, nempe Deus. Dixit enim: *In principio
erat Verbum, et Verbum erat in Deo, et Deus erat
Verbum*^d. Quod si nihil odio habet eorum, quæ ab
ipso facta sunt, restat, ut id diligat. Longe autem
plus, quam alia, jure hominem diligit, qui est pul-
cherrimum animal eorum, quæ ab ipso effecta
sunt, ac Dei amore præditum. Hominem ergo dili-
git Deus; ergo Verbum etiam hominem ✕ diligit. Qui
autem aliquid amat, ei vult prodesse. Quod autem
prodest, eo, quod non prodest, utique fuerit præ-
stantius. Præstantius autem bono nihil est. Pro-
dest ergo, quod bonum est. Deum autem esse bo-
num^e, in confesso est. Deus ergo prodest. Bonum
autem quatenus bonum est, nihil aliud facit, quam
prodest. Deus ergo prodest in omnibus. Nec homini

✕ P. 456 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. ^a Eccl. xxi, 7. ^b Psal. cii, 14. ^c Sap. xi, 25. ^d Joann.
i. 1. ^e Matth. xix, 17.

(21) *Τινες*. Nempe Marcionis discipuli: Οἱ δὲ ἕτε-
ρον Θεὸν φάσκοντες παρὰ τὸν δημιουργόν, δίκαιον
μὲν αὐτὸν θέλουσι, καὶ οὐκ ἀγαθόν, σφόδρα ιδιωτικῶς
ἄρα καὶ ἀσεβῶς ἐνεχθέντες, ἐν τῇ χωρίζειν δικαιο-
σύνην ἀγαθότητος, καὶ ἀγαθότητα δέχα δικαιοσύνης·
*Quia alium Deum asserentes præter mundi Creatorem,
hunc quidem justum esse volunt, sed non bonum:
stulte id quidem et impie, cum justitiam a bonitate
separent, et a justitia bonitatem; ut refert Origenes
Comment. in Exod., tom. 1, p. 47. Tertullianus,
contra Marcion. lib. 1, cap. 6, illum ait, dispares
deos constituere; alterum judicem ferum, bellipo-
tentem; alterum mitem, placidum, et tantummodo
bonum atque optimum.*

(22) *Παρακούσαντες*. Παρακούσαντας Bod.

(25) *Καὶ ὁ φ.* Καὶ ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐν καρ-
δίᾳ, Bibl. vulg. καὶ ὁ φοβούμενος Κύριον ἐπιστρέφει ἐπὶ
καρδίαν αὐτοῦ Ms. Alex.

(24) *Ὁ προφ. προσ.* Προσεύχεται ὁ προφήτης,
inverso verborum ordine, Reg., Bod.

(25) *Μνήσθητι ἡμῶν*. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμεν,
Bibl. vulg; ἐμνήσθη ὅτι χ. ms. Alex.

(26) *Γοῦν*. Τοίνυν, Reg., Bod., Pal.

(27) *Οὐδὲ μὴν*. Ignatius *Epist. ad Magnesios*, c.
10: Ἄν γὰρ ἡμᾶς μιμήσεται, ... οὐκ εἶναι ἐσμέν. *Si
enim nos imitetur* (Deus se. malo malum compen-
sans), non amplius sumus. Clemens *Strom.* vii, pag.
740: Οὐδὲν μὲν ἀντικεῖσθαι λέγομεν τὸν Θεόν, οὐδὲ
ἐχθρὸν εἶναι τινος· πάντων γὰρ κτίστης, καὶ οὐδὲν
ἔστι τῶν ὑποστάτων, ὃ μὴ θέλει· *Deum dicimus nulli
adversari, nec esse cujuscumque inimicum. Est enim
Creator omnium, et nihil est ex iis quæ subsistunt,
quod nolit.*

(28) *Ἐν ἀρχῇ*. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος
ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, Joann.

(29) *Αὐτό*. Αὐτός, Bod. Dein, πολὺ δὲ πλ. Idem.

(30) *Τὸ δὲ ἀγαθόν*. Stoicorum more loquitur.
Sextus Empiricus lib. x *adv. Mathematicos*, p. 442:
Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοὶ... ὀρίζονται τὰ ἀγαθὰ τῷ τρόπῳ τῷδε·
Ἀγαθόν ἐστιν ὠφέλεια ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας. *Stoici
bonum hoc modo definiunt: Bonum est utilitas, aut
non diversum ab utilitate.* Conf. idem *Hypotyposeon*
lib. iii, cap. 20; Diogenes Laertius lib. vii, seg. 94.

(31) *Καί*. Hæc particula abest a Pal. ms. Sylb.

quidem in aliqua re prodest, non autem ejus curam gerit. Neque curam quidem ejus gerit, non autem est etiam de eo sollicitus. Est enim præstantius, quod sua sponte prodest, quam quod sua sponte. Deo autem nihil est præstantius. Nec est aliud sua sponte prodesse, quam esse de homine sollicitum. Deus ergo curam gerit hominis, et de eo est sollicitus. Id autem re ipsa ostendit, cum Verbo cum erudiat, qui est germanus coadjutor Dei in homines benevolentiae. Bonum autem esse dicitur, non eo quod virtutem habeat: quatenus justitia quoque bonum esse dicitur, non quod habeat virtutem, ipsa enim est virtus, sed quod ipsa ex se et per se bona sit. Dicitur etiam alio modo bonum id, quod est utile, non eo quod delectet, sed eo quod prosit. Quæ quidem omnia est justitia, quæ ut virtus, et ut per se eligenda bonum est, et ut quæ non delectet; non enim judicat ad gratiam, sed pro uniuscujusque meritis distribuit. Id autem quod est utile, sequitur id, quod prodest. Per omnes ergo respectus, quibus bonum dijudicatur, justitia quoque boni characterem suscipit, utrisque æqualia æqualiter participantibus; quæ vero ex æqualibus characterem suscipiunt, ipsa sunt inter se æqualia et similia. Bonum est ergo justitia. Quomodo ergo, inquit, si Dominus homines diligit et bonus est, irascitur et punit? Necessesse est ergo de hoc, quam fieri poterit brevissime, disserere: est enim hæc tractatio aliqua ex parte conducibilis ad rectam puerorum educationem, necessarii auxilii locum tenens. Multæ enim animi affectiones curantur supplicio, et præceptorum acerbiorum jussu, atque etiam per doctrinam nonnullarum speculationum. Est autem reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ. Abscessus autem veritatis affectiones, quas sectione dividentem oportet coarctare. Medicamentorum autem applicationi est similis probri insinulatio, quæ resolvit affectiones, quæ jam occalluerunt, impudicæque et libidinosæ vitæ sordes expurgat, fa-

✠ P. 157 ED. POTTER, 115 ED. PARIS.

(52) *Eĩvai*. Supervacanea est hæc vox, et fortasse e sequentibus periculis irrepsit, in quibus bis τῷ ἀγαθόν postposita est. Sensus est: « Bonum autem non dicitur esse bonum, eo quod virtutem habeat: quemadmodum etiam justitia non dicitur esse bonum, quod habeat virtutem, cum sit ipsa virtus; sed quod ipsa ex se et per se bona sit. »

(53) *Πάντα*. Post πάντα Hervetus interpres subaudit ἐστίν: *quæ quidam omnia est justitia*. SYLB.

(54) *Πῶς οὖν*. Marcionitarum quæstio. Irenæus, lib. III, c. 42: *Rursus ut increpativum auferrent a Patre, et judiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitantes se adinvenisse Deum, alterum quidem judicare, et alterum quidem salvare dixerunt, nescientes utrorumque auferentes sensum et justitiam*. Conf. Tertullianus *adv. Marcionem* lib. II, c. 11 et sq.

(55) *Χειρουργία*. Tertullianus *adv. Marcionem*, lib. II, cap. 16: *Non poterunt judici exprobrari, quæ judici accedunt, carentia et ipsa culpa, sicut et judex. Quid enim si medicum dicas esse debere, ferramentum vero ejus accuses, quod secant, et inurant, et aspernent, et coarctent? quando sine instrumento*

κατὰ γνώμην ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος κατὰ γνώμην τοῦ δὲ Θεοῦ κρεῖττον οὐδέν. Καὶ οὐκ ἄλλο τί ἐστὶ τὸ κατὰ γνώμην ὠφελεῖν, εἰ μὴ ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀνθρώπου. Κήδεσται ἄρα καὶ ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ ἐνδείκνυται ἔργῳ, παιδαγωγῶν αὐτὸν Λόγῳ, ὅς ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας συναγωνιστῆς γνήσιος. Τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι (52) οὐ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὼς καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη, ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ' αὐτὴν καὶ δι' αὐτὴν ἀγαθὴν εἶναι. Λέγεται δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἀγαθὸν τὸ συμφέρον, οὐ τῷ τέρπειν, ἀλλὰ τῷ ὠφελεῖν. Ἄ δὲ πάντα (53) ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὡς ἀρετὴ, καὶ ὡς δι' αὐτὴν αἰρετὴ, ἀγαθὸν, καὶ ὡς οὐ τέρπουσα· οὐ γὰρ πρὸς χάριν κρίνει, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἐστὶν ἀπονεμητικὴ. Ἐπεταὶ δὲ τῷ συμφέροντι τὸ ὠφέλιμον. Κατὰ πάντα ἄρα τὰ μέρη, καθ' ἃ τὸ ἀγαθὸν ἐξετάζεται, καὶ ἡ δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται, τῶν ἴσων ἐπίσης ἀμφοῖν μετεχόντων· τὰ δὲ τοῖς ἴσοις χαρακτηριζόμενα ἴσα τε ἀλλήλοις καὶ ὅμοια. Ἀγαθὸν ἄρα ἡ δικαιοσύνη. Πῶς οὖν (54), φασίν, εἰ φιλανθρωπός ἐστι καὶ ἀγαθὸς ὁ Κύριος, ὀργίζεται καὶ κολάζει; Ἀναγκαῖον οὖν καὶ περὶ τούτου, ὡς οἶόν τε, διὰ βραχυτάτων ἐπεξελεῖν· ἐπεὶ λυσιτελῆς πως ἡ τοιαύδε οἰκονομία πρὸς τὴν ὑρθὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν, ἀναγκαῖου βοηθήματος ἔχουσα τάξιν. Θεραπεύεται δὲ πολλὰ τῶν παιδῶν τιμωρία καὶ προστάξει αὐστηροτέρων παραγγελμάτων, καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς ἐνίων θεωρημάτων διδασκαλίας. Ἔστι δὲ οἶονεὶ χειρουργία (55) τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν ὁ ἐλεγχος· ἀπίσταντες δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας (56), ἃ χρὴ διελέγχειν διαιροῦντα τῇ τομῇ. Φαρμακεία δὲ ἔοικεν ὁ ὀνειδισμὸς, τὰ τετυλωμένα ἀνάλυον τῶν παθῶν, καὶ τὰ ῥυπαρὰ τοῦ βίου τῆς λαγνείας ἀνακαθαίρων, πρὸς δὲ καὶ τὰς ὑπερσαρκώσεις (57) τοῦ τύφου ἐξομαλίζων, εἰς τὸν ὑγιῆ καὶ ἀληθινὸν ἀνασκευάζων τὸν ἄνθρωπον. Ἡ νοσητέσις οὖν οἶονεὶ δίαιτά ἐστι νοσοῦσης ψυχῆς, ὣν χρὴ μεταλαμβάνειν (58), συμβουλευτικὴ· καὶ ὣν οὐ χρὴ, ἀπαγορευτικὴ· τὰ δὲ πάντα εἰς σωτηρίαν καὶ αἰδῖον ὑγίειαν

artis medicus esse non possit.

(56) Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀλ. Ἀπόστασις idem est quod ἀπόστημα, suppuratio, abscessus humorum, quos chirurgi a corpore τομῇ διαιρεῖν, sectione abstrahere, solent. Hinc τὰ πάθη, quæ reserare oportet, τῇ ἀποστάσει comparat. Sylburgius ait: « Ἀληθείας πάθη, si vera est scriptura, dici videntur quæ a corrupta veritate proficiscuntur vitia: ἀπισθείας ad præcedens ψυχῆ minus quadrat. » Lowthius dicit: « Quid si legatur ἀτιμίας, e Rom. I, 26. Stanleyus Comment. in Æschyli Theb. vers. 599: Legendum, inquit, τὰ βᾶθη, ad exemplum D. Joannis in Apocalypsi, qui τὰ βᾶθη τοῦ Σατανᾶ nominat. Pindarus Nem. IV, φρένα βαθεῖαν vocat: et βαθύφρονα sapientem. » Porro, ut meam tandem sententiam exponam, vulgata lectio satis commode retineri posse videtur si ἀληθείας non ad τὰ πάθη, quod faciunt eruditi viri jam memorati, sed ad ἀπόστασις referamus: Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας, sunt autem perturbationes abscessus veritatis.

(57) Ὑπερσαρκώσεις. Ὑπερσαρκώσεις, Bæd.

(58) Μεταλαμβάνειν. Μεταλαμβάνειν, Reg.

διαταίνει. Ἀλλὰ καὶ ὁ στρατηγὸς, χρημάτων
ζημίας, καὶ τὰς εἰς αὐτὰ τὰ σώματα διηκούσας αἰ-
κίας (39) μετὰ δεσμῶν καὶ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας
προσφίρον τοῖς ἡδικηκόσιν. ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ θανάτῳ
κολάζων τινὰς, τέλος ἔχει τὸ ἀγαθὸν ὑπὲρ νοθεσίας
τῶν ὑπηκόων στρατηγῶν. Ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας
ἡμῶν ἐκείνος στρατηγός, ὁ τῶν ὄλων ἡγεμὸν Λόγος,
τοὺς παρὰ τὸν νόμον ἀφηνιάζοντας τὸν αὐτοῦ, ὑπὲρ
ἀπαλλαγῆς δουλείας καὶ πλάνης καὶ τῆς τοῦ ἀντικει-
μένου αἰχμαλωσίας, εἰς καταστολὴν τῶν τῆς ψυχῆς
παθῶν νοθετῶν, ἐπὶ τὴν ἱερὰν τῆς πολιτείας ὁμό-
νοιαν εἰρηναγωγεῖ. Καθάπερ οὖν τῷ συμβουλευτικῷ
λόγῳ παράκειται τὸ προσρηπτικὸν καὶ παρακλητικὸν
εἶδος, οὕτω καὶ τῷ ἐγκωμιαστικῷ τὸ λοιδορητικὸν,
καὶ ὀνειδιστικὸν καὶ ἐγκωμιαστικὸν (40). Τὸ δὲ εἶδος
τοῦτο τέχνη ἐστὶ ψεκτικὴ (41). Εὐνοίας δὲ τὸ ψέγειν,
οὐ μίσους σύμβολον. Ἄμφο μὲν γὰρ ὀνειδίζετον, καὶ
ὁ φίλος καὶ ὁ μὴ· ἄλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς, ἐπιγελοῦν, ὁ δὲ
φίλος, εὐνοῶν. Οὐκ ἄρα διὰ μίσους ὁ Κύριος τοῖς ἀν-
θρώποις λοιδορεῖται· οὐς καὶ ἐξόν αὐτῷ ἀπολέσαι
παρὰ τὰς ἰδίας αἰτίας, ὁ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πέπονθεν.
Παιδαγωγὸς γὰρ ἅτε ἀγαθὸς, ἐντέχνως σφόδρα καὶ
διὰ τῆς λοιδορίας ὑποδύεται τὸν ψόγον, οἷοναὶ μάλιστα,
τῆ βλασφημία τὸ νοθερὸν τῆς διανοίας ἐπιχειρῶν.
Πάλιν τε αὖ ἐν μέρει προτρέπειν ἐπιχειρεῖ τοὺς αὐ-
τοὺς οὐς γὰρ ὁ ἔπαινος ἢ προτρέψατο, τοὺς παρ-
οἰζῶν ὁ ψόγος· καὶ οὐς ὁ ψόγος οὐκ ἐξεκαλέσατο
εἰς σωτηρίαν καθάπερ νεκροὺς (42), τοὺτους πρὸς
ἀλήθειαν ἢ βλασφημίαν διακρίσει. Μάλιστα γὰρ
καὶ παιδεία ἐν παντὶ καιρῷ σοφίας. Συγκαλιῶν
Ἰστρακόν, καὶ διδάσκων (43) μοι ἔν· εἰς αἴσθησιν
ἄφρον, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀπηλεισμένον εἰς
σύνεσιν ἔξόντων· διὰ τοῦτο ἐναργῶς ἐπήγαγον,
Ἐξεργίων καθιέδοντα ἐκ βαθέος ἕπανου, ὅς τῶν
ἄλλων μάλιστα θανάτῳ ἔοικεν. Καὶ δὴ αὐτὸς περὶ
αὐτοῦ σαφέστατα οὕς (44) ἐκφαίνει, ἵτην πολύτροπον
καὶ πολυωφελετὴ θεραπείαν ἀλληγορῶν, ὀπηνίκα εἰπὼν,
Ἐγὼ εἰμι ἢ ἄμπελος ἢ ἀληθινή· καὶ ὁ Πατὴρ μου
ὁ γεωργός ἐστιν. Εἶτα ἐπήγαγε πάλιν, Πᾶν κλήμα
ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ
καρποφοροῦν (45) καθαίρει, ἵνα καρπὸν πλείω
φέρῃ. Καθιλομανεῖ (46) γὰρ μὴ κλαδευσομένη ἢ ἄμ-
πελος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Καθαίρει δὲ αὐτοῦ
τὰς ἐξυβριζούσας παραφυσάδας ὁ Λόγος, ἢ μάχαιρα,
καρποφορεῖν, οὐκ ἐπιθυμεῖν, τὰς ὀρέξεις ἀναγκάσας·
ἢ δὲ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐπίπληξις, ἔχει σκο-
πῶν τὴν σωτηρίαν, μεθαρμοζομένου (47) μουσικῶς
τοῦ Λόγου, κατὰ τοὺς οἰκειοὺς ἐκάστων τρόπους· πῆ

stusque ac superbia tumores exaequat, sanum ac
verum hominem reparans ac restituens. Jam vero
admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis ani-
mæ, quæ ea, quæ sunt sumenda, consulit, et quæ
non sunt, prohibet. Hæc autem omnia tendunt ad
salutem et sanitatem æternam. Quin etiam dux
exercitus, cum in eos, qui maleficium admiserunt,
et mulctis pecuniariis, et pœnis, quæ cum vinculis
et extrema ignominia ad corpus usque pervadunt,
animadvertit, et nonnullos etiam nonnunquam
morte punit, finem habet id, quod bonum est, ut
qui ejus imperio subsunt, duces admoneantur. Ita
etiam magnus ille noster imperator, universorum
dux Verbum, eos, qui suæ legi non parent, ut a
servitute et errore, et ab adversarii captivitate li-
berentur, ut animi perturbationes coerceant ad-
monens, ad sacram reipublicæ concordiam pacifice
deducit. Quemadmodum ergo orationi suasoriæ
adjunctum est genus cohortatorium et monitorium,
ita etiam laudatoriæ vituperatorium et exprobrato-
rium. Est autem hoc genus ars quædam reprehensoria.
Benevolentia autem, non odii signum est,
reprehendere. Ambo enim probum obijciunt, et
amicus et inimicus; sed inimicus quidem irridens,
amicus autem bene volens. Non ergo propter odium
Dominus homines vituperat, quos cum propter
nostra ipsorum scelera licuisset perdere, ipse pro
nobis etiam passus est. Nam tanquam bonus Pæ-
dagogus, admodum artificiose vel per maledictum
ad vituperandum irrepit, maledicto tanquam fla-
gello mentis socordiam excitans. Rursus autem
eosdem vicissim conatur adhortari. Quos enim
laus non movit, eos incitat vituperatio; et quos
tanquam mortuos vituperatio non excitat ad salu-
tem, eos ad veritatem expergeficit maledictum.
*Flagella enim et disciplina in omni tempore sapien-
tiæ. Qui testam conglutinat, et stultum docet, ad
sensum, 51* inquit, *et terram ducens, et eum, qui est
desperatus, acuens ad prudentiam. Propterea aper:e
subjunxit: Excitans dormientem e profundo som-
no^a, qui est ex aliis rebus omnibus maxime morti
similis. Porro autem ipse de se ipso apertissime
exponit, multiplicem multisque modis utilem cul-
turam allegorice significans, quando dicit: Ego
sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Deinde
rursus subjunxit: Omnis palmas in me non ferens
fructum, tollit ipsum: et quidquid fructum fert, ex-
purgat, ut amplius fructus ferat^b; silvescit enim*

ἄ P. 158 ED. POTTER, 115-116 ED. PARIS. ^a Eccli. xxii, 6-8. ^b Joan. xv, 1, 2.

(39) Αἰκίας. Hanc vocem legendam pro vulg. αἰ-
τίας, vidit etiam Hervetus interpres. SYLBERG.

(40) Καὶ ἐγκωμιαστικόν. Confirmatione hoc omisit
Hervetus interpres, et certe superfluum est: aut pro
ἐγκωμιαστικόν-reponendum ἐπιποθεστικόν, vel simile
quid. SYLBERG. Forte ἐγκωμιαστικόν in margine an-
notatum, postea in textum irrepit: dein καὶ con-
nexionis gratia additum est.

(41) Ψεκτικὴ. Ψεκτὴ Reg., Bod. Sylberg. ait:
Ψεκτὴ Pal. ms. Hervetus interpres ψεκτικὴ, abster-
soria; nostram ψεκτικὴ satis confirmant sequentia.

(42) Καθάπερ νεκροὺς. Hæc verba si ad ea quæ

PATROL. GR. VIII.

sequuntur referantur, hunc sensum dabunt: *Et quos
reprehensio non provocavit ad salutem, eos tanquam
mortuos, convitiu excitant ad veritatem.*

(43) Καὶ δ. Ὁ δ. Ecclesiast.

(44) Οὕς. Sic A., corruptum fortassis ex abbre-
viato ὁ Κς, id est ὁ Κύριος, SYLBERG. Mox εἶπεν
congruentius quam εἰπὼν. IDEM.

(45) Καρποφοροῦν κ. Καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό,
ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ, Evang.

(46) Καθιλομανεῖ. Βαθυλομανεῖ Bod.

(47) Μεθαρμοζομένου. A. μεθαρμοσαμένου ma-
vult, forma media, SYLBERG.

vitis, nisi putetur: ita etiam homo. Luxuriantes autem lasciviente-que propagines Verbum, qui est gladius, expurgat, cogens appetitus non concupiscere, sed fructum ferre. Eorum autem, qui peccant, salutem intendit increpatio. Verbo se concinne applicante, pro propriis uniuscujusque moribus, alicubi quidem vehementi ac intenso, alicubi autem laxo ac remisso. Apertissime itaque per Moysen dictum est: *Bono estote animo: ut vos tentet, accessit Deus; ut sit timor ejus in vobis, ut non peccetis* ^a. Hinc pulchre quoque Plato cum didicisset: *Omnibus enim, inquit, revera bene fit, qui dant pœnas: juvantur enim, dum eis punitis melior evadit anima*. Si qui autem corriguntur, iis a justo bene lit; et ex sententia Platonis in confesso est, bonum esse quod justum est: ipse timor prodest, et ut hominibus bono esset, inventus est; quoniam *spiritus timens Dominum, vivet. Spes enim est in eum, qui ipsos salvos facit* ^b. Hic ipse autem, Verbum inquam, qui pœnas imponit, est iudex. De quo dicit etiam Isaias: *Dominus tradidit ipsum peccatis nostris* ^c; peccatorum scilicet correctorem, et directorem: et ideo solus hic potest peccata remittere, noster a Patre universorum constitutus Pædagogus, qui solus ab obedientia potest discernere inobedientiam. Qui autem minatur, aperte ostendit se nihil mali velle facere, neque ea quæ minatur exsequi; sed incusso timore impetum ad peccata reprimit, et suam in homines benevolentiam ostendit, adhuc differens, et ostendens qualia sunt passuri si peccatores permaneant; non autem, sicut serpens, statim infixus mordet. Bonus est ergo Deus. Atque ipse quidem Dominus sermone aut factum sæpe utitur: *Sagittæ, inquit, meæ conficiunt ipsos, consumpti fame et morsu avium, et nervorum ✕ in cervicem convulsio immedicabilis. Dentes belluarum immittam in ipsos, cum ira serpentium super terram. Foris filiis eos orbabit gladius, et ex promptuariis metus* ^d. Non igitur Deus irascitur, ut nonnullis visum est, sed plerumque homines cohibet, semper autem hortatur, et quæ sunt agenda indicat. Bona autem est hæc ars, terrere ne pec-

Α μὲν, ἐπιτινοντός αὐτοῦ, πῆ δὲ, ἀνέντος. Σαφέστατα οὖν διὰ Μουσαίου λέλεχται: *Θαυφείτε, ἕνεκεν (48) τοῦ πειράσαι ὑμᾶς παρεγενήθη ὁ Θεός· ὥπως ἵνα γένηται ὁ φόβος αὐτοῦ ἐν ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμαρτήρητε*. Ἐντεῦθεν καλῶς καὶ ὁ Πλάτων μαθὼν, Πάντες (49) μὲν γὰρ, φησὶν, ὡς ἀληθῶς ἀγαθὰ πάσχουσιν οἱ δίκην διδόντες· ὠφελούνται γὰρ, τῷ βελτίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς γίνεσθαι δικαίως κολαζομένοις. Εἰ δὲ ἀγαθὰ πάσχουσιν ὑπὸ τοῦ δικαίου οὐ ἐπανορθούμενοι, καὶ κατὰ Πλάτωνα ὀφθαλμογεῖται ἀγαθὸν εἶναι τὸ δίκαιον (50)· αὐτὸς γοῦν ὁ φόβος ὠφελεῖ, καὶ πρὸς ἀγαθοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐξηύρηται· ὅτι πνεῦμα φοβούμενον (51)· Κύριον ζήσεται· ἢ γὰρ ἐλπίς ἐπὶ τὸν σώζοντα αὐτούς. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος (52) λόγος, δίκην ἐπιτιθεῖς, κριτὴς ἐστίν· περὶ οὗ καὶ Ἡσαΐας λέγει· Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· διορθωτὴν δηλονότι, καὶ κατευθυντῆρα τῶν ἁμαρτιῶν· διὰ τοῦτο μόνος οὗτος οἷός τε ἀφιέναι τὰ πληρμυλῆματα, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ὁλῶν ὁ ταχθεὶς Παιδαγωγὸς ἡμῶν, μόνος ὁ τῆς ὑπακοῆς διακρίναι τὴν παρακοῆν δυνάμενος. Ὁ δὲ ἀπειλῶν δηλὸς ἐστὶ μηδὲν ἐθέλων πράξει κακὸν, μηδὲ ἀπερ ἀπειλεῖ, ἐπιτελέσαι· καταστῆσας δὲ εἰς δέος, τὴν ἐπὶ τὰς ἁμαρτίας ἀνέκοψε φορὰν· καὶ τὸ φιλόανθρωπον αὐτοῦ ἐνδείκνυται, μέλλων ἔτι, καὶ διασαφῶν οἷα πείσονται, εἰ παραμένουσιν ἁμαρτωλοί· οὐχὶ δὲ, ὡς περὶ ὄφις ἐμφύς, ἔδακεν εὐθέως. Ἀγαθὸς ἄρα ὁ Θεός. Καὶ ὁ γὰρ Κύριος εἰς πολλὰ συγχρῆται πρὸ τοῦ ἔργου τῷ λόγῳ· *Τὰ γὰρ βέλη μου (53), φησὶ, συντελέσει αὐτούς· τηκόμενοι λιμῷ καὶ βρώσει ἐργεῶν· καὶ ὑπισθότονος ἀνίατος*. Ὀδόντας θηρίων ἐπαποστελῶ εἰς αὐτούς μετὰ θυμοῦ συρόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐξωθεν ἀτεκνώσει αὐτούς μάχαιρα, καὶ ἐκ τῶν ταμιείων φόβος. Ὡς οὐκ ὀργίζεται (54) τὸ Θεῖον, ἢ τισὶν ἔδοξεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πλεῖστα ἀπέχεται, τὰ πάντα δὲ παρήγαγε τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὑπέδειξεν ὡς πρακτέα. Ἀγαθὴ δὲ αὕτη ἡ τέχνη, ἐκφοβεῖν ἵνα μὴ ἁμαρτωμεν· φόβος γὰρ Κυρίου ἀπωθεῖται ἁμαρτήματα· ἄφοβος δ' (55) οὐ δύνησεται δικαιοθῆναι, φησὶν ἡ Γραφή. Καὶ τὴν κολάσιν ὁ Θεός οὐχ ὑπὸ ὀργῆς (56) ἐπιφέρει, ἀλλὰ τὸ δίκαιον σκοπεῖ· ὡς οὐ συμφέρει παραλειφθῆναι τὸ ἔ-

✕ P. 159 ED. POTTER, 117 ED. PARIS. ^a Exod. xx, 20. ^b Eccli. xxxiv, 14, 15. ^c Isaïæ liii, 6. ^d Deut. xxxii, 25, 24, 25.

(48) *Θαυφείτε, ἕν.* Θαυφείτε, ἕνεκεν γὰρ τοῦ π. Exod. Mox παρεγενήθη ὁ Θεός παρ' ὑμᾶς ὅπ. SYLBURG.

(49) *Πάντες*. Hanc sententiam uberrime tractat et probat Socrates in *Gorgia* Platonis, pag. 525 et seq. edit. Ficini.

(50) *Τὸ δ. Τὸν δ.* Bod.

(51) *Φοβούμενον*. *Φοβουμένωρ*, Ecclesiast. Mox ἐλπίς αὐτῶν ἐπ. Ibid.

(52) *Οὗτος*. Abest a Reg.

(53) *Βέλη μου*. Gr. in 1 *Pædag.*: *Τὰ βέλη μου συντελέσει αὐτούς*. LXX: *Τὰ βέλη μου συντελέσω εἰς αὐτούς*. Vulg. Latina: *Et sagittas meas complebo in eis*. Quod quidem ex Hebræo interpretantur, *extendam contra eos omnia mala*. In nova editione Romana legitur: *Τὰ βέλη μου συμπόλεμήσω εἰς αὐτούς*. Quod vero sequitur *ὀπισθότομος ἀνίατος*, propriè indicat convulsionem corporis in partem posteriorem, quæ accidit ex contractione nervorum,

qui vel in posteriorem, vel in anteriorem partem corpus flectere solent. Verbum Hebraicum *postem amarissimam*, vel *exitialem morbum* significat, qui cito enecat. COLLECT. In Pal. ms. desunt hæc et sequentia, usque ad καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑνός, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μονάδα. SYLBURG. Eadem absunt etiam a Reg. et Bod.

(54) *Οὐκ ὀργίζεται*. Ad hæc congruit etiam Chrysost. : Ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρώπων οὐ πλείους οὐχ οὕτως τῆ τῶν χρηστῶν ἐπαγγελία, ὡς τῷ φόβῳ τῶν λυπηρῶν πρὸς ἀρετὴν ἔλκονται. II. SYLBURG.

(55) *Ἄφοβος δ'*. In vulg. edit. Siracida legitur *θυμὸς δ' ἄδικος* in quibusdam θυμώδης δ' ἀνὴρ. SYLBURG.

(56) *Οὐχ ὑπὸ ὀργῆς*. Deum absque ira punire, docet etiam Lactantius, *De ira Dei*, cap. 17; Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. iv, et præclare Augustinus, *De civitate Dei* lib. xviii, c. 18: *Judicia Dei, inquit, licet occulta multa, tamen injusta nulla*. II. SYLBURG.

καιον δι' ἡμᾶς. Αἰρεῖται δὲ ἕκαστος ἡμῶν τὰς τιμω-
 ρίας, αὐτὸς ἐκὼν ἀμαρτάνων· αἰτία (57) δὲ ἐλομένου
 ὁ Θεὸς ἀναίτιος. Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιο-
 σῶτην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἀδικος ὁ Θεός,
 ὁ ἐπιφέρων τὴν ἐργίην (58); μὴ γένοιτο! Λέγει
 γοῦν ἀπειλῶν Παροξενῶ (59) τὴν μάχαιράν μου,
 καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χεὶρ μου καὶ αὐτὸς ἀν-
 ταποδώσω εἰς τὴν ἐχθρῶν, καὶ τοῖς μισοῦ-
 σιν ἀνταποδώσω. Μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ' αἵ-
 ματος καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα ἀπὸ αἵ-
 ματος τραυματιῶν. Σαφὲς γὰρ ἐνταῦθα ὡς ἄρα οἱ
 μὴ διεγερθέντες τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ μισοῦντες τὸν
 Λόγον, οὐκ ἂν τὴν σφῶν αὐτῶν μισήσαιεν σωτηρίαν,
 ἐκρύβοιεν δ' ἂν τῆς ἐχθρας τὰ ἐπιτίμια. Στέφανος
 ἦρα σοφίας, ἢ φησὶν ἡ Σοφία, φόβος Κυρίου. Σα-
 φέστατα γοῦν διὰ τοῦ Ἀμὸς τοῦ προφήτου, τὴν οἰκο-
 νομίαν μεμίνυκεν ὁ Λόγος τὴν ἑαυτοῦ, Κατέστρεψα
 ὑμᾶς, λέγων, καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα
 καὶ Γόμορρα, καὶ ἐγένεσθε ὡς δαλδὸς ἐξεσπασμέ-
 νου ἐκπιπέρας καὶ οὐδ' ὡς (60) ἐπεστρέψατε πρὸς μέ,
 λέγει Κύριος. Ὅρατε, πῶς ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ὑπὸ
 φιλαγαθίας ζητεῖ· ἐνδείκνυται τε παρὰ τὴν οἰκονο-
 μίαν τῆς ἀπειλῆς ἡσυχῇ τὸ φιλάνθρωπον τὸ ἑαυτοῦ.
 Ἀποστρέψω, φησὶ, τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν,
 καὶ δεῖξω τί ἐστὶ αὐτοῖς. Οὐ γὰρ τὸ πρόσωπον
 Κυρίου ἐπιθλέπει, εἰρήνη καὶ ἀγαλλίασις· οὐ δὲ ἀπέ-
 στραπται, παρείσθους γίνεται πονηρίας. Οὐ βούλε-
 ται οὐγ' ἐφορᾶν τὰ κακά· ἀγαθὸς γὰρ ἐστὶ· παρορῶν-
 τος δὲ αὐτοῦ ἐκονεὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν ἀνθρωπίνην
 γένεσιν ἴσχει κακία. Ἴδε οὖν, φησὶν ὁ Παῦλος,
 χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἐπὶ μὲν τοῖς
 πεσόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σέ, χρηστότητα,
 ἐὰν ἐπιμνήσῃς τῇ χρηστότητι, τουτέστι τῇ εἰς
 Χριστὸν πίστει. Ἐπειτα δὲ τῷ ἀγαθῷ, ἢ φύσει ἀγα-
 θὸς ἐστίν, ἢ μισοπονηρία. Διὸ καὶ κολάζειν μὲν αὐ-
 τὸν ἐμολογῆσαιμὲν τοὺς ἀπίστους· ἢ γὰρ κολάσις (61)
 ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κολαζομένου· ἐστὶ
 γὰρ ἐπανόρθωσις ἀντιτείνοντος· τιμωρεῖσθαι δὲ, μὴ
 βούλεσθαι. Τιμωρία δὲ ἐστὶν ἀνταπόδοσις κακοῦ, ἐπὶ
 τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναπεμπομένη. Οὐκ
 ἂν δὲ ἐπιθυμήσῃ (62) τιμωρεῖσθαι· ὁ ὑπὲρ τῶν
 ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς προσεύχεται διδάσκων. Ἀλλὰ
 ὅτι μὲν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ ἅπαντες (63) ὁμολογοῦσιν
 αἱ πάντες· ὅτι δὲ καὶ δίκαιος ὁ αὐτὸς Θεός, οὐ μοι

⌘ P. 140 ED. POTTER, 118 ED. PARIS. ^a Eccli.
^b Eccles. i, 22. ^c Amos iv, 11. ^d Deut. xxxii, 20.

(57) Αἰτία. Hanc notionem respicit iterum Cle-
 mens Strom. i, pag. 271, 311, Strom. ii, p. 395;
 Strom. iv, p. 535; Strom. v, p. 615; Strom. vii,
 p. 705, 714. Clement. n. homil. 15, c. 8: Καὶ γὰρ
 εἴρηται τινὲς Ἑλλήνων σοφῶν Αἰτία ἐλομένων, Θεὸς
 ἀναίτιος. Etenim dictum est a quodam inter Græcos
 sapiente: Culpa eligentium est, Deus culpa vacat.
 Pari modo apud Lucianum De mercede conductis, in
 fine: Μέμνησο τοῦ σοφοῦ λέγοντος, ὡς Θεὸς ἀναί-
 τιος, αἰτία δ' ἐλομένου. Et ut eujusdam veterum
 profertur in falsi Origenis Commentario ad Job.
 xxxviii, 7. Justin. M., Apol. i, p. 86, edit. Oxon.
 e Platone recitat: Ὅστε καὶ Πλάτων εἰπὼν, Αἰτία
 ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος. Quæ verba exstant in
 Platonis De repub. lib. x. paulo ante finem. Conf.
 Theodoretus, Sermon. 6. De curandis Græcorum af-
 fect. ; Eusebius, Præparat. evanij. lib. v; Adversus

cemus: Timor enim Domini peccata extrudit: Qui
 est autem sine timore, non poterit justificari, inquit
 Scriptura ^a. Deus autem non ex ira irrogat suppli-
 cium, sed quod justum est, considerat; nempe
 quod propter nos non expediat prætermitti quod
 justum est. Unusquisque autem nostrum suppli-
 cium eligit, cum sponte peccat: culpa est autem
 ejus, qui eligit; in Deum autem culpa conferri ne-
 quit. Si autem injustitia nostra Dei justitiam com-
 mendat, quid dicemus? Nunquid est Deus injustus,
 qui infert iram? Absit ^b! Dicit itaque minans:
 Accipiam gladium meum, et apprehendet judicium
 manus mea, et ipse retribuam jus inimicis, et
 iis, qui oderunt me, retribuam. Inebriabo sagittas
 meas sanguine, et gladius meus comedet carnes a
 sanguine vulneratorum ^c. Hic ergo apertum est,
 quod qui non sunt inimici veritati, neque Verbum
 eiderunt, illi suam ipsorum salutem odio non ha-
 buerunt, sed inimicitiarum pœnas effugerunt. Corona
 itaque sapientiæ, inquit Sapientia, timor Domini ^d.
 Apertissime autem per Amos prophetam sui consilii
 rationem Verbum significavit: Everti vos, di-
 cens, sicut Deus evertit Sodomam et Gomorrhham, et
 fuistis sicut torris extractus ab igne: et ne sic qui-
 dem ad me conversi estis, dicit Dominus ^e. Videte
 quomodo Deus propter suam bonitatem requirit
 pœnitentiam: et in ipsa minarum intentione tacite
 ostendit suam in homines benevolentiam: Avertam,
 inquit, faciem meam ab ipsis, et ostendam quid erit
 ipsis ^f. Ubi enim Domini facies respicit, illic est pax
 et exsultatio. Ubi autem faciem avertit, ingreditur
 vitium. Non vult ergo mala intueri: bonus enim
 est; sed cum ipse oculos avertit, sua sponte propter
 humanam infidelitatem ortum habet vitium. ⌘ Vide,
 ergo, inquit Paulus ^g, bonitatem et severitatem Dei.
 In eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te au-
 tem bonitatem, si permanseris in bonitate, hoc est
 fide in Christum. Eum autem, qui bonus est, qua-
 tenus natura bonus est, sequitur odium vitii. Et
 ideo fatebor quidem cum castigare infideles (casti-
 gatio enim est bono et utilitati ejus, qui castigatur;
 est enim ejus, qui resistit, correctio), ulcisci autem
 non velle. Est autem ultio, retributio mali quod im-
 mittitur, ad utilitatem ejus, qui ulciscitur. Ulcisci

¹, 27, 28. ^b Rom. iii, 5, 6. ^c Deut. xxxii, 41, 42.
^d Rom. xi, 22.

D Hieroclem, p. 542, 544; Gregorius Nazianz., Contra
 Julianum Invectiv. 1.

(58) Ὁργίην. Κατ' ἄνθρωπον λέγω addit Pau-
 lus.

(59) Παροξενῶ. Παροξενῶ ὡς ἀστραπὴν τὴν μ.
 Bibl. Græc. Mox, καὶ ἀποδώσω δίκ. Dein, μισοῦσίν με
 ἀντ. Mox, κρέα ἀφ' αἵματ. Ibid.

(60) Ὡς. Ὅπως. Bibl. Græc.

(61) Ἡ γὰρ κολάσις. Perimus enim, si perea-
 mus. Cyprianus epist. 4, l. iv; Ambrosius in psal.
 cxviii, serm. 9. R SYLBURG.

(62) Ἐπιθυμήσῃ. Cum potentiali ἂν magis con-
 gruit ἐπιθυμήσαι, vel Atticum ἐπιθυμήσεις. Id.

(63) Καὶ ἅπαντες. Pro ἅπαντες rectius cum C.
 legimus ἅκοντες, invit. Alioqui pro ea legi posset
 etiam μόνος καὶ ὄντες, ut paulo post. Id.

autem non desideraverit, qui pro iis, qui nos calumniantur, nos orare docuit ^a. Aique quod bonus sit Deus, omnes confitentur. Quod autem idem quoque Deus **52** justus sit, non est mihi plurimis verbis opus, si evangelicam Domini vocem adduxero. Unum quidem ipsum dicit: *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut etiam mundus credat, quod tu me miseris. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicut nos unum sumus: ego in ipsis, et tu in me, ut sint perfecti in unum* ^b. Unum autem est Deus, et ultra unum, et supra ipsam unitatem. Et ideo particula illa, *Tu*, demonstrativam habens emphasim, eum, qui vere solus est, qui fuit, et est, et erit, Deum ostendit. In quibus tribus temporibus ponitur unum nomen, nempe *Qui est* ^c. Quod autem *is* ipse, qui solus Deus est, ipse quoque solus et vere justus sit, in ipso testabitur Dominus Evangelio, dicens: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, illi quoque mecum sint, ut contemplantur gloriam meam quam dedisti mihi, quod dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater juste, et mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, et illi cognoverunt, quod tu me miseris, et notum eis feci nomen tuum, et notum faciam* ^d. Hic est qui reddit peccata patrum in filios iis qui oderunt, et faciens misericordiam iis qui diligunt ^e. Qui enim hos quidem statuit *a dextris* ^f, illos vero *a sinistris*, quatenus quidem Pater, cum sit bonus, mente concipitur, id solum quod est, *bonus* ^g, appellatus est: quatenus vero Filius, cum sit Verbum ejus, in Patre est, justus appellatur ex mutua, quæ est inter se, relatione, ut sit dilectionis æqualitate dimensum nomen potentiae: *Virum*, inquit, *secundum opera sua judicabit* ^h, Deo bono statere nobis justitiæ faciem, Jesum, notum faciente; ✠ per quem etiam, tanquam ex æquali trutina, Deum cognovimus. De eo quoque aperte dicit Sapientia: *Misericordia enim et ira cum ipso. Dominus enim his utrisque solus est potens, iram effundens ad propitiationem ex magna sua misericordia. Ita etiam ejus*

α χρι̅ πλειόνων ἐν λόγων, τὴν Εὐαγγελίον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνήν (64). Ἐνα μὲν αὐτὸν λέγει, Ἴνα πάντες ἐν ᾧσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί· Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῶν ἐν ᾧσιν· Ἴνα καὶ (65) ὁ κόσμος πιστεύῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, Ἴνα ᾧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, Ἴνα ᾧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν. Ἐν δὲ ὁ Θεὸς, καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μονάδα. Διὸ καὶ τὸ Σὺ μόριον, δεξιτικὴν ἔχον ἔμφασιν, τὸν ὄντως μόνον ὄντα, ὃς ἦν (66), καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, δείκνυσι Θεὸν καθ' ὧν τριῶν χρόνων ἐν ὄνομα καί-ται, ὁ ᾧν. Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς μόνος ᾧν Θεὸς καὶ δίκαιός ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ μόνος, καὶ ὄντως, ἐν τῷ αὐτῷ μαρτυρήσει Κύριος Εὐαγγέλιον, λέγων Πάτερ, ὅς ἐδωκάς (67) μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ᾧσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν ἔδωκάς μοι· ἔτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δίκαιε· καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δέ σε ἔγνω, κἀκεῖνοι ἔγνωσαν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας, καὶ ἐγνώρισά αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀποδιδούς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα τοῖς μισοῦσι, καὶ ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν. Ὁ γὰρ ἰστὰς τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων, καθὼ μὲν Πατὴρ νοεῖται, ἀγαθὸς ᾧν, αὐτὸ μόνον ὃ ἐστὶ κέκληται ἀγαθός (68)· καθὼ δὲ Υἱός, ᾧν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶ, δίκαιος προσαγορεύεται, ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως ἀγάπης ἰσότητι μεμετρημένον ὄνομα δυνάμεως· Ἄνδρα, φησὶ, κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει (69)· ἀγαθοῦ ζυγοῦ πρόσωπον ἡμῶν δικαιοσύνης, τὸν Ἰησοῦν, γνωρίσαντος τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὸν Θεόν, οἷον ἐκ τρυφάνης (70) ἰσοσθενοῦς, ἔγνωμεν. Ἐπὶ τούτου καὶ ἡ Σοφία διαρρήδην λέγει· Ἐλεος γὰρ (71) καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ. Κύριος γὰρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος δυνάστης, ἐξέλασμον ἐκχέων ὀργὴν κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ· ἔλεος γὰρ καὶ ἐλέγχου σκοπὸς ἢ πῶν ἐλεγχόμενων σωτηρία. Ναὶ μὴν ὅτι ἀγαθὸς αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμολογήσει Λόγος, Ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστὶν ἐπὶ τοὺς ἀγα-

✠ P. 141 ED. POTTER, 119 ED. PARIS. ^a Matth. v, 44. ^b Joan. xvii, 21, 22, 23. ^c Exod. iii, 14. ^d Joan. xvii, 24, 25, 26. ^e Exod. xx, 5, 6. ^f Matth. xx, 21; xxv, 35. ^g Matth. xix, 17. ^h Eccl. xvi, 15.

(64) *Εὐαγγέλιον... φωνήν*. Theophilus ad Autolyt. lib. iii, p. 126, edit. Paris.: Ἡ δὲ εὐαγγέλιος φωνὴ ἐπιτατικώτερον διδάσκει. Vox Evangelica vehementius docet.

(65) *Kal*. Abest a Joan. Mox, καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς. Ibid. Dein, ἡμᾶς ἐσμέν, Ibid.

(66) *Ὁς ἦν*. Apoc. xi, 17: Ὁ ᾧν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος.

(67) *Ἐδωκάς*. Δέδωκάς Joan. — Mox, καὶ οὗτοι πρὸ κἀκεῖνοι Ibid.

(68) *Ἀγαθός*. Lowthius mavult ἀγαθόν.

(69) *Κρίνει*. Κρίνει, Ecclesiast.

(70) *Τρυφάνης*. Hæc explicat Clemens sub finem cap. 9 hujus libri: Καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν ἀγαθὴν κατήγγειλε δικαιοσύνην· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, λέγων, οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Αὕτη ἡ ἀντιταλαντεύουσα γνώσις ἐπίσης δικαιοσύνης ἀρχαίας σύμβολον. *Isque primus e cælis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret:*

Dei Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem, nisi Filius. Hæc reciproca et ex æquo ponderans cognitio primæ justitiæ symbolum. Conf. Joan. xii, 45; xiv, 9.

(71) *Ἐλεος γὰρ*. Hæc sic scribe et distingue: Ἐλεος γὰρ καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ· Κύριος γὰρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος· δυνάστης ἐξέλασμων, ἐκχέων ὀργὴν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. *Misericordia enim et ira est cum illo; solus enim ambarum dominus est: Potens propitiationum, effundens iram. Secundum multam misericordiam ejus, sic etiam correctio ejus.* Siracides hoc modo scribit, cap. xvi, 12, 13: Ἐλεος γὰρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτοῦ· δυνάστης ἐξέλασμων, καὶ ἐκχέων ὀργὴν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ πολὺς ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Ἄνδρα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει. Hæc porro verba, Κύριος γὰρ, ἀμφοῖν οὗτος μόνος, sunt παρενθήκη Clementis. Sylburgius εὐλαστον scribi voluit pro εὐλαστον.

πιστους καὶ πενηρέας καὶ προσέτι, Γίνεσθε ἀ-
κίρμονες, λέγων, καθὼς ὁ Πατήρ (72) ὑμῶν ἀ-
κίρμων ἐστίν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁπηνίκα διαρρήδη
λέγει· Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ (73) μου, ὁ ἐν
τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπὶ τούτοις ἀθίς· Ὁ Πατήρ μου,
φρὴν, ἐπιλάμπει τὸν ἥλιον τὸν αὐτοῦ ἐπὶ πάντα.
Παρασημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα τὸν
ἀγαθόν, καὶ δημιουργόν εἶναι ὁμολογεῖ· δίκαιος δὲ ὁ
δημιουργός εἶναι οὐκ ἀντιλέγεται. Καὶ πάλιν, Ὁ Πα-
τήρ (74) μου, φρὴν, βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδί-
κους· καὶ καθὼς μὲν βρέχει, δημιουργός ὑδάτων ἐστὶ
καὶ νεφῶν καθὼς (75) δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ
καὶ ἀρετῆς· ὡς δὲ ἀγαθός, ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους
ὁμοίως. Σαφέστατον τοίνυν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι
θεὸν συλλογιζόμεθα, ὡδὲ πως, ὅτι, Ὁψομαι τοὺς
οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου· καὶ, Ὁ κτίσας
τοὺς οὐρανοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικεῖ· καὶ, Ὁ
οὐρανὸς θρόνος σου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐφαλλεν· ὁ
δὲ Κύριος φρὴν ἐν τῇ προσευχῇ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν
τοῖς οὐρανοῖς· οὐρανοὶ δὲ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον
εἰσίν. Ἀναντιρρήτον ἔρα μὴ οὐχὶ τὸν υἱὸν εἶναι τὸν
Κύριον τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ δὲ ὁ κτίστης πρὸ πάντων
ὁμολογεῖται δίκαιος, υἱὸς δὲ τοῦ δημιουργοῦ ὁ Κύριος,
υἱὸς ἔρα τοῦ δικαίου ὁ Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦ-
λος φρὴν· Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ
πεφανέρωται· καὶ πάλιν, ἵνα μᾶλλον ὑπολάβῃς Θεόν·
δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ
εἰς πάντα τοὺς (76) πιστεύοντας· οὐ γὰρ ἐστὶ δια-
στολή. Καὶ προσέτι μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ, μετ' ὀλίγα
ἐπιφέρει· Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Θεοῦ· πρὸς τὴν ἔνδει-
ξιν (77) τοῦ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιούντα
τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν. Τὸ δὲ δίκαιον ἀγαθόν
εἶδός, φαίνεται πως λέγω· Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἄγιος,
καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή· καὶ κατὰ
τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἄμφω τάσων τὰ ὀνόματα.
Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτοῦ.
Ὁ αὐτός ἔρα Πατήρ αὐτοῦ, ὁ ἐν ὧν, πολλαῖς μνησό-
μενος δυνάμεσι· καὶ τοῦτο ἦν τὸ, Οὐδεὶς ἔγνω τὸν
Πατέρα, πάντα αὐτὸν ἔντα, πρὶν ἔλθειν τὸν Υἱόν.
Ὅς εἶναι (78) ταῖς ἀληθείαις καταφανές τὸ τῶν
συμπάντων (79) Θεόν ἓνα μόνον εἶναι, ἀγαθόν, δι-
καιον, δημιουργόν, Υἱόν ἐν Πατρὶ, ὃ ἡ δόξα εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (80). Ἀμήν. Ἀλλ' οὐδὲ
ἀλλότριον τοῦ σωτηρίου Λόγου, κηδεμονικῶς λοιδο-

reprehensio^a; misericordiae enim et reprehensionis
scopus salus est eorum qui reprehenduntur. Jam
vero quod bonus sit idem Deus et Pater Domini
nostri Jesu Christi, idem Verbum rursus confitebi-
tur, dicens eum esse *bonum in ingratos et in impro-
bos*; et praeterea dum dicit: *Estote misericordes,*
sicut Pater vester est misericors^b. Quin etiam quando
aperte dicit: *Nemo bonus nisi Pater meus, qui est*
in caelis^c. Deinde rursus: *Pater*, inquit^d, *meus*
solem suum splendere facit super omnes. Illic notan-
dum est quod Patrem suum, qui bonus est, opifi-
cem quoque et creatorem esse fatetur. Quod autem
justus sit creator, nulla est controversia. Et rur-
sus: *Pater meus*, inquit, *pluit super justos et in-
justos*^e; et quatenus quidem pluit, est aquarum et
nubium opifex; quatenus autem super omnes,
juste et cum virtute diligit aequilibrium: tanquam
bonus autem, *super justos et injustos* similiter.
Apertissime ergo unum et eundem esse Deum ra-
tiocinatione colligimus, hoc modo: *Videbo caelos*
opera digitorum tuorum^f; et, *Qui creavit caelos, in*
caelis habitat: et, *Caelum sedes tua*, Spiritus sanctus
cecinit^g: Dominus autem dicit in preceatione: *Pa-
ter noster, qui es in caelis*^h; Caeli autem sunt ejus,
qui mundum creavit: contradici ergo non potest,
quin Dominus sit filius Opificis. Quod si ante omnia
in confesso est, justum esse Creatorem: Opificis
autem filius est Dominus; ejus ergo, qui est justus,
filius est Dominus. Quocirca Paulus quoque dicit:
*Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est*ⁱ. Et
rursus, ut magis Deum censeas: *Justitia autem Dei*
per fidem Jesu Christi in omnes credentes. Non est
enim distinctio. Et praeterea ferens testimonium
veritati, paulo post subjungit: *In tolerantia Dei:*
ad ostensionem quod sit idem justus, et justificans
eum, qui est ex fide, Jesus. Quod autem justum est,
id bonum esse nosse apparet, & cum dicit^k: *Quare*
lex quidem sancta, et praecipuum sanctum, et justum,
et bonum, de eadem potestate utrumque nomen
usurpans. Atqui nullus est etiam bonus, nisi Pater
ejus^l. Idem est ergo Pater ejus, qui, cum unum
sit, multis significatur potestatibus. Et hoc sibi
volebat illud: *Nemo novit Patrem*^m, qui quidem
erat ipse omnia, priusquam veniret Filius: ut sit

⊗ P. 112 ED. POTTER, 120 ED. PARIS. ^a Eccl. xvi, 12, 13. ^b Luc. vi, 35, 36. ^c Matth. xix, 17.
^d Matth. v, 45. ^e Ibid. ^f Psal. viii, 4. ^g Ibid. ii, 4; x, 5; cii, 19. ^h Matth. vi, 9. ⁱ Rom. iii, 21, 22.
^j Ibid. 26. ^k Rom. vii, 12. ^l Matth. xix, 17. ^m Luc. x, 22; Joan. xvii, 25.

(72) Ὁ Π. Καὶ ὁ Π. Luc.

(73) Εἰ μὴ ὁ Π. Paulo infra eodem modo hoc
Christi dictum recitat. Sed Evangelistae omnes ha-
bent, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Matth. xix, 17; Marc. x,
18; Luc. xviii, 19.

(74) Ὁ Πατήρ. Evangeliorum sensum, non verba,
pro more suo, praebet.

(75) Καθὼς. Καθὼς δὲ ἐπὶ πάντας δικαίους, ἰσοστ.
Pal. ms. Haud scio an melius δικαίους, aut dativo
casu δικαίω καὶ ἀρετῇ. SYLB. — Scribe καθὼς δὲ ἐπὶ
πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ, καὶ μετ' ἀρετῆς. Frustra
est doctissimus Sylburgius. HEINSIUS.

(76) Εἰς πάντα τοὺς. Εἰς πάντα καὶ ἐπὶ πάν-
τας τοὺς, apud Paulum.

(77) Ἐνδείξιν. Ἐνδείξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ,

ἢ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δι-
καιούντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ, apud Paulum, δικαι-
κούντα pro δικαιούντα, Reg.

(78) Ὅς εἶναι. Cl. Bullus, *Defensionis fidei Ni-
caenae* sect. 2, cap. 6, p. 89, ad haec verba dicit:
«He lectori non prorsus stupido, monitore non
opus est, ut intelligat, Filium in Patre et cum Pa-
tre statui universorum Deum, qui solus sit bonus
et justus Opifex, cuique proinde gloria in aeternum
ascribi debeat.»

(79) Τῶν συμπ. Fortasse melius τὸν συμ. SYL-
BURG.

(80) Τῶν αἰώνων. Haec verba abesse a Pal. ms.
testatur Sylburg. Absunt etiam a Reg. et Bod.

vere apertum, quod qui est universorum Deus, unus solus sit, bonus, justus, opifex, Filius in Patre, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Sed neque a salutari Verbo est alienum, dum cura aliquorum ab eo geritur convitiari. Etenim, hoc quoque est medicamentum divinæ benignitatis, ex quo efflorescit rubor pudoris, et ad peccandum subit verecundia. Si enim oportet vituperare, oportet etiam conviciari: quando animam, quæ dolere desiit, tempus est non lethaliter sauciare, sed salubriter, ita ut exiguo dolore mortem æternam lucretur. In pædagogia autem ejus magna est sapientia, et varia est ejus administrationis ratio ad salutem. Bonis enim fert testimonium Pædagogus. Vocatos autem, ad meliora evocat; et eos, qui ad injuriam faciendam properant, ab impetu avertit, et ad vitam meliorem sese traducere hortatur. Non est enim alterum absque testimonio, cum alteri fertur testimonium: et gratia est maxima, quæ proficiscitur ex testimonio. Porro autem iræ quoque affectio (si ira vocanda sit ejus admonitio) est plena benevolentiae in homines, Deo ad affectiones descendente propter hominem, propter quem Verbum Dei homo factus est.

53 CAP. IX.

Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus pædagogicæ Verbi.

Omnibus ergo viribus, humanæ naturæ Pædagogus, divinum nostrum Verbum, utens omnibus sapientiæ machinis, infantes conservare aggressus est, admonens, reprehendens, increpans, arguens, minans, sanans, promittens, gratificans, multis quibusdam veluti frenis a ratione alienas humanæ naturæ appetitiones alligans. Ut ergo paucis dicam, in nos ita se gerit Dominus, ut nos in nostros filios. *Sunt tibi filii? castiga eos*^a, suadet Sapientia, *et inflecte eos a juventute sua. Sunt tibi filiae? attende corpori earum, et ne vultum tuum apud eas exhilaraveris.* Atqui liberos nostros, filios et filias, valde et supra quodcunque aliud amamus. Quoniam autem iis, qui ad gratiam loquuntur, parum est quod molestia non afficiunt; qui autem ad utilitatem acerbi sunt, etsi in præsentia molesti sint, in futuram postea ætatem beneficio afficiunt; non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectavit delectationem. Quare jam benignæ illius pædagogicæ modum percurramus cum prophetico testimonio. Est ergo admonitio cum cura conjuncta vituperatio, quæ intelligentiam parit. Talis est Pædagogus admonitor, ut quando dicit in Evangelio: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis*^b?

✕ P. 143 ED. POTTER, 121 ED. PARIS. ^a Eccli. vii, 25, 26. ^b Matth. xxiii, 37.

(81) Ἐνθα. Ἐνταῦθα, Bod.

(82) Νουθετῶν. Tertull. Ad uxor. lib. ii, cap. 2: *Jubet et suadet, et præcipit et hortatur, et rogat et comminatur.* Clemens superius in *Protrept.* pag. 6: ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύσει, προτρέπει, νουθετεῖ, σώζει, φυλάττει. Mox, ἐπιτιμῶν abest a Bod., Reg.

ρεῖσθαι. Καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο τῆς θείας φιλοφροσύνης φάρμακον, ἐξ οὗ τὸ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα ἐξανθεῖ, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν αἰσχύνῃ παρεισδύεται· εἰ γὰρ φέξαι χρὴ, καὶ λοιδορεῖσθαι δεῖ· ἔνθα (81) τὴν ἀπηλλαγμένην ψυχὴν καιρὸς ἐστὶ τρωῖσαι, οὐ θανασίμως, ἀλλὰ σωτηρίως, ὀλίγη ἀλγυδόνως αἰδῖον κερδάναντα θάνατον. Πολλὴ δὲ ἡ σοφία περὶ τὴν παιδαγωγίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ τρόπος τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ ποικίλος εἰς σωτηρίαν. Προσμαρτυρεῖ μὲν γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ὁ Παιδαγωγός· ἐκκαλεῖται δὲ τοὺς κλητοὺς ἐπὶ τὰ βελτίω, καὶ τοὺς ἀδικεῖν σπεύδοντας ἀποτρέπει τῆς ὁρμῆς· μεταθέσθαι δὲ εἰς ἀμείνω βίον παρακελεύεται. Οὐχ ἕτερον γὰρ ἀμαρτυρον, θατέρου προσμαρτυρουμένου· ἢ τε χάρις ἐκ μαρτυρίας μεγίστη. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπαθὲς τῆς ὀργῆς (εἰ δὲ ὀργὴν τὴν νουθεσίαν αὐτοῦ χρὴ καλεῖν) φιλόανθρωπόν ἐστιν, εἰς πάθη καταβαίνοντος τοῦ θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, δι' ὃν καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦ. Θ.

Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργετεῖν, καὶ κολάζειν δικαίως· ἐν ᾧ, τίς ὁ τρόπος τῆς Παιδαγωγίας τοῦ Λόγου.

Παντὶ τοίνυν σθένει ὁ τῆς ἀνθρωπότητος Παιδαγωγός, ὁ θεῖος ἡμῶν Λόγος, πάσῃ καταχρώμενος σοφίας μηχανῇ, σώζειν ἐπιβέβληται τοὺς νηπίους, νουθετῶν (82), ἐπιτιμῶν, ἐπιπλήττων, ἐλέγχων, ἀπειλούμενος, ἰώμενος, ἐπαγγελλόμενος, χαριζόμενος· πολλοῖς τισὶν οἰονεὶ χθλινῶς τὰς ἀλόγους τῆς ἀνθρωπότητος δεσμεύων ὁρμάς. Συνελόντι γοῦν εἰπεῖν, οὕτως ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς πρὸς τὰ τέκνα ἡμῶν. *Τέκνα σοὶ ἐστί; παιδεύσον αὐτὰ*, ἡ Σοφία παραινεῖ· *καὶ κάμψον* (83) *αὐτὰ ἐκ νεότητος αὐτῶν.* *Θυγατέρες σοὶ εἰσὶ; πρόσεχε τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ μὴ ἰλαρώσης πρὸς αὐτὰς τὸ πρόσωπόν σου.* Καὶ τοὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, υἱός τε καὶ θυγατέρας, σφόδρα καὶ ὑπὲρ πᾶν ὁτιοῦν ἀγαπῶμεν. Ἐπεὶ δ' οἱ μὲν πρὸς χάριν ὁμιλοῦντες, ὀλίγον ἀγαπῶσιν ὁ (84) μὴ λυποῦσιν, οἱ δὲ πρὸς ὠφέλειαν ἐπιστύφοντες, εἰ καὶ παραυτίκα λυπηροὶ, ἀλλὰ εἰς τὸν ἔπειτα εὐεργετοῦσιν αἰῶνα· οὐ τὴν παραυτίκα ἡδονὴν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐσχόπησε τρυφήν. Ἐπίωμεν δὲ ἤδη καὶ τὸν τρόπον αὐτοῦ τῆς φιλοφροσύνης παιδαγωγίας μετὰ μαρτυρίας προφητικῆς. Νουθετήσις μὲν οὖν ἐστὶ, φόγος κηδεμονικῆς, νοῦ ἐμποητικῆς. Τοιοῦτος ὁ Παιδαγωγός νουθετῶν, ὡς κὰν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγων· *Ποσάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν* (85) *τὰ τέκνα σου, ἕν τρέπον ὄρνις*

(83) Κάμψον. Κάμψον ἐκ νεότητος τὸν τρώχην αὐτῶν, Ecclesiast.

(84) Ὁ. Ὁ positum pro ὅτι, seu διό, nisi malis ὅ, id est ἐφ' ᾧ, eo quod. SYLBERG. — Lege ὄν. LOWTH.

(85) Συναγαγεῖν. Ἐπισυναγαγεῖν, ut mox, ἐπισυράγει, Evang. Deim, *recsita* ἐαυτῆς, ibid.

συνάγει τὰ ροσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐ-
 τῆς (86), καὶ οὐκ ἠθελήσατε; αὐθίς τε ἡ Γραφή
 νοουθετεῖ· Καὶ ἐμίχενον, λέγουσα, τὸ ξύλον καὶ τὸν
 λίθον· καὶ ἐθυμίασαν τῇ Βάαλ. Μέγιστον γὰρ τε-
 κμήριον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, ὅτι, καίτοι σαφῶς
 εἰδὼς τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ ἐκλακτίσαντος λαοῦ καὶ
 ἀποσκρτήσαντος, ὁμοῦς ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παρακαλεῖ,
 καὶ φησι διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἐν μέσῳ
 σκορπίων σὺ κατοικεῖς· πλὴν λάλησον αὐτοῖς,
 ἕνα ἄρα ἀκούσωσιν. Ἀλλὰ καὶ τῷ Μωσεί (87)· Πο-
 ρεῦον, φησὶ, καὶ εἰπὲ τῷ Φαραῶ, ἵνα ἐξαποστείλῃ
 τὸν λαόν· ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ μὴ ἐξαποστείλῃ (88)
 αὐτούς. Ἐμφαίνει γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ θεῖον, προει-
 δὼς τὸ ἐσόμενον, καὶ τὸ φιλάνθρωπον τὸ αὐτοῦ, τῷ
 αὐτεξουσίῳ τῆς ψυχῆς ἀφορμᾶς μετάνοίας χαριζό-
 μενος. Νοουθετεῖ δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου, κηδόμενος τοῦ
 λαοῦ (89), ὁπρηνίκα λέγει· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεί-
 λεσιν (90) αὐτῶν τιμῶσι με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν
 πέφρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ· τοῦτό ἐστι φόβος ἐλεγκτικός.
 Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκα-
 λίας (91), ἐντάλματι ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα ἡ κηδε-
 μονία, φανερώσασα τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ παραλλήλου
 δείκνυσι τὴν σωτηρίαν. Ἐπιτίμησις δὲ ἐστὶ φόβος
 ἐπ' αἰσχροῖς, οἰκειῶν πρὸς τὰ καλὰ τοῦτο ἐνδεί-
 κνυται· διὰ Ἰερεμίου· Ἰσραὴλ θηλυμανεῖς ἐγενήθη-
 σαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ
 ἐχρεμέτιζεν (92). Μὴ ἐπὶ τοῦτοις οὐκ ἐπισκέψομαι,
 λέγει Κύριος, ἢ ἐν λαῷ τῷ τοιοῦτῳ οὐκ ἐκδικήσει
 ἡ ψυχὴ μου; Παραπλέκει δὲ πανταχοῦ τὸν φόβον,
 ὅτι φόβος (93) Κυρίου, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Καὶ πάλιν
 διὰ Ὠσηέ· Οὐκ ἐπισκέψομαι, φησὶν, αὐτούς; ὅτι
 αὐτοὶ μετὰ τῶν πόρνῶν συνεπέλεκτο, καὶ μετὰ
 τῶν τεταλεσμένων ἔθων, καὶ ὁ λαὸς (94) ὁ συνῶν
 συνεπλέκετο πόρνη. Δείκνυσιν αὐτῶν φανερώτερον
 τὸ ἀμαρτήμα συνέναι αὐτοὺς ὁμολογῶν, ὡς ἐκόντας
 ἀμαρτάνοντας. Καὶ ἡ σύνεσις ἕψις ἐστὶ ψυχῆς, διὸ
 καὶ ὁ Ἰσραήλ, ὁ ἔρων τὸν Θεόν (95), τουτέστιν, ὁ συνῶν
 τὸν Θεόν. Μέμφις δὲ ἐστὶ φόβος, ὡς ὀλιγορούτων, ἢ
 ἀμελούντων. Κέχρηται τῷ τρόπῳ τούτῳ τῆς παιδα-
 γωγίας διὰ Ἡσαίου λέγων· Ἀκουε, οὐρανέ, καὶ
 ἐνωτίξου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· Υἱὸς ἐγέν-
 ησα καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν· Ἐγὼ
 βοῶς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τῷ
 κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Πῶς γὰρ
 οὐ δεῖνόν, εἰ ὁ εἰδὼς τὸν Θεόν, οὐ γνώσεται τὸν Κύ-
 ριον, ἀλλ' ὁ μὲν (96) βοῶς καὶ ὄνος, τὰ νωθῆ ζῶα καὶ

A Et rursus Scriptura admonet: Et mœchali sunt,
 dicens, in lignum et lapidem, et suffumigarunt Baal^a.
 Maximum autem signum est ejus benignitatis, quod
 licet aperte sciret impudentiam populi, qui recalci-
 trabat et resiliebat, aperte tamen adhortatur ad
 pœnitentiam, et dicit per Ezechiel: *Fili hominis,*
in medio scorpionum tu habitas; verumtamen lo-
quere ipsis, si forte audierint^b. Quin etiam Moysi
 dicit: *Vade, et dic Pharaoni, ut emittat populum:*
ego autem novi, quod non emittet ipsos^c. Utrumque
 enim aperte ostendit, et divinitatem, ex præscientia
 futuri; et benignitatem, eo quod libero animi arbi-
 trio largitus sit occasionem pœnitentiæ. Admonet
 etiam per Isaiam, populi curam gerens, quando
 dicit: *Hic populus labiis me honorat, cor autem*
eorum longe est a me; hæc est vituperatio coar-
guens: Frustra autem me colunt, docentes doctrinas,
mandata hominum^d: hic curatio, cum peccatum
 manifestavit, e vestigio salutem ostendit, increpatio
 autem est propter turpia vituperatio, quæ ad honesta
 conciliat. Hoc ostenditur per Jeremiam: *Equi*
in feminas insanientes facti sunt: unusquisque ad
uxorem proximi sui hinniebat. Nunquid propter hæc
non visitabo, dicit Dominus, vel in populo tali non
vindicabit anima mea^e? Conjungit autem ubique
 timorem, quod timor Domini sit principium sensus^f;
 et rursus per Osee: *Non visitabo, inquit, ipsos? quo-*
niam ipsi cum meretricibus commiscebantur, et cum
initiatas sacrificabant, et populus, qui intelligebat,
conjungebatur cum meretrice^g. Eorum peccatum
 ostendit apertius, dum eos intelligere fatetur, ut qui
 sua sponte et consulto peccarent. Intelligentia au-
 tem est animæ oculus, et ideo Israel est, qui Deum
 videt; hoc est qui Deum intelligit. Querela autem est
 vituperatio, tanquam eorum qui contemunt, vel
 negligunt. Hoc modo pædagogicæ usus est per Isaiam,
 dicens: *Audi, cælum, et ausculta, terra, quoniam Do-*
minus locutus est: Filios genui et extuli, ipsi vero me
nihili duxerunt. Novit bos possessorem, et asinus præ-
sepe domini sui; Israel autem me non cognovit^h.
 Quomodo enim non est indignum, si qui novit Deum,
 non cognoscat Dominum; sed bos quidem et asinus,
 quæ sunt inertia et stulta animalia, noverint eum, qui
 ipsa alit, Israel autem iis a ratione alienior inveniatui?
 D Et cum per Jeremiam pluribus de populo questus
 esset, subjungit: *Et me reliquerunt, dicit Domi-*

✠ P. 144 ED. POTTER, 122 ED. PARIS. ^a Jer. iii, 9; vii, 9; xi, 15; xxxii, 29. ^b Ezech. ii, 6, 7.
^c Exod. iii, 18, 19. ^d Isa. xlix, 15. ^e Jer. v, 8, 9. ^f Prov. i, 7. ^g Os. iv, 14. ^h Isa. i, 2, 5.

(86) Αὐτῆς. Abest ab Evang. Paulo post Ezechielis et Moysis sensum potius, quam verba, refert.

(87) Μωσεί. Μωϋσεῖ Reg.

(88) Ἐξαποστείλῃ. Ἀποστειλῃ Bod.

(89) Κηδόμενος τοῦ λαοῦ. Phrasis Homericæ, *Iliad.* A', v. 56, de Junone:

Κήδετο γὰρ Δαναῶν ἔτι ἅα θνήσκοντας ἄρῃτο.

(90) Τοῖς χ. Ἐν τοῖς χ. Bibl. Græc. Mox, ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ pro ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ, *ibid.*

(91) Διδασκαλίας. Ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, apud Isaiam: sed Clementis lectionem defendunt *Matthæus* xv, 9; *Marc.* vii, 7.

(92) Ἐχρεμέτιζεν. Ἐχρεμέτιζον Bibl. Græc. Mox, ἔθνη τοιοῦτα pro λαῷ τῷ τοιοῦτῳ, *ibid.*

(93) Φόβος. Respicit *Prov.* i, 7: Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου. — εὐσεβεία δὲ εἰς Θεόν, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Mox, οὐ μὴ ἐπισκέψομαι pro οὐκ ἐπισκέψομαι, *Bibl. Græc.*

(94) Καὶ ὁ λαός. Ὁ λαὸς ὁ μὴ συνῶν συνεπλέκετο μετὰ πόρνης, *Bibl. Græc.*

(95) Ὁ ἔρων. Philo Judæus, *De confusione linguarum*, p. 588: Προσονομάζεται γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ τὸ ἔθνος Ἰσραὴλ, ὅπερ ἐρμηνεύεται Ἐρών Θεόν. *Nominatur enim Hebraice gens Israel, quod exponitur Deum videns.* Idem alias non semel affirmat. *Conf. Strom.* i, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt. Item quæ superius p. 152 not.

(96) Μέρ. Abest a Bod., Reg.

nus ^a. Insectatio autem est invectiva increpatio, vel invehens vituperatio. Hoc etiam medicamento usus est Pædagogus per Isaiam, dicens: *Væ, filii defectores: hæc dicit Dominus: Fecistis consilium non per me, et pacta conventa non per spiritum meum* ^b. Acerbissimo autem constipamento in singulis utitur, nempe metu, per ipsum simul os populo comprimens, et eum convertens ad salutem: quemadmodum lanæ quoque, quæ tinguntur, solent constringi ac constipari, dum apparantur ad colorem melius suscipiendum. Redargutio autem est peccati prolatio, ipsum proferens in medium peccatum. Eo tanquam maxime necessario pædagogicæ modo utitur, propterea quod enervata et soluta sit per multorum fides. Dicit enim per Isaiam: *Dereliquistis Dominum, et ad indignationem concitavistis sanctum Israelis* ^c. Dicit etiam per Jeremiam: *Stupuit cælum propter hoc, et terra multo magis horruit; quoniam duo mala fecit hic populus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt lacus contritos, qui aquam continere non poterunt* ^d. Et rursus per eundem: *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea in commotionem facta est. Omnes, qui glorificabant eam, spreverunt ipsam, quoniam viderunt ejus turritudinem* ^e. Redargutionis autem acerbiter et vehementiam per Solomonem consolans, dicit, tacite significans pædagogicæ in filios amorem: *✕ Filii mi, disciplinam Domini ne despicias, neque argre feras, cum ab ipso corripieris* ^f **54.** *Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit: quoniam homo peccator fugit reprehensionem* ^g. Consequenter ergo dicit Scriptura: *Increpet me justus, et castiget: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* ^h. Castigatio autem est vituperatio, quæ affert intelligentiam. Nec ab hoc quidem pædagogicæ modo abstinuit, sed dicit per Jeremiam: *Quousque clamabo, et non exaudient? ecce aures incircumcisæ eorum* ⁱ. O beatam tolerantiam! Et rursus per eundem: *Incircumcisæ omnes gentes: hic autem populus est incircumcisus corde* ^j; *quoniam populus est inobediens: filii, inquit, quibus non est fides* ^k.

✕ P. 145 ED. POTTER, 125 ED. PARIS. ^a Jer. i, 16. ^b Isa. lxxv, 10. ^c Jer. i, 12, 15. ^d Thren. i, 8. ^e Prov. iii, 11, 12. ^f Eccl. xxxii, 21. ^g Psal. cxl, 5. ^h Jer. vi, 10. ⁱ Jer. ix, 26. ^k Isa. xxx, 9.

(97) *Τάδε*. Abest a Bib. Græc.

(98) *Ἀναστομῶν*. Legendum videtur ἐπιστομῶν, vel potius ἐπιστομίζων. LOWTH. — Sed ἀναστομῶν simili sensu alias usurpatur.

(99) *Πλείω ἢ γῆ*. Πλείων σφόδρα, λέγει Κύριος, Bib. Græc. Mox, *λαὸς μου πρὸ λαὸς οὗτος*, Ibid. Dein, *ὕδατος ζωῆς καὶ ὄρουσαν ἑαυτοῖς* λ. Ibid.

(1) *Συσχεῖν*. Συνέχειν Bib. Græc., συγγεῖν Reg. Mox, *δι' αὐτοῦ πρὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ*, Reg.

(2) *Ἠτίμασαν*. Ἐταπεινώσαν αὐτήν· εἶδον γὰρ τὴν ἀσχ. Bib. Gr.

(5) *Ἐπιδεικτικόν*. Π. δηκτικόν, mordax, ut infra, principio c. 11, τῆς ἐπιτιμήσεως τὸ δηκτικόν. SYLBURG.

(4) *Μοῦ*. Abest a Bibl. Græc.

(5) *Παιδεύει*. Ἐλέγχει Bib. Græc. vulg.; sed παιδεύει habet ms. Alex. et alia quedam exemplaria, item Apostolus Heb. xii, 6. Chrysostomus in psal. cx, et Catena Græcorum in Proverb. Joannes in

τὰ μωρὰ, εἴσεται τὸν τρέφοντα· ὁ δ' Ἰσραὴλ ἀλογώτερος καὶ τούτων εὐρεθήσεται; Καὶ διὰ Ἰερεμίου πολλά καταμεμφόμενος τὸν λαόν, ἐπιφέρει· *Καὶ ἐμὲ ἐγκατέλιπον, λέγει Κύριος*. Ἐπιπληξίς δέ ἐστιν, ἐπιτίμησις ἐπιπληκτική, ἢ ψόγος πληκτικός. Κέχηται δὲ καὶ ταύτῃ τῇ θεραπείᾳ ὁ Παιδαγωγὸς διὰ Ἡσαίου, λέγων· *Θυαὶ τέκνα ἀποστάται. Τάδε* (97) *λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλήν σου δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκαι σου διὰ τοῦ πνεύματός μου*. Στύμματα δὲ αὐστηροτάτω παρ' ἕκαστα προσχρῆται τῷ φόβῳ, ἀναστομῶν (98) ἄμα καὶ ἐπιστρέφων δι' αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν τὸν λαόν· καθάπερ καὶ τὰ βαπτόμενα τῶν ἐρίων προστύφουθαι φιλεῖ, εἰς βαθαίαν εὐτρεπιζόμενα τῆς βαφῆς παραδοχῆν. Ἐλεγχος δέ ἐστι προφορὰ ἀμαρτίας εἰς τὸ μέσον φέρουσα· τούτῳ μάλιστα συγχρῆται ὡς ἀναγκαίῳ τῷ τρόπῳ τῆς παιδαγωγίας, διὰ τὸ ἐκλυτον τῆς τῶν πολλῶν πίστεως. Λέγει μὲν γὰρ διὰ Ἡσαίου· *Ἐγκατέλιπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ*. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἰερεμίου· *Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφρυξεν ἐπὶ πλείω ἢ γῆ* (99)· *ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὄρουσαν λάκκουσιν συντετριμμένους, οἳ οὐ δυναίονται συσχεῖν* (1) *ὑδωρ*. Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· *Ἀμαρτίαν ἠμαρτεν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο εἰς σάλον ἐγένετο. Πάντες οἱ δοξάζοντες αὐτήν, ἠτίμασαν* (2) *αὐτήν, ὅτι εἶδον ἀσχημοσύνην αὐτῆς*. Τὸ δὲ αὐστηρὸν τοῦ ἐλέγχου καὶ ἐπιδεικτικόν (5) διὰ Σολομῶντος παραμυθούμενος, λέγει, αἰνιττόμενος κατὰ τὸ παρασιωπώμενον, τὸ φιλότεκνον τῆς παιδαγωγίας· *Υἱέ μου* (4), *μὴ ἐλιγώρει παιδείας Κυρίου· μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος*. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει (5)· *μυστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται· ὅτι ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος* (6) *ἐκκλίνει ἐλεγγίον*. Ἀκολούθως τοίνυν, *Ἐλεγγέτω με δίκαιος, ἢ Γραφή λέγει, καὶ παιδευσάτω με· ἔλαιον δὲ ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου*. Φρένωσις δέ ἐστι, ψόγος φρενῶν ἐμπροσητικός. Οὐδὲ τούτου ἀπέσχηται τοῦ τρόπου τῆς παιδαγωγίας, ἀλλὰ διὰ Ἰερεμίου φησὶν· *Ἔως τίνος* (7) *κεκράξομαι, καὶ οὐκ εἰσακούσονται; Ἰδοὺ ἀπεριτμητὰ τὰ ὠτα αὐτῶν*. Ὡ τῆς μακαρίας ἀνεξιχνίας!

D Apocal. iii, 19, utrumque verbum conjunxit: Ἐγὼ ὄσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. Clemens Romanus sub finem Epist. 4 ad Corinth. παιδεύει scripsit; quem locum Clemens noster respexisse videtur. Ejus verba sic se habent: Ἡ νοθεύησις, ἣν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλὴ ἐστὶ, καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ· οὕτω γὰρ φησὶν ὁ ἅγιος Λόγος· Παιδεύω ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ σου παρέδωκέ με. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μυστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται, Παιδεύσει με γὰρ, φησὶν, δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με· ἔλαιον οὐκ ἀμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου.

(6) *Ἀμαρτωλὸς ἄνθρ.* Ἄνθρωπος ἀμαρτωλός, Ecclesiast. Mox, *παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με*. Ibid. et Clemens Roman.

(7) *Ἔως τίνος*. Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρωμαι, καὶ εἰσακούσεται, Bib. Græc.

Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· Ἀπερίτμητα (8) πάντα τὰ ἔθνη· ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδία· ὅτι λαὸς (9) ἀπειθής ἐστιν· οἱ υἱοί, φησὶν, οἷς οὐκ ἐστι πίστις. Ἐπισκοπὴ δὲ ἐστὶν ἐπίπληξις σφοδρά. Κέχρηται τῷ εἶδει τούτῳ ἐν Εὐαγγελίῳ· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν (10). Καὶ ἡ ἐπαναδιπλωσις τοῦ ὀνόματος ἰσχυρὰν τὴν ἐπίπληξιν πεποιήται· ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν Θεὸν, πῶς τοὺς διακόνους τοῦ Θεοῦ διώκει; Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· λέγω γὰρ ὑμῖν ἀπάρτι, (11) οὐ μὴ ἴδῃτέ με ἕως ἂν εἴποιτε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Εἰ γὰρ οὐδέξεσθε τὴν φιλανθρωπίαν, ἐπιγνώσεσθε τὴν ἐξουσίαν. Λαιδορία δὲ ἐστὶ λόγος ἐπιτεταμένος. Κέχρηται δὲ τῆ λαιδορία ἐν φαρμάκῳ μοίρῃ διὰ Ἡσαίου, λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, υἱοὶ ἄνομοι (12), λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν. Κὰν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ Ἰωάννου (13), Ὁφεις, φησὶ, γεννήματα ἐχιδνῶν. Ἐγκλησις δὲ ἐστὶ ψόγος ἀδικούντων. Τούτῳ τῷ παιδαγωγῆματι διὰ Δαβὶδ κέχρηται· Λαὸς ἔν οὐκ ἔγνωι, λέγων, ἔδούλευσέ μοι καὶ (14) εἰς ἀκοήν ὡτίου ὑπῆκουσέ μου· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. Καὶ διὰ Ἱερραίου· Καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίον, καὶ οὐκ ἐρεθήθη ἀσύνητος Ἰούδα (15). Αὐθὶς τε· Καὶ ἠθέτησεν (16) εἰς ἐμέ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ καὶ ὁ οἶκος Ἰούδα ἐψεύσατο τῷ Κυρίῳ. Μερψιμοιρία (17) δὲ ἐστὶ λάθριος ψόγος τεχνικῆ βοήθεια, καὶ αὐτὴ σωτηρίαν οἰκονομουμένη ἐν παρακαλύματι. Κέχρηται δὲ αὐτῇ διὰ Ἱερραίου· Πῶς ἐκάθισα μόνη ἢ πόλις, ἢ πεπληθυμένη λαῶν; ἐγενήθη ὡσεὶ χήρα (18) ἄρχουσα χωρῶν· ἐγενήθη εἰς φόρον· κλαίονσα ἐκλαυσεν ἐν νυκτί. Διάσυρις δὲ ἐστὶ ψόγος διασυρτικός. Καὶ τούτῳ κέχρηται τῷ βοηθῆματι ὁ θεὸς Παιδαγωγὸς διὰ Ἱερραίου λέγων· Ὁφεις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας (19) πρὸς πάντας· καὶ οὐχ ὡς οἶκον ἐκά-

⊗ P. 146 ED. POTTER, 125-124 ED. PARIS. ^a Matth. xxiii, 57, 58, 59. ^b Isaï. i, 4. ^c Psal. xvii, 43, 44, 45. ^d Jer. iii, 8. ^e Ibid. v, 41, 42. ^f Thren. i, 1, 2. ^g Jer. iii, 5, 4. ^h Nahum iii, 4.

(8) Ἀπερίτμητα. Πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητοι καρδίας αὐτῶν, Bibl. Græc.

(9) Λαὸς. Ὁ λαὸς ἀπειθής ἐστίν, υἱοὶ ψευδεῖς, Bibl. Græc.

(10) Αὐτήν. Αὐτήν scribendum, ut apud Matth.

(11) Ὑμῖν ἀπ. Ὑμῖν· εὐ μὴ με ἴδῃτε ἀπάρτι apud Matth. Mox, εἴπητε pro εἴποιτε, ibid.

(12) Υἱοὶ ἄνομοι. Isaias, convenientiore verborum ordine, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἄνομοι. SYLBURG.—Πονηρῶν pro πονηρῶν, Reg.

(13) Ἰωάννου. Baptistam intelligit, qui Phariseos vocavit γεννήματα ἐχιδνῶν, Matth. iii, 7; Luc. iii, 7. Sed Christus ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν conjunxit, Matth. xxiii, 55. Joannes vero nusquam.

(14) Καί. Abest a Bibl. Græc. Mox, ὑπῆκουσέ μοι, ibid. Dein, post ἐψεύσαντο πονηροὶ sequitur, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, ib.

(15) Οὐκ ἐρεθήθη ἀσύνητος Ἰούδα. LXX: ἡ ἀσύνητος Ἰούδα. Vulgata Latina: Et non timuit pravaricatrix Juda, soror ejus. Paulo post ex eodem capite Jeremiæ citatur locus, qui videri posset emendandus apud Clementem; quod enim vertit Herveus, Et non in domum vocasti me et patrem, et principem. Καὶ οὐχ ὡς οἶκον ἐκάλεσός με, καὶ πατέρα, καὶ ἄρχοντα τῆς παρθενίας sic est vers. 1,

A Visitatio autem est vehemens redargutio. Usa est hoc genere in Evangelio: Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt ^a. Nominis quippe conduplicatio effecit, ut sit gravis reprehensio. Qui enim Deum novit, quomodo Dei ministros persequitur? Propterea, inquit, relinquitur domus vestra deserta. Dico enim vobis, deinceps non videbitis me, donec dixeritis, Benedictus qui venit in nomine Domini. Si enim non suscipitis benignitatem, cognoscetis potentiam. Insectatio autem est intensa et vehemens oratio. Pro medicamento autem usa est insectatione per Isaiam, dicens: Vae gens peccatrix, filii iniqui, populus plenus iniquitatibus, semen malum ^b. Et in Evangelio per Joannem: Serpentes, inquit, genimina viperarum. Accusatio autem est vituperatio eorum, qui faciunt injuriam. Hac pædagogicæ ratione per David usus est, dicens: Populus, quem non cognovi, serviit mihi, et in auditu auris obediit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi, et claudicaverunt a visis suis ^c. Et per Jeremiam: Et dedi ei libellum repudii, et non timuit incomposita Juda ^d. Et rursus: Et me nihili fecit domus Israel, et domus Jude mentita est Domino ^e. Expostulatio autem est, quæ artificiali auxilio clam peragitur vituperatio, quæ ipsa quoque salutem providet sub integumento. Ea autem usa est per Jeremiam: Quomodo sedit sola civitas, quæ fuerat plena populis? facta est tanquam vidua, quæ imperabat regionibus: facta est sub tributo: flens fleuit in nocte ^f. Obtrectatio autem est obtrectans vituperatio. Et eo usus est auxilio divinus Pædagogus, dicens per Jeremiam: Fuit tibi aspectus meretricis, impudens fuisti erga omnes, et non in domum vocavisti me, et patrem et principem virginitalis tuæ ^g. Et: Putebra meretricis et jucunda, dux venenorum ^h. Artificiose admodum cum virgini sub nomine meretricis insultasset,

c. iii: Οὐχ ἕως νῦν ἐκάλεσός με, καὶ πατέρα καὶ ἄρχοντα τῆς παρθενίας σου; Nonne usque nunc vocasti me et patrem, et ducem virginitalis tuæ? Vulgata, Ergo saltem a modo voca me, etc. Chaldaica paraph. interpret. Ab hoc tempore utique orabis coram me: in quadam tamen editione Germanica legebatur ut apud Clementem, et in commentario Theodoretii, D Num invocasti me, tanquam dominum, patrem et ducem? vers. 4, affertque locum psalm. xxx: Esto mihi in Deum protectorem et domum refugii. Denique in editione Romana, auctoritate Sixti V edita, sic legitur. COLLECT.

(16) Καὶ ἠθέτ. Ὅτι ἀθετῶν ἠθέτησεν εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οἶκος Ἰούδα. Bibl. Græc.

(17) Μερψιμοιρία. Malim sic distinguere: Μερψιμοιρία δὲ ἐστὶ λάθριος ψόγος, τεχνικῆ βοήθεια καὶ αὐτὴ σ. Conquestio autem est occulta vituperatio, quæ etiam ipsa, artificioso auxilio, occulte et quasi sub velo quodam salutem procurat.

(18) Ὡσεὶ χ. Ὡς χήρα πεπληθυμένη ἐν ἔθνεσιν, ἄρχουσα ἐν χωραῖς, ἐγενήθη εἰς φόρον, Bibl. Græc.

(19) Ἀπηναισχύντησας. Scribe ex Bibl. Græc. ἀπηναισχύντησας. Mox, καὶ abest ante οὐχ, ibid. Dein, με ἐκάλεσας, ibid. Mox, ἄρχοντα pro ἄρχοντα, ibid.

rursus ad honestatem pudore eam afficiens evocat. Indignatio autem est legitima increpatio, seu increpatio filiorum, qui plus quam oportet extolluntur. Ea paedagogia per Moysen utitur, dicens: *Filii reprehensibiles, generatio prava et perversa: hæc Domino retribuitis? Hic populus stultus et non sapiens: non hic ipse Pater possedit te?* Et per Isaiam dicit: *Principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes retributionem, orphanis non judicantes*^b. Et, ut in summa dicam, ejus in inveniendo timore artificium, est fons salutis. Boni est autem dare salutem: *Misericordia autem Domini est super omnem carnem, dum arguit, castigat et docet, sicut pastor gregem suum. Eorum, qui disciplinam suscipiunt, miseretur: et eos, qui sunt ardenti studio, sibi conglutinat*^c; et hæc ducendi ratione sexcenta millia peditum, qui coacti erant in ea quam habebant cordis duritie, flagellans, miserans, verberans, medens, in miseratione et disciplina custodit. *Prout enim ejus est multa misericordia, ita etiam ejus reprehensio*^d. Pulchrum enim quidem certe est non peccare: bonum est etiam, ut et qui peccat, ducatur pœnitentia: quemadmodum optimum quidem est, semper esse sanum; bonum autem est etiam a morbo convalescere. Hæc etiam ratione per Solomonem præcipit: *Tu quidem virga percutere filium tuum, & animam autem ejus a morte libera*^e. Et rursus: *Ne pepercideris castigare puerum; virga autem ipsum corrige: non enim morietur*^f. *Reprehensio enim et increpatio, sicut vel ipsum Græcum nomen significat, sunt ipsi ictus animæ, qui peccata castigant, et mortem prohibent: ad moderationem autem et temperantiam deducunt eos, qui feruntur ad intemperantiam. Hæc quidem certe ratione Plato, cum sciret in reprehensione maximas esse vires correctionis, et præcipuam purgationem,*

Α *λέσας με, καὶ πατέρα καὶ ἀρχόντα τῆς παρθενίας σου. Καὶ, Πένη καλὴ (20) καὶ ἐπίχουρις, ἡγουμένη φαρμάκων. Τεχνικῶς πάνυ τὴν παρθένον τῷ τῆς πορνείας ἐνυθρίσας ὀνόματι, αὐθις ἐπὶ τὴν σεμνότητα ἐντρέπων μετακαλεῖται. Κατανεμέσεις δὲ ἐστὶν ἐπιτίμησις νόμιμος, ἢ ἐπιτίμησις τῶν ὁδῶν (21) παρὰ τὸ προσήκον ἐπαιρομένων. Ταύτη διὰ Μωϋσέως ἐπαιδαγωγία: Τέκνα, λέγων, μομητὰ, γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη· ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Οὗτος (22) λαὸς μωροί, καὶ οὐχὶ σοφοί. Οὐκ αὐτὸς οὗτος ὁ Πατὴρ ἐκτίσαστό σε; Καὶ διὰ Ἡσαίου εἰσίν· Οἱ ἀρχοντὲς σου ἀπειθοῦσι, κοινωρεὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρφανοίς οὐ κρίνοντες. Καθόλου δὲ ἡ περὶ τὸν φόβον αὐτοῦ τεχνολογία σωτηρίας ἐστὶ πηγὴ· ἀγαθοῦ δὲ γε τὸ σώζειν· Ἔλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ἐλέγχων, καὶ παιδεύων, καὶ διδάσκων (25), ὡς ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· τοὺς ἐκδεχομένους παιδείαν ἐλεεῖ, καὶ τοὺς κατασπυδάζοντας εἰς κόλλησιν αὐτῶ· καὶ ταύτη τῇ ἀγωγῇ ἑξακοσίας (24) χιλιάδας πεζῶν, τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν ἧ ἔσχον σκληροκαρδία, μαστιγῶν, ἐλεῶν, τύπτων, ἰώμενος, ἐν οἰκτιρμῶ καὶ παιδείᾳ διεφύλαξεν· Κατὰ γὰρ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω (25) καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸν ἁμαρτάνοντα μετανοεῖν· ὡς περ ἀριστον τὸ ὑγιαίνειν ἀεὶ, καλὸν δὲ καὶ τὸ ἀνασφῆλαι τῆς νόσου. Ταύτη τοι καὶ διὰ Σολομῶντος παραγγέλλεται· Σὺ μὲν (26) ῥάβδῳ πατάξον τὸν υἱόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ῥύσαι. Καὶ πάλιν· Μὴ ἀπόσχῃ νήπιον παιδεύων, εὐθυναὶ δὲ αὐτὸν ῥάβδῳ· οὐ γὰρ θανεῖται. Ἐλεγχος γὰρ καὶ ἐπίπληξις, ὡς περ οὖν καὶ τοῦνομα αἰνίττεται, αὐταὶ πληγαὶ ψυχῆς εἰσι, σωφρονίζουσαι τῆς ἁμαρτίας, καὶ θάνατον ἀπείργουσαι· εἰς δὲ τὴν σωφροσύνην ἄγουσαι τοὺς εἰς ἀκολασίαν ὑποφερομένους. Ταύτη (27) τοι καὶ Πλάτων*

✕ P. 147 ED. POTTER, 124-125 ED. PARIS. ^a Dent. xxxii, 5, 6. ^b Isa. i, 23. ^c Eccli. xviii, 13, 14. ^d Ibid. xvi, 12. ^e Proverb. xxiii, 14. ^f Proverb. xxiii, 13.

(20) Καὶ, Πένη καλὴ. Quem inducendum censuit Hervet. locum tenuimus. Est enim ex cap. iii Nahum prophetæ, quem adjunxit Jeremiæ versui Clemens, utpote quod et in hoc civitas Ninive meretrix vocetur. Et LXX: *Et meretrix speciosa et grata, dux maleficiorum.* Vulgata Latina, *Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia.* Hieronymus in eum locum: *Produce maleficiorum Aquila et Symmachus transtulerunt, habens maleficia. Nec mirabitur Ninivem scortorum jam esse gratissimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius et quibusdam incantationibus ad amorem ejus pæne cunctos trahi.* COLLECT.

(21) Ὀδοί. Hervetus οὐδὲν mavult. Vide ejus Commentarium. Eandem lectionem probat A. Sylburg.

(22) Οὗτος. Οὗτω Bibl. Gr. Mox, σοῦ πατὴρ pro ὁ πατήρ, ibid.

(25) Διδάσκων. Καὶ ἐπιστρέφων addit Eccles. Mox, καὶ τοὺς κατασπυδάζοντας ἐπὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ, pro καὶ τοὺς κατασπυδάζοντας εἰς κόλλησιν αὐτῶ, ibid. Hervetus interpres εἰςκόλλησιν conjuncto legit.

(24) ἑξακοσίας. Evand. xii, 57. Ἀπόσχεται δὲ

υἱὸς Ἰσραὴλ ἐκ Ῥαμεσση εἰς Σοκχώθ εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν.

(25) Οὕτω. Οὕτω καὶ πολὺ ὁ ἐλ. Eccles.

(26) Σὺ μὲν. Σὺ μὲν γὰρ πατάξεις αὐτὸν ῥάβδῳ, Bibl. Græc. Mox, ῥύση pro ῥύσαι. Ibid. Dein, μὴ ἀπόσχῃ νήπιον παιδεύειν. ὅτι εἴαν πατάξης αὐτὸν ῥάβδῳ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ. Ibid. Pro ἀπόσχῃ Pal. ms. habere ἀπόσχου refert Sylburg; ἀπόσχου etiam habent Reg., Bod.

(27) Ταύτη. Locus Platonis occurrit *Sophistæ* pag. 162, edit. Ficini, ubi, cum de redargutionis utilitate disseruisset, addit: *Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ἡμῶν, ὃ θεαίτητε, καὶ τὸν ἐλεγχον λεκτέον, ὡς ἄρα μέγιστη καὶ κυριωτάτη τῶν καθάρσεων ἐστὶ· καὶ τὸν ἀνελεγκτον αὐ νόμιστέον, ἂν καὶ τυγχάνῃ βασιλεὺς ὁ μέγας ὢν, τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα, ἀπαίδευστόν τε καὶ αἰσχρὸν γεγονέναι ταῦτα, ἃ καθάρωτατον καὶ κάλλιστον ἐπρεπε τὸν ὄντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι. His de causis, o Theætete, dicendum, summam præcipuamque purgationem esse redargutionem: eumque, qui redargutus non est, etiamsi rex ille magnus sit, quandoquidem in maximis est impurus, rudem turpemque esse secundum illa, quibus purissimus pulcherrimusque esse debet, quisquis est felix revera futurus.* Clementis verba,

τὴν μεγίστην τῆς ἐπανορθώσεως δύναμιν καὶ τὴν A
 κυριωτάτην κάθαρσιν τὸν ἔλεγχον εἰδῶς, ἀκολούθως
 τῷ λόγῳ, τὸν τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ἔντα, ἀπαί-
 δευτον δὲ καὶ αἰσχρὸν γεγονέναι, διὰ τὸ ἀνέλε-
 γκτον εἶναι βούλεται, ἢ καθαρώτατον καὶ κάλλι-
 στον ἔαρεπε τὸν ἔντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶ-
 ναι. Εἰ γὰρ οἱ ἄρχοντες οὐκ εἰσι φόβος τῷ ἀγαθῷ
 ἔργῳ (28), πῶς ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς φόβος ἔσται τῷ
 μὴ ἀμαρτάνοντι; Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ, ἢ
 φησιν ὁ Ἀπόστολος. Διὰ τοῦτό τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπό-
 στολος ἐπιστύφει παρ' ἑκάστα τὰς Ἐκκλησίας κατ'
 εἰκόνα Κυρίου· καὶ συναισθόμενος τῆς ἑαυτοῦ παύρη-
 σίας καὶ τῆς τῶν ἀκούοντων ἀσθενείας, πρὸς τοὺς
 Γαλάτας λέγει, Ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων
 ὑμῖν; Ὡς δὲ οἱ ὑγιαίνοντες (29) οὐ χρῆζουσιν ἰατροῦ,
 παρ' ὅσον ἔρρόνται, οἱ δὲ νοσοῦντες ἐπιδέονται τῆς B
 τέχνης· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ βίῳ νοσοῦν-
 τες περὶ τε τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἐπονειδίστους, περὶ τε
 τὰς ἀκρασίας τὰς ἐπιψόγους, καὶ περὶ τὰς ἄλλας τῶν
 παθῶν φλεγμονὰς, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδεόμεθα· ὁ δὲ οὐ
 μόνον τὰ ἥπια (30) ἐπιπάσσει φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τὰ
 στυπτικά. Ἰσῆσι γοῦν τῶν ἀμαρτιῶν τὰς νομὰς (31),
 αἱ πικραὶ τοῦ φόβου ῥίζαι. Διὸ καὶ σωτήριος, εἰ καὶ
 πικρὸς, ὁ φόβος. Εἰκότως ἄρα Σωτήριος μὲν οἱ νο-
 σοῦντες θεόμεθα· οἱ πεπλανημένοι δὲ τοῦ καθηγη-
 σομένου, καὶ οἱ τυφλοὶ τοῦ φωταγωγῆσοντος· καὶ οἱ
 διψῶντες τῆς πηγῆς τῆς ζωτικῆς, ἀφ' ἧς οἱ μετα-
 λαμβάνοντες οὐκέτι διψήσουσι· καὶ οἱ νεκροὶ δὲ
 τῆς ζωῆς ἐνδυσσεῖς· καὶ τοῦ ποιμένου τὰ πρόβατα·
 καὶ οἱ παῖδες τοῦ παιδαγωγοῦ· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ C
 ἀνθρωπότης Ἰησοῦ· ἵνα μὴ ἀνάγωγοι καὶ ἀμαρτω-
 λοὶ εἰς τέλος, τῆ καταδίκη ἐμπέσωμεν (32), διακρι-
 θῶμεν δὲ τῶν ἀχυρμιῶν, καὶ εἰς τὴν πατρώαν ἀπο-
 θήκην σωρευθῶμεν. Τὸ γὰρ πτύον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυ-
 ρίου, ᾧ ἀποκρίνεται τοῦ πυροῦ τὸ ἀχυρον τὸ ὀφει-
 λόμενον τῷ πυρὶ. Ἐξὸν δὲ, εἰ βούλεσθε, τοῦ πανα-
 γίου ποιμένου καὶ Παιδαγωγοῦ, τοῦ παντοκράτορος
 καὶ πατρικοῦ Λόγου, τὴν ἄκραν σοφίαν καταμανθά-
 νειν ἡμῖν, ἐνθα ἀλληγορεῖ, ποιμένα ἑαυτὸν προβά-
 των λέγων· ἔστι δὲ παιδαγωγὸς νηπίων. Φησὶ γοῦν διὰ
 Ἰεζεκιήλ (33) πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποταθεὶς καὶ
 τινα αὐτοῖς σωτήριον παρατιθέμενος (34) εὐλόγου φρον-
 τίδος ὑπογραμμόν· Καὶ τὸ χωλὸν καταδήσω, καὶ
 τὸ δαλούμενον λάσομαι, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπι-

convenienter ei, quod dictum est, eum, qui est ma-
 xime impurus, vult ineruditum et turpem evasisse,
 propterea quod reprehendi non posset: quemadmodum
 purissimum et pulcherrimum eum esse conveniebat,
 qui futurus esset beatus. Si enim magistratus non
 sunt timori bono operi ^a, quomodo qui natura bo-
 nus est Deus, ei, qui non peccat, erit timori? Si
 autem malum facies, time, ut dicit Apostolus. Et
 ideo ipse quoque Apostolus ad similitudinem Do-
 mini sigillatim Ecclesias **55** peracriter incessit: et
 suæ conscius libertatis, et imbecillitatis eorum, qui
 audiebant, Galatis dicit: *Inimicus factus sum, vera*
robis dicens ^b? Quemadmodum autem qui sani sunt,
 non opus habent medico, quatenus recte valent:
 qui autem ægrotant, arte indigent: ita nos quoque,
 qui in vita laboramus probrosis cupiditatibus, vi-
 tuperandisque intemperantiis, ac libidinibus, alio-
 rumque vitiorum inflammationibus, Servatore opus
 habemus. Is autem non solum *lenia adhibet medica-*
menta, sed etiam acria. Peccatorum quidem certe
 proserpentes corrosiones sistunt amaræ metus ra-
 dices. Quamobrem salutaris est metus, licet ama-
 rus. Jure ergo qui ægrotamus, Servatore opus ha-
 bemus: qui autem aberravimus, eo qui nos ducat:
 et qui cæci sumus, eo qui nos ad lucem deducat:
 et qui sitimus, *fonte vitali*, cujus qui sunt partici-
 pes, *non amplius sitient* ^c: et qui mortui sumus,
 vita egemus: qui oves, pastore: et qui pueri, pæ-
 dagogo: quinetiam universa humana natura, Jesu:
 ne indomiti et peccatores ad finem usque existen-
 tes, incidamus in condemnationem, sed a paleis
 segregemur, et in apothecam paternam reporte-
 mur. *Ventilabrum enim* ✕ *in manu Domini, quo pa-*
lea, quæ igni ^d debetur, a frumento secernitur.
 Licet autem, si vultis, sanctissimi pastoris et Pæ-
 dagogi, omnipotentis et paterni Verbi, summam
 nobis sapientiam ediscere, ubi allegoria utitur,
 seipsum dicens *pastorem* ^e ovium: est autem Pæ-
 dagogus infantium. Dicit ergo per Ezechielem, ora-
 tionem dirigens ad presbyteros, et eis quamdam
 salutarem justæ sollicitudinis descriptionem ex-
 ponens: *Et quod claudum est alligabo, et quod*
ægrum est curabo, et quod aberrat, reducam: et pa-
scam ipsos ego ad montem sanctum meum ^f. Hæc

✕ P. 148 ED. POTTER, 126 ED. PARIS. ^a Rom. xiii, 3, 4. ^b Gal. iv, 16. ^c Joan. iv, 13, 14. ^d Matth. iii, 12. Luc. iii, 17. ^e Joan. x, 11, 14. ^f Ezech. xxxiv, 14, 15 et 16.

quæ nunc obscura sunt, facile intelligi poterunt, si Platonis auctoritate, ἀπαίδευτόν τε καὶ αἰσχρὸν seribamus pro ἀπαίδευτον δὲ καὶ αἰσχ. Hinc etiam Plato, inquit, qui, perinde ac Verbum, maximas correctionis vires, et summam purgationem esse redargutionem novit; eum, qui in maximis impurus est, rudem turpemque, ideo quod non fuerit redargutus, in eo respectu esse vult, quo purissimus ac pulcherrimus esse debet, quisquis est felix vere futurus.

(28) Τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. Τῶν ἀγαθῶν ἔργων apud Paulum.

(29) Οἱ ὑγιαίνοντες. Respicit Christi verba, Luc. v, 31: Οὐ χρειαζοῦνται οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

(30) Ἅπια... φάρμ. Phrasis ex Iliad. Δ, vers. 218:

..... ἐπ' ἄρ' ἥπια φάρμακα εἰδῶς
 Πάσσε.....

Lenia vero medicamenta inspersit peritus.

(31) Νομὰς. Vox medicis familiaris. Significat autem gangiænam vim, vel alterius ejusvis rei, quæ obvia depascit. Unde Suidas, ex fragmento quodam Polybii, νομήν exp. πυρὸς ὀρμήν, ignis impetum omnia depascentis.

(32) Τῆ καταδίκη ἐμπέσ. Τῆς καταδίκης ἐκπέσωμεν, Reg., Bod.

(33) Διὰ Ἰεζεκιήλ. Τοῦ προφήτου addit Bod. Idque in margine Reg. adnotatum est.

(34) Παρατιθέμενος. Ὑποτιθέμενος, Reg. Sed super ejus vocis principio aliquis περί scripsit, ac si legendum fuisset περιτιθέμενος.

sunt promissa boni pastoris. *Pasce nos infantēs, sicut oves.* Etiam, Domine, imple tuis justitiæ pabulis: etiam, Pædagoge, pasce nos ad sanctum tuum montem, ad Ecclesiam, quæ in alto est, quæ superat nubes, quæ cælos tangit. *Et ero, inquit, pastor ipsorum, et ero prope ipsos* ^a, sicut tunica prope corpus ipsorum. Vult carni meæ dare salutem, me tunica incorruptionis induens: et corpus meum inunxit: *Vocabunt me, inquit, et dicam: Ecce adsum* ^b. Celerius exaudiisti, quam ego exspectavi, Domine. *Et si traherent, non cadent, dicit Dominus* ^c. Non cademus enim in corruptionem, qui ad incorruptionem trahimur: quoniam ipse nos tenebit. Dixit enim ipse, et voluit ipse. Talis est noster Pædagogus, optimo jure bonus. *Non veni, inquit, ut mihi ministraretur, sed ut ipse ministrarem* ^d. Propterea in Evangelio *fessus* ^e introducit, qui pro nobis defatigatur, et suam ipsius animam pretium redemptionis pro multis dare ^f pollicens. Hunc enim solum esse fatetur *bonum pastorem* ^g. Liberalis ergo est ac magnificus, qui, quod maximum est, suam pro nobis dat animam. Valdeque est hominibus utilis, et in eos benignus, quod homo voluit esse frater, cum posset esse Dominus. Ille vero etiam usque adeo bonus fuit, ut pro nobis moreretur. Quin etiam ejus clamavit justitia: *Si recti ad me veniat, et ego rectus ad vos: si obliqui ambuletis, et ego obliquus, dicit Dominus exercituum: peccatorum increpationes per vias obliquas significans.* Recta enim, et quæ secundum naturam est, quæ per Jesu J litteram significatur, est ejus bonitas, quæ erga eos, qui ex auditu crediderunt, firma est et immobilis: *Quoniam vocavi, et non exaudiistis, dicit Dominus, sed mea irrita fecisti consilia: meas autem reprehensiones non attendistis* ^h. Ita est maxime utilis Domini reprehensio. De iis David quoque dicit: *Generatio perversa, et exacerbans; generatio, quæ non direxit cor suum, et non fuit fidelis cum Deo spiritus ejus, et Dei testamentum non custodierunt, et in lege ejus noluerunt ambulare* ⁱ. Hæ sunt causæ exacerbationis, propter quas venit Judex pœnas irrogaturus iis, qui bonam vitam no-

^a P. 149 ED. POTTER, 126-127 ED. PARS. ^b Ezech. xxxiv, 14, 15, 16. ^c Isa. lvm, 9. ^d Ibid. xliii, 2. ^e Matth. xx, 28 Marc. x, 45. ^f Joan. iv, 6. ^g Matth. xx, 28. ^h Joan. x, 11. ⁱ Prov. i, 24, 29. ^j Psal. lxxvii, 8, 10.

(55) *Ὁς ὁ χιτῶν.* Hæc verba interpretamentum esse videntur Isa. lvm, 8: *Καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστερεῖται.* Mox alludere videtur ad II Cor. v, 2 et seq. In iis, quæ deinceps sequuntur, Scripturæ sensum potius quam verba recitat.

(56) *Διαβαίνωσα.* Διαβαίνωσα Isa., καταβαίνωσα ms. Pal. teste Syllburg. Quam lectionem defendunt Reg. et Bod.

(57) *Ὑμῶν.* Scribe ἡμῶν, quod habet Reg.

(58) *Κεκμημένος.* Κεκμημένος Bod., κατοπινακός Evang.

(59) *Ἐάν.* Recitare videtur sensum diversarum Scripturarum. Conf. Jerem. vi; Levit. xxvi, etc.

(40) *Ἐπιπλήξεις.* Celerius, notis ad *Constitut. apost.* lib. ii, cap. 25, postquam retulisset diversas in primam vocis Ἰησοῦ litteram allegorias, addit: Denique ab Alexandrino Clemente *Pædag.* i, 9, Iota nominis Jesu refertur ad rectitudinem et unitatem: juxta illud Cærippi, lib. v *De laudibus Ju-*

στρέψω καὶ βόσκησω αὐτοὺς ἐγὼ εἰς τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου. Ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθοῦ ποιμένος ἐπαγγέλματα. Βόσκησον ἡμᾶς τοὺς νηπίους, ὡς πρόβατα. Ναί, Δέσποτα, τῆς σῆς πλήρωσον νομῆς τῆς δικαιοσύνης· ναί, Παιδαγωγέ, ποιμανὸν ἡμᾶς εἰς τὸ ἅγιόν σου ἕρος, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὑψουμένην, τὴν ὑπερνεφεῆ, τὴν ἀπτομένην οὐρανῶν. Καὶ ἔσομαι, φησὶν, αὐτῶν ποιμήν, καὶ ἔσομαι ἐγγὺς αὐτῶν, ὡς ὁ χιτῶν (55) τοῦ χρωτὸς αὐτῶν. Σῶσαι βούλεται μου τὴν σάρκα, περιβαλὼν τὸν χιτῶνα τῆς ἀφθαρσίας· καὶ τὸν χρωτᾶ μου κέχρικεν. Καλέσονσί με, φησὶ, καὶ ἐγὼ, Ἴδού πάρεμι. Θᾶπτον ὑπήκουσας ἢ προσεδόκησα, Δέσποτα. Καὶ εἰάν διαβαίνωσιν (56), οὐκ ἐμισθήσουσι, λέγει Κύριος. Οὐ γὰρ πεσοῦμεθα εἰς φθοράν οἱ διαβαίνοντες εἰς ἀφθαρσίαν,

ὅτι ἀνθέξεται (57) ὑμῶν αὐτός· ἔφη γὰρ αὐτός, καὶ ἠθέλησεν αὐτός. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός, ἀγαθός ἐνδίκως. Οὐκ ἤλθον, φησὶ, διακορηθῆναι, ἀλλὰ διακορῆσαι. Διὰ τοῦτο εἰσάγεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκμηκός (58) ὁ κάμων ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ λύτρον ἀντὶ πηλοῦν ὑπισχνούμενος. Τοῦτον γὰρ μόνον ὁμολογεῖ ἀγαθὸν εἶναι ποιμένα. Μεγαλόδωρος οὖν ὁ τὸ μέγιστον ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐπιδιδούς· καὶ μεγαλωφελῆς, καὶ φιλόανθρωπος, ὅτι καὶ ἄνθρωπος, ἐξὸν εἶναι Κύριον, ἀδελφός εἶναι βεβούληται· ὁ δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον ἀγαθός, ὥστε ἡμῶν καὶ ὑπεραποβαεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν αὐτοῦ· Ἐάν (59) ὀρθοὶ πρὸς μέ ἤκητε, καγὼ ἐρθός πρὸς ὑμᾶς· εἰν πλάγιοι πορεύθητε, καγὼ πλάγιος, λέγει

Κύριος τῶν δυνάμεων, τὰς ἐπιπλήξεις (40) τῶν ἀμαρτωλῶν πλάγιας αἰνιττόμενος ὁδοῦς· ἡ γὰρ εὐθεῖα καὶ κατὰ φύσιν, ἦν αἰνιττεται τῷ ἰῶτα τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀγαθοσύνη αὐτοῦ, ἡ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπακοῆς πεπιστευκότας, ἀμετακίνητός τε καὶ ἀρρήτης· Ἐπειδὴ ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπηκούετε (41), λέγει Κύριος, ἀλλὰ ἀκούρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλὰς· τοῖς δὲ ἐμοῖς ἐλέγχοις οὐ προσείχετε. Οὗτος ὁ κυριακὸς ἐλεγχὸς ὀφειλιμώτατος. Περὶ τούτων καὶ διὰ Δαβὶδ λέγει· Γενεὰ σκολιὰ, καὶ παραπαιραινουσα· γενεὰ, ἣτις οὐ κατηύθυνε τὴν καρδίαν ἑαυτῆς (42), καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τὸ

studii imperatoris:

... ut sua rectus

Littera, quæ signo stabili non flectitur unquam; juxta Methodium in *Convivio virginum* oratione 6, pag. 75, 76, et juxta omnes eos, qui testimonium Matth. v, 18, *Iota unum, aut unus apex, non preteribit*, de cruce interpretati sunt. Videsis Catenam Græcorum Patrum in Lucam, ad cap. xvi, 17, atque inde et ex sensu corrige locum Clementis *Pædag.* i, 9, p. 126, scribendo, τὰς ἐπιπλήξεις (male vulgo ἐπιπλήξεις) τῶν ἀμαρτωλῶν πλάγιας αἰνιττόμενος ὁδοῦς. Hoc est ad verbum, *implicationes peccantium, obliquas significans vias.*

(41) *ὑπηκούετε.* ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε, ἀλλὰ ἀκούρους ἐποιεῖτε ἐμὰς β. Bibl. Græc. Mox, ἐπειθήσατε pro οὐ προσείχετε, ibid.

(42) *τὴν καρδίαν ἑαυτῆς.* Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς Bibl. Græc. Mox, ἐφύλαξαν ἧρα ἐφύλαξαντο, ibid.

θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· οὐκ ἐβουλάζαντο τὴν δια-
θήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ
ἠθέλον πορευέσθαι. Αὗται αἰτίαι παραπικρασμοῦ,
δι' ἃς ὁ κριτὴς ἔρχεται, τὴν δίκην ἐποίησεν τοῖς τὴν
εὐζωίαν ἐλέσθαι μὴ βεβουλημένοις (43), διὰ τοῦτο
αὐτοῖς παχύτερον (44) ἐνθένδε προσενήνεκται, εἴ πως
ἀναγκαστικῶς τῆς ἐπὶ τὸν θάνατον ὁρμῆς. Λέγει γοῦν
διὰ Δαβὶδ σαφεστάτην αἰτίαν τῆς ἀπειλῆς· Οὐκ ἐπί-
στευσαν ἐν (45) τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Ὅταν
ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξεζήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρε-
ψον, καὶ ὠρθηζόν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐμνήσθη-
σαν, ὅτι ὁ Θεὸς βοηθὸς αὐτῶν ἐστίν, καὶ ὁ Θεὸς ὁ
ὑψίστος λυτρωτὴς αὐτῶν ἐστίν. Οὕτως οἶδεν ἐπι-
στρέφοντας αὐτοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλάνθρω-
πίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· ὀλιγωρεῖται μὲν γὰρ,
ὡς ἐπίπαν, τὸ ἀγαθὸν, χρηστευόμενον αἰεὶ, θεραπεύε-
ται δὲ ὑπομνηστικῶν τῷ φιλάνθρωπῳ τῆς δικαιοσύ-
νης φόβῳ. Διττὸν δὲ τὸ εἶδος τοῦ φόβου· ὧν τὸ μὲν
ἕτερον γίνεται μετὰ αἰδοῦς, ἧ χρῶνται πολῖται μὲν
πρὸς ἡγεμόνας ἀγαθοὺς, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν,
καθάπερ οἱ παῖδες οἱ σώφρονες πρὸς τοὺς πατέρας.
Ἴππος γὰρ, φησὶν, ἀδάμυστος ἐκβαίνει σκληρός·
καὶ υἱὸς ἀνειμένος ἐκβαίνει προαλῆς (46)· τὸ δὲ
ἕτερον εἶδος τοῦ φόβου μετὰ μίσους γίνεται, ἧ δοῦλοι
πρὸς δεσπότης κέχρηται χαλεποὺς, καὶ Ἑβραῖοι (47),
δεσπότην ποιήσαντες, οὐ πατέρα τὸν Θεόν. Πολλῶ
ὅτι, οἶμαι, καὶ τῷ παντὶ τὸ ἐκούσιον (48) καὶ κατὰ
προαίρεσιν τοῦ κατὰ ἀνάγκην εἰς εὐσέβειαν διαφέρει·
Αὐτὸς (49) γὰρ, φησὶν, οἰκτίρων ἐστίν· ἰάσεται τὰς
ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθεῖ εἰ, καὶ πληθυνεῖ
τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐκκαύ-
σει πᾶσαν τὴν ἐργίην αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τὸ δίκαιον
ἐπιδείκνυται τοῦ Παιδαγωγοῦ, τὸ περὶ τῆς ἐπιτιμή-
σεως· καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ περὶ τῆς οἰκταιρή-
σεως. Διὰ τοῦτο ὁ Δαβὶδ, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ δι'
αὐτοῦ, ἄμφω περιλαβὼν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ψάλλει Θεοῦ·
Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου·
ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώ-
που σου. Τῆς αὐτῆς εἶναι δυνάμειος ὁμολογεῖ καὶ
κρίνειν καὶ εὐεργετεῖν· ἅμα γὰρ (50) ἄμφοῖν ἡ ἐξου-
σία, ἡ κρίσις τοῦ δικαίου διακρίνουσα τὰ ἐναντία,
καὶ ὁ αὐτὸς δίκαιος καὶ ἀγαθός, ὁ ἕντως Θεός· ὁ ὢν
αὐτὸς τὰ πάντα, καὶ τὰ πάντα ὁ (51) αὐτός· ὅτι αὐτὸς
Θεός, ὁ μόνος Θεός. Ὡς γὰρ τὸ ἔσοπτον τῷ αἰσχυρῷ
ὡ κακόν, ὅτι δεικνύει αὐτὸν οἶός ἐστιν· καὶ ὡς ὁ
ἰατρὸς τῷ νοσοῦντι οὐ κακός, ὁ τὸν πυρετὸν ἀναγγέλ-
λων αὐτοῦ· οὐ γὰρ αἴτιος τοῦ πυρετοῦ ὁ ἰατρὸς,

A luerunt eligere : et ideo cum eis paulo hic egit
crassius, si modo ab eo, quo ad mortem feruatur
impetu, aliquo modo eos retardare posset. Dicit
itaque per David minarum causam apertissimam :
*Non crediderunt in mirabilibus ejus : Quando occi-
debat ipsos, requirebant ipsum, et convertebantur, et
mane ad Deum vigilabant, et recordati sunt, quod
Deus est adjutor eorum, et Deus altissimus redemptor
eorum est*^a. Ita cognovit eos converti propter metum,
contempsisse autem ejus benignitatem : bonum
enim, quod semper est beneficium, plerumque con-
temnitur : colitur autem, qui benevolō justitiæ
metu admonet. Duplex est autem genus metus ;
quorum alterum quidem est cum pudore conjun-
ctum, quo utuntur cives erga bonos principes, et
nos erga Deum, quemadmodum boni filii erga pa-
rentes. *Equus enim, inquit, indomitus evadit durus,
et filius remissus evadit præceps*^b. Aliud autem
metus genus est cum odio, quo servi utuntur erga
dominos difficiles, et Hebræi, **56** qui Deum dominum
fecere, non patrem. Multum autem et quidem in
totum differt id, quod est spontaneum ac volunta-
rium, ab eo quod sit per necessitatem, quod ad
religionem attinet. *Ipse enim, inquit, est miseri-
cora, medebitur peccatis eorum, et non perdet, et im-
plebit ut avertat iram suam, et non incendet omnem
indignationem suam*^c. Vide quomodo Pædagogi
quod justum est, ostenditur in increpationibus : et
Dei quod bonum est, in miserationibus. Quocirca
David, hoc est Spiritus, qui per eum loquitur,
utrumque complectens, de eodem Deo psallit : *Ju-
stitia et judicium, præparatio sedis tuæ. Misericor-
dia et veritas præcedent ante faciem tuam*^d. Fatetur
esse ejusdem potestatis et judicare et benefacere :
simul enim ✕ utrorumque potestas est, judicium
justi, quod discernit contraria, et idem justus et
bonus, qui est vere Deus : qui est ipse omnia, et
omnia ipse : quoniam ipse Deus, qui est solus Deus.
Quemadmodum enim speculum non est malum de-
formi, eo quod ipsum ostendat, qualis sit : et
quemadmodum medicus non est ægrotanti malus,
quod ei febrem annuntiet : non enim medicus fe-
bris causa est, sed febrem indicat : ita nec is, qui
reprehendit, ei male vult, qui laborat animo : ne-
que enim infert ei delicta, sed ea, quæ adsunt,
peccata ostendit, ad hoc, ut avertat ab ejusmodi
studiis. Quamobrem Deus quidem bonus est pro-

✕ P. 150 ED. POTTER, 127-128 ED. PARIS. ^a Psal. LXVII, 52, 54, 55. ^b Eccli. XXX, 8. ^c Psal. LXXVIII, 58.
^d Psal. LXXXIX, 15.

(43) Βεβουλημένοις. Βουλομένοις Bod.

(44) Παχύτερον. Malim τραχύτερον, asperius ;
ταχύτερον, Bod., Reg.

(45) Er. Abest a Bibl. Græc. et Bod. Mox, ἐζή-
τουν pro ἐξεζήτουν, Bibl. Græc.

(46) Προαλῆς. Hesychius, Προαλῆς, προπετής
Lysis, Pythagoræ sectator προαλλῆς dixit apud Jam-
blīchum *De vita Pythagoræ* cap. 17 : Τοιγαροῦν χαλε-
ποὺς καὶ προαλλεῖς ἀπεργάζονται τοὺς ἀκουστάς.
Unde fit, ut auditores suos feroces et procaces red-
dunt.

(47) Ἑβραῖοι. Rom. viii, 45 : Οὐ γὰρ ἐλάβετε
πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε

πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀββᾶ, ὁ πατήρ.

(48) Τὸ ἐκούσιον. Absunt hæc verba a Reg., Bod.

(49) Αὐτός. Αὐτός δὲ ἐστὶν οἰκτίρων, καὶ ἰάσε-
ται τὰς ἀμαρτίας αὐτ. Bibl. Græc. Mox, οὐχὶ pro
οὐκ, i. id.

(50) Ἄμα γὰρ. Id est, « Utriusque enim potestas
apud eundem : est judicium, quod a justo discer-
nit contraria ; et idem justus bonusque, qui vere
Deus est. » Sed aliquid ad complendum sensum
deesse videtur.

(51) Ὁ. Hæc particula abest a Reg., Bod. Non
male.

pter se ipsam, justus autem propter nos, et ideo A quia bonus. Quod justum est autem, nobis per suum ipsius Verbum ostendit illine e superis, unde ipse fuit Pater : priusquam enim esset creator, Deus erat, bonus erat : et propterea et opifex esse et Pater voluit : et illius amoris habitudo ac relatio fuit justitiæ principium, cum et solem suum lucere faceret, et Filium suum mitteret. Isque primus e cælis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius* ^a. Hæc reciproca, quæ ex æquo ponderat cognitio, est antiquæ justitiæ symbolum. Deinde ad homines descendit justitia, et littera et corpore, Verbo et Lege, humanam naturam ad salutarem urgens pœnitentiam : bona enim erat. At Deo non obedis? Ejus rei culpam tibi ascribe, qui judicem B attrahas.

σύνης ἀρχαίας σύμβολον. Ἐπειτα δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταθέσθην ἡ δικαιοσύνη, καὶ γράμματι καὶ σώματι (56), τῷ Λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, εἰς μετάνοιαν τὴν ἀνθρωπότητα βιαζομένη σωτήριον· ἀγαθὴ γὰρ ἦν. Ἄλλ' οὐχ ὑπακούεις τῷ Θεῷ; Σεαυτὸν αἰτιῶ, τὸν κριτὴν ἐπισπώμενος.

CAP. X.

ΚΕΦ. Ι'.

Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.

Si ergo, quæ in astringenda humana natura versatur, administrationem bonam esse et salutarem, et a Verbo necessario assumi ostendimus usque, et ad pœnitentiam, et ad peccatorum prohibitionem, accommodatam fuisse, consideranda deinceps fuerit Verbi mansuetudo et lenitas. Eum enim justum esse ostensum est. Proprias autem exponit C sententias, quæ ad salutem hortantur, per quas id, quod honestum est et utile, vult ex paterna voluntate significare. Hæc autem considera : Honestum ✕ quidem est encomiastici : utile vero, suasorii. Enimvero suasorii habitudo quædam, est hortatorium et dehortatorium : encomiastici vero, laudatorium et vituperatorium. Certo enim modo se habens sententia suasoria, efficitur hortatoria, et alio modo dehortatoria. Similiter etiam genus encomiasticum, uno quidem modo se habens, est vituperatorium : alio vero, laudatorium : in quibus maxime versatur justus Pædagogus, qui quod nobis est utile, sibi tanquam scopum proposuit. Verum enimvero genus quidem vituperatorium et dehortatorium nobis prius ostensum est : nunc autem hortatorium et laudatorium rursus nobis aggrediendum est, et tanquam in trutina in æquilibrio

Ἔστι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ (57) Λόγου καὶ ἀπειργεῖ τῶν ἀμαρτιῶν, ἀπειλῶν· καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.

Ei tamen in periculis tibi in astringenda humana natura salutarem esse et salutarem, et a Verbo necessario assumi ostendimus usque, et ad pœnitentiam, et ad peccatorum prohibitionem, accommodatam fuisse, consideranda deinceps fuerit Verbi mansuetudo et lenitas. Eum enim justum esse ostensum est. Proprias autem exponit C sententias, quæ ad salutem hortantur, per quas id, quod honestum est et utile, vult ex paterna voluntate significare. Hæc autem considera : Honestum ✕ quidem est encomiastici : utile vero, suasorii. Enimvero suasorii habitudo quædam, est hortatorium et dehortatorium : encomiastici vero, laudatorium et vituperatorium. Certo enim modo se habens sententia suasoria, efficitur hortatoria, et alio modo dehortatoria. Similiter etiam genus encomiasticum, uno quidem modo se habens, est vituperatorium : alio vero, laudatorium : in quibus maxime versatur justus Pædagogus, qui quod nobis est utile, sibi tanquam scopum proposuit. Verum enimvero genus quidem vituperatorium et dehortatorium nobis prius ostensum est : nunc autem hortatorium et laudatorium rursus nobis aggrediendum est, et tanquam in trutina in æquilibrio

✕ P. 151 ED. POTTER, 128-129 ED. PARIS. ^a Luc. x, 22.

(52) *Κτίστην*. Κτίσιν, *creaturam*. Pal., Reg., Bod.

(53) *Τὸν ἥλιον*. Sol et Christus quodammodo sunt ἀντίστοιχοι, nam quod sol mundo naturali, id mundo λογικῷ præstat Christus ; qui proinde *Sol justitiæ, lux mundi*, etc., appellari solet.

(54) *Οὐδεὶς*. Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, apud Lucam.

(55) *Ἀντιπαλαρτεύουσα*. Conf. quæ superius dicta sunt p. 141, not.

(56) *Γράμματι καὶ σώματι*. Γράμμα vocat Legem

Moyse, Paulum sequens, Rom. ii, 27, 29 ; vii, 6, et alibi : Christum autem *σῶμα* dicit, respiciens Rom. vii, 4 : Ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, vel Hebr. x, 5 : Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, vel alium similem locum. Vel quia Lex tantum *σκιά*, Christus vero *σῶμα* esse innuitur, hoc est res per Legis *umbra*s, et figuras significata. Coloss. ii, 17 : Hebr. x, 1. Sed Lowthius ait : « Pro γράμματι leg. πνεύματι, ut respondeat Λόγῳ, prout γράμματι respondet νόμῳ. »

(57) *Αὐτοῦ*. Abest a ms. Pal. SVLBURG.

Παιδαγωγός διὰ Σολομώντος ὡδέ πως χρῆται· Ἐγὼ ὑμᾶς, ἄνθρωποι (58), παρακαλῶ, καὶ προέμαι ἐμὴν φωνὴν υἱοῖς ἀνθρώπων· ἐπακούσατέ μου· σαμὴνὰ γὰρ ἐρῶ· καὶ τὰ ἐξῆς. Συμβουλεύει δὲ τὰ σωτήρια· ὅτι ἡ συμβουλή πρὸς αἵρεσιν ἐστὶ καὶ φυγὴν ἐπιπέδειος· καθάπερ ποιεῖ διὰ τοῦ Δαβὶδ, λέγων· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καὶ ἐπὶ καθέδραν (59) λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. Τῆς δὲ συμβουλίας μέρη τρία· τὸ μὲν, ἐκ τῶν παρεληλυθότων χρόνων λαμβάνον τὰ παραδείγματα· οἷον, τί ἔπαθον οἱ Ἑβραῖοι τῷ χρυσῷ εἰδωλολατρήσαντες ἐν μόσχῳ, καὶ τί ἔπαθον ἐκπορνεύσαντες, καὶ τὰ ὅμοια· τὸ δὲ, ἐκ τῶν παρόντων χρόνων, κατανοούμενον, οἷον αἰσθητικῶς καταλαμβάνόμενον· ὡς ἐκεῖνο εἴρηται πρὸς τοὺς ἐρομένους τὸν Κύριον, *Εἰ αὐτός (60) εἶη ὁ Χριστός, ἢ ἄλλον περιμένομεν; Ἀπέλθετε, καὶ εἶπατε Ἰωάννῃ· Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι· κωφοὶ ἀκούουσι· λεπροὶ καθαρίζονται· ἀνίστανται νεκροὶ· καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς ἐὶν μὴ σκανδαλισθῆ ἐν ἐμοί. Τοῦτ' ἄρα ἦν ὁ προφητεύων εἶρηκε Δαβὶδ· Καθὼς (61) ἠκούσαμεν, οὕτω καὶ εἶδομεν.* Ἐκ δὲ τῶν μελλόντων τὸ τρίτον συνίσταται μέρος τῆς συμβουλίας, ἧ τὰ ἀποθησόμενα καλεῖται φυλάττεσθαι· καθὼ κακεῖνο εἴρηται· *Οἱ δὲ ἀμαρτίαις περιπεσόντες, βληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἐστὶ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, καὶ τὰ παραπλήσια· ὡς ἐκ τούτων εἶναι συμφανές, διὰ πάσης θεραπείας χωροῦντα τὸν Κύριον, εἰς σωτηρίαν ἐκκαλεῖσθαι τὴν ἀνθρωπότητα.* Τῆ δὲ παραμυθία, παρηγορεῖ τὰ (62) ἀμαρτήματα, μειῶν μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίδα ἐνδοξοῦς εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γὰρ διὰ Ἰεζεκιήλ· *Ἐάν (63) ἐπιστραφῆτε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἴπητε, Πάτερ, ἀκούσομαι ὑμῶν, ὡσπερ λαοῦ ἁγίου. Καὶ πάλιν λέγει· Δεῦτε, πάντες, πρὸς μέ (64), οἱ κπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις αὐτοπροσωπεῖ ὁ Κύριος. Σαφέστατα δὲ ἐπὶ τὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ διὰ Σολομώντος, λέγων· Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὗρε σοφίαν· καὶ θεητός, ὃς εὗρε (65) φρόνησιν. Τὸ γὰρ ἀγαθόν (66) τῷ ζητοῦντι εὐρίσκεται, καὶ ἐρᾶσθαι τῷ εὐρόντι φαίει. Καὶ μὴν καὶ διὰ Ἰερემίου τὴν φρόνησιν ἐξηγῆται· Μακάριοί ἐσμεν, Ἰσραὴλ, λέγων, ὅτι τὰ ἄρεστά τῷ Θεῷ, γνωστά ἡμῖν (67) ἐστὶ. Γνωστά δὲ διὰ τοῦ Λόγου, δι' ὃν μακάριοι καὶ φρόνιμοι. Φρό-*

A stantes justi lances expendamus. A i ea ergo, quæ sunt utilia, adhortatione utitur Pædagogus hoc modo per Salomonem: Ego vos, o homines, adhortor, et meam vocem edo filiis hominum: audite me: præclara enim dicam: et quæ sequuntur. Quæ sunt autem salutaria consulit: quoniam consilium ad electionem et fugam idoneum est; quemadmodum facit per David dicens: *Beatus vir, qui non ambulavit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et supra cathedram pestilentiarum non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus* b. Consilia autem dandi tres sunt partes. Una quidem, quæ sumit exempla ex tempore præterito: ut, verbi gratia, quid Hebræis evenerit, qui aurum adoraverunt in vitulo, et quid passi sunt, cum fornicati essent, et quæ sunt similia. Altera vero, quæ ex præsentis tempore intelligitur, ut quæ sensu comprehendatur, sicut illud quod dictum iis, qui Dominum rogaverunt, *An ipse esset Christus, an vero alium expectamus? Abite, et dicite Joanni: Cæci vident, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt; et beatus qui non fuerit scandalizatus in me* c. Hoc ergo fuit, quod prædixit David: *Sicut audivimus, ita et vidimus* d. Ex futuris autem constat tertia pars 57 dandi consilii, qua, quæ sunt eventura, jubet caveri: quemadmodum illud quoque dictum est: *Qui autem in peccata inciderint, ejicientur in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium* e, et quæ sunt similia: adeo ut ex his omnibus clarum sit, Dominum per omnem medendi rationem procedentem, humanam naturam evocare ad salutem. Admonitione autem peccata mitigat, minuens quidem cupiditatem, simul autem spem præbens salutis. Dicit enim per Ezechielem: *Si conversi fueritis ex toto corde vestro, et dixeritis, Pater, audiam vos tanquam populum sanctum* f. Et rursus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos* g: et ea quæ sequuntur, ex sua persona dicit Dominus. Apertissime autem ad bonitatem vocat per Salomonem, dicens: *Beatus homo, qui invenit sapientiam: et mortalis, qui invenit prudentiam* h. Quod bonum est enim, a quærente invenitur, et solet videri ab eo, qui invenit. Jam vero per Jeremiam quoque enarrat prudentiam: *Beati sumus, Israel, dicens, quod quæ Deo grata sunt, a nobis cognita sunt* i. Cognoscuntur autem per Verbum, per quem sumus

⌘ P. 152 ED. POTTER, 129-130 ED. PARIS. a Proverb. viii, 4, 6. b Psal. i, 1, 2. c Matth. xi, 5, 4, 5, 6. Luc. vii, 19, 22, 25. d Psal. xlvii, 9. e Matth. xxii, 13, xxv, 30. f Ezech. xviii et xxxiii. g Matth. xi, 28. h Proverb. iii, 13. i Baruch iv, 4.

(58) Ἐγὼ ὑμᾶς, ἄνθ. Ὑμᾶς, ὦ ἄνθ. Bib. Græc. Mox, εἰσακούσατε pro ἐπακούσατε, ibid.

(59) Καθέδραν. Καθέδρα Psal. i. Sed accusativum etiam infra Stromat. ii, p. 389, repetit Clemens. SYLBURG.

(60) Εἰ αὐτ. Evangeliorum sensum, mutatis verbis, exponit, ut etiam paulo infra.

(61) Καθὼς. Καθάπερ Bib. Græc. Mox, οὕτως pro οὕτω, ibid. et Bod.

(62) Παρηγορεῖ τὰ. Παρηγορεῖται: Bod.

(63) Ἐάν Prophetæ sensum, mutatis verbis,

exhibet.

(64) Πάντες πρὸς μέ. Πρὸς μέ πάντες, Evang.

(65) Εὗρε. Εἶδε φρόνησιν vulg. Bib. quod et Clementis expositio declarat, et γινῶναι φρόνησιν paulo post. Atque adeo infra sic scriptum, sub finem Pædag. lib. ii, ubi tamen οἶδε positum e Pal. ms. SYLBURG.

(66) Ἀγαθόν. Horum verborum sensus occurrit Prov. ii, 4, 5: iii, 13. Jerem. ii, 24, etc.

(67) Τῷ Θεῷ, γνωστά ἡμῖν. Τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γνωστά Baruch. ὅμην Bod

beati et prudentes. Prudentia enim et cognitio indicatur per eundem prophetam dicentem: *Audi, Israel, mandata vitæ, ausculta ut cognoscas prudentiam* ^a. Per Moysen autem propter suam in homines benevolentiam donum quoque pollicetur iis qui contendunt ad salutem. Dicit enim: *Et introducam vos in terram bonam, quam juravit Dominus patribus vestris* ^b. Et præterea: *Introducam vos in montem sanctum, et vos lætitia afficiam* ^c, dicit per Isaiam. Jam vero est aliud quoque genus pædagogicæ ejus, nempe beatificatio: *Beatus ille est, per David dicit, qui non peccavit: et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet.* (Per hoc etiam innuit resurrectionem.) *Et omnia, quæcunque faciet, ei recte succedent* ^d. Tales nos vult esse, ut simus beati. Rursus autem ostendens id, quod ex adverso respondet justitiæ trutinæ, *At non sic impij, inquit, non sic: sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ* ^e. Cum peccatorum pœnas, et facilem eorum tanquam ventis dissipationem ostendisset Pædagogus, per pœnam a crimine dehortatus est: et cum supplicium pro meritis intentasset, beneficentiæ suæ benignitatem ostendit, ut bona nobis paremus, iisque fruamur, per eam summo nos artificio excitans. Quinetiam ad cognitionem nos per Jeremiam hortatur, dicens: *Via Dei si ambulasses, habitasses in pace in sæculum* ^f. Cognitionis enim eis mercedem ostendens, prudentes ad ejus amorem excitat. Et ei, qui aberravit, *✠ dans veniam: Convertere, convertere enim, inquit, sicut qui vindemiat ad canistrum suum* ^g. Videt bonitatem justitiæ, quæ consulit moveri penitentia? Præterea per Jeremiam illuminat eos qui a veritate aberrant: *Hæc autem dicit Dominus: State in viis, et videte, et rogate semitas Domini æternas, quænam est semita bona, et ambulante in ea, et invenietis sanctificationem animabus vestris* ^h. Ducit autem ad penitentiam, causa salutis nostræ. Propterea dicit: *Si te penituerit, expurgabit Dominus cor tuum, et cor seminis tui* ⁱ. Poteram quidem ad hujus quæstionis defensionem adducere philosophos, qui dicant cum solum, qui est per-

νησις γὰρ καὶ ἡ γνῶσις, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου μνησεται, λέγοντος· Ἰσραὴλ, ἐντολάς ζωῆς· ἐνωτίσασθε γνῶναι φρόνησιν. Διὰ δὲ Μωϋσείως ἐτι καὶ προσυπισχνεῖται δωρεάν, διὰ τὴν ὑπάρχουσαν φιλανθρωπίαν, τοῖς σπεύδουσιν εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γάρ· Καὶ εἰσάξω ὑμᾶς (68) εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμασε Κύριος (69) τοῖς πατέρασιν ὑμῶν· πρὸς δὲ, Καὶ εἰσάξω ὑμῖς εἰς τὸ ἔρος τὸ ἅγιον, καὶ εὐφρανῶ ὑμᾶς, διὰ Ἰσαίου λέγει. Ἔτι δὲ καὶ ἄλλο εἶδος αὐτοῦ παιδαγωγίας, ὁ μακαρισμός· καὶ Μακάριος ἐκεῖνος (70), διὰ Δαβὶδ λέγει (71), ὁ μὴ ἁμαρτῶν (72)· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξέδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπεφρυθήσεται· ταῦτι μὲν καὶ πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἠνέξατο· καὶ πάντα ἕσα ἂν ποιήσῃ (73), κατενοδωθήσεται αὐτῷ. Τοιούτους ἡμᾶς γενέσθαι (74) βούλεται, ἵνα ὦμεν μακάριοι. Ἐμπάλιν δὲ τὸ ἀντιστοῦν τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐνδεικνύμενος ζυγοῦ (75), Ἄλλ' (76) οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως ἄλλ' ἢ ὡς ὁ χεῦρ, ἐν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ ἐπιτίμιον τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ τὸ εὐδιαφρόρητον αὐτῶν, καὶ τὸ ὑπηνέμιον δεῖξας ὁ Παιδαγωγός, ἀπετρέψατο τῆς αἰτίας διὰ τῆς ἐπιτιμίας· καὶ τὴν κόλασιν ἐπανατεινόμενος τὴν κατ' ἀξίαν, τῆς εὐεργεσίας ἐνεδείξατο τὴν εὐποιαν, τεχνικώτατα ἐπὶ τὴν χρῆσιν ἡμᾶς καὶ τὴν κτῆσιν τῶν καλῶν διὰ ταύτης καλῶν. Ναὶ μὴν καὶ ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλεῖ, διὰ μὲν τοῦ Ἰερεμίου λέγων· Τῇ ἐδῶ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπερεύθης, κατόψεις ἂν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὸν αἰῶνα (77)· ὑποδεικνύων γὰρ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν τῆς γνώσεως, εἰς ἔρωτα αὐτῆς τοὺς συναποῦς ἐκκαλεῖται· καὶ τῷ πεπλανημένῳ συγγνώμην νέμιον· Ἐπίστρεψε (78), γὰρ, ἐπίστρεψε, ὡς τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλον αὐτοῦ, λέγει. Ὅρθῃς τὸ ἀγαθὸν τῆς δικαιοσύνης μετανοεῖν συμβουλεύουσης; Ἔτι δὲ διὰ Ἰερεμίου φωτίζει τοῖς πλανωμένοις (79) τὴν ἀλήθειαν· Ταῦτε λέγει Κύριος· Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἴδετε, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰωνίας (80), ποία ἐστὶν ἡ τρίβος ἡ ἀγαθὴ· καὶ βαδίσετε ἐν αὐτῇ· καὶ εὐρήσατε ἀγκιστρὸν ταῖς ἰσχυαῖς ὑμῶν. Ἄγει δὲ ἐπὶ τὴν μετάνοιαν σωτηρίας χάριν τῆς ἡμῶν διὰ τοῦτο φησὶν· Εἴν μετanoήσης (81), περικαθαριεὶ Κύριος

✠ P. 155 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS ^a Baruch iii, 9. ^b Deut. xxxi, 20. ^c Isa. lvi, 7. ^d Psal. i, 4, 2, 5. ^e Ibid. 4. ^f Baruch iii, 13. ^g Jerem. vi, 9. ^h Ibid. 16. ⁱ Deut. xxx, 6.

(68) *Εἰσάξω ὑμᾶς*. Εἰσάξω αὐτοὺς, Bibl. Græc.

(69) *Ἦν ὤμασε Κύριος*. Ἦν ὤμασα, prima person. Bibl. Gr. Mox, αὐτῶν, pro ὑμῶν, et bis αὐτοὺς pro ὑμᾶς Ibid.; τὸ ἅγιόν μου, Ibid.

(70) *Ἐκεῖνος*. Ἄνθρω, Bibl. Græc.

(71) *Λέγει*. Post hanc vocem φησὶν addunt Reg., Bod. Et alibi utramque vocem simul adhibet Clementis.

(72) *Ὁ μὴ ἁμαρτῶν*. Verba Clementis, quibus complectitur varias peccandi periphraſes, quas adhibet David Psalm. i.

(73) *Ποιήσῃ*. Ποιῆ, Bibl. Græc. Mox αὐτῷ abest.

(74) *Γενέσθαι*. Γεγονέναι Reg., Bod.

(75) *Τοῦ τῆς δ. ἐ. ζυγοῦ*. Pal. ms. τῷ ... ζυγοῦ, dandi casu: excusari tamen et genitivus potest, ut supra sub finem c. 8. SYLBERG. Τῷ ζυγοῦ habet etiam Reg.

(76) Ἄλλ'. Hanc particulam nec Bod. nec, referente Sylburg., Pal. ms. agnoscit, nec Bibl. Græc., atque adeo Clementis infra omittit Strom. ii, p. 590. in prolixiori hujus loci expositione.

(77) *Εἰς τὸν αἰῶνα*. Baruch habet εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, adjective accepto αἰῶνος vocabulo. SYLBERG.

(78) *Ἐπίστρεψε*. Καλαμάσθε, καλαμάσθε ὡς ἄμπλον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπιστρέψατε ὡς ὁ πρ. Bibl. Græc. Mox κάρταλλον cum duplici λλ. Ibid. Eodem modo hanc vocem scripsit Suidas: sed simplici λ usus est Hesychius.

(79) *Πλανωμένοις*. Pal. ms. πεπλανημένοις, tempore præterito, ut paulo ante. SYLBERG. Πεπλανημένοις etiam habet Reg.

(80) *Αἰωνίας*. Αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγ. Bibl. Græc.

(81) *Εἴν μετanoήσης*. Clementis verba, quibus

τὴν καρδίαν σου, καὶ τὴν καρδίαν τοῦ σπέρματός σου. Ἐντὴν μὲν οὖν συνηγόρους ἡμῖν τῆς ζητήσεως ταύτης ἐπισπάσασθαι φιλοσόφους, οἳ φασιν ἐπαινετὸν (82) εἶναι μόνον τὸν τέλειον, ψεκτικὸν δὲ τὸν φαῦλον τυγχάνειν. Ἄλλ' ἐπεὶ συκοφαντοῦσι τινες (83) τὸ μακάριον, ὡς πράγμα οὐκ ἔχον, οὔτε αὐτὸ, οὔτε ἄλλω τῷ (84) παρεχόμενον, τὴν φιλοφροσύνην ἀσυνετοῦντες αὐτοῦ· διὰ τοῦτους δὲ, καὶ τοὺς ἐτι τὸ δίκαιον οὐ προσάπτοντας τῷ ἀγαθῷ, ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρετέθη (85). Ἐπάμενον γὰρ (86) ἦν φάσκειν ἡμᾶς τὸ ἐπιπληκτικὸν καὶ ψεκτικὸν εἶδος τῆς παιδαγωγίας ἀρμόδιον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἐπεὶ πάντας ἀνθρώπους φαῦλους (87) λέγουσι· σοφὸς (88) δὲ ὁ θεὸς μόνος, ἀφ' οὗ ἡ σοφία καὶ τέλειος μόνος· διὰ τοῦτο καὶ μόνος ἐπαινετός. Ἄλλὰ οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῷδε. Φημι δ' οὖν ἐπαινον ἢ ψόγον, ἢ ἐπαίνῳ (89) τι εἰκότως καὶ ψόγῳ, μάλιστα πάντων τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκασιότατα φάρμακα· οἳ μὲν οὖν θυσιάτοι, καθάπερ ἡ αἰδηρὸς πρὸς τοῦ πυρὸς καὶ σφύρας καὶ ἄκμονος, τυτέστιν ἀπειλῆς, ἐλέγχου, ἐπιτιμήσεως, ἐλαύνονται· οἳ δὲ αὐτῇ (90) προσέχοντες τῇ πίστει, οἷον αὐτοδίδακτοι καὶ προαιρετικοί, αὐξάνονται τῷ ἐπαίνῳ·

Ἀρετὰ (91) γὰρ ἐπαινετομένη,
Δέρδεσθαι ὡς ἀέξεται.

Καὶ μοι δοκεῖ, συνέξαι τοῦτο ὁ Σάμιος παραγγέλλει (92) Ἡυθαγόρας·

Δειλὰ μὲν ἐκπρήξαις, ἐπιπλήσσειο· χρηστὰ δὲ,
|τέρπειον.

Τὸ δὲ ἐπιπλήσσειν καὶ νοουθετεῖν καλεῖται τὸ δὲ ἐπι-

✠ P. 154 ED. POTTER, 151 ED. PARIS.

plures Deuteronomii sententias complectitur.

(82) Ἐπαινετόν. Stoici nil præter virtutem laudari, nec præter vitium reprehendi jure posse dicebant. Diogenes Laertius in Zenone segm. 100 : Λέγεσθαι δὲ τὸ καλὸν μοναχῶς μὲν, τὸ ἐπαινετοῦς παρεχόμενον τοῖς ἔχοντας ἀγαθὸν ἐπαίνου ἄξιον. Dicit autem honestum unice quidem, quod eos, qui hoc præditi sunt, laude dignos faciat. Cicero lib. iii. de finibus : Sed consecraria me Stoicorum brevia et acata delectant. Quod est bonum, omne laudabile est; quod autem laudabile est, omne honestum est; bonum igitur quod est, honestum est. Tacitus, Hist. iv. de Helvidio Prisco, Stoico : Doctores sapientiæ secutus, inquit, qui sola bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum, neque bonis, neque malis annumerant.

(85) Τινες. Epicureas intelligit, quorum illud primarium dogma, Τὸ μακάριον καὶ ἀφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλω παρέχει. Quod beatum atque immortale est, neque ipsum negotia habet, neque alii præbet. Unde aliquis in margine Reg. et Bod. hoc scholium adnotavit : Εἰς Ἐπίκουρον ἀφορᾷ· αὐτὸς γὰρ οὕτω φησὶ· Τὸ μακάριον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλω παρέχει. Cicero De nat. deorum lib. i : Vere exposita est illa sententia ab Epicuro : Quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri.

(84) Τῷ. Abest a Bod., Reg., Pal. Mox ἀσυνετοῦντες pro ἀσυνετοῦντες, Bod., Reg., perperam.

(85) Ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρετέθη. Scribi possit παρετέθη, ut sententia hæc ejusdem sensus sit cum alia, quæ mox sequitur : οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῷδε, hac oratione non utor, sed eam missam facto.

(86) Γὰρ. Ἐν Reg., Pal.

(87) Φαῦλους. Hervet. verterat stultos : scilicet, quia φαῦλοι opponuntur τῷ σοφῷ. Stoicorum dogma erat, malos omnes esse insipientes et insanos. Conf. Protrep. pag. 94, not.

PATR. GR. VIII.

Affectus, esse laudabilem : qui malus est autem, vituperabilem. Sed quoniam nonnulli quod beatum est calumniantur, ut quod neque ipsum aliquid negotii habeat, neque alii exhibeat, ejus benevolentiam in homines non intelligentes, propter hos, et propter eos etiam, qui bono, quod justum est, non tribuunt, id quod a nobis dictum fuit, adjectum est. Consequens enim esset, ut liceremus, increpatorium ac vituperatorium Pædagogicæ genus convenire hominibus, quoniam omnes homines malos dicunt : sapiens autem solus Deus est, a quo sapientia; et perfectus solus; et ideo solus quoque laudabilis. Sed hac oratione non utor. Dico ergo, laudem et vituperationem, vel quod laudi et vituperationi est assimilabile, esse medicamenta hominibus maxime necessaria. Qui sunt itaque curatu difficiles, ab igne, malleo, incude, hoc est, minis, reprehensione, increpatione, tanquam ferrum aguntur. Qui autem fidei adhærent, tanquam homines per se docti, et libere agentes, laude augentur :

Laudata enim virtus,
Non secus ac arbor, crescit.

✠ Hoc cum intelligeret, mihi videtur Samius præcepisse Pythagoras :

Turpibus quidem perpetratis, increpare : bonis
[vero, delectare.

Increpare autem dicitur etiam admonere, quod

Ϟ. (88) Σοφός. Similiter Pythag. se φιλόσοφον appellari voluit : μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἢ θεόν· nullum hominem sapientem esse affirmans, sed solum Deum : ut refert Laertius Proæmii segm. 12. Item Socrates apud Platon. sub finem Phædræ : Τὸ μὲν σοφόν, ὃ Φαῖδρε, καλεῖν ἔμοιγε μέγα εἶναι δοκεῖ, καὶ θεῶν μόνον πρόκειται· τὸ δὲ ἢ φιλόσοφον, ἢ τι τοιοῦτον μᾶλλον γὰρ ἂν αὐτῷ καὶ ἀρμόδιον καὶ ἐμμελεστέως ἔχοι. Sapientis cognomen, ο Φαῖδρε, inquit, magnum, solique Deo convenire videtur. Philosophi vero, aut similis alicujus cognomine ejusmodi viros, quales modo descripsimus, convenientius modestiusque nuncuparem.

(89) Ἐπαίνῳ. Ἐπαινετῷ Reg., Bod.

(90) Αὐτῇ. Αὐτοῖ Bod.

(91) Ἀρετὰ. Tale hoc Pindari est ode Nemeorum 8 : Αὐξεται δ' ἀρετὰ χλωραῖς ἐέρσαις, ὡς ὅτε δένδρον αἴσσει. Quod eleganter vertit N. Sudorius :

Planta uti verno satiata rore,
Crescit, assurgens tenues in auras;
Sic virum virtus decorata cælo
Tollitur ingens.

Ovidius :

..... Laudataque virtus

Crescit, et immensum gloria calcar habet.

Horatius :

Crescit occulto velut arbor ævo
Fama Marcelli.

Gregorius Nazianz. Ὅν γὰρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, τούτῳ σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις. Quarum enim rerum laudes, earum quoque incrementa novi. Illud autem carmen alterum reperitur inter Aurea Pythagoræ, quod qui De viro bono idyllium vertit ita reddit,

..... Ortoque a vespere cuncta revolvens,
Offensus pravus dat palmam et præmia rectis.

COLLECT.

(92) Παραγγέλλει. Α. παραγγέλλειν, infinitivo modo. SYLURUS.

Græce est νοουθετεῖν. Admonitionis autem, quæ Græce est νοουθέτησις, etymologia est νοῦ ἐνθεματισμός, hoc est, *mentis immissio*, quod sit increpatorium genus, quod mentem pariat. Cæterum alia innumerabilia inveniri possunt præcepta de parandis bonis, et malis fugiendis: *Non est pax impiis, dicit Dominus* ^a. Propterea per Salomonem præcipit infantibus, ut caveant: *Fili, ne te in errorem abducant peccatores, neque in viis cum eis ambulaveris, si te hortati fuerint, dicentes: Veni nobiscum, sis socius innocentis sanguinis: in terra autem virum justum injuste abscondamus, de medio eum tollamus, sicut infernus viventem* ^b. Hoc itaque de Domini quoque passione prædicatur. Porro per Ezechielem etiam vita nobis mandata suppeditat: *Anima, quæ peccat, morietur: homo autem erit justus, qui facit justitiam. Non comedit in montibus, et oculos suos non conjecit in cogitata domus Israel, et uxorem proximi sui non polluerit, et ad mulierem menstruorum tempore non appropinquabit, et hominem vi non opprimet, et pignus debitoris reddet, et rapinam non rapiet, panem suum dabit esurienti, et nudum vestiet. Pecuniam suam non dabit ad usuram, et commodum non accipiet, et ab iniquitate avertet manum suam, et justum judicium faciet inter virum et inter proximum suum. In præceptis meis ambulavit, et justificationes meas servavit, ut faceret eas. Justus hic est. Vita vivet, dicit Dominus* ^c. Hæc continent descriptionem institutionis vitæ Christianorum, et convenientem adhortationem ad beatam vitam, præmium beatitudinis, vitam æternam.

πολιτείας, καὶ προτροπὴν ἀξιόλογον εἰς μακάριον βίον (5), γέρας εὐζωίας, ζωὴν αἰώνιον.

✠ CAP. XI.

Quod per legem et prophetas Verbum pædagogici functionis fuerit officio.

Ejus quidem in homines benevolentia et pædagogia modus, ut a nobis fieri potuit, ostensus est.

✠ P. 153 ED. POTTER, 152 ED. PARIS. ^a Isa. XLVIII, 22; LVII, 21. ^b Proverb. I, 10, 11, 12. ^c Ezech. XVIII, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

(93) *Ἡ νοουθέτησις*. Th. Marcilius, Adnot. in Pythagoræ Aurea carmina, dicit: « Clemens profert Pythagoræ locum, Δειλὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσει· ἢ ἀπολογεῖται, ἢ νοουθέτησις, νοῦ ἐνθεματισμός. Illud ἢ νοουθέτησις glossema est. » Sylburgius ait: « Commation illud, ἢ νοουθέτησις, H. expungendum censet. Sed frequentes apud hanc auctorem sunt ejusmodi epanalepses pleonasticæ, ut supra monui ad p. 42, not. »

(94) *Τοῖς*. Οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν Isa. XLVIII, 22. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός Isa. LVII, 21.

(95) *Μὴ πλ.* Prov. I, 10: Μὴ σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῆς, ἐὰν παρακαλέσ. Dein com. 15: Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν. E quo loco hæc verba Clementis, μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς, petita fuisse videntur: eo sc. διὰ μνήμης Scripturas recitante.

(96) *Οἱ*. Abest a Reg.

(97) *Ἀθώου*. Abest a Bibl. Græc. Videtur autem interpretamenti loco adjectum esse. Mox, καταπίωμεν δὲ αὐτόν pro ἀφανίσωμεν αὐτόν, Bibl. Græc.

(98) *Οὐκ*. Abest a Pal. ms. SYLBURG.

μολογεῖται, ἢ νοουθέτησις (93), τοῦ ἐνθεματισμοῦ ὡς εἶναι τὸ ἐπιπληκτικὸν εἶδος νοῦ περιποιητικόν. Ἀλλὰ γὰρ μυρία ὅσαι προσεξέρχονται παραγγέλαι εἰς κτήσιν ἀγαθῶν καὶ φυγὴν κακῶν· *Τοῖς* (94) γὰρ ἀσεβέσιν οὐκ ἔστιν εἰρήνη, λέγει Κύριος. Διὰ τοῦτο φυλάττεσθαι τοῖς νηπίοις διὰ Σολομῶντος παραγγέλλει· *Υἱέ, μὴ πλανήσωσί* (95) *σε οἱ* (96) *ἡμαρτωλοὶ· μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς· μηδὲ πορευθῆς, ἐὼν παρακαλέσωσί σε, λέγοντες· Ἐλθέ μεθ' ἡμῶν· κοινώρησον αἵματος ἀθώου* (97)· κρύψωμεν δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως ἀφανίσωμεν αὐτόν, ὡς περ ἡδης ζῶντα. Τοῦτο μὲν οὖν (98) καὶ περὶ τοῦ Κυριακοῦ προφητεύεται πάθους. Ὑποτίθεται δὲ καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ ἡ ζωὴ τὰς ἐντολάς· *Ἡ ψυχὴ ἢ ἡμαρτάνουσα ἀποθανεῖται* (99)· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔσται δίκαιος, ὁ ποῶν τὴν δικαιοσύνην. Οὐκ ἐπὶ τῶν ὀρέων φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἔθετο ἐπὶ τῷ (1) ἐνθυμήματι εἰκον Ἰσραήλ· καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μάνη· καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν ἀφῆδρω οὐσαν οὐκ ἐγγιεῖ (2)· καὶ ἄνθρωπον οὐ καταδυναστεύσει· καὶ ἐνεχυρασμὸν ὀφείλοντος ἀποδώσει, καὶ ἄρπαγμα οὐχ ἄρπάσει· τὸν ἄρτον αὐτοῦ τῷ πεινῶντι δώσει, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ. Τὸ (3) ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ δώσει, καὶ πλεονασμα οὐ λήψεται· καὶ ἐξ ἀδικίας ἀποστρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· καὶ κρῖμα (4) δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Ἐν τοῖς προστάγμασί μου πεπόρευται, καὶ τὰ δικαιώματά μου πεφύλακται, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Δίκαιος οὗτός ἐστιν ζωὴ ζήσεται, λέγει Κύριος. Ταῦτα ὑποτύπωσιν Χριστιανῶν περιέχει.

πολιτείας, καὶ προτροπὴν ἀξιόλογον εἰς μακάριον βίον (5), γέρας εὐζωίας, ζωὴν αἰώνιον.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅτι διὰ νόμον καὶ προφητῶν ὁ Λόγος ἐπαιδαγωγῶνται.

Ὁ μὲν δὴ τρόπος τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ καὶ παιδαγωγίας, ὡς ἐνήν, ἡμῖν ὑποδέδεικται. Διόπερ

✠ P. 153 ED. POTTER, 152 ED. PARIS. ^a Isa. XLVIII, 22; LVII, 21. ^b Proverb. I, 10, 11, 12.

(99) *Ἀποθανεῖται*. Vulg. Bibl. αὕτη ἀποθανεῖται, facta nominativi epanalepsi: et mox: ὅ ἐστι δίκαιος, et rursum, ὁ ποιῶν κρῖμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν ὀρέων οὐ φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐ μὴ ἐπάρη πρὸς τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραήλ. Quin et aliter variat hujus loci citatio Strom. II, pag. 419. Unde apparet Clementem sæpe liberius et ex memoria plerumque allegare Scripturæ testimonia. SYLBURG.

(1) *Οὐκ ἔθετο ἐπὶ τ.* Hæc verba habet Ezechiel XVIII, 15.

(2) *Οὐκ ἐγγιεῖ*. Οὐ προσεγγιεῖ· καὶ ἄνθρωπον οὐ μὴ καταδυναστεύσει· ἐνέχ., et mox, ἄρπαγμὸν pro ἄρπαγμα, Bibl. Græc., sed paulo post ἄρπαγμα occurrit, com. 16, 18. Dein, ἀρπάζεται pro ἀρπάσει, contracte sc. pro ἀρπάσεται, ut ait Sylburgius.

(3) *Τό*. Καὶ τό Bibl. Græc. Dein, πλεονασμὸν οὐ λ. Ibid.

(4) *Καὶ κρ.* Καὶ abest a Bibl. Græc. Dein, καὶ τοῖς προσ. Ibid.

(5) *Βίον*. Hanc vocem non agnoscit Pal. ms. nec sensus, aut constructio admodum requirit. — SYLBURG. Abest etiam a Reg., Bod.

παγκάλως αὐτὸς αὐτὸν ἐξηγούμενος, κόκκινον ἄπυρον (6) εἶκασεν· καὶ τοῦ σπειρομένου Λόγου τὸ πνευματικόν, καὶ τὸ πολύχουν τῆς φύσεως, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅμα καὶ εὐαγὲς τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τὸ δηκτικόν, καὶ τὸ ἀνακαθαρικόν, ὀνησιφόρον εἶναι ὑπὸ δριμύτητος αἰνιττόμενος. Δι' ὀλίγου γοῦν τοῦ κόκκου τοῦ ἀλλυγορουμένου πάμπολυ τὴν σωτηρίαν ἀπάσῃ χαρίζεται τῇ ἀνθρωπότητι. Τὸ μὲν οὖν μέλι, γλυκύτερον ὄν, χολῆς ἐστὶ γεννητικόν· ὡς τὸ ἀγαθόν (7) καταφρονήσεως· ὃ δὲ αἴτιον τοῦ ἐξαμαρτάνειν· τὸ δὲ ἄπυρον καὶ τῆς χολῆς ἐστὶ μειωτικόν, τουτέστι τοῦ θυμοῦ· καὶ τοῦ φλέγματος διακοπτικόν, τουτέστι τοῦ τύφρου, ἐξ οὗ Λόγου ἢ ἀληθοῦς τῆς ψυχῆς ὑγιεία, καὶ ἡ αἰδώς εὐχρασία περιγίνεται. Πάλαι μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως ὁ Λόγος ἐπαιδαγωγῆται, ἔπειτα (8) καὶ διὰ προφητῶν· προφήτης δὲ καὶ ὁ Μωϋσῆς· ὁ γὰρ νόμος παιδαγωγία παιδῶν ἐστὶ δουληνίων. *Χορτασθέντες* (9) γοῦν, φησὶν, ἀνέστησαν παίζειν· τὸ ἀλόγον τῆς τροφῆς πλήρωμα, χόρτασμα, οὐ βρώμα εἰπών. Ἐπεὶ δὲ ἀλόγως χορτασθέντες, ἀλόγως ἐπαιζον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ ὁ νόμος, καὶ ὁ φόβος εἴπετο εἰς ἀνακοπήν ἀμαρτημάτων καὶ προτροπὴν κατορθωμάτων, καταρτιζὼν εὐτυχίαν εἰς τοὺς (10) τοῦ ἀληθοῦς Παιδαγωγοῦ, τὴν εὐπειθειαν· εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν Λόγος, πρὸς τὸ καταπειθόν ἀρμοστέμενος, τὸν νόμον· *Δοθῆναι γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος Παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν*· ὡς ἐκ τούτου συμφανὲς εἶναι, ἓνα μόνον ἀληθινόν, ἀγαθόν, δίκαιον, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Πατρὸς Υἱὸν Ἰησοῦν, τὴν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἶναι· ὃ παρέδωκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὡς πατὴρ φιλόστοργος γνησίῳ παιδαγωγῷ παρακατατιθέμενος τὰ παιδιά, διαβρότην παραγγείλας ἡμῖν· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· αὐτοῦ ἀκούετε*. Ἄξιόπιστος ὁ Θεὸς Παιδαγωγός, τρισὶ τοῖς καλλίστοις κεκοσμημένος, ἐπιστήμη, εὐνοία, παρρησία· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι σοφία ἐστὶ πατρικὴ· *Πᾶσα* (11) *σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα*· παρρησία δὲ ὅτι Θεὸς καὶ δημιουργός· *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*· εὐνοία δὲ, ὅτι μόνος ὑπὲρ ἡμῶν ἱεραῖον ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν· *Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ποιμὴν* (12) *τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*· καὶ δὴ ἔθηκεν. *Εὐνοία* (13) δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ βούλησις ἐστὶν ἀγαθοῦ τοῦ πλησίον (14) αὐτοῦ χάριν ἐκείνου.

✠ P. 156 ED. POTTER, 153 ED. PARIS. I Cor. x, 7. ° Gal. iii, 24. d Matth. xvii, 5.

(6) *Νάπυρος*. Σινάπυρος legitur in vulg. Bibl. edit. Matth. xiii, et Luc. xiii et xvii, itemque infra Strom. i et principio Eclog. Theodot. SYLBURG.

(7) *Τὸ ἀγαθόν*. Idem superius dixit pag. 126 : Οὕτως οἶδεν ἐπιστρέφοντας αὐτοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλάνθρωπιᾶς αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· ὀλιγορῆται μὲν γὰρ, ὡς ἐπίπαν, τὸ ἀγαθόν, χρηστευόμενον ἀεὶ· θεραπεύεται δὲ ὑπομιμνήσκων τῷ φιλάνθρωπῳ τῆς δικαιοσύνης φόβῳ.

(8) *Ἐπειτα*. Ἐπειτα δὲ Reg.

(9) *Χορτασθέντες*. Jerem. v, 7, dicitur : Ἐχόρτασαν αὐτοὺς, καὶ ἐμοιγῶντο. Sed χορτασθέντες, nec in loco Exodi, nec epistolæ prioris ad Corinthios, quem respicit Clemens, occurrit.

(10) *Τοῦς*. Mox post Παιδαγωγοῦ deest λόγους, aut simile quid ; vel cum H. legendum, τὴν τοῦ ἀλη-

A Quocirca ipse seipsum pulcherrime exponens, *granum sinapi* ^a assimilavit : et Verbi, quod seminatur, spiritalem et multiplicem naturam, ac diffusam, rationalisque potestatis magnificentiam simul et sanctitatem, et præterea reprehensionis mordacitatem, et repurgandi facultatem, esse id utile propter acrimoniam significans. Per exiguum itaque granum, quod allegorice dicitur, universæ humanæ naturæ plurimam salutem largitur. Atque mel quidem, cum sit dulcissimum, bilem generat : quemadmodum bonitas, contemptum ; quod quidem causa est peccandi. Sinapi autem et bilem diminuit, hoc est, iram : et phlegma excindit, hoc est, fastum ac superbiam. Ex quo Verbo vera animæ sanitas, æternaque bona temperatura accedit. Olim itaque per Moysen, Verbum pædagogum fungebatur officio : deinde etiam per prophetas : est autem Moyses quoque propheta : Est enim lex pædagogia puerorum insolentium, qui habentis non facile retinentur. *Saturati ergo*, inquit, *surrexerunt ludere* ^b. Saturati autem Græce est *χορτασθέντες*, quasi dicas, *æno repleti* : nempe qui a ratione alienam alimenti plenitudinem *χόρτασμα*, hoc est, *æni repletionem*, non autem cibum dixerit. Quoniam autem absque ratione satiati, absque ratione ludebant, propterea ipsos et lex, et timor sequebatur, ut et peccata rescinderet, et ad res ex virtute gerendas adhortaretur : aures præparans, ut vero pædagogo obedirent, qui est, unum idemque Verbum, quod præsentibus accommodabat se, Legi nimirum : *Datum enim dicit Paulus Pædagogum ad Christum* ^c : a quo ut ex hoc apertum sit, unum solum, verum, bonum, justum, ad imaginem et similitudinem Patris filium, Jesum, Verbum Dei, esse nostrum pædagogum : cui nos tradidit Deus, tanquam Pater benevolus vero pædagogo commendans filios, nobis dilucide præcipiens : *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite* ^d. Fide dignus est divinus Pædagogus, tribus rebus pulcherrimis ornatus, scientia, benevolentia, dicendi libertate. Scientia quidem, quoniam ✠ est paterna Sapientia : *Omnis enim sapientia est a Domino, et cum eo est in ævum*. Dicendi autem fiducia, quoniam Deus est et opifex : *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ^e. Benevolentia autem, quoniam solus pro nobis se-

^a Matth. xiii, 31 ; Luc. xiii, 19. ^b Exod. xxxii, 6 ; ^c Joan. i, 5.

D τοῦ Παιδαγωγοῦ εὐπειθειαν. SYLBURG.

(11) *Πᾶσα*. Similia habes Prov. ii, 6, sed verba hæc invenire nondum potui.

(12) *Ὁ γὰρ ἀγαθὸς π.* Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς Joan. Mox, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ, ibid.

(13) *Εὐνοία*. Aristoteles, *Ethic. ad Nicomach.* lib. viii, cap. 2 : Τοὺς δὲ βουλομένους ἀγαθὰ εὐνοὺς λέγουσιν. *Eos autem, qui bona volunt, benevolos vocant.* Conf. idem ejusdem operis lib. ix, cap. 5, et Suidas v. *Εὐνοὺς*. Addit porro Clemens χάριν ἐκείνου, *gratia illius* : nempe proximi. Nam qui sui gratia bene alteri vult, non est εὐνοὺς, sed φίλαυτος.

(14) *Τοῦ πλησίον*. H. mavult τῷ πλησίον, dativo casu ; ut infra Strom. ii, p. 371 : *Εὐνοία δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἐτέρῳ, ἐνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου*. SYLBURG.

ipsum hostiam tradidit : Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis ^a; atque adeo eam posuit. Benevolentia autem nihil est aliud, quam volitio boni proximi sui gratia illius.

CAP. XII.

Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.

His jam peractis, consequens fuerit, ut Pædagogus noster, Jesus, vitam nobis veram describat, et cum, qui in Christo est, hominem more pædagogi instituat. Est autem forma ejus ac character, neque admodum difficilis, nec præ benignitate usque adeo dissolutus. Simul autem mandat, et mandatis ejusmodi characterem imprimit, ut ea possint perficere. Atque mihi quidem is ipse videtur hominem finxisse ex pulvere : aqua autem regenerasse : spiritu vero auxisse : verbo autem, pædagogi instar instituisse, ad filiorum adoptionem et salutem sanctis præceptis dirigens, ut cum terra genitum in sanctum et cœlestem hominem suo adventu transformasset, divinam illam vocem maxime impleret : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ^b. Atque fuit quidem Christus hoc plenum quod dixit Deus : alii autem homines intelliguntur secundum solam **59** imaginem. Nos autem, o boni Patris filii, alumni boni Pædagogi, Patris voluntatem impleamus, Verbum audiamus, et vere salutarem Servatoris nostri vitam exprimamus : hic jam meditantes cœlestem vitam rationem, per quam effecti dii, semper ✠ germinante lætitia et incorrupto boni odoris unguento unguamur, evidens incorruptionis exemplar habentes vitæ Domini formam, et Dei vestigia persequentes : cui soli convenit considerare, atque adeo cui curæ est, quomodo et quam ratione futura sit vita hominum sanior. Quinetiam ad hoc ut facile contenti simus, et quæ sunt supervacanea negligamus, accinetique, et itinerantium more expediti, et ad beatæ vitæ æternitatem parati simus, nos præparat, unumquemque nostrum esse ipsum

✠ P. 157 ED. POTTER, 154 ED. PARIS.

(15) *Ἦδη. Τοίνυν Reg.*

(16) *Τὰς ἐντολάς αὐτάς.* Scribendum videtur, τὰς ἐντολάς, ὡς αὐτάς ἐκτ., vel aliquid simile. Nam sensus est : « Christum ejusmodi præcepta tradere, ut homines ea observare possint. »

(17) *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν Bibl. Græc. Porro superius dictum est ad *Protrept.*, pag. 94, n. 8, quod cum Moyses dixerit Deum creasse hominem κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, secundum imaginem et similitudinem suam, Clemens hæc duo sic distinguat, ut similitudo Dei sit ejus imagine perfectior : et hanc omni homini convenire vult, utpote rationis usu præedito ; illam solam iis, qui secundum Dei leges vitam instituunt : nec in ullo homine, præter Christum, perfectam esse in hac vita. *Strom.* II, pag. 418 : « Ἦ γὰρ οὐχ οὕτω πινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὕστερον κατὰ τὴν τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἀποδέχονται ; *Idid.*, pag. 402 : Οὗτός ἐστιν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὁ γνωστικός, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε ἡμῶν παραλιπίων τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν,

A

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγὸς ἀσστηρία καὶ χρηστότητι.

Τούτων ἤδη (15) προδιηυσμένων, ἐπόμενον ἂν εἴη τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν, Ἰησοῦν, τὸν βίον ἡμῶν τὸν ἀληθινὸν ὑποτυπώσασθαι, καὶ τὸν ἐν Χριστῷ παιδαγωγῆσαι ἄνθρωπον. Ἔστι δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗ φοβερός ἄγαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἐκλυτὸς κομιδῇ ὑπὸ χρηστότητος. Ἐντέλλεται δὲ ἅμα, καὶ χαρακτηρίζεται τὰς ἐντολάς αὐτάς (16) ἐκτελεῖν δύνασθαι. Καὶ μοι δοκεῖ αὐτὸς οὕτως πλάσσει μὲν τὸν ἄνθρωπον ἐκ γῆς, ἀναγεννῆσαι δὲ ὕδατι · αὐξῆσαι δὲ πνεύματι · παιδαγωγῆσαι δὲ ῥήματι, εἰς υἰοθεσίαν καὶ σωτηρίαν, ἀγίαις ἐντολαῖς κατευθύνων, ἵνα δὴ τὸν γηγενῆ εἰς ἅγιον καὶ ἐπουράνιον μεταπλάσσει ἐκ προσθάσεως ἄνθρωπον, ἐκείνην τὴν θεϊκὴν μάλιστα πληρώσῃ φωνήν · *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν* (17) ἡμῶν. Καὶ δὴ γέγονεν ὁ Χριστὸς τοῦτο πλῆρες, ὅπερ εἶρηκεν ὁ Θεός · ὁ δὲ ἄλλος ἄνθρωπος κατὰ μόνην νοεῖται τὴν εἰκόνα. Ἡμεῖς δὲ, ὦ παῖδες ἀγαθοῦ Πατρὸς, ἀγαθοῦ Παιδαγωγοῦ θρέμματα, πληρώσωμεν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ακούωμεν τοῦ Λόγου, καὶ τὸν σωτήριον ὄντως ἀναμαζώμεθα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βίον · ἐνθένδε ἤδη τὴν ἐπουράνιον μελετῶντες πολιτείαν, καθ' ἣν ἐκθεσόμενοι (18), τὸ ἀειθαλὲς εὐφροσύνης ἀκέραιον εὐωδίας ἐπαλειφώμεθα χρίσμα (19), ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἀφθαρσίας τὴν πολιτείαν ἔχοντες τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ διώκοντες · ᾧ μόνῳ προσήκει σκοπεῖν, καὶ δὴ μέλει πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑγιεινότερος ἂν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος γένοιτο. Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτάρκειαν τοῦ βίου, καὶ ἀπεριττότητα, ἔτι τε εὐζωνόν τε καὶ εὐλυτον ὁδοιπορικὴν ἐτοιμότητα, εἰς ἀειδιότητα εὐζωίας, παρασκευάζει, αὐτὸν αὐτοῦ ἕκαστον ἡμῶν ταμιεῖον εἶναι διδάσκων · *Μὴ* (20) γὰρ μεριμνᾶτε, φησὶ, περὶ τῆς αὐ-

^a Joan. x, 11. ^b Gen. i, 26.

ἐγκρατευόμενος, ὑπομένειν, δικαίως βιοῦς, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδιδούς ὧν ἔχει, ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Conf. *Pædag.* lib. III, sub finem, *Strom.* II, pag. 405 ; *Strom.* IV, p. 485, 486, 529, 545 ; *Strom.* VI, p. 671, etc. Tertullianus lib. *De baptismo*, cap. 5 : *Proficiente itaque hominibus (nempe per baptismum) gratia Dei... restituitur homo ad similitudinem ejus, qui retro ad imaginem Dei fuerat. Imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Recipit enim illum Dei spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.* Origenes lib. IV *Contra Celsum*, pag. 180, dicit hominem factum esse κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὁμοίωσιν ἤδη · *secundum imaginem Dei, sed nondum ad ejus similitudinem.* Nempe quod Dei similitudo in hac vita perfecta esse non possit.

(18) *Ἐκθεσόμενοι.* Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.*, p. 88, not.

(19) *Χρίσμα.* Respicit χρίσμα in baptismo adhibitum. Vid. Tertullianus *De baptismo* cap. 7 ; *De resurrectione carnis* cap. 8. Lowth.

(20) *Μὴ.* Μὴ οὖν μεριμνήσετε εἰς τὴν αὐρίον, *Evang.*

μὴν· χρῆναι λέγων τὸν ἀπογεγραμμένον Χριστῷ, αὐτάρχη, καὶ αὐτοδιάκονον, καὶ προσέτι ἐφήμερον ἐπαναιρεῖσθαι βίον (21)· οὐ γὰρ ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ παιδαγωγούμεθα. Πολέμῳ μὲν οὖν πολλῆς δεῖ τῆς παρασκευῆς· δαψύλειας τε χρῆζει ἡ τροφή (22)· εἰρήνῃ δὲ καὶ ἀγάπῃ, ἀφελεῖς καὶ ἀπράγμονες ἀδελφοί, οὐχ ὅπλων δεόνται, οὐ παρασκευῆς ἀσώτου· Λόγος ἐστὶν αὐταῖς ἡ τροφή. Ὁ δὲ τὴν ἐνδεικτικὴν καὶ παιδευτικὴν ἡγεμονίαν κεκλήρωμένος Λόγος, παρ' οὗ τὸ εὐτελές τε (23) καὶ ἄτυρον, καὶ τὸ ὅλον φιλελεύθερον, καὶ φιλάνθρωπον φιλόκαλόν τε ἐκμανθάνομεν· τοῦτον εἰ (24) καὶ ἐνὶ λόγῳ μετ' οἰκειότητος ἀρετῆς ἐξομοιούμενοι τῷ Θεῷ, οὐκ εἰς ἐκμέλειαν καὶ ῥαθυμίαν μεταχωρεῖν δεῖ· ἀλλ' ἐκπόνει, καὶ μὴ ἀπόκαμνε· ἔση γὰρ οἷος οὐκ ἐλπίζεις, οὐδ' εἰκάσαι δύναιο ἂν. Ὡς δὲ ἐστὶ τις ἄλλη μὲν φιλοσόφων ἀγωγή, ἄλλη δὲ ῥητόρων, παλαιστῶν δὲ ἄλλη· οὕτως ἐστὶ γενναία διάθεσις φιλοκαλῶ προαιρέσει καταλλήλος, ἐκ τῆς Χριστοῦ παιδαγωγίας περιγενομένη· καὶ τὰ τῆς ἐνεργείας πεπαιδευμένοι, σεμνὰ διαπρέπουσι, πορεία τε καὶ κατάκλισις, καὶ τροφή, καὶ ὕπνος, καὶ κοίτη, καὶ διαίτα, καὶ ἡ λοιπὴ παιδεία. Οὐ γὰρ ὑπέρτονος ἢ τοιαύδε ἀγωγή τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐτονος. Ταύτη οὖν καὶ Σωτὴρ ὁ Λόγος κέκληται, ὁ τὰ λογικὰ ταῦτα ἐξευρόν ἀνθρώποις εἰς εὐαισθησίαν καὶ σωτηρίαν φάρμακα, ἐπιτηρῶν μὲν τὴν εὐκαιρίαν, ἐλέγχων δὲ τὴν βλάβην, καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθῶν διηγούμενος, καὶ τὰς ῥίζας τῶν ἀλόγων ἐπικόπτων ἐπιθυμιῶν, παραγγέλλων μὲν ὧν ἀπέχεσθαι δεῖ, τὰς ἀντιδότους δὲ ἀπάσας τῆς σωτηρίας τοῖς νοσοῦσι προσφέρειν· τοῦτο γὰρ τὸ μέγιστον καὶ βασιλικώτατον ἔργον τοῦ Θεοῦ, σῶζειν τὴν ἀνθρωπότητα. Τῷ μὲν οὖν ἱατρῷ οὐδὲ (25) πρὸς ὑγίειαν συμβουλεύοντι ἀχθονται εἰ κἀμνοντες· τῷ δὲ Παιδαγωγῷ τῷ Θεῷ πῶς οὐκ ἂν ὁμολογήσαιμεν (26) τὴν μεγίστην χάριν, μὴ σιωπῶντι, μηδὲ παρενθυμουμένῳ τὰς εἰς ἀπώλειαν φερούσας ἀπειλὰς, ἀλλὰ καὶ ταύτας διελέγχοντι, καὶ τὰς ὁρμὰς τὰς εἰς αὐτὰς διατεινούσας ἀνακόπτουσι, καὶ τὰς καθηκούσας πρὸς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν ὑποθηροσύνας ἐνδιδάσκουσι; Πλείστην ἄρα ὁμολογητέον χάριν αὐτῷ. Τὸ γὰρ τοι ζῶον τὸ λογικόν, τὸν ἀνθρώπον λέγω, ἄλλο τί φασιν ἢ θεάσασθαι τὸ θεῖον (27) δεῖν; θεάσασθαι (28)

✕ P. 158 ED. POTTER, 158 ED. PARIS.

(21) *Ἐφήμερον ἐπ. βίον*. Sic postea *Pæd. lib. II, cap. 1*: *Ἐφήμερον βίον διώκειν*. Cicero *in diem vivere dixit Philip. II, cap. 24*. Et in lib. II *De oratore*, c. 40: *Barbarorum est in diem vivere*. Persius *Sat. III, v. 62*:

. . . . *Ex tempore vivis*:

id est sine omni de futuris sollicitudine.

(22) *Τροφή*. Malet forsitan aliquis *τροφή, cibus*: ut ad bellum restringamus hoc commation, sicut antecedens; ac sensus sit, « bello et magno apparatu, et largioribus alimentis opus esse. » Sed retineri tamen et *τροφή* potest: ut cum bello conjungatur *voluptas*, sicut in oppositione cum *pax* copulatur *charitas* seu dilectio. SYLBURG.

(23) *Τέ*. Abest a *Bod.*

(24) *Τούτου εἰ*. Scribi possit *τούτωί, hoc*, vel *τούτο*, id est *τούτου ἕνεκα*. Forte aliquid deest. Mox, *ἐξομοιούμενον* scribendum esse pro *ἐξομοιούμενοι*, docent Sylburg. et Lowth.

(25) *οὐδὲ*. *οὐδέν* mavult Hervetus.

sui ipsius penum docens: *Ne solliciti enim*, inquit, *sitis de crastino* *; dicens oportere eum, qui Christo nomen suum dedit, sua sorte contentum, sibi per se servientem, in diem vivere. Non enim in bello, sed in pace instituimur. Ac bello quidem magno apparatu opus est, magnoque et profuso sumptu egent deliciæ, pax autem et dilectio, simplices et faciles sorores, non armis, neque profuso apparatu indigent. Nutrimentum eis Verbum est. Verbum autem is est, cui et demonstrandi et docendi principatus obligit, a quo frugalitatem, simplicitatem, a fastuque alienationem, libertatis amorem, benignitatem, et honesti studium ediscimus. Id, etsi uno verbo cum virtutis conjunctione Deo similes reddimur, non ad socordiam ac negligentiam oportet traducere: sed elabora, et ne defatigeris: eris enim qualis non speras neque vero conjicere potueris. Quemadmodum autem philosophorum quidem est alia vivendi ratio, alia vero oratorum, alia autem luctatorum: ita est generosa dispositio voluntati honestatis studiosæ conveniens, quæ accedit ex Christi pædagogia: et quæ hæc vi imbuta sunt, honestate præstant, incessus et accubitus, nutritio et somnus, cubitusque et victus, et reliqua disciplina. Non est enim nimis intensa ac vehemens ejusmodi Verbi educatio, sed moderata, et quæ justo ac recto tenore consistat. Hæc etiam ratione Servator, Verbum seu Ratio dictus est, qui hæc hominibus rationalia medicamenta, quibus salventur, ac bono sensu imbuantur, invenit, opportunitatem quidem observans, vitium autem arguens, et affectionum animi causas exponens, et a ratione alienarum cupiditatum radices excindens, a quibus quidem abstinere oporteat præcipiens, omnia ✕ autem salutis antidota ægrotantibus exhibens. Hoc est enim maximum et maxime regium Dei opus, humanam servare naturam. At medico quidem, qui nihil quod ad salutem faciat, consulit, ægroti succensent: divino autem pædagogo, quomodo non maximas nos habere gratias fatebimur, qui minime taceat, nec animi penetralibus contineat minas, quæ ferunt ad exitium: sed et eas arguat, et quæ

* *Matth. VI, 34.*

(26) *Ὁμολογήσαιμεν*. *Ὁμολογήσαμεν* Reg.

(27) *Τὸ θεῖον*. De fine hominis philosophorum valde diversæ sententiæ erant. Aristoteles natum dixit *ad intelligendum et agendum*, ut refert Cicero *De finib. lib. II, c. 15*. Alii θεωρήσαι τὸν λόγον τῆς τῶν ὅλων φύσεως καὶ τῆς σοφίας: *ad contemplandum naturæ universarum et sapientiæ rationem*, ut ait Pericliōne Pythagorea apud Stobæum *serm. 9*. Alii ad cælum et cœlestia, alii ad Deum, contemplandum. Lactantius, principio lib. VI, pag. 499 edit. Oxon.: *Propterea facti et inspirati ab eo sumus, non ut cælum videremus et solem, quod Anaxagoras putavit: sed ut artificem solis et cœli Deum, pura et integra mente coleremus*. Denique, alias opiniones ut præteream, quidam hominem ad se cognoscendum factum esse dicebant. Clemens porro duas præstremas sententias conjungit, quod ante eum fecit Plato in *Alcibiade* primo. Conf. Stobæus *serm. 21*.

(28) *θεάσασθαι*. Aliquis super ultimam syllabam s scripsit in *Bod.*, ac si scribendum esset *θεάσασθε*.

ad cas tendunt appetitiones excruciat, et quæ ad A
rectam vitæ rationem pertinent, edoceat? Magnæ
ergo illi sunt agenda gratiæ. Ratione enim prædi-
tum animal, hominem inquam, aliquidne aliud di-
cimus oportere quam id, quod est divinum, con-
templari? Porro autem humanam quoque naturam
dico eos oportere considerare, et ita vivere, ut jubet
et dicat veritas, et ipsum pædagogum, et ejus
congruant et convenient. Cui convenienter imagini
oportet nos quoque, nos ipsos Pædagogo confor-
maantes, ita vivere, ut factis oratio revera conveniat.

CAP. XIII.

Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute
geritur, fit secundum rectam rationem; ita rursus
peccatum, præter rationem.

Quidquid est præter rectam rationem, id est
peccatum. Jam vero generales animi affectiones B
seu perturbationes hoc modo definiendas censent
philosophi: Cupiditatem quidem, appetitionem,
quæ non paret rationi: Metum autem, dissolu-
tionem, quæ non paret rationi, ✕ Voluptatem
autem, elationem animæ, quæ non paret ra-
tionem. Si ergo quæ in ipsam Rationem seu Ver-
bum inobedientia committitur, peccatum gene-
rat; quomodo non necessario Rationi seu Verbo
obedire, quod quidem fidem dicimus, parit id, quod
vocatur officium? Ipsa enim virtus, est animæ con-

✕ P 159 ED. POTTER, 156 ED. PARIS.

(29) Ποιησαμένους. Post hanc vocem distinguit
Pal. ms. et editio Florentina, inquit Sylburgius.

(30) Τὸ κατόρθωμα. Toto fere hoc capite Stoico-
rum more loquitur Clemens. Illi quod κατὰ λόγον C
fit, καθήκον vocant: quod officium vertit Cicero *De
offic.* lib. 1, cap. 5. Id si omnibus numeris perfectum
esset, κατόρθωμα dicebatur. Quod vero παρά λόγον
factum erat, ἀμάρτημα illis erat. Stobæus *Eclog.
ethic.* cap. 4, pag. 177: Κατόρθωμα δὲ εἶναι λέγουσι
καθῆκον πάντας ἐπέχον ἀριθμούς, ἢ καθάπερ προσέ-
πομεν, τέλειον καθῆκον· ἀμαρτήματα (scribe ἀμάρ-
τημα δὲ) τὸ παρά τὸν ὀρθὸν λόγον πραττόμενον, ἢ ἐν
ᾧ παραλέλειπται τι καθῆκον ὑπὸ λογικοῦ ζώου. Jam
κατόρθωμα vocant officium, quod omnes numeros
habeat; vel, ut antea diximus, perfectum officium.
Peccatum autem, quod præter rectam rationem fit;
vel, in quo officii aliquid a rationali animali est
omissum. Eadem proxime superiori capite uberius
explicat pag. 174, 175. Diogenes Laertius lib. vii,
segm. 108: Καθῆκοντα μὲν οὖν εἶναι, ὅσα λόγος αἰρεῖ
ποιεῖν· ὡς ἔχει, γονεῖς τιμᾶν. . . Παρά τὸ καθῆκον
δὲ, ὅσα μὴ αἰρεῖ λόγος· ὡς ἔχει τὰ τοιαῦτα, γονέων
ἀμελεῖν. Ea autem officia esse, quæ ratio facienda
suaserit: ut est, parentes honorare, etc. Præter offi-
cium sunt, quæ ratio non esse eligenda suggesserit:
ut est, parentes negligere, etc.

(31) Τὰ πάθη τὰ γεν, Stoici passiones omnes per-
turbationes esse, et rationi repugnare dicebant:
unde Clemens post ἀμαρτήματος generalem defini-
tionem, passiones enumerat et describit. Stobæus
libri superius dicti pag. 175, 176: Πάθος δ' εἶναι
εἶναι ὁρμὴν πλεονάζουσαν, καὶ ἀπειθῆ τῷ αἰρουμένῳ
λόγῳ· ἢ καὶ κίνησιν ψυχῆς παρά φύσιν. Passionem
definiunt, appetitionem nimiam, rationi non obtem-
perantem: vel animæ motum præter naturam. Non
multo post refert, Stoicos passiones in quatuor ge-
nera distribuisse, ἐπιθυμίαν, φόβον, λύπην, ἡδονήν
desiderium, timorem, dolorem, voluptatem. Eadem
fere tradunt Diogenes Laertius lib. vii, segm. 110,
111, et seq.; et Cicero *Tusc. quest.* lib. iv. Porro
ex his quatuor Clemens tertiam omisit: quam Stoici
sic definiabant: Ἀπάνη ἐστὶ συστολή ψυχῆς ἀπειθῆς

δὲ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φησὶ χρῆναι, ζῆν τε ὡς
ὕψηλται ἢ ἀλήθεια· ἀγαμένους ὑπερφυῶς τὸν τε
Παιδαγωγὸν αὐτὸν καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὡς πρέ-
ποντα ἀλλήλοις ἐστὶ καὶ ἀρμόττοντα· καθ' ἣν εἰκόνα
καὶ ἡμᾶς ἀρμολογούμενους χρῆσθαι αὐτοῦς πρὸς τὸν
Παιδαγωγὸν, σύμφωνον τὸν λόγον ποιησαμένους (29)
τοῖς ἔργοις τῷ ὄντι ζῆν.

præcepta plurimum admirantes, ut quæ inter se
oportet nos quoque, nos ipsos Pædagogo confor-

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα (30) κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνε-
ται λόγον, οὕτως ἔμπαλιν τὸ ἀμάρτημα παρά
τὸν λόγον.

Πᾶν τὸ παρά τὸν λόγον ὀρθόν, τοῦτο ἀμάρτημά
ἐστὶ. Αὐτίκα γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα (31) ὡδέ
πως ὀρίζεσθαι ἀξιούσιν οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυ-
μίαν (32) ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἐκλυ-
σιν (33) ἀπειθῆ λόγῳ· ἡδονήν (34) δὲ ἐπαρσιν ψυχῆς
ἀπειθῆ λόγῳ. Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς τὸν λόγον ἀπειθία
ἀμαρτίας ἐστὶ γεννητικὴ, πῶς οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ
λόγου ὑπακοή, ἣν δὴ πίστιν φησὶν, τοῦ καλουμένου
καθήκοντος ἐστὶ περιποιητικὴ; Καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ (35)
αὐτῆ διαθέσις ἐστὶ ψυχῆς σύμφωνος ὑπὸ τοῦ λόγου
περὶ ὅλον τὸν βίον. Ναὶ μὴν τὸ κορυφαίωτον,
αὐτὴν φιλοσοφίαν (36), ἐπιτήδευσιν λόγου ὀρθότητος

λόγῳ· ut ait Stobæus: id est, interprete Cicerone,
dolor est animi, adversante ratione, contractio.

(32) Ἐπιθυμίαν. Stobæus loco jam memorato:
τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ὄρεξιν εἶναι ἀπειθῆ
λόγῳ· *Desiderium igitur dicunt esse appetitum ra-
tionem non obtemperantem.*

(33) Φόβον, ἐκλυσιν. Sylburgius ait: « Pro ἐκλυ-
σιν infra *Strom.* II, pag. 375, legitur ἐκκλυσιν, *de-
clinationem, evitacionem*: itemque in Pal. ms. Insu-
per epitome *Stromateων* ms. habet εὐπειθῆ ἐκκλυσιν,
teste Hoeschelio: sed ἀπειθῆ confirmat ἄλλοτος infra,
loco jam citato. » Quinetiam ἐκκλυσιν habet Reg.
sed super priorem i aliquis scripsit u. Et quod tum
hoc loco, tum etiam *Strom.* II, ἐκλυσιν scribi debeat,
Stobæus docet: nam ille post verba jam memorata
addit, Φόβον δὲ εἶναι ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ· *Metum autem
dicebant esse solutionem animi contra rationem.*
Quod vero ἀπειθῆ legendum sit, non εὐπειθῆ, reli-
quæ passionum definitiones manifestum faciunt.

(34) Ἡδονήν. *Voluptatem, lætitiā.* Nam utra-
que voce ἡδονήν reddit Cicero. Eam Laertius loco
superius dicto, et Suidas v. Ἡδονή, definiunt ἄλογον
ἐπαρσιν ἐφ' ἀρετῆ δοκοῦντι ὑπάρχειν· *irrationabi-
lem elationem propter expetitum, quod præsens esse
videtur.* Cicero lib. II *De fin.*: *Sed hoc interest,
quod voluptas etiam dicitur in animo vitiosa res, ut
Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem
animi sine ratione, opinantis se magno bono frui.*

(35) Ἀρετή. Similiter Stobæus pag. 167: Κοινὸ
τερον δὲ τὴν ἀρετὴν διαθέσιν εἶναι ψυχῆς σύμφωνον
αὐτῆ (scrib. αὐτῆ) περὶ ὅλον τὸν βίον· *Communius
autem virtutem definiunt Stoici, animæ affectionem
secum per totam vitam consentientem.* Diogenes
Laertius in *Zenone*, qui est lib. vii, segm. 89, eodem
plane sensu ἀρετὴν dicit esse διαθέσιν ὁμολογουμένην,
dispositionem consentaneam, nempe sibi: nam ὁμο-
λογοῦμενον idem esse videtur, quod apud Clementem
et Stobæum σύμφωνον. Perperam enim vertit Læ-
rtii interpres, *affectionem vulgo intellectam.* Quod vo-
tius vitio, quam virtuti conveniret.

(36) Φιλοσοφίαν. Apud Plutarchum *De placitis
philosophorum*, Stoici definiunt philosophiam, ἀταξ-

ἀποδιδοῦσιν· ὡς ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸ πλημμελοῦμενον πᾶν διὰ τὴν τοῦ λόγου διαμαρτίαν γινόμενον· καὶ εἰκότως καλεῖσθαι ἀμαρτήματα· αὐτίκα γοῦν ὅτι ἤμαρτεν ὁ κριότερος ἄνθρωπος, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ· Καὶ παρωμοιώθη (37), φησὶ, τοῖς κτήνεσιν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτῶν· εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Σοφία λέγει· Ἴππος (38) εἰς ὄχειαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς· διὸ καὶ ἐπιφέρει· Παντὸς ἐποκάτω ἐπικαθημένου χρεμετίζει· οὐκέτι, φησὶ, λαλεῖ ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἐστὶ λογικὸς ἔτι, ὁ παρὰ λόγον ἀμαρτάνων· θηρίον δὲ δὴ ἄλογον, ἐκδοτὸν ἐπιθυμίαις, ὧ πάσαι ἐπικαθιῆνται ἡδοναί. Τὸ δὲ κατορθούμενον κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοήν προσῆκον καὶ καθῆκον Στωϊκῶν ὀνομάζουσι παιδες. Τὸ μὲν οὖν καθῆκον προσῆκόν ἐστιν· ὑπακοή δὲ θεμελιούται ἐντολαῖς. Αὗται δὲ, ταῖς ὑποθήκαις (39) αἱ αὐταὶ οὖσαι, τὴν ἀλήθειαν (40) ἔχουσαι σκοπόν (41), ἐπὶ τὸ ἔσχατον ὄρακτόν (42), ὃ τέλος νοεῖται, παιδαγωγοῦσι. Τέλος δὲ ἐστὶ θεοσεβείας ἢ αἰδίου ἀνάπαυσις ἐν τῷ Θεῷ. Τοῦ δὲ αἰώνος ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἡμέτερον τέλος. Τὸ μὲντοι τῆς θεοσεβείας κατορθώμα (43) δι' ἔργων τὸ καθῆκον ἐκτελεῖ· ὅθεν εἰκότως τὰ καθήκοντα περὶ τὰς πράξεις, οὐ τὰς λέξεις, συνίσταται (44). Καὶ

✱ P. 160 ED. POTTER, 136-137 ED. PARIS.

σιν τέχνης βίου ἐπιτηδείου· *accommodatae vitae artis meditationem*. Auctori cuidam apud Suidam philosophia est ἡθῶν κατορθώσις μετὰ δόξης τῆς περὶ τοῦ ὄντος γνώσεως ἀληθοῦς· *Morum correctio, conjuncta cum opinione cognoscenda veritatis de eo, quod est*. Quæ licet differant verbis, sensu consentiunt.

(37) Καὶ παρωμοιώθη. Malim referre ad psalm. XLVIII, v. 13: *Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Apud Jeremiam quidem e. v, v. 8: *Equi amatores in feminas*, legimus, sed quoniam citat Sapientiam, referendum est hoc ad Ecclesiasticum, quem Σοφίαν Σειράχ Græci dicunt, quamquam dissimulandum non est diversam esse lectionem. Clemens ait: Ἴππος εἰς ὄχειαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς παντὸς ἐποκάτω ἐπικαθημένου χρεμετίζει, at cap. XXXIII, v. 6, apud LXX: Ἴππος εἰς ὄχειαν ὡς φίλος μίχκος, ἐποκάτω παντὸς ἐπικαθημένου χρεμετίζει. Vulgata Latina: *Equus emissarius, sic et amicus subsannator, sub omni supra sedente hinnit*. Jansenius in Ecclesiasticum: *Ut equus equa conspecta hinnit, nulla habita ratione ejus, qui insidet, non in gratiam ejus, sed propter equam; ita fictus amicus, oblata spe commodi, benevolentiam ostendit cuius, non in gratiam ejus, sed amorem commodi*. Feder. Morellus putat, illa verba apud Clement., Ὁ φιλήδονος καὶ μοιχὸς ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς, per παρένθεσιν et ἐπεξηγήτησιν inserta esse. Indicat quod subjeitur διὸ καὶ ἐπιφέρει, Παντὸς, etc. COLLECT. — Hic porro locus sic distingui et explicari debet: Καὶ παρωμοιώθη, φησὶν, τοῖς κτήνεσιν. Ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτῶν, εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Et assimilatus est, inquit, jumentis: scilicet homo, qui cum a ratione aberrasset, merito rationis expers existimatus est, comparatur jumentis. Porro διὰ μνήμης, recitat Psal. XLVIII, 13, 21: Παρασυνηβλήθη τοῖς κτήνεσιν, καὶ ὡμοιώθη αὐταῖς.

(38) Ἴππος. Hæc sic distingui et explicari debent: Ἴππος εἰς ὄχειαν· ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς, ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς· διὸ καὶ ἐπιφ. Equus ad coitum: nempe voluptati deditus, et adulter, qui jumento maxime irrationali assimilatus est: unde etiam subjungit: Quocunque, etc. Nam ea verba ὁ φιλήδονος usque ad παρωμοιωθεὶς non sunt Sirachi, ut

A sentiens affectio, rationi subjecta per totam vitam. Quin etiam, quod est supremum omnium, ipsam philosophiam, definiunt, studium recte rationis, adeo ut sit necessario delictum, quidquid sit propter errorem rationis, et merito vocetur *erratum*, seu peccatum. Jam enim, quando primus homo peccavit, et Deo non obediit: *Et jumentis*, inquit, *assimilatus est homo* ^a, qui præter rationem aberrasset, merito rationis expers existimatus comparatur jumentis. Hinc etiam dicit Sapientia. *Equus ad coitum libidinosus, et adulter irrationali jumento assimilatus* ^b: et ideo subjungit: *Quocunque super eum sedente hinnit*. Non amplius, inquit, ut homo loquitur: nec enim est amplius particeps rationis, qui peccat præter rationem; verum est expers rationis bellua, dedita cupiditatibus, cui omnes voluptates insident. Quod ex rationis autem obedientia recte **60** geritur, προσῆκον et καθῆκον, hoc est, quod *incumbit*, et convenit, nempe *officium*, vocant Stoici. Quod autem convenit, id incumbit. Obedientia autem fundatur mandatis. Ea autem, monitionibus cum sint eadem, veritatem sibi scopum proponentia, ✱ ad extremum expetendum, qui finis dicitur, instituunt. Pietatis autem

^a Psal. XLVIII, 13, 21. ^b Eccli. XXXIII, 6.

putavit Hervetus interpres, ut a Morello superius dictum est.

(39) Ταῖς ὑποθήκαις. Ὑποθήκη ab Hesychio et Suida exp. παραίνεσις. Clemens τὰς ὑποθήκας ταῖς ἐντολαῖς synonymas esse notat. Unde Latine verti solent *præcepta* vel *præceptiones*. Librum hoc titulo Hesiodo ascriptum memorat Quintilianus lib. 1, cap. 1; Solonem εἰς ἑαυτὸν ὑποθήκας scripsisse, refert Diogenes Laertius in *Solone*, et Suidas in *Σόλων*. Hierocles *Aurea Pythagoræ carmina ὑποθήκας* vocat, non procul a principio Commentarii. Simplicius, *Commentarii in Epictetum* pag. 3 refert, ὑποθηκῶν nomen iis præceptis peculiare esse, quæ brevibus sententiis continentur: et a Pythagoreis præcipue usurpatum fuisse: Κομματικὰ δὲ εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ γνωμονικοὶ, κατὰ τὸ τῶν ὑποθηκῶν καλούμενων παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις εἶδος. *Dictio Epicteti concisa est, et sententiosa, qualis præceptionum, quas Pythagorei ὑποθήκας vocant, esse consuevit*.

(40) Ἀλήθειαν. Clemens Strom. II refert, Posidonium Stoicum felicitatem posuisse ἐν τῷ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν, in vita contemplatrice universorum veritatis et ordinis.

(41) Σκοπόν. Stoicorum vox. Hi enim σκοπόν et τέλος sic distinguunt, ut σκοπὸς sit quasi τὸ ἐκκεῖμενον, οὗ τυχεῖν πάντες ἐφιέσιν, οἱ τῆς εὐδαιμονίας σκεπτόμενοι: *res proposita, quam beatitudinis candidati assequi cupiunt*: ut virtus: τέλος autem sit τὸ εὐδαιμονεῖν, *esse felicem*: Τοῦτο δὲ ὑπάρχει ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν: *id autem statuunt, secundum virtutem vivere*: ut ait Stobæus, *Eclog. ethic.* p. 172. Itaque σκοπὸς illis erat beatitudo objectiva; τέλος, beatitudo formalis.

(42) Τὸ ἔσχατον ὄρακτόν. Stobæus, *Eclog. ethic.* c. 2, p. 172 refert, Stoicos definivisse bonorum finem, τὸ ἔσχατον τῶν ὄρακτῶν, ἐφ' ᾧ πάντα τὰ ἄλλα ἀναφέρεται, *extremum expetendum, ad quod reliqua omnia referuntur*.

(43) Κατόρθωμα. Stoicorum phrasibus in explicandis iis, quæ ad Christianam religionem pertinent, καταχρησται.

(44) Συνίσταται. Pal. ms. συνίστανται, plurali numero. SYMBURA. — Συνίστανται habent etiam Reg., Bodl.

finis est æterna in Deo requies. Eternitatis autem A principium, est noster finis. Pietatis igitur perfecta operatio officium per opera efficit. Unde officia merito in actionibus, non autem in dictionibus consistunt. Et est Christiani quidem actio, rationalis animæ operatio, ex concinno iudicio et appetitione veritatis, quæ per conjunctum et in partem veniens peragitur corpus. Officium autem est, quæ in vita Deum et Christum sequitur voluntas, quæ se propter vitam æternam recte gerit. Etenim Christianorum vita, quam nunc instituimus, est quædam rationalium quasi actionum compages: hoc est, eorum, quæ a ratione docentur, quæ labi nesciat operatio, quam quidem fidem appellavimus. Hæc autem compages sunt mandata Domini, quæ cum sint divinæ sententiæ, monita spiritalia, nobis ipsisscripta sunt, ut quæ et nobis ipsis et proximis bene quadrant. Quinetiam ipsæ quoque ad nos revertuntur, sicut pila, quæ propter repercussionem ad eum, qui jacit, recurrit. Unde etiam sunt ea, quæ decent ac conveniunt, nempe officia, ad divinam pædagogiam necessaria, quæ a Deo præcepta et ad salutem tradita sunt. Et quoniam eorum, quæ sunt necessaria, alia quidem solum ad vitam hic agendam pertinent, alia vero hinc, ut illuc bene vivamus, avolare faciunt: convenienter quoque officiorum, hæc C quidem ad vivendum, illa vero ad recte vivendum ordinantur. Quæcunque ergo ad gentiliter vivendum præcipiuntur, ea vulgo publicata sunt. Quæ autem ad bene vivendum conveniunt, ex quibus æterna illa vita acquiritur, ea hic veluti adumbrata ex ipsis Scripturis colligemus ac considerabimus.

(45) Ἀστέϊαν. Stoici honestum ac probum vocabant ἀστέϊον, cui φαῦλον opponebant. Sic apud Plutarch. lib. *De contr. Stoic.*: Τῷ μὲν ἀστέϊῳ ἀλλότριον οὐδὲν, τῷ δὲ φαύλῳ οὐδὲν οἰκεῖον· *Probo quidem nihil alienum, improbo nihil proprium.*

(46) Καθῆκον. Stoici apud Stobæum p. 174 definiunt καθῆκον τὸ ἀκόλουθον ἐν τῷ βίῳ, *in vita consentaneum.* Item, τὸ ἀκόλουθον ἐν ζῳῇ, ἢ πραχθὲν (scrib. πραχθέν) εὐλογον ἀπολογία ἔχει, *in vita consentaneum, cujus effecti recta ratio reddi potest.* Conf. Diogenes Laertius lib. vii, segm. 107; Sextus Empiricus *Adv. mathemat.* pag. 147. Præterea Stoici felicitatem statuebant ἐν τῷ πάντα τὰ καθῆκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν· *in vivendo, omnia officia perficientem.* Quod alii dicebant: Ζῆν ἀκολουθῶς τῇ φύσει, vel τῷ δαίμονι, vel πρὸς τὴν τοῦ ὄλου διοικητοῦ βούλησιν. Conf. Stobæus loco jam dicto, et Laertius lib. vii, seg. 88, 89. Clemens utrumque conjunxit, et e Christi doctrina æternæ vitæ mentionem insuper adjecit.

(47) Ἐγκατορθούμενον. Hæc vox reposita est ex Pal. cod. Herveli versio secuta est vulgatam lectionem, βούλημα ἐν, κατορθ. *voluntas una, quæ se pro-*

ἔστιν ἡ μὲν πράξις ἢ τοῦ Χριστιανοῦ ψυχῆς ἐνέργεια λογικῆς, κατὰ κρίσιν ἀστείαν (45) καὶ ὄρεξιν ἀληθείας, διὰ τοῦ συμφυοῦς καὶ συναγωνιστοῦ σώματος ἐκτελουμένη· καθῆκον (46) δὲ ἀκόλουθον ἐν τῷ βίῳ Θεῷ καὶ Χριστῷ βούλημα, ἐγκατορθούμενον (47) ἀιδίῳ ζωῇ· καὶ γὰρ ὁ βίος ὁ Χριστιανῶν, ὃν παιδαγωγούμεθα νῦν, σύστημα τι ἐστὶ λογικῶν πράξεων τουτέστι τῶν ὑπὸ τοῦ Λόγου διδασκομένων ἀδιάπτωτος ἐνέργεια (48), ἣν δὴ πίστιν κεκλήκαμεν. Τὸ δὲ σύστημα ἐντολαὶ Κυριακαί· αἱ δὲ, δόξαι οὔσαι θεϊκαί, ὑποθήκαι πνευματικαί, ἡμῖν αὐτοῖς ἀναγεγραφαί, πρὸς τε ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς πέλας εὐθετοί· καὶ δὴ καὶ αὐταὶ αὐθις πρὸς ἡμᾶς ἀνταναστρέφουσι, καθάπερ πρὸς τὸν βάλλοντα ἡ σφαῖρα (49), διὰ τὴν ἀντιτυπίαν παλινδρομοῦσα· ὅθεν καὶ ἔστιν ἀναγκαῖα τὰ καθῆκοντα εἰς παιδαγωγίαν θεϊκὴν, ὡς ὑπὸ Θεοῦ παρηγγελμένα, καὶ εἰς σωτηρίαν πεπορισμένα. Καὶ ἐπεὶ τῶν ἀναγκαίων τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ τὸ ἐνταῦθα μόνον, τὰ δὲ ἐνθεν πρὸς τὸ εὖ ζῆν (50) ἐκεῖσε ἀναπτεροῖ (51)· ἀναλόγως καὶ τῶν καθηκόντων τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν, τὰ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν διατάσσεται. Ὅσα μὲν οὖν πρὸς τὸ (52) ἐθνικὸν ζῆν παραγγέλλεται, ταῦτα καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς δεδήμευται· ἃ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἀρμόττει, ἐξ ὧν τὸ ἀίδιον ἐκεῖνο περιγίνεται ζῆν, ταῦτα δὲ ἐν ὑπογραφῆς μέρει ἐξ αὐτῶν ἀναλεγόμενοις τῶν γραφῶν, ἐξέστω σκοπεῖν (53).

ἀναλεγομένοις τῶν γραφῶν, ἐξέστω σκοπεῖν (53). Quæcunque ergo ad gentiliter vivendum ordinantur. Quæcunque ergo ad gentiliter vivendum præcipiuntur, ea vulgo publicata sunt. Quæ autem ad bene vivendum conveniunt, ex quibus æterna illa vita acquiritur, ea hic veluti adumbrata ex ipsis Scripturis colligemus ac considerabimus.

pter vitam æternam recte et ex virtute gerit. SYLBERG. — Ἐν κατορθ. habent etiam Reg., Bod.

(48) Ἀδιάπτωτος ἐνέργεια. Hoc etiam Stoicorum more dictum est. Laertius in *Zenone*, qui est lib. vii, segm. 117: Φασὶ δὲ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφόν, διὰ τὸ ἀνέμπτωτον εἶναι· *Aiunt Stoici sapientem esse passionibus vacuum, quia labi non possit.* Item segm. 122: Ἐπιδὲ ἀνάμαρτήτους, τῷ ἀπαραπτώτους εἶναι τῷ ἀμαρτήματι· *Esse itidem sapientes inculpato, quia in peccata labi non possint.*

(49) Ἡ σφαῖρα. Similitudo de pila est apud Basil. pag. 172. H. SYLBERG.

(50) Εὖ ζῆν. Adhuc Stoice loquitur. Nam apud Stoicos τὸ εὖ ζῆν, καλῶς ζῆν, et κατὰ φύσιν ζῆν, idem significabant, quod τὸ εὐδαιμονεῖν, *felicem esse.* Conf. Stobæus, *Eclog. ethic.*, c. 4, p. 172.

(51) Ἀναπτεροῖ. Conf. quæ dicta sunt ad *Protrept.* pag. 85, not., et quæ adnotabuntur ad *Strom.* v, p. 588.

(52) Τό. Abest a Bod., Reg.

(53) Σκοπεῖν. Post hujus libri finem, Reg. et Bod. coronidis loco addunt: Κλήμεντος Παιδαγωγοῦ τῶν εἰς τὰ τρία τὸ πρῶτον.

* CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- α'. Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.
 β'. Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέον.
 γ'. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν
 σκευῶν ἐσπουδακέναι.
 δ'. Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἐστιάσεις ἀνλεσθαι.
 ε'. Περὶ γέλωτος.
 ς'. Περὶ αἰσχρολογίας.
 ζ'. Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστείως
 συμβιούντας.
 η'. Εἰ μύροις καὶ στεφάνοις χρῆστέον.
 θ'. Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.
 ι'. Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.
 ια'. Περὶ ὑποδέσεως.
 ιβ'. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν
 χρυσοῦν ἐπτοῆσθαι κόσμον.

- A 1. Quomodo circa alimenta versari oporteat.
 2. Quomodo in potu se gerere oporteat.
 3. Quod in sumptuosam vusorum supellectilem
 non sit studium conferendum.
 4. Quomodo in conviviis se recreare oporteat.
 5. De risu.
 6. De turpiloquio.
 7. Quænam observare oporteat eos, qui honeste
 simul vivunt.
 8. An unguentis et coronis utendum sit.
 9. Quomodo se in somno gerere oporteat.
 10. Quænam de procreatione liberorum tractan-
 da sint.
 11. De calceamentis.
 12. Quod non oporteat gemmas et aureum orna-
 tum stupere et admirari.

B

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.

Ἐχομένοις τοίνυν τοῦ σκοποῦ καὶ τὰς Γραφὰς
 πρὸς τὸ βιωφελές τῆς Παιδαγωγίας ἐκλεγόμενοις,
 ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ παρ' ὄλον τὸν βίον τὸν Χρι-
 στιανὸν, καλούμενον, κεφαλαιωδῶς ὑπογραπτέον. Ἄρ-
 κτέον οὖν ἡμῖν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ ὁμῶς ἀρμόττειν
 γε χρὴ. Στοχαζομένοις τοίνυν τῆς συμμετρίας τοῦ
 συντάγματος, ὁποῖόν τινα τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἕκαστον
 ἡμῶν προσφέρεσθαι, μᾶλλον δὲ ὅπως αὐτὸ κατευθύ-
 νειν χρὴ, λεκτέον· ὁπότεν γάρ τις, ἀπὸ τῶν ἐκτὸς
 καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς τοῦ σώματος ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διά-
 νοιαν ἀναχθεῖς (54) ὑπὸ τοῦ Λόγου, τὴν θεωρίαν τῶν
 κατὰ τὸν ἄνθρωπον συμβαινόντων κατὰ φύσιν ἀκρι-
 βῶς ἐκμάθη, εἴσεται μὴ σπουδάζειν μὲν περὶ τὰ
 ἐκτὸς, τὸ δὲ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὄμμα τῆς ψυ-
 χῆς ἐκκαθαίρειν, ἀγνίξειν δὲ καὶ τὴν σάρκα αὐτῆς.
 Ὁ γὰρ ἐκείνων καθαρῶς ἀπολυθεῖς, δι' ὧν ἔτι χροῦς
 ἔστι, τί ἂν ἄλλο προῦργιαίτερον ἑαυτοῦ ἔχοι πρὸς τὸ
 ὁδοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κατάληψιν τοῦ Θεοῦ; Οἱ μὲν δὲ ἄλλοι
 ἄνθρωποι « ζῶσιν (55) ἵνα ἐσθίωσιν, » ὡσπερ ἀμέλει
 καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, « Οἷς (56) οὐδὲν ἄλλ' ἢ γαστήρ
 ἔστιν ὁ βίος· » ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθίειν παραγ-
 γέλλει, ἵνα ζῶμεν· οὔτε γὰρ ἔργον ἡμῖν ἢ τροφή,
 οὔτε σκοπὸς ἠδονή· ὑπὲρ δὲ τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς,
 ἣν ὁ Λόγος εἰς ἀφθαρσίαν παιδαγωγεῖ· διὸ καὶ ἐκ-
 κρίνεται ἢ τροφή. Ἀπλῆ δὲ αὕτη καὶ ἀπερίεργος

✠ P. 161-162 ED. POTTER, 138-139 ED. PARIS.

(54) Ἀναχθεῖς. Hoc pro vulg. ἀχθεῖς repositum
 e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant Reg., Bod. Sed
 ἀχθεῖς retinet ms. Nov.

(55) Ζῶσιν. Socratis effatum respicit, quod re-
 fert Misonius apud Stobæum serm. 17, qui est *De
 incontinentia*: Προσῆκει ἐσθίειν ἡμῖν ἵνα ζῶμεν,
 οὐχ ἵνα ἠδόμεθα, εἰ γε μέλλομεν συστοιχεῖν ἀρίστοι
 ὄντι τῷ λόγῳ Σωκράτους, ὃς ἔφη, Τοὺς μὲν πολλοὺς
 ἀνθρώπους ζῆν ἵνα ἐσθίωσιν, αὐτὸς (scrib. αὐτὸν) δὲ
 ἐσθίειν ἵνα ζῆ· « Edendam ut vivamus, non ut vo-
 luptuemur; sed quidem ad optimam Socratis senten-

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

Quomodo circa alimenta versari oporteat.

Propositum itaque institutum ac scopum sequen-
 tibus, et Scripturas ad eam Pædagogicæ partem,
 quæ vitæ utilis futura est, deligentibus, qualem esse
 in tota vita eum qui Christianus dicitur, oporteat,
 summatim describendum est. Nobis igitur a nobis
 ipsis incipiendum est, et quomodo nos componere
 ac moderari oporteat. Habita ergo operis nostri,
 commodæque illius dispositionis ratione, quemad-
 modum unumquemque nostrum se in suum cor-
 pus gerere, vel potius quomodo id dirigere oporteat,
 dicendum est. Quando enim quis a rebus ex-
 ternis, et ab ipsa præterea corporis cultura ad men-
 tem a ratione, seu Verbo, deductus, eorum, quæ in
 homine secundum naturam eveniunt, contemplatio-
 ne accurate didicerit, sciet non esse studium in res
 externas conferendum: sed hominis quod est pro-
 prium, animæ nempe oculum, expurgandum, ca-
 stamque et sanctam carnem suam tuendam. Qui
 enim ab illis pure emundatus exsolutusque fuerit,
 per quæ est adhuc pulvis, quidnam aliud commo-
 dius seipso habere poterit, ad hoc, ut recta via ad
 Dei procedat comprehensionem? Atque alii quidem
 homines vivunt ut comedant, quod certe etiam rationis
 expertibus evenit animantibus, *Quibus nihil aliud
 quam venter vita est*: nobis autem Pædagogus præ-

tiam accommodare nos voluerimus, qui bonam ho-
 minum partem vivere dixit ut edant, se autem edere
 ut vivat. » Clemens idem dictum iterum respexit
Strom. vii, pag. 752. Item Juvenalis, sat. xi, v. 11:

Et quibus in solo vivendi causa palato est.

(56) Οἷς. Ut scæarius constet sibi, scribe,

Οἷς οἱ δὲν ἔστιν ἄλλο, πλὴν γαστήρ, βίος.

Nihil est familiarius Clementi, quam versiculos
 auctorum aut citare ut in mentem veniant, aut ac-
 commodare instituto, καὶ παραλύειν. HEINSIUS.

cipit ✕ *comesse ut vivamus* : neque enim nostrum nutritio munus est ; neque scopus noster, voluptas : sed propter nostram hic mansionem, quam ad incorruptionem Verbum instituit : et ideo secernitur ac seligitur alimentum. Est autem ipsa simplex, et minime curiosa veritas, simplicibus et minime curiosis pueris appositae : utpote quæ ad vivendum, non ad lautitias deliciasque apta sit. Ipsum autem vivere, ex duobus, sanitate scilicet et viribus, constituitur, quibus maxime convenit alimenti facilitas ; ut quod et ad digestionem et corporis levitatem sit utile : ex quibus incrementum, sanitas, et justæ vires, non autem injustæ, lubricæ, et miseræ quales sunt, quæ athleticis ex illa sua edendi necessitate obveniunt. Sunt itaque multiplices qualitates respiciendæ, quæ varia damna pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subversiones, cum corruptus et constupratus sit gustus misera et infausta quadam condiendi arte, et inani in faciendis bellariis artificio. Audent enim appellare nutritionem, studium deliciarum, quod in noxias voluptates dilabatur. Antiphanes autem, Delius medicus, vel unum hanc dixit esse morborum causam, ciborum varietatem : cum qui veritatem

✕ P. 165 ED. POTTER, 140 ED. PARIS.

(57) *Ἀλήθεια*. Ἡ ἀλήθεια. Nov., quod hunc sensum efficit : « Est autem illud, » nempe alimentum, « simplex et minime curiosum, nempe veritas. » Scribi etiam posset ἀληθεία, « revera : » ut sensus sit : « Est autem illud, » alimentum, « reverasimplex, nec curiose conquiendum : quale simplicibus et minime curiosis puerulis convenit, ut quod sit ad vivendum, non vero ad delicias aptum. »

(58) *Δυσείν*. Δυσείν, Bod., Reg.

(59) *Καὶ ἀθλία*. Pal. ms. disjunctive ἢ ἀθλία. SYLBERG.

(60) *Ἀναγκοφαγίας*. « Edendi necessitate. » Quantitas cibi athleticarum quam fuerit cæteris hominum mensuris superior, sciri potest ex iis, quæ scriptis mandavit Galenus in *De digno pulsum*, videlicet carnis minas duas, paucum cibum athleticis fuisse, ut aliqua ex parte fabuloso illi fidem adhibere valeamus, quod de athleta Milone Crotoniata et Heraclide pugile celebratur, quorum alterum carniū minas 20 deglutisse et panis totidem, vini choas persiccasse tres, ac aliquando taurum absumpsisse ; alterum prope infiniti cibi exstitisse ferunt. Atque hinc perspicuum fit, quam vere Aristoteles in *De gen. animalium* dixerit, sæpenumero athleticis membra variis formis affici, cum ob multam edacitatem natura haud valet æque in toto corpore omnes cibi partes conficere, et confectas æqualiter distribuere, sicut vii *Politie*. cibum eorum, qui exercebantur athleticè, modo βίαιον τροφήν, modo ἀναγκοφαγίαν vocavit, quasi plus quam ferre possent edere cogentur : qua etiam voce utitur Clemens Alexand. lib. 1 *Pædag.* ; Mercurialis lib. 1, cap. 15. *De arte gymn.* COLLECT. — Cum aliquid præter animi voluntatem facere cogimur, id ἀνάγκη fieri dicitur. Hinc ἀναγκοσιτεῖν et ἀναγκοφαγεῖν dicuntur, qui non ad libitum, sed alieno arbitrio comedunt : unde ἀναγκοφαγία pugilum, quibus a prædottibus et aliptis, qui eos ad certamina præparabant, certa cibi mensura constitui solebat, quam quotidie comedere tenebantur, ut vires eorum crescerent. Hesychius : Ἀναγκοφαγεῖν, πρὸς ἀνάγκην ἐσθίειν ὅπερ ἀθληταὶ πάσχουσιν. Modus etiam edendi præscriptus erat, ut refert Philo Judæus, lib. 1 *Legis allegor.*, pag. 58 : Μὴ μόνον δὲ φρσιφαγεῖν, ἀλλὰ καὶ βρώσει, τούτεστι καταλέστας καὶ ἐπι-

ἀλήθεια (57), καταλλήλως ἀπλοῖς καὶ ἀπεριέργοις ἀρμύζουσα παιδίσις : ὡς ἂν εἰς τὸ ζῆν, οὐκ εἰς τρυφήν ἐπιτήδειος. Τὸ δὲ ἐκ δυσείν (58) τὸ ζῆν τοῦτο, ὑγείας τε καὶ ἰσχύος, σύγκειται : οἷς μάλιστα κατάλληλον τῆς τροφῆς τὸ εὐκόλον, εἰς τε τὰς ἀναδόσεις καὶ τὴν τοῦ σώματος κουφότητα χρησιμεῖον : ἐξ ὧν αὐξησίς τε καὶ ὑγεία, καὶ ἰσχύς δικαία, οὐχὶ δὲ ἄδικος, ἤσφαλερὰ καὶ ἀθλία (59), ὡς ἡ τῶν ἀθλητῶν ἐξ ἀναγκοφαγίας (60), περιγίνεται. Αἱ μὲν οὖν πολυειδεῖς ποιότητες ἀποπτυσταί, ποικίλας ἐντίκτουςαι βιάδας : καχεξίας (61) σωμάτων, ἀνατροπὰς τρομύλων, ἐκπορευούσης τῆς γαστρικῆς διὰ τινος κακοδαίμονος τέχνης, τῆς ὀφάρτυτικῆς, καὶ τῆς ἀμφὶ τὰ πέμματα ματαιοτεχνίας. Τροφήν (62) γὰρ τοῖσι καλεῖν τὴν ἐν τροφαῖς ἐπιτήδευσιν, εἰς ἴδοντες ἐπιβλαβεῖς ὀλισθαίνουσαν. Ἀντιφάνης δὲ, ὁ Ἀθήλιος ἰατρὸς, καὶ μίαν τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην (63) εἰρηκετῶν ἐδεσμάτων τὴν πολυειδίαν : τῶν περὶ τὴν ἀλήθειαν δυσαρρεστούντων, κενοδοξία ποικίλη τὸ σῶμα τῆς διαίτης ἐξορμημένων, καὶ τὰς διαπονοίας πολυπραγμονούντων ἐδωδῆς. Κάμω μὲν ἕλας ὕπαισι τῆς νόσου : οἱ δὲ ἐξυμνεῖν οὐκ αἰσχύνονται τὰς σφετέρως ἡδυπαθείας (64), τὰς ἐν τῷ πορθμῷ τῷ Σικελικῷ σμυραίνας πολυπραγμονούντες, καὶ τὰς ἐγγέ-

λεάνας, μὴ ἰδιώτου, ἀλλ' ἀθλητοῦ τρόπον, τὴν τροφήν, ἰσχύον καὶ δύναμιν περιποιησῆ. Καὶ γὰρ τοῖς ἀθληταῖς οἱ ἀλείπται παραγγέλλουσι μὴ κόπτειν, ἀλλὰ κατὰ χολὴν λεαίνειν, ἵνα πρὸς ἰσχύον ἐπιδοῦσιν : ἐπέως γὰρ ἐγὼ καὶ ὁ ἀθλητὴς τρεφόμεθα : ἐγὼ μὲν γὰρ ἕνεκα τοῦ ζῆν μόνον, ὁ δὲ ἀθλητὴς καὶ ἕνεκα τοῦ πιαίνεσθαι καὶ ῥώνυσθαι, παρ' ᾧ καὶ ἐν τι τῶν ἀσκητικῶν ἐστὶ τὸ ἀνελέσθαι τροφήν. Hinc jejunia ab athleticis ægerrime ferri, refert Cicero *Tusc. quæst.* lib. 11, cap. 17 : « Aniculae sæpe in ediam biduum, aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athleticæ ; Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exercet, implorabit : ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. » Hinc et athlete pierumque voraces fuisse memorantur. Theagenes taurum solus comedit : quod a Milone quoque factum. Hic etiam viginti carnis libras, totidemque panes comedit, et tres vini congias ebibit. Astydamas, quæ Ariobarzanes Persæ novem convivis appuisset, solus abliguriit. Hæc, aliæque ejusmodi pîura memorat Athenæus lib. x, cap. 2.

(61) *Καχεξίας*. Teste Hippocrate, cibi dissimiles invicem se corrumpunt, et seditionem concitant : τὰ γὰρ ἀνόμοια στασιάζει. Seneca *epist.* 2 : « Instidientis est stomachi multa degustare, quæ ubi varia sunt et diversa, non alunt, sed inquietant, et inquinant. » Conf. Macrobi. *Saturnal.* lib. vii, cap. 4 et 5, quibus eam questionem tractat, an « cibus simplex multiplici sit preferendus? »

(62) *Τροφήν*. Τροφήν probat etiam Hervetii versio : « Audent enim nutritionem appellare deliciarum exercitationem. » Pal. ms. habet τροφήν, parum ad rem. SYLBERG. — Τροφήν etiam habet Nov. Reg. Et quidem τροφήν pro τροφήν, et vicissim τροφαῖς pro τροφαῖς scribendum videtur hoc modo : Τροφήν γὰρ τοῖσι καλεῖν τὴν ἐν τροφαῖς ἐπιτήδευσιν. « Sustinent enim delicias (τροφήν) appellare nimium circa alimenta (τροφαῖς) studium, quod ad perniciosas voluptates dilabatur. »

(63) *Τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην*. Excerpta ms. τῶν νόσων αἰτιῶν ταύτην rectius. SYLBERG.

(64) *Ἠδυπαθείας*. Jam enumerat ea, quæ suo tempore in deliciis habebantur. Conf. Juvenalis *sat.* xi, v. 64 et seq.

Fercula nunc audi nullis ornata macellis, etc.

λεις (65) τὰς Μαιανδρείους, καὶ τοὺς (66) ἐν Μήλω ἐρίφους (67), καὶ τοὺς ἐν Σκιάθῳ (68) κεστρεῖς, καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, καὶ τὰ ὄστρεα τὰ Ἀβυδηνά· οὐ παραλείποντες (69) δὲ τὰ ἐν Λιπάρῃ μαινίδας, οὐδὲ τὴν γογγύλην τὴν Μαντινικὴν· ἀλλὰ οὐδὲ τὰ παρὰ τοῖς Ἀσκραίοις τεῦπλα· κτένας τε ἐκζητοῦσι Μιθηθυναίους, καὶ ψήττας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Δαφνίους κίχλας, Χελιδονίους (70) τε ἰσχάδας, δι' ἃς εἰς Ἑλλάδα πεντακοσίαις ἅμα μυριάσιν ὁ κακοδαίμων ἐστειλάτο Πέρσης (71). Ὅρνεις ἐπὶ τούτοις συνωνοῦνται τοὺς ἀπὸ Φάσιδος (72), ἀτταγᾶς Αἰγυπτίας, Μῆδον ταῦνα. Ταῦτα τοῖς ἡδύσμασιν ἐξαλλάσσοντες οἱ γαστρίμαργοι, τοῖς ὄψοις ἐπικεχῆνασιν· εἴσα τε χθῶν (73), πόντου τε βένθη, καὶ ἀέρος ἀμέτρητον εὖρος ἐκτρέφει, ἢ τῇ αὐτῶν ἐκποριζόμενοι λαιμαργίᾳ. Σαγηνεύειν ἀτεχνῶς οἱ πλεονέκται καὶ πολυπράγμονες οὗτοι ἐοίκασιν εἰς ἡδυπάθειαν τὸν κόσμον, ταγήνοισι σίζουσι περιτηχόμενοι, ἀμφὶ τὴν ἕρδην καὶ τὸν ἀλετρίθανον τὸν πάντα αὐτῶν κατατρίβοντες βίον

✠ P. 164 ED. POTTER.

(65) Ἐγγέλεις. Athenæus lib. i, cap. 4 : Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι διὰ στόματος εἶχον τὰς ἐν τῷ Σικελικῷ μυραίνας, τὰς πλωτὰς ἐγγέλεις, τῶν Παχύνου θύννων τὰς ἡπριαίας, τοὺς ἐν Μήλῳ ἐρίφους, τοὺς ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς, καὶ τῶν ἀδόξων καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, τὰς ἐκ Λιπάρῃ μαινίδας, τὴν Μαντινικὴν γογγύλην, τὰς ἐκ Θηβῶν βουριάδας, καὶ τὰ παρ' Ἀσκραίοις τεῦπλα· At vero ex convivis alii multum in ore habebant Siculas murænas, flutas anguillas, thynnorum ad Pachynum captorum sumina, hædos ex Melo, mugiles e Symætho, ex vilibus conchas Peloridas, mænidas ex Lipara, bolum Mantinicum, Thebana rapa, ex Aseris betas. » Pollux *Onomast.* lib. vi, cap. 10, principio : Ἰστέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς παλαιοῖς εὐδοκίμου μύραινα ἐκ πορθμοῦ, καὶ μύραινα Ταρτησία, καὶ θύννος Τύριος, καὶ κεστρεῖς ἐκ Σκιάθου, καὶ ἐρίφος ἐκ Μήλου, καὶ κόγχαι Πελωριναί· ὅθεν ἴσως καὶ αἱ νῦν Πελωρίδες ὀνομάσθησαν· τεῦπλον ἐξ Ἀσκραίης, μαινίδες ἐκ Λιπάρῃς, γογγύλαι ἐκ Μαντινείας, Μιθηθυναίαι κτένες, γαλεῖς ἐκ Ρόδου, ψήτται ἐξ Ἐλευσίως, ἀψύαι Φαληρικαί, τρίγλαι Ἰωνικαί, ἐγγέλεις ἐκ Βοιωτίας Κωπαίδες, ὡς ἐκ Σικελίας αἱ πλωταί, καὶ θασία ἄλμη, καὶ θασίαί βαφανίδες, καὶ τυρὸς Κύθνιός τε καὶ Σικελικός, καὶ ἄλλες Τραγασαίαι, etc. Quæ quidem hi omnes ab aliquo ventustiore auctore sumpsisse videntur.

(66) Τοὺς. Τὰς Nov., Bod., Reg.

(67) Μήλω ἐρίφους. Multa apud Clementem et Gellium ex Varrone ciborum genera referuntur, quæ ex longinquis regionibus Romam advecta, maximo in pretio erant : inter cætera hædum ex Ambracia nominat, quem nonnulli piscem καπρόν Athenæo vocatum putarunt. Ego vero non piscem, sed quadrupes anima! existisse potius existimo, ut et capras. Varro lib. ii *De re rustica*, cap. 3, ex Media insula habuisse eos scribit. A Clemente quoque et a Polluce hædi Melici omnibus præferuntur. Unde et in Varrone non ex Media sed ex Melica legendum censuissim, nisi Columella cap. 2, lib. viii, auctor esset, vulgares mutata littera Medicos dixisse Melicos, *Mercurialis* lib. i, cap. 25 *Var. lectionum*. Athenæus lib. i : Τοὺς ἐν Μήλῳ ἐρίφους, τοὺς ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς· « Hædos ex Melo, mugiles ex Symætho. » Pollux lib. i, cap. 10 : ἐρίφος ἐκ Μήλου. Interpres, « hædus ex grege. » verte « ex Melo : » sed apud eundem legitur, κεστρεῖς ἐκ Σκιάθου. Hesychius Sciathum numerat inter Cycladas insulas. Stephan., *De urbibus*, Σύμαϊθα, πόλις Θετταλίας· Σκιάθος, Εὐβοίας. COLLECT.

(68) Σκιάθῳ. Συμαίθῳ scribendum esse monuit Eocharius, *Geograph.* part. secundæ lib. i, cap. 28,

A ægre ferunt, multiplices nescio qua vana gloria frugalem et moderatum victum abjurent, et transmari-
nas escas anxie perquirant. Ac mihi quidem morbi eorum misereri lubet : ipsos autem ✠ non pudet suas decantare delicias : quæ sunt enim in freto Siculo, murænas anxio et sollicito animo perquirunt, et Mæandri **61** anguillas, et qui in Melo sunt hædos, et qui in Sciatho mugiles, Pelori conchas, et Abydena ostrea, nec mænidas, quæ sunt in Lipara, præmittunt, nec bolum Mantinicum, nec betas, quæ sunt apud Ascræos, et pectines exquirunt Methymnæos, et lingulacas Atticas, et turdos Daphinios, et caricas Chelidonias, propter quas in Græciam cum quingentis myriadibus infelix Persa profectus est : Phasidis aves præterea coemunt, attagenas Ægyptias, Medicum pavonem. Hæc condimentis immutantes, ii, qui sunt gulæ dediti, obsoniis inhiant ; « quæcunque tellus, et profunda ponti, immensa-que alit latitudo aeris, » ingluviei ea suæ com-

pag. 586 : « Symæthus est Siciliae amnis, et τοὺς ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς, in Symætho mugiles, commendat Athenæus lib. i. Menda non vacat, quod in Polluce legere est, κεστρεῖς ἐν Σκιάθῳ, et in Clementis *Pæd.* lib. ii, τοὺς ἐν Σκιάθῳ κεστρεῖς· utrobique enim Sciathus est pro Symætho. » Forte tamen apud Athenæum scribi debet e Clemente ac Polluce Σκιάθῳ; nam Sciathus, vel Scyathus erat Ægæi maris insula.

(69) Παραλείποντες. Παραλείποντας Reg., Bod. et Sylburgii excerpta ms.

(70) Χελιδονίους. Id est, Atticas. Pollux lib. vi, cap. 14, paulo ante finem : Ἰσχάδες Χελιδόνιοι, αἱ Ἀττικαί, αἱ καὶ Χελιδόνες καλοῦνται. « Caricæ Chelidoniæ, nempe Atticæ, quæ et Chelidones vocantur. » Nomen ductum a nigredine, qua hirundinibus, quæ Græcè χελιδόνες dicuntur, similes erant : scribit enim Athenæus, lib. xiv, cap. 18 : Χελιδονίας καλεῖσθαι τὰς ἐρυθρομελαίνας ἰσχάδας· « Chelidonias vocari caricæ e rubro nigrescentes. » Quemadmodum lepores etiam quosdam χελιδονίας dici, refert idem auctor lib. ix, cap. 14. Hi porro lepores erant ἄνω μὲν μέλανες, τὰ δὲ κάτω ὑπόλευκοι, ὅποια καὶ αἱ χελιδόνες· « superiori parte nigri, inferiori albescentes, sicut etiam hirundines : » ut ait Eustathius.

(71) Πέρσης. Nempe Xerxes, Athenæus lib. xiv, cap. 18 : Σφοδρὰ τῶν ἰσχάδων ἐθαυμάζοντο αἱ Ἀττικαί· etc. « Caricarum ex Attica magnum pretium fuit. Dinon in *Persicis* scribit, mensæ regię apponi solita cibaria, primitiarum instar, quæcunque regiones proferunt ejus ditioni subditæ, peregrino vero aut cibo, aut potu sibi utendum nunquam reges priores existimasse, promulgata de illo instituto postea lege : at cum ex eunuchis quidam inter reliqua bellaria caricæ ex Attica regi apposuisset, percontatum unde essent ; ubi rescivit Atticas esse, vetuisse emptores rerum in foro venalium quidquam ex iis mercari vel emere, donec sibi tantum sumptum fuisset, quantum vellet. Fama est ab eunuchis de industria id factum, ut expeditionis regem commonefaceret, quam destinabat adversus Athenienses. »

(72) Φάσιδος. Phasianos, a Phaside, Colchidis urbe ac fluvio. Hieronymus quemdam monens, ut temperate viveret, « Procul sint, » inquit, « Phasidos aves, crassi turtures, Ionicus attagen, » etc.

(73) Ὅσα τε χ. Cujusdam poetæ versus, quos Clemens, ut alibi solet, παραλύει. Simile est illud Juvenalis sat. xi, v. 14 :

. . . gustus elementa per omnia quarunt.

parantes. Videntur revera hi insatiabiles, et solliciti ciborum indagatores, ad delicias suas mundum irretire, sibilantibus sartaginibus undique circumstrepentes, et circa cochlear et mortarium totam vitam suam consumentes, edaces atque adeo omnivori homines, materiam ignis instar apprehendentes. Quinetiam facilem cibum, nempe panem, effeminant, id quod in frumento maxime nutrit excribrantes, adeo ut alimentum ✕ maxime necessarium fiat probrum voluptatis. Apud homines autem nullum habet terminum delicata ingluvies. In liba enim ac placentas provecata est, bellariorum multitudinem excogitans, omnes saporis consecrata species. At mihi quidem videtur homo, qui est ejusmodi, nihil esse aliud quam bucca aut maxilla. « Ne desideres autem, » inquit Scriptura, « edulia divitum », « ea enim vite non veræ et turpi conjuncta sunt. Illi enim dant operam obsoniis, quæ fimus paulo post excipit: nobis autem cibum caelestem venantibus necesse est ventri, qui est sub caelo, imperare, et multo magis iis, quæ ei amica et grata sunt, « Quæ Deus abolebit », « inquit Apostolus, voraces gulæ cupiditates jure execrans. « Escæ enim ventri, » ex quibus hæc carnalis, et exitialis vita dependet,

✕ P. 165 ED. POTTER, 141 ED. PARIS. ^a Proverb. xxiii, 5. ^b I Cor. vi, 15.

(74) Παμφάγοι. Recte vocat παμφάγους, quos igni comparat. Solet enim παμφάγος ignis esse epitheton:

Ὡς κρείσσον εἰς τὸ πῦρ ἐμπεσεῖν παμφάγον; C
Quanto melius in ignem incidere omnivorum?

(75) Ἐξεχόμενοι. Ἐξέχεσθαι τινος, « quidpiam apprehendere, » infra in hoc capite non semel dixit: ut ἐξέχονται ὄψων· ἐξέχεσθαι τροφῆς· μή ἐξεχόμενος, μήτε ἀπληρημένος αὐτῶν.

(76) Εὐκόλον. Fragmentum ms. habet τὴν εὐκόλον βρώσιν. H. Superior editio ambiguo errore habet εὐχόλον. SYLBURG. — Sed εὐκόλον habent mss. nostri.

(77) Τὸ τρέφιμον. Partem crassiorem: nam passive usurpata solet hæc vox. Unde ab Hesychio expr. ὁ μέγας, πολλός τε. Ingens fluctus Homero est τρέφικον κῶμα. Porro tres cribrandi modos, qui olim in usu erant, vide apud Pollucem, lib. vi, cap. 41.

(78) Εἰς. Abest a Nov.

(79) Ποιότητες. Hoc est, qualitates, quæ gustum delectant. Sic paulo ante: Πολυειδέεις ποιότητες ἀποπτυστέαι: « vitandæ sunt saporum varietates. » Item paulo post, Ποικίλοις ἀναπέμικτον ποιότησιν, D
simplicem, « nec variis deliciis mistam » cenam laudat. Hinc ποιότης significat ἡδονήν. Hesychius, Ποιότης, χρώμα, ἡδονή.

(80) Οὐδὲν ἄλλ' ἢ γνάθος. « Nihil esse aliud, quam bucca. » In Comædiis γνάθωνες dicuntur gulosi, et « matrici, » ut vult Festus, a magnis malis, quia ματῶας veteres τὰς σιαγόνας vocabant. Inde proverbium, Ἀμφοτερόγναθοι, « qui utraque mandibula simul comedunt. » Scaliger in Varro-nem. Apud Athen. lib. x athleta dicitur γνάθου δοῦλος, « malæ servus; » et Eubulus Thebanorum meminit ἀνδρῶν ἀρίστων ἐσθίειν δι' ἡμέραν, ὅλους τραχήλους: « Virorum, qui ad comedendum totos dies maxime sunt strenui, qui toti quanti, guttura sunt. » Ælianus Var. histor. lib. 1, c. 4, De poly-pode, vocat, Πᾶν ὅτιόν φαγεῖν ἀράχους, « quidquid edant insuperabiles. » COLLECT.

(81) Τῶν πλουσίων. Additum a Clemente, ut sensum expleret. Nam apud Solomonem processit

Α οἱ παμφάγοι (74), καθάπερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης ἐξε-
χόμενοι (75). Ἄλλὰ καὶ τὴν εὐκόλον (76) βρώσιν τὸν
ἄρτον ἐκθηλύουσι, ἀποσφύγοντες τοῦ πυροῦ τὸ
τρέφιμον (77), ὡς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τροφῆς, ὄντι-
δος γίνεσθαι ἡδονῆς. Οὐκ ἔχει δὲ ὄρον παρὰ τοῖς
ἀνθρώποις ἢ λιχνεία. Καὶ γὰρ εἰς τὰ πέμματα
καὶ τὰ μελίπηκτα, πρὸς δὲ καὶ εἰς (78) τὰ τραγή-
ματα ἐξώκειλεν, ἐπιδορπισμάτων πλήθος εὐρίσκου-
σα, παντοδαπᾶς θηρωμένη ποιότητος (79). Καί
μοι δοκεῖ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλ' ἢ γνά-
θος (80) εἶναι· « Μηδὲ ἐπιθύμει, » φησὶν ἡ Γραφή,
« τῶν ἐδεσμάτων τῶν πλουσίων (81): » ταῦτα γὰρ
ἔχεται βίου ψευδοῦς τε καὶ αἰσχροῦ: αἱ μὲν γὰρ ἐξέ-
χονται τῶν ὄψων, ἃ μετ' ὀλίγον ἐκδέχεται κο-
πρῶν (82): ἡμῖν δὲ τοῖς θηρωμένοις τὴν βρώσιν τὴν
ἐπουράνιον ἄρχειν ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γασ-
τρὸς, ἔτι τε μᾶλλον καὶ τῶν ταύτης προσφύλων: ὃ
ὁ Θεὸς καταργήσει (83), « φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰκό-
τως ἐπικαταρώμενος λαιμάργοις ἐπιθυμίαις: » τὰ
γὰρ βρώματα τῆ κοιλίας, « ἐξ ὧν ὁ σαρκικός ὄντως
οὕτως καὶ φθοροποιὸς ἀπέρχεται βίος, ὃν (84) ἀγά-
πην (85) τινὲς τολμῶσι καλεῖν, ἀθύρω γλώττη (86)
καχομένη, δειπνάριά τινα, κίσεως καὶ ζωμῶν ἀπο-
πνέοντα: τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ Λόγου, τὴν
ἀγάπην τὴν ἡγιασμένην, κυθριδίσις (87) καὶ ζωμῶ

τραπέζης δυνάστου mentio.

(82) Κοπρῶν. Respicit Matth. xv, 17: Πᾶν τὸ
εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ,
καὶ εἰς ἀφεδρῶνα βάλλεται. Mox respicit Joan. vi,
quo Christus se vocat ἄρτον οὐράνιον, et ἄρτον ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, et τὴν βρώσιν τὴν μένουσαν
εἰς ζωὴν αἰώνιον. Dein alludere videtur ad Philo-
sophi veteris dictum, quo jubemur κρατεῖν γαστρὸς
καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γαστέρα.

(83) Ἄ ε. I Cor. vi, 15: Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας,
καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν: ὁ δὲ Θεὸς ταύτην καὶ
ταῦτα καταργήσει.

(84) Ὅν. Forte scribendum ὄθεν, « unde. » Non
enim τὸν βίον, sed τὰ δειπνάρια quidam ἀγάπην vo-
cabant.

(85) Ἀγάπην. Antiqui merito ἀγάπας vocabant
publica convivium, quæ tum propter communionem
et amicitiam, tum propter alimoniam clericorum
et pauperum, post Dominicam cœnam celebrari
consueverunt. De his agit D. Paulus I Cor. xi, 21.
Nomen ipsum exstat, Judæ epist. com. 12: Ὅσοι
εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχόμε-
ναι ὑμῖν, ἀφόβους ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. Tertullianus
Apologet. cap. 39: « Cœna nostra de nomine
rationem sui ostendit, id vocatur, quod dilectio
penes Græcos. » Hinc imperator Julianus hæc
tria conjunctim exagitat, ἀγάπην, ὑποδοχὴν, διακο-
νίαν τραπέζων, p. 558 edit. Petaviana. Conf. Con-
stit. apostol. lib. ii, c. 28. Clementis nostri tempore,
cœptum est inde quævis vulgaria convivium ἀγάπας
vocare, quod ille hoc loco reprehendit. Et postea,
cum in ἀγάπας ebrietas, rixæ, ambitio, necnon Ju-
daismus, atque Paganismus irrepserant, paulatim
abrogatae sunt.

(86) Ἀθύρω γλώττη. Phrasis poetica. Sic ἀθυ-
ρόγλωστος Hesychio est βλάσφημος, φλύαρος, et
ἀθύρωτον στόμα apud Aristophanem in Ranis pag.
165, seu, ut aliis legere placet, ἀπόλωτον στόμα est
ἡναρμένον καὶ πύλην μὴ ἔχον· τοῦτ' ἐστὶ μὴ γαλι-
αγωγούμενον, μηδὲ κρατούμενον, ut ait Scholia-
stes vetus, et ex eo Suidas.

(87) Κυθριδίσις. Κύθηρα et κυθριδίσιον Ionica sua

ῥύσαι καθυβρίζοντες· ποτῶ τε, καὶ τρυφῇ, καὶ κα-
 πνῶ βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλονται τῆς ὑπολή-
 φως (88) τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ δειπναρίους ἐξω-
 νεῖσθαι (89), προσδοκῆσαντες. Τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς
 εὐφροσύνης συναγωγᾶς ἐγκαταλεγόμενοι καὶ αὐτοί,
 δειπναρία τε καὶ ἄριστα, καὶ δοχάς, εἰκότως ἂν κα-
 λοῖμεν τὴν συνήλυσιν ταύτην, ἐπόμενοι Λόγῳ (90):
 τὰς τοιαύτας δὲ ἐστιάσεις ὁ Κύριος « ἀγάπας » οὐ
 κέκληκεν. Λέγει γοῦν πῆ μὲν, « Ὅταν κληθῆς εἰς
 γάμους, μὴ κατάκεισο εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· ἀλλ'
 ὅταν κληθῆς, εἰς τὸν ἔσχατον τόπον ἀνάπιπτε· » πῆ δὲ,
 « Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δεῖπνον· » καὶ πάλιν « Ἀλλ'
 ὅταν ποιῆς δοχὴν, κάλει τοὺς πτωχοὺς· » ἐφ' ᾧ μά-
 λιστα δεῖπνον ποιητέον. Ἔτι τε· « Ἄνθρωπός τις
 ἐποίησε δεῖπνον μέγαν (91), καὶ ἐκάλεσε πολλούς. »
 Ἀλλ' αἰσθάνομαι ὅθεν ἢ εὐπρόσωπος ἐβρόύη τῶν
 δεῖπνων προσηγορία· « Ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ
 φοιτητῆς μανίας ἐπιδείπνων (92), » κατὰ τὸν κοιμι-
 χόν. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς « τὰ πολλὰ τοῖς πολλοῖς
 τοῦ δεῖπνου χάριν· » οὐ γὰρ που μεμαθήκασι τὸν Θεὸν
 παρασκευάσαι τῷ δημιουργήματι, τῷ ἀνθρώπῳ (93)
 λέγω, σῖτα καὶ ποτὰ τοῦ σώζεσθαι χάριν, οὐχὶ δὲ τοῦ
 ἡδεσθαι· ἐπεὶ μηδὲ ὠφελεῖσθαι (94) πέφυκε τὰ σώ-
 ματα ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων· πᾶν γὰρ
 τὸνναντίον, οἱ ταῖς εὐτελεστάταις χρώμενοι τροφαῖς
 ἰσχυρότατοί εἰσι, καὶ ὑγιεινότατοι, καὶ γενναϊότα-
 τοι (95)· ὡς οἰκέται δεσποτῶν, καὶ γεωργοὶ κτητό-
 ρων· καὶ οὐ μόνον βρωμαλέωτεροι, ἀλλὰ καὶ φρονι-
 μώτεροι, ὡς φιλόσοφοι πλουσίων· οὐ γὰρ ἐπέχωσαν
 τὸν νοῦν ταῖς τροφαῖς, οὐδὲ ἠπάτησαν αὐτὸν ἡδοναῖς.
 Ἀγάπη δὲ τῷ ὄντι ἐπουράνιός ἐστι τροφή, ἐστιά-
 σις λογικῇ· « Πάντα (96) στέγει, πάντα ὑπομένει,
 πάντα ἐλπίζει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Μακά-
 ρισ, ὃς φάγεται ἄριστον (97) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
 Θεοῦ. » Χαλεπώτατον δὲ πάντων πτωμάτων, τὴν
 ἀπρωτον ἀγάπην (98) ἀνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τοὺς
 ζώμους ρίπτεσθαι χαμαί. Καὶ οἶει με δεῖπνον ἡγεῖ-
 σθαι τὸ καταργούμενον; « Ἐάν γάρ, » φησί, « δια-

✠ P. 166 ED. POTTER, 141-142 ED. PARIS.
 d I Cor. xiii, 7, 8. e Luc. xiv, 15.

pro chyttra et chyttridion. Itaque poetæ ejusdam ver-
 bis utitur auctor.

(88) Καὶ καπνῶ βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλ-
 λονται τῆς ὑπολήφως. Hæc exciderunt e Nov.

(89) Ἐξωνεῖσθαι. Simile est, quod Petrus Si-
 moni Mago dixit, Act. viii, 20.

(90) Ἐπόμενοι Λόγῳ. Hervetus exp. « rationem
 sequentes. » Debuit verti, « sequentes Verbum, »
 nempe Christum : qui vulgaria convivia, ἄριστα,
 δεῖπνα, δοχάς, nunquam vero ἀγάπας vocavit. Quæ
 sequuntur, e Luca διὰ μνήμης recitavit auctor.

(91) Μέγαν. Μέγα Evang.

(92) Ἀπὸ τῶν φ. Scribe ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ
 φοιτητῆς (vel φοιτάδος) μανίας ἐπὶ δεῖπνων· « a gut-
 turibus, et furente in cœnas amore. » Φοιτητῆς
 Sylburgio etiam placuit. Ἐπίδειπνον Reg., ἐπὶ δεῖ-
 πνον divisim Pal. ms.

(93) Τῷ ἀνθρώπῳ. Hæc totidem verbis efferuntur
 a Musonio in libro Περὶ τρυφῆς apud Stobæum tit.
 Περὶ ἀκρασίας, De incontinentia, additurque ratio
 sane elegans : « Quippe alimentum, dum maxime
 munere suo fungitur in concoctione digestioneque,
 nullo suavitatis lenocinio nos afficit, sed nutrit dun-
 taxat, et vires reficit, quamvis multo longius tem-
 pus intercedat, quam dum edimus. Idem scribit

A-quam audent nonnulli agapen vocare, effrenata
 lingua utentes, nempe quædam prandiola nidorem
 et jus redolentia : sacram agapen, pulchrum ac
 salutare Verbi opus, ollis nescio quibus, et liquido
 jure dedecorantes : potuque, deliciis, et fumo illud
 nomen probro afficientes, falluntur opinione, ut qui
 Dei promissum prandiolis se posse emere exspecta-
 verint. Quæ enim lætitiæ causa fiunt congregationes,
 ipsi quoque allegentes, et cœnulas, et prandia, et
 epulas, hunc cœtum jure vocaverimus, rationem
 sequentes. Has autem epulas, ἀγάπας non vocavit
 Dominus. Dicit itaque, alicubi quidem : « Quando
 fueris invitatus ad nuptias, ne primo loco accumbas,
 sed quando vocatus fueris, accumbe in ultimo
 loco^a. » Alicubi autem : « Quando feceris prandium
 aut cœnam^b. » Et rursus : « Sed quando feceris
 epulum, voca mendicos; » ejus rei causa cœna
 maxime facienda est. Et præterea : « Homo quidam
 fecit cœnam magnam, ✠ et vocavit multos^c. » Sed
 sentio undenam effluxerit speciosa cœnarum appel-
 latio : nempe ex gutturibus. « Insanite merendarum
 frequentator, » ait comicus. Revera enim « multis
 multa sunt cœnæ gratia : » nondum enim didice-
 runt Deum parasse suo opificio, homini inquam,
 cibum et potum, ut conservetur, non autem ut vo-
 luptate afficiatur. Nam nec corporibus quidem na-
 tura insitum est, ut ex multiplici ciborum varie-
 tate juventur. Contra enim omnino, qui escis utun-
 tur vilissimis, sunt robustiores, saniores, et gene-
 rosiores : ut famuli dominis, et agricolæ possessor-
 ribus : et non solum fortiores, sed etiam prudenti-
 ores, ut philosophi divitibus. Neque enim men-
 tem nutrimentis obruerunt, neque ipsam volupta-
 tibus deceperunt. Agape autem revera est cœlestis
 nutrimentum, rationale epulum : « Omnia sustinet,
 omnia suffert, omnia sperat : charitas nunquam
 excidit^d. Beatus, qui comedit prandium in regno
 Dei^e. » Casus est autem omnium gravissimus, si

^a Luc. xiv, 8, 10. ^b Ibid. 12, 13. ^c Ibid. 16.

Sen. ep. 84. » COLLECT.

(94) Ἐπεὶ μηδὲ ὠφελεῖσθαι. « Præsertim cum
 nihil utilitatis corporibus accedat ex tam sumptuosa
 dapum structura. » Sic enim vertit interpret Stobæi
 hæc Musonii verba illis germana : Καὶ ταῦτα οὐ-
 δαμῶς ὠφελουμένων τῶν σωμάτων ἐκ τῆς πολυτε-
 λείας τῶν βρωμάτων. Non enim varia vilibus, sed
 sumptuosa opponuntur. Reliqua apud eundem Mu-
 sonium haud minus similia : « Omnino enim contra-
 ria ratione, qui communissimis utuntur cibis, ro-
 bustissimi sunt. Itaque servos dominis, agrestes ur-
 banis, pauperes divitibus validiores ut plurimum
 videas, laboribus aptiores, tardius fatigari, rarius
 ægrotare. » COLLECT.

(95) Καὶ γενναϊότατοι. Excidit e Bod. Mox, οἰ-
 κέταις pro οἰκέταις, ibid.

(96) Πάντα. Πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα
 ὑπομένει, apud Paulum.

(97) Ἄριστον. Vulg. Bibl. Lucæ ἄρτον, « panem : »
 sed ἄριστον Theophylactus agnoscit. SYLBURG.

(98) Ἀπρωτον ἀγ. Ad hæc verba aliquis scholium
 hoc adnotavit in margine Bod. et Reg. : Ὅτι περὶ φησὶ
 τὴν ἀγάπην ἀνάξιον ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ζώμους
 κατασπᾶν, οὕτως καὶ τὸ δεῖπνον μάλιστα τὸ πολυ-
 τελέος εἰς τὴν ἀγάπην μεταλαμβάνειν.

quæ charitas non potest excidere, superne e cœlis ad iuscula humi abjiciatur. Et tu me eam existimas intelligere cœnam, quæ aboletur? « Si facultates, » inquit, « meas distribuero, charitatem autem non habeam, nihil sum ». « Ab universa hac charitate dependet Lex et Verbum : et si Dominum Deum tuum et proximum dilexeris, in cœlis est hoc cœleste convivium, quod « a bene habendo » εὐωχία Græce dicitur : terrestre autem, cœna dictum est, ut ex Scriptura ostensum est : et fit quidem hæc cœna propter charitatem : sed cœna non est ipsa charitas, verum socialis benevolentiae, et quæ sua lubenter impertit, indicium. « Ne quod ergo nostrum bonum est, maledictis lacessatur. Non est enim regnum Dei esca et potus ^b, » dicit Apostolus, ne fluxum et momentaneum prandium intelligatur : « verum justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. » De hoc prandio qui comederit, is id, quod rerum omnium optimum est, ✠ nempe regnum Dei, possidebit, sanctum charitatis conventum hic meditatus, nempe cœlestem Ecclesiam. Charitas ergo res est pura et Deo digna : officium vero ejus est communicatio : « Cura autem, disciplinæ est charitas, » quam dicit Sapientia ; « charitas vero observatio legum ejus ^c. » Hæc autem legitime habent quoddam charitatis incitamentum ex nutrimento publico, quod ad æternam assuefacit oblectationem. **62** Charitas ergo cœna non est ; epulum autem a charitate pendeat. « Discant enim, inquit, filii tui, quos dilexisti, Domine, quod non generationes fructuum nutriant hominem, sed verbum tuum eos qui tibi credunt, conservat ^d. » Non enim in pane vivet justus. Sit autem nobis cœna

✠ P. 167 ED. POTTER, 142 ED. PARIS. ^a I Cor. xiii, 3. ^b Rom. xiv, 16, 17. ^c Sap. vi, 49. ^d Sap. xvi, 27.

(99) Διαδῶ τὰ ὑπ. Ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐν παραδῶ τὸ σῶμά σου, ἵνα καθήσωμαι, apud Paulum. Mox, οὐδὲν ὀφειλοῦμαι pro οὐδὲν εἰμι, sed hoc e præcedenti sententia translatum, in qua dixit Apostolus : ...ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι.

(1) Ὁλης ἀπ. Scribi possit ὅλως ἀπὴρτηται, « in totum pendet. » Respicit Christi verba, quæ refert Matthæus cap. xxii, 57, 59, 40.

(2) Εὐωχία Hoc nomine cœlestium felicitatem innuit. Quin et apud Græcos εὐωχία publicum convivium notabat, ac præsertim id, quod festis diebus celebratum erat. Itaque εὐωχεῖσθαι, πανηγυρίζειν, ἐορτάζειν, συσπένδειν, conjunxit Julius Pollux Onomast. lib. i, cap. 4, sect. 50. Conf. ejusdem lib. vi, c. 1.

(3) Ἡμῶν. Ὑμῶν apud Paulum.

(4) Ἴνα μὴ τ. Pal. ms. ἵνα μὴ τὸ φαγεῖν ἢ βασιλεία νοηθῆ, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη. Porro μὴ abest a Florentina edit. SYLBERG.—Abest etiam illa particula a Reg. et Bod.

(5) Ἐδ ἄριστον. Ludit in voce ἄριστον quod τὸ μάλιστα ἀγαθόν significat, et τὸ δεῖπνον. Mox τὴν abest a Reg.

(6) Φροντίς. Hervetus interpres aliter distinguit : Φροντίς δὲ παιδείας, ἀγάπη· « cura autem disciplinæ, est charitas. » SYLBERG.—Porro hæc usque ad τήρησις exciderunt e Nov.

(7) Μαθήτωσαν γὰρ. Ἴνα μάθωσιν Bibl. Græc.

(8) Οὐ γὰρ. Respicit Deut. viii, 5 ; Matth. iv, 4 : Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ.

Ἄδῶ τὰ ὑπάρχοντά μου (99), ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. « Ταύτης ὅλης ἀπὴρτηται (1) τῆς ἀγάπης ὁ νόμος καὶ ὁ Λόγος· καὶ ἀγαπήσῃς Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου, ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν αὕτη ἡ ἐπουράνιος εὐωχία (2)· ἡ δὲ ἐπίγειος, δεῖπνον κέκληται, ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀποδέδεικται· δι' ἀγάπην μὲν γινόμενον τὸ δεῖπνον· ἀλλ' οὐκ ἀγάπη τὸ δεῖπνον, δεῖγμα δὲ εὐνοίας κοινωνικῆς καὶ εὐμεταδότου. « Μὴ βλασφημείσθω οὖν ἡμῶν (3) τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἵνα μὴ τὸ ἐφήμερον ἄριστον νοηθῆ, « ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη (4), καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Τοῦτου ὁ φαγὼν τοῦ ἀρίστου τὸ ἄριστον (5) τῶν ὄντων, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, κτήσεται· μελετήσας ἐνθὲν δὲ ἁγίαν συνήλυσιν ἀγάπης, οὐράνιον Ἐκκλησίαν.

B Ἀγάπη μὲν οὖν χρῆμα καθαρὸν καὶ τοῦ Θεοῦ ἄξιον· ἔργον δὲ αὐτῆς ἡ μετάδοσις· « Φροντίς (6) δὲ παιδείας ἀγάπη, » ἦν ἡ Σοφία λέγει· « Ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς. » Αἱ δὲ εὐφροσύναι αὗται ἑναυσμά τι ἀγάπης ἐκ τῆς πανδήμου τροφῆς ἔχουσι, συνεπιζόμενον εἰς αἶδιον τροφήν· Ἀγάπη μὲν οὖν δεῖπνον οὐκ ἐστὶν· ἡ δ' ἐστίασις ἀγάπης ἤρτησθω. « Μαθήτωσαν γὰρ (7), φησὶν, οἱ υἱοί σου, οὓς ἠγάπησας, Κύριε, ὅτι οὐκ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσιν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ῥήμά σου τοὺς σοὶ πιστεύοντας διατηρεῖ· » οὐ γὰρ (8) ἐπ' ἄρτω ζήσεται ὁ δίκαιος. Ἀλλὰ γὰρ τὸ δεῖπνον ἔστω λιτὸν ἡμῖν καὶ εὐζωνον, ἐπιτήδειον εἰς ἐγρηγόρσιν (9), ποικίλαις ἀνεπίμικτον ποιότησιν· οὐκ ἀπαιδαγωγῆτον οὐδὲ τοῦτο· ἀγαθὴ (10) γὰρ κουροτρόφος αὐτάρχεια (11) εἰς κοινωνίαν ἀγάπης, ἐφρόδιον ἔχουσα πλούσιον, τὴν αὐτάρχειαν· ἡ δὲ ἐφρεστώσα τῇ τροφῇ, δικαίᾳ ποσότητι μεμετρημένη, σωτηρίως τὸ σῶμα διοικοῦσα, καὶ τοῖς πλησίον

^a I Cor. xiii, 3. ^b Rom. xiv, 16, 17. ^c Sap. vi, 49.

(9) Ἐγρηγόρσιν. Hoc adjicere videtur propter vigilias, quibus veteres Christiani sese exercebant. Has vocabant στάσιν ἑννοχον, ut eas a diurnis stationibus distinguerent : quod videre est Gregorii Nazianz. orat. 4, et aliis locis ; Joannis Chrysostomi homil. 1, in *Vidi Dominum*, etc., aliisque. Conf. Hermæ Pastor lib. iii, simil. 5. Lactantius lib. vi, cap. 4, p. 511 edit. Oxon. : « Vigilandum, stationes agenda, militares expeditiones obeunda, fundendus ad ultimum cruor, omnia, denique, amara et graviora patienter ferenda : eo quidem promptius, quo nobis imperator noster Deus præmia pro laboribus æterna constituit. » Clemens infra plura de vigiliis adjecit, libri hujusce cap. 9, quod videsis, et quæ ibi adnotata sunt. Hinc etiam non pauci dormiebant ad lumen. *Recognitiones Clementis*, principio lib. iii : « Interea Petrus, gallorum cantibus surgens, et excitare nos volens, invenit vigilantes, vespertino adhuc lumine perdurante. » Conf. ejusdem operis lib. ii principium, *Clementinorum* homil. 5 principium : item Plutarchus in *Quæstionibus Romanis*.

(10) Ἀγαθὴ. Respicit Homeri *Odyss.* I, vers. 27, quo de Ithaca dicit :

Τρηγεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος...

Aspera, sed bona juvenum nutritrix.

(11) Αὐτάρχεια. Hanc vocem non agnoscit Herveti versio : atque adeo e margine in textum irrepsisse videtur. SYLBERG.

ἀπένειμέ τι ἐξ αὐτῆς· ἡ δ' ὑπερβλύζουσα τὴν αὐτάρ-
 κειαν διαίτα τὸν ἄνθρωπον κακοῖ· νωθοῖ (12) μὲν
 τὴν ψυχὴν, ἐπισηαλὲς δὲ εἰς τὴν (13) νόσον ἐργαζο-
 μένη τὸ σῶμα· ναὶ μὴν προστρίβονται βλασφη-
 μίας δυστανασχετοῦσαι περὶ τὰς καρυκείας ἡδοναί·
 λιχνείαν, λαιμαργίαν, ὄψοφαγίαν, ἀπληστίαν, ἀδηφα-
 γίαν. Μυῖαι (14) τούτοις οἰκείαι τοῖς ὀνόμασι, καὶ
 γαλαῖ, κόλακες (15) τε, καὶ μονομάχαι (16), καὶ τὰ
 ἄγρια τῶν παρασίτων φύλα· γαστρός ἡδονῆς οἱ μὲν
 τὸν λόγον, οἱ δὲ τὴν φιλίαν, οἱ δὲ τὸ ζῆν ἀποδιδο-
 μένοι (17), ἐπὶ γαστέρας (18) ἔρποντες, θηρία ἀν-
 δρεῖκελα, κατ' εἰκόνα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ λίχνου
 θηρίου. Ἀσώτους (19) τ' αὐτοὺς οἱ καλέσαντες πρῶ-
 τον, εὖ μοι δοκοῦσιν αἰνίττεσθαι τὸ τέλος αὐτῶν,
 ἀσώστους αὐτοὺς κατὰ ἐκθλιψίν τοῦ σ στοιχείου νε-
 νοηκότες. Ἡ γὰρ οὐχ οὗτοι οἱ περὶ τὰς λοπάδας
 ἀσχολούμενοι, καὶ τὰς μεμορημένας (20) τῶν ἡδυσμά-
 των περιεργίας, οἱ ταπεινόφρονες, χαμαιγενεῖς, τὸν
 ἐφήμερον διώκοντες βίον (21), ὡς οὐ ζησόμενοι·
 Τούτους ταλανίζει διὰ Ἡσαίου τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
 ἡρέμα πως τῆς ἀγάπης τὸ ὄνομα ὑπεξελόμενον, ἐπαί
 μὴ κατὰ Λόγον ἢ ἐστίασις ἦν· «Αὐτοὶ δὲ ἐποίη-
 σαν (22) εὐφροσύνην, σφάζοντας μόσχους, καὶ θύοντες
 πρόβατα, λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ
 ἀποθνήσκωμεν.» Καὶ ὅτι γε τὴν τοιαύτην τρυφὴν
 ἀμαρτίαν λογίζεται, ἐπιφέρει· «Καὶ οὐ μὴ (23)

✠ P. 168 ED. POTTER, 145 ED. PARIS.

(12) *Νωθοῖ*. Νωθῆ, «segnem,» Nov. recte.

(13) *Τήν*. Abest a Nov.

(14) *Μυῖαι*. Dixit primum vitium liguritionem,
 quod de muscis dicitur. Varro *De re rustica* lib. III,
 cap. 16 : « Non ut muscæ liguriunt, quod nemo has
 videt, ut illas, in carne, aut sanguine, aut adipe. »
 P. Victorius : « Liguriunt, foscenos epularum car-
 punt, et delicatioribus dapibus studiose sectantur. »
 Voracitatem autem, ἀδηφαγίαν, quod aliquando
 gladiatoribus tribuitur vitium, ut antea ex Mercuriali
 adnotatum est athleticis familiare id fuisse, ea-
 dem enim victus ratio, unde gladiatoria corporis
 firmitas. Lipsius lib. I *Saturnal.*, c. 14. Hesychius :
 Καὶ δρομεῖς ἀδηφάγοι ἐλέγοντο, καὶ οἱ γυμναστικοὶ
 παρὰ Ἀργεῖους οὕτως ἐλέγοντο. Εἰ ἀδηφάγοι τριτή-
 ρεις, « tritemes publicæ, » in quas multi sumptus
 expendebantur, apud Suidam : et apud Eustathium
 ἀδηφάγοι ἵπποι, quibus in Circensibus utebantur.
 COLLECT. — Porro eos, qui se alienis conviviiis inge-
 rebant, veteres Græci μυῖας, Romani « muscas » vo-
 cabant. Unde in fragmento Antiphanis, parasitus
 sic describitur :

Θύρας μοχλεύειν σεισμός· εἰσπηδῶν ἀκρίε·
 Δειπνεῖν ἀκλήτος, μυῖα· μὴ ἐξελεθεῖν, φρέαρ.
 Fores pulsare, terræ motus : insilire, locusta :
 Cænare invocatus, musca : non exire, puteus.

Plautus appellat « hospitium sine muscis, » quod
 arbitris et advenis vacuum erat, *Pænul.* Act. III,
 sc. III, v. 76. Conf. *Archæologia Græca* lib. IV,
 cap. 49. Idem homines γαλαῖ dicti sunt, quod avidi
 essent, et aliorum rebus inhiarent. Suidas : *Γαλαῖ*
χιτών. Αὕτη ἐπὶ τῶν ἀδίκων τάσσεται καὶ μηδὲν
 ἀνιέντων. « Feli tunica. Dicitur de hominibus inju-
 stis, et alienas vestes indumentibus. »

(15) *Κόλακες*. Κόλαξ Polluci est λιχνοτένης, τρα-
 πέζης φίλος, κατὰ τοὺς νεωτέρους παράσιτος. *Ono-
 mast.* lib. VI, cap. 58. Alexis in *Ψευδομένω*.

Κόλακος δὲ βίος μικρὸν χρόνον ἀνθεῖ·
 Οὐδεὶς γὰρ χιρρεὶ πολιοπροτάφω παρασίτω.

Assentanium brevis est vitæ flos :

Nemo enim gaudet cano tempora parasite.

tenuis et expedita, apta ad vigiliis, non permista
 diversis saporibus. Neque hoc a Pædagogici disciplina
 alienum est. Bona enim nutrix ad communicatio-
 nem est charitas, quæ dives habet viaticum, nempe
 sufficientiam, quæ quidem dimenso justa quantitate
 alimento præfecta, salubriter corpus administrans,
 etiam proximis ex eo aliquid distribuit. Victus au-
 tem, qui sufficientiam excedit ac obruit, homini
 multum officit : animam certe segnem et inertem
 reddit, corpus vero valetudinarium, et quod in
 morbos facile prolabitur, efficit. Quinetiam volu-
 ptates, quæ in dijudicandis condimentis anxie sunt
 et difficiles, probra inurunt, utpote liguritionem,
 ingluviem, edacitatem, voracitatem, insatiabilita-
 tem, et hujusmodi alia. Muscæ quoque aptissime
 vocantur, et feles, et adulatores, et gladiatores, et
 immane genus parasitorum : ✠ dum ventris voluptate
 hi quidem rationem, illi vero amicitiam, alii autem
 vitam ipsam metiuntur, super ventrem serpentes
 belluæ hominibus similes, ad imaginem patris sui,
 edacis belluæ. Et qui eos « prodigos, » quod Græce
 est ἀσώτους, appellarunt, bene mihi videntur eorum
 finem significasse : ut qui eos ἀσώστους, hoc est
 « a salute alienos, » per elisionem elementi σ, in-
 tellexerint. An non enim sunt ejusmodi, qui in ollis
 versantur, multiplicibusque exquisitorum condi-

(16) *Μονομάχαι*. Vel μονομάχοι, utrumque enim
 dicitur : sicut etiam ναυμάχης et ναυμάχος. Porro
 hoc titulo notabantur belluones, qui voracitate in-
 ter se certabant. Similiter ἀμάχου vocem usurpat
 Eubulus apud Athenæum lib. I, c. 7 :

... Εἰσὶν ἡμῖν τῶν κεκλημένων δύο
 Ἐπὶ δεῖπνον ἀμαχοί. . . .

*Convivarum, quos ad cænam accivi,
 Duo sunt prorsus invicti. . . .*

(17) *Ἀποδιδόμενοι*. Ἀποδόμενοι Nov.

(18) *Ἐπὶ γαστέρας*. Respicit Gen. III, 14 : Εἶπε
 Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει· Ἐπὶ τὸ στήθος σου καὶ τῆ
 κοιλία σου πορεύσῃ, καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέ-
 ρας σου. Et Joan. VIII, 44 : Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ
 διαβόλου ἐστέ.

(19) *Ἀσώτους*. Similia dixit Suidas : Ἀσώτος· ὁ
 ἐξώλης, ὁ σώζεσθαι μὴ ὀφείλων. Σοφοκλῆς·

Ἡ τῆς ἀσώτου Σισυφιδῶν γενεᾶς.

Qui versus exstat *Ajacis Flagelliferi* pag. 12 edit.
 Stephan., ubi Scholiastes hæc adnotavit : Τῆς ἀσώ-
 του· τῆς ἐξώλους καὶ σώζεσθαι μὴ δυναμένης. Conf.
 Clemens hujus libri cap. 2, p. 156. Mox, ἀσώτους
 pro ἀσώστους, Nov. perperam. Dein, πρῶτοι pro
 πρῶτον, idem.

(20) *Μεμορημένας*. Hoc est « exquisite paratas. »
 Hesychius : Μεμορημένον, ἴσκημένον, πεπονημέ-
 νον.

(21) *Ἐφήμερον διώκετες β*. Hoc est « vitam in
 diem sequentes, » eorum more, qui morti destinati
 sunt, nec diu victuros esse sese sperant. Quorum
 illud plerumque est :

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Conf. que superius dicta sunt p. 157, not.

(22) *Ἐποίησαν*. Ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ
 ἀγαλλίαμα *Bibl. Græc.* Post πρόβατα addunt, ὥστε
 φαγεῖν κρέα, καὶ πιεῖν οἶνον.

(23) *Οὐ μὴ*. Οὐκ ἀφεθήτεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἀμαρ-
 τία *Bibl. Græc.*

mentoribus, humilis et abjecti animi, terræ plane filii, qui victum in dies persequuntur, perinde ac non victuri? Eos miseros pronuntiat per Isaiam sanctus Spiritus, nomen agapes tacite quodammodo ab eis auferens, quoniam non erat epulum rationi consentaneum: « Ipsi autem fecerunt hetitiam, occidentes vitulos, et oves sacrificantes, dicentes: Comedamus et bibamus, cras enim morimur^a. » Et quod ejusmodi delicias peccatum existimet, subjungit: « Et non dimittetur hoc vestrum peccatum, donec mortui fueritis. » Non dicens peccati remissionem mortem insensibilem, sed retributionem peccati, quæ quidem mors est, a salute sejungens. « Ne lateris autem propter execrandas delicias^b, » dicit Sapientia. Hic autem de idolothytis quoque mentio facienda est, quoniam modo præcipiat ab iis esse abstinendum. Illa mihi videntur execranda et abominanda, quorum ad sanguinem advolant

...*Animæ ex Erebo, nunc lumine cassæ.*

« Nolo enim vos fieri participes dæmoniorum, » dicit Apostolus^c. Eorum enim qui servantur, et eorum qui perierunt, separata sunt nutrimenta. Ab his ergo abstinendum est, non quod ea pertimescamus (non est enim in eis aliqua potentia), sed quod propter nostram conscientiam, quæ sancta est, et propter dæmonum odium, eos nempe, quibus illa sunt dedicata, aversemur: et præterea propter eorum, qui multa procliviter et lubricè suspicantur, imbecillitatem, « quibus infirma polluitur conscientia: eibus enim nos non commendabit Deo^d. » « Neque quæ intrant, coinquinant hominem, sed quæ ex ore, » inquit, « exeant^e. » Usus ergo naturalis nutrimenti est indifferens: « Neque enim si comedamus, » inquit, « plus habemus: nec si non comedamus, deficimus. » Sed non est consentaneum, ut sint « mensæ dæmoniorum » participes, qui divino ac spiritali nutrimento digni sunt habiti. « An non habemus potestatem comedendi et bibendi^f, » dicit Apostolus, « et mulieres circumducendi^g? » sed voluptatibus scilicet imperantes, arcemus cupiditates. « Videte » ergo, « ne hæc nostra potestas offensionem afferat imbecillisⁱ. » Non oportet ergo nos veluti prodige et profuse viventes, quemad-

✠ P. 169 ED. POTTER, 144 ED. PARIS. ^a Isa. xvii, 15. ^b Eccli. xviii, 52. ^c I Cor. x, 20. ^d I Cor. viii, 7, 8. ^e Matth. xv, 11. ^f I Cor. viii, 8. ^g Ibid. ix, 4. ^h Ibid. 5. ⁱ I Cor. viii, 9.

(24) Ἀποκρίνας. Hæc vox in Heinsianam, et deinde in reliquas editiones irrepsit. Primæ editiones, et ms. codices exhibent ἐπικρίνας: quæ vera lectio est. Vult enim Clemens, prophætæ verbis, quæ jam recitavit, « non intelligi eam mortem, quæ nos omni sensu privat; sed aliam, quæ salutis mors, seu privatio, et in pœnam peccati a Deo decreta est. »

(25) Μὴ εὐφρανθῆς. Μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῆ τροφῇ Bibl. Græc. Sylburgius ait: Pal. ms. μικρὰ τροφῆ, parum apposite. Veramtamem eandem lectionem præbent Nov., Reg. et Bod.

(26) Τῶν. Abest a Reg., Bod.

(27) Μιὰρὰ δοκεῖ μοι. Μιὰρὰ δὲ μοι δοκεῖ, Reg. Quæ sequuntur, sumpta sunt ex Homeri *Odys.* A, v. 54:

Τοὺς δ' ἐπεὶ εὐκωλῆσι λιτῆσι τε ἔθνεα νεκρῶν
Ἐλλ' ἄμην, τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδειροτέμησα
Ἐς βύθον, ἵκε δ' αἶμα κελαινέρες αἰ δ' ἀγέροντο
Ψυχὰ ὑπ' ἑξ' Ἐρέβου [al. Ἐρέβου] νεκρῶν
[κατατεθειώτων.]

A ἀφεθήσεται ἡ ἀμαρτία ὑμῶν αὐτῇ, ἕως ἂν ἀποθανῆτε: οὐ γὰρ ἀφεσὶν τῆς ἀμαρτίας θάνατον ἀναίσθητον, ἀλλὰ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτίας θάνατον σωτηρίας ἀποκρίνας (24). « Μὴ εὐφρανθῆς (25) δὲ ἐπὶ μιὰρὰ τροφῆ, » ἡ Σοφία λέγει. Ἐνταῦθα ὑπομνηστέον καὶ περὶ τῶν (26) εἰδωλοθύτων καλουμένων ὅπως ποτὲ ἄρα παραγγέλλεται ἀποσχέσθαι δεῖν τούτων. Μιὰρὰ δοκεῖ μοι (27) καὶ βδελυρὰ ἐκείνα ὧν ἐφίπτανται τοῖς αἵμασι.

B Ψυχὰ ὑπ' ἑξ' Ἐρέβου νεκρῶν κατατεθειώτων.

« Οὐ γὰρ θέλω (28) ὑμᾶς κοινωνοὺς δαιμονίων γίνεσθαι, » ὁ Ἀπόστολος λέγει: ἐπεὶ δίχα σωζομένων καὶ φθιμένων (29) τροφαί. Ἀφεκτέον τοίνυν τούτων, οὐ δεδιότας (οὐ γὰρ ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς δύναμις): διὰ δὲ τὴν συνειδήσιν τὴν ἡμετέραν, ἀγίαν οὖσαν, καὶ τῶν δαιμονίων διὰ τὴν βδελυρίαν, οἷς ἐπικατωνόμασται, μυστατομένους: καὶ προσέτι διὰ τὴν τῶν ὀλισθηρῶς τὰ πολλὰ ὑπολαμβάνόντων ὑδαρότητα « οἷς ἡ συνειδήσις ἀσθενοῦσα (30) μολύνηται: βρώμα γὰρ ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ. Οὐδὲ τὰ εἰσιόντα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξιόντα, φησὶ, τοῦ στόματος. » Ἀδιάφορος ἄρα ἡ φυσικὴ χρῆσις τῆς τροφῆς: « Οὔτε γὰρ, εἴαν φάγωμεν, περισσεύομεν, φησὶν, οὔτε, εἴαν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Ἄλλ' οὐκ (31) εὐλογον, « τραπέζης δαιμονίων μεταλαμβάνειν » τοὺς θείας μετέχειν καὶ πνευματικῆς κατηξιωμένους τροφῆς. « Μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « καὶ γυνοῖκας περιάγεσθαι; » ἀλλὰ κρατοῦντες δηλονότι τῶν ἡδονῶν, κωλύομεν τὰς ἐπιθυμίας. Βλέπετε οὖν, μὴ ποτε (32) ἡ ἐξουσία ἡμῶν αὐτῇ, « πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν. » Οὐ χρὴ οὖν καθάπερ ἀσωτευσόμενος ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ πλουσίου « παιδὸς » εἰκόνα, παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασι: χρῆσθαι (33) δὲ αὐτοῖς, ὡς ἄρχον-

Hos autem postquam votis precibusque genies mortuorum

Exoravi, pecora accepta jugulari

Super fossam: fluctabat vero sanguis niger: ipsæ

Animæ ex Erebo manium defunctorum.

(28) Οὐ γὰρ θέλω. Οὐ θέλω δὲ, apud Paulum. Mox, τῶν δαιμόνων. Ibid.

(29) Φθιμένων. Φθινόμενων Nov.

(30) Ἀσθενοῦσα. Ἀσθενὴς οὖσα, apud Paulum. Mox, βρώμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι, ibid. In iis quæ sequuntur, sensum potius Matthæi, quam verba, exhibet.

(31) Ἄλλ' οὐκ. Respicit I Cor. x, 20: Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων.

(32) Μὴ ποτε. Μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν apud Paulum. Mox, ἀσθενοῦσιν pro ἀσθενέσιν. Ibid.

(33) Χρῆσθαι. Hoc est, « importantium more, sic uti, ut minime iis nosmet addicamus. » Est enim ἀπροσκλινωὲς id, quod Clemens alias ἀπροσπαθὲς αἶxit. Suidas, Ἀπρόσκλητον, τὸ ἀπροσπαθὲς. Περνε-

τας, ἀπροσκλινῶς· καὶ γὰρ βασιλεύειν ἐτάχθημεν καὶ κατακυριεύειν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρωμάσιν. Ἄγαπτον μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀληθὲς ἀναθρήσαντας, τῆς ἀνω τροφῆς ἐξέγεσθαι τῆς θείας, καὶ τῆς τοῦ ὄντως ὄντος ἀπληρώτου ἐμπύμπλασθαί· θεάς, τῆς βεβαίου, καὶ μονίμου, καὶ καθαρῶς γευσόμενους ἡδονῆς. Ταυτην γὰρ τὴν ἀγάπην ἐκδέχεσθαι δεῖν ἐμφαίνει ἡ βροῖσις ἡ Χριστοῦ· κομιδῇ δὲ ἄλογον καὶ ἀχρεῖον καὶ οὐκ ἀνθρώπειον, βοσκημάτων δίχην πιαινόμενον (54), θανάτῳ τρέφεσθαι, κάτω βλέποντας εἰς γῆν, τοὺς ἐκ γῆς (55) ἀεὶ κεκυφύτας εἰς τραπέζας· τὴν λίχνον διωκόμενους ζώην, τὸ ἀγαθὸν ἐνταῦθα που κατορούσαντας περὶ τὴν οὐκ ἐσομένην ζώην· μόνην κολακεύοντας τὴν κατάποσιν, δι' ἣν πολυτιμότεροι γέγονασιν μάγειροι γεωργῶν. Μὴ γὰρ ἀφαιρούμεν τὴν συμπεριφορὰν (56), ἀλλὰ τὸν ὄλισθον τῆς συνηθείας, ὡς συμφορὰν, ὑποπτεύομεν. Διὸ παραιτητέον τὴν λιχνείαν, ὀλίγων τινῶν καὶ ἀναγκαίων μεταλαμβάνοντας· «καὶ εἴ τις ἡμᾶς (57) καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ παρεύεσθαι κρίνομεν·» (καλὸν γὰρ μὴ συναναμίγνυσθαι (58) τοῖς ἀτάκτοις), «πᾶν τὸ παρατιθέμενον κελεύει ἡμῖν ἐσθίειν, μηδὲν ἀνακρίνουσι διὰ τὴν συνειδήσιν.» Ὁμοίως δὲ καὶ «τὰ ἐκ μακέλλου» ἀπεριέργως «ὠνεῖσθαι» προσέταξεν. Οὐκ ἀφελτέον οὖν παντελῶς τῶν ποικίλων βρωμάτων, ἀλλ' οὐ περὶ αὐτὰ σπουδαστέον. Μεταληπτέον δὲ τῶν παρατιθεμένων, ὡς πρέπον Χριστιανῶ· τιμῶντας μὲν τὸν κεκληκόμενον (59), κατὰ τὴν ἀδλαθῆ καὶ ἀπροσκορῆ τῆς συνουσίας κοινωνίαν, ἀδιάφορον δὲ ἡγουμένους τῶν εἰσχομιζομένων τὴν πολυτέλειαν, καταφρονούντας τῶν ἡφῶν, ὡς μετ' ὀλίγον οὐκ ὄντων· «Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· ὁ δὲ (40) μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρίνέτω.» Μικρὸν δὲ ὑποβάς, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραγγελίας ἐξηγήσεται· «Ὁ ἐσθίων, λέγων, Κυρίῳ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ (41) τῷ Θεῷ·» καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ· ὡς εἶναι τὴν δικαίαν τροφήν εὐχαριστίαν. Καὶ ὅ γε ἀεὶ εὐχαριστῶν οὐκ ἀσχολεῖται περὶ ἡδονάς. Εἰ δὲ καὶ προτρεποίμεθα ἐπ' ἀρετῇ τῶν συνεστωμένων τινάς, ταύτῃ πλέον ἀφελτέον τῶν λίχνων τούτων βρωμάτων, ἐναργῆς ὑπόδειγμα ἀρετῆς σφᾶς αὐτοὺς παριστάντας, ὡς Χριστὸν ἐσχίκαμεν ἑαυτοί. «Εἰ γὰρ τι τῶν τούτων βρωμάτων σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν, οὐ μὴ

A modum est in Evangelio similitudo « filii » divitis, abuti donis patris, sed eis uti, ut qui ipsis constanter imperemus: ut in cibos enim regnum et dominatum obtineamus, non ut eis serviamus, ordinati fuimus. Res est ergo præclara et maxime expetenda, sublatis ad veritatem oculis, divino illi, qui in alto est, adherere cibo, et ejus, qui revera est, inexhausta implere semet contemplatione, firmam, stabilem et puram gustantes voluptatem. Hanc enim agapen oportere nos suscipere ostendit cibus Christi. Est, autem valde a ratione alienum et inutile, et nequaquam humanum, pecudum more saginatum, morti nutriri, deorsum in terram respicientes, et e terra semper in mensas procumbentes, gulæ deditam vitam persequentes, id quod bonum est, hic utique in vita, quæ mox non est futura, infodientes, soli cibi devoracioni blandientes, propter quam in majori pretio sunt coqui quam agricolæ. Non enim ferculorum apparatus tollimus, sed consuetudinis prolapsionem, tanquam calamitatem, suspectam habemus. Quocirca vitandus est luxus, pauca quædam, et quæ sunt necessaria, sumentibus, et « si quis nos invitat infidelium, et accedere statuamus » (bonum est enim cum insolentibus hominibus non versari), « quidquid apponitur, jubet nos comedere, nihil interrogantes propter conscientiam b. » Similiter autem jussit nos « ea, quæ sunt in macello c, » ☩ « citra ullum scrupulum ullamve curiosam indagacionem « emere. » Non est ergo penitus a variis cibis abstinendum, sed in eis non est studium ponendum. Ea autem, quæ apponuntur, sumere debemus, ut decet Christianum, eum quidem, qui nos invitavit, honorantes, per innoxiam, et quæ satietatem non afferat, congressionis societatem; sumptuosas, quæ inferuntur, dapes 63 indifferentes esse existimantes; obsonia despicientes, ut quæ paulo post non sint futura. « Qui comedit, eum qui non comedit, non spernat. Qui autem non comedit, eum, qui comedit, non judicet d. » Paulum autem progressus, præcepti quoque causam exponit: « Qui comedit, inquit, Domino comedit, et Deo agit gratias; et qui non comedit, Domino non comedit, et Deo agit gratias e: » ut sit justum nu-

☩ P. 170 ED. POTTER, 145 ED. PARIS. a Luc. xv, 11. b I Cor. x, 27. c Ibid. 25. d Rom. xiv, 5. e Ibid. 6.

ius perperam vertit, ac si hæc conjuncta essent, ὡς ἀρχόντας ἀπροσκλινῶς.

(54) Πιαινόμενον. In Reg. super ultimam syllabam hujus vocis aliquis scripsit ους, ut legatur πιαινομένους. Nam in sequentibus periochis Clemens plurali numero usus est. Θανάτῳ τρέφεσθαι quid significet, vide in *Protrept.* p. 25, not.

(55) Τοὺς ἐκ γ. Malim τὰς ἐκ γῆς: ut sensus sit, « in mensas terrestres semper pronos. » Nam dapes terrestres sæpe opponit τῇ ἀνω τροφῇ. Nisi ad præcedentia hoc referri debeat.

(56) Συμπεριφορὰν. Eam Cicero in *De legib.* « circumrotationem » vocat, et vetus Lexicon τὴν ἐν κύκλῳ φορὰν τοῦ κύλικος, καὶ πόσιν, non ut vertit is, qui *Antiquitates conjug.* collegit, et hunc locum citans lib. iii, cap. 5, eam esse putat divisionem par-

tium, quam Xenophon περιφορὰν appellat: non enim idem περιφορὰ et συμπεριφορὰ. COLLECT. — Conf. *Archeologie Græcæ* lib. iv, c. 20. Verum, cum de cibo esset sermo, cur συμπεριφορὰς mentio injecta est? Scilicet ut luderet in similibus vocibus συμπεριφορὰ et συμφορὰ. Itaque Herveus συμπεριφορὰν perperam vertit « ferculorum apparatus: » quod tamen a scopo auctoris non est penitus alienum.

(57) Ἡμῖς. Ὑμᾶς Nov. perperam: licet id exstet apud Paulum, Clemens enim personam mutavit.

(58) Συναναμίγνυσθαι. Respicit I Corinth. v, 9, 11, vel potius II Thess. iii, 6, 11, 14.

(59) Κεκληκόμενα. Βεβληκόμενα Reg.

(40) Ὁ δὲ. Καὶ ὁ apud Paulum.

(41) Καὶ εὐχαριστεῖ. Εὐχαριστεῖ γὰρ apud Pau-

trimentum, gratiarum actio. Porro autem qui semper agit gratias, is in voluptatibus non versatur. Quod si etiam ad virtutem e convivis aliquot hortari velimus, eo magis a lautis et delicatis his cibis abstinendum est, evidens virtutis exemplar nos ipsos exhibentes, sicut ipsi Christum exemplar habuimus. « Si quid enim ejusmodi ciborum fratrem offendit, non comedam hoc, inquit, in æternum, ne fratrem meum offendam^a. » Exigua continentia hominem iustificatio. « An non habemus potestatem comedendi et bibendi^b? » Et veritatem « cognovimus, inquit, quod nihil sit simulacrorum in mundo, sed solus revera et unus noster Deus, ex qua omnia, et unus Dominus Jesus. Sed tua, inquit, cognitione perit frater imbecillis, propter quem Christus mortuus est. Qui autem imbecillum fratrum conscientiam verberant, in Christum peccant^c. » Hac quidem certe ratione Apostolus nobis cavens, cœnas discernit: non « commisceri » jubens, « si quis frater inveniat, qui dicitur esse fornicator, vel adulter, vel idololatra, cum eo ne comedere quidem^d, » nec sermonem, nec obsonium; quod illinc procedit metuens inquinamentum, quemadmodum etiam mensas dæmoniorum. « Bonum ergo esse nec carnem comedere, nec vinum bibere^e, » et ipse fatetur, et Pythagorici: hoc enim est potius ferarum; et quæ ex eis ascendit exhalatio, cum sit crassior et turbidior, ✕ offundit animæ tenebras. Quod si quis ea quæ iure sumat, non peccat, modo ea moderate sumat, non eis nimium deditus, neque ab eis pendens, neque obsoniis inhians. Ei enim vox insurrabit, dicens: « Ne cibi gratia dissolve opus Dei^f. » Est enim insipientis ea, quæ vulgaribus epulis apponuntur, valde mirari ac stupere, postquam quæ ex Verbo percipiuntur delicias senseris; multo est autem insipientius, ut oculi serviant ferculis; quo fit ut eorum intemperantia una cum his quodammodo circumferatur a ministris. Quomodo autem non est inutile sedibus insurgere, propemodum faciem in ollas injicientes, e sedibus tanquam e nido prospicientes, ut quod vulgo dicitur, « vaporem errantem

✕ P. 171 ED. POTTER, 146 ED. PARIS. ^a I Cor. viii, 13. ^b Ibid. ix, 4. ^c Ibid. viii, 6, 11, 12. ^d Ibid. v, 11. ^e Rom. xiv, 21. ^f Rom. xiv, 20.

lum. Porro in iis, quæ paulo post sequuntur, Scripturæ sensum, mutatis quandoque verbis, exhibet.

(42) Μηδέ. Pal. ms. μή. SYLBURG. Item Reg.

(43) Πυθαγόρεον. De Pythagoreorum abstinentia hos versus ex Alexidis Tarentinis adduxit Athenæus lib. iv, c. 17:

Οἱ Πυθαγορίζοντες γὰρ, ὡς ἀκούμεν,
οὐτ' ὄψον ἐσθίουσιν, οὐτ' ἄλλ' οὐδέ ἐν
Ἐμφύχον, οἶνόν τ' οὐχὶ πίνουσι μένοι.

Pythagoræ discipuli, ut fama est,
Nec opsonio vescuntur, nec alio quod sit
Animatum, nec vinum soli bibunt.

Et paulo post hæc ex eodem poeta addit de iisdem:

.... Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν τάδε·
Ἄσπετος καθαρὸς εἰς ἐκκεῖρω, ποτήριον
Ἰδαίως, τοσαῦτα ταῦτα. Β. Δεσμοκτηρίου
Λέξεις διαίταν. Α. Πῦρτες οὗτοι γ' οἱ σοφοὶ
Διήκουσι, καὶ κικλοπιθεῖσσι πυν.

Α φάγω, φησὶ, τοῦτο εἰς τὴν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. « Ολίγη ἐγκρατείας κερδαίνω τὸν ἄνθρωπον. « Μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; » Καὶ τὴν ἀλήθειαν « ἐπεγνώκαμεν, φησὶν, ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ μόνος ὄντως ἐστὶν εἰς ἡμῶν Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς. Ἀλλὰ ἀπόλλυται, φησὶ, τῆ σῆ γνώσει ὁ ἀδελφὸς ἀσθενῶν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οἱ δὲ τὴν συνείδησιν τύπτοντες τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνουσιν. » Ταύτη τοι ὁ Ἀπόστολος, εὐλαβοῦμενος περὶ ἡμῶν, τὰ δαίπνα διακρίνει, μὴ « συναναμίγνυσθαι » φάσκων, « εἰ τις ἀδελφὸς λεγόμενος, εὐρίσκειτο πόρνος, ἢ μοιχὸς, ἢ εἰδωλολάτρης, τούτῳ μηδὲ (42) συνεσθίειν, » ἢ τὸν λόγον, ἢ τὸ ὄψον, ὑποπτεύων τὸν μολυσμὸν τὸν ἐντεῦθεν, καθάπερ καὶ τῶν δαιμονίων τὰς τραπέζας. « Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ οἶνον πιεῖν, » αὐτὸς τε ὁμολογεῖ, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου (43)· θηρίον (44) γὰρ μᾶλλον τοῦτό γε· καὶ ἢ ἀπ' αὐτῶν ἀναθυμιάσις, θολωδέστερα οὔσα, ἐπισκοπεῖ τῆ ψυχῆ. Εἰ δὲ τις (45) καὶ τούτων μεταλαμβάνει, οὐχ ἁμαρτάνει· μόνον ἐγκρατῶς μετῃ εἰπέτω, μὴ ἐξεχόμενος, μηδὲ ἀπηρητημένος αὐτῶν, μηδὲ ἐπιλαϊμαργῶν τῷ ὄψῳ· ὑπερχήσει γὰρ αὐτῷ φωνή, « Μὴ ἐνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, » λέγουσα. Ἀνοήτου γὰρ σφόδρα θαυμάζειν καὶ τεθηπέναι τὰ παρατιθέμενα ταῖς δημύδεσιν ἐστιάσεσι, μετὰ τὴν ἐν Λόγῳ τρυφήν· πολλῶν δὲ ἐστὶν ἀνοητότερον τὰς ὄψεις τοῖς προσοψήμασι δεδουλωκέναι, συμμεταφερομένης αὐτῶν, ὡς εἶπειν, τῆς ἀκρασίας πρὸς τῶν διακόνων. Πῶς δὲ οὐκ ἀχρεῖον τὸ ἐπανίστασθαι ταῖς κλισίαις, μονονουχὶ τὸ πρόσωπον ταῖς λοπάσιν ἐπιβρίπτουσας, καθάπερ ἐκ νεοπτιᾶς, τῆς κλισίας προκύπτουσας, τὸ δὴ θρυλλούμενον τοῦτο, « ἵνα πλανωμένην λάθωσι τὴν ἀτιμίδα διὰ τῆς ἀναπνοῆς; » Πῶς δὲ οὐκ ἄλογον, τὰς χεῖρας ἐπεμύρειν τοῖς ἡδύσμασιν, ἢ συνεχῆς ἐπὶ τοῦψον ἐκτείνειν, οὐκ ἀπογευομένων, ἀλλ' ἀφαρπαζόντων δίχην, ἀμέτρως καὶ ἀσχημῶνως ἐμφορομένους; Ἔστι γὰρ ὁρᾶν τοὺς τοιούτους ὕσιν ἢ κωσὶ διὰ τὴν λαβρότητα μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις ὠρρωμένους, τοὺς χορτάζεσθαι σπεύδοντας, ὡς καὶ γνάθους ἅμα ἅμφω ἐξογκοῦσθαι, τῶν περὶ

.... ut pro quotidiano victu hæc sunt:
Panis unus singulis purus, et aqua
Poculum, et nihil amplius. B. Carceris
Vitam narras. A. Sic omnes vitam degunt
Isti sapientes, ærumnasque sane has tolerant.

Alii referunt, Pythagoreos noctu saltem vinum bibisse, nec omnibus animatis abstinuisse. Conf. Athenæus lib. x, cap. 4; Jamblicus De vita Pythagoræ, cap. 21; Diogenes Laertius lib. viii, seg. 19, 20.

(44) Θηρίον. Genitivo casu legendum θηρίου, vel plurali num. θηρίων. SYLBURG. — Θηρίων habet Nov., quæ proinde vera lectio esse videtur. Hujus porro sententiæ maxima pars excidit e Nov. His similis a vide apud Plutarchum lib. Περὶ Σοφοφραγίας. Conf. etiam quæ Clemens dicit infra, Strom. vii, p. 717.

(45) Εἰ δὲ τις. Imitatur Pauli dictum, quod exstat I Cor. vi, 36, 39: Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖ ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίξει... ὃ θέλει, ποιεῖτω, οὐχ ἁμαρτάνει... μόνον ἐν κύριῳ.

τὸ πρόσωπον ἀγγείων προσεπαιρομένων (45*)· πρὸς δὲ καὶ ἰδρωτὰ περιχεῖσθαι τῇ ἀπληστία συνεχομένων καὶ ἀσθμαίνοντων ὑπὸ ἀκρασίας, ὠθουμένης κατ' ἐπειξιν (46) ἀκουώνητον εἰς κοιλίαν τῆς τροφῆς, ὡσπερ εἰς ἐφρόδιον, οὐκ εἰς ἀνάδοσιν, ἀποτιθεμένων τὰ ἐδέσματα. Πανταχῆ (47) δὲ κακὸν οὔσα ἡ ἀμετρία, περὶ τὰς τροφὰς μάλιστα διελέγχεται. Ἡ γοῦν ὄψοφαγία (48) οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀμετρία περὶ χρησιν ἔψου· καὶ ἡ λαιμαργία (49) μανία περὶ τὸν λαιμόν· καὶ ἡ γαστριμαργία ἀκρασία περὶ τὴν τροφήν· ὡς δὲ καὶ τοῦνομα περιέχει, μανία ἐπὶ γαστέρα· ἐπεὶ μάργος ὁ μεμηνώς. Τοὺς ἐπὶ ἐστιάσεως οὖν μελετῶντας ἀδικεῖν ὁ Ἀπόστολος ἀνακρούων, λέγει· « Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; » Παρὰ δὲ τοῖς ἔχουσιν οἱ ἀνέδην ἐσθίοντες, οἱ ἀπληστοὶ, ἑαυτοὺς καταισχύνουσιν· ἄμφω δὲ πράττουσι κακῶς· οἱ μὲν, τοὺς μὴ ἔχοντας βεβαρηκότας, οἱ δὲ, τὴν ἀκρασίαν τὴν σφῶν παρὰ τοῖς ἔχουσι γεγυμνωκότας. Ἀναγκαίως ἄρα πρὸς τοὺς ἀπηρυθριακότας, καὶ τοῖς δεῖπνοὺς ἀφειδέστερον παραχρωμένους, τοὺς ἀχορέστους, οἷς μηδὲν ἱκανόν, ἀποταθεὶς ὁ Ἀπόστολος, πάλιν ἐκ δευτέρου ἐρήρηξε φωνὴν ἀγανακτικὴν· « Ὡστε, ἀδελφοί μου, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε. » Ἀφεκτέον οὖν δουλοπρεπείας (50) ἀπάτης καὶ ἀκρασίας, τῶν παρατιθεμένων κοσμίως ἐφαπτομένοις, ἀμόλυντον καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν στρωμνὴν (51) καὶ τὸ γένειον φυλάττουσι, τὸ εὐσχημον τοῦ προσώπου διατηροῦσιν ἀδιάστροφον, οὐκ ἀσχημονοῦσιν οὐδὲ περὶ τὴν κατάπυσιν· ἀλλὰ τὴν μὲν χεῖρα μετὰ τάξεως ἐκ διαστημάτων ἐκτατέον. Παραφυλακτέον γὰρ (52) καὶ τὸ φθέγγεσθαι ὅτι οὖν ἐσθίοντα ἅμα· ἀπρεπῆς γὰρ καὶ ἄσημος ἡ φωνὴ γίνεται, πλήρῃσι τοῖς γνάθοις στενο-

A excipiant per respirationem? » Quomodo autem non est a ratione alienum, manus condimentis immiscere, vel perpetuo ad obsonium extendere, non gustantium ritu, sed rapientium, immoderate et indecore se implentes? Videre enim est eos, qui sunt ejusmodi, suibus vel canibus propter voracitatem assimilari, potius quam hominibus: qui adeo festinant ut saturentur, ut ambe maxillæ simul influantur, elatis vasis, quæ sunt in facie: quin etiam sudor præterea diffundatur, dum propter insatiabilitatem arete comprimuntur, et propter intemperantiam anhelant, festinatione indecora, et ab honesta consuetudine aliena, intruso in ventrem nutrimento, tanquam ad viaticum, non ad digestionem edulia reponant. Atque cum semper malum sit transire modum, tum in nutrimentis maxime reprobatur. Ingluvis itaque, quæ Græce ὄψοφαγία dicitur, nihil est aliud quam in « obsonii » usu modi transgressio. Dicitur etiam λαιμαργία, quæ quidem est circa « guttur insaniam; » et γαστριμαργία, quæ est in alimento intemperantia, et, ut ipsum nomen indicat, in « ventrem insaniam. » Insanus enim Græce μάργος dicitur. Eos itaque qui in epulis male se gerebant, Apostolus increpans, dicit: « Unusquisque enim propriam cœnam præoccupat in comedendo: et alius quidem esurit, alius vero est ebrius. Annon domos habetis ad comedendum et bibendum? aut Dei Ecclesiam contemnitis, et pudore afficitis eos qui non habent? » Apud eos autem qui habent, qui citra ullam pudorem comedunt, qui ✕ insatiabiles sunt, seipsos dedecore afficiunt. Ambo autem male faciunt: hi quidem, dum eos qui non habent, gravant; illi vero, dum suam intemperantiam apud eos qui habent, aperiunt. Necessario ergo adversus eos qui pudorem exuerunt, et qui cœnis immoderate utebantur, insatiabiles, quibus nihil sufficit, secundo rursus Apostolus in vocem erupit indignantem:

✕ P. 172 ED. POTTER, 146-147 ED. PARIS. a I Cor. xi, 21, 22.

(45*) Τῶν π. τὸ προσ. ἀγγ. προσεπαιρομένων. Vertit interpres, *elatis vasis quæ sunt in facie; vertere debuisset, ni fallor, tumentibus etiam circum faciem venis.* EDIT. PALAOL.

(46) Κατ' ἐπειξιν. Vulg. edit. et Pal. ms. κατέπειξιν, conjuncte: nostram disparationem probat etiam A. SYLBURGIUS.

(47) Πανταχῆ. Paria recitat e Musonio Stobæus, serm. 18, pag. 166: Καὶ ὄψοφαγία δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀμετρία περὶ ἔψου· πανταχοῦ δὲ κακὸν οὔσα ἡ ἀμετρία, ἐν τοῖς μάλιστα τῆδε τὴν ἑαυτῆς ἐπιδεικνύται φύσιν, παρεχομένη τοὺς ὄψοφάγους ἀντὶ ἀνθρώπων ὑσὶν ἢ κυσὶν ὁμοιωμένους τὴν λαβρότητα, καὶ εὐσχημονεῖν μὴ δυναμένους, οὐ ταῖς χερσὶν, οὐ τοῖς δμῃσιν οὐ τῇ καταπόσει. « Liguritio, quam Græci ὄψοφαγίαν vocant, est immoderatio circa usum obsoniorum. Porro cum modi excessus nulla non in re vitiosus sit, hac parte profecto maxime naturam suam prodit, liguritores ex hominibus in sues aut canes quoad ingluviem transformans, omnis honestatis in gestibus, visu, esuque oblitus. »

(48) ὄψοφαγία. Plutarchus Sympos. iv, probl. 4: Καὶ γὰρ ὄψοφάγους καὶ φιλόψους λέγομεν οὐχὶ τοὺς βασιεὺς χαίροντας, ἀλλὰ τοὺς περὶ τὰ ἰχθυοπόλια ἀναδιδόντας. Apud Xenophontem lib. iii *De dictis et factis Socratis*, dicuntur ὄψοφάγοι non modo, qui marina amant obsonia, sed etiam qui modico pane,

multo obsonio utuntur, et ii qui amant sine pane obsonia comedere. COLLECT.

(49) Λαιμαργία. Hesychius: Λαίμαργος, φάγος, ἀπληστος, ἐπὶ τὸ φαγεῖν μανιώδης. Idem: Γαστριμαργοὶ, τῇ κοιλίᾳ μαινόμενοι, ἀκρατεῖς, ἀπληστοὶ, πολυφάγοι. Idem: Μάργος, μαινόμενος.

(50) Δουλοπρεπείας. Hac voce notat illiberalem ac lædam ciborum ingurgitationem. Porro iis, quæ hic sequuntur, paria dicit Musonius paulo ante memoratus, apud Stobæum, serm. 18, p. 166: Καὶ μὴ καθ' ἑκάστην προσφορὰν τροφῆς, οὐχ εἰς κίνδυνος ἀμαρτήματος, ἀλλὰ πλείονες, καὶ γὰρ ὁ παρὰ πλεονὴν δεῖ ἐσθίειν, ἀμαρτάνει, καὶ ὁ κατασπεύδων ἐν τῷ ἐσθίειν, οὐδὲν ἥττον· καὶ ὁ μολυνόμενος ὑπὸ τοῦ ἔψου μᾶλλον ἢ χρηί· καὶ ὁ τὰ ἡδίω τῶν ὑγιεινοτέρων προσιμῶν· καὶ ὁ μὴ νέμων τὰ ἴσα τοῖς συνεσθίουσιν. « Præterea quoties cibum sumimus, multis peccandi modis occasio datur. Nam et qui nimium edit, peccat; et qui festinantius, nihilo minus; et qui obsonio ultra decurum se inquinat, et qui suaviora salubrioribus anteponit, et qui sodalibus æquam partem non relinquit. »

(51) Στρωμνὴν. Ad hunc locum aliquis in margine Reg. et Bod. hoc scholium a-Inotavit: Ἐκ τούτου δήλον, ὡς οἱ παλαιοὶ ἐπὶ στιβάδων εὐωχρῶντο ἀνακείμενοι· ἢ ἐπὶ τῶν ἐν ἀκουδῆτων διατρεῖται μόνον.

(52) Παραφυλακτέον γὰρ. Fortasse convenientius, παραφυλακτέον δέ. SYLBURG.

« Quamodrem, fratres mei, convenientes ad comedendum, alter alterum exspectate. Si quis autem esurit, domi comedat, ne in iudicium conveniatis a. » Ab omni ergo servili et illiberali actione et intemperantia abstinendum est, quæ apponuntur honeste attingendo, tum manum et lectum et barbam servando impolluta, faciei decorem immobilem custodiendo, nec inter comedendum se indecore gerendo, sed manum quidem ordinate certis intervallis adhibitis porrigendo. Est etiam cavendum, ne inter comedendum loquaris. **64** Fit enim vox indecora, et non satis expressa, ut quæ plenis maxillis in angustum coercetur: et lingua, quæ nutrimento premitur, a naturali operatione præpedita, obscuram et quasi oppressam edit vocem. Sed nec simul edere et bibere convenit; est enim maximæ intemperantiæ tempora confundere, quorum usus non simul conveniunt. Et, « sive comeditis, inquit, sive bibitis, omnia in gloriam Dei facite b, » ad veram frugalitatem collimantes: quam mihi Dominus quoque videtur significasse, cum « panes » benedixit et « assos pisces, » cum quibus suos discipulos convivio excepit, cibi minime exquisiti pulchrum exemplar inducens. Ille itaque piscis c, quem, cum jussisset Dominus, Petrus cepit, ipse quoque facile, divinitus donatum frugaleque ac moderatum alimentum significat. Per eos autem, qui ex aqua ascendunt ad escam justitiæ, monet auferre luxuriam et avaritiam tanquam a pisce numisma; ut ableget vanam gloriam, et dato statere publicanis, « redditis Cæsari quæ sunt Cæsaris, Deo » servet « quæ Dei sunt d. » Habet autem stater alias quoque solutiones, quæ minime ignorantur: sed ea tractare non est hujus temporis; sufficit autem nuda mentio qua ad præsens institutum utimur, cum a Verbi floribus minime sit aliena: atque idem jam sæpe fecimus, ad eam, de qua agitur, ✕ quæstionem fontem longe utilissimam attrahentes, ut irrigentur, quæ a Verbo plantata sunt. Etsi omnium « mihi licet esse particeps, non omnia tamen expediunt e; » cito enim adducuntur, ut ea faciant quæ non licet, qui faciunt omnia quæ licet. Quemadmodum autem non acquiritur justitia per avaritiam, neque temperantia per intemperantiam: ita nec victus

A χωρουμένη· καὶ ἡ γλῶσσα τῆ τροφῆ πιεζομένη τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας παραποδισθεῖσα, τὴν προφορὰν ἐκδίδωσι τεθλιμμένην. Ἄλλ' οὐδὲ ἐσθίειν ἄρα καὶ πίνειν καθήκει· ἀκρασίας γὰρ τῆς μεγίστης συγγεῖν τοὺς καιροὺς, ὧν αἱ χρήσεις ἀσύμφωνοι. Καὶ, « εἴτε ἐσθίετε, φησὶν, εἴτε πίνετε (55), πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, » στοχαζόμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐτελείας· ἦν μοι δοκεῖ καὶ ὁ Κύριος αἰνίζασθαι, « τοὺς ἄρτους εὐλογήσας (54) καὶ τοὺς ἰχθύας τοὺς ὀπτούς, » οἷς κατευώχησε τοὺς μαθητὰς, τῆς ἀπεριέργου τροφῆς καλὸν εἰστηγούμενος ὑπόδειγμα. Ὁ γοῦν ἰχθύς ἐκεῖνος, ὃν κελεύσαντος τοῦ Κυρίου, ὁ Πέτρος εἶλεν, εὐκολὸν καὶ αὐτὸς καὶ Θεοδώρητον καὶ σόφρονα αἰνίσταται τροφὴν· ἀφαιρεῖν γέ τοι (55) ὑποτίθεται διὰ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνιόντων ἐπὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης δέλεαρ τὴν ἀσωτίαν καὶ τὴν φιλαργυρίαν, ὡς τὸ νόμισμα τοῦ ἰχθύος· ἵνα χωρίσῃ τὴν κενοδοξίαν, καὶ τὸν στατήρα τοῖς τελώναις δοῦς, « τὰ Καίσαρος ἀποδοῦς τῷ Καίσαρι, » φυλάξῃ (56) « τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ἔχει (57) δὲ καὶ ἄλλας ἐπιλύσεις οὐκ ἀγνωστένας ὁ στατήρ· ἀλλ' οὐχ ὁ παρών (58) ἐπιτήδειος τῆς ἐξεργασίας καιρός. Ἀπόχρη δὲ ὑπόμνησις, συγχρωμένων ἡμῶν εἰς τὸ προκείμενον, οὐκ ἀπᾶδουσα τοῦ Λόγου τοῖς ἀνθρώποις (59)· ὅπερ ἤδη πολλάκις πεποιήκαμεν, πρὸς τὸ καταπαίγον τοῦ ζητήματος τὴν πολυωφελεῖ περιέλκοντες εἰς ἀρδείαν τῶν φυτευομένων ὑπὸ τοῦ Λόγου πηγῆν (60). « Καὶ γὰρ εἰ πάντων μεταλαμβάνειν ἐξέστί μοι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· » ταχύ (61) γὰρ καταπίπτουσιν ἐπὶ τὸ δρᾶν τὸ μὴ ἐξόν οἱ πάντα δρῶντες ἂ ἐξόν. Ὡς δὲ ἡ δικαιοσύνη διὰ πλεονεξίας οὐ περιγίνεται, οὐδὲ ἡ σωφροσύνη δι' ἀκολασίας· οὕτως οὐδὲ ἡ τοῦ Χριστιανοῦ διαίτα ἡδοναθῆς περικτεῖται· πόρρω γὰρ ἐστὶ τῶν πασχνητώντων ἐδεσμάτων ἢ τράπεζα τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ καὶ μάλιστα ἔνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' οὐ πᾶσι χρῆσθαι καλόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀεὶ· καὶ γὰρ καὶ (62) ὁ καιρός, καὶ ὁ χρόνος, καὶ ὁ τρόπος, καὶ τὸ πρὸς τι, οὐκ ὀλίγην τῷ παιδαγωγούμενῳ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς ἐνδίδωσι ἰσοπῆν· καὶ τό γέ (63) ἐστὶν ἐπιτήδειον, καὶ ἰσχύον ἔχει καταργῆσαι τὸν ἐπιγαστρικὸν βίον· οὗ πλοῦτός ἐστιν ἐκκλητικὸς (64), οὐ βλέπων (65) ὄξύ, ἀλλ' ἡ τυφλώπτουσα περὶ τὴν γαστριμαργίαν περιουσία. Οὐδεὶς δὲ ἐστὶ πένης εἰς τὰ ἀναγκαῖα, οὐδὲ πε-

✕ P. 173 ED. POTTER, 147-148 ED. PARIS. ^a I Cor. xi, 53, 54. ^b Ibid. x, 51. ^c Matth. xvii, 26. ^d Ibid. xxii, 21. ^e I Cor. x, 25.

(55) Πίνετε. Εἴτε τὸ ποιεῖτε addit Paulus.

(54) Εὐλογήσας. Mentio fit ἰχθύος ὀπτοῦ, Luc. xxiv, 42, et ὄψαριον ἐπιχειμένου ἀνθρακιᾶ, Joan. xxi, 9; sed neutro loco memoratur ἡ εὐλογία. Vicissim alibi memorantur pisces, quos ὑλόγησε Christus, Matth. xiv, 19; xv, 56; sed ibi τοῦ ὀπτοῦ nulla mentio est. Clemens diversa loca commiscuisse videtur.

(55) Ἀφαιρεῖν γέ τοι. Ἀφαιρεῖν δέ τοι, Pal. ms. SYLBURG.

(56) Φυλάξῃ. Φυλάξει Nov.

(57) Ἔχει. Ἔχει Nov. non male. Porro ἐπιλύσεις vocat interpretationes allegoricas.

(58) Οὐχ ὁ παρών. Οὐ παρών Nov.

(59) Ἀνθρώποις. In marg. Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἀνθρώποις ἐμνήσθη οὐκ ἀκαίρως·

ἀλλ' ἐπειδὴ προῖον φυτῶν ἐμελλε, καὶ πηγῆς, καὶ ἀρδείας ὑπενεργεῖν μναίαν, εἰκότως προσέληψε καὶ τὸ κατὰ φυτῶν ἀναφύομενον ἄνθος.

(60) Πηγῆν. Πηγῆς Reg.

(61) Ταχύ. Cum hoc dicto congruit Plutarchi hoc, p. 370: Μέγας οὖν ὁ κίνδυνος βούλεσθαι ἂ μὴ δεῖ, τὸν ἂ βούλεται ποιεῖν δυνάμενον. H. SYLBURG.

(62) Καὶ. Abest a Nov.

(63) Τό γε. Τὸ δέ Reg. Sylburgius ait: « Τό γε pro ὁ γε, seu ὅτι γε positum videtur: aut ἐστὶν pro ἐς ταῦτα, vel alio ejusmodi: nisi potius legendum, τό γε ἐσθίειν ἐπιτήδειον, quod esui aptum est. »

(64) Ἐκκλητικὸς. In margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἐκκλητικὸς, ἀντὶ τοῦ προσκλητικῶς· εἰληπται δὲ ἐκ τῶν ἐκκλητευόντων.

(65) Οὐ βλέπων. Respicit eadem Plati fabulam.

βιορᾶται ποτε ἄνθρωπος· ὁ γὰρ καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ τὰ νηκτὰ, καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, τὰ ἄλογα ζῶα διατρέφων, εἷς ἐστὶν ὁ Θεός· λείπει δὲ αὐτοῖς οὐδὲ ἐν ὄντι μὴ μεριμνῶσι τροφῆς. Ἡμεῖς δὲ καὶ τούτων ἀμείνους, ὅσω καὶ κύριοι· καὶ Θεῷ οἰκειότεροι, ὅσω σωφρονέστεροι· γεγόναμεν δὲ, οὐχ ἵνα ἐσθίωμεν καὶ πίνωμεν, ἀλλ' ἵνα ὦμεν εἰς ἐπίγνωσιν γεγονότες τοῦ Θεοῦ. « Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐσθίων, ἐμπύμπλαται (66) τῇ ψυχῇ· κοιλίαι δὲ ἀσεβῶν ἐνδραεῖς, » ἀκαταπαύστου λιχνείας ὀρεγόμεναι. Πολυτέλεια δὲ οὐκ εἰς ἀπόλαυσιν ἔρημον, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν κοινωνικὴν ἐπιτηδεῖος. Διὸ παραφυλακτέον τῶν βρωμάτων, ἃ μὴ πεινῶντας ἡμᾶς ἐσθίειν ἀναπαίθει (67), γοητεύοντα τὰς ὀρέξεις. Μὴ γὰρ οὐκ ἔνεστι καὶ ἐν εὐτελείᾳ σώφρονι πολυειδία ἐδεσμάτων ὑγιεινῆ; βοῦθοι, ἐλαῖαι, λαχάνων ἔνια (68), γάλα, τυρὸς, τὰ τε ὠραῖα, ἐψήματα τε παντοδαπὰ, ζωμῶν ἄνευ (69)· κἂν ὀπτοῦ δέη κρέως, ἢ ἐφθοῦ, μεταδοτέον. « Ἐχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε; » εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν· οἱ δὲ, ἅτε ὑπ' αὐτοῦ εὐτελείαν ἀσχεῖν διδιδραγμένοι, « ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος. Καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς, φησὶν ὁ Λουκᾶς, ὅσα εἶπεν (70). » Πρὸς τούτοις οὐδὲ τραγημάτων κηρίων (71) ἀμοίρους περιορατέον τοὺς δειπνοῦντας κατὰ Λόγον. Τῶν γάρ τοι (72) βρωμάτων ἐπιτηδειότατα, οἷς αὐτόθεν χρῆ-

^a Matth. vi, 25 seq. ^b Prov. xiii, 25.

(66) Ἐμπύμπλαται. Ἐμπύμπλα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ψυχὰ δὲ ἀσεβ. Bib. Græc.

(67) Ἀναπαίθει. Post hanc vocem ex Plutarcho, C pag. 76, addere possumus, καὶ τῶν πομάτων ὅσα πίνειν μὴ διψῶντας· ubi Socrati hoc sanitatis præceptum ascribitur. H. — Sic certe infra Strom. ii, p. 412. SYLBURG. — Idem Socratis dictum recitavit etiam Theodoretus *De curandis Græcorum affect.* serm. 12, p. 672.

(68) Λαχάνων ἔνια. Primo suspecta mihi hæc lectio fuit: non enim ἔνια, « quædam, » sed πάντα λάχανα, « omnia olera, » ut mox ἐψήματα παντοδαπὰ, dicendum erat. Ejus loco substitui possit, λάχαν' ὄνια, « olera venalia: » vel λάχαν' ἔνε, i. e. ἔνεστι, « olera insunt, » nempe τῇ εὐτελείᾳ σώφρονι, ut modo dictum est. Item paulo post, πρὸ ζωμῶν ἄνευ, legi non incommode possit, ὡς ζωμῶν ἄνευ, « non sine juribus esculentis. » Quod quidem auctoris proposito magis convenire videtur. Sed nihil mutare volui, quia Clemens antiquioris cujusdam auctoris verba hic recitare videtur; quæ quamvis ejus sententiæ magna parte convenient, tamen alia continent, quæ ad rem parum faciunt. Paria habet D Musonius, quæ paulo post recitabuntur.

(69) Ζωμῶν ἄνευ. Isaacus Casaubonus, *Animadvers. in Athenæum* lib. iv, cap. 6, dicit: « Tenuis mensæ cibos enumerans, αἰτ, βοῦθοι... ἐψήματα τε παντοδαπὰ ζωμῶν ἄνευ· κἂν ὀπτοῦ δέη κρέως, ἢ ἐφθοῦ, μεταδοτέον. Separat Clemens ἐψήματα ἐξ ζωμῶν, et statim addit, « sin carnibus sit opus: » unde clarum est, ζωμῶν id esse, quod diximus. Sed non ferenda est menda, quæ optimi scriptoris sententiam corrumpit. Nam scribendum est, κἂν δέη κρέως, ὀπτοῦ μᾶλλον ἢ ἐφθοῦ μεταδοτέον. « Si carniū opus sit, assatas quam jurulentas præstat apponere. » Ita scribendum declarant, quæ sequuntur: affert enim exemplum discipulorum Domini Jesu Christi, qui illi, post resurrectionem cibum petenti, dederunt ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος. »

(70) Ὅσα εἶπεν. Id est, quæ prius ante mortem dixerat. Sic enim refert Lucas: Εἶπε δὲ αὐτοῖς

A Christiani ratio paratur deliciis. A cibis enim titilantibus, et ad Venerem incitantibus, procul est mensa veritatis. Etsi enim maxime propter homines omnia facta sunt, non tamen omnibus uti bonum est, sed neque semper: nam occasio, tempus, modus et respectus rei alicujus, non parvum ei, qui instituitur, momentum afferunt ad id quod ipsi est utile. Atque hoc quidem, quod aptum est, magnam etiam vim habet ad abolendam vitam, quæ est ventri dedita: ad quam quidem divitiæ incitant, non eæ quæ acute vident, sed nimicæ, quæ circa gulæ insaniam cæcutiunt, copiar. Nemo autem quoad res necessarias pauper est, neque homo unquam despicitur. Qui enim et pennata et natatilia, et, ut semel dicam, a ratione aliena nutrit animantia, unus est Deus; eis autem nihil deest, etsi nullam de victu curam gerant^a. Nos autem eis sumus eo præstantiores, quod et domini; et eo magis Deo conjuncti, quo temperantiores. Facti autem sumus, non ut comedamus et bibamus; sed ut facti Deum agnoscamus. « Justus enim, inquit, comedens, impletur animo; ventres autem impiorum egeni^b, » ut qui nunquam cessaturas cupedias appetant. Magnificentia autem non ad solum usum, sed etiam ad socialem communicationem apta est. Quocirca ii cibi cavendi sunt, qui non esurientes

Οἱ τοὶ οἱ λόγοι, οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς, ἔτι ὄν σὺν ὑμῖν. Vel potius, his verbis auctor eorum quæ apud Lucam dicit Christus, repetitioni supersedere se velle innuit.

(71) Τραγημάτων κηρίων. Scribe ex Nov. τραγημάτων καὶ κηρίων, « bellariis ac placentis. »

(72) Τῶν γάρ τοι. Hæc sarrago sunt e diversis auctoribus congesta: similia sunt illa Musonii, quæ recitavit Stobæus serm. 17, p. 160: Ὡς χρῆ καθάπερ τὴν εὐτελεῖ τῆς πολυτελοῦς τροφῆς προτιμᾶν, καὶ τὴν εὐπόριστον τῆς δυσπορίστου, ὅσω καὶ τὴν σύμφυτον ἀνθρώπῳ. Τοιαύτην δὲ εἶναι σύμφυτον ἡμῖν τὴν ἐκ τῶν φυσικῶν ἐκ γῆς, ὅσα τε σιτώδη ὄντα, καὶ ὅσα μὴ τοιαῦτα ὄντα δύναται τρέφειν καλῶς τὸν ἄνθρωπον· καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ζώων οὐκ ἀναιρουμένων, ἄλλως δὲ χρησιμευόντων. Τούτων δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτηδειότατα μὲν οἷς αὐτόθεν χρῆσθαι ὑπάργοι διχα πυρὸς, ἐπεὶ καὶ ἐτοιμώτατα· οἷα δὲ τὰ τε ὠραῖα, καὶ τῶν λαχάνων ἔνια, καὶ γάλα, καὶ τυρὸς, καὶ κηρία· καὶ ὅσα μέντοι δεῖται πυρὸς, ἢ σιτώδη, ἢ λαχανώδη ὄντα, καὶ ταῦτ' οὐκ ἀνεπιτηδεῖα, ἀλλὰ σύμφυτα ἀνθρώπῳ πάντα. Τὴν μέντοι κρεώδη τροφὴν θηριωδέστεραν ἀπέσφηνε, καὶ τοῖς ἀγρίοις ζώοις προσφοροτέραν. Εἶναι δὲ ταύτην ἔλεγε καὶ βαρύτεραν, καὶ τοῦ νοεῖν τι καὶ φρονεῖν ἐμπέδιον· τὴν γὰρ ἀναθυμίασιν τὴν ἀπ' αὐτῆς, θολωδέστεραν οὖσαν, ἐπισκοπεῖν τῇ ψυχῇ. « Ominino igitur præferri debet, ut vilis præii victus sumptuoso, ita parabilis exquisito, et homini familiaris ei, qui talis non esset. Familiaria autem nobis esse dicebat, quæ terra fundit, sive frumentacei generis, sive alia ad recte nutriendum idonea: item quæ ab animalibus non occidendis, sed aliter juvenibus, sumuntur. Fursus horum maxime apta, quibus in promptu citra ignem uti liceat: hæc enim paratu facillima esse, et plantarum fructus, quædam olera, lac, caseus, favi; non rejicienda tamen quædam, quamvis ignem requirant, ut frumentacea et oleracea nonnulla; cuncta enim ista homini familiaria esse. Ex carnibus autem alimentum, ferinum asserebat, et feris animalibus convenientius. Hoc quoque gravius esse

nos cogunt comedere, appetitiones nostras veluti quibusdam prestigiis fallentes. An non est enim etiam in moderata frugalitate multiplex ciborum varietas? bulbi, olivæ, quædam olera, lac, caseus, fructus, et quæcunque absque jure coquantur: et si assa carne, vel \otimes elixa opus fuerit, ea est quoque impertienda. « Habetis hic aliquid, quod edi possit, » dixit Dominus discipulis post resurrectionem; illi vero, ut qui frugalitatem exercere ab eo didicerant, ei « assi piscis partem dederunt. Et cum coram eis comedisset, dixit eis, inquit Lucas, quæcunque dixit ». Ad hæc autem ne bellariorum quidem, nempe favorum, expertes esse observandum est eos, qui secundum Rationem seu Verbum cœnant. Ex cibis enim ii sunt aptissimi, quibus statim uti licet absque igne, quoniam sunt paratiores; his autem secundi, qui sunt frugaliore ac viliores, ut ante diximus. His autem, qui ad luxum mensarum propendent, et suos sibi morbos enutriunt, præest dæmon belluo maximus, quem ego non verebor appellare ventridæmonem, et dæmonum omnium

\otimes P. 173 ED. POTTER. * Luc. xxiv, 41, 42, 43, 44.

dicebat, et cogitandi, intelligendique impedimentum, impuros vapores parere, qui animam obnubilant: etc.

(73) *Φλεγμαιοῦσα*. Nempe, ab effectu, quod ejusmodi mensæ *φλέγμα* excitent. Est autem *φλέγμα*, καῦμα, ἐμπρησμός, ut ait Pollux lib. ix, c. 8. Antiphanes, frugalem vitam describens, ait:

Τοιοῦτος ὁ βίος ἀπύρετος, φλέγμα δὲ ἔχων.

Hæc vita febre caret, et flamma vacat.

Athenæus priscorum ætatem, qua viri ac feminæ absque sceleris periculo simul lavabantur, vocat ἀφλέγμαντον βίον, « vitam absque flamma. »

(74) *Δαίμων*. Solent antiqui Patres vitia, dæmones vocare. Sic Hermas *Pastor.* lib. ii, mandat. 2: Καταλαλιά, ἀκατάστατον δαίμονιον. « Detractio, inconstans dæmonium est. » Ibid. mand. 40, cap. 10: « Tristitia enim omnium spirituum nequissimus est. » Lib. iii, simil. 9, cap. 22: « Magnum enim dæmonium est, audacia et confidentia inanis. » Similia alibi habet. Auctori *Recognitionum* lib. ii, cap. 23, « ignorantia » est « dæmon pessimus; » Eusebio *Præparat. evang.*, lib. ix, c. 2, « voluptas, » αἰσχρὸς καὶ ἀκόλαστος δαίμων, ἀθθαίρετος δαίμων: Basilio in ebriosos, et Chrysostomo homil. 4 ad populum Antiochenum, et 29 in Genesim, ac libro *Quod nemo laudatur nisi a seipso*, cap. 5, « ebrietas, » ἀθθαίρετος δαίμων. Nempe quemadmodum in genere dæmonum artibus omne vitium ac nequitiam impugabant; sic vitiorum singulis speciebus certos dæmones præesse credebant. Origenes homil. 15 in Jesum Nave: « Unde mihi videtur, inquit, esse infinitus quidam numerus contrariarum virtutum, pro eo quod per singulos pene homines sunt spiritus aliqui, diversa in iis peccatorum genera molientes. Verbi causa, est aliquis fornicationis spiritus; est iræ spiritus alius; est avaritiæ spiritus, alius vero superbiæ. Et si invenias esse aliquem hominem, qui his omnibus malis, aut etiam pluribus agitetur, omnes hos vel etiam plures in se habere inimicos putandus est spiritus. Unde et per singulos plures esse credendi sunt; quia non singula singuli homines habent vitia, vel peccata committunt, sed plura ab unoquoque videntur admitti. Et iterum non est putandum, quod unus fornicationis spiritus seducat eum, qui, verbi gratia, in Britannis fornicatur, et illum qui in India, et in alijs locis; neque unum

esse iræ spiritum, qui diversis in locis diversos homines agitet: sed puto magis principem quidem fornicationis spiritum unum esse, innumeros vero esse qui in hoc ei officio pareant; et per singulos quosque homines, diversi spiritus, sub eo principe militantes, ad hujuscemodi eos peccata sollicitent. Similiter et iracundiæ spiritum unum esse arbitror; innumeros vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quosque homines hujusmodi peccata succendant. Similiter et avaritiæ unum esse principem, sic superbiæ, et cæterorum malorum, » etc. Alia præterea hanc in rem aliorum testimonia congegit Cotelerius, commentario in Hermæ locum primo memoratum. Denique, non est hoc loco prætereundum, antiquos etiam putasse, bonos angelos singulis virtutibus ac rebus a Deo præfectos. « Angelus pœnitentiæ » ab eodem Hermæ memoratur, proœmio lib. ii, lib. iii, simil. 9, cap. 14, 25, 24, et alibi. Item « Pastor et nuntius pœnæ, » Mand. 5, c. 1; « Nuntius æquitatis, » simil. 6, cap. 2; « Ἄγγελος ἐπὶ τῆς εἰρήνης, » angelus paci præpositus, » *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 36 et 37; angeli mortis, ibid. cap. 41. Angelum orationis memorat Tertullianus *De oratione* cap. 12; angelos matrimonii, idem *Ad uxor.* lib. ii, cap. ult.; angelum baptismi, idem *De baptismo* cap. 4 et 5; angelum puerperii, idem *De anima*, c. 37.

(75) *Εὐδαιμονία*. In margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: « Ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται. Οὕτω δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς αὐτοῦ Ἠθικοῖς. Conf. Aristotelis *Ethic. ad Nicomachum* lib. i, cap. 7. »

(76) *Ἄνευ κρεῶν*. Carnibus animantium abstinere etiam Jacobus Justus apud Eusebium *Hist. eccl.* lib. ii, cap. 23; Epiphanium *Hæres.* 78, n. 15; Hieronymum in *Catalogo*, ex Hegesippo. Petro « panis solus cum olivis, et raro etiam cum oleribus in usu » fuisse dicitur, *Recognit.* lib. vii, cap. 6. Eidem victus e lupinis tribuitur a Gregorio Nazianzeno carmine 48. Sed Epiphanius *Hæresi* 50, c. 15, videtur existimare, Petri abstinentiam ab animatis et carne, signum esse Ebionitarum, qui *Periodos* Petri depravarint: et Clemens ejus nullam aliam abstinentiam hic memorat, quam a suilla, de qua Lucas Act. x, cujus verba διὰ μνήμης, adeoque minus accurate mox recitat.

(77) *Τά*. Abest a Reg.

ὅποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. Καὶ ἡ φωνὴ πάλιν πρὸς αὐτὸν ἐκ δευτέρου: "Α ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. » Καὶ ἡμῖν δὲ ἄρα ἀδιάφορος ἡ χρῆσις: « Οὐ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα (78) εἰς τὸ στόμα, κοινῶς τὸν ἄνθρωπον, » ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκρασίας διάληψις κενή (79). Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ, τὸν ἄνθρωπον πλάσας, « Πάντα ὑμῖν, εἶπεν, ἔσται εἰς βρωσιν. » « Λάχανα (80) δὲ μετὰ ἀγάπης, ἢ μόσχον μετὰ δολιότητος. » Εὐ τοῦτο ὑπομνησκει τοῦ προσηρημένου λόγου, ὡς οὐ τὰ λάχανα, ἢ ἀγάπη, μετὰ δὲ ἀγάπης τὰ δεῖπνα παραληπτέα: ἐν οἷς (81) ἀγαθὴ μὲν ἡ μέση κατάστασις: ἐν πᾶσι μὲν, οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ ἐν τῇ (82) ἀμφὶ τὴν ἐστίασιν παρασκευῇ: ἐπεὶ αἱ μὲν ἀκρότητες σφαλεραὶ, αἱ μεσότητες δὲ ἀγαθαί. Μέσου δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ ἀνευδαὲς τῶν ἀναγκαίων: αἱ γὰρ κατὰ φύσιν ὑρέξεις αὐταρκεῖα περιρίζονται. Ἰουδαίους δὲ διὰ τοῦ νόμου οἰκονομικώτατα καταγγέλλεται (83) ἡ εὐτέλεια: μυρίων γὰρ ὄσων ἀφείλετο τὴν χρῆσιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοῖς διὰ Μωϋσέως, αἰτίας προσάπτων, κεκρυμμένας μὲν τὰς πνευματικὰς, ἐμφανεῖς δὲ τὰς σαρκικὰς, αἷς καὶ πεπιστεύκασιν: τοῖς μὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶ δίχτυλα, τοῖς δὲ, ὅτι τὴν τροφήν οὐ μετρυχᾶται: τὰ δ' ὅτι ἄρα οὐκ ἔχει μόνον τῶν ἐνύδρων λεπίδας: ὡς ὀλίγα παντελῶς ἀπολείπεσθαι πρὸς τὴν τροφήν αὐτοῖς ἐπιτήδεια. Ὡν δὲ ἐφῆκεν ἄπτεσθαι, πάλιν κεκώλυκε τούτων τὰ θνητῖματα, τὰ τε εἰδωλόβουτα, τὰ τε ἀποπεπνιγμένα: οὐδὲ γὰρ τούτων ψάθειν θέμις. Ἐπεὶ γὰρ ἀμήχανον χρωμενον τοῖς ἡδέσιν, ἀποστῆναι τῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν, τὴν ἐναντίαν ἀντέθηκεν ἀγωγὴν, μέχρις ἂν ἐκλύσῃ τὴν ἐκ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἡδυσπάθειαν καταδρομὴν. Ἀνθρώποις δὲ τὰ μὲν πολλὰ βλάβην καὶ λύπην ἐγέννησεν (84) ἡδονή: δυσπάθειαν δὲ καὶ λήθην (85) καὶ ἀφροσύνην ἢ πολυτροφία ἐντίκται τῇ ψυχῇ. Εὐαξῆ (86) δὲ καὶ τῶν παιδῶν τὰ σώματα γίνεσθαι φασιν, εἰς μῆκος ἐπιδιόκτων, ἀπὸ τῆς ἐλλειπούσης τροφῆς: οὐ γὰρ κωλύεται τὸ ἀναπρέχον εἰς αὐξήσιν πνεῦμα, τῆς πολλῆς τροφῆς ἀντιφραττούσης τὸ εὐπνουν τοῦ ὁρόμου. Ὅθεν κατηγοροῦν τοῦ τρυφῶντος βίου ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐζηλωκὼς τῶν φιλοσόφων Πλάτων, τὸ ἔναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς (87) φιλοσοφίας ζω-

A pessimum et perniciosissimum. Is autem est revera similis ei, qui dicitur ventriloquus. Melius est autem esse felicem, quam habere cohabitantem dæmonem. In usu autem virtutis esse censetur felicitas. Matthæus itaque apostolus seminibus, baccis et oleribus, absque carnibus, utebatur. Joannes autem, continentiam & ulterius extendens, « locustas et mel agreste » comedebat. Porro autem Petrus quoque abstinerebat a suis. Sed « in eum cecidit exstasis, » ut in Actibus apostolorum ^b scriptum est, « et videt cœlum apertum, et vas quoddam quatuor initiis alligatum super terram; omnes quadrupedes, et serpentes terræ, et volucres cœli in ipso. Et vox ad ipsum facta est: Surge, et cœcine, et comede. Petrus autem dixit: Nequaquam, Domine, quoniam omne commune et immundum nunquam comedi. Et vox rursus ad eum secundo facta est: Quæ Deus mundavit, ne communia dixeris. » Ergo nobis quoque usus est indifferens: « Non enim quæ intrant in os, coinquinant hominem ^c, » sed in intemperantia inanis exercitatio. Deus enim, cum finisset hominem, « Omnia vobis, inquit, erunt in cibum ^d. » « Olera » autem « cum charitate meliora, quam vitulus cum fraude ^e. » Hoc nobis recte in memoriam revocat id, quod ante dictum est, quod non sunt olera agape, seu charitas, sed sumendæ sunt cum charitate cœnæ, in quibus bona quidem est media constitutio, et in omnibus quidem, sed vel maxime in apparatu convivii. Nam sunt extrema quidem periculosa; media autem bona sunt; mediam est autem, quidquid non eget rebus necessariis. Quæ sunt enim secundum naturam appetitiones, circumscribuntur sufficientia. Porro autem Judæis per legem summo consilio præcipitur frugalitas. Innumerabilium quippe rerum **65** usum per Moysen abstulit Pædagogus, causas illas adjungens, occultas quidem, quæ erant spirituales; apertas autem, quæ carnales, quibus etiam crediderunt: his quidem, quod ungulam non habeant bifidam; illis vero, quod cibum non ruminent; aliis vero,

✠ P. 173 ED. POTTER, 149 ED. PARIS. ^a Matth. iii, 4. ^b Act. x, 10, 11, 12, 13, 14, 15. ^c Matth. xv, 11. ^d Gen. ix, 2, 3. ^e Prov. xv, 17.

(78) *Τὰ εἰσερχόμενα.* Τὸ εἰσερχόμενον Matth. **D** Mox Geneseos sensum, mutatis verbis, exhibet.

(79) *Ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκρασίας δ. κ.* « Sed intemperantiæ vana opinio. » Quod quia parum appositum ad mentem auctoris esse videret Hervetus interpres, veritit, « sed in intemperantia inanis exercitatio. » Quæ interpretatio uti nihil ad rem facit, sic neque Clementis verba eam ferre possunt. Scribendum igitur, levi mutatione unius vocis facta: Ἀλλὰ ἡ περὶ ἀκαθαρσίας διάληψις κενή: « sed de impuritate vana opinio. » Vult enim auctor, non ipsos cibos, sed falsam de eorum impuritate opinionem comedentium conscientias polluere.

(80) *Λάχανα.* Subaudi προελέσθαι μᾶλλον, vel simile quid. Allusio esse videtur, ut adnotat A., ad Proverb. xv, 17: Κρείσσων ξενισμὸς μετὰ λαχάνιον πρὸς φιλίαν καὶ χάριν ἢ παράθεσις μόσχων μετὰ ἔχθρας. SYLBURG.

(81) *Ἐν οἷς.* Hæc verba supervacanea sunt, nec agnoscuntur a Nov.

(82) *Ἐν τῇ.* Pal. ms. ἀμφὶ τὴν ἐστίασιν παρασκευῇ, brevius quidem, sed minus congruenter. SYLBURG. — Eandem lectionem habent Reg., Bod.

(83) *Καταγγέλλεται.* Melius est παραγγέλλεται, quod habent Reg., Bod. et Pal. Porro de causis cur Deus Judæis abstinentiam a quibusdam cibis præceperit, copiose agit Joannes Spencerus *De legibus Hebræorum* lib. 1, cap. 5. Deum hac arte temperantiam eos docuisse cum Clemente sentit Tertullianus *Contra Marcion.* lib. ii, cap. 18, et Novatianus lib. *De cibis Judaicis* cap. 4.

(84) *Ἐγέννησεν.* Malim ἐνεγέννησεν, quod habet Nov.

(85) *Λήθην.* Λύπην Pal. ms. teste Sylburg.; item Reg. et Bod.

(86) *Εὐαξῆ.* Ἐναξῆ Reg.; εὐεξῆ Nov.

(87) *Ἑβραϊκῆς.* Conf. quæ infra dicuntur *Strom.* i, p. 274. Locus Platonis exstat haud longe a principio epist. 7, p. 1278 edit. Francofurt.

quod ex aquatilibus sola squamas non habent; A adeo ut eis omnino pauca restarent apta ad alimentum. Quæ autem permisit esitare, ex iis rursus prohibuit morticina, et quæ simulacris immolata, et quæ suffocata fuerant: nam hæc ne quidem licet tractare. Quoniam enim fieri non potest, ut qui dulcibus utitur, ab eis percipiendis absteat, ei contrariam vite rationem opposuit, donec cum, qui ex consuetudine nascitur, ad voluptatem impetum dissolveret. Homnibus autem sæpenumero quidem damnum et molestiam procreavit voluptas; ægritudinem autem, et oblivionem, et insipientiam in anima parit nimia alimenti copia. Jam vero dicunt etiam puerorum corpora recte crescere, in longitudinem scilicet promoveri, si desit nutrimentum: neque enim prohibetur qui se ad augmentum confert spiritus, viæ facilitatem nimio nutrimento obsepiente. Unde luxuriosam deliciisque affluentem vitam, philosophorum ille, qui veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam: « Mihi autem eo, inquit, cum venissem, quæ illic beata vita dicitur, Italicis et Syracusanis mensis plena, nullo modo placuit: his die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, ceteraque, quæ hanc vitam comitantur. Nemo enim omnium, qui sub cælo sunt, si in hujusmodi moribus ab adolescentia nutriatur, prudens unquam evadet, quamvis natura et ingenio excellenti præditus. » Neque enim Plato de Davide non audierat, qui cum « sua civitate in medio tabernaculo sanctam arcem collocaret, » indulta omnibus, qui ejus ditioni parebant, latitia « coram Domino, distribuit » omnibus Israelis copiis, « a viro usque ad mulierem, uni-

✠ P. 176 ED. POTTER, 150 ED. PARIS. • Lev. xi; Deut. xiv.

(88) Ταύτη. Ταύτην Bod. Mox, Ἰταλιτικῶν pro Ἰταλικῶν, Plato. Dein., οὐδαμῆ abest a Reg., Bod., Nov. Mox, δὲς τε τῆς ἡμέρας ἐμπιπλάμενον, Plato. Dein., κοιμώμενον μόνον, idem.

(89) Καὶ ὅσα. Καὶ ὅσα τούτων ἐπιτηδεύματα ζυνέπεται τῶν βίων: ἐκ γὰρ τούτων τῶν ἔθων οὗτ' ἂν φρόνιμος οὐδεὶς ποτὲ γεν. Plato.

(90) Τὸν. Abest hæc particula a Reg., Nov.

(91) Δύναται, ἐκ νέου ἐπ. Ἐκ νέου ἐπιτηδεύων δύναται, οὗθ' οὕτως θαυμαστῆ φύσει κρατηθήσεται. Plato recte.

(92) Ὅς. Ὡς Reg.

(93) Ἐσχαρίτην. Ἰσχαρίτην Reg.

(94) Σώφρων οὐδ' ἂν μελήσει. Procul dubio legendum, σώφρων δ' οὐκ ἂν μελήσει (seu μελήσει) ποτὲ γενέσθαι. SYLBERG. — Vel μελήσεται.

(95) Ὅτι. Athenæus lib. vii: « Ὅτις, φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Περὶ ζῴων, ἔχει στόμα ἀνερόωγος, καὶ μόνος οὗτος ἰχθύων τὴν καρδίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ ἔχει, καὶ ἐν τῷ ἐγκατάλοιπῳ λίθους ἐμφορεῖς μύλαις. » Quod scribit Aristoteles in opere *De animalibus*, huic apertum os hiat. Solus hic piscium in alveo cor habet, et in cerebro lapides mole similes. Alianus lib. v, cap. 20, et lib. vi, c. 50 *De animalibus*: « Ὁ ὄνος ἔχει ἰχθύων μόνος ἐν τῇ γαστρὶ τὴν καρδίαν. Hoc verum non esse contendit Rondeletius lib. ix, c. 9 *De piscibus*. Nam si κοιλίας nomine cavitationem illam intelligit, quæ diaphragmati subest, ἀτομία id falsum esse convincit; sin eam etiam cavitationem, quæ superior est diaphragmate, eadem in parte cor habet, qua alii omnes pisces. Salvianus historia et secus etiam esse crebra sectione se didicisse testatur in minoribus: eodem enim in loco, quo et pisces reliqui habet. Mercurialis lib. iv, c. 16, *Var. lect.*: « Ego autem, inquit, cum intelligam fieri non posse ut cor ibi sit, ubi ceteri coquantur, Philo-

σοφῶν, « Ἐλθόντα δὲ με, φησὶν, ὁ ταύτη (88) λεγόμενος αὐ βίος οὐδαίμων, Ἰταλικῶν τε καὶ Συρακουσίων τραπεζῶν πλήρης, οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἤρεσε, δις τῆς ἡμέρας ἐμπιπλάμενον ζῆν, καὶ μηδέποτε μόνον κοιμώμενον νύκτωρ: καὶ ὅσα (89) τούτω ἐπιτηδεύματα συνέπεται τῷ βίῳ. Ἐκ γὰρ τούτων οὗτ' ἂν φρόνιμος οὐδεὶς ποτ' ἂν γενέσθαι τῶν ὑπὸ τὸν (90) οὐρανὸν ἀνθρώπων δύναται, ἐκ νέου ἐπιτηδεύων (91) τοιαῦτα, οὗθ' οὕτω θαυμαστῆ φύσει κρατηθήσεται. » Οὗ γὰρ ἄπιστος ἦν ὁ Πλάτων τοῦ Δαβὶδ, ὅς (92) « ἐν τῇ πόλει τῆ ἑαυτοῦ τὴν ἀγίαν ἰδρύων κιβωτὸν ἐν μέσῃ τῆ σκηνῆς, » παντὶ τῷ ὑπηκόῳ εὐφροσύνην ποιήσας λαῷ « ἐναντίον τοῦ Κυρίου, διεμέρισεν » εἰς πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Ἰσραὴλ « ἀπὸ ἀνδρῶς ἕως γυναικὸς, ἐκάστῳ κολλυρίδα ἄρτου, καὶ ἐσχαρίτην (93), καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου. » Αὐτάρκης αὕτη ἡ τροφή καὶ Ἰσραηλιτικῆ: ἡ δὲ ἐθνικὴ περιττῆ. Σώφρων οὐδ' ἂν μελήσει (94) ποτὲ γενέσθαι ὁ χρώμενος αὐτῆ, τὸν νοῦν ἐγκατορύξας τῇ κοιλίᾳ, τῷ ἰχθύϊ τῷ καλούμένῳ ὄνῳ (95) τὰ μάλιστα ἕοικώς: ὃ δὲ φησὶν Ἀριστοτέλης μόνον τῶν ἄλλων ζῴων ἐν τῇ γαστρὶ τὴν καρδίαν ἔχειν: τοῦτον « ἐκτραπελόγαστρον (96) » Ἐπίχαρμος καλεῖ ὁ κωμικός. Τοιοῦτοι τῶν ἀνθρώπων οἱ εἰς γαστέρα πεπιστευκότες, « ὧν θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονούντες. » Τοῦτοις οὐκ ἀγαθὰ προεθέσπιζεν ὁ Ἀπόστολος, « Ὡν τὸ τέλος, εἰπὼν, ἡ ἀπόλεια. »

C sophum adeo stupidum fuisse, ut id putaret, nunquam crediderim; ideo si id unquam scripsit Aristoteles, nihil aliud significare voluit, quam immensam ejus animalis voracitatem, magnamque respectu stomachi cordis amplitudinem. Sicuti namque eos, qui ventrem fere non habent prominentem, dicimus in dorso illum gerere, similiter piscem, qui magnum stomachum haberet, cor pusillum, dixit Arist. in ventre cor habere. » COLLECT.

(96) Ἐκτραπελόγαστρον. Athenæus hunc locum citat Epicharmi eodem libro ex ejus opere, quod inscripsit *Ἦβης γάμος*, « Hebes nuptias: » Μεγαλοχάσμονας τε γάννας, ποικιλογάστρους ὄνους. « Chamae valde liantes, varioque ventre aselli: » legendum enim μεγαλοχάσμονας, ut alio loco apud eundem Athen. μεγαλοχάσμονας τε γάννας σκήπτρους, πελογάστρους ὄνους. Colligit Salvianus mendose legi in altero ποικιλογάστρους, alibi enim πελογάστρους, « ventriosus. » Junius ex hoc Clementis loco legit ἐκτραπελόγαστρον: tu lege et hic ἐκτραπελόγαστρον, et apud Athenæum γάννας καὶ ἐκτραπελόγαστρον. Ἐκτράπελος « monstruosum et invenustum » significat, sic ἐριγαστῶρ, πλατογαστῶρ. Posterior locus est sub finem libri vii, ubi interpres editionis ultimæ pag. 244, « vario ventre cæstras, asellos. » Vide proverbiorum centurias in voce *Asellus*. COLLECT. — Est porro ἐκτράπελος « monstruosus, » et a communi naturæ ratione « alienus. » Unde Hermogenes *Περὶ ποιητικ. λόγου*, de poeticis agens: Σύνθετά τινα ζῶα καὶ ἐκτράπελα, ὅσον Πήγασοι, καὶ Γοργόνες, καὶ Κένταυροι, καὶ Σειρήνες, « Composita quædam, inquit, et monstruosa animalia, ut Pegasi, et Gorgones, et Centauri, et Sirenes. » Plinius lib. vii, cap. 16, de monstruosis puerorum incrementis: « Ectrapelos, inquit, Græci vocant eos, in Latino non habent nomen. » Itaque

ei que tortam panis, et subcinericium panem, et laganum ex sartagine ^a. » Hoc est sufficiens nutrimentum et Israeliticum, gentile autem quod est, supervacaneum est. Qui autem eo utitur, nunquam, ut sit sapiens, laboraverit, ut qui mentem in ventre infoderit, admodum similis pisci, qui « asinus » dicitur: quem quidem dicit Aristoteles, solum ex aliis animalibus habere cor in ventre. Hunc Epicharmus comicus vocat ἐκτραπελόγαστρον, hoc est, « qui a communi ventris consuetudine discedit. » ✕ Tales sunt ii homines, qui in ventrem crediderunt: « Quorum deus venter est, et gloria in ignominia ipsorum, qui ea, quæ sunt terrena, cogitant. » Eis haud bona prædixit Apostolus, dicens: « Quorum finis est interitus ^b. »

ΚΕΦ. Β΄.

Α

CAP. II.

Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέον.

Quomodo in potu se gerere oporteat.

Οἶνον δὲ ὀλίγω χρῶ, τῷ Τιμοθέῳ ὑδροποτοῦντι, διὰ τὸν στόμαχόν σου, φησὶν ὁ Ἀπόστολος: παγκάλως νοσηλευομένῳ καὶ πλανῶντι σώματι κατάλληλον τὸ ἐπιστῦφον βοήθημα προσφέρων ὀλίγον (97) δὲ ἐκκρίνων (98) τοῦτο, μὴ λάθῃ τὸ βοήθημα διὰ πλῆθος ἄλλης θεραπείας δεόμενον. Φυσικὴν μὲν οὖν καὶ νηφάλιον ποτὸν ἀναγκαῖον διψῶσιν ἐστὶν ὕδωρ. Τοῦτο ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας κατειθόμενον τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑβραίων, μονότροπον σωφροσύνης ὁ Κύριος ἐχορήγει ποτὸν νῆφειν δὲ μάλιστα ἐχρῆν τοὺς ἐπιπλανωμένους (99). Ἐπειτα ἡ ἀμπέλος ἡ ἁγία τὸν βότρυον ἐβλάστησε τὸν προφητικόν. Τοῦτο σημεῖον τοῖς εἰς ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς πλάνης πεπαιδευγημένοις, ὁ μέγας βότρυς, ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιθεὶς (1), τοῦ αἵματος τῆς σταφυλῆς ὕδατι κίρνασθαι ἐβελήσαντος τοῦ Λόγου (2), ὡς καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ σωτηρίᾳ κίρναται. Διπτὸν δὲ (3) τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου: τὸ μὲν γάρ ἐστὶν αὐτοῦ σαρκικόν, ὃ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα: τὸ δὲ πνευματικόν, τουτέστιν ὃ κεκρίσμεθα. Καὶ τοῦτο ἐστὶ πιαῖν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας: ἰσχύς δὲ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός. Ἀναλόγως τοίνυν κίρναται, ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα: καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ,

« Vino autem modico utere, » aquam bibenti Timotheo, « propter stomachum tuum, » dicit Apostolus; pulchre admodum ægrotanti et præ nimio humore languenti corpori conveniens, quod ipsum constringat et confirmet, remedium adhibens; « modicum » autem id decernens, ne cum lateret, hoc remedium, si nimis copiose sumatur, alia egere curatione. Naturalis itaque et sobrius potus sitientibus necessarius, est aqua. Eam ex prærupta petra manantem, veteribus Hebræis, unicam ac simplicem temperantiæ potum, suppeditavit Dominus ^d. Oportebat autem eos, utpote errantes, esse maxime sobrios. Postea sancta vitis botrum germinavit propheticum. Hoc signum est iis, qui ad quietem ex errore instituti sunt, magnus botrus, nempe Verbum pro nobis pressum, cum sanguis uvæ, hoc est Verbi, aqua temperari voluerit; ut etiam sanguis ejus salute temperatur. Duplex est autem sanguis Domini: alter enim est carnalis, quo redempti sumus ab interitu; alter vero spiritualis, quo scilicet uncti sumus. Et hoc est, bibere Jesu sanguinem, nempe fieri participem incorruptionis Domini. Verbi enim virtus est Spiritus, quemadmodum sanguis carnis. Unde quemadmodum vi-

✕ P. 177 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS. ^a II Reg. vi, 17, 18, 19; I Paral. xvi, 1, 2, 3. ^b Philip. iii, 19. ^c I Tim. v, 25. ^d Exod. xvii; Num. xx.

ἐκτραπελόγαστρον, seu ἐκτραπελόγαστρος, est, qui ventrem habet a communi naturæ ordine alienum.

(97) Ὀλίγον. Chrysostomus ad hæc Pauli verba adnotat: Οὐ μὴν ἀνήκεν αὐτὸν ἀνέδην ἐμφορεῖσθαι, ἀλλ' ὅσον πρὸς ὑγίειαν, οὐ πρὸς τρυφήν. « Non tamen ipsum permittit vino impleri: sed ad sanitatem, non ad delicias præcipit bibere. »

(98) Ἐκκρίνων. H. ἐγκρίνων. SYLBERG.

(99) Ἐπιπλανωμένους. Divise, ἔτι πλανωμένους, « adhuc vagantes. » Ib.

(1) Ὁ μέγας βότρυς, ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιθεὶς. Syntaxis legi suadet, τοῦ μεγάλου βότρυος, τοῦ Λόγου, τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θλιθέντος. LOWTH.

(2) Τοῦ Λόγου. Hunc genitivum Hervetus per appositionem cum τοῦ αἵματος conjungit: sic enim vertit: « Cum sanguis uvæ, Verbum scilicet, aqua temperari voluerit. » De magno autem botro historia est Numer. xiii. SYLBERG. — Porro alludit auctor ad eucharistiam, in qua non purum vinum, sed aqua temperatum, præberi solebat. Temperatum etiam in conviviis ethnici plerique potabant. Ii quibus merum bibere mos erat, infames habebantur: quales Thraeces ac Scythæ fuere. Conf. *Archæologia Græca* lib. iv, cap. 18. Temperatum etiam in Judæorum Paschate adhibitum, refert Maimonides lib. *De solemnitate paschali*, cap. 7. Quod Christus hunc ritum in cœnam suam transtulerit, tradit Irenæus lib. iv, cap. 57: « Accipiens panem, suum corpus esse confitebatur: et temperamentum calicis, suum sanguinem confirmavit. » Veterem Ecclesiam temperato eucharistiam celebrasse, ter dicit Justinus

C martyr *Apol.* 1, p. 125, 128, 151, edit. Oxon. Unde κεκραμένον ποτήριον vocat Irenæus sanctum poculum, lib. v, c. 2. Cyprianus utriusvis, sive vini, sive aquæ defectum reprehendit, epist. 65: « In sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. » Reliqua ejusdem aliorumque veterum testimonia prætereo.

(3) Διπτὸν δέ. Sixtus Senensis lib. vi *Biblioth. sanctæ* adnotat. 289, cum hoc Clementis loco alterum Hieronymi confert ab Herveto in commentario citatum, et ad utrumque interpretandum adjungit verba Magistri Sentent. lib. iv, dist. 8, docentis, « verba Hieronymi esse interpretanda per regulam de sacramento et re sacramenti, qua docemur, duplicem esse carnem Christi, alteram eucharistia contentam, et significatam, quæ crucifixæ est et mortuæ, et post mortem rediviva in cœlum ascendit; alteram vero eucharistia significatam, et non contentam, quæ est unitas Ecclesiæ in prædestinatis et glorificatis. » COLLECT. — Clemens duplicis tantum sanguinis Christi meminit: quorum alter σαρκικός, « carnalis, » ac verus est, quo in cruce effuso τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, « a morte redempti sumus; » alter vero improprius et « spiritualis, » quo hausto ἀφθαρσίας μεταλαμβάνομεν, « immortalitatem participamus; » nempe S. Spiritus gratia, quæ sacram eucharistiam digne percipientibus immortalitatem largitur: unde paulo post iterum dicitur Πνεῦμα εἰς ἀφθαρσίαν ὁδηγεῖν, « Spiritum ad immortalitatem ducere. » Conf. quæ superius dicta sunt pag. 126, not.

num aquæ, sic etiam homini Spiritus admiscetur. Ac temperatum quidem vinum fidem convivis præbet; Spiritus autem deducit ad incorruptionem. Amborum ✕ autem temperatura, potus scilicet et Verbi, dicitur eucharistia, scilicet laudabilis et « præclara gratia : » ejus qui per fidem sunt participes, sanctificantur et corpore et anima; quippe divinum temperamentum, hominem scilicet, divina voluntas Spiritu et Verbo mystice contemperat. Etenim revera spiritus animæ, quæ ab ipso fertur, conjungitur; caro autem Verbo, propter quam « Verbum caro factum est ». Eos itaque laudo et admiror, qui vitam austeram delegerunt, et temperantiæ medicamentum, aquam, appetunt; vinum autem, tanquam ignis nimis, quam longissime fugiunt. Placet ergo, ut pueri et puellæ ab hoc medicamento ut plurimum abstineant. Non enim ferventi ætati, quod est omnium humidorum calidissimum, vinum infundere convenit, perinde ac si quis ignem in ignem derivet, ex quo immanes appetitiones, ardentesque cupiditates, et mores ignei incenduntur; excalescent autem intus adolescentes evadunt propensi ad libidines, adeo ut ipsorum corpus futuri exitii certa præbeat **66** indicia, celerius quam oportuit, maturatis membris cupiditatis. Vino enim effervescentes turgent ac intumescunt ubera et pudenda, et quamdam fornicationis imaginem jam prænuntiant; et corpus cogit vulnus animæ inflammari; et pulsas impudentes redundantiam persequuntur, temperantiam ac moderationem ad iniquitatem provocantes: hinc autem

✕ P. 178 ED. POTTER, 151-152 ED. PARIS.

(4) Ποτοῦ τε καὶ Λόγου. Dicit Logon in eucharistia vino admistum esse: et superius dixit ἰσχὺν Λόγου, « vim Logi, » esse Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκὸς: « Spiritum, ut sanguis carnis » vis est: unde paulo post addit, hominem, qui eucharistiam digne participat, esse θεῖον κράμα, « divinam misturam: » quippe quem Deus Πνεύματι καὶ Λόγω, « Spiritui et Logo, » aduniverit, et quodammodo admiscuerit. Credebant enim ex antiquis nonnulli, divinum Christi Spiritum in panem et vinum, sacerdote gratias agente, cœlitus demitti: atque inde præterea esse, quod eucharistia dicatur caro et sanguis Christi; nempe quod ejus Spiritus iis inesset. Ireneus lib. v, cap. 2: Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον, καὶ ὁ γεγωνὸς ἄρτος, ἐπιδέχεται τὸν Λόγον Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ Εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ. « Quando ergo et mistus calix et factus panis percipit Verbum Dei, et eucharistia fit corpus Christi. » Paulo post addit: Προσλαμβάνόμενα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. « Percipientia Verbum Dei, eucharistia fiunt, quæ est corpus et sanguis Christi. »

(5) Πῦρ ἐποχ. Phrasis e Platone sumpta, ejus verba, quia quædam alia ex iis hoc capite recitavit Clemens, integra hoc loco apposuisse haud abs re fuerit. Ἄρ' οὐ νομοθετήσομεν πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ γὰρ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβούμενοι ἕξιν τῶν νέων· μετὰ δὲ τοῦτο οἴνου μὲν δὴ γεύεσθαι τοῦ μετρίου μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυσιτίας τὸ παράπαν τὸν νέον ἀπέχεσθαι· τετρακόντα δὲ ἐπιθαίνοντα ἐτῶν, ἐν τοῖς ξυσιτίοις εὐωγηθέντα, καλεῖν τοὺς τε ἄλλους θεοῦ καὶ δὴ καὶ Διόνυ-

σον παρακαλεῖν εἰς τὴν τῶν πρεσβυτῶν τελετὴν ἅμα καὶ παιδιάν, ἣν [ἴσ. ὅς] τοῖς ἀνθρώποις ἐπίκουρον τῆς τοῦ γήρωσ ἀσθηρότητος ἐδωρήσατο, τὸν οἶνον φάρμακον, ὡστ' ἀνθρῶν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθη γίνεσθαι, μαλακιώτερόν τε ἐκ σκληροτέρου τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, καθάπερ εἰς πῦρ σίδηρον ἐντεθέντα, γιγνόμενον, καὶ οὕτως εὐπλαστότερον εἶναι. « Principio lege sanciemus, ut pueri usque ad duodevigesimum annum vini usum prorsus ignorent. Nempe eos monebimus non oportere ignem igni in corpus atque animam suggerere, antequam viri effecti subire labores incipiant. Furiosum namque habitum juventutis cavere oportet. Deinde vino moderate utantur usque ad annum ætatis trigesimum. Ab ebrietate vero et vini repletionem juvenes omnino abstineant. Sed cum ad quadragesimum pervenerint, tunc in conviviis liberius discumbentes, cum alios deos, tum Dionysium ad sacra senum et ludos invocent, qui hominibus vinum, quasi remedium senectutis duritiæ, est largitus, ut rejuvenescere videamur, et mæstitiæ nos oblivio capiat: et ipsa affectio animi, sicuti ferrum in igne, ex duritie in mollitiem deducta, flexibilior fiat. » Hæc Plato *De legibus* lib. II, pag. 796, edit. Francofurt, quam alibi etiam secuti sumus.

✕ Joan. I, 14.

(6) Σφυγμοί. Convenientius σφυγμοί, « pulsus, » A. SYLBURG.

(7) Τὸν κόσμιον. Id est, « honestum ac moderatum » hominem. Hævetus interpretis legisse videtur τὸν κόσμιον. Max τὸν γλεῦκος vocat fervorem juventutis, τὴν ἐκζεσιν.

(8) Ἄπειλῆς. Id est, ignis ac fervoris, nam paulo ante dixit πῦρ ἐπὶ πῦρ. Ἀντιφάρμακον vocat aquam, quæ vim vini restinguit.

ἐπεισχέοντας (9) δὲ τὸ ἀντιφάρμακον τῆς ἐκζέσεως, ὃ καὶ τὴν ψυχὴν τυφομένην ἤδη καθέξει, καὶ τὰ μέρια ἐφέξει διοιδούντα, καὶ κατακοιμίσει τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἤδη σαλευομένης ἐπιθυμίας. Οἱ δὲ ἀκμάζοντες, μεθ' ἡμέραν μὲν ἀρίστου μεταλαβόντες, οἷς κατάλληλον (10) τὸ ἄριστον, ἄρτου μόνον ἀπογευσάμενοι, ἀπαχέσθων πᾶμπαν τοῦ ποτοῦ, πρὸς τὸ ἀναπνεῖσθαι τὴν περιττὴν ὑγρότητα αὐτῶν ἀνασφογγιζομένην (11) ξηροφαγία· καὶ γὰρ τὸ συνεχὲς πτύειν καὶ ἀπομύσσεσθαι, καὶ περὶ τὰς ἐκκρίσεις σπεύδειν, ἀκρασίας τεκμήριον, ἐκ τῆς ἀμέτρου προσφοράς ὑπερχεομένων τῶν ὑργῶν τῷ σώματι. Εἰ δὲ καὶ ἐπιγίνοιτο δίψα, ἀρκείσθω ὕδατι τὸ πάθος οὐ πολλῶ· οὐδὲ γὰρ ὕδατος ἀνέδην ἐμφορεῖσθαι καθήκει, ὡς μὴ ἐκκλύζοιτο ἢ τροφή, καταλαίνοιτο δὲ εἰς πέψιν, καταταπτομένων μὲν εἰς τὸν ἔγκον τῶν σιτίων, ὀλίγων δὲ παντάπασιν εἰς τὰς ἐκκρίσεις χωρῶντων. Πρέπει δὲ καὶ ἄλλως (12) ταῖς θεϊκαῖς φροντίσι, μὴ οἰνοθαρεῖν· «ὁ γὰρ ἀκρατος,» κατὰ τὸν Κωμικὸν (13), «ὀλίγα ἀναγκάζει φρονεῖν,» μή τι δὲ οὐδὲ σωφρονεῖν. Εἰς δὲ ἐσπέραν τοῦ δεῖπνου περὶ τὴν ὕραν οἴνω χρηστέον· ἐπειδὴν μηκέτι τοῖς ἀναγνώσμασι σχολάζωμεν τοῖς νηφαλιωτέροις. Τοτηνικάδε (14) ψυχρότερον καὶ τὸ περιέχον παρὰ τὸ μεθ' ἡμέραν γίγνεται· ὡς δεῖν ὑποτρέφειν τὴν ἐκλείπουσαν ἐμφυτον ἀλέαν, ἐπεισάκτω θερμότητι· ὀλίγω δὲ τῷ οἴνω (15) κἀνταῦθα· οὐ γὰρ μέχρι τῶν ὑβρείως προσιτέον (16) κρατήρων. Τοῖς δὲ (17) ἤδη παρηθιγχοῖσιν (18) ἰλαρώτερον ἐπιτρεπτέον μεταλαμβάνειν τοῦ ποτοῦ, τὸ καταψυχόμενον τῆς ἡλικίας, οἶον μαραινόμενον ὑπὸ χρόνου, ἀναζωπυροῦντας ἀβλαβῶς τῷ τῆς ἀμπέλου φαρμάκῳ· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐπιπλεῖστον ἐγκυμαίνονται ἐτι τῶν πρεσβυτέρων αἱ ὀρέξεις περὶ τὰ τῆς μέθης ναυάγια· καθωρμισμένοι μὲν γὰρ οἶον ἀγκύραις τῷ λόγῳ καὶ τῷ χρόνῳ, τὴν ζάλην τῶν ἐπιθυμιῶν τὴν καταγιζουσαν ἐκ μέθης ῥᾶρον φέρουσιν· οἷς ἴσως καὶ χαριεντίσασθαι τι ἔξεστι παρὰ τὰς εὐωχίας. Ἀλλὰ καὶ τούτοις ὄρος ἔστω τοῦ ποτοῦ, μέχρις οὗ τὸν λογισμὸν ἄσειστον διατηρήσωσι, καὶ τὴν μνήμην ἐνεργὸν (19), καὶ τὸ σῶμα ἀσάλευτον οἴνω καὶ ἀκρά-
✕ P. 479 ED. POTTER.

(9) *Ἐπεισχέοντας*. *Ἐπιχέοντας* Nov. Mox, κατακοιμίση pro κατακοιμίσει, Bod.

(10) *Οἷς κατάλλ.* Id est, «quibus convenit prandium.» Nonnulli enim tantummodo cœnabant. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. iv, cap. 16. Mox, ἀπέσθων pro ἀπαχέσθων, Nov.

(11) *Ἀνασφογγιζομένην*. *Ἀνασπογγιζομένην* Nov.

(12) *Καὶ ἄλλως*. Καὶ ἄλλα, ὡς Nov., Reg., Bod.

(13) *Κωμικόν*. Intelligit Menandrum: ejus enim Stobæus, tit. 18, ser. *De incont.*, hunc iambum citat:

Ὁ πολὺς ἀκρατος ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.

Sylburg. — Apud Stobæum tit. *De incontinentia* hæc sententia Menandro tribuitur. Quod autem subjungit de contumeliæ cratere dictum Anaeharsidis, aliter effert Stobæus titulo eodem. Nam eum scribit, primum poculum dixisse sanitatis, alterum voluptatis, tertium ὑβρείως, «contumeliæ,» ultimum insaniam. Sic Eubolus comicus apud Athenæum, lib. ii, Bacchum ait miscere decem pocula sapientibus: unum bonæ valetudinis, alterum amoris et voluptatis, soporis tertium, quartum vero protervix seu ὑβρείως esse, quintum clamoris, atque ita usque ad decimum, quem furoris dicit. Vide proverbium «Ser-

A fit, ut mustum juventutis, fines pudoris transiliat. Oportet autem quammaxime fieri potest, juvenum appetitiones conari extinguere, minarum quidem Bacchicum fomitem auferentes, fervori autem contrarium medicamentum infundentes, quod etiam ardentem animam cohibebit, et membra intumescencia retinebit, et, quæ jam agitur, cupiditatis incitamentum sopiet. Qui autem sunt ✕ in ipso flore ætatis interdum quidem sumentes, quibus id convenit, prandium, pane solo gustato, a potu omnino abstineant, ut ebibatur eorum superflua humiditas, aridorum esu, veluti quadam spongia, exhausta. Assidue enim spueret et emungi, et ad excernendum properare sunt signum intemperantiæ ex immoderata exhibitione humidorum, quæ plus quam par sit in corpus infunduntur. Quod si etiam sitis accesserit, curetur aqua non multa hæc affectio. Neque enim aqua nimium profuse impleri convenit, ne eluatur nutrimentum, sed potius comminuatur ad faciendam concoctionem; quod fiat, dum cibi quidem assurgunt in molem et admodum pauci ex iis ad excretionem procedunt. Quanquam etiam aliqui convenit divinis contemplationibus, vino minime gravari. «Parum enim cogit merum, ait comicus, sapere:» tantum abest, ut temperantem possit efflicere. Vespere autem, tempore cœnæ vino utendum est, quando sobriis ac seriis lectionibus non amplius operam damus. Tunc et frigidior fit aer ambiens, ut introducto calore fovendus sit tepor innatus, qui deficit. Sed hic quoque vino est exiguo utendum: neque enim usque ad contumeliæ crateras accedendum est. Iis autem, qui jam sunt provecioris ætatis, hilarius potu uti permittendum est, ut frigidam ætatem, quæ tempore quodammodo emarcuit, vitis medicamento citra noxam suscitent. Neque enim seniorum appetitiones circa ebrietatis naufragia amplius fluctuare solent. Ratione enim ac tempore, veluti quibusdam anchoris, in porta fundati, cupiditatum tempestatem, quæ ex ebrietate excitatur, ferunt facilius: quibus etiam in convi-

vatori tertius. » COLLECT.

(14) *Τοτηνικάδε*. *Τοτηνικάδε* δὲ Nov., Bod.

(15) *Τῷ οἴνω*. E præcedentibus subaudiendum ὑποτρέφειν δεῖ, vel extrinsecus subintelligendum χρηστέον, aut simile quid. SYLB.

D (16) *Προσιτέον*. Si προσιτέον malis, per me licet. Id.

(17) *Τοῖς δέ*. Plato in *De legibus*: Ἐπίκουρον τῆς τοῦ γήρωσ ἀσπηρότητας ἐδωρήσατο τὸν οἶνον φάρμακον, ὡστ' ἀνηθῆν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίνεσθαι. «Liberum Patrem invocari» vult, «qui vinum hominibus est largitus ad levandam senectutis austeritatem, tanquam opportunum remedium, ut illius beneficio tanquam juvenescere videamur, subeatque eorum quibus animus offenditur oblivio, et ipsa illa durior ea ætate animi affectio, sicuti ferrum in igne, emolliatur et flexibilior fiat.» Athenæus lib. ii: «Zeno Citieus durus et iracundus, multo vini haustu cum placidus fieret, interrogatus: Quid ita ingenium mutaret? Id accidere sibi, respondit, quod lupinis, priusquam madefiant aqua amarissimis, posteaquam macerati sunt, et appoti, dulcissimis et mitissimis.» COLLECT.

(18) *Παρηθιγχοῖσιν*. *Παρηθιγχοῖσιν* Nov.

(19) *Ἐνεργόν*. *Ἐνεργόν* Bod.

viis licet aliquid urbane dicere ac lepide. Caeterum iis quoque sit potationis eousque terminus, dum et illabefactam rationem, et suo officio fungentem memoriam, corpusque vino immotum et inconcussum conservent: ἀκροθώρακα, hoc est qui suum « pectus » vino insigniter « armavit », vocant ⚡ qui sunt harum rerum periti. Melius est ergo, ne labaris, antea desinere. Artorius autem quidam in libro *De longa vita* (sic enim commemorari) existimat oportere eousque potum solummodo præbere, donec cibi humectentur, ut nobis vitam paremus longiorem. Convenit ergo, ut vinum alii quidem loco medicinæ propter solam sanitatem adhibeant; alii vero, ut se relaxent et exhilarent. Vinum enim primum quidem facit eum, qui bibit, esse sibi ipsi plus quam antea æquum, et convivis suavem et famulis mitiorem, et amicis jucundiorē; contumelia autem affectus par pari refert. Vinum enim, cum sit calidum et habeat suaves succos, moderate temperatum, turpia quidem excrementa liquefacit caliditate, acres autem et malos succos bono odore contemperat. Illud ergo bene dictum est: « Exsultatio animæ et cordis vinum creatum est ab initio, si quantum satis est bibatur ». Optimum est autem aqua plurima vinum miscere, et non ipsum tanquam aquam requirere et sic per temulentiam clanguere; neque tanquam aquam infundere, præ nimio vini amore. Sunt enim ambo Dei opera, et ea ratione conducit ad sanitatem utriusque mistura, aquæ scilicet et vini; quoniam ex eo quod est necessarium, et eo quod est utile, vita consistit. Ei itaque quod

⚡ P. 180 ED. POTTER, 153 ED. PARIS.

(20) Ἀκροθώρακα. Parenthesim istam, ἀκροθώρακα τοῦτον καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, Hieronymus Mercurialis *Variar. lect.* lib. iv, c. 6, ex margine in contextum irrepsisse putat, in eamque sententiam inclinat A. Sunt tamen apud Clementem etymologiae, et alia ejusmodi grammatica passim obvia: ut de ἀνώτοις supra p. 62, imo etiam διττογραφίας, seu « variantis scripturæ » adnotatio, ab eo non neglecta est, ut pag. 210, 250, 279 editionis nostræ. SYLBURG. — Aristotelem in III problem. 2, manifestum est eos ἀκροθώρακας vocasse, qui leviter inebriati delirant, quive de rebus judicium ferrent, sed aberrant, quasi mediū inter sobrios et temulentos. Erotianus in *Onomastico* ἀκροθώρακας etiam eos appellatos subjungit, qui non multum vino repleti sunt. Plutarchus in *Symposiacis* Aristotelis sententiam examinans, idem sentire videtur. Itaque non video cur Alexand. Clemens diversa sentiens, ἀκροθώρακα rationem et memoriam minime offensas gerere scribat, quo in loco verum illius vocis usum ab eo ignoratum perspicitur, nisi vitiosum contextum esse, et ea verba ab aliquo ignaro primum in margine scripta, deinceps a librario inepte inserta fuisse velimus. Mercurialis lib. iv, c. 6, *Var. lect.* Budæo ἀκροθώρακας dicuntur, qui leviter appoti sunt, quasique pectore tenus vino imbuti. COLLECT.

(21) Μέμνηται. Μέμνηται, Nov.

(22) Βρέξαι. Excerpta ms. βρέξεται, « rigabitur. » SYLBURG.

(23) Πρώτον. Πρώτος Nov. Hæc ex Platone videntur excerpta i *De legibus*: Πίνοντα τὴν ἄνθρωπον αὐτοῦ ποιεῖ πρῶτον ἕλεων εὐθὺς μᾶλλον ἢ πρότερον. « Vinum hominem continuo seipso latiore et li-

Δ δαντον· ἀκροθώρακα τοῦτον (20) καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. Καλὸν οὖν τὸ προκαταλήγειν, διὰ τὸν ἕλισθον. Ἀρτώριος δὲ τις ἐν τῷ *Περὶ μακροβιοτίας* (μέμνηται (21) γάρ) ἐφ' ὅσον βρέξαι (22) τὰ σιτία μόνον οἶεται δεῖν προσάγειν, ἵνα μακροτέραν κτησώμεθα τὴν ζωὴν. Ἀρμόδιον τοίνυν τὸν οἶνον τοὺς μὲν ἐπὶ θεραπείας μέρει προσφέρεισθαι διὰ τὴν ὑγίαιαν μόνην, τοὺς δὲ ἐν ἀνέσει καὶ διαχύσει. Οἶνος γὰρ πρῶτον (23) μὲν αὐτὸν αὐτῷ ἕλεων ποιεῖ τὸν πίνοντα μᾶλλον ἢ πρότερον, καὶ τοῖς συμπόταις μελιχίον, καὶ τοῖς οἰκέταις πραῦτερον, καὶ προστηνέστερον τοῖς φίλοις· παρρηθηθεὶς δὲ, ἀμείβεται τὴν ὕβριν· θερμὸς γὰρ ὢν, καὶ χυμοὺς ἔχων ἡδεῖς, κεκραμένος (24) ἐμμελῶς, τὰ μὲν αἰσχροῦ (25) τῶν περιπτωμάτων διατήκει θερμότητι, τοὺς δὲ δριμεῖς καὶ φαύλους τὰς εὐωδίας κεράννυσι χυμοὺς. Εὖ γοῦν ἐκεῖνο (26) εἴρηται· « Ἀγαλλίαμα ψυχῆς καὶ καρδίας οἶνος ἐκτισται ἀπαρχῆς, πινόμενος αὐτάρκως. » Κίρνασθαι δὲ ἄριστον τῷ ὕδατι· ὡς πλείστῳ τὸν οἶνον, καὶ μὴ ὡς ὕδωρ ἐπιζητεῖσθαι, καὶ ἀπαμβλύεσθαι πρὸς τὴν μέθην· μηδ' ὡς ὕδωρ ἐπεγγεῖσθαι, διὰ τὴν φιλονίαν· ἄμφω μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ ποιήματα· καὶ ταύτη πρὸς ὑγίαιαν συνεργεῖ ἢ κρᾶσις ἢ ἀμφοῖν, ὕδατος τε καὶ οἶνου· ὅτι ἐκ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ χρησίμου ὁ βίος συνέστηκε. Τῷ μὲν οὖν ἀναγκαίῳ τῷ ὕδατι ὡς ὅτι πλείστῳ ἐγκαταμικτέον καὶ τοῦ χρησίμου· οἶνω δὲ ἀμέτρῳ ἢ μὲν γλῶττα παραποδίζεται, παρεῖται (27) δὲ τὰ χεῖλη· ὀφθαλμοὶ δὲ παρατρέπονται, οἶον κολυμβώσης τῆς ὄψεως ὑπὸ τοῦ πλήθους τῆς ὑγρότητος· καὶ ψεύδεσθαι βεβιασμένοι, κύκλω (28) μὲν ἠγοῦνται περιφέρεισθαι τὰ πάντα· ἀριθμεῖν δὲ οὐ δύνανται τὰ

· a Eccl. xxxi, 56.

latiorem reddit, et quo plus liberit, tanto majore et meliore spe est. » Clemens: Οἶνος γὰρ πρῶτον μὲν αὐτὸν αὐτῷ (lege αὐτοῦ) ἕλεων ποιεῖ τὸν πίνοντα μᾶλλον ἢ πρότερον. « Equum et clementem » vertit Hervetus: ut ἕλεως etiam ἕλαρον significat. Athenæus lib. viii: « Quod vero ἕλεων et ἕλαρον eadem vocabuli notione dicerent, ostendit Eryhippus. Protinus hilarem facit, molestiam abstergit omnem, redditque ἕλεων. » COLLECT.

(24) Κεκραμένος. Κεκραμένους scribendum videtur. Quin etiam super ultimam syllabam κεκραμένος aliquis posuit ὡς in Reg.

(25) Αἰσχροῦ. Αἰσχροῦ agnoscit etiam Herveti versio, « turpia excrementa. » Sed verius fortasse γλίσχροα, « lenta et viscida. » SYLBURG.

D (26) Ἐκεῖνο. Ἐκεῖνος Bod. Mox, διὰ μνήμης Ecclesiasticum recitat, in quo ea sen entia sic se habet: Τίς ζωὴ ἐλασσουμένου οἶνω; καὶ αὐτὸς ἐκτισται εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας, καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ αὐτάρκως. Nov. etiam αὐτάρκως habet. Mox, τῷ ἀβείσθαι a Nov.

(27) Παρεῖται. Fortasse rectius παρίεται, « resolvuntur, » præc. temp. SYLBURG.

(28) Κύκλω. Hæc pene κατὰ λέξιν ex Aristotele sumpta sunt, qui sect. 5, probl. 9 et 20, has quaestiones solvit: Διὰ τί τοῖς μεθύουσι σφόδρα κύκλω πάντα φαίνεται φέρεσθαι, καὶ ἤδη ἀποτομένης (μᾶλλον idem addit c. 20) τῆς μέθης, ἀριθμεῖν (ἀθρεῖν c. 9, quod ex altero loco, itemque ex Clemente mutandum in ἀριθμεῖν) τὰ πόρρω οὐ δύνανται; « Cur penitus vino captis circumferri omnia videantur, jamque inter initia ebrietatis, quæ procul sunt enumerare nequeant? »

πόθρω, ὡς ἐστὶ μόνα. « Καὶ μὴν (29) ὄραῖν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, » μεθύων ὁ Θηβαῖος ἔλεγε γέρων. Κινουμένη (30) μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ οἴνου θερμότητος ἡ ὄψις, πυκνότερον πολλαπλασίονα τοῦ ἐνὸς φαντάζεται τὴν οὐσίαν· διαφέρει δ' οὐθὲν ἥττον (31) ὄψιν κινεῖν, ἢ τὸ ὁρώμενον· ταῦτόν γάρ ἐξ ἀμφοῖν ἡ ὄψις πέπονθεν, τῆς τοῦ ὑποκειμένου καταλήψεως διὰ τὸν σάλον ἀκριβοῦς ἐφικέσθαι μὴ δυναμένη· καὶ αἱ βάσεις καθάπερ ῥεύματι ὑποφέρονται· λυγροί τε καὶ ἔμετοί, καὶ παραφροσύνη ἐπαισεκώμασαν. « Πᾶς (32) γὰρ οἰνωθεὶς ἀνὴρ, » κατὰ τὴν τραγωδίαν·

visum quis moveat, an id quod videtur: nam idem visui ex utroque accidit, qui propter fluctuationem non potest subjectum perfecte comprehendere. Jam vero gressus tanquam fluctu impellente subsidunt, nec possunt tenere locum, singultusque et vomitus et desipientiæ subeunt. « Quisquis enim est temulentus, » ut dicit tragœdia:

*Ἦσσων μὲν ὄργῆς ἐστὶ, τοῦ δὲ νοῦ κενός·
Φιλεῖ τε, πολλὴν γλῶτταν ἐκχέας μίτην,
Ἄκων ἀκεύειν, ἄπερ ἐκῶν εἶπεν κακῶς.*

Καὶ πρό γε τῆς τραγωδίας ἡ Σοφία κέκραγεν· « Οἶνος (33) πινόμενος πολὺς, ἐν ἐρεθισμῶ καὶ παντὶ πτώματι πληθύνει. » Διὸ οἱ μὲν πλεῖστοι ἀνίσταται φασὶ δεῖν παρὰ τοὺς πότους, καὶ τὰ σπουδαῖα εἰς ἔω ὑπερτίθεσθαι· ἐγὼ δὲ τότε μάλιστα τὸν λόγον συνευωχισόμενον ἀξιῶ παρεισάγειν, παιδαγωγήσοντα τὴν οἰνοφλυγίαν, μὴ λάθῃ παραπεσοῦσα (34) εἰς μέθην ἢ εὐωχίαν. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὺς οὐκ ἂν τις,

✠ P. 181 ED. POTTER, 154 ED. PARIS.

(29) Καὶ μὴν. Verba sunt Penthei apud Euripidem in *Bacchis*:

Καὶ μὴν ὄραῖν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ.

Virgil., iv *Aeneid.*:

*Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas.*

Et apud eundem, Cyclopi ebriο οὐρανὸς συμμειγμένος δοκεῖ τῇ γῆ φέρεσθαι. Versus autem, qui proxime citantur, Sophoclis tragici sunt, a Stobæo citati tit. 18, *De incontinentia*. COLLECT. — Recte jam in fine *Protreptici* Θηβαῖον γέροντα, Tiresiam vocavit. Cæterum quæ hic dicuntur, Penthei verba sunt in *Bacchidibus* Euripidis. Ergo lapsus est memoria. HEINSIUS. — Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* pag. 91, 92, not.

(30) Κινουμένη. Hæc verba, quæ perperam hæctenus intellecta fuere, sic distingui et explicari debent: Κινουμένη... ἡ ὄψις πυκνότερον, πολλαπλ. « Nam visus a vini calore frequentius commotus, unius rei substantiam imaginatur esse multiplicem. » Πυκνότερον enim non ad ea quæ sequuntur, sed ad id quod præcedit pertinet: quod cum ex horum verborum serie, tum ex Aristotele manifestum est, qui post verba paulo ante memorata statim addit: Ἦ ὅτι κινεῖται ὑπὸ τῆς θερμότητος τοῦ οἴνου ἡ ὄψις πυκνάκις; « An quia conspectus a calore vini sæpius commovetur? »

(31) Ἦττον. Vox hæc sensui repugnare videtur. Scribendum, διαφέρει δ' οὐθὲν ἢ τὴν ὄψιν κινεῖν ἢ τὸ ὁρώμενον. « Nihil autem interest utrum visus moveatur, an res visa. » Similiter Aristoteles sectæ superius memoratæ problem. 9: Διαφέρει οὖν τὴν ὄψιν οὐθὲν κινεῖν, ἢ τὸ ὁρώμενον. Ταῦτό γάρ ποιεῖ πρὸς τὸ φαίνεσθαι τὰ εἰρημένα. « Nihil vero interest utrum conspectus moveatur, an res conspectui obvia; sit enim utralibet ratione, ut id quod modo dixi appareat. » Item problem. 20: Ὡςπερ οὖν ὅταν ὑποθῆ τις ὑπὸ τὸν ὀφθαλμὸν, δύο φαίνεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς μεθύουσιν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐὰν μὲν

A est necessarium, nempe aquæ plurimæ, ex utili etiam aliquid immiscendum est. VINO autem immodico lingua quidem præpeditur, labra vero solvuntur, oculi autem detorquentur, cum præ humiditatis multitudinem visus tanquam in piscina natitet et mentiri coacti, existimant omnia in orbem ferri, quæ autem procul sunt, recensere non possunt tanquam unica: « Atqui duos soles videre mihi videor, » ebrius dicebat Thebanus senex. Motus enim ✠ a caliditate vini visus, sæpius ejus, quod unum est, multiplicem apprehendit substantiam; nihil autem differt, an

B *Eum ira vincit, et caret sapientia,
Demensque lingua multa cum profuderit,
Invitus audit, quæ volens dixit male.*

Atque ante tragœdiam clamavit Sapientia: « Vinum quod bibitur multum, in irritatione et omni lapsa replet a. » Quocirca plurimi quidem dicunt oportere in convivio se **67** relaxare, et seria in auroram differre; ego autem tunc maxime censeo rationem esse in convivium introducendam, quæ instar pædagogici corrigat temulentiam, ne nobis imprudentibus convivium dilabatur ad ebrietatem. Quemad-

a Eccl. xxxi, 58.

ὑποθῆ, κινῆ δὲ τὴν ὄψιν, οὐδὲ ἂν ἐξωθεν, ἢ ἔσωθεν· ἀμφοτέρως γὰρ τὸ αὐτὸ πάσχει ἡ ὄψις, ὥστε οὐ δόξει μένειν τὸ ὁρώμενον. « Quemadmodum igitur si sub oculo posueris rem objectam, geminari videbis; sic etiam vinolentis accidere illud potest. Nihil enim interest utrum supposueris, an aspectum commoveris; nec utrum extrinsecus, an intrinsecus. Idem enim obvenire utraque ratione potest, ut res conspecta constare non videatur. » Mox ἀφικέσθαι pro ἐφικέσθαι, Reg.

(32) Πᾶς. Hunc locum recitant Antonius et Maximus serm. 68, tit. *De ebrietate*, hoc modo: Πᾶς γὰρ οἰνώδης, κατὰ τὴν τραγωδίαν, ἦττων μὲν ὄργῆς ἐστὶ, τοῦ δὲ νοῦ κενός. Porro Stobæus principio serm. 18, tit. *De incontinentia*, hos versus Sophocli tribuit. In tertio versu, δὲ pro τέ, et γλῶτταν pro γλῶττα habet idem: et in quarto οὖς pro ἄπερ. In primo versu ἦσσων pro ἦσσων habet Nov.

(33) Οἶνος. Imperfecte recitat Ecclesiast. cap. xxxi, 59, 58: Πικρία ψυχῆς οἶνος πινόμενος πολὺς· ἐν ἐρεθισμῶ καὶ ἀντιπτώματι πληθύνει μέθη θυμὸν ἀφρονος εἰς πρόσκομμα. Mox περὶ τοὺς πότους Nov. perperam.

(34) Παραπεσοῦσα. Fragmentum ms. II. παρεμπεσοῦσα. SYLBERG. — Athenæus lib. viii: Εὐωχίας quidem non ἀπὸ τῆς ὄχης, quo vocabulo indicatur « alimentum, » nuncuparunt, sed quod in iis « recte » omnia « fierent. » Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem ac hilaritatem se traducebant, potionem τὴν μέθην appellantes. Paulo post, « sub nomine benevolentiae, » Gr. φιλοτησίας ὀνόματι· ubi alludit Clemens ad morem Græcorum. Suidas: Φιλοτησία, φιλία, δεξίωσις· φιλοτησίαν προσπένειν ἐστίν, ἡνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς φιάλης πίων, μέρος τὸ λοιπὸν παράσχη φίλω. « Philotesias dicunt invitationes amicitiae gratia factas, cum quis ex phiala partem bibens, reliquum amico porrigit. » Idem mos Græciæ regibus die, qui Φιλοτησία dicebatur. Hesychius hanc adhibitam φιλοτησίαν post cœnam au-

modum enim nemo, qui sapit, æquum censuerit claudere oculos, priusquam eat dormitum; ita nec rationem abesse a convivio quis recte voluerit, neque ante res gerendas eam præsupere recte instituerit. Sed neque poterit unquam Ratio, seu Verbum, a familiaribus suis desistere, nec si dormiamus quidem: ea enim ad somnum est advocanda. Perfecta enim sapientia, quæ est divinarum et humanarum rerum scientia, quæ universa complectitur ac continet, quatenus gregis hominum curam gerit, ars vitæ efficitur, et ea ratione, quæ diu vivimus, simul adest perpetuo, proprium semper munus, nempe ut bene vivamus, obiens. Miseri autem, qui e convivio temperantiam exigunt, intemperantiam in computationibus, ✕ vitam esse beatam existimant. Quorum vita quidem nihil est aliud quam comessatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus. Videre ergo licet aliquos eorum semimortuos, cespitantes, in collis coronas habentes, non secus ac amphoras, inter se invicem sub benevolentiae nomine despicientes merum; alios autem plenos crapula, sordidatos, in vultu pallentes et lividos, et hesternæ temulentiae adhuc aliam infundentes temulentiam. Bonum, bonum est, o amici, ut cum hanc imaginem simul ridiculam et miserabilem eminus et quam longissime ab ea didicerimus, nos ipsos ad id, quod est melius, componamus et effluamus, timentes ne forte nos quoque aliis simile spectaculum fiamus, et ridiculi evadamus. Præclare profecto dictum est: « Fornacem » quidem « inter tingendum probare ferri aciem, vinum autem cor superborum ». Et est quidem ebrietas, usus vini vehementior. Debacchatio vero, quæ Græce est παροιμία, ex nimio vini usu immodestia. Crapula autem, quæ propter ebrietatem accipitur molestia et fastidium: quæ κραιπάλη Græce dicta est, eo quod « caput vibret » et exagitet. Hanc vitam (si quidem vita est appellanda, quæ est ignava et otiosa, libidini et voluptati dedita, ex nimio vino

A εὔφρονων, πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν ὕπνον ἰέναι, ἀζιώσεις μύειν· οὕτως οὐδὲ τὸν λόγον ἀπειναί τοῦ συμποσίου ὀρθῶς ἂν τις βουλευθείη, οὐδὲ προκατακοιμίζειν αὐτὸν τῶν πράξεων ἐπιτηδεύσαι ἂν καλῶς· ἀλλ' οὐδὲ ἀφίστασθαι ποτε δυνήσεται τῶν οικείων ὁ Λόγος αὐτοῦ οὐδ' ἂν καθεύδωμεν· καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον· τελεία γὰρ ἡ σοφία (35), θεῶν οὖσα καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη, ἐμπεριλαβοῦσα τὰ ὅλα κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἂν (36) ἐπισκοπῇ τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην, τέχνη γίνεται περὶ βίον· καὶ ταύτη πάντη συμπάρεστιν, ἐφ' ὅσον βιοῦμεν, ἀεὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἐκτελοῦσα, τὴν εὐζωΐαν. Οἱ δὲ κακοδαίμονες, οἱ ἀπελαύνοντες σωφροσύνην εὐωχίας, μακαριστὸν ἡγοῦνται βίον τὴν ἀκρασίαν τὴν περὶ τὰ συμποσία· ὧν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλο ἢ κῶμος, κραιπάλη, βαλανεία, ἄκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος. Ὅρα ἂν γοῦν ἐστὶν αὐτῶν τινὰς ἡμιμεθεῖς (37), σφαλμένους, περὶ τοῖς τραχήλοις ἔχοντας στεφάνους, ὡς περ τοὺς ἀμφορεῖς, διαπυτίζοντας ἀλλήλοις τὸν ἄκρατον φιλοτησίας ὀνόματι· ἄλλους δὲ πλήρεις κραιπάλης, αὐχμῶντας, ὠχριῶντας τὰ πρόσωπα, πελιδνοῦς· καὶ ἔτι ἐπὶ τῇ χθιζῆ μέθῃ ἄλλην εἰς ἑὸ αὔθις ἀναντλοῦντας μέθην. Καλὸν, ὦ φίλοι, καλὸν, καταμαθόντας ὅτι μάλιστα πόρρωθεν τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν γελοῖαν ἅμα καὶ ἐλεεινὴν, σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸ ἄμεινον σχηματίζειν, ὀρθῶδοῦντας μὴ ἄρα πη καὶ ἡμεῖς παραπλήσιον θέαμα τοῖς ἄλλοις καὶ (38) γέλωτος γενώμεθα. Ἀστειῶς ἄρα εἴρηται· ὡς ἄρα « κάμινος (39) μὲν δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαρῆ, οἶνος δὲ καρδίαν ὑπερηφάνων. » Μέθη μὲν οὖν ἐστὶν ἀκράτου χρῆσις σφοδροτέρα· παροιμία δὲ, ἡ ἐκ τῆς χρήσεως ἀκοσμία· κραιπάλη δὲ, ἡ ἐπὶ τῇ μέθῃ δυσάρεστησις καὶ ἀηδία, ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν (40) ὠνομασμένη. Τοῦτον τὸν βίον (εἰ βίον καλεῖν χρῆ, ῥάθυμον ὄντα, καὶ περὶ τὰς ἡδυπαθείας κεκινημένον, καὶ περὶ τὴν οἰνοφλυγίαν ἐπτοημένον) ἡ θεία Σοφία ὑφορωμένη, παραγγέλλει τοῖς αὐτῆς (41) τέκνοις· « Μὴ ἔσθι οἰνοπότης· μηδὲ ἐκτείνου συμβόλαις κρεῶν ἀγορασμοῖς· πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτω-

✕ P. 482 ED. POTTER, 454-455 ED. PARIS. ^a Eccli. xxxi, 51.

ctor est. Antiquitat. conviv. lib. iii, cap. 10. Tale illud Didonis apud Virgilium, *Æneid.* iv:

*Dixit et in mensa laticum libavit honorem,
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se prouit ore.*

COLLECT.

(35) *Σοφία*. Conf. quæ de hac definitione dicuntur infra, *Strom.* i, p. 284. Eadem iterum tradit auctor *Strom.* iv, 4; vi, 15, 17; vii, 12.

(36) *Ἐμπεριλαβοῦσα τὰ ὅλα κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἂν*. *Ἐμπεριλαβοῦσα μὲν ἐκεῖνο καθ' ὃ...* Fragmentum ms. II. In Flor. edit. antique scriptum τὸ ὅλο· pro quo et τὸ ὅλον legi posse adnotat A. SILBURG. Mox, περὶ τὸν βίον, Nov.

(37) *Ἡμιμεθεῖς*. « Semiebrios. » Hervetus vertit « semimortuos, » ἡμιθανεῖς. Mox, σφαλμένους pro σφαλλομένους, Nov. De philotesiis conf. *Archæologia Græca* lib. iv, c. 20.

(38) *Καί*. Abest a Nov.

(39) *Κάμινος*. Locus est Ecclesiastici xxxi, 51. Ubi in Antuerpiensi edit.: « Ἐν καρδίᾳ ὑπερηφάνων ἐν μέθῃ· » at in Romana ut apud Clementem: *Καρδίας ἐν μάχῃ ὑπερηφάνων*. Latina vulgata: « Ignis

probat ferrum durum, sic vinum corda superborum arguet in ebrietate potatum. » Sic quoque Glossarium vetus, de ferramentis: « Ferrum durum, » στόμωμα. Alibi: Στομῶ, « ferrumino; » στόμωμα, « ferramen; » στομωτής, « indurator. » In Lexico alio, « ferrumen, » στόμωμα, rectius. Plinius lib. xxxvi, c. 22, « aciem » appellat, quæ vox Gallicæ vicina est. Alii « duritiem inuocatis » intelligunt. Jansenius: « Ignis probat et exhibet gladium acutum; quemadmodum ferrum, quod si non tingetur in aqua, non tantam haberet duritiem; sic vinum corda superborum exhibet, dum illa vino madesunt: nam et illa fiunt ad nocendum promptiora. » Vel certe quod, ut ait Horat. *De arte poetica*,

*Reges dicuntur magnis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborant.*

COLLECT.

(40) *Κάρα πάλλειν*. Peshelius ad hoc etymon allusit: Κραιπάλη ἡ ἀπὸ τῆς μέθης κεφαλαλγία. Item Suidas, a quo κραιπάλη dicitur, ὁ ἐκ πολλῆς οἰνώσεως παλμός· ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν τοὺς μεθύοντας.

(41) *Ἀὐτῆς*. Αὐτοῖς Reg. Mox, κρεῶν τε ῥ' ο κρεῶν,

χεύσει· καὶ ἐνδύσεται διεβρωγμένα καὶ βρακώδη πᾶς ὑπνώδης. Ὑπνώδης γὰρ πᾶς ὁ μὴ εἰς σοφίαν ἐγρηγορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ μέθης βαπτιζόμενος εἰς ὑπνον· « Καὶ διεβρωγότα, φησὶν (42), ἐνδύσεται ὁ πάροις, ἐπαισχυνθήσεται τε τῆ μέθῃ διὰ τοὺς κατοπτέοντας. Ὅπαι γὰρ ἀμαρτωλοῦ, τὰ διεβρωγότα τοῦ ὕφους τοῦ σαρκικοῦ, φιληδονίαις κατατετριμένα· δι' ὧν ἡ ἀσχύνη ἐνδοθεν τῆς ψυχῆς ἐπιθεωρεῖται, ἡ ἀμαρτία, δι' ἣν οὐδὲ σωθήσεται βραδίως τὸ ὕφος τὸ ἀπεσπασμένον πάντοθεν, εἰς πολλὰς κατασηπόμενον ἐπιθυμίας, τὸ ἀπεσπασμένον τῆς σωτηρίας. Ταύτην οὐθετικώτατα ἐπιφέρει· « Τίνοι οὐαί, τίνοι θόρυβος, τίνοι κρίσεις, τίνοι ἀηδεῖς (45) λέσχαι, τίνοι συντρίμματα διακενῆς; Ὅρατε ἕλον διεβρωγότα τὸν φίλοινον, ὅς παρορᾷ μὲν τὸν λόγον αὐτόν, ἐκδοστον δὲ ἑαυτὸν συνεχώρησεν τῆ μέθῃ· ὅσα τούτῳ ἠπειλήσεν ἡ Γραφή. Καὶ πάλιν ἐπιφέρει τῆ ἀπειλῆ· « Τίνος πελιδῶν οἱ ὀφθαλμοί; οὐ τῶν ἐγχερονιζόντων ἐν οἴνοις (44); οὐ τῶν ἰχνεύοντων ποῦ πόται γίνονται; Ἐνταῦθα μὲν καὶ νεκρὸν ἤδη τῷ λόγῳ τὸν φιλοπότην ἀποφαίνεται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πελιδῶν, ὃ τοῖς νεκροῖς σημεῖον ἐπιφαίνεται, τὸν ἐν Κυρίῳ θάνατον αὐτῷ καταγγέλασα· ἡ γὰρ ἀμνηστία τῶν εἰς τὴν ἀληθῆ συντεινόντων ζωῆν ἐπὶ τὴν φθορὰν βλέπει. Εἰκότως οὖν υπερβρότατα ὁ Παιδαγωγὸς ἀπαγορεύει, τῆς ἡμετέρας κηδόμενος σωτηρίας, « Μὴ πίνετε (45) οἶνον ἐπὶ μέθῃ. » Διὰ τί, πεύση; « Ὅτι, φησὶ, τὸ στόμα σου τότε λαλήσει σχολιά· κατάκεισαι δὲ ὡσπερ ἐν καρδίᾳ θαλάσσης, καὶ ὡσπερ κυβερνήτης ἐν πολλῷ κλύδωνι. » Ἐνταῦθεν καὶ ἡ ποιητικὴ ὠφελιμὲν λέγει·

καὶ ἡ Παιδαγωγὸς vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. » Quamobrem? rogabis. « Quoniam, inquit, os tuum tunc loquetur perversa. Jaces autem tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus d. » Ex hoc etiam adjuta dicit poetica :

Οἶνος (46) θ', ὅς πυρὶ ἴσον ἔχει μένος, εὖτ' ἄν C
 [ἐς ἄνδρας
 *Ἐλθὼν· κυμαίνει δ' οἶα Αἰθυσσαν ἅλα Βορέης
 [ἢ Νότος.

⌘ P. 185 ED. POTTER, 156 ED. PARIS. a Prov. xxiii, 20, 21. b Ibid., 29. c Prov. xxiii, 29, 30. d Ibid. 55, 54.

Bib. Græc. Dein, διεβρωγμένα pro διαβρωγνύμενα, Nov. Mox, καὶ βρακώδη abest a Nov., Bod., Reg. Paulo post, ἐγρηγορώς pro ἐγρηγορῶν Nov.

(42) Φησὶν. Sc. Salomon, loco superius memorato. Hæc porro non sunt Scripturæ verba, ut hactenus quidem existimata sunt, sed Clementis.

(45) Τίνοι ἀηδ. Proverb. xxiii, 29, apud Clement. : Τίνοι ἀηδεῖς λέσχαι. At apud LXX : Τίνοι ἀηδέαι καὶ λέσχαι; « cui tristitiæ et ineptiæ. » COLLECT.

(44) Οἴνοις. Οἴκοις Reg. perperam.

(45) Μὴ πίνετε. Clementis verba sensum Prov. xxiii, 20, 21 exhibentis. Simile est, quod dicit Joel i, 5 : Θρηνήσατε πάντες οἱ πίνοντες οἶνον εἰς μέθην. Mox, κατακείση pro κατάκεισαι δέ, Bib. Græc. Dein, κυβερνήτης pro κυβερνήτης, Nov.

(46) Οἶνος. Versus, qui sequuntur, duorum poetarum esse vidit interpres Hervetus : qui primi loci finem fecit post Βορέης ἢ Νότος· et pro τὰ δὲ reposuit καὶ πάλιν, sequentia continuat, tanquam ejusdem poetæ verba, sed fallitur. Aliam interpolationem discimus e Stobæo, titulo 18, De incontinentia : ibi enim tertii acroteleutium, et quartus, ita leguntur :

..... Τὰ δὲ καὶ κεκρυμμένα φαίνει
 Βυσσόθεν, ἐκ δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτίναξε νόον.
 Ut πάντα, quod est ante φαίνει, subrepsit, vel e

A hallucinans) divina suspiciens Sapiencia, præcipit suis filiis : « Ne sis vini potor, nec stipem extendas ad emptiones carniū. Omnis enim ebriosus et fornicator mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis somnolentus a. » Somnolentus enim est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. « Et laceris, inquit, induetur debacchator, et per ebrietatem pudore afficietur, propter eos qui aspiciunt. » Peccatoris enim foramina sunt partes vestis carnalis laceratæ, seu perforatæ libidinibus : per quas dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undecunquo divulsa est et dilaniata, multis scilicet marcescens cupiditatibus, a salute separata ac discissa. Unde

B illud, quod efficacissime nos admonet, subjungit : « Cui væ, cui tumultus, ⌘ cui judicia, cui injucundæ loquelæ, cui contritiones supervacuæ b? » Videte vinosum totum dilaceratum, qui ipsum quidem Verbum despicit, seipsum autem tradidit et permisit ebrietati : quot et quanta ei Scriptura minata est. Minis autem his rursus subjungit : « Cujus sunt lividi oculi? an non eorum qui in vinis tempus consumunt? an non eorum qui investigant, ubi fiant potationes c? » Hic quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam Verbo mortuum esse ostendit per « liventes oculos, » quod est signum mortuorum : eam videlicet quæ est in Domino, mortem ei annuntians. Oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum. Jure ergo Pæ-

dagogus vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. » Quamobrem? rogabis. « Quoniam, inquit, os tuum tunc loquetur perversa. Jaces autem tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus d. » Ex hoc etiam adjuta dicit poetica :

Vinum hominum veniens, velut ignis corda
 Pellit, ceu Libyci fluctuat unda maris
 Quam Notus aut Boreas agitant.....

xxiii, 20, 21. b Ibid., 29. c Prov. xxiii, 29, 30.

sequenti loco, vel aliunde. Sequens autem locus, οἶνον repetitione ita interpolari posset :

Καὶ πάλιν·
 Οἶνος ἀμαρτοεπῆς, οἶνος μεθύουσιν δλισθος,
 Οἶνος ψυχαπάτης.....

Sed nec conjecturæ hic indulgeo, nec cujus isto locus sit compertum habeo. Priorem Stobæus tribuit Eratostheni. Hemistichium autem illud, Βορέης ἢ Νότος, legitur etiam apud Homerum : anapesto pro dactylo usurpata, ut et apud Virgil. Fluviorum rex Eridanus. SYLBERG.—Versus non Sapphus, neque poetriæ ullius, sed Eratosthenis sunt, apud Athenæum lib. ii Dipnosoph. « Quod enim, inquit, scripsit poeta Cyrenæus, Est eadem vini, » etc. Ubi interpres Callimachum putat citari, cum sit apud Stobæum titul. 18 Eratosthenis nomen, licet communis ei sit cum Callimacho patria, ποιητικὴν dixit, non feminam indicans : nam et alibi citans Menandrum, idem verbum usurpat. In Græco Clementis scribe ἄνδρα non ἄνδρας. Deinde ita hæc : Βορῆης ἢ Νότος, τάδε τοι κεκρυμμένα φαίνει· vel trajecta dictione, τάδε πάντα κεκρυμμένα φαίνει. Senatium vero de vino allatum ab Herveto tanquam Euripidis, apud Athenæum lib. x repertum, Æschylo vindicat Stobæus, licet Erasmus ductor erroris sit in proverbio : « In vino veritas. » De de-

Et rursus :

Abscondita mentis
Vinum errans verbis aperit, dirum usque bi-
[bentiis
Vinum quod mentes fallit :.....

et quæ sequuntur. Videtis naufragii periculum : cor quidem multo potu obruitur, excessum autem temulentiae maris minis comparavit, in quo corpus, tanquam navis, demersum, turpitudinis profundum subiit ac dedecoris, decumanis vini fluctibus obrutum. Governator autem, mens scilicet humana, supereminentis ebrietatis fluctu circumagitur, et in mari versans caligat propter procellæ tenebras, et a portu veritatis aberrat, donec, in saxa sub mari latentia irruens, seipsum in voluptates impactum perdidit. Merito ergo Apostolus ✕ quoque præcipit : « Ne inebriemini vino, in quo est multa luxuria : » « non » posse « servari » ebrietatem per ἀσωτίαν, quæ Græce *luxuria* est, significans ^a. Nam etsi aquam vinum in nuptiis fecerit^b, non tamen permisit inebriari : verum quod erat aqueum in sensu legis vivificavit, cum operatorem ex Adam, universum scilicet mundam, replevit sanguine, et potum vitis veritatis, nempe temperamentum veteris legis et Verbi novi, ad **63** præstituti temporis complementum, pietati præbuit. Mysticum ergo signum sancti sanguinis vinum Scriptura nominavit. Temulentiae autem incommoda reprehendens : « Intemperans, inquit, res est vinum, et injuriosa res ebrietas. ^c » Placet ergo recte rationi, ut hieme quidem propter rigorem eousque bibant, dum non rigeant ii, qui sunt ad rigendum proclives ; altero autem tempore, propter medelam intestinorum. Quemadmodum enim cibo, ut non esurias, ita etiam potu, ne sitias, utendum est, diligenter cavendo, ne labamur. « Res est enim admodum periculosa vini ingressio. » Ita autem fuerit anima nostra pura, sicca et luminosa. Ipsa autem sicca anima,

✕ P. 184 ED. POTTER, 136-137 ED. PARIS.

eumanis fluctibus, vide Junium centuria 6, proverb. 77. COLLECT.

(47) *Kal.* Abest a Reg. et Nov.(48) *Εἰκασεν.* Nempe Salomon, loco jam memorato(49) *Ἀστοχήσας.* Ἀποστοχήσας Bod. Mox scribit, αὐτὸς αὐτὸν ἐξοκ.(50) *Μὴ μ.* Rectius vulgata Bib. Ephes. v, transposita præpositione, μὴ μεθύσκεσθε οἴνω, ἐν ᾧ. SYLBURG.— Mox, πολλή abest a Bib.(51) *Πεποίηκεν.* Subaudiendum ὁ Κύριος. Id.(52) *Ἐξ Ἀδάμ.* Τὸν ἐξ Ἀδάμ, repetitio articulo, Pal. ms. Id.(53) *Σύμβολον.... αἵματος.* « Symbolum sanguinis, » non est ipse sanguis. Mox, διελέγχουσαν pro διελέγχουσα, Bod.(54) *Οὕτως.* Οὕτω Nov. Dein, παρείσευσις pro παρείσευσις, idem corrupte.(55) *Τοῦ οἴνου.* Si contracte legamus τῶνου, melius constabit metrum. SYLBURG.(56) *Οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξει καθαρά καὶ ξηρὰ καὶ φωτεινὴ.* Hervetus correxit in libro suo αὐτὴ δὲ ψυχὴ. Apud Stoibeum tit. *De temperantia* ex Heraclito profertur hæc sententia : Ἄνθρωπος μεθύσθη, ἀγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνθρώπου σφαλλόμενος,

A Τὰ δὲ καὶ (47) .

Κεκρυμμένα πάντα φαίνει

..... ἀμάρτυροσ ἐίνος . μεθύουσιν ἔλισθος

Οἶνος ψυχαπάτης .

καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅρατε τοῦ ναυαγίου τὸν κίνδυνον . περικλύζεται μὲν ἡ καρδία πολυποσίᾳ . τὸ δὲ πλῆθος τῆς οἴνοφλυγίας, θαλάττης εἵκασεν (48) ἀπειλῆ, ἐν ᾧ βεβουμισμένον τὸ σῶμα, ὡσπερ ναῦς, δέδουκεν εἰς βυθὸν ἀκοσμίας, ταῖς τοῦ οἴνου τρικυμίας ἐπικαχωσμένον . ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, περιφέρεται τῷ κλύδωνι ὑπεραγούσης τῆς μέθης, ἐνθαλαστεύων τε, εἰλιγγιᾷ τῷ ζόφῳ τῆς καταγιῶδος, τοῦ τῆς ἀληθείας ἀστοχίας (49) λιμένος . ἔως, ἀντιπεριπεσὼν ὑφάλοις πέτραις αὐτὸς αὐτὸν ἐξοκείλας εἰς ἔθον ἀσφαίρη. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ Ἀπόστολος παραγγέλλει . « Μὴ μεθύσκεσθε (50) ἐν οἴνω, ᾧ ἐστὶν ἀσωτία πολλή . » τὸ ἀσωστον τῆς μέθης διὰ τῆς ἀσωτίας ἀνιξάμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὕδωρ οἴνον ἐν τοῖς γάμοις πεποίηκεν (51), οὐκ ἐπέτρεψε μεθύειν . τὸ δὲ ὕδαρὸς τοῦ φρονήματος ἐζωοποίησε τοῦ νόμου, τὸν ἐργάτην ἐξ Ἀδάμ (52), τὸν κόσμον ὅλον, αἵματι πληρώσας, ἀμπέλου ποτὸν ἀληθείας, τὸ κρέμα τοῦ νόμου τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ Λόγου τοῦ νέου εἰς συμπλήρωσιν τοῦ χρόνου τοῦ προκατηλλαγμένου θεοσεβεῖς παρασχών. Μυστικὸν ἄρα σύμβολον ἡ Γραφή αἵματος (53) ἀγίου οἴνον ὠνόμασεν . τὴν δὲ ἐκ τοῦ οἴνου ἐωλοκρασίαν διελέγχουσα, « Ἀκόλαστον οἶνος, » φησὶ, « καὶ ὑβριστικὸν μέθη. » Ἀρέσκει τῶνον τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ, χειμῶνος μὲν διὰ τὸ κρύος πίνειν, μέχρι τοῦ μὴ ῥιγοῦν, αἷς εὐχερὲς τὸ ῥιγοῦν . τοῦ δὲ ἄλλου καιροῦ, διὰ τὴν τῶν ἐντοσθιδίων θεραπείαν. Ὡς γὰρ τροφαῖς ἐπὶ τὸ μὴ πεινῆν, οὕτως (54) καὶ ποτῶ ἐπὶ τὸ μὴ διψῆν χρηστέον, παραφυλάττοντας τὸν ἔλισθον ἀκριβῶς . « Ἀκροσφαλῆς γὰρ ἡ τοῦ οἴνου (55) παρείσευσις. » Οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξει καθαρὰ, καὶ ξηρὰ, καὶ φωτεινὴ . Αὐγὴ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη (56), καὶ ἀρίστη . ταύτη δὲ

^a Ephes. v, 18. ^b Joan. ii. ^c Prov. xx. 4.

ὑγρὴν ψυχὴν ἔχων. Αὕτη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. « Vir inebriatus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humilam. Est autem anima sicca sapientissima et optima. » Apud eundem titul. 17 *De continemia*, ex Musonio citatur dictum illud, sed legitur αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη. At in manuscripto Regime correctum est αὕτη ψυχὴ. Reperitur et apud Plutarchum eadem sententia lib. *De oraculorum defectu*, et *De esu carniū* : sed utrobique legendum putat αὕτη ψυχὴ Henricus Stephanus. Αὐγὴ tamen retinetur a Mercuriali *Var. lectio.* lib. iv, cap. 2, quo modo apud Galenum scriptum est. Scaliger in Varronem, interpretans illud Afranii : *Vigilans ac solers, sicca, sana, sobria* : « Potest hic dicta esse sicca pro sobria, ut apud Plautum in *Asmaria* et Ciceronem in *Academicis*, sicci homines pro sobriis, sicuti madidus et madulsa pro ebrio. Ita enim Græce ξηρόν. Pin-darus apud Plutarchum *Περὶ σαρκοφαγίας* . Αὐγὰ ξηρὰ ψυχὰ σοφωτάτα, et Athenæus lib. ii ξηρὴν τροφήν vocat abstemiam. » Sed Scaligerum fefellit vitiosus codex, qui Pindaro tribuit Heracliti dictum. At apud Eusebium lib. viii *Præparat. evanq.* cap. 5 : Ἀεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκονᾶσθαι, δι' ὃ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν . Οὗ γῆ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Legendum

καὶ ἐποπτικὴ· οὐδὲ ἐστὶ κάθυγρος ταῖς ἐκ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσεσι, νεφέλης δίχην σωματοποιουμένη. Οὐ πολυπραγμονητέον τοῖνον τὸν οἴνον τὸν Χίον, ἂν ἀπῆ· οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον (56'), ὅταν μὴ παρῆ. Δίψα γὰρ ἐνδείασις τινὸς ἐστὶ πάθος καὶ τὸ κατάλληλον ἐπιζητεῖ βοήθημα πρὸς ἀναπλήρωσιν, οὐ τετυφωμένον ποτὸν (57). Πλαδώσης δὲ ὀρέξεως δι' ἀκρασίαν αἱ διακπόντιοι οἴνηγίαι, παραφρονούσης, καὶ πρὸ τῆς μέθης, περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς. Θάσιος τε γὰρ (58), καὶ ὁ εὐώδης, καὶ ὁ εὐπνοὺς Λέσθιος, καὶ Κρήσις τις γλυκύς, καὶ Συρακούσιος ἤδους, καὶ Μενδησιός τις Αἰγύπτιος, καὶ ὁ νησιώτης Νάξιος, καὶ ἀνθοσμίας (59) τις ἄλλος τῆς Ἰταλῶν γῆς· πολλὰ ταῦτα ἐνόματα· σάφροσι συμπότη οἴνος εἰς, ἐνὸς γεώργιον Θεοῦ. Τί γὰρ οὐκ ἀπόχρη ὁ ἐπιχώριος ἐπιπλήρωσαι τὴν ἐπιθυμίαν; εἰ μὴ τι καὶ τὸ ὕδωρ ἐποίησανται, ὡς οἱ βασιλεῖς (60) οἱ ἀνόητοι. Χοάσπης ποταμὸς οὕτω λεγόμενος τῆς Ἰνδικῆς, οὗ κάλλιστον ὕδωρ εἰς πόσιν τὸ Χοάσπιον· καθάπερ καὶ τοὺς φίλους (61), οὕτω δὲ καὶ τὸ ὕδωρ ἐπαγόμενον. Ταλανίζει τοὺς πλουσίους εἰς τρυφὴν κἀνταῦθα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τοῦ Ἀμὸς ἐκφωνῆσαν· «Οἱ πίνοντες (62) τὸν διυλισμένον οἴνον, καὶ ἐπὶ κλίνης ἐλεφαντίνης, ἠφσῶ, ἠ κατακείμενοι» καὶ ὅσα τοῦτοις ἀκόλουθα ἐν ὀνειδῶς ἐπήγαγεν μέρει. Προνοητέον δὲ μάλιστα τῆς εὐσχημοσύνης, (ἧ καὶ τὴν Ἀθηναῖν (63) φησὶν ὁ μῦθος, ἦτις ποτὲ ἦν, προμηθευμένην αὐτῆς, τῶν αὐλῶν ἀπορρίψαι τὸ ἐπιτερπέες, διὰ τὸ ἀπρεπέες τῆς ὕψεως) ὡς ἀδιαστρόφως τῇ προσώπῳ πιεῖν, μὴ ἄδην σπά-

✠ P. 185 ED. POTTER, 157 ED. PARIS. ^a Amos, vi, 4, 6.

videtur censuisse, aut legisse interpretes ἀπὸ ξηρότης, ita enim vertit: «Aer siccior, anima prudentior, atque melior.» Hæc tam diversa viris doctis dijudicanda relinquimus. COLLECT.

(56') Ἀριούσιον. In vetere exemplari, quod solum habui cum hunc primum gravemque scriptorem excusandum darem, scriptum offendi οὐδὲ τὸν Ἀρεθούσιον, ὅταν μὴ παρῆ; correxi Ἀριούσιον. Plures autem antiqui auctores Ariusii vini ut optimi mentionem fecerunt. Plutarchus in commentario, quo disputat de vita ab Epicuro laudata, et Strabo in 14, qui narrat a loco nomen hoc illi impositum, cum ager quidam asper Chii insulæ Ariusius appellatus ferat vinum optimum omnium vinorum Græcorum. Athenæus quoque in *Epitome* lib. 1, necnon etiam Galenus, Virgilius quoque meminit hujus vini in pastorali carmine: ita namque in vetustissimis exemplaribus legitur versus ille:

Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.

Inveni quoque libros calamo exaratos, in quibus sit «Arethusia.» P. Victorius lib. xv, cap. 24 *Var. lectionum*. In excuso typus est, οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον. Sic et videtur voluisse vertere Hervetus in hac secunda editione, sed omissa est correctio ab amanuensi. COLLECT. Ἀρεθούσιον habent Nov. Reg. Bod. Verumptamen Ἀριούσιον omnino retineri debet: quod vini Chii species est. Athenæus lib. 1, cap. 25: Χαριέστερος δ' ἐστὶν ὁ Χίος καὶ τοῦ Χίου ὁ καλούμενος Ἀριούσιος. «Ante reliqua, Chio gratia est: præsertim ei, quod Ariusium vocatur.» Ibidem, et in capitibus proxime superioribus, de reliquis vini speciebus lusus agit. Conf. Julius Pollux lib. vi, cap. 2. Ejus porro verba, quæ ad rem nostram præcipue spectant, hæc sunt: Χίος, καὶ ὁ τούτου ἄριστος, ἀρίσταιος, ἀριστούσιος. Scribe, Clemente et Athenæo auctoribus, ὁ τούτου ἄριστος, Ἀριούσιος. «Hujus vini species optima, Arius a.» Corruptio a vicinia

PATROL. GR. VII.

A est sapientissima et optima: adeoque etiam contemplationi apta, nec ex iis, quæ ex vino ascendunt, exhalationibus madefacta, instar nubis in molem corpoream cogitur. Non est ergo vinum Chium magna cura requirendum, si absit: nec Ariusium, si non adsit. Sitis enim est alicujus indigentia affectio, et ad eam explendam quærit conveniens auxilium, non autem vinum ardens ac fumosum. Languescunt autem et imbecillæ per intemperantiam appetitionis sunt ✠ transmarinæ vini importationes, desipiente in desideriis animo, vel ante ebrietatem. Nam et Thasium, itemque odoriferum, et suaviter spirans Lesbium, et quoddam suave Creticum, et dulce Syracusium, et Mendesium quoddam Ægyptiacum, et insulare Naxium, et aliud quoddam B fragrans ex Italia; multa quidem hæc nomina: moderato autem convivæ vinum unum, quod ex unius Dei agricultura provenit. Quid enim, an non vinum in sua patria natum, cuique sufficit, ad suam explendam cupiditatem? Nisi forte etiam aquam sunt importaturi, quemadmodum stulti reges. Choaspes fluvius est Indiæ sic dictus, cujus est ad potum optima aqua Choaspia. Quemadmodum autem vinum vinosos, ita quæ assumitur aqua, sui efficit amantes. Divites autem miseros et hic pronuntiat Spiritus sanctus, per Amos elocutus: «Qui bibunt vinum pereolatum, et super lectum,» inquit, «sedent eburneum:» et quæcunque his similia probri loco subjunxit. Decoris autem cura est ma-

C et similitudine τοῦ ἄριστος, nata videtur.

(57) Τετυφωμένον ποτὸν. Hæc est, «vinum fastum præ se ferens:» scilicet, quod rarum sit, et nec facile, nec sine magno pretio comparari possit. Eodem sensu hæc voce usus est sub finem cap. 3 hujus libri, ubi reprehendit «divites mulieres, quod ex auro facerent urinæ et excrementorum receptacula,» ὡς μηδὲ ἀποτριψασθαι ἐξὸν..... μὴ τετυφωμένως, «ut ne egerere quidem eis liceat absque fastu et superbia.»

(58) Γάρ. Abest a Reg. et Bod. Mox, καὶ abest a Nov.

(59) Ἀνθοσμίας. Quidam hoc nomen ducunt a loco Anthosmio, alii ab «odore.» Quomodo præparari debeat, Phanis Eresius docet apud Athenæum lib. 1, cap. 24.

(60) Οἱ βασιλεῖς. Reges Persarum intelligit. Porro in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἱστορεῖ τούτοις Ἡρόδοτος περὶ τῶν Περσῶν βασιλέων, καὶ ἄλλοι πολλοί.

D (61) Καθάπερ καὶ τοὺς φίλους. A cum Herveto interprete legit, καθάπερ καὶ ὁ οἴνος φιλοίνους ποιεῖ. SYLBURG.—Alii scribunt, καθάπερ καὶ τοὺς φίλους ὁ οἴνος.

(62) Οἱ πίνοντες. Amos vi, 4: Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων. Dein 6: Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἴνον. Quæ Clemens conjunxit.

(63) Ἡ καὶ τὴν Ἀθηναῖν. Καὶ γὰρ τὴν Ἀθ. Nov. non male. Apollodor. lib. 1, cap. 4, 2: Οὗτος (Μαρσύας) γὰρ, εὐρὸν αὐλοῦς, οὗς ἐβόησεν Ἀθηναῖα διὰ τὸ τὴν ὄψιν αὐτῆς ποιεῖν ἀμορφον, ἦλθεν εἰς ἔριν περὶ μουσικῆς Ἀπόλλωνι. «Marsyas enim, cum tibus invenisset, quas Minerva abjecerat quod ejus vultum deformem efficerent, Apollinem de musica provocare non dubitavit.» Hinc Pausanias in *Aiacis* memorat Minervæ statnam τὸν Μαρσύαν Σαίλων παιούσης, ὅτι δὴ τοὺς αὐλοῦς ἀνέλοιτο, ἐβρίψθη σφᾶς τῆς Θεοῦ βουλομένης. «Marsyam Si-

xime gerenda (cujus etiam Minervam, quæcunque ea fuerit, curam gerentem dicit fabula, tibiaram abjecisse delectationem, propterea quod id esset aspectu indecorum); ut nimirum vultu stabili ac minime distorto bibamus, non nimis avide attrahentes, nec antequam biberimus, oculos indecore se gerere cogentes, præ intemperantia inconvenienter haurientes, ut mentum non conspergamus, nec vestem mædefaciamus, dum potus simul totus infunditur, faciem nostram phialis proluentes, atque adeo propemodum obruentes. Etenim susurrus, dum potus magno impetu fertur, et plurimo spiritu attrahitur, periade ac si in vas fictile infundatur, editus, guttore resonante per rapidam ingurgitationem, turpe est et indecorum intemperantiæ spectaculum. Accedit his, quod ei quoque est damnosum, qui illo utitur, potus studium. Ne ad id, quod tibi damnum affert, o amice, festinaveris. Non eripitur tibi potus, tibi datus est, et te exspectat: ne disruppi festinaveris, ingenti biatu attrahens. Impletur tua sitis, etsi tardius biberis, honeste ac decore te gerens, dum potus, ut decet, per partes dividitur. Non enim tempore auferitur, quod præripitur ab intemperantia. « In vino, » inquit, « ne te ✠ virum fortem præbeas: multos enim viam reddit inutiles. » Ebrietate autem maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, et Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ gentes: pulchrumque ac beatum vitæ studium se exercere putant. Nos autem, qui sumus genus pacificum, ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitia ergo bibimus, ut revera convenienter nomini ostendantur amicitia. Quomodo Dominum bibisse existimatis, quando propter nos homo factus est? adcone impudenter, ut nos? an non honeste ac tem-

✠ P. 186 ED. POTTER, 158 ED. PARIS. * Eccli. xxxi, 50.

lenum credens, quod tibiis, quas ipsa abjici volebat, sustulisset. » Plutarchus refert Alcibiadem etiam tibiis repudiasse, quod ejus faciem deformarent.

(64) *Πρὸ πόσεως*. Hanc lectionem Syllburgio debemus. Codices mss. et impressi *πρὸ πόσεως* exhibent: sed in Reg. aliquis super λ posuit σ.

(65) *Ἡχρείωσεν*. Ἀπόλεσεν Sirac. Quæ sequuntur, sumpta sunt e Platonis lib. i *De legibus*, p. 777: Μέθης δὲ αὐτῆς πέρι, πότερον ὡσπερ Σκύθαι χρῶνται καὶ Πέρσαι, χρηστέον, καὶ ἔτι Κελτοὶ καὶ Ἰθῆρες καὶ Θράκες πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη, ἢ καθάπερ ὑμεῖς· ὑμεῖς μὲν γὰρ, ὅπερ λέγετε, τὸ παράπαν ἀπέχεσθε· Σκύθαι δὲ καὶ Θράκες τῷ ἀκρασίῳ παντάπασιν χρώμενοι, γυναῖκές τε καὶ αὐτοὶ, καὶ κατὰ τῶν ἱματίων καταχεόμενοι, καλὸν καὶ εὐδαίμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νονομίκασι. Πέρσαι δὲ σφόδρα μὲν χρῶνται καὶ ταῖς ἄλλαις τροφαῖς, ἃς ὑμεῖς ἀποβάλλετε, ἐν τάξει δὲ μᾶλλον τούτων, ὧ λῶστε. « Sed de ebrietate quærendum, inquam, utrum ita utendum sit, quemadmodum Scythæ ac Persæ utuntur, Carthaginenses præterea, et Galli, et Hispani, et Thraces, quæ omnes gentes bellicosissimæ sunt: vel quemadmodum vos, qui, ut ais, omnino abstinetis. Scythæ vero ac Thraces mero penitus utuntur, tam viri quam mulieres, ac mero vestes perfundunt, præclarum hoc et beatam vitæ genus existimantes. Persæ vero aliis quoque deliciis, quas vos spernitis, valde utuntur, quamvis modera ius

σαντας, μηδὲ πρὸ πόσεως (64) τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀσχημονεῖν ἀναγκάζοντας, ἀμυστὴ ἔλκοντας ὑπὸ ἀκρασίας, μηδὲ περιχεῖν τὸ γένειον, ἢ τὴν ἐσθῆτα καταβρέχειν, ἀθρόου τοῦ ποτοῦ ἐπιχεομένου, μονονουχὶ ἐμπλύνοντα καὶ ἐναποκλυζόμενον ταῖς φιάλαις τὸ πρόσωπον τὸ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ὁ κελαρυσμὸς, βαγδαίου τοῦ ποτοῦ φερομένου, τὸν πολλὸν τῷ πνεύματι ἐπισπασμένου, ὡσπερ εἰς κεραμοῦν ἄγγος ἐγχυομένου, ἔχοντος τοῦ λαιμοῦ διὰ τὸν βράδιον καταβρογθισμὸν αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς τὸ θέαμα τῆς ἀκρασίας. Πρὸς δὲ καὶ ἐπιθλαβὴς τὸ ἐπιτήδευμα τῷ μεταλκιδάνοντι ἢ φιλοποσία. Μὴ σπεύσης εἰς βλάβην, ὧ οὗτος οὐχ ἀρπάζεται σου τὸ ποτόν· σοὶ δέδοται, καὶ ἀναμένει σε· μὴ διαβράγῃσαι σπουδάσης, γανθὸν ἐλκύσας· πίμπλαται σου ἡ δίψα, κἂν βράδιον πίης, τὸ κόσμιον προσλαβοῦσα, κοσμίως καταμεριζομένου τοῦ ποτοῦ· οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῷ χρόνῳ, ὃ προακρίβει ἡ ἀκρασία. « Ἐν οἴνῳ δὲ, » φησὶ, « μὴ ἀνδρίζου· πολλοὺς γὰρ ἔχρειώσεν (65) ὁ οἶνος. » Μέθη δὲ μάλιστα οἱ Σκύθαι χρῶνται, Κελτοὶ τε, καὶ Ἰθῆρες, καὶ Θράκες, πολεμικὰ ζύμπαντα ταῦτα ὄντα γένη· καὶ καλὸν καὶ εὐδαίμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νονομίκασι. Ἡμεῖς δὲ, τὸ εἰρηνικὸν γένος, εἰς ἀπὸλαυσιν, οὐκ εἰς ὄβριον ἐστιώμενοι, νηφαλίους πίνομεν φιλοτησίας, ἵνα δὴ τῷ ὄντι οἰκείως τῷ ὀνόματι δευθῶσιν φιλότῆτες. Πῶς οἴεσθε πεπωκέναι τὸν Κύριον, ὀπνίκα δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐγένετο; οὕτως ἀναισχύντως ὡς ἡμεῖς; οὐχὶ ἀστείως (66), οὐχὶ κοσμίως; οὐκ ἐπιλελογισμένως; Εὖ γὰρ ἴσate, μετέλαβεν οἴνου καὶ αὐτός· καὶ γὰρ ἄνθρωπος καὶ αὐτός· καὶ εὐλόγησέν γε τὸν οἶνον, εἰπὼν· « Λάθετε (67), πίστε· τοῦτό μου (68) ἐστὶν τὸ αἷμα, » αἷμα τῆς ἀμπέλου· τὸν Λόγον, τὸν « περὶ πολλῶν ἐκχεόμενον εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν, » εὐφροσύνης ἅγιον ἀλληγορεῖ νᾶμα (69). Καὶ ὅτι μὲν σωφρονεῖν τὸν πίνοντα δεῖ, δι' ὧν ἐδίδασκε παρὰ τῆς εὐωχίας ἐδειξε

quam isti, vir optime. » Conf. *Archæologia Græcæ* lib. iv, cap. 18.

(66) *Οὐχὶ ἀστείως*. Omittit Nov.

(67) *Λάθετε*. Christus de pane loquens, enim apud Matth. xxvi, tum apud Marc. xiv, et I Cor. xi, hac voce usus est: Λάθετε, φάγετε, de vino nullibi. Verum hæc, eaque quæ sequuntur, διὰ μνήμης et minus accurate recitavit Clemens.

(68) *Τοῦτό μου*. Clementi idem est, « sanguis » Christi, et « sanguis vitis. » Adjicit præterea Christum, (εὐφροσύνης νᾶμα) « lætitia laticem, » seu vinum lætitia effectorem (ἀλληγορεῖν) « allegorice vocare » Logon, hoc est semetipsum, « qui, » hoc est ejus sanguis, « pro multis effusus est. » Quod si Clementi idem liquor sit « sanguis Christi et sanguis vitis, » vino præterea sanguinem Christi per allegoriam significante, apparet eum de sacramento Eucharistia idem sensisse, quod Tertullianus, qui « corpus Christi » exp. « figuram corporis, » Adv. Marcion. lib. v, cap. 40: « Acceptum panem, et distributum discipulis corpus illum suum fecit, « Hoc est corpus meum » dicendo, id est figura corporis mei, » etc. Ibid. lib. iii, cap. 19: « Sic enim Deus, in Evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut hinc jam cum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, » etc.

(69) *Ἀλληγορεῖ νᾶμα*. Ἀλληγορεῖν ἅμα Nov. mendose.

σαφῶς· οὐ γὰρ μεθύων ἐδίδασκεν. Ὅτι δὲ οἶνος ἦν τὸ εὐλογηθὲν, ἀπέδειξε πάλιν, πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγων· «Ὁὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης, μέχρις ἂν πῖω αὐτὸ μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς μου.» Ἀλλ' ὅτι γε οἶνος ἦν τὸ πινόμενον πρὸς τοῦ Κυρίου, πάλιν αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει, τὴν Ἰουδαίων ἐπονειδίξων σκληροκαρδίαν· «Ἦλθε γὰρ, ὡς φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος.» Τουτὶ μὲν ἡμῖν καὶ πρὸς τοὺς Ἐγκρατητὰς καλουμένους παραπεπήχθω. Αἱ δὲ γυναῖκες, τὸ εὐσχημον ἐπαναιρούμεναι δῆθεν, ὡς μὴ ταῖς πλατείαις κύλιξιν διαχέουσαι τὰ χεῖλη περιρῥαγεῖς γέωνται πλατυνομένου τοῦ στόματος στεναῖς κομιδῇ κατὰ τὸ στόμιον ἀλαθάστροις, ἀσχημῶς πίνουσαι, ἀνακλιῶσι μὲν τὰς κεφαλὰς, γυμνοῦσι δὲ τοὺς τραχήλους οὐ κοσμίως, ἑμοὶ δοκεῖν, καὶ τὸν λάρυγγα διατείνουσαι περὶ τὴν κατάποσιν βροχθίζουσιν, οἷον ἀπογυμνούμεναι τοῖς συμπόταις ἃ δύνανται· ἐρυγὰς τε ἀνδρῶδες ἐπισπώμεναι, μᾶλλον δὲ ἀνδραποδώδεις, προσεπιθρύπτονται· σπαταλιῶσαι· οὐδεὶς γὰρ φόγος οἰκαῖος ἀνδρὶ λογικῷ, ἔτι δὲ μᾶλλον γυναικί, ἢ καὶ τὸ συνειδέναι αὐτὴν ἑαυτῇ, ἣτις εἴη (70) μόνον, αἰσχύνην φέρει· «Ὅργη δὲ, ὡς φησὶ, ἡ μεγάλη, γυνὴ μέθυσος· ὡς οἶονεὶ χόλος θεοῦ, οἰνομάχλη γυνή (71). Διατί; ὅτι ἡ ἀσχημοσύνη αὐτῆς οὐ συγκαλύψει· ὡς ταχὺ γὰρ εἰς ἀταξίαν ὑποσύρεται γυνή, κἂν μόνον ἐπιδῷ τὴν προαίρεσιν εἰς ἠδονάς. Καὶ οὐχὶ ἀλαθάστροις πίνειν κεκωλύκαμεν, ἀλλὰ τὸ ἐπιτρεπέειν ἐν τούτοις μόνον πίνειν, ὡς ἀλαζονικῶν, περικόπτωμεν, τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπροσταθῶς χρῆσθαι συμβουλεύοντες, πόρρωθεν ἀνωθεν ἐλισθανούσας ἀνακόπτοντες αὐταῖς τὰς ὀρέξεις. Ἦ δ' οὖν (72) πρὸς ἐρυγὴν ἀναπλωτάζουσα τοῦ ἀέρος ἐπειξίς ἡ συχὴ παραπεμπτέα. Κατ' οὐδένα δὲ τρόπον ταῖς γυναῖξιν ἐπιτρεπέειν, παραγυμνούσας τε τοῦ σώματος καταφαίνεσθαι, μὴ σφαλεῖν ἀμφω· οἱ μὲν, ἐρεθιζόμενοι κατασχοπεῖν· αἱ δὲ, τῶν ἀνδρῶν ἐν ἑαυτὰς ἐπισπώμεναι τὰς ὕψεις. Ἀεὶ δὲ, ὡς παρόντος τοῦ Κυρίου, κοσμίως ἀναστρεπέειν ἡμῖν, μὴ πη ἄρα καὶ ἡμῖν, ὡς Κορινθίοις ὁ Ἀπόστολος χαλεπήνας εἶπη· «Συνερχομένων ὑμῶν (73) οὐκ ἔστι κεριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.» Ἐμοὶ δοκεῖ ὁ Ἀκέφαλος πρὸς τῶν μαθηματικῶν καλούμενος, ὁ πρὸ τοῦ ἀστέρος τοῦ πλανιόμενου καταριθμούμενος, συνιζηκυίας τῆς κεφαλῆς εἰς τὸ στῆθος, τοὺς ὀψοφάγους καὶ ἠδονικοὺς καὶ τοὺς ἐτοίμους εἰς μέθην αἰνίττεσθαι· καὶ γὰρ οὖν κἂν τούτῳ (74), τὸ λογιστικὸν ἴδρυται οὐκ ἐν τῇ κεφαλῇ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐντοσθιδίοις πάθειν, ἐπιθυμία τε καὶ θυμῷ δεδουλωμένον. Ὡστε, ὅτι τὸ ἐπιπῶν Ἐλπήνωρ (75) ἀστράγαλον ἐάγη καταπεσιῶν

✠ P. 187 ED. POTTER, 159 ED. PARIS. ^a Matth. xxvi, 27, 28. ^b Ib. 29. Marc. xiv, 25. ^c Matth. xi, 19. ^d Eccli. xxvi, 11.

(70) Ἦτις εἴη. Scilicet quoad muliebrem naturam.

(71) Οἶονεὶ... γυνή. Hæc Clementis verba sunt, non Siracidæ, ut hactenus existimata fuere.

(72) Ἦ δ' οὖν. Eὶ δὴ Nov. Mox, ἐναπλωτάζουσα Boil. Deim, κατ' οὐδένα τρόπον, omissa δὲ part., Nov.

(73) Ἰμῶν. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ addit Paulus. Mox, ἑμοὶ δοκεῖν pro ἑμοὶ δοκεῖ, Boil.

(74) Κἂν τούτῳ. Malim κἂν τούτοις, vel κἂν τούτων· ἢ etiam in his: ὡς vel ἢ etiam horum, ὡς nempe

Aperate? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est: nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit: «Accipite, bibite, hoc est sanguis meus, ὡς sanguis vitis: Verbum enim, quod ἢ pro multis effunditur in remissionem peccatorum^a, ὡς sanctum lætitiæ fluentum allegorice vocat. Et quod sobriū esse oportet eum qui bibit, ex eo, quod in conviviis docuit, aperte ostendit: neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset, quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis: «Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bibero ipsum vobiscum in regno Patris mei^b.» Cæterum quod vinum quidem esset, quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis duritiem exprobrans: «Venit enim, ὡς inquit, ἢ Filius hominis, et dicunt: Ecce homo vorax, et potor vini, publicanorum amicus^c.» Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos, qui dicuntur Eneratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes: capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudant, et jugulum extendentes, potum ingurgitant, quasi convivis ea, quæ possunt, denudare studeant: virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim, quod probrum affert et vituperationem, viro, qui ratione est præditus, convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. 69 ἢ Ira autem ὡς inquit, ἢ magna, est mulier ebria: ὡς tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam ἢ suam non celat turpitudinem^d.» Facile enim mulier ad inhoneste se gerendum attrahitur, modo animum suum liberum voluptatibus permiserit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus: hoc enim volumus, ut nulla ratione habita, iis, quæ se obtulerint, utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excidentes. Jam vero aeris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo permittendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur; hi quidem dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsentē Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus:

qui gule et vino dediti sint.

(75) Ἐλπήνωρ. Homerus *Odyss.* K, sub finem:

..... Πέσεν, ἐκ δὲ οἱ ἀνχὴν
Ἀστραγάλων ἐάγη....

.....Cecidit, ejus autem cervix

Ex junctura fracta est.

Eustathius in illum locum: Τὸ δὲ ἀστραγάλων, ὅ ἐστι: σπονδύλων, ἀρχὴ τοῖς μεθ' Ὀμηρον τοῦ εἰπεῖν

« Convenientibus vobis non licet dominicam coenam comedere ». Mihi videtur is qui a mathematicis dicitur Acephalus, qui ante stellam errantem enumeratur, capite in pectus compresso, significare belluones homines, et voluptuarios, et ad ebrietatem propensos. Nam in his quoque ratiocinandi facultas non in capite, sed in intestinis collocatur, iræ et cupiditati serviens. Quamobrem quemadmodum Eupenor colli vertebrae fregit, cum cecidisset per ebrietatem: ita eorum cerebrum præ ebrietate caligine offusum, ad cor et jecur, hoc est ad voluptatem et iram, majore casu decidit, quam dicunt poetæ Vulcanum cœlitus a Jove in terram fuisse dejectum. « Labor autem, vigiliæ, » inquit, « et bilis et tormentum est cum homine insatiabili ». Quocirca Noë quoque indecora vinolentia descripta est, ut ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriptisque mandatam lapsus imaginem habentes: propter quam, qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit: « Quod homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requiescet ».

✕ CAP. III.

Quod in sumptuosam vasorum suppellectilem non sit studium conferendum.

Argenteorum itaque, et aureorum, gemmeorumque poculorum irritus et inutilis est usus, ut quibus visus decipiatur tantum. Nam sive eis calidum mistum liquorem infuderis, excalectorum vasorum molesta est tractatio; sive rursus frigidum infuderis, qualitatem materia transfundit, liquorem corrumpens, et est damnosus dives potus. Valeant ergo Thericlei calices, Antigonides, canthari, labronii et lepastæ, et poculorum genera innumerabilia, psycteres præterea et trullæ. Auri enim et argenti, et privatim et publice est invidiosa, ut semel dicam, possessio, si usum excesserit; rara ad æquirendum, difficilis ad custodiendum, et non apta ad utendum. Quin etiam curiosa ac inanis cælatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ timere docet, simul ac bibas, est a nobis nostris institutis exterminanda. Sellæ autem

✕ P. 188 ED. POTTER, 160 ED. PARIS.

ὡς ὁ δαίνα καταάγει τῆς κεφαλῆς. Τὸ μὲν τοι κοινότερον, ἔαγει ἀστραγάλους, ἢ κεφαλῆν. COLLECT.

(76) Ποιητῶν παῖδες. Homerum intelligit, apud quem Vulcanus hæc de se loquitur, *Iliad.* A, vers. 589:

..... Ἀργαλέες γὰρ Ὀλύμπιος ἀντιφέρεσθαι.
Ἦδη γὰρ με καὶ ἄλλοι ἀλεξέμεναι μεμῶτα
Ῥίψε, ποδῶς τεταγῶν, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίῳ.
Ἦν δ' ἡμῶν φερέμεν, ἅμα δ' ἡελίῳ καταδύντι
κῆππεσσιν ἐν Αἴμνῳ· ὀλίγος δ' ἔτι θυμὸς
[ἐνήεν.

(77) Χολέρα. Χολέρας Eccl.

(78) Οἱ σκεπάσαντες. Scilicet Sem et Japheth, *Gen.* ix, 25, 26, 27.

(79) Τὸ ἱκανόν. Ἰκανόν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύσεται. At in *Ecclesiastico* c. xxxi, v. 22: Ὡς ἱκανόν α. π. ὀλίγον καὶ ἐ. τ. κ. α. οὐκ ἀσθμαίνει. « Quam sufficiens homini erudito exiguum, et super cubili suo non anhelat. » Aliter Latina vulgata. Sed nihil in utrovis mutandum est. Jansenius agi putat in hoc versu de victu parco et jejuno; nondum de vino. COLLECT.

(80) Ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ. Ἀργύρου καὶ χρυ-

σίου ὑπὸ μέθης, οὕτω τούτων ὁ ἐγκέφαλος, ἀνωθεν ἱλιγγιάσας ὑπὸ μέθης, ἐπὶ τὸ ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν, τούτέστιν ἐπὶ τὴν φιληθονίαν καὶ τὸν θυμὸν, καταπίπτει πτώμα μείζον· ἢ φασὶ ποιητῶν παῖδες (76), πρὸς τοῦ Διὸς τὸν Ἰφαιστον οὐρανόθεν ἐβρίθθαι χαμαί. « Πόνος δὲ ἀγρυπνίας, » φασί, « καὶ χολέρα (77), καὶ στρόφος μετ' ἀνδρὸς ἀπλήστου. » Διὰ τοῦτο τοι καὶ ἡ τοῦ Νῶε παρουσία ἀνάγραπτος γεγένηται, ἵνα ὡς ὅτι μάλιστα τὴν μέθην φυλαττώμεθα, ἐμφανῆ καὶ ἐγγραπτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ παραπτώματος ἔχοντες: οἳ ἦν οἱ σκεπάσαντες (78) τὴν ἀσημησομένην τῆς μέθης, εὐλογοῦνται παρὰ Κυρίου. Συντομώτατα τοίνυν ἐμπεριλαβοῦσα ἡ Γραφή, ἅπαντα ἐν ἐνὶ λόγῳ εἶρηξεν: « Τὸ ἱκανόν (79) ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύσεται. »

ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriptisque mandatam lapsus imaginem habentes: propter quam, qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit: « Quod homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requiescet ».

Β

ΚΕΦ. Γ.

Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδαζέμεναι.

Ἐκπωμάτων τοίνυν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ (80) πεποιημένων, λιθοκολλήτων τε ἄλλων, ἄθετος ἢ χρῆσις, ὄψεως ἀπάτη μόνον. Εἴ τε γὰρ αὐτοῖς ἐγγεῖται τις θερμοῦ κράματος, διαπυρρῶμένων τῶν σκευῶν ἐπόδυνος ἢ λήψις: εἴτε αὖ ψυχρὸν πάλιν ἐγγεῖται, μεταδίδωσι τῆς ποιότητος ἢ ὕλη, λυμαινόμενή τὸ κράμα: καὶ ἔστιν ἐπιθλαθῆς ἢ πόσις ἢ πλουσία. Ἐβρίτων τοίνυν Θηρίκλειοι (81) τινες κύλικες, καὶ Ἀντιγονίδες, κάνθαροι τε καὶ λαβρόνιοι, καὶ λεπασταί, καὶ τῶν ἐκπωμάτων εἶδη τὰ μυρία: ψυκτῆρές τε ἐπὶ τούτοις, καὶ οἰνοχόαι: χρυσοῦ τε γὰρ ἀπαξάπλως καὶ ἀργυροῦ, ἰδίᾳ τε καὶ ὁμοσίᾳ ἔστιν ἐπιθλαθὸν κτήμα, τὴν χρῆσιν ὑπερβαθῆκόσ: κτήσασθαι τε σπάνιον, καὶ τηρῆσαι δύσκολον, καὶ οὐκ ἐπιτήδειον χρῆσασθαι. Καὶ μὴν καὶ τορευτῶν (82) περίεργος ἐφ' ὑάλῳ κενοδοξία, εἰς θραύσιν διὰ πέχνης ἔτοιμοτέρα, δεδιέναι τε ἅμα καὶ πίνειν διδάσκουσα,

^a I Cor. xi, 20.

^b Eccl. xxxi, 25.

^c II id., 22.

σοῦ Nov. Dein, περιποιημένων pro πεποιημένων, Reg., Bod.

(81) Θηρίκλειοι. In marg. Reg. et Bod. aliquis hæc de poculis adnotavit: Θηρίκλειοι, ἀπὸ Θηρίκλειους τούτο ἐφευρόντος. Ἀντιγονίαι ὁμοίως. Κάνθαροι, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Λεπασταί, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Θηρίκλειον, τὸ σφαιροειδὲς τῷ πυθμένι, τὸ ἐπιχείμενον ἔχον κωνοειδὲς, ἐφ' οὗ πιεῖν ἔστιν εὐπετές. Ἀντιγονίαις, ἡ ἀνευ τοῦ σφαιροειδοῦς πυθμένους εἰς ὄξυ ἀπολήγουσα. Κάνθαρος, τὸ λεκανοειδὲς μὲν, ἀνωθεν δὲ ὁμοίως πόματι ἐπισκεπασμένον στομίῳ οὐ μέτρῳ, κατὰ μέσον ἀνεβρώγος, καὶ πρὸς ἄκρῃ τῆς περιφερείας προχόδι, ἐφ' ἧς πιεῖν ἔστιν διοιγόμενον. Λαβρόνιος, ἀσπίδοσ ἐκπωμα, ἐφ' οὗ ἔστι λάβρος ἐμφορηθῆναι τὸν πίνοντα. Λεπαστή, χυτροειδὲς ἐκπωμα, ἐπιπίδι μὲν τὸ εἰληθῆναι παρεχομένη. Ψυκτῆρ κωνοειδοῦ σχήματος κατατομή, κάτωθεν κωνίδι ἐπὶ πρίσματι κωνοειδοῦ ἐδραζομένη: ἐφ' οὗ καὶ ἐστάνα: καὶ μεταχειρισθῆναι ἔστιν αὐτῇ πρόχειρον. Conf. Athenæi *Dipnosoph.* lib. xi, per plura capita, Pollucis *Onomast.* lib. vi, cap. 16.

(82) Καὶ μὴν καὶ τορευτῶν. Καὶ μὴν καὶ τορευτῶς, Reg., Bod.

περιοριστέα τῆς εὐνομίας ἡμῶν· κλιντήρες δὲ ἀργυροῖ, καὶ λεκάνας, καὶ ὀξύθαφα, καὶ (83) πινακίσκοι, καὶ τρυθλία· πρὸς ἐπὶ τούτοις σκευὴ ἀργυρᾶ τε καὶ χρυσᾶ, τὰ μὲν εἰς διακονίαν τροφῆς, τὰ δὲ καὶ εἰς ἄλλας τινὰς, αἰσχύνονται καὶ λέγειν, χρείας, κέδρου (84) τ' εὐκεάτοιο, καὶ θύου, καὶ ἐβένου, καὶ ἐλέφαντος τρίποδες ἡσυχρήνοιο, κλίνας τε ἀργυρόποδες, καὶ ἐλεφαντοκλίμητροι· χρυσοστοκτοὶ τε καὶ χελώνης πεποικιλμένοι (85) κοίτης κλισιάδες· στρωμνὰί τε ἀλουργαῖς καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίστων, ἀπειροκάλου τροφῆς τεκμήρια, φθόνου καὶ βλακείας ἐπίβουλα πλεονεκτήματα, παραπεμπτέα ἅπαντα· οὐδ' ἦντινοῦν ἀξιόλογον ἔχοντα σπουδῆν. « Ὁ γὰρ καιρὸς συνασταλμένος ἐστίν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τοῦτο ὑπολείπεται, μὴ γελοῖως σχηματισθῆναι καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὁρῶνται τινες, ἐξωθεν κεχρισμένοι καταπληκτικῶς εἰς σεμνότητα, τὰ ἔνδον ἀθλοῖ. Τοῦτο δὲ διασαφῶν ἀκριθέστερον, ἐπιγὰγεν· « Λοιπὸν ἐστίν ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ᾧσιν (86)· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. » Εἰ δὲ ἐπὶ (87) γάμου ταῦτα, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ Θεὸς, « Πληθύνεσθε· » πῶς οἴεσθε τὴν ἀπειροκαλίαν μὴ ἐξ αὐθεντείας Κυριακῆς ἐξοριστέαν; διὰ τοῦτο καὶ, « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, » λέγει ὁ Κύριος, « καὶ πτωχοῖς δός, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Ἐποῦ τῷ Θεῷ, γυμνὸς ἀλαζονείας, γυμνὸς ἐπικήρου πομπῆς· τὸ σὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀναφαίρετον μόνον, τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, τὴν εἰς τὸν παθόντα ὁμολογίαν, τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν κεκτημένος, κτήμα τιμαλφέστατον (88). Ἐγὼ δὲ (89) καὶ Πλάτων

⊕ P. 159 ED. POT., 161 ED. PAR. * I Cor. vii, 29, 50.

(85) *Kal. Abest a Nov.*

(84) *Κέδρου.* Ex Homeri *Odys.* E, vers. 69, quo Ulysses de domo Calypsus dicit :

..... Τηλέθ' δ' ἔδμη
Κέδρου τ' εὐκεάτοιο, θύου ἀνὰ νῆσον ἐδώδει
Δαιομένων.....

..... *Procul autem odor
Cedri fissilis, thurisque per insulam redolebat
Ardentium.....*

(85) *Χελώνης πεποικιλμένοι.* Legendum videtur χελώνης πεποικιλμένοι, ut *Pædag.* c. 41. Vel χελώνη, aut χελώναις πεποικιλμένοι. Vulgata certe lectio structuram habet duriores. SYLBERG.

(86) *ᾧσιν.* Quædam hic omittit Clemens. Quæ sequuntur ex Evangelio, διὰ μνήμης recitat.

(87) *Εἰ δὲ ἐπ.* Sic apud Tertullianum *De cultu feminarum* cap. 9 : « Non enim utemur nostris? quis autem prohibet uti? Secundum Apostolum tamen, qui nos uti monet mundo isto, quasi non

A argenteæ, pelves et acetabula, scutellæ et catini, et præterea vasa aurea et argentea, nonnulla quidem ad ciborum ministerium, alia vero ad alios usus, quos me pudet dicere, ex sectili cedro, thyo eboreque, et ebore instructi tripodes, lectique argenti pedes et ex ebore compacti, auroque interspersæ et testudine variatæ cubilis valvæ, et stragulæ vestes purpureæ, et aliorum colorum paratu difficilium, insolentium deliciarum argumenta, invidiæ mollisque ignaviæ insidiosa commoda, sunt omnia amandan' a, ut quæ nihil habeant propter quod sit jure in eis multum studii ponendum : « Tempus enim contractum est, » ut dicit Apostolus. Hoc ergo restat, ne habitum quempiam præ nobis ridicule feramus : quemadmodum in pompis videntur nonnulli extrinsecus ita uncti et obliti ad gravitatem, ut stuporem et admirationem incutiant, intus autem sunt plane miseri. Hoc itaque explicans accuratius, subjunxit : « Reliquum est, ut et qui habent uxores sint tanquam non habentes, et qui emunt, tanquam non possidentes ». Quod si hæc dixit de conjugio, de quo dixit Deus : « Multiplicemini », quomodo putatis insolentiam non esse ex auctoritate Domini exterminandam? Quocirca dicit etiam Dominus : « Vende quæ habes, et da pauperibus, et huc me sequere ». Sequere Deum nudus ab arrogantia, nudus a pompa momentanea, quod tuum est, quod bonum est, quod auferri non potest, in Deum fidem, in passum confessionem, beneficentiam in homines possidens : quæ quidem est possessio pretiosissima. Ego autem laudo etiam Platonem, qui lege lata aperte decernit, quod neque, ut opes aureas et argenteas habeas, laborare oportet, neque vas inutile, quod non cum usu necessario moderatum quoque sit, ut sit idem ad multa accommodatum : multiplex autem et varia possessio tollatur. Pulcherrime itaque alicubi 70 dicit divina Scriptura ad eos, qui sunt sui amantes et arrogantes, verba dirigens : « Ubi sunt, qui gentibus imperabant, et qui dominabantur feris, quæ sunt super terram? qui in cæli avibus illudebant; qui argenti et auri thesauros congregabant, in quibus homines habe-

b Gen. i, 28. c Matth. xix, 21; Marc. x, 21; Luc. xviii, 22.

abutamur. Præterit enim habitus hujus mundi. Si ergo uxores quoque ipsas sic habendas demonstrat, tanquam non habeantur, propter angustias temporum, quid de vanis his instrumentis earum? COLLECT.

(88) *Κτήμα τιμαλφέστατον.* Phrasis poetica. Lycophron *Cassandra* vers. 564 :

Ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διὸς,
Ἄνακτι πάπῳ κτήμα τιμαλφέστατον.
*E cælo delapsa, Jovisque solio,
Avo regi res pretiosissima.*

(89) *Ἐγὼ δέ.* Clarius videtur ferri lex ista lib. v *De legibus* : Νόμος ἐπεταὶ πᾶσι τούτοις μηδ' ἐξεῖναι χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον κεκτηθῆναι μηδὲνα μηδὲν ἰδιώτη. « Ne cui privato aurum argentumve possidere fas estio. » COLLECT.

(90) *Οἱ τό.* Καὶ τό, Baruch. Mox, ἐπεπείθυσαν, Ibid. et Nov. Dein, ὅτι οἱ τὸ ἀργύριον, Baruch. Dein, καὶ οὐκ ἐστιν ἐξ Ibid.

bant fiduciam, et non est finis acquisitionis eorum? A qui aurum et argentum fabricabantur, et erant solliciti? Non est inventio operum eorum: evanuerunt, et ad inferos descenderunt. » Hæc est merces arrogantis superbie. Si nobis enim agrum colentibus, ligone et aratro opus est, ligonem autem argenteum falcemque auream nemo fabricari solet, et materia, quæ apta sit ad opus faciendum, non quæ sit dives, in agricultura utimur: quid vetat, quominus in vasis quoque domesticis idem sentiant, qui quod est simile considerant? quorum modus sit usus, non sumptus magnificentia. Quid enim, dic quæso, qui in mensa ponitur gladiolus, si clavos non habuerit argenteos, vel non fuerit factus ex ebore capulus, non scindit? An ad carnem dividendam Indicium ferrum nobis fabricandum est, auxilium veluti quoddam contra hostem evocantibus? Quid vero si fuerit pelvis fictilis, an ablutarum manuum sordes non excipiet? et vas fictile, quo pedes lavantes, pedum sordes? Ergone etiam ✠ indigne feret mensa, quæ est pedibus eburneis instructa, si panem unius oboli portaverit? neque vero lumen lucernæ ministrabit, quod sit figuli opus, non aurificis? Ego autem dico, vel humile grabatum nihilo deteriore præbere accubitum, quam lectum eburneum. Cum autem ad substernendum sit satis pellim, adeo ut purpureis aut puniceis non sit opus, propter primarum, quæ exitium attulerunt, deliciarum stultitiam, nihilo secius condemnare frugalitatem, quis tantus error et vana pulchri persuasio? Videte: Christus in vili catino cibum sumpsit, et fecit discipulos super herbam accumbere, et pedes eorum lavit, linteo accinctus, a fastu alie-

✠ P. 190 ED. POTTER, 162 ED. PARIS.

(91) *Ἦν ἔργων*. Repositum e Pal. ms. pro vulg. *τῶν λόγων*. — SYLBERG. Consentiant Nov., Reg., Bod.

(92) *Εὖ γάρ τοι*. Tertullianus *De habitu muliebri* c. 5: « Quod de qualitate usus gloria est auro, et argento, at quin magis ferro et æri, quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures, et necessarie exhibeant rebus humanis, et nihilominus auri et argenti de sua vice accommodent justioribus causis. Nullus videns aurum demersit in terram, nullus clavos aurum intinat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro et æri innixas. » COLLECT.

(93) *Δικέλλης*. *Διακενῆς* Nov.

(94) *Ὁὐ πλουσίως*. *Ὁὐ πλησίως* Nov. Scribâ possit *ὁ πλουσίως*, ut respondeat τῷ εὐεργῷ.

(95) *Πορφυρίδων ἢ φοινικ.* Pal. ms. transpositis vocabulis, *φοινικίδων ἢ πορφυρίδων*. SYLBERG. Consentiant Reg. et Bod.

(96) *Κατέγνωσθαι*. Η. κατέγνωσσαι, indicat. modo, signif. activa. SYLBERG. — Perperam, nam κατέγνωσθαι referri debet ad φημί superius positum. Sensus est: « Cum autem pelvis ad substernendum abunde sufficiat, adeo ut nec purpureis, nec puniceis opus sit, tamen eam per deliciarum, a quibus mali origo est, vesaniam præ vilitate » dico « condemnari. Quis demum sit hic tantus error, quæ pulchritudinis opinio, videte. »

(97) *Τρυβλίω*. Prisci illi Græci et Latini vasis fictilibus ac ligneis domi utebantur, cum autem alia pretii majoris publice non possiderent, ea demum in sacrificiis adhibere cogebantur. Tametsi vero tractu temporis ubi gentium opes in immen-

τακταίνοντες, καὶ περιμυῶντες, οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων (91) αὐτῶν. ἤφανίσθησαν, καὶ εἰς ἄδου κατέβησαν. « Οὗτος τῆς ἀπειροκαλίας ὁ μισθός. Εὖ γάρ τοι (92) γεωργῶσιν ἡμῖν, δικέλλης (93) ἐστὶ χρεῖα, καὶ ἀρότρου· μακέλλην δ' οὐκ ἔν τις ἀργυράν, οὐδὲ ἄμην χρυσὴν χαλκεύει, τῷ δὲ εὐεργῷ τῆς ὕλης, οὐ πλουσίως (94) εἰς γεηπονίαν συγχρόμεθα· τί κωλύει καὶ περὶ τὰ σκεύη τὰ ἐνοικίδια τὴν αὐτὴν ἔχων διάνοιαν τοὺς τοῦ ὁμοίου θεωρητικούς; ὧν μέτρον ἢ χρεῖα, μὴ ἢ πολυτέλεια γινέσθω. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸ μαχαίριον τὸ ἐπιτραπέζιον, ἢν μὴ ἀργυρόβλητον ἢ, ἢ ἐξ ἐλέφαντος παποιημένον τὴν λαβήν, οὐ τέμνει; ἢ ἐπὶ τὴν μοῖραν τοῦ κρέως Ἰνδικὸν σιδήρον χαλκευτέον, καθάπερ συμμαχικόν τι παρακαλοῦντας; Τί δέ; εἰ κεραμοῦν εἶη τὸ χειρὶθιον, οὐδέξεται τὴ ἀπόνημα τῆς χειρὸς; οὐδὲ ὁ ποδονιπτῆρ τὸ ἀπόνημα τοῦ ποδός; Ἀναξιοπαλήσει δὲ ἄρα καὶ ἡ τράπεζα ἢ ἐξ ἐλέφαντος τοὺς πόδας ἐσκευασμένη, ἄσολιασθον βασταζούσα; οὐδὲ μὴν ὁ λόγχος διακνήσει τὸ φῶς, ὅτι κεραμένιος, οὐ χρυσοχόου ἔργον ἔστιν; Ἐπὶ δὲ φημι καὶ τοὺς σκίμποδας οὐδὲν κακίω παρεχομένους κατάκλιτον, τῆς ἐλεφαντίνης κλίνης. Τῆς δὲ σισύρας ἱκανωτάτης οὐσης ὑπεστρωῶσθαι, ὥστε μὴ δεῖσθαι πορφυρίδων ἢ φοινικίδων (95), κατεγνώσθαι (96) ὁμοίως τῆς εὐτελείας δι' ἀβελτερίαν ἀρχαϊκῶν τρυφῆς· τίς ἢ ποσαύτη πλάνη, τίς ἢ δοξοκαλία; Ὅρατε· ὁ Κύριος τρυβλίω (97) ἐπόψατο (98) εὐτελεῖ, καὶ κατέκλιτο τοὺς μαθητάς ἐπὶ τῆς πίνας χαμαί· καὶ τοὺς πόδας ἐνιπτεν αὐτῶν σαβάνω (99) περιζωσάμενος ὁ ἄτυφος Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων (1)· οὐκ ἀργυροῦν δὲ ποδονιπτῆρα περιφέρων (2) ἀπ' οὐρανοῦ· καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἤπει πειθὴν σκεύει κεραμεῖον τοῦ φρέατος ἀνιμῶσαν, οὐκ ἐπιζητῶν τὸ βασιλικὸν χρυ-

a Baruch. iii, 16, 17, 18, 19.

sum crescerent, ea tamen vasa, quibus antiquitas necessario sacra faciebat in solemnibus ceremoniis plerumque remanserunt. Plinius lib. xxxv, cap. 12. Cicero *De legibus* II: Ad divos caste advenito, pietatem adhibento, opes amovento. Deinde locum hunc de vili catino subjungit Brodæus lib. iv *Miscellan.*, cap. 19; idem Chrysostomus hom. 51 in Matthæum. COLLECT.

(98) *Ἐπόψατο*. Rectius ἐπιόψατο. SYLBERG. — In marg. Reg. et Bod. aliquis hæc adnotavit: Ἐπόψατο, ἀντὶ τοῦ εἰς ὄψον ἐχρήσατο.

(99) *Σαβάνω*. Hermas *Pastor*. lib. iii, simil. viii c. 4: « Succinge te sabano, et ministra mihi. Succinxi me sabano mundo, quod factum erat ex sacco. » Ubi Cotelerius hæc adnotavit: « Sabanus, » usitata vox Græcis, apud quos, teste Isidoro lib. xix, cap. 26, nata est; indeque Latinis, ac Hebræorum Rabbiniis. Exponitur autem « linteum, » seu « linteamen, » in Glossis, in antiquo Scholiaste Juvenalis ad Sat. xiv, 22, et in Victore Vitensi lib. v *De persecutione Africana*. Clemens Alexandrinus *Pædagog.* II, utens testimonio Joannis, xii, 4, ubi Dominus præcingit se linteo, pro λευτίω habet σαβάνω. Unde in Lexico Græco-Latino veteri: *Σάβανω*, « Sabanum, linteum: » et perperam faciunt, qui « linteum substituunt. »

(1) *Ὁ ἄτυφος Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων*. Insigne testimonium contra Arianos, nam ὁ Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων, quibus titulis Christum ornât, apud veteres semper est supremus Deus.

(2) *Περιφέρων*. Φέρον Nov.

σίον· σθενύουσι δὲ τὸ εὐχόμενος διδάσκων· Ἀ σκοπὸν γὰρ τὴν χρδαίαν ἐτίθετο, οὐ τὴν ἀπειραγαθίαν. Ἡσθίεν δὲ καὶ ἔπινεν παρὰ τὰς εὐωχίας, οὐ γῆς ἐξορύττων μέταλλα, οὐδὲ ἀργύρου (5), καὶ χρυσοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἰοῦ, προσόζουσι σκευαρίους χρώμενος· οἶον ἀναπνεῖ τῆς τετυφωμένης ὕλης ὁ ἰός. Καθόλου γὰρ, καὶ τὰς τροφὰς, καὶ τὰς ἐσθῆτας, καὶ τὰ σκεύη, καὶ τὰλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον συλλέθουσαν λέγω, ἀκόλουθον εἶναι ταῖς ἐνστάσεσιν τοῦ Χριστιανοῦ (4) δεῖ, κατὰ τὸ πρόσφορον οἰκιοῦμενον τῷ προσώπῳ, τῇ ἡλικίᾳ, τῇ ἐπιτηδεύσει, τῷ καιρῷ. Ἐνός γὰρ ὄντας θεράποντας Θεοῦ (5), χρῆ καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ἐπιπλα, ἐνός ἐπιδείκνυσθαι σύμβολα βίου καλοῦ, καὶ τὸν καθ' ἓνα τῶν ἀνθρώπων ἀδιακρίτω πίστει, τῇ μονοπροσώπῳ ταύτῃ ἐνστάσει, τὰ ἐξῆς ἀκόλουθα καὶ σύμφωνα τῇ διαθέσει· τῇ μὲν φαίνεσθαι ποιοῦντα. Ἄ δὲ καὶ κτόμεθα μὴ χαλεπῶς, καὶ χρώμενοι εὐχόμενος, ἐπαινοῦμεν, φυλάττομεν βραδίως, καὶ κοινωνοῦμεν εὐχόμενος αὐτῶν· ἀμείνω δὲ τὰ χρήσιμα· βελτίω δὲ δήπουθεν τὰ εὐτελέστερα τῶν πλουσίων. Τὸ δὲ ὅλον ὁ πλοῦτος οὐκ ὀρθῶς κυβερνώμενος, ἀκρόπολις ἐστὶ κακίας· περὶ δὲ ὀφθαλμιῶντες οἱ πολλοὶ, οὐκ ἄν ποτε εἰς τὴν βασιλείαν (6) παρεσέλθοιεν τῶν οὐρανῶν· νοσοῦντες μὲν περὶ (7) τὰ κοσμικὰ, ὑπερηφάνως δὲ ζῶντες διὰ τὰς τροφὰς. Χρῆ δὲ προσιληφέναι τοὺς περὶ σωτηρίᾳ σπεύδοντας, ὡς ἄρα χρήσεως μὲν ἔνεκεν ἢ πᾶσα ἡμῖν (8) κτήσις· αὐταρκείας δὲ χάριν ἢ κτήσις (9), ἦν καὶ ἐξ ὀλίγων ἂν τις περιποιήσαιτο. Μάταιοι γὰρ οἱ δι' ἀπληστίαν ἐπ' αὐτοῖς χαίροντες κειμηλίους· « Ὁ δὲ συνάγων τοὺς μισθοὺς, ἰ φησὶ, « συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετυφωμένον. » Οὗτος (10) ἐστὶν ὁ συνάγων καὶ ἀποκλείων τὸν σπόρον, καὶ ἐλαττούμενος, ὁ μηδὲν μεταδιδούς. Χλευῆ δὲ καὶ γέλως πλατὺς, οὐροδόχας ἀργυρᾶς καὶ ἀμίδας ὑελᾶς ἐπιφέρεισθαι τοὺς ἄνδρας, καθάπερ ἐπάγονται τοὺς συμβούλους τοὺς ἑαυτῶν· καὶ τὰς πλουτούσας ταύτας ἀλόγως (11) γυναῖκας χρυσοῦ ποιεῖσθαι τῶν ἐκκρίσεων τὰ ἐκδοχέα, ὡς μηδὲ ἀποτρίψασθαι ἐξὸν ταῖς πλουσίαις, μὴ τετυφωμένως. Ἡυξάμην δ' ἂν αὐτοῖς παρ' ὅλον τὸν βίον σκυθάλων ἀξιὸν κρίνεσθαι τὸ χρυσίον. Νυνὶ δὲ ἡ ἀκρόπολις τῆς κακίας (12), ἡ φιλαργυρία εὔρηται, ἦν ὁ

⌘P. 191 ED. POTTER. ^a Agg. 1, 6.

(5) Οὐδὲ ἀργ. Sic distingue: Οὐδὲ ἀργύρου· καὶ χρυσοῦ, τουτέστιν ἰοῦ προσόζουσι, σκευαρίους χρ. « Nec argenteis et aureis. hoc est rubiginem olentibus, vasculis utens. »

(4) Τοῦ Χριστιανοῦ. Congruentius τὸν Χριστιανόν, accusativo casu. SYLBERG.— Nisi potius id, vel aliud ejusmodi substantivum, quocum vox ἀκόλουθον cohæreat, subintelligendum sit. Nam hujus periochæ sensus sic se habet: « Nam in summa, et quoad cibos, et quoad vestes, et quoad vasa, et, ut verbo omnia complectar, quoad reliqua, quæ in domo sunt, omnia, Christiani hominis instituto conformem esse oportet, prout convenit personæ, ætati, studio ac tempori accommodatum. »

(5) Θεοῦ. Χριστοῦ Pal. ms. SYLBERG.

(6) Βασιλείαν. Respicit Christi dictum in divitem, Matth. XIX, 23, 24.

(7) Περὶ. Hanc particulam inserui e Pal. ms. SYLBERG.— Consentiant Nov., Reg., Bod.

(8) Ἡμῖν. Ἡμῶν Nov.

nus Deus et Dominus omnium, sanc non argenteum lavacrum e cælo deferens: et a Samaritana potum petiit, quæ aquam vase fictili hauriebat e puteo, aurum regale non requirens, sitim autem docens facile restinguere. Scopum enim constitutebat usum, non inutilem magnificentiam. In conviviiis autem comedebat et bibebat, non e terra metalla effodiens, neque auri et argenti, hoc est rubiginem redolentibus vasculis utens: quodammodo enim spirat e superbiente materia rubigo. In summa enim et alimenta, et vestes, vasa et supellectilem, et quæcumque in domo sunt, atque ipsam, ut semel dicam, vitam, oportet esse consentaneam rectæ Christiani hominis institutioni, prout conducibile fuerit, accommodatam personæ, ætati, studio ac tempori. Cum enim simus unius Dei ministri, oportet et possessiones, et quæ est in eis supellectilem, unius honestæ vitæ signa ostendere, et unumquemque hominem certa fide, huic uniformi institutioni ea, quæ consequuntur, consentanea, et huic uni proposito convenientia videri facere. Quæ autem non difficulter acquirimus, ea, dum eis facile utimur, laudamus, et facile custodimus, et facile communicamus: meliora ⌘ autem sunt, quæ utilia. Quæ sunt utique viliora, ea sunt etiam meliora divitibus. In summa, divitiæ, quæ non recte administrantur, sunt arx vitii ac sceleris: quibus multi oculos adjicientes, cælorum regnum nunquam ingredi poterunt; rerum quidem mundanarum desiderio ægri, arroganter autem præ deliciis viventes. Oportet autem eos qui contendunt ad salutem, hoc animo antea præcepisse, quod usus quidem causa nobis sit universa possessio; sufficientiæ autem gratia possessio, quam etiam ex paucis quispiam paraverit. Vani enim sunt, qui præ insatiabilitate delectantur possessionibus, quas tantum servant, ac recondant. « Qui autem cogit, » inquit, « mercedes, coegit in nodum perforatum ^a. » Is autem est, qui cogit sementem, et excludit, et detrimento afficitur, qui nulli impertitur. Res est autem plane ridicula, et digna maxime quæ ludibrio habeatur, quod viri argentea urinæ rece-

(9) Ἡ κτήσις. Scribendum ἢ χρῆσις. Sensus enim est, « possessionem omnem esse gratia usus, usum autem gratia » τῆς αὐταρκείας, « quam ex paucis quisquam conciliare poterit. »

(10) Οὗτος. Sensus est: « Hic est, qui frumentum colligit, et horreo suo claudit, et tamen pauperior fit, qui scilicet nemini impertit. » Respicit Prov. XI, 24, 26: Εἰσὶν, οἳ, τὰ ἴδια σπείροντες, πλείονα ποιῶσιν: εἰσὶ δὲ καὶ οἳ, συνάγοντες, ἐλαττοῦνται. Ὁ συνέγων σῖτον ὑπολείπειτο αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν μεταδιδόντος.

(11) Ἀλόγως. Ἀλόγως legit interpretes.

(12) Ἡ ἀκρόπολις τῆς κακίας. Alludere videtur ad sententiam Bionis sophistæ apud Stobæum tit. 40, qui τὴν φιλαργυρίαν μητρόπολιν ἔλεγε πάσης κακίας εἶναι, « Avaritiam dicebat esse omnis impobitatis metropolim. » Phœcyclides:

Ἡ φιλαργυριστὴν μήτηρ κακότητος ἀπάσης.

ptacula, et vitreas matulas inferant, quemadmodum suos introducunt consiliarios: et hæc, quæ sine ratione sunt, divites mulieres, ex auro excrementorum faciant receptacula, ut ne egerere quidem eis liceat absque superbia. Vellem quidem eos per totam vitam aurum stercora existimare. Nunc autem arx vitii inventa est pecuniæ cupiditas, quam Apostolus dicit esse « radicem omnium malorum: quam quidam appetentes, a fide aberrarunt, et seipsos confixerunt multis doloribus ». Veræ autem divitiæ sunt, paupertas cupiditatum: et vera animi magnitudo est, non propter divitias magnos spiritus sumere, sed eas despiciere. De suppellectile autem et eis studium suum ponere æquum est, quæ volenti licet vel e foro emere. Sapientia autem emi non potest terreno numismate; nec in foro, sed in cælo immortalis, regali aureo.

✠ CAP. IV.

Quomodo in conviviis se recreare oporteat.

A convivio autem rationali absit comessatio: quin etiam inanes vigilæ, quæ de petulantia sibi placent. Est enim hæc comessatio, tibia inebrians, extemporalis amatorii pontis impotentia catena. **¶** Amor autem, et ebrietas, et quæ ratione carent affectiones, a nostro choro præcul amandentur. Una autem cum petulantia in comensatione versatur ridicula cantilena: in potu vero vigilæ ebrietatem accersunt, et excitant libidinem, et sunt ad turpia facienda audaces. Sin autem in tibiis, et psalteriis, choris et saltationibus, et plausibus Ægyptiorum, et dissolutis ejusmodi otis studiose versentur, valde immodesti, et a bona disciplina alieni evaserint, utpote quos cymbala et tympana circumsonent, et fraudis instrumenta circumstrepant: plane enim, ut mihi videtur, ejusmodi convivium est ebrietatis theatrum. « Cum enim tenebrarum opera exuerimus, induere arma lucis » vult Apostolus, « ut in die decore ambulantes, non in comensationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in impudiciis versantes ». Fistula itaque tribuatur pastoribus: tibia autem superstitionis hominibus, qui ad cultum idolorum contendunt. Revera enim hæc instrumenta sunt a sobrio convivio amandanda, quæ magis bestiis quam hominibus conveniunt, et iis hominibus, qui a ratione sunt alieniores. Cervas enim fistulis demulceri accepimus, et in laqueos inter venandum cantu duci a venatoribus. ✠ Equis autem coeantibus,

✠ P. 192-195 ED. POTTER, 165-164 ED. PARIS.

(15) Ἀπάντων. Πάντων apud Paulum. Mox, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως. COLLECT.

(14) Ἀπέστω. Ἀντὶ τοῦ ἐξιστασθῶ, ἀναχωρεῖτω. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(15) Ὁ μὲν . . . ὁ κῶμος. Hoc est, « Hæc enim comessatio est tibia inebrians, oberratio ratis amatorie, nempe mæroris. » Sed pro ἄλλος, quod prior editiones exhibent, vel ἄλλος, quod posteriores, ἄλλοις, « catena, » cum Herveto interpreti, tum etiam, teste Sylburgio, A. et H. placuit.

(16) Καί. Abest a Nov. Mox, παρωδία pro παρωδία idem exhibet.

(17) Παρωδία. Hervetus interpretes dativo casu

Ἀπόστολος «ρίζαν ἀπάντων (15) εἶναι τῶν κακῶν» φησὶν· «ἤς τινες ὀρεγόμενοι, ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύνας πολλαῖς.» Πλούτος δὲ ἄριστος ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν πένια· καὶ ἢ μεγαλοφροσύνη ἢ ἀληθῆς οὐ τὸ ἐπὶ πλούτῳ μεγαλοφρονεῖν, τούτου δὲ καταφρονεῖν. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς σκεύεσι μεγαλαυχεῖν αἰσχρὸν κομιδῆ· οὐ γὰρ σπουδάζειν ἐστὶ περὶ τούτων πᾶν δίκαιον, ἢ καὶ ἐξ ἀγορᾶς τῷ βουλομένῳ ἐξεστὶν ὀνήσασθαι. Σοφία δὲ οὐκ ὀνήτη νομίσματι γῆνῳ, οὐδ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πιπράσκεται· καὶ πιπράσκεται νομίσματι δικαίῳ, τῷ λόγῳ τῷ ἀφθάρτῳ, τῷ βασιλικῷ χρυσίῳ. vasis se jactare est perquam turpe: non enim in venditur: et justo nummo venditur, nempe Logo

B

ΚΕΦ. Δ'.

Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἐστιώσεις ἀνίστασθαι.

Ἀπέστω (14) δὲ ἡμῖν τῆς λογικῆς εὐωχίας ὁ κῶμος· ἀλλὰ καὶ αἱ παννουχίδες αἱ μάταιαι, ἐπὶ παρωνία κομιῶσαι· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικὸς αὐλῆς ἄλλος ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀδημονίας, ὁ κῶμος (15)· ἔρως δὲ, καὶ μέθη, καὶ (16) τὰ ἀλόγιστα πάθη, μακρὰν ἀπόκλιται τοῦ ἡμεδαποῦ χοροῦ. Σύγκωμος δὲ παρωδία τίς ἐστὶ παρωνία (17)· ἢ παννουχίς δὲ ἐπὶ πότῳ μέθης ἐκκλητικὴ καὶ συνουσίας ἐρεθιστικὴ· τόλμα αἰσχροποιός. Εἰ δὲ ἐν αὐλοῖς καὶ ψαλτηρίοις, καὶ χοροῖς, καὶ ὀρχήμασι, καὶ κρότοις Αἰγυπτίων, καὶ τοιαύταις βραθυμίαις ἄλλοι (18) ἀτάκτοις, καὶ ἀπρεπεῖς καὶ ἀπαίδευτοι κομιδῆ γίγνονται ἂν, κυμβάλοις καὶ (19) τυμπάνοις ἐξηχούμενοι, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης (20) ὄργανοις περιψοφούμενοι· ἀτεχνῶς γὰρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, θέατρον μέθης τὸ τοιοῦτον γίνεται συμπόσιον. « Ἀποθεμένους γὰρ ἡμᾶς τὰ ἔργα τοῦ σκότους, ἐνδύσασθαι τὰ ὄπλα τοῦ φωτός » ἀξιοὶ ὁ Ἀπόστολος, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντας, μὴ κῶμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις » σχολάζοντας. Σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω· αὐλῆς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσι. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀποπεμπέα τὰ ὄργανα ταῦτα νηφαλίου συμπόσιου, θηρίοις μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις κατάλληλα, καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀλογωτέροις. Τὰς μὲν γὰρ ἐλάφους ταῖς σύριγξι κηλεῖσθαι παρειλήφαμεν, καὶ ἐπὶ τὰς πιδάγρας, πρὸς τῶν κυνηγῶν θηρευομένας, ἀγεσθαι τῷ μέλει· ταῖς δὲ ἵπποις μιγνυμένας, οἷον ὀρέματιος, ἐπαυλεῖ-

« I Tim. vi, 10. » Rom. xiii, 12, 15.

legit παρωνία, « cum petulantia in convivio. » SYLBURG.

(18) Ἄλλοι. Ἀντὶ τοῦ ἐνευκαιρεῖ, ἐμμέριμνός ἐστι, διὰ φροντίδος ἔχει, ἐνασχολεῖται. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(19) Ἀπρεπεῖς . . . κυμβάλοις καί. Hæc e Nov. exciderunt propter καὶ repetitum.

(20) Τῆς ἀπάτης. Hoc est, idololatriæ, quam ἀπάτην vocare solet. Etenim cymbala, tympana, et reliqua ejusmodi instrumenta in Bacchi aliorumque deorum festis adhiberi solebant: unde paulo post αὐλῶν tribῆναι jubet τοῖς δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσι.

σει (21) νόμος αὐληδίας· ἰππόθορον τοῦτον κεκλήχασιν οἱ μουσικοὶ (22). Πᾶσαν δὲ ἀπαξιαπλῶς (25) ἀνελεύθερον ἔψιν τε καὶ ἀκοήν, καὶ συνελόντι φάναι, αἰσθησιν ἀκρασίας αἰσχρᾶν, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀναίσθησίαν, ἐκκοπέον εὖ μάλα, τὴν ἐν ὄμμασι καὶ ἐν ὠσὶ γαργαλιζούσαν καὶ ἀποθηλύνουσαν ἡδονὴν εὐλαβουμένους· μελῶν γὰρ τοι κατεαγῶτων, βυθμῶν γοερῶν τῆς μουσικῆς τῆς Καρικῆς (24), αἱ ποικίλαι φαρμακεῖαι διαφθείρουσι τοὺς τρόπους, ἀκολάστῳ καὶ κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι (25) τοῦ κόμου τούτου. Τὴν λειτουργίαν δὲ τὴν θεϊκὴν διαχωρίζων (26), ψάλλει τὸ Πνεῦμα· « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος· » καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος (27) ἀναστήσει τοὺς νεκρούς. « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ· » ὅτι ἡ γλῶττα τὸ ψαλτήριον Κυρίου· « Καὶ ἐν κιθάρᾳ αἰνεῖτε αὐτόν· » κιθάρα νοεῖσθω τὸ στόμα, οἷον ἐπὶ κτῆρι κρουόμενον τῷ Πνεύματι. « Ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ αἰνεῖτε αὐτόν· » τὴν Ἐκκλησίαν λέγει τὴν μελετήσασαν τῆς σαρκὸς (28) τὴν ἀνάστασιν ἐν ἤχοῦντι τῷ δέρματι. « Ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ αἰνεῖτε αὐτόν· » ὄργανον (29) τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέτερον, καὶ χορδὰς τὰ νεῦρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἐναρμόνιον εἴληψε τὴν τάσιν· καὶ κρουόμενον (30) τῷ Πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδίδωσι τοὺς ἀνθρωπίνους. « Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν κυμβάλοις (31) ἀλαλαγμοῦ· » κύμβαλον τοῦ στόματος τὴν γλῶτταν λέγει, ἣ τοῖς κρουόμενοις ἐπιχειρεῖ χεῖρασι· διὰ τοῦτο ἐπεφώνησεν τῇ ἀνθρώποισι· « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον· » ὅτι πᾶσαν, ἣν ἐποίησεν, ἐπεσκέψατο πνοήν. Εἰρηγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄργανον ὁ ἄνθρωπος ἐστίν. Τὰ δ' ἄλλα, ἣν πολυπραγμονῆ τις, ὄργανα εὐρήσει πολεμικά, εἰς τὰς ἐπιθυμίας ἐκφλέγοντα, ἢ τοὺς ἔρωτας

✠ P. 195 ED. POTTER. * Psal. cl., 3, 4, 5.

(21) *Ἐπιουλεῖται*. Excerpta ms. ὑπαυλεῖται· et mox, τοῦτο κεκλήχασιν neutro genere. SYLBERG. — Τοῦτο exhibent etiam Bod., Reg.

(22) *Μουσικοὶ*. Musica delectari cervos, et tibiis, et cantionibus, quæ equabus accinantur dum ineuntur, meminit Plutarchus libro vii *Symposiac.*, capite 5, et in *Præceptis nuptialibus*. Muretus ex Gothicarum rerum scriptoribus narrat ursos ita delectari tibiarum sono, ut cum in pastores impetum facturi sunt, sæpe ab eis cantu mulceantur, libro xii *Var. lection.*, cap. 15. Olaus Magnus libro xviii, cap. 51, *De gentibus Septentr.* Quin et Ælianus lib. ii *De animalibus*, cap. 28, Pythocharem tradit tibiicinem concitato vehementi tibiæ sono luporum impetum cohibuisse. COLLECT.

(25) *Ἀπαξιαπλῶς*. Ἀκρασίαν Nov. Mox, pro αἰσθησιν ἀκρασίας αἰσχρᾶν, idem exhibet αἰσθησιν αἰσχρᾶν ἀναίσθησίας.

(24) *Καρικῆς*. Carum musica flebilibus modis constabat. Pollux lib. x, c. 10 : Λέγεται δὲ καὶ Φρύγας εὐρεῖν αὐτὸν θρηνητικόν, ᾧ κεχρησθαι τοὺς Κάρας παρ' ἐκείνων λαβόντας· θρηνώδες γὰρ τὸ αὐλημα τὸ Καρικόν. « Fertur enim Phrygas tibiā lugubrem invenisse, qua ab illis accepta Cares utuntur; nam tibiæ cantus, qua Cares utuntur, lugubris est. » Unde mox dicit : Φρύγας δὲ τις αὐλίσκος γλώδη καὶ θρηνητικὴν φωνὴν ἀφίησιν· Φοῖνιξ μὲν ἂν τὴν εὐρεσίαν, πρόσφορος δὲ μουσικῇ τῇ Καρικῇ. * Est et quædam tibia Gingras, lugubrem et flebilem vocem fundens : Phœnicea quidem quoad originem, Caricæ vero musæ persimilis. »

(25) *Εἰς πάθος ὑπο.* Quæ sequuntur, hoc modo

veluti quidam hymenæus, tibia carmen canitur : id autem ab incitandis equis musici appellarunt ἰππόθορον. Omne autem turpe spectaculum, omnemque turpem auditionem, et, ut summam dicam, turpem omnem sensum intemperantiæ, quæ revera quidem est sensus privatio, maxime oportet nos exscindere, voluptatem, quæ oculos et aures titillat ✠ et effeminat, caventes : fractorum enim cantuum, et flebilium Caricæ musæ modorum varia veneficia mores corrumpunt, intemperanti et pravo musicæ artificio ad hujus comessationis perturbationem trahentes. Divinum autem ministerium ab his separans, psallit Spiritus : « Laudate eum in sono tubæ : » in sono enim tubæ suscitabit mortuos. « Laudate eum in psalterio, » quoniam lingua est psalterium Domini. « Et in cithara laudate eum : » per citharam os intelligatur, quod Spiritu, tanquam plectro, pulsatur. « In tympano et choro laudate eum : » dicit Ecclesiam, quæ resurrectionem carnis meditari solet in pelle resonante. « In chordis et organo laudate eum : » organum dicit corpus nostrum, et chordas ejus nervos, per quos numerose intenditur, et Spiritu pulsatum, voces edit humanas. « Laudate eum in cymbalis jubilationis : » oris cymbalum dicit linguam, quæ pulsatis labris resonat : et ideo humanæ naturæ acclamavit : « Omnis spiritus laudet Dominum : » quoniam omnis spiritus, quem fecit, curam gessit. Vere enim pacificum instrumentum homo est. Alia autem, si quis curiosius inquirat, instrumenta inveniet bellica, ad cupiditates inflammantia, vel amores incendientia, vel iram irritantia. In bellis ita-

scribenda videntur : εἰς πάθος ὑποσύρουσαι. Τοῦ κόμου δὲ τούτου τὴν λειτουργίαν τὴν θεϊκὴν δ. ψ. « In animi perturbationem subtrahentes. Cæterum ab hac comessatione, Spiritus divinum cultum distinguit, in Psalmis dicens, » etc.

(26) *Διαχωρίζων*. Hanc lectionem exhibent non solum posteriores Clementis editiones, sed etiam mss. Nov., Bod., Reg. Malim tamen διαχωρίζων neutro genere, quod habent Florent. et Sylburgianæ editiones : refertur enim ad τὸ Πνεῦμα. Quæ sequuntur e Psalmis, paulum mutavit Clemens.

(27) *Καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος*. Hæc e Nov. exciderunt.

(28) *Τῆς σαρκός*. Abest a Nov.

D (29) *Ὄργανον*. Chrysostomus in psal. cl : Ἄλλ' ὡς περ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ πάντων τῶν ὄργάνων, οὕτως ἡμῖν παρακελεύεται διὰ πάντων τῶν μελῶν ἀνυμνεῖν τὸν Θεόν, δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώσσης, δι' ἀκοῆς, καὶ διὰ χειρὸς· αἰνεῖ γὰρ καὶ ὀφθαλμὸς, ὅταν μὴ ἀκόλαστα βλέπῃ· καὶ γλῶττα, ὅταν ψάλλῃ. « Quemadmodum ergo Judæi per omnia instrumenta Deum laudabant, ita nobis præcipit eum per omnia membra laudare, per oculos, per linguam, per aures, et per manus. Laudat enim oculus, quando non in-tuetur impudice : et lingua, cum psallit. » COLLECT.

(30) *Κρουόμενον*. Latius hanc metaphoram persequitur Clemens *Protrept.* p. 4, et *Strom.* vi, p. 658, 659 edit. Paris.

(31) *Ἐν κυμβ.* Τίς ὁ ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμὸς ; Ἀλαλαγμὸς ἢ ἐπινίκιος εἴρηται βοή· τοῖς οὖν καθυπερτερήσασιν τῶν σαρκικῶν ἀκαθαρσιῶν ἀκολούθως ἀλαλαγμὸς ἐπακολουθεῖ. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

que suis tuba utantur Etrusci, fistula Arcades; Siculi autem instrumentis quæ appellant *πηκτίδας*, Cretenses lyra, Lacedæmonii tibia, cornu Thraces, tympano Ægyptii, et Arabes cymbalo. Uno ergo instrumento, Logo solo pacifico, nos utimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri psalterio, et tuba, et tympano, et tibia, quibus mos erat iis qui in bello se exercebant, Deique metum contempserunt, et festivis conventibus in choris uti, ut per ejusmodi modos solutus ac dejectus eorum excitaretur animus. Duplex autem sit nostra in potu benevolentie ergo invitatio, ex lege: ✠ si enim « Diliges Dominum Deum tuum, » deinde « proximum tuum »; » prior quidem, quæ est in Deum benevola invitatio, fiat per gratiarum actionem et psalmodiam: secunda autem, quæ est in proximum, per honestam vitæ consuetudinem: « Logos enim Domini inhabitet in vobis copiose ^b, » dicit Apostolus. Hic autem Logos se accommodat et reddit conformem temporibus, personis, locis. Atque adeo nunc quoque in convivio versatur. Rursus enim subjungit Apostolus: « In omni sapientia docentes, et admonentes vos ipsos psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia canentes in corde vestro Deo ^c. » Et rursus: « Quidquid feceritis vel in sermone vel in opere, omnia in nomine Domini Jesu, gratias agentes Deo et Patri ejus ^d. » Hæc est gratiosa nostra comessatio. Et si ad lyram, vel citharam canere et psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio: Hebræum illum justum regem imitaberis, Deo gratias agentem: « Exsultate, justi, in Domino, rectos decet laudatio (dicit prophetia). Confitemini Domino in cithara, in psalterio decachordo ei psallite. Cantate ei canticum novum ^e. » Nunquid autem decachordum psalterium, Logon, Jesum scilicet, significat, qui manifestatur elemento decalibus? Quemadmodum autem antequam sumamus alimentum, laudare nos convenit factorem universorum: ita etiam in potu nos ei decet psallere, cum ejus creaturarum efficiamur participes: est enim psalmus numerosa et sobria laudatio. « Canticum spirituale ^f, » psalmum dixit Apostolus. Postremo autem antequam nos somnus invadat, pius et sanctus est Deo gratias agere, ut qui ejus benignitatem et gratiam fuerimus consecuti, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus:

✠ P. 194 ED. POTTER. 165 ED. PARIS. ^a Matth. xxii, 37, 39. ^b Coloss. iii, 16. ^c ibidem. ^d Ibid., 17. ^e Psal. xxxii, 1, 2, 5. ^f Eph. v, 19; Coloss. iii, 16.

(52) *Χρῶνται*. De musicis instrumentis, quibus Græci veteres in præliis utebantur, conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iii, cap. 9.

(53) *Παλαιῶ*. Hoc est eo, quo in Veteri Testamento Judæi usi fuisse perhibentur.

(54) *Τὰς παν*. Ταῖς Bod. et Pal. dativo casu: unde suspicetur aliquis, inquit Sylb., scriptum fuisse ταῖς πανηγύρεσι, quam quidem lectionem exhibet Reg. eamque genuinam esse probabile est: sensus enim est, musica instrumenta non solum in bello, sed etiam in festivis solemnitatibus adhibita fuisse.

(55) *II*. Articulum omittit Nov. Mox, ὁ γὰρ λόγος ὁ τοῦ Χριστοῦ, Bibl. Vulg.

ἐκκαίοντα, ἢ ἐξαγριαίνοντα τοὺς θυμούς. Χρῶνται (52) γοῦν παρὰ τοὺς πολέμους αὐτῶν, Τυρῶνοι μὲν τῆ σάλπιγγι, Σύριγγι δὲ Ἀρκάδες, Σικελοὶ δὲ πηκτίσιν, καὶ Κρήτες λύρα, καὶ Λακεδαιμόνιοι αὐλῶ, καὶ κέρατι Θρᾶκες, καὶ Αἰγύπτιοι τυμπάνῳ, καὶ Ἀραβες κυμβάλῳ: ἐνὶ δὲ ἄρα ὄργάνῳ, τῷ λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρόμεθα, ὧ γεραίρομεν τὸν Θεόν: οὐκ ἔτι τῷ ψαλτηρίῳ τῷ παλαιῷ (53), καὶ τῆ σάλπιγγι, καὶ τυμπάνῳ, καὶ αὐλῶ, οἷς ἔθος ἦν τοὺς ἐν πολέμῳ ἀσκητὰς, καὶ τοῦ θείου καταπεφρονηκότας φόβου, ἅμα καὶ τὰς πανηγύρεις (54) γεραίροις συγχρῆσθαι, ὡς δὴ τὸ ἐκλυτὸν αὐτῶν τοῦ φρονήματος διὰ τῶν τοιούτων ἐπανίστασθαι ῥυθμῶν. Ἔστω δὲ ἡμῶν ἡ παρὰ πότον φιλοφροσύνη διττῆ, κατὰ τὸν νόμον. Εἰ γὰρ « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, » ἔπειτα « τὸν πλησίον σου: » προτέρα μὲν, ἡ εἰς Θεόν, δι' εὐχαριστίας καὶ ψαλμοδίας γενέσθω φιλοφροσύνη: δευτέρα δὲ, ἡ (55) εἰς τὸν πλησίον διὰ τῆς ὁμιλίας τῆς σεμνῆς: « Ὁ γὰρ Λόγος ὁ τοῦ Κυρίου ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, » ὁ Ἀπόστολος φησιν. Ὁ δὲ Λόγος οὗτος συναρμόζεται καὶ συσχηματίζεται καιροῖς, προσώποις, τόποις. Συμποτικὸς δὲ ἔστι νῦν: ἐπιφέρει γὰρ ὁ Ἀπόστολος πάλιν: « Ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ (56) ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν τῇ χάριτι ἄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Θεῷ: » καὶ πάλιν: « Πᾶν ὃ τι ἂν ποιῆτε ἢ ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ (57), εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ. » Οὗτος ἡμῶν ὁ κῶμος ὁ εὐχάριστος. Κἂν πρὸς κιθάραν ἑβελήσης ἢ λύραν ἄδειν τε καὶ ψάλλειν, μῶμος οὐκ ἔστιν: Ἑβραῖον μιμήσῃ δίκαιον βασιλέα, εὐχάριστον τῷ Θεῷ: « Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ: τοῖς εὐθέσι πρόπει αἴνεσις, » φησὶν ἡ προφητεία. « Ἐξομολογεῖσθε (58) τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Ἄσατε αὐτῷ ᾠσμα καινόν. » Καὶ μήτι τὸ δεκάχορδον ψαλτήριον τὸν Λόγον, τὸν Ἰησοῦν (59), μηνύει, τῷ στοιχείῳ (40) τῆς δεκάδος φανερούμενον; Ὡς δὲ ἀρμόδιον, πρὶν ἡμεῖς μεταλαβεῖν προφῆς, τῶν συμπάντων εὐλογεῖν τὸν ποιητὴν, οὕτω καὶ παρὰ πότον (41) καθήκει ψάλλειν αὐτῷ τῶν αὐτοῦ μεταλαμβάνοντας κτισμάτων: καὶ γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐμμελής ἐστὶν εὐλογία καὶ σώφρων. « Ἠδὴν πνευματικὴν » ὁ Ἀποστόλος εἶρηκε τὸν ψαλμὸν. Ἐπὶ πᾶσι τε, πρὶν ὕπνου λαθεῖν, εὐχαριστεῖν ὅσιον τῷ Θεῷ, τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸν ὕπνον ἰέναι

(56) *Ψαλμοῖς κ. Ψαλμοῖς*, ὕμνοις, ᾠδ. absque particulis conjunctivis, Nov. Mox, ἐν χάριτι absque articulo, Bibl. Vulg. Dein, ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, Ibid. Paulo post, ἐν λόγῳ absque disjunctiva ἢ. Ib.

(57) *Ἰησοῦ*. Χριστοῦ addunt Bo.l., Reg. Mox, Πατρί δὲ αὐτοῦ, Bibl. Vulg.

(58) *Ἐξομολογεῖσθε*. Fortasse rectius ἐξομολογήσασθε imperat. mod. SVILBURG.

(59) *Τὸν Ἰησοῦν*. Articulum τὸν omittit Nov. Porro Jesum denario numero significari infra dicit *Pædag.* lib. iii, cap. 12. *Strom.* vi, c. 16.

(40) *Τῷ στοιχείῳ*. Τὸ στοιχεῖον Bo.l.; ἢ τὸ στοιχεῖον Reg.

(41) *Παρὰ πότον*. Παρὰ πότῳ Bod.

ἤμας εὐθέως· « Καὶ ἐξομολογήσασθε (42) αὐτῷ ἐν ἁ
 ψαῖς χειλέων, » φησὶν· « ὅτι ἐν προστάγματι αὐτοῦ
 πᾶσα εὐδοκία γίνεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἐλάττωσις εἰς
 τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς
 Ἑλλησι παρὰ τὰς συμποτικὰς εὐωχίας καὶ τὰς ἐπι-
 ψεκαζούσας κύλικας, Ἑβραϊκῶν κατ' εἰκόνα ψαλμῶν,
 ἄσμα τὸ καλούμενον σχολιὸν (43) ἤθετο, κοινῶς ἀπάν-
 των ἅμα φωνῇ παιανίζόντων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν μέρει
 περιελιπτόντων τὰς προπώσεις τῆς ᾠδῆς· οἱ δὲ μου-
 σικώτεροι αὐτῶν καὶ πρὸς λύραν ἤδον. Ἀλλ' αἱ μὲν
 ἐρωτικαὶ μακρὰν ἐβρότειον (44) ᾠδαί· ὕμνοι δὲ
 ἔστων τοῦ Θεοῦ αἱ ᾠδαί· « Αἰνεσάτωσαν, » φησὶ,
 « τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ· ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτη-
 ρίῳ ψαλλάτωσαν (45) αὐτῷ. » Καὶ τίς ὁ ψάλλων χο-
 ρός; αὐτὸ σοι διηγήσεται τὸ Πνεῦμα· « Ἡ αἴνεσις
 αὐτοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων· ἀγαλλιᾶσθωσαν ἐπὶ τῷ βα-
 σίλει αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει· « Ὅτι εὐδοκεῖ
 Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ ἀρμονίας παρα-
 δικτιὸν τὰς σώφρονας· ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνον-
 τας τῆς ἐβρωμένης ἡμῶν διανοίας, τὰς ὑγρὰς ὄντως
 ἀρμονίας, αἱ περὶ τὰς καμπὰς τῶν φθόγγων κακο-
 τεχνούσαι, εἰς θρόψιν καὶ βωμολοχίαν ἐκδιαίτωνται·
 τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σωφρονικὰ μέλη ἀποτάσσεται
 ταῖς τῆς μέθης ἀγερωχίαις. Καταλειπτέον οὖν τὰς
 χρωματικὰς ἀρμονίας (46) ταῖς ἀχρῶμοις παροιναῖς,
 καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἑταιρεύσῃ (47) μουσικῇ.

monice, impudenti in vino protervie, floribusque redimitæ et meretriciæ musicæ, sunt relin-
 quendæ.

ΚΕΦ. Ε΄.

Περὶ γέλωτος.

Μιμηλοὺς δὲ ἀνθρώπους γελοίων, μᾶλλον δὲ κατα-
 γελάστων παθῶν, τῆς ἡμετέρας ἐξελαστέον πολιτείας.
 Πάντων γὰρ τῶν λόγων ἀπὸ διανοίας καὶ ἡθους ῥέον-
 των, οὐχ οἷόν τ' ἔστι γελοίους τινὰς προσέσθαι λό-
 γους, μὴ οὐχὶ ἀπὸ γελοίου ἡθους φερομένους. Τὸ γὰρ,
 « Οὐκ ἔστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρὸν· οὐδὲ
 μὴν δένδρον σαπρὸν ποιοῦν καρπὸν καλὸν (48), » κἀν-
 ταῦθα ἀρμοστέον· καρπὸς διανοίας γὰρ ὁ λόγος
 ἔστιν. Εἰ τίνων τοὺς γελωτοποιοὺς ἐξοικιστέον τῆς
 ἡμεδαπῆς πολιτείας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἡμῖν αὐτοῖς

✠ P. 195 ED. POTTER, 166 ED. PARIS.
 * Ib., 1, 2. ^d Ib., 4. ^e Matth. vii, 18; Luc. vi, 45.

(42) Καὶ ἐξομ. Imperfecte recitat Sirach. xxxix,
 15. Δότε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μεγαλωσύνην. Καὶ ἐξο-
 μολογήσασθε ἐν αἰνέσει αὐτοῦ, ἐν ᾠδαῖς χειλέων καὶ
 ἐν κινύραϊς. Dein c. 48: Ἐν προστάγματι αὐτοῦ πᾶσα
 ἡ εὐδοκία, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἐλαττώσει τὸ σωτήριον
 αὐτοῦ.

(43) Σκολιόν. Sic nonnulli scribunt: sed melius
 est σχολιον· habet enim hæc vox accentum in ante-
 penult. ut distinguatur ab adjectivo σχολιον, obser-
 vante Eustathio in *Odyss.* II. Porro de scholiis
 conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 20.

(44) Ἐβρότειον. Ἐβρόντων Nov.

(45) Ψαλλάτωσαν. Scribe ψαλλάτωσαν eum sim-
 plici λ. Sequentem sententiam nonnulli codices
 absque interrogatione exhibent: Καὶ τίς ὁ ψ. χορός,
 αὐτ. « Et quis sit psallens chorus, ipse tibi Spiritus
 narrabit. » Mox, Ἐκκλησίᾳ ἁγίῳ Nov.

(46) Χρωματικὰς ἀρμ. E' musicæ generibus ter-
 tium habebatur « chromaticum, » quod præ molli-
 tate infame erat.

« Et confitemini ei, » inquit, « in canticis labiorum,
 quod in ejus jussu fiat quidquid ei visum 72 est,
 et ad ejus salutare nihil sit neque mancum, neque
 diminutum ^a. » Cæterum apud Græcos quoque vete-
 res, in conviviiis ad comptandum comparatis, et
 rorantibus poculis, ad Hebraicorum psalmorum si-
 militudinem, canticum, quod appellabatur scho-
 lion, canebatur, communiter omnibus voce simul
 pæana clamantibus, et nonnunquam etiam per can-
 tici vices propinationem circumagentibus: qui au-
 tem erant ex eis musicæ ✠ paulo peritiores, etiam
 ad lyram canebant. Verum amatoria quidem pro-
 cul absint cantica: sint autem cantica, Dei laudes:
 « Laudent, » inquit, « nomen ejus in choro, in
 tympano, et psalterio psallant ei ^b. » Et quis est
 chorus, qui psallit? Ipse tibi narrabit Spiritus:
 « Laudatio ejus in Ecclesia sanctorum: exsul-
 tent propter regem ipsorum ^c. » Et rursus subjun-
 git: « Quoniam beneplacitum est Domino in populo
 suo ^d. » Sunt enim admittendæ modestæ et pudicæ
 harmoniæ: contra a forti et nervosa nostra mente
 vere molles harmoniæ amandandæ quam longissi-
 me, quæ improbo flexuum vocis artificio, ad efie-
 minatam mollitiem et scurrilitatem deducunt. Gra-
 ves autem, et pudicæ modulationes ebrietatis pro-
 tertivæ nuntium remittunt. Chromaticæ igitur har-
 moniæ, impudenti in vino protervie et meretriciæ musicæ, sunt relin-
 quendæ.

CAP. V.

De risu.

Ridicularum autem, vel ridendarum potius affe-
 ctionum imitatores, exigendi sunt a nostra repu-
 blica. Cum enim verba omnia a mente et moribus
 emanent, fieri non potest, ut verba aliqua emittan-
 tur ridicula, quæ non procedant a moribus ridicu-
 lis. Illud enim: « Non est arbor bona, quæ facit
 fructus malos: neque arbor mala, quæ facit fructus
 bonos ^e, » hic quoque applicandum est. Sermo
 enim fructus est mentis. Si ergo qui risum movent
 sunt exterminandi a nostra republica, longe absit,

^a Sapient. Sirach. xxxix, 20, 25. ^b Psal. cxliv, 5.

(47) Ἀνθοφορούση καὶ ἑταιρεύση. Apud vete-
 res idem erat ἀνθοφορεῖν, quod ἑταιρεύειν, quod
 meretrices floridis plerumque vestibus uterentur.
 Hinc postea Clemens noster, *Pædag.* lib. iii, cap. 2:
 Ὡς τὸν δραπέτην τὰ στίγματα, οὕτω τὴν μοιχαλίδα
 δείκνυσι τὰ ἀνθίσματα. « Quemadmodum fugitivum
 servum stigmata, sic meretricem floridæ vestes
 arguunt. » Solon lege jussit, τὰς ἑταίρας ἀνθίνα
 φορεῖν, « ut meretrices floridas vestes gestarent, »
 ut refert Artemidorus lib. ii, cap. 5. Quam legem
 Locrensibus imposuit Zaleucus, auctore Diodoro
 Siculo. Eadem apud Syracusanos obtinuit, teste
 Plutarcho apud Athenæum lib. xii, et apud La-
 cedæmonios, ut postea refert Clemens *Pædag.* lib.
 ii, c. 10. Conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv,
 c. 12.

(48) Καρπὸν καλόν. Καλὸν καρπὸν Bod., Reg.
 Dein pro ἀρμοστέον Pal. habet ἀρμόσει, « conven-
 niet, quadrabit. » SYLBURG.—Ἀρμόσει. Nov., Reg.,
 Bod. Mox, γὰρ rejiciunt Nov., Reg., Bod.

ut nobis permittamus risum movere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, esse eorum imitatores. Multo autem est absurdius, studere ut ipse sis ridiculus, hoc est probris incessendus et irridendus. Si enim nemo e nobis ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo intereaum hominem magis ridiculam sustinere figuram jure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam. Et quomodo in verbis esse ei \otimes videri ridiculi operam dabimus, id quod est omnium quæ sunt in homine longe pretiosissimum, nempe sermonem, ludibrio habentes? Ridiculum est ergo hæc exercere, quandoquidem nec hujusmodi ridiculorum hominum sermo dignus est, qui audiatur: cum per ipsa nomina ad turpia facta consuefaciat. Urbane ergo et lepide loquendum est, non autem risus movendus. Quinetiam ipse risus est comprimendus: nam ipse quoque, si quomodo oportet proferatur, præ se fert decorem et honestatem: sin aliter prodeat, indicat intemperantiam. Nam, ut semel dicam, quæcunque sunt naturalia hominibus, ea ab illis minime tollenda sunt, sed eis potius modus et conveniens tempus adhibendum est. Non enim quoniam homo est animal facultate ridendi præditum, ideo perpetuo ridendum est, quandoquidem nec equus, cujus est proprius hinnitus, semper hinnit; sed tanquam animalia ratione prædita, oportet nos apte componere, ut gravitatis severitatem nostræ, nimiumque intensam vehementiam concinne remittamus, non autem inconcinne dissolvamus. Quæ vultus enim, tanquam musici alienius instrumenti, fit per harmoniam decora remissio, appellata est Græce *μειδιάμα*. Ita et

\otimes P. 196 ED. POTTER, 167 ED. PARIS.

(49) *Ἐπιτρέπειν γελωτοποιεῖν*. Epictetus cap. 54: Ἐπίστω δὲ καὶ τὸ γέλωτα κινεῖν. « Absit etiam, ut risum moveas. » Et quippe honesto gravique viro indignum judicabant.

(50) *Τὸ*. Abest a Nov.

(51) *Ἀλόγος τοῖος ἀνρ.* Ἀλόγος, τοῖος ἀνρ. Nov.

(52) *Τὸ*. Abest a Bod., Reg. Paulo post, ὃν μὲν δὲ τὸν τρόπον. Ibid. Dein, καὶ ταύτῃ δὲ χωρ. Nov.

(53) *Ἐξ αὐτῶν*. Codex, qui in Novo Collegio asservatur aliud fragmentum exhibet, quo continetur ea quæ sequuntur usque ad hæc verba. in seq. capite, ὀφθαλμῶν παιδαγωγήσεις; αἱ μετὰ.

(54) *Ἡ μὲν γὰρ κ.* A. ante *διάχρσις* interpungit. H. in tertium abhinc versum transfert, legitque, *κιχλιασμὸς καὶ διάχρσις προσαγορεύεται*. Ego *ἐξηγήματα*, seu glossulam, esse puto vocabuli *μειδιάμα*, desumptum ex sequentibus, ubi *διαχρσις* ἡμᾶς significat animum *χαριεντισμῶ* ita « perfundere, » ut vultus quoque *μειδιάματι* renideat. SYLBERG. — Transposita manifeste verba sunt, non aliter quam membra solent in luxato corpore. Cui tamen rei facile occurri potest. Nam quæ tentant viri eruditi, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Et certum quidem est τὴν *διάχρσιν* poni in vitio plerumque. Quam cavendum esse et Stoici præcipiunt, et veteres theologî. Et Arnobius in mystica Baubonis historia, de Cerere: « Tum diffusior, » inquit, « facta per risum, aspernatam sumit, atque ebibat potionem. » Cæterum hoc loco restringitur, quia τὸ κόσμος additur. Quare scribe, καθάπερ ὄργάνου κόσμος ἀνεσις καὶ

ἐπιτρέπειν γελωτοποιεῖν (49) ἄτοπον γὰρ, ὃν ἀκροατῆς γενέσθαι κακώλυται, τούτων εὐρίσχεσθαι μιμητάς. Πολλῷ δὲ ἔτι ἀτοπώτερον, γελῶν αὐτὸν σπουδάξειν γενέσθαι, τουτέστιν ἐφύθριστον καὶ καταγέλαστον. Εἰ γὰρ γελῶν σχηματισθῆναι, καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὄρωνται τινες, οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν πῶς ἂν εἰκότως τὸν ἐντὸς ἀνθρώπου, ἐπὶ τὸ γελῶν σχηματιζόμενον, ἀνασχοίμεθα, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον; Οὐκ οὖν ἐκόντες ἐπὶ τὸ γελῶν μεταστρέψαιμεν ἂν ποτε. Καὶ πῶς ἂν κατὰ τοὺς λόγους ἐπιτηδεύσαιμεν εἶναι τε καὶ φαίνεσθαι γελῶν, τὸ (50) τιμιώτερον πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κτημάτων καταμωκόμενοι, τὸν λόγον; Κλεῦθ μὲν οὖν ἐπιτηδεύειν ταῦτα ἐπεὶ μηδὲ ὁ τῶν γελῶν λόγος τοῖος ἀκροάσει (51) ἄξιος, διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐπὶ τὰ αἰσχροῦ τῶν ἔργων ἐθίζων· χαριεντιστέον τε (52), οὐ γελωτοποιητέον. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν γέλωτα ἐπιστομιστέον· καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ αὐτὸς, ὃν μὲν δεῖ τρέπον ἐξαγόμενος, ἐμφαίνει κοσμιότητα· μὴ ταύτῃ δὲ χωρῶν, ἀκολασίαν ἐνδείκνυται. Ἀπλῶς γὰρ, ὅποσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ, ταῦτα οὐκ ἀναιραῖν ἐξ αὐτῶν (53) δεῖ· μᾶλλον δὲ μέτρον αὐτοῖς καὶ καιρὸν ἐπιθέσθαι πρέποντα. Οὐ γὰρ ἐπειδὴν γελαστικὸν ζῶν ὁ ἀνθρώπος, γελαστέον τὰ πάντα· ἐπειδὴν οὐδὲ ὁ ἵππος, χρημετιστικὸς ὢν, χρημετίζει τὰ πάντα· ὡς δὲ ζῶν λογικὸς, σφᾶς αὐτοῦς ἀρμοστέον εὐκράτως, τὸ αὐστηρὸν τῆς σπουδῆς ἡμῶν καὶ τὸ ὑπέρτονον χαλῶντας ἐμμελῶς, οὐκ ἐκλύοντας ἐκμελῶς· ἢ μὲν γὰρ καθ' (54) ἀρμονίαν τοῦ προσώπου, καθάπερ ὄργάνου, κόσμος ἀνεσις μειδιάμα κέκληται διάχρσις· οὕτως ἀνακέκληται (55) καὶ πρόσωπον σωφρονούντων ὁ γέλως· ἢ δὲ ἐκμελῆς τοῦ προσώπου ἐκλυσίς, εἰ μὲν ἐπὶ γυναικῶν γίνοιτο, κιχλιασμὸς (56) προσαγορεύεται, γέλως δὲ ἐστὶ πορνικὸς· εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν, καγ-

διάχρσις, μειδιάμα κέκληται. HEINSIUS. — Ego nihil mutandum sentio. Sensus est: « Illa enim vultus lætitia ac diffusio, quæ moderata et harmonica est, veluti decora quædam musici instrumenti remissio, μειδιάμα vocatur. » Vox διάχρσις transposita est: sed ejusmodi verborum transpositiones apud Clementem frequentissima sunt. Qualis illa est principio cap. iv hujus libri: Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικὸς αὐτὸς, ἄλλος ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀθρημονίας, ὁ κόσμος.

(55) *Οὕτως ἀνα*. Sequentia sic fortasse legentur D melius, οὕτως καὶ ἀνα πρόσωπον σωφρονούντων κέκληται ὁ γέλως· ut significet, ejusmodi risum in moderati hominis vultum, etiam absque vitio, cadere. SYLBERG. — Facilior mutatio erit, si pro καὶ scribatur κατὰ, quæ voces sunt maxime εὐμετάβολοι· vel si tantum πρόσωπον mutetur in προσώπων, cui emendationi occasionem præbuit codex Reg. in quo super poster. ο aliquis ω notavit. Sensus est: « Sic vocatur in vultu modestorum hominum, » vel « modestorum etiam vultuum, risus. » Epictetus cap. 45 jubet, γέλωτα μὴ πολλὸν εἶναι, μηδὲ ἐπὶ πολλοῖς, μηδὲ ἀνειμένον· « risus ne sit multus, nec ob multa, nec effusus. » Ubi Simplicius, explicans quid sit γέλως ἀνειμένος, dicit, ἀλλὰ μειδιάματι μᾶλλον εἰκέναι, ἐν τοῖς γέλωσιν ὀλίγην τὴν παράλλαξιν ἐργαζόμενον. « Sed labiis leviter diductis fieri, ut non magna vultus appareat mutatio, qui μειδιάμα dicitur. »

(56) *Κιχλιασμὸς*. Κιχλιασμὸς Nov. et Fragm. Nov.

γασμός· γέλως ἐστὶν οὗτος μνηστηριώδης, κάξυ-
 θρίζων· «Μωρὸς δὲ ἐν γέλῳτι ἀνοψαί φωνήν αὐτοῦ,»
 φησὶν ἡ Γραφή· «ἀνὴρ δὲ πανοῦργος μόγις ἤσυχῃ
 μειδιάσει.» Φρόνιμον λέγει τὸν πανοῦργον νῦν,
 τὸν (57) ἐναντίως τῷ μωρῷ διακείμενον. Ἄλλ' οὐδ'
 ἔμπαλιν εἶναι δεῖ σκυθρωπὸν, ἀλλὰ σύννου· ἀποδέ-
 χομαι γάρ (58) εὖ μάλα ἐκείνον, προσώποις μειδιῶντα,
 ὃς ἐφαίνετο μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι, τὸν τοῖς
 βλοσυροῖς· ἤττον γὰρ ἂν καταγέλαστος ὁ γέλως αὐ-
 τῷ εἴη. Χρῆ δὲ καὶ τὸ μειδίαμα παιδαγωγεῖσθαι· καὶ
 εἰ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς εἴη, ἐρυθριῶντας μᾶλλον ἢ μει-
 διῶντας φαίνεσθαι, μὴ συνήδεσθαι διὰ συμπάθειαν
 δοκῶμεν· εἰ δὲ ἐπὶ λυπηροῖς, κατηφεστέρους ἀρμόζει
 βλέπεσθαι, ἢ ἐφ' ἡδέσθαι δοκεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπι-
 νον, οὐ λογισμοῦ τεκμήριον (59)· τὸ δὲ ὠμότητος
 ὑπόληψιν ἐνδείκνυται. Οὔτε γὰρ αἰεὶ γελαστέον· ἄμε-
 τρον γάρ· οὔτε πρεσβυτέρων, ἢ πινῶν ἐτέρων
 ἐντροπῆς ἀξίων, παρόντων· εἰ μὴ ἕρα τι αὐτοῖς
 εἰς τὸ διαχεῖαι ἡμᾶς χαριεντίζαιντο. Οὔτε μὲν (60)
 πρὸς τοὺς τυχόντας γελαστέον· οὐδ' ἐν παντὶ
 τόπῳ, οὐδὲ μὲν πᾶσιν, οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν. Μάλιστα γὰρ
 μειρακίοις καὶ γυναιξίν ὄλισθος εἰς διαβολὰς ὁ γέλως
 ἐστίν. Τὸ δὲ καὶ φαίνεσθαι καταπληκτικὸν πόρρωθεν
 τῶν περιόντων (61) ἐστὶ φουγαδευτικόν. Δυνατὴ (62)
 γὰρ ἀποκρούσασθαι τῆς ἀσελγείας τὰς προσβολὰς
 καὶ ἐκ μόνης τῆς προσόψεως ἢ σεμνότης· πάντας (63)
 δὲ, ὡς ἔπος εἶπειν, τοὺς ἀνοήτους ὁ οἶνος (64)

Maxime enim in adolescentulis et mulieribus risus facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ se ferre eminus, eos, qui accedunt, abigit. Gravitas enim vel solo aspectu petulantia impetus frangere ac reprimere valet. **73** Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

Kal θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ ἐργήσασθαι ἀνώγει,
 εἰς μαλακίαν ἐκτρέπων τὸ ἀνδρόγυνον ἦθος· καὶ σκο-

Et ridere jubet molle, et saltare lubenter,
 mores effeminatos convertens ad mollitiem. Est

✱ P. 197 ED. POTTER, 168 ED. PARIS. * Eccli. xxi, 23.

(57) Τόν. Τὸν δέ, Reg., Bod.

(58) Ἀποδέχμαι γ. Α. ἀπ. γ. εὖ μ. ἐκείνον, ὃς ἐφαίνετο μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι, ἢ τὸν μὴ βλοσυροῖσι προσώπασι μειδιῶντα. SYLBERG.— Ut sibi constet sententia, cele vocem penultimam, quæ ex loco, qui mox sequitur, adhæsit. Quis enim ἀορίστως dicat, μειδιᾶν προσώποις; At vero μειδιᾶν προσώποις βλοσυροῖς, aut, ut Homerus loquitur, προσώπασι, est βλοσυρῶς μειδιᾶν. Nolo enim in re levi me excruciare, quod fecisse alios video. Studiosus enim aliquis Clementis, cum legisset in hoc loco προσώπασι, quod novum illi videbatur et inusitatum, in margine adnotarat τὸ προσώποις. D
 Exempla rei ejusdem passim in Clemente occurrunt. HEINSIUS.— *Iliad.* K, de Ajace, μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι. Ideo dixit προσώποις, deinde verba Homeri usurpans, προσώπασι· in quem locum scribens Eustathius: Σημειῶσαι, ὅτι τὸ μειδιᾶν γέλωτος μὲν ἀσθηρότερον, σκυθρωπότητος δὲ φαιδρότερον. Ita ut permixta sit hilaritas gravitati, nihilque interea de severitate detrahatur, quo minus venerabilis sit, et tamen tristitia vitetur. COLLECT.

(59) Ἀνθρώπινον, οὐ λ. τ. Α. et C. cum Her-velo interprete, ἀνθρωπίνου λογισμοῦ τεκμήριον. « Illud enim est humanæ ratiocinationis indicium. » SYLBERG.

(60) Οὔτε μ. In eandem sententiam Salvianus lib. vi *De providentia Dei*, « Christum, » inquit, « flevisse legimus, risisse nunquam legimus: et hoc utrumque in exemplum pro nobis: quia fletus, compunctio est animæ; risus, corruptio disciplinae.

A in vultu modestorum hominum quæ est diffusio, risus dicitur. Immoderata autem et inconcinna vultus dissolutio, si sit quidem in mulieribus, appellatur Græce κίχλισμός: is est autem risus meretricius. Si vero in viris, καγχασμός: est autem risus insolens et protervus ac procis conveniens. « Stultus autem in risu extollit vocem suam, » inquit Scriptura: « vir autem astutus vix sensim subridebit. » Astutum autem nunc dicit prudentem, qui contrario modo, quam stultus, affectus est. Sed neque rursus oportet esse tristem, sed gravem: illum enim magis admitto subridentem, ✱ qui severa visus est facie subridere, quam qui non severa: minus enim fuerit risus ille irridendus. Oportet autem ipsam quoque subrisionem doceri et castigari, et si ob turpes res excitata fuerit, erubescere potius videri quam subridere, ne videamur per consensum collædari: si autem de rebus molestis, convenit potius tristiores videri, quam lætari: illud enim est considerationis humanæ indicium, hoc autem exhibet crudelitatis existimationem. Neque enim est semper ridendum: est enim immoderatum: neque si adsint seniores, vel aliqui, quos æquum est revereri: nisi forte ipsi quoque, ut nos exhilarent, urbane aliquid et lepide dixerint. Sed neque apud quoslibet ridendum est, neque in omni loco, sed neque omnibus, neque propter omnia.

facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ se ferre eminus, eos, qui accedunt, abigit. Gravitas enim vel solo aspectu petulantia impetus frangere ac reprimere valet. **73** Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

(61) Περιόντων. F. rectius παριόντων. Id.

(62) Δυνατή. Ecclesiastæ vii: « Melior est ira; quia per trinitiam vultus corrigitur animus delinquentis. » Duo autem versus, qui deinceps citantur, Homeri sunt *Odyss.* ε, circa quadringentesimum et sexagesimum. Apud Stobæum etiam referuntur tit. *De incontinentia*, duo, inquam: nam illud, « Omnes autem, » non numerandum est inter versus, sed inter verba Clementis. COLLECT.

(63) Πάντας. Πάντα Nov. et Nov. Frag. Dein, ὡς ἔπος ἦν Nov. Frag.

(64) Οἶνος. Apud Plutarchum *Περὶ ἀδολεσχίας* et *Sympes.* lib. iii, cap. 1, plenius citatur hic locus:

*Οἶνος γάρ τ' ἐξέηκε πολύτρονὰ περ μάλ' ἀει-
 [σαι·
 Kal θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ τ' ἐργήσασθαι
 [ἀνῆκε.*

Itemque apud Stobæum tit. 18 *De incontinentia*, ubi tertii versus clausula sic legitur: ὅπερ τ' ἀφ' ὄρθου ἀμεινον; per positionem producta περ, non cæsuram. Sunt autem Homeri *Od.* ε. SYLBERG.

autem considerandum, quomodo hinc profecta dicendi licentia usque adeo auget petulantiam, ut ad turpiloquium eam perducatur :

Et dixit, quod erat melius non dicere verbum.

Subdolorum itaque hominum maxime in vino perspicui solent mores, ut qui sunt omni simulatione nudati, propter illiberalem ejus, quæ in vino oritur, petulantiae licentiam; per quam sopitur quidem ratio, quæ in ipsa anima ebrietate oppressa est et gravata: agrestes autem excitantur affectiones, quæ in animi imbecillitatem facile dominatum occupant.

✠ CAP. VI.

De turpiloquio.

A turpiloquio autem et nos omnino abstinere oportet, et eis, qui illo utuntur, os obstruere, et aspectu severiore, et vultus aversione, et ea, quæ vocatur, subsannatione, et saepe etiam asperiori oratione. « Que enim, » inquit, « ex ore exeunt, coinquinant hominem^a. » Communem, et gentilem, et indoctum, et petulantem eum ostendunt: non autem propriam, honestum, et temperantem. Cum autem turpia æque in audiendo, versentur et in spectando, divinus Pædagogus eadem ratione pueris luctantibus, ne aures eorum offendantur, pudicos sermones, veluti quædam aurium munimenta, adhibet, ne possit ad frangendam animam pervadere pulsatio fornicationis: oculos autem dirigit ad rerum honestarum spectaculum, melius esse dicere labi pedibus, quam oculis. Hoc turpiloquium propulsans Apostolus, « Omnis, » inquit, « malus sermo ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus b. » Et rursus: « Sicut decet sanctos, ne nominetur in vobis turpitude, et stultiloquium, vel scurrilis urbanitas, quæ non conveniunt: sed potius gratiarum actio c. » Si autem, « qui stultum dixit fratrem, obnoxius est iudicio d, » quid de eo, qui stulta loquitur, pronuntiabimus? An non etiam de eo scriptum est: « Qui locutus verbum fuerit otiosum, reddet rationem Domino in die iudicii e? » Et rursus: « Ex sermone tuo justificaberis, »

✠ P. 198 ED. POTTER, 168-169 ED. PARIS. ^a Matth. xv, 18. ^b Ephes. iv, 29. ^c Ib. v, 5, 4. ^d Matth. v, 22. ^e Ibid. xii, 56.

(65) *Προέηκεν*. Προσέηκεν Bod., Reg. Dein. ὑπερ τ' ἄβρητον Nov. et Nov. Frag., item Homerus *Odys.* 3, vers. 461, ubi locus hic integer exstat.

(66) *Αἰσχρολογίας*. Similia habet Epictetus cap. 55: Ἐπιτραλὸς δὲ καὶ τὸ εἰς αἰσχρολ., etc. Periculosum est etiam ad orationis obscenitatem progredi: cum igitur tale quidpiam incidit, aut (si feret opportunitas), objurgabis eum qui sermonem illum injecerit: aut taciturnitate saltem, et rubore vultuque ostendes, eam orationem tibi displicuisse.

(67) *Ἀπομυκτησµῶ*. Vel potius ἀπομυκτηρισµῶ, non enim μυκτίζειν, sed μυκτηρίζειν, dicitur τὸ χλευάζειν.

(68) *Τὸν ἄνθρωπον*. Inducantur ista, tanquam glossema: κοινὸν καὶ ἐθνικὸν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσελγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον, καὶ κόσμιον, καὶ σώφρονα. Nihil enim sunt aliud, quam interpretatio τοῦ κοινῶ, quam in margine ascripsit ali-

Α πειν δεῖ, πῶς ἐντεῦθεν ἡ παρόρησις τὴν ἀκοσμίαν εἰς αἰσχρολογίαν αὔξει.

Καὶ τι ἔπος προέηκεν (65), ὑπερ ἄβρητον ἡμεινον.

Μάλιστα γοῦν ἐν οἴνῳ καθορᾶσθαι τὰ ἤθη τῶν ὑπό-λων συμβέβηκε, τῆς ὑποκρίσεως ἀπογυμνούμενα, διὰ τὴν ἀνελεύθερον παρόρησιαν τῆς παρουσίας· δι-ἣν κατακοιμίζεται μὲν ὁ λόγος, ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καρθηθάρησας τῇ μέθῃ· τὰ δὲ ἐκτράπελα ἐπεγείρεται πάθη, καταδυναστεύοντα τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ.

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ αἰσχρολογίας.

B Αἰσχρολογίας (66) δὲ παντελῶς αὐτοῖς τε ἡμῖν ἀρεκτέον, καὶ τοὺς χρωμένους αὐτῇ ἐπιστομιστέον, καὶ ὄψει δριμυτέρα, καὶ προσώπου ἀποστροφῆ, καὶ τῶ ἀπομυκτησµῶ (67) καλουμένῳ, πολλάκις δὲ καὶ λόγῳ τραχυτέρῳ. « Τὰ γὰρ ἐξιόντα, φησὶν, ἐκ τοῦ στόματος κοινῶ τὸν ἄνθρωπον (68)· » κοινὸν, καὶ ἐθνικὸν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσελγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον (69), καὶ κόσμιον, καὶ σώφρονα. Πρὸς δὲ τὴν ἀκοὴν τῶν αἰσχροῶν καὶ τὴν θέαν, ὁμοίως (70) ἐχόντων, ὁ θεὸς Παιδαγωγὸς κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς παλαίουσι τῶν παιδίων, ὡς μὴ τὰ ὤτα θραύοιτο αὐτῶν, τοὺς σώφρονας περιτίθησι λόγους, καθάπερ ἀντωτίδας, ὡς μὴ δύνασθαι ἐξικνεῖσθαι εἰς θραῦσιν τῆς ψυχῆς τὸ κροῦμα (71) τῆς πορνείας· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς κατευθύνει ἐπὶ τὴν θέαν τῶν κα- C λῶν, ἄμεινον εἶναι λέγων, τοῖς ποσὶν ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀλισθαίνειν. Ταύτην ἀποκρουόμενος τὴν αἰσχρολογίαν ὁ Ἀπόστολος, « Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὄρων, φησὶν, μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθός. » Πάλιν τε αὖ· « Καθὼς πρέπει ἀγίοις μὴ (72) ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν αἰσχροτότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία· ἃ οὐκ ἀνήκεν· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Εἰ δὲ « ὁ μωρὸν εἰπὼν τὸν ἀδελφὸν ἔνοχος εἰς κρίσιν, » τί περὶ τοῦ μωρολογοῦντος ἀποφαινούμεθα; ἢ (73) καὶ περὶ τούτου γέγραπται· « Ὅς ἂν λαλήσῃ λόγον ἀργόν, ἀποδώσει λόγον τῶ (74) Κυρίου ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. » Αὐθίς τε· « Ἐκ τοῦ λό-

D quis. HEINSIUS.

(69) Ἰδιον. Ἰδιον Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod. Sed recepta lectio melior est: nam homini κοινῶ opponit τὸν ἴδιον, « non vulgarem. »

(70) Καὶ τὴν θέαν, ὄμ. Καὶ τὴν θέαν τῶν ὁμοίως ἐχόντων Pal., Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod.

(71) Κροῦμα. Κροῦσμα Nov., Nov. Fragm.

(72) Ἐκπορευέσθω.... μὴ. Hæc exciderunt e Nov. Cæterum quæ sequuntur, Bib. Vulg. sic se habent: Πορνεία δὲ, καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία μὴδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. Καὶ αἰσχροτότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἄλ. Quin etiam ea, quæ mox subjicit, Scripture loca διὰ μνήμης, uti alias solet, recitare videtur.

(73) Ἡ. Ἡ æque legi potest atque ἦ, i. e. « quomodo. » Vulgatum ἦ secutus est Hervetus, « annua et de illo scriptum est? » SYLBERG.

(74) Τῶ. Abest a Nov., Nov. Fragm., Bod., Reg.

σου δικαιοθήσῃ, » φησὶν· καὶ, « Ἐκ (75) τοῦ λό-
γου σου καταδικασθήσῃ. » Τίνας οὖν αἱ ἀντωτίδες αἱ
σωτήριοι, καὶ τίνας αἱ τῶν ὀλισθηρῶν ὀφθαλμῶν παι-
δαγωγήσεις; αἱ μετὰ (76) τῶν δικαίων συναναστροφαί,
προλαμβάνουσαι καὶ προεμφράπτουσαι τὰ ὦτα, τοῖς
ἀπάγειν τῆς ἀληθείας βουλομένοις.

Φθείρουσιν (77) ἡθῆ χρηστὴ ἐμλίμῃ κακαί,

ἡ ποιητικὴ λέγει. Γενναϊότερον δὲ ὁ Ἀπόστολος,
« Γίνεσθε (78), φησὶν, ἀποστυγούντες τὸ πονηρὸν,
κόλλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. » ὁ γὰρ μετὰ τῶν ἀγίων ἀνα-
στροφόμενος ἁγιασθήσεται. Πάντη οὖν ἀφεκτέον τῶν
αἰσχυρῶν ἀκουσμάτων, καὶ ῥημάτων, καὶ θεαμάτων·
πολὺ δὲ μᾶλλον ἔργων αἰσχυρῶν καθαρευτέον· τοῦτο
μὲν, ἐν ἀποδείξει καὶ παραγυμνώσει μερῶν τινῶν
τοῦ σώματος, ὧν οὐ χρεῖ· τοῦτο δὲ, ταῖς ἐπιθειοθήσεσι
τῶν ἀπορρήτοτέρων μερῶν· οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο τοῦ
δικαίου τὴν γύμνωσιν, αἰσχυρὰν οὔσαν, ἐπιθεῖν σώ-
φρων υἱός· ἐσκέπασε δὲ ἡ συγκροσύνη, ὃ ἐγύμνωσεν
ἡ μέθη, τὸ περίοπτον τῆς ἀγνοίας παράπτωμα. Κα-
θαρευτέον δὲ οὐδὲν ἥττον καὶ ταῖς προφοραῖς τῶν
φωνῶν· αἷς ἄθεατα εἶναι χρὴ τὰ ὦτα τῶν ἐν Χριστῷ
πεπιστευκότων. Ταύτη μοι δοκεῖ ὁ Παιδαγωγὸς μηδὲ
φθέγγασθαι τι τῶν τῆς αἰσχυροσύνης ἐφιέναι ἡμῖν,
πόρρωθεν διαβάλλον (79) πρὸς τὴν ἀκολασίαν· δει-
νὸν (80) γὰρ αἰεὶ τὰς ῥίζας τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκό-
πτειν· τῆ, « Οὐ μοιχεύσεις, » διὰ τοῦ, « Οὐκ ἐπιθυ-
μήσεις· » καρπὸς γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἡ μοιχεία, τῆς
ῥίζης τῆς κακῆς. Ὅμοίως οὖν κἀνταῦθα ὁ Παιδα-
γωγὸς τὴν ἄδειαν τῶν ὀνομάτων, ὡς χρῆσιν (81),
διαθέδληκεν, τὴν ἄδειαν τῆς ἀκολασίας ἐπιμιξίαν ἐκ-
κόπτων· τὸ γὰρ (82) ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἀτακτεῖν,
μελέτην ἐμποιεῖ τοῦ καὶ εἰς τὰ ἔργα ἀκοσμεῖν· τὸ
δὲ περὶ τὴν φωνὴν σωφρονεῖν ἀσκεῖν ἐστὶ λαγνείας,
καὶ καρτερεῖν (83). Διελέψαμεν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ,
ὡς ἄρα οὕτε ἐν τοῖς ὀνόμασιν, οὐδὲ μὴν ἐν τοῖς
συνουσιαστικοῖς μορίοις, καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπλο-
κῇ, καθ' ὧν καίται τὰ ὀνόματα, τὰ περὶ τὴν συνή-
θειαν οὐ τετριμμένα, ἢ τοῦ ὄντως (84) αἰσχυροῦ προσ-
ηγορία τάττεται· οὐδὲ γὰρ γόνου καὶ κνήμη καὶ τὰ

A inquit, « et ex sermone tuo condemnaberis ». »
Quænam sunt ergo salutare aurium defensiones,
et quænam sunt lubricorum oculorum disciplinæ?
Quæ cum justis sunt conversationes, quæ aures
præoccupant, et prius obstruunt adversus eos, qui
volunt abducere a veritate.

Corrumpunt bonos mores colloquiu prava,

inquit poetica. Præclarius autem Apostolas: « Esto-
te, » inquit, « odio habentes malum, & adhærentes
bono b. » Qui enim cum sanctis versatur, sanctifica-
bitur. Omnino ergo abstinendum est a turpibus
auditionibus, et verbis, et spectaculis; sed multo
magis a factis turpibus mundos esse oportet; par-
tim quidem in ostendendis et nudandis aliquibus
partibus corporis, quas non decet: partim autem
in contemplandis secretioribus partibus. Neque
enim turpem justi hominis denudationem aspicere
sustinuit modestus filius; sed textit modestia, quod
nudarat ebrietas, spectandum lapsus inscientiæ c.
Mundos autem nihilo secius esse oportet et a vocum
prolationibus, quibus nullum esse oportet aditum
ad aures eorum qui in Christo crediderunt. Hac
ratione mihi videtur Pædagogus nihil, quod sit in-
decorum, nobis loqui permittere, longe ante nos
præmuniens adversus incontinentiam: præclare
enim et mira arte solet vitiorum radices excindere,
illud, verbi causa, « Non mæchaberis: » per illud
« Non concupisces d. » Adulterium enim fractus
est concupiscentiæ, quæ quidem est mala radix.
C Similiter ergo hic quoque Pædagogus nominum
licentiam tanquam usum reprehendit, ut licentiam
ad intemperantiæ congressionem amputet: insolent-
ter enim se in vocibus gerere, facit ut meditemur
inhoneste facere. In vocibus autem esse modestum,
est seipsum exercere ad fortiter sustinendam libi-
dinis impressionem. Prolixiori autem oratione os-
tendimus, quod neque in nominibus, sed neque in
partibus ad coitum pertinentibus, et nuptiali con-
gressione, pro quibus supponuntur nomina, quæ

✠ P. 199 ED. POTTER, 139-170 ED. PARIS.
d Exod. xx, 14, 17.

(75) Καὶ, ἐκ. Perperam distinguunt vulg. editio-
nes post Sylburgium: nam καὶ non est Clementis,
sed Christi vox: Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιο-
θήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. Matth.
xii, 57.

(76) Αἱ μετὰ. Hic desinit Nov. Fragm.

(77) Φθείρουσιν. Tragicus iambus de improbo-
rum commercio prolixius infra commendatur
Strom. i, pag. 129. SYLBURG.—Versus est Menandri
ex comædia, ut quidam volunt, *Thaide*, cujus
et meminit Athenæus lib. xiii. Tertullianus i *Ad
uxor.*, 8: « Convictum atque commercia Deo digna
sectare, memor illius versiculi sanctificati per
Apostolum:

Bonos corrumpunt mores congressus mali. »

I Cor. xv. COLLECT. Senarium hunc, quem Menan-
dro plerique ascribunt, Socrates *Histor. eccl.* lib.
iii, c. 14, et post eum Nicephorus lib. x, cap. 26,
Euripidi tribuunt.

(78) Γίνεσθε. Additamentum Clementis.

(79) Διαβάλλον. « Præmuniens » Herveto, ac si
scriptum esset διατφαλίζων, vel διαφράπτων. Cle-

mens paulo post eadem voce usus est, verum sensu
paulum diverso: τὴν ἄδειαν τῶν ὀνομάτων διαθέδληκεν.

(80) Δεινόν. Id habent editiones post Sylburgia-
nam omnes, Herveti, ut videtur, versionem secuti:
verum Florent., Sylburg. et mss. codices δεινός
exhibent, quod ad præcedens Παῖδαγωγός refertur:
quæ lectio quin vera sit, jure dubitari non potest.

(81) Ὡς χρῆσιν. Supervacanea videntur esse
hæc verba, et forte e margine in textum irrepse-
runt.

(82) Τὸ γάρ. Scholiastes in marg. Bod., Reg.:
Ἵν γὰρ οὐκ αἰσχύνεται τοὺς λόγους, τούτων πολλῶν
δὴ πούθεν οὐδὲ τὰ ἔργα.

(83) Ἄσκειν ἐστὶ λαγνείας, καὶ καρτερεῖν. Huic
sententiæ sensus haud constare videtur. Sylburgius
scribi voluit cum præpositione, κατὰ τῆς λαγνείας,
« contra libidinem. » In Nov. hoc modo se habet:
Ἄσκειν ἐστὶν ἀγνείας καρτερεῖν, « sustinere se ad
castitatem exercere. » Non incommode, si scriptum
fuisset ἀγνείαν in sing. numero. Particulam καὶ ad
seq. refert idem codex, διελέψαμεν δὲ καὶ βαθ.

(84) Ὅντως. Ὅντως Reg., Bod.

usu minime trita sunt, ejus, quod vere turpe est, ponitur appellatio. Nam neque genu, et tibia, et hujusmodi membra, et quæ eis imposita sunt nomina, sunt turpia, nec quæ per ea fit actio: membra autem et hominis verenda, verecundia quidem plena, non autem turpia censenda sunt. Turpis autem res est eorum operatio quæ fit præter leges, ideoque probro digna et supplicio. Turpe enim solum revera est vitium, et quæ per ipsum aguntur. His ergo consequenter jure vocetur turpilochium, quæ de vitiosis factis habetur oratio. Ejusmodi est, si de adulterio, vel de puerorum amore disseratur, et quæ sunt hujusmodi. Quin etiam inepti & ac futiles sermones vitandi sunt. « Ex multiloquio enim, » inquit, « non effugies peccatum a. » Luet ergo pœnas linguæ vitium. « Est » enim « tacens qui invenitur sapiens, et est qui odio habetur propter multam loquacitatem b. » Quin etiam ipse nugator affert sibi ipsi fastidium ac satietatem: « Qui enim multiplicat sermonem, odit animam suam c. »

74 CAP. VII.

Quænam observare oporteat eos, qui honeste simul victitant.

Absit quoque a nobis, ut irrideamus quemdam, a quo primum incipit contumelia, ex quibus lites, pugnae, et inimicitiae erumpunt. Diximus autem contumeliam esse ebrietatis ministram. Non ex solis autem factis, sed etiam ex verbis homo judicatur. « In convivio autem, » inquit, « ne argueris proximum, et ei opprobrii sermonem ne dixeris d. » Si enim vel maxime cum sanctis conversari præcipitur, sanctum irridere, peccatum est. « Ex ore enim insipientium, » inquit Scriptura, « baculus contumeliæ e: » baculum dicens, fundamentum contumeliæ, cui innititur, et super quam requiescit contumelia. Unde admiror Apostolum, qui hic quoque suadet, « neque scurrilia, neque quæ non convenit f, » verba effundere. Si enim propter charitatem convenitur ad convivia: convivii autem finis est in eos, qui conveniunt, benevolentia: charitatem autem consequuntur cibus et potus: quomodo non est, ut ratio postulat, conversandum, et nec propter

P. 200 ED. POTTER, 170-171 ED. PARIS. xxxi, 41. e Prov. xiv, 5. f Ephes. v, 4.

(85) *Αἰδοῦς*. Ludit in etymo τῶν αἰδοίων. Cæterum αἰδώς et αἰσχύνη quomodo distinguantur, explicat Ammonius, lib. *De similibus et different. voc.*: Αἰδώς καὶ αἰσχύνη διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν αἰδώς ἐστὶν ἐντροπὴ πρὸς ἕκαστον, ὡς σεβόμενός τις ἔχει· αἰσχύνη δὲ, ἐφ' ᾧ οἷς ἕκαστος ἁμαρτῶν αἰσχύνεται, ὡς μὴ δέον τι πράξας. Καὶ αἰδεῖται μὲν τις τὸν πατέρα, αἰσχύνεται δὲ, ὅς μεθύσκειται.

(86) *Γλωσσαργία*. Vide, nam melius γλωσσαργία. « Luet enim pœnas garrulitas. » COLLECT.—Et γλωσσαργία quidem habet Nov. Verum haud opus est receptam hactenus lectionem sollicitare: sunt enim hæ voces synonymæ.

(87) *Ἔτι δὲ καὶ*. Sic editt. posteriores Sylburgio: in Flor. itemque mss. codd. exstat ei δὲ καὶ, quod Sylburgius mutandum sensit in ἤδη καὶ, « jam et. »

(88) *Πλεονάζων*. Ecclesiastici xx, 8: Ὁ πλεονάζων λόγῳ βδελυχθήσεται.

(89) *Ἀστειῶς*. Ἀστειῶς Bod. et editiones Syl-

burgiana posteriores. (90) *Οὐκ*. Respicit Christi dictum, quod recitat Matth. xii, 57. (91) *Συμποσίω*. Γίνου addit Ecclesiast. Mox post πλησίον ibidem additur καὶ μὴ ἐξουθενώσης αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ αὐτοῦ. (92) *Ἰθέρως... ἐπαναπαύεται*. Hæc e Nov. exciderunt. (95) *Οὐδὲ διὰ τ.* Οὐδὲ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον, ommissa præpositione διὰ, Nov. Quod si eam retinere placeat, sic exp.: « Nec sunt propter amoris studium proponendæ questiones, quibus convivæ ad angustias redigantur. » Nam ἀπορεῖν Clemens « querendū sensu uti solet. Vult igitur nos διὰ τὴν ἀγάπην, « charitatis intuitu, » abstinere ab ejusmodi questionibus, quæ convivas difficultatibus perplexos irridendos proponerent. Quod si hic sensus placeat, hoc modo distinguenda est hæc sententia: Πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον; Οὐδὲ διὰ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον· εἰ γάρ, etc.

ΚΕΦ. Ζ'.

Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστειῶς (89) συμβιωῦντας.

Ἀπέστω δὲ, ἀπέστω ἡμῶν καὶ τὸ σκώπτειν, ὕβρεως προκατάρχον, ἐξ ὧν ἔριδες, καὶ μάχαι, καὶ ἐχθραὶ διοιδάλινουσιν. Ἰθέρην δὲ ἔφαμεν μέθης εἶναι διάκονον. Οὐκ (90) ἐκ μόνων δὲ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ λόγων ἄνθρωπος κρίνεται. « Ἐν συμποσίῳ (91) δὲ, » φησί, « μὴ ἐλέγξης τὸν πλησίον· καὶ λόγον ὀνειδισμοῦ μὴ εἴπης αὐτῷ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα παραγγέλλεται ἀγίοις συναΐναι, σκώπτειν τὸν ἅγιον ἁμαρτία· « Ἐκ στόματος γὰρ ἀφρόνων, » φησὶν ἡ Γραφή, « βακτηρία ὕβρεως· » ἐπιβάθραν ὕβρεως, βακτηρίαν λέγουσα, ἣ ἐπερείδεται καὶ ἐπαναπαύεται (92) ἡ ὕβρις. Ὅθεν ἄγαμαι τὸν Ἀπόστολον κἀνταῦθα παραινούντα, « μηδὲ τὰ εὐτράπελα, μηδὲ τὰ μὴ ἀνήκοντα » προΐεσθαι ἡμᾶς ῥήματα. Εἰ γὰρ δι' ἀγάπην αἰ ἐπὶ τὰς ἐστιάζσεις συναλεύσεις, συμποσίου δὲ τὸ τέλος ἡ πρὸς τοὺς συνόντας φιλοφροσύνη, παρεπόμενα δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ βρωῖσις καὶ ἡ πόσις· πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον, οὐδὲ διὰ τὴν (95) ἀγάπην ἀπορητέον; Εἰ γὰρ ὡς ἐπιτείνοντες τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν συνῆμεν,

a Prov. x, 19. b Eccli. xx, 5. c Ibid. 8. d Eccli.

πῶς ἐχθρας διὰ τοῦ σκώπτειν σκαλεύομεν; Σιωπᾶν δὲ κρεῖττον ἢ ἀντιλέγειν, ἀμαρτίαν ἀμαθίᾳ προσφερομένους (94). « Μακάριος ὡς ἀληθῶς (95) ἀνὴρ ὅς οὐκ ὀλισθήσεν ἐν στόματι αὐτοῦ, καὶ οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἀμαρτίας. » ἦτοι μετανοήσας ἐφ' οἷς λαλήσας ἤμαρτεν. ἢ ἐν τῷ μηδένα λυπησάμενος λαλήσας. Καθόλου μὲν οὖν, νέοι μὲν καὶ νεάνιδες ὡς ἐπίπαν τῶν τοιῶνδε ἀπεχέσθων εὐωχιῶν, ὡς μὴ σφάλλοιντο περὶ ἃ μὴ προσήκε· καὶ γὰρ ἀκούσματα ἀφ' ἧς, καὶ θέαματα ἀπρεπῆ, κυμαινομένης ἐπι ἐν αὐτοῖς τῆς πίστεως, ἐκτριπίζει τὴν διάνοιαν· συνεργεῖ δὲ αὐτοῖς τὴν ἄσφατον τῆς ἡλικίας, πρὸς τὴν εὐκατάφορον τῆς ἐπιθυμίας. "Ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ ἄλλοις παραίτιοι γίνονται σφαλμάτων, τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ὥρας ἐπιδεικνύμενοι. Εὖ γὰρ τοι παραγγέλλειν ἡ Σοφία φαίνεται· « Μετὰ ὑπάνδρου γυναικῶς μὴ κάθου τὸ σύνολον, καὶ μὴ συμετακλιθῆς (96) ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς. » τουτέστι, μὴ συνδείπνει πυκνότερον· μηδὲ ἐσθίει μετ' αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Μηδὲ συμβολὰς ποιεῖ μετ' αὐτῆς (97) ἐν οἴνῳ, μήποτε ἐκκλίνῃ ἡ καρδία σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν. » Σφαλερὰ γὰρ ἡ πάροις ἐλευθερία, παραθεῖν δυναμένη. « Ὑπάνδρον » δὲ ὠνόμασεν, ἐπεὶ μείζων ὁ κίνδυνος τῷ λῦσαι τὴν δέσιν τῆς συμβιώσεως πειρωμένῳ· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη (98) τις περιτύχοι, παριέναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνῃ ἐκτοσθεν (99), ἐνδοθεν δὲ αἰδοῖ. "Ὅσαι δὲ μὴ ὑπάνδροι, ἐσχάτη ταύταις (1) διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρεῖναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων. Οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τὰς ὕψεις πήξαιτες, ἀμετασάλευτοι τοῖς ἀγκῶσιν ἐρηρευσμένοι, μόνους παρέστων τοῖς ὠσίν· εἰ δὲ καὶ καθέζοιντο, μὴ ἐναλλάξ τῷ πόδε ἐχόντων· μηδὲ μὴν θάτερον τῶν μηροῖν θατέρῳ ἐπιφερόντων, ἢ τὴν χεῖρα τῷ γενεῖῳ ὑπερειδόντων. Ἄγεννές γὰρ μὴ φέρειν αὐτὸν, καὶ τοῦτο κατηγόρημα τοῦ νέου. Συνεχῆς δὲ καὶ τὸ μετακινούμενον ἐναλλάττειν τὸ σχῆμα, κουφότητος σύμβολον, σώφρονος δὲ, εὐθέως ἐν βρώσει καὶ ἐν πόσει τὸ ἔλαττον αἰρεῖσθαι, καὶ τὸ σχολαιότερον, οὐ τὸ προπετέ-

A charitatem dubitandum? Si enim convenimus, ut mutuam benevolentiam auferemus, quare inimicitias irridendo provocamus? Satius autem est tacere, quam contradicere, peccatum inscitiae addendo. « Beatus revera vir ille est, qui non est lapsus in ore suo, vel non compunctus est in molestia peccati »: » videlicet ductus poenitentia propter ea, quæ locutus peccavit: vel ideo, quod locutus neminem molestia affecerit. In summa ergo adolescentibus et adolescentulæ ab ejusmodi conviviis omnino abstineant, ne labantur, in quibus minime decet. Inusitatae enim auditiones, et indecora & spectacula, dum in eis adhuc fides fluctuat, mentem eorum eventilant; ætatis autem instabilitas simul ad hoc confert, ut in cupiditates ferantur præcipites. Quin etiam nonnunquam aliis causæ sunt offensionum, dum florem ætatis suæ, in quo maximum est periculum, ostentant. Recte enim videtur præcipere Sapientia: « Cum muliere, quæ viro subjecta est, ne omnino sedeas, et ne super cubitum cum ea accubueris »; » hoc est, ne cum ea frequentius cænes, neque cum ea comedas. Et ideo subjungit: « Neque cum ea in vino congregiaris, ne quando inclinet cor tuum in ipsam, et sanguine tuo labatur ad interitum ». » Lubrica enim res est libertas in vino, et apta ad deflorescendum. « Viro » autem « subjectam » nominavit, quod majus sit periculum ei, qui connubii vinculum conatur dissolvere. Quod si aliqua necessitas evenerit, quæ eas jubet accedere, illæ quidem exterius amictu pulchre tegantur, intus autem pudore. Quæcumque autem non sunt viro subjectæ, nis est extremum probrum interesse convivio virorum, idque vinolentorum. Qui in reclinatorium autem oculos fixerint, immobiles, innixi cubitis, adsint solis auribus. Quod si etiam sederint, ne pedes sæpe permulent, nec alterum femur alteri superponant, nec manum mento sustentent. Illiberale enim est, seipsum non ferre, idque datur vitio adolescenti. Sæpe autem moveri,

⚭ P. 201 ED. POTTER, 171-172 ED. PARIS.

« Eccli. xiv, 4. » Eccli. ix, 12. « Ibid. 15.

(94) Ἀμαρτίαν ἀμαθίᾳ προσφερομένους. II. e. « peccatum, » vel « lapsum, inscitiae exprobrantes. » Interpres Hervetus legisse videtur ἀμαρτίαν ἀμαρτίᾳ προσφερομένους, dum vertit, « peccatum peccato adducentes. » Ἀμαρτίαν ἀμαθίᾳ πρόσφερ., habent recentiores Sylburgio editiones: quam lectionem firmat Nov.

(95) Ὡς ἀληθῶς. Clementis additamentum.

(96) Μὴ συμ. Eccli. ix: Μὴ κατακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶν· et mox, μηδὲ συμβολοκοπήσῃς μετ' αὐτῆς. Dein, ἐκκλίνῃ ἡ ψυχὴ σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ πνεύματι σου ὀλισθήσῃς. SYLBURG. — Hæc in Græco LXX non reperiuntur, ix cap. Eccli., habentur tamen in Latina vulgata v. 12: « Nec accumbas cum ea super cubitum » καὶ μὴ μετακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς: ut illud, « Et sanguini tuo illabatur in interitum; » vel potius, ut habet Vulgata, « Et sanguine tuo labaris in perditionem. » Καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν, id est, « ne affectu tuo labaris, » vel periculo vitæ tuæ adulterorum pœnam feras, nam LXX habent τῷ πνεύματι. Atque utrumque locum ex Clemente notatum reperies in exactissima editione Romana. Porro quod LXX reddunt μὴ συμβολοκοπήσῃς, Clemens μὴ συμβολὰς

ποιεῖ μετ' αὐτῆς. Vulgata, « Et non alterceris cum illa in vino. » Interpretes ecclesiastici ad symbolas referunt quæ ad convivium celebrandum conferebantur. COLLECT.

D (97) Διὸ καὶ... μετ' αὐτῆς. Hæc e Nov. exciderunt.

(98) Εἰ δὲ καὶ ἀν. Hæc, inverso sententiarum ordine, meliorem sensum præbitura videntur: « Ὅσαι δὲ μὴ ὑπάνδροι, ἐσχάτη ταύταις διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρεῖναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη τις περιτύχοι, παριέναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνῃ ἐκτοσθεν, ἐνδοθεν δὲ αἰδοῖ· οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τ. » « Quæ vero non sunt viris subjectæ, his virorum, idque vinolentorum, convivio interesse, extremum est probrum. Quod si qua necessitate accedere teneantur, illæ quidem exterius palla penitus contegantur, intus autem pudore: hi vero oculis in reclinatorium defixis, immobiles, cubitis innixi, solis auribus adsint. » Quomodo autem Græcorum feminæ a conviviis abstinerint, vid. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, c. 19.

(99) Ἐκτοσθεν. Ἐκτοθεν Nov.

(1) Ταύταις. Ταύτη Nov., Bo. l., Reg. Mox, παρὰ

habituque et figuram mutare, signum est levitatis. Jam vero modesti etiam est, et in cibo et in potu quod minus est eligere, idque tardius, et non proclivius, tam in principio quam etiam in intervallis. Quin etiam priorem desinere, et se istis rebus minime esse deditum ostendere : « Comele, » inquit, « ut homo, quæ apponuntur; cessa autem primus disciplinæ gratia. Et si in medio plurimum sederis, ne ante ipsos manum porrigas a, » Non debemus ergo ante alios prosilire, ab ingluvie incitati; sed nec, quamvis cupientes, non nisi aliquanto post porrigere oportet, longa mora intemperantiam fatentes. ☒ Sed neque interim videri tanquam feras cibo inhærerere, eumque avide arripere. Porro autem nec obsonii multum ingerendam est : neque enim obsonio, sed frumento vesci homini naturale est. Quin etiam temperati hominis est ante alios plerosque surgere, et e convivio leniter sese subtrahere. « Cum est, » inquit, « tempus surgendi, ne sis postremus, et revertere in domum tuam b. » Quin etiam dicebant duodecim, cum evocassent discipulorum multitudinem : « Non est bonum nos, relicto verbo Dei, ministrare mænsis ». » Quod si hoc diligenter caverunt, multo magis vitabant ingluviem. Hi autem ipsi apostoli scribentes « fratribus, qui erant in Antiochia, Syria et Cilicia, Visum est, » dixerunt, « Spiritui sancto et nobis, nullum vobis majus onus imponere, præterquam necessaria hæc; ut abstinatis ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus si vobis cavetis, recte facietis d. » Oportet autem vinolentiam non secus fugere, quam cicutam : ambo enim ad mortem subtrahunt. Oportet vero et profusum risum arcere, et immodicas lacrymas : sæpe enim temulenti cum maximum cachinnum sustulerint, deinde rursus, nescio qua persuasi vini insolentia, descendunt ad lacrymas. A ratione enim alienum est, cum esse effeminatum, tum etiam esse petulantem. Senes autem adolescentes tanquam filios

☒ P. 202 ED. POTTER, 172 ED. PARIS. a Eccli. xxxi, 19, 20, 21. b Eccli. xxxii, 15. c Act. vi, 2, d Act. xv, 25, 28, 29.

στον· μόνοις τοῖς ὡσίν, inverso verborum ordine Bod., Reg. Ut etiam paulo post ἐν πόσει καὶ ἐν βρώσει, Nov.

(2) Παρακείμενα. Eccli. addit, σοὶ καὶ μὴ διαμασθῶ, μὴ μισθῆς. Dein post παιδείας infert καὶ μὴ ἀπληστεύου, μὴ ποτε προσκόψης.

(3) Κἂν. Eccli. καὶ εἰ. Mox πρότερος αὐτῶν Id. et Nov. Dein ἐκτείνης τὴν χεῖρά σου Eccli. Mox, προσεκπηδ. pro προσεκπηδ. Nov.

(4) Οὐδέ. Postquam dixerat, non esse præ ingluvie in cibos ante cæteros convivias prosiliendum, infert : « Neque præ nimia appetentia diutius manum porrigere oportet, longiore mora intemperantiam suam fatentes. » Nam Hervetus hujusce loci sensum pervertit.

(5) Ἐφυστερήσει. Per ἐφυστέρησιν intelligenda ἐπιθύμησις, seu « concupiscentia » ejus, quod deest. SYLBURG.

(6) Ἐν τῷ μεταξύ. Sc. τοῦ συμποσίου, « medio tempore convivii : » quod paulo ante dixit ἐν τοῖς διαλείμμασι.

(7) Ἐν ὧρ. Ἐν ὧρᾳ ἐξεγείρου, καὶ μὴ οὐράγει, ἀπότρεχε εἰς οἶκον. Eccli.

Α στερον, κἂν τῷ κατάρχεσθαι, κἂν τοῖς διαλείμμασι καὶ τὸ προκαταλήγειν δὲ, καὶ τὸ ἀπροσπαθῆς· « Φάγε, » φησὶν, « ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενα (2)· παῦσαι πρῶτος χάριν παιδείας· κἂν (3) ἀναμέσον πλείονων ἐκάθισας, πρότερον αὐτῶν μὴ ἐκτείνης χεῖρα. » Οὐκ οὖν προσεκπηδῆτέον ὑπὸ λαιμαργίας ἀναπειθόμενους ποτέ· οὐδὲ (4) μὴν ἐπιγλιχομένους παρεκτείνειν μέχρι πολλοῦ χρόνῳ, τῇ ἐφυστερήσει (5) τὴν ἀκρασίαν ὁμολογοῦντας· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ μεταξύ (6), προσκειμένους φαίνεσθαι καθάπερ τὰ θηρία, τῇ βορᾷ· οὐδὲ μὴν πλείονος ὄψου προσφέρεσθαι· εὐ γὰρ ὄψοφάγος φύσει, ἀλλὰ σιτοφάγος ἄνθρωπος. Προανίστασθαι δὲ τῶν πολλῶν, καὶ τοῦ συμποσίου ὑπεξεῖναι ἐπεικῶς, ἀνδρὸς σώφρονος· « Ἐν ὧρᾳ (7) γὰρ, » φησὶν, « ἀναστάσεως μὴ οὐράγει (8), καὶ ἀπότρεχε εἰς οἶκόν σου. » Ἐλεγον δὲ οἱ δώδεκα, προσκαλεσάμενοι τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν· « Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. » Εἰ δὴ τοῦτο ἐφυλάξαντο, πολλῶ μᾶλλον γαστριμαργίαν ἐφευγον. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοι ἀπόστολοι « τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς » ἐπιστέλλοντες· « Ἐδοξεν, » ἔφασαν, « τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ (9) καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιθέσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τῶν ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν, καὶ τῆς πορνείας (10)· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. » Φυλάττεσθαι δὲ τὰς παροιίας, ὡς περ καὶ τὸ κώνειον, δεῖ ἄμφο γὰρ ὑποσύρουσιν εἰς θάνατον. Χρὴ δὲ καὶ γελώτων εἶργεσθαι ἐξαιτίων, καὶ δακρύων ὑπερμέτρων· πολλὰ γὰρ οἱ οὐκ ὄντες καγχάσαντες (11) ἐπὶ πλείστον, εἶτα μέντοι ὑπήχθησαν, οὐκ οἷδ' ὅπως, παροιία τινὲ παραπειθόμενοι, εἰς δάκρυα ἀπῆδει γὰρ τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἐκθηλύνεσθαι, καὶ τὸ ἐξυθρίξειν. Προσθῦται δὲ, ὡς τέκνα ἀφορῶντες τοὺς νέους, σπανιώτατα μὲν, ἴσως δ' ἂν που καὶ παίξαιεν πρὸς αὐτούς· εἰς τοῦτο ἐπισκώπτοντες (12) ἢ παιδαγωγῆσαι τὸ εὐσχημον αὐτῶν. Ἀρέλαι πρὸς τὸν αἰσχυντηλὸν καὶ σιωπηλὸν ἐστι χαριεντίζεσθαι ὡδὲ πως· Ὁ δὲ ἐμὸς υἱός, (ἐκεῖνον λέγω τὸν σιωπῶντα.)

(8) Μὴ οὐράγει. Ἀντὶ τοῦ μὴ ἔσχατος ἀνίστασθαι οὐραγία γὰρ, ἡ ἐφυστερίζουσα τάξις. Scholiastes in marg. Reg., Bod.

(9) Τῷ Πν. τῷ ἁγ. Τῷ ἁγίῳ Act. ap. Mox ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν, Ibid. Dein πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων, ἀπέχ. Ibid. Πλὴν ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι Nov. Πλὴν τῶν ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι Bod., Reg. indistincte.

(10) Πνικτῶν καὶ τῆς π. Πνικτοῦ καὶ πορν. Act. apost.

(11) Καγχάσαντες. Βακχάσαντες Reg., Bod.

(12) Ἐπισκώπτοντες. Huic simile erat Lacedæmoniorum institutum, de quo Plutarchus, in *Lycurgo* : Εἰς δὲ τὰ συσσίτια καὶ παύδες ἐφοίτων, ὡς περ εἰς διδασκαλεῖα σωφροσύνης ἀγόμενοι, καὶ λόγων ἡκροῶντο πολιτικῶν, καὶ παιδευτὰς ἐλευθερίους ἐώρων, αὐτοὶ τε παίζειν εἰθίζον, καὶ σκώπτειν· ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτόμενοι μὴ δυσχεραίνειν. « Ad convivia pueri etiam, tanquam in ludum temperantiae ducti, ventitabant. Ibi sermones de re-pub. audiebant, et doctores ingenuos videbant : et assuescebant cum ipsi joculari, et dieteria citra scurrilitatem jacere, tum dieteriis aliorum non offendi. »

οὐ παύεται λαλῶν. Ἐπιτείνει γὰρ τοῦ νέου τὴν αἰδῶ ἢ τοιαύτη ἐπίσκοψις (15), ἐμφαίνουσα χαριέντως τὰ προσόντα αὐτῷ χρηστὰ διὰ τῆς τῶν φαύλων, ἃ μὴ πρόσεστιν αὐτῷ, διαβολῆς· ἐπίνοια γὰρ καὶ αὐτὴ διδασκαλικὴ διὰ τοῦ μὴ προσόντος κυροῦσα τὸ προσόν. Ἀμέλει τοσοῦτόν τι ἐπικρίνει, ὃ τὸν ὑδροπότην καὶ σώφρονα παροινεῖν καὶ μεθύειν λέγων. Εἰ δὲ καὶ εἶέν τινες οἱ φιλοσκώμμονες, σιωπητέον ἡμῖν, καὶ παραπεμπτέον τοὺς λόγους τοὺς περιττοὺς, ὡς περ τὰς κύλικας τὰς πεπληρωμένας· ἐπισημῶς γὰρ ἢ τοιαύτη παιδιὰ (14)· « Στόμα δὲ προπετοῦς ἐγγίζει συντριβῆ. Οὐ παραδέξῃ δὲ ἀκοὴν ματαίαν· οὐδὲ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου γενέσθαι μάρτυς ἀδικος, οὐτε εἰς διαβολῆς, οὐτε εἰς βλασφημίας· ἀλλ' οὐδ' εἰς κακοηθείας. Ἐγὼ δ' ἂν μοι δοκῶ καὶ μέτρον ἐπιθεῖναι (15) φωνῇ τοῖς σώφροσιν, οἷς γε ἐφεῖται λαλεῖν τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. » Σιγή (16) μὲν γὰρ ἀρετὴ γυναικῶν ἐστὶ, ἀκίνδυνον (17) δὲ τῶν νέων γέρας· λόγος δὲ ἀγαθὸς ἡλικίας δεδοκιμασμένης. Λάλησον, πρεσβύτερε, ἐν συμπόσιῳ (18)· πρέπει γὰρ σοι· ἀλλ' ἀπαραποδίστως (19) λάλησον, καὶ ἐν ἀκριθείᾳ ἐπιστήμης. Νεανίσκε, » καὶ σοι (20) ἐπιτρέπει ἡ Σοφία, « λάλησον, εἰ χρεῖα σου, μόλις δὲς ἐπερωτηθείς· κεφαλαίωσον λόγον ἐν ὀλίγοις. » Ἀμφὶ δὲ οἱ διαλεγόμενοι τὸ φθέγμα τὸ σφῶν τῇ συμμετρῖᾳ παραμετρούντων· τὸ τε γὰρ γεγωνόν (21) τῆς προφορᾶς, μανιωδέστατον· τὸ τε ἀνῆκουστον πρὸς τοὺς πέλας φηέγγεσθαι ἀναισθητοῦ· οὐ γὰρ ἀκούονται καὶ τὸ μὲν ἀγενναίας, τὸ δὲ αὐθαδείας τεκμήριον. Ἀπέστω δὲ καὶ ἡ φιλονεικία (22), κενῆς νίκης ἕνεκεν, λόγων ἐπεὶ τέλος ἡμῖν ἡ ἀταραξία· καὶ τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ, C « Εἰρήνη σοι· » πρὶν τε ἀκοῦσαι σε, μὴ ἀποκρίνου βῆμα. Ἀλλὰ τὸ τεθρομμένον τῆς φωνῆς θηλυδρίου· σώφρονος δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ φωνῇ μεμετρημένον, μεγέθους τε ἅμα, καὶ μήκους, καὶ τάχους, καὶ πλῆθους, εἰργοντος τὸ φθέγμα τὸ αὐτοῦ. Οὐτε γὰρ μακρολογητέον ποτὲ, οὐτε πολυλογητέον· οὐτε ἀδολεσχητέον· ἀλλ' οὐδὲ τροχάλως καὶ συνδιωκομένως (23) ὁμιλητέον.

✠ P. 205 ED. POTTER, 175 ED. PARIS. « Prov. x, 44. ^b Prov. xxiv, 28; Exod. xxiii, 1. ^c Eccli. xxxii, 10, 11, 13.

(15) Ἐπίσκοψις. Ἐπίσκοψις Nov.

(14) Παιδιά. Flor. edit. παιδεία, præter rem. In seq. loc. Vulg. Bibl. Prov. x habent. Στόμα ἄφρονος συντριβὴ αὐτῷ. SYLBURG. — Locus est Prov. x, 14 : Στόμα δὲ προπετοῦς ἐγγίζει συντριβῆ. « Os proceracis proximum est contritioni. » Vulgata, « Os stulti confusioni proximum est. » Quidam interpretantur, « Os stulti accersit sibi perniciem. » Chaldaica paraphrasis, « Ori stultorum consumptio proxima. » In eodem capite συντριβὴ ἀσεβῶν, Scholiastes Græcus δειλία ἀσεβῶν. COLLECT.

(15) Μέτρον ἐπ. Legi possit etiam μέτρον ἐπιθεῖναι φωνῆς τοῖς σώφροσι· et mox, λαλεῖν πρὸς τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. SYLBURG.

(16) Σιγή. Sententia ex Sophoclis *Ajace*, citatur et a Stobæo in *Œconomico* tit. 83. Altera item huic subijuncta est Athenodori apud eundem tit. 35 *De silentio*, « Ἐστὶ δὲ σιγῆν ἀκίνδυνον γέρας· » Tacere autem munus est periculo vacans. » COLLECT. — Ajax μαστιγοφόρος apud Sophoclem ad *Tectem* dicat :

Γύναι, γυναιεὶ κόσμον ἢ σιγῆ φέρει.

(17) Ἀκίνδυνον. Hanc sententiam refert Clemens *Strom.* II, p. 589. Eam Augustus Cæsar Athenodoro

A respicientes, rarissime quidem, sed aliquando tamen cum eis luserint, salsum aliquod dictum in eos torquentes, quod eos decorum doceat. Videlicet cum taciturno et verecundo facete et urbane licet hoc modo agere : Meus autem filius (enim, qui tacet, intelligo) non cessat loqui. Adolescentis 75 enim verecundiam auget talis ludificatio, lepide ostendens bona quæ in eo insunt, per falsam insimulationem malorum quæ ei non insunt. Est enim hoc aptum ad docendum artificium, per id quod non adest, id, quod adest, confirmans. Certe tale quid etiam facere proponit sibi, qui cum qui aquam bibit, et est sobrius, temulentum dicit esse et petulantem. Quod si sint etiam nonnulli, qui alios lubenter irrideant, nobis quidem tacendum est, et verba B superflua sunt, tanquam plena pocula, a nobis transmittenda ; lubricus enim et periculosus est ejusmodi ludus : « Os autem temerarii appropinquat contitioni ^a. » Non suscipies autem inanem audicionem : neque cum injusto consenties, ut sis falsus testis ^b, » neque in calumniis, neque in maledictis, sed neque in improbitate. Atque ego quidem mihi videor modestorum voci posse modum imponere, quibus permittitur, ut is, qui cum alio disserit, loquatur. « Silentium enim est virtus mulierum, a periculo autem remotum præmium adolescentum est : probatæ autem ætatis bona est oratio. Senior, loquere in convivio, te enim decet ; sed citra impedimentum loquere, et in perfecta scientia. Adolescens, » tibi quoque permittit Sapientia, « loquere, si te opus sit, vix cum his interrogatus fueris : sermonem autem tuum paucis in summam redige ^c. » Uterque autem, qui disserit, vocem suam metiatur justa proportione. Elatus enim clamor pronuntiationis, est res insanissima : cum proximis autem ita loqui, ut non audiaris, ejus est, qui nullo est sensu præditus, neque enim audient : et est hoc quidem pusilli et abjecti animi indicium,

tribuit apud Plutarchum paulo ante finem *Apothegm.* Item Stobæus, serm. 55 :

Ἔστι καὶ τὸ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας.

Silentii præmium periculo vacat.

(18) Ἐν συμπόσιῳ. Additum a Clemente hæc verba ad suum institutum accommodante.

(19) Ἀλλ' ἀπαρ. Eccli. ἐν ἀκριθεί ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ ἐμποδίσης μουσικά. Μοx ἂν ἐπερωτηθῆς pro ἐπερωτηθείς. Ibid. Dein, λόγον ἐν ὀλίγοις πολλά. Ibid.

(20) Καὶ σοι. Magis emphaticum est καὶ σοί, « etiam tibi. » SYLBURG.

(21) Γεγωνόν. Οἶονεὶ τὸ μεγαλόφωνον· ἀφ' οὗ καὶ τὸ μεγαλόφωνεῖν γεγωνίσκειν εἴρηται. Scholiastus in marg. Reg., Βοι. γέγονε Nov.

(22) Φιλόν. Hæc sic distinguit Nov. : φιλονεικία κενῆς νίκης ἕνεκεν· λόγων ἐπεὶ τέλ. « Absit etiam contentio vanæ victoriæ causa ; nam verborum finis nobis est perturbationis vacuitas ! » Porro in ἀταραξία, « vacuitate perturbationis. » felicitatem posuit Epicurus. Ejus verba hæc sunt, prout ea recitavit Clemens *Strom.* VI, pag. 628 : Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία. Conf. *Strom.* II, p. 415 et seq.

(23) Συνδιωκομένως. Συνδιωκόμενος Nov.

illud vero arrogantia. Absit etiam vehemens contentio verborum pro inani victoria; nobis enim finis est esse a perturbatione alienos, et hoc sibi vult illud: « Pax tibi a. » Priusquam autem audievis, ne verbum responde. Jam vero vox quoque fracta et enervata est effeminati; modesti autem et prudentis est in voce moderatio, qui a magnitudine simul, et prolixitate, celeritateque, et multitudine orationem temperabit. Neque enim prolixo est unquam sermone utendum, neque multum loquendum, nec nugandum; sed neque rapide et præcipitanter colloquendum est. Ipsi enim voci, ut ita dicam, jus aliquod tribuendum est, importunisque vociferatoribus et exclamatoribus ora sunt obstruenda. Ea enim de causa Thersiten plagis castigavit prudens Ulysses:

*Immodicis verbis turbabat nam omnia solus,
Plurima mente sua temere is confusa tenebat,*

Sed nihil ut decuit.

✕ « Terribilis enim in interitu suo vir linguosus b. » Nugatorum itaque, non secus ac veterum calceorum, reliqua quidem vitio detrita sunt, sola autem lingua reliqua est ad damnum. Ea de causa quæ sunt vitæ utilissima præcipit Sapientia: « Ne nugas in multitudine seniorum. c. » Quin etiam nugas nostras radicitus excindens, a Deo incipiens, ut moderate nos geramus, hoc modo constituit: « Sermonem ne iteraveris in oratione tua. » Pop-pysmata autem, et sibili, et digitis expressi soni, quibus accersuntur famuli, cum signa sint a ratione aliena, ratione præditis hominibus vitandi sunt. Frequenter etiam spuere, et violentius excreare, et etiam emungere in convivio, vitandum est. Convivarum enim habenda est utique ratio, ne præ nausea talem aversentur turpitudinem, quæ arguit intemperantiam. Non enim sicut bobus et asinis, ibidem est præsepe et sterquilinum; multi enim eodem tempore se emungunt, spuunt et cænant. Sternutatio autem si cui evenerit, sicut etiam ructus, non oportebit sono proximos eiere, quod pessimæ est institutionis testimonium: sed ructus quidem cum exspirato aere est transmittendus, ore decenter composito, nec instar laryarum tragicarum diducto et hiantæ. Sternutationis autem qui conturbat strepitus, respiratione leniter repressa ac retenta, auferendus est. Hac enim ratione, quam honestissime fieri poterit, conglobatæ spiritus minæ intus sunt extinguende, providendo ut ita transeat, ut etiam cæteros celare conetur, si vi expressus aer aliquod secum excrementum eduxerit. Arrogantiæ autem et insolentiæ signum est, ipsis velle sonis aliquid addere, non autem detra-

Α καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ φωνῇ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δικαιοσύνης μεταδοτέον τοὺς τε ἀκαιροβάας καὶ τοὺς κεκράκτας ἐπιστομιστέον. Ταύτῃ γὰρ αὖ τὸν Θερσίτην πληγαῖς ἤκισατο ὁ σώφρων Ὀδυσσεύς, ὅτι

. . . μῦθος ἀμετροπέης ἐκκόλω,
Ὅς ῥ' ἔπεα φρεσὶν ἦσιν ἄκοσμά τε πολλὰ τε
[ἤδει (24)]

Μῦθ', ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον.

« Φοβερός γὰρ (25) ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ ἀνὴρ γλωσσώδης. » Τῶν γοῦν φλυαρίων, καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα ὑπὸ τῆς κακίας κατατέτριπται: μόνη δὲ ἡ γλῶσσα (26) περικαίεται εἰς βλάβην. Ταύτῃ τοι βιωφελέστατα ἡ Σοφία παραινεῖ: « Μὴ ἀδολέσχει ἐν πλήθει πρεσβυτέρων. » Ἄνωθεν δὲ ἡμῶν τὴν φλυαρίαν (27) ἐκκόπτουσα, θεόθεν ἄρχουσα, μετριάζειν νομοθετοῦσα ὡδὲ πως: « Μὴ δευτερώσης λόγον ἐν προσευχῇ σου. » Ποππυσμοὶ (28) δὲ, καὶ συριγμοί, καὶ οἱ διὰ τῶν δακτύλων ψόφοι, τῶν οἰκετῶν οἱ προκλητικοί, ἄλογοι σημασίαι οὔσαι, λογικοῖς ἀνθρώποις ἐκκλιτέον (29). Παραιτητέον δὲ καὶ τὸ συνεχὲς ἀποπτύειν, καὶ τὸ χρέμπτεσθαι (30) βιαιότερον, μηδὲ ἀπομύττεσθαι παρὰ πύλον στοχαστέον (31) γὰρ ἀμηγέπη τῶν συνευωχουμένων, μὴ ἀποστέρξωσιν ὑπὸ ναυτίας τὴν τοιάνδε ἀκοσμίαν, ἡ (32) κατήγορός ἐστιν ἀκρασίας. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς βουσί καὶ τοῖς ὄνοις ἡ φάτνη ἄμα καὶ ὁ κοπρὸν καὶ γὰρ οἱ πολλοὶ ἀπομύττονται καὶ πτύουσιν ἄμα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ δειπνοῦσι. Πταρμὸς δὲ εἴ τῳ ἐπιγένοιτο, ὡσπερ ἀμέλει καὶ ἡ ἐρυγῆ, οὐκ ἐξήγειν δεήσει τοὺς πλησίον τῷ ψόφῳ, τῆς αὐτῶν καταμαρτυροῦντας ἀπαιδευσίας: ἀλλ' ἡ μὲν παραπεμπτεῖα ἡ ἐρυγῆ ἡσυχῇ τὸν τῷ ἐκπνεομένῳ ἀέρι, σχηματιζομένῳ κοσμίως τῷ στόματι, οὐχὶ δὲ τραγικῶν δίκην προσωπείων διελκομένῳ καὶ κεχηγόνῳ πταρμοῦ δὲ τὸ παρακτικὸν ἀφαιρετέον, ἀπολαβομένοις πράως τὰς ἀναπνοάς: ταύτῃ γὰρ εὐσημονέστατα τὴν ἀθρόαν τοῦ πνεύματος ἀπειλήν ἐναπαυθεστέον, οἰκονομοῦντα τὴν διεξόδον ὡς καὶ λαθεῖν πειρᾶσθαι, ἦν τι καὶ συνεξάξῃ ἐκθιαζόμενος ὁ ἀὴρ περίπτωμα. Ἀγερωχίας δὲ καὶ ἀταξίας σύμβολον τὸ προσθεῖναι τοῖς ἦχοις ἐθέλειν, μὴ οὐχὶ ἀφαι-

✕ P. 204 ED. POTTER, 174 ED. PARIS. a III Joan. 14. b Eccli. ix, 25. c Eccli. vii, 15.

(24) Ἡδει. Ἡδὲ Homerus, *Iliad.* B, v. 215.

(25) Ἰάρ. Abest a Nov. Mox, ἐν πύλει αὐτοῦ pro ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. Eccli.

(26) Γλῶσσα. Pollux lib. 11: Καὶ γλώττας δὲ τὰς τῶν ὑποδημάτων ἔλεγον: « et calceorum linguas dixerunt, ut Isæus Socraticus. » Calceamentorum vincula intelligi putat Camerarius. Huc referendum, forte, quod est apud Athenæum lib. xv: Καὶ τοι φορεῖτε γλῶσσαν ἐν ὑποδήμασι: « At linguam vos nunc fertis in calceis. » Hesychius: Γλῶσσας, τὰς τῶν αὐλῶν καὶ ὑποδημάτων γλωσσίδας: quæ etiam « lingulæ » vocantur. Festus: « Lingula, per diminutionem lingue dicta. Alias a similitudine lingue exaristæ ut in calceis. » COLLECT.

(27) Φλυαρίαν. Φιλαργυρίαν Nov. mendese.

(28) Ποππυσμ. Ποππυσμὸς δὲ, καὶ συριγμὸς, sing. numero, Nov.

(29) Ἐκκλιτέον. Syntaxis requirit ἐκκλιτέον: quod habet etiam Nov. et aliquis i super v scripsit in Bod.

(30) Χρέμπτεσθαι. Χοίμπτεσθαι Nov.

(31) Στοχαστέον. Hæc deinceps usque ad ea verba in seq. cap. διὰ τὴν πίστιν τὴν νέαν, λελυμένης κένου. exciderunt e Bod. et Reg.

(32) H. Id posuit Syllburg. pro ἧ: ut paulo post παραπεμπτεῖα ἡ ἐρυγ. pro παραπεπτεῖα: et mox παρακτικὸν ἀφαιρ. pro παρακτικόν, sensu eas mutationes requirente.

ρεῖν. Οἱ δὲ δὴ γλύφοντες (33) τοὺς ὀδόντας, αἰμάσσοντες τὰ οὖλα (34), σφίσι τε αὐτοῖς εἰσὶν ἀηδεῖς καὶ τοῖς πλησίον ἀπεχθεῖς. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ὠτων οἱ γαργαλισμοὶ καὶ τῶν πταρμῶν οἱ ἐρεθισμοὶ ὑπόδειξις εἰς κνησμοὶ, πορνείας ἀκολάστου μελετητικοί (35). Καὶ τὰς ὑπὲρ ἕψιν δὲ ἀσχημοσύνας παραιτητέον, καὶ τὰς αἰσχρολογίας αὐτῶν. Καθεστὸς δὲ καὶ τὸ βλέμμα ἔστω καὶ ἡ τοῦ τραχήλου ἐπιστροφή καὶ ἡ κίνησις εὐσταθής· καὶ ἡ τῶν χειρῶν κατὰ τὰς ὀμιλίαις προφορά, καθόλου καὶ ὁ Χριστιανὸς ἡρεμίας, καὶ ἡσυχίας, καὶ γαλήνης, καὶ εἰρήνης οἰκαίος ἐστι.

ΚΕΦ. II.

Et mûrōis (36) καὶ στεφάνοις χρηστέον.

Στεφάνων (37) δὲ ἡμῶν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία· ἐξοκείλει (38) γὰρ εἰς ἡδονὰς καὶ βλάβης, μάλιστα γειτνιώσης τῆς νυκτός. Οἶδ' ὅτι « ἀλάβαστρον μύρου » παρὰ τὸ δεῖπνον τὸ ἅγιον κομίσασα ἡ γυνή, τοὺς πόδας ἤλειψε τοῦ Κυρίου, καὶ ἤσαν αὐτόν· οἶδα δὲ καὶ χρυσῶ καὶ λίθῳ τιμίῳ τοὺς παλαιοὺς τῶν Ἑβραίων ἀναδουμένους βασιλεῖς. Ἄλλ' ἡ μὲν γυνή, μηδέπω τοῦ Λόγου μεταλαβοῦσα (ἔτι γὰρ ἦν ἁμαρτωλός)· ὅπερ ἠγεῖτο τὸ κάλλιστον εἶναι παρ' αὐτῇ, τὸ μύρον, τοῦτο τετίμηκε τὴν Δεσπότην· ἀμέλει καὶ τῇ κόσμῳ τοῦ σώματος, ταῖς θριξὶ ταῖς ἑαυτῆς, ἀπεψάτο τὸ περιστῶν τοῦ μύρου, ἐπισπένδουσα τῷ Κυρίῳ μετανοίας δάκρυα· διὰ τοῦτο « ἀφέωνται » αὐτῆς « αἱ ἁμαρτίαι. » Δύναται δὲ τοῦτο σύμβολον εἶναι τῆς διδασκαλίας τῆς Κυριακῆς, καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ· μύρῳ γὰρ εὐώδει ἀλειφόμενοι οἱ πόδες, θεϊκὴν αἰνίσσονται διδασκαλίαν, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς μετ' εὐχλείας ὀδεύουσιν· « Ἐξῆλθε γὰρ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς (39). » Καὶ εἰ μὴ φορτικὸς εἶναι δοκῶ, « οἱ πόδες » οἱ τοῦ Κυρίου, οἱ μεμορισμένοι, ἀπόστολοι εἰσι, προφητεία (40) τῆς εὐωδίας τοῦ χρίσματος, ἁγίου μεταλαβόντες Πνεύματος. Οἱ γοῶν περινοστήσαντες τὴν οἰκουμένην ἀπόστολοι, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύξαντες, πόδες ἀλληγοροῦνται Κυρίου· περὶ ὧν καὶ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ προθεσπίζει τὸ Πνεῦμα· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, » τουτέστιν, οὗ (41) ἔφθασαν « οἱ πόδες » αὐτοῦ, οἱ ἀπόστολοι· δι' ὧν κηρυττόμενος, « ἐπὶ τὰ πέρατα ἦκε τῆς γῆς. » Δάκρυα δὲ ἡ μετανοία ἐστὶ καὶ λελυμέναί τριχες φιλοκοσμίας ἐκέρυσσον ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν μετὰ τοῦ κηρύγματος διὰ τὸν Κύριον θλίψιν ἐν ὑπομοναῖς (42), τῆς πα-

✠ P. 205 ED. POTTER, 175 ED. PARIS. ^a Matth. xxvi, 7; Marc. xiv, 5; Luc. vii, 57. ^b Luc. vii, 47. ^c Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ^d Psal. cxxxi, 7.

(33) Οἱ δὲ δὴ γλύφ. Οἱ δὲ διαγλύφ. Nov.

(34) Οὖλα. Αἰμάσσοντες τὰ οὖλα, non τὰς οὐλάς· nam οὐλή, cicatrix: τὰ οὖλα, « gingivæ. » Glossarium, « gingivæ, » οὖλα, γόμφος, certe de his loquitur, qui dentes scalpunt. Pollux lib. ii: Αἱ δὲ περιεληφῦται τοὺς ὀδόντας σάρκες οὖλα μὲν τὰ ἐξωθεν, ἐνούλα δὲ τὰ ἐνδον· οἱ δὲ μεταξὺ τῶν ὀδόντων ἄρμοι. Ita manuscriptus. COLLECT.

(35) Μελετητικοί. Μελετικοί Nov.

(36) Μύροις. Præceptis de ratione se gerendi in convivis alia subiungit de coronis et unguentis, quibus convivæ se recreare solebant. Conf. Archæologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 19.

A here. Jam vero qui dentes scalpunt, et ulcera cruentant, tum sibi ipsis molesti sunt, tum invis proximis. Porro autem aurium quoque fricationes, et sternutamentorum irritationes, sunt suilli pruritus et confricationes, quæ intemperantem meditantur fornicationem. Fugiendæ quoque sunt turpitudines quæ sub aspectam cadunt, et turpes qui de eis fiunt sermones. Sit autem gravis quoque aspectus, collique conversio ac motus constans et decorus, et manuum quoque in loquendo gestus. In summa enim, quies, pax et tranquillitas, est Christiani propria.

✠ CAP. VIII.

An unguentis et coronis utendum sit.

B Coronarum autem et unguentorum usus non est nobis necessarius; ad libidines enim et voluptates impellunt, maxime cum nox prope est. Scio quod cum « unguenti alabastrum » ad sanctam cœnam mulier attulisset, unxit pedes Domini, et eum delatavit: scio etiam veteres Hebræorum **76** reges auro et lapide pretioso ornata gestasse diademata. Sed mulier quidem, quæ Verbi nondum fuerat particeps (erat enim adhuc peccatrix) eo quod apud se esse pulcherrimum existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum: itaque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstergit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ: propterea ejus « peccata remissa sunt ^b. » Potest autem hoc esse signum ac symbolum doctrinæ Dominicæ et ejus passionis; pedes enim, qui unguuntur unguento odorifero, doctrinam divinam significant, quæ cum insigni gloria orbem terræ pervadit: « Exiit enim sonus eorum in fines terræ ^c. » Atque adeo, si non nimium importunus videor « pedes » Domini unguento delibuti, sunt apostoli, prophetia suaveolentis unguenti, scilicet sancti Spiritus participes. Itaque apostoli, qui universum orbem terræ obierunt, et Evangelium prædicarunt, per allegoriam dicuntur pedes Domini, de quibus per Psalmographum quoque prædicat Dominus: « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus ^d; » hoc est quo « pedes » ejus pervenerunt, nempe apostoli, per quos prædicatus venit « ad fines terræ. » Lacrymæ autem sunt pœnitentia: et soluti capilli prædicabant liberationem a nimio amore superflui ornatus, et, quæ cum prædicatione propter Dominum

(37) Στεφάνων. Cæcilius apud Minutium hæc Christianis reprobrat: « Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis. »

(38) Ἐξοκείλει. Ἐξωκέλλει Nov.

(39) Μετ' εὐκλ... πέρατα τῆς γῆς. Hæc exciderunt e Nov.

(40) Προφητεία. Vel potius in dativo casu προφητεία, hoc est κατὰ προφητείαν, « secundum prophetiam. »

(41) Οὗ. Οὗκ Flor. perperam. SYLBURG.

(42) Ἐν ὑπομοναῖς. Hæc ad sequentem clausulam refert Nov.

suscienda erat, afflictionem in tolerantia, veteri illa per novam fidem soluta vana gloria. Quin etiam significat passionem Domini. Mystice sic intelligentibus, oleum est ipse Dominus, a quo ad nos pervenit misericordia. Unguentum autem, quod est adulterinum oleum, est Judas proditor, quo pedes unctus est Dominus, dum a conversatione in mundo liberabatur: unguuntur enim mortui. Lacrymæ autem nos sumus peccatores, qui in ipsum credidimus, quibusque peccata remisit. Et capilli soluti, ✠ flens est Jerusalem, quæ inuncta fuerat, propter quam prophetice fuerunt Lamentationes. Nos autem docebit ipse Dominus, Judam esse illum adulterinum: « Qui intinxerit mecum, » dicens, « in catinum, hic me tradet ». Vides convivam dolosum: hic enim ipse Judas osculo prodidit Dominum; fuit enim idem hypocrita, ac dolosum habens osculum, alium veterem imitans hypocritam: et populum illum arguit, propter quem dictum est: « Hic populus labiis me honorant, cor autem eorum longe est a me ». Est ergo satis probabile, eum quidem oleum significare, ut discipulum qui consecutus fuit misericordiam. Fraudulentum autem, utpote proditorem, oleum infectum ac venenatum. Hoc ergo erat, quod prædicebant pedes unguento delibuti, Judæ nempe proditorem, cum Dominus pergeret ad passionem. Quin etiam ipse Servator « lavans pedes » discipulorum, ad præclara eos mittens agenda, eorum abitum ad benefaciendum gentibus innuit, idonee et pure propria eas præparans potestate: iis fragravit unguentum, et suavis odoris opus ad omnes perveniens ab iis celebratum est. Domini enim passio nos quidem bono odore replevit, Hebræos autem peccato. Hoc apertissime ostendit Apostolus, dicens: « Deo gratias, qui nos semper facit triumphare in Christo, et odorem suæ cognitionis per nos manifestat in omni loco, quoniam Domini bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: his quidem odor ex morte in mortem, illis vero odor ex vita in vitam ». Porro autem reges Judæorum ex auro et gemmis composita ac varia corona utentes, atque etiam uncti, Christum in capite symbolice gestantes, im-

✠ P. 206 ED. POTTER, 176 ED. PARIS. ^a Matth. xxvi, 25. ^b Isa. xix, 15. ^c Joan. xiii, 5 seq. ^d II Cor. ii, 14, 15, 16.

(45) *Ἐλαιος*. Ἐλαιον Bod. De mystica unctione agit etiam Ignatius epist. 41. II. SYMBURG.

(44) *Μυρίζονται*. Clemens paulo post: Χρίσεις τῶν μύρων κηδείας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνέουσιν. « unctiones justa mortuorum, non vitæ consuetudinem, significant. » Cotf. *Archæol.* nostræ *Græcæ* iv, 5.

(45) *Καταλειμμένη*. « Deserta, relicta, » a καταλείπομαι. Respicit Jeremiæ *Lament.* i, 2 seq. Hiervetus vertit « inuncta, » ac si legisset καταλειμμένη, a καταλείπομαι.

(46) *Διδάξει*. Διδάσκει Nov.

(47) *Ὅς ἂν ἐμβάψῃ*. Ὁ ἐμβάψας Matth. Ὁ ἐμβαπτόμενος Marc. xiv, 20.

(48) *Εἰς τὸ πρὸβλίον*. Sic Mareus; sed ἐν τῷ πρὸβλίῳ τὴν χεῖρα Matth. Ἐν τῷ πρὸβλίῳ Bod., Reg.

(49) *Παλαιόν*. Nempe Joab. Cotf. II Sam. xx, 9, 10.

(50) *Ἐλαιον*. Ἐλεον Nov., Reg., Bod. Mox ἔλαιον πεφαρμαγμένον vocat id, quod paulo ante dixerat

λαϊῶς ἐκείνης διὰ τὴν πίστιν τὴν νέαν λελυμένης κενοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ πάθος ἐμφαίνει δεσποτικόν· μυστικῶς ταύτῃ νοοῦσι τὸ ἔλαιον, ὃ αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος, ἀφ' οὗ τὸ ἔλεος (45) τὸ ἐφ' ἡμᾶς· τὴ δὲ μύρον, δεδολωμένον ἔλαιον, ἐστὶν ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ὃ τὸς πόδας ἐχρίσθη Κύριος, τῆς ἐν κόσμῳ ἀναστροφῆς ἀπαλλαττόμενος· μυρίζονται (44) γὰρ οἱ νεκροί. Δάκρυα δὲ ἐσμεν οἱ ἁμαρτωλοὶ μετανοηκότες, οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες, οἷς ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας. Καὶ αἱ τρίχες αἱ λελυμέναι πενθοῦσα Ἱερουσαλήμ, ἡ καταλειμμένη (45), δι' ἣν οἱ θρηνοὶ οἱ προφητικοί. Διδάξει (46) δὲ ἡμᾶς αὐτός ὁ Κύριος, ὅτι δεδολωμένος ὁ Ἰούδας ἐστίν· « Ὅς ἂν ἐμβάψῃται (47) μετ' ἐμοῦ, » λέγων, « εἰς τὸ πρὸβλίον (48). οὗτός με παραδώσει. » Ὅρας τὴν συμπόσιν τὴν δολίαν, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰούδας φιλήματι προῦδωκε τὸν διδάσκαλον· γέγονε γὰρ ὁ αὐτὸς ὑποκριτής, καὶ φιλήμα δεδολωμένον ἔχων, ἄλλον παλαιόν (49) μιμνήσκων ὑποκριτὴν· καὶ τὴν λαὸν ἐλέγχων ἐκείνον, δι' ὃν εἴρηται· « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι φιλοῦσίν με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρωτέρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ. » Οὐκ ἀπεικὴς οὖν αὐτὸν καταμηνύειν ἔλαιον (50) μὲν, ὡς μαθητὴν ἡλεημένον· δολερὸν δὲ, ὡς προδότην, ἔλαιον πεφαρμαγμένον. Τοῦτο ἄρα ἦ, ὃ προσέφητον οἱ μυρίζομενοι πόδας, τὴν Ἰούδα προδοσίαν, εἰς πάθος ἐδεύοντος Κυρίου. Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, « ἀπονίπτων τοὺς πόδας » τῶν μαθητῶν, εἰς τὰς καλὰς πράξεις ἀποστέλλων αὐτούς, τὴν ὁδοποιρίαν αὐτῶν, τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἐθνῶν, ἠνέξατο, εὐπρεπῆ καὶ καθάρᾳ (51) προπαρασκευάσας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει ὡξήσεται τοῦτοις τὸ μύρον, καὶ τὰ ἐπὶ πάντων φθάνον (52) τῆς εὐωδίας ἔργον πεφήμισται· καὶ γὰρ πεπλήρωκε τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμᾶς μὲν εὐωδίας, Ἑβραίους δὲ ἁμαρτίας. Σαφέστατα τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν· « Τῷ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ· ὅτι Κυρίου (53) εὐωδία ἐστὲν τῷ Θεῷ ἐν ταῖς σωζομένοις καὶ ἐν ταῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν γὰρ ὁσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Βασιλεῖς (54) δὲ οἱ Ἰουδαίων, χρυσῷ καὶ λίθοις τιμίαις συνθέται καὶ ποικίλοις χρώμενοι στεφάνῳ, οἱ χριστοὶ, τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς συμβολικῶς

ἔλαιον δεδολωμένον. Similiter Lacedæmonii, τοὺς μωροπόδας ἐ Sparta expulerunt, ὡς διαφθείροντας τοῦλαιον, « quod oleum corrumpent; » ut refert Athenæus lib. xv, cap. 10.

(51) *Εὐπρεπῆ καὶ κ.* Hoc est « cum prius eas (gentes) propriis viribus nitidas ac puras præstitisset, tum eis fragravit unguentum: quodque ad omnes pervenit, suaveolentiæ opus dictum est. » Nam alludens ad veterem consuetudinem, qua ungenti lavabantur, dicit gentes prius a Christo lotione purgatas, dein unctas fuisse. Lowthius καθάραν pro καθάρᾳ substituit, id ad ὁδοποιρίαν referens.

(52) *Φθάνον*. Φθάνων Bod., Reg., ut hæc vox referatur ad Κύριος.

(53) *Κυρίου*. Χριστοῦ II Corinth. Mox οἷς μὲν ὁσμὴ θαν... Dein ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζ. Ibid.

(54) *Βασιλεῖς*. Redit ad alteram objectionem, quam in principio capitis proposuerat.

ἐπιφερόμενοι, λελέθησαν κεφαλῇ κοσμούμενοι Κυρίου (55). Λίθος γέ τοι τίμιος, ἢ μαργαρίτης, ἢ σμάραγδος, αὐτὴν αἰνίττεται τὸν Λόγον. Χρυσὸς δὲ αὐτῆς πάλιν ὁ ἀδιάφθορος Λόγος, ὁ τὸν ἴον (56) τῆς φθορᾶς οὐκ ἐπιδεχόμενος. Χρυσὸν γοῦν (57) αὐτῷ γεννηθέντι, βασιλείας σύμβολον, προσεκόμεσαν οἱ μάγοι· μένει δὲ ἀθάνατος ὁ στέφανος οὗτος κατ' εἰκόνα τοῦ Κυρίου· οὐ γὰρ μαραίνεται, ὡς ἄνθος. Οἶδα καὶ τὰ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου· ἀδροδαίαιτος ἦν ὁ Ἀριστίππος (58)· σοφιστικὸν οὗτος ἤρώτα (59) τινὰ τοιοῦτον λόγον· « Ἴππος, μύρω χρίόμενος, εἰς τὴν ἵππου ἀρετὴν οὐ βλάπτεται, οὐδὲ κύων μυρισθεὶς, εἰς τὴν κυνὸς ἀρετὴν· οὐδ' ἄνθρωπος ἄρα, » ἐπήγαγε· καὶ συνήγαγεν. Ἄλλ' ἵππων μὲν καὶ κυνῶν οὐδὲ εἰς λόγος τοῦ μύρου· οἷς δὲ ἡ αἰσθησις λογικωτέρα, τούτοις ἡ ἀπόλαυσις ἐπιφογωτέρα, κορασιώδεις ὄσφρας ἐπιφερομένοις. Τούτων δὲ τῶν μύρων ἄπειροι διαφοραὶ· βρένθειον (60), καὶ μετάλλιον (61), καὶ βασιλείον (62)· πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας (63). Σιμωνίδης δὲ ἐν τοῖς ἰάμβοις οὕτως αἰδεῖται λέγων·

*Κάλειφόμεν' (64) μύρῳσι καὶ θυμιάμασι,
Καὶ βάκκαρι (65),*

✕ P. 207 ED. POTTER, 177 ED. PARIS.

(55) *Κυρίου*. In Pal. ms. est etiam Χριστοῦ. SVLB. Hoc etiam in marg. Bod. et Reg. aliquis scripsit.

(56) *ἴον*. Soli e metallis auro rubigo parcit.

(57) *Χρυσὸν γοῦν*. Χρυσὸν γὰρ Pal. ms. De regni symbolico indicio, vide et Basil. 254, et Greg. Naz. 232. H. SVLBURG.—Χρυσὸν γὰρ habent etiam Reg., Bod. Cæterum aurum regiam Christi potestatem significasse, ubique fere tradunt Patres. Irenæus lib. iii, cap. 49 : « Myrrha quidem, quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur et sepeliretur. Aurum vero, quoniam rex, cuius regni finis non est. Thus vero, quoniam Deus. » Conf. Tertull. lib. *Contra Judæos*, c. 9; Origenes, *Adv. Celsum*.

(58) *Ἀριστίππος*. Laertius Diogenes in *Aristippro*, lib. ii, seg. 76 : Πρὸς Χαρόνδαν εἰπόντα, οἱ δὲ, πρὸς Φαίδωνα· Τίς ὁ μεμυρισμένος; Ἐγὼ, φησὶν, ὁ κακοδαίμων, κάμου κακοδαιμονέστερος ὁ Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλ' ἄρα μὴ ὡς οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῶων παρὰ τοῦτό τι ἐλαττοῦται, οὕτως οὐδ' ἄν ἄνθρωπος· « Charondæ, sive, ut quidam volunt, Phædoni interroganti, quisnam esset unguentis delibutus? Ego, inquit, infelix, et me infelicior rex Persarum. Cæterum vide, ne ut cætera animantia propterea nihil sui amittunt, sic ne homo quidem. »

(59) *Ἡρώτα*. Ἐρωτᾶ plerique codices exhibent. Deim διὰ τινὰ τ. Bod., Reg.

(60) *Βρένθειον*. Pollux lib. vi, c. 49 : Βρένθειον, ἐκ Λυδίας. Eodem modo vocem hanc proferunt Athenæus lib. xv, cap. 12, Hesychius, etc.; βρένθειον vocat *Etymologicæ* auctor. Scholiastes quidam in margine Reg. et Bod. hæc adnotavit : Βρένθειον, ἀπὸ τινος ἄνθους ἡδέος. Μετάλλιον, ἀπὸ τινος μετάλλου οὕτω καλουμένου, ὅς καὶ εὖρεν. Πλαγγόνιον, ἀπὸ Πλαγγόνος τῆς ἐφευρηκυίας.

(61) *Μετάλλιον*. Hesychius μετάλλιον vocat, idque a Metallo Siculo nomen accepisse refert : quo tamen loco μεγάλλιον et μέγαλλον scribendum putavit Salmasius. Et quidem μεγάλλιον μύρου meminit Hesychius : quin etiam unguenti μεγάλλιου a Megallo Siculo, vel Atheniensi reperti mentio occurrit apud Athenæum lib. xv, c. 12. Pollux *μεγαλήσιον* appellat, ἀπὸ Μεγάλου Σικελιώτου· verum ejus miss. quidam codices exhibent μετάλλιον ἀπὸ Μετάλλου. Galenus, Dioscorides, Suidas, *Etymologicæ* auctor,

A prudentes capite Domini ornabantur. Lapis quidem certe pretiosus vel margarita, vel smaragdus, ipsum Logon significat. Aurum autem rursus est ipse Logos ab interitu alienus, qui corruptionis virus minime recipit. Atque ipsi quidem nato aurum obtulerunt magi, quod est regni symbolum : manet autem hæc corona immortalis ad imaginem Domini; non enim, veluti flos, flaccescit. ✕ Jam vero novi illa Cyrenæi Aristippi : molli ac luxuriosæ vitæ erat deditus Aristippus : is ejusmodi sophisticam proponebat orationem : « Equus, qui unguento ungitur, in equi virtute non læditur, nec unctus canis in virtute canis. » Subjunxit, « ergo nec homo; » et ita conclusit syllogismum. Atqui equo quidem et cani nulla est ad unguentum cognoscendum ratio; quibus autem sensus est ratione magis præditus, iis unguenti usus est magis vituperandus, cum puellares odores adhibent. Horum autem unguentorum sunt infinitæ differentiæ : brenthium, metallium et regium, plangonium et psagda Ægyptiæ. Simonides autem in iambis non veretur dicere :

*Ungebar unguine et bonis odoribus,
Et baccari;*

et Eustathius in *Odys.* f. 664, per γ, scribunt. Denique, Plinii tempore « megalii » nomen obtinuisse, apertum est; is enim refert, nonnullis visum esse, hoc genus unguenti « megalium » dictum fuisse propter ejus gloriam, sive insignem præstantiam, nempe a μέγας. Porro Γ et Τ perfacilis mutatio.

(62) *Βασιλείον*. Plinius lib. xiii, c. 2 : « Regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur. »

(63) *Πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας*. Athenæus lib. xv, ex Polemone tradit apud Eleos unguentum quoddam Plangonium vocari, a Plangone repertum. Meminit ibidem et psagda Ægyptii multoties ex antiquis auctoribus : ut ex Eubulo, Αἰγυπτίῳ ψάγδα τῶν λελουμένη· ubi tamen interpretis diligentissimus alioquin, « Ægyptio, et Sagde Iota. » Fortasse enim corrigendus locus, qui sequitur in eodem libro, et ψάγδας habet, ex isto. Certe vocabulum barbarum varie scribitur, ut apud Hesychium, ψάγδης, ψάδας et ψάγδας atque etiam ψέγδας. Sed femininum nusquam, id quod et in Titio reprehendit merito Villiomarus ille lib. iv, c. 27, qui et eundem castigat aliter lib. iv, c. 30, his verbis : « Quod ignorare videris, quam originationem Megalii intellexerit Plinius, ego rem minime difficilem tibi explicabo. Plinius propter gloriam Megalium dictam esse intelligit, tanquam non μεγάλλιον ab inventore, sed μεγαλείον ἀπὸ τοῦ μεγάλου et magnificentia appellatum sit. » Scribendum autem apud Clementem ψάγδας Αἰγύπτιος non Αἰγυπτίας. COLLECT. — Cum Αἰγυπτίας, si menda caret, subaudiendum γῆς· alioqui enim legendum potius ψάγδας Αἰγύπτιος, vel ψάγδας Αἰγύπτιον· aut ψάγδας Αἰγυπτία, ut apud Athenæum τῆς λεγομένης ψάγδας· quæ tamen scriptura suspicionem movere possit, cum in Epilyci Coracisco sit, βάκκαρις τε καὶ ψάγδας ὁμοῦ· nisi forte absque flexione hoc vocabulo Athenæus utitur, ut mox apud Clementem nostrum est ex Simonide, θυμιάμασι καὶ βάκκαρι, cum βακκάρει

postulet
(64) *Κάλειφόμεν'*. Hi versus, ὄρε Athenæi, qui eorum

(65) *Βάκκαρι*. Βάκκαρον Nov. Κάκκαρον Bod., Reg. Hoc

nam quidam mercator aderat. Porro autem utuntur etiam unguento ex liliis et e cypro : et nardus apud eos est in maximo pretio : unguentum quoque ex rosis, et alia quibus utuntur mulieres, et humida, et sicca, et quæ asperguntur unguenta, et quibus fiunt suffitus : in dies enim ab eis nova excogitantur, ut inexplebili cupiditati infinitam odoris varietatem gratificentur : quocirca nimiam quamdam decori pulchrique curam redolent. Atque cæ quidem et sua vestimenta, et vestes stragulas, domosque suas suffumigant et aspergunt : atque adeo vel ipsas propemodum matulas olere cogunt unguentura delicæ. **77** Quamobrem recte mihi videntur nonnulli, cum ægre ferrent tantum studii in unguenta conferri, ut vel virilitatem ipsam effeminarent, et eorum artifices, nempe unguentarios, a bene institutis civitatibus expellere, atque ipsos etiam floridarum lanarum infectores. Nefas est enim dolosa vestimenta et unguenta in civitatem veritatis ingredi : oportet autem viros in primis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem : spiret autem femina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta et diapasmata ; divina autem semper ungetur pudicitiae unctione, sancto delectata unguento, nempe Spiritu. Hanc suavis odoris unctionem discipulis suis Christus parat, ex aromatibus cælestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David declarat : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia a vestimentis tuis ». Cæterum ne

καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρῆν. Ἐπιτηδεύουσι δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κρίνων μύρον, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς κύπρου· καὶ ἡ νάρδος εὐδοκιμεῖ παρ' αὐτοῖς· καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ῥόδων ἄλειμμα· καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἔτι (66) χρῶνται γυναῖκες, ὑγρά τε, καὶ ξηρά, καὶ τὰ ἐπίπαστα, καὶ ὑποθυμιώμενα μύρα· ἐπινοεῖται γὰρ αὐτοῖς (67) ὅσημέραι, πρὸς τὸ ἀπληστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀκόρεστον τῆς εὐωδίας (68)· διὸ καὶ πολλῆς τινος ἀπειροκαλίας ἀποπνεύουσιν. Αἱ δὲ καὶ τὰς ἐσθήτας, καὶ τὰς στρωμνάς, καὶ τοὺς οἴκους ὑποθυμιῶσι τε, καὶ καταρραίνουσι· μονονουχὶ δὲ καὶ τὰς ἀμίδας ὕζειν ἀναγκάζει τοῦ μύρου ἡ τρυφή. Εὐ μοι δοκοῦσι σχετλιάσαντες τῇ περὶ τοῦτο σπουδῇ, τοσοῦτο τοῖς (69) μύροις ἀποδιακεῖσθαι τινες, ὅτι (70) τὴν ἀνδρωνίτιν ἐκθιγλύνουσιν, ὡς καὶ τοὺς τεχνίτας αὐτῶν, τοὺς μυροφόρους, τῶν εὐνομούμενων ἀπελαύνειν πόλεων (71), καὶ τῶν ἀνθινῶν ἐρίων τοὺς βαφεῖς ἀπελαύνειν καὶ αὐτούς· οὐ γὰρ λέμις δολερὰ εἴματα καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας παρεσιέναι (72) πόλιν· χρῆ δὲ καὶ μάλα τοὺς μὲν ἄνδρας τοὺς παρ' ἡμῶν μὴ μύρων, ἀλλὰ καλοκάγαθίας ὕζειν· γυνὴ δὲ ἀποπνεῖτω Χριστοῦ τοῦ ἀλείμματος, τοῦ βασιλικοῦ (73), μὴ διαπασμάτων καὶ μύρων· ἀεὶ δὲ τῷ σωφροσύνης ἀμβροσίῳ χρίσματι συναλειφέσθω, ἀγίῳ τερπομένη μύρῳ, τῷ Πνεύματι. Τοῦτο σκευάζει Χριστὸς ἀνθρώποις γνωρίμοις εὐωδίας ἄλειμμα, ἐκ τῶν οὐρανίων συντιθεὶς ἀρωμάτων τὸ μύρον. Τοῦτω καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος συναλείφεται τῷ μύρῳ· ὡς διὰ Δαβὶδ μεμῆνυται· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· σμύρνα, καὶ στακτὴ, καὶ κασία, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. Ἦ ἀλλὰ γὰρ (74) μὴ λάθωμεν,

✕ P. 208 ED. POTTER, 177-178 LD. PARIS. ^a Psal. XLV, 9.

postulet regula grammatica : cum enim sit εἶδος μύρου βαρβαρικοῦ, ut in margine Pal. ms. adnotatum est, flexionis et generis exigua in talibus haberi solet ratio. De cæterorum nomenclatura docebunt indices. SYLBURG. — Athenæus loco citato, ex Polemone et Sosibio refert, παρὰ Ἡλείοις μύρον τι πλεγγόνιον καλεῖσθαι, εὐρεθὲν ὑπὸ τινος Πλεγγόνος· « Apud Eleos unguentum quoddam Plangonium dici, a Plangone repertum. » Porro de reliquis unguentis conf. idem, Plinius etiam, et Pollux, loc. citat., itemque Dioscorides lib. x, c. 5.

eorum priorem partem recitavit lib. xv, cap. 12, hoc modo corrigendi sunt :

Κ' ἡλειψόμεν μύροις, καὶ θνώμασι
Καὶ βακκάρεϊ· καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρῆν. D
Et ungebur unguentis, et odoribus,
Et baccari : nam mercator quidem aderat.

Postrema autem verba non Clementis, ut vulgo habentur, sed Simonidis sunt.

Hoc loco adnotavit aliquis in marg. Bod. et Reg. εἶδος βαρβαρικοῦ μύρου.

(66) Ἔτι. Abest a Nov.

(67) Αὐτοῖς. F. convenientius αὐταῖς. fem. gen. SYLB.

(68) Εὐωδίας. Εὐωδίας. Bod., Reg.

(69) Τοσοῦτο τ. Hoc est, « adeo ab unguentis abhorrere, eo quod virorum conclave effeminent. » Nam sicut ἐπιδιακεῖσθαι τινι est, « rei cuiusdam esse addictum ; » ita ἀποδιακεῖσθαι τινι est, « a re quam abhorrere. »

(70) Ὅτι. Abest a Nov.

(71) Ἀπελαύνειν πόλεων. Laconicum respon-

sam de unguenti purpuræque dolo, reperitur infra quoque pag. 126, meminuit et Herodotus. SYLBURG. — Athenæus lib. xv Lacedæmonios testis est Sparta eiecisse unguentarios, quod oleum corrumpent, et lanarum infectores, quod candorem lane obliterarent. Solonem etiam lege vetuisse viris unguenta vendere, quod non solum in odore, sed etiam in colore luxus homines effeminet, qui ejusmodi voluptatibus se tradunt. COLLECT. — Conf. que adnotata sunt ad Strom. i, pag. 294. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat, Πλάτωνα αἰνίσσεται.

(72) Παρεσιέναι. Προσιέναι. Nov.

(73) Βασιλικοῦ. Alludit ad unguentum βασιλειον supra memoratum. Mox ἀμβροσίῳ pro ἀμβροσίῳ Nov.

(74) Ἀλλὰ γὰρ. Vultures et scarabæos unguenta non ferre, docet etiam Plutarchus, 248. II. SYLBURG. — Ælianus lib. iv, c. 18, De animalibus : Γυπῶν γε μὴν τὸ μύρον ἐλεθρὸς ἐστὶ. Κάνθαρον δὲ ἀπολεῖς, εἰ ἐπιβάλῃς τῶν ῥόδων αὐτῷ· « Vulturum perniciosius unguentum est. Scarabæi, rosis injectis, pereunt. » idem lib. iii, c. 7 ; Plinius, lib. xii, c. 55 : « Vultures, unguento qui fugantur, alios appetunt odores, scarabæi rosam. » Herm. Barbarus legendum censet, « rosa, » ex Theophrasto De causis plant. c. 4, qui scribit vultures unguento, scarabæos rosa necari. Idem Aristoteles in Geoponicis. Idem et de aliis insectis tradit Ælianus, loco primum omnium citato : Τὰ δὲ ἔντομα φθείρεται, εἰ ἐλαίῳ τις ἐγγρίσειεν αὐτά· « Insecta oleo si quis inungat, perdidit. » Idem lib. ii, c. 58 : « Tetro odore, ait, non modo apes offendi, sed unguento odorato : tanquam enim puellæ modestæ, teterrimum odorem præclare contemunt, et unguenti suavitatem a se detestantur. COLLECT.

ὡσπερ οἱ γύπες, τὰ μύρα βδελυττόμενοι, ἢ οἱ κύνθαροι (τούτους γάρ, βόδιον χρυσθέντας μύρω, τελευτᾶν λέγουσιν) καὶ τούτων ἐκκριτέον (75) ὀλίγα τινὰ τῶν μύρων ταῖς γυναῖξιν, ὅσα μὴ καρῶσι τὸν ἄνδρα· αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χρίσεις τῶν μύρων κηδείας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνέουσιν. Καίτοι καὶ τὸ ἔλαιον αὐτὸ ταῖς μελίταις καὶ τοῖς ἐντόμοις ἐστὶ πολέμιον ζώοις· ἀνθρώπων δὲ τοὺς μὲν ὄνησεν, ἔστι δὲ οὗς εἰς μάχην ἐξεκαλέσατο· καὶ τοὺς πρότερον φίλους, ἀηλιμμένους τοῦτο (76), ἐν τοῖς σταδίοις ἐκτρέπει εἰς τὸ τῆς ἀγωνίας πάμμαχον (77). Μαλθακὸν δὲ ἔλαιον τὸ μύρον ὄν, οὐκ οἴεσθε (78). τὰ ἤθη τὰ γενικά (79) ἐκθελύνειν δύνασθαι; Μάλιστα. Ὡσπερ δὲ τὴν σφυγὴν καὶ τῆς γεύσεως ἀποκεκλίκαμεν, οὕτως ἀμέλει καὶ τῶν ὄψεων καὶ τῶν ὀσφρήσεων τὴν ἡδονήθειαν ἐξορίζομεν, μὴ λάθωμεν ἢν ἐφυγαδεύσαμεν ἀκολασίαν, κἀπόδοον αὐτῇ διδόντες εἰς τὴν (80) ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων, οἷοναὶ διὰ θυρῶν ἀφρουρήτων. Εἰ γοῦν τῆς εὐωδίας « τὸ θυμιάμα » τὸν μέγαν ἀρχιερέα, τὸν Κύριον (81), ἀναφέρειν λέγοιεν τῷ Θεῷ, μὴ θυσίαν ταύτην καὶ εὐωδίαν θυμιάματος νοούντων· ἀλλὰ γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης δεκτὸν ἀναφέρειν τὸν Κύριον, τὴν πνευματικὴν εὐωδίαν, εἰς τὸ θυσιαστήριον παραδέσθων. Αὐταρχες μὲν οὖν τὸ ἔλαιον αὐτὸ λιπᾶναι τε τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἀνεῖναι τὸ νευρῶδες, καὶ τινα τοῦ σώματος ὀσμὴν ἀναστεῖλαι βαρυτέραν, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο τοῦ ἐλαίου δεοίμεθα. Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις (82) τῆς εὐωδίας δέλεός ἐστι· βραθυμίας, πρόβρωθεν εἰς λίγνον ἐπιθυμίαν ἐπισπωμένης· πάντοθεν γὰρ ἀγώγιμος ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἀπὸ ἐδωδῆς, καὶ ἀπὸ στρωμνῆς, καὶ ἀπὸ συναναστροφῆς, καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἐκ τῶν ὠτων, καὶ ἐκ τῶν γνάθων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μυκτήρων. Καθάπερ οἱ βόες τοῖς κρίκοις καὶ τοῖς σχοίνοις, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος θυμιάμασι, καὶ μύροις, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν στεφάνων εὐωδίαις περιέλεκται. Ἐπεὶ δὲ οὐδεμίαν χώραν ἀποπνέομεν ἡδονῆ, πρὸς οὐδεμίαν συμπεπλεγμένην λυσιτελεῖ τῷ βίῳ χρεῖαν· φέρε, κἀνταῦθα διαστελιώμεθα, τὸ χρεῖῶδες αἰρούμενοι· εἰσὶ γὰρ τινες εὐωδαὶ οὐ καρωτικά (83), οὐδὲ ἐρωτικά· οὐκ οὖν συμπλοκῆς καὶ τῆς ἀκολάστου ἐταιρείας (84) ἀποπνέουσαι· ὕγιαιναί

A forte sicut vultures unguenta abhorreamus, aut sicut scarabæi (hos enim rosaceo unguento delibutos mori aiunt); pauca quædam ex his unguentis sunt eligenda feminis, quæ viro minime caput gravent. Nimis enim unguentorum unctiones, justa quæ fiunt mortuis potius quam familiarem vitæ redolent consuetudinem. Quanquam ipsum quoque oleum, apibus et insectis est inimicum, verum id prodest nonnullis hominibus, nonnullos autem ad pugnam excitat, et qui prius erant amici, id unctos in stadiis eo deducit, ut omni contentione omnibusque viribus in certamine depugnent. Unguentum autem, cum molle sit oleum, non existimatis generosos mores posse effeminare? Maxime. Sicut autem delicias a gustu amovimus, ita certe a visu et odoratu profectam voluptatem ✕ amandamus, ne intemperantiæ, quam fugavimus, per sensus, tanquam per portas, quibus desunt custodes, in animam aditum patefaciamus. Quod si suavis odoris « suffitum », pontificem magnum, nempe Dominum, dicant Deo offerre, ne id esse sacrificium et suavis odoris suffitum intelligant, sed gratam et acceptam charitatem, spiritalem scilicet odoris suavitatem, Dominum altari offerre accipiant. Sufficit itaque ipsum oleum et ad superficiem cutis irrigandam, nervosque relaxandos, et ad corporis graviolem reprimendum odorem, si vel oleo ad hoc opus habeamus; suavis autem odoris studium est esca mollitici, quæ ad libidinosam cupiditatem paulatim attrahit. Qui est enim intemperans, unde quaque ducitur ac trahitur, et a cibo, et a strato, et a conversatione, et ab oculis, et ab auribus, et a maxillis, atque adeo etiam a naribus. Et sicut boves annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus, et unguentis, et suaveolentibus coronarum odoribus trahitur. Quoniam autem voluptati nihil loci tribuimus, quæ cum nullo usu qui vitæ conferat conjuncta est, age hic quoque, distinguamus, id quod est utile eligentes. Sunt enim suaves quidam odores, qui neque caput gravant, neque ad amores impellunt, neque impudicam conjunctionem ac meretricium contuber-

✕ P. 209 ED. POTTER, 178-179 ED. PARIS. a Exod. xxx, 7.

(75) *Ἐκκριτέον*. Pal. cod. scriptura est, teste Sylburg., cui favent alii mss. ἐκκριτέον Flor. edit. quod ferri et ipsum potest. Mox forte ὅσα ἂν μὴ καρῶσι· alioqui enim sine ἂν congruentius esset καρῶσι. SYLBURG.

(76) *Τοῦτο*. Hoc cum sequentibus connectit Nov.

(77) *Πάμμαχον*. Suidas *Παμμαχίον, παγκράτιον*. Mercurialis lib. II, c. 9, *De arte gymnast.*: « Ex pugilatu et lucta tertium quoddam exercitationis genus componebatur, quod pancratium appellabant, in hoc ut testatur Arist. I *Rhet.* cap. 5, adversarios et pugnis ferire ut pugiles, et dejicere studebant ut luctatores, tum quacunque alia ratione, ut dentibus, genibus, calcibus, toto denique corpore, ut dixit Pausanias, adversarium vincere contendebant. His de causis hæc exercitatio παμμαχίον vocata est quandoque, sicut Plato *Euthydemum* πάμμαχον dixit. » De unctione vero athletarum, qui oleo simplici, vel aqua misto, vel ceromate ungebantur, ut membra labores sine ruptura sustinerent, vel ut sudorem cohiberent nec tantopere lassarentur, vide eundem lib. I, c. 8, *De arte gymn.*

COLLECT.

(78) *Οἴεσθε*. Hanc lectionem debemus Sylb. quam firmat Nov. Olim scriptum erat οἴεσθαι. In Bod. aliquis ε scripsit super α. Sunt autem ε et α: εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(79) *Γενικά*. Pal. ms. γεννικά, gemino vv. SYLBURG.— Porro sequentia hoc modo connectunt Bod. et Reg. οὐκ οἴεσθε τὰ ἤθη τὰ γενικά ἐκθελύνειν δύνασθαι μάλιστα; « nonne existimatis id ad generosos mores effeminandos vel maxime comparatum esse? » Recte.

(80) *Τῆν*. Abest a Nov., Bod., Reg.

(81) *Κύριον*. Sc. Christum, cujus typus erat summus Judæorum pontifex. Conf. Ephes. v, 2; Philip. iv, 8; Heb. xiii, 16.

(82) *Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις*. Aristoteles *Ethic. Nichomach.* lib. III, c. 11. II. SYLBURG.

(83) *Οὐ καρωτικά*. Pal. ms. οὐκ ἀρωματικά, minus apte. Quod vero cerebrum odoratis adjuvetur, docet etiam Plutarchus *Sympos.* lib. III, c. 1. SYLBURG.— Οὐ καρωματικά! Reg. corrupte.

(84) *Καὶ τῆς ἀκ. ἐτ.* Καὶ ἐταιρείας ἀκολάστου Nov.

nium redolent, sed sunt una cum temperantia salubres, ac cerebrum quidem alunt, quando male affectum fuerit, et ventriculum corroborant. Multum ergo abest, ut oporteat refrigerare floribus, quando quis vult nervos leves agilesque reddere: non est enim usus eorum omnino ablegandus, sed unguento tanquam medicamento et auxilio utendum est, et ad vires languentes excitandas, et adversus catarthos, et frigiditates, et fastidium. Quemadmodum alicubi quoque dicit Comicus: « Unguentis manus ungitur, quod est pars sanitatis maxima, ut cerebri bonos odores faciat. » Quin etiam pedum, per eorum, quæ calefaciunt aut refrigerant, unctionem, fricatio exercetur utilitatis gratia: ut scilicet iis, qui sunt repleti in capite, fiat quædam attractio et diversio ad corporis partes minus principales. Voluptas autem, cui nulla accedit utilitas, meretriciorum morum suspicionem præbet, et medicamentum est ad provocandam libidinem aptum. Omnino autem multum differunt, esse unguento delibutum, et ungi unguento: illud enim est effeminatum; unguento autem ungi nonnunquam est utile. Aristippus itaque philosophus, cum unguento unctus esset, dicebat, « malos male perdendos esse cinædos, qui ut unguenti utilitas male audiret, effecerant. » « Honora autem medicum propter ejus utilitatem, » inquit Scriptura: « ipsum enim creavit Altissimus. A Domino autem est medicina. » Deinde subjungit: « Et unguentarius faciet mistionem: » videlicet quod data essent unguenta ad

A δὲ μετὰ σωφροσύνης, καὶ τὸν μὲν ἐγκεφάλων ὑποτρέφουσαι, ὑπὲρ ἄν καχεκτῆ, ῥωννύουσαι δὲ καὶ τὸν στόμαχον. Πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς ἀνθεσιν ἐπιψύχειν αὐτὸν (85), ὁπότε λεαίνεσθαι ἐθέλει τῆ νευρῶδες· οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἀποσκορακιστέον (86) τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλ' ὡσπερ φαρμάκῳ καὶ βοθηματι χρηστέον τῷ μύρῳ, πρὸς τε τὸ ἐπεγείρει τὴν ἀπαυδῶσαν δύναμιν, καὶ πρὸς τοὺς κατάρρους, καὶ πρὸς τὰς καταψύξεις, δυσαρέστησίν τε· καθὰ καὶ ὁ Κωμικὸς φησὶ πού· « Μύροις (87) ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας· ὑγιείας μέρος μέγιστον, ὀδμᾶς ἐγκεφάλων χρηστὰς ποιεῖν· » καὶ ἡ τῶν ποδῶν διὰ τοῦ λίπους τῶν ἀναθερμαινόντων ἢ ἐμψυχόντων μύρων ἀνάτριψις ὠφελείας ἔνακεν ἐπιτηδεύεται· ὡς δὴ (88) ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῖς πεπληρωμένοις ὀλίγην τινα καὶ ὑποχώρησιν ἐπὶ τὰ μὴ κύρια τῶν μερῶν γίνεσθαι. Ἡδονὴ δὲ, ἣ μὴ πρόσσεσι τὸ χρεῖῶδες, ἤθους ἐστὶν ἐταιρικῶς διαβολή, καὶ φάρμακον ἐρεθισμῶν. Διαφέρει (89) δὲ ὅλως τὸ μυραλοῦσθαι τοῦ μύρω χρίεσθαι· τὸ μὲν γὰρ θηλυδριῶδες, τὸ δὲ χρίεσθαι τῷ μύρῳ καὶ λυσιτελεῖ ἔσθ' ὅτε. Ἀρίστιππος (90) γοῦν ὁ φιλόσοφος, χρισάμενος μύρῳ, « Κακοῦς κακῶς ἀπολωλέναι χρῆναι τοὺς κιναιδούς, » ἔφασκε, « τοῦ μύρου τὴν ὠφέλειαν εἰς λοιδορίαν διαβεβληκότας. Τίμα δὲ (91) ἰατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ, » φησὶν ἡ Γραφή· « Καὶ γὰρ αὐτὸν ἐκτίσεν ὁ Ὑψίστος. Παρὰ δὲ Κυρίου ἐστὶν ἰασις. » Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ μυρεψὸς ποιήσει μίγμα· » ὡς εἰς ὠφέλειαν δηλονότι (92), οὐκ εἰς ἡδυπάθειαν δεδομένων τῶν μύρων. Οὐ γὰρ περὶ τὸ ἐρεθιστικὴν τῶν μύρων σπουδαστέον οὐδαμῶς,

✕ P. 240 ED. POTTER, 179 ED. PARIS. • Eccli. xxxviii, 1, 2, 7.

(85) Αὐτόν. Vel potius αὐτόν, « se. »

(86) Ἀποσκορ. Ἀποσκορακιστέον Bod., Reg.

(87) Μύροις. Apud Athenæum lib. xv, ex Alexide in comœdia Πονήρα, Improba, citatur locus hic:

... ὑγιείας μέρος,

Μέγιστον ὀδμᾶς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

Itaque corrigendum hic est ἐγκεφάλων. At lib. ii, amplior eadem sententia profertur:

Ἐπαλείφεται τὰς ῥίνας, ὑγιείας μέρος
Μέγιστον, etc.

« Nares ungit, quæ bonæ pars valetudinis est maxima, odoremque capiti suavem objicit. » At apud Clementem legimus ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας. Quantum autem conferant ad sanitatem unguenta, indicat illud Abderitæ Democriti apophthegma, qui interrogatus, qua ratione vitam sanus degeret, respondit, « Si interiora melle rigaret, exteriora oleo. » COLLECT. — Hos porro versus Grotius in *Excerptis* e trag. et com. Athenæi ope hoc modo digessit:

... μύρῳ

Ἐπαλείφεται τὰς ῥίνας, ὑγιείας μέρος
Μέγιστον, ὀδμᾶς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

... naribus

Unguentum allinitur, sanitatis maxima
Quæ pars, odore cerebrum perfundi bono.

Dein hæc adnotavit: « Hoc μύρῳ ex Clemente posuimus, et ὑπαλείφεται, pro quo ἐναλείφεται apud Athenæum qui rursus recte ῥίνας, cum male sit in Clemente χεῖρας, et ἐγκεφάλῳ non ἐγκεφάλων. »

(88) Δὴ. Μὴ Νῖν.

(89) Διαφέρει. Ἀλείφεσθαι hominibus voluptariis, χρίεσθαι etiam τοῖς σώφροσι· convenit. Unde nata

distinctio inter χρίσματα et ἀλείμματα. Athenæus lib. xv, c. 12: Ἰκέσιος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ ὕλης τῶν μύρων φησὶ· Τὰ μὲν ἐστὶ χρίσματα, τὰ δ' ἀλείμματα. Clementis distinctionem defendunt etiam Sophocles verba, quæ recitavit Athenæus l. xv, c. 10: Σοφοκλῆς δ' ὁ ποιητὴς ἐν Κρησὶ τῷ δράματι τὴν μὲν Ἀφροδίτην ἡδονὴν τινα οὔσαν, δαίμονα, καὶ μύρῳ ἀλειφομένην παράγει, καὶ κατοπτριζομένην, τὴν δ' Ἀθηναίαν φρονησιν οὔσαν καὶ νοῦν, ἐτι δὲ ἀρετὴν, ἐλαίῳ χρωμένην καὶ γυμναζομένην· « Sophocles poeta in fabula *Cretensibus*, Venerem deam, qua voluptas significatur, unguento perfusam lingit, et ad speculum se contemplantem. Minervam autem, cujus nomine mentem prudentiamque intelligimus ac virtutem, oleo perungi ac exerceri. » Porro χρίεσθαι est « lini: » ἀλείφεσθαι, « perfundi. » Glossæ veteres, « linit, » χρίει.

D (90) Ἀρίστιππος. Seneca *De beneficiis*, lib. vii, c. 25: « Aristippus aliquando delectatus unguento, Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. » SVLBERG. — Dictum hoc in Aristippo hoc modo effert Diogenes Laertius: Κακοὶ κακῶς δ' ἀπόλοιτο οἱ κιναιδοί, οἵτινες καλὴν ἡμῶν ἀλείμματα διαβάλλουσιν· « Mali vero male pereant cinædi, qui hoc nostrum unguentum ut male audiret, effecerunt. » Male hactenus interpretes, « qui unguenta pretiosa nobis exprobrant. »

(91) Τίμα δ. Bibl. τίμα τὸν ἰατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ· καὶ γὰρ αὐτόν, etc., quæ lectio magis convenit cum vulgata Latina, quam quod est in Antuerpiensi, πρὸς τὰς χρεῖας τιμαῖς αὐτοῦ, « ad necessitates honoribus ejus. » COLLECT. — Mox ibid. ἐκτίσεν ὁ Κύριος· παρὰ γὰρ Ὑψίστου ἐστ. Dein, καὶ μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιῆσ.

(92) Δηλονότι. Sic mss., sed olim scriptum erat ὀλίγον ὅτι· divisim.

ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ἐκλεκτόν· ὅπου γὰρ καὶ τοῦ ἐλαίου τὴν γένεσιν ἀνῆκεν ὁ θεὸς ἀνθρώποις εἰς πόνων ἀρωγὴν. Αἱ δὲ ἀφραίνουσαι γυναῖκες, βάπτουσαι μὲν τὰς πολιὰς, μυρίζουσαι δὲ τὰς τρίχας, πολιώτεραι (93) θάπτον γίνονται (94) διὰ τὰ ἀρώματα, ξηραντικὰ ἔντα· διὸ καὶ αὐχμηρότεροι γίνονται οἱ μυρίζομενοι· ὁ δὲ αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ. Εἴτε γὰρ αὐανσις τρίχης ἢ πολιὰ, εἴτε (95) ἔνδεια θερμοῦ, τῆς ξηρότητος τὴν οἰκείαν τῆς τρίχης ἐκπινοῦσας τροφὴν τὴν ὑγρὰν, καὶ πολιούς ἀποτελοῦσας· πῶς ἂν εἰκότως ἔτι ἀγαπῶμεν τὰ μύρα, δι' ἃ αἱ πολιὰι, οἱ φεύγοντες πολιὰς; Καθάπερ δὲ οἱ κύνες, ῥινηλατοῦντες, ἐκ τῆς ὀσμῆς ἀνιχνεύουσι τὰ θηρία· οὕτως ἐκ τῆς περιέργου τῶν μύρων εὐωδίας θηρῶσιν οἱ σώφρονες τοὺς ἀσελεγεῖς. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν στεφάνων ἢ χρῆσις, κωμαστικὴ καὶ πάροιτος, ἀπερῶρε (96). « Μὴ μοι (97) στέφανον ἀμφιθῆς κάρᾳ. Ἦρος μὲν γὰρ ὦρα, λειμῶσιν ἐνδρόσοις, καὶ μάλα κοῖς ποικίλοις, χλοάζουσιν ἀνθεσιν ἐνδραϊτᾶσθαι καλὸν, » αὐτοφουεῖ καὶ εἰλικρινεῖ τινι εὐωδίᾳ, καθάπερ τὰς μελίττας, τρεφομένους. Τὸ δὲ « πλεκτόν (98) στέφανον ἐξ ἀκτράτου λειμῶνος » κοσμήσαντας, οἴκοι περιφέρειν, οὐ σωφρόνων· οὐ γὰρ ἀρμόδιον ῥόδων κάλυξιν, ἢ ἴοις, ἢ κρίνοις, ἢ ἄλλοις τισὶ τοιοῦτοις ἀνθεσι χαιτήν πυκάζεσθαι κωμαστικὴν, διανθιζομένους τὴν χλόην. Ἐμφύχει γὰρ χαιτήν ἄλλως ὁ στέφανος περικείμενος, καὶ δι' ὑγρότητα τε, καὶ διὰ (99) ψυχρότητα. Ταύτη (1) καὶ οἱ ἰατροὶ, ψυχρὴν εἶναι φυσιολογοῦντες τὸν ἐγκέφαλον, μύρων χρίεσθαι ἀξιούσι τὰ στήθη καὶ μυκτῆρας ἄκρους, ὡς δυνηθῆναι τὴν πυρῶδη ἀναθυμίασιν, ἥσυχῃ διοδεύουσαν, εὐρώστως ἀναθάλλειν τὴν ψυχρότητα. Πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς

✠ P. 211 ED POTTER, 180 ED. PARIS.

(95) *Πολιώτεραι*. Hæc desumpta sunt ex Athenæo lib. xv, ejus est fragmentum apud Canterum lib. iii, c. 31 *Novarum lect.*: Ζητεῖ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι, διὰ τί οἱ μυρίζομενοι πολιώτεροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα ξηραντικόν ἐστι; sed ea, quæ ex Aristotele citantur, nec in *Problematibus*, neque alibi exstant, neque in libro Theophrasti *Περὶ ἄσμων*: ex quo conjicit Mercurialis lib. i, c. 21 *Var. lect.* perperam locum illum citari, cum neque Diogenes Laërtius in catalogo operum Aristotelis mentionem ullam faciat naturalium problematum, tum quod lib. v *De generat. animalium* ex professo adversus eos disputet, qui a siccitate canitiem ortum ducere putabant, quam non ab ea, sed a putredine sola produci monstrat. Sed idem Athenæus ait, Τὰ πικρία θάπτον ποιεῖ πολιούς, quod ibidem reperitur, ut et cap. 11 *De hist. animal.* lib. iii: Τὰ γὰρ πνεύματα κωλύει τὴν σῆψιν, ἢ δὲ σκέπη ἄπνοιαν ποιεῖ· « Corruptio canitiem gignit, pilei autem prohibita transpiratione, corrumpendo canitiem faciunt. » Atqui hunc ipsum lib. *De animalib.* apud eundem Athenæum reperimus quamplurimis locis citatum, et multa alia Aristot. opera nominari, quæ Stagyrite nemo alius tribuit, ut et apud Apollonium in historiis mirabilibus editum a Xylandro; et multos scimus fuisse Aristoteles. COLLECT. — Non inutile erit integrum Athenæi locum apponere, quo ex Aristotele duas recitat de causa canitiæ sententias; alteram eorum, qui ab ariditate; alteram eorum, qui ex defectu caloris, eam ducebant. Ejus porro verba sic se habent lib. xv, cap. 13: Ζητεῖ δ' ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι· Διὰ τί οἱ μυρίζομενοι πολιώτεροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα

A utilitatem, non autem ad suavem sensuum titillationem. Non enim in unguentis id, quod ad libidinem provocat, sectandum est, sed id, quod est in eis utile, est eligendum, cum etiam Deus hominibus oleum nasci permiserit ad levandos labores. Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem unguunt, celerius canescunt propter ea, quæ desiccant, aromata. Quippe fiunt, qui unguuntur, sicciores; facit autem siccitas caniores. Sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate humidum, quod est pilorum nutrimentum, ebibente et efficiente canos, quomodo unguenta 78 adhuc amaverimus, propter quæ canities fit, qui canos fugimus? Quemadmodum autem qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant: ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui temperantes sunt, venantur intemperantes. Porro autem talis quoque usus coronarum ad comessationem et in vino proterviam comparatus effluxit. « Ne caput mihi corona cinxeris. Ver est, in roscidis pratis et mollibus variisque germinantibus floribus degere pulchrum est, » nativa et sincera odoris suavitate apum ritu fruentes. Ex « puro » autem « prato contextam coronam. » pro ornamento domi circumferre non est sobriorum hominum. Non enim rosarum baccis, vel violis, vel liliis, vel aliis ejusmodi floribus lascivientem comam, prata floribus nudantes, tegere convenit. Refrigerat enim capillum circumposita corona, tum propter humiditatem, tum propter frigiditatem. Ea de causa medici, cum cerebrum esse frigidum observent, pectora

ξηραντικόν ἐστι, διὸ καὶ αὐχμηρόν; ὁ δ' αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ· εἴτε αὐανσις τρίχης ἢ πολιὰ, εἴτ' ἔνδεια θερμοῦ, ἢ ξηρότης μαραίνει. Διὸ καὶ τὰ πικρία θάπτον ποιούσι πολιούς· ἐκπίνεσθαι γὰρ ἢ οἰκεία τῆς τρίχης ὑγρότης· « Aristoteles ille doctissimus in Naturalibus quæstionibus hoc excutit: Cur magis canescant, qui unguento caput illinunt? an quod unguentum propter aromata caput exsiccet, indeque squalore arefaciat? squalor enim canitiem efficit. Nam sive canities pilorum sit ariditas, sive caloris inopia, siccitate omnia marcescunt. Quamobrem iis, qui pileo caput tegunt, canities acceleratur, quia humor absumitur alendis pilis destinatus. »

(94) *Γίνονται*. Hæc pro vulg. φαίνονται repositum ex Pal. ms. SYLBURG.—Consentiunt Bod., Reg., verum φαίνονται habet Nov.

(95) *Εἴτε*. Οὔτε Nov.

(96) *Ἀπερῶρε*. Haud scio an melius ἀπερῶρέτω, « in malam rem facessito. » SYLBURG.—Ἄπαιρε Nov., corruptum ex ἀπερῶρε· nam αἱ et ε εὐμετάβολοι.

(97) *Μὴ μοι*. Lyrici ejusdam poetæ versus recitat. Mox κάρᾳ in dativo casu Sylburgius scribi posse adnotat.

(98) *Πλεκτόν*. Hæc rursus poetica sunt.

(99) *Διὰ*. Abest a Bod., Reg.

(1) *Ταύτη*. Athenæus lib. xv profert Alexei et Anacreontis carmina; tum addit, « hortatur videlicet ut sibi ungat pectus, in quo sedes est cordis. » Hoc autem fuit olim factitatum, non ideo solum quod natura vapor odoris a pectore sursum in caput effertur, sed etiam quia in corde sit animi domicilium, ut asserunt Philotimus et Praxagoras, illustres medici. Paulo post coronas appensas pectori ὑποθυμιάδας a poetis vocatas ait.

esse unguenda definiunt, et supremas nasi partes, ut
sensim transiens calida exhalatio, ejus frigiditatem
possit salubriter fovere. Longe ergo abest, ut is sit
floribus refrigerandus. Accedit his, quod florum
quoque delectationem perdunt ii, qui sunt coronati.
Quippe nec ejus visu fruuntur, qui habent coronam
supra oculos revinctam; sed neque odoris suavi-
tate, cum supra respiratoria instrumenta sint flores.
Cum enim odor secundum naturam sursum emit-
tatur et exhaletur supra caput, respiratio nulla
delectatione fruitur, cum suavis odoris abripiatur.
Sicut ergo pulchritudo, ita etiam flos delectat, dum
videtur : et oportet nos eorum quae pulchra sunt
aspectu fruente, laude et gloria afflicere Opificem.
Usus autem eorum est noxius, et celeriter prae-
teriens, poenitentia nos afficit. Statim autem proba-
tur eorum vitae brevis; ambo enim flaccescunt, et
flos et pulchritudo. Ceterum eos quidem, qui ea
contrectant, ille quidem refrigerat, haec vero incen-
dit et inflammat. Ut uno autem verbo absolvam,
qui praeter aspectum usus eorum percipitur, petu-
lantia est et libido. non autem delectatio. Oble-
ctari autem nos honeste oportet tanquam in para-
diso, Scripturam ✠ vere sequentes : mulieris quidem
corona vir est existimandus, viri autem matrimo-
nium, matrimonii autem flores, amborum liberi,
quos quidem carnalium pratorum divinus colligit
agricola. « Senum autem coronae sunt filiorum fi-
lii; filiis autem gloria, inquit, sunt patres ^a, »
nobis autem Pater universorum, et universae

✠ P. 212 ED. POTTER, 181 ED. PARIS. ^a Prov. xvi, 6.

(2) *Nai mhn*. Tertullianus *De corona mil.* « res esse, ait, spiraculi aut spectaculi flores; » deinde in hunc coronarum usum invehitur : « Ceterum in capite quis sapor floris, quis coronae sensus, nisi vincuii tantum? Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, neque teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nare. » Minutius Felix : « Sane quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillive solemus haurire. » COLLECT. — Simile est Diogenis illud apud Laertium, lib. vi, seg. 59 : Τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλειψάμενος, ἔφη, ἀπὸ μὲν τῆς κεφαλῆς εἰς τὸν ἀέρα ἀπιέναι τὸ μύρον, ἀπὸ δὲ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ὑσφρησιν. « Unguento cum inunxisset pedes, dixit, a capite quidem in aerem ascendere unguentum, sed a pedibus in olfactum. » Idem videbatur Nigrino philosopho Platónico, de quo Lucianus in *Nigrino* : Εἰ γὰρ τοὶ τῆ πνοῆ τῶν ἰῶν τε καὶ ῥόδων χαίρουσι, ὑπὸ τῆ ῥινὲ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ' αὐτῆν, ὡς οἶόν τε, τὴν ἀναπνοήν. « Nam si violarum et rosarum odore delectantur, sub naribus potissimum eos coronari oportebat, juxta ipsam, quantum fieri potest, respirationem. » Conf. etiam Tertullianus *Apolog.*, cap. 42.

(3) *Kai*. Τῆς Nov.

(4) *Ὡσπερ οὖν*. Plutarchus, *De amore* : Καὶ τοὺς καλοὺς ὄραν μὲν ἐπιτερπέστατον, ἄψασθαι δὲ καὶ λαθεῖν, οὐκ ἀκίνδυνον, μᾶλλον δὲ, ὡς φησι Ξενοφῶν, τὸ μὲν πῦρ τοὺς ἀψαμένους καίει μόνον, οἱ δὲ καλοὶ καὶ τοὺς μακρὰν ἐστώτας ὑφάπτουσιν. ἢ γὰρ ὕψις τοῦ πάθους ἐστὶ λαβή. « Formosos intueri jucundissimum est : tangere autem, non sine periculo licet : imo, ut Xenophon inquit, ignis quidem tangentes solum urit, pulchri vero etiam procul distantes in-

flammas ἐπιψύχειν αὐτόν. Ναὶ μὲν (2) καὶ τὸ τερπνὸν τῆς ἀνθήσεως οἱ καταστεφθέντες ἀπολλύουσιν. οὐτε γὰρ ἀπολαύουσι τῆς ὕψεως, οἱ ἀναδοῦμενοι τὸν στέφανον ὑπὲρ τὰς ὕψεις, οὐδὲ μὲν τῆς εὐωδίας, οἱ ἀπελαύνοντες ὑπὲρ τὰς ἀναπνοὰς τὰ ἄνθη. Ἀναδοῦσης γὰρ ἄνω καὶ (3) ἀναθυμιωμένης κατὰ φύσιν τῆς εὐωδίας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, ἔρημος τῆς ἀπολαύσεως ἢ ἀναπνοῆ καταλείπεται, ἀφαρπαζομένης τῆς εὐωδίας. Ὡσπερ οὖν (4) τὸ κάλλος, οὕτω καὶ τὸ ἄνθος τέρπει βλεπόμενον : καὶ χρῆ δι' ὕψεως ἀπολαύοντας τῶν καλῶν, δοξάζειν τὸν Δημιουργόν. Ἡ χρῆσις δὲ αὐτῶν ἐπιβλαβής, καὶ θάπτον παρέροχεται μετανοία τιμωρομένη. Αὐτίκα δὲ μάλα καὶ διελέγχεται τὸ ἐφῆμερον αὐτῶν. ἄμφω γὰρ μαραινέτον (5), καὶ τὸ ἄνθος, καὶ τὸ κάλλος. Ἀλλὰ καὶ τοὺς θιγγάνοντας αὐτοῖν, τὸ μὲν ἐνέψυξε, τὸ δὲ ἐξέκαυσεν.

Ἐνὶ δὲ λόγῳ ἡ παρὰ τὴν ὕψιν ἀπόλαυσις αὐτοῖν, ὕβρις ἐστίν, οὐ τρυφή. τρυφᾶν (6) δὲ ἡμῖν, ὡς ἐν παραδείσῳ, προσῆκεν σωφρόνως, τῷ ὄντι παρεπομένους τῇ Γραφῇ. στέφανον (7) μὲν γυναικὸς τὴν ἀνδρὰ ὑποληπτέον, ἀνδρὸς δὲ τὸν γάμον, ἄνθη δὲ τοῦ γάμου, τὰ τέκνα ἀμφοῖν. ἃ δὲ τῶν σαρκικῶν λειμῶνων ὁ θεὸς θρέπεται γεωργός. « Στέφανος δὲ γερόντων, τέκνα τέκνων. δόξα (8) δὲ παισὶν οἱ πατέρες, » φησὶν. ἡμῖν δὲ ὁ Πατὴρ τῶν ὄλων. καὶ τῆς συμπάσης Ἐκκλησίας στέφανος ὁ Χριστός. Καθάπερ δὲ αἱ ῥίζαι καὶ αἱ βοτάναι, οὕτω δὲ καὶ τὰ ἄνθη ἰδίας ἔχει ποιότητος. καὶ τὰς μὲν ἐπωφελεῖς, τὰς δὲ ἐπιβλαβεῖς. ἔστι δὲ ἅς καὶ ἐπισηφαλεῖς. Ὁ γοῦν κιττός (9) ἐμψύχει. ἢ δὲ καρύα (10) πνεῦμα ἀφίησι :

flammas : visus enim veluti ansa est capiendi amoris. » COLLECT.

(5) *Μαραινέτον*. Rectius passive *μαραινέσθον*. SYLBERG.

(6) *Τρυφᾶν*. Respicit Gen. ii, 15 : Καὶ ἔθετο (θεὸς) αὐτόν (ἄνθρωπον) ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς.

(7) *Στέφανον*. Respicere videtur I Cor. xi, 5 : Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι. κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνὴρ. κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ θεός. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotavit : Ἀλλὰ καὶ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα. γυνὴ γὰρ ἀνδρεία, στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἢ Γραφῇ λέγει.

(8) *Δόξα*. Proverb. Καύχημα δὲ τέκνων, πατέρες αὐτῶν. A. Sequentia sunt ex Ephes. i. H. SYLBERG.

(9) *Κιττός*. Hæc de hedera, et quæ sequuntur de nucæ et de narcisso mutuatus est a Plutarcho ad verbum lib. iii *Symposiac.* cap. 15. Quod vero Sophocles ait, narcissum esse στεφάνωμα χθονίων θεῶν, « coronamentum terrestrium deorum, » subterraneorum intellige, seu inferorum; nam, ut docet Eustathius in *Iliad.* A, νάρκισσος Ἐριννύσι στεφάνωμα. dicitur enim narcissus ex τοῦ ναρκαῖν, οὗ Ἐριννύες παραίτιοι, et ex Phanodemo lib. v *Rerum Atticarum* constat, coronas e narcisso consecratas fuisse Proserpinæ, quod florem illum colligeret, cum rapta fuit a Plutone, vel quod circa monumenta nascatur frequens : Cælius lib. xxvi, cap. 20, vel omnibus subterraneis diis, quod defuncti et morte torpidi flore torpido coronarentur. Dodonæus *Pemph.* II, lib. ii, c. 21. COLLECT.

(10) *Καρύα*. Hæc e Plutarcho Clemens, vel uterque ex eodem auctore mutuatus fuisse videtur. Ejus verba, quia Clementi lucens aliquam allatura videntur, apposuisse haud pigebit e *Sympos.* lib. iii,

καρωτικόν, ὡς ἐμφαίνει καὶ τὸ ὄνομα ἐτυμολογούμενον· νάρκισσος δὲ βαρύσμων ἐστὶν ἄνθος· ἐλέγχει δὲ αὐτὸ ἢ προσηγορία, « ναρκῆν (11) » ἐμποιοῦν τοῖς νεύροις. Αἱ δὲ τῶν ῥόδων (12) καὶ τῶν ἰων ἀποφοραὶ, ἡσυχῇ οὔσαι ψυχραὶ, συστέλλουσι καὶ ἐπιστύφουσι τὰς καρηθαρίας· ἡμῖν (13) δὲ οὐχ ὁπωστισὺν συμμεθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ οἰνοῦσθαι ἐπιπέτραπται· ναὶ μὴν ὁ κρόκος καὶ τῆς κύπρου τὸ ἄνθος εἰς ὕπνον ἄλυτον ὑπάγειν (14). Πολλὰ (15) δὲ αὐτῶν, φύσει ψυχρὸν ὄντα τὴν ἐγκέφαλον, ἀναθάλλει ταῖς ἀποφοραῖς, λεπτόνοντα τῆς κεφαλῆς τὰ περιτεύματα. Ἐν τεῦθεν καὶ τὸ ῥόδον (16) ἐπωνομάσθαι φησὶν, ὅτι πάμπολυ τῆς ὀδωδῆς (17) ἀφίησι ρεῦμα· διὸ καὶ θάπτον μαραίνεται. Ἄλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (18) τῶν Ἑλλήνων, ἢ χρῆσις πω τῶν στεφάνων ἦν· οὔτε γὰρ αἱ μνήστορες (19) οὐθ' οἱ ἀδροδίατοι κέχρηται φαίακες αὐτοῖς. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι (20), πρῶτον ἢ τῶν ἀθλητῶν δόσις ἦν, δεῦτερον δὲ ὁ ἐπαγερμός, τρίτον ἢ φυλλοβολία (21), τελευταῖον ὁ στέφανος, ἐπίδοσιν λαβούσης εἰς τρυφήν τῆς

quæst. 1, qua disputat, an floreis coronis inter pocula utendum sit? Διηλοῖ καὶ τῶν ὀνομάτων ἕνια τὴν περὶ ταῦτα πολυπραγμοσύνην τῶν παλαιῶν. Τὴν τε γὰρ καρύαν οὕτω ὠνόμασαν, ὅτι, πνεῦμα βαρὺ καὶ καρωτικόν ἀφιεῖσα, λυπεῖ τοὺς ὑπ' αὐτῆς παρακεκλιμένους· καὶ τὸν νάρκισσον, ὡς ἀμβλύνοντα τὰ νεύρα, καὶ βαρύτητας ἐμποιοῦντα ναρκιδεῖς· « Adde, quod veterum in hisce rebus diligentiam produnt nomenclaturæ quædam. Sic nuci καρύας nomen crearunt, quod spiritu gravi et capiti nocivo, quem exhalat, soporem ea sub arbore recubantibus conciliet. Sic narcissum, quia nervos obtundit, et torporem inducat, appellavere. »

(11) *Ναρκῆν*. Si quis νάρκην malit, per me licet. SYLBERG.

(12) *Αἱ δὲ τῶν ῥ.* Plutarchus loco prius dicto : Ὅσα δὲ ἡσυχῇ ψυχρὰ τῶ μετρίως ἐπιφάσειν ἀνακρουομένων τὰς ἀναθυμιάσεις, ὡσπερ ὁ τῶν ἰων καὶ ῥόδων στέφανος· στύφει γὰρ ἀμφοτέρω, καὶ στέλλει τῆ ὀσμῇ τὰς καρηθαρίας. Τὸ δὲ τῆς κύπρου ἄνθος, καὶ ὁ κρόκος, καὶ ἡ βάρκαρις εἰς ἄλυτον ὑπάγει τοὺς πεπωκότας· « Quæ vero moderate frigida leni contactu repellunt atque inhibent exhalationes, quemadmodum facit e violis atque rosis contexta corolla : uterque enim flos astringit, et capitis gravedinem odoris vi defendit. Enimvero cypri flos, crocus et baccaris, placido somno potores consopiant. »

(13) *Ἡμῖν*. Sensus est : « Nobis, quibus vino non solum non inebriari, sed ne liberius quidem uti permissum est, rosis et violis ad comprimendam τὴν καρηθαρίαν opus haud esse. »

(14) *ὑπάγειν*. Grammatica regula postulat ὑπάγετον. SYLBERG. — Idque habet Nov.

(15) *Πολλὰ*. Plutarchus ibidem : Ἐνίων δὲ ἀνθῶν ὀσμαῖς ἄνω σκιόναμαις περὶ τὸν ἐγκέφαλον οἱ τε πόροι τῶν αἰσθητηρίων ἐκκαθαίρονται, καὶ λεπτόνονται : τὰ ὑγρά πρῶτως ἀνευ πληγῆς καὶ σάλου τῆ θερμότητι διακρινόμενα, καὶ φύσει ψυχρὸς ὢν ὁ ἐγκέφαλος ἀναθάλλεται· « Quorundam etiam florum odore sursum ad cerebrum rejecto, tum sensuum spiracula defæcantur, tum humores quoque citra omnem vim concussionemque dividuntur, et a calore clementer attenuantur : ad hæc cerebrum, quod natura frigidum est, intepescit atque sovetur. »

(16) *Ῥόδον*. Plutarchus sub finem modo laudati capitis : Τὸ δὲ ῥόδον ὠνόμασται δήπουθεν ὅτι ρεῦμα πολὺ τῆς ὀδωδῆς ἀφίησι· διὸ καὶ τὰχιστα μαραίνεται· « Rosa utique etiam inde nomen accepit, quod

A *Ecclesiæ corona Christus est. Quemadmodum autem radices et herbæ, ita etiam flores proprias habent qualitates; et has quidem utiles, illas vero noxias, alias autem periculosas. Hedera itaque refrigerat : nux autem emittit spiritum, qui torporem immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia. Narcissus vero flos est gravis odoris : id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis νάρκην, hoc est « torporem, » afferat. Rosarum autem et violarum qui emittuntur odores, cum sint modice frigidi, gravedines capitis comprimunt et coercent. Nobis autem nullo modo non solum una inebriari, sed ne vino quidem impleri permissum est. Quin etiam crocus et flos ligustri in somnum minime molestum deducunt. Porro autem multa ex iis cerebrum, quod est natura frigidum, suis fovent odoribus, dum excrementa cerebri subtiliora efficiunt. Hinc etiam dicunt rosam Græce ῥόδον fuisse nominatam, quod odoris fluxum emittit ingentem, et ideo cito marcescit. Cæterum nec apud antiquos*

copiosum odoris defluvium exspnat; quæ causa etiam est cur ocissime marcescat. »

(17) *Ὀδωδῆς*. Pal. ms. ὀδωδῆς, usitatius. SYLBERG.—Id habent præterea Reg., Bod. cum in textu, tum etiam in marginali nota. Sed ὀδωδῆς veram esse lectionem, ex Plutarchi verbis manifestum est.

(18) *Ἀρχαίοις*. De primo coronarum apud veteres Græcos usu conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, c. 20.

(19) *Οἱ μνήστορες*. Intelligit Penelopes procos, quorum mores, ut etiam Phæacum, Homerus in *Odyssea* copiose descripsit.

(20) *Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι*. Athletis non eadem quocunque tempore præmiorum genera proposita, verum ut Clem. Alex. memoriæ prodidit, primo fuit δόσις ceu *donum*, secundo plausus et excitatio, tertio foliorum coniectio, postremo corona. Quid autem δόσις Clementi significet, nisi aliquid in ejus vulgato codice desideretur, puto nihil aliud, quam congiarium significare : quo pacto apud Herodianum quoque ea vox usurpata invenitur : nisi potius leve aliquod munusculum designet, quod posterioribus omnibus vilis extiterit. Mercur. lib. *De arte gymnast.* c. 14. Athenæus lib. x refert ex elegis Xenophanis de athleticis, ἐκ πόλεως καὶ δῶρον, ὃ οἱ κειμήλιον εἶη· « aliquo donatur a civitate munere, quod suæ virtutis sit monumentum. » Plin. lib. xvi, cap. 14 : « Antiquitus quidem nulla corona, nisi Deo, dabatur : viritum vero ne in certamine quidem ulli : feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, sed ex hedera, postea deorum honori sacrificantes sumpsere : novissime et in sacris certaminibus usurpata. » Paulo post : « Ludos ineunti semper assurgi etiam a senatu in more est. » Quod ad athleticas referre voluit Mercur. lib. i, c. 5 *Gymnast.*, pulchreque cum eo, quod ἐπαγερμόν appellat Clemens, conveniret, nisi ad Romanos potius referendum esset, qui civica donati essent. Illi enim coronas non novere nisi bellicas. COLLECT.—Ferrarius de veterum plausu lib. ii, Ἀθλων pro ἀθλητῶν, et ἐπαγερμός pro ἐπαγερμός substituit, hoc modo : Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι πρῶτον ἢ τῶν ἀθλων δόσις ἦν· δεῦτερον δὲ, ὁ ἐπαγερμός· τρίτον, ἢ φύλ. « In certaminibus vero, primo fuit præmiorum datio, secundo, munusculorum collectio; tertio, florum seu frondium coniectio; postremo corona. »

(21) *Τρίτον ἢ φ.* Τρίτον δὲ ἢ φ. Pal. ms. SYLBERG.—Mox, τοῖνον τῶν στεφάνων. Ibid.

quidem Græcos fuit ullus adhuc coronarum usus : neque enim proci, nec qui luxuriosam vitam agebant, Phæaces, eis usi sunt. In certaminibus autem, ✕ primo donum athleticis datum est, secundo autem plausus et excitatio, tertio foliorum coniectio, ultimo autem fuit corona, cum Græcia post tempora Medica deliciis operam daret. Qui a Logo itaque instituuntur, a coronis arcentur, nec existimant rationem esse a se illigandam, quæ in cerebro sita est : non quod corona comessatricis petulantiae sit symbolum, sed quod ea sit dedicata simulacris. Sophocles certe narcissum, « antiquam magnorum deorum coronam » appellavit, id dicens de terrestribus. Sappho autem coronat Musas rosa : « Non es rosarum Pieriarum particeps. » Junonem autem dicunt delectari lilio, et Dianam myrto. Etsi enim flores quidem maxime propter hominem facti sunt, eos tamen cum stulti acceptos, non ad proprium usum, quo grato animæ uti poterant, sed in ingratum dæmonum ministerium abusi sunt, ab eis abstinendum est propter conscientiam. Est autem corona

✕ P. 215 ED. POTTER.

(22) Οὐκ ἐπικαταδεῖν δ. Lowthius mavult οὐχ ὅτι ἐπικατ. Verum facilius mutatio fiet, si scripserimus οὐκ ἐπαὶ καταδεῖν, hoc est : « Non quod existiment rationem, quæ in cerebro sita est, coronis ligari ; neque quod, » etc. Quam emendationem in Græco indice suggestit Sylburgius.

(25) Ἀλλὰ γὰρ ὅτι. Tertull., *De corona mil.*, 7 : « Quale igitur habendum est apud homines veri Dei, quod a candidatis diaboli introductum est, et ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis, et id idolis adhuc vivis ; non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quæ idolis alii faciunt, ad dæmones pertinent. Porro si quæ alii idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quanto magis, quod ipsa sibi idola fecerunt, cum adviverent? » COLLECT.

(24) Ὁ γὰρ Σοφ. Bod., Reg. Plutarchus, post ea quæ de narcisso superius laudata sunt, hæc adjicit : Διὸ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα, τούτῃστι τῶν χθονίων, προσηγόρευκε. « Quam ob causam Sophocles vetustum magnarum, hoc est terrestrium, dearum coronamentum vocavit. »

(25) Ἀρχαῖον. Ἀρχαῖον Pal. ms., Sylburg., Reg. Mox μεγάλων πρὸ λέγων Nov. mendose. Pro quo fortasse rectius λέγω, « dico, inquam. » SYLBURG.

(26) Σαπφῶ. Morem fuisse veterum ut longe aliis floribus texerent coronas diversis diis, constat : Musas vero rosis coronare ipsos solitos, plures graves scriptores litteris prodiderunt. Utuntur autem omnes testimonio Sapphonis, quæ carmine quoddam testata id fuerat. P. Victor, lib. xiv, c. 18, *Var. lect.* Deinde locum citat apud Plutarch., *Symposiac.* lib. iii, cap. 1, de nuptialibus præceptis, et Clementis hoc loco, quem ex Stobæo se correxisse ait, antequam cum excudendum daret ex Bibliotheca Medicæa : Κατ' θαναοῖσα δὲ καίσειαι οὐδέποκα μνημοσύνα σέθεν ἔσειε' οὐδέποκ' ὕστερον· οὐ γὰρ πεδέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας, ἀλλ' ἀφανῆς κ' εἰν ἀτόξο δόμοις φοιτάσεις πεδ' ἀμαυρῶν νεκρῶν ἐκπεποταμένα. Ita reperitur scriptus hic locus in quodam Stobæi manuscripto codice, nisi quod illæ duæ voces πεδέχεις et πέδα non Dorica, sed communi lingua effertur, quod viri docti ex aliis grammaticis emendarunt. Sed et in Aldina Plutarchi editione alteram reperimus : « Scribit ad feminam indoctam et litterarum expertem. Mortua, inquit, jacebis, neque memoria unquam tui exstabit ; non enim es parti-

Α Ἑλλάδος μετὰ τὰ Μηδικά. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι· οὐκ ἐπικαταδεῖν δοκοῦσιν (22) τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἰδρυμένον· οὐδ' ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἶη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι (25) τοῖς εἰδώλοις καταπνόμεσται· ὁ γοῦν Σοφοκλῆς (24) τὸν νάρκισσον « ἀρχαῖον (25) μεγάλων θεῶν στεφάνωμα » προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδῳ δὲ τὰς Μούσας Σαπφῶ (26) καταστέφει· « Οὐ γὰρ μετέχεις (27) ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας· » κρίνω (28) δὲ ἴδρασθαι τὴν Ἥραν φασί, καὶ τὴν Ἄρτεμιν, μυρρίνη· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι' ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη, ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαθόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν καταχρήσαντο· ἀρεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν (29).

Β Ἀσχλήτου (30) δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτη καὶ τοὺς νεκροὺς (31) καταστεφανοῦσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἶδωλα, ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς· οἱ μὲν γὰρ βακχεύοντες, οὐδὲ ἄνευ στεφάνων ὀργιάζουσιν· ἐπὶ δὲ ἀμφιθῶνται τὰ ἄνθη, πρὸς τὴν τελευτὴν ὑπερχαίονται. Οὐ δὲ κοινωνη-

ceps rosarum ex Pieria ortarum, sed obscura Orci domos peragratis, cum exilibus umbris volitans. » Itaque videri fortasse cupiam possit glossema, quod præterea in hac sententia alibi legitur. In eodem loco *Sympos.* testatur Plutarchus, floribus coronatos fuisse τοὺς ἱερονίκας. COLLECT.

(27) Οὐ γὰρ μετέχεις. Pal. ms. οὐ γὰρ ἀπαρχῆς· pro quo an ἀπάρχεις scribere voluerit, nescio. Coronas vero Musarum antiquos e rosis texere solitos fuisse, prolixius docet Petrus Victorius, *Var. lect.* lib. xiv, cap. 18. SYLBURG. — Οὐ γὰρ ἀπαρχῆς ῥόδων τῶν ἐκ περιεργίας Nov., Bod., Reg. corrupte.

(28) Κρίνω. Sunt qui liliū Veneri sacrum fuisse perhibent. Unde id vetus poeta χάρι' Ἀφροδίτης, « delicias Veneris, » vocat apud Athenæum lib. xv, c. 9.

(29) Διὰ τὴν σ. Respicit I Cor. x, 28.

(30) Ἀσχλήτου. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : Οἶμαι δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ τοῖς ἀθλοῦσι ἀμεριμνίας διδασθαι τὸν στέφανον σύμβολον, τοῖς μὲν ἀφροδισίου φροντίδος, τοῖς δὲ καμμάτων καὶ πόνων γυμναστικῶν.

(31) Ταύτη καὶ τοὺς νεκροὺς. P. Victorius, lib. ii, cap. 7, *Var. lect.*, Græcorum morem in effrendo honestiore aliquo funere significavit. Cicero in orat. pro Flacco : « Quod contineretur plebiscitis Smyrnæorum quæ fecerant in Castricium mortuum ostendens primum ut oppidum intro ferretur, deinde ut efferrerent ephēbi ; postremo ut imponeretur aurea corona mortuo. » Institutum autem hoc coronandi mortuos tetigit etiam Aristoph. in *Concionat.*, ubi induxit virum uxorem increpantem quod cum noctu in lectulo dormientem reliquisset tanquam cadaver ; addit enim, « nihil desiderari potuisse, nisi quod coronam capiti ejus non imposuisset. » Plinius, lib. xxi, c. 3 : « Ut ipsi mortuo parentibusque ejus sine fraude esset imposita. » Tertullian., *De corona mil.* : « Quid enim tam dignum Deo, quam quod indignum idolo ? Quid autem tam dignum idolo, quam quod et mortuo ? Nam et mortuorum est ita coronari ; vel quoniam et ipsi idola statim fiunt, et habitu et cultu consecrationis quæ apud nos secunda idololatria est. » Minutius Felix *Octavio* : « Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi facem, aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. » COLLECT.

τέον (52) οὐδὲ ἐπιστωτῶν δαίμονιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ζῶσαν, δίκην εἰδώλων τῶν νεκρῶν, καταστεπτέον. Ὁ γὰρ καλῶς τοῦ ἀμαράντου (53) στέφανος ἀπόκειται τῷ καλῶς πεπολιτευμένῳ. Τὸ ἄνθος τοῦτο γῆ βαστάζειν οὐ κεχώρηκε· μόνον δὲ αὐτὸ καρποφορεῖν ἐπίσταται οὐρανός. Πρὸς δὲ, καὶ ἀλόγιστον, ἀκηκόετας ἡμᾶς τὸν Κύριον (54) ἀκάνθαις ἐστεμμένον (55), αὐτοὺς ἐντροφῶντας τῷ σπινθὲρ τοῦ Κυρίου πάθει, ἀναδαῖσθαι τοῖς ἄνθεσιν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου στέφανος ἡμᾶς ἠνίκατο προφητικῶς, τοὺς ποτε ἀκάρκους, τοὺς περικαιμένους αὐτῷ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς (56) ἐστὶ κεφαλὴ. Ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως ἐστὶ τύπος· ζωῆς μὲν διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ξύλου, εὐφροσύνης δὲ διὰ τὴν προσηγορίαν τοῦ στέφανου· κινδύνου δὲ διὰ τὴν ἀκάνθην· οὐδὲ γὰρ ἀναιμιτὲ προσιέναι τῷ Λόγῳ ἐξεστίν. Ὁ δὲ πλεκτηὶς μαραίνεται στέφανος οὗτος, καὶ τὸ πλέγμα τῆς σκοπιότητος ἀναλύεται, καὶ τὸ ἄνθος ξηραίνεται· μαραίνεται γὰρ ἡ δόξα τῶν τῷ Κυρίῳ μὴ πεπιστευκότων. Ἰησοῦν δὲ ἐστεφάνωσαν ὑψωμένον, τῆς αὐτῶν καταμαρτυροῦντες ἀμαθίας· τοῦτ' αὐτὸ γὰρ οἱ σκληροκάριοι, προφητείαν οὖσαν σεσοφισμένην οὐ νοοῦσιν, ἣν αὐτοὶ ὕβριν καλοῦσι Κυρίου. « Οὐκ ἔγνω τὸν Κύριον ὁ λαὸς » ὁ πεπλανημένος· οὐ περιπέτρηται τὸν λογισμόν· οὐ πεφώτισται τὸν σκοτισμόν· οὐκ εἶδε τὸν Θεόν· τὸν Κύριον ἠρνήσατο· ἀπολώλεκε τὸ εἶναι Ἰσραήλ· ἐδίωξε τὸν Θεόν· καθυβρίζειν ἤλπισε τὸν Λόγον· καὶ ὃν ἐσταύρωσεν ὡς κακοῦργον, ἀνέστεψεν ὡς βασιλέα. Διὰ τοῦτό τοι εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ἄνθρωπον, τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἐπιγνώσκοντα Κύριον καὶ δίκαιον· ὃν αὐτοὶ παρεπίκραναν (57) ἐπιδειξάσθαι τὸν Κύριον, τοῦτω αὐτῷ ὑψωμένῳ μεμαρτυρήκασιν, τὸ διάδημα τῆς δικαιοσύνης τὸ ὑπὲρ πάντων (58) ὄνομα ἐπηρμένῳ περιάψαντες διὰ τῆς ἀειθαλοῦς ἀκάνθης (59)· τὸ διάδημα τοῦτο τοῖς ἐπιθουλεύουσι πολέμιον, ἐκώλυσεν αὐτούς· τοῖς συνεκκλησιάζουσιν φίλον, ἐθρίγκωσεν αὐτούς· ὁ στέφανος οὗτος ἄνθος ἐστὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν δεδοξασμένον· αἰμάσσει δὲ καὶ κολάζει τοὺς ἠπιστηκότας. Καὶ μὴν καὶ σύμβολόν ἐστι Δεσποτικοῦ κατορθώματος, βαστάσαντος αὐτοῦ τῆ κεφαλῇ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ τοῦ σώματος πάντα ἡμῶν τὰ πονηρὰ, δι' ὧν ἐκεντούμεθα·

⚭ P. 214 ED. POTTER, 182 ED. PARIS. ^a Matth. xxvii, 29; Joan. xix, 2. ^b Isa. i, 3.

(52) *Οὐ δὲ κοιν.* Tertull., ibidem : « Nihil dandum idolo, sed nec sumendum ab idolo. Si in idolo recumbere alienum est a fide, quid in idoli habitu videri? Quæ communio Christi et Belie? et ideo fugite. Longum enim divortium mandat ab idololatria, in nullo proxime accedendum. » Et paulo post : « Indignum enim ut imago Dei vivi, imago idoli et mortui fiat. » COLLECT. — Respicere videtur I Cor. x, 20 : Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.

(53) *Ἀμαράντον.* Sic I Petri v : Κομεισθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. « Percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. » Quidam ad verbum, « Reportabitis coronam gloriæ amarantinam, » ceu « ex amaranto. » Perinde quasi diceret, ex vero, ceu pretioso, amaranto, aut quæ magis est immarcescibilis, quam quæ ex amaranto. COLLECT.

(54) *Κύριον.* Tertullianus, *De corona mil.* : « Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si potes ei repende, quale suam pro tuo obtulit, aut nec

A tranquillitatis perturbatione vacuæ signum. Qua de causa mortuos quoque coronant; quemadmodum etiam idola, eo facto mortua esse asserentes; nec ii qui bacchantur absque coronis orgia sua celebrant : postquam autem flores circumposuerint, postremo mirandum in modum incenduntur. Cum dæmonibus ergo nullo modo ⚭ communicandum est. Sed nec viva Dei imago, mortuorum simulacrorum ritu est coronanda. Pulchra enim amaranti corona ei est reposita, qui se recte gesserit. Hunc florem terra ferre non potest : cælum solummodo eum potest producere. Accedit his, quod a ratione alienum est, ut qui audierimus Dominum « spinis » fuisse coronatum, ipsi venerabili Domini passioni insultantes, habeamus capita redimita floribus. Domini enim corona nos propheticè significabat, qui fuimus aliquando infrugiferi, qui circa 79 illum positi fuimus per Ecclesiam, ejus ipse est caput. Quin etiam est typus fidei; vitæ quidem, propter ligni substantiam; lætitiæ autem, propter coronæ appellationem; periculi vero, propter spinam; neque enim citra sanguinem licet ad Logon accedere. Contexta autem hæc corona marcescit, et perversitatis sertum dissolvitur, et flos exsiccat. Marcescit enim gloria eorum qui Domino minime crediderunt. In altum autem elatum Jesum coronaverunt, suam testantes inscitiam. Hoc enim ipsum, cum duro corde sint, sapienter prolatam non intelligunt esse prophetiam, quam ipsi appellant Domini probrum et contumeliam. « Non cognovit Dominum populus », qui aberravit, ratione minime fuit circumcisisus, non fuerunt ejus illuminatæ tenebræ, non novit Deum, negavit Dominum, verum esse Israelem perdidit, Deum persecutus est, Logon speravit afficere contumelia, et quem tanquam maleficum crucifixit, tanquam regem coronavit. Quapropter in quem hominem non crediderunt, eum benignum Deum Dominum agnoscent, et justum. Quem exacerbaverunt ut se Dominum ostenderet, hoc de eo in altum sublato testati sunt, diadema justitiæ ei super omne nomen exaltato tribuentes, per spinam semper florentem. Hoc diadema est inimicum

floribus coroneris, si spinis non potes : quia non floribus potes. Item Christus Jesus quale oro te sertum pro utroque sexu subiit? ex spinis opinor, et tribulis, in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis. » Gulielmus Tyrius *Belli sacri* lib. ix, c. 9, de Godefrido rege : « Promotus autem humilitatis causa, corona aurea, regum more, in sancta civitate noluit insigniri : ea contentus, et illi reverentiam exhibens, quam humani generis imperator in eodem loco usque ad crucis patibulum pro nostra salute spineam deportavit. » COLLECT.

(55) *Ἐστεμμένον.* Ἐστεφανωμένον Nov.

(56) *Ἥς.* Ἡ Pal. ms. SYLBURG.

(57) *Παρεπίκραναν.* Respicit Matth. xxvii, 40, et alia Evangeliorum loca, quibus Judæi dicuntur Christum provocasse, ut sese Dei Filium esse ostenderet.

(58) *Ἐπὲρ π.* Respicit Philip. ii, 9.

(59) *Ἀειθαλοῦς ἀκ.* Ἀειθαλὲς spinæ genus quoddam erat; e qua coronas texuisse Ægyptios, refert Hellanicus in Ægyptiacis apud Athenæum xv, 7.

iis qui insidiantur; iis autem qui in Ecclesia simul versantur, amicum, eos circumsepsit ac munit. Hæc corona flos est eorum qui crediderunt in eum ✠ qui glorificatus est; eruent autem et castigat eos qui non crediderunt. Porro autem hoc quoque signum est rei a Domino bene gestæ, cum ipse suo capite et principali parte corporis omnia mala nostra portaverit, propter quæ pungebamur. Cum ipse enim ab offensionibus et peccatis et ejusmodi spinis, nos propria passione liberasset, diabolumque infirmasset et abolevisset, orans merito dixit: « Ubi tuus, o mors, stimulus? » Atque nos quidem uvas ex spinis colligimus, et ficus ex rubis; illi autem in vulnera laniantur, ad quos « manus extendit, » nempe ad populum infidelem et infrugiferum. Possem aliud quoque tibi mysticum dicere. Nam cum omnipotens universorum Dominus, quando cœpit per Logon legem ferre, et Moysi suam potentiam voluit manifestare, ei divina visio ostenditur formatae lucis in rubo ardente (spinosa autem planta est rubus); postquam Logos legem ferre et cum hominibus conversari desiit, mystice rursus Dominus corona coronatur; hinc illuc unde descenderat abiens, veteris descensus principium instaurans, ut Logos, qui primum per rubum visus fuerat, per spinam rursus assumptus, ostenderet hæc omnia esse unius potentiae opus; cum sit unus Patris, qui unus est, Filius, principium et finis sæculi. Sed a pædagogica docendi ratione ad genus orationis, quod versatur in docendis dogmatibus, digressus sum: rursus igitur revertor ad propositum. Quod ergo loco medicamenti, curationis gratia, et nonnunquam etiam moderatæ recreationis, non sit rejicienda, quæ ex floribus sentitur oblectatio, quæ ex unguentis et suffitibus accipitur utilitas, ostendimus. Quod si dixerint aliqui, quamnam est ergo amplius florum gratia iis qui eis non utuntur?

✠ P. 215 ED. POTTER, 185 ED. PARIS. * I Cor. xv, 55.

(40) Ἐπευχόμενος. Orans vertit interpres. Verum Homericæ vox est *gloriantis* de victo hoste. Unde H. II, v. 828, de victo Patroclo,

Ἐκτωρ Πριάμίδης σχεδὶν ἔγχει θυμὸν ἀπηύρα
καὶ οἱ ἐπευχόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.

(41) Ἐξ ἀκανθῶν. Respicit Luc. vi, 44: Οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βᾶτου τρυγῶσι σταφυλῆν.

(42) Ἐφ' οὗς ἐξ. Respicit Rom. x, 21: Ὁλὴν τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

(43) Ἐπεὶ γὰρ. Ut syntaxis hujusce loci constet, illud καὶ ante Μωϋσεὶ delendum, deinde pro ἐπειδὴ scribendum ἐπεὶ δὲ ἐπαύσα., nam ἐπεὶ δὲ respondet τῷ ἐπεὶ γὰρ. Sensus est: « Nam cum omnipotens universorum Dominus, quo tempore per Logon legem ferre cœpit, potentiam suam Moysi manifestam facere voluit, divina ei visio ostenditur lucis formatae in rubo ardente (est autem rubus, spinosa planta); cum vero Logos ferre, » etc.

(44) Φλεγόμενη. Φλεγόμενη Nov. Et βᾶτος quidem femin. gen. *rubum* significare solet, in mascul. autem genere mesuram quamdam, cujus mentio sit Luc. xvi. Verum Exod. iii, 2, quem locum respicit Clemens, βᾶτος mascul. « rubum » denotat.

(45) Προκείμενον. Κείμενον Nov.

Α αὐτὸς γὰρ τῷ ἰδίῳ πάθει ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ σκανδάλων καὶ ἀμαρτιῶν καὶ τῶν τοιούτων ἀκανθῶν, καὶ τὸν διάβολον καταργήσας, εἰκότως ἐπευχόμενος (40) εἶρηκε· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; » Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐξ ἀκανθῶν (41) τρυγῶμεν σταφυλῆν, καὶ σῦκα ἀπὸ βᾶτων· οἱ δὲ εἰς τραύματα καταξίνονται, ἐφ' οὓς « ἐξεπέτασε (42) τὰς χεῖρας, » ἐπὶ λαὸν ἀπειθῆ καὶ ἀκαρπον. Ἐγοιμ' ἂν σοι καὶ ἄλλο μυστικὸν ἐνταῦθα εἶπειν· ἐπεὶ γὰρ (43) ὁ παγκρατῆς Κύριος τῶν ὄλων, ὀπηνίκα νομοθετεῖν ἤρξατο τῷ Λόγῳ, καὶ τῷ Μωϋσεὶ καταφανῆ ἐβούλετο γενέσθαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἕψις αὐτῷ δείκνυται θεοειδῆς φωτὸς μεμρφωμένου ἐπὶ φλεγόμενῳ (44) βᾶτι· (τὸ δὲ ἀκανθῶδες φυτὸν ἐστίν, ὁ βᾶτος·) ἐπειδὴ ἐπαύσατο τῆς νομοθεσίας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας ὁ Λόγος, ὁ Κύριος μυστικῶς αὔθις ἀναστρέφεται ἀκάνθη· ἐνθένδε ἀπιὼν ἐκείσε, ὅθεν κατήλθεν, ἀνακεφαλαιούμενος τὴν ἀρχὴν τῆς καθόδου τῆς παλαιᾶς, ὅπως ὁ διὰ βᾶτου τὸ πρῶτον ὄφθεις ὁ Λόγος, διὰ τῆς ἀκάνθης ὑστερον ἀναληφθεὶς, μιᾶς ἔργον τὰ πάντα δεῖξῃ δυνάμει, εἰς ὧν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀρχὴ καὶ τέλος αἰῶνος. Ἄλλ' ἐξέβην γὰρ τοῦ παιδαγωγικοῦ τύπου, τὸ διδασκαλικὸν εἶδος παρεισάγων· αὔθις οὖν ἐπὶ τὸ προκείμενον (45) ἐπάναμι. Ὡς μὲν οὖν ἐν φαρμάκῳ μοίρα ἰάσεως ἔνεκα, ἔσθ' ὅπη δὲ καὶ διαχύσεως σώφρονος, οὐκ ἀποβλητέον τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθῶν τέρψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν μύρων τε καὶ θυμιμάτων ὠφέλειαν, δεδηλώκαμεν. Εἰ δὲ καὶ λέγοιεν τινες· Τίς οὖν ἐτι (46) χάρις ἀνθῶν, τοῖς μὴ χρωμίνοις αὐτοῖς; ἴστων ὡς ἄρα καὶ τὰ μύρα ἐξ αὐτῶν σκευάζεται, καὶ ἐστι πολυωφελῆ· σοῦσινον (47) μὲν ἐκ κρίνων καὶ λιρίνων· ἐστὶ δὲ θερμομαντικόν, ἀναστομωτικόν, ἐλκυστικόν, ὑγραντικόν, σμηκτικόν, λεπτομερές (48), σχολῆς κινητικόν, μαλακτικόν· ναρκίσσινον δὲ τὸ ἐκ ναρκίσσου, ἐπ' ἴσης ὀνίγησι τῷ σοῦσινον· μύρσινον δὲ τὸ ἐκ μύρων καὶ μυρρίνης (49), στυπτικόν, παρακατέγον τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀποφοράς· τὸ δὲ

(46) Ἐτι. Ἐστὶ Bod., Reg.

(47) Σοῦσινον. Susinum unguentum ex liliis constare, balano, calamo, et aliis, Plinius docet lib. xiii, c. 4; Dioscorides c. 55, l. iii; huncque explanans Herm. Barbarus in Lexicis desiderari ait ejus nominis causam. Affert Stephanus *De urbibus*: Σοῦσα, πόλις Περσική, κέκληται ἀπὸ κρίνων, ἃ πολλὰ ἐν τῇ χώρᾳ πέφυκεν ἐκείνη. Similia et *Etymologicum*: Σοῦσα ὑπὸ Φοινίκων τὰ λείρια λέγεται. Athen. lib. xii, narrans Persarum reges hiemare Susis, ait tradidisse Aristobulum et Charetem, κληθῆναι τὰ Σοῦσα διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ τόπου· σοῦσον γὰρ εἶναι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ κρίνον. Id est, σοῦσον id significare Persis, quod κρίνον Græcis, hæc est « lilium; » itaque vertendus et intelligendus est locus ille, ut ambiguitas tollatur, quæ I. Drusium fefellit lib. xii *Observationum* c. 8, non Brodæum lib. i, cap. 2. *Miscell.* In libro *De nominibus Hebraicis*, « Susana, lilium, vel gratia ejus. » Hoc vero loco pro λιρίνων legendum apud Clementem λειρίων, quæ vox alteram speciem liliorum significat. COLLECT.

(48) Λεπτομερές. Idem refert Plinius, *Nat. hist.*, lib. xiii, c. 4: « Susinum quidem tenuissimum omnium est. »

(49) Ἐκ μύρων καὶ μ. Forsan rectius ἐκ μύρων καὶ μυρρίνης, eodem l. u. p. o. SYLBUKO.

ἐκ ῥόδων ἐμψυκτικόν. Καθόλου γάρ (50) καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἡμετέραν εὐχρηστίαν δεδημιούργηται. « Εἰσακούσατέ μου, » φησί, « καὶ ὡς ῥόδον πεφυτευμένον ἐπὶ ῥευμάτων ὑδάτων, βλαστήσατε ὡς λίβανος εὐωδιάσατε ὁσμὴν· καὶ εὐλογήσατε Κύριον ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ πολὺς ἂν εἴη ὁ περὶ τούτων λόγος, εἰς τὰς ἀναγκαίους ὠφελείας (51) λεγόντων ἡμῶν τὰ ἄνθη καὶ τὰ ἀρώματα, οὐκ εἰς τὰς ὑβρεῖς τῆς πρυφῆς γεγονέναι· εἰ δὲ καὶ ἄρα τι συγχωρητέον, ἀπόχρη τῆς ὁσμῆς ἀπολαύειν αὐτοῖς τῶν ἀνθῶν, μὴ καταστρέψωσαν δέ· πολυωρεῖ γάρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Πάτερ, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τέχνην τούτῳ παρέχει μόνῳ. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· « Ὑδωρ (52), καὶ πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ γάλα, σεμίδαλιον πυροῦ, καὶ μέλι, αἷμα σταφυλῆς, καὶ ἔλαιον, καὶ ἱμάτιον, ταῦτα πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς ἀγαθὰ. »

utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse dicamus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur : hominis enim curam gerit Pater, et ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura : « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, similia frumenti, et mel, sanguis uvæ, et oleum, et vestis, hæc omnia piis ad bona sunt ^b. »

ΚΕΦ. Θ'.

Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.

Ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ὕπνον ἴωμεν, τῶν σωφροσύνης μεμνημένοι παραγγελμάτων, τοῦτο ἤδη λεκτέον. Μετὰ γάρ τὴν εὐωχίαν εὐλογήσαντας τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ μεταδόσει τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῇ διακδρομῇ (53) τῆς ἡμέρας, ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον τὸν λόγον, τὴν πολυτέλειαν τῶν ὑποστρωνομένων, τὰς χρυσοπάστους τάπιδας, καὶ χρυσοποικίλους ψιλοτάπιδας, ξυστίδας τε ἀλουργὰς, καὶ τοὺς γαυνάκας (54) τοὺς πολυτιμήτους, τὰ τε ποιητικὰ ῥήγεα (55), τὰ πορφυρᾶ, γλαίνας τε ἐφύπερθεν οὐλας, καὶ τὰς ὕπνου μαλακωτέρας εὐνάς παραπεμπομένους. Πρὸς γάρ τῷ ἐπιβόγῳ τῆς ἡδοναθείας ἐπιβλαβῆς ἢ ἐν τοῖς χναώδεσι τῶν πύλων ἐγκοίμησις, καθάπερ εἰς ἀχανῆς καταπιπτόντων (56) τῶν σωμάτων διὰ τὴν μαλακίαν τῶν στρωμάτων. Οὐδὲ γάρ συνέχει (57) ἐπιστρεφομένοις τοῖς εὐναζομένοις ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν παρ' ἐκάτερα τοῦ σώματος

✠ P. 216 ED. POTTER, 185-184 ED. PARIS.

(50) Γάρ. Δέ Pal., Bod., Reg. Quæ sequuntur e Siracida, διὰ μνήμης recitavit.

(51) Ἀναγκαίους ὠφ. Ἀναγκαίας Nov., Reg. ὠφελείας abest a Nov.

(52) Ὑδωρ. Ὑδωρ, πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ ἄλας, καὶ σεμίδαλις πυροῦ, καὶ γάλα, καὶ μέλι, Sirac. Unde apud Clementem σεμίδαλις scribendum pro σεμίδαλιον accusat. Quin etiam in Bod. et Reg. super finalem hujus vocis litteram aliquis σ posuit.

(53) Διακδρομῇ. Ἐκδρομῇ Bod., Reg. Dein φιλοτάπιδας Nov.

(54) Γαυνάκας. Scaliger in hunc Varronis locum de L. L. lib. iv : In his multa peregrina, ut sagum, reno Gallica : Gaunacum, majus sagum, et amphimallon : Græca interpretatur Gaunacum, majus sagum, quod esset crassum vestimentum. Aristophanes Vespis : Οἱ μὲν καλοῦσι περσιδ', οἱ δὲ καυνάκην. Pollux tamen ibi legit καυδίκην. Apud Athenæum lib. iv, αὐνάκας ἀμφιβεβλημένοι, περπερὰν pro γαυνάκας. Vide Hesychium et Pollucem lib. vi et Ælianum De animal. lib. xvii, c. 17. Vites ergo Hermetum, ut ut sit, non aberrasse a scopo ;

ΓΑΤΒΟΙ. Γ. Β. VIII.

A Sciant ex eis quoque componi unguenta, eaque esse admodum utilia. Susinum quidem componitur ex liliis et lerinis. Est autem calefaciens, aperiens, attrahens, humefaciens, abstergens, subtilium tenuiumque partium, bilem movens, molliens. Narcissinum autem, quod componitur ex narcisso, ✠ æque juvat ac susinum. Myrsinum vero, quod ex myrtis et myrsine constat, est constipans; eos autem, qui ex corpore emittuntur, halitus coercescet ac continet. Quod ex rosis autem fit, est refrigerans. In summa enim, ut eis bene utamur, ea facta sunt. « Exaudite me, » inquit, « et tanquam rosa plantata in fluentis aquarum, germinate : tanquam libanus, suavem odorem emittite : et benedicite Dominum super opera ejus ^a. » De his autem multa

B dici possent, cum nos flores et aromata ad necessarias utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse dicamus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur : hominis enim curam gerit Pater, et ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura : « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, similia frumenti, et mel, sanguis uvæ, et oleum, et vestis, hæc omnia piis ad bona sunt ^b. »

CAP. IX.

Quomodo se in somno gerere oporteat.

Quomodo autem deinceps nos ad somnum conferamus, sobrietatis præceptorum memores, jam dicendum est. Postquam enim, finito convivio, Deo benedixerimus, quod ea participavimus, quæ supeditaverit, et ut cum diem feliciter transmitteremus, concesserit, nobis convertenda est ad somnum oratio : stratorum magnificentiam, pulvinos auro intertextos, auroque variegatas glabras, stragulas, puniceasque xystidas et pretiosissimas gaunacas, et poetica purpurea pallia, vestesque superne molles ac delicatas, et cubilia vel ipso somno molliora valere jubentibus. **80** Nam præterquam quod vituperandæ sint deliciae, in lanuginosis plumis dormire est noxium, tanquam in vastum quemdam hiatus incidentibus corporibus, propter stratorum mollitiem. Neque enim eos, qui in eis versantur et dormiunt, continent, propterea quod ex utraque parte corporis,

^a Eccli. xxxix, 17, 18, 19. ^b Ibid. 51, 52.

nam Persicum esse vocabulum docet Ælianus, et genus vestis ex murium pellibus. COLLECT. — Scholiastes in marg. Reg. et Bod. : Εἶδος παχέος ὑποστρώματος· οἵτινες καὶ καυνάκας φασίν, ἐγκειμένου τοῦ νάκους τῷ ὀνόματι, ἐν ἧ γηνάκας, τὸ ὑπὸ γῆν διὰ παχύτητα ἐπιστρωνομένον.

(55) Ποιητικὰ ῥήγεα. In Odyss. Γ' Eustath. : Ῥήγεα τὰ περιστρώματα βαπτὰ, « peristromata tincta. » Quia tamen sæpius eo vocabulo utitur Homer., ideo Poetica appellat lib. ii Deipnosophist. Homerus, ait Athenæus, e stragulis, quæ substernuntur, λιτά vocat, id est frugalia, nempe candida, nulloque colore tincta : ῥήγεα vero, quæ circumtegentur, et suspenduntur, quia tincta sint, αὐλαῖα ; nam ῥῆξι τὸ βάψαι. COLLECT.

(56) Καταπιπτ. Ἐπιπιπτόντων Nov.

(57) Συνέχει. Non placet hæc vox ; sed ejus loco quid substitui debeat, nondum constat. Sensus esse videtur, « quod mollia cubilia, quæ ex utraque corporis parte, aggeris cujusdam instar, assurgunt, eos, qui illis indormiunt, non sinant ab uno latere in alterum sese convertere. »

✠ *cubile aggeris instar assurgat : neque ut cibi concoquantur, permittunt, sed potius incendunt : quod quidem nutrimentum corrumpit. In planis autem et æquatis cubilibus decubitus, qui sunt somni veluti naturale gymnasium, ad nutrimentum digerendum conferunt. Qui autem possunt in aliis volutari cubilibus, somni veluti naturale hoc habentes gymnasium, alimenta facilius digerunt, et se ad omnes casus aptiores efficiunt. Jam vero lecticæ, quæ pedes habent argenteos, magnam arrogantiam arguunt : et ebur quod est in lectulis, cum elephantis corpus reliquit animam, non est usque adeo licitum sanctis hominibus, ut quod iners et ignavum sit quietis artificium. Non est ergo studium in ea conferendum : non est enim possessoribus eorum usus prohibitus, sed quod in eis ponitur studium est prohibitum : non est enim sita in eis felicitas. Rursus autem habet aliquid vanæ gloriæ, qualis in Cynicis fuit, ad dormiendum, quemadmodum Diomedes, se exercere :*

Agrestisque bovis constrarat tergora subtilis :

nisi forte cogat casus aliquis. Ulysses autem quod in lecto nuptiali claudicabat, supposito lapide corrigebat. Tanta frugalitas, et nativa, nec extrinsecus petita operis simplicitas non solum apud privatos, sed etiam apud veterum Græcorum principes exercebatur. Quanquam quid de iis mihi dicere opus est? Jacob humi dormiebat, et lapis erat ei pulvinus : atque eo quidem tempore dignus est habitus, qui visionem, quæ supra homines esset, videret. Nobis autem, ut rationi convenit, simplici cubili et frugali utendum est, quod habeat id, quod nos juvet moderatum et conveniens : si æstus sit, quod protegat ; si sit frigus, quod foveat. Sit autem lectus non affabre et curiose factus, pedesque habeat planos ac leves : nimis enim curiosæ tornaturæ sæpe reptilium semitæ sunt animantium, dum in incisuris artis circumvoivuntur, et minime dilabuntur. In primis autem cubilis molliores moderate, et prout viros decet, procuranda est : non oportet enim somnum esse plenam corporis solutionem, sed tantum remissionem. Et ideo eum dico esse assumendum non ad otium et sæcordiam, sed ad

✠ P. 217 ED. POTTER, 184-185 ED. PARIS.

(58) *Διαφθείρειν*. Subaudiendum ἐστίν· vel potius indicative legendum *διαφθείρειν*. SYLBURG.

(59) *Συνεργοῦσι . . . ἔχοντες φυσικόν*. Hæc absunt a Pal. ms. atque adeo paraphrastica exegesis esse videntur, per inconsiderantiam librarioꝝ in contextum inserta. SYLBURG. — Verum cum ea nostri codices unanimiter retineant, mihi potius videntur, propter φυσικόν repetitum, ut alias per librarioꝝ oscitantiam fieri solet, e Pal. excidisse.

(60) *Κατάταξιν*. A. mavult *κατάπεψιν*, itemque *μοχ καταπέπτουσι*· vulgatum *κατάταξις* pro « digestionem » accipi potest. SYLB.

(61) *Ἄργυρ. σκίμ.* Ἀργυρόποδες καὶ σκίμποδες Nov.

(62) *Ἐλέφας*. H. s. similia sunt, quæ dicit auctor, *Strom.* v, p. 584, 585 : Χρυσὸς μὲν γὰρ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ, καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστὶν ἐπιφθονὸν χρῆμα· ἐλέφας, δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώ-

A ὀχθῶδᾳ τῆς εὐνῆς ἐπανάστασιν· οὐδὲ ἐπιτρέπει πέτεσθαι σιτία, εἰ μὴ καὶ συγκαίειν μᾶλλον· ὃ δὲ διαφθείρειν (58) τὴν τροφήν. Αἱ δὲ ἐπικλίσεις ταῖς ὀμαλαῖς εὐναῖς, οἷον ὕπνου γυμνάσιον ὑπάρχουσαι φυσικόν, συνεργοῦσι πρὸς τὴν (59) κατάταξιν (60) τῆς τροφῆς. Οἱ δὲ ἐπικυλίεσθαι δυνάμενοι ἄλλαις εὐναῖς, οἷον ὕπνου γυμνάσιον τοῦτο ἔχοντες φυσικόν, ῥῆθον κατατάττουσι τὰς τροφάς, καὶ σφᾶς ἐπιτηδεωτέρους πρὸς τὰς περιστάσεις παρασκευάζουσι. Ἐτι γὰρ μὴ οἱ ἀργυρόποδες σκίμποδες (61), πολλῆς ἀλαζονείας εἰσὶ κατήγοροι· καὶ ὁ ἐν τοῖς κλινιδίοις ἐλέφας (62), ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος, οὐκ εὐαγὲς ἀγίοις ἀνθρώποις, ἀναπαύσεως τέχνασμα βλακικόν. Οὐ σπουδαστέον ἄρα περὶ αὐτὰ· οὐ γὰρ ἀπείρηται (63) τοῖς κεκτημένοις ἢ χρῆσις, ἀλλ' ἢ περὶ αὐτὰ ἐπιτηδεύσεις κακώλυται· οὐ γὰρ ἐν τοῦτοις τὸ εὐδαιμον. Πάλιν τε αὐτὸ κενοδοξίας ἐστὶ Κυνικῆς, καθάπερ τὸν Διομήδη (64), ἐπιτηδεύειν·

. . . ὑπὸ δ' (65) ἔστρωτο ῥινδὸν βοῆς ἀγραύλοιο.

πλὴν εἰ μὴ ἄρα ἡ περίστασις ἀναγκάζοι. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς, τῆς νυμφιδίου κλίνης (66) τὸ σκάζον, λίθω ἐπανωρθοῦτο. Τοσαύτη τις εὐτέλεια καὶ αὐτουργία οὐ παρὰ τοῖς ἰδιώταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡγουμένοις τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἴσκειτο. Καὶ τί μοι τούτων λόγος; ὁ Ἰακώβ ἐκάθευδεν χαμαὶ, καὶ λίθος αὐτῷ προσκεφάλαιον ἦν· τότε καὶ τὴν ὄψιν τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἰδεῖν κατηξίωται. Ἡμῖν δὲ χρηστέον ἀκολούθως τῷ λόγῳ ἀφελεῖ τῆ εὐνῆ καὶ λιτῆ, σύμμετρον ἐχοῦσῃ τὸ παρηγοροῦν· εἰ θέρος εἴη, τὸ σκέπον· εἰ κρύος εἴη, τὸ θάλπον. Ἡ κλίνη δὲ ἀπερίεργος ἔστω, καὶ λείους ἐχέτω τοὺς πόδας· αἱ γὰρ περίεργοι τερνεύσεις, τῶν ἐρπυστικῶν ἔσθ' ὅτε γίνονται τρίβοι ζώων, περὶ τὰς ἐντομάς τῆς τέχνης ἐφελισσομένων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀπολισθαινότων. Μάλιστα δὲ τῆς κοίτης τὸ μαλθακὸν σύμμετρος ἀβρῆμιστέον· οὐ γὰρ ἐκλύσιν (67) χρῆ τῷ σώματι εἶναι παντελῆ τὸν ὕπνον, ἀλλὰ ἄνεσιν. [Διὸ καὶ παραλαμβάνεσθαι φημι δεῖν αὐτὸν οὐκ ἐπὶ ῥαθυμίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῆ τῶν πράξεων ἀναπαύλῃ.] Ἐπεγερευτικῶς οὖν ἀπονυστακτέον. « Ἔστρωσαν γὰρ, φησὶν, ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιζωσμένοι, καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὁμοιο-

D ματος, οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα, etc. Quæ petita sunt e Platonis lib. x *De legibus* paulo ante finem.

(63) *Ἀπείρηται*. Ἀπτήρηται. Bod., Reg.

(64) *Διομήδη*. Διομήδην Bod., Reg. Mox ἔστρωται pro ἔστρωτο Nov.

(65) *Ἰακώβ δ'*. Ex *Iliad.* II, vers. 155.

(66) *Νυμφιδίου κλίνης*. Hervetus antea verterat, « sponsæ. » νυμφιδίος κλίνη, « sponsalis lectus, » ut νυμφιδίος θάλαμος in *Epigrammatibus*. Item νυμφιδίη ἄλογος, quæ alibi *κουριδίη*, Antipater, lib. iii *Epigram.* *Polluci* lib. iii κλίνη γαμική. Apud Homer. *Ulysses Odys.* Ψ, narrans fabricam sponsalis lecti a se fabricati : Τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιβαλῶν θάλαμον δ' ἐμὸν ὄφρ' ἐτέλεσσα πυκνήσιν λιθάδεσσι. « Huic autem ego jeci thalamum meum, donec perfecit. » Vide num huc respexerit Clemens. COLLECT.

(67) *Οὐ γὰρ ἐκλύ.* Chrysologus, « Indulgendum somno est, ut corpus reparet, non resolvat; ei vires renovet, non euervet. »

ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν Κύριον αὐτῶν, ὅτε (68) ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, ἀνοιξωσιν εὐθέως αὐτῷ. Μακάριοι οἱ δούλοι ἐκείνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος ἐγρηγορότας εὕρη. Ὁ δὲν γὰρ ἀνδρὸς ὄφελος καθεύδοντος, ὡσπερ οὐδὲ τεθνεῶτος (69)· διὸ πολλάκις καὶ τῆς νυκτὸς ἀνεγερτέον τῆς κοίτης, καὶ τὸν Θεὸν εὐλογητέον· μακάριοι γὰρ οἱ ἐγρηγορότες εἰς αὐτὸν, σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντες ἀγγέλοις, οὓς « ἐγρηγόρους » (70) καλοῦμεν. Καθεύδων (71) δὲ ἄνθρωπος οὐδαίς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος. Ὁ δὲ τὸ φῶς (72) ἔχων ἐγρήγορε, « καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ καταλαμβάνει »· οὐδὲ μὴν ὕπνος, ἐπεὶ μὴ σκότος· ἐγρήγορεν ἄρα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ πεφωτισμένος· ὁ δὲ τοιοῦτος ζῆ. « Ὁ γὰρ (73) γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν. » « Μακάριος ἄνθρωπος (74), φησὶν ἡ Σοφία, ὃς εἰσακούσεται μου, καὶ ἄνθρωπος, ὃς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάσσει, ἀγρυπνῶν ἐπ' ἐμαῖς θύραις, καθ' ἡμέραν τηρῶν σταθμοὺς ἐμῶν εισόδων. » « Ἄρ' οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λαῖκοι, ἀλλὰ γρηγορῶμεν, φησὶν ἡ Γραφή, καὶ νήφωμεν. Οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθύοντες (75), νυκτὸς μεθύσκονται· » ταῦτέστιν, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκότῳ· « ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν. Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτὸς ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμέν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους. » Ἄλλ' ὅς ἐστιν ἡμῖν (76) τοῦ ζῆν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ φρονεῖν γνησίως μάλιστα κηδεμῶν, ἐγρήγορε χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ μὲν πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων ἐνταῦθα χρήσιμον, ἐστὶ δὲ οὐ πολὺ καλῶς εἰς ἔθος ἰόν (77). Μελέτη δὲ ἀσκήσεως αἰδίων ἐγρηγοροσιν ἐκ πόνων γεννᾶ. Μὴ οὖν (78) ἡμᾶς βαρύνων αἰτροφαί, ἐπικουφιζόντων δέ· ἵν' ὅτι μάλιστα μὴ βλαπτώμεθα τῷ ὕπνῳ, καθάπερ τῶν νηχομένων οἱ ἐξηρητημένοι τὰ βάρη· ἔμπαλιν δὲ οἷον ἐξ ἀβύσσου κάτωθεν, τὸ νηφάλιον ἡμᾶς ἀνακουφίσει εἰς τὰς ἐπιβολὰς (79) τῆς ἐγρηγόρευσης. Ἔσκει γὰρ ἡ τοῦ ὕπνου καταφορὰ θανάτῳ, δι' ἀνοιαν (80) εἰς ἀναισθησίαν ὑποφερομένη, τῶν βλεφάρων τῆ ἐπιμύσει· τὸ φῶς ἀποστενομένη. Τὸ οὖν φῶς τοῦτο οἱ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ υἱοὶ μὴ ἀποκλείσωμεν θύραζε· ἔνδον δὲ εἰς

A negotiorum et actionum quietem. Ita ergo dormitandum est, ut facile excitemur. « Sint enim, inquit, vestri lumbi præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus dominum suum expectantibus, quando redibit a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, statim illi aperiant. Beati servi illi, quos veniens Dominus invenerit vigilantes ». « Dormientis enim hominis nullus usus, quemadmodum nec mortui. Quocirca sæpe etiam noctu e lecto surgendum est, Deusque est laudandus : beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes angelis, quos nos ἐγρηγόρους, hoc est *vigiles*, vocamus. Dormiens autem homo nullas ullius est pretii, non magis quam qui non vivit. Qui autem lucem habet, vigilat, et tenebræ eum non comprehendunt ; » nec itaque somnus, quoniam non tenebræ. Ad Deum ergo vigilavit, qui fuit illuminatus. Qui autem talis est, vivit. « Quod enim factum est in ipso, vita erat ». « Beatus homo, inquit Sapientia, qui me audiet : et homo, qui vias meas custodiet, vigilans in foribus meis, interdium observans stationem mei ingressus ». « Ne ergo dormiamus ut cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt : et qui ebrii sunt, noctu ebrii sunt : » hoc est in tenebris ignorantia. « Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus ; omnes enim vos estis filii lucis, et filii diei : non sumus noctis, nec tenebrarum » : sed qui ut vere vivamus recteque sentiamus, nostri maxime curam gerit, plurimo tempore vigilavit, id solum sibi reservans, quod erat ad suam sanitatem utile. Id autem non usque adeo est usitatum ; sed exercitationis meditatio perpetuas vigilias gignit ex laboribus. Ne cibi ergo nos gravent, sed allevent ; ut quam maxime fieri poterit, somno minime lædamur, ut gravantur natantes, quibus appenduntur onera. Contra autem veluti ex abisso, inferne nos allevabit sobrietas ad paratam vigiliæ stationem. Est enim somnus, qui nos deprimit, morti similis, eo deducens per mentis carentiam ut sensu careamus, et

✠ P. 218 ED. POTTER, 185-186 ED. PARIS.
 ὁ Prov. viii, 34. ὁ 1 Thess. v, 5, 6, 7, 8.

• Luc. xii, 35, 36, 37. ὁ Joan. i, 5. ὁ Ibid. 3, 4.

(68) Ὅτε. Novæ Luc. mox εὐθέως ἀνοιξωσιν· dein εὐρήσει γρηγοροῦντας *ibid.*

(69) Τεθνεῶτος. Plinius, in proœm. *Nat. hist.* « Profecto, inquit, vita, vigilia est. »

(70) Ἐγρηγόρους. Inter ordines angelorum numerantur ἐγρηγόροι, *Vigiles*. Conf. quæ a Inotavit Cotelarius ad *Constitut. apost.* lib. viii, c. 12.

(71) Καθεύδων. Platonis effatum e lib. vii *De legibus*, p. 892 : Καθεύδων γὰρ οὐδαίς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος· « Nemo enim, dum dormit, alienius pretii est, non magis quam si non viveret. » Idem dictum respiciunt Diogenes Laertius lib. iii, seg. 39 ; Julianus imperator, *orat.* ii, aliique permulti.

(72) Φῶς. Respicit Joan. i, 5 : Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαθεν.

(73) Ὁ γὰρ. Conf. *Pædag.* lib. i, cap. 6.

(74) Ἄνθρωπος. Ἄνθρ *Prov.* Mox ὁδοὺς φυλάξει. Dein ὡς καὶ οἱ λ. *ibid.* Porro φυλάξει habet *Pal. ms.* ei *Reg.*, verum in hoc super τὸ ξ aliquis sc scripsit.

(75) Οἱ μεθ. Οἱ μεθύσκόμενοι νυκτὸς μεθύονται, *Thessal.*

(76) Ἡμῖν. Mallem ἡμῶν, quod habet Plato, cuius hæc ipsa verba sunt, *De legibus* lib. vii, pag. 892 : Ἄλλ' ὅστις τοῦ ζῆν ἡμῶν καὶ τοῦ φρονεῖν μάλιστα ἐστὶ κηδεμῶν, ἐγρήγορε χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων χρήσιμον· ἐστὶ δὲ οὐ πολὺ, καλῶς εἰς ἔθος ἰόν· « Quare quicumque vivere et sapere cupit maxime, quam longissimo tempore vigilet, sola sanitatis cōmoditate servata : ad hanc vero non multo opus est somno, si bene assueveris. » Hinc horum verborum sensus apud Clementem quis sit, aperte constat ; quem nec Hervetus, nec Sylburgius assecuti sunt.

(77) Ἰόν. Scribendum ἰόν neutro genere. Quam lectionem præbet cum Plato, tum etiam Nov. itemque Stobæus, *serm.* I et *serm.* 30, quibus hæc Platonis sententiam recitavit.

(78) Μὴ οὖν. Similia dixit auctor hujusce libri cap. 1.

(79) Ἐπιβολάς. Ἐπιπλαχάς *Nov.*

(80) Δι' ἀνοιαν. A. cum Herveto interprete legit δι' ἀγνοίαν, « per ignitionem. » *Sylburg.*

clausis a ciliis oculis lucem amputat. Hanc ergo lucem, qui sumus veræ lucis filii, ✕ ne foras excludamus; intus autem ad nos conversi, occulti hominis visum illuminantes, et ipsam veritatem contemplantes, et ejus fluxionum effecti participes, vera somnia evidenter prudenterque revelemus. Eorum autem, qui crapula gravantur, ructus; et eorum, qui nimio cibo onusti sunt, oscitationes, stragulisque involutum stertere, ventrumque in arctam compressorum murmura, oculum animæ perspicacem obruunt, mentem infinitis pene phantasiis implendo. Causa autem est alimentum supervacaneum, quod ratiocinativam animæ facultatem eo trahit, ut sensu privetur penitus. Immodicus enim somnus, nec corporibus, nec animis nostris ullam affert utilitatem, nec iis quæ circa veritatem versantur omnino convenit actionibus, etsi sit secundum naturam. **81** Lot autem justus, (regenerationis enim œconomix in præsentia mitto expositionem) non ad illum nefariam inductus esset coitum, nisi inebriatus fuisset a filiabus, somnoque gravatus. Si ergo causas, quæ ad multum ac profundum somnum nos impellunt, præciderimus, magis sobrie dormiemus: non enim oportet eos qui inhabitantem et vigilantem intus habent Logon, tota nocte dormire. Noctu autem expergiscendum est, præcipue quando dies desinunt: et huic quidem danda est opera litteris, illi vero ars sua est inchoanda; feminas autem oportet lanificium aggredi. Nobis autem, ut ita dicam, omnibus adversus somnum decertandum est, ita nos paulatim et quasi sensim assuefacientibus, ut majori parte temporis per vigiliam simus vitæ participes. Somnus enim, non secus ac publicanus, dimidium vitæ tempus nobiscum dividit. Longe autem abest, ut permittatur interdium dormire, cum maximam noctis partem vigiliis impertiamur. Tædia autem et dormitationes, pandiculationes, et oscitationes sunt instabilia animæ fastidia. Postremo autem hoc sciendum est, non esse animæ id quod somno indiget: ipsa enim semper movetur; sed corpus, quod quieti traditur, remittitur, dum interea anima non amplius corporaliter operatur, sed per se ipsa operatur et cogitat: quo fit, ut quæ sunt vera somnia, recte reputanti sint sobriæ animæ cogitationes, dum ea corporis affectionibus non

✕ P. 219 ED. POTTER, 186-187 ED. PARIS.

(81) *Βορβορυγμοί*. Κορκορυγμοί Nov.

(82) *Ἵπνος*. Hæc e loco Platonis modo dicto διὰ μνήμης recitat Clemens. Ejus porro verba sic se habent: *Ἵπνος γὰρ δὴ πολὺς οὐτε τοῖς σώμασιν, οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὐδ' αὖ ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἀρμότων ἐστὶ κατὰ φύσιν*. « Somnus enim multus nec corporibus, nec animis, nec rebus gerendis natura conducit. » Eadem reperias apud Stobæum, Serm. 1 et 50.

(83) *Κοιμηθησόμεθα*. Κοιμησόμεθα Nov.

(84) *Οὐ γὰρ χρὴ*. Respicit *Iliad.* B principio: *Οὐ γὰρ χρὴ παννύχιον εὐδεν βουλευσέμεν ἄνδρα*. Non decet tota nocte dormire virum consiliarium. Conf. quæ statuit Plato *De legibus*, lib. VII, p. 892.

(85) *Πᾶσι δέ*. Quæ deinceps sequuntur usque ad

A ἡμᾶς ἀποστρέψαντες, τοῦ κεκρυμμένου τὰς ὄψεις ἀνθρώπου φωτίσαντες, τὴν τε ἀλήθειαν αὐτὴν ἐποπτεύσαντες, καὶ τῶν ταύτης ρευμάτων μεταλαμβάνοντες, τοὺς ἀληθεῖς τῶν ὀνείρων ἐναργῶς καὶ φρονίμως ἀποκαλυπτώμεθα. Ἐρυγαὶ δὲ αἰνοβαρούντων, καὶ τῶν ἀποσεσαγμένων ταῖς τροφαῖς οἱ ὄωχοι, καὶ τὸ βέγγειν τοῖς στρώμασιν ἐνεκλημμένον, γαστέρων τε στενοχωρουμένων βορβορυγμοὶ (81), τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς κατέχωσαν ὄμμα, φαντασιῶν μυρίων τῆς διανοίας ἐμπιμπλαμένης. Αἰτία δὲ ἡ περιττὴ τροφή, τὸ λογιστικὸν εἰς ἀναισθησίαν καθέλκουσα. *Ἵπνος* (82) γὰρ δὴ πολὺς οὐτε τοῖς σώμασιν οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὠφέλειαν ἐπιφέρει, οὐδ' αὐταῖς ταῖς περὶ τὴν ἀλήθειαν πράξεις πάντα ἀρμότων ἐστίν, εἰ καὶ κατὰ φύσιν ἐστίν. Αὐτὸ δὲ ὁ δίκαιος (παραπέμπομαι γὰρ νῦν τῆς παλιγγενεσίου οἰκονομίας τὴν ἐξήγησιν) οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν ἄθεσμον ἐκείνην προήχθη μίξιν, μὴ οὐχὶ καταμεθυσθεὶς πρὸς τῶν θυγατέρων, καὶ ὕπνον καρωθεὶς. Ἦν οὖν τὰ αἰτία τῆς πολλῆς εἰς ὕπνον περικόπτωμεν καταφορᾶς, νηφαλιώτερον κοιμηθησόμεθα (83): οὐ γὰρ χρὴ (84) παννύχιον εὐδεν τοὺς ἐνοίκον ἔχοντας τὸν Λόγον, τὸν ἐγρήγορον. Ἐπεγερότερον δὲ νύκτωρ, μάλιστα ὅποτε αἱ ἡμέραι φθίνουσιν: καὶ τῷ μὲν φιλολογητέον, τῷ δὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης ἀπαρκτέον: γυναιξὶ δὲ ταλασίαις ἐφαπτέον: πᾶσι δὲ (85), ὡς ἔπος εἰπεῖν, διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς τὸν ὕπνον, ἰρέμα ἐκ προσαγωγῆς ἐθίζουσιν, ὡς πλείονα χρόνον τοῦ ζῆν διὰ τὴν ἐγρήγορσιν μεταλαμβάνειν: ὁ γὰρ ὕπνος, ὡσπερ τελώνης, τὸν ἡμισυν ἡμῖν τοῦ βίου συνδαιρεῖται χρόνον. Πολλοῦ γε δεῖ μεθ' ἡμέραν ἐπιτρέπειν (86) καθεύδειν τοῖς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ πλεῖστον εἰς ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, ἄλυες (87) δὲ, καὶ νυσταγμοὶ, καὶ διεκτάσεις, καὶ χάσματα, δυσαρρεστίαι ψυχῆς εἰσὶν ἀβέβαιοι. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσιν εἰδέσθαι, ὡς αὐτῆς ψυχῆς τὸ δεόμενον ὕπνον ἐστίν: ἀεικίνητος γὰρ αὐτὴ: ἀλλὰ τὸ σῶμα, ἀναπαύλαις διαθασταζόμενον, παύεται, μὴ ἐνεργούσης ἔτι σωματικῶς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καθ' αὐτὴν ἐννοουμένης: ἥ καὶ τῶν ὀνείρων (88) οἱ ἀληθεῖς ὀρθῶς λογιζόμενοι νηφούσης (89) εἰσὶ ψυχῆς λογισμοί, ἀπερισπάστου τὸ τηλικαῶς οὐσης (90) περὶ τὰς τοῦ σώματος συμπαθείας, καὶ αὐτῆς αὐτῆ τὰ κράτισσα συμβουλευούσης: ψυχῆς δὲ ἐλευθέρως τὸ ἀτρεμῆσαι αὐτῆ: διόπερ αἰεὶ τὸν Θεὸν ἐννοουμένη, διὰ τῆς συνεχοῦς προσομιλήσεως ἐγκαταλέγουσα τῷ σώματι τὴν ἐγρήγορσιν, ἀγγελικῆ τὸν ἀνθρώπων ἐξισάζει χάριτι,

hæc verba ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, recitant Antonius et Maximus serm. *De somno*.

(86) *Ἐπιτρέπειν*. Hanc vocem omiserunt Antonius et Maximus.

(87) *Ἄλυες*. Ἄλυες, οἰονεὶ ἐκλύσεις, καὶ πρὸς τὸ δὲ δέον ἀπροσεξίας. Scholiastes in marg. Reg. et Bodl.

(88) *Ὀνείρων*. M. Cicero, lib. *De senectute* cap. 22: « Jam vero videtis nihil esse morti tam simile quam somnum. Atqui dormientium animi maxime declarant divinitatem suam. Multa enim cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sunt, cum se plane corporis vinculis relaxaverint. »

(89) *Νηφούσης*. Δέ addit Nov.

(90) *Ὀῦσης*. Abest a Nov.

τῆς ζωῆς τὸ αἶδιον ἐκ τῆς τοῦ ἐγρηγορέναι μελέτης **A** trahitur, et ipsa sibi ipsi quæ sunt optima consu-

προλαμβάνουσα. lat : ✕ animæ autem est interitus, si ipsa apud se omnino quiescat : et ideo Deum mente semper versans, per continuam cum eo consuetudinem corpori vigiliam inserens, angelicæ exæquat hominem gratiæ, vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ suscipiens.

ΚΕΦ. Γ.

Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.

Συνουσίας δὲ τὸν καιρὸν μόνους τοῖς γεγαμηκόσιν ἀπολέλειπται σκοπεῖν · τοῖς δὲ γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιία (91) · τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία · καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγκομιδή. Μακρῷ δὲ ἀμείνων γεωργός, ὁ ἐμψυχὸν σπείρων ἄρουραν · ὁ μὲν γάρ, ἐπικαιροῦ τροφῆς ὀριγνόμενος, ὁ δὲ, τῆς **B** τοῦ παντὸς διαμονῆς προμηθούμενος, γεωργεῖ · καὶ ὁ μὲν δι' ἑαυτὸν, ὁ δὲ διὰ τὸν Θεὸν φυτουργεῖ · « Πληθύνεσθε γάρ, εἶρηκεν · καὶ ὑπακουστέον (92) καὶ κατὰ τοῦτο· Εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ γίνεται (93), καθὼς εἰς γένεσιν ἀνθρώπου ἄνθρωπος συνεργεῖ. » Οὐ πᾶσα οὖν γῆ εὐθετος εἰς σπερμάτων ὑποδοχὴν · εἰ δὲ καὶ πᾶσα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ αὐτῷ γεωργῷ · οὐδὲ μὴν πέτρα σπαρτέον (94), οὐδὲ καθυβριστέον τὸ σπέρμα, ἀρχηγὸν γενέσεως οὐσίαν, συνεσπαρμένην ἔχουσαν τῆς φύσεως τοὺς λογισμοὺς · τοὺς δὲ κατὰ φύσιν λογισμοὺς ἀλόγως εἰς τοὺς παρὰ φύσιν κατασχύνειν πόρους ἄθεον κομιδῆ. Ὁρᾶτε γοῦν, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς (95) ὅπως ποτὲ συμβολικῶς τὴν ἄκαρπον ἀποκρούεται σποράν · « Οὐκ ἔδεσαι, λέγων, τὸν λαγὼν, οὐδὲ τὴν ὕαιναν (96). » Οὐ βούλεται τῆς ποιότητος αὐτῶν μεταλαμβάνειν τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ μὴν τῆς ἴσης ἀσελγείας ἀπογεύσασθαι · κατακόρως γάρ τοι περὶ τὰς μίξεις τὰ ζῶα ταῦτα ἐπτύχονται · καὶ τὸν μὲν (97) λαγὼν κατ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασὶ τὴν ἀφόδευσιν (98), εἰς ἀριθμοὺς (99) οἷς βεβίωκεν ἔτεσιν ἴσχοντα τρύπας. Ταύτη ἄρα τὴν (1) κώλυσιν τῆς ἔδωδῆς τοῦ λαγῶ παιδεραστίας

✕ P. 220 ED. POTTER, 187-188 ED. PARIS.

(91) *Παιδοποιία*. Athenagoras, *Legat.* p. 129, edit. Oxon., dicit uxori operam dandam μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι, « donec liberi generentur; » ὡς γὰρ γεωργός καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἀμυτον περιμένει, οὐκ ἐπισπείρων · καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας ἡ παιδοποιία · « Quemadmodum enim agricola, postquam in terram semina coniecit, exspectat messem, nihil insuper inferens : ita et nobis quoque finis concupiscentiæ, liberorum procreatio est. » Plura in hunc sensum inferius occurrunt.

(92) *Καὶ ὑπ.* Hoc modo distinguendum cum Herveto : καὶ ὑπακουστέον, Καὶ κατὰ τοῦτο εἰκὼν ὁ ἄνθρ.

(93) *Τοῦ Θεοῦ γ. Γίνεται τοῦ Θεοῦ* inverso ordine Nov. Mox πᾶσα γῆ οὖν εἰθ. Ibid.

(94) *Πέτρα σπαρτέον*. Pal. ms. παρασπαρτέον, ut sit « præter viam seminandum, » aut præter naturam, ut seq. pag. Sed πέτρα, seu πέτραν confirmat κερασθόλα σπείρειν infra pag. 83. De lepore, quæ sequuntur, refert etiam Plutarchus lib. *De non fenerando*; de hyæna, *Ælianus Animal. hist.* lib. 1, c. 25. H. SYLBURG.

(95) *Μωϋσῆς*. Ubi hæc dicit Moyses? Certe nec Levit. xi, nec Deut. xiv, quibus locis varia ciborum genera prohibet, nec forte ullibi alias; verum quæ hic dicit Clemens, sumpsisse videtur e S. Barnabæ epist. cap. 10.

CAP. X.

Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.

Tempus autem opportunum conjunctionis solis iis relinquitur considerandum, qui juncti sunt matrimonio; qui autem matrimonio juncti sunt, iis scopus est et institutum, liberorum susceptio : finis autem, ut boni sint liberi : quemadmodum agricolæ seminis quidem dejectionis causa est, quod nutrimenti habendi curam gerat; agriculturæ **B** autem finis est, fructuum perceptio. Multo autem melior est agricola, qui terram colit animatam : ille enim ad tempus alimentum expectans, hic vero ut universum permaneat, curam gerens, agricolæ officio fungitur : et ille quidem propter se, hic vero propter Deum plantat ac seminat. Dixit enim : « Multiplicemini a; » ubi hoc subaudiendam est : « Et ea ratione sit homo Dei imago, quatenus homo cooperatur ad generationem hominis. » Non est quælibet terra apta ad suscipienda semina : quod si etiam sit quælibet, non tamen eidem agricolæ. Neque vero seminandum est supra petram, neque semen est contumelia afficiendum, quod quidem dux est et princeps generationis, estque substantia, quæ **C** simul habet insitas naturæ rationes. Quæ sunt autem secundum naturam rationes, absque ratione præternaturalibus mandando meatibus, ignominia afflicere, valde est impium. Videte itaque quomodo sapientissimus Moyses infrugiferam aliquando sationem symbolice repulit : « Non comedes, inquit, leporem, nec hyænam b. » Non vult homines esse qualitatis eorum participes, neque eis æqualem **D** a Gen. i, 28. b Deut. xiv, 7.

(96) *Τὸν λαγ. οὐδὲ τὴν ὕ.* Τὸν λαγῶν καὶ ὕαιναν Pal., Bod., Reg.

(97) *Καὶ τὸν μὲν*. Barnabas loco superius dicto : Ἄλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγη, φησίν. Πρὸς τί; Οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις · ὅτι ὁ λαγὼς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν · ὅσα γὰρ ἔτη ζῆ, τσαύτας ἔχει τρύπας. « Ad hæc leporem, inquit, non comedes. Quamobrem? Scilicet non eris puerorum corruptor, nec similem te iis efficies : quoniam lepus annis singulis anum multiplicat; quotque annos vivit, tot habet foramina. » Ubi de leporum salacitate ac foraminibus conf. quæ adnotavit Cotelerius, ut etiam quæ Clemens mox dicet p. 190.

(98) *Ἀφόδευσιν*. Pro ἀφόδευσιν Hervetus legisse videtur ὀχείαν, dum vertit « multiplicare Venerem; » sed receptam lectionem tuentur ista Plinii lib. viii, cap. 55 : « Archelaus auctor est, quot sint corporis cavernæ ad excrementa lepori, totidem annos esse ætatis; varius certe numerus reperitur. Idem, utramque vim singulis inesse, ac sine mare æque gignere. » SYLBURG. — Lowthius adnotat, « Vid. Menard. in Epist. Barnabæ n. 10. »

(99) *Εἰς ἀριθμούς*. Scribendum ἰσαριθμούς, « numero æquales. »

(1) Ἄρα τὴν. Ἄρα καὶ τὴν Nov.

gustare libidinem : hæc enim animalia ad explendum ✕ coitum venereum feruntur insano quodam furore. Ac leporem quidem dicunt quotannis multiplicare anum, pro numero annorum, quos vixit, habentem foramina : et ea ratione dum leporis esum prohibet, significat se dehortari puerorum amorem. Hyænam autem vicissim singulis annis masculinum sexum mutare in femininum : significare autem non esse illi ad adulteria prorumpendum, qui ab hyæna abstinet. Sed non oportere quidem his assimilari animalibus, per eam, quam proponit, interdictionem, sapientissimum Moysen citra ullam dubitationem significare, ego quoque assentior ; non tamen eorum, quæ symbolice dicta sunt, expositioni consentio : nunquam enim naturæ vis potest afferri, ut mutetur : quod autem semel in ipso effectum est, nefas est affectione in contrarium refingi : affectio enim non est natura. Ejus enim, quod formatum est, adulterare characterem, non autem ipsam formam transformare potest affectio. Etsi enim multæ aves dicuntur temporum vicibus mutare et vocem, et colorem : quemadmodum merula ex nigra quidem flava, ex suaviter autem canente obstrepera fieri dicitur : itidem etiam luscinia et colorem, et vocem, alternis mutare asseritur : cæterum non mutant ipsam naturam, ut figura mutata fiat mas ex femina, sed recens quidem pennarum productio, novæ vestis instar, quamdam pennarum tincturam emittit ; sed ea paulo post minis hibernis exhalatur ; sicut flos, dum color flaccidus. Ipsa quoque vox similiter frigore male vexata, marcescit. Cum enim exterior cutis ab aere ambiente densatur, quæ in collo sunt arteriæ compressæ et constipatæ, spiritum quoque comprimunt ; is autem in arctum valde coactus, suffocatum et oppressum edit sonum. Rursus itaque ambienti aeri assimilatur, et vere relaxatus ex angustiis liberatur spiritus, qui fertur per dilatatas, quæ tunc clausæ erant, arterias. 82 Non profert itaque amplius cantum flaccidum et languidum, sed jam emittit canorum : etiam vox eorum latius diffunditur, et jam vocis avium quasi ver sit cantus. Nequaquam ergo credendum est, hyænam unquam mu-

✕ P. 221 ED. POTTER, 188-189 ED. PARIS.

(2) *Τὴν δὲ υἷαναν*. Barnabas loco superius dicto : Ἄλλὰ οὐδὲ τὴν υἷαναν φάγη. Οὐ μὴ, φησὶ, γένη μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιοῦτοις. Πρὸς τί ; Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρην, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. « Sed nec hyænam manducabis. Non eris, inquit, adulter, neque corruptor, nec talibus assimilaberis. Quare ? Quia istud animal annuatim sexum mutat, et modo mas, modo femina est. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(3) *Οὐ μέντοι*. De hyæna cum Clemente negat etiam Aristoteles *Histor. animal.* lib. vi, c. 52. SYLBERG. — Porro hoc loco Clemens Barnabæ contrahit ; sed, tanti viri reverentia ductus, nomen ejus reticet.

(4) *Ὡς θῆλυ*. Ὡς καὶ θῆλυ Nov.

(5) *Ἄλλ' ἢ μὲν*. Ὡραῖον ἄγαν τὸ χωρὶον τῆ φράσει ἐξηγητισμένον, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(6) *Μεμυκῶτων*. Grammaticæ regula postulat μεμυκῶτων ἀρτηριῶν nisi neutro genere scriptum

ἔμφαινεῖν ἀποτροπὴν. Τὴν δὲ υἷαναν (2) ἐναλλάξ ἀμείβειν τὸ ἄρρην εἰς τὸ θῆλυ παρ' ἔτος ἕκαστον· αἰνίττεσθαι δὲ, μὴ χρῆν ἐπὶ μοιχείας ὀρμῶν τὸν τῆς υἷανης ἀπεχόμενον. Ἄλλὰ τὸ μὲν μὴ δεῖν ἐξομοιοῦσθαι τοῖσδε τοῖς ζῴοις, διὰ τῆς προκειμένης ἀπαγορεύσεως ὁμολογουμένως τὸν πάνσοφον Μωϋσεῖα αἰνίττεσθαι, σύμφημι κάγώ· οὐ μέντοι (3) τῆδε ἐξηγήσει τῶν συμβολικῶς εἰρημένων συγκατατίθεμαι· οὐ γὰρ ἂν ποτε βιασθεῖη φύσις εἰς μεταβολὴν· τὸ δὲ ἅπασι πεπλασμένον εἰς αὐτὴν οὐ θέμις ἀντιπλασθῆναι πάθει· τὸ γὰρ πάθος οὐ φύσις· παραχαράπτειν δὲ, οὐ μετακοσμεῖν, τὸ πάθος εἴωθε τὴν πλάσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ὀρνέων πολλὰ μεταβάλλειν κατὰ τὰς ὕρας λέγεται καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνήν· οἷον ὁ κόκκυφος, ξανθὸς μὲν ἐκ μέλανος, παταγητικὸς δὲ ἐξ ὀφθαλμοῦ γενόμενος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἀρῶν καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φῶν συμμεταβάλλει ταῖς τροπαῖς· ἀλλ' οὐ εἰ γὰρ τὴν φύσιν αὐτὴν ἀμείβουσιν, ὡς θῆλυ (4) γίγνεσθαι ἐκ τοῦ ἄρρηνος κατὰ μετασχηματισμὸν· ἀλλ' ἢ μὲν (5) τῶν πτερῶν νεοφυῖα νεαρᾶς ἐσθῆτος δίκην ἐξανθεῖ βαφὴν τινα πτερῶν· ὀλίγω δ' ὕστερον διαπνεῖ κατὰ τὴν χειμέριον ἀπειλὴν, καθάπερ ἄνθος μαραινομένης τῆς χροῆς· ἢ φωνὴ δὲ καὶ αὐτὴ τὸν ὅμοιον τρόπον, τῶ κρῦει πεπονημένη, μαραίνεται· πυκνούμενης γὰρ τῆς ἐπιφανείας ἐκ τοῦ περιέχοντος, αἱ περὶ τὸν αὐχένα πιεζόμεναι τε καὶ πυκνούμεναι ἀρτηρίαι προσαναθλίβουσι τὸ πνεῦμα· στενοχωρούμενον δὲ ἄγαν τοῦτο, πνιγόμενον ἀποδίδωσι τὸν ἦχον. Λῦθις οὖν συνεξομοιοῦμενον τῶ περιέχοντι, καὶ τῶ τῆρι συγκαλῶμενον, ἐλευθεροῦται μὲν τῆς στενοχωρίας τὸ πνεῦμα, φερόμενον δι' εὐρυχώρων, τῶν τέως μεμυκῶτων (6), ἀρτηριῶν· οὐ μινυρίζει δὲ ἔτι τὸ μέλος τὸ μεμαραμμένον, ἀνθεῖ δὲ ἤδη λιγυρὸν, καὶ χεῖται πλατύτερον τὸ φλέγμα αὐτῶν· καὶ ἤδη γίνεται τῆς φωνῆς τῶν ὀρνέων ἕαρ ἢ φῶν. Οὕκουν οὐδὲ τὴν υἷαναν μεταβάλλειν τὴν φύσιν πιστευτέον ποτέ· οὐδὲ γὰρ αἰδοῖα ἔχει τὸ αὐτὸ ζῶον ἄμα ἄμω, ἄρρηνος καὶ θῆλεος, καθὼς ὑπεκλήφασί τινας, Ἐρμαφροδίτους τερατολογοῦντες (7), καὶ τρίτην ταύτην μεταξὺ θῆλειας καὶ ἄρρηνος, ἀνδρόγυνον καινοτομοῦντες φύσιν. Ἀπατῶνται δὲ εὖ μάλα, τὸ φιλότεκνον τῆς παρμήτορος καὶ γενεσιουργοῦ φύσεως μὴ νοήσαντες· ἐπεὶ γὰρ (8) ἐστὶ τοῦτο λαγνίστατον

putes μεμυκῶτων ἀρτηριῶν, sc. ὀργάνων, ἀγγείων· quod est insolens. SYLBERG.

(7) *Ἐρμαφροδίτους τερατ.* Atque juris auctores hoc statuunt, lib. x *D. De stat. hom.* lib. xvi, sect. 1, de testibus : et boni auctores, A. Gellius lib. ix, cap. 2. Ausonius, epigram. 98, et confirmat experientia. R. SYLBERG.

(8) *Ἐπεὶ γάρ*. Hæc, paucis mutatis, Eustathius in Comment. in *Hexæmero* p. 58, transulit : Τὸ γὰρ ζῶον, ἀσελγέστατον πάνυ ὑπάρχον, πρὸ τοῦ πόρου ὑπὸ τὴν κέρκον ἐξοχὴν κέκτεται, αἰδοῖω θηλυκῶ παραπλήσιον· ὅπερ (scribe ἢ περ) οὐκ ἔχει πόρον, ἢ μόνην τὴν κοιλότητα εἰς οὐδὲν μέτρας χρεῖωδες καθεστηκυῖαν, καὶ κενὴν μόνην λαγνείαν δέχεται. Διὰ γοῦν τὸν ὑπερβάλλοντα πασχητισμὸν τοῦτο ὁ ἄρρην καὶ ἡ θῆλεια ἔχουσι τὸ ἰδίωμα· ὅταν γὰρ οἱ πόροι πεπληρωμένοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν κύψιν, ἐν ἀλλήλοις τὴν παρὰ φύσιν υἱξίν ἐργάζονται. Ὅθεν σπανιώτατόν ἐστιν εὐραῖν θῆλειαν υἷαναν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κηῖται τῆ ζωῆ γίγνονται. « Nam animal

τὸ ζῶον, ἡ θύαινα, ὑπὸ τὴν κέρκον πρὸ τοῦ πόρου τῆς περιπτώσεως πέφυκεν αὐτῇ ἐξοχῆ τις σαρκική, παραπλησία τῷ σχήματι αἰδοῖω θηλυκῷ· πόρον δὲ οὐδένα ἔχει τοῦτο τῆς σαρκὸς τὸ σχῆμα, εἰς τι χρεῖωδες ἀπολήγον, ἢ εἰς μήτραν, ἢ εἰς ἀπευθυμένον λέγω· μόνην δὲ ἄρα κοιλότητα ἔχει πολλήν, ἣ τὴν λαγνεῖαν ὑποδέχεται τὴν κενήν, ὅτ' ἂν ἀποστραφῶσι περὶ τὴν ἀποκύησιν ἀσχολούμενοι τῆς ἀποτέξεως οἱ πόροι. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἄρρηνί τε καὶ θηλείᾳ προσπέφυκεν θύαινη διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πασχτηασμόν· ἀλληλίζει γὰρ καὶ ὁ ἄρρην, ὅθεν καὶ σπανιώτατα θήλειαν ἔστιν ὑαίναν λαβεῖν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κηῖσαις τῷ ζῷω γίνονται τοῦτω, πλεοναζούσης ἐν αὐτοῖς ἀδεῶς τῆς παρὰ φύσιν σποράς. Ταύτη μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν *Φαίδρω* τὴν παιδεραστίαν ἀποκρουόμενος, θηρίον αὐτὴν προσεῖπειν, ὅτι τὸν χαλινὸν ἐνδακόντες οἱ ταῖς ἡδοναῖς ἐκδοταὶ λάγνοι, τετραπόδων νόμῳ βαίνουσιν, καὶ παιδοσπορεῖν ἐπιχειροῦσιν. Τοὺς « δὲ » ἀθέους « παρέδωκεν ὁ θεός, » ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος « εἰς πάθη ἀτιμίας· αἱ τε γὰρ θήλαιαι (9) αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ (10) καὶ οἱ ἄρρηνες αὐτῶν (11), ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρηνες ἐν ἄρρηνι τὴν ἀσχημοσύνην καταργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Καίτοι οὐδὲ ταῖς λαγνιστοτάτοις (12) τῶν ζῴων συγκεχώρηκεν ἡ φύσις τὴν τῆς περιπτώσεως πόρον ἐπιθοροῦν· τὸ μὲν γὰρ οὖρον εἰς κύστιν ἀποκρίνεται, ἡ δὲ ἐξυγρασμένη τροφή εἰς κοιλίαν· τὸ δάκρυον δὲ εἰς ὄμμα· αἷμα εἰς φλέβας· ῥύπος εἰς ὦτα· μύξαι ἐπὶ τὰς ῥίνας καταφέρονται· συνεχῆς δὲ ἡ (13) ἔδρα τῷ πέρατι τοῦ ἀπευθυμένου, δι' ἧς ἀποπέυεται τὰ περιττώματα. Μόνη δὲ ἄρα ἐπὶ τῶν θύαινῶν ἡ ποικίλη φύσις ταῖς ὀχείαις ταῖς περιτταῖς μὲν τι τοῦτο ἐπινενόηκε περιττόν· διὸ καὶ μέχρι τινὸς κοιλὸν ἔστιν εἰς διακονίαν κνηστιῶντων μορίων· ἀποτυφλοῦται δὲ ἐντεῦθεν ἡ κοιλότης· οὐ γὰρ εἰς γένεσιν δεδημιούργηται. Ἐντεῦθεν συμφανὲς ἡμῖν ὁμολογουμένως, παραιτεῖσθαι δεῖν τὰς ἄρρηνομιξίας, καὶ τὰς ἀκάρπους σποράς, καὶ τὰς κατόπιν εὐνάς, καὶ τὰς ἀσυμφυεῖς ἀνδρογύνους κοινωνίας· ἐπαμένους τῇ φύσει αὐτῇ, ἀπαγορευούση διὰ τῆς τῶν μορίων κατασκευῆς, οὐκ εἰς παραδοχὴν σπέρματος, εἰς δὲ τὴν πρόεσιν (14) αὐτοῦ, τὸ ἄρρην ἀνδρώσασα. Ὁ δὲ Ἱερειάς ὀπηνίκα ἂν φῆ, τοῦτ' ἔστι δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα· « Σπήλαιον (15) θύαινης

A tare naturam : idem enim animal non habet simul ambo pudenda maris et feminae, sicut nonnulli existimarunt, qui prodigiose Hermaphroditos finxerunt, et inter marem et feminam, hanc masculo-feminam naturam innovarunt. Valde autem falluntur, ut qui non animadverterint, quam sit filiorum amans omnium mater et genitrix Natura : quoniam enim hoc animal, hyæna inquam, est salacissimum, sub cauda ante excrementi meatum, adnatum est ei quoddam carneum tuberculum, feminino pudendo figura persimile. Nullum autem meatum habet hæc figura carnis, qui in utilem aliquam designat partem, vel in matricem inquam, vel in rectum intestinum : tantum habet magnam concavitatem, quæ inanem excipiat libidinem, quando aversi fuerint meatus, qui in concipiendo fetu occupati sunt. Hoc ipsum autem et masculo et feminae hyænae adnatum est, quod sit insigniter pathica : masculus enim vicissim et agit, et patitur : unde etiam rarissime inveniri potest hyæna femina : non enim frequenter concipit hoc animal, cum in eis largiter redundet ea, quæ præter naturam est, satio. Hac etiam ratione mihi videtur Plato in *Phædro*, amorem puerorum repellens, eum appellare bestiam, quod frenum mordentes, qui se voluptatibus dedunt, libidinosi, quadrupedum cocunt more, et filios seminare conantur. Impios « autem tradidit Deus, » ut ait Apostolus ^a, « in perturbationes ignominia : nam et feminae eorum mutaverunt naturalem usum in eum, qui est præter naturam : similiter autem et masculi eorum, relicto usu naturali, exarserunt in desiderio sui inter se invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes. » At vero ne libidinosissimis quidem animantibus concessit natura in excrementi meatum semen immittere : urina enim in vesicam excernitur, humefactum alimentum in ventrem, lacryma vero in oculum, sanguis in venas, sordes in aures, mucus in nares delertur : fini autem recti intestini, sedes cohæret, per quam excrementa exponuntur. Sola ergo varia in hyænis natura, superfluo coitui superfluum hanc partem excogitavit, et ideo est etiam aliquantisper concavum, ut prurientibus partibus inserviat, exinde autem excæcatur concavitas : non fuit enim res fabricata ad generationem. Hinc nobis manifestum atque

^a Rom. I, 26, 27.

hoc (hyæna) cum perditæ sit libidinis, præter foramen, quod sub cauda est, tumorem pudendo mulieris non dissimilem continet, in quo foramen pervium non est, sed tantum cavitas, quæ nullum vulvæ usum exhibere valet, sed duntaxat inanis libidinis receptaculum extuberat. Propter igitur immensam muliebria patiendi appetentiam, utriusque, maris ac feminae, singularis hæc proprietas dicitur inesse : dum enim plena foramina in conceptu salvando occupantur, inter se contra naturam misturam faciunt. Unde rarissime invenitur femina hyæna : nam hoc animal non frequenter concipit. » (9) *Αἱ τε γὰρ θ.* Scholiastes in marg. Reg. et Bod. Οὐκ ἀλλήλαις βαινουσι δηλαδὴ, ἀλλὰ τοῖς ἀν-

δράσι παρέχουσιν ἑαυτάς. Οὗτοι Ἀναστάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐξηγητικῷ.

(10) *Δέ.* Τέ Rom. ubi etiam passim ἄρρηνες per σ.

(11) *Αὐτῶν.* Abest a Rom. Mox χρῆσιν τῆς θηλείας. Ibid.

(12) *Λαγνιστοτάτοις.* Scribe λαγνιστάτοις, quod habent Reg. et Bod.

(13) *Συνεχῆς δὲ ἡ.* Συνεχῆς δὲ ἄρα ἡ Nov.

(14) *Πρόεσιν.* Προαίρεσιν Nov. Mox super finalem α in ἀνδρώσασα aliquis scripsit η in Bod. et Reg. perinde ac si vera lectio esset ἀνδρωσάση, recte.

(15) *Σπήλαιον.* Μὴ σπήλαιον θύαινης ἡ κληρονομία μου ἐμοί; Jerem. Apud eundem cap. vii. 11 :

✠ adeo in confesso est, vitandos esse cum masculis concubitus, et infrugiferas sationes, et Venerem præposteram, et quæ natura coalescere non possunt, androgynorum conjunctiones, ipsam naturam sequentibus, quæ id per partium prohibet constitutionem, ut quæ masculinum non ad semen suspiciendum, sed ad id effundendum fecerit. Jeremias autem, hoc est, per ipsum loquens Spiritus, quando dicit: « Spelunca hyænæ facta est domus mea ^a, » id quod ex mortuis constabat corporibus detestans alimentum, sapienti allegoria reprehendit cultum simulacrorum: vere enim oportet ab idolis esse puram domum Dei viventis. Rursus Moyses lepore quoque vesci prohibet. Omni enim tempore coit lepus, et salit, assidente femina, eam a tergo aggreddens: est enim ex iis, quæ retro insiliant. **B** Concipit autem singulis mensibus, et superfetat; inquit autem, et parit; postquam autem peperit, statim a quovis inquit lepore (neque enim uno contenta est matrimonio) et rursus concipit, adhuc lactans: habet enim matricem, cui sunt duo sinus, et non unus solus matricis vacuus sinus, est ei sufficiens sedes ad receptaculum coitus (quidquid enim est vacuum, desiderat repleti); verum accidit, ut cum uterum gerunt, altera pars matricis desiderio teneatur et libidine furiat; quocirca fiunt eis superfetationes. A vehementibus ergo appetitionibus, mutuisque congressionibus, et cum prægnantibus feminis conjunctionibus, alternisque inquitibus, puerorumque stupris, adulteriis et libidine abstinere, hujus nos ænigmatis adhortata est prohibitio. Ideirco aperte, et non per ænigmata Moyses prohibuit, « Non fomicaberis; non mœchaberis; præris stuprum non inferes ^b, » inquit. Logi itaque præscriptum totis viribus observandum, neque quidquam contra leges ullo modo faciendum est, neque mandata sunt infirmanda. Male enim cupiditati nomen est ὕβρις, « petulantia; » et equum cupiditatis, « petulantem » vocavit Plato, cum legisset, « Facti estis mihi equi furentes in feminas ^c. » Libidinis autem supplicium notum nobis facient illi, qui Sodomaam accesserunt, angeli. In eos, qui probro illos afficere voluerunt, una cum ipsa civi-

✠ P. 255 ED. POTTER, 190-191 ED. PARIS.

Μὴ σπήλαιον ληστῶν ὁ οἶκός μου. Quæ loca Clementis commiscuisse videtur.

(16) Δέ. Abest a Bod., Reg.

(17) Τεκούσα. Hæc etiam a Clemente sumpsit Eustathius Operis modo laudati pag. 59: « Ὁ δὲ λαγὼς πρὸς συνουσίαν ἐστὶν ἀκρατέστερος. Ἡ δὲ θήλεια κατὰ μῆνα τίχτει, καὶ τεκούσα πάλιν ὑπὸ τοῦ τυχόντος λαγῶος ὀχεύεται, καὶ συλλαμβάνει ἔτι θηλαζομένη· οὐ γὰρ ἀρκεῖται ἐνί· » Lepus est in coitu intemperantior. Femina quolibet mense parit: cum peperit, rursus a lepore, quemcumque sors obtulerit, inquit, et adhuc lactans, concipit; nec enim uno contenta est. »

(18) Τὸ γὰρ κενόν. Sic Aristoteles *Ethic. Nicomach.* lib. iii, c. 15: « Ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας ἢ φυσικὴ ἐπιθυμία. H. SYLVB.

(19) Ἐγκύους. Ἀγκύλους. Bod. Reg. mendose.

(20) Οὐ παιδοσθ. Conf. quæ superius dicta sunt

A γέγονεν ὁ οἶκός μου· » τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν σωμάτων μυσαιτόμενος τροφήν, ἀλληγορίᾳ σοφῆ τὴν εἰδωλολατρειάν διαθέβληκε· δεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγνὸν εἰδῶλων τὸν τοῦ ζῶντος οἶκον εἶναι Θεοῦ. Πάλιν ὁ Μωϋσῆς καὶ τὸν λαγὼν ἐσθίειν ἀπαγορεύει· ὀχεύει γὰρ πᾶσαν τὴν ὥραν ὁ λαγὼς· καὶ ἐπιφαίνει, συγκαθεσθείσης τῆς θηλείας, κατόπιν ἐπιών· ἐστὶ γὰρ ἐπιθοβατικόν· κρεῖ δὲ κατὰ μῆνα, καὶ ἐπικυλισκεται· ὀχεύεται δὲ (16), καὶ τίχτει· τεκούσα (17) δὲ, εὐθύς ὀχεύεται ὑφ' οὗ ἂν τύχη λαγῶος· οὐ γὰρ ἐνὶ ἀρκεῖται γάμῳ· καὶ συλλαμβάνει πάλιν, ἔτι θηλαζομένη· ἔχει γὰρ τὴν ὑστέραν δικρόαν· καὶ οὐχὶ τὸ κένωμα μόνον τῆς ὑστέρας ἰκανὸν αὐτῇ γίνεται συνουσίας ὀρμητήριον· τὸ γὰρ κενόν (18) πᾶν ἐπιθυμεῖ πληρώσεως· συμβαίνει δ' ὅτ' ἂν κυῶσι, θάτερον μέρος τῆς ὑστέρας κατέχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ὀργᾶν· διὰ τοῦτο ἐπικυήσεις γίνονται αὐτοῖς. Ἀπέχεσθαι τοίνυν σφοδρῶν τε ὀρέξεων, καὶ ἐπαλλήλων συνουσιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὰς ἐγκύους (19) ὀμιλίας, καὶ ἀλληλοβασίας, καὶ παιδοσθορίας, καὶ μοιχείας, καὶ λαγνείας, ἢ τοῦ αἰνίγματος τοῦδε ἀπαγόρευσις παρήνευσεν. Ταύτη τοι ἀναφανδὸν, οὐ δεῖ αἰνιγμάτων ἔτι, ὁ αὐτὸς ἀπηγόρευσε Μωϋσῆς, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ· « Οὐ πορνεύσεις· οὐ μοιχεύσεις· οὐ παιδοσθορήσεις (20), » λέγων. Τὸ δὲ διάταγμα τοῦ Λόγου παντὶ διατηρητέον σθένει, καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς παρανομητέον, οὐδὲ ἀκυρωτέον τὰς ἐντολάς· ἐπιθυμία γὰρ κακῆ ὄνομα ὕβρις· καὶ τὸν τῆς ἐπιθυμίας ἵππον « ὕβριστήν » ὁ Πλάτων (21) προσεῖπεν, « Ἴπποι θηλυμανεῖς, ἐγενήθητέ (22) μοι, » ἀναγνοῦς. Τὴν δὲ ἐπὶ τῇ ὕβρει δίκην γνωριούσιν ἡμῖν (23) οἱ εἰς τὰ Σόδομα παραγεγονότες ἄγγελοι. Οὗτοι τοὺς πειρᾶν (24) ἐθελήσαντας σφᾶς ἐπαισχύναι αὐτῇ πόλει κατέφλεξαν, δεῖγμα ἑναργές τοῦτο λαγνείας ἐπικάρπιον, τὸ πῦρ, ὑπογράφοντες. Τὰ γὰρ τῶν παλαιῶν συμπτώματα, ὡς καὶ πρόσθεν εἶπομεν, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναγεγράφεται (25) νοουθεσίαν, ὡς μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῆναι· φυλάεσθαι δὲ μὴ περιπεσεῖν τοῖς ἴσοις. Χρὴ δὲ υἱὸς μὲν ἡγεῖσθαι τοὺς παῖδας· εἰς δὲ τὰς γυναῖκας τὰς ἀλλοτριᾶς ὡς ἰδίας ἀφοσᾶν θυγατέρας· κρατεῖν τε (26) ἡδονῶν, γαστρός τε ἔτι καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα δεσπόζειν, ἀρχικώτατον. Εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν δάκτυλον ὡς ἔτυχε σαλεύειν τῷ σοφῷ ὁ λόγος ἐπιτρέπει, ὡς ὁμολογοῦσιν οἱ

^a Jer. xii, 9. ^b Exod. xx, 14. ^c Jer. v, 8.

B

ad *Protrept.* p. 67, edit. Paris.

(21) *Πλάτων.* Platonis verba occurrunt in ejus *Phædro*, p. 1226, 1227, quo loco petulantem pravamque animam comparat equo σχολιῷ, ὕβριστῇ, ἀλαζονείᾳ καὶ ὕβρειως ἐταίρω, etc.

(22) *Ἐγενήθητε.* Ἐγενήθησαν apud Jerem., et postea *Strom.* iii, p. 469.

(23) *Ἡμῖν.* Ἰμῖν Bod.

(24) *Πειρᾶν.* Πειρᾶν Reg. Bod., quorum in marg. Scholiastes hæc adiutavit: Οὐ πειρᾶν, ἀλλὰ περᾶν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ περαινέειν· ἐμφαντικώτερον γὰρ τὸ πειρᾶν τοῦ περᾶν πρὸς τὸ τῆς λαγνείας αἰσχρόν.

(25) *Ἀναγεγράφεται.* Potest etiam communiter scribi ἀναγέγραπται. A. SYLBURG.— Respicit auctor I Cor. x, 11: Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγγράφῃ δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν.

(26) *Κρατεῖν τε.* Κρατεῖν δὲ ἴσον.

Στωϊκοί, πῶς οὐχὶ πολὺ πλέον τοῦ συνουσιαστικοῦ ἐπικρατητέον μορίου τοῖς σοφίαν διώκουσιν; Ταύτη μοι δοκεῖ καὶ ὀνομάσθαι αἰδοῖον, ὅτι χρῆ παντὸς μᾶλλον τοῦτο τοῦ σώματος τῷ μέρει χρῆσθαι μετὰ αἰδοῦς. Ἡ γὰρ φύσις, ὡσπερ καὶ ταῖς τροφαῖς, οὕτω δὲ καὶ τοῖς κατὰ νόμον γάμοις, ὅσον οἰκεῖον καὶ χρήσιμον καὶ εὐπρεπὲς, χρῆσθαι ἐπέτρεψεν ἡμῖν· ἐπέτρεψε δὲ ἄρνεσθαι παιδοποιίας. Ὅσοι δὲ τὴν ὑπερβολὴν διώκουσι, παταύουσι περὶ τὸ κατὰ φύσιν, σφᾶς αὐτοὺς βλάπτοντες κατὰ τὰς παρανόμους συνουσίας. Ἐχει γὰρ ἄρῶς παντὸς μᾶλλον, μὴ ποτε κοινωνεῖν, καθάπερ ἑρμειῶν, πρὸς μίξιν (27) ἀφροδισίων τοῖς νέοις. Διὸ καὶ « Μὴ εἰς (28) πέτρας τε καὶ λίθους σπεῖρειν, » φησὶν ὁ ἐκ Μωϋσέως φιλόσοφος· ὅτι μὴ ποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ βιζόθην λήψεται γόνιμον. Πάνυ γοῦν ἐμφανέστατα διὰ Μωϋσέως ὁ Λόγος παρήγγειλε. « Καὶ μετὰ ἄρβενος οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν· βούλημα γὰρ ἐστὶ. » Πρὸς δὲ, « καὶ ἀρούρης (29) θηλείας ἀπέχεσθαι πάσης » ὅτι μὴ τῆς ἰδίας, ὁ καλῶς, ἐκ τῶν θείων ἀναλεγόμενος Γραφῶν, συνεβούλευσε Πλάτων, ἐκαῖθεν τὸ νόμιμον ἐκλαθῶν· « Καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐ δώσεις κοίτην σου (30) σπέρματος, τοῦ ἐκμιανθῆναι πρὸς αὐτήν. » Ἄθετα (31) δὲ παλλακίδων σπέρματα καὶ νόθα. Μὴ σπεῖρε (32), οὐ μὴ βούλοιο ἂν σοι φύεσθαι τὸ σπαρὲν· μηδὲ μὴν ἐπιτεσθαι τινός, πλὴν γαμετῆς, τὸ παράπαν, αἷς ἑαυτοῦ (33) γυναικῆς, » ἐξ ἧς μόνης καρποῦσθαι τὰς σαρκὸς ἡδονὰς οἰκεῖον εἰς διαδοχὰς γνησίας. Νόμιμα γὰρ ταῦτα μόνα τῷ Λόγῳ. Θείας γέ τοι μοίρας αἷς ὁμηουργικῆς μεταλαβόντας, σπέρμα οὐκ ἐκριπτέον οὐδὲ καθυδριστέον, οὐδὲ μὴν κεραυθόλα C σπαρτέον. Ὁ γοῦν αὐτὸς οὗτος Μωϋσῆς καὶ ταῖς γαμεταῖς αὐταῖς ἀπαγορεύει πλησιάζειν, ἦν ταῖς ἐπιμηνίοις καθάρσει ἐνεσχημέναι τύχωσιν. Οὐ γὰρ πῶ εὐλογον, τῷ ἀποκαθάρματι τοῦ σώματος τὸ γονιμώτατον τοῦ σπέρματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἄνθρωπον, μολύνειν· οὐδὲ μὴν (34) ἀποκλύζειν τῷ ῥυπαρῷ τῆς ὕλης βέου-

⊗ P. 224 ED. POTTER. ^a Levit. xviii, 22.

(27) *Πρὸς μίξιν.* Sic Pal. ms. divise : πρόσμιξιν composite Flor. edit. SYLBURG.

(28) *Μὴ εἰς.* Verba Platonis occurrunt *De legibus* lib. viii, pag. 912 : Καλῶς ὑπέλαβες· αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἦν τὸ παρ' ἐμοῦ λεχθὲν, ὅτι τέχνην ἐγὼ πρὸς τοῦτον τὴν νόμον ἔχοιμι τοῦ κατὰ φύσιν χρῆσθαι τῇ τῆς παιδογονίας συνουσίᾳ, τοῦ μὲν ἄρβενος ἀπεχομένου, μὴ κτείνοντάς τε ἐκ προνοίας τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, μηδ' εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπεῖροντας, οὐ μὴ D ποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ λήψεται γόνιμον· « Probe coniecisti. Ideo enim a me dictum est, artem me ad hanc legem habere, ut secundum naturam ad procreationem Venere homines utantur. Abstinentium igitur a maribus jubeo. Nam qui istis utantur, genus hominum dedita opera interficiunt, in lapidem seminantes, ubi radices agere, quod scribitur, nunquam poterit. » Similia dicit Philo Judæus adversus eos qui στείραις γυναιξὶ συνέρχονται, lib. *De specialibus legibus*, pag. 781.

(29) *Ἀρούρης.* Post ea, quæ paulo ante laudavimus, Plato mox subjicit : Ἀπεχομένους δὲ ἀρούρης θηλείας πάσης, ἐν ἧ μὴ βούλοιο ἂν σοι φύεσθαι τὸ σπαρὲν· « Abstinentium quoque ab agro illo feminino, ubi semen germina nolit producere. » Ubi pro βούλοιο, sequentia ostendunt Clementem legisse βούλοιο, hoc sensu : « Abstinentium ab omni muliere, e qua liberos tibi procreari non vis, »

A late ⊗ combusserunt, evidenti hoc indicio ignem, qui est fructus libidinis, describentes. Quæ enim veteribus acciderunt, sicut ante diximus, ad nos admonendos scripta sunt, ne eisdem teneamur vitiis, et caveamus, ne in pœnas similes incidamus. Oportet autem filios existimare, pœros; uxores autem alienas intueri tanquam proprias filias : voluptates quippe continere, ventrique et iis quæ sunt infra ventrem, dominari, est maximi imperii. Si enim ne digitum ⊗ quidem temere movere permittit sapienti ratio, ut confitentur Stoici, quomodo non multo magis iis, qui sapientiam persequuntur, in eam, qua coitur, particulam dominatus est obtinendus? Atque hac quidem de causa videtur esse nominatum pudendum, quod hac corporis parte magis, B quam qualibet alia, cum pudore utendum sit; natura enim sicut alimentis, ita etiam legitimis nuptiis, quantum convenit, utile est, et decet, nobis uti permisit : permisit autem appetere liberorum procreationem. Quicumque autem, quod modum excedit, persequuntur, labuntur in eo quod est secundum naturam, per congressus, qui sunt præter leges, seipses lætentes. Ante omnia enim recte habet, ut nunquam cum adolescentibus perinde ac cum feminis, Veneris utamur consuetudine. Et ideo « non esse in petris et lapidibus seminandum » dicit, qui a Moyse factus est philosophus, « quoniam nunquam actis radicibus genitalem sit semen naturam suscepturum. » Logos itaque per Moysen apertissime præcepit : « Et cum masculino non dormies feminino concubitu : est enim abominatio ^a. » Accedit his, quod « ab omni quoque agro feminino esse abstinentium » præterquam a proprio, ex divinis Scripturis colligens præclarus Plato consulit lege illine accepta : « Et uxori proximi tui non dabis concubitum seminis, ut polluaris apud ipsam ^b. Irrita autem sunt et adulterina concubinarum se-

^b Ibid. 20.

adeoque ab omnibus præter propriam uxorem.

(30) *Κοίτην σ.* Κοίτην, σπέρματός σου ἐκμιανθ, apud Moysam.

(31) *Ἄθετα* Scribe ἄθυτα, id est, ἀνιερά, ἄθεσμα, « scelerata illicita : » idque ipsius Platonis auctoritate. Ei porro ἄθετα, « irrita » ἄγονα, non mulierum, sed ἀρβένων σπέρματα sunt. En ejus verba ex libri superioris dieti pag. 914 : Τάχα δ' ἂν, εἰ θεὸς ἐθέλοι, κἂν οὐοῖν θάτερον βιασαίμεθα περὶ ἐρωτικῶν· ἢ μηδὲνα τολμᾶν μηδενὸς τῶν γενναίων ἄμα καὶ ἐλευθέρων, πλὴν γαμετῆς ἑαυτοῦ γυναικῆς, ἄθυτα δὲ παλλακῶν σπέρματα καὶ νόθα, μηδὲ ἄγονα ἀρβένων παρὰ φύσιν. « Fortasse autem, si Deus voluerit, duorum alterum in amatoris assequemur : vel ut nemo generosas liberasque mulieres præter uxorem audeat tangere; nec ullos nothos ac illegitimos liberos ex concubina suscipiat, nec infecundos marium agros præter naturam seminet. »

(32) *Μὴ σπεῖρε.* De præcepto hoc agit etiam Plutarchus *Conviv. præcept.* p. 87. SYLBURG.

(33) *Ἐαυτοῦ.* Σεαυτοῦ Nov.

(34) *Οὐδὲ μὴν.* Mox pro εὐφυᾶ interpretes legit ἀφυᾶ, vel ἐκφυᾶ, dum vertit, « degenerat, ineptumque redditur. » SYLBURG.— Verum huic sententiæ sensus sic demum optime constabit, si eam hoc modo scribamus : Οὐδὲ μὴν ἀποκλύζειν τῷ ῥυπαρῷ τῆς ὕλης βέουματι καὶ ἀποκαθάρματι· σπέρμα δὲ γενέσεως εὐ-

mina. Ne semina, ubi non vis tibi nasci quod seminat-
tum est. Neque ullam omnino tange mulierem, præ-
terquam tuam ipsius uxorem, ex qua sola tibi licet
✠ carnis voluptates percipere ad suscipiendam legiti-
mam successionem. Hæc enim Logo sola sunt legiti-
ma. Eis quidem certe, qui divini muneris in produ-
cendo opificio sunt participes, semen non est abji-
ciendum, neque injuria afficiendum, neque tanquam
si cornibus semen mandes seminandum est. Hic ipse
ergo Moyses cum ipsis quoque prohibet uxoribus
congregari, si forte eas delinquant purgationes men-
struæ. Non enim purgamento corporis genitale se-
men, et quod mox homo futurum est, pollucere est
æquum, nec sordido materiæ profluvio, et, quæ ex-
purgantur, inquinamentis inundare ac obruere;
semen autem generationis degenerat, ineptumque
redditur, si matricis sulcis privetur. Neque vero
ullum unquam induxit veterum Hebræorum coeun-
tem cum sua uxore prægnante. Sola enim voluptas,
si quis ea etiam utatur in conjugio, est præter
leges, et injusta, et a ratione aliena. Rursus autem
Moyses abducit viros a prægnantibus, quousque pe-
pererint. Revera enim matrix sub vesica quidem
collocata, super intestinum autem, quod rectum
appellatur, posita, extendit collum inter humeros
in vesica; et os colli, in quod venit semen, imple-
tum occluditur, illa autem rursus inanis redditur,
cum partu purgata fuerit: fructu autem deposito,
deinde semen suscipit. Neque vero nobis turpe est
ad auditorum utilitatem nominare partes, in quibus
fit fetus conceptio, quæ quidem Deum fabricari non
puduit. Matrix itaque sitiens filiorum procreationem,
semen suscipit, probrosumque et vituperandum
negat coitum, post sationem ore clauso omnino
jam libidinem excludens. Ejus autem appetitiones,
quæ prius in amicis versabantur complexibus, intro
conversæ, in procreatione sobolis occupatæ, ope-
rantur una cum Opifice. Ne fas est ergo operantem
jam naturam adhuc molestia afficere, superflue ad
petulantem prorumpendo libidinem. Petulantia au-
tem, quæ multa quidem habet nomina, et multas
species, cum ad hanc veneream intemperantiam
deflexerit, λαγνεία, id est « lascivia, » dicitur; quo
nomine significatur libidinosa, publica, et incesta

✠ P. 225 ED. POTTER, 192 ED. PARIS.

φυές, τῶν τῆς μήτρ. ἀπ. αὐλ. « Nec spurco materiæ
profluvio et expurgamento fertile generationis se-
men, matricis sulcis privatum, abluere. » In eundem
sensum nonnulla dicit Philo, *De spec. præc.*, p. 781.

(35) Οὐδέ. Similia reperies *Strom.* III, p. 456.
Lowthius ait: « Similia habet et Justinus *Apol.* II,
p. 57; Athenagoras, *Legat.* Ita Josephus de Essenis,
Bell. Jud. lib. II, cap. 7: Ταῖς ἐγκύμοσιν οὐχ ὁμι-
λοῦσιν· inter quos et Christianos magna intercessit
morum similitudo, ut observarunt eruditi. Vid.
infra pag. 201. Verum ab hac severitate aliquid re-
mittit Clemens *Strom.* lib. III, pag. 467. » Conf.
Constit. apostol. lib. VI, cap. 28, et quæ ibi notavit
Cotelierius; item *Recognit. Clementis* lib. VIII, c. 48.

(36) Καὶ ἄλογος. Pal. ms. καὶ ἄλογος καὶ ἀνο-
275. SYLBURG.

(37) Καί. Τό Nov.

(38) Ὁμοίως ἀφρότων. Ὁμοίως ἀφρότων Vulg.

Α ματι καὶ ἀποκαθάρματι· σπέρμα δὲ γενέσεως εὐφυῆ,
τῶν τῆς μήτρας ἀποστερούμενον αὐλάκων. Οὐδέ (35)
τινα τῶν παλαιῶν Ἑβραίων ἐγκύμοσι τῆ αὐτοῦ γυ-
ναικί συνιόντα παρήγαγεν. Ψιλή γὰρ ἡδονή, κὰν ἐν
γάμῳ παραληφθῆ, παράνομός ἐστι, καὶ ἄδικος, καὶ
ἄλογος (36). Ἐμπαλιν δὲ ὁ Μωϋσῆς ἀπάγει τῶν
ἐγκύων τοὺς ἄνδρας, ἄχρις ἂν ἀποκυήσωσι· τῶ ὄντι
γὰρ ἡ ὑστέρα, ὑποκειμένη μὲν τῆ κύστει, ἐπικειμένη
δὲ τῶ ἐντέρῳ τῶ καλουμένῳ ἀρχῶ, ἐκτείνει τὸν τρα-
χήλον μεταξὺ τῶν ὤμων ἐν τῆ κύστει· καὶ τὸ στόμιον
τοῦ τραχήλου, ᾧ προσίεται τὸ σπέρμα, πεπληρω-
μένον μέμυκε· αὐθίς τε ἀποκενοῦται, καθαιρουμένη
κυήσει· ἀποθεμένη δὲ τὸν καρπὸν, εἴτα ἐπιδέχεται
τὸν σπόρον. Οὐκ αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν
ἀκούοντων τὰ κυητικὰ ὀνομάζειν ὄργανα, ὧν οὐκ
B ἐπησχύνθη τὴν δημιουργίαν ὁ Θεός. Διψῶσα τοίνυν
ἡ ὑστέρα παιδοποιίας, προσίεται τῆ σποράν· καὶ
τὸ ἐπίφογον τῆς συνουσίας ἀρνεῖται, μετὰ τὴν σπο-
ράν ἀποκλείουσα τέλειον ἤδη τὴν ἀσέλγειαν, μεμυκότε
τῶ στόματι. Αἱ δὲ ὀρέξεις αὐτῆς, αἱ τέως περὶ τὰς
φίλοστόργους συμπλοκάς δεδονημέναι, ἀποστραφεῖσαι
ἐνδόν, περὶ τὴν παιδοποιίαν ἀσχολούμεναι, συνερ-
γοῦσι τῶ δημιουργῶ. Οὐ δὲ θέμις ἐργαζομένην τὴν
φύσιν ἤδη ἐνοχλεῖν ἐπι, περιττεύοντας εἰς ὕβριν.
Ἵβρις δὲ ἡ πολυώνυμος καὶ πολυειδής, ἐπειδὴν
ἐκτραπῆ κατὰ τοῦτο τῆς ἀταξίας τὸ μέρος τὸ κατὰ
τὴν ἀφροδίτην, λαγνεία κέκληται, τὸ λαγνικόν,
καὶ (37) δημῶδες, καὶ ἀναγνον τὸ περὶ τὰς ὕχειας,
καὶ καταφερές ἐμφαίνοντος τοῦ ὀνόματος· ἐξ ὧν
αὐξηθέντων τὸ πολὺ τῶν νοσημάτων πλῆθος ἐπισυμ-
C θάινει, φιλοψία, φιλοινία, φιλογυνία, καὶ δὴ καὶ ἀσωτία,
καὶ φιληδονία πᾶσα· ὧν τυραννεύει ἐπιθυμία· μυρία
δὲ τούτοις αὐξεται ἀδελφὰ παθήματα, ἐξ ὧν τὸ ἀκό-
λαστον κορυφούται ἧθος. Λέγει δὲ ἡ Γραφή· « Ἐτοι-
μάζονται ἀκολάστοις μάστιγες, καὶ τιμωρίαι ὕμιοις
ἀφρόνων (38)· » τὴν ἰσχὺν τῆς ἀκολασίας καὶ τὴν
εὐτονον ὑπομονήν, « ὧμοις ἀφρόνων » καλοῦσα. Διὰ
τοῦτό τοι, « Ἀπόστησον (39) ἀπὸ τῶν δούλων σου
ἐλπίδας κενὰς· καὶ ἐπιθυμίας, φησὶν, ἀπρεπεῖς
ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλίας ὄρεξις καὶ συνουσια-
σμὸς μὴ καταλαθέτωσάν με. » Πύρρωθεν οὖν ἀπ-
ερούκειν χρῆ τὴν πολλὴν τῶν ἐπιθυῶν κακουργίαν·
οὐ γὰρ εἰς τὴν Κράτητος (40) Πήραν μόνην, ἀλλ' οὐδὲ
εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν (41) εἰσπλεῖ, οὐ μωρὸς

D

Septuagint., sed ὧμοις ἀφρόνων vera lectio est:
νώτοις ἀφρόνων Theodotionis versio.

(39) Ἀπόστησον. Vulg. habet: Μετεωρισμὸν
ὀφθαλμῶν μὴ ὄψις μοι· καὶ ἐπιθυμίαν ἀπόστρεψον
ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλ. Ibi tamen Fl. Nobilius adnotat, in
quibusdam libris scriptum fuisse: Καὶ γιγαντώδη
ψυχὴν ἀπόστησον διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν δούλων σου·
ἐλπίδας κενὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ.

(40) Κράτητος. Cratetem Thebanum intelligit, e
Cynicorum secta philosophum; qui Peram, urbem,
vel regionem imaginariam, sumpto nomine a pe-
rula, quam Cynicorum more gestabat, carmine ce-
lebravit. De eo hæc Apuleius in *Apolo.* scripsit:
« Villas ornatissimas una perula mutavit, quam
postea, comperta utilitate, etiam carmine laudavit:
flexis ad hoc Homericis versibus, quibus ille Cretam
insulam nobilitat. »

(41) Πόλις. Peram γαῖαν, « regionem, » Cratetem

παράσιτος, οὐδὲ λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγαλλόμε-
νος (42)· οὐδὲ δολερὰ πόρνη· ἀλλ' οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦ-
τον ἡδονῆς θηρίον. Πολλὴ οὖν ἡμῖν ἐγκατεσπάρθω (43)
παρ' ὄλον τὴν βίον ἀξιοπραγία. Καθόλου μὲν οὖν ἡ
γαμητέον, ἡ γάμου εἰς τὸ παντελὲς καθαρευτέον·
ἔχεται γὰρ (44) ζητήσεως· καὶ τοῦτο ἐν τῷ *Περὶ*
ἐγκρατείας ἡμῖν δεδῆλωται. Εἰ δὲ αὐτὸ τοῦτο,
εἰ γαμητέον, ἐδέησε σκέψεως, πῶς ἂν ἐπιτραπείη
ἀνέδην, καθάπερ τροφῆ, οὕτω δὲ καὶ συνουσίᾳ ὡς
ἀναγκαίῳ κεχρησθαι ἐκάστοτε; Ἔστι γοῦν συνιδεῖν
ἐξ αὐτῆς, καθάπερ στήμονας, τὰ νεῦρα διαφο-
ρούμενα, καὶ περὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀμίλιας διαρ-
ρηγνύμενα· καὶ (45) μὲν καὶ ἀγλὸν περισκε-
δάνουσι τοῖς αἰσθητηρίοις· κόπτει δὲ καὶ τοὺς
τόνους. Σαφὲς τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων καὶ
ἐπὶ τῶν ἐν ἀσκήσει σωματίων· ὧν οἱ ἀπεχόμενοι (46)
ἐν τοῖς ἀγῶσι τῶν ἀντιπάλων περιγίνονται· τὰ
δὲ ἀπάγεται (47) τῆς ὀχρείας περιελχόμενα, μονον-
ουχὶ συρόμενα, ἰσχύος ἀπάσης καὶ ὀρούσεως τέλειον
κακωνόμενα. « Μικρὰν ἐπιληψίαν (48) τὴν συνουσίαν »
ὁ Ἀβδηρίτης ἔλεγε σοφιστῆς, νόσον ἀνίατον ἡγού-
μενος. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐκλύσεισ παρέπονται, τῷ
μεγέθει τῆς ἀπουσίας (49) ἀνατιθέμεναι; « ἄνθρωπος
γὰρ ἐξ ἀνθρώπου ἐκρύβεται τε, καὶ ἀποσπᾶται. » Ὅρα
τὸ μέγεθος τῆς βλάβης· ὅλος ἄνθρωπος ἀποσπᾶται
κατὰ συνουσίας ἀπουσίαν. Φησὶ γὰρ, « Τοῦτο νῦν
ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς
σαρκός μου. » Τοσοῦτον ἄρα ὁ ἄνθρωπος κενοῦται
τῷ σπέρματι, ὅσος ὀραται τῷ σώματι· ἀρχὴ γὰρ
γενέσεως τὸ ἀπαλλαττόμενον· ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης
ὁ βρασμὸς ἐκταράττει καὶ συγκρούει τὴν ἀρμονίαν
τοῦ σώματος. Ἄστειος οὖν μάλα ἐκείνος, ὁ πρὸς
τὴν ἐρόμενον, « Πῶς ἔχει (50) πρὸς τὰ ἀφροδίσια,
Εὐφῆμαι (51), φήσας, ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μὲν-

⊗ P. 226 ED. POTTER, 193 ED. PARIS.

finxisse memorat præter Apuleium loco superius
laudato, Dionysius etiam Halicarnass. *Περὶ ἐριμη-
ρείας*. Γαῖαν habent Homeri versus, quos imitatus
est Crates, *Iliad.* T, vers. 472 :

Κρήτη τις γαῖ' ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόρτῳ
Καλὴ καὶ πείρα, περιβύτος...
Creta quædam terra est medio in mari nigro,
Pulchra et pinguis, circumflua...

Videtur autem inde γαῖα in Apuleium et Dionysium
irrepsisse. Nam præter Clementem, Peram πάλιν
vocant ipsi Crates versus, quos Laertius lib. vi,
seg. 83, exhibuit :

Πήρη τις πόλις ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι τύφῳ,
Καλὴ καὶ πείρα, περιβύτος, οὐδὲν ἔχουσα·
Εἰς ἣν οὐδέ τις εἰσπλεῖ ἀνὴρ μωρὸς παρά-

Οὔτε λίχνος, πόρνης ἐπαγαλλόμενος πυγῆ-

Est quædam medio constructa urbs, Mantica,

Pulchra quidem, et pinguis, circumflua, rebus

Quam nullus parasitus adit, stolidusve penetrat,
Deditus aut quisquam damnosis ganeo scortis, etc.

(42) Λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγ. Scribe ex versi-
bus modo laudatis : λίχνος, πόρνης πυγῆ ἀγαλλό-
μενος· « ganeo meretricis clune gaudens. »

(43) Ἐγκατεσπάρθω. Ἐγκαταπεσπάρθω Nov.

(44) Ἔχεται γ. Hæc sic distinguit Nov. ἔχεται

A in coitum propensio : quæ cum aucta fuerit, magna
simul morborum convenit multitudo, obsoniorum
desiderium, vinolentia et amor in mulieres ; luxus
quoque, et simul universorum voluptatum studium ;
in quæ omnia tyrannidem obtinet cupiditas. His
autem cognatæ innumerabiles augentur affectiones,
ex quibus mores intemperantes ad summum pro-
vehuntur. Dicit autem Scriptura : « Parantur in-
temperantibus flagella, et supplicia humeris insi-
pientium » : vires intemperantiæ, ejusque con-
stantem tolerantiam, vocans « humeros insipien-
tium. » Quocirca, « Amove a servis tuis spes ina-
nes, et indecoras, » inquit, « cupiditates avertite a
me. Ventrīs appetitio et coitus ne me apprehen-
dant b. » Longe ergo sunt arcenda multifaria insi-
diatorum maleficia ; non ad solam enim Cratetis
Peram, sed etiam ad nostram civitatem non navi-
gat stultus parasitus, nec scortator libidinosus, qui
posteriori delectatur parte : non dolosa meretrix,
nec ulla ejusmodi alia voluptatis bellua. Multa ergo
nobis per totam vitam seminetur, quæ bona sit et
honestā, occupatio. In summa ergo, vel jungi ma-
trimonio, vel omnino a matrimonio purum esse
oportet ; in quæstione enim id versatur, et hoc a
nobis declaratum est in libro *De continentia*. Quod
si hoc ipsum, an ducenda sit uxor, veniat in con-
siderationem : quomodo libere permittetur, quem-
admodum nutrimento, ita etiam coitu semper uti,
tanquam re necessaria ? Ex eo ergo videri possunt
nervi tanquam stamina distrahi, et in vehementi
congressus intensione dirumpi. Jam vero offundit
etiam caliginem sensibus, et vires enervat. Patet
hoc et in animantibus rationis expertibus, et in iis,
quæ in exercitatione versantur, corporibus ; quo-

a Prov. xix, 29. b Eccli. xxiii, 4, 5, 6.

γὰρ ζητήσεως καὶ τοῦτο· ἐν τῷ *Περὶ ἐγκρ.*

(45) *Nal. Kai Bod., Reg.*

(46) Ὅρα οἱ ἀπεχόμενοι. Eos, qui ad certamina
se præparabant, a Venere abstinuisse, res est no-
tissima. Horatius, *De arte poetic.*, vers. 412 :

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque, puer, sudavit et alsit,
Abstulit venere et vino...

(47) Ἀπάγεται. Ἐπάγεται scribendum docent
Nov., Reg., Bod.

(48) Μικρὰν ἐπιληψίαν. Dictum de coitu Stobæus
Eryximachio tribuit, tit. vi, *De intemperantia* ; sic
enim ibi, Ἐρυξίμαχος τὴν συνουσίαν μικρὰν ἐπιλη-
ψίαν ἔλεγεν. Democriti sententiam idem aliquanto
post paulo aliter citat : Συνουσίη ἀποπληξίη μικρῆ.
Ἐξέστυται γὰρ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου. A. Gellius
lib. xix, cap. 2, Hippocrati dictum hoc tribuit : Τὴν
συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν. SYLBURG. — Quæ
postrema sunt a Plinio conversa lib. xxviii, cap. 6.
Abderitanum fuisse Democritum, Stephanus et Sui-
das testantur : alii Melesium eum dicunt. COLLECT.

(49) Τῷ μεγέθει τῆς ἀπουσίας. Pal. ms. τῷ
μεγέθει τῆς συνουσίας· sed ἀπουσίας probat etiam
Herveti versio, « ejus, quod abcessit, magnitudi-
ni. » SYLBURG. — Συνουσίας, Reg., Bod.

(50) Πῶς ἔχει. Πῶς ἔχει, Pal. ms. indic. modo.
SYLBURG. — Item, Reg.

(51) Εὐφῆμαι. Hoc Sophoclis dictum refert Plato,
Polit. i ; Cicero, in *Catone majore*, seu *De senectute*,
et Ammianus Marcellinus lib. xxv, ubi Juliani vir-

rum hi quidem, qui abstinent, in certaminibus superant adversarios; 84 illa vero a coitu abducta circumaguntur, et tantum non trahuntur, omnibus viribus et omni impetu tandem quasi enervata. «Parvam epilepsiam» dicebat «coitum» sophista Abderites χ morbum immedicabilem existimans. Annon enim consequuntur resolutiones, quæ exinanitionis ejusque, quod abscedit, magnitudini ascribuntur? «homo enim ex homine nascitur et evellitur.» Vide damni magnitudinem: totus homo per exinanitionem coitus abstrahitur. Dicit enim: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea^a.» Homo ergo tantum exinanitur semine, quantus videtur corpore; est enim generationis initium id, quod recedit: quin etiam conturbat ebullitio materiæ et compagem corporis labefactat et commovet. Lepide ergo ille, qui interroganti, «Quomodo adhuc se haberet ad res venereas,» respondit: «Bona verba, quæso: ego vero lubentissime isthinc, tanquam ab agresti et insano domino, profugi.» Verum concedatur quidem et admittatur matrimonium: vult enim Dominus humanum genus repleri; sed non dicit, Estote libidinosi: nec vos, tanquam ad coitum natos, voluit esse deditos voluptati. Pudore autem nos afficiat Pædagogus, clamans per Ezechielem: «Circumcidamini fornicationem vestram.» Aliquod tempus ad seminandum opportunum habent quoque rationis expertia animantia. Aliter autem coire, quam ad liberorum procreationem, est facere injuriam nature; qua quidem oportet magistra, quas prudenter introducit temporis commoditates, diligenter observare, senectutem, inquam, et puerilem ætatem. His enim nondum concessit, illos autem non vult amplius uxores ducere. Sed non vult homines semper dare operam matrimonio. Matrimonium autem est filiorum procreationis appetitio, non inordinata seminis excretio, quæ est et præter leges et a ratione aliena. Secundum naturam autem nobis vita universa pro-

✕ P. 227 ED. POTTER, 194 ED. PARIS.

tutes describit. R. SYLBURG.—Item Stobæus, Serm. 6, tit. *De incontinentia*, et Clemens noster, *Strom.* III, p. 453.

(52) *Ἐγκατατετάχθω*. Κατατετάχθω, Reg., Bod.

(53) *Περιτέμνεσθε*. Respicere videtur Ezech. XLIII, 9, XLIV, 7.

(54) *Ἦν χρῆ*. Quæ sequuntur, hoc modo distinguenda et explicanda videntur: «Ἦν χρῆ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενους, τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας· (τὸ γῆρας λέγω, καὶ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παρεισάγουσαν· τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἔτι βούλεται γαμεῖν·) πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν· γάμος δὲ ἡ. π. «Quam (naturam) oportet magistram asciscere, et occasiones temporis, quas illa sapienter docet, observare (scilicet cum senium, et pueritiam inducit; nam pueris nondum permittit, senes autem non amplius vult uxores ducere), non autem semper matrimonio operam dare. Porro matrimonium est,» etc.

(55) *Χωροίη*. Συγχωροίη, Nov.

(56) *Πορνείας ἐπικάλ*. Πορνείας ἐπὶ καλύμματι, scribendum monuit Cotelerius in notis ad *Apostol.* *Constitut.* lib. VI, c. 5.

(57) *Ἀλεκτρούνος*. Iisdem prope verbis Plutarchus *Sympos.* l. III, c. 6: Πρὸς δίκην ἀλεκτρούνος

Α τοὶ αὐτὰ ἀπέφυγον, ὡσπερ λυτῶντα καὶ ἀγριὸν δεσπότην. » Ἄλλ' ἐγκεκρίσθω δὴ ὁ γάμος, καὶ ἐγκατατετάχθω (52)· πληθύνεσθαι γὰρ ὁ Κύριος βούλεται τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' οὐκ, Ἄσελγαίνετε, λέγει· οὐδὲ σοφᾶς αὐτοῦς, καθάπερ εἰς ὄχειαν γεγονότας, ἐκδίδασθαι ἡδοναῖς ἠθέλησεν. Δυσωπεῖτω δὲ ἡμᾶς ὁ Παιδαγωγός, δι' Ἐζεκιήλ βοῶν· «Περιτέμνεσθε (53) τὴν πορνείαν ὑμῶν.» Ἐχει τινὰ καιρὸν εὐθετον εἰς σπόρον καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων. Τὸ δὲ μὴ εἰς παίδων γονὴν συνιέναι ἐνυβρίζειν ἐστὶ τῆ φύσει· ἦν χρῆ (54) διδάσκαλον ἐπιγραφόμενους, τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας· τὸ γῆρας λέγω καὶ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παρεισάγουσαν. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἔτι βούλεται γαμεῖν· πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν. Γάμος δὲ ἡ παιδοποιίας ὄρεξις, οὐχ ἡ τοῦ σπέρματος ἀτακτος ἐκκρίσις, ἡ παράνομος καὶ ἡ παράλογος. Κατὰ φύσιν δ' ἂν ἡμῖν χωροίη (55) ὁ βίος ἅπας, κρατοῦσι τῶν ἐπιθυμιῶν ἄνωθεν, μὴ κτείνουσί τε τὸ ἐκ προνοίας θεϊκῆς φυόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος κακοτέχνους μηχαναῖς· αὐταὶ γὰρ πορνείας ἐπικαλύμματι (56), τοῖς ἐς παντελῆ κατασπῶσι φθορὰν, φθορίοις συγχρώμεναι φαρμάκοις, ἐξαναλίσκουσιν ἅμα τῷ ἐμβρύῳ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἄλλ' οἷς γε συγκεχώρηται γῆμαι, τούτοις ἐδέησεν Παιδαγωγοῦ, ὡς μὴ μεθ' ἡμέραν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως ἐκτελεῖσθαι ὄργια· μηδὲ ἐξ Ἐκκλησίας, φέρει, ἢ ἀγορᾶς ἤκοντα ἐωθινόν, ἀλεκτρούνος (57) ὀχεύειν δίκην· ὀπηνίκα (58) εὐχῆς καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τῶν μεθ' ἡμέραν εὐεργῶν ἔργων ὁ καιρός. Ἐσπέρας δὲ ἀναπαύσασθαι καθήκει (59) μετὰ τὴν ἐστίασιν, καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπολαύσεσιν εὐχαριστίαν. Οὐκ αἰεὶ δὲ καιρὸν ἐνδίδωσιν ἡ φύσις τὴν ἐντευξίν τοῦ γάμου τελειοῦσθαι· καὶ γὰρ ποθεινότερα ἢ χρονωτέρα (60) συμπλοκή. Οὐ μὴν (61) οὐδ' ὡς ἐν σκότῳ νύκτωρ ἀκολαστευτέον, ἀλλ' ἐγκαθειρκτέον τῆ ψυχῇ τὸ αἰδήμον, οἶονεὶ φῶς τοῦ λογισμοῦ. Οὐδὲν γὰρ (62) τῆς ἰστουργοῦσης Πηνελόπης διοίσομεν, μεθ' ἡμέραν μὲν τὰ σωφροσύνης ἐξυφαί-

^a Gen. II, 23.

συμπλέκεσθαι. SYLBURG.

(58) *Ὀπηνίκα*. Similia dicit auctor *Strom.* VII, p. 728, edit. Paris.

(59) *Καθήκει*. Προσκαθήκει, Nov., Bod., Reg.

(60) *Χρονωτέρα*. Tardior, quæ post longum tempus adest, ἢ χρόνιος ἤκουσα, ut Euripidis verbis utar. Pæsycheus, *Χρόνιον*, ἀρχαῖον, ἢ μετὰ πολὺν χρόνον.

(61) *Οὐ μὴν*. Lowthius ait, «Vid. Tertullianus *Ad uxor.* lib. II, cap. 3.»

(62) *Οὐδὲν γὰρ*. Ut hic maritum erga uxorem, sic uxorem erga maritum officium docens S. Gregorius Nazianz. contra mulieres se exornantes:

*Ἰστὸν Πηνελόπης, τὸν νύξ λύεν, ἡμᾶρ ὑφαί-
[τεν·*

Ἐνδοθι τὴν Ἐκάθην, ἐκδοθι τὴν Ἐλένην.

*Telam ut Penelope texit, quam nocte reteris,
Par Hecubæ intèrius, par Helenæ exterius.*

COLLECT.

Historiam de se narrat Penelope apud Homer., *Odyss.* T, v. 149:

*Ἐνθα καὶ ἡματιῇ μὲν ὑφαίνεσκον μέγαν ἰστὸν,
Νύκτας δ' ἀλλύεσκον, ἐπὶ τὴν δαΐδας παραθείμεν,*

νοντες δόγματα, νυκτός δὲ ἀναλύοντες, ἐπὴν εἰς κοίτην ἴωμεν. Εἰ γὰρ σεμνότητα ἀσκητέον, ὡσπερ οὖν πολὺ πλεόν τῆ γυναικὶ τῆ ἑαυτοῦ τὴν σεμνότητα ἐπιδεικτέον, τὰς ἀσχήμονας συμπλοκὰς παραιτούμενον· καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἀγνείας ἢ ἐχέγγυος πίστεως οἴκοθεν παραγινέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶν οὐκ ἔτι (65) σεμνὸν παρ' ἐκείνη νομισθῆναι, παρ' ἣ τὸ σεμνὸν οὐκ ἐμμάρτυρον δείκνυται ἐν αὐταῖς ἐκείναις ταῖς ἑξείαις ἡδοναῖς. Εὐνοια δὲ, ὀλισθηρῶς εἰς συνουσίαν ἔχειν ὁμολογοῦσα, ὀλίγον ἀνθεῖ, καὶ συγγηράσκει τῷ σώματι· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ προγηράσκει, μαρνανθείσης τῆς ἐπιθυμίας, ὅπότε' ἂν τὴν γαμήλιον σωφροσύνην ἑταιρικῶς καθυβρίσουσιν (64) ἡδοναί. Πτηναὶ γὰρ αἱ τῶν ἐρώντων καρδίαι, καὶ σθέννυται μετανοία τὰ φίλτρα· τρέπεται δὲ πολλάκις τὸ φιλεῖν εἰς τὸ μισεῖν, ὅπότε' ἂν (65) αἰσθηται τῆς καταγνώσεως ὁ κόρος. Ῥημάτων δὲ ἀκολάστων, καὶ σχημάτων ἀσχημόνων ἑταιρικῶν, φιλημάτων τε ὀνόματα πορνικὰ, καὶ τοιούτωνί τινων λαγνευμάτων, οὐδὲ ἐπιμνηστέον, τῷ μακαρίῳ παιθόμενοι Ἀποστόλω, διαρρήδην λέγοντι· « Πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία πάντα (66), ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. » Εὐ γοῦν τις εἰρηκέναι φαίνεται· « Συνουσία (67) ὦνησε μὲν οὐδένα, ἀγαπητὸν δὲ, εἰ μὴ ἔβλαψεν. » Ἡ μὲν γὰρ κατὰ νόμον σαλερὰ, εἰ μὴ ὅσον αὐτῆς ἐπὶ παιδοποιίᾳ. Ἱερὶ δὲ τῆς παρανόμου ἢ Γραφῆ λέγει· « Γυνή (68) μισθία, ἴση σιάλω (69) λογισθήσεται (70)· ὑπανδρὸς δὲ πύργος θανάτου τοῖς χρωμένοις. » Κάπριον, ἢ συτὲ τὸ ἑταιρικὸν ἀπέλασε πάθος· « θάνατον » δὲ ζητούμενον εἰρηκε τὴν μοιχείαν ἐπὶ πόρνη τηρουμένη· « οἶκον » δὲ καὶ « πόλιν, » ἐν ἣ ἀσελγαίνουσιν. Ναὶ μὴν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν (71) ποιητικὴ, ὀνειδιζουσά πως, γράφει·

⌘ P. 228 ED. POTTER, 195 ED. PARIS. ^a Ephes. v, 3.

Tunc quotidiana quidem texebam magnam telam, Nocte autem, cum lampades apposuissem, resolvebam.

(65) Οὐκ ἔτι. Οὐκ ἔστι, Nov.

(64) Καθυβρίσουσιν. II. καθυβρίσωσι mavult, subjunctivo modo, ut mox etiam. SYLBURG.

(65) Ὅπότε' ἂν. Hoc est : « Cum quis, satiato libidinis ardore, senserit, se ob turpia facta reprehendi meruisse. »

(66) Ἄκ. πᾶσα. Πᾶσα ἀκαθαρσία apud Ephes.

(67) Συνουσία. Hoc Epicuri effatum memorant Diogenes Laertius, lib. x, seg. 118; Porphyrius, *De abstinentia ab animal.* lib. i; Plutarchus, *Sympos.* lib. III, quæst. 6; Galenus *Comment.* 1 in lib.

cesserit, si et ab initio cupiditates contineamus, et hominum genus, quod ex divina providentia nascitur, improbis et malitiosis non tollamus artibus: eæ enim, ut fornicationem celent, exitialia medicamenta adhibentes, quæ prorsus in perniciem ducunt, simul cum fetu omnem humanitatem perdunt. Cæterum, quibus uxores ducere concessum est, iis Pædagogo opus fuerit, ut non interdium mystica naturæ celebrentur ⌘ orgia; nec ut aliquis ex ecclesia, verbi gratia, aut ex foro mane rediens, galli more coeat, quando orationis, et lectionis, et eorum quæ interdium facere convenit, operum tempus est. Vespere autem oportet post convivium quiescere, et post gratiarum actionem, quæ sit Deo pro bonis quæ percepimus. Non semper autem concedit tempus natura, ut peragatur congressus matrimonii; est enim eo desiderabilior conjunctio, quo diuturnior. Neque vero noctu, tanquam in tenebris, immodeste sese ac intemperanter gerere oportet, sed verecundia, ut quæ sit lux rationis, in animo est includenda. Nihil enim a Penelope telam texente differemus, si interdium quidem texamus dogmata temperantiæ; noctu autem ea resolvamus, cum in cubile venerimus. Si enim honestatem exercere oportet, multo magis tuæ uxori honestas est ostendenda, inhonestas vitando conjunctiones: et quod caste cum proximis verseris, fide dignum e domo adsit testimonium. Non enim potest aliquid honestum ab ea existimari, apud quam honestas in acribus illis non probatur certo quasi testimonio voluptatibus. Benevolentia autem quæ præceps fertur ad congressionem, exiguo tempore floret, et cum corpore consenescit; nonnunquam autem etiam præsenescit, flaccescente jam libidine, vitiaverint libidines. Amantium enim corda sunt

verborum, et turpium figurarum, meretriciorumque osculorum, et hujusmodi lasciviarum nomina ne sunt quidem memoranda, beatum sequentibus Apostolum, qui aperte dicit: « Fornicatio autem et omnis immunditia, vel plura habendi cupiditas, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet sanctos ^a. » Recte ergo videtur dixisse quispiam: « Nulli quidem profuit coitus, recte autem cum eo agitur, quem non læserit. » Nam et qui legitimus, est periculosus, nisi quatenus in liberorum procreatione versatur. De eo autem, qui est præter leges, dicit Scriptura: « Mulier meretrix apro similis reputabitur. Quæ autem viro subjecta est, turris est mortis iis, qui ea utuntur. » Capro, vel apro, meretricis comparavit affectionem. « Mortem » autem dixit « quæsitam, » adulterium, quod committitur in meretrice, quæ custoditur. « Domum » autem, et « urbem, » in

III Epidemiorum Hippocratis; Cicero *Tusc.* III. (68) Γυνή. Hæc in vulgatis codicibus frustra quæsieris: occurrunt autem Ecclesiastici xxvi, 22, et in aliis quibusdam codicibus reperiri, adnotat Flaminus Nobilius. Quæ sequuntur, verisimile est ibidem legisse Clementem; licet ea codices nostri haud agnoscunt. (69) Σιάλω. Σιάλων Reg., Bod. (70) Λογισθήσεται. Pal. cod. νομισθήσεται· sed superscriptum λογισθήσεται. SYLBURG. (71) Παρ' ὑμῶν. Pal. παρ' ἡμῶν, « apud nos; » quod probat etiam A., ut videatur Sibyllina carmina citare, sicut alibi passim. SYLBURG.

III Epidemiorum Hippocratis; Cicero *Tusc.* III.

(68) Γυνή. Hæc in vulgatis codicibus frustra quæsieris: occurrunt autem Ecclesiastici xxvi, 22, et in aliis quibusdam codicibus reperiri, adnotat Flaminus Nobilius. Quæ sequuntur, verisimile est ibidem legisse Clementem; licet ea codices nostri haud agnoscunt.

(69) Σιάλω. Σιάλων Reg., Bod.

(70) Λογισθήσεται. Pal. cod. νομισθήσεται· sed superscriptum λογισθήσεται. SYLBURG.

(71) Παρ' ὑμῶν. Pal. παρ' ἡμῶν, « apud nos; » quod probat etiam A., ut videatur Sibyllina carmina citare, sicut alibi passim. SYLBURG.

✠ qua suam exercent intemperantiam. Quin etiam quæ est apud vos poetica, quodammodo ea exprobrans, scribit :

Tecum et adulterium est, tecum coitusque nefan-
Fædus, semineusque, urbs pessima, plane impura.

Econtra autem pudicos admiratur :

Quos desiderium tenuit nec turpe cubilis

Alterius, nec tetra invisæque stupra tulerunt
Ulla unquam maribus.

Quandoquidem multi hæc sua peccata, voluptates esse tantum quæ sunt præter naturam existimant; qui autem sunt his paulo meliores, esse hæc quidem peccata agnoscunt, vincuntur autem a voluptatibus, et sunt eis tenebræ vitiorum integumentum: suum enim adulterio violat matrimonium, qui eo utitur meretricio more, et non audit Pædagogum clamantem: « Homo, qui ascendit super lectum suum: qui dicit in animo, quis me videt? circa me sunt tenebræ, et parietes sunt tegumenta mea, **85** et nemo aspicit peccata mea: quid vereor, ne meminerit Altissimus? » is quidem est miserrimus, qui solos veretur hominum oculos, existimat autem fore, ut Deum lateat: « Nescit enim, » Scriptura dicit, « oculi Domini Altissimi quanto sint sole splendidiore: qui respiciunt omnes vias hominum, et partes occultas intelligunt. » Itidem rursus Pædagogus eis minatur per Isaiam, dicens: « Væ iis, qui in occulto consilium capiunt, et dicunt: Quis nos videt? » Sensilem enim lucem latebit fortasse quispiam, sed intelligibilem minime latere potest. « Quomodo, » ut ait Heraclitus, « id, quod nunquam occidit, possit latere quispiam? » Tenebris ergo minime nosmet obtegamus; lux enim in nobis habitat. « Et tenebræ, » inquit, « ipsum non comprehendunt. » ✠ Ipsam autem noctem illuminat honesta ac pudica cogitatio. Bonorum autem virorum cogitationes, « lucernas, quæ dormire non possunt, » appellavit Scriptura. Quamquam ipsum te dare operam ut ea lateant, quæ facis, peccare est citra ullam controversiam. Quicumque autem pec-

✠ P. 229-250 ED. POTTER, 195-196 ED. PARIS. ^a Eccli. xxiii, 18, 19. ^b Isa. xxix, 15. ^c Joan. i, 5.

(72) *Μοιχεία*. Versus sunt e Sibyllin. lib. iv, ubi pro ἀνδρῶν vulgati libri habent παίδων, et δὺσμορε πασῶν pro πάντ' ἀκάθαρτε; nam in Sibyllinis sequens versus habet id commation, Ἀλλ' ἀπὸ πάντ' ἀκάθαρτε. Hæc Opsop. inquit in *Addendis*. SYLBURGIVS.

(73) *Μίξις ἄθεσμος*. Μίξεις ἄθεσμοι, Reg., Bod. Mox ὑπ' ἄλλοτρία x. Ibid.

(74) Ὅτι παρὰ φύσιν. Lowthius scribit οὐ τι παρὰ φ. Verum nihil mutandum: nam hoc loco παρὰ φύσιν est « a natura. » Hæc enim præpositio nonnunquam causam denotat a qua aliquid procedit. Sensus est, « nonnullos homines arbitrari has voluptates, quibus fruendis peccare solent, a natura esse. »

(75) Ὁ ἄνθρωπος. Vulg. Eccl. Ἄνθρωπος παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, λέγων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, Τίς μ. Mox, τοῖχοί με καλύπτουσι, καὶ οὐθεὶς με ὁρᾷ. Τί εὐλαβοῦμαι; Τῶν ἁμαρτιῶν μου οὐ μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψ. Dein, καὶ οὐκ ἔγνω pro οὐ γὰρ γινώσκει.

Μοιχεία (72) παρὰ σοὶ τε καὶ ἀνδρῶν μίξις
[ἄθεσμος (73),
Θηλυγενῆς ἀδικός τε, κακῆπολι, πάντ' ἀκά-
[θαρτε.

Ἐμπαλιν δὲ ἄγεται τοὺς σώφρονας.

Οὔτε ἐπ' ἄλλοτρία κοίτη πόθον αἰσχρὸν ἔχον-
[τας.

Οὐδὲ ἀπ' ἄρφερος ὕβριν, ἀπεχθέα τε στυγε-
[ρήν τε

ὀρρωμένους. Ὅτι παρὰ φύσιν (74) ταύτας ἡγοῦνται οἱ πολλοὶ τρυφᾶς, τῆς ἑαυτῶν ἁμαρτίας: οἱ δὲ τούτων ἐπιεικέστεροι γνωρίζουσι μὲν οὖσας αὐτὰς ἁμαρτίας, ἠπτώωνται δὲ τῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ σκότος αὐτοῖς ἐστὶ προκάλυμμα τῶν παθῶν: μοιχεύει γὰρ τὸν ἑαυτοῦ γάμον ὁ ἐταιριζόμενος αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀκούει τοῦ Παιδαγωγῶ βοῶντος: « Ὁ ἄνθρωπος (75), ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, ὁ λέγων ἐν τῇ ψυχῇ, Τίς με ὁρᾷ; σκότος κύκλω μου, καὶ οἱ τοῖχοι σκέπη μου, καὶ οὐθεὶς βλέπει τῆς ἁμαρτίας μου. Τί εὐλαβοῦμαι, μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψιστος; » τάλαντατος μὲν οὗτος, ὀφθαλμοῦς ἀνθρώπων δεδιῶς μόνους, λήσειν δὲ τὸν Θεὸν ὑπονοῶν. « Οὐ γὰρ γινώσκει, » φησὶν ἡ Γραφή, « ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου Ὑψίστου (76) μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροί εἰσιν: οἱ ἐπιθλέπουσι πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων, καὶ κατανοοῦσιν εἰς ἀπόκρυφα μέρη. Ταύτη τε πάλιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀπειλεῖ, διὰ Ἡσαίου λέγων: « Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιῶντες, καὶ ἐροῦσι (77): Τίς ἡμᾶς ὁρᾷ; » λήσεται μὲν γὰρ ἴσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν, ἀδύνατόν ἐστιν. Ἡ, ὡς φησὶν Ἡράκλειτος, « τὸ μὴ δύνόν ποτε πῶς ἂν τις λάθοι; » Μηδὰ μῶς τοίνυν ἐπικαλυπτώμεθα τὸ σκότος: τὸ γὰρ φῶς ἐνοικὸν ἡμῖν. « Καὶ ἡ σκοτία, » φησὶν, « αὐτὸ οὐ καταλαμβάνει (78). » Καταυγάζεται δὲ αὐτὸ (79) ἡ νύξ τῷ σώφρονι λογισμῷ: λογισμοῦς δὲ ἀνδρῶν ἀγαθῶν, « οὗς ἀκοιμήτους λύχνους (80) » ὠνόμασεν ἡ Γραφή: καίτοι τό γε πειρᾶσθαι λαμβάνειν ἐφ' οἷς πράττει τις ὁμολογούντως (81) ἁμαρτάνειν ἐστίν. Πᾶς δὲ, ὅς ἁμαρτάνει, καὶ ἀδικεῖ εὐθύς, οὐχ οὕτως τὸν πέλας ἂν μοιχεύῃ, ὡς ἑαυτὸν, ὅτι μεμοίχευκεν, ἀλλὰ

(76) Ὑψίστου. Abest ab Eccl. ut etiam mox εἰσίν. Dein ἐπιθλέποντες pro οἱ ἐπιθλέπουσιν, εἰ κατανοοῦντες pro κατανοοῦσιν. Ibid.

(77) Ποιῶντες, καὶ ἐρ. Ποιῶντες, καὶ ἔσται ἐν σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν· καὶ ἐροῦσι: Τίς ἐώρακεν ἡμᾶς; Isa.

(78) Καταλαμβάνει. Κατέλαβεν Joan.

(79) Αὐτό. Α. Αὐτῷ, εἰ, dativo casu. Sed non minus apte legeris, αὐτῇ ἡ νύξ, ipsa nox. SYLBURG.

(80) Οὗς ἀκ. λ. Lowthius ait: « Scribe ὡς ἀκοιμήτους λ. Vel delendum οὗς. » Possit, levi mutatione facta, scribi τοὺς ἀκοιμ. λύχνους. Quam emendationem firmat, quod in Reg. aliquis τ scripsit super οὗς. Porro respicere videtur auctor Sapient. Salom. vii, 10, ubi de Sapientia dicit: Προειλόμην αὐτὴν ἀντὶ φωτὸς ἔχειν, ὅτι ἀκοιμήτον τὸ ἐκ ταύτης φέγγος.

(81) Ὁμολογούντως. Ἀντὶ τοῦ ὁμολογουμένως, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

πάντως αὐτὸν χεῖρονα ἀποφαίνει καὶ ἀτιμότερον. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, παρ' ὅσον ἁμαρτάνει, χεῖρων καὶ ἀτιμότερος αὐτὸς αὐτοῦ· πάντως δὲ ἤδη που καὶ ἀκολασία πρόσσει· τῷ ἠττωμένῳ αἰσχυρᾶς ἡδονῆς. Διὸ καὶ πάντως ὁ πορνεύων ἀπέθανε Θεῷ, καὶ καταλείπεται ἀπὸ (82) τοῦ Λόγου, καθάπερ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, νεκρός· βδελύσσεται, γὰρ τὸ ἅγιον· μολύνεσθαι, ὡς περ οὖν εἰκός. Ἄει δὲ (83) καθαρῷ καθαρῷ θέμις θυγγάνειν. Μὴ δὲ ἅμα χιτῶνι (84) ἀποδυομένου ἀποδυσόμεθα καὶ τὴν αἰδῶ ποτε· ἐπεὶ οὐδέποτε τῷ δικαίῳ σωφροσύνην ἀποδύσασθαι θέμις· ἰδοὺ γὰρ τὸ φθαρτὸν (85) τοῦτο ἐπενδύεται ἀφθαρσίαν, ὀπτηνίκα ἂν τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ εἰς ἀσέλγειαν ῥέον, ἐγκρατεῖα παιδαγωγούμενον, ἀνέραστον γενόμενον τῆς φθορᾶς, αἰδίῳ σωφροσύνη παραχωρήσει τὸν ἄνθρωπον· « Ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ γαμοῦσι, καὶ γαμίσκονται· » καταργήσαντες δὲ τὰ τῆς σαρκὸς ἔργα, αὐτῇ καθαρᾷ τῇ σαρκὶ ἐπενδυσάμενοι τὴν ἀφθαρσίαν, τὸ πρὸς μέτρον τῶν ἀγγέλων διώκομεν. Ταύτη τοι καὶ Πλάτων ἐν Φιλήθῳ, ὁ τῆς βαρβάρου (86) μαθητῆς φιλοσοφίας, ἀθέους κέλγηκε μυστικῶς τοὺς τὴν Θεὸν τὸν ἔνοικον αὐτοῖς, τὸν Λόγον, διαφθεῖροντας καὶ μαιίνοντας, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐν τῇ τῶν παθῶν οικειώσει. Οὐκ ἄρα ποτὲ θνητῶς βιωτέον, ἀγιαζομένους Θεῷ· « Οὐδὲ μὴν, » ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, « οὐ χρὴ πόρνῆς ποιεῖν μέλη τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη· οὐδὲ μὴν νεῶν τῶν παθῶν τῶν αἰσχυρῶν τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ ποιητέον. » Μέμνησθε γὰρ τὰς τέσσαρας καὶ εἴκοσι χιλιάδας διὰ πορνείαν ἀπωσμένας (87)· τὰ δὲ παθήματα τῶν πορνευσάντων, ὡς ἤδη μοι λέλεκται, τύποι παιδαγωγούντες ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας εἰσίν. Ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς παραινεῖ σαφέστατα· « Ὅπισω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου, καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου (88) κωλύου. Οἶνος γὰρ, καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι συνετούς· καὶ ὁ κολλούμενος πόρναις, τολμηρότερος ἐκθήσεται. Σῆψις καὶ σκώληξ κληρονομήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι (89). » Καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ἀποκάρνει ὠφελῶν· « Ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν (90) ἡδονῆ, στεφαναὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. » Οὐκ οὖν ἀφροδισίων ἠττᾶσθαι δίκαιον, οὐδὲ μὴν κεχηνέναι περὶ τὰς ἐπιθυμίας· ἀλλ' οὐδὲ ἐκπαθαίνεσθαι περὶ τὰς ἀλόγους ὀρέξεις, οὐδὲ ἐπιθυμεῖν μολύνεσθαι. Σπείρειν δὲ μόνον ἐπιτέτραπται τῷ γήμαντι, ὡς γεωργῷ

cat, statim quoque facit injuriam, non tam proximo, si mœchetur, quam sibi ipsi, quod mœchatus fuerit: quin et seipsum omnino reddit deteriore, suæque famæ detrahit. Qui enim peccat, quatenus peccat, ipse est seipso deterior et ignominiosior: omnino autem jam ei utique adest intemperantia, ut qui vincatur a turpi voluptate. Quamobrem qui fornicatur, Deo est omnino mortuus, et a Logo, quemadmodum a Spiritu, ut cadaver, relictus est. Quod enim sanctum est, ut est consentaneum, polui aversatur. Puro autem purum semper fas est tangere. Ne simul ac exuitur tunica, pudorem quoque exuamus; nam justo temperantiam nunquam fas est exuere. Ecce enim hoc corruptibile induit incorruptionem, quando cupiditas insatiabilis, quæ fluxu quodam fertur in libidinem; per continentiam instituta, et a corruptionis amore aliena facta, æternæ temperantiæ hominem tradiderit. « In hoc enim sæculo uxores ducunt, et nubunt^a; » abolitis autem carnis operibus, ipsa pura carne induti incorruptionem, id quod angelis proportione respondet, persequimur. Hac ratione Plato quoque in *Philebo*, qui fuerat barbaræ discipulus philosophiæ, atheos eos mystice vocavit, qui Deum in ipsis habitantem, nempe rationem, corrumpunt, et quantum in se est, vitiorum suorum conjunctione polluunt. Non est ergo iis unquam mortaliter vivendum, qui Deo sanctificantur. « Neque, » ut dicit Paulus, « membra Christi facienda sunt membra meretricis: nec Dei templum faciendum est templum turpium affecticum^b. » Recordemini quatuor et viginti milia fuisse propter fornicationem extrusa. Ea autem, quæ evenerunt iis qui fornicati sunt, ut jam a me dictum est, sunt « figuræ^c, » quæ nostras libidines corrigunt. Porro autem Pædagogus monet nos aperitissime: « Post tua desideria ne ambules, et arcearis a tuis appetitionibus^d. Vinum enim ☩ et mulieres faciunt sapientes deficere: et qui adhæret meretricibus, evadet audacior. Putredo et vermis erunt ejus hæredes, et efferetur in majori ludibrio^e. » Et rursus, non cessat enim juvare: « Qui autem voluptatem aversis oculis intuetur, coronat vitam suam^f. » Non est ergo justum vinci a rebus venereis, nec libidinibus stolide inhiare, nec a ratione

☩ P. 231 ED. POTTER, 197-198 ED. PARIS. 49. ^a I Cor. x, 6. ^d Eccli. xviii, 30. ^e Eccli. xix, 2, 3. ^f Ibid. 5.

^a Matth. xxii, 30; Luc. xx, 34. ^b I Cor. vi, 15, 16. ^c Ibid. 16. ^d Ibid. 17. ^e Ibid. 18. ^f Ibid. 19.

(82) Ἀπό. Scribe ὑπὸ τοῦ Λόγου, ut mox ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, Quam emendationem firmanov., Reg., Bodl.

(83) Ἄει δέ. Respicit Socratis effatum apud Platonem. *Phædon*. p. 51, quod Clemens infra recitat *Strom.* v, p. 555.

(84) Μὴ δὲ ἅμα χιτ. Una enim tunica exui etiam pudorem, prolixè narrat Herodotus p. 3, in *Candaulis* historia. H. SYLBURG. — Scholiastes quidam in marg. Reg. et Bodl. hæc adnotavit: Ἡροδότου τοῦτο ἅμα δὲ χιτῶνι ἐκδυομένου ἀποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γονή. Idem fatur Epicharmus apud Stobæum, serm. 72.

(85) Τὸ φθαρτὸν. Respicit I Cor. xv, 53: Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.

(86) Βαρβάρου. Nempe Judaicæ. Nam Platonem magnam philosophiæ suæ partem e Judaicis Scri-

pturis hausisse, in libris *Stromatum* sæpe affirmat.

(87) Ἀπωσμένας. Ἀποισμένας Nov.

(88) Σοῦ. Abest ab Eccl. sed id agnoscit Alex. ms. Mox ἔσται pro ἐκθήσεται. Ibid. Deῖν σῆτες pro σῆψις. Ibid. Sed σῆτης est in Alex.

(89) Καὶ ἐξαρθ... μείζονι. Καὶ ἡ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται Eccl. Utrumque habet ms. Alex. Καὶ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι. Sæpe enim accidit per librariorum negligentiam, ut diversæ versiones simul in textum reciperentur. Flam. Nobilius adnotat, in quibusdam libris exstare, καὶ ξηρανθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι.

(90) Ὁ δὲ ἀντ. Hæc absunt e Vulg. Eccl. Flam. Nobilius adnotat, in quibusdam codicibus ea hoc modo scripta esse: Ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν ἡδοναῖς, στεφαναὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

alienis appetitionibus moveri, nec desiderare pollui. Ei autem soli, qui uxorem duxit, ut qui tunc sit agricola, serere permissum est; quando tempus sementem admittit. Adversus aliam autem intemperantiam, optimum quidem est medicamentum, ratio. Fert etiam auxilium penuria satietatis, per quam accensæ libidines prosiliunt ad voluptates. Ergo nec sumptuosa vestis est assumenda, sicut nec cibus varius. Ipse certe Dominus in animam, et corpus, et tertio loco in ea quæ externa sunt, præcepta dividens, propter corpus quidem externa comparare consulit, corpus autem administrat per animam, animam autem crudit: « Ne solliciti sitis animæ vestræ, inquiens, quid comedatis, neque corpori vestro quid induamini. Anima enim plus est quam cibus, et corpus quam vestimentum ^a. » Et subjungit apertum doctrinæ exemplum: « Considerate corvos, qui neque seminant, neque metunt, quibus non est penus, nec horreum, et Deus nutrit ipsos. Non vos præstatis volucribus? » Et hæc quidem de nutrimento. Similiter autem de veste quoque præcipit, quæ rerum externarum tertium locum obtinet: « Considerate, inquiens, lilia; quomodo neque nent, neque texunt. Dico autem vobis, quod neque Solomon induebatur ut unum ex his ^b. » De divitiis autem valde se jactabat rex Solomon. Quid est itaque floribus pulchrius et floridius? Quid est autem liliis, vel unguentis, vel rosis delectabilius? « Si autem fenum, quod hodie est in agro, et eras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto vos magis, modicæ fidei? Et vos ne quærite, quid comedatis, aut quid bibatis ^c. » Hic, hæc particula, « Quid, » cibi varietatem expulit. Id enim significatur ex Scriptura: Ne solliciti sitis, quænam comedatis, aut quænam bibatis; » de his enim esse sollicitum, nimiam plura habendi cupiditatem, et delicias arguit. Sed illud « comedere » per se positum, est argumentum necessitatis, et defectus ✕ repletio, ut diximus. Quod est autem amplius, est ex superfluo; quod est autem « superfluum, » esse a diabolo declaravit **86** Scriptura. Sensum autem planum facit, quæ sequitur, dictio. Cum enim dixisset: « Ne quærite quid comedatis, et quid bibatis, » subjunxit: « Et ne sublimes efferamini. » A veritate autem sublimes efferunt arrogantia et deliciae;

A τωτηνικάδε, ὁπηνίκα ὁ καιρὸς δέχεται τὸν σπέρων. Πρὸς δὲ δὴ τὴν ἄλλην ἀκρασίαν ἄριστον μὲν ὁ λόγος φάρμακον· βοηθεῖ δὲ καὶ ἡ ἐνδεΐα τοῦ κόρου (91)· δι' οὗ φλεγμαίνουσαι αἱ ἐπιθυμίαι σκιρτῶσι περὶ τὰς ἡδονάς. Οὐκ οὐδὲ ἐσθῆτος ἀντικειρτέον πολυτελοῦς, καθάπερ οὐδὲ τροφῆς ποικίλης. Αὐτὸς γοῦν ὁ Κύριος, διαίρων τὰς ὑποθήκας εἰς τὴν ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ τρίτον τὰ ἐκτός, διὰ μὲν τὸ σῶμα, τὰ ἐκτός πορίζεσθαι συμβουλεύει, διοικεῖ δὲ τὸ σῶμα τῆ ψυχῆ· παιδαγωγεῖ δὲ τὴν ψυχὴν, « Μὴ μεριμνᾶτε, λέγων, τῆ ψυχῆ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τῆ σώματι ὑμῶν (92), τί ἐνδύσθηθε· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα, τοῦ ἐνδύματος. » Καὶ τῆς διδασκαλίας ἐναργῆς ὑπόδειγμα ἐπιφέρει· « Κατανοήσατε τοὺς κρίκας, ὅτι οὐ σπαίρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμιαῖον, καὶ (93) ἀποθήκη, καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτούς. Οὐχ ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετηνῶν; » Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐσθῆτος παραγγυᾷ, ἡ τῶν τρίτων μεταίλησε, τῶν ἐκτός· « Κατανοήσατε, λέγων, τὰ κρίνα· πῶς οὐτε νῆθαι (94), οὐτε ὑφαίνει. Λέγω ἡ ὑμῖν, ὅτι (95) οὐδὲ Σολομῶν (96) περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων. » Σφόδρα δὲ ἐπὶ πλούτῳ ἐκόμα ὁ Σολομῶν, ὁ βασιλεὺς. Τί οὖν ὠραιότερον καὶ εὐανθέστερον ἀνθέων; Τί δὲ ἐπιτερπέστερον κρίνων, ἢ μύρων (97), ἢ ῥόδων; « Εἰ δὲ τὸν χόρτον σήμερον ἐν ἀγρῷ (98) ὄντα καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσω μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι; καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε, τί φάγητε, ἢ τί πίητε. » Ἐν ταῦθα τὸ τί μόριον, τὴν ποικιλίαν τῆς τροφῆς ἐκθέβληκε· σημαίνεται γὰρ ἐκ τῆς Γραφῆς τοῦτο « Μὴ μεριμνᾶτε, ποῖα φάγητε, ἢ ποῖα πίητε. » πλεονεξία γὰρ καὶ τρυφή μεριμνᾶν ταῦτα. Τὸ δὲ « φαγεῖν » μόνον ψιλῶς νοούμενον, ἀνάγκης ἐστὶ τεκμήριον, τὸ πλήρωμα, ὡς ἔφαμεν, τῆς ἐνδεΐας (99). Τὸ δ' ἔτι (1), τὸ ἐκ περισσοῦ· τὸ δὲ περιττὸν (2), ἐκ τοῦ διαθόλου μεμήνηκεν ἡ Γραφή. Σαφηνίζει δὲ τὴν διάνοιαν ἡ ἐπιφερομένη λέξις· « Μὴ γὰρ ζητεῖτε (3), τί φάγητε, ἢ τί πίητε, » εἰπὼν, ἐπήγαγεν· « Καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. » Μετεώρους δὲ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀλαζονεΐα καὶ τρυφή ποιεῖ· καὶ ἡ εἰς τὰ περιττὰ ἀπασχολοῦσα ἡδυπάθεια ἀπάγει τῆς ἀληθείας. Διὸ καὶ φησι παγκάλως· « Ταῦτα δὲ πάντα (4) τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ζητεῖ. » Οἱ ἄτακτοι καὶ ἀνόητοι, τὰ ἔθνη

✕ P. 252 ED. POTTER, 198-199 ED. PARIS. ^a Luc. XII, 22, 25, 24. ^b Ibid. 27. ^c Ibid. 28, 29.

(91) Βοηθεῖ δὲ καὶ ἡ ἐνδεΐα τοῦ κόρου. Scribi possit in dativo casu τῷ κόρῳ· quod aliquis in Reg. adnotavit, ω in utraque voce scripto super ou ut sensus sit, « in mediam remedium afferre satietati. »

(92) Ὑμῶν. Abest a Luc. Mox, ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων. Ibid.

(93) Καί. Οὐδέ Luc.

(94) Πῶς οὐτε ν. Πῶς ἀύξανε· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει. Luc.

(95) Ὅτι. Abest a Luca; sed id habet Matth. VI, 29.

(96) Σολομῶν. Σαλαμῶν Nov. Σαλομῶν Bod. ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ addunt Evangelistæ.

(97) Ἡ μύρων. Commation hoc parum huc quarat, et λειπρίων illi legere, tautologia esset. SYLBURG. — Deleandum videtur. LOWTH.

(98) Σήμερον ἐν ἀγρῷ. Ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα. Luc. Mox, ὦ ὀλιγόπιστοι. Ibid.

(99) Τὸ π.λ. ἔτι, τὸ ἐκ περισσοῦ. Hæc absunt a Pal. ms. SYLBURG.

(1) Τὸ δὲ ἔτι. Fortasse rectius τὸ δὲ τί. SYLBURG. Ejus conjecturam firmant Nov., Reg. Vult autem auctor Τί μόριον superius memoratum.

(2) Περιττόν. Huc detorqueat illud Matth. V, 37: Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, Ναί, ναί, Οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.

(3) Ζητεῖτε. Ζητῆτε Bod., Reg. Dein, τί φάγητε ἢ πίητε, Nov. Mox, καὶ μετεωρίζεσθε, omisso μή. Nov.

(4) Ταῦτα δὲ π. Ταῦτα γὰρ πάντα... ἐπιζητεῖ, Luc.

ἡδυπάθειαν (5), τὴν καρυκίαν, τὴν ὑψοραγίαν, τὴν
 λαιμαργίαν. Ταῦτά ἐστι τὸ « Τί. » Περὶ δὲ ψιλῆς τῆς
 τροφῆς, τῆς τε ξηρᾶς καὶ τῆς ὑγρᾶς, ὡς ἀναγκαίων
 οὐσῶν, « Οἶδε, φησὶν, ὁ Πατὴρ (6) ὑμῶν, ὅτι
 χρῆζετε. » Εἰ δὲ ὅλως ζητητικοὶ γεγόναμεν, μὴ εἰς
 τρυφήν τὸ ζητητικὸν ἀπολύωμεν (7), ἀλλὰ εἰς τὴν
 εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναξωπυρήσωμεν. « Ζητεῖτε
 γὰρ (8), φησὶ, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ
 τῆς τροφῆς προστεθήσεται ὑμῖν. » Εἰ τοίνυν ἐσθῆτος,
 καὶ τρυφῆς (9), καὶ τῶν περιττῶν ἀπαξοπλῶς, ὡς οὐκ
 ἀναγκαίαν, ἀφαιρεῖται τὴν μέριμναν, τί χρὴ νοεῖν
 ἐρεῖν αὐτὸν περὶ φιλοκοσμίας, βαφῆς τε ἐρίων, καὶ
 ποικιλίας χρωμάτων, καὶ λίθων περιεργίας, καὶ χρυ-
 σίου ἐξεργασίας, πλοκάμιον τε ἔτι ἐπιτεχνητῶν, καὶ
 βοστρύχων ἐλικτῶν; πρὸς δὲ καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφῆς,
 παρατίσεών τε, καὶ παραφυκισμῶν, καὶ ψιμουθι-
 σμοῦ, καὶ βαφῆς τριχῶν, καὶ τῶν περὶ τὰς ἀπάτας ταύ-
 τας κακοτεχνιῶν; οὐχὶ εὖ μᾶλλον ἐκείνο δὲ ὑποτοπητέον,
 τὸ μικρῶ πρόσθεν εἰρημένον ἐπὶ τοῦ χόρτου, μὴ καὶ
 ἐπὶ τῶν ἀκόσμων φιλοκόσμων (10) τούτων ἐληλεγμέ-
 νον (11); Ἄγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, καὶ πόα ἡμεῖς, οἱ τῆ
 χάριτι δροσιζόμενοι τοῦ Θεοῦ· καρέντες δὲ αὐθις ἀνα-
 τέλλομεν, ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως, διὰ πλείονων
 δηλωθήσεται. Χόρτος δὲ, ὁ χυδαῖος ἀλληγορεῖται ὕψλος,
 ὁ τῆς ἐφημέρου εὐφροσύνης, οἰκειός, ὁ πρὸς ὀλίγον
 ἀνθῶν, ὁ φιλόκοσμος, καὶ φιλόδοξος, καὶ πάντα μᾶλλον
 ἢ φιλαλήθης, εἰς οὐδὲν, ἀλλ' ἢ εἰς ὑπέκκαυμα εὐθε-
 τος πυρός. « Ἄνθρωπος γοῦν ἦν τις, ὁ Κύριος διηγού-
 μενος λέγει, πλούσιος σφόδρα (12), ἧς ἐνδιδύσκατο
 πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμ-
 πρῶς· » οὕτως ὁ χόρτος ἦν. « Πτωχὸς δὲ τις, ὀνό-
 ματι (13) Λάζαρος, ἐθέλητο εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ
 πλουσίου ἔλκωμένος, ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἐκ τῶν
 πιπτόντων τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· » οὗτός ἐστιν
 ἡ πόα. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκολάζετο ἐν ἄδου, ὁ πλούσιος,
 μετέχων τοῦ πυρός· ὁ δὲ, ἀνέβαλλεν ἐν κόλποις τοῦ
 Πατρὸς. Ἄγαμαι τῶν Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν
 παλαιάν, ἧ μόναις ταῖς ἐταίραις ἀνθινᾶς (14) ἐσθῆ-
 τας καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψε (15) φορεῖν, ἀφαι-
 ρουμένη τῶν δοκίμων γυναικῶν (16) τὴν φιλοκομίαν,
 τῷ μόναις ἐφείναι καλλωπίζεσθαι ταῖς ἐταιρούσαις.
 Ἀθηναίων δὲ ἔμπαλιν οἱ ἄρχοντες, οἱ τὸ ἀστικὸν πο-
 λίτευμα ἐξηλωκότες (17), ἐκλαθόμενοι τῆς ἀνδρωνί-

et quæ in rebus supervacaneis versatur delectatio,
 abducit a veritate. Quocirca pulcherrime quoque
 dicit : « Hæc autem omnia gentes mundi quæ-
 runt a. » Qui immoderati sunt et insipientes, gentes
 sunt. Quænam autem hæc dicit? delicias, delecta-
 tionem, cupidias, obsoniorum voracitatem, inglu-
 viam. Hæc sunt illud *Quid*. De solo autem nutri-
 mento, sicco scilicet et humido, ut quæ sint neces-
 saria : « Scit, inquit, Pater vester, quid vobis opus
 sit b. » Quod si nobis omnino innatum est ut quæ-
 ramus, ne quærendi facultatem in deliciis perdamus,
 sed eam ad veritatem inquirendam excitemus. « Quæ-
 rite enim, inquit, regnum Dei, et quæ ad alimentum
 pertinent adjicientur vobis c. » Si ergo curam de veste,
 et deliciis, rebusque omnibus supervacaneis, tanquam
 non necessariam, tollit, quid censendum est eum
 dicere de nimio ornatus studio, de tinctura lana-
 rum, varietate colorum, superflua cura gemmarum,
 auri elaboratione, capillis artificiosis, et intortis
 crinibus? Quid de fucata oculorum pictura, quid de
 vulsionibus, purpurissi ac cerussæ fucationibus,
 tinctisque pilorum coloribus, et improbis circa has
 fraudes artificiiis? Annon hoc quoque recte putan-
 dum est, id, quod de feno paulo ante dictum est,
 de his ornamentorum amatoribus, qui a vero or-
 natu alieni sunt, optime posse dici? Ager enim est
 mundus, et nos herba, qui sumus Dei gratia irri-
 gati : tonsi autem rursus exorimur, ut pluribus os-
 tendetur in libro *De resurrectione*. Fenum autem,
 vilis turba allegorice dicitur, quæ se ad momenta-
 neam letitiam applicat, quæ floret parvo tempore,
 quæ superflua ornamenta, quæ gloriam, quæ quidvis
 potius quam veritatem sectatur : quæ non ad aliud apta
 est, quam ad ignis incendium. « Homo quidam, dicit
 parvus Dominus, erat valde dives, qui induebatur
 purpura et bysso, qui oblectabatur quotidie splen-
 dide. » ✠ Hic erat fenum. « Mendicus autem quidam,
 nomine Lazarus, abjectus erat in vestibulo divi-
 tis, ulceratus, cupiens repleti iis, quæ cadebant
 de mensa divitis d. » Hic est herba. Sed ille
 quidem dives puniebatur apud inferos, ignis par-
 ticeps factus : hic autem rursus germinavit in
 sinu Patris. Laudo ergo et admiror veterem Lacc-

✠ P. 253 ED. POTTER, 199 ED. PARIS. a Luc. xii, 30. b Ibid. c Ibid. 51. d Luc. xvi, 19, 20, 21, seq.

(5) Τίνα δὲ... ἡδυπάθειαν. Hæc absunt a Nov.

(6) Οἶδε... ὁ Π. Ὑμῶν ὁ Πατὴρ οἶδε, Luc.

(7) Ἀπολύωμεν. « Allegemus, dimittamus. »
 Sylburgius ait, « Interpres aptius ἀπολύωμεν, seu
 ἀπολέσωμεν, in deliciis perdamus. »

(8) Ζητεῖτε γὰρ. Πλὴν ζητεῖτε, Luc. Mox, τὰ τῆς
 τροφῆς αὐτοῦ interpretamentum est : nam ταῦτα
 πάντα apud Luc. occurrit.

(9) Τρυφῆς. A. mavult τροφῆς, « alimentorum. »
 SYLBURG. — Mox, ἀναγκαίων malim quam ἀναγ-
 καίαν.

(10) Φιλοκόσμων. Abest a Nov.

(11) Ἐληλεγμένον. « Reprehensum; » est enim
 perfectum ab ἐλέγχωμαι. Interpres perinde vertit,
 ac si legisset λελεγμένον a λέγω, « dico, » ἐληλε-
 γμένων Nov.

(12) Σφόδρα. Additamentum Clementis. Mox καὶ
 ἐνεδ. apud Luc. Dein, Πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι
 Λάζαρος, ἧς ἐθέλητο πρὸς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου

ἔλκωμένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτ. ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν
 πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπ. Ibid.

(13) Ὀνόματι. Ὀνομα Nov.

(14) Ἐταίραις ἀνθινᾶς. Conf. quæ adnotavimus
 ad finem c. 4 hujus libri, p. 166 edit. Paris.

(15) Ἐπέτρεψε. Excerpt. ms. ἐπέτρεπεν. SYLB.
 Ἐπέτρεπεν etiam Reg.

(16) Τῶν δοκίμων γυν. Heraclides lib. *De politis* :
 Τῶν ἐν Λακεδαίμονι γυναικῶν κόσμος ἀφήρηται·
 οὐδὲ κομᾶν ἐξεστίν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν, « Lacedæmone
 ornatus omnis mulieribus interdictus : neque eas
 ornari licet, nec aurum gestare. »

(17) Ἐξηλωκότες. Flor. edit. ἐξηλωκότες ut item
 Hervetus interpres, « qui civilem vitæ formam ex-
 pulerant. » Nostrum ἐξηλωκότες confirmat mox, ὁ
 τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος. Petita sunt autem ista
 de veteri cultu Attico, ex præfatione Thucydidis,
 pag. 2. SYLBURG. — Ἐξηλωκότες habent etiam mss.
 nostri.

dæmoniorum civitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes et aureum ornatum gestare permisit: a probis mulieribus mundi studium auferens, quod solis meretricibus se ornare concederet. Contra autem Atheniensium magistratus, qui civilem vitæ formam expulerant, loci quasi et conversationis virilis oblitus, aurum gestabant, et talaribus tunicis amiciebantur, et crobulo, quod est capillorum plicaturæ genus, aureo induebantur, consertis cicadis ornati: ortum suum revera terrestrem, cincinnico quodam fastu et arrogantia monstrantes. Horum autem principum æmulatio ad alios quoque Iones pervasit, quos Homerus esse effeminatos ostendens, vocat ἑλκεσιπέπλους, hoc est *vestimenta trahentes*. Hi ergo, qui pulchri simulacrum, nimium scilicet ornatus studium, non autem ipsum pulchrum et honestum attendunt, specioso nomine simulacrorum cultum rursus inducentes, a veritate longe sunt relegandi cum opinione, non scientia, pulchri naturam somniant: et est vita, quæ ab eis hic agitur, profundus somnus ignorantie: e quo oportet nos excitatos, ad id, quod vere pulchrum est et ornatum, contendere; et id solum assequi desiderare, relinquentes quæ hic sunt munda ornamenta, ut cum ipso mundo valeant, priusquam penitus obdormiamus. Dico ergo hominem non alia de causa opus habere vestimentis, quam ut tegatur corpus, ✕ ad maxima frigora et vehementes æstus propulsandos, ne nos lædat ambientis aeris immoderatio. Quod si hic est vestis scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero feminis vestis tribuenda sit; tegi enim utrisque commune est,

✕ P. 254 ED. POTTER, 200 ED. PARIS.

(18) Καὶ ποδήρεις ἠμπίσχοντο. Lowthius ait: «Glossema, quod interpretes minime agnoscit.»

(19) Κρώβυλον. Κρωβύλιον Nov. Hic porro Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat: Τούτου μνησθῆναι τοῦ κρώβυλου καὶ Θουκυδίδης ἐν προσμύθιοις τοῦ α' Ἑλλοποννησιακῶν. Ἐμπλοκῆς δὲ εἶδος ὁ κρώβυλος, ἅπ' ἀκρῶν τριχῶν τοὺς πλοκάμους εἰς κροβύλην ἀναστίνων, εἶτα εἰς ὄξυ τὰ ὑποκάτω χρυσοῦ τέττιγι τετραγύμνω τὰς τρίχας ἐσφραγίζοντα, πρὸς τὸ συνεχόμενας μὴ πάλιν διαρρέειν πρὸς τὸ κάτω.

(20) Χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων. Scribendum χρυσῶν ἐν ἔρσει τεττίγων, «consertis aureis fibulis;» idque Thucydidis auctoritate, cujus verba recitat Clemens. Ea vero lib. 1, c. 6, sic se habent: Πρῶτοι δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο, καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν· καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὴν ἀθροδίατον οὐ πολλὸς χρόνος, ἐπειδὴ χιτῶνας τε λιγνοὺς ἐπάσαντο φοροῦντας καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐν ἔρσει κρώβυλον ἀναδύμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν. Ἀφ' οὗ καὶ Ἰωνῶν τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπιπολὺ αὐτῇ ἢ σκευῇ κατέσχε· Μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο. «Primi Athenienses ferrum deposuerunt, et remissiore cultum secuti, ad genus vitæ lautius et delicatius transierunt: nec multum est tempus, ex quo apud eos e majoribus nata locupletiores, ob delicatorem cultum, ferre desierunt lineas tunicas, et cincinnos comæ capitis nexu aurearum cicadarum implicare. Unde etiam apud antiquiores Iones cultus iste propter cognationem in usu diu fuit. Modica vero veste, et ad hujus ætatis consuetudinem accommodata, primi Lacedæmonii sunt usi.»

(21) Τοὺς ἄλλους Ἴωνας. Etenim Iones Athenis

Α τίδος, ἐχρυσόφορον, ποδήρεις χιτῶνας ἐνδύμενοι, καὶ ποδήρεις ἠμπίσχοντο (18), καὶ κρώβυλον (19), ὃ ἐμπλοκῆς ἐστὶν εἶδος, ἀνεδούντο χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων (20) κοσμούμενοι· τὸ γηγενὲς ὡς ἀληθῶς ἀπειροκαλία κιναιδίας ἐνδεικνύμενοι. Ὁ δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἴωνας (21) διέκνευτο, οὗς Ὀμηρος, ἐκθηλύνων, «ἐλκεσιπέπλους» (22) καλεῖ. Εἰδὼλον οὖν τοῦ καλοῦ τῆς φιλοκοσμίας, οὐχὶ δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν προστρεπομένους (23), δι' ὀνόματος ὠραίου πάλιν εἰδωλολατροῦντας, πόρρω τῆς ἀληθείας ἀπωχιστέον (24), ὁδῶν, οὐκ ἐπιστήμη ὄνειροπολοῦντας τοῦ καλοῦ τῆς φύσιν· καὶ ἐστὶν αὐτοῖς ὁ τῆδε βίος ἀγνοίας ὕπνος βαθύς· οὐ γὰρ ἐξεγυρομένους ἡμᾶς ἐπὶ τὸ ὄντως καλὸν καὶ κόσμιον σπεύδειν, καὶ τούτου μόνου ἐφάπτεσθαι γλίχασθαι, καταλείποντας τὰ τῆδε κόσμια αὐτῷ κόσμῳ (25) χαίροντα, πρὶν ἢ τέλειον καταδραλεῖν. Ἦναι τοίνυν οὐκ ἄλλου τινὸς ἐνεκα δεηθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄνθρωπον ἢ σκέπης σώματος, πρὸς ἀπαλεῖψιν κρυμῶν τε ὑπερβολῆς καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως, μὴ τε ἡμᾶς παραλυτῶν (26) τοῦ περιέχοντος ἢ ἀμετρία. Εἰ δὲ οὗτός ἐστι τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπός, ὄρα μὴ οὐκ ἄλλη μὲν ἀνδράσιν, ἄλλη δὲ ἐσθῆς ἀπονεμητέα γυναιξικὸν γὰρ ἀμφοῖν τὸ σκέπασθαι, κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Κοινῆς οὖν οὐσης τῆς χρείας, τὴν ὁμοίαν κατασκευὴν δοκιμάζομεν. Ὡς γὰρ τὸ δεῖσθαι τῶν σκεπόντων κοινὸν ἑκατέροις, οὕτω καὶ τὰ σκέποντα παραπλήσια εἶναι γὰρ εἰ δὲ καὶ σκέπην ταύτην παραληπτέον, καθ' ἣν (27) κρύπτειν ὄμματα θηλειῶν χρεῖον. Εἰ γὰρ καὶ πλεονεκτεῖ τὸ θῆλυ διὰ τὴν ἀσθένειαν, τὸ ἔθος τῆς ἀγωγῆς τῆς κακῆς αἰτιατέον, δι' ἣν πολλάκις, φαύλοις διαίταις (28) ἐντρε-

oriundi fuisse, et ab Ione Xuthi filio nomen suum accepisse memorantur. Conf. *Archæolog. nostræ Græcæ* lib. 1, cap. 1.

(22) Ἐλκεσιπέπλους. Epitheton mulieribus proprium. Homerus *Iliad.* Z, vers. 442:

Αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους.
Revereor Troas, et Troidas replis indutas.

Item simile epitheton ἑλκεσιπτόνων Ionibus tribuit, *II. N.*, v. 685:

Ἐνθα δὲ Βοιωτοὶ, καὶ Ἴωνες ἑλκεσιπτόνες.
Hic autem Bœoti, et Iones stollitrahæ.

Clemens per memoriæ lapsum ἑλκεσιπέπλους dixisse videtur. Huc referri merentur, quæ dicit Strabo, *Geograph.* lib. x, p. 466, 467, ubi de Curetum nomine agit: Θηλυτολοῦντας γὰρ ὡς αἱ κόραι τοῦ νομα σκεῖν τοῦτο τοὺς περὶ τὴν Αἰτωλίαν εἶσιν· εἶναι γὰρ καὶ τινὰ τοιοῦτον ζῆλον ἐν τοῖς Ἑλλησι, καὶ Ἴωνας ἑλκεσιπτόνας εἰρησθαι. «Aunt enim Ætolicos Curetas hoc nomine affectos, quod κούρων, seu puellarum, in morem, muliebres vestes gererent: tale nimirum quoddam viguisse studium apud Græcos, indeque Iones dictos stollitrahos.»

(23) Προστρεπομένους. Lowthius ait: «Lege προστρεπομένους, «colentes;» quo sensu hæc vox occurrit in *Protreptico*, pag. 55.»

(24) Ἀπωχιστέον. Analogia postulat ἀποικιστέον, licet etiam Pal. ms. ἀπωχιστέον habeat, relicto augmento. SYLBERG.

(25) Κόσμῳ. Ludit in ambiguo hujus vocis sensu.

(26) Παραλυτῶν. Παραλυτοῖη Nov.

(27) Καθ' ἣν. Scholiastes in marg. Reg., Bod.: Τοῦτο μεταπεποιήται ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ. Est autem versus iambicus.

(28) Φαύλοις δ. Φαύλαις διαίταις Bod.

φόμενοι ἄνδρες, γυναικῶν γεγόνασι θηλύτεροι· οὐ δὴ (29) καθυφεῖναι χρὴ τούτου. Εἰ δὲ συμπεριφέρεσθαι (30) χρὴ, ὀλίγον ἐνδοτέον αὐταῖς μαλακωτέροις χρῆσθαι τοῖς ὑφάσμασιν, μόνον τὰς μεμωραμμένας λεπτοουργίας, καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέργους πλοκάς, ἐκποδῶν μεθιστάντας· νῆμα (31) χρυσοῦ, καὶ σῆρας Ἰνδικούς, καὶ τοὺς περιέργους βόμβυκας (32) χαίρειν ἐϋντας· ὅς σκώληξ φύεται τὸ πρῶτον, εἶτα ἐξ αὐτοῦ δασεῖα ἀναφαίνεται κάμπη, μεθ' ἣν εἰς τρίτην μεταμόρφωσιν νεοχμοῦται βομβύλιον (33)· οἱ δὲ « νεκύδαλον » αὐτὸ καλοῦσιν, ἐξ οὗ μακρὸς τίκτεται στήμιον, καθάπερ ἐκ τῆς ἀράχνης ὁ τῆς ἀράχνης μίτος. Τὰ γὰρ περιττὰ ταῦτα καὶ διαφανῆ ἐλεγχός ἐστι διανοίας οὐκ ἐρρωμένης, ὀλίγω παραπετάσματι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος προαγωγέοντα. Οὐ γὰρ ἔστι σκέπη ἢ ἀβροδίαίτος ἐστὶν ἐσθῆς, τὸ σχῆμα τῆς γυμνότητος κρύπτειν μὴ δυναμένη· προσπίπτουσα γὰρ ἢ τοιαύτη ἐσθῆς τῷ σώματι, προστυποῦται αὐτῷ ὑφρότερον καὶ προταναπλάττεται, σαρκικῶς ἐμφῦσα, τῷ σχήματι (34)· καὶ τὸν τύπον ἐκμάττεται τῆς γυναικός, ὥστ' οὐχ ὀρῶντι τὴν ὕλην τοῦ σώματος εἶναι φανεράν διάθεσιν. Παιρητέον δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τὰς βαφάς· αὗται γὰρ πόρρω καὶ τῆς χρείας καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τῷ (35) καὶ διαβολὴν τοῦ ἤθους ἐξανθεῖν· οὔτε γὰρ ἡ χρῆσις ὠφέλιμος· οὐ γὰρ πρὸς τὸ κρύος εὐθετος, οὔτε πρὸς σκέπην ἔχει τι περιττὸν παρὰ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα, ἢ τὸν ψόγον μόνον. Καὶ τὸ ἐπιτερπὲς τῆς χροιάς τοὺς λίχνους ἀνιᾶ, εἰς τὴν ἀνόητον ὀφθαλμῖαν ἐρεθίζον. Τοὺς δὲ λευκοὺς, καὶ οὐ νόθους τὰ ἐνδον, λευκαῖς καὶ ἀπεριέργοις ἀρμολιώτατον ἐσθήσει (36) χρῆσθαι. Σαρῶς γοῦν (37) καὶ καθαρῶς Δανιὴλ ὁ προφήτης, « Ἐτέθησαν, » φησὶ « θρόνοι, καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῶν, ὡσεὶ παλαιὸς ἡμερῶν, καὶ τὸ ἐνδύμα αὐτοῦ ὡσεὶ χιῶν λευκόν. » Τοιαύτη χρώμενον στολῆ, κὼν Κύριον ἐν ὄραματι θεωρεῖν, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις φησὶν· « Εἶδον τὰς ψυχὰς τῶν μεμαρτυρηκότων ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἐδόθη ἑκάστῳ στολὴ λευκή. » Εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι θεοὶ χρώμα ζητεῖν, τὸ αὐτοφύες τῆς ἀληθείας ἀπόχρη βάμμα. Αἱ δὲ τοῖς ἀνθεσιν εἰκυῖαι ἐσθῆτες βακχικαῖς καὶ τελεστικαῖς καταληπτέαι (38) λήροις· πρὸς δὲ καὶ ἡ πορφύρα καὶ τὰ ἀργυρώματα (39), ὡς φησὶν ὁ κωμικός,

✕ P. 235 ED. POTTER, 204 ED. PARIS.

(29) Δῆ. Δεῖ Nov.

(30) Εἰ δὲ συμ. Similia dicit Pædag. lib. III, cap. 11, p. 245 edit. Paris.

(31) Νῆμα. Locum hunc contra luxum vestium, cum Seneca et aliis confert Petrus Faber, Seme-strium lib. II, p. 145. SYLBURG.

(32) Βόμβυκας. Conf. Hieronymus Vida, in Bombyce.

(33) Βομβύλιον. A et H. βομβύλιον ex Aristot. Histor. anim. lib. V, cap. 19; Plin., lib. XI, cap. 22. SYLBURG. Κομβύλιον Nov. Porro alii βομβύλιον et νεκύδαλον distinguunt. Conf. Aristoteles et Plinius, loc. cit., ubi quoad cætera, eadem fere de bombycis generatione referunt, quæ Clemens.

(34) Σχήματι. Σώματι, Reg., Bod.

(35) Πρὸς τῷ. Pal. ms. πρὸς τό, accusat. casu, minus recepte. SYLBURG. — Verum consentit Reg.

(36) Λευκαῖς... ἐσθήσει. Analogia postulat ἐσθήσι. SYLBURG. — Hic Lowthius ait : « Ita Josephus de Essenis, De bello Jud., lib. II, cap. 7, ait

A quemadmodum comedere et bibere. Cum usus itaque sit communis, constructionem similem comprobamus. Quemadmodum enim utrisque commune est, ut egeant iis quæ tegunt, ita a quibus tegendi sunt esse oportet similia; etsi oporteat hujusmodi tegumentum assumere, quo sunt feminarum celandi oculi. Etsi enim femina propter imbecillitatem longe plura concupiscat, id malæ educationis consuetudini tribuendum est; per quam sæpenumero viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effeminati: non est igitur eis hac in re cedendum. Quod si se eis aliquantum accommodare oporteat, vestibus quidem paulo mollioribus eis uti concedendum est, dummodo nimis subtiliter per summam stultitiam elaborata opera, curiosæque in texturis plicaturæ, longissime amandentur; auri fila, et indicos seres, et inutiles bombyces valere jubentibus (est enim bombyx primum vermis, deinde aspera ex eo nascitur eruca, postquam in tertia metamorphosi innovatur papilio, quem nonnulli Græce appellant νεκύδαλον, ex quo longum stamen nascitur, quemadmodum ex aranea tela aranæ). Superflua enim hæc et perspicua, mentem minime constantem arguunt, quæ exigui expansione veli, tanquam quodam lenocinio, probrum corporis illiciunt. Non est enim amplius tegumentum mollis ac delicata vestis, ut quæ nudam figuram non potest occulere: ejusmodi enim vestis in corpus incidens, facilius corporis formam et impressionem recipit **87** figuræ, carnis instar adhærens: et mulieris typum ita exprimit, ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis. Rejiciendæ quoque sunt vestimenti tincturæ: ipsæ enim et ab usu, et a veritate longe remotæ sunt; præterea quoque ex eis morum oritur reprehensio: neque enim est earum usus utilis; nam nec ad frigus propulsandum est idonea, neque ad tegumentum habet aliquid amplius, quam alia vestis, nisi solum vituperium. Coloris autem delectans suavitas male habet avidos, eos ad stultam impellens lippitudinem. Atque eos quidem, qui sunt candidi, et non ✕ intus adulterini, candidis et mi-

illos λευχειμονεῖν διαπαντός. Vide notas ad pag. 192, edit. Paris. » Similia Clemens Pædag. III, c. 11.

(37) Γοῦν. Οὖν Reg., Bod. Quæ sequuntur e Dan. et Apoc. διὰ μνήμης recitat.

(38) Καταληπτέαι. Rectius καταλειπτέαι, « relinquendæ, » ut ἐστέον paulo post. SYLBURG.

(39) Ἀργυρώματα. Plutarchus, lib. Περὶ φιλοπλουτίας, postquam Dionysiorum antiquam ac simplicem pompam descripsisset, addit: Ἄλλὰ νῦν ταῦτα παρορᾶται καὶ ἠφάνισται, χρυσωμάτων περιφερομένων, καὶ ἱματίων πολυτελῶν, καὶ ζευγῶν ἐλαυνομένων, καὶ προσωπειῶν. « Nunc vero ea negliguntur, et obsoleta sunt, dum interim aurea vasa gestantur, et pretiosæ vestes, et agitantur bigæ, et larvati incedunt. » Tunc etiam « floridis » utebantur; nam ipse Bacchus ἐκέχρητο μασχαλιστῆρι ἀνθινῷ, ut ait Pollux lib. IV, cap. 18. Porro Comici poetæ versus hoc modo scribi debet:

Εἰς τοὺς τραφεδοὺς χρῆσιμ', οὐκ εἰς τὸν βίαν.

nime curiosis ac operosis vestibus uti convenientissimum. Aperte certe et pure Daniel propheta: « Positi sunt, inquit, throni, et sedit super ipsos tanquam Antiquus dierum, et ejus vestimentum album sicut nix ». Tali veste utentem Dominum, in visione se vidisse dicit Apocalypsis: « Vidi animas eorum, qui testes fuerant sub altari, et data est unicuique vestis candida ». Quod si oporteat etiam aliquem alium colorem querere, naturalis tinctura veritatis per se sufficit. Vestes autem, quæ sunt floribus similes, Bacchicis magis et Initiatorum mysteriis relinquendæ sunt; deinde vero purpura, et vasa argentea, ut dicit comicus:

Multum tragædis conferunt, vitæ nihil.

Vita autem nostra quidvis potius, quam pompa, est existimanda. Tinctura itaque Sardyniaca, et alia omphacina seu oleagina et alia viridis, rosacea et coccina, et aliæ innumerabiles tincturæ, excogitatae sunt a perniciosis delectationibus: quo fit, ut ad visum conferatur jam vestis, non ad integumentum. Quæ autem ex auro affabre facta, et quæ purpura tincta sunt, et hæ animalium quæ vende feruntur deliciae, et ille unguentis delibutus crocotus, et suspiciendarum membranularum pretia ingentia et variegatae vestes, quæ in purpura habent animalia, cum ipsa arte valere jubenda sunt. « Quid enim prudenter ac præclare fecerint mulieres, quæ, ut ait comædia, floribus tinctæ, cinctæ crocotis atque fucatae sedent? » Aperte itaque suadet Pædagogus: « In amictu vestis ne glorieris, neque in omni gloria, quæ est præter leges, efferris ». Eos certe irridens, qui mollibus vestibibus induti sunt, dicit in Evangelio: « Ecce, qui in vestitu glorioso et deliciis degunt, sunt in terrenis regibus ». Regias dicit terrenas, mortales ac corruptibiles, ubi est vana honesti opinio, inanis gloriae ambitio, error et adulatio. Qui aulam autem cœlestem incolunt, quæ est circa omnium regem, incorruptibilem animæ vestem, nempe carnem, sanctificantur, et hac ratione induunt incorruptionem. Quemadmodum ergo quæ non nubit, soli Deo dat operam, et ejus cura non dividitur; pudica autem, quæ nupsit, vitam cum Deo et cum marito dividit; quæ autem aliter fertur, tota conjugii, hoc est vitii, efficitur: eodem modo

✠ P. 256 ED. POTTER, 202 ED. PARIS. a Dan. vii, 25.

(40) Σαρδωνιακόν. Pal. ms. Σαρδωνιακόν, forte rectius Sardiniaicum. SYLBURG. — Σαρδωνιακόν habent etiam mss. nostri.

(41) Ἐξώλοις. Ἐξώλαις, Pal., Bod., Reg. Verum in Reg. aliquis super εἰς scripsit εἰσι, ut sit ἐξώλαισι ab ἐξώλης, quæ vera lectio est.

(42) Πεποιημένα. Μαλὶν πεποικιλμένα, « variegata, distincta; » quod habet Nov. Saepius enim de vestibibus auro « distinctis, » quam ex eo « factis, » apud auctores mentio est.

(43) Ζώων τε προσήνεμόν γέ τι τρώφημα τούτω. Scribe ζώων τε προσώνυμόν γέ τι τρώφημα τούτω, « vestem hanc delicatam, quæ a bestis nomen habet. » Erat enim vestis quadam ab animalibus intertextis ζωωτός, seu ζωδιωτός dicta, de qua Pollux Onomast. lib. vii, cap. 15: « Ὁ δὲ κατάστιχος χιτῶν ἐστὶν ὁ ἔχων ζωῶν ἢ ἀνθη ἐνοφασμένα, καὶ ζωωτός δὲ χιτῶν ἐκαλεῖτο καὶ ζωδιωτός. » Distincta autem tunica est, quæ animalia, vel flores intertextos habet; et « belluata, » aut « animalibus intertextis » dicitur. Idem auctor de reliquis etiam vestibibus, quas hoc loco memorat Clemens, consuli poterit.

(44) Μυροβαφῆ. Scholiastes quidam in marg.

Εἰς τοὺς τραγωδοὺς χρήσιμα, καὶ οὐκ εἰς τὸν βίον.

Τὸν δὲ ἡμέτερον βίον, πάντα μᾶλλον ἢ πομπὴν εἶναι χρείων. Βάμμα γοῦν Σαρδωνιακόν (40), καὶ ἄλλο ὀμφάκινον, καὶ χλωρὸν ἕτερον, βοδομιγές, καὶ κοκκοβαφές, καὶ ἄλλα μυρία διὰ σκουδῆς βάμματα, ἐπινοήθηται ταῖς ἐξώλοις (41) ἡδοναθείαις. ὕψους, οὐ σκέπης ἢ ἐσθῆς αὐτῆ. Τὰ τε χρυσοῦ πεποιημένα (42), καὶ τὰ ἀλουργοβαφῆ, καὶ ζώων τε προσήνεμόν γέ τι τρώφημα τούτω (43), τὸν τε μυροβαφῆ (44) ἐκείνον κροκωτὸν, καὶ τῶν ὑμενίων (45) τῶν περιόπτων τὰ πολυτελῆ καὶ ποικίλα ἱμάτια, ἔχοντα ζῴδια ἐν τῇ πορφύρᾳ, αὐτῇ τέχνῃ χαίρειν ἑατέον, « Τί γὰρ φρονιμον γυναῖκες ἐργάσαιντο, ἢ λαμπρόν (46), αἱ καθήμεθα, » φησὶν ἡ κωμῳδία, ἐξηνθισμένα, κροκωτοφοροῦσαι, κεκαλλωπισμένα; παραινεί δὲ διαρρήδην ὁ Παιδαγωγός, « Ἐν περιβολῇ (47) ἱματίου οὐ μὴ καυχῆσθῃ μηδὲ ἐπαίρου ἐν δόξῃ πάσῃ, ἢ ἀπαρανόμῳ (48) οὕσῃ. Ἐπισκώπτων γοῦν τοὺς τοῖς μαλακοῖς ἡμυρισμένους ἱματίοις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει: « Ἴδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ ἐν τρυφῇ διάγοντες (49), ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσὶ τοῖς ἐπιγείοις. » βασιλείοις λέγει τοῖς φθαρτοῖς, ἐνθα δοξοκαλία, καὶ δοξοκοπία (50), καὶ κολακεία, καὶ πλάνη. Οἱ δὲ τὴν οὐράνιον θεραπεύοντες αὐλὴν περὶ τὸν πάντων βασιλέα, τὴν ἀκήρατον τῆς ψυχῆς ἐσθῆτα, τὴν σάρκα, ἀγιάζονται· καὶ ταύτῃ ἐπενδύονται ἀφθαρσίαν. Καθάπερ οὖν ἡ ἄγαμος (51) μόνῳ σχολάζει τῷ Θεῷ, καὶ ἡ φροντὶς αὐτῆς οὐ περισχίζεται· γηραμένη δὲ, ἢ γε σῶφρων διαιρεῖται τὸν βίον καὶ πρὸς Θεὸν (52) καὶ πρὸς ἄνδρα· ἡ δὲ ἄλλως φερομένη ὅλη γίνεται τοῦ γάμου, τουτέστι τοῦ πάθους· τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον

vii, 9. b Apocal. vi, 9, 11. c Eccli. xi, 4. d Luc.

Reg. et Bod. adnotat: Μυροβαφῆ τοῦτον λέγει διὰ τὸ ἐκ χρόκου μολύνεσθαι· ἐστὶ δὲ λεπτόν τε καὶ ἀραιωστῆμονον ὕφασμα

(45) Ὑμενίων. Ὑμενίων, Nov., Reg., quod usitatus est.

(46) Ἡ λαμπρόν. Abest a Nov.

(47) Ἐν περ. Ἐν περιβολῇ ἱματίων μὴ καυχῆσθῃ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ δόξης μὴ ἐπαίρου. Eccl.

(48) Ἀπαρανόμῳ. Id habet cum Flor. edit. etiam Pal. ms. Error natus e duplici scripture notatione: παρανόμῳ scilicet, et ἀνόμῳ. SYLBURG. — Ἀπαρανόμῳ retinent etiam mss. nostri.

(49) Διάγοντες. Ὑπάρχοντες, Luc. Mox illud τοῖς ἐπιγείοις est Clementis interpretamentum: et forte ad seq. refertur.

(50) Δοξοκοπία. Δοξοκομπία adnotat aliquis in Reg.

(51) Ἡ ἄγαμος. Respicit I Cor. vii, 34: Μεμερισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἄγια καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἄνδρῳ.

(52) Πρὸς Θ. Πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν ὄν. Nov.

ἢ σώφρων γυνή, σχολάζουσα μὲν τῷ ἀνδρὶ, ἀνυποκρίτως θεοσεβεί· φιλοκοσμοῦσα δὲ, ἀποπέπτωκε καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ γάμου τοῦ σώφρονος, τὸν κόσμον ἀντικαταλλαττομένη τάνδρός· κατὰ τὰ αὐτὰ τῆ Ἀργεία ἑταίρα, τῆ Ἐριφύλη λέγω·

Ἡ χρυσὸν (53) φίλου ἀνδρός ἐδέξατο τιμήεντα.

Ταύτη καὶ τὸν Κεῖον (54) ἀποδέχομαι σοφιστήν, τὰς εἰκουσίας (55) καὶ καταλλήλους Ἀρετῆς καὶ Κακίας εἰκόνας ὑπογράφοντα· τὴν μὲν αὐταῖν ἀφελῶς ἰσταμένην ἐποίησε καὶ λευγαίμονα καὶ καθάριον, τὴν Ἀρετὴν, αἰδοῖ μόνη κακοσμημένην (τοιαύτην εἶναι χρὴ τὴν πιστὴν ἐνάρετον μετ' αἰδοῦς)· θατέραν δὲ τοῦναντίον εἰσάγει, τὴν Κακίαν, περιττῆ μὲν ἐσθῆτι ἠμφισμένην, ἀλλοτρίῳ δὲ χρώματι γεγανωμένην· καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἐπιτερπὲς ἐπιτηδευομένη, ταῖς μαχλώσαις ἐγκείται σκιαγραφία γυναιξίν. Πρὸς οὐδεμίαν δὲ ὅπως ὁ ἐπόμενος τῷ Λόγῳ αἰσχροὺς ἡδονὴν οἰκειώσεται· διὸ καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ χρεῖωδες προκρίτεον. Κἂν ὁ Λόγος τοῦτο ψάλλῃ, διὰ Δαβὶδ περὶ τοῦ Κυρίου λέγων· « Εὐφρανάν (56) σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ· παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ (57) διαχρύσω, καὶ χρυσωτοῖς χρυσαῖς περιβεβλημένη· οὐκ ἐσθῆτα τὴν τρυφητικὴν μεμήνηκεν, ἀλλὰ τὸν ἐκ πίστεως συμφασμένον ἀκήρατον τῶν ἠλεημένων (58) κόσμον τῆς Ἐκκλησίας δεδήλωκεν, ἐν ᾗ ὁ ἄδολος (59) Ἰησοῦς ὡς χρυσὸς διαπρέπει (60), καὶ οἱ χρυσοί, οἱ ἐκλεκτοί (61), οἱ χρυσοί. Εἰ δὲ καὶ ὑφῆναι χρὴ τοῦτον διὰ τὰς γυναῖκας, ἡδεῖαν τὴν ἐσθῆτα καὶ προσηγῆ πρὸς τὴν ἀφῆν, ἐξυφαντέον, οὐχὶ δὲ καθάπερ τὰς γραφὰς, πρὸς τὸ περπνὸν τῆς ὀφείας ἐξανθιστέον. Ἐξίτηλος μὲν (62) γὰρ ἡ γραφή τῷ χρόνῳ γίνεται· αἱ δὲ ῥύψεις καὶ αἱ στύψεις, ταῖς φαρμακώδεσι τῆς βαφῆς χυμοῖς ἐκτῆκουσαι τὰ ἔρια, τῶν ἀμπελονῶν τὰς ὀφάνσεις ἀσθενεῖς ἀποτελοῦσι· τὸ δὲ οὐδ' εἰς οἰκονομίαν εὐθετον. Ἀπειροκαλία δὲ ἡ μεγίστη, τοσοῦτον

✠ P. 257 ED. POTTER, 203 ED. PARIS. * Psal. XLIV, 9, 10.

(53) Ἡ χρ. *Odyss.* A, vers. 526.

(54) Κεῖον. Βίον Nov. mendose pro Ἰῶν. Nam Clemens Strom. v, pag. 561, hunc virum, Prodicum nempe, Κῖον vocat : quod posteriores editiones mutarunt in Χῖον. Eundemque Basilus lib. *De legendis gent. libris*, Quintilianus, *Instit.* lib. 1, c. 5, aliique, Chium vocant. Sed Κεῖος in Κῖος, hoc autem in Χῖος facile transit. Erat autem Prodicus Κεῖος, « Ceus, » ex insula Ceo oriundus. Plato, in *Theage* : Πρόδικος ὁ Κεῖος, καὶ Γοργίας ὁ Λεοντίνος. Κεῖος etiam dicitur a Laertio Diogene in *Protagora*, et Philostrato in prooemio lib. *De vitis sophistarum*. Suidas, Πρόδικος Κεῖος ἀπὸ τῆς νήσου, πόλεως δὲ Ἰουλίδος. Idem tradit Aristophanis Scholiastes ad *Nubes* pag. 147 edit. Aurel. Allobrog. Porro Clemens hoc loco Prodicī fabellam respicit, qua Virtutem ac Vitium ad sese Herculem allicientes descripsit. Eam copiose narravit Xenophon, *Memorable.* lib. II, quem Clemens abbreviasse videtur. Eiusdem meminerunt Cicero *De offic.* lib. I, cap. 52; Justinus M., *Apol.* II, pag. 29 edit. Oxon.; Maximus Tyrius, *dissert.* 4; Basilus, lib. *De legendis gent. libris*; Philo Judæus, lib. *De mercede meretricis non recipiend. in sacrar.*; Chrysostomus *orat.* I, *Περὶ βασιλείας*; Philostratus, loco superius memorato, etc.

(55) Ἐοικυίας. Οἰκείας Nov. Μοχ, τὴν μὲν γὰρ

A pudica mulier, ut ego quidem sentio, quæ marito dat operam, sincere Deum colit; quæ autem immoderato ornatus studio tenetur, et a Deo et a pudico conjugio excidit, ut quæ maritum ornamento permutet. Quemadmodum Argiva illa meretrix, Eriphyle inquam,

Auri quæ pretium sumpsit pro conjuge charo.

Quocirca Ceum sophistam jure approbo, qui Virtutis et Improbitalis aptas describit imagines; quarum hanc quidem fecit simpliciter stantem, candida veste indutam et puram, nempe Virtutem, sola verecundia ornatam : (talem esse oportet fidelem mulierem, nempe virtute præditam cum verecundia); alteram autem contra inducit, nempe Improbitalitatem, superflua quidem et varia veste indutam, alieno autem colore exsultantem; motusque ejus et habitus comparatus ad delectationem describitur, non secus ac meretricis. Qui ergo Logon sequitur, nulli turpi voluptati adhærebit : et ideo quod in veste usum præbet, præferendum est. Quod si Logos hoc canit, per David dicens de Domino : « Delectaverunt te filia regum in honore. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, et fimbriis aureis circumamicta » : his verbis, non luxuriosas ac delicatas vestes, sed integrum ac incorruptum, ex fide contextum ornatum eorum, qui consecuti sunt misericordiam, nempe Ecclesiæ, significavit, in qua Jesus a dolo alienus splendet ut aurum, et fimbriæ ✠ aureæ, nempe electi. Quod si etiam propter feminas sit aliquid relaxandum, texenda quidem est suavis vestis et tactu mollis, sed non, sicut picturæ, est ad visus delectationem colorum varieganda floribus. Pictura enim tempore evanescit; ablutiones autem, extersiones, ac constipationes, quæ medicatis tincturæ succis lanas inficiunt, imbecillas vestium texturas efficiunt : hoc autem nec ad bonam quidem domus administrationem aptum

αὐταῖν. Ibid. Dein, αἰδοῖ μόνην x Ibid.

(56) *Εὐφρανάν*. Vulg. Bibl. τῷ φρανάν σε. Dein τιμῇ σου· quam lectionem comprobant Nov., Bod., Reg., ut etiam, Sylburgio teste, Pal. ms.

(57) *Ἐν ἱματ.* Vulg. Bibl. ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, absque commatio illo καὶ χρυσωτοῖς χρυσαῖς, quod tamen infra quoque reperitur Strom. I, 5. SYLBURG.

D. (58) *Τῶν ἠλεημένων*. In Nov. aliquis adnotat τὸν ἠλεημένον.

(59) Ὁ ἄδολος. Nempe, is, ὃς ἀμαρτίαν εὐχ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ὄλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ut dicitur I Pet. II, 22.

(60) Ὡς χρυσὸς διαπρέπει. Respicit illud Pindari, principio *Ὀλυμπ. α'*.

*Ἄριστον μὲν ὕδωρ· ὁ δὲ
Χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
Ἄτε διαπρέπει τυ-
κτὶ μέγανος ἔξοχα πλούτου.*

*Optima quidem est aqua : et
Aurum, veluti ignis noctu ardens,
Coruscat eximie inter
Superbificus divitias.*

(61) Οἱ ἐκλεκτοί. Καὶ ἐκλεκτ., Bod., Reg. Μοχ ὑφῆναι Nov.

(62) Μέν. Abest a Reg., Bod.

est. Est autem maxime ineptum et indecorum, *pepla, xystides, ephaptides, et lænasque*, ac *tunicas* stupere et admirari, *et quæ*, ut ait Homerus, *velant circumquaque pudorem*. Pudet me, ut vere dicam, cum videam tantum opum effundi ad tegenda pudenda. Vetus enim homo, qui erat in paradiso, ramis et foliis tegumentum dimittebatur pudoris; nunc autem cum nobis oves factæ sint, ne similiter ac oves simus insipientes.

A Logo autem instituti, sumptuosas vestes redarguamus, dicentes, *estis pili ovium*. **88** Etiam si se jactet Miletus, etiam si laudetur Italia, etiam si sub pellibus pili custodiantur, quorum nonnulli insano amore tenentur, nobis quidem certe nullum est studium in ea conferendum. Beatus autem Joannes, despectis quoque ovium pilis, qui delicias redolent, *et pilos camelorum* elegit, et eis se vestit, simplicem vitam et a dolo alienam repræsentans. *Mel* enim *comedebat et locustas*, *dulcem et spiritalem cibum, a fastu alienas et moderatas vias Domini præparans*. Ille enim videlicet purpura se induisset, qui omnem urbanum erat aversatus fastum, et in solitudinem quietis, tranquille cum Deo versaturus, se recepit, ab omni inani studio, unaque boni specie ac illiberali decore remotus? Ovina autem pelle Elias utebatur indumento, et *ovinam pellem* stringebat *et zona facta ex pilis*. Isaias vero, alius propheta, *nudus* erat, et *nullis utebatur calceis*; saepe autem sacco quoque utebatur, quod est indumentum humilitatis. Quod si etiam vocas Jeremiam, is *cingulum* solum habuit *et lineum*. Quemadmodum autem bene nutrita corpora, si nuda sint, vires ac vigorem apertius indicant; ita etiam pulchritudo morum, *ineptis nugis non involuta*, indicat animi magnitudinem. Trahere autem vestes ad summos usque pedes demissas, valde est arrogans et superbum, quod ambulandi actionem impedit, cum vestis instar verriculi, quæ in soli sunt

A ἐπτοῦσθαι περὶ τοὺς πέπλους, καὶ τὰς ξυστίδας, καὶ τὰς ἐφαπτίδας *et χλαίνας* (63) *τε, καὶ «χιτῶνας, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει, «Ὅμηρός φησιν, Αἰσχύνομαι γὰρ ὡς ἀληθῶς, ὁρῶν τοσοῦτον ἐκχεόμενον πλοῦτον εἰς τὴν αἰδοίων σκέπην. Ὁ γὰρ τοι ἀρχαῖος ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ, κλάδοις καὶ φύλλοις τὴν σκέπην τῆς αἰσχύνης παρεμέτρει* (64) *· νοὺν δὲ, ἐπεὶ τὰ πρόβατα ἡμῖν ἀσθημιούργηται, μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς προβάτοις ἀφραίνωμεν· παιδαγωγούμενοι δὲ τῷ λόγῳ, τὸ πολυτελὲς τῆς ἐσθῆτος διελέγχωμεν, ἐπιλέγοντες. «Τρίχες ἐστὲ προβάτων. «Κἂν Μίλητος αὐχῆ, κἂν Ἰταλία δοξάζηται, κἂν ὑπὸ διφθέραις* (65) *φυλάττωνται αἱ τρίχες, περὶ ἅς μεμήνασιν αἱ πολλοί, ἀλλὰ ἡμῖν γε οὐ σπουδαστέον. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, καὶ τῶν προβάτων ὑπεριδὼν τὰς τρίχας, ὄξουσας τρυφῆς, «τὰς* (66) *τῶν καμήλων εἴλετο τρίχας, καὶ ταύτας ἠμπέσχετο, τὸ εὐτελὲς καὶ ἄδολον τοῦ βίου ὑποτυπούμενος. Καὶ γὰρ «μέλι ἤσθιε καὶ ἀκρίδας, «γλυκεῖαν καὶ πνευματικὴν τρυφήν, ἀτύφους καὶ ἀώφρονας τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου παρασκευάζων. Ἦπου γὰρ* (67) *ἂν ἀλουργὴν χλανίδα περιεβάλετο, ὁ τὴν ἀλαζονεῖαν τὴν πολιτικὴν ἐκτραπέις, εἰς δὲ τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας* (68) *κατὰ γαλήνην Θεῶ συμπεπολιτευμένος, ἐκτὸς πάσης κενοσπουδίας* (69), *ἀπειραγαθίας, μικροπρεπείας; «μηλωτῆ» δὲ ἐχρήτη Ἠλίας ἐνδύματι, καὶ «ζώνῃ τὴν μηλωτὴν» κατέσφιγγεν «ἐκ τριχῶν πεποιημένην.» «Ἡσαίας δὲ, ἄλλος οὗτος προφήτης, «γυμνός» τε καὶ «ἀνυπόδετος» ἦν· πολλάκις δὲ καὶ σάκκον ἠμπέσχετο, ταπεινοφροσύνης ἐνδύμα (70). Εἰ δὲ καὶ Ἰερემίαν καλεῖς, «λινοῦν» οὗτος «περίζωμα» εἶχε μόνον. Ὡς δὲ τὰ εὐτραφεῖ τῶν σωμάτων γυμνούμενα φανερωτέραν δείκνυσι τὴν ἀκμὴν, οὕτω καὶ τῶν ἡθῶν τὸ κάλλος, μὴ ἐνεκλούμενον ἀπειροκάλοις φιλαρτίαις, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδείκνυται. Τὸ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας, ἐπ' ἄκρους καθιεῖς (71) τοὺς πόδας, κομιδῇ ἀλαζονικόν, ἐμποδῶν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ περιπατεῖν γινόμενον, καλλύντρον (72) δίκην ἐπισυρομένης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιπολαίους τῆς γῆς ἀχυρμίας· οὐδὲ τῶν κα-*

✠ P. 238 ED. POTTER, 204 ED. PARIS. ^a Marc. i, 6. ^b IV Reg. i, 8. ^c Isa. xx, 2. ^d Jerem. xiii, 1.

(63) *Χλαίνας*. Ex Homeri *Iliad*. B, 262 : *Χλαῖνάν τ' ἠδὲ χιτῶνα, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει. Lænamque, et tunicam, et quæ undequaque pudorem* [velant.

(64) *Παρεμέτρει*. Scholiastes in marg. Reg., Bod. Ἄντ' τοῦ παρεῖχεν, οἷον εἰ σύμμετρον τῇ χρεῖα παρέχουσα.

(65) *Κἂν ὑπὸ διφθέραις*. Varro, lib. ii *De re rustica* : « Pleraque similiter faciendum in ovibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem (ut sunt Tarentinæ et Atticæ) pellibus intexuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte possit, vel lavari ac parari. » Hor. ii, Carm. 6 : « Dulce pellitis ovibus Galesi flumen. » Colum., lib. ii, c. 22 : « Feriis pontificiis pellibus oves vestiri non licet. » Itaque Diogenes, ut refert Laertius, cum in Megarensi agro pellibus intectas oves spectasset, Megarensium autem liberos nudos ob mendicitatem passim videret, facete dixit, Præstare Megarensis arietem esse, quam filium. Et quod ille *πρόβατα δέρμασιν ἐσκαπασμένα*, hic Clemens ὑπὸ διφθέραις φυλάττωνται αἱ τρίχες. COLLECT.

(66) *Τὰς*. Καὶ Nov.

(67) Ἦπου γὰρ. A. Forte rectius ἦπου γὰρ. « utique enim. » SYLBURG.

(68) *Τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας*. Interpres venit « solitudinem quietis, » ac si legisset τὴν ἔρημον τῆς ἔρημίας. Verum ἔρημος ἐρημίας est « desertum solitudinis, » id est solitudo ingens, ἀσίκητος, quæ opponi videtur deserto ὄρεινῳ, seu montanis Judææ locis, ab urbe quidem remotioribus, sed non plane hominum vacuis. Ms. Nov. scribit τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας γαλήνην, « solitariam deserti tranquillitatem, » omissa præposit. κατὰ : quæ lectio ab aliquo forte profecta est, qui, quid esset ἐρημος ἐρημίας, ignorabat.

(69) *Κενοσπουδίας*. Κενοδοξίας Nov., sed κενοσπουδίας in marg. adnotatum est.

(70) *Ταπεινοφροσύνης ἐνδύμα*. Quo, scilicet, penitentes ac lugentes utebantur.

(71) *Καθιεῖς*. Solæcophanes est in hac voce : regula enim postulat καθιέντα. SYLBURG. — Καθιέντας, Nov. Recte : nisi potius factum sit ad vitandum τὸ σολοικοφανές : quod tamen apud bonos auctores usitatum est.

(72) *Καλλύντρον* Καλλύνθρον, Nov.

τραγόντων, τούτων δὲ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν ἄφρωνον ἐπὶ τὰς σκηναίς (73) μετιόντων ὀρχηστῶν ἀπορρέουσαν εἰς τοσοῦτον ὕβρεως τὴν ἐσθῆτα περιορώντων οἷς οἱ ἐπιμελεῖς στολισμοί, καὶ τῶν κρασπέδων αἱ ἀπαιωρήσεις, καὶ τῶν σχημάτων οἱ περιέργοι ῥυθμοί, βλακείας μικρολόγου (74) ἐπισυρμὸν ἐμφαίνουσι. Κἄν τὸν ποδήρη τις παραφέρῃ τὸν Κυρίου (75), ὁ ποικιλανθῆς ἐκεῖνος χιτῶν τὰ τῆς σοφίας ἀνθη δεικνύει, τὰς ποικίλας καὶ μὴ μαραινομένης Γραφᾶς, τὰ λόγια τὰ τοῦ Κυρίου (76), ταῖς τῆς ἀληθείας ἀπαστράπτοντα αὐγαῖς. Τοιαύτην ἄλλην τὸν Κύριον ἐσθῆτα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἠμφίεσε τὸ Πνεῦμα, ὧδὲ πως φάλλον· « Ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. » Καθάπερ οὖν περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐσθῆτων καθαρρευτέον πάσης ἀτοπίας, οὕτω (77) δὲ καὶ τῆς χρήσεως τὴν ἀμετρίαν εὐλαβητέον. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ (78), καθάπερ τὰς Λακείνας φασὶ παρθένους, ἐστολίσθαι καλὸν οὐδὲν γὰρ μέρος ἴτιον ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές. Καί τοι δυνατόν ἀποφθέγγασθαι μάλα κοσμίως τὴν ἐστείαν ἐκείνην φωνὴν πρὸς εἰπόντα, « Καλὸς (79) ὁ πῆχυς· Ἄλλ' οὐ δημόσιος· » καὶ, « Κνήμαι καλαί· Ἄλλὰ μόνου, » φάναι, « τοῦ ἀνδρός 80) τοῦ ἑμοῦ, » καὶ, « Πρόσωπον εὐπρεπές· Ἄλλὰ μόνου τοῦ γεγαμηχότος· » ἐγὼ δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων ἐπαίνων θέλω παρέχειν τὰς σὺφρονας τοῖς διὰ τῶν ἐπαίνων θηρωμένοις τὰ ἐπίβουρα· καὶ οὐδ' ὅτι γε παραγυμνοῦν τὸ σφυρὸν κεκόλυται μόνον, ἐγκεκαλύφθαι (81) δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον ἐπεσχιᾶσθαι προστέτακται· οὐ γὰρ ὅσιον εἶναι· θήρατρον ἀνθρώπων τὸ κάλλος τοῦ σώματος. Οὐδὲ ἀλουργῶ παραπετάσματι (82) χρωμένην περίβλεπτον ἐθέλειν γίνεσθαι τὴν γυναῖκα, εὐλογον. Εἶθε γὰρ καὶ τῆς ἐσθῆτος οἷόν τε ἦν ἐξελεῖν τὴν πορφύραν, ὡς μὴ ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν χρωμένων τοὺς θεατὰς ἐπιστρέφειν! Αἱ δὲ ὀλίγον κομιδῆ τὸ λοιπὸν τῆς ἀμπεχόνης ὑφαίνουσαι τὸ πᾶν ἀλουργῆς εἰργάσαντο, ἐκφλέγουσαι τὰς βραθυμίας· καὶ δῆτα αὐτὰς περὶ τὰς μεμωραμμένας ταύτας καὶ ἀβράς ἀλυσούσας πορφύ-

A superficie sordes secum attrahat : ne fractis quidem et enervatis his saltatoribus, qui cynædicam turpitudinem mutam in scenam transferunt, vestem cum tanto dedecore diffluentem despicientibus, quibus exquisitæ vestes, fimbriarumque dilatationes, et curiosi figurarum numeri, illiberalis molliciti tractionem indicant. Quod si quis talarem Domini vestem adducit, variegata illa tunica ostendit flores sapientiæ, variasque, et, quæ non flaccescunt, Scripturas, eloquia nempe Domini, quæ veritatis splendoribus refulgent. Ejusmodi alia veste Spiritus Dominum per David induit, sic psallens : « Confessionem et decorem indutus es, inducens lucem, sicut vestimentum ». Quemadmodum ergo vestium confectionem honestam, et ab eo quod est indecorum, mundam esse oportet, ita etiam vitanda est usus immoderatio. Neque enim, sicut Lacenas virgines, supra genu vestiri honestum est : nullam enim partem feminae nudari decorum est. Quamvis posset quidem honeste dici urbana illa vox, quæ dicta est ei, qui dixerat : « Pulcher cubitus ; At non publicus ; » et, « Tibi pulchræ sunt tibiæ » dicenti ; « Sed solius mei mariti ; » et, « Speciosa facies ; Sed est ejus tantum, qui me uxorem duxit ; » ego autem nolo pudicas feminas præbere talium laudum causam iis, qui per ejusmodi laudes, ut probrum eis afferant, venantur. Nec vero solum calcaneum est prohibitum, ut nudent iis ; verum etiam caput ut tegant atque obnubant, illis est impositum : neque enim honestum est corporis pulchritudinem esse hominum aucupium. Nec par est, ut purpureo utens velo femina velit conspici. Atque utinam posset etiam a veste eximi purpura, ne in utentium faciem spectatores ✕ convertat ! Atque illæ quidem cum reliquæ vestis admodum parum texant, fecerunt quidquid est purpuream, suas inflammantes libidines. Quæ autem his stolidis et mollibus purpuris impense delectantur, eas, ut sunt verba poetæ, « Purpurea ar-

✕ P. 259 ED. POTTER, 204-205 ED. PARIS. « Psal. cmi, 1, 2.

(73) Ἐπὶ τὰς Σκηναίς. Si quis ἐπὶ τῆς σκηναίς malit, per me licet. SYLBURG. — Ταῖς σκηναῖς, Nov.

(74) Μικρολόγος. Σμικρολόγος, Nov.

(75) Τὸν Κυρίου. Pal. ms. τοῦ Κυρίου, sed retineri et τὸν potest ; id est, « quem Dominus gestavit. » SYLBURG. — Τοῦ Κυρίου, Bod., Reg.

(76) Τὰ τοῦ Κυρίου. Articulus τὰ additus ex Pal. SYLBURG. — Consentiant Reg., Bod., sed neutrum articulum agnoscit Nov. Porro hic ludit auctor in ambiguitate vocis γραφῆς, quæ cum « scripturam, » tum « pieturam » etiam denotat.

(77) Οὕτω. Οὕτως, Nov.

(78) Ὑπὲρ γόνυ. Virginum Spartanarum vestes supra genua decurtatas fuisse, referunt auctores. Voluit nimirum Lyncurgus, illas, perinde ac juvenes, certaminibus exerceri ; ad quæ brevior vestis aptior fuit. Hinc φαινομηριδᾶς ab Ibico poeta vocatas, memorat Plutarchus. Conf. Pollux lib. vii, c. 15.

(79) Καλός. Responsum illud in excerptis manuscr. tribuitur Lacenæ feminae. Sic enim ibi : Εἶπέ τις, πῆχυν θεασάμενος τῆς Λακείνης, Καλὸς ὁ πῆχυς· καὶ ἀντήκουσε τὸ, Ἄλλ' οὐ δημόσιος. Clemens tamen infra Stromateo quarto Theanoni Pythagoreæ dictam hoc tribuit, ut et Plutarchus in

Præceptis connubialibus. Et occasionem quidem nudati brachii Plutarchus ibidem fuisse dicit, τὴν περιβολὴν τοῦ ἱματίου, in excerptis vero supradictis hæc affertur ad Lacenas accommodata ratio. Ἐπεὶ καὶ ἀχειριδῶτους ἐφόρουσαν χιτῶνας, ὡς φάνεσθαι ἀνωθεν ἀπὸ τῶν ὤμων βραχίονα καὶ καρπὸν· καὶ τοῦτο ὄψλον ἀπὸ τῶν παλαιότερων ἀγαλμάτων καὶ τῶν εἰκόνων τῶν γυναικείων. Αἰδούντοque insuper hæc : Ἐλέγοντο δὲ αἱ ταύτη χρωμέναι τῆ στολῆ τῆ ἀχειριδῶτω δωρίζειν· ἐπεὶ καὶ Δωριεῖς οἱ Λάκωνες ὡσπερ ἀπεναντίου αἱ χειριδῶτοις χρωμέναι ἰωνίζειν ἦσαν δὲ αὐταὶ αἱ Ἀθηναῖαι· διότι Ἴωνες οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τοῦ τὴν Ἰωνίαν ἀποικίσει ἐκαλοῦντο. Καὶ ἐποιοῦν τοῦτο οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲν, τὰς γυναῖκας ἀνδρίζοντες· οἱ Ἀθηναῖοι δὲ, ἐκθηλύνοντες. SYLBURG. — Eadem adnotavit Scholiastes in margine Reg., Bod. Conf. quæ adnotata sunt ad Stromat. iv, p. 522.

(80) Τοῦ ἀνδρός. Τοῦ ἀνδρός repetit Nov. Mox μόνου γεγαμηχ. omisso articulo. Ibid.

(81) Ἐγκεκαλύφθαι. Tertullianus, De cultu feminae, lib. ii, c. 7 : « Deus vos velari jubet : credo, ne quorundam capita videantur. »

(82) Παραπετάσματι. Pal. ms. παρασκεπίσματι, inquit Sylburg. Id habent etiam Bod., Reg.

ripuit mors. » Propter hanc itaque purpuram, et Tyrus, et Sidon, et quæ regio est mari propinqua Laconico, maxime desiderantur: quin etiam earum tinctorum, et purpuræ infectores, et ipsa conchyliæ in magno pretio habentur propterea quod eorum sanguis producat purpuram. At etiam delicatis panis admiscentes dolosæ mulieres, et qui sunt ex viris effeminati, fraudulentas dolosasque tincturas, insano quodam amore modi modestiæque limitem transiliunt, non amplius linthea ex Ægypto, sed quædam alia ex terra Hebræorum et Cilicium comparantes. Amorgina autem tacco, et abyssina; delicæ enim jam nominum rationem supergressæ sunt. Porro autem oportet, ut mihi quidem videtur, id quod tegitur, ex tegumento ostendere, se esse eo melius: ut templo imaginem, et corpore animam, et veste corpus. Nunc autem contra omnino; si corpus quidem earum venundetur, nunquam mille drachmas Atticas invenerit: unam autem vestem mille talentis ementes, ipsæ se vestibis inutiliores et viliores arguunt. Cur ergo quæ sunt rara et pretiosa, plus quam ea, quæ sunt in medio sita et vilia, persequimini? Quoniam quod vere pulchrum, et quod vere bonum est ignoratis, et pro iis quæ sunt, ea quæ esse videntur, a stultis magno studio quæritis, qui perinde ac insani, quæ alba sunt, tanquam nigra, visione apprehendunt.

✕ CAP. XI.

De calceamentis.

Similiter autem in calceamentis superbæ arro-

✕ P. 240 ED. POTTER, 205-206 ED. PARIS.

(83) Ἐλλαβε. Admiranda versus Homericæ applicatio. Nam cum *λέσα* verba de morte usurpaverit poeta, Clemens *καὶ* illam, quæ in purpuris versatur, neque quidquam præter illas æstimat, θάνατον πορφύρεον vocavit. Hoc in Juliano Parabata, cum fastu maximo mirantur quidam apud veteres, qui si persuasissent sibi, ullo loco Christianos homines habendos esse, penes quos tum omnis erat eruditio, et qui crucem Domini ac Dei sui sub abominando illo capite, quanquam non omnes æque patienter, bajulabant, facile intellexissent, omnia illum Christianis debuisse, et hanc inter causas fuisse, quare usu litterarum iis interdiceret, cum quibus olim sacramentum Deo vivo dixerat. Aphrodisia ejus decantatum tantopere, eodem modo, sensu eodem, usurpavit hic Clemens, et quidem sub Severo. Quid, quod veteres, Homerum eo ipso in loco respexisse ad purpuram contendunt: quæ si uno ictu purpurarii conficiatur, colorem exhibere nativum, δυσέκνιπτόν τε καὶ δευσοποιόν, at si diu spiret postea, ad colorem fieri inutilem. Τοῦτό τοι καὶ Ὀμηρος οἶδε, φασί· καὶ τοὺς ἀποθνήσκοντας ἀθρόως μὲν πληγῇ τῇ τῆς πορφύρας θανάτῳ καταλαμβάνεσθαι φησι, τὸ ἀδόμενον ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις ἀναμέλπων ἐκεῖνο· Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή. Nullus in antiquitate tota ἕβδος iæque ἀποφθεγματικόν habuit ac Theocritus Sophista, qui cum Alexander patrium mutaret habitum, et ad Persicum transiret, juberetque ex Ionia mitti purpuras sibi, ille cum astaret, præter expectationem dixit, Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος. Quanquam filii grammaticorum, male venustatem ejus dicti capiant, quemadmodum Eustathius, qui ad purpurarios refert. Nihil aliud Sophista voluit, quam actum esse de Alexandro, postquam cultum patrum mutasset. Nam aut vitam illi morte infeliciorum immi-

Α ρας, κατὰ τὸ ποιητικὸν δὴ ἐκεῖνο, « Ἐλλαβε (83) πορφύρεος θάνατος. » Διὰ ταύτην γοῦν τὴν πορφύραν ἢ Τύρος, καὶ ἡ Σιδὼν, καὶ τῆς Λακωνικῆς ἢ γείτων (84) τῆς θαλάσσης, ποθεινόταται ἀνάγονται δὲ εὖ μάλα καὶ οἱ βαφεῖς αὐτῶν, καὶ οἱ πορφυρευταί, καὶ αὐτὰ τὰ κογχύλια, διὰ τὸ αἷμα τούτων ἐξανθεῖν τὴν πορφύραν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς λίγνοις ὑφάσμασιν ἐγκαταμιγνύουσαι αἱ δοληραὶ γυναῖκες, καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ γυναικώδεις τὰς δοληρὰς βαφὰς, μαργαίνουσι περὶ τὴν ἀμετρίαν, οὐκ ἔτι τὰς ὀθόνας τὰς ἀπ' Αἰγύπτου, ἀλλὰς δὲ τινὰς ἐκ γῆς Ἑβραίων καὶ Κιλικῶν ἐκποριζόμενοι γῆς. Τὰ δὲ ἀμόργινα καὶ βύσσινα (85) σιωπῶ· ὑπερεκπέπαικεν ἡ τρυφή καὶ τὴν ὀνομασίαν. Δεῖ δὲ τὴν σκέπην (86), οἶμαι, αὐτὸ αὐτοῦ κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον, ὡς τὸ ἄγαλμα τοῦ νεῶ, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ σῶμα. Νυνὶ δὲ πᾶν τοῦναντίον, τὸ μὲν σῶμα αὐταῖς εἰ πιπράσκειτο, οὐκ ἂν ποτε χιλίας εὖροι Ἀττικῆς (87)· μίαν δὲ πού ἐσθῆτα μυρίων τάλαντων ὀνούμεναι, σφᾶς αὐτὰς ἀχρειοτέρας καὶ ἀτιμοτέρας (88) τῶν ὑφασμάτων ἐλέγχουσιν. Τί ποτ' οὖν διώκετε τὰ σπάνια καὶ πολυτελῆ πρὸ τῶν ἐν μέσῳ (89), καὶ τῶν εὐτελεῶν; Ὅτι ἀγνοεῖτε τὸ ὄντως καλὸν, καὶ τὸ ὄντως ἀγαθόν· καὶ ἀντὶ τῶν ὄντων τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις σπουδάζετε, οἱ τοῖς μεμνημένοις ἐπίσης τὰ λευκὰ ὡς μέλανα φαντάζονται (90).

ΚΕΦ. ΙΑ'

Περὶ ὑποδέσεως.

Παραπλήσια δὲ καὶ περὶ τὰς ὑποδέσεις εἰσὶν αἱ

neræ, aut mortem: quam non evasit. Et ex eo tempore invisus suis esse cœpit. Unde Hermolaus mira libertate apud Curtium: « Persarum te vestis et disciplina delectat, patrios mores exosus es: Persarum ergo non Macedonum regem occidere voluimus; et te transfugam belli jure persequimur. » Quin et Diogenes eo usus fertur. Sed nunc non erat his locus. ΠΕΙΣΙΟΥΣ. — *Iliad.* E, vers. 82:

... τὸν δὲ κατ' ἔσσε

Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κρα-
[ταιή.

(84) Λακωνικῆς ἢ γ. Plinius, lib. ix, cap. 56, de purpura et murice agens, « Præcipuus hic, inquit, Asiae, in Meninge Africae, et Getulo littore Oceani, et Laconica Europæ. » Conf. idem lib. xxxv, c. 6; Porcius, lib. ii, od. 48:

Nec Laconicis mihi

Trahunt honestæ purpuras clientæ.

(85) Καὶ βύσσ. Καὶ τὰ βύσσ. Nov., Bod., Reg.

(86) Δεῖ δὲ τὴν σκ. Scribe, Δεῖ δὲ τ. σ. ο. αὐτὸ αὐτῆς κρεῖττον ἀπ. « Oportet autem integumentum indicare id, quod tegitur esse ipso melius. » Vel, Δεῖ δὲ τῆς σκέπης, οἶμαι, αὐτῆς κρεῖττον ἀπ. Quo modo hanc sententiam effert in lib. *De vestimento* Musonius apud Stobæum serm. i, p. 17: Δεῖ γὰρ τῆς σκέπης αὐτῆς κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον καὶ ἰσχυρότερον, ἀλλ' οὐκ ἀσθενέστερόν τε καὶ χεῖρον. « Decet enim tegumento præstantius et fortius exhibere id, quod tegit: non autem imbecillius ac deterius. »

(87) Ἀττικῆς. Subaudiendum δραχμάς, aut μνᾶς. SYLBERG.

(88) Ἀτιμοτέρας. Τιμοτέρας, Nov. mendose.

(89) Τῶν ἐν μέσῳ. Τῶν ἐμμέσων, Nov.

(90) Φαντάζονται. Φαντάζεται, Nov.

ἀλαζόνες, τὴν πολλὴν βλακείαν κἀνταῦθα ἐπιδεικνύμεναι. Αἰσχρὰ γοῦν (91) ἀληθῶς τὰ σανδάλια ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς ἔστι τὰ χρυσᾶ ἀναθέματα (92)· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤλους ἐλικουσιῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακρούειν ἀξιούσι. Πολλὰ δὲ καὶ ἐρωτικὸς ἀσπασμὸς ἐγγράπτουσι αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιθάσεως ρυθμίζουσαι τὴν γῆν, καὶ τὸ ἐταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποσφραγίσωνται. Χαίρειν οὖν ἐατέον τὰς ἐπιχρῶσους καὶ διαλίθους τῶν σανδαλίων ματαιωπεχνίας, καὶ κρηπίδας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Σικυωνίας, καὶ τοὺς καθόρνους, Περσικὰς τε καὶ Τυρρήνικας (93)· προθεμένους δὲ, καθὼς ἔθος τῆ ἀληθείᾳ ἡμῶν, τὸν σκοπὸν τὸν ὀρθόν, τὸ κατὰ φύσιν ἐκλέγειν γρή. Ἡ γὰρ χρῆσις τῶν ὑποδημάτων, ἡ μὲν αὐτῶν εἰς σκέπην ποδῶν, ἡ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προσπταισμάτων (94), καὶ τῶν ὀρειβατικῶν τραχυτήτων, τὸ πέλμα ποδὸς σῶζουσαν. Γυναιξὶ μὲν οὖν (95) τὸ λευκὸν ὑπόδημα συγχωρητέον· πλήν εἰ μὴ ὀδεύουσι· τότε δὲ τῷ ἀλειπτῷ (96) χρηστέον. Ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι. Πλήν τὰ πολλὰ ὑπόδημασι χρηστέον αὐταῖς· οὐ γὰρ ἀρμόζει γυμνὸν ἐπιδεικνυσθαι τὸν πόδα· ἄλλως τε καὶ εὐαίσθητον εἰς βλάβην ἢ γυνή. Ἄνδρὶ δὲ εὖ μάλα ἀρμόδιον ἀνυποδησία, πλήν εἰ μὴ στρατεύοιτο. Καὶ γὰρ πῶς ἐγγύς (97) τὸ εὐποδεῖσθαι τῷ δεδέσθαι. Ἀσκητικώτατόν γέ τοι γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσὶ, καὶ πρὸς ἕγσειαν καὶ εὐκολίαν εὐθετον, ἔνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύοι. Εἰ δὲ μὴ ὀδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέρομεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαύταις ἢ φαικασίοις χρηστέον·

(91) Γοῦν. Οἶν, Bod., Reg. P. Victorius, lib. xiv, cap. 15 *Var. lect.* Sandalium erat calceamentum divitum mulierum, ut testimonio Cephisodori comici intelligitur, qui in *Trophonio* sua ita induxit mulierem conquerentem fortunas suas: Σανδάλια τε τῶν λεπτοσχιδῶν, ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα· νῦν δ' ὡσπερ ἢ θεράπεινα ἔχω περιβαρίδας. Quae namque antea sumptuoso genere calceamenti usa fuerat, postea tanquam ancillam ait se induere peribatidas. Calceorum autem clavis confixorum mentio sit etiam apud Athenaeum ex Phylarcho, qui lib. xii scripsit Alexandri familiares in luxum nimium effusos fuisse, inter quos unus Agnon clavis aureis confixas crepidas et calceos gestabat. COLLECT.

(92) Ἀναθέματα. « Donaria » perperam vertit interpretes. Sylburgius ἀναδέματα legi vult. Scribendum potius ἄνθεμα, « flores. » Sic enim Cephisodorus, in *Trophonio* haec protulit. Ejus verba integra recitavit Julius Pollux, *Onomast.* lib. vii, cap. 22 :

Σανδάλια τε τῶν λεπτοσχιδῶν,
Ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα.

*Sandalia vero tenuiter divisorum,
Quibus aurei flores insunt.*

(93) Τυρρήνικας. Conf. Pollux loco superius dicto.

(94) Προσπταισμάτων. Προσπταισμάτων, Nov. recte. Sic enim alibi προσκομμάτων, et προσκρουσμάτων, ut adnotat Sylburgius.

(95) Γυναιξὶ μὲν οὖν. De feminarum albis calceis Apuleius lib. vii *Metamorph.* : « Calceis femininis albis illis, et tenuibus indutus, et in sequiorem sexum insertus. » Vopiscus, in *Aureliano* : « Calceos mulleos, et cereos, et albos, et hederaceos, viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. » Pollux,

A gantesque feminæ magnam quoque ostendunt mollitiem. Vere ergo turpia sunt illa sandalia, quibus addita sunt aurea ornamenta : quin etiam circumcirca clavos soleis infigere æquum censent. Multæ autem eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel ipsam terram incedentes concinnam efficiant, et meretricios spiritus incessu suo insculpant. Valere ergo jubendum est aureorum et gemmeorum sandaliorum vana artificia, cum crepidis Atticis et Sicyonis, cothurnisque, Persicis et Petruseis : recto autem scopo, ut veritati nostræ mos est, proposito, id quod est secundum naturam, eligendum est. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes ; alius autem ad propulsandas offensiones, et a montanis asperitatibus plantam pedis conservandam. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant : tunc autem eis unctis utendum est. Sunt autem illis, quæ viam conficiunt, necessariae soleæ clavis consistæ. Quin etiam illis ut plurimum calceis utendum est ; neque enim feminam decet nudum pedem ostendere : et alioqui mulieri tener est sensus, ut facile lædatur. Viro autem pulchre convenit nullos habere calceos, præterquam si militet. Ὑποδεῖσθαι enim, hoc est *esse calceatum*, non parvam habet affinitatem cum δεδέσθαι, quod est *esse ligatum*. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, et ad sanitatem et ad expeditam facilitatem conveniens, ubi non prohibeat necessitas. Quod

C

lib. vii, cap. 22 : Ἰδίαν δὲ γυναικῶν ὑποδήματα Περσικὰ, λευκὸν ὑπόδημα, μᾶλλον ἐταιρικόν. P. Colvius, in *Apuleium*. Cæterum in Florentina Græca editione post illa verba ἀλειπτῷ χρηστέον sequebatur, ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι, πλήν τὰ πολλὰ ὑπόδημασι χρηστέον αὐταῖς, « unctis est utendum. Soleis autem clavis confixis indigent, quæ iter eunt, alioquin ut plurimum calceis utantur opus est : neque enim feminam decet, etc. » Hæc ab interprete in utraque editione, nescio quo casu, omissa sunt. Apud eundem Pollucem reperies eandem τοῦ κονίποδος etymologiam, qui et meminit ἐλαφροῦ φαικασίοιο ; sic enim habet manuscriptus, et ratio carminis exigit. Atque hæc duo genera sunt calceamentorum, quæ concedit viris ; nam quod vertit interpretes, « soleis utendum est, » Græc. βλαύταις, ἢ φαικασίοις χρηστέον. Sed apud Latinos non est tanta varietas calceorum, ut

D

singulis Græcis singula respondeant. COLLECT.

(96) Ἀλειπτῷ. Τῷ βεθαμμένῳ ἀλείφεται γὰρ τὰ βαπτόμενα τῶν ὑποδημάτων, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(97) Καὶ γὰρ πῶς ἐγ. Musonius, lib. *De vestimento* apud Stobæum, serm. i, pag. 18 : Τοῦ γε ὑποδεῖσθαι τὸ ἀνυποδετεῖν τῷ δυναμένῳ κρεῖττον· κινδυνεύει γὰρ τὸ μὲν ὑποδεῖσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγύς εἶναι· ἢ δ' ἀνυποδησία πολλὴν ἀλύπτιαν τινὰ καὶ εὐκολίαν παρέχει τοῖς ποσίν, ὅταν ἴσκημένοι ᾖσιν. Ὅθεν καὶ τοὺς ἡμεροδρόμους ὄραν ἔστιν οὐ χρωμένους ὑπόδημασιν ἐν ταῖς ὁδοῖς. « Ac discalceatum incedere præstat, quam calceari, si quis ferre valeat. Propemodum enim dixerim, *calceatum* esse perinde esse ac *vinctum et colligatum* esse. Cæterum immunitas calceorum multum facilitatis et agilitatis præbet pedibus, si exercitati fuerint : unde tabellarios videre est in viis non uti calceis, etc. »

si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est; eas ἄντῃ autem Attici vocabant *κονίποδας*, quod *pedes*, quantum ego conjicio, *pulveri* appropinquare facerent. Tenuis ac simplicis calceaturæ testis sufficit Joannes, qui dicebat se « non esse dignum solvere corrigiam calceorum » Domini ^a. Non enim curiosos aut superfluos is habebat calceos, qui veræ philosophiæ typum Hebræis ostendebat. Hoc autem nunquid aliud significet, alibi ostendetur.

CAP. XII.

Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

Gemmas autem fuscas et virides, et quæ peregrini maris æstu expelluntur, et quæ ex terra deturuntur, admirari et stupere est puerile. In pelucidis enim lapillos, ac peculiare colores, atque vitra varia magno ferri studio, nihil est aliud quam stultorum hominum, qui ab iis, quæ visum percellunt, trahuntur. Ita etiam pueri cum ignem aspexerint, splendore adducti ad eum feruntur, quia quam sit eum tangere periculosum, propter ignorantiam minime animadvertunt. Tales stultis sunt mulieribus gemmæ monilibus alligatæ, et inclusæ torquibus, amethysti, et ceraunitæ, et jaspides, et topazion, et Milesia

Smaragdus, merces pretiosissima.

Maximi autem pretii margarites mulierum cubilia per summam lasciviam mirandum in modum invasit; is autem nascitur in quodam ostreo pinnis non absimili; magnitudo autem est quantus permagnus piscis oculus, nec pudet miseras totum suum studium in hoc ostreo ponere, cum eis liceat sancta ornari gemma, nempe Logo Dei, quem utique Scriptura appellavit « Margariten ^b, » pellucidum et purum Jesum, qui est in carne contemplator oculus, qui est Logos perspicuus, per quem caro est pretiosa, quæ aqua regeneratur. Illud enim ostreum in aqua natum, carnem contegit: ex ea autem margarita concipitur. Ex sanctis autem lapidibus supernam Jerusalem fuisse manitam ac-

✠ P. 244 ED. POTTER, 206 ED. PARIS. ^a Marc. i, 7; Luc. iii, 16. ^b Matth. xiii, 46.

(98) *Κονίποδας*. Pollux lib. vii, c. 22: Οἱ δὲ κονίποδες λεπτὸν ὑπόδημα πρεσβυτικόν· τὸ δὲ κάπτωμα κοῦφον, ὡς ἐγγύς εἶναι τῆς κόνεως τὴν πόδα. « Conipedes autem calcei sunt tenues, seniles: quibus solea levis, ut pes pulverem tantum non contingat. » Idem auctor de reliquis calceamentis, quorum hic mentio fit, consuli poterit.

(99) *Ἄντῃ*. Pal. ms. *ἀντάς*, femin genere, relatione ad propinquius facta: et mox, *μοὶ δοκεῖ*, indie. modo. SYLBERG. — *Ἄντῃς* habet etiam Reg. et Bod.; *μοὶ δοκεῖ*, Reg.; *μοὶ δοκεῖν*, Bod.

(1) *τῆς γῆς*. Similiter Tertullianus, ut lapillorum pretium minueret, eos « terræ minutalia » vocavit, *De cultu femin.*, lib. i, c. 6.

(2) *Υέλου τε ἔσθαι*. *Υέλου τε ἔσθαι*, Nov. Et ἔσθαι quidem asper rectius esse videtur, quam ἔσθαι.

(3) *Τοιοῦτοι*. *Τοιοῦτο*, Nov.

« κονίποδας (98) » αὐτὰ (99). ἐκάλουν οἱ Ἀπτικοὶ, διὰ τὸ πελάζειν, μοὶ δοκεῖν, τῇ κόνει τὴν πόδα. Τῆς λιτῆς ὑποδέσεως ἀπόχρη μάρτυς Ἰωάννης, οὐκ « ἀξίος εἶναι » ὁμολογῶν, « τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων λύειν τοῦ Κυρίου. » Οὐ γάρ τι τῶν περιέργων ὑπεδέδετο ὁ τῆς ἀληθοῦς Ἑβραίου φιλοσοφίας ὑποδεικνύμενος τὸν τύπον. Τοῦτο δὲ, εἰ καὶ αἰνίττεται τι, ἐν ἄλλοις δηλωθήσεται.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσοῦν ἐπτοῆσθαι κόσμον.

Λίθους δὲ πελίουσ ἢ χλωρούσ, καὶ τῆς ἀπεξενωμένης θαλάσσης τὰ ἐκθράσματα, καὶ τῆς γῆς (1) τὰ ἐκψήγματα, μαιρακιῶδὲς ἐστί τεθηπῆναι. Ἐπὶ γὰρ τὰ διαυγῆ τῶν λιθιδίων, καὶ τὰς ἰδιαζούσας χροῖας, ὕλους τε ἔσθαι (2) ποικίλας, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀνοήτων ἐστὶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τῶν πληκτικῆν ἐχόντων φαντασίαν ἐλκομένων. Ταύτη καὶ τὸ πῦρ τὰ παιδία θεασάμενα, φέρεται ἐπ' αὐτὸ, τῇ λαμπρότητι ἀγόμενα· τῆς δὲ ἐπαφήσεως τὸ ἐπιτραλὲς διὰ τὴν ἀνοιαν οὐ κατανενοηκότα. Τοιοῦτοι (3) ταῖς ἠλιθίαισ οἱ λίθοι γυναιξὶ περιδούμενοι τοῖς ὄρμοισ, καὶ τοῖς περιδερόεσι (4) ἐγκατακλειόμενοι, ἀμέθυσοι (5), καὶ κεραυνῆται, καὶ ἰάσπιδες, καὶ τοπάζιον, ἤτε Μιλησία

Σμάρραδος, ἐμπόλημα τιμηέστατον.

Ὁ δὲ πολυτίμητος μαργαρίτης (6) ὑπερφυῶς τῇ γυναικωνίτιδι εἰσεκώμασε· γίνεταί δὲ οὗτος ἐν ὄστρειῳ (7) τινὶ παραπλησίῳ ταῖς πίνναισ· μέγεθος δὲ ἤλικος ἰχθύος ὀφθαλμοῦ, εὐμεγέθης (8). Καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἱ κακοδαίμονες, περὶ ὄστριον ὀλίγον τοῦτο τὴν πᾶσαν σπουδὴν πεποιημένοι, ἐξὸν ἀγίῳ κοσμεῖσθαι λίθῳ, τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ὃν « Μαργαρίτην » ἢ Γραφὴν κέκληκέ που, τὸν διαυγῆ καὶ καθαρὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐν σαρχὶ ἐπόπτῃν ὀφθαλμὸν, τὸν Λόγον τὸν διαφανῆ, δι' ὃν ἡ σὰρξ τιμία ὕδατι (9) ἀναγεννωμένη· καὶ γὰρ τὸ ὄστριον ἐκεῖνο ἐν ὕδατι γιγνόμενον, περιστέγει (10) τὴν σάρκα· ἐκ δὲ ταύτης ὁ μαργαρίτης κοῦσκεταί. Λίθοισ δὲ ἀγίοισ τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ τετειχίσθαι παρελήφαμεν· καὶ τὰς δόδεκα τῆς οὐρανοπό-

(4) *Περιδερόεσι*. Scribe *περιδεραιόσι* ex Nov. vel *περιδερόαισι* ex Bod. et Reg., ut etiam infra.

(5) *Ἀμέθυσοι*. *Ἀμέθυστοι*, Reg., Nov.

(6) *Μαργαρίτης*. Conf. Athenæus, lib. iii, cap. 15 et 14; Plinius, lib. ix, cap. 55; Ammianus Marcellinus in fine lib. xxiii. Max, γυναικωνίτισι Nov.

(7) *Ὄστρειῳ*. Pro *ὄστρειῳ* et *ὄστριον*, scribendum *ὄστρειῳ* et mox *ὄστρειον*, auctoritate Nov., Reg., Bod. Et quidem *ὄστρεια* μόνος ἔλεγον ἀρχαῖοι, *ὄστρεα* postea in usum venit, ut refert Athenæus, lib. iii, cap. 15, *ὄστριον* corruptum est ex *ὄστρειον*.

(8) *Ὄφθαλμοῦ, εὐμεγ*. Pal. ms. *ὀφθαλμοῦ εὐμεγ*, absque distinctione. SYLBERG. — Consentiant alii mss. codd. et Hervetus interpret.

(9) *Ἡ σὰρξ τιμία ὕδ.* Ἡ σὰρξ τιμίῳ ὕδ. « caro aqua pretiosa regenerata, » Reg., Bod.

(10) *Περιστεγεί*. *Περικαλύπτει*, περιέχει, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

λεως πόλας, τιμίους ἀπεικασμένας λίθοις, τὸ περί-
 σπτον τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς αἰνίττεσθαι χάριτος ἐκ-
 δεχόμεθα (11). Ἐπὶ γὰρ τῶν λίθων τῶν πολυτελέων αἱ
 χροαὶ τετάχεται· τίμαι δὲ αὐταὶ· τὰ δ' ἄλλα ὕλη γαίωδης
 καταλείπονται. Συμβολικῶς τούτοις εἰκότως τειχίζε-
 ται τῶν ἁγίων ἡ πόλις, πνευματικῶς οἰκοδομουμένη.
 Πρὸς τὸ ἄνθος οὖν τῶν λίθων, τὸ ἀμίμητον, τὸ ἄνθος
 τὸ Πνεύματος (12), τὸ ἀκήρατον καὶ ἅγιον τῆς οὐ-
 σίας νενοήκασιν· αἱ δὲ, μὴ συνιῆσαι τὸ συμβολικόν
 τῶν Γραφῶν, ὅλαι περικεχῆνασι τοῖς λίθοις, τὸν
 θαυμάσιον ἐκεῖνον ἀπολογισμὸν προφερόμεναι· « Ὅν
 καὶ ἔδειξεν (13) ὁ Θεὸς, διὰ τί μὴ χρῆσώμεθα; » καὶ
 « Πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ τρυφήσω; » καὶ, « Τίσιν οὖν
 ταῦτα γέγονεν εἰ μὴ ἡμῖν; » Τελείως δὲ ἠγνωστότων
 τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦτα φωναί. Πρῶτον μὲν
 γὰρ (14) τὴν ἀναγκαῖα, καθάπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν
 ἀέρα, προφανῆ πᾶσι χρηγεῖται· τὰ δὲ ὅσα μὴ ἀναγ-
 καῖα, γῆ τε καὶ ὕδατι ἐκρυψε. Διὰ τοῦτό τοι μύρ-
 μηκας χρυσωροχοῦσι, καὶ γρύπες χρυσοφυλακοῦσι,
 καὶ ἡ θάλασσα τὸν μαργαρίτην ἐκρυψε λίθον.
 Ὑμεῖς δὲ περίεργοι εἰς ἃ μὴ δεῖ. Ἴδοὺ ὄλος
 ἀνάπτεται (15) οὐρανός, καὶ οὐ ζητεῖτε τὸν
 Θεόν· τὸ δὲ κεκρυμμένον χρυσίον καὶ τοὺς λί-
 θους, οἱ τὴν ἐπὶ θανάτῳ κεκριμένοι, γεωροχοῦσι
 παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ τῇ Γραφῇ ἀντάδετε, βιώσης
 ἐκεῖνης διαβρότην· « Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν
 τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται
 ὑμῖν (16). » Εἰ δὲ καὶ πάντα (17) ὑμῖν δεδώρηται, καὶ
 εἰ πάντα ὑμῖν συγκεχώρηται, καὶ εἰ « πάντα ὑμῖν (18)
 ἔξεσσι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. »
 Παρήγαγε δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἐπὶ κοινωνίᾳ ὁ Θεός,
 αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ (19) πρότερος μεταδοὺς καὶ κοινὸν
 πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἐπικουρήσας Λόγον,
 πάντα ποιήσας ὑπὲρ πάντων. Κοινὰ οὖν τὰ πάντα,
 καὶ μὴ πλεονεκτούντων οἱ πλοῦσοι. Τὸ οὖν, « Πάρεστί
 (20) μοι, καὶ πλεονάζει μοι διὰ τί μὴ τρυφήσω; » οὐκ

A cepimus^a : ☒ et duodecim portas cœlestis civitatis,
 lapidibus pretiosis assimilatas eximiam apostolicæ
 vocis gratiam significare admittimus. In pretiosis
 enim lapidibus collocati sunt colores : sunt autem
 ii pretiosi ; cætera vero, terrestris materia, relin-
 quuntur. Merito ergo symbolice sanctorum ex his
 munitur civitas spiritualiter constructa. Per immi-
 tabilem itaque illum florem lapidum, florem Spi-
 ritus, ab interitu scilicet alienam et sanctam sub-
 stantiam intellexere. Quæ ergo quid sit in Scriptu-
 ris symbolicum non intelligunt, totæ lapidibus in-
 hiant, admirabilem illam defensionem afferentes :
 « Quæ ostendit Dominus, cur eis non utamur? »
 et, « Adsunt mihi, cur non eis me oblectabo? » et,
 « Quibusnam ergo facta sunt, si non nobis? » Eo-
 rum, qui Dei voluntatem plane ignoraverunt, sunt
 ejusmodi voces. Primum enim quæ sunt necessaria,
 sicut aquam et aerem, aperte omnibus suppeditat :
 quæcunque autem non sunt necessaria, terra et
 aqua abscondit. Et ideo aurum formicæ fodiant ;
 aurum gryphes custodiunt ; a mari teguntur mar-
 garitæ. Vos autem curam supervacaneam ponitis in
 iis, quæ non oportet. Ecce totum cœlum apertum
 est, et Deum non quæritis : aurum autem, quod
 absconsum est, et lapides ii apud nos scrutantur,
 qui sunt damnati capitis. Quin etiam Scripturæ re-
 pugnat is cum illa aperte clamet : « Quærite pri-
 mum regnum cœlorum, et hæc omnia adjicientur
 vobis^b. » Quod si etiam vobis omnia donata sunt,
 et si vobis omnia concessa sunt, et si « omnia vobis
 licent^c, ait Apostolus, sed non omnia **90** expedi-
 ent. » Produxit autem genus nostrum Deus
 ipse ad communicationem, cum ipse prior suum
 Filium impertit, et suum Logon omnibus commu-
 nem subministravit, et fecit omnia pro omnibus.
 Sunt ergo omnia communia, ne plura quam alii

☒ P. 242 ED. POTTER, 207 ED. PARIS. ^a Apoc. xxi, 18, seq. ^b Matth. vi, 33. ^c 1 Cor. x, 25.

(11) Ἐκδεχόμεθα. Οἶοναὶ ὑπολαμβάνομεν, νοοῦ-
 μεν, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(12) Ἄνθος τὸ Πν. Pal. ms. ἄνθος τοῦ Πν. sed et
 τὸ retineri potest, ut sit exegetica repetitio articuli,
 ut his in cap. præced. et alibi passim. SYLBERG.
 Τοῦ habet etiam Reg.

(13) Ὅν καὶ ἔδ. A. mavult, ἃ καὶ ἔδειξε, « quæ
 etiam monstravit. » Ibidem mox, Pal. ms. χρῆσώ-
 μεθα, indie. modo. SYLBERG. — Χρησώμεθα habet
 etiam Reg.

(14) Πρῶτον μὲν γὰρ. His gemina illa Tertul-
 liani *De Corona mil.* 8 : « Dicimus enim ea demum
 et nostris et superiorum usibus, et Dei rebus, et
 ipsi Christo competisse, quæ meras utilitates et certa
 subsidia, et honesta solatia necessariis necessitati-
 bus vitæ humanæ præcurent : ut ab ipso Deo inspi-
 rata credantur proprio prospectore et instructore,
 et oblectatore si forte hominis sui. Quæ vero hunc
 ordinem excesserunt, ea non convenire usibus
 nostris. » COLLECT.

(15) Ἀνάπτεται. Fortasse rectius ἀναπέπτται,
 « expansus est, patet. » Mox, Flor. edit. γεωροχοῦσι
 παρ' ἡμῖν; sed multo convenientius Pal. ms. γεω-
 ροχοῦσι π. ἢ. « terram fodiant apud nos, » nempe
 ad metalla damnati. SYLBERG. — Γεωροχοῦσι exhi-
 bent etiam mss. nostri codices. Mox, τὴν βασιλείαν
 τοῦ Θεοῦ, Luc.

(16) Ὑμῖν. Ἡμῖν, Bod.

(17) Εἰ δὲ καὶ πάντα. Tertull., *De cultu fem.*
 10 : « Nonne sapientes patres familiæ de industria
 quædam servis suis offerunt, atque permittunt, ut
 experiantur an æqualiter permissis utantur, si probe,
 si modeste? Quanto autem laudabilior, qui abstinerit
 in totum, qui timuerit etiam intelligentiam Domini?
 Sic igitur et Apostolus, Omnia, inquit, licent, sed
 non omnia ædificant. » Cyprianus, *De habitu virgi-
 num* : « Locupletem te dicis et divitem? Sed non
 omne, quod potest, debet et fieri : cum nec desi-
 deria proluxa et de sæculi ambitione nascentis ultra
 honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scri-
 ptum sit, Omnia mihi licent, sed non omnia expedi-
 unt. » COLLECT.

(18) Ὑμῖν. Pal. ms. ἡμῖν, « nobis. » SYLBERG. —
 Ἡμῖν etiam habet Bod.

(19) Αὐτὸς τὸν ἑαυτ. A. et H. αὐτὸς τὸν ἑαυ-
 τοῦ πρότερος μεταδοὺς υἱόν· ut interpres quoque :
 « ipse prior filium suum impertit. » SYLBERG. —
 Sed vera lectio est, αὐτοὺς τῶν ἑαυτοῦ μετ., quam
 unanimiter exhibent Nov., Reg., Bod. Est enim
 sensus, « Deus autem humanum genus ad commu-
 nicationem perduxit, cum ipse prior » quæ sua
 erant « impertiretur, suum nempe Logon omnibus
 communem subministrans, » etc.

(20) Πάρεστί. Sic occurrit huic objectioni Cy-
 prianus libro citato : « Locupletem te dicis, et di-
 vitem, et utendum putas iis, quæ possidere te

sibi vindicent divites. Hoc ergo, « Adsunt mihi, et supersunt, cur non me iis oblectabo? » non est humanum, ✕ nec ad societatem pertinens. Illud autem magis charitatem arguit: « Adsunt mihi, cur non impertiar pauperibus? » qui enim talis est, est perfectus, qui hoc implevit: « Diliges proximum tuum sicut te ipsum ». Hæc sunt veræ deliciae, hic est pretiosus thesaurus. Quæ autem fiunt in vanas cupiditates impensæ, interitus non sumptus locum obtinent. Scio enim Deum potestatem usus nobis dedisse, verum eum usque ad id, quod est necessarium: et usum communem esse statuit. Absurdum est autem et turpe, unum laute et luxuriose vivere, cum multi esuriant. Quanto est enim gloriosius multis benefacere, quam magnifice habitare? quanto autem prudentius, in homines, quam in lapides et in aurum impendere? quanto autem est utilius ornatos habere amicos, quam ornamenta inanima? cuiusnam autem agri tantum profuerint, quantum gratificari? Restat ergo nobis, ut illud quoque, quod obijcitur dissolvamus. Quinam ergo habebunt quæ sunt sumptuosa et magnifica, si omnes quæ sunt vilia et frugaliter deligunt? Homines, respondebo, si absque ulla vehementi affectione et discrimine eis utamur: sin autem fieri non potest, ut sint omnes frugi et temperantes, at saltem ut res necessariæ suppetant, ea quæ facile parari possunt, sunt persequenda: hæc autem supervacanea longe rejicienda. In summa ergo, ornamenta, velut virginalis ornatus, rejicienda sunt ab illis qui ipsum etiam mundum rejiciunt: oportet enim eas intus esse ornatas, et pulchram mulierem internam ostendere. In sola enim anima pulchritudo apparet et turpitudine: et ideo is solus, qui est virtute præditus, vere est pulcher, bonus et honestus: et solum quod pulchrum est et honestum, bonum esse statuitur. Sola autem virtus vel per pulchrum corpus apparet, et in carne efflorescit, amabilem temperantiæ ostendens speciem, quando mores, tanquam lux quædam, in forma resplenduerint. Uniuscujusque enim plantæ et animalis pulchritudo in uniuscujusque virtute est posita. Hominis autem

ἀνθρώπινον, οὐδὲ κοινωνικόν. Ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἀγαπητικόν, « Πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ μεταδῶ τοῖς δεομένοις; » ὁ γὰρ τοιοῦτος τέλειος, ὅτε, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » πληρώσας· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθῆς τρυφή, ἡ θησαυριζομένη πολυτέλεια. Ἡ δὲ εἰς τὰς ματαίους (21) ἐπιθυμίας ἀνάλωσις ἀπολείας οὐ δαπάνης ἐπέχει λόγον· δέδωκε γὰρ ὁ Θεός, οἷδ' ὅτι, τῆς χρήσεως ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἀναγκαίου· καὶ τὴν χρῆσιν κοινήν εἶναι βεβούλευται (22). Ἀποπον δὲ ἓνα τρυφᾶν, πενομένων πλειόνων. Πόσω (23) μὲν γὰρ εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσω δὲ συνετώτερον τοῦ εἰς λίθους καὶ χρυσίον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τῶν ἀψύχων κοσμίῳ τὸ φίλους κεκτηθῆσθαι κοσμίους; τίνα δὲ ἂν ἀγροὶ τοσοῦτον, ὅσον τὸ χαρίζεσθαι ὠφελήσιαν; Λείπεται τοίνυν ἡμῖν κάκεινο ἐπιλύσαι τὸ ἐπιφερόμενον· Τίσιν οὖν τὰ πολυτελέστερα, ἂν αἰρῶνται πάντες τὰ εὐτελέστερα; Τοῖς ἀνθρώποις (24), φήσαιμ' ἂν, ἔαν χωρὶς προσπαθείας καὶ διαφορᾶς χρώμεθα αὐτοῖς· εἰ δὲ ἀμήχανον πάντας σωφρονεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων χρείαν, τὰ εὐπόριστα μεταδιωκτέον, μακρὰ τοῖς περιττοῖς τούτοις χείρειν φράσασι. Καθόλου μὲν οὖν τὰ κόσμια, ὡσπερ κοροκόσμια, ἀποσχορακιστέον, ὅλον καὶ αὐτὸν παραιτούμεναι τὸν κόσμον· χρῆ γὰρ εἶναι κοσμίας ἐνδοθεν, καὶ τὴν τῶν (25) ἔσω γυναῖκα δεικνύουσαν καλὴν· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ ψυχῇ καταφαίνεσθαι (26) καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ αἴσχος· διὸ καὶ μόνος ὁ σπουδαῖος καλὸς κάγαθὸς ὄντως ἐστὶ. Καὶ μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν (27) δογματίζεται. Ἡ δὲ ἀρετὴ μόνῃ καὶ διὰ καλοῦ τοῦ σώματος καταφαίνεται, καὶ ἐπανθεῖ τῇ σαρκί, τὸ ὠραῖον τῆς σωφροσύνης ἀξιέραστον δεικνύουσα, ὅτ' ἂν οἶονεὶ φέγγος ἐπιλάμπη τῇ μορφῇ τὸ ἦθος· τὸ γὰρ ἐκάστου καὶ φυτοῦ καὶ ζώου κάλλος ἐν τῇ ἐκάστου ἀρετῇ εἶναι συμβέβηκεν. Ἀνθρώπου δὲ ἀρετὴ δικαιοσύνη, καὶ σωφροσύνη, καὶ ἀνδρεία, καὶ εὐσέβεια. Καλὸς ἄρα ἄνθρωπος, ὁ δίκαιος, καὶ σώφρων, καὶ συλλήθδην ὁ ἀγαθός, οὐχ ὁ πλούσιος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ στρατιῶται χρυσίῳ κεκοσμηθῆσθαι βούλονται, οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεγνωκότες τὸ ποιητικόν,

✕ P. 243 ED. POTTER, 208 ED. PARIS. ^a Matth. xix, 19.

Deus voluit. Utere, sed ad res salutares; utere, sed ad bonas artes; utere, sed ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. His etiam consentanea scribit D. J. Chrysost. extremo sermone sec. in beatum Job. COLLECT.

(21) *Ματαίους*. *Ματαίας*, Bod., Reg.

(22) *Βεβούλευται*. Forsan rectius *βεβούληται*, ut infra p. 91. SYLBURG.

(23) *Πόσω*. Hæc excerptis auctor e Musonii lib. *De vestimento*. Ejus verba apud Stobæum, serm. 1, sic se habent: Καὶ τοι πόσω μὲν εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσω δὲ καλοκάγαθώτερον τοῦ ἀναλίσκειν εἰς ξύλα καὶ λίθους τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τοῦ περιβεβληθῆσθαι μεγάλην οἰκίαν τὸ κεκτηθῆσθαι φίλους πολλοὺς; ὃ περιγίνεται τῷ προθύμῳ εὐεργετοῦντι. Τί δ' ἂν ὄναιτό τις τῆλικούτων ἀπ' οἰκίας μεγέθους τε καὶ κάλλους, ἢ λίκον ἀπὸ τοῦ χαρίζεσθαι πάλαι καὶ πολίταις ἐκ τῶν ἐαυτοῦ; « Atqui quanto

præclarius est, multos beneficiis afficere quam splendide habitare? Quanto etiam convenientius viro bono sumptus facere in hominem, quam in ligna et lapides? Quanto, denique, utilius, multos amicos possidere, quam amplam domum comparare? quod contingit ei, qui prompto animo beneficia confert. Quem vero tantum fructum ceperit quisquam ex amplitudine et pulchritudine domus, quantum perciperet liberaliter civitati et civibus e suis bonis imperlitus? »

(24) *Τοῖς ἀνθρώποις*. Pal. ms. brevius, *τοῖς ἀνθρώποις*, φήσαιμ' ἂν χωρὶς προσπαθ. SYLBURG.

(25) *Τῶν*. Supervacaneum, nam τὴν ἔσω γυναῖκα dicere potuit, quemadmodum Apostolus τὸν ἔσω ἀνθρώπον, Rom. vii, 22; Ephes. iii, 16. Lowthius ait, « Forte legendum τῇ τῶν ἔσω, et supplendum κοσμιότητι. »

(26) *Καταφαίνεσθαι*. H. καταφαίνεται, indie. modo. SYLBURG.

(27) *Ἀγαθόν*. Pal. ms. *κάγαθόν*, « etiam bonum. » IDEM.

virtus est justitia, temperantia, animi magnitudo, et pietas. Pulcher ergo et honestus homo est, qui justus et moderatus, et, ut summatim dicam, qui bonus est, non qui dives. Jam vero milites ✕ quoque volunt auro ornari, ut qui nec illud legerint poeticum :

Ὅς (28), καὶ χρυσὸν ἔχων, πόλεμον κίεν ἤντε A
[κοῦρη
Νηπίη.

Ἀλλὰ γὰρ τὴν μὲν φιλοκοσμίαν, ἤχιστα ἀρετῆς ἐπιμελουμένην, σώματος δὲ ἀντιποιουμένην, ἐκτραπέυτος τοῦ φιλοκάλου περὶ τὴν κενοδοξίαν, ἀρδὴν ἐκβλήτέον. Τὰ γὰρ μὴ οἰκεία τῷ σώματι ὡς οἰκεία προσάπτουσα, μελέτην τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἔθος ἀπάτης ἐνεγέννησεν· οὔτε τὸ σεμνὸν, καὶ ἀπλαστον, καὶ νήπιον, ὡς ἀληθῶς, τὸ σοβαρὸν δὲ, καὶ θρυπτικόν. καὶ ἀφροδίαιτον φαίνουσαι (29). Αἱ δὲ ἀμαυροῦσι τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, ἐπισκιάζουσαι χρυσίῳ (30). Καὶ οὐκ ἴσασι τὸ πλημμέλημα οἷόν ἐστι, δεσμὰ ἑαυταῖς περιθεῖσθαι πλούσια μυρία· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις (31) φασὶ δεδέσθαι τοὺς κακούργους χρυσίῳ. Τοῦτους ἐζηλωκένοι δοκοῦσί μοι αἱ γυναῖκες τοὺς δεσμώτας τοὺς πλουσίους. Ἡ γὰρ οὐχὶ κλοιὸς τὸ χρυσοῦν ἐστὶ περιδέραιον, καὶ οἱ στρεπτοὶ, οἳ τε καθετήρες (32) καλούμενοι, ἀλύσειν ἐπέχοντες τρόπον; καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς αὐτῷ τούτῳ τῷ ὀνόματι, ἀλύσεις (33), ἐκέκληνται. Πέδας δὲ περισφυρίουσ τὴν περὶ τοὺς πόδας ἀκοσμίαν (34) τῶν γυναικῶν Φιλήμων ἐν *Synephebo* προσεῖπεν·

Ἰμάτια διαφαίνοντα, καὶ πέδην τινα
Χρυσῆν.

Τὶ οὖν ἐστὶ τὸ καλλωπισμὸς ὁ ζηλωτὴς, ἢ ἐθέλειν ὑμᾶς (35), ὡς γυναῖκες, σφᾶς αὐτὰς φαίνεσθαι πεπεδημένας; Εἰ γὰρ ἡ ὕλη τὸ ὄνειδος ὑπεκλύει, τὸ πάθος ἀδιάφθορον (36). Ἐμοιγ' οὖν δοκοῦσιν, ἐκουσίως περιπίπτουσαι δεσμοῖς, ἀυχεῖν ἐπὶ συμφοραῖς πλουσίαις. Ἴσως δὲ καὶ ὁ ποιητικὸς μῦθος τοιοῦτους δεσμοὺς μοιγευσμένη τῇ Ἀφροδίτῃ περιβεβληθῆσθαι λέγει· οὐδὲν ἄλλ' ἢ μοιχείας σύμβολον αἰνιττόμενος τὰ κόσμημα· χρυσοῦς γὰρ εἶπε κάκεινους Ὅμηρος τοὺς

✕ P. 244 ED. POTTER, 209 ED. PARIS.

(28) Ὅς. Ex Homeri *Iliad*. B, v. 872, ubi scriptum est, πόλεμον δ' ἔεν ἤντε κοῦρη, Νηπίος. Mox, ἐκκλητέον pro ἐκβλητέον, Nov.

(29) Φαίνουσαι. Scribe φαίνουσα ex Nov., Reg.

(30) Χρυσίῳ. Excerpta ms. τῷ χρυσίῳ. SYLBERG.

(31) Παρὰ τοῖς βαρβάροις. Tertullian., *De habitu muliebri* 7: « Apud Barbaros quosdam, quia vernaculum est aurum et copiosum, autem vincetos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto hecipientiores, quanto nocentiores. » Et *De cultu femi.* 20: « Quanquam et aurum ipsum, cujus vos gloria occupat, cuidam genti ad vincula servire referunt gentiliū litteræ: adeo non veritate bona sunt, sed raritate. » Plutarchus, in *Erotico*: Κἂν μένωσι, χρυσαῖς, ὡσπερ ἐν Αἰθιοπία, πέδασι δεδέσθαι βέλτιον ἢ πλούτῳ γυναικός. « Melius esse, inquit, aureis compedibus, ut sit in Æthiopia, vinciri, quam opibus mulieris. » Vide Th. Canter., *Var. lect.* lib. 1, c. 5. COLLECT.

(32) Καθετήρες. Καθετήρ apud Pollucem lib. v, c. 16. Isaia III: Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα. In quem locum D. Basilius scribit, κάθεμα mundum muliebre esse demissum et descendente ad pectus, laxatis ac mollibus catenulis propendentem; quo confirmatur interpretatio D. Hieronymi

Quique aurum gestans in bellum, ut stulta puella,
Ibat.

Cæterum ornatus quidem studium, quod virtutis minime curam gerit, sed corpus sibi vindicat, boni et honesti studio converso ad vanam gloriam, funditus expellendum est. Quæ enim corpori non conveniunt, perinde ac si ei convenient, adjungens mendacii usum, et consuetudinem fraudis progeneravit, non honestatem, simplicitatem et veram pueritiam, sed fastum, arrogantiam, mollitiem et luxuriam ostendens. Istæ vero veram pulchritudinem obscurant, auro eam adumbrantes: nec intelligunt quantum in se delictum admittunt, se innumerabilibus vinculis alligantes: quemadmodum dicunt apud barbaros, scelestos et maleficos homines auro vinciri. Captivos hos vincetosque hæc divites videntur mihi æmulari mulieres. Annon enim colli vinculum est collarium aureum, moniliaque, et quæ καθετήρες vocantur, catenarum locum obtinent? quin etiam Attica lingua eodem nomine, nempe ἀλύσεις, hoc est, *catenæ* appellantur. Talares autem compedes, indecorum in pedibus feminarum ornamentum vocavit Philemon in *Synephebo*:

Illustrem amictum, compedemque, qui siet
Auratus.

Quid ergo est hic a vobis tantopere expetitus ornatus, nisi quod vos velitis, o feminae, videri esse catapedibus astrictas? Si materia enim probrium eluit, est hoc quidem vitium, quod minime interit. Quare mihi quidem videntur sua sponte vinculis alligatæ, de opulentis suis gloriari calamitatibus. Ac fortasse etiam poetica fabula adulterium committentem Venerem dicit fuisse comprehensam ejusmodi vinculis; nihil aliud, quam hæc ornamenta

in cap. xvi Ezechielis: « Puto autem, inquit, κάθεμα dictum ex variis gemmis in pectus mulierum monile descendens. » Theodotion vertit τὰ καθέματα, Symmachus χαλαστὰ, ut est apud Procopium. Suidas, Ἀλύσεις τὰς ἀμφιδέας καλοῦσιν αἱ Ἴωνες· et Favorinus docet ἀλύσειν vocari etiam catenam ex ferro, auro vel argento confectam. COLLECT.

(33) Ἀλύσεις. Eadem vox « catenas » et muliebre ornamentum significat. Pollux, lib. x, c. 39: Ἡ δὲ ἀλύσεις οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ δεσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ γυναικείου κόσμου ὀνόμασται παρὰ Ἀριστοφάνει, Σφραγῖδας, ἀλύσεις. Φιλιππίδης δὲ ἔφη, Ἀλύσειν δὲ εἶχε τετραράκοντα δραχμὰς ἄγον. « Catena (ἀλύσεις) non modo vinculi, sed etiam muliebris mundi nomen est: ut apud Aristophanem: sigilla, catenæ. Philippides vero inquit: Catenulam habuit, quadraginta drachmas valentem. »

(34) Ἀκοσμίαν. Similiter Tertullianus, « Ornatum, inquit, quem immundum muliebre dicit convenit; » *De cultu femi.*, lib. 1, c. 4.

(35) Ζηλωτὸς, ἢ ἐθέλειν ὑμ. Ζηλωτὸς ἐθέλειν ἡμᾶς, Nov.

(36) Ἀδιάφθορον. Haud scio, an rectius ἀδιάφθορον, inquit Sylb. Ejus conjecturam firmat Nov

adulterii esse signa significans. Illa enim aurea quoque fuisse dixit Homerus. Jam vero vel̄ apertissima Maligni signa nequaquam pudet eas inducere. Quemadmodum enim Evam serpens decepit, ita etiam mulieres alias mundus aureus, tanquam esca utens, serpentis figura, in probra furiose impulit; nempe murænulas quasdam aureas et serpentes ad decorem effingens. Dicit itaque comicus Nicostratus, *catenas, monilia, annulos, armillas, serpentes, periscelides, elleborum*. Summa autem earum ignominia omnem mundum muliebrem recensens Aristophanes ostendit in *Thesmophoriazasis*. Adducam autem ipsa verba comici, quæ importunum vestræ insolentiae fastum aperte arguunt:

*Mitra, redimicula, nitrum et arcus,
Pumex, strophium, quæ post locatur funda,*

⌘ P. 245 ED. POTTER, 209-210 ED. PARIS.

(37) *Κάκελρους Ὀμηρος τοὺς δ.* Excerpta ms. κάκελρους τοὺς δεσμοὺς Ὀμηρος. Homeri locum Arcerius eum innui putat, qui est *Odys. Θ.* SYLBURG.

(38) *Καὶ φαν.* Τὰ φ. Pal. ms., inquit Sylburg. Eadem lectionem exhibent etiam Nov., Bod., Reg.

(39) *Σμυραίνας.* Non vestium hæc sunt nomina, sed monilium. Nam Pollux lib. 1, cap. 16, inter mundi muliebris nomina ad ornatum brachiorum numerat ὄφεις, « serpentes: » et legimus i *Cantici cantic.*: « Murænulas aureas faciemus tibi. » Licet LXX habeant ὀμοιώματα χρυσοῦ, non μυραίνας. V. editio στρεπτοῦ χρυσοῦ, ut adnotatum est in Romana postrema, ubi forte legendum στρεπτοὺς χρυσοῦς. Nam et στρεπτοὺς numerat Pollux inter monilia, et hic Clemens ipse, quod vertit interpres « torques. » Hieronymus, *De laudib. Asellæ*: « Aurum colli sui, quod quidem murænulam vulgus appellat, quod scilicet metallo in virgulas lentescente quædam ordinis flexuosi catena contextitur, vendidit. » COLLECT.

(40) Ὀφεις. Hesychio ὄφεις est τοῦ χρυσοῦ περιβραχιόνιον. Eidem ἐλλέβορος est κόσμος γυναικείος χρυσοῦς. Quin etiam Pollux inter mulierum ornamenta recenset ἐλλέβορον, ὄφιν et βουβάλια, lib. v, cap. 16.

(41) Ἀποπλαττομένης. Hervetus ἀποπλαττομένης legit, dum vertit, « ad decorum confingens. » SYLBURG.

(42) *Νικόστρατος.* Nicostrati meminit Pollux loco citato, et ex eo quædam, quæ ad ista pertinent, citat. Libro autem vii, c. 22, hunc ipsum Aristophanis locum adnectit capiti de calceis, tanquam summam ornamentorum muliebrum, sed tamen in comœdia *Thesmophoriazasis*, quæ exstat, non reperietur, opinor, nisi forte ut ex Plautinis comœdiis, quæ exstant, multa citata reperimus, quæ non sunt apud Plautum editum, aut certe ἐν ταῖς δευτέραις Θεσμοφοριαζούσαις, quam alteram comœdiam Aristophanis citat Athenæus lib. 1, hic fuit a Polluce et Clemente repertus locus, nam et idem citatur ex primis *Thesmophoriaz.* pag. 628, certe ex utriusque collatione multa corrigi possunt: nos varias lectiones tantum notabimus, non enim hæc sunt justæ notæ, sed Collectanea. Clem. κίσσηρον Pol. κίσσηριν pumicem; C. τρυφοκαλάσσηριν; P. τρυφοκαλάσσαριν; C. ἀμπεχόνιον; P. ἀμπεχόνη: postea addit Clemens τρύφημα, quod abest a libro Pollucis impresso, non a manuscripto. C. κιθώνα; P. κιτώνα, quod cython est Herveto, post χιτώνιον, tunnicam. Sequitur apud Clementem τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἴρηκα τούτων· εἶτα τί; διόπας. At apud Pollucem impress. nihil tale, verum in manuscripto quidem hæc τὰ μέγιστα δ' οὐ λέγεις αὐτῶν ταυτὶ, διόπας. Apparet hæc verba fuisse alterius personæ dicentis præcipua ommissa esse, et subjicientis quæ sequuntur. Sic ergo verte, « Quæ tandem illa? Atqui præ-

Α δεσμοὺς (37). Ἦδη δὲ καὶ φανερώτατα (38) τοῦ Πονηροῦ σύμβολα οὐκ αἰσχύνονται περικείμενα. Ὡς γὰρ τὴν Εὐάν ὁ ὄφεις ἠπάτησεν, οὕτω δὲ καὶ τὰς ἄλλας γυναικείας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς, δελέατι προσχρώμενος τοῦ ὄφειος τῷ σχήματι, ἐξέμηθεν εἰς ὕβρεις, σμυραίνας (39) τινὰς καὶ ὄφεις (40) ἀποπλαττομένης (41) εἰς εὐπρέπειαν. Λέγει γοῦν ὁ κωμικὸς Νικόστρατος (42), « Ἀλύσεις, καθετήρας, δακτυλίους, βουβάλια, ὄφεις, περισκελίδας, ἐλλέβορον (43). » Πάνυ γοῦν ἐπιβόγως πάντα τὸν γυναικείον καταλεγόμενος κόσμον Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμοφοριαζούσαις (44) ὑποδείκνυσι. Παραθήσομαι δὲ αὐτὰς τοῦ κωμικοῦ τὰς λέξεις, διελεγχούσας ἀκριβῶς τὸ φορτικὸν ὕμῶν τῆς ἀπειραγαθίας.

*Μίτρας ἀναδήματα, νίτρον, καὶ σιδήσιον,
Β Κίσσηρον, στρέφιον, ἐπισθοσφενδόνην.*

cipua ex istis non dixisti, Diopas, etc. » Post illa postea λέγων, illa Clementis magis integra sunt, et senarium ἀκατάληκτον conficiunt. Cl. μολόχιον; P. μαλάκιον; C. βοτρυγλιθῶνα; P. βότρυν, γλιθῶνα: forte βότρυν hunc cum eo, quod Cyprianus botronatum appellat, non male junxeris: sunt hæc genera armillarum et dextralium: lib. *De habitu virginum* vide. C. ἀμφιέας; P. ἀμφιδέας, redimicula; C. καταπλάσματα; P. καταπετάσματα, manuscriptus autem deficit ab impresso, stat a Clemente, ut et in hoc; C. ὀλίσθους; P. ὀλίσκους; C. ὑποθερίδας, Herveto ventilabra; P. ὑποδέρεις, forte ὑποδερίδες, monile intelligit quod colum ambit. Postremum uterque ἐλικτήρας appellat, id est « inaures. » COLLECT.

(43) Ἐλλέβορον. A. suspicatur legendum ἐλλόβιον, quippe quod et ipsum in mulierum ornamentis sit. Sed cum et Pal. manuscr. ἐλέβορον habet, (ita enim scriptum est, uno λ), catalogus iste muliebris ornatus de industria comico joco clausus videtur: ut sensus sit, postquam omnibus illis ornamentis instructæ sunt mulieres, helleborum eis esse propinandum, ejus potu caput illarum a vesano isto ornatus studio relevetur. Aristophanis locus, qui sequitur, in vulgatis *Thesmophoriazasis* editionibus non reperitur, nec item in *Ecclesiazasis* aut *Lysistrata*: sparsim tamen aliqua ornamentorum istorum nomina ibi leguntur. Unde suspicetur aliquis, vulgatam editionem ejus fabulæ non esse integram, sed fieri potest, ut e primis *Thesmophoriazasis* hæc deprompta sint: quarum mentio infra 267. Versus eodem modo distincti in Pal. manuscr., sed metro passim luxato. Nomenclatura ipsa, in Indice, ubi suspecta est, examinabitur. SYLBURG.

(44) Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμ. Sunt illa non ex Θεσμοφοριαζούσαις posterioribus, sed prioribus. Quæ enim hodie exstant, posteriorum titulo censenda sunt. Sic et *Νεφέλαι* fuere πρῶται et δευτέραι, ut refert Scholiastes vetus in *Προθεωρία Νεφελῶν*. Cæterum Salmasius hos Aristophanis versus ex Clemente ac Polluce hoc modo restituit ac digessit in suis *Exercitationibus Plinianis* ad Julii Solini Polyhistoria, p. 1448:

*Συρόν, κάτοπτρον, ψαλίδα, κηρωτήν, νίτρον,
Προκόμιον, ὀχθοίλους, μίτρας, ἀναδήματα,
Ἄγγουσα, ἐλεθρον τὸν βαθῶν, ψιμμύθιον,
Μύρον, κίσσηριν, στρέφιον, ἐπισθοσφενδόνην,
Κάλυμμα, ζῦκος, περιδέραια, ὑπογράμματα,
Τρυφοκαλάσσηριν, ἐλλέβορον, κεκρύφαλον,
Ζῶσμ', ἀμπεχόνην, πόρπημα, παρυφεις, ξύστιδα,
Χιτώνα, βάραθρον, ἐγκυκλον κομμώτριον,
Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἴρηκα τούτων. Β. Ἄλλὰ τί;
Α. Ἐτερά γ' ὅς' οὐδεὶς μνημονεύσειεν ποτε,*

Ὀπισθοκάλυμμα, φουκος, περιδέρξια (45).
Ἵπογράμματα, τρυφοκαλάσιον, κεκρύφαλον
Ζῶμα, ἀμπερόνιον, τρύφημα πυρρῆς.
Ευστίδα, χιτῶνα, βάραθρον, ἐγκυκλον χιτῶ-
[ριον
Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἶρηκα τούτων· Εἶτα τί;

Δίοπας, διάλιθον, πλάστρα, μολόχιον
Βοτρυχλιδῶνα, περόνας, ἀμφιλέας.
Ὀρμονες, πέδας, σφραγίδας, ἀλύσεις,
δακτυλλίους, καταπλάσματα (46), πομφόλυγας.
Ἀποδέσμους, ἐλίσθους, σάρδια, ὑποθερίδας,
[ἐλικτήρας (47).

Ἐγὼ μὲν ἔκαμον καὶ ἄχθομαι λέγων τὸ πλῆθος τῶν
κοσμίων· τὰς δὲ καὶ θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, ὡς ἄρα
οὐκ ἀποκναίονται, τοσοῦτον ἄχθος βαστάζουσαι. Ὡ
τῆς κενῆς πολυπραγμοσύνης! Ὡ τῆς ματαίας δοξο-
μανίας! Ἐκχέουσιν ἐταιρικῶς τὸν πλοῦτον εἰς ὄνει-
δος· καὶ τοῦ θεοῦ τὰ δωρήματα ἀπειροκαλίᾳ παρα-
χαρῆττουσι. Ζηλοῦσαι (48) τοῦ Πονηροῦ τὴν τέχνην.
Σαφῶς δὲ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν πλοῦσιον,
τὸν θησαυρίζοντα εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ πρὸς ἑαυ-
τὸν λέγοντα, « Ἔχεις (49) ἀγαθὰ πολλὰ, ἀποκείμενα
εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου· » ἄφρονα κέκλη-
κεν· « ταύτη γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου παραλαμ-
βάνουσιν· ἃ οὖν ἠτοίμασας, τίνος γένηται; » Ἀπελ-
λῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἑλέ-
νην ὀνόματι πολύχρυσον γράψαντα· « Ὡ μεράκιον, εἶ-
πεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλῆν, πλουσίαν πεποίη-
κας. » Τοιαῦται τοίνυν Ἑλένας αἱ νῦν εἰσι γυναῖκες, οὐ
καλαὶ γνησίως, πεπλασμέναι δὲ πλουσίως. Ταύταις
προφητεύει διὰ τοῦ Σοφονίου τὸ Πνεῦμα· « Καὶ τὸ
ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ χρυσιὸν αὐτῶν οὐ μὴ δύνη-
ται (50) ἐξελεῖσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. »
Ταῖς δὲ ὑπὸ Χριστοῦ παιδαγωγουμέναις οὐ χρυσίῳ
κοσμεῖσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῷ Λόγῳ, δι' οὗ μόνου
καταφαίνεται τὸ χρυσιόν. Μακάριοι μὲντ' ἂν ἦσαν
οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων, εἰ περιελόμενοι τὸν κόσμον
τῶν γυναικῶν, ἔβριψαν, ἢ ἐχώνευσαν μόνον· νυνὶ δὲ
εἰς βούην χρυσοχοήσαντες, καὶ τούτῳ εἰδωλολατρήσαν-
τες, αὐτοὶ μὲν οὖν (51) οὐκ ἄναντο οὔτε τῆς τέχνης,
οὔτε τῆς ἐπιβολῆς· ἐδίδαξαν δὲ ἡμῶν τὰς γυναῖκας τυ-
πικώτατα κοσμίων ἀπεσχίσθαι. Τὸ γοῦν ἐκπορνεῦσαν
τῆς ἐπιθυμίας εἰς χρυσιὸν εἰδῶλον γίνεται, βασανιζό-
μενον πυρὶ· ᾧ μόνῳ τηρεῖται τρυφή, καθάπερ εἶ-

Et posterius operculum, fucus, torques,
Componendorum oculorum instrumenta, vestis
[linea, vitta,

Zona, instita, prætexta delicata,
Multitia, cithon, barathrum, encyclos tunica.
Quæ sunt autem horum non dixi maxima.

B. Quid insuper?

A. Inaures, gemmæ, plastra, molochion
Botrychlidon, fibulæ, amphileæ.

✕ Monilia, pedicæ, sigilla, catenæ,
Annuli, cataplasmata, ampullæ,
Capitis ligamina, olisbi, sardia, ventilabra, eli-
[cteres.

91 Ego quidem defessus sum, et indignor, dicendo
tot earum ornamentorum multitudinem : mihi au-
tem subit admirari, quod non enecentur, dum tan-
tum onus bajulant. O curam valde inanem ! O va-
nam et insanam gloriæ cupiditatem ! Ritu meretricio
opes effundunt in probra ac dedecora, suaque
improba et arroganti stoliditate Dei dona corrup-
punt et adulterant, artem Mali imitantes. Dominus
autem in Evangelio eum divitem, qui in horreis re-
condebat, et apud se dicebat : « Habes multa bona
in multos annos reposita, comede : bibe, lætare, »
aperte « stultum » vocavit : « hac » enim « nocte
animam tuam accipiunt : quæ ergo parasti, cujus
erunt ? » Apelles pictor, cum vidisset quemdam ex
suis discipulis pinxisse Helenam multo auro orna-
tam : « O adolescens, inquit, cum non posses pingere
pulchram, fecisti divitem. » Tales sunt Helenæ, quæ
nunc sunt mulieres, non vere pulchræ, sed multis
effictæ et ornatae divitiis. Eis prædicit Spiritus per
Sophoniam, « argentum et aurum ipsarum non
posse eas eximere in die iræ Domini ». Eis au-
tem, quæ a Pædagogo Christo erudiuntur, non auro,
sed Logo exornari convenit, per quod solum ap-
paret animum. Beati quidem fuissent Hebræi veteres,
si mundum mulierum cum abstulerunt, abjecis-
sent, vel solummodo fudissent : nunc autem cum
aureum bovem conflasset, et in eo adorando idolo-
latriæ peccatum admisissent, ipsi quidem nec ex
arte, nec ex suo instituto commodi quidquam cepe-
runt, expressissima autem figura nostras mulieres
docuerunt, ut ab ornamentis abstineant. Quæ ita-
que cupiditas in aurum fornicatur, fit idolum, cum

✕ P. 246 ED. POTTER, 210 ED. PARIS. ^a Luc. xii, 19, 20. ^b Sophon. i, 18.

Δίοπας, διάλιθον, πλάστρα, μαλάχιον, βότρυν,
Χλιδῶνα, περόνας, ἀμφιλέας, ὄρμονες, πέδας,
Σφραγίδας, ἀλύσεις, δακτυλλίους, καταπετά-
[σματα,
Πομφόλυγας, ἀποδέσμους, ἐλίσθους, σάρδια,
Ἵποθερίδας, ἐλικτήρας, ἀλλ' οὐδ' ἂν λέγων
[λέξιας.

Porro de singulis vocibus conf. Index Græcus, ut
etiam notæ in Jul. Pollucis lib. vii, cap. 22 edit.
Amstelædam., nos enim iis hoc loco diutius immo-
rari instituti nostri ratio haud patitur.

(45) Περιδέρξια. Scribe περιδέρξια ex Nov. vel
περιδέρξια ex Reg. et Bod., ut supra. Dein, ἀμπε-
ρόνιον, Ibid. Paulo post, βοτρυχλιδῶνα, Nov.

(46) Καταπλάσματα. Forte καταπάσματα. Paulo
ante, nescio an δέπας rectius sit, quam δίοπας. Pal.
ms. δίοπας. Μολόχιον Phavorino est μολούγιον. SYLB.

D (47) Ἐλικτήρας. Ἐρικτήρας, Nov., Bod., Reg.
(48) Ζηλοῦσαι. Ita Tertullianus, De cultu fem. 5:
« Reprehendunt enim cum emendant, cum adjiciunt,
utique ab adversario artifice sumentes a ditamenta
ista, id est a diabolo. Nam quis corpus monstraret
mutare, nisi qui et hominis spiritum malitia trans-
figuravit? » Item : « De adversario ejus, in cujus
manu sit aliquid usui, postulare, transgressio est,
Christianus a Malo adjuvabitur? nescio an hoc
nomen ei perseveret. » Vide adnotat. COLLECT.

(49) Ἔχεις. Hæc διὰ μνήμης recitare videtur
auctor.

(50) Δύνηται. Δύνη, Nov.

(51) Οὖν. Additum ex Pal. ms. Mox, pro ἀπε-
σχίσθαι fortasse convenientius ἀποσχέσθαι, « absti-
nere, » inquit Sylburg.; ἀπεσχῆσθαι, Nov.

igne examinatur; cui quidem soli reservantur delicæ, ut quæ sint simulacrum, non veritas. Hinc Logos per prophetam Hebræos probris insectans: « Argentea et aurea, inquit, fecerunt Baal^a, » ornamenta scilicet. Et aperte comminans. « Et vindicabo, inquit, super ipsam dies Baalim, in quibus ei sacrificavit, et ihaures ei apposuit, et torques suos. » Et ornatus causam subjungit, dicens: « Et ambulavit post amatores suos, mei autem oblita est, dicit Dominus^b. » ❧ Cum ipso ergo improbo sophistæ, diabolo scilicet, nugas has rejicientes, ne sint hujus meretricii ornatus participes, nec per speciosum prætextum, idololatriæ crimen admittant. Admodum ergo pulchre dixit beatus Paulus: « Mulieres, inquit, similiter non in plicaturis, vel auro, vel margaritis, vel veste sumptuosa, sed, quod decet mulieres profitentes pietatem, per bona opera seipsas ornantes^c. » Etenim jure ab his ornatum abesse jubet. Si sunt enim pulchræ, sufficit natura: non contendat ars contra naturam; hoc est, fraus minime litiget cum veritate. Sin autem sunt natura turpes, ex iis, quæ sibi applicant, quod non habent, arguunt. Eas ergo, quæ Christo serviunt, frugalitatem convenit amplecti. Frugalitas enim revera curam gerit sanctitatis, ut quæ ea, quæ redundant, exæquet, et e quibuslibet eum, qui ex supervacaneis capitur, usum percipiat. Quod enim frugale est, ut ipsum etiam nomen indicat, non eminet, neque ulla in re in molem assurgit aut intumescit, sed est universum planum, lenè, æquale, et minime superfluum, et ea de causa sufficiens. Est autem sufficientia, habitus quidam, qui ad suum finem pervenit, ita ut neque quid desit, neque redundet. Eorum autem mater est justitia; nutrix autem, virtus ea, quæ Græce dicitur αὐτάρκεια, quæ est per quam contenti sumus: ea igitur est habitus iis, quibus oportet, contentus, et qui per se ea præbet, quæ ad beatam vitam conferunt. Sit ergo in vestrarum manuum carpis sanctus ornatus, nempe facilis ad largiendum communicatio, et familiæ administrandæ opera. « Qui enim dat pauperi, fœneratur Deo^d; » Et, « Manus fortium ditescunt^e. » Fortes vocat eos, qui pecunias contemnunt, et qui sunt ad communicandum et largiendum faciles. In pedibus autem

Δ δωλον, οὐκ ἀλήθεια. Ἐντεῦθεν ὀνειδίζων ὁ Λόγος διὰ τοῦ προφήτου τοὺς Ἑβραίους, « Ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, φησὶν, ἐποίησαν τῇ Βάαλ· » κόσμια δηλονότι· καὶ ἐναργέστατα ἐπαπειλῶν, « Καὶ ἐκδικήσω, λέγει, ἐπ' αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλεῖμ, ἐν αἷς ἐπέθυσαν (52) αὐτῇ, καὶ περιετίθητο τὰ ἐνώτια αὐτῆς, καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς. » Καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ κοσμημάτων ἐπήγαγεν, εἰπὼν· « Καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἑραστῶν αὐτῆς· ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο, λέγει Κύριος. » Ἀποθέμενοι τοίνυν τοὺς λήρους αὐτῶ πονηρῶ σοφιστῆ, τοῦ ἐταιρικοῦ τούτου μὴ μετεχόντων καλλωπισμοῦ, μηδὲ εἰδωλολατρῶντων διὰ παραπετάσματος εὐπρεποῦς. Πάνυ γοῦν θαυμασίως ὁ Πέτρος (53) ὁ μακάριος, « Γυναῖκας, φησὶν, ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῶ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῶ πολυτελεῖ, ἀλλ', ὃ πρέπει γυναῖξιν ἐπαγγελλομέναις θεοσεβείαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν σφᾶς αὐτὰς κοσμουσῶν. » Καὶ γὰρ εἰκότως ἀπεινᾶν αὐτῶν τὴν καλλωπισμὸν κελεύει· εἰ μὲν γὰρ καλαὶ εἶεν, ἀπόχρη ἡ φύσις, μὴ φιλονεικεῖτω ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν· τουτέστιν, ἀπάτη ἀληθείᾳ μὴ ἐριζέτω· εἰ δὲ αἰσχροὶ φύσει, ἐλέγχουσιν ἐξ ὧν προσάπτουσιν ὃ μὴ ἔχουσιν (54). Προσῆκει τοίνυν λιτότητα ἀσπάξασθαι τὰς Χριστῶ λατρευούσας. Τῷ ὄντι γὰρ ἡ λιτότης ἀγνῶσύνης προμηθεῖται, ἐξισούσα τὰς πλεονεξίας, καὶ διὰ τῶν τυχόντων τὴν ἀπὸ τῶν περιττῶν κομιζομένην χρεῖαν. Τὸ γὰρ λιτὸν, ἢ καὶ τοῦνομα ἐμφαίνει, οὐκ ἐξέχει, οὐδὲ κατὰ τι ὀγκοῦται, ἢ τυποῦται (55)· ὀμαλὸν δὲ ὄλον, καὶ λεῖον, καὶ ἴσον, καὶ ἀπέριττον, καὶ ταύτη ἱκανὸν ἐστίν. Ἰκανότης δὲ ἐξίς ἐστίν ἐξικνουμένη πρὸς τὸ οἰκεῖον πέρας ἀνελλιπῶς καὶ ἀπερίττως. Μήτηρ δὲ αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη· τιθήνη δὲ « ἡ αὐτάρκεια· » αὕτη γοῦν τοι (56) ἐξίς ἐστίν ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ δι' αὐτῆς ποριστικὴ τῶν πρὸς τὸν μακάριον συντελούντων βίον. Ἔστω οὖν ἐπὶ μὲν καρποῖς τῶν χειρῶν ὑμῶν κόσμος ἅγιος, εὐμετάδοτος κοινωνία, καὶ ἔργα οἰκουρίας. « Ὁ γὰρ (57) διδοὺς πτωχῶ δανείζει Θεῷ· » καὶ, « Χεῖρες ἀνδρείων πλουτίζουν· » ἀνδρείως (58). Τοὺς καταφρονοῦντας χρημάτων, καὶ περὶ τὰς μεταδόσεις εὐκόλους εἴρηκεν. Ἐπὶ δὲ τῶν ποδῶν ἡ ἄοκνος πρὸς εὐποιίαν ἐτοιμότης ἐπιφαινέσθω, καὶ ἡ πρὸς δικαιοσύνην ὁδοιπορία. Καθεστῆρες δὲ καὶ περιδέρορα (59) αἰδῶς καὶ σωφροσύνη εἰσὶν· τοιούτους ὄρμους χρυσοχοεῖ ὁ Θεός. « Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὖρε σοφίαν, καὶ θνητὸς, ὃς οἶδε (60) φρόνησιν, » διὰ Σολομῶντος τὸ Πνεῦμα

❧ B. 247 ED. POTTER, 211 ED. PARIS. ^a Osee II, 8. ^b Ibid. 13. ^c I Tim. II, 9, 10. ^d Prov. XIX, 17. ^e Prov. X, 4.

(52) Ἐν αἷς ἐπέθ. Vulg. Bibl. ἐπέθυσαν αὐτοῖς. Mox, ἐνώτια αὐτῆς. A. SYLBURG.—Corrigendum ex LXX: ἐν αἷς ἐπέθυσεν αὐτοῖς, et vertendum: « In quibus eis sacrificabat et ornabatur in aures suis, et apponebat torques suos. » Sacrificabat Baalim, id est « falsis diis. » COLLECT.

(53) Πέτρος. Διὰ μνήμης recitat I Tim. II, 9, 10.

(54) Ὁ μὴ ἔχ. Ἄ μὴ ἔχ. Nov. Mox, κομιζομένην χρ. Ibid.

(55) Τυποῦται. H. e. « exprimitur, effingitur: » quod nihil ad auctoris sensum. Scribe, una littera mutata, τυφοῦται, « inflatur: » quod optime sequitur ὀγκοῦται.

(56) Τοι. Τι. Bod., Reg. Mox, scribe δι' αὐτῆς,

« per se. »

(57) Ὁ γὰρ. Δανείζει Θεῷ, ὃ εἰσῶν πτωχόν. Prov. XIX, 17.

(58) Πλουτίζουν ἀνδρείως. Ἀνδρείως abest a Græc. Bibl. Scribendum πλουτίζουσιν. Ἀνδρείως, τοὺς κατ. Quod in Latina versione expressum est. Nam ἀνδρείως ad ea, quæ sequuntur, referri debet. Porro in Nov. super ὡς finalem hujus vocis syllabam aliquis ους scripsit.

(59) Περιδέρορα. Scribe περιδέρορα ex Nov., vel περιδέρορα ex Bod., Reg., ut superius.

(60) Οἶδε. Εἶδε Proverb. Οἶδε repositum e Pal. ms. SYLBURG.—Consentiunt nostri codices. Supra p. 96, pro eodem est εὔρε, inquit Sylburg.

λέγει· «Κρείττον γὰρ αὐτὴν ἐμπορευθῆναι (61) ἢ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς· τιμιωτέρα δὲ ἐστὶ λίθων πολυτελῶν·» αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινή εὐκοσμία. Τὰ δὲ ὦτα (62) αὐταῖς παρὰ φύσιν μὴ τιτράσθω (63), εἰς ἀπάρτησιν ἐλλοβίων καὶ πλάστρων· οὔτε γὰρ θέμις βιάζεσθαι τὴν φύσιν, παρ' ὃ βεβούληται· οὔτε μὴν ἄλλος ἀμείνων ἂν εἴη τῶν ὠτων κόσμος, εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς καταβαίνων πόρους, κατηχίσεως ἀληθοῦς. Ὀφθαλμοὶ (64) δὲ ὑπαλημιμένοι Λόγῳ, καὶ ὦτα εἰς αἴσθησιν διατετραγμένα, θείων ἀκουστήν καὶ ἀγίων ἐπόπτῃν παρασκευάζουσι, δεικνύντος ὡς ἀληθῶς τοῦ Λόγου τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, «ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν (65), οὐδὲ οὖς ἤκουσε πρότερον.»

Oculi autem Logo inuncti, et aures ad sensum perforatæ, divinarum rerum auditorem et sanctarum rerum contemplatorem efficiunt, ipso Logo vere veram ostendente pulchritudinem, quam «oculus non vidit, nec auris prius audivit^b.»

¶ P. 248-249 ED. POTTER, 212-213 ED. PARIS.

(61) Ἐμπορευθῆναι. Ἐμπορεύεσθαι Prov.; ἐμπορευθῆναι Nov.

(62) Τὰ δὲ ὦτα. Tertullianus, *De cultu fem.* 10: «Scrupsulosa Deus auribus vulnera intulit, et tanti habuit vexationem operis sui, et cruciatus infantia tum primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis (forte ferruminati, στομωθέντος) cicatricibus grana nescio quæ penderent.» Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.* magistrum sequitur: «An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia, et mali sæcularis ignara crucietur; ut postea ex illis cicatricibus et cavernis pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo pondere, mercium quantitate?» Inaures autem exprimit duplici voce πλάστρων καὶ ἐλλοβίων, nam λοβός est ima auriculæ pars, quam Glossarium lamnam appellat. Paulo post, «descendens ad meatus, qui sunt:» Græce erat εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς πόρους· «ad naturales auditus meatus.» COLLECT.

(63) Τιτράσθω. H. mavult τετρήσθω, «perforatum esto.» Luxum vero hunc suspensarum ex auribus gemmarum taxat etiam Plinius in proœmio lib. XII, et Seneca, *De vita beata* c. 17. SYLBURG.

(64) Ὀφθαλμοί. Tertull., *De habitu mulier.*: «Et medicamenta ex fuce, quibus lanæ («malæ» alii)

A appareat impigra alacritas ad benefaciendum, et ingressus ad justitiam. Torques autem et collaria sunt pudor et modestia: talia Deus fundit monilia. «Beatus homo qui invenit sapientiam, et mortalis qui vidit prudentiam,» dicit Spiritus per Salomonem. «Ejus enim est melior mercatura, quam thesauri auri et argenti: est autem pretiosis gemmis pretiosior^a;» hæc est enim verum ornamentum. Eis autem ne perforentur aures ꝯ præter naturam, ut aureæ ab eis inaures pendeant: neque enim fas est vim afferre naturæ præter id quod voluit. Nec alius fuerit melior aurium ornatus, descendens per meatus, qui sunt secundum naturam, quam vera catechesis, hoc est, quæ per auditum suscipitur institutio.

^a Prov. III, 15, 14, 15. ^b I Cor. II, 9.

B colorantur: et illum ipsum, inquam, pulverem, quo oculorum exordia producantur.» Item, lib. *De cultu fem.*: «In illum etenim delinquant, quæ cutem medicaminibus unguunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt.» Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.*: «Illi oculos circumducto nigrore fucare, et genas mendacio ruboris inficere docuerunt.» Ita Hieronymus, *De viduitate* ad Furiam, orbes stibio fuliginatos dixit. Erat stibium spumæ nitentis lapis, cujus præcipua vis ad dilatandos oculos. Græci πλατόφθαλμον appellant. Porro hanc cohortationem concludit haud aliter ac Clemens, idem Tertullianus, *De cultu fem.*: «Prodite vos jam medicamentis et ornamentis exstructæ apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, et spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, adnectentes cervicibus jugum Christi.» COLLECT.

C (65) Εἶδεν. Οἶδε Bod., Reg. Mox, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσ. I Cor. II, 9. Post finem libri sequitur, colorationis loco, Κλήμεντος Παιδαγωγῶ τῶν εἰς τρία τὸ δεῦτερον, Bod., Reg. Dein libri sequentis principio, Λόγος τρίτος., Nov., Bod., Reg. Eundem titulum exstare in Pal. ms. refert Sylburg.

CAPITULA LIBRI TERTII.

- α'. Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.
- β'. Ὅτι οὐ χρὴ καλλωπιζέσθαι.
- γ'. Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.
- δ'. Τίσι συνδιατριπτέον.
- ε'. Πῶς περὶ τὰ λουτρά ἀναστρεπτέον.
- ς'. Ὅτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.
- ζ'. Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῶ ἡ εὐτέλεια.
- η'. Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ἐρθῆς εἰσι διδασκαλίας.
- θ'. Τίνος ἐνεκεν τὸ λουτρὸν παραληπτέον.
- ι'. Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκριτέον τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.
- ια'. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης τοῦ ἀρίστου βίου.
- ιβ'. Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης ὁμοίως τοῦ ἀρίστου βίου· ὅσαι τῶν ἀγίων Γραφῶν χαρακτηρίζονται τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

- D 1. De vita pulchritudine.
2. Quod non sit cultu utendum.
3. Adversus viros qui formam colunt.
4. Cum quibus habenda sit consuetudo.
5. Quomodo in balneis se gerere oporteat.
6. Quod solus Christianus sit dives.
7. Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.
8. Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.
9. Quanam de causa sit balneum accedendum.
10. Quod exercitia quoque sint eligenda iis qui vitam agunt rationi consentaneam.
11. Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.
12. Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio: et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.

*LIBER TERTIUS.

A

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

92 CAP. I.

De vera pulchritudine.

Est ergo, ut videtur, disciplinarum omnium pulcherrima et maxima, se ipsum nosse; si quis enim se ipsum norit, Deum cognoscet. Quod si Deum cognoscat, ei assimilabitur, non aurum gestans, nec talarem vestem ferens, sed benefaciens, et quam paucissimis fieri poterit indigens. Solus autem Deus nulla re omnino indiget, et maxime quidem gaudet, quando videt mentes nostras ornata mundas; deinde et eo, qui casta corporis veste, nempe temperantia, indutus est. Cum sit itaque anima triplex: intelligentia, quæ ratiocinandi facultas appellatur, inter-

* *Efficiturque leo primum, cui maxima barba est:*

et dum ornatum adhuc retinet, virum esse, barbæ pili ostendunt.

Sed post illa draco, vel pardus, sus quoque magnus:

Jam prolapsam esse vides nimium cultus studium ad intemperantiam. Non amplius forti feræ similis esse homo videtur, sed

Humida lympha, et ramis sublimibus arbor:

Effunduntur affectus, erumpunt aquæ instar voluptates, flaccescit pulchritudo, et citius quam folia humi decidit, quando contra illam amatorie libidinis procellæ flant; etiam priusquam venerit autumnus, marcescit et interit. Omnia enim fit cupiditas, et omnia effingit, et vult fucum facere, ut occultet hominem: homo autem ille, cui Logos cohabitatur, non variatur, non fingitur, formam habet Logi, Deo assimilatur, pulcher est, non ut pulcher videatur se exornat, vera est pulchritudo; est enim Deus: Deus autem ille fit homo, quoniam Deus

* P. 250-251 ED. POTTER, 214-215 ED. PARIS.

(66) Θεόν. Conf. I Joan. III, 2.

(67) Ὀλιγίστων. Crates Thebanus, in *Epistola ad Hermippum*, Ἄσκειτε ὀλίγον δεηθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἐγγυτάτω θεῶν. « In eo vos exercete, ut paucis rebus indigeatis. Sic enim ad deos maxime accedatis. »

COLLECT.

(68) Ἀνευδαής. Sic infra, *Strom.* II: Ἀνευδαής μὲν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθές. Philo, lib. *De fortitudine*: Ἐπι γὰρ ὁ Θεὸς ἀνεπιδαής, οὐδενὸς χηρῶν, ἀλλ' αὐτὸς ἀπαρκέστατος ἑαυτῷ.

(69) Τριγενοῦς. Platonica animæ divisio, *De re-pub.* lib. IX, p. 754, et alibi non semel. Justinus M., *Cohort. ad Græcos*, p. 57, edit. Oxon.: Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ αὐτὴν εἶναι φησι· καὶ τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ θυμικόν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. « Plato tres anime partes esse ait, rationis,

ΚΕΦ. Α'.

Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.

Ἦν ἄρα, ὡς εἶπες, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γινῶναι αὐτόν· ἑαυτὸν γὰρ τις εἴαν γινῶη, Θεὸν εἴσεται· Θεὸν (66) δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται Θεῷ· οὐ χρυσοφορῶν, οὐδὲ ποδηροφορῶν, ἀλλὰ ἀγαθοεργῶν, καὶ ὅτι μάλιστα ὀλιγίστων (67) δεόμενος. Ἀνευδαής (68) δὲ μόνος ὁ Θεός, καὶ χαίρει μάλιστα μὲν καθαρεύοντας ἡμᾶς ὁρῶν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ· ἔπειτα δὲ καὶ τῷ τοῦ σώματος ἀγνῆν στολήν, σωφροσύνην, περιβεβλημένῳ. Τριγενοῦς (69) οὖν ὑπαρχούσης τῆς ψυχῆς, τὸ νοερὸν, ὃ δὴ λογιστικὸν καλεῖται, ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ ἔνδοξος, ὁ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἄρχων ἀνθρώπου· αὐτὸν δὲ ἐκείνον ἄλλως ἄγει ὁ Θεός (70). Τὸ δὲ θυμικόν, θηριώδες ὄν, πλησίον μανίας οἰκεῖ. Πολύμορφον δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τρίτον, ὑπὲρ τὸν Πρωτέα, τὸν θαλάττιον δαίμονα ποικίλον, ἄλλοτε ἄλλως μετασχηματιζόμενον, εἰς μοιχείας, καὶ λαγνείας, καὶ εἰς φθορὰς ἐξαρεσκευόμενον·

Ἦτοι μὲν (71) πρῶτιστα λέων γένητ' ἠϋγένειος· ἔτι φέρων τὸν καλλωπισμὸν (72), ἄνδρα δείκνυσιν ἢ τοῦ γενεῖου κόμη.

Αὐτὰρ ἔπειτα δράκων, ἢ πάρδαλις ἠδὲ μέγας σῦς· κατώλισθεν εἰς τὴν ἀσέλγειαν ἢ φιλοκοσμία. Οὐκ ἔτι καρτεροῦ (73) θηρίῳ ἄνθρωπος φαίνεται,

Γίγνεται (74) δ' ὑγρὸν ὕδωρ καὶ δένδρεον ὑψη-
[πέτηλον.

Ἐκχεῖται τὰ πάθη, ἐκκλύζονται (75) αἱ ἡδοναί, μαραινεται τὸ κάλλος, καὶ θάπτον ἀποπίπτει τοῦ πετάλου χαμαί, ὅτ' ἂν αὐτοῦ καταπνεύσωσιν αἱ ἐρωτικαὶ τῆς ὕδρευος λαίλαπες· καὶ πρὶν ἢ τὸ μετόπισρον ἐλθεῖν, μαραινεται τῇ φθορᾷ. Πάντα γὰρ ἢ ἐπιθυμία γίνεται· τε καὶ πλάττεται, καὶ φανακίζεσθαι βούλεται, ἵνα κατακρύψῃ τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκείνος, ὃ σύνοικος ὁ Λόγος, οὐ ποικίλλεται, οὐ πλάττεται· μορφήν ἔχει τὴν τοῦ Λόγου· ἐξομοιοῦται τῷ Θεῷ· καλὸς ἐστὶν, οὐ καλλωπίζεται· κάλλος ἐστὶ τὸ ἀληθινόν· καὶ γὰρ ὁ Θεός ἐστὶν (76)· Θεὸς δὲ ἐκείνος ὁ ἄνθρωπος γίνεται, ὅτι βούλεται ὁ Θεός. Ὅρθως

iracundiæ et cupidinis. » Gemina dicit Tertullianus, lib. *De anima*, cap. 16; Philo, lib. *De agricultura*; Theodoret., serm. 5, *De natura hominis*, aliique plures.

(70) Ἄλλως ἄγει ὁ Θεός. Ἄλλος ἄγει ὁ Θεός, Nov. Ἄλλως ἄγει ὁ Θεός, Bod., Reg.

(71) Ἦτοι μὲν. Ἄλλ' ἦτοι Homer. *Odyss.* Δ, v. 457.

(72) Τὸν καλλωπισμὸν. Nempe τὸ ἠϋγένειον. Μοχ καὶ πάροδ. apud Homer.

(73) Οὐκ ἔτι καρτ. Scribe, quemadmodum est in interpretatione, οὐκ ἔτι καρτεροῦ θηρίῳ ὁμοίος ὁ ἄνθρωπος φαίνεται. HEINSIUS.

(74) Γίγνεται. Γίγνεται Homer., Bod., Reg.

(75) Ἐκκλύζονται. Ἐκβλύζονται, Nov., Reg., Bod. Recte.

(76) Θεός ἐστὶν. Conf. quæ superius adnotata sunt ad pag. 71, edit. Paris.

ἄρα εἶπεν Ἡράκλειτος (77) : « Ἄνθρωποι θεοί, θεοὶ ἄνθρωποι » Λόγος γὰρ αὐτὸς μυστήριον (78) ἐμφανές· Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός· καὶ τὸ θέλημα (79) τοῦ Πατρὸς ὁ μεσίτης ἐκτελεῖ· μεσίτης γὰρ ὁ Λόγος, ὁ κοινὸς ἀμφοῖν· Θεοῦ μὲν Υἱὸς, Σωτὴρ δὲ ἀνθρώπων· καὶ τοῦ μὲν διάκονος, ἡμῶν δὲ παιδαγωγός. Δούλης δὲ οὔσης τῆς σαρκὸς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ, πῶς ἂν τις εἰκότως τὴν θεράπιδαν κοσμήσῃ (80), προαγωγῶ δίκην; ὅτι γὰρ δούλου μορφὴν (81) τὸ σαρκικόν, ἐπὶ τοῦ Κυρίου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « ὅτι ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν » τὸν ἐκτὸς ἄνθρωπον, δούλον προσειπόν, πρὶν ἢ δουλεῦσαι καὶ σαρκοφορῆσαι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ συμπαθὴς Θεὸς, αὐτὸς ἠλευθέρωσε τὴν σάρκα· τῆς φθορᾶς (82) καὶ δουλείας τῆς θανατηφόρου καὶ πικρᾶς ἀπαλλάξας, τὴν ἀφθαρσίαν περιέθηκεν αὐτῇ, ἅγιον τοῦτο τῆ σαρκὶ καὶ ἀϊδιότητος καλλώπισμα περιθείς, τὴν ἀθανασίαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο κάλλος ἀνθρώπων, ἀγάπη· « Ἀγάπη δὲ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περιπερεύεται, οὐ φυσιοῦται. » Περπερία (83) γὰρ ὁ καλλωπισμὸς, περιττότητος καὶ ἀχρειότητος ἔχων ἔμφασιν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Οὐκ ἀσχημονεῖ » ἄσχημον γὰρ τὸ ἀλλότριον καὶ μὴ κατὰ φύσιν σχῆμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον ὅπερ ἐξηγεῖται (84) σαφῶς· « Οὐ ζητεῖ, φήσας, τὸ μὴ ἑαυτῆς » τὸ γὰρ ἴδιον ἢ ἀλήθεια τὸ οἰκεῖον καλεῖ· τὸ δ' ἀλλότριον ἢ φιλοκοσμία ζητεῖ, ἐκτὸς οὔσα καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τῆς ἀγάπης. Τὸν δὲ Κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχρὴν γεγονέναι, διὰ Ἡσαίου τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ· « Καὶ εἶδμεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους (85). » Καὶ τίς ἀμείνων Κυρίου (86); Ἀλλ' οὐ τὸ κάλλος τῆς σαρκὸς, τὸ φαντασιαστικόν, τὸ δὲ ἀληθινόν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνεδείξατο

⌘ P. 252 ED. POTTER, 216 ED. PARIS.
 4 Isa. LIII, 2, 5.

(77) Ἡράκλειτος. Apud Heraclidem Ponticum, in libro *De allegoriis Homericis* : Ὁ γοῦν σκοτεινὸς Ἡράκλειτος ἀσαφῆ καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι δυνάμενα θεολογεῖ τὰ φυσικὰ, δι' ὧν φησι· θεοὶ θνητοὶ τ' ἄνθρωποι, ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωὴν· « Nam obscurus Heraclitus de physicis intricate et symbolice docet, ut cum inquit, dii mortalesque homines, immortales, viventes illorum mortem, morientes illorum vitam. » COLLECT.

(78) Μυστήριον. Μυστηρίου, Bod., Reg.

(79) Τὸ θέλημα. Respicit Joan. iv, 34, vel locum aliquem consimilem.

(80) Κοσμήσῃ. Κοσμοῖη, Nov.

(81) Μορφὴν. Congruentius μορφῆ, nomin. casu. SYLBURG.

(82) Τῆς φθορᾶς. Hoc ad comma præcedens referunt Bod., Reg.

(83) Περπερία. Περπερεία, Pal., Reg. Basilus Reg. brev. 49 : Πᾶν, ὃ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας ἔχει κατηγορίαν. « Omne, quod præter necessitatem ad ostentationem et ornatum assumitur, id περπερείας accusationem incurrit, seu perperam agendi. » Reperitur et hoc vocabulum apud Ciceronem lib. i ad Atticum epist. 11; Muretus, lib. vii *Var. lect.*, cap. 14. Hesychius : Πέρπερος, μετὰ βλακείας ἐπαιρόμενος. Tertullianus illud Pauli vertit lib. *De patientia*, οὐ περιπερεύεται, « non protervum sapit. » COLLECT.

A homines; » Logos enim ipse est evidens hoc mysterium : Deus in homine, et homo Deus; et voluntatem Patris intercessor efficit. Intercessor enim est Logos, qui est communis ambobus. Dei quidem Filius, Servator autem hominum; et illius quidem minister, noster autem pædagogus. Atque cum caro quidem serva sit, quemadmodum testatur Paulus, quomodo quis jure ancillam lenonis instar exornaverit? Quod enim id, quod carneum est, sit servi forma, dicit de Domino Apostolus, « eum seipsam exinaniisse servi forma accepta ^a, » externum hominem servum appellans priusquam serviisset, et carnem suscepisset Dominus. Misericors autem Deus, ipse carnem effecit liberam, cumque ab interitu acerbaque et lethifera servitute liberasset, B incorruptionem ei adjunxit, sanctum hoc et æternitatis ornamentum carni, immortalitatem videlicet, apponens. Est autem alia quoque hominum pulchritudo, charitas : « Charitas autem, ut ait Apostolus, est patiens, benigna, non æmularur, non agit perperam, non inflatur ^b. » Perpera enim actio dicitur cultus, qui superfluitatem et inutilitatem aperte indicat, et ideo ⌘ subjungit : « Non indecore se gerit. » Indecora enim est, quæ aliena, et non est secundum naturam figura; quæ autem ficta est, est aliena. Quod quidem aperte explicat, dum dicit : « Non querit quæ sua sunt ^c. » Nam veritas suum vocat id quod proprium est. Quod alienum est autem querit nimium ornatus studium, ut quod sit remotum a Deo, Logo et charitate. Ipsum autem C Dominum fuisse aspectu deformem, testatur Spiritus per Isaiam : « Et vidimus ipsum, et non habebat speciem, nec pulchritudinem; sed species ejus vilis, et deficiens præ hominibus ^d. » Quis autem Domino præstantior? Sed non carnis pulchritudi-

^a Philipp. ii, 7. ^b I Cor. xiii, 4. ^c Ibid., 5.

(84) Σχήμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον ὅπερ ἐξ. Σχήμα, τὸ ἐπίπλαστον ὅπερ ἐξ, Nov. Mox τὰ ἑαυτῆς pro τὸ μὴ ἑαυτῆς, apud Paulum. Ibidem, inquit Sylburgius, post ἀλήθεια non est distinctio in Pal. ms., ut nec in Reg.

(85) Ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Isa. Porro hæc Isaie verba non de passione Christi, sed naturali corporis infirmitate interpretantur cum alii Patres, tum etiam Clemens, *Strom.* ii, p. 368; *Strom.* iii, p. 470. Tertullianus, *De idololatr.* cap. 18, de Christo dicit : « Vultu, denique, et aspectu inglorius, sicut Isaias pronuntiaverat. » Idem, *Adv. Judæos*, cap. 14 : « Ne aspectu quidem honestus. Annuntiamus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non erat ei species, neque gloria. » Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum, » etc. Similia dicit lib. *De patientia*, cap. 5, et lib. iii *Adv. Marcionem*. Origenes, lib. vi, *contra Celsum* : Ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδῆς γεγονέναι τοῦ Ἰησοῦ σώμα, etc. Augustinus, in *psal.* XLIII : « Ut homo non habebat speciem, neque decorem; sed speciosus forma ex eo quod est præ filiis hominum. » Conf. idem in *psal.* CXXVII.

(86) Ἀμείνων Κ. Ἀμείνων ἦν Κ. Nov. Mox φανταστικόν, Bod., Reg.

nem, quæ visione apprehenditur, sed veram animæ et corporis ostendit pulchritudinem; animæ quidem, beneficentiam; carnis vero, immortalitatem.

CAP. II.

Quod non sit cultu utendum.

Non externi ergo hominis aspectus, sed animus probitatis ornamento ornandus est. Dicitur potest, ornandam quoque esse carnem ornamento continentie. Istæ autem non animadvertunt, dum colunt id quod est extrinsecus, quæ intus in profundo sita sunt, esse plane inculta, horrida et sterilia: cujuscumodi sunt etiam ornamenta Ægyptiorum, apud quos templa, eorumque porticus, vestibula ac luci magnifice instructi, eorumque atria multis columnis cincta sunt; parietes autem lapidibus externis et artificiose depictis resplendent **93**, ita ut nihil desit: ædes autem auro, argento et electro collucent, et ex India ac Æthiopia variis fulgent lapillis; adyta vero intextis auro obumbrantur peplis. Sed si penetralia septi subieris, et ad ejus quod est præstantius, spectaculum properans, imaginem quæ templum habitat quæsieris, ✕ sacerdos quispiam ex iis, qui in templo sacrificant, gravi vultu aspiciens, et Ægyptiorum lingua præanem concinens, cum veli aliquantum contraxerit, tanquam deum ostensurus, magnam suppeditat occasionem irridendi numinis: neque enim intus invenitur Deus, qui quærebatur, ad quem festinabamus, sed felis, vel crocodilus, vel serpens indigena, vel aliqua ejusmodi bellua, quæ templo quidem est indigna, sed antro, spelunca aut cæno dignissima. Apparet deus Ægyptiorum, bellua, quæ super stragulam purpuream volutatur. Ita etiam mihi videntur feminæ, quæ aurum gestant, et in crispandis crinibus exercentur, et in genis ungendis oculisque pingendis et pilis tingendis versantur, et aliam mollitiem arte improba persequuntur, septum hoc carnale ornantes, et vere Ægyptios imitantes, infelices amatores attrahere. Sed si quis veli templum aperuerit, vittam, inquam, vestem, aurum, fucum, tincturam, et quæ eis intrita et incrustata sunt, hoc est velamentum, quod ex eis contextum est, tanquam illic veram inventurus pulchritudinem,

✕ P. 255 ED. POTTER, 217 ED. PARIS.

(87) Ὅτι οὐ χρή. Cum capite hoc *Περὶ τοῦ καλλωπισμοῦ* conf. Tertulliani lib. *De cultu fem.* SYLBURG.

(88) Οἷς ναοί. Scribe, οἱ ναοὶ καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα ἐξήσκηται. Deinde, ξένοις λίθοις καὶ γραφαῖς ἐντέχνους, etc. HEINSIUS.

(89) Προτεμενίσματα. Προταινίσματα, Bod., Reg. Verum in hujus marg. aliquis adnotavit προτεμενίσματα.

(90) Παρεισέλθης. Παρέλθης, Nov.

(91) Ζητήσεις. Congruentius ζητήσας, vel ζητήσης τε. SYLBURG. — Vel potius ζητήσης. Simile est illud Diodori Siculi *Biblioth.* lib. 1: Οἱ μὲν ναοὶ κάλλιστοι, ... ἐνδον δὲ ἦν ζητῆς τὸν θεόν, ἢ πίθηκός ἐστιν, ἢ ἴβις, ἢ τράχος, ἢ αἰλουρος. «Templa quidem pulcherrima: si vero intus Deum quæsiveris, aut simia est, aut ibis, aut hircus, aut felis.»

(92) Παστοφόρος. Πατροφόρος, Bod., Reg., super

καλλος: τῆς μὲν τὸ εὐεργετικόν, τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκός.

ΚΕΦ. Β'.

Ὅτι οὐ χρή (87) καλλωπίζεσθαι.

Οὐκ ἄρα ἡ πρόσοψις τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλωπιστέρα τῷ τῆς καλοκαγαθίας κοσμήματι: εἴη δ' ἂν καὶ τὴν σάρκα εἰπεῖν τῷ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. Αἱ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν καλλωπιζόμεναι, καὶ τὰ βάθη χερσούμεναι, λελήθησιν σφᾶς αὐτάς, κατὰ τοὺς Αἰγυπτίων κόσμους: οἷς ναοὶ (88) καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα (89) ἐξήσκηται, ἄλση τε καὶ ὀργάδες: κίσι τε παμπόλλοις ἐστεφάνωνται αἱ αὐλαί: τοῖχοι δὲ ἀποστίλθουσι ξενικοῖς λίθοις καὶ γραφῆς ἐντέχνου οἷς ἐνδεῖ οὐδὲ ἓν χρυσῷ δὲ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἠλέκτρῳ παραστίλθουσιν οἱ ναοί, καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰνδίας καὶ Αἰθιοπίας πεποικιλμένοις μαρμαίρουσι λιθιδίοις: τὰ δὲ ἄδυστα χρυσοπάστοις ἐπισκιάζεται πέπλοις. Ἄλλ' ἦν παρεισέλθης (90) τὸ βάθος τοῦ περιβόλου, καὶ σπεύδων ἐπὶ τὴν θεάν τοῦ κρείττονος, ζητήσεις (91) τὸ ἄγαλμα τὸ ἐνοικον τοῦ νεῶ: παστοφόρος (92) δὲ ἢ τις ἄλλος τῶν ἱεροποιούντων περὶ τὸ τέμενος, σεμνὸν δεδορκῶς, παιάνα τῇ Αἰγυπτίων ἄδων γλώσση, ὀλίγον ἐπαναστείλας τοῦ καταπετάσματος, ὡς δεῖξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος: οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἐνδον εὐρεθήσεται, ἐφ' ὃν ἐσπεύσαμεν: αἰλουρος (93) δὲ, ἢ κροκοδείλος, ἢ αὐτόχθων ὄφις, ἢ τι τοιοῦτον θηρίον: ἀνάξιον μὲν τοῦ νεῶ, χηραμοῦ δὲ, ἢ φωλεοῦ, ἢ βορβόρου ἀντάξιον: ὁ θεὸς Αἰγυπτίων ἐπὶ στρωμνῆς ἀλουργῆς καταφαίνεται κυλιόμενον θηρίον. Ταύτη δοκοῦσιν αἱ χρυσοφοροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἐνουλισμοὺς ἀσκοῦσαι, χρίσματά τε παρειῶν καὶ ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν, καὶ βαφὰς μετιοῦσαι τριχῶν, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὸν περιβόλον τὸν σαρκικόν, αἰγυπτιαζοῦσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεισιδαίμονας (94) ἐραστάς. Ἄλλ' ἦν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ, τὸ κεκρύφαλον λέγω, τὴν βαφήν, τὴν ἐσθῆτα, τὸ χρυσίον, τὸ φῦκος, τὰ ἐντρέψματα, τουτέστι τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον ὕφος, τὸ καταπέτασμα, ὡς ἐνδον εὐρήσων τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, μυσάζεται,

quod in Reg. aliquis scripsit πατροφόρος. Perperam; nam παστοφόροι dicebantur Ægyptiorum sacerdotes.

(93) Αἰλουρος. Origenes sub finem lib. vi *Adv. Celsum*: Καὶ Αἰγύπτιοι μὲν, ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω καὶ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐπλανῶντο, ὡς σεμνοὺς μὲν ἔχοντες περιβόλους τῶν νομιζομένων ἱερῶν, ἐνδον δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ πίθηκους, ἢ κροκοδείλους, ἢ αἴγας, ἢ ἀσπίδας, ἢ τι τῶν ζῶων: «Ægyptios quoque quamvis superius eorum errorem taxaverit Celsus, quod intra ornatissimos templorum suorum ambitus nihil sacerorum inclusum asservent præter simias, crocodilos, capras, aspidas, similesque bestias, etc.» Conf. Philo Judæus, *De Decalog.*; Cyrillus Alex., *De festo Pasch.*; Pomponius Mela, lib. 1; Juvenalis, sat. 15.

(94) Δεισιδαίμονας. Ludit in ambiguo hujus vocis sensu, quæ cum «infelicem,» tum «superstitiosum» denotat.

εἶ οἶδ' ἐγώ. Οὐ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κατοικοῦσαν ἄνδρον εὐρήσει, τὴν ἀξιόλογον· πόρνη δὲ ἀντ' αὐτῆς, καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατελίπε τὸ ἄδυτον, τὸ τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται, ψιμυθίῳ πίθηκος ἐν- τετριμμένος· καὶ ὁ παλίμβολος ὄφεις ἐκεῖνος διαβι- βρώσκων τὸ νοερόν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς φιλοδοξίας, χηραμὸν ἔχει (95) τὴν ψυχὴν· πάντα φαρμάκων ὀλε- θρίων ἐμπλήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευ- ξάμενος ἰὸν (96), μετεσκεύασε τὰς γυναῖκας εἰς πόρ- νας ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων· οὐ γὰρ γυναικὸς, ἀλλ' ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον· αἱ τῆς παρὰ μὲν τοῖς (97) ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσασαι δὲ τάνδρος τὸ βαλάντιον, ἐκτρέπουσι τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχοιεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας· καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κομμωτικῇ προσ- καθεζόμεναι, ἀργυρωνήτοις σχολάζουσιν ἀνδραπό- δοις. Καθάπερ οὖν ὄψιν πονηρὴν (98), ἠδύνουσι τὴν σάρκα· καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κομμωτικῇ προστεθῆ- καςι θαλαμειόμεναι, μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀνθιζόμεναι· ἑσπέρας δὲ, καθάπερ ἐκ φωλεοῦ, πρὸς τὸν λύχνον τὸ νόθον (99) τοῦτο προσέρπει κάλλος· συνεργεῖ γὰρ καὶ ἡ μέθη, καὶ τὸ ἀμυδρόν τοῦ φωτός, πρὸς τὴν ἐπί- λεσιν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκά- μους ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἶργει τῆς οἰκίας·

A satis scio eum esse abominaturum. Neque enim Dei imaginem intus inveniet habitantem, quam est consentaneum; sed loco ejus fornicatrix et adultera animæ occupavit adytum, et vera esse bestia convincetur, fucio scilicet intrita simia: et seductor ille serpens, qui mentis exedit intelligentiam per gloriæ cupiditatem, pro spelunca habet animam, et cum omnia exitialibus venenis impleverit, et erroris sui virus eructaverit, mulieres in meretrices transformat hic draco, fungens lenonis officio: non est enim mulieris, sed meretricis, illud nimium sui ornandi studium. Quæ quidem mulieres, domus apud maritos servandæ, administrandæque familiæ curam gerunt exiguam, sed soluta mariti crumena, quæ eis suppeditantur, convertunt in suas cupiditates, ut pulchræ esse videantur, illiusque rei multos habeant testes: et ornandi artificio toto die dantes operam, ære emptis vacant mancipiis. Carnem ergo, tanquam condimentum, mollem et suavem reddunt: et interdum quidem in thalamis delitescences, arti ornandi affixæ sunt, ne vernantibus fucatæ coloribus deprehendantur: vespere autem tanquam ex antro ad lucernam prorepat hæc adulterina pulchritudo. Nam et ebrietas, et lux obscurior, incrustationi earum opem ferunt. Atque eam quidem, quæ suos

Νῦν δ' ἔραπ' ἀπ' οἴκων τῶνδε· τὴν γυναῖκα γὰρ
τὴν σὸφρον' οὐ δεῖ πάς τρίχας ξανθῆς ποιεῖν(1).

At nunc abi ex his ædibus: nam feminam
Turpe est pudicam facere flaventes pilos:

ἀλλ' οὐδὲ (2) τὰς παρειὰς φυκοῦν, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλ- μούς ὑπογράφειν. Αελήθασιν δὲ σφᾶς αἱ κακοδαί- μονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆ C ἐπεισαγωγῆ· ἅμα γοῦν ἡμέρα σπαρασσόμεναι, καὶ ἀποτεινόμεναι, καὶ φουράμασι τισι καταπλαττόμεναι, φύχουσι μὲν τὸν χρῶτα, ὀρύττουσι δὲ τὴν σάρκα (3) τοῖς φαρμάκοις καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσαι ἄνθος. Διὰ τοῦτό τοι ὠχραὶ μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται, τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα φαρμάκοις τὴν ἐσκιαγραφημένην ἔχουσαι· τῶν ἀνθρώπων τὸν Δημιουργὸν ἀτιμάζουσαι (4), ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδω- ρημένον τὸ κάλλος· εἰκότως ἀργαί (5) πρὸς οἰ-

sed et genas fucare, et oculos depingere. Non intel- ligunt autem miseræ, se propriam perdere pulchritudinem, dum externam inducunt. Summo itaque mane se lacerantes, et extendentes, variisque ac confusis mistionibus effringentes, vivum quidem cutis colorem refrigerant, carnem autem venenis effodiunt, curiosisque abstersionibus proprium decoris florem corrumpunt. Quocirca a cataplasmatibus quidem pallidæ cernuntur, a morbis autem facile arripiuntur, ut quæ aduibratam carnem venenis jam liquefactam habeant: hominum Opificem contumelia afficientes, tanquam qui sufficientem non fuerit eis largitus pulchritudinem. Jure ergo quod

✕ P. 254 ED. POTTER.

(95) Ἐχει. Ἐχειν Nov. In Reg. aliquis v finalem delevit.

(96) Ἰὸν. Ἰόν, Bod.

(97) Τοῖς. Abest a Nov. Mox, ὀλίγον φρον. Ibid.

(98) Ὀψιν πονηρὴν. Lowthius ait: « Forte le- D gendum πονηρὰν conjunctim cum σάρκα, « aspectu turpem. » Ὀψιν idem valet, quod κατ' ὄψιν. » Ὀψιν agnoscit etiam Herveti versio, « carnem ergo, ut quæ sit visu jucunda. » Sed procul dubio legendum ὄψιν, etiam C. arbitro. SYLBURG. — In Reg super i aliquis o scripsit.

(99) Τὸ ν. Τὸν ν. Nov. Mox, συνεργῆ, Bod.

(1) Ποιεῖν. Metro convenientius ποεῖν, ut apud Aristophanem passim. SYLBURG.

(2) Ἀλλ' οὐδέ. Tertullianus, *De cultu femin.* lib. II, cap. 5: « In illum (Deum) delinquant, quæ cutem medicaminibus urgent, genas rubore maculant, oculos fuligine porrigunt. »

(3) Ὀρύττουσι δὲ τὴν σ. Reg. cum Herveto in- terprete hanc sententiam hoc modo effert: Ὀρύτ- τουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσι. . . Dein, κάλ- λος pro ἄνθος, Pal., Bod., Reg.

(4) Τὸν Δημιουργ. ἀτ. Tertullianus, *De mulieribus fucatis*, loco superius laudato: « Displicet nimirum illis plastica Dei: in seipsis nimirum arguunt et reprehendunt artificem omnium, reprehendunt enim, cum emendant, cum adjiciunt. »

(5) Εἰκότως ἀργαί. Hanc Euripidis sententiam profert Stobæus tit. 62 in *Vituperio Amoris*:

Ἔρως γὰρ ἀργὸν καπὶ τοῖς ἔργοις ἔφν,
φιλεῖ κάτοπτρα, καὶ κόμης ξανθίσματα,
Φεύγει δὲ μόχθους.

Amor otiosa res est, inutilis ad opera,
Amat specula, et flavas comæ tincturas,
Fugit labores.

Exstat et apud Plutarch., in *Erot.*; Chrysostomus, hom. 78, in *Matthæum*: Ἡ γυνὴ πάλιν ἔστω μὲν οἰκουρὸς, πρὸ δὲ ταύτης τῆς ἐπιμελείας ἐτέραν ἀναγκαιοτέραν ἐχέτω φροντίδα, τὰ τῶν οὐρανῶν ὅπως ἅπαντα ἐργάσεται οἰκία. Quod autem dixit eas hominum Opificem contumelia afficere. imitatus videtur Cyprianus, *De disciplina et hab. Virginum*: « Manus Deo inferunt, quando id, quod ille formavit, re-

ad domum servandam attinet, ignavæ sunt, ut quæ sedeant, veluti depictæ, ad spectaculum, non natæ ad domus custodiam. Et ideo apud comicum prudens ait mulier: « Quid providi fecerimus nos feminæ, vel splendidi, quæ tot colorum floribus sparsæ sedemus, liberarum in nobis feminarum characterem obliterantes, domorum eversiones, et nuptiarum perniciem, et liberorum in se accusationes concitantes. » Hac etiam ratione Antiphanes comicus in *Malthaca* irridet meretriciam mulierum consuetudinem: dicens verba omnibus communia, adversus illam earum fucationem et intritionem... « Venit: Ipsa transit, accedit, non transit. Venit, adest, abstergitur, accedit. Smegmate saponeve purgatur, pectitur, ejecit, teritur. Lavatur, se contemplatur, componitur, unguentis perfunditur, ornatur, ungitur, et si quid habeat, enecat. » Ter enim non semel dignæ sunt quæ pereant, quæ crocodilorum excrementis utuntur, et spuma sepiarum unguuntur, et supercilia fuligine illinunt, et fuco genas terunt. Quæ ergo vel poetis ethnicis erant odio propter mores, cur non magis a veritate rejiciendæ fuerint? Alius itaque comicus eas reprehendens, Alexis (ejus enim verba afferam, quæ

✠ P. 255 ED. POTTER, 218 ED. PARIS.

formare et transfigurare contendunt, nescientes quia opus Dei est omne quod nascitur, diaboli quodcunque mutatur. » COLLECT.

(6) *Τοι. Καί* addit Nov. Mox, γυνή abesse a Pal. refert Sylburgius. Porro sequentes versus ex Aristophanis *Lysistrata* recitasse Clementem, monuit Gatakerus, *Adv. c. 9*. Eos hoc modo digessit ac restituit Grotius, *Excerpt. ex Trag. et Comæd. p. 909*:

*Τί δ' ἄν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα,
Ἡ λαμπρὸν, αἶ καθήμεθ' ἐξηθισμένα,
Κροκωτοφοροῦσαι καὶ κεκαλλωπισμένα,
Λυμαινόμεναι χαρακτῆρα τῶν ἐλευθέρων,
Οἴκων ἀνατροπῆς, καὶ γάμων ἐτ' ἐκτροπῆς,
Καὶ παιδίων διαβολῆς περιποιούμεναι;*

*Quid enim faceremus providum, aut memorabile
Mulieres, quæ sedemus rutilantes comas,
Crocotulatae, vultum pigmento illitæ,
Notam delentes omnem ingenui corporis:
Turbellas domuum, conjugum divortia
Meditantes, aut in liberos calumnias?*

(7) *Ἐξανθισμένα*. Super a priorem aliquis in Reg. scripsit η, ut sit ἐξηθισμένα, « floribus sparsæ. » Sylburg. ait: Hervetus interpres vertit « tot colorum floribus sparsæ. » Perperam. Significat enim « flavatae, » id est flavo capillitio exornatæ; a verbo ξανθίζω sicut 159 dicit, a Menandro ex ædib. exigī τὴν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους: ab ἐξανθίζω enim dicendum fuisset ἐξηθισμένα, ut supra 149. Quæ sequuntur, in versus distincta sunt in Pal. manuscr. quorum primus desinit in λυμαινόμεναι, secundus in ἀνατροπῆς, tertius in περιποιούμεναι: quæ distinctio, cum metri legem habeat nullam, consulto a me prætermittitur.

(8) *Κατατριδῆν*. Sic abusive τὴν ἐντριδῆν vocat: quemadmodum B. Paulus περιτομήν appellavit καττομήν. Porro Antiphanis versus hoc modo digessit Grotius Operis modo laudati pag. 614:

*Ἔρχεται,
Μετέρχεται, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται,
Βέθηκε· τρίβεται, σμήχεται, κτενίζεται,
Λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται,
Κοσμεῖται, ἀλείφεται· ἄν δ' ἔχη τι, ἀπάγχεται.
Venit,
Hætro cedit, rursus accedit, non cedit retro,*

κουρίας γίνονται, καθάπερ ἐξωγραφημένοι, καθεζόμεναι εἰς θέαν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγεννημένοι. Διὰ τοῦτό τοι (6) ἢ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικῇ γυνὴ λέγει· « Τί δ' ἄν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα, ἢ λαμπρὸν, αἶ καθήμεθ' ἐξανθισμένα (7), τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτῆρα· οἴκων ἀνατροπῆς, καὶ γάμων ἐκτροπῆς, καὶ παιδίων διαβολῆς περιποιούμεναι. » Τοῦτο αὐτῇ γὰρ τοι καὶ Ἀντιφάνης ὁ κωμικὸς ἐν *Μαλθακῇ* τὸ ἐταιρικὸν τῶν γυναικῶν ἀποσκόπτει, τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα, εἰς τὴν κατατριδῆν (8) ἐξηθρημένα· λέγων
« Ἔρχεται· Μετέρχεται αὐτῇ, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται· Ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται, προσέρχεται· Σμήχεται, κτενίζεται, ἐκβέθηκε (9), τρίβεται, Λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται, κοσμεῖται, ἀλείφεται· ἄν δ' ἔχοι τι (10), ἀπάγχεται. » Τρεῖς γὰρ, οὐκ ἅπαξ, ἀπολωλέναι δίκαιαι, κροκοδείλων ἀποπάτοις (11) χρώμεναι, καὶ σηπεδόνων ἀφροῖς ἐγγριόμεναι, καὶ ταῖς ὀφρύσι τὴν ἀσθόλην ἀναματτούμεναι, καὶ ψιμμβίω (12) τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. Αἱ τοίνυν καὶ τοῖς ἐθνικοῖς προσκορεῖς ποιηταῖς διὰ τὴν τρόπον, πῶς οὐκ ἄν ἀπόβλητοι τῇ ἀληθείᾳ γένοιτο: Ἄλλος γοῦν κωμικὸς ἐλέγχων αὐτὰς, Ἄλεξις (13)· καὶ γὰρ

*Abiit: fricatur, abstergitur, pectitur,
Lavatur, spectatur, convestitur, ungitur,
Mundatur, si quid displicet, se strangulat.*

Dein hæc adnotat: « Post μετέρχεται erat αὐτῇ apud Clementem. Ibidem ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται (forte θρύπτεται), προσέρχεται, quasi præcedentium et sequentium interpretamenta, aut repetitiones abjeci. »

(9) *Ἐκβέθηκε*. Pal. ms., ἐκβέθηκε, « exscendit, egressa est: » inquit Sylb. Consentunt Bod., Reg. Mox ἀπολωλέναι δίκαιον, Bod.

(10) *Ἄν δ' ἔχοι τι*. Malim, ἄν δ' ἔχη τι subjunctivo modo, ubi significare videtur, delicatulas istas, si minimum quid mali habeant, continuo se præ impatientia strangulare. Ibid. Stercore crocodili ad fucandam faciem usas esse mulieres, et quidem crocodili terrestres, fusius docet Petrus Victorius *Var. lectionum lib. xi, cap. 4*. SYLBURG.

(11) *Κροκοδείλων ἀποπ.* P. Victorius l. xi, c. 4, *Var. lect.* Sic Horatius

... *Nec illi*

*Jam manet humida creta, colorque
Stercore fucatus crocodili.*

Animadvertendum autem, cum duo sint genera crocodilorum, quorum alterum ancipitem vitæ ducat, ac nunc in terris, nunc in aquis vivat, alterum vero terrestre tantum animal sit, posterioris hujus, cum odoratis floribus vescatur, reliquias diligenter exquiri, quæ nidorem jucundum reddant, maculasque omnes e facie deleant, ac nitorem afferant. Testatus hoc est Galenus, et « crocodileam, » has ipsas reliquias cibi, medici vocant. Gravis vero ac severus scriptor cum acriter reprehenderet sui temporis mulieres, quod hujusmodi fallaciis uterentur, usus etiam priscorum testimonio, quibus ne illæ quidem probabantur. COLLECT.

(12) *Ψιμμβίω*. Ψιμμβίω cum simplici μ. Bod., Reg.

(13) *Ἄλεξις*. In Alexidis loco, plane luxati sunt versus. In Pal. ms. tres sunt distincti: quorum primus exit in κωμωδομένης· alter, in γυναικωνίτιδος· tertius, in μέντοι. Sed ea quoque distinctio a me de industria neglecta est, quia nihil habet metri legitimi. Si quis aliam a me petat, hanc attulerim: Οὐ γὰρ εἰς τόσον περίεργος ἦν. Ἐγὼ δ' αἰσχύνομαι, Κωμωδομένης τασόνδε τῆς γυναικωνίτιδος, Εἰ βροθὸς γενομένη, κάπερτα καὶ προσαποκλύει τὸν ἀνδρᾶ.

καὶ τούτου παραθήσομαι τὴν λέξιν, δυσωπούσαν τῷ περιέρῳ τῆς ἐρμηγείας, τὸ ἀδιάρεπτον τῆς ἀναίσχυνης· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον (14) περιέρῳς ἦν· ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι, κωμωδομένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος, εἰ βοηθὸς γενοίμην· Ἐῖτα μὲν τοὶ προσαπολλύει καὶ τὸν ἄνδρα· πρῶτα (15) μὲν γὰρ ἐς

Πρῶτον κέρδος ἐστὶ καὶ τὸ σὺλᾶν τοὺς πέλας· πάντα δ' αὖ τᾶλλοις πάρεργα ταύταις ἔργα γίνεται. Haud scio tamen an non e pluribus locis hic brevitatis causa in unum sit contractus. In Athenæi ms. c. post hæc sequuntur quæ in Vulg. ed. leguntur l. xiii, 281 : Πάπτουσι δὲ πᾶσιν ἐπιβουλάς· ut indicat Petrus Victorius *Var. lect.* lib. xv, in ult. cap. appendice. Utique in *Excerptis* ms. ibid. legitur, εἰ βοηθὸς γενομένη, εῖτα μέντοι προσαπολλύει τὸν ἄνδρα, sensu admodum opposito. Priores autem versus restitui ex Athenæi lib. xiii, pag. 281. De quibus ut adnotem, quæ opus est, impressus pariter et ms. liber habent, βλαῦταισιν ἐγκεκάττυται, contra metrum, quod vel βλαῦταισιν postulat, vel, ut apud Athenæum est, βροχίσι· quod eo magis placuit; quoniam Hesychie quoque ac Polluci βροχίδες sunt mollis et muliebri calceamenti genus : βλαῦται vero etiam virile calceamentum supra, 151. Ἐρῆραμ' e P. ms. repositum pro vulg. ἐρῆραμμέν', i instrumentum, videlicet, nates graciliores et depressiores aliquantum attollens. Seq. v. Athen. cod. q. τιθήοις τούτοις· alii σπηθίοις. Τοῦνδουτον e corruptis vestigiis colligi : Clementis enim codices habent, οὐ τὸν τὸνδουτον· Athenæi, τοιαῦτα γούν αὐτῶν. Contractum autem τοῦνδουτον, ex τὸ ἐνδουτον, proxime accedit ad id, de quo modo dixi, ἐρῆραμμα. Ib. P. ms. κατέπασε· minus apte. Παιδέρωτ' ibidem mox ex Athen. scripsi pro vulg. πεταύρων δ'. Ex eodem Athenæo inserui, quæ in sequentibus inclusionis nota circumscripsi. Unguentum autem fuisse παιδέρωτ, præter Hesygium docet Hieronymus Mercurialis *Var. lect.* lib. v, cap. 9, forsan, ex eo quod pueros adolescentesque in amorem accenderet. Et dentium candorem ab effeminatis curiosius affectatum fuisse, latius docet Petrus Victorius *Var. lect.* libro sexto, capite decimo secundo. SYLBERG.

(14) Οὐ γὰρ εἰς τοσσ. Existimo contra quam viri eruditi sentiunt, hæc esse Clementis verba, qui fateitur luxum quidem mulierum esse maximum, sed majorem eum tamen a comico describi, ut pudorem iis ea ratione exprimeret. Itaque non posse ipsum se, sine maximo pudore ipsa ejus verba commemorare. Plane enim dicit, quamvis quidem maximus earum esset luxus, fateri tamen se in iis esse, τὸ περιέρῳν τῆς ἐρμηγείας. Scribe, τὸ ἀδιάρεπτον τῆς ἀναίσχυνης· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον περιέρῳς ἦν. Ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι κωμωδομένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος καὶ βοηθὸς γενοίμην. Quasi diceret: Verba quibus luxum suum objicit feminis, ita sunt indigna, ut me pudeat illarum: et optarem posse mesuccurrere illis. Hinc ad verba comici se confert: ex quibus primo adducit ista et proposito accommodat, εἶναι μὲν Προστ' ἀπολλύει τὸν ἄνδρα. Deinde iterum ad reliquos se confert: quæ cohererent sensu cum illis etsi non ordine, quorum primus est:

Πρῶτα μὲν γὰρ ἐς τὸ κέρδος καὶ τὸ σὺλᾶν τοὺς [πέλας.

(15) Πρῶτα. Hanc meretricum descriptionem ex Alexidis Ἴσοστασίῳ recitavit Athenæus, lib. xiii, cap. 5, e quo ac Clemente inter se collatis, ac mutuum auxilium præbentibus, eam hoc modo restituit Grotius, libri superius dicti p. 570 et seq. :

Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς τὸ κέρδος καὶ τὸ σὺλᾶν τοὺς [πέλας

Πάντα τᾶλλ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται. Πάπτουσι δὲ

A curiosa rerum explicatione, obstinatam earum impudentiam pudore afficiunt: neque enim erat, quantum credo, tam superfluous: me autem puderet feminis, quæ usque adeo in comædiis punguntur, ferre auxilium velle): Deinde vero marito quoque affert exitium: primum quidem in lucro, et in spoliandis

Πᾶσιν ἐπιβουλάς. Ἐπειδὰν δ' εὐπορήσωσιν ποτε, Ἀνάλαβον καινὰς ἐταίρας, πρωτοπείρους τῆς τέ[χνης].
Εὐθύς ἀναπλάττουσι ταύτας, ὥστε μήτε τοὺς [τρόπους,

Μήτε τὰς ὄψεις ὁμοίως διατελεῖν οὔσας ἔτι.
Τυγγάνει μικρὰ τις οὔσα; φελλῶς ἐν ταῖς βαν[κίσις]
Ἐγκεκάττυται. Μακρὰ τις; διάβαθρον λεπτὸν [φορεῖ,

B Τὴν τε κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὦμον καταβαλοῦσ' ἐξέρ[χεται].
Τοῦτο τοῦ μήκους ἀζειλεν. Οὐκ ἔχει τις ἰσχία;
Ἵπερέδουσ' ἐρῆραμμέν' αὐτήν, ὥστε τὴν εὐπυγίαν
Ἀναβοᾶν τοὺς εἰσιδόντας. Κοιλίαν ἀδρίαν ἔχει;
Τιθήοις ταύταισι τούτων, ὧν ἔχουσ' οἱ κωμικοί,
Ὅρθα προσθεῖσαι τοιαῦτα, τοῦ ἔχον τῆς κοιλίας
Ὅσπερ εἰ κέντοισι τούτοις εἰς τ' ὕπισθ' ἀπήγυγον.
Τὰς ὀσφύς πύρρις ἔχει τις, ζωγραφουσίην ἀσθό[λαφ.]

Συμβέβηκ' εἶναι μέλαιναν; κατέπλασε ψιμνωθίῳ,
Λευκόχρους λίαν τις ἐστί; παιδέρωτ' ἐκτρέβεται.
Καλὸν ἔχει τοῦ σώματος τι; ταντὸ γυμνὸν δεῖ[κνυται].

Εὐφρεῖς ὀδόντας ἔσχει; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν,
Ἵνα θεωροῖεν οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κωμῶν [φορεῖ].

Ἐν δὲ μὴ χαίρη γελῶσα, διατελεῖν τὴν ἡμέραν
Ἐνδερ· ὥσπερ τοῖς μαγείροις ἂ παράκειω' ἐκά[στοτε],

C Ἡρὶκ' ἄν πωλῶσιν αἰγῶν κρανία, ξυλήφιον
Μυρρίνης ἔχουσι λεπτὸν ἔρθρον ἐν τοῖς χεῖλεσιν,
Ὅστε τῷ χρόνῳ σεσηρέναι, ἄν τε βούλωνται, ἄν [τε μὴ].

Σώματα καὶ ὄψεις διὰ τούτων σκενοποιοῦσι τῶν [τεχνῶν].

At si quæstum concilient ac despolient alterum, Præ hoc labore reliqua cuncta ducunt perfunctoria. Omnibus struunt insidias. Postquam sic rem fecerunt, Alias sibi scortilla adsciscunt, artis tirones novas: Has resingunt ac reformant, ut nec mores antea Jam tuteantur, nec sit idem vultus qui pridem fuit. Si pusilla est aliqua, suber additur sculponeis. Longa est alia? plantam tenui leviter vestit diaba[thro],

Et capite in humeros rejecto publicam incedit viam: Tantum abit proceritati. Si depygis altera est, Fulmentatur assummentis, ut qui euntem conspiciant, Bene clunatam exclament omnes. Si cui venter pro[minet],

D Fasciis, videre quales in comædiis licet, Arrectaria insuper addunt, et sic quod protuberat Alvi exterius, id retrorsum redigunt tanquam trudi[bus].

Quæ rufum superciliata est, pingitur fuligine. Nigra si qua est, de cerussa falsum candorem trahit. Ad pallorem si qua albescit, hæc acantho inungitur. Nudum habet ac promercale, si quid pulchrum in [corpore est].

Dentes nacta est elegantes? pernecessè est rideat, Ut conspiciant quotquot adsunt quam sit ore venu[stulo].

Quod si risum non amassit, desiderare intra domum Cogitur dies perpetuos, et qualia coquo adjacent Cum caprugna capita vendit, tali myrrhæ frustulo Labia transtinere et ori facere intercapedinem, Ut velit nolite risum consueat diducere.

Talibus sutelis corpus atque vultum interpolant.

✠ proximis: omnia enim alia opera ab eis fiunt obiter. Est aliqua parva? suber in **94** calceis insuitur. Longa est aliqua? tenues gestat soleas: caput in humerum demittens egreditur: hoc ei detrahit de longitudine. Depressiores coxæ et femora sunt alicui? eis aliquid assuit, ut qui ingrediuntur eam pulchras habere nates exclament. Mollem ac prominentem habet ventrem? ut comicorum nutrices appositis nonnullis eum erigit. Depressior est venter? veluti contis quibusdam adhibitis efficit, ut is anterius procedat. Supercilia flava habet aliqua? depingit fuligine. Alicui ut ea nigra sint contigit? tollit cerussa nigrorem. Sunt alicui nimis alba? unguento ei rei facto deterit alborem. Habet aliquam corporis partem candidam? eam nudam ostendit. Bellos habet dentes? rideat necesse est, ut presentes videant, quam sit ei os venustum: et quamvis læta non sit, toto tamen die ridet, in labris

✠ P. 256 ED. POTTER.

(16) *Τυγχάνει*. P. Victorius lib. xv, cap. 25. Mos erat Græcarum mulierum in calceis suberem gestandi, ut grandiores viderentur. Plinius lib. xvi, quo loco de subere disputat, videtur significare hieme tantum ipso feminas usas, quod concedi posset ut valetudini aptum; et tamen addit ea, quæ indicant, aliud etiam in hoc ipsas secutas; et convenit testimonio comici, quod citavit Clemens. Xenophon etiam in libro *De re familiari*, huius fraudis meminit. Ubi de uxore Isehomachi: Ὑποδύματα ἔχουσαν ὑψηλά, ὅπως μείζων δοκοῖται εἶναι ἢ ἐπεφύκει. Ibidem autem versus citantur ab Athenæo, sed duo, qui desiderantur in principio, apud Athenæum leguntur in libro exarato calamo: ita enim habetur: Πρῶτον μὲν γὰρ πρὸς τὸ κέρδος καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας, etc. Hæc ille. Ibidem etiam reperiuntur hic apud Clementem, quorum sententia incipit ab illis verbis: « Primum quidem in lucro, et in spoliandis. » Interpres Athenæi lib. xii: « Præcipuum studium ad quæstum est, et eos, qui propius se admovent, spoliandos. » At quod sequitur, emendatius habet Clemens: Πάντα τ' ἄλλα ἔργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται, quam apud Athenæum πάντα τὰ ἄλλα αὐταῖς πάρεργα. Hic tamen animadvertat Fed. Morellus legendum sibi videri, πάντα τὰ ἄλλα ἔργα αὐταῖσιν πάρεργα γίνεται, ut scilicet trochaicus tetrameter suis numeris expleretur: et plerique sequentes trochaici integriore mensura sunt apud Athenæum. COLLECT.

(17) *Βαυκίσιν*. Βλαύτησιν Flor. et ms. nostri codices. Dein, ἐνεγκάττοται pro ἐγκακάττοται, Nov., Bod., Reg. Paulo post, ἐπὶ τῶν ὤμων pro ἐπὶ τὸν ὤμον, Bod., Reg. Dein, ἐβράμμενα pro ἐβράμμ', Nov., Bod., Reg. Μοχ εἰσιδόντας pro εἰσιδόντας, Bod., Reg., edit. Flor.; εἰδόντας Nov. Dein, τιθίδαίς ταυταῖσιν ὧν ἔχουσ', Nov. Μοχ, προσθεῖσαι pro προσθεῖσα, Nov., Bod., Reg. Τὸν, οὐ τὸν τήνδουτον, vel τήνδουτον, τῆς χ. Nov., Bod., Reg. Μοχ, κατέπασσε pro κατέπασσε, Nov., Bod., Reg. Dein, πετρεύρων δέ, vel πέτρευον δέ, pro παιδέρωτ', Nov., Bod., Reg. Paulo post, στόμα ὡς ὅτι κομψὸν Nov., Bod., Reg. Μοχ, ea, quæ uncis inclusa ex Athenæo inseruit Sylburgius, absunt a Nov., Bod., Reg. Sunt præterea aliæ nonnullæ levioris momenti differentiæ, quas prætereire visum est. Porro in omnibus codicibus versus prave distincti reperiuntur.

(18) *Διάβαθρον*. Pollux lib. vii: Καὶ τὰ διάβαθρα κοινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. « Tum diabathra communia viris ac feminis. » Festus: « Diabathra, genus soliarum Græcanicarum. » Apud Varronem ex Nævio: « Diabathra in pedibus habebat, atque amictus erat epicroco. » Interpres Athenæi reddit.

A τὸ κέρδος, καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας πάντα τὰ ἄλλα ἔργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται. Τυγχάνει (16) μικροί τις οὔσα; φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίσιν (17) Ἐγκακάττοται· μακρὰ τις; διάβαθρον (18) λεπτὸν φορεῖ, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὤμον καταβάλλουσα ἐξέρχεται· τοῦτο τοῦ μήκους ἀφεῖλαν. Οὐκ ἔχει τις ισχία;. Ἐπενέδυσεν ἐβράμμ' αὐτήν, ὥστε τὴν εὐφυγίαν ἀναβαλεῖ τοῖς εἰσιδόντας. Κοιλίαν ἀδρανῆ ἔχει (19); τιθίδαίς ταυταῖσι τοῦτων ὧν ἔχουσ' οἱ κωμικοί. Ὑποδύματα προσθεῖσα ταῦτα, τοῦνδουτον τῆς κοιλίας ὡσπερὶ κοιλίᾳ τοῦτοις εἰς τὸ πρόσθ' ἀπήγαγεν. Ἰὰς ὄφρως πυρρὰς ἔχει τις; ζωγραφουσίαν ἀσθῆλω. Συμβέδηκα εἶναι μέλαιναν; κατέπασσε φαρμακίον. Λευκόχρωσ (20) λίαν τίς ἐστι; παιδέρωτ' ἐντρίβεται. Καλὸν ἔχει τοῦ σώματος τι; τοῦτο γυμνὸν δεικνύει. Εὐφυεῖς ὀδόντας ἔσχεν; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελῶν, ἵνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομψὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ χαίρη (21) γελῶσα, διατελεῖ τὴν ἡμέραν ἔνδον, ὡσπερ

« Solea tenni calceus suppingitur. » Alii minus recte « subsellium tenue » interpretantur. Quod vere corrigiit Victorius καυκίσιν, et scribit βαυκίσιν, apud Clementem est βλαυτῆσιν· quod etiam calcementi genus est muliebris. Lex tamen versus illam Victorii lectionem ex Athenæo et Polluce depromptam comprobat. COLLECT.

(19) *Κοιλίαν ἀδρανῆ ἔχ.* At apud Athenæum κοιλίαν ἔχει στήθεις, pro quo in editione *Comicarum sententiarum* corrigunt quidam: Κοιλίαν ἔχουσι δὲ τινὲς στήθος ὡς. « Alvum habent quadam ad pectus. » At interpres Athenæi: « Venter si tumidior est, fasciis astringitur. » COLLECT.

C (20) *Λευκόχρωσ*. Hic vero contra ex Athenæo restituendus est Clementis locus: nam cum legeretur vitiose πετρεύρων δ' ἐντρίβεται, legit Hervetus ἄλευρον « et farina interitur. » At neque πέτρευρον gallinarum retineri potest. Athenæus παιδέρωτ' ἐντρίβεται. « Pæderota huic affricant. » Et adnotat interpres, fucum eum fuisse, qui genas rubore tingat, qualis in pueris cernitur, et placet, et Ægyptium unguentum quoque dici, quod ex floribus Ægyptiæ spinæ conficitur. Sanior etiam est apud Athenæum hic octon. ἵνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομψὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ, etc. COLLECT.

(21) Ἄν δὲ μὴ χ. Collocanda fuit distinctio post γελῶσα, ut apud Athenæum, apud quem διὰ τέλους legitur pro διατελεῖ. « Risus autem si odiosus est, totum diem agunt domi, et virgulam myrteam in labris habent. » Id est, ut notat interpres, si nolit risu dentes ostendere, inquit rationem, qua dentes detegat, nempe ut assulam myrti dentibus teneat, quod de lentisco, ceu mastiche, fieri solitum, adnotatum est in pag. 267. Et quod hic ξυλῆριον Alexis, Dioscorides ξυλῆριον dicit, ejus loco reponunt hic ξυλίδον quidam frustra. Apud Athenæum additur comparatio hæc, quæ coquis apponitur caprarum, dum vendunt. Nam, ut monet interpres, qui caprinam in macello vendebant, myrtea fronde ornabant, ut in myrtetis pastas capras significarent, vel ut lætus odor mitigaretur. Versus duo, qui apud Clementem intercidere, eo necessarii sunt, quod sensum absolvant: Ἐνδον, ὡσπερ τοῖς μαγείροις ἅ παράκειθ' ἐκάστοτε Ἡνίκ' ἂν πωλῶσιν αἰγῶν κρανία, ξυλῆριον. Et sequens explendus indidem, Μυρρίνης ἔχουσα λεπτὸν ὀρθὸν ἐν τ. χεῖρ. ex Fed. Morelli animadversione. Notat præterea P. Victorius lib. vi, cap. 12, *Var. lect.*, morem, quem exagitat Catullus in Egnatio, mulieres etiam tenere docuisse Alexin: cum enim Egnatius candidos haberet dentes, consueverat quocumque venerat, renidere; ut hoc etiam saepe inepte atque importune faceret locis illis, quibus magis

τοῖς μαγεύροις ἢ παράχειθ' ἐκάστοτε, Ἡνίκ' ἂν A
 πωλώσιν αἰγῶν κρανία, ξυλήριον Μυρρίνης ἔχουσα
 λεπτὴν ὀρθὴν ἐν τοῖς χεῖλεσιν· Ὡστε τῷ χρόνῳ σέ-
 σθηεν, ἂν τε βούλετ', ἂν τε μή. » Ταῦτα ὑμῖν εἰς
 τὴν ἀποτροπὴν τῆς φιλοκόσμου κακομηχανίας ἐκ
 πορίας κοσμικῆς παρατίθεμαι, παμμάχως σώζειν
 ἐθελήσαντος ἡμᾶς τοῦ Λόγου· μετὰ μικρὸν δὲ καὶ
 θέλαις ἐπιστύφω Γραφαῖς. Φιλεῖ δὲ πως τὸ μὴ λαν-
 θάνου, δι' αἰσχύνην τῶν ἐλέγχων ἀφίστασθαι τῶν ἀμαρ-
 τημάτων. Ὡς δὲ ἡ καταπεπλασμένη χεὶρ καὶ ὁ πε-
 ριαληγμένον ὀφθαλμὸς ὑπόνοιαν τοῦ νοσοῦντος ἐκ
 τῆς ὕψους ἐνδείκνυται, οὕτω τὰ ἐντρίμματα καὶ αἰ-
 βαρὰ νοσοῦσαν ἐν βάθει τὴν ψυχὴν αἰνίσονται.
 Ἡμῖν δὲ « παριέναι (22) ποταμὸν ἀλλότριον » ὁ θεὸς
 παραινεῖ Παιδαγωγός· τὴν ἀλλοτρίαν γυναῖκα, τὴν
 μάχου ποταμὸν ἀλλότριον ἀλληγορῶν, πᾶσιν ἐπιβ-
 βέουσαν, πᾶσι δὲ ἀσελγείαν πορνικὴν εἰς τροφὴν
 ἐκχεομένην· « Ἀπὸ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου, »
 φησὶ, « καὶ ἀπὸ πηγῆς ἀλλοτρίας μὴ πίης· » τὸ βεῦμα
 « τῆς ἡδυπαθείας » φυλάξασθαι παραινῶν, « ἵνα πο-
 λὸν ζήσωμεν χρόνον· προστεθῆ δὲ ἡμῖν ἔτη ζωῆς, »
 εἴτε ἀλλοτρίαν ἡδονὴν μὴ θηρωμένοις, εἴτε καὶ τὰς
 αἰρέσεις ἐκτρεπομένοις. Φιλοψία (23) μὲν οὖν καὶ
 φιλοψία, εἰ καὶ πάθη μεγάλα, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα τὸ
 μέγεθος, ὅπως ἡ φιλοκοσμία (24). « Τράπεζα πλήρης,
 καὶ κύλικες ἐπάλληλοι (25), » ἱκανὰ πληρῶσαι τὴν
 λαιμαργίαν· τοῖς δὲ φιλοχρύσεις, καὶ φιλοπορφύροις,
 καὶ φιλολίθοις οὔτε ὁ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν χρυσοῦς
 αὐτάρκης· οὔτε ἡ Τυρίων θάλασσα, οὔτε μὴν φόρτος
 ὁ ἀπ' Ἰνδῶν καὶ Αἰθιοπίων· ἀλλ' οὐδὲ ὁ Πάκτωλος ὁ
 βεῖον τὸν (26) πλοῦτον· οὐδ' ἂν Μίδας τις αὐτῶν γέ- C
 νηται, πεπλήρωται, ἀλλὰ ἔτι πένης ἐστὶ, πλοῦτον
 ἄλλον ποθῶν· ἔτοιμοι δὲ οὗτοι συναποθανεῖν χρυσίῳ.
 Εἰ δὲ καὶ ὁ Πλοῦτος τυφλός, ὡσπερ οὖν (27), αἱ περὶ
 αὐτὸν ἐποσημέναι καὶ συμπαθοῦσαι πῶς οὐ τυφλότ-
 τουσιν; Ὅρον γοῦν ἐπιθυμίας οὐκ ἔχουσαι, εἰς ἀναι-
 σχυντίαν ἐξοκέλλουσι (28)· δεῖ γὰρ αὐταῖς καὶ θεά-
 τρου, καὶ πομπῆς, καὶ πλήθους θεατῶν, καὶ πλάνης
 ἐν ἱεροῖς, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀμφόδοις (29) διατριβῆς,
 ὡς πᾶσιν αὐτὰς γίνεσθαι καταφανεῖς. Κοσμοῦνται

✱ P. 257 ED. POTTER, 249 ED. PARIS.

fletus lacrymæque, quam risus, conveniebat. Eadem autem erat origo insulsi moris, ac vitii in utrisque, ostentatio scilicet minutæ corporis partis elegantioris. COLLECT.

(22) Ἡμῖν δὲ παριέναι. « Ne ad al. » addiderat in suo libro Græco Hervetus. Nam Florentina editio sic habet: Ἡμῖν δὲ παριέναι ποταμὸν ἀλλότριον παραινεῖ. Locus est Prov. ix, ut citavit Hervetus in margine, dubius ad hoc, an ad Ecclesiast. xxv pertineret. Nam in Latina aut in Græca Antuerpiensi non reperitur; at in accurata Romana editione postrema sub finem capitis additur inter cætera, οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, et in adnotationibus, καὶ ὑπερβήσῃ ποταμὸν ἀλλότριον. « Sic enim aquam alienam transilies, et trajicies fluvium alienum: » deinde sequitur, quod et hic citat Clemens, Ἀπὸ δὲ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου. « Ab aliena autem aqua abstine. » In veteri libro Reginæ hæc quoque additio reperitur cum veterum Patrum interpretationibus, inter quos Didymus in hunc locum, οὕτω διαθήσῃ καὶ ἀφέξῃ ὕδατος ἀλλοτρίου πνίγοντος καὶ οὐχὶ σώζοντος, καὶ ἀποσφάξῃ διδασκαλίαν ἀπατηλὴν καὶ παρασύρουσαν. Ὡσπερ δὲ παρὰ τῷ θεῷ

habens tenuem myrsinæ tabellam, ut velit no-
 lit ea tandem cogatur diducere. » Hæc ad debor-
 tandum nimium sui ornatus studium ex mundana
 ✱ adduxi sapientia, cum velit omni ratione nos con-
 servare Logos: mox autem divinis quoque Scripturis
 id muniam. Solet autem, qui non laet, propter re-
 prehensionum dedecus abstinere a peccatis. Quemad-
 modum autem manui impositum cataplasma, et in-
 uncti oculi, vel ipso aspectu præbent morbi suspicio-
 nem: ita fuci, tincturæ et colores illiti, animam
 intrinsecus ægrotare significant. Ne « ad alienum au-
 tem fluvium accedamus, » nobis suadet Pædago-
 gus: per alienum fluvium alienam uxorem libidini
 deditam allegorice significans, ut quæ ad omnes
 dimanet, et per meretriciam intemperantiam in
 B omnium voluptatem effundatur: « Ab aliena, » in-
 quit, « aqua abstine, et ex fonte alieno ne bibe-
 ris: » delectationis « fluentum » nos vitare admo-
 nens, ut « longo tempore vivamus: adjiciantur
 autem nobis anni vitæ, » sive alienam voluptatem
 non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus.
 Porro cibo, vel vino nimis deditum esse, etsi sint
 magna vitia, non tamen tanta, quantum est, ni-
 mium sui ornandi studium. « Mensa plena, et fre-
 quentes calices, » satis sunt ad implendam inglu-
 viem: at qui auri, purpuræ et gemmarum nimio
 studio tenentur, iis nec quod super terram, nec
 quod sub terra est, aurum sufficeret; neque mare
 Tyrium, nec quæ ab Indis et Æthiopibus depor-
 tantur onera: sed nec Pactolus, cujus sunt fluenta
 aurea: sed nec si quis eorum Midas forte evase- C
 rit, impleri poterit, sed adhuc pauper erit, alias
 opes desiderans: sed et una cum auro vel com-
 mori parati sunt. Quod si cæcus sit Plutus, ut
 revera cæcus est, quomodo non cæcæ sunt, quæ
 eum stupent, et admirantur, et in eum affectæ
 sunt? Dum ergo cupiditatis limites sibi non consti-
 tuunt, in impudentiam impingunt. Eis enim opus
 est et theatro, et pompa, et spectatorum multitudi-
 ne, et obambulatione in templis, et diuturna mora in
 « Proverb. ix, 18.

ἐστὶ πηγὴ ζωῆς, οὕτω παρὰ τῷ διαβόλῳ θανάτου
 πηγῇ· εἰ δὲ ἡ τοῦ θεοῦ ἀρετῆς καὶ γνώσεως δῆλον
 ὡς καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κακίας καὶ ἀγνωσίας. COL-
 LECT. — Ποτὸ παριέναι hoc loco est παρατεῖσθαι,
 vel « prætergredi. »

(23) Φιλοψία. Idem est φιλοψία quod ὄψοφαγία.
 Athen. I. vii: Ὀψοφαγίστατος, « obsonii Iureo voraci-
 cissimus. » Vide quæ notata sunt superius. COLLECT.

(24) Φιλοκοσμία. Similia sunt illa Plutarchi paulo
 post principium lib. Περὶ φιλοπλουτίας· Ποτῷ
 μὲν ἔσθασαν τὴν τοῦ ποτοῦ ὄρεξιν, καὶ τροφῇ τὴν
 τῆς τροφῆς ἐπιθυμίαν ἠκέταντο· φιλαργυρίαν δὲ οὐ
 σβέννυσιν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον· οὐδὲ πλεονεξία
 πάυεται· κτωμένη τὸ πλεόν. « Potu restinguitur
 appetitus bibendi, et cibus medetur cibi desiderio:
 avaritiam vero nec argentum nec aurum restin-
 guit; nec cessat, cum plurimum acquisiverit. »

(25) Τράπεζα.... ἐπάλληλοι. Versus iambicus.

(26) Τόν. Excidit e Bod., Reg.

(27) Ὡσπερ οὖν. Excidit ἐστὶ. Mox, αἱ περὶ
 αὐτόν, Reg.

(28) Ἐξοκέλλουσι. Ἐξοκελλουσι, Bod., Reg.

(29) Τῆς ἐν τοῖς ἀμφ. Τοῖς ἐν ταῖς ἀμφ. Bod., Reg.

trivis, ut sint manifestæ omnibus. Ornantur enim ut aliis placeant, quæ in facie, non in corde gloriantur. ✕ Sicut enim stigmata servum fugitivum, ita etiam floridi colores adulteram indicant : « Nam etsi coccino induaris, et aureo ornamento orneris, et oculos tuos ungas stibio, frustra est pulchritudo tua », » dicit Logos per Jeremiam. An vero non absurdum est, equos quidem, et aves, et alia animalia, ex herba et pratis surgere ac evolare, proprio contenta ornamento, jubis et colore naturali, et pennis variis : mulierem vero, perinde ac si sit bestiis inferior, se esse adeo deformem existimare, ut externa, emptitia, et adumbrata pulchritudine egeat? Vittæ certe, et earum permultæ differentiæ, et operosæ capillorum plicaturæ, et crinium innumerabiles figuræ, et pretiosæ speculorum structuræ, quibus se componunt, dum venantur eos, qui puerorum more insipientium formas admirantur, sunt feminarum, quæ omnem pudorem exuerunt : quas qui meretrices vocaverit, is non aberraverit, ut quæ ex vultibus suis personas faciunt. Nobis autem suadet Logos, « non ea considerare quæ videntur, sed ea quæ non videntur. Quæ enim videntur, sunt temporalia : quæ autem non videntur, æterna ». » Quo autem nihil dici aut fingi potest absurdius, fictæ istius suæ formæ, perinde ac si res ab eis bene gesta et confecta sit, specula excogitarunt, cum huic fraudi esset potius admovendum operculum : neque enim (ut est in Græcorum fabulis) formoso Narcisso recte successit, quod suæ fuerit contemplator imaginis. Quod si Moyses præcipit hominibus, nullam facere imaginem, quæ Deum arte representet : quomodo hæc recte fecerint mulieres, quæ fallaci personæ fictione suas per reverberationem imitantur imagines? Cæterum prophætæ quoque Samueli, cum mitteretur, ut ungeret in regem unum ex filiis Jesse, et vidisset ejus filium natu maximum, pulchrum et magnum, quando eo lætatus Samuel chrisma protulit, « dixit, » inquit, « ei Dominus : Ne respexeris ad aspectum ejus, et altitudinem magnitudinis ejus, quoniam repuli eum. Homo enim respiciet ad oculos, et Dominus ad cor ». » Et non unxit eum, qui erat pulcher cor-

✕ P. 258 ED. POTTER, 220 ED. PARIS.

(50) *Προσώποις*. Προσώπω Nov. Quod propius accedit ad illud Pauli, I Thess. II, 17 : Ἀπορφανισθέντες ἀπ' ὑμῶν... προσώπω οὐ καρδίᾳ.

(51) *Στίγματα*. Ea scilicet, quibus servos olim notabant. Conf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. I De floridis meretricum vestibus conf. quæ superius adnotata sunt sub finem *Fœdag.* lib. II, c. 4.

(52) *Περιβάλλει... κοσμήσει*. Περιβάλλει. κοσμήσει, Bod., Reg.

(53) *Καὶ ἐὰν χρίσῃ στίμμι*. Ἐὰν ἐχρίσῃ στίμι, apud Jerem. Mox, εἰς μάταιον, ibid.

(54) *Μορφάς*. Φορμάς, Bod., Reg. Mox, τέλειον ἀπ. Idem.

(55) *Προσωπεῖα*. Seneca « personam habere eas » ait, « non faciem. » Apud Pollucem I, v, cap. 16 : Κατὰ τὸν Λακρόν, οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρει. Interpres. « Et secundum Locrum, non faciem, sed larvam gerat. » Citatur a Cœlio Rhodig. lib. XXIX,

γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀρέσκοιεν, αἱ ἐν προσώποις (50) καυχόμεναι, οὐκ ἐν καρδίᾳ· ὡς γὰρ τὸν δραπέτην τὰ στίγματα (51), οὕτω τὴν μοιχαλίδα δείκνυσι τὰ ἀνθρώματα· « Κἂν περιβάλλῃ κόκκινον, καὶ κοσμήσῃ (52) κόσμῳ χρυσῷ· καὶ ἐὰν χρίσῃ στίμμι (53) τοὺς ὀφθαλμούς σου, εἰς μάτην ὁ ὠραϊσμός σου, » ὁ Λόγος διὰ Ἱερεμίου φησὶν. Εἶτα οὐκ ἄτοπον ἵππους μὲν, καὶ ὄρνεις, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐκ τῆς γλῶσσης καὶ τῶν λειμώνων ἀνίστασθαι καὶ ἀνίπτασθαι, οἰκείῳ κόσμῳ χαίροντα, χαίτη ἱππικῆ, καὶ χροῖα φυσικῆ, καὶ πτερώσει ποικίλῃ· ὡς δὲ ἐνδεέστερον καὶ τῆς θηρίου φύσεως, ἢ γυνὴ ἀκαλλῆς εἰς τοσοῦτον εἶναι οἴεται, ὡς ὀθνείου δεῖσθαι κάλλους, ὠνητοῦ καὶ σκιαγραφουμένου; Κεκρυφαλοὶ μὲν γε, καὶ κεκρυφάλων διαφοραὶ, καὶ περίεργοι πλοκαί, ἀλλὰ καὶ τῶν τριχῶν οἱ μυρίοι σχηματισμοί, κατόπτρων τε πολυτίμητοι κατασκευαί, εἰς κατασχηματίζονται, θηρῶσαι τοὺς δίκην παίδων ἀφρόνων περὶ τὰς μορφάς (54) ἐπτοημένους, τέλειον ἀπηρυθριακτιῶν ἐστὶ γυναικῶν· ἅς ἐταίρας καλῶν, οὐκ ἂν τις ἀφαιμάρτοι, προσωπεῖα (55) ποιούσας τὰ πρόσωπα. Ἡμῖν δὲ ὁ Λόγος παραινεῖ « μὴ σκοπεῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. » Ὁ δὲ καὶ πέρα τῆς ἀτοπίας προθέβηκε, τῆς ἐπιπλάστου μορφῆς τῆς ἑαυτῶν, οἷον ἀνδραγαθήματός τινος ἢ ἐπανορθώματος, κάτοπτρα ἐπινενόηκασιν· ἐφ' ἧς ἀπάτης μάλιστα κάλυμμα ἐπιτιθένα· (56) ἐχρήν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ὁ μῦθος Ἑλλήνων ἔχει, Ναρκίσσῳ προσχώρησεν τῷ καλῷ, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνας γενέσθαι θεατῆν. Εἰ δὲ οὐδεμίαν (57) εἰκόνα ὁ Μωϋσῆς παραγγέλλει ποιεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀντίτεχνον τῷ Θεῷ, πῶς ἂν εὐλόγως ποιοῖεν αἱ γυναῖκες αὐταί, σφῶν κατὰ ἀνάγκασιν ἀπομιμούμεναι τὰς εἰκόνας εἰς τοῦ προσώπου τὴν ψευδοποιίαν; Ἀλλὰ καὶ τῷ Σαμουήλ τῷ προφήτῃ, ὁπότε πέμπεται ἓνα χρίσαι τῶν υἱῶν Ἰεσσαὶ εἰς βασιλέα, καὶ τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων αὐτοῦ, καλὸν καὶ μέγαν ἰδόντι, ὁπότε τὸ χρίσμα προσέβαλεν (58) ὁ Σαμουήλ, ἤσθη εἰς ἐπ' αὐτῷ, « εἶπε, » φησὶν, « ὁ Κύριος αὐτῷ· Μὴ ἐπιθλέψῃς εἰς τὴν ὄψιν (59) αὐτοῦ καὶ τὸ ὕψος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ· ὅτι ἀπόσμαι αὐτόν. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰς ὀφθαλμούς ὄψεται, καὶ Κύριος εἰς καρδίαν· καὶ οὐκ ἔχρισε τὸν καλὸν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν καλὸν τὴν ψυχὴν.

^a Jerem. IV, 50. ^b II Cor. IV, 18. ^c I Reg. XVI, 7.

c. 7, Lucillii epigramma, in quo pentametrum est:

Ὡστε προσωπεῖον, κ' οὐχὶ πρόσωπον, ἔχειν.

Sequitur apud Pollucem illud in fucatas aptum : Φύσεως προκρίνει τέχνην, ἀληθείας ψεῦδος, τοῦ παραμένουτος τὸ ραδίως ἀπαλειφόμενον. « Artem nature anteponeit, veritati mendacium, durabili quod facile deletur. » COLLECT.

(56) *Ἐπιτιθένα*. Ἐπινενοηθέναι, Bod., Reg.

(57) *Εἰ δὲ οὐδεμ*. Simili ratione usus est Tertullianus lib. *De spectaculis*, cap. 23 : « Jam vero ipsum opus personarum quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ? Proinde vocem, sexus, ætates mentientem; amores, iras, gemitus, lacrymas adseverantem non probabit, qui omnem hypocrisis damnat. »

(58) *Προέβαλεν*. Προσέβαλεν, Reg., Bod.

(59) *Εἰς τὴν ὄψιν*. Ἐπὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, μηδὲ εἰς

Εἰ οὖν τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλλος ἔλαττον τοῦ ψυχικοῦ λογίζεται Κύριος, τί περὶ τοῦ νόθου φρονεῖ, ἅπαν τὸ ψεῦσμα ἄρδην ἐκβαλὼν; « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους. » Σαφέστατα γοῦν ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἀβραάμ διδάσκει, καὶ πατριδος, καὶ συγγενέων (40), καὶ κτήσεως, καὶ πλούτου παντὸς καταφρονεῖν τὸν ἐπόμενον τῷ Θεῷ, ποιήσας αὐτὸν ἐπηλυν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ « φίλον » αὐτὸν ὠνόμασεν, τῆς οἴκοι καταφρονήσαντα περιουσίας· εὐπατριδῆς γὰρ ἦν, καὶ εὐπορος σφόδρα· « τριακοσίους » γοῦν « καὶ ὀκτώ καὶ δέκα » οἰκέταις ἰδίους κεχείρωται τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς, τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας τὸν Αὐτ. Μόνην εὐρίσκομεν τὴν Ἑσθήρ δικαίως κοσμουμένην· ἐκαλλωπιζέτο μυστικῶς ἡ γυνὴ βασιλεῖ τῷ ἑαυτῆς· ἀλλὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκεῖνο λύτρον (41) εὐρίσκαται φονευομένου λαοῦ. Ὅτι δὲ ἑταίρας μὲν ποιεῖ τὰς γυναῖκας ὁ καλλωπισμὸς, ἀνδρογύνους δὲ τοὺς ἄνδρας καὶ μοιχικοὺς, μάρτυς ἡμῖν ὁ τραγικὸς, ἀηγούμενος ὧδέ πως·

*Ἐλθὼν (42) δ' ἐκ Φρυγῶν ὁ τὰς θεὰς
Κρίνων δδ', ὡς ὁ μῦθος Ἀργείων (43) ἔχει,
Λακεδαίμων', ἀνθηρὸς μὲν εἰμάτων στολῆ,
Χρυσῷ τε (44) λαμπρὸς, βαρβάρῳ χλιδήματι·
Ἐρῶν ἐρῶσαν ὥχετ' ἔξαναρπάσας
Ἐλένην πρὸς Ἴδης βούσταθμ', ἐκδημον λαβῶν
Μενέλαον (45).*

Ὁ κάλλος μοιχικοῦ! ἀνέστρεψε τὴν Ἑλλάδα ἡ βάρβαρος φιλοκοσμία, καὶ ἡ ἀνδρογύνος τρυφή· σωφροσύνην διέφθειρε Λακωνικὴν ἐσθῆς, καὶ χλιδῆ, καὶ κάλλος ὠραῖον· αἱ βάρβαροι φιλοκοσμίαι ἑταίραν φλεγξαν τὴν Διὸς θυγατέρα. Οὐκ ἦν παιδαγωγὸς αὐτοῖς, ἀνακόπτων τὰς ἐπιθυμίας· οὐδὲ (46) μὲν ὁ λέγων, « Μὴ μοιχεύσης, οὐδὲ, « Μὴ ἐπιθυμήσης », λέγων, μηδὲ (47) εἰς μοιχείαν ὀδεύσης διὰ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ μηδὲ τὰς ὀρέξεις (48) ἐκκαύσης διὰ φιλοκοσμίας. Ὅσον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτοις ἐξηκολούθησε τέλος; καὶ ὅσον ἀπέλαυσαν κακῶν οἱ φιλαυτίαν κωλύσαι· μή θελήσαντες; Ἡπειροὶ κεκίνηνται δύο ἀπαιδεύτοις ἴδοναῖς, καὶ κλονεῖται τὰ πάντα μεираκίῳ βαρβάρῳ· Ἑλλάς ὅλη ναυτίλλεται· στενοχωρεῖται δὲ ἡ θάλασσα, ἡπείρους φέρουσα· πόλεμος ἐκριπίζεται μακρὸς, καὶ μάχαι καταρρήγνυνται καρτεραί· καὶ νεκρῶν ἐμπίπλαται τὰ πεδία· ἐνυβρίζει τῷ ναυστάθμῳ ὁ βάρβαρος (49)· ἀδικία κρατεῖ, καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς (50) ἐκεῖνου τὸ ὄμμα τοὺς Θρακᾶς βλέπει· εὐ-

⊗ P. 259 ED. POTTER, 221 ED. PARIS. « II. Cor. v, 7. » Gen. xii, 1 seq. « Jac. ii, 25. » d Gen. xiv, 14 seq. « Esther v, 1. » Exod. xx, 14, 17.

τὴν ἕξιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ὅτι ἐξουδένωνεν αὐτόν· ὅτι οὐχ ὡς ἐμβλέψεται ὁ ἄνθρωπος, ὕψεται ὁ Θεός· ὅτι ἄνθρωπος ὕψεται εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ Θεός ὕψεται εἰς καρδίαν. Bibl. Vulg.

(40) Συγγενέων. Συγγενῶν, Bod., Reg.

(41) Αὐτρον. Αἴτρον, Bod., Reg.

(42) Ἐλθὼν. Verba Agamemnonis in Euripidis *Iphigen. Aulidens.* vers. 71.

(43) Ἀργείων. Ἀνθρώπων, apud. Eurip.

(44) Χρυσῷ τε. Pal. ms. post. χρυσῷ τε distinguit, non ante: eo prope modo, quo infra pag. 111. Ibidem Excerpta ms. εἰμάτων στολῆν, accus. casu: non male. SYLBURG. — Στολῆν habet etiam Reg.

(45) Μενέλαον. Μενέλαος Eurip. ad ea relatum, quæ ibi sequuntur.

(46) Οὐδέ. Μηδέ, Bod., Reg.

pore, sed eum, qui pulcher erat animo. ⊗ Si ergo naturalem corporis pulchritudinem 95 minus quam pulchritudinem animæ æstimat Dominus, quid sentit de adulterina, qui quidquid falsum est, omnino expulit? « Per fidem enim ambulamus, non per speciem ». » Apertissime ergo docet Dominus per Abraham, et patriam, et cognatos, et possessiones, et omnes divitias contemnere eum qui Deum sequitur, cum eum fecit advenam ^b. Et ideo eum appellavit « Amicum ^c, » ut qui suas facultates habuisset contemptui: erat enim honesto loco natus, et valde dives: « trecentis » itaque « et octodecim » suis famulis quatuor reges subegit, qui Lot captivum abduxerant ^d. Solam Esther juste invenimus ornatam ^e: mystice ornabatur mulier regi suo, sed ejus pulchritudo pretium invenitur, quo liberatus fuit populus interficiendus. Quod autem cultus faciat mulieres meretricias, viros autem effeminatos et adulteros, testis est nobis tragicus, sic narrans:

*Ex Phrygibus ille cum appulisset, qui deas
Dijudicavit, Graia ut inquit fabula,
Lacedæmona, cultu discolori vestium,
Et barbarorum textu et auro splendidus,
Amans amantem vi recessit auferens
Helenam ad Iuæ caulam, abesset cum domo
Menelaus.*

O adulteria concitantem pulchritudinem! Græciam evertit barbarum sui ornandi studium, et effeminate deliciae; Laconicam pudicitiam corrumpit vestis, et luxus, et pulchra species; barbaricum sui ornandi studium meretricem probavit Jovis filiam. Non erat eis pædagogus, qui rescinderet libidines: nec qui diceret: « Non mœchaberis; » nec qui diceret: « Non concupisces ^f, » nec ad adulterium iter ingredieris per concupiscentiam, sed neque appetitiones inflammabis per immoderatum tui ornandi studium. Sed hæc ejusmodi consecutus est exitus? et quot mala senserunt, qui nimium sui amorem prohibere noluerunt? Propter effrenatas voluptates Græcia et Asia commotæ sunt, a barbaro adolescentulo omnia agitantur, tota Græcia navigat, mare iræretum cogitur terras ferens, longum bellum excitatur, et vehementia erumpunt prælia, campique implentur cadaveribus: classi insultat barbarus, dominatum obtinet iniquitas, et ficti illius Jovis

⊗ P. 259 ED. POTTER, 221 ED. PARIS. « II. Cor. v, 7. » Gen. xii, 1 seq. « Jac. ii, 25. » d Gen. xiv, 14 seq. « Esther v, 1. » Exod. xx, 14, 17.

(47) Μηδέ. Οὐδέ, Bod., Reg.

(48) Τὰς ὀρέξεις. Cyprianus *De discipl. ethab. virg.*: « Cæterum si te sumptuosius comas, et per publicum notabiliter incedas, oculos in te juventutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut et ipsa non pereas, alios tamen perdas, et velut gladium et venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis et pudica. Redarguit te cultus improbus, et impudicus ornatus. » COLLECT.

(49) Ὁ βάρβαρος. Nempe Hector, qui Græcorum navibus ignem infert apud Homer. *Iliad.* N.

(50) Καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς. Imo τοῦ ποιητικοῦ Διὸς ἐκεῖνου, quod quisvis videt. Quæ sequuntur autem, versiculi sine dubio, et quidem iambi senarii sunt, neque magna opus est cura, ut id appa-

✠ *Oculus Thraces respicit : ingenuus sanguis barbaros potat campos, et fluviorum fluentia sistuntur mortuis corporibus : pectora pulsantur planctibus, et luctus terram possidet : Idæ autem multis fontibus irriguæ omnes concutiuntur pedes, et omnia cacumina, Trojanorumque urbes, et Achivorum naves. Quo fugiemus, o Homere, et ubi consistemus? Ostende nobis terram, quæ tumultus hujus sit expers.*

*Puer, ne habenas tetigeris, qui es insciens :
Currumque, agendi ignarus, haud ascenderis :*

Duobus aurigis cœlum lætatur, quibus solis ignis agitur. Meus enim per voluptates abducitur, et rationis integritas, quæ Logo pædagogo non utitur, labitur in libidinem : lapsus autem mercedem recipit, quod excidat. Harum rerum tibi sunt indicio « Angeli »^a, « qui Dei reliquerunt pulchritudinem, propter pulchritudinem, quæ flaccescit, atque adeo e cœlis in terram ceciderunt. Quinetiam « Simitæ »^b puniuntur, qui lapsi sunt, sanctæ virgini probum inferentes. Sepulcrum eis est supplicium, et pœnæ monumentum nos ducit ad salutem.

✠ P. 260 ED. POTTER, 222 ED. PARIS.

reat. Puto autem esse Euripideos. Et constitui sic possunt :

*Τό τ' εὐγενές αἷμα βάρβαρα πίνει χωρία,
Καὶ ρεύματα ποταμῶν σώμαθ' ἴσταται νεκρῶν.*

Nisi forte suo more ultimam prioris ipse Clemens immutavit : quod nonnunquam fecisse eum constat. HEINSIUS.

(51) *Ποῖ. Πῆ Nov., Reg.* Porro Clemens respexisse videtur Archimedis illud : Δός που στῶ, καὶ τὴν γῆν κενῶ. « Da ubi consistam, et terram movebo. »

(52) *Μὴ θίγῃς ἡν.* Metrum constabit aliquanto melius, si, transpositione facta, scribamus, *Μὴ δ' ἡνίων θίγῃς.* Sed parum tutæ sunt ejusmodi conjecturæ. SYLBURG. Versus sine dubio ex *Phaëthontie* Euripideo, e quo Athenæus quædam quoque adducit : sicut et Longinus ἐν τῷ *Περὶ ὑψους* : et quidem ipsius Solis ad filium, cujus hæc quoque sunt, quæ hic citantur :

*Ἐλα δὲ, μήτε Λιβυκὸν αἰθέρ' εἰσευλῶν
Κραῖσιν γὰρ ὑγρὰν οὐκ ἔχωρ ἀψίδεσ' ἂν
Κάτω θ-ρῶσιν.*

Ei :

Ἴει δ' ἐφ' ἑπτὰ Πλειάδων ἔχων δρόμον.

Reliquis ejus iter describit. Hi autem præterquam quod turbati sunt, ὕστερον πρότερον adduci videntur : sive id factum a Clemente, qui sententiæ tantum, quod non insolens est illi, rationem habuit : sive ab exscriptoribus. Prius enim est, ἀναβαίνειν τὸν δίφρον, ἢ τῶν ἡνίων θίγειν. Puto poetam scripsisse :

*Μὴ δίφρον ἀναβῆς τόνδ', ἐλαύνειν μὴ μαθῶν,
Μηδ' ἡνίων θίγῃς, παιδίον, ἄπειρος ὢν.*

Sane non dubito. HEINSIUS.

(53) *Παιδίον ἄπ.* Πεδίων ἄπειρος ὢν, « campo- rum cum sis inscius, » nempe cœlestium, Nov. Proverbiali forma quadrabit usurpatum hoc carmen :

*Ne frena tractes, inscius cum sis puer,
cum a negotio quopiam arduo deterrebimus ei provinciam imparem. Exstat apud Clementem lib. III *Pædag.* apparetque sumptum e trægœdia quapiam, ubi filium depreccatur Phaëthontem pater, ne exi-*

γενές αἷμα βάρβαρα πίνει πεδία, καὶ ποταμῶν ρεύματα σώμασιν ἴσταται νεκροῖς : στήθη κρούεται θρήνοις, καὶ τὸ πένθος ἐπινέμεται τὴν γῆν : πάντες δὲ σείονται πόδες πολυπιδάκου Ἰδῆς καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλεις καὶ νῆες Ἀχαιῶν. Ποῖ (51) φύγωμεν, Ὅμηρε, καὶ στῶμεν; Δείξον ἡμῖν γῆν μὴ κενημένην.

Μὴ θίγῃς ἡνίων (52), παιδίον, ἄπειρος (53) ὢν : Μηδὲ ἀναβῆς τὸν δίφρον, ἐλαύνειν μὴ μαθῶν.

Δυσὶν ἡνιόχοις οὐρανὸς ἴδεται, οἷς μόνοις ἐλαυνόμενον ἄγεται τὸ πῦρ : μετάγεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπὸ ἡδονῆς (54) : καὶ τὸ ἀκήρατον τοῦ λογισμοῦ, μὴ παιδαγωγούμενον τῷ λόγῳ, εἰς ἀσέλγειαν κατολισθαίνει, καὶ μισθὸν τοῦ παραπτώματος τὸ ἀπόπτωμα λαμβάνει. Δείγμα σοι τούτων « οἱ ἄγγελοι (55), » τοῦ Θεοῦ τὸ κάλλος καταλειπότες διὰ κάλλος μαραινόμενον, καὶ τοσοῦτον ἐξ οὐρανῶν ἀποπεσόντες χαμαί. Ἄλλὰ καὶ « Σικιμίται » κολάζονται καταπεπτωότες, τὴν ἁγίαν ὑβρίζοντες παρθένον : τάφος ἡ κόλασις αὐτοῖς, καὶ τὸ μνημόσυνον τῆς ἐπιτιμίας εἰς σιωτηρίαν παιδαγωγεῖ.

^a Gen. vi, 4, 2. ^b Gen. xxxiv, 23 seq.

tiale votum urgeat, sibi que perniciem paret regendo Solis equos. Unde apud Ovidium, II *Metam.* :

*Magna petis, Phaëthon, et quæ non viribus istis
Munera conveniunt, nec tam puerilibus annis.*

H. Junius cent. v. Proverb. 49. COLLECT.

(54) Ἰπὸ ἡδονῆς. A. mavult ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, vel ὑφ' ἡδονῆς. SYLBURG.

(55) *Οἱ ἄγγελοι.* Eadem sententia Tertulliani *De habitu muliebri* : « Quid autem tanti fuit ista monstrare, sicut conferre? Utrumne mulieres sine materiis splendoris, et sine ingenii decoris placere non possent hominibus, quæ adhuc incultæ, et incompositæ, et, ut ita dixerim, crudæ ac rudes angelos moverant? » Vide Sixtum Senensem lib. v *Bibliothecæ* adnotat. 73 et 77. COLLECT.—Vetus opinio de angelorum libidine inde nata videtur, quod in versione LXX, non « filii Dei, » sed « angeli Dei » dicantur « filias hominum » amasse. Sic ms. Alex. Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων. Gen. vi, 2. Philo in lib. *De gigantibus* prædictum versiculum sic exp. : Οὗς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἶωθεν ὀνομάζειν : ψυχαὶ δ' εἰσὶ κατ' ἀέρα πετόμεναι. Item Josephus *Antiquit. Judaic.* lib. 1, c. 4 : Πολλοὶ γὰρ ἄγγελοι Θεοῦ, γυναῖξί συμμιγέντες, ὑβριστὰς ἐγέννησαν παῖδας, καὶ παντὸς ὑπερόπτας καλοῦ, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς οὐνάμει πεποιθήσιν : ὅμοια τοῖς ὑπὸ γιγάντων τετολημῆσθαι λεγομένοις ὑφ' Ἑλλήνων καὶ οὗτοι δρᾶσαι παραδίδονται. Similia habuisse librum Enochi, apertum est non solum ex Origenis *Adv. Celsum* lib. v, p. 267, sed ex satis amplo ejusdem libri fragmento, quod edidit clariss. Græbius, *Spicilegii* vol. I, pag. 347. Consentit *Testamentum XII patriarcharum*, ejusdem *Spicilegii* p. 150 et 213. Hos auctores secuti sunt plerique e vetustis Patribus. Conf. Justinus M. *Apol.* 2, pag. 41 edit. Oxon. ; Irenæus lib. iv, c. 70 ; Athenagoras *Legat.* pag. 403 edit. Oxon. ; Clementinorum homil. 8, c. 13, 14 ; Clemens noster infra *Strom.* III, p. 450 et *Strom.* v, p. 550, etc. ; Tertullianus *De habitu mulierum* cap. 2 ; *De velandis virgin.* cap. 7 ; *De idololatr.* cap. 9, et alibi non semel, Cyprianus loco superius dicto, Lactantius lib. II, cap. 14 ; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. v, c. 4 ; Sulpicius Severus sub initium lib. I *Historiæ Sac.* etc. Erant nihilominus alii, qui huic errori

ΚΕΦ. Γ'.

A

✠ CAP. III.

Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.

Εἰς (56) τοσοῦτον δὲ ἄρα ἐλήλακεν ἡ χλιδῆ, ὡς μὴ τὸ θῆλυ μόνον νοσεῖν περὶ τὴν κενοσπουδίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνδρας ζηλοῦν τὴν νόσον. Μὴ γὰρ καθαρῶντες καλλωπισμοῦ, οὐχ ὑγιαίνουσιν· πρὸς δὲ τὸ μαλθακώτερον ἀποκλίναντες, γυναικίζονται, κούρας μὲν ἀγεννεῖς καὶ πορνικὰς ἀποχειρόμενοι, χλανίσαι δὲ διαφανέσι περιπεπεμμένοι (57), καὶ μαστίχην τρώγοντες, ὄζοντες μύρου. Τί ἂν τις φαίη, τούτους ἰδὼν; ἀτεχνῶς, καθάπερ μετωποσκόπος (58) ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοὺς καταμαντεύεται, μοιχοὺς τε καὶ ἀνδρογύνους, ἀμφοτέρων (59) ἀφροδίτην θηρωμένους, μισότριχας, ἄτριχας, τὸ ἄνθος τὸ ἀνδρικόν μυσσατομένους, τὰς κόμας δὲ, ὡςπερ αἱ γυναῖκες, κοσμουμένους· « ἐπ' οὐχ ὀσίοις (60) δὲ τόλμαις οἱ παλίμβολοι ζῶντες, βέζουσιν ἀτάσθαλα καὶ κακὰ ἔργα, » φησὶν ἡ Σίβυλλα. Διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττοῦντων, ξηρούντων, παρατυλλόντων τοὺς θηλυδριάς τούτους· ἐργαστηρία δὲ κατασκευάσται καὶ ἀνείρκεται πάντη, καὶ τεχνῆται τῆς ἐταιρικῆς ταύτης πορνείας συχνὸν ἐμπολοῦσιν ἀργύριον ἐμφανῶς, οἱ σφᾶς καταπιττοῦσιν, καὶ τὰς τρίχας τοῖς ἀνασπῶσι πάντα τρόπον παρέχουσιν, οὐδὲν αἰσχυρόμενοι τοὺς ὀρῶντας, οὐδὲ τοὺς παριόντας, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτοὺς ἀνδρας ὄντας· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῶν ἀγεννεστέρων ζηλωταὶ παθῶν, ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βιαίοις τῆς πίττης ὀλκοῖς λελειουργημένοι. Μέλει δὲ οὐδ' ὀπωσιῶν (61) περαιτέρω τῆς τοιαύτης προβαίνειν ἀναίσχυντίας. Εἰ γὰρ μηδὲν ἄπρακτον αὐτοῖς ὑπολείπεται, οὐδὲ ἐμοὶ ἄρρήτον. Ἐνα τινὰ τούτων τῶν ἀγεννῶν παιδαγωγικῶς ἐπιπλήττων ὁ Διογένης (62), ὀπηνίκα ἐπιπράσκετο, ἀνδρείως σφῶδρα, « Ἦκε, εἶπε, μαιράκιον· ἀνδρα ὦνησαι σαυτῷ· » ἀμφιβόλῳ λόγῳ τὸ πορνικόν ἐκείνου σωφρονίζων. Τὸ γὰρ ἀνδρας ὄντας, ξύρεσθαι (63) καὶ λεαίνεσθαι πῶς οὐκ ἀγεννές; Βαρᾶς δὲ τινὰς τριχῶν, καὶ χρίσματα πολλῶν, καὶ ξανθίσματα, ἀνδρογύνῳ ἐξωλῶν ἐπιτηδεύματα, καὶ τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις (64) μεθετέον. Ἦγοῦνται γὰρ, καθάπερ ὄφεις, τῆς κεφαλῆς ἀπεκδύσασθαι τὸ γῆρας, μεταγράφοντες ἑαυτοὺς καὶ νεοποιοῦντες· εἰ καὶ σοφίζονται τὰς τρίχας, ἀλλ' οὐ τὰς ρυτίδας διαφεύξονται· ἀλλ' οὐ λήσονται τὸν θάνατον, σοφίζόμενοι τὸν χρόνον. Οὐ γὰρ

✠ P. 261-262 ED. POTTER, 223 ED. PARIS.

contradicebant. Conf. Origenes lib. v *Adv. Cels.* pag. 267, 268; Cyrillus Alexandrinus *Adv. Anthropomorphitas* cap. 17, etc.

(56) *Εἰς*. Ἐς Nov.

(57) *Περιπεπεμμένοι*. Si mendo caret, accipiendum videtur pro « circumcirca incrustati, » eo prope modo, quo hujus ætatis καλλωπισταὶ indusiorum collaria tenuissimo polline incrustant, ut gyros et volumina, quibus exornantur, rigidius servant. SYLBURG. — Scribe περιπεπλεγμένοι. Lepide dicit illos effeminatulos, ταῖς χλανίσαι ταῖς διαφανέσι περιπλέκεσθαι, ut qui meliores sint ipsis. HEINSIUS.

(58) *Μετωποσκόπος*. Μετεωροσκόπος Nov. Adnotat Scholiastes in marg. Bod.: Τοὺς φυσιογνώμονας λέγει.

(59) *Ἀμφοτέρων*. Ἀμφοτέρων Bod., Reg.

(60) *Ἐπ' οὐχ ὀσίοις*. Ἐπ' οὐχ ὀσίοις δὲ τόλμαις ζῶντας οἱ παλίμβολοι βέζ., Nov., Bod., Reg. Dein, ἀτά-

Adversus viros qui formam colunt.

Eousque ergo processit luxus, ut non solum feminæ inani hoc studio laborent, sed etiam viri hoc vitium sequantur. Qui enim a corporis cultu puri non sunt, ii nequaquam sani sunt: verum, ad molitiam declinantes, plane effeminantur, illiberali quidem tonsu ac meretricio se tondentes: subtilibus autem ac pellucidis vestibus induti, gloriose undequaque obeuntes, mastichen rodentes, et urgentia olentes. Quid de iis dixerit quispiam!, qui eos viderit? certe tanquam metoposcopus, ex habitu divinat esse adulteros, effeminatos, utriusque Veneri deditos, pilis infestos, glabros, florem virilem abhorrentes, comas autem non secus ac mulieres ornantes: « in nefariis » autem « et audacibus cœptis scelerati viventes, stolidam admittunt atque improba facta, » ait Sibylla. Propter eos plenæ sunt civitates iis, qui effeminatos hos picant, radunt, et vellunt. Officinæ autem ubique constructæ et apertæ sunt, et hujus meretriciæ fornicationis artifices multum pecuniæ lucrantur ab iis qui seipsos picant, et pilos vulsionibus quoquo modo præbent vellendos, quos nec eorum qui vident, nec eorum qui accedunt, nec sui ipsorum qui viri sunt, pudet. Tales sunt, qui turpes sequuntur perturbationes, quorum corpus violentis picis vulsionibus totum glabrum est et læve. Nihil est certe, quo possit ulterius progredi talis impudentia. Si enim nihil ab eis infectum relinquitur, nec silentio est a me prætereundum. Quemdam ex hac degeneri 96 turba pædagogi ritu increpans Diogenes, cum venderetur, magno et forti animo dixit: « Veni, adolescens: eme tibi virum: » ancipiti oratione meretricium ejus animum castigans. Eos enim, qui viri sunt, radi ac lævigari, quomodo non est degeneris? Quod pilos autem tingant, et canos ungant, ac coloribus oblinant, quæ perditorum androgynorum studia sunt; quod etiam muliebriter se peccant, omnino prætermittendum est. Putant enim se, sicut serpentes, posse senium capitis exuere, dum seipsos pingentes transformant ac renovant. ✠ Quod si pilos conflagant, rugas tamen non effugient: sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem ementian-

σθαλα κακὰ ἔρ. omisso κατὰ, Bod., Reg.

(61) *Μέλει δὲ οὐδ' ὀπ.* Μέλλει mavult Lowthius. Verum sensus esse videtur: « Verum in describenda hac impudentia ne tantillum procedere ulterius libet; nam si nil ab illis infectum, nec mihi quidquam indictum restat. » Quamvis Sylburgius cum ἄρρητον e præcedenti membro subaudiendum existimavit ὑπολείπτεον, seu ἑατέον.

(62) *Διογένης*. Diogenis apophthegma refertur etiam a Diogene Laertio p. 215, et Philone p. 605. H. SYLBURG.

(63) *Ξύρεσθαι*. Ξυρᾶσθαι Nov. Μοχ, Ξανθίσματα pro Ξανθίσματα Bod., Reg.

(64) *Τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις*. Legendum videtur, τοὺς διακτενισμοὺς αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις, vel τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τὸ θηλυδριώδες. SYLBURG.

tur. Non enim malum est, non est, inquam, malum, senem videri, cum te senem esse celare non possis. Quo ergo magis homo festinat ad finem, tanto est vere venerabilior, ut qui Deum solum habeat se seniore. Nam ille quoque est æternus senex, qui est iis quæ sunt antiquior. « Antiquum dierum » illum vocavit prophetia : « Et capilli capitis ejus tanquam lana pura ^a, » ait propheta. « Nullus autem : hinc, inquit Dominus, potest album pilum facere, vel nigrum ^b. » Quomodo ergo opus Deo contrarium fabricantur, vel potius ei adversari contendunt impii, qui pilum transmutant, qui ab eo canus factus est? « Senem autem corona, » inquit Scriptura, « est multa experientia ^c : » et vultus eorum canities, flos est multæ experientiæ. Illi vero eum, qui canos eorum tingit, unde illis præcipua

A δεινόν, οὐ δεινόν, γέροντ' ἂν δοκεῖν, τὸ εἶναι λαθεῖν μὴ δυνάμενον. Ὅσῳ γοῦν ὁ ἄνθρωπος σπεύδει πρὸς τὸ τέλος, τοσοῦτῳ τιμιώτερος πρὸς ἀλήθειαν, μόνον ἔχων αὐτοῦ πρεσβύτερον τὸν Θεόν· ἐπεὶ κάκεινος αἰδῖος γέρον ὁ τῶν ὄντων πρεσβύτερος· « Παλαιὸν ἡμερῶν » κέκληκεν αὐτὸν ἡ προφητεία· « καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, » ὁ προφήτης λέγει· « Οὐδεὶς δὲ ἄλλος, φησὶν ὁ Κύριος, δύναται ποιῆσαι τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν. » Ἦὼς οὖν ἀντιδημιουργοῦσι τῷ Θεῷ, μᾶλλον δὲ ἀντικεῖσθαι βιάζονται οἱ ἄθεοι, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πεπολιωμένην παραχαράττοντες τρίχα· « Στέφανος δὲ γερόντων πολυπειρία, » φησὶν ἡ Γραφή· καὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν (65) ἡ πολιὰ ἀνθος πολυπειρίας. Οἱ δὲ (66), τὸ πρεσβεῖον τῆς ἡλικίας, τὸν πολιέα, καταισχύνουσιν. Οὐκ ἔστι (67) δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθινὴν ἐνδείκνυται τὴν ψυχὴν, τὸν κίβδηλον ἔχοντα κεφαλὴν· « Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτω, φησὶν, ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε αὐτὸν ἴκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν πολιὸν, ἀλλὰ τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. Ἄνανεοῦσθε (68) δὲ μὴ βραφαῖς καὶ καλλωπίσμασιν, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. » Ἄνδρα δὲ ὄντα κτενίζεσθαι καὶ ἀποκείρεσθαι ξυρῶ, πρὸς εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτρον διατιθέμενον τὰς τρίχας, ξύρεσθαι τε καὶ ἀποτίλλεσθαι, καὶ λεαίνεσθαι τὰς γένους, πῶς οὐ γυναικεῖον; καὶ εἰ μὴ τις αὐτοὺς γυμνοῦς ἴδῃ, κἂν γυναῖκας ὑπολάβῃ (69). Εἰ γὰρ μὴ χρυσοφορεῖν καὶ αὐτοῖς ἐφείται, ἀλλ' οὖν γε διὰ τὴν θηλυδριώδη ἐπιθυμίαν ἱμάντας καὶ λώματα (70) χρυσοῦ περιπτύξαντες πετάλοις, ἢ τινα σφαιρικὰ τῆς αὐτῆς ὕλης ποιησάμενοι σχήματα, σφυρῶν ἀπαρτῶνται, καὶ τραχήλων ἀπαιωροῦσι. Σόφισμα τοῦτο καταστροφῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν γυναικωνίτιν κατασυρομένων, ἀμφιβίων καὶ λάγων θηρίων· πορνικὸς τῆς ἐνέδρας ὁ τρόπος καὶ ἄθεος οὗτος. Ὁ γὰρ Θεὸς (71) τὴν μὲν γυναῖκα λείαν ἠθέλησεν εἶναι, αὐτοφυῆ (72) τῆ κόμῃ μόνῃ, ὡσπερ ἔππον τῆ χαίτη, γαυρουμένην· τὸν δὲ ἄνδρα, καθάπερ τοὺς λέοντας, γενεῖσι κοσμήσας, καὶ τοῖς λαπίσις ἠνδρωσε στήθεσι· δείγμα τοῦτο ἀλ-

D sin; idem enim est, ac si legas, καὶ γυναῖκας ἂν ὑπολάβῃ, « etiam mulieres esse putaret. » SYLB.

(70) Λώματα. Δώματα Nov.

(71) Ὁ γὰρ Θεός. Musonius apud Stobæum ait in libro *De tonsura* : Τὸν πώγωνα καὶ σύμβολον γεγονέναι τοῦ ἄρρενος, ὡσπερ ἀλεκτροῦνι λόφον, καὶ λέοντι χαίτην. « Barbam signum esse viri, tanquam gallo cristam, et leonī jubam. » Athenæus lib. xiii de Diogene refert : « Conspecto quodam cui nudatum sic mentum fuerat, « An naturæ vitio vertis, » inquit, « quod virum te generaverit, non feminam? » Ibidem citantur Alexidis versus in eandem sententiam. COLLECT.

(72) Αὐτοφυῆ. Fortasse rectius αὐτοφυεῖ, dativo casu. De lævitate autem corporis muliebris disserit etiam Basil. 612, virilisque naturæ indicium esse τὸ λάσιον, notat etiam Eustathius in *Iliad.* A. II. SYLBURG.

✕ P. 263 ED. POTTER, 224-225 ED. PARIS.

^d Ephes. iv, 20, 21, 22, 23, 24.

(65) Αὐτῶν. Abest a Nov.

(66) Οἱ δέ. H. c. « Hi autem ætatis honorarium, nempe caput canis vestitum, dedecorant. » Ludere videtur in voce πολιεύς, quæ propriè significat « tutorem urbis (πόλεως). » Unde Jupiter πολιεύς.

(67) Οὐκ ἔστιν. Huc pertinet illud apophthegma Archidami, qui cum vir quidam Chius Lacedæmonem pervenisset, qui canos tinctura obliterare conabatur, et progressus in publicum, orationem habuisset : tum surgens Archidamus dixit : « Quid ille tandem rectum dicat, qui mendacium non in anima solum, sed capite quoque circumferat. » Tertull. *De spectaculis* 25 : « Non amat falsum auctor veritatis; adulterinum est omne quod fingitur. » COLLECT.

(68) Ἄνανεοῦσθε. Ἄνανεοῦσθαι, et mox ἐνδύσασθαι apud Paulum.

(69) Κἂν γυναῖκας ὑπολάβῃ. A. γυναῖκας ἂν ὑπολάβῃ, sed vulgata lectio majorem habet empha-

κῆς καὶ ἀρχῆς. Ταύτη καὶ τοὺς ἀλεκτρούνας, τοὺς ὑπερμαχοῦντας τῶν ὀρνίθων, καθάπερ κόρυσι, τοῖς κάλλεσιν ἐκαλλώπισεν (73)· καὶ οὕτω περὶ πολλοῦ τῆς τρίχας ταύτας ὁ θεὸς ἡγεῖται, ὥστε ἅμα φρονήσει καλεῦσθαι παραγίνεσθαι αὐτὰς τοῖς ἀνδράσι· καὶ δὴ ἀγασθεὶς τῇ σεμνότητι, τὸ βλοσυρὸν τοῦ θεάματος γεραρᾶ τετίμηκε πολιᾶ. Φρόνησις δὲ, καὶ ἀκριβεῖς λογισμοί, πολλοὶ συνέσει, συνακμάζουσι τῷ χρόνῳ, καὶ τὸ γῆρας ἐνισχύουσι τῷ τόνῳ τῆς πολυπειρίας, ἄνθος ἀξίεραστον φρονήσεως σεμνῆς, εἰς πίστιν εὐλογον προτείνοντες πολιάν. Τοῦτο οὖν τοῦ ἀνδρός τὸ σύνθημα, τὸ γένειον (74), δι' οὗ καταφαίνεται ὁ ἀνὴρ, πρεσβύτερόν ἐστι τῆς Εὐας, καὶ σύμβολος τῆς κρείττονος φύσεως· τοῦτω (75) πρέπειν ἐδικαίωσε τὸ λάσιον ὁ θεὸς, καὶ διέσπειρε παρὰ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρός τὰς τρίχας· τὸ δὲ ὅσον λεῖον αὐτοῦ, καὶ μαλθακὸν, ἀφείλετο τῆς πλευρᾶς, εἰς ὑποδοχὴν σπέρματος εὐαφῆ τῆν Εὐαν δημιουργήσας γυναῖκα, βοηθὸν οὖσαν γενέσεως καὶ οἰκουρίας. Ὁ δὲ, (προήκατο γὰρ τὸ λεῖον,) ἔμεινέ τε ἀνὴρ, καὶ τὸν ἀνδρα δεικνύει· καὶ τὸ δρᾶν αὐτῷ συγκεχώρηται, ὡς ἐκείνη τὸ πάσχειν· ξηρότερα γὰρ φύσει καὶ θερμότερα τὰ θασέα τῶν φιλῶν ἐστι. Διὸ καὶ τὰ ἄβρῆνα τῶν θηλειῶν, καὶ τὰ ἔνορχα τῶν ἐκτομίων (76), καὶ τὰ τέλεια τῶν ἀτελῶν, θασύτερά τε ἐστὶ καὶ θερμότερα. Τὸ οὖν τῆς ἀνδρῶδους φύσεως σύμβολον, τὸ λάσιον, παρανομεῖν ἀνόσιον· τὸ δὲ καλλώπισμα τῆς λειάνσεως, (θερμαίνομαι γὰρ ὑπὸ τοῦ Λόγου·) εἰ μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνδρας, θηλυδρίου, εἰ δὲ ἐπὶ τὰς γυναῖκας, μοιχοῦ (77)· ἄμφω δὲ ὅτι μάλιστα πορρωτάτω τῆς ἡμετέρας ἐκτοπιστέον πολιτείας. « Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἡμῶν πᾶσαι ἠριθμημέναι, » φησὶν ὁ Κύριος· ἠριθμηταὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ γενεῖῳ, καὶ μὴν καὶ αἱ παρ' ὄλον τὸ σῶμα· οὐδ' ὅπως οὖν ἐκτιλέον παρὰ τῆν προαίρεσιν τοῦ Θεοῦ τῆν ἐγκατηριθμημένην τῷ αὐτοῦ θελήματι· εἰ μὴ τι· « οὐκ ἐπιγιγνώσκετε ἑαυτοὺς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν » ὅν εἰ ἐνοικοῦντα ἤδειμεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀναυτὸν λωβᾶσθαι ἐτετολμήκαμεν. Τὸ δὲ καὶ πιττοῦσθαι (78) (ὀκνῶ καὶ λέγειν τῆν περὶ τοῦργον ἀσχημοσύνην) ἀπεστραμμένους καὶ κεκυφύτας, καὶ τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦντας, ἐξορχουμένους, καὶ λορδουμένους (79) ἀπερυθριῶσι σχήμασιν, οὐκ ἀπερυθριῶντας αὐτοὺς, ἐν αὐτῇ νεολαίᾳ καὶ γυμνα-

✠ P. 264 ED. POTTER, 225-226 ED. PARIS.

(73) *Κάλλεσιν ἐκαλλώπισεν*. *Κόλλεσιν* scribunt Bod., Reg. Unde Scholiastes in utriusque marg. adnotat : *Κόλλεον γὰρ τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς κτενοειδὲς ἐρυθρὸν σαρκίον τῶν ἀλεκτρούνων*.

(74) *Τὸ γένειον*. Similia dicit infra cap. 11, pag. 247.

(75) *Τούτω*. Posset exp. : « In hoc ut excelleret, æquum censuit Deus, » ac si τὸ λάσιον e margine in textum irrepsisset.

(76) *Ἐκτομίων*. Ἐντομίων, Bod., Reg.

(77) *Μοιχοῦ*. Μυχοῦ, Bod., Reg.

(78) *Τὸ δὲ καὶ πιττοῦσθαι*. P. Victorius lib. viii, e. 14 : *Πιττοῦν* Græcis aliquando artificium quoddam turpe significat improborum hominum, qui pice illita pilos detergebant : a materia enim, qua uterentur, studium appellatur. Usus est sæpe Clemens lib. iii *Pædag.*, ubi queritur de moribus sui temporis, quo inveniretur tanta copia cinædorum, ut ex-

A tem cum sicut leones barba ornasset, virilem etiam fecit hirsuto pectore, quod quidem est roboris et imperii indicium. Ita etiam gallos, qui pro gallinis decertant, cristis, tanquam galeis, ornavit. Hos autem pilos Deus tanti facit, ut eos simul cum prudentia jubeat adesse hominibus : atque adeo honestate delectatus, gravitatem aspectus honoravit veneranda canitie. Prudentia autem, et accuratæ exactæque rationes, canæ intelligentia, una cum tempore ad summum suum vigorem perveniunt, et intensis multæ experientiæ viribus senium confirmant. Amabilem venerandæ prudentiæ florem, qua fides illi concilietur, canitiem proferentes. Hoc viri signum, barba scilicet, per quod vir apparet, est Eva antiquius, et signum melioris naturæ. Eum Deus æquum censuit hirtum esse oportere, et per totum viri corpus pilos disseminavit : quidquid autem ejus erat læve ac molle, a latere abstulit, ad seminis susceptionem mollem ac tractabilem feminam fabricatus, quæ generationis et domus custodiæ esset opitulatrix. Ille autem (quod læve enim erat, projecerat) et vir mansit, et virum ostendit; et ei agere, quemadmodum illi pati, concessum est : sunt enim natura sicciora et calidiora, quæ sunt hirsuta, lævibus. Quocirca et masculina feminis, et coleata exsectis, et perfecta imperfectis, et hirsutiora sunt et calidiora. Id ergo violare, quod est virilis naturæ signum, scilicet hirsutum, est impium. Lævoris autem ornamentum (ipsum enim Verbum me accendit) si propter viros fiat, est effeminati : si propter feminas autem, adulteri : utrumque autem est a nostra republica longissime relegandum. « Quinetiam vestri quoque capitis omnes capilli numerati sunt ^a, » ait Dominus. Sunt autem etiam pili in barba numerati, atque adeo etiam qui sunt in toto corpore : non est ergo vellen- dus præter Dei institutum, qui voluntate ejus annumeratus est. Nisi utique « vos ipsos non agnosceitis, » inquit Dominus, « quod Christus Jesus est in vobis ^b : » quem si inhabitantem nobis scivissemus, nescio quomodo ipsum probro afficere in animum induxissemus. *Picæ* autem ac *velli* (vereor hanc turpitudinem vel nominare) *aversos*, incurvatos, et arcana naturæ aperte denudantes, prodentes,

^a Matth. x, 50. ^b II Cor. xiii, 5.

D starent, qui hoc unum studium haberent : *Πιττοῦντων*, *ξυρούντων*, *παραιλλόντων*· diversis namque rationibus ac viis idem, ut his verbis ostenditur, efficiebatur. At eodem verbo alio intellectu sæpe usi sunt veteres : pice enim corpora torquebant, unde *καταπιττοῦν* valebat supplicio afficere. Plautus, *Captivis* :

*Te, si hic sapiat senex,
Atra pax agitet apud carnificem, ac tuo capiti il-*
[*luceat.*

COLLECT.

(79) *Λορδουμένους*. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : *Λορδουμένους*· οἶονεὶ τὰ ὀπίσθια τῶν ψυῶν συνιζάνοντας τὰ στήθη προεξανιστῶν προπετώσ· τοιοῦτον γὰρ ὁ λόρδος σημαίνειν βούλεται, ἀντίθετος ὢν τῷ κυρτῷ, ὅν ἡ συνήθεια κυρτὸν εἶδος καλεῖν.

repandos, et, cum erubescendæ sint eorum figuræ, ipsos non erubescences, in ipso juvenum cœtu et medio gymnasio, ubi virtus virorum exploratur, se indecore gerentes, **97** hoc præter naturam persequi exercitium, quomodo non est extremæ intemperantiæ? Qui enim in aperto hæc faciunt, vix ullos domi fuerint reveriti. Quæ in publico autem est impudentia, testatur eam quæ est in obscuro in summa licentia libidinem. Qui enim in manifesta solis luce virum abnegat, clarum est eum noctu convinci mulierem. « Non erit autem, » dixit Logos per Moysen, « meretrix ex filiabus Israel, et non erit scortum ex filiis Israel ^a. » At pax juvat, inquit : imo vero facit, ut quis male audiat. Nemo autem sanæ mentis vellet scortum videri, nisi eo morbo laboraret, et studere, ut pulchra imago vituperetur. « Si eos enim, qui sunt vocati secundum propositum, Deus præscivit conformes imagini sui Filii, » propter quos, ut vult Apostolus, prædestinavit beatum, « ut sit ipse primogenitus in multis fratribus ^b : » quomodo non sunt impii, qui conforme Domino corpus injuria afficiunt? Eï autem, qui pulcher esse velit, quod est in homine pulcherrimum, ornandum est, nempe mens, quam oportet quotidie pulchriorem exhibere. Vellendi autem sunt non pili, sed cupiditates. Mihi vero misereri subit maegonum pusiones, qui ad contumeliam patiendam ornantur : et tamen probro et injuria non a seipsis afficiuntur, sed jussu alieno ad turpem quæstum miseri ornantur. Qui autem lubentes ea faciunt, ad quæ si cogentur, morte vindicarent, si viri essent, quomodo non sunt execrandi? At nunc quidem vita eo processit intemperantiæ, insultante et lasciviente iniquitate : et quidquid est impudicum, diffusum est in civitatibus, et jam pro lege habetur. Apud ipsos stant in fornice mulieres, carnem suam ad probrum voluptatis vendantes : et pueri docti abnegare naturam, mulieres simulant. Omnia immutavit luxus : hominem probro affecit : mollis et luxuriosa curiositas quærit omnia, omnia aggreditur, naturam coerces : homines patiuntur muliebria, et feminae præter naturam viros agunt; et nubunt, uxoresque ducunt feminae : nullus est meatus, ad quem non pateat aditus impudicitiae. Jam vero eis quoque

σίω μέσω, ἐνθα ἀρετὴ ἀνδρῶν ἐξετάζεται, ἀσχημονώντας, τὸ παρά φύσιν τοῦτο διώκοντας ἐπιτηδεύμα, πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἐστίν; Οἱ γὰρ ἐν τῷ φανερίῳ τοιαῦτα διαπραττόμενοι σχολῇ γ' ἂν αἰδέσθαιεν οἴκοι τινάς. Καταμαρτυρεῖ δὲ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ δημοσίῳ ἀναισχυντία, τὴν ἐν τῷ ἀφανεί ἐπ' ἐξουσίας ἀκολασίαν· ὁ γὰρ ὑπὸ τὰς αὐγὰς (80) τὸν ἀνδρα ἀρνούμενος πρόδηλός ἐστι νύκτωρ ἐλεγχόμενος γυνή. « Οὐκ ἐστὶ δὲ, » εἶπεν ὁ Λόγος διὰ Μωϋσέως, « ἀπὸ θυγατέρων (81) Ἰσραὴλ πόρνη· καὶ οὐκ ἐστὶ ὁ πρόγεύων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ. » Ἄλλ' ὠφέλει, φησὶν, ἡ πίττα. Ἄλλὰ διαβάλλει, φημί. Οὐκ ἂν δὲ ἐθέλησέ τις εὖ φρονῶν πόρνος εἶναι δοκεῖν, μὴ νοσῶν, καὶ διαβάλλειν (82) ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα. Οὐκ οὖν ἐκὼν βουληθεῖη τις. « Εἰ γὰρ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς προέγνω ὁ Θεός, συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » δι' οὓς κατὰ τὸν Ἀπόστολον μακάριον ὠρίσεν, « εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· » πῶς οὐκ ἄθεοι τὸ σύμμορφον τοῦ Κυρίου λωβώμενοι σῶμα; Ἄνδρὶ δὲ βουλομένῳ εἶναι καλῶ τὸ κάλλιστον ἐν ἀνθρώπῳ, τὴν διάνοιαν, κοσμητέον, ἦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐπρεπεστέραν ἐπιδεικτέον· παρατιλτέον δὲ οὐ τὰς τρίχας, ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας. Ἐγὼ δὲ τῶν ἀνδραποδοκαπήλων (83) τὰ παιδάρια ἐλεῶ, εἰς ὕβριν κοσμούμενα· ἀλλ' οὐχ ὑφ' ἑαυτῶν λελώθηται, κελευόμενα δὲ, εἰς αἰσχροκέρδειαν τὰ δύστηνα καλλωπίζεσθαι. Οἱ δὲ ἐκόντες ταῦτα αἰρούμενοι δρᾶν, ἢ κελευόμενοι, θανάτῳ (84) ἂν ἐτιμήσαντο, εἰ ἄνδρες ἦσαν, πῶς οὐ κατάπτυστοι (85); Καὶ νῦν μὲν εἰς τοσοῦτον ἀκολασίας ἐλήλακεν ὁ βίος, ἐντροφώσης ἀδικίας· καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. Ἐπὶ τέγους ἐστᾶσι παρ' αὐτοῖς τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν εἰς ὕβριν ἡδονῆς πιπράσκουσαι γυναῖκες· καὶ παῖδες, ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν δεδιδαγμένοι, προσποιῶνται γυναῖκας (86). Πάντα μετακεκίνηχεν ἡ τροφή· κατήσχυνε τὸν ἀνθρώπον· ἀβροδίατος περιεργία πάντα ζητεῖ, πάντα ἐπιχειρεῖ, βιάζεται πάντα, συνέχει (87) τὴν φύσιν· τὰ γυναικῶν οἱ ἄνδρες πεπόνθασιν, καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται (88) παρά φύσιν· γαμούμεναί τε, καὶ γαμούσαι γυναῖκες· πόρος (89) δὲ οὐδεὶς ἄβρατος ἀκολασία· κοινὴ δὲ αὐτοῖς Ἀφροδίτη θεμεύεται· συνέστιος τροφή. ὦ τοῦ ἐλεεινοῦ θεάματος! ὦ τοῦ ἀβρήτου ἐπιτηδεύματος! τρόπαια ταῦτα τῆς πολιτικῆς ὕμῶν (90) ἀκρασίας δείκνυται· τῶν ἔργων ὁ ἐλεγχος, αἱ χαμαί-

✱ P. 265 ED. POTTER, 226-227 ED. PARIS.

^a Deut. xxiii, 17. ^b Rom. vii, 28, 29.

(80) Αὐγὰς. Hoc pro αὐτὰς e Pal. ms. substituit Sylburg. Consentiant codices nostri.

(81) Ἀπὸ θυγατ. Πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐστὶ πόρνη. Bibl. Vulg.

(82) Καὶ διαβ. Hæc verba tum demum præcedenti sententiæ membro responsura videntur, si absque distinctione scribantur : Καὶ διαβάλλειν ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα οὐκ οὖν ἐκὼν βουληθεῖη τις. « Neque aliquis operam lubens dare voluerit, ut pulchræ imagini infamiae nota afferatur. »

(83) Ἀνδραποδοκαπ. Ἀνδροκαπήλων, Nov.

(84) Θανάτῳ. H. θανάτου mavult, genit. casu : structura magis usitata. SYLBURG.

(85) Κατάπτυστοι. Κάπτυστοι, Reg., Bod.

(86) Καὶ παῖδες. . . . προσποιῶνται γυναῖκας.

Hæc e Nov. exciderunt.

(87) Συνέχει. Συνέχει agnoscit etiam Herveti versio, « naturam coerces : » sed procul dubio legendum συγγεῖ, « confundit. » SYLBURG. — Συγγεῖ adnotavit aliquis in marg. Reg.

(88) Γυναῖκες ἀνδρίζονται. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat : Τὰς μικρὰς τριβάδας λέγει· ἄς καὶ ἐταιριστρίας καὶ Λεσβίας καλοῦσι.

(89) Πόρος. Versus iambicus :

Πόρος δ' οὐδεὶς ἄβρατος ἀκολασία.

Porro ἀκολασίας habet Nov.

(90) Ὑμῶν. Hervetus interpres prima persona ἡμῶν, « nostri. » SYLBURG.

τυπαι. Φεῦ τῆς τοσαύτης ἀνομίας! Ἄλλ' οὐδὲ συνία-
σιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἀδύλον τῆς συνουσίας πολ-
λὰς ἐργάζεται τραγωδίας· παιδὶ πορνεύσαντι (91)
καὶ μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνωστῶντες πολλάκις (92)
μίνυνται πατέρες, οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων
παιδίων· καὶ ἄνδρας δείκνυσι τοὺς γεγεννηκότας
ἀκρασίας ἐξουσία (93). Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων (94)
ἐπιτρέπουσιν· ἔξεισιν αὐτοῖς ἀμαρτεῖν κατὰ νόμον·
καὶ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἡδονῆς εὐκολίαν λέγουσι. Μοι-
χείας ἀπηλλάχθαι νομίζουσιν οἱ μοιχεύοντες τὴν φύ-
σιν· ἔπεται δὲ αὐτοῖς τῶν τολμημάτων τιμωρὸς ἢ
δικη· καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀπαραίτητον ἐπισπώμενοι
συμφορὰν, ἐλίγου νομίσματος (95) ὠνοῦνται θάνα-
τον. Τούτων ἔμποροι τῶν φορτίων οἱ κακοδαίμονες (96)
πλέουσιν, ὡς σίτον, ὡς οἶνον, πορνείαν ἀγώγιμον
φέροντες· ἄλλοι δὲ, ἀθλιώτεροι μακρῶ, ὡς ἄρτον, B
ὡς ἕψον, ἀγοράζουσιν ἡδονάς· οὐδὲ ἐκεῖνο ἐν νῶ
λαβόντες τὸ Μωϋσέως· « Οὐ βεβηλώσεις τὴν θυγατέρα
σου, ἐκπορνέουσαι αὐτήν· καὶ οὐκ ἐκπορνέουσαι ἢ γῆ
πλησθήσεται ἀνομίας. » Ταῦτα προεφητεύετο πάλαι·
ἀριδῆλος δὲ ἢ ἐκβάσις· πᾶσα ἔδη πεπλήρωται γῆ πορ-
νείας καὶ ἀνομίας. Ἄγαμαι τοὺς παλαιούς Ῥωμαίων
νομοθέτας (97)· ἀνδρόγυνον ἐμίσησαν ἐπιτήδευσιν αὐ-
τοῖ, καὶ τοῦ σώματος τὴν πρὸς τὸ βῆλυ κοινωνίαν παρὰ
τὸν τῆς φύσεως νόμον ὀρύγματος κατηξίωσαν κατὰ

^a Levit. xix, 29.

(91) Παιδὶ πορνεύσ. Justinus M. *Apolog.* i, §. 55, edit. Oxon., de prostibulis agens : Καὶ τῶν τούτοις χρωμένων τις, πρὸς τῇ ἀθείῳ καὶ ἀσεβεῖ καὶ ἀκρατεῖ μίξει, εἰ πόχοι, τέκνω, ἢ συγγενεῖ, ἢ ἀδελφῶ μίνυνται. « Et cum his consuetudinem habens aliquis, præterquam quod impio scelerato et incontinenti se polluit concubitu, cum liberis etiam si sors ita ferat, aut cognato, aut germano miscetur. » Tertullianus *Apolog.* cap. 10 : « In primis filios exponitis suscipiendos ab aliquo prætereunte misericordia extranea, vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandaquæ memoriam dissipari : et simul error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunque in loco, domi, peregre, trans freta comes est libido : cujus ubique saltus facile possunt alicubi ignavis filio pangere, velut ex aliqua seminis sparsione ; ut ita sparsum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neque eas cætus incesti sanguinis agnoscat. »

(92) Πολλάκις. Hoc pro vulg. πολλάς repositum e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(93) Καὶ ἄνδρας... ἐξουσία. Reinesius *Var. lect.* D lib. i, c. 22, hæc adnotat : « Interpres, « Viros « fieri eos, qui genuerunt, efficit nimia libidinis « licentia : » quod ipsum ænigma Sphingis est. Alludit Clemens adagio noto, Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσι, « Magistratus virum, » qualis sit, quid valeat, « ostendit : » et quod potentia, seu strenuitas in exercenda libidine liberis prodat, patres suos esse viros, significat : hoc est, liberi, filii, filiaque, quibus sic abutuntur πρὸς τὰ ἀνόητα καὶ ἄρρητα patres, eo ipso cognoscunt, quam viri sint οἱ γεγεννηκότες, « patres » sui. »

(94) Οἱ σοφοὶ τῶν νόμων. Nam Solonis aliorumque legibus concessa fuere prostibula. Conf. *Archæologie nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 12.

(95) Ὀλίγου νομίσματος. Nempe stipendio quod meretricibus dabatur. Conf. *Archæologie Græcæ* cap. superius laudat.

(96) Κακοδαίμονες. Μακεδόνες Nov.

A communis Venus publicatur, domestica est luxuria. O miserandum spectaculum! o nefandum studium! Hæc civilis vestrae intemperantiæ ostenduntur tropæa : hæc flagitia arguunt, quæ prostant in fornicibus. O quanta est hæc iniquitas! Sed neque intelligunt miseri, quantas sæpe tragædias excitet incertus coitus. Cum meritorio filio et meretricibus filiabus, sæpe patres coeunt, expositorum liberorum immemores, et viros esse eos, qui genuerunt, ostendit nimia libidinis licentia. Hæc sapientes leges permittunt : licet autem eis peccare ex lege, et nefandam voluptatem appellant indifferentiam. Esse se ab adulterio liberos existimant, qui naturam adulterant : eos autem consequitur eorum quæ flagitiose ab eis perpetrata sunt, ultrix justitia : et in seipsos inevitabilem attrahentes calamitatem, parvo nummo mortem emunt. Harum mercium miseri mercatores navigant, tanquam frumentum, tanquam vinum, fornicationem importantes : alii autem longe miseres, tanquam panem, tanquam obsonium, voluptates comparant. Et nec illud quidem Moysis eis venit in mentem : « Non profanabis filiam tuam, ut eam facias meretricem : et non fornicabitur terra, et terra implebitur iniquitate ». Hæc olim propheticæ dicta sunt : est autem mani-

(97) Ῥωμαίων νομοθέτας. Respicit legem Scantiniam : de qua Prudentius *Περὶ στεφάνων*, in Romani martyrio :

C *Sed credo magni limen amplectar Jovis :
Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Juliae,
Luat severam victus et Scantiniam.*

Plura Antonius Augustinus de Leg. et S. C. p. 486. R. SYLBURG. — Reinesius *Var. lect.* lib. i, cap. 22, ad hæc verba Clementis hæc adnotat : « Hunc locum Herveti interpretatio obscurat. Capite isto viros seorsim instruit, et horum circa cultum corporis περιτόν taxat : istis vero verbis spurcitiem eorum, qua vel mulieres studerent adeo referre, vel muliebria paterentur, vel in mares præpostere ferantur, defricat. Vocat enim γύνωας et θηλυδρίας, quod cum mulieres simularent, non essent tamen, uti nec viri, quia esse respuerent, abnegare naturam sic edocti. Non igitur de consuetudine viri cum femina hoc loco quidquam cogitemus, sed sic vertamus : « Laudo veteres Romanorum legis-
« latores : hi effematum et molle vite institutum
« (seu professionem) oderunt ; et corporis ad
« muliebria communicationem (commodationem,
« oblationem) præter naturæ legem ultimo suppli-
« cio dignam esse e lege justitiæ censuerunt. »
Ὄρυγμα apud Athenienses, e quorum consuetudine Clemens, ut qui Athenis et natus et eruditus esset, loquitur, erat locus in quo de damnatis ultimum supplicium sumebatur, idem quod βάρβαρον· inde carnifex, ὁ δῆμιος, dicebatur ὁ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι. In terram vero defossio, de qua hic Hervetus somniavit, pœna erat tantum virginum Vestalium stuprum passarum (Plutarch. *Numa*), de quibus hic Clementi sermo non est. Et cum a Romanis in impuros ejusmodi gladio animadversum fuisse constet hoc testimonio, quod legem Juliam et auctorem ejus D. Augustum respicit, lex Scantinia, quæ multam pecuniariam τοῖς παιδοφθόροις irrogabat, hæc trahenda non fuit, ut fecit Sylburgius ad hunc locum. » Hæc Reinesius. Nihilominus verum est, sc-

festus exitus : omnis jam terra et fornicatione et iniquitate plena est. Suspicio autem et admiror veteres Romanorum leges : ii muliebri et effeminatum vitæ studium odio habuerunt, et corporis cum femina consuetudinem præter naturæ legem, terræ infodi ex lege justitiæ æquum existimarunt. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Primo barbatum : namque hæc gratissima pubes. Deinde inungitur, dum « barba » delectatur, in quam « unguentum descendit » propheticum, dum « Aaron » honorabatur ^a. Oportet autem eum, qui a Pædagogō recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis suis pacem agere. Quid non igitur admiserint feminæ ad libidinem propensæ, dum vident viros talia audere? Imo vero ii non viri, sed batali et feminelli dicendi sunt, quorum voces sunt compressæ et graciles, vestis autem cum tactu, tum tinctura ipsa est effeminata. Ex moribus autem externis aperte arguuntur hi homines, ex amictu, calceatu, habitu, incessu, tonsæ, aspectu : « Ex aspectu enim vir cognoscetur, » inquit Scriptura, « et ex occurso hominis homo agnoscetur. Vestitus viri, et gressus pedis, et risus dentium de ipso annuntiabit ^b. » Ii enim, etsi aliis pilis maxime cani sint, eorum, qui sunt in capite

✠ P. 266 ED. POTTER, 227 ED. PARIS.

mimares, de quibus cum verba Clementis, tum etiam Herveti versio agere videntur, apud Romanos, necari solitos fuisse; et si non ὀρύγματι, saltem simili supplicio, nempe deportatione in mare, periisse. Livius de quodam seminare Umbriæ invento, lib. xxxix : « Id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necarique jusserunt. » Idem lib. xxxi, cap. 12, cum inter alia prodigia duos seminares memorasset, addit : « Ante omnia abominati seminares, jussique in mare deportari; sicut proxime, Cn. Clodio, Mar. Livio consulibus, deportatas similis prodigii fetus fuerat.

(98) Οὐ γὰρ θέμις. Iterum Reinesius : « Hæc de pilorum evulsione, qua οἱ θελυδρία levorem procurabant, huc non pertinent, et trajectione turpissima in hunc locum migraverunt. Egerat de isto ἐκτίλμῳ in antecedentibus : « Barbam viri signum esse Evæ antiquius, et melioris naturæ symbolum; hoc vero violare, impium. Levorem in viro « muliebrem esse, in feminis adulteram significare; « utrumque autem a repub. nostra longissime relegari : nihil esse vellendum præter Dei institutum, qui et barbæ pilos numeraverit : et si « agnovissemus Jesum inhabitare nobis, « οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν αὐτὸν λωβᾶσθαι τετολμήκαμεν : « nescio « quomodo probro afficere ipsum ausi fuisset. » Οὐ γὰρ θέμις (hic enim locus est ex iis, quæ infra capite alieno leguntur) ἐκτίλαι ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος. « Πρῶτον ὑπηγήτην, οὐπερ χαριστάτη ἦθη. » Προβαίνων δὲ ἔδη ἐπαλείφεται γανόμενος πώγων, ἐφ' ὃν κατέβαινε τὸ μύρον τὸ προφητικὸν Ἀαρὼν τιμωμένου. Χρῆ δὲ (hæc conclusio est totius de cultu barbæ sermonis) τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον, ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχένωσε, « καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ τρίχας εἰρήνην ἄγειν. I. e. : « Nefas enim est barbam evellere, congenitam pulchritudinem, generosum decus. » Primo barbatum, namque hæc gratissima pubes : « Post etiam inungitur delectatus barba, in « quam unguentum propheticum descendit, Aarone « honorato. Oportet autem eum qui recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis

τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον. Οὐ γὰρ θέμις (98) ἐκτίλαι ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος.

cum femina consuetudinem præter naturæ legem, Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita,

Πρῶτον (99) ὑπηγήτην· οὐπερ χαριστάτη ἦθη. Προβαίνων δὲ ἔδη ἐπαλείφεται, « γανόμενος πώγων, « ἐφ' ὃν « κατέβαινε τὸ μύρον » τὸ προφητικόν, « Ἀαρὼν » τιμωμένου. Χρῆ δὲ τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον (1), ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχένωσε, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ (2) τρίχας εἰρήνην ἄγειν. Τί τοίνυν οὐκ ἂν ἐπιτηδεύσειαν αἱ γυναῖκες, αἱ εἰς μαχλοσύνην σπεύδουσαι, τοιαῦτα τολμῶσιν (3) ἐνοπτριζόμεναι τοῖς ἀνδράσιν; Μᾶλλον δὲ οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ καὶ γύνιδας καλεῖν τούτους χρῆ, ὧν (4) καὶ αἱ φωναὶ τεθρομμέναι, καὶ ἡ ἐσθῆς τεθηλυμμένη ἀφῆ καὶ βαφῆ. Δῆλοι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐλεγγόμενοι τὸν τρόπον ἐξωθεν ἀμπεχόνη, ὑποδέσει, σχήματι, βαδίσματι, κουρᾷ, βλέμματι : « Ἀπὸ ὀράσεως γὰρ ἐπιγνωσθήσεται ἀνὴρ, » ἡ Γραφή λέγει : « καὶ ἀπὸ ἀπαντήσεως ἀνθρώπου ἐπιγνωσθήσεται ἄνθρωπος (5) : στολισμὸς ἀνδρός, καὶ βῆμα ποδός, καὶ γέλωσ ὀδόντων, ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. » Οὗτοι γάρ, καὶ τὰ μάλιστα

^a Psal. cxxxii, 2. ^b Eccli. xix, 26, 27.

« suis pacem habere. » Istam trajectionem, quam indicavimus, antiquissimam esse oportet, quod ad omnes codices manaverit, qua admissa optime cohærebunt omnia. » Hæc Reinesius. Verumtamen nil aliud accidisse videtur, quam quod auctor, aliis nonnullis, pro more suo, interpositis, ad prius institutum redeat. Hoc porro loco adnotat Scholiastes in marg. Reg. et Bod. : Καὶ μὴν ἄρτι ὡς οἱ Ῥωμαίων ἱερεῖς ὡς τι τῶν ἐξαιρέτων ἀποξοροῦνται τὸ γένειον.

(99) Πρῶτον. Versus ex xi Odyss. :

. Νενηλὴ ἀνδρὶ εἰκλῶς
Πρῶτον ὑπηγήτη, τοῦ περ χαριστάτη ἦθη.

. Adolescenti viro similis,
Primum pubescenti, cujus gratissima pubertas.

Eustathius : Ἄρτι ὑποπιμπλαμένου γενείου, de Mercurio occurrente Ulyssi domum Circes adeunte dicitur. Seneca epist. 12 : « Pueritiæ maximus in exitu decor est. » In quem locum Muretus et hunc Homeri, et illum Ovidii :

« O nec adhuc juvenis, nec jam puer.

Citatur et a Platone initio *Protagoræ*. Versus autem ille, *Lanigeræ pecudes*, ex Hesiodo est in *Operibus*. COLLECT.

(1) Παιδαγ. Quædam e Nov. exciderunt.

(2) Ἐαυτοῦ. Ἐαυτῶν Bod., Reg.

(3) Τολμῶσι. Flor. ed. τολμῶσαι, sed rectius Pal. ms. τολμῶσι, « audentibus, » i. e. : cum talia viri audeant, mulieres quoque ad eorum exemplum, seu speculum, se componunt. SYLBERG. — Consentiant mss. nostri. Mox γύνιδας, cum duplici v, Bod., Reg.

(4) Ὄρ. Ex Pal. auctoritate sustuli δέ, quæ in Flor. edit. legitur post ὧν. SYLBERG. — Consentiant iteram codices nostri.

(5) Ἄρθρ. ἐπ. ἀνθ. Προσώπου ἐπιγνωσθήσεται νότμων Eccli. Mox, καὶ γέλωσ ὀδόντων, καὶ βῆματα ἀνθρώπου ἀναγγελεῖ. Ibid.

πρὸς τὰς ἄλλας πεπολιωμένοι (6) τρίχας, μόνον τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ περιέπουσι, μικροῦ δεῖν ἀναδούμενοι κεκρυφάλοισ τὰς κόμας, ὡσπερ αἱ γυναῖκες. Λέοντες μὲν οὖν αὐχοῦσι τὸ λάσιον αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀλκῆς ὀπλιζονται τῇ τριχί· κάπροι δὲ καὶ αὐτοὶ σεμνύονται λοφίᾳ, ἀλλὰ φρίσσοντας αὐτοὺς τὴν τρίχα, δεδοίκασι κυνηγοί.

Εἰροπόκοι (7) δ' ὄϊες μαλλοῖς καταβεβρίθασιν· ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπλήθυσε τὰς τρίχας ὁ φιλόανθρωπος Πατήρ, εἰς σὴν, ἀνθρώπου, ὑπουργίαν, καίραι διδάξας τοὺς πόκους. Καὶ τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ (8) καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν, ἀλλ' οὐ κοσμοῦνται· ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὐτριχὸν τοῦ βαρβάρου, καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ (9) πόλεμον ἀπειλεῖ· συγγενές τι τὸ χρῶμα τῷ αἵματι. Μαιμίσχκατον ἄμφω τῷ βαρβάρῳ τὴν τρυφήν· μάρτυρας ἐπιδείξονται σαφεῖς τὸν Ῥήνον (10) ὁ Γερμανὸς, ὁ Σκύθης τὴν ἄμαξην. Ὀλιγοῦραι δὲ εἶσθ' ὅτε καὶ τῆς ἀμάξης ὁ Σκύθης· πλοῦτος εἶναι δοκεῖ τῷ βαρβάρῳ (11) τὸ μέγεθος αὐτῆς· καὶ καταλιπὼν τὴν τρυφήν, εὐτελῆς πολιτεύεται οἶκον αὐτάρκη, καὶ τῆς ἀμάξης εὐζωνότερον, τὸν ἵππον λαθὼν Σκύθης ἀνήρ, ἀναθάς φέρεται οἷ βούλεται· κάμων δὲ ἄρα λιμῶ, αἰτεῖ τὸν ἵππον τροφάς· ὁ δὲ ὑπέχει τὰς φλέβας· καὶ ὁ κέκτηται μόνον, τῷ κυρίῳ τὸ αἷμα χρηγεῖ (12)· καὶ τῷ Νομάδι ὁ ἵππος ὄχημα γίνεται καὶ τροφή. Ἀραβίων δὲ ἄλλοι οὗτοι Νομάδες, ἢ μάχιμος ἡλικία καμηλοβάται (13) εἰσὶ· κούστας οὗτοι τὰς καμήλους ἐφέζονται (14)· αἱ δὲ νέμονται ἄμα καὶ θέουσιν, ἀναλαμβάνουσαι τοὺς δεσπότης· καὶ τὸν οἶκον ἐπιφέρουσαι σὺν αὐτοῖς. Εἰ δὲ καὶ ποτὴν ἐπιλίποι τοῖς βαρβάροις, ἀμέλγονται τοῦ γάλακτος· κενουμένης δὲ κῆθι τῆς τροφῆς, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ αἵματος φεῖδονται, ἢ φασὶ λυττήσαντας τοὺς λύκους. Αἱ δὲ ἄρα ἡμερώτεραι τῶν βαρβάρων, οὐ μνη-

✠ P. 267 ED. POTTER, 228 ED. PARIS.

(6) *Πεπολιωμένοι*. Lowthius ait: « Sensus suadet legendam περιτιλλόμενοι. Vide quæ paulo ante præcedunt. »

(7) *Εἰροπόκοι*. Hesiodi *Operum et dier.* i, v. 252.

(8) *Κελτοί*. Strabo de Belgis lib. iv, pag. 196, ait: Σαγηφοροῦσι δὲ, καὶ κομοτροφοῦσι: « saga ferunt et comam alunt. » Hinc Gallia comata.

(9) *Τὸ ξανθὸν αὐτοῦ*. Germanis flavæ comæ erant: Tacitus *De moribus Germanorum*: « Truces et caerulei oculi, rutilæ comæ. » Antoninus apud Herodianum, κόμας τε κεφαλῇ ἐπατίθετο ξανθὰς, καὶ εἰς κούρην Γερμανῶν ἤσκημένας: « comas flavas capiti circumposuit, et ad tonsuram Germanicam factas. » C. Caligula ad Germanicum triumphum, « Galliarum procerissimum quemque legit ac seposuit ad pompam: evogit non tantum rutilare et submittere comam, sed et sermonem Germanicum ediscere: » ut refert in ejus Vita Suetonius, c. 47. Quin etiam Galli capillos flavos faciebant. Plinius *Nat. hist.*, l. xxviii, c. 12: « Prodest et sapo: Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo et cinere. » Martialis in *Epigram.*:

Caustica Teutonicos accendit pluma capillos.

Id aliæ gentes imitabantur. Tertullianus *De cultu femin.*: « Video quasdam et capillum e croco vertere; pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ procreatæ sint. »

(10) *Τὸν Ῥήνον*. Rhenum scilicet fluvium, e quo potum haurit.

(11) *Βαρβάρῳ*. Βαρβάρῳ Νον.

solammodo curam gerunt, vittis, non secus ac feminæ, comas propemodum alligantes. Atque leones quidem de hirtis suis pilis se jactant, sed in pugna eis armantur. Apri quoque ipsi gloriantur juba; sed eos pilis inborrescentes pertimescunt venatores.

Lanigeræ quoque oves denso sunt vellere onustæ: atqui eorum quoque pilos multiplicavit benignus Pater in tuum, o homo, usum, dum ✠ te vellera tondere docuit. Et ex gentibus quidem Galli et Scythæ comam nutriunt, sed non se ornant; et terribile quiddam præ se fert densum barbari capillitium, et flavus ille color bellum minatur, ut qui videatur, cognationem habere cum sanguine. Ambo hi barbari luxum odio habent. Apertos testes proferent, Germanus quidem Rhenum, Scythæ vero plaustrum. Quanquam nonnunquam quoque evenit, ut Scythæ plaustrum contempnat; divitiæ barbaro ejus esse videtur magnitudo, et relictis deliciis vitam agit frugalem; domum sufficientem, et plaustro agiliorem, equum scilicet acceptum, conscendens Scythæ, eum ducit quo vult. ☞ Fame autem laborans petit ab equo alimentum: ille vero præbet venas, et, quem solum possidet, sanguinem domino suppeditat. Porro autem equus quoque Nomadum est et vehiculum et cibus. Inter Arabes autem (sunt hi alii Nomades), qui ad pugnandum apta sunt ætate, camelos conscendunt: parientes hi camelos educunt: illæ vero simul et pascuntur et currunt, dominosque suscipientes una quoque cum eis domum ferunt. Quod si potus quoque barbaris defecerit, lac mulgent: exinanito autem nutrimento, ne sanguini quidem parcunt, ut fertur de lupis rabie agitatæ. Illæ vero

(12) *Τὸ αἷμα χρηγεῖ*. Martialis lib. *Spect.*, epigr. 5 de Sarmatis ait:

Venit et epoto Sarmata pastus equo.

De Massagetis similia refert Dionysius *Perieg.*, vers. 744:

. . . Ἀλλὰ γὰρ ἵππων

Αἵματι μίσγοντες λευκὸν γάλα, θαῖτα τίθενται.

. . . Quin etiam equorum

Sanguini miscentes album lac, convivium apparant.

D Item Seneca in *OEdip.*:

Lactea Massagetes qui pocula sanguine miscet.

Silius Italicus:

*Et qui, Massagetem monstrans feritate parentem,
Cornipedis fusa satiaris, Concune, vena.*

Eadem de Getis ac Seythis fere omnibus memorant auctores.

(13) *Καμηλοβάται*. Strabo lib. xvi, sinum Arabicum describens: Χώρα Νομάδων, ἀπὸ καμήλων ἐχόντων τὸν βίον· καὶ γὰρ πολεμοῦσιν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ὀδεύουσι, καὶ τρέφονται, τῷ γάλακτι χρώμενοι, καὶ ταῖς σαρκί. « Regio Nomadum e camelis victum ducentium; nam iis et in pugna, et in faciendo itinere utuntur, et lacte ac carnibus vescuntur. »

(14) *Ἐφέζονται*. Flor. edit. ἐφέρονται habet: pro quo Hervetus interpres ἐκφέρονται legisse videtur. Syburgius e Pal. ms. ἐφέζονται substituit. Consentiunt codices nostri.

barbaris mansuetiores, etiam injuria affectæ, mali accepti non recordantur, sed solitudinem confidenter percurrunt, dominos simul portantes et alentes. Pereant ergo immanes belluæ, quibus est cibus sanguis! Neque enim hominibus fas est tangere sanguinem, quibus corpus nihil est aliud, quam caro ex-culta sanguine. Logi particeps fuit humanus sanguis, et gratiæ per Spiritum habet communionem. Si quis eum injuria affecerit, ✕ non latebit: licet ei, etiamsi sit nudatus figura, ipsum alloqui Dominum. Barbarorum autem probo simplicitatem: expeditam vitæ rationem diligentes, reliquerunt delicias. Tales non vocat Dominus nudos fastu et arrogantia, nudos vana gloria, avulsos a peccatis, solum vitæ lignum ferentes, solam salutem obtinentes.

CAP. IV.

Cum quibusnam habenda sit consuetudo.

Verum enim vero imprudens transilii spiritu ordinem, ad quem rursus est revertendum, et reprehendenda multorum servorum possessio. Cum enim ipsi agere singula et ministrare nolint, ad famulos confugiunt, obsonatorum et mensæ structorum, eorumque qui carnes in frusta artificiose dissecant, magnam ementes multitudinem. In multas autem et varias partes eis sunt divisi mercenarii. Ac nonnulli quidem eorum laborant in iis quæ ad explendam gulæ ingluviem pertinent, structores et ciborum conditores, et alii quidem bellariorum, alii vero liborum ac placentarum, alii pulmentorum ac sorbitionum sunt compositores et architecti; alii vero ponunt operam in vestibis superfluis: alii au-

✕ P. 268 ED. POTTER, 228-229 ED. PARIS.

(15) *Διεκθέουσι. Διαθέουσι Nov.*

(16) *Οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα.* Augustinus lib. xxxii contra Faustum, cap. 15: « Si hoc tunc apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam gentes propter angularem illum lapidem duos parietes in se condentem aliquid communiter observarent. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumeisione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant, et ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turbos, vel minutiores avicillas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est: aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est. Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris irridentur. — COLLECT. Mox respicit Gen. iv, 10, ubi dicit, « sanguinem » humana figura « nudum » ad « Dominum loqui: » quod de sanguine Abels refertur.

(17) *Τίσι συνδιατριπτέον.* A. negative mavult, *Τίσι μὴ συνδιατριπτέον*, cum quo capite utiliter conferes Senecæ epistolam 47. SYLBERG. — *Τί συνδ.* Nov.

(18) *Τῶν ἐντέχ.* « Structores, » vel « diribitores » intelligit qui convivis fercula artificiose distribuabant. Eos mox δαιτρούς vocat. Seneca epist. 47: « Alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. . . . Infelix qui huic rei vivit, ut altitia secet decenter. » Eorum meminit Juvenalis

σικακοῦσιν ἀδικούμεναι· ἀλλὰ καὶ τὴν ξρημον διεκθέουσι (15) τεθαυρήχότως, δεσπότας ὀμοῦ καὶ φέρουσαι καὶ τρέφουσαι. Ὅλοινοτο οὖν οἱ θῆρες οἱ φυλακτικοί, οἷς τὸ αἷμα ἢ τροφή! οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα (16) τοῖς ἀνθρώποις θέμις, οἷς τὸ σῶμα οὐδὲν ἀλλ' ἢ σὰρξ ἐστὶν αἵματι γεωργουμένη. Μετέσχρηκε τοῦ Λόγου τὸ αἷμα τὸ ἀνθρώπινον, τῆς χάριτος κοινωνεῖ τῷ Πνεύματι· κῆν ἀδικήση τις αὐτοῦς, οὐ λήσεται· ἔξεστιν αὐτῷ καὶ γυμνῷ τοῦ σχήματος πρὸς τὸν Κύριον λαλεῖν. Ἀποδέχομαι δὲ τῶν βαρβάρων τὴν λιτότητα· εὐζωνον ἀγαπήσαντες πολιτείαν οἱ βάρβαροι, κατέλειψαν τὴν τρυφήν. Τοιοῦτους ἡμᾶς ὁ Κύριος καλεῖ γυμνοὺς ἀπειροκαλίας, γυμνοὺς κενοδοξίας, ἁμαρτιῶν ἀπεσπασμένους, μόνον ἐπιφερομένους τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, μόνον ἐπέχοντας τὴν σωτηρίαν.

B

ΚΕΦ. Δ'.

Τίσι συνδιατριπτέον (17).

Ἀλλὰ γὰρ ἐλελήθειν παραπλεύσας τῷ πνεύματι τὴν ἀκολουθίαν, ἐφ' ἣν αἴθεις παλινδρομητέον, καὶ τῶν οἰκετῶν τὴν πολυκτημοσύνην ὀνειδιστέον. Φεύγοντες γὰρ αὐτουργίαν καὶ αὐτοδιακονίαν, ἐπὶ τοὺς θεράποντας καταφεύγουσιν, ὄψοποιῶν, καὶ τραπεζοποιῶν, καὶ τῶν ἐντέχνως (18) εἰς μοίρας κατατεμνόντων τὰ κρέα, τὸν πολὺν συνωνούμενοι ὄχλον. Μεμέρισται δὲ αὐτοῖς ἡ θητεία πολυσχεδῶς (19)· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν πονοῦσι, δαιτροί τε, καὶ καρυκευταί, καὶ οἱ τῶν περμάτων, καὶ οἱ τῶν μελιπήκτων, καὶ οἱ τῶν βροφημάτων συσκευασταί τε καὶ δημιουργοί· οἱ δὲ περὶ τὰς ἐσθῆτας ἀσχολοῦνται τὰς περιττάς· οἱ δὲ χρυσοφυλακοῦσιν, ὡς γρύπες (20)· οἱ δὲ τὸν ἄργυρον φυλάττουσι, καὶ

Sat. 5, vers. 120:

*Structorem interea, ne qua indignatio desit,
Saltantem spectes, et cheironomonta volanti
Cultello, donec peragat dictata magistri
Omnia: nec minimo sane discrimine refert,
Quo gestu lepores, et quo gallina secetur.*

Idem sat. 11, vers. 156:

*Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis
Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem
Sumine cum magno lepus, atque aper, et pygar-
[gus,
Et Scythicæ volucres, et Phænicopterus ingens
Et Gætulus oryx, hebeti lautissima ferro
Cæditur, et tota sonat ulmea cœnu Suburra.*

D (19) *Πολυσχεδῶς.* Malim πολυσχιδῶς per i. Nam πολυσχιδῆς dicitur τὸ μεμερισμένον, τὸ εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(20) *Ὡς γρύπες.* Gryphes olim credebantur aurum custodire. Pausanias Atticis, pag. 45, edit. Hanov., Minervæ galeam describens, ait: Καθ' ἑκάτερον δὲ τοῦ κράτους, γρύπες εἰσὶν ἐπειργασμένοι· τούτους τοὺς γρύπας ἐν τοῖς ἔπεσιν Ἀριστείας ὁ Προκοννήσιος μάχεσθαι περὶ τοῦ χρυσοῦ φησὶν Ἀριμασποῖς ὑπὲρ Ἰσσηδόνων· τὸν δὲ χρυσὸν, ὃν φυλάττουσιν οἱ γρύπες, ἀνιέναι τὴν γῆν· εἶναι δὲ Ἀριμασποῦς μὲν ἀνδρας μονοφθαλμοὺς πάντας ἐκ γενετῆς· γρύπας δὲ θηρία λέγουσιν εἰκασμένα, πτερὰ δὲ ἔχειν καὶ στόμα ἀστοῦ. « Utramque galeæ partem gryphes tenent. Hos cum Arimaspiis, qui supra Issedones sunt, auri causa assidue bellare, Aristetas Proconnesius carminibus testatus est: et aurum quidem, quod custodiunt gryphes, e terra nasci: Arimaspos autem esse viros; qui unico singuli oculo nascuntur: et gryphes, belluas

σμήγουσι τὰ ἐκπώματα, καὶ τὰς περὶ τὰς ἐστιάσεις παρασκευὰς εὐτρεπίζουσιν· ἄλλοι καταψήγουσι (21) τὰ ὑποζύγια· οἰνοχόων τε ὄμιλος ἀσχεῖται παρ' αὐτοῖς, καὶ μειρακίων ὠραίων (22) ἀγέλαι, καθάπερ θρεμμάτων (23), παρ' ὧν ἀμέλγονται τὸ κάλλος. Κομμωταὶ δὲ καὶ κομμώτριαι (24) περὶ τὰς γυναῖκας ἀμφιπολεύουσιν· αἱ μὲν τὰ κάτοπτρα, αἱ δὲ τοὺς κεκρυφάλους, ἄλλαι τοὺς κτένας. Εὐνοῦχοι πολλοὶ, καὶ οὗτοι μαστροποὶ, τῷ ἀξιοπίστῳ τοῦ μὴ δύνασθαι φιληθεῖν, τοῖς εἰς ἡδονὰς ἐθέλουσι βραθυμεῖν ἀνυπόπτως διακονούμενοι. Εὐνοῦχος (25) δὲ ἀληθής, οὐχ ὁ μὴ δυνάμενος, ἀλλ' ὁ μὴ βουλόμενος φιληθεῖν. Διαμαρτυρούμενος γοῦν ὁ Λόγος διὰ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ πρὸς τοὺς παραθεβηκίτας τῶν Ἰουδαίων, αἰτοῦντι τῷ λαῷ βασιλέα, οὐ τὸν φιλόανθρωπον ὑπισχναίεται κύριον, ἀλλὰ τινα αὐτοῖς αὐθάδη τύραννον ἀπειλεῖ τουφετικόν· « Ὅς λήψεται, φησὶ, τὰς θυγατέρας ὑμῶν εἰς μυρεψοὺς, καὶ εἰς μαγειρίσσας, καὶ εἰς πεσσούσας· ἢ νόμῳ πολέμου κρατήσας, οὐχ εἰρηνικὴν οἰκονομίαν ζηλώσας. Οἱ δὲ τὰ φορεῖα εἰς ὕψος αἴροντες τῶν γυναικῶν, καὶ φοράδην βαστάζοντες, Κελτοὶ πολλοὶ (26)· ἔριθοι δὲ, καὶ ταλασίαι, καὶ ἰστοπονίαι, καὶ ἡ γυναικωνίτις ἐργάνη, καὶ οἰκουρία, οὐδαμοῦ· ἀλλ' αἱ ψευδοποιούντες τὰς γυναῖκας διημερεύουσι μετ' αὐτῶν, μύθους ἐρωτικούς ἀδολεσχούντες, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διακναίοντες ψευδεργία καὶ ψευδολογία. « Οὐκ ἔση δὲ μετὰ πολλῶν (27), ἢ φησὶν, « ἐπὶ κακία, οὐδὲ προσθήσῃ μετὰ πλήθους· ἢ ὅτι ἡ σοφία ἐν ὀλίγοις, ἀταξία δὲ ἐν πλήθει καταφαίνεται. Δι' δὲ, οὐ διὰ σε-

tem aurum custodiunt, ut gryphes: alii argentum servant, et abstergunt pocula, et conviviorum apparatus præparant: alii fricant jumenta: comparatur etiam ab illis turba pocillatorum, formosorumque adolescentum greges, tanquam pecorum quibus emulgent pulchritudinem. Ornatores autem et ornatrices mulieribus ornandis deserviunt: et hæc quidem speculis, illæ autem vittis, aliæ vero præsent pectinibus. Eunuchi multi, iique lenones, propterea quod sit probabile eos libidini non posse operam dare, iis qui volunt vacare voluptati, inservientes citra ullam suspicionem. Eunuchus autem verus est, non qui non potest, sed qui non vult dare operam voluptati. Transgressis itaque Judæis per Samuelem prophetam Logos protestans, petenti regem populo non humanum pollicetur dominum, sed quemdam se insolentem daturum eis minatur tyrannum, libidini et voluptati deditum: « Qui vestras, inquit, filias accipiet in unguentarias, coquas et panificas: » ut qui belli lege eas invaserit, non autem sequatur pacificam reipublicæ administrationem. Et qui mulierum quidem lecticas in altum tollant, et in humeris eas ferant, multi Galli sunt: lanificium autem, telæque texendæ artificium, muliebrique opus, ac domus administratio et custodia, nusquam est: sed qui mulieribus falsa narrant, toto die cum eis versantur, amatorias fabulas rugaciter referentes, earumque corpus et animas falsis factis et verbis mendacibus corrumpentes. « Non eris » autem, inquit, « cum multis propter vitium,

✠ P. 269 ED. POTTER, 229-250 ED. PARIS.

leonibus similes, rostrum et pennas habere aquilinas. »

(21) *Καταψήγουσι*. *Καταψύγουσι* Bodl., Reg., verum in hoc aliquis η super u scripsit, significans veram lectionem esse *καταψήγουσι*.

(22) *Μειρακίων ὠραίων*. Mos erat e pueris formosissimos deligere, qui ad pocula ministrarent. Conf. *Archæologię nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 20.

(23) *Ἀγέλαι, καθάπερ θρεμμάτων*. Justinus M., *Apol.* i, pag. 54, edit. Oxon.: Πρῶτον μὲν ὅτι τοὺς πάντας σχεδὸν ὀρώμεν ἐπὶ πορνείᾳ προάγοντας, οὐ μόνον τὰς κόρας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρσενας· καὶ ὅν τρόπον λέγονται οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν ἢ αἰγῶν, ἢ προβάτων τρέφειν, ἢ ἵππων φορβάδων, οὕτω νῦν καὶ παῖδας, εἰς τὸ αἰσχρῶς χρῆσθαι μόνον, καὶ ὁμοίων θηλειῶν, καὶ ἀνδρογύνων, καὶ ἀρόρητοποιῶν πλήθος κατὰ τὸ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τούτου τοῦ ἄγους ἔστρεψεν.

« Primum quidem quod omnes fere videamus ad fornicationem prostitui, non puellas modo, sed et masculos. Etenim quemadmodum veteres dicuntur armenta et greges boum, vel caprarum, vel ovium, vel equorum gregalium aluisse: ita nunc et pueri ad turpem duntaxat usum, atque ibidem feminarum, et androgynorum, et nefanda patrantium turba ad istud piaculum per nationem omnem prostant. » Tatianus *Orat. ad Græc.* p. 100, edit. Oxon.: Παῖδεραστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίας δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἔξισται, παίδων ἀγέλας, ὡς περ ἵππων φορβάδων, συναγείρειν αὐτῶν πειρωμένων. « Barbari puerorum amores damnant: ii vero apud Romanos prærogativa dignantur, qui pueros sibi quamplurimos, tanquam equos gregales, colligere studio habent. »

(24) *Κομμωταὶ δὲ καὶ κ*. Pollux lib. ii, c. 1: Οἱ δὲ περὶ τὴν κόμην χειροτέχνη κομμωταὶ καὶ κομμώτριαι αἱ γυναῖκες. Unde quidam eum putant deducere a

« I Reg. viii, 15.

κομῶ; verum in manuscripto legitur *κομμωταὶ καὶ κομμώτριαι*, ut apud Hesychium et alios. « Comæ ergo artifices manuarii, » inquit interpretes, « comptores et comtrices. » Turnebus ex Varrone citat Nævium in *Commotria*, Suetonius in *Claudio* « ornatricem » dixit. Sequitur, « illæ vero vittis, » αἱ δὲ τοὺς κεκρυφάλους, quæ alii « reticula » vertunt, quibus plena coma stringitur. Eos, qui ejusmodi vincula componebant, appellat *σακχυφάντας* Demosthenes in Olympiodorum. Sed corruptus est apud Pollucem locus, emendandus sub finem lib. x, *Συκοφάντας*, τοὺς πλεονέκτας ταῖς γυναιξὶ τοὺς κεκρυφάλους. At in manuscript. τοὺς πλέκοντας ταῖς γυναιξὶ τοὺς κεκρυφάλους. Idem habes apud scholiasten Demosthenis. COLLECT.

(25) *Εὐνοῦχος*. Respicit Matth. xix, 12. Conf. quæ infra dicit auctor in principio *Strom.* iii.

(26) *Κελτοὶ πολλοὶ*. Celti lecticariis utebantur, quod iis grandia corpora essent. Liburnos huic servitio destinatos non semel memorat Juvenalis, ut sat. 5, vers. 240:

Si vocat officium, turba cedente vehetur

Dives, et ingenti curret super ora Liburno.

« Multos » autem Celtas dicit, quia ditiorum lecticæ plurium servorum humeris imponebantur. Unde lecticæ « hexaphori » et « octophori. » Juvenalis « octo servos » lecticarios memorat, sat. 7, v. 142. Tertullianus ea describens, quæ Christianæ feminae necessaria essent, ait: « Non quidem monilium pondera, non vestium lædia, » non Gallicos multos « nec » Germanicos « bajulos, quæ nuptiarum gloriam accendunt; sed sufficientiam, quæ modestiæ et pudicitie apta est. »

(27) *Πολλῶν*. Πλειόνων Bib. Vulg. Μοχ, οὐ προστεθήσῃ μετὰ π. Ibid.

nec adjiceris cum multitudine ^a : » quoniam sapientia in paucis, confusio autem ei immoderatio in multis cernitur. Atque illæ quidem non propter honestatem, quod nolint aspici, qui lecticas earum portent, conducunt : recte enim ageretur, si hoc modo affectæ velamentum sibi injicerent; sed per summas delicias vehuntur a famulis, ostentare se cupientes. Aperto itaque velo eos, qui ipsas respiciunt, acrius intuentes, mores suos ostendunt : sæpe autem etiam intus prospiciunt, hanc, quæ est superficie tenuis, honestatem per hanc lubricam diligentiam probro afficientes. « Ne circumspicias autem, inquit, in vicis civitatis : nec erres in ejus solitudinibus ^b : » est enim vere solitudo, etiamsi adsit turba incontinentium, ubi non est homo pudicus. Circumferuntur **§§** autem per templa sacrificantes et divinantes, cum præstigiatoribus et circulatoribus, **✕** et cum sceleratis vetulis, quæ domos corrumpunt, quotidie una pompas celebrantes, et aniles susurros ad pocula sustinentes, nonnullaque amatoria et carmina in matrimonii perniciem composita a præstigiatoribus ediscentes : et alios quidem viros habent, ab aliis possidentur, alios autem eis vates pollicentur. Illæ autem falli sese nesciunt, et seipsas quidem, tanquam vas voluptatis, iis tradere, qui volunt explere libidinem : suam autem pudicitiam probro turpissimo permittentes, vituperandum in primis exitium pro magno lucro ducunt. Multi autem sunt meretriciæ impudicitiae ministri, alii aliunde subeuntes. Facile enim ad libidinem feruntur intemperantes, sicut porci ad eam alvei partem, quæ deprimitur. Unde Scriptura constantissime admonet : « Ne introducas quemvis hominem in domum tuam : dolosi enim hominis multæ sunt insidiæ ^c. » Alibi autem : « Viri justii, inquit, sint tui convivæ, et in timore Domini tua permanebit gloriatio ^d. » Abeat in malam rem fornicatio. « Hoc enim scitote, inquit Apostolus, quod omnis fornicator, vel immundus, vel avarus, qui est cultor idolorum, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei ^e. » Istæ vero effeminatorum virorum delectantur congressibus : intro autem confluunt cinædorum turbae lin-

✕ P. 270 ED. POTTER. ^a Exod. xxiii, 2. ^b Eccli. ix, 7.

(28) Τοὺς φορεῖς. Τοὺς διαβασιάζοντας, inquit Scholiastes in marg. Bod. et Reg.

(29) Μὴ περιβλέπου. Locus est Ecclesiastici ix : « Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. » Clemens μηδὲ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς πλανῶ. In Antuerpiensi, καὶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς μὴ πλανῶ. COLLECT.

(30) Περιφέρονται. Similia de mulieribus libidini ac superstitioni deditis refert Juvenalis sat. 5, vers. 510 et seq.

(31) Ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat : Ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις ἀγύρταις μὲν, οἱ ἔργον ποιούμενοι τὸ τὰς ἀγυῖας περινοστεῖν, φλυαρίας τε συνείρουν· μητραγύρταις δὲ οἱ τῆ μητρὶ τῶν θεῶν, τῆ Πέρας, ἀνακείμενοι, γοησιῶν... γυταί (f. ἀγγυηταί) καὶ φίλων ὄψιν συσκευασταί, οὓς καὶ Πάλλους (scilicet Γάλλους) καλοῦσιν, ἀποκόπους ὄντας τῶν γεννητικῶν, καὶ ἐπὶ τὰ ἀσχημονα πάθη ἐτοιμοτάτους.

Α μνότητα τοῦ κατασκοπεῖσθαι μὴ βούλεσθαι συννοῦνται τοὺς φορεῖς (28) ἀγαπητὸν γὰρ ἦν ἂν, εἰ τῆ διαθέσει ταύτῃ προτεβάλλοντο τὴν σκέπην· ἀλλὰ θρυπτόμεναι ἐποχοῦνται τοῖς οἰκέταις, ἐμπομπεύειν γλιγόμεναι. Ἀναπεπταμένης γοῦν τῆς αὐλαίας περιβλέπουσαι δριμύτερον τοὺς εἰς αὐτὰς ἀφορῶντας, διελέγονται τὸν τρόπον· πολλάκις δὲ καὶ προκύπτουσιν ἔνδοθεν. τὴν ἐπιπόλαιον σεμνότητα κατασχύνουσαι τῆ ὀλισθαίνουσῃ περιεργίᾳ. « Μὴ περιβλέπου (29) δὲ, φησὶν, ἐν ῥύμαις πόλεως· μηδὲ πλανῶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς· » ἐρημία γὰρ ὡς ἀληθείας, καὶ ἔγλος ἀκολάστων ἦ, ἐνθα μὴ πάρεστιν ἄνθρωπος σωφρονῶν. Περιφέρονται (30) δὲ αὐταὶ ἀνὰ τὰ ἱερὰ ἐκθυόμεναι καὶ μαντευόμεναι, ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις (31), καὶ γραῖαις βωυολόχοις, οἰκοφθορούσαις, ὁσημέραι συμπομπεύουσαι (32)· καὶ τοὺς παρὰ ταῖς κύλιξι ψιθυρισμοὺς γραϊκοὺς ἀνεχόμεναι, φίλορα ἄττα καὶ ἐπωδὰς παρὰ τῶν γοήτων ἐπὶ ὀλίβρω γάμων ἐκμανθάνουσαι· καὶ τοὺς μὲν ἔχουσι τῶν ἀνδρῶν, ταῖς δὲ ἔχονται, ἄλλους δὲ αὐταῖς οἱ μάντις ὑπισχυνοῦνται· οὐκ ἴσασι δὲ ἀπατώμεναι, καὶ αὐτὰς (33) μὲν ὡς σκεῦος ἐκδιδούσαι ἡδονῆς ταῖς λαγνεύειν ἐθέλουσαι· τὴν δὲ ἀγνείαν τὴν σφῶν τῆς αἰσχίστης ἀντικαταλλαττόμεναι ὑβρεως, ἔργον ἡγοῦνται χρηματισμοῦ τὴν ἐπονείδιστον φθοράν. Πολλοὶ δὲ οἱ τῆς ἐταιρικῆς διακονοὶ ἀκολασίας, ἄλλος ἄλλοθεν παραιοῦντες· εὐεπίφοροι γὰρ οἱ ἀκόλαστοι πρὸς τὴν ἀσέλγειαν, καθάπερ οἱ χοῖροι, πρὸς τὸ καταδυόμενον τοῦ σκάφους ἐπιφερόμενοι. Ὅθεν ἐρῶμενέστατα ἡ Γραφή παραινεῖ· « Μὴ πάντα ἀνθρώπον εἰσαγε εἰς τὸν (34) οἶκόν σου· πολλὰ γὰρ τὰ ἐνεῖρα τοῦ δολίου. » Ἀλλαχοῦ δὲ· « Ἄνδρες δίκαιοι, φησὶν, ἔστωσαν σύνδειπνοὶ σου· καὶ ἐν φόβῳ Κυρίου τὸ καύχημά σου διαμενεῖ (35). » Ἐς κόρακας ἡ πορνεία· « Εὗ γὰρ τοῦτο ἴστε (36), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ. » Αἱ δὲ ἀνδρογύνων συνουσίαις ἡδοναὶ· παραιοῦσιν δὲ ἔνδοθεν κιναιδῶν ὄγλοι, ἀθυρολόγιστοι· μισροὶ μὲν τὰ σώματα, μισροὶ δὲ τὰ φθέγματα, εἰς ὑπουργίας ἀκολάστους ἠνδρωμένοι, μοιχείας διάκονοι, κιχλιζόντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ τὸ πορνικὸν ἀναίδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ βινῶν (37) ἐπιφοφούντες ἐπικιναιδίσμα,

ix, 7. ^c Eccli. xi, 31. ^d Eccli. ix, 22. ^e Ephes. v, 5.

(32) Συμπομπεύουσαι. Pal. ms. συμπολιτεύουσαι. SYLBERG. — Id habent etiam Bod., Reg.

(33) Αὐτὰς. Scribe αὐτάς, « se : » ut alibi sæpe.

(34) Τὸν. Abest ab Eccli.

(35) Τὸ καύχημά σου διαμενεῖ. Ἔστω τὸ καύχημά σου. Eccli.

(36) Εὗ γὰρ τοῦτο ἴστε. Τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες apud Paulum.

(37) Διὰ βινῶν. Tatianus Orat. ad Græc. p. 85, edit. Oxon. : ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχροῦ, κινῶνται δὲ κινῆσεις ἃς οὐκ ἐχρῆν, καὶ τοὺς ὅπως δεῖ μοιχεύειν ἐπὶ τῆς σκηνῆς σοφιστεύοντας αἱ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Καλὰ παρ' ὑμῖν τὰ ἀκροατήρια. Κηρύττονται πάνθ' ἄπερ ἐν νυκτὶ μοιθηρῶς πραγματεύεται, καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς αἰσχροῦ λόγων ἐκφωνήμασι. « Obscena verba naso resonante effutiant, et motus indecentes moventur, et adulteriorum in scena magistros filiae et filii vestri spectant. Honesta scilicet auditoria vestra sunt. Omnes

ἀκολάστοις ῥήμασι καὶ σχήμασι τέρπειν πειρώ-
μενοι, καὶ εἰς γέλωτας ἐκκαλούμενοι, πορνείας
παρόδρομον (38). ἔστι δ' ὅτε καὶ ὑπεκκαύμενοι διὰ
τὴν τυχοῦσαν ὀργήν, ἦτοι πόρνοι αὐτοί, ἢ καὶ
κιναιδῶν ὄχλον εἰς ὄλεθρον ἐζηλωκότες, ἐπικροτοῦσι
τῇ ῥῆσι, βατράχων δίκην, καθάπερ ἔνοικον τοῖς
μυκτῆροι τὴν χολὴν κεκτημένοι. Ἄλλ' αἶ γε
ἀσταιότεραι (39) τούτων, ὄρνεις Ἰνδικούς (40), καὶ
ταῶνας Μηδικούς ἐκτρέφουσι, καὶ συνανακλίνονται (41)
τοῖς φοξοῖς παίζουσαι, σικίννοισι τέρασι γαννύμεναι·
καὶ τὸν μὲν θερσίτην ἀκούουσαι, γελῶσιν· αὗται (42)
δὲ, πολυτιμήτους ὠνούμεναι θερσίτας, οὐκ ἐπ' ἀνδρά-
σιν ὁμοζύγοις, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνοις ἀγχοῦσιν, ἃ δὴ ἄχθος
ἔστι γῆς (43)· καὶ χήραν μὲν παρορῶσι σωφρονοῦσαν,
Μελιταίου πολλῶ διαφέρουσαν κυνιδίου (44)· καὶ
πρεσβύτην παραβλέπουσι δίκαιον, εὐπροπέστερον,
οἶμαι, τέρατος ἀργυριωνήτου. Παιδίον δὲ οὐδὲ προσ-
λενται ὄρφανόν, αἱ τοὺς ψιττακούς καὶ τοὺς χαρα-
δριούς ἐκτρέφουσαι· ἀλλὰ τὰ μὲν οἶκοι κυτσκομένα
ἐκτιθέασιν παιδία, τοὺς δὲ τῶν ὀρνίθων ὑπολαμβάνουσι
νεοττούς· καὶ τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν προκεκρίκασι·
δέον ὑποτρέφειν τοὺς σωφροσύνην ἐπαγγελλομένους
γέροντας, καὶ πιθήκων, οἶμαι, εὐπροσωποτέρους, καὶ
ἀηδόνων φθέγγασθαί τι βέλτιον δυναμένους· καὶ ἄγειν
μὲν ἐπίπροσθεν τό, « Ὁ ἐλεῶν (45) πτωχὸν δανείζει
θεῷ· » καὶ τὸ, « Ἐφ' ὅσον δὲ, » φησὶν, « ἐνὶ τούτων
ἐποιήσατε τῶν ἐλαχίστων (46), ἐμοὶ ἐποιήσατε· » αἱ
δὲ ἔμπαιον ἀπαιδευσίαν προτετιμήκασι σωφροσύνης,
τὰς ἑαυτῶν οὐσίας ἀπολιθοῦσαι εἰς τοὺς μαργαρίτας
καὶ τὰς σμαράγδους τὰς Ἰνδικάς. Καὶ μὴν καὶ εἰς

⌘ P. 271 ED. POTTER, 251 ED. PARIS.

nequitie nocturnæ, et quidquid obscene dictum
demulcere potest auditores, alta voce promulgatur.»

(38) Παρόδρομον. Interpres legit πρόδρομον, nec
male. Παρόδρομος esset « cursus a latere assecta-
tor. » SYLBURG.

(39) Ἄλλ' αἶ γε ἀστ. Reinesius Var. lect. lib. 1,
cap. 25, hæc adnotat : « Clemens Pæd. lib. III,
cap. 4, ubi de præposteris feminarum studiis,
Ἄλλ' αἶ γε ἀσταιότεραι τούτων, inquit, ὄρνεις ...
τέρασι γαννύμεναι. In ejus loci versione dupliciter
erravit Hervetus : quod σικίννοισι reddit « saltatio-
nibus, » cum tamen saltatio satyrica σίκιννις dicatur,
non σίκιννος, et quod copulativam in ultimo mem-
bro præter rationem superaddit. Heinsius scribit,
σικιννίζουσαι τερ. γ. « ut cum Satyris istis et mo-
stellis satyricæ et lascivæ saliant, » quod est σικιν-
νίζειν. Sed huic lectioni tum omnes codices, tum
etiam ῥῆσις Clementina reclamant : nam hæc non
tam feminarum istarum voluptates, quas in saltatio-
nibus impudicis sectarentur, quam animorum
ineptiis, quas hic commemorat, gaudentium sini-
steritatem perstringit. Maluimus a recepta lectione
ne minimum abire, quæ sensum commodissimum
exhibet. Interpretamur autem σικίννοισι a Clemente
appellari τέρατα appositive : monstris enim quam
hominibus similiores satyri, et horum portentosis-
tam figuris, quam actionibus se oblectare istas.
Σίκιννοι, « Sicinni, » hoc loco, iidem cum satyris,
et deformitate obscenitateque ridiculis προσώποις,
sive pithæciis verius ac larvis ; fuisse hoc nomine
satyrum quemdam e Luciano Περὶ ὀργῆς. colligere
est. Ait tres esse nobilium saltationum species,
cordaca, sicinnim, et eumelian : quas cum οἱ Διο-
νύσου θεράποντες οἱ σάτυροι invenissent, ἀπ' αὐτῶν
ἐκάστην ὠνόμασαν. Fuerit igitur inter primos sa-
tyros Sicinnus, a quo saltationi nomen. Expresse
Athenæus lib. 1 : Σίκιννις, ἧς εὐρατῆς Σίκιννός τις

A gua effrenatæ, corpore pariter atque oratione im-
puræ, ad ministeria impudica viriles, adulterio de-
servientes, impudice ridentes, et susurrantes, et
fornicatorium ad lasciviam sonum per nares eden-
tes, impudicis verbis et figuris delectare conantes,
et ad risum, qui est fornicationis præcursor, provo-
cantes : nonnunquam etiam vel qualibet ira incensi ;
nempe qui ipsi scorta sunt, vel qui etiam cinædorum
turbam in suam perniciem sectantur, naribus, non
secus ac ranæ, plausum edunt, ac si in naso bi-
lem veluti habitantem habeant. Quinetiam quæ
⌘ sunt ex eis paulo urbaniores aves Indicas pavo-
nesque Medicos nutriunt, et si quod est acuto ca-
pite, monstrum verius quam homo, ei accumbunt,
et cum eo ludunt, lascivis saltationibus et porten-
tis se oblectantes : et rident quidem, cum Thersiten
B audiunt ; ipsæ vero Thersitas maximi pretii emen-
tes, non de conjugibus, sed de illis, quæ sunt terræ
pondus, se jactant : et modestam quidem viduam,
Meliteo catello longe præstantiorem, despiciunt, et
justum senem negligunt, qui est, nisi fallor, mon-
stro ære empto magis decorus. Puerum autem or-
phanum non admittunt, quæ psittacos et charadrios
emutrient : sed filios quidem domi natos exponunt,
gallarum autem pullos excipiunt : et quæ sunt ex-
pertia rationis iis, quæ ratione sunt prædita, præfe-
runt : cum oporteret senes alere, qui temperantiam
profitentur, et sunt, ut ego quidem existimo, similiis
formosiores, et loqui possunt melius lusciniis ; et
illud in medium adducere : « Feneratur Deo, qui

C

βάρβαρος· οἱ δὲ φασιν ὅτι Κρής ἦν ὁ Σίκιννος. Ab
hoc postea qui deformi specie lascivis motibus ri-
sum spectantibus conciant, per metaphoram vel
synecdochen speciei dicti « Sicinni. » Hos autem
Latinae linguæ inserere, nemo mirabitur, qui « si-
cinnistas » e L. Accii poetæ Pragmaticis a Gellio
lib. xx, cap. 2, nominari, et « sicinnum » genus
saltationis apud veteres fuisse, quod aliquando sal-
tabundi cantarent isti, post et stantes, norit. Quin
et verbum e Græco σικιννίζειν Latina formatione
factum in Isidori Glossario reperiremus, nisi fecis-
sent mangones (nam ab hisce est quod hodie legi-
mus) « Sancenissat, et sancivissat, lætatur, trium-
phat. » Erat enim, antequam impuræ manus istæ
collutularent, « sicinissat : » sicinissare enim, cum
tripudio et cantu vinnulo lætitiæ exercere. »

(40) ὄρνεις Ἰνδικούς. Ψιττακούς φησι, inquit
Scholiastes in marg. Bod.

D (41) Καὶ συνανακλίνονται. Scribe, καὶ συνανακλίνον-
ται τοῖς φοξοῖς, παίζουσαι, σικιννίζουσαι, τέρασι
γαννύμεναι. Ut cum satyris illis et mostellis, saty-
ricæ et lascivæ saliant, quod est σικιννίζειν· sicut
cum illis ludunt. HEINSIUS.

(42) Αὗται. Rectius αὗται, « ipsæ. » SYLBURG.

(43) Ἄχθος . . . γῆς. Respicit Homericum ἄχθος
ἀρούρης.

(44) Μελιταίου . . . κυνιδίου. Scholiastes in mar-
gine Reg. et Bod. adnotat : Μελιταῖον κυνιδίον, μι-
κρόν, χθαμαλόν, ὃ νανούδιον καλοῦσι κατὰ στέρησιν
τοῦ ἀνω ἰέναι· ἔστι γὰρ ὑποκοριστικὸν τοῦ νάνος·
νάνον δὲ τὸν μικρόν φασιν ἄνθρωπον. Μελιταῖον δὲ
λέγει, ὅτι ἀπὸ Μελίτης ἔστι τῆς νήσου, ἢ ἔστιν ἐν
τῷ Τυρρῶνικῷ πελάγει.

(45) Ὁ ἐλ. Δανείζει Θεῷ ὁ ἐλεῶν πτ. inverso or-
dine Bibl. Vulg.

(46) Ἐποιήσατε τῶν ἐλ. Ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων
τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν ἐλαχίστων, Matth.

miseretur pauperis ^a: » et hoc: « Quatenus unum horum minimorum fecistis, mihi fecistis ^b. » Eae autem contra imperitiam prætulere modestiæ, ut quæ suas facultates in lapides converterint, margaritas scilicet et smaragdos Indicos. Quin etiam in futilibus et evanidis tincturis, et in emptitiis manicipiis temere opes profundunt, et abjiciunt, non « Paupertas autem, inquit, virum humiliat ^c. » Per paupertatem volunt eam dicere parcimoniam, per quam pauperes sunt ii divites, qui bona non

τάς ἐξιτήλους βαφάς καὶ εἰς τὰ ἀργυρώνητα ἀνδράποδα σπαθῶσι καὶ διαρρίπτουσι (47) τὰ χρήματα, δίκην ὀρνίθων κεκορρασμένων τὰ τοῦ βίου σκαλεύουσαι κόπρια. « Πενία (48) δὲ, » φησὶν (49), « ἄνδρα ταπεινοῖ· » τὴν φειδωλίαν βούλονται πενίαν λέγειν, καθ' ἣν οἱ πλούσιοι πένονται, μεταδόσεως οὐκ ἔχοντες. secus ac gallinæ satiatae, vitæ stereora fodientes: Per paupertatem volunt eam dicere parcimoniam, per quam pauperes sunt ii divites, qui bona non

✠ CAP. V.

Quomodo in balneis se gerere oporteat.

Cujusmodi autem sunt eis lavaera? domus artificiose compactæ, perspicuæ, quæque circumferri possunt, teguntur sindone: et cathedræ aureæ, argenteæ, et vasa innumerabilia aurea et argentea: quorum hæc quidem ad propinandum, illa vero ad vescendum, alia autem ad lavandum circumferuntur. Quin etiam carbonum craticulæ. Eo enim devotum est intemperantiæ, ut cœnent, et sint ebriæ, dum lavantur, et argenteam supellectilem, cum qua tanquam in pompa se venditant, arroganter in balneis proferunt; atque adeo fortasse etiam divitias, per immodicam superbiam, maxime autem voluntariam insolentiam, per quam viros pusilli et effeminati animi arguunt, utpote victos a feminis, ostentant; et quomodocunque seipsas non posse convenire, nec sine multis vasis sudare, comprobant. Etenim quæ sunt pauperes, etsi pompæ non

ΚΕΦ. Ε΄.

Πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτέον.

Οἷα δὲ καὶ τὰ λουτρὰ αὐταῖς; οἴκοι τεχνητοί, συμπαιγεῖς, καὶ περιφόρητοι, διαφανεῖς (50) σινδόνη (51) καλύπτονται· καθέδραι τε ἐπίχρυσοι, ἀργυροῖ (52), καὶ σκεύη μυρία χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου· τὰ μὲν εἰς προπόσεις, τὰ δὲ εἰς τροφάς, τὰ δὲ εἰς τὸ λούσασθαι περιφερόμενα. Καὶ μὴν καὶ ἐσχαρίδες ἀνθρώκων· εἰς τοσοῦτον (53) γὰρ ἀκρασίας ἤχουσιν, ὥς δειπνεῖν καὶ μεθύειν ἔτι λουομένας· τὰ τε ἀργυρώματα (54), μεθ' ὧν ἐμπομπεύουσιν, ἀπειροκάλως ἐν τοῖς βαλανείοις προτιθέασιν· τάχα μὲν πού καὶ τὸν πλοῦτον δι' ἀλαζονείαν περιττήν, μάλιστα δὲ τὴν αὐτεξούσιον ἀπαίδευσίαν, καθ' ἣν κατηγοροῦσιν ἀνάνθρωπων ἀνδρῶν, πρὸς γυναικῶν κεκρατημένων, ἀποδεικνύμεναι· ἐλέγχουσαί τε ἀμηγέπη σφᾶς αὐτὰς μὴ οἷας τε εἶναι συνεῖναι, καὶ δίχα τῶν σκευῶν τῶν πολλῶν ἰδροῦν δύνασθαι· καὶ γὰρ αἱ πένόμεναι, τῆς πομπῆς μὴ (55) μεταλαμβάνουσαι, τῶν ἴσων κοινωνοῦσι λουτρῶν. Ἔχει (56)

✠ P. 272 ED. POTTER, 252 ED. PARIS. ^a Prov. xix, 17. ^b Matth. xxv, 40. ^c Prov. x, 4.

(47) Διαρρίπτουσι. Διαρρίπτουσι Bod., διαρρ- C
πτουσι Reg. quod aliquis in διαρριπτουσι mutavit.

(48) Πενία. Locus est Proverb. x, vers. 4: Πενία ἄνδρα ταπεινοῖ. In Vulgata Lat.: « Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. » Translatio Chaldaicæ paraphrasis: « Paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti divitias parat sibi. » Hebraice ad verbum, « fraudis manus, » hoc est, quæ nihil agit, sed tantum fallere cupit: at cum interpretatione Clementis convenit, quod citat Stobæus, tit. Περὶ πλεονεξίας:

Πλουτεῖν φασὶ τε πάντες, ἐγὼ δὲ σέ φημι πέ-
[νεσθαι·

Χρησὶς γὰρ πλοῦτου μάστιξ, Ἀπολλόφανεξ.

Omnes te divitem aiunt, ego vero pauperem dico:
Usus enim divitias, o Apollonians, testatur.

COLLECT.

(49) Φησὶν. Congruentius plurali φασί, quod notavit etiam C. SYLBURG.

(50) Περιφόρητοι, διαφανεῖς. Mercurialis lib. in *Gymnast.*, c. 12: Balnea similiter pensilia a Sergio Orata teste Plinio primum inventa, non quæ supra tecta fiebant, aut concamerata loca, ut voluerunt, sed nulla alia fuisse credo, quam labra illa vel marmorea, vel ænea, vel lignea, ad lectulorum imitationem laquearibus appensa, quo minime quolibet impulsu manuum alias leviter, alias vehementius agitari valerent, quod Seneca ad Lucilium scribens, nobis manifestabit his verbis: « Balnearum suspensura inventa est: ne quid ad lautitiam deesset. Hæc Mercurialis. Ad pellucidas vero balneas pertinent hæc ejusdem Senecæ ad Lucilium epist. 86: « At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi et lavantur simul et colorantur, nisi ex solio agros et maria prospiciant. » Item:

« Nec referre credebant, in quam per lucida sordes deponerent. Et quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum laeis specularibus diem admiserat? » Aptus ad id fuit phengites lapis, ex quo porticum construxit Domitianus. Suetonius c. 14. COLLECT.

(51) Σινδόνη. Σινδόνη, Reg., Bod.

(52) Ἀργυροῖ. Congruentius ἀργυροῖ fem. gen. SYLBURG.

(53) Εἰς τοσοῦτον. Chrysostomus, hom. 28 in Epist. ad Hebræos: Τί γὰρ ἀλογώτερον τοῦ χρυσία εἰς τοῦτο κατασκευάζειν, ἵνα περιγέωνται ἐν βαλανείοις καὶ ἐν ἀγοραῖς; ἀλλ' ἐν βαλανείοις, ἐν ἀγοραῖς οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ οὕτω σχηματιζομένην προεῖναι ὁ πολὺς γέλωξ. « Quid ineptius quam ut aurea conficias ornamenta, quibus in balneis et in plateis exorueris? sed in balneis et in plateis nihil fortasse mirum, at in ecclesiam sic indutam et compositam prodire, ridiculum plane. » Ph. Montanus hic frustra est, dum corrigit pro ἐν βαλανείοις, ἐν βασιλείοις. « in palatio: » vertit etiam vetus interpres, « in balneis sordibus maculentur. » Cæterum Galenus, lib. in Hippocratis de victus ratione in morbis acutis 56 docet, neque confestim a balneo sorbendum, neque bibendum. Nam cibum protinus, vel potum sumere caput replet, devoratumque interdum superfluitare facit. COLLECT.

(54) Ἀργυρώματα. Tertullianus, *De veland. virgin.*, cap. 12: « Calceam stipant multiforem, plus instrumenti ad balneas deferunt. »

(55) Μὴ. Abest a Nov.

(56) Ἔχει. Sensus est: « Habent igitur vel ipsæ luxus sordes, ingentem vituperii amictum. » Vult in ipsa sordium abstersione esse, quod graviter reprehendi mereatur.

δὲ ἄρα ὁ ῥύπος τῆς περιουσίας βλασφημίας περιβο-
λὴν πολλήν· τούτῳ, καθάπερ δελέατι, ἀγκιστρεύουσι
τοὺς ἀθλοῦς, κεχηρότας ἐπὶ τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ
χρυσίου. Καὶ γὰρ ἐκπλήττουσαι τούτῳ τοὺς ἀπειρο-
κάλους, θαυμάζειν σφᾶς τεχνῶνται τοὺς ἐραστὰς, οἱ
μετ' ἄλλων αὐταῖς ἐνυβρίζουσι γυμναῖς. Καὶ δὴ τοῖς
(57) μὲν ἀνδράσι τοῖς σφῶν οὐκ ἂν ἀποδύσαιντο, προσ-
ποιτητὸν αἰσχύνῃς ἀξιοπιστίαν μνώμεναι· ἔξεστι δὲ
τοῖς βουλομένοις τῶν ἄλλων οἴκοι τὰς κατακλείστους
γυμνὰς ἐν τοῖς βαλανείοις θεάσασθαι· ἐνταῦθα γὰρ
ἀποδύσασθαι τοῖς θεαταῖς, ὡς περ καπήλοις σωμάτων,
οὐκ αἰσχύνονται· ἀλλ' ὁ μὲν Ἡσιόδος,

Μὴ δὲ (58) γυναικεῖω λουτρῶ χροῖα φαιδρύνεσθαι,
παραινεῖ. Κοινὰ δὲ ἀνέφεται (59) ἀνδράσιν ὁμοῦ
καὶ γυναιξὶ τὰ βαλανεῖα· κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀκρα-
σίαν ἀποδύονται (ἐκ τοῦ (60) γὰρ εἰσορᾶν γίνεται
ἀνθρώποις ἐρᾶν [61])· ὡς περ ἀποκλυζομένης τῆς αἰ-
δοῦς αὐτοῖς κατὰ τὰ λουτρά. Αἱ δὲ μὴ εἰς τοσοῦτον
ἀπερυθριῶσαι τοὺς μὲν ὀθνεῖους ἀποκλείουσιν, ἰδίοις
δὲ οἰκέταις συλλοοῦνται, καὶ δούλοις ἀποδύονται γυ-
μναί, καὶ ἀνατρέθονται (62) ὑπ' αὐτῶν, ἐξουσίαν δοῦ-
σαι τῷ κατεπετηχότι τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀδεῆς τῆς ψηλα-
φῆσεως· οἱ γὰρ παρεισαγόμενοι παρὰ τὰ λουτρά ταῖς
δεσποίναις γυμναῖς, μελέτην ἴσχουσιν ἀποδύσασθαι
πρὸς τόλμαν ἐπιθυμίας, ἔθει πονηρῶ παραγράφον-
τες (63) τὸν φόβον. Καὶ οἱ μὲν (64) παλαιοὶ τῶν ἀθλη-
τῶν, γυμνὴν δεῖκνύουσι τὸν ἄνδρα αἰδοῦμενοι, ἐν δια-
ζώμασι (65) τὴν ἀγωνίαν ἐκτελοῦντες, τὸ αἰδῆμον
ἐφύλαττον· αἱ δὲ, ἀποδυσάμεναι ἅμα τῷ (66) χιτῶνι
καὶ τὴν αἰδῶ, φαίνεσθαι μὲν βούλονται καλαί, ἀκου-
σαι δ' ὁμοῦς (67) ἐλέγχονται κακαί. Καὶ γὰρ δι'
P. 275 ED. POTTER, 252-253 ED. PARIS.

(57) Καὶ δὴ τοῖς. Καὶ δὴ καὶ τοῖς, Nov. Mox, ἀπο-
δύσαιντο, *ibid.*

(58) Μὴ δέ. Hesiodi, *Operum et dier.* lib. II, vers.
371. Hic porro adnotat Scholiastes in marg. Reg.,
Bod. Συνελούοντο γὰρ ἄνδρες τὸ πάλαι γυναιξί.

(59) Κοινὰ δέ ἄν. Mercurialis, lib. I, cap. 10,
De arte gymnast. : Ex hoc loco liquet, feminas tem-
pore Antonini et Severi communes viris atque pu-
blicas balneas habuisse: quos mores postea dete-
stans Cyprianus, hæc in libro *De virginum habitu*
scripsit: « Quid vero, quæ promiscuas balneas
adeunt; quæ oculis ad libidinem curiosas, pudori ac
pudicitiae dicata corpora prostituunt; quæ cum vi-
ros, ac a viris nudæ vident turpiter ac videntur,
nonne ipsæ illecebram vitii præstant? » Fuerunt,
qui hanc procacitatem coercere tentarunt, qualis
fuit Adrianus princeps, quem scribit Dion viros dis-
cretos a feminis lavari voluisse, sicut et Marcum
Aurelium Antoninum balnea promiscua sustulisse,
eademque ab Heliogabalo renovata Alexandrum Se-
verum prohibuisse, refert Capitolinus et Lamprid.
Ob quod item aliquando lex censoria lata traditur,
sub repudii et dotis amissionis pœna, quod postea
in lib. III. tit. de repud. et in Authent. de nuptiis
receptum fuit. COLLECT. — Conf. *Constitution. apo-
stol.*, lib. I, c. 6, et quæ ibi adnotavit Cotelerius.

(60) Ἐκ τοῦ. Respicit vulgatum illud: Ἐκ τοῦ
ὄραν γίνεται τὸ ἐρᾶν. Unde grammaticis placuit τὸν
ἔριστα ἀπὸ τοῦ ὄραν ducere. *Etymologici* auctor:
Ἐρως, παρὰ τὸ ὄρω, τὸ βλέπω, ὁ διὰ τῆς αἰσθητικῆς
ὀράσεως ἐγγινόμενος τοῖς ἀνθρώποις.

(61) Ἐρᾶν. Malim cum articulo τὸ ἐρᾶν. SYLBURG.

(62) Ἀνατρέθονται. Similem mulierum Roma-
norum ἀναισχυντίαν perstringit Juv. sat. 6, v. 421.

A sint participes, lavacris ex æquo fruuntur. Habent
itaque sordes divitiarum, opes nimias maledictorum.
Hac veluti esca irretiunt miseros, auri splendorem
ore hiante admirantes. Ea enim ratione ejus, quod
honestum est, ignaros in stuporem adducentes, ut
ipsas mirentur amatores, callido comminiscuntur
artificio, qui eis paulo post nudis insultant. Cum
eoram maritis suis vix se exuerint, opinionem pu-
doris simulatione affectantes, cupiam alii, qui ve-
lit, licet eas, quæ domi clauduntur, nudas 100
videre in balneis: hic enim se exuere spectatoribus,
tanquam corporum cauponibus, non erubescunt.
Sed Hesiodus quidem,

Corpus femineo non exhilarare lavacro
suadet. Viris autem et feminis communia aperta
B sunt balnea, et hic exuuntur ✕ ad intemperantiam
(ab aspectu enim hominibus amor proficiscitur)
perinde ac si eis pudor in lavacris ablueretur. Quæ
autem non usque adeo omnem pudorem exuerunt,
externos quidem excludunt: una autem cum suis
ministris lavantur, et coram servis nudæ exuuntur,
et ab eis fricantur, libidini, quæ fortasse cætera
pertimescit, securum saltem contactum conceden-
tes. Qui enim nudis dominabus ad lavacrum intro-
ducuntur, student se exuere ad cupiditatis auda-
ciam, malo more metum circumscribentes. Ac ve-
teres quidem athletæ virum nudum ostendere eru-
bescentes, dum certamen peragebant, accinctis sub-
ligaculis servabant verecundiam: istæ autem cum
simul cum tunica pudorem exuerint, volunt qui-
dem videri pulchræ, verumtamen malæ vel invitæ
C convincuntur. Etenim per ipsum corpus maxime

(63) Παραγράφοντες. Lowthius ait: « Legendum puto περιγράφοντες, « ejicientes, » ut sumitur
infra pag. 264, et apud Irenæum lib. III, cap. 11
et 27. » Sensus est, quod hi servi vestes exuere
studeant, ut licentia dominas contrectandi fruan-
tur, idque faciant, timore omni per malam consue-
tudinem remoto.

(64) Καὶ οἱ μὲν. Mercurialis lib. I *De arte gy-
mnast.* cap. ult. hunc locum citans, sed ex cap.
non pro 5, sic ait: « Clemens quasi ludens me-
moriam mandavit, athletas hanc unam honestatis
imaginem habuisse, ut nunquam in publicum ad
certandum sine subligaculis prodirent; quem mo-
rem ab Hercule primum invecum, sicut a Palæ-
stra Mercurii filia pudendos locos obtegendum con-
suetudinem inter mulieres, quæ cursu et aliis exer-
cebantur, introductam esse memoriam mandatum
e t. » Hæc ille. Romani quidem juvenes in hunc
finem campestribus utebantur. Theodoretus lib. IX
contra Græcos reprehendit Platonem, quod puellas
et mulieres nudato corpore contuendas proponi
voluerit coram iudice, qui judicaret, quænam ætas
celebrandis nuptiis apte conveniret, neque memi-
nerit quod Candaulæ regis uxor dixisse fertur, Ἀπο-
δυομένη τὸν χιτῶνα συναποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ ἢ
γυνή. « Mulier cum tunica simul et pudorem exuit. »
Herodotus lib. I. COLLECT.

(65) Διαζώμασι. Διαζώμασι: Nov., Bod., Reg.

(66) Τῷ. Abest a Nov. Hic porro adnotat Scho-
liastes in marg. Reg. et Bod. Ἡροδότου τοῦτο ἐπὶ
τῆς Κανθαύλου γυναικός

(67) Ἀκουσαι δ' ὁμοῦς. Ἀκουσαί θ' ὁμοῦς, Nov.,
Reg., Bod.

apparet lasciva concupiscentia, quemadmodum hydropicis per cutis superficiem id humidum, quod continetur : quod autem in utroque ægrotat, ex visu cognoscitur. Oportet ergo viros, generosum veritatis feminis præbentes exemplum, erubescere una cum eis exui, lubricumque aspectum effugere. « Qui enim curiosius, inquit, respexit, jam peccavit. » Oportet ergo domi quidem parentum et famulorum pudore affici : in viis autem, eorum, qui fiunt obviam : in lavacris vero, mulierum : in solitudine autem, sui ipsius : ubique autem Logi, qui est ubique, « et sine ipso factum est nihil^b. » Hæc enim solum ratione fit, ut quis nunquam labatur, si Deum sibi ipsi semper adesse existimat.

CAP. VI.

Quod solus Christianus sit dives.

Sunt itaque habendæ divitiæ, ut est rationi consentaneum : suntque benigne, non autem sordide, nec insolenter communicandæ : ✕ nec est honesti studium in sui amorem superbiamque et arrogantiam consumendum, ne forte et nobis utique dicat quispiam : Equus ejus est pretii quindecim talentorum, vel fundus, vel servus, vel aurum ; ipse vero tritona obolorum est aut paulo amplius. Jam enim aufer mundum a feminis, et servos a dominis, nihil invenies dominos differre ab emptiis mancipiis, non incessu, non aspectu, non sermone, adeo sunt similes mancipiis. Quamvis in hoc discrepent, quod sint servis imbecilliores, et ita educti sint, ut sint magis valetudinarii. Hoc ergo ex dogmatibus optimum est perpetuo canendum : Quod « vir » quidem « bonus, qui est moderatus et justus, » in cælo recondit thesaurum pecuniæ. Is, qui terrena vendidit, et dedit pauperibus, invenit thesaurum, in quem non cadit interitus, « ubi nec tinea est, nec latro. » Is ergo est vere « beatus » etiamsi « sit parvus, imbecillis et inglorius : » isque revera magnas possidet divitias. « Quod si sit vel Mida et Cinyra ditior, sit autem injustus » et insolens, quemadmodum qui purpura et bysso luxuriose vestiebatur, Lazarum autem contemnebat, et « miser est, et in mœrore vivit, » neque vivet. Divitiæ ergo sunt serpenti similes, quem si quis nescit inoffense ac-

A αὐτοῦ καταφαίνεται μάλιστα τοῦ σώματος τὸ μάχλον τῆς ἐπιθυμίας, καθάπερ τοῖς ὑδερῶσιν τὸ περισσεύον τῆς ἐπιφανείας ὑγρὸν· τὸ νοσοῦν δὲ ἀμφοῖν, ἐκ τῆς ὄψεως γνωρίζεται. Χρὴ τοίνυν τοὺς ἀνδρας, γενναῖον ἀληθείας ὑπόδειγμα ταῖς γυναῖξι γινόμενους, αἰσχύνεσθαι τὰς μετ' αὐτῶν ἀποδύσεις, καὶ φυλάττεσθαι τὰς ὄψεις τὰς ὀλισθηράς. « Ὁ γὰρ (68) ἐμβλέψας, φησὶ, περιεργότερον, ἤδη ἤμαρτεν. » Οἴκοι μὲν οὖν τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκέτας αἰδεῖσθαι χρὴ· ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας· ἐν δὲ ταῖς λουτροῖς τὰς γυναῖκας· ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις, ἑαυτοῦς· πανταχοῦ (69) δὲ τὸν Λόγον, ὅς ἐστι πανταχοῦ, « καὶ ἐγένετο ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲ ἐν· » οὕτω γὰρ μόνον ἀπτόεις τις διαμένει, εἰ πάντοτε αὐτῷ συμπαρεῖναι νομίζοι τὸν Θεόν.

B

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.

Πλούτου τοίνυν μεταληπτέον ἀξιολόγως, καὶ μεταδοτέον φιλανθρώπως, οὐ βαναύσως, οὐδὲ ἀλαζονικῶς· οὐδὲ ἐκτρεπτέον τὸ φιλόκαλον εἰς φιλαυτίαν καὶ ἀπειροκαλίαν· μή πη ἄρα καὶ πρὸς ἡμᾶς φήσῃ τις· Ὁ Ἴππος (70) αὐτοῦ πεντεκαίδεκα ταλάντων ἐστὶν ἄξιος, ἢ τὸ χωρίον, ἢ ὁ οἰκέτης, ἢ τὸ χρυσίον· αὐτὸς δὲ χαλκῶν ἐστὶ τιμιώτερος τριῶν (71). Αὐτίκα γοῦν (72) περιέλε τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν, καὶ τοὺς οἰκέτας τῶν δεσποτῶν, οὐδὲν διαφέροντας τῶν ἀργυρωνήτων εὐρήσεις τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐν βαδίσματι, οὐκ ἐν βλέμματι, οὐκ ἐν φθέγματι, οὕτω τοίνυν τοῖς ἀνδραπόδοις εἰκόασιν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἀσθενέστεροι εἶναι τῶν οἰκετῶν διακρίνονται, καὶ τῷ νοσηλότερον ἀνατετράφθαι. Ἀριστον γοῦν (73) δογμάτων τοῦτο ἄδειν παρ' ἕκαστα χρὴ· « Ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, » ἐν οὐρανῷ θησαυρίζει τὰ χρήματα· οὗτος ὁ τὰ ἐπίγεια καταπωλήσας καὶ πτωχοῖς ἐπιδοῦς, τὸν ἀνώλεθρον ἐξευρίσκει (74) θησαυρὸν, « ἐνθα οὐ σῆς, οὐδὲ ληστῆς. » Μακάριος οὗτος ὄντως, « ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἄδοξος ἦ, » καὶ πλοῦτον ὄντως πλουτεῖ τὸν μέγιστον· « Ἐάν δὲ ἄρα πλουτῆ μὲν Κινύρα (75) τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ἢ δὲ ἄδικος » καὶ ὑπερήφανος, καθάπερ ὁ ἐν τῇ πορφύρᾳ καὶ βύσσῳ τρυφῶν, καὶ τὸν Λάξαρρον ὑπερηφανῶν, « ἄθλιός τε ἐστὶ, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ, » καὶ οὐ ζήσεται. Ἐοικέναι γοῦν μοι δοκεῖ ὁ πλοῦτος ἐρπετῷ, ὃ εἰ μὴ τις ἐπίσταται τὸ λαβεῖσθαι ἀδλαθῶς πόρρωθεν,

D

✕ P. 274 ED. POTTER., 233-234 ED. PARIS. ^a Matth. v, 28. ^b Joan. i, 3.

(68) Ὁ γὰρ. Matthæi sensum, ut paulo post Joaneis, exhibet.

(69) Πανταχοῦ. Insigne contra Arianos dictum.

(70) Ὁ Ἴππος. Conf. quæ superius dixit auctor, *Pædag.* lib. II, sub finem cap. 10.

(71) Τιμιώτερος τριῶν. Forte οὐ τιμιώτερος τρ. LOWTH.

(72) Γοῦν. Oñ Nov., Bod., Reg.

(73) Ἀριστον γοῦν. Hæc composita sunt partim e Matth. vi, 20, XIX, 21, Luc. XVIII, 22; partim e verbis Platonis, quæ lib. II *De legibus* pag. 792, sic se habent : Τοὺς ποιητὰς ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς ἦ· καὶ ἐάν πλοῦτῃ, καὶ ἐάν μὴ· ἐάν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα

μᾶλλον, ἢ δὲ ἄδικος, ἄθλιός τ' ἐστὶ, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ.

« Poetas carminibus dicere cogitis, bonum virum, quia temperatus justusque sit, felicem esse ac beatum, sive magnus ac robustus, sive parvus ac debilis; sive pauper sit, seu dives: injustum autem hominem, etiamsi ditior sit quam Cinyras aut Midas, miserum esse, et in mærore vitam agere. » (74) Ἐξευρίσκει. Pal. ms. ἐξευρήσει, futur. temp. SALTER. Εὐρίσκει Nov., ἐξευρήσει Bod. — ἐξευρήσει Reg. Mox, ἐνθα abest a Nov. Dein, μικρός, pro μικρός, Ibid.

(75) Κινύρα. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. adnotat : Κυπρίων βασιλεὺς ὑπερβάλλον πλοῦτῶν· οὗτος ἱστορεῖται κατὰ γόλον Ἀφροδίτης βιασθῆναι τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς Μύρας, ἐξ ἧς Ἄδωνις.

ἀκινδύνως ἄκρας οὐράς ἀνακρημνάς τὸ θηρίον, περι-
πλέξεται τῇ χειρὶ, καὶ δήξεται. Δεινὸς δὲ καὶ ὁ πλού-
τος, ἰκτυπώμενος παρὰ τὴν ἔμπειρον ἢ ἄπειρον αὐ-
τοῦ λαθὴν, προσφύναί καὶ δάκνειν. Εἰ δέ τις (76)
αὐτῷ καταμεγαλοφρονῶν ἐπιστημόνως χρῶτο, ἵνα
σὺν τῇ ἐπωδῇ (77) τοῦ Λόγου, καταξέσῃται (78) μὲν τὸ
θηρίον, αὐτὸς δὲ ἀπαθὴς μείνη. Ἄλλ', ὡς εἶκε, τὰ
πλείονος ἄξια κεκτημένος, πλούσιος ὢν μόνος ἐλελή-
θει. Πολλοῦ δὲ ἄξια, οὐ λίθος, οὐκ ἄργυρος, οὐκ ἐσθῆς,
οὐ κάλλος σώματος, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ· ὅς ἐστι· Λόγος διὰ
τοῦ Παιδαγωγοῦ παραδιδόμενος εἰς ἄσκησιν· Λόγος
οὗτος ὁ τὴν τρυφήν ἐξομνύμενος, τὴν δὲ αὐτουρ-
γίαν (79) διάκονον παρακαλῶν, καὶ τὴν εὐτέλειαν
ἐξομνῶν, τῆς σωφροσύνης τὴν ἔγγονον. « Λάβετε παι-
δείαν, φησὶ, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γινώσιν ὑπὲρ χρυ-
σίον δεδοκιμασμένον· κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυ-
τελῶν· πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστίν. » Καὶ πάλιν
« Ἐμὲ καρπιζέσθε (80) ὑπὲρ χρυσίον, καὶ λίθον
τίμιον, καὶ ἄργυρον (81)· τὰ γὰρ ἐμὰ γεννήματα
κρείττω ἀργύρου ἐκλεκτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διελεῖν χρῆ,
πλούσιος μὲν ὁ πολυκτήμων ἔστω, χρυσίῳ σεσαγμέ-
νος, καθάπερ φασκόλιον (82) ἐβρύπωμένον· εὐσχήμων
δὲ ὁ δίκαιος, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
δέοντι σχηματισμῷ (83), περὶ τὰς διοικήσεις καὶ τὰς
ἐπιδόσεις μεμετρημένη· « Εἰσὶ γὰρ οἱ σπείροντες (84),
καὶ πλείονα συνάγοντες, » περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐσκορ-
πισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει
εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡστε οὐχ ὁ ἔχων καὶ φυλάττων,
ἀλλ' ὁ μεταδίδους πλούσιος· καὶ ἡ μετάδοσις τὸν μα-
κάριον, οὐχ ἡ κτήσις δείκνυσιν· καρπὸς δὲ ψυχῆς τὸ
εὐμετάδοτον. Ἐν ψυχῇ ἄρα τὸ πλούσιον· καὶ μὴν τὰ
μὲν ἀγαθὰ (85) ἔστω μόνους κτητὰ τοῖς ἀγαθοῖς·
ἀγαθὰ δὲ οἱ Χριστιανοί. Ἄφρον δὲ ἡ ἀκόλαστος (86)
ἄνθρωπος οὗτ' ἂν αἴσθησιν ἀγαθοῦ σχολή, οὗτ' ἂν
κτῆσεως τύχοι· μόνους ἄρα τοῖς Χριστιανοῖς κτητὰ
τὰ ἀγαθὰ. Τούτων δὲ τῶν ἀγαθῶν πλουσιώτερον
οὐθέν· πλούσιοι ἄρα οὗτοι μόνοι. Πλοῦτος γὰρ ἀλη-
θινὸς ἡ δικαιοσύνη· καὶ ὁ παντὸς θησαυροῦ πολυτι-

✠ P. 275 ED. POTTER, 254-255 ED. PARIS.
d Psal. cxi, 9.

(76) *Ei δέ τις*. Malim ei μή τις, « nisi quis; » ut
sensus sit, « Divitias mordere, nisi quis iis ma-
gnifice norit uti, » etc.

(77) *Τῇ ἐπωδῇ*. Respicit veterum opinionem,
qui incantationibus adversus serpentum morsus
sese defendere posse existimabant. Hinc apud Ovi-
dium, *Metam.* lib. vii, v. 203, Medea ait :

Vipereas rumpo verbis et carmine fauces.

(78) *Καταξέσῃται*. Pal. ms. καταξέηται, temp.
præsenti. SYLBERG. — Consentiant Reg., Bod. Mox,
mænei pro μείνη, Reg.

(79) *Αὐτουργίαν*. Αὐτοῦ γεωργίαν Bod.

(80) *Ἐμὲ καρπιζέσθε*. Βέλτιον ἐμὲ καρπιζέσθαι,
Bibl. Græc.

(81) *Καὶ ἄργυρον*. Abest a Bib. Græc. Mox κρείσ-
σω ἀργυρίου, ibid. Ἀργυρίου pro ἀργύρου exhibent
etiam Pal., Nov., Bod., Reg.

(82) *Φασκόλιον*. Φάκον λίνον, Bod., Reg.

(83) *Ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
δέοντι σχ.* Scribe, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν ἐν
τῷ δ. σχ. « Quoniam decor, vel honestas, est ordo
in administrandis et distribuendis facultatibus suis,
qua oportet, forma mensuratus. » Similiter τὸν εὐ-
σχῆμονα describit Suidas : Εὐσχῆμων οὐχ ὁ πολλὰ

A cipere emiaus, sine periculo bestiam summa cauda
apprehendens, ea manu circumplexioitur et mor-
debit. Pulchre norunt serpentum instar repentes
divitiæ, dum a perito vel ab imperito apprehendun-
tur, inhærere et mordere. Sed si quis se magnifi-
cum præbens, scienter eis utatur, Logi quidem car-
mine bestiam punget, ipse vero illæsus manebit.
Cæterum, ut videtur, non satis animadvertimus,
quod sit is solus dives, qui quæ sunt pretiosissima
possidet. Magni autem pretii sunt, non genima, non
argentum, non vestis, non corporis pulchritudo,
sed virtus. Ea est autem Logos traditus per Pæda-
gogum ad exercitationem. Hic est Logos, qui ab-
jurat delicias, et eam, quæ per se fit, operationem
in ministerium evocat, laudatque frugalitatem,
temperantiæ filiam : « Accipite, inquit, disci-
plinam, et non argentum, et cognitionem su-
per aurum probatum. Melior est enim sapientia
lapidibus pretiosis : quidquid est autem pre-
tiosum, ✠ nequaquam est ea dignum a. » Et rursus :
« Colligite me super aurum, et lapidem pretiosum,
et argentum : germina enim mea meliora sunt ar-
gento electo b. » Quod si etiam distinguere oporteat,
sit quidem dives, qui multa possidet, auro onustus,
ut sordidum marsupium : at qui justus est, est et
decorus : decorum enim, est ordo ; quemadmodum
autem oportet et decorum est, in administrandis
bonis suis et distribuendis, moderatus. « Sunt enim
qui seminant, et plura colligunt c, » de quibus scri-
ptum est : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus
manet in sæculum sæculi d. » Quare non qui habet
et servat, sed qui impertit, est dives : et impertitio
ac communicatio, non autem possessio, **101** bea-
tum reddit. Animæ autem fructus est benigna com-
municatio. Divitiæ ergo sunt in anima. Jam vero
bona possideri solum possunt a bonis ; boni autem
Christiani. Homo autem insipiens vel intemperans
neque boni sensum habere potest, neque consequi

a Prov. viii, 10, 11. b Ibid., 19. c Prov. xi, 24.

κεκτημένος καὶ πλούσιος, ἀλλ' ὁ κόσμιος καὶ πειθό-
μενος τοῖς νόμοις καὶ συνιστῶν. « Decorus est, non
qui multa possidet, et dives est, sed qui modestiæ
studet, et legibus obtemperat, et constans est. »

(84) *Εἰσὶ γὰρ οἱ σπ.* Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπείροντες,
πλείονα ποιῶσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες, ἐλατ-
τοῦνται. Prov. xi, 24. Porro Collect. hæc addunt.
Ita Chrysostomus in hunc locum : Οὐ γὰρ εἶπε διέ-
δωκε, διένειμεν, ἀλλ' ἐσκορπίσεν, ὁμοῦ καὶ τὴν θαψί-
λειαν τοῦ παρέχοντος δηλῶν, καὶ σπῆρον τὸ πρᾶγμα
ὀνομαζῶν. Τοιοῦτον γὰρ οἱ σπείροντες, σκορπίζουσι
τὰ ἀποκείμενα, καὶ τὰ δηλὰ προδιδάσκουσιν, ἵνα μέλ-
λοντα λάβωσιν· σκορπίζεται γὰρ τὰ μὴ μένοντα, ἵνα πο-
ρισθῇ τὰ μένοντα. COLLECT.

(85) *Τὰ μὲν ἀγ.* Similia tradunt Stoici apud Sto-
bæum *Eclog. ethic.* lib. ii, p. 179. Τῶν τε ἀγαθῶν
μηδενὸς μετέγειν τοὺς φαῦλους, ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν
ἀρετὴ ἐστίν. « Boni quoque nullius participes esse
improbos, quoniam bonum sit virtus. » Paulo post :
Καὶ τὸν σπουδαῖον εἶναι μόνον πλούσιον καὶ ἐλεύθε-
ρον, τὸν δὲ φαῦλον τούναντίον πένητα. « Et solum
probum esse divitem et liberum, improbum autem
pauperem. »

(86) *Ἡ ἀκ.* Ὁ ἀκόλαστος, Bod.

possessionem : a solis ergo Christianis possunt bona possideri. His autem bonis nihil est divitius : hi sunt ergo soli divites. Veræ enim sunt divitiæ, justitia et Logos, qui est quovis thesauro pretiosior. Quæ quidem divitiæ ex pecoribus et prædiis non augentur, sed a Deo donantur, divitiæ quæ auferri non possunt, quarum est thesaurus sola anima, possessio ei qui illam possidet, optima, quæ hominem vere reddit beatum. Cui enim adest, nihil eorum ut expetat quæ non sunt in nostra potestate, ea autem quæ expetit, ut consequatur : quin etiam quæ sancte desiderat, ea cum petit, a Deo ut accipiat, quomodo non is multa, imo vero omnia possidet, qui thesaurum æternum, nempe Deum, habet? « Petenti, inquit, dabitur, et pulsanti aperietur ». Si Deus nihil negat, ejus sunt omnia, qui pius est.

✠ CAP. VII.

B

ΚΕΦ. Ζ΄.

Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.

Deliciæ autem, quæ in voluptatibus vagantur, grave sunt hominibus naufragium. A vero enim honesti studio, et quæ viro bono conveniunt voluptatibus, aliena est hæc jucunda, et laudis expers multorum vita. Homo enim est natura excelsum et erectum animal, et quod veri quærendi desiderio tenetur, ut qui Unius opus sit. Ea autem, quæ in ventrem incumbit, ejus vita nihil habet augusti, cum sit digna opprobrio, et foeda, et ridicula. A divina autem vita nihil tam alienum est quam voluptatis studium : utpote qua similiter quis vescitur, ac passeris ; coit autem similiter, ut hirci et sues. Voluptatem enim bonum existimare ejus est, qui plane quid honestum sit, ignorat. Porro autem nimia divitiarum cupiditas hominem a recta vitæ ratione dimovet, ut in turpia sine pudore feratur, si modo ei, sicut feræ, copia sit quibusvis vesci, et quælibet similiter bibere, et in rebus veneris suam quacumque ratione libidinem explere ; et ideo rarissime « regni Dei » fit hæres. Quorsum ergo tot parantur obsonia ? annon ut unum ventrem impleant ? Quam res sit immunda ingluvies, arguunt sterquilinia, in quæ ventres nostri exspuunt reliquias convivii. Quorsum autem tot pocillatores congregant, cum calice uno possint impleri ? quorsum autem vestium arcas ? quorsum vasa aurea ? et quorsum ornamenta ? Compileribus et sceleratis hominibus hæc parantur, et oculis qui satiari nequeunt. « Elee-

μώτερος Λόγος, οὐκ ἀπὸ θρεμμάτων καὶ χωρίων αὐξανόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρούμενος, πλοῦτος ἀναφαίρετος· ἡ ψυχὴ μόνη (87) θησαυρὸς αὐτοῦ· κτήμα τῷ κεκτημένῳ ἄριστον, μακάριον τῇ ἀληθείᾳ παρεχόμενον τὸν ἄνθρωπον. Ὁ γὰρ ἂν ὑπάρχη, μηδενὸς μὲν ὀρέγεσθαι τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὧν δὲ ὀρέγεται, τούτων τυγχάνειν· ἀλλὰ καὶ ὧν ὁσίως ἐφίεται, ταῦτα αἰτούμενον λαμβάνειν παρὰ τοῦ (88) Θεοῦ, πῶς οὗτος οὐ πολυκτῆμων, καὶ παγκτῆμων, θησαυρὸν ἔχων αἰώνιον, τὸν Θεόν ; « Τῷ αἰτοῦντι (89), φησὶ, δοθήσεται, καὶ τῷ κρούοντι ἀνεγίγνηται. » Εἰ μηδὲν ἀρνεῖται ὁ Θεός, τὰ πάντα τοῦ θεοσεβοῦς γίνονται.

« Petenti, inquit, dabitur, et pulsanti aperietur ». »

B

Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῶν ἡ εὐτέλεια (90).

Τρυφή δὲ εἰς (91) ἡδονὰς ἀλωμένη χαλεπὸν ἀνθρώποις ναυάγιον γίνεται· ἀλλότριον γὰρ τῆς ἀληθοῦς φιλοκαλίας καὶ τῶν ἀστειῶν ἡδονῶν ὁ ἡδὺς οὗτος καὶ ἀκλεῆς τῶν πολλῶν βίος. Φύσει γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὑψηλόν (92) ἐστὶ ζῶον καὶ γαῦρον, καὶ τοῦ καλοῦ ζητητικόν, ἅτε τοῦ Μόνου δημιουργήμα (93). Ὁ δὲ ἐπὶ γαστέρα αὐτῷ βίος ἄσεμνός τε καὶ ἐπονείδιστος, καὶ εἰδεχθῆς, καὶ καταγέλαστος. Ἄλλοτριώτατον δὲ τῆς θείας φύσεως ἡ φιληδονία· ὁμοίος μὲν σιτεῖσθαι τοῖς στρουθοῖς, ὁμοίος δὲ τοῖς (94) ὑστὶ καὶ τοῖς τράγοις ὀχεύειν. Τὸ γὰρ τὴν ἡδονὴν νομίζειν ἀγαθόν, ἀπειροκαλίας ἐστὶ τελείας. Φιλοπλουτία δὲ ἐξίστησι τῆς ὀρθῆς διαίτης τὸν ἄνθρωπον, ἀπερυθριᾶν πρὸς τὰ αἰσχρὰ ἀναπειθούσα· ἐὰν μόνον ἔχη δύναμιν, καθάπερ θηρίον, τοῦ φαγεῖν παντοδαπά, καὶ πιεῖν ὡσαύτως, καὶ ἀφροδισίων πᾶσαν πάντως παρέχειν πλησμονήν· διὰ τοῦτο σπανιάτατα « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ » κληρονομεῖ. Ποῦ τοίνυν τὰ τσαῦτα παρασκευάζονται ὄψα, ἢ ἵνα μίαν πληρώσωσι γαστέρα ; Τὸ ἀκάθαρτον τῆς γαστριμαργίας οἱ κοπρῶνες ἐλέγχουσι, εἰς οὓς ἀποπτύουσιν ἡμῶν αἱ γαστέρες τῆς διαίτης τὰ λείψανα. Ποῦ δαὶ (95) τοὺς οἰνοχόους τοὺς τσαούτους συναγείρουσι, μὴ κύλικι πλησῆναι δυνάμενοι ; ποῦ δαὶ τῶν ἐσθῆτων τὰς κιθωτούς ; τὰ χρυσία δὲ ποῦ ; καὶ τὰ κόσμια ποῦ ; λωποδύταις δὲ αὐτὰ καὶ κακούργοις παρασκευάζονται, καὶ τοῖς λίχνοις ὀφθαλμοῖς. « Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πίστις μὴ ἐκλειπέτωσαν (96) σε, » φησὶν ἡ Γραφή. Ἰδοὺ γοῦν καὶ τὸν

^a Matth. vii, 7, 8. ^b Marc. x, 24.

*Os homini sublime dedit, caelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

Conf. Cicero *De natura deorum* lib. ii ; Seneca *epist.* 94 ; Laetantius lib. vi, c. 20, etc.

(93) *Τοῦ Μόνου δημιουργήμα.* Ἡ τοῦ Λόγου δημιουργήμα. Alioqui τοῦ Μόνου significabit, « ejus qui unus et solus rerum auctor est et rector. » SYLBURG.

(94) *Τοῖς. Ταῖς* Nov.

(95) *Δαὶ. Δέ* Nov., Bod., Reg., ut etiam paulo post, ποῦ δὲ τῶν ἐσθ.

(96) *Ἐκλειπέτωσαν.* Pal. ms. ἐκλειπέτωσαν, tempore aoristo. SYLB. — Consentit Reg. Dein, σοί pro σέ, Nov.

(87) *Πλοῦτος ἀναφαίρετος ἡ ψυχὴ μόνη.* Πλοῦτος ἀναφαίρετος τῇ ψυχῇ μόνη, Pal., Bod. Πλοῦτος ἀναφέρεται τῇ ψυχῇ μόνη, Reg. Verum aliquis os scripsit super ai finalem syllabam τοῦ ἀναφέρεται, ut pateret legendum esse ἀναφαίρετος. Mox κτήμα τῷ κεκτημένῳ ἄριστον μακαριωτάτην ἀλήθ. Nov.

(88) *Τοῦ.* Additum ex Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant Bod., Reg., dissentit verò Nov.

(89) *Τῷ αἰτ.* Evangelistæ sensum exhibet.

(90) *Ἐφόδιον Χριστιανῶν ἡ εὐτέλεια.* Ἐφόδιον Χριστιανῶν εὐτέλ. Nov.

(91) *Εἰς.* Abest a Nov.

(92) *Υψηλόν.* Ovidius *Metam.* i, vers. 85 ;

Θεσβίτην Ἠλίαν καλὸν ὑπόδειγμα τῆς εὐτελείας ἔχομεν, ὅτε ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον (97), καὶ ὁ ἄγγελος αὐτῷ κομίζει τροφάς· Ἐγκρυφίας (98) κρίθινος ἦν, καὶ καψάκης ὕδατος. «Τοιοῦτον ἄριστον αὐτῷ Κύριος ἐπεμψεν· ἡμῖν ἄρα ἀνάγκη πρὸς ἀλήθειαν ὁδοιποροῦσιν, εὐζώνοις γενέσθαι. «Μὴ βαστάζετε γὰρ, εἶπεν ὁ Κύριος, βαλλάντιον (99), μὴ πήραν, μηδὲ ὑπόδημα·» τουτέστι, Μὴ πλοῦτον κτήσασθε, τὸν ἐν βαλλαντίῳ μόνον θησαυρίζομενον· μὴ τὰς ἀποθήκας πληρώσητε τὰς ἰδίας, ὡς ἐν πήρᾳ παρατιθέμενοι τὸν σπόρον, ἀλλὰ καὶ τοῖς θεομένοις κοινωνήσατε· μὴ ὑποζύγια καὶ οἰκέτας πολυπραγμονεῖτε, οἵτινες «ὑποδήματα» τῆς πορείας τῶν πλουσίων, ἀχθοφοροῦντες, ἀλληγορικῶς εἴρηται. Ἀπορρίπτειον οὖν τῶν σκευῶν τὸ πλῆθος, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χρυσᾶ ἐκπώματα, καὶ τὸν ἄχθον τῶν οἰκετῶν· καλὰς καὶ σεμνάς παρὰ τοῦ

A mosynæ autem et fides, inquit Scriptura, te non deserant^a. » Ecce igitur Eliam quoque Thesbitem habemus pulchrum exemplum frugalitatis, cum sedit sub « rhamno, » et angelus ei affert alimentum : « Erat subcinericius panis hordeaceus, et amphora aquæ^b ; » ejusmodi prandium ad eum misit Dominus. Proficiscentes ergo nos ad veritatem, accinctos esse oportet. « Ne portetis, inquit Dominus, crumenam, non peram, neque calceamentum,^c » hoc est : Ne possideatis divitias, quæ solum in crumena ✕ reconduntur : ne vestra implete horrea, tanquam sementem in pera deponentes, sed iis etiam, qui egent, imperite. Ne de jumentis et famulis sitis nimium solliciti, quæ cum onera portent, « calcei » divitum in itinere allegorice dicuntur. Abjicienda est ergo vasorum multitudo, et pocula aurea et argentea, et famulorum turba : et pulchræ venerandæque pedissequæ a Pædagogo accipiendæ, qui dat nobis, ut per nos operari, et parvo contenti esse possimus. Jam vero ita incedendum est, ut convenienter Logo ingrediamur : et si cui adsit uxor et filii, domus nequaquam est onus, quæ cum prudenti viatore migrare didicerit. Uxor quoque, quæ virum diligit, est componenda, similiter ac maritus, ut ad iter parata sit. Pulchrum est viaticum viæ, quæ ducit ad cælum, si frugalitatem una cum honesta gravitate jungamus. Mensura autem, sicut pes calcei, ita etiam uniuscujusque possessionis est corpus. Quod autem superabundat, qualia sunt, inquit, ornamenta et supellex divitum, oneri sunt, non ornatum corporis. Oportet autem vi in cælum conscendere, et pulchrum baculum, beneficentiam scilicet, circumferre, et iis, qui affliguntur, elargiendo, veram quietem percipere. Fatetur enim Scriptura, « animæ redemptionis pretium esse proprias divitias^d : » hoc est, si ditescat, salvus erit per elargitionem. Quemadmodum enim quicunque putei scaturiunt, exhausti in pristinam mensuram revertuntur : ita etiam elargitio, quæ est bonus fons benignitatis, potum sitientibus communicans, rursus augetur et repletur : quemadmodum ad ubera, quæ suguntur, vel etiam mulgentur, solet lac confluere. Est enim minime indigens, qui

✕ P. 277 ED. POTTER, 236-237 ED. PARIS.
^d Prov. xiii, 8.

(97) Ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον. In Antuerpiensi edit. III Reg. xix : Ἐκάθισεν ὑποκάτω ῥαθάν. Vulgata : « Et sederat subter unam juniperum. » Chaldaicæ paraph. interpretatio : « Sub genista una. » In aliis legitur ῥαθμέν. COLLECT.

(98) Ἐγκρυφίας. Scholiastes in margine Reg. et Bod. hæc adnotat : Ὁ ὑπὸ τῆ σποδῶ ὀπτώμενος ἄρτος ἐγκρυφίας εἴρηται, παρὰ τὸ τῆ σποδῶ κρυπτόμενος ὀπτᾶσθαι. Mox ὀλυρίτης pro κρίθινος, εἰ καμψάκης pro καψάκης, Bibl. Græc.

(99) Βαλλάντιον. Βαλλάντιον cum simplici λ, Luc. Mox μηδὲ ὑποδήματα, Bod.

(1) Συμμεθίστασθαι. Pal. ms., συνεπισπέσθαι. SYLBURG. — Consentiant Bod., Reg., Nov.

(2) Μιᾶ σεμνότητι. Lege ἅμα σεμν. Ita etiam interpretes, inquit Lowthius.

(3) Μέτρον. De convenientia calcei et pedis, itidem Plutarchus lib. Περὶ εὐθυμίας pag. 315 : Τὸ

D ὑπόδημα τῷ ποδὶ συνδιαστρέφεται, καὶ οὐ τούναντιόν. H. SYLBURG.

(4) Φασί. Hoc pro singul. φησί repositum e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(5) Βιαζόμενον. Respicit Christi dictum, quod refert Matth. xi, 12, vel Luc. xvi, 16.

(6) Μεταδόσει σωθήσεται. Μεταδώσει καὶ σωθήσεται, Nov.

(7) Ἀναπιδύει. Ἀναπιδύσει, fut. temp. Pal. ms. SYLBURG.

(8) Τοῦ. Abest a Pal., Bod., Reg.

(9) Βδαλλομένους. Scholiastes in margine Reg. et Bod. adnotat : Βδάλλειν τὸ ἀμέλγειν· παρὰ τὸ βία ἐκθλιβόμενον ἀλδήσκειν τὸ γάλα.

(10) Τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον. Insigne testimonium contra Arianos.

(11) Καὶ οὐδενός. De justii inopia negat psalm. xxxvi. H. SYLBURG.

Deum Logon habet omnipotentem, et nullo eorum, quibus opus habet, unquam eget : Logos enim possessio est, cui nihil deest, et est causa omnis copiae : Si quis autem dixerit, se saepe vidisse iustum, cui panis deerat ; hoc quidem rarum est, et id ubi non est alius justus. **102** Sed tamen illud quoque legat : « Non in solo pane vivet justus, sed in verbo Domini », qui est panis verus, panis caelestis. Vir ergo bonus nunquam laborat inopia, quoadiu habuerit salvam in Deum confessionem : licet enim ei petere et accipere ea, quibus indiget, a Patre universorum, et propriis frui, si Filium servet. Hoc quoque adest, ut nullam sentiat indigentiam. Hic noster Logos fungens munere praedagogi, dat nobis divitias ; nec ditescere ulla est invidia iis, qui per ipsum id possident, ut nullius egeant. Qui has

Εἰ δὲ τις φαίη ἐωρακέναι πολλάκις ἄρτιον πενόμενον δίκαιον, σπάνιον μὲν τοῦτο, καὶ ἔνθα οὐκ ἄλλος δίκαιος· ἀναγνώτω (12) δὲ ὁμοῦς κάκεινο· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτιον μόνον ζήσεται ὁ δίκαιος (13), ἀλλ' ἐν τῷ ῥήματι Κυρίου· » ὅς ἐστιν (14) ἄρτος ἀληθινός, ἄρτος οὐρανῶν. Οὐκ ἄρα ποτὲ ὁ (15) ἀγαθὸς ἀνὴρ ἄπορος, ἕως ἂν ἔχη σῶαν τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· πάρεστι μὲν γὰρ αὐτῷ αἰτεῖσθαι (16) καὶ λαμβάνειν, ὧν ἂν δέηται, παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων, καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύειν, εἰ φυλάττοι τὸν Υἱόν· πάρεστι δὲ καὶ τοῦτο, μηδεμιᾶς ἐνδείας αἰσθάνεσθαι. Ὁ παιδαγωγικὸς ἡμῶν αὐτοῦ Λόγος τὸν πλοῦτον ἡμῶν (17) δίδωσι· καὶ πλουτεῖν οὐ φθόνος, τὸ ἀνευδὲς κτωμένοις δι' αὐτοῦ. Ὁ τοῦτον ἔχων τὸν πλοῦτον βασιλείαν κληρονομήσει Θεοῦ.

CAP. VIII.

Quod similitudines et exempla sint rectae doctrinae pars maxima.

Si quis autem vestrum delicias perpetuo fugerit, a frugalitate eductus, involuntarios labores facilius sustinere meditabitur, voluntarias afflictiones pro persecutionum perpetuis habens exercitiis, ut cum ad necessarios venerit labores, et dolores ac metus, ad eos tolerandos non sit inexercitatus. Et ideo patriam non habemus in terra, ut possessiones terrenas contemnamus. Est itaque ditissima frugalitas, ut quae par sit sumptibus non deficientibus, qui in ea, in quae oportet, et quantum oportet, impendendi sunt. Nam τέλη sunt sumptus. Et quomodo oporteat quidem uxorem simul cum marito vivere, et de ministrando sibi, et de domus administratione, et usu famulorum ; praeterea etiam de tempore matrimonii, et de iis quae ad mulieres pertinent, superius disseruimus in sermone de nuptiis. Quae autem ad praedagogicam institutionem pertinent, ea nunc nobis adumbranda restant, Christianam vitam delineantibus. Et plurima quidem jam dicta, et in formam praedagogicae institutionis redacta sunt. Quod autem restat, subjiciemus.

Ulyssis uxorem vide,

ait tragedia,

... non eam leto dedit

Telemachus, ut quae non superduxit viro
Virum, at cubile castum in aedibus colit.

✠ P. 278 ED. POTTER. ^a Deut. viii, 3 ; Matth. iv, 4.

(12) Ἀναγνώτω. Scholiastes in marg. Bodl. et Reg. adnotat : Ἀναγνώτω καὶ τὸ, Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίου· καὶ γνώτω ὡς οὐ περὶ αἰσθητῶν ἄρτων ὁ λόγος.

(13) Ὁ δίκαιος. Ὁ ἄνθρωπος Deut., Matth., ut etiam Θεοῦ pro Κυρίου· verum haec verba in alia, quae suo instituto magis convenirent, mutavit Clementis.

(14) Ὅς ἐστ. Respicit ea, quae dicit Christus Joan. vi, 52 seq.

(15) Ὁ. Hic articulus additur e Pal. ms. SYLBURG. — Consentunt codices nostri.

(16) Αἰτεῖσθαι. Respicit Matth. vii, 7, 8.

(17) Ἡμῶν. Lowthius ait : « Forte legendum ἡμῶν. »

ΚΕΦ. Η'.

Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ἐπιθῆς εἰσι (18) διδασκαλίας.

Εἰ δὲ τις ὑμῶν φεύξεται διὰ τέλους τρυφήν, εὐτελείᾳ τιθηνούμενος, μελετήσει ῥᾶν τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν πόνους, τὰς ἐκουσίας θλίψεις γυμνάσματα συνεχῶς ποιούμενος διωγμῶν· ὅπως εἰς ἀναγκαίους ἔλθῃ πόνους, καὶ φόβους, καὶ λύπας, οὐκ ἀμελέτητος ὢν καρτερεῖν. Διὰ τοῦτό τοι πατρίδα ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχομεν ὡς ἂν καταφρονοῖμεν τῶν ἐπιγείων κτημάτων. Πλουσιωτάτη δὲ ἡ εὐτέλεια (19), ἐξισούσα ἀνελλιπέσι δαπάναις, ταῖς εἰς ἅ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσον χρῆ, τελεῖσθαι προσηκούσαις· « τέλη » γὰρ τὰ δαπανήματα. Ὅπως μὲν οὖν συμβιωτέον ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα, καὶ περὶ αὐτουργίας, καὶ οἰκουρίας, καὶ οἰκετῶν χρήσεως· πρὸς δὲ καὶ τῆς ὥρας τοῦ γάμου, καὶ τῶν ὅσα γυναῖξιν ἀρμόζει, ἐν τῷ γαμικῷ διεξιμεν λόγῳ· ἃ δὲ ἀρμόδια πρὸς παιδαγωγίαν, ταῦτα ἡμῖν νῦν παράθετα μόνον ἐν ὑπογραφῆς μέρει, παρασημειούμενοις Χριστιανῶν τὸν βίον. Καὶ ὅθι τὰ μὲν πλεῖστα ἤδη λέλεκται, καὶ πεπαιδαγωγῆται· ὃ δὲ ἐτι λοιπὸν (20), ὑποθησόμεθα. Οὐ γὰρ μικρὰ ῥοπή εἰς σωτηρίαν τὰ ὑποδείγματα.

Neque enim parvi ad salutem momenti sunt exempla,

Ὅρα (21),

φρσιν ἢ τραγωδία,

D ... Ὅδυσσεὺς ἄλοχον εὐκατέταπτε
Τηλέμαχος· οὐ γὰρ ἐπεγίμει πόσει πόσει·
Μένει δ' ἐν οἴκοις ὑγιᾶς εὐναστήριον.

(18) Εἰσι. Abest a Nov.

(19) Εὐτέλεια. Hujus vocis etymologiam respicit, nam εὐτελής dicitur, qui εὖ τελεῖ, « bene sumptus facit, » hoc est, εἰς ἅ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσον χρῆ. Proinde vir εὐτελής, cum ea semper habeat, quae impendere debeat, ἀνελλιπές est. Simile etymon tradit Athenaeus lib. ii sub finem cap. 5 : Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν καὶ πολυτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες· καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα. « Est enim τελεῖν, sumptus facere : et πολυτελεῖς, qui multa consumunt ; εὐτελεῖς, qui pauca. » Quibus fere paria habet etiam Etymologicus magnus auctor.

(20) Λοιπὸν. Λεῖπὸν Pal., Reg.

(21) Ὅρα. Orestes Euripideus in cognomine tra-

Ὀνειδίζων τις μοιχείαν (22) ἀσελγῆ, καλὴν εἰκόνα σωφροσύνης ἐδείκνυε φιλάνθρωπον. Τοὺς δὲ Εἰλωτας οἰκέτας (οἰκετῶν ἕνομά εἰσιν οἱ Εἰλωτας) οἱ Λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυόν σφισιν αὐτοῖς (23) τῆς μέθης τὰ ἔργα, σωφρονοῦσιν ἐν θερραπείας καὶ διορθώσεως μέρει. Παραφυλάττοντες ὅσῳ τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσιν, ἐπαιδεύοντο, τὸ ἐπονείδιστον τῶν μεθύοντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελούμενοι. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν, διδασκόμενοι, ἐσώθησαν· οἱ δὲ αὐτοδιδάκτως ἢ ἐξήλωσαν, ἢ ἐξήτησαν ἀρετὴν·

Κεῖνος (24) μὲν παράριστος, ὃς αὐτὸς (25) πάντα νοήσει·

αὐτὸς ἐστὶν Ἀβραάμ, ὁ ζητήσας τὸν Θεόν.

Ἐσθλὸς δ' αὖ καὶ κεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·

οὗτοί εἰσιν οἱ μαθηταί, οἱ πεισθέντες τῷ Λόγῳ. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἤκουσεν « φίλος », οἱ δὲ « ἀπόστολοι » ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεόν, ὁ μὲν πολυπραγμονῶν, οἱ δὲ κηρύσσοντες· λαοὶ δὲ ἄμφω ἄμφοῖν δὲ τούτοις οἱ ἀκροαταί, ὁ μὲν ὠφελούμενος διὰ τὴν ζήτησιν, ὁ δὲ σωζόμενος διὰ τὴν εὐρεσιν.

Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς νοεῖ (26), μήτ' ἄλλου ἀκούων, Ἐν θυμῷ βάλληται, ὅδ' αὖτ' ἀχρηῖος ἀνήρ·

λαὸς ἄλλος ἐστὶν ἐθνικός, ἀχρηῖος· οὗτος ὁ λαὸς, ὁ μὴ Χριστῷ ἐπόμενος. Πολυτρόπως δὲ ὅμως ὠφελῶν ὁ Παιδαγωγός, ὁ φιλόανθρωπος, τὰ μὲν παρήγεσε, τὰ δὲ καὶ ὠνειδίσει· τὸ δὲ, καὶ ἄλλων ἀμαρτανόντων, τὸ αἴσχος αὐτῶν ὑπέδειξεν ἡμῖν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ τιμωρίαν, ψυχαγωγῶν τε ἅμα καὶ νοουθετῶν, ἐφάνερωσε, φιλόανθρωπον ἀποτροπὴν τῆς κακίας μηχανώμενος διὰ τῆς τῶν προπεπονητότων (27) ἐνδείξεως· οἱ ὧν εἰκόνων σαφέστατα τοὺς μὲν ἔπαυσε κακῶς διατιθέοντας, τοὺς δὲ τὰ ἴσα τολμῶντας ἐκώλυσε· ἄλλους εἰς ὑπομονὴν ἐθεμελίωσεν· ἑτέρους ἔπαυσε κακίας· τοὺς δὲ καὶ ἰάσατο τῇ τοῦ ὁμοίου θεωρίᾳ μεταθεμένους ἐπὶ τὸ βέλτιον. Τίς γὰρ οὐκ ἀντιπαραφυλάξαιτο, ἐπόμενος τῷ καθ' ὁδόν, εἴτα μέντοι τοῦ

✠ P. 279 ED. POTTER, 258 ED. PARIS.

gædia v. 587 hæc sic profert :

Ὅρῃς; Ὀδυσσεὺς ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος·

Vides Ulyssis conjugem? non interfecit eam
Telemachus, etc.

(22) Ὀνειδίζων τις μοιχ. Flor. edit., ὀνειδίζων τὴν μοιχείαν· ego τις e Pal. reposui. A. et H. legunt τὴν μοιχείαν. SYLBURG. — Τίς μοιχ. habent etiam codices nostri.

(23) Σφισιν αὐτοῖς. Liberorum suorum gratia Lacedæmonios coegisse Ilotas inebriari, et ebrios in convivia traxisse, refert in Lycurgo Plutarchus, ut illi scilicet inde discerent, « quam aspernandum ac fœdum spectaculum esset homo ebrius. » Idem in Institutis Laconicis : Τοῖς παισὶν ἐδείκνυον τοὺς Εἰλωτας μεθύσαντας, εἰς ἀποτροπὴν πολυουσίας. « Pueris Ilotas ebrios ostendebant, ut eos a nimis largo vini potu deterrerent. » Simile est quod de Agesilao memorat Athenæus lib. xiv, cap. 21, eum nempe bellaria a Thasiis misera accipere noluisse,

A Flagitiosum exprobrans adulterium, pulchram temperantiæ imaginem ostendit, in maritum amorem. Ilotas autem (servorum nomen sunt Ilotes) Lacedæmonii cogentes inebriari, sibi ipsis sobriis ea, quæ faciebat ebrietas, ut hoc quasi remedii loco sibi esset, et ad vitæ emendationem conduceret, ostendebant. Observantes ergo illorum turpitudinem, docebantur ne in idem, quod damnabant, vitium incidere, ex ebriorum probro hoc consequentes, quod ipsi non peccarent. Ex hominibus enim alii quidem aliorum edocti exemplis servantur : alii vero sua sponte virtutem vel amplecti solent, vel querere :

Optimus ille quidem est, qui percipit omnia per se :

B ipse est Abraham, qui Deum quæsit.

Is bonus est rursus, qui paret recta monenti :

hi sunt discipuli, qui Logo crediderunt : ✠ et ideo ille quidem appellatus est « amicus », illi autem « apostoli » : unum et eundem Deum ille quidem magna cura et studio inquirens, hi vero prædicantes : sunt autem ambo, populi. Horum autem amborum auditores, ille quidem per inquisitionem commodum consecutus est, hic vero salvus evasit per inventionem.

Sed qui nec per se sapit; et cum recta monetur, Non tamen ad mentem revocat, vir inutilis ille est :

populus alius est gentilis, inutilis : hic est populus, qui Christum non sequitur. Multis tamen modis juvans Pædagogus, qui est hominibus benignus, alia suadet, alia exprobrat. Jam vero aliis quoque peccantibus, eorum nobis ostendit turpitudinem, et quod eam consequitur supplicium, simulque et alliciens, et admonens, hoc consilio ut nos a vitio averteret, ea, quæ illis evenerunt, elementissime ob oculos ponens. Per quas imagines manifeste iis, qui male affecti erant, remedium attulit : eos vero, qui iis similia audebant, prohibuit : alios ad tolerantiam fundavit : alios a vitio repressit : alios vero etiam curavit, per contemplationem ejus, quod est simile, traducendo ad id, quod est melius. Quis enim quempiam in via sequens, non caverit, si

✠ Jac. II, 25.

Διπαρούντων δὲ τῶν Θασιῶν, Δόπε, φησὶ, φέροντες ἐκείνοισ, δείξας αὐτοῖς τοὺς Εἰλωτας, εἰπὼν, ὅτι τούτους δεοὶ διαφθεῖρεσθαι τρώγοντας αὐτὰ πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸν, καὶ τοὺς παρόντας Λακεδαιμονίους. « Cum instarent Thasii, rogarentque ne respueret, Ilotas ostendit, et, Amota his date, inquit : hos ego malim potius, dum illa rodent, corrumpi, quam meipsum, et, qui mecum sunt, Lacedæmonios. »

(24) Κεῖνος. Hesiodi versus ex Operum et dier. lib. I, v. 291. Porro οὗτος ibi pro κεῖνος scriptum est.

(25) Αὐτὸς. Flor. edit. et Pal. ms. αὐτῷ (i. αὐτῶ) πάντα νοήσει. Sed rectius αὐτὸς vulg. Hesiodi exemplaria : atque adeo ita est in tertio hujus sententiæ versu. Variant enim in aliis eadem editiones vulg. SYLBURG. — Αὐτῷ Nov., Bod. αὐτῶ Reg. Proinde Clementem αὐτῷ, vel αὐτῶ scripsisse indubium est.

(26) Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς γ. Ὅς δὲ κε μήθ' αὐτῷ, nonnullæ Hesiodi editt.

(27) Προπεπονητότων. Πεπονητότων Nov.

prior in fossam ceciderit, ut devitet periculum, peccatum sequi declinans? Quis vero athleta, qui viam, quæ ad gloriam ducit, didicerit, aliumque viderit athletam, qui eum præcessit, præmium habuisse, non contendit ad coronam, ipsum priorem imitans? Multæ sunt ejusmodi similitudines divinæ Sapientiæ. Unius autem exempli meminero, et paucis exponam. Id quod accidit Sodomitis, fuit quidem iis, qui scelus admiserant, iudicium: pædagogica autem institutio iis, qui audiverint. Sodomite cum per multas delicias in libidinis vitium impigissent, adulteria quidem secure committentes, puerorum autem insano amore ardentibus, respexit eos Logos, qui videt omnia, quem latere non possunt, qui nefaria perpetrant. Neque vero eorum libidini acquievit vigilans humani generis custos: nos autem ab illorum imitatione avertens, ad suamque moderationem et temperantiam instituens, aliquos interim invadens peccatores, ne si impunita relinqueretur impudicitia, ea frueretur nimia securitate, jussit comburi Sodoma^a: providi illius ignis exiguam partem effundens in intemperantiam, ne si non **103** castigata esset eorum libido, fores nimis aperiret iis, qui leruntur ad voluptatem. Fuit ergo justum Sodomorum supplicium hominibus imago, qua de adipiscenda salute recte ratiocinari discerent. ✕ Qui enim non similiter peccarint ac ii, qui puniti sunt, nunquam peccatoribus similes pœnas dederint; ut qui non peccando, pœnam quoque caverint. « Volo enim vos scire, » inquit Judas, « quod Deus, qui semel servavit populum ex Ægypto, secundo perdidit eos, qui non crediderunt; et angelos, qui non custodierunt suum imperium, sed reliquerunt proprium habitaculum, in iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine ægrestium angelorum custodivit^b. » Et paulo post eorum, qui judicantur, imagines admodum ad docendum apposite explicat: « Næ eis, quod in via Cain ambulaverunt, et in terrore Balaam effusi sunt, et in contradictione Core perierunt^c. » Eos enim, qui non possunt attingere libertatem adoptionis filiorum Dei, arcet metus, ne se insolenter gerant. Ideo enim sunt minæ ac supplicia, ut timentes pœnas a peccatis abstinemus. Possum tibi narrare pœnas nimis ornatus cupiditatis et inanis gloriæ, non autem so-

πρωτέρου εἰς βόθρον ἐμπεσόντος, μὴ οὐχὶ ἀποκλίνειν τὸν ἴσον κίνδυνον, τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἀμαρτίας φυλαξάμενος; Τίς δαὶ (28) αὐθις ἀσκητῆς ὢν, καταμαθὼν τῆς φιλοδοξίας τὴν ὁδὸν, καὶ τὸ ἐπαθλὸν ἰδὼν τὸν πρὸς αὐτοῦ ἀγωνιστὴν εἰληφότα, οὐκ ἐπὶ τὸν στέφανον ἴσται, καὶ αὐτὸς μιμούμενος τὸν πρεσβύτερον; Πολλὰ τοιαῦτα τῆς θεϊκῆς σοφίας αἱ εἰκόνες· ἐνὸς δὲ ὑποδείγματος μνησθήσομαι, καὶ διὰ βραχέων παραθήσομαι· τὸ Σοδομιτῶν πάθος, κρίσις μὲν ἀδικήσασιν, παιδαγωγία δὲ ἀκούσασιν. Οἱ Σοδομίται, ὑπὸ πολλῆς τρυφῆς ἐξοκείλαντες εἰς ἀσελγείαν, μοιχεύοντες μὲν ἀδελῶς, περὶ τὰ παιδικὰ ἐκμανῶς ἐπτοημένοι· ἐπειδὴν αὐτοὺς (29) ὁ παντεπόπτης Λόγος, ὃν οὐκ ἔστι λαθεῖν ἀνόσια δρῶντας· οὐδὲ ἐπηρέμησε τῇ ἀσελγείᾳ αὐτῶν ὁ ἀγρυπνὸς τῆς ἀνθρωπότητος φύλαξ· ἀποτρέπων δὲ ἡμᾶς τῆς μιμήσεως τῆς ἐκείνων, πρὸς σωφροσύνην τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, τισὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἐπιβαλὼν, ὡς μὴ τὸ ἀτιμώρητον τῆς ἀκολασίας, ἀδείας ἐπιβρόχην προσλάβῃ, καταφλεγῆναι (30) προσέταξε τὰ Σόδομα, ὀλίγον τι τοῦ φρονίμου πυρὸς (31) ἐκείνου ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν ἐκχέων, ὡς μὴ ἀκόλαστον αὐτῶν τὸ λάγνον γενόμενον, πλατείας ἀναπετάσῃ κλισιάδας τοῖς εἰς ἡδυπάθειαν φερομένοις. Γέγονε τοίνυν ἡ Σοδομιτῶν δικαία τιμωρία τῆς εὐλογίστου τοῖς ἀνθρώποις σωτηρίας εἰκῶν. Οἱ γὰρ (32) μὴ τὰ ὅμοια τοῖς κεκολασμένοις ἀμαρτήσαντες οὐ τὴν ὁμοίαν ποτὲ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ὑπόσχοιεν δίκην· τῷ μὴ ἀμαρτεῖν τὸ μὴ παθεῖν πεφυλαγμένοι. « Εἰδέναί (33) γὰρ ὑμᾶς, » φησὶν ὁ Ἰούδας, « βούλομαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἅπαξ ἐκ γῆς Αἰγύπτου λαὸν σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπόλεσεν· ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας (34) τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον ἀγρίων ἀγγέλων (35) τετήρηκε. » Καὶ μετὰ μικρὸν διδασκαλικώτατα ἐκτίθεται τὰς εἰκόνας τῶν κρινομένων· « Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Καὶν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαάμ (36) ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπόλοντο. » Τοὺς γὰρ μὴ δυναμένους ἐξουσίαν υἱοθεσίας φέρειν ὁ φόβος μὴ ἐξυδρῖζειν διατηρεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ αἱ κολάσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ, ἵνα, δείσαντες τὰς δίκας, τοῦ ἀμαρτάνειν ἀποσγόμεθα. Ἐχω σοι φιλοκοσμίας κολάσεις διηγήσασθαι καὶ φιλοδοξίας τιμωρίας, οὐκ ἀκρασίας μόνον· πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐπὶ πλοῦτι (37) κακόφρονας παραθέ-

✕ P. 280 ED. POTTER, 259-240 ED. PARIS.

(28) Δαλ. Δέ Nov., Bod., Reg.

(29) Αὐτοῦς. Id pro vulg. αὐτὸς reposui e Pal. SYLBURG. — Consentiant codices nostri. Deīo, παντεπόπτης pro παντεπόπτης Nov. mendose.

(30) Καταφλεγῆναι. Καταφλεγῆναι Nov.

(31) Τοῦ φρονίμου πυρὸς. Sic superius dixit πῦρ σωφρονοῦν ἀφανίσαι falsorum deorum templa, *Protrept.* pag. 35 edit. Paris. Sed propius ad hæc accedit quod occurrit in *Eclog.* p. 804, col. 2: Ἀγαθὴ γὰρ δύναμις τὸ πῦρ νοεῖται καὶ ἰσχυρὰ, φθαρτικὴ τῶν χειρόνων καὶ σωστικὴ τῶν ἀμεινόνων· διὸ καὶ φρόνιμον λέγεται πρὸς τοὺς προφῆταις τοῦτο τὸ πῦρ. Quæ videsis.

(32) Οἱ γὰρ. Εἰ γὰρ Reg., Bod.

(33) Εἰδέναί. Ὑπομνήσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδόντας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσ. Jud.

^a Gen. xix. ^b Jud. 5, 6. ^c Ibid., 41.

(34) Ἀπολιπόντας. Ἀπολειπόντας Nov.

(35) Ἀγρίων ἀγγέλων. In vulg. Epistola Judæ non legitur commation istud. SYLBURG. — Verumtamen id agnovit etiam codex, quem secutus est Lucifer Calaritanus, nisi quod pro ἀγρίων corrupte habuerit ἀγίων· lib. *De non conveniendis hæret.* sub finem: quod adnotavit ad B. Judæ verba ὁ μακαρίτης Millius.

(36) Βαλαάμ. Βαλαάμ μισθοῦ Jud.

(37) Τὰς ἐπὶ πλ. H. e. « et severa illa adversus divitias dicta afferre. » Qualia sunt illa apud Matth. xix, 24; Luc. vi, 24. Lowthius ait: « Legendum videtur κακοφρόνων. Quam lectionem interpres secutus videtur. » Sed vulgata lectio tutius retinebitur.

σθαι βλασφημίας, ἐν αἷς, διὰ τοῦ φοβεῖν ὁ Λόγος ἀνεῖργει τῶν ἀδικημάτων· ἀλλὰ γὰρ φειδόμενος τοῦ μήκους τοῦ συντάγματος, τὰς ἐξῆς τοῦ Παιδαγωγοῦ προσάγω σοι ἐντολάς, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλιάς (38).

ΚΕΦ. Θ'.

Τίτος ἔνεκεν (39) τὸ λουτρὸν παραληπτέον.

Βαλανείου τοίνυν (ἐντεῦθεν γὰρ ἀπετράπην λέγων) τέσσαρές εἰσιν αἰτίαι, καθ' ἃς ἐπ' αὐτὸ παραγινομεθα· ἢ γὰρ καθαριότητος (40) ἕνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγείας, ἢ τελευταῖον ἡδονῆς. Ἡδονῆς μὲν οὖν ἕνεκα λούσασθαι παραπεμπτέον· ἄρδην γὰρ τὴν ἀναίσχυτον ἡδονὴν ἐκκοπτέον· παραληπτέον δὲ τὸ λουτρὸν ταῖς μὲν γυναῖξι καθαριότητος ἕνεκεν καὶ ὑγείας· ὑγείας δὲ μόνως, ἀνδράσι. Περιττὸν δὲ τὸ τῆς ἀλέας (41)· ἐξὸν δὲ καὶ ἄλλως παραμυθεῖσθαι τὸ κατεσκληρὸς ὑπὸ κρύους. Αἱ δὲ τοῦ βαλανείου συνεχεῖς χρήσεις καθαιροῦσι τὰς δυνάμεις, καὶ τοὺς φυσικοὺς χαλῶσι τόνους· πολλάκις δὲ ἐκλύσεις ἄγουσι καὶ λειποθυμίας. Τρόπον γὰρ τινα πίνει τὰ σώματα, ὡσπερ τὰ δένδρα, οὐ μόνον τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ δι' ὄλου τοῦ σώματος κατὰ τὸ λουτρὸν, ὡς φασι, ποροποιῶν. Τεκμήριον τούτου· διψήσαντες πολλάκις, ἔπειτα ἐμβάντες εἰς τὰ ὕδατα, τὴν δίψαν ἠκέσαντο. Εἰ μὴ οὖν πρὸς τι ὠφελεῖ τὸ λουτρὸν, ἦδη (42) σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ· ἀνθρωπογναφεῖα ἐκάλουν αὐτὰ οἱ παλαιοί· ἐπεὶ θάττον ἢ προσῆκε βακοῖ τὰ σώματα (43), καὶ προγηράσκειν ἀναγκάζει καθέψωντα (44) κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ σιδήρῳ (45), μαλασσομένης τῆ θερμότητι τῆς σαρκὸς· ἐντεῦθεν οἶοναί τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα. Οὐδὲ μὴν ἐκάστοτε λουτέον, ἀλλ' εἴτε ἑλαττόν τις εἴη κενός, ἢ αὖ πλήρης ἄγαν, παραιτητέον τὸ βαλανεῖον, ναὶ μὴν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν, καὶ τοῦ ἔτους τὴν ὥραν·

✠ P. 281 ED. POTTER, 240 ED. PARIS.

(38) *Ἴνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλιάς.* Scribe, ἵνα δὴ φυλάξω τὰς ἀπειλιάς. Sequenti capite, versu εἰ μὴ οὖν, optime interpretis legit, οὐ δὴ σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ, non autem ἦδη. HEINSIUS. — Hervetus vertit « ut caveant, » ac si legisset ἵνα δὴ φυλάξωσι. Verum retineri debet recepta lectio, quam universi codices firmant. Est enim φυλάξῃ mediæ vocis secunda persona a φυλάττομαι, qua voce in hoc ipso capite non semel usus est Clemens. Vel scribendum φυλάξῃς. Sensus est: « Adducam tibi Pædagogi præcepta, ut ab ejus minis tibi caveas. »

(39) *Ἐνεκεν.* Ἐνεκα, Nov.

(40) *Καθαριότητος.* Καθαρότητος Pal. ms. SYLBURG.

(41) *Τῆς ἀλέας.* Calidis balneis utebantur majores ad levandas lassitudines, necnon ad corpora emollienda, calidis et tepidis ad conciliandum somnum, frigidis lavabantur et ob voluptatem, et ut robustiores redderentur, calorque naturalis intro repulsus major evaderet, ideoque fere post calidas balneas ea adhibebantur: quem usum primos omnium Euphorbum Jubæ regis, et Antonium Musam Augusti medicos monstrasse, refert Plinius, lib. xxv, c. 7. Balneis etiam quidam uti consueverant, quod non possent cibos coquere, nisi loti, ut auctor est Plutarchus, qui Titum imperatorem hac de causa interiisse prodidit ex relationibus eorum, qui ægrotañti ministrarunt. Mercurialis, lib. 1, c. 10, *De arte gymnast.*; Plato, vi *De legib.*, calida vocat γερωντικὰ λουτρά, Æginetæ frigida, ψυχρόλουτρα, « psychrolutres » Senecæ. COLLECT.

PATROL. GR. VIII.

lius intemperantiæ: et præterea maledicta afferro in eos, qui propter divitias male sentiunt et se gerunt, in quibus Logos terrendo prohibet a maleficiis. Cæterum ✠ parcens prolixitati operis adducam Pædagogi præcepta, quæ sequuntur, ut minas præteream.

CAP. IX.

Quanam de causa sit balneum accedendum.

Balnei ergo (ab eo enim digressa est oratio) quatuor sunt causæ, propter quas ad ipsum accedimus. Vel enim causa munditiæ, vel caloris, vel sanitatis, vel postremo voluptatis. Voluptatis autem causa, quæ instituitur, lotio, est rejicienda: impudens enim voluptas est omnino excindenda. Sumendum est autem lavacrum, mulieribus quidem mundationis causa et sanitatis: solius autem sanitatis causa, viris. Caloris vero causa lavari est superfluum, cum quod frigore collapsum est, possit aliter recreari. Porro autem balnei frequentes usus vires adimunt, naturalemque roboris vehementiam relaxant, sæpe autem virium defectiones et deliquia inde proveniunt. Quodammodo enim corpora, non secus ac arbores, non solum ore, sed etiam iis, qui per totum corpus inter lavandum aperiuntur, meatibus bibunt. Hujus autem rei est indicium, quod qui sitierint, deinde in aquas descenderint, siti remedium sæpe invenerunt. Nisi ergo ad aliquid prosit lavacrum, non oportet nos eo resolvere. Veteres ea ἀνθρωπογναφεῖα, hoc est, « fullonicas hominum officinas, » vocarunt, quoniam citius quam par erat pannosa corpora efficiunt, et ante tempus cogunt ea decoquendo consenescere, dum non secus ac in ferro, calore caro mollificatur; hinc frigidi veluti tinctura et temperatura opus habemus. Neque vero semper est lavandum, sed sive paulo fueris ina

(42) *Ἢδη.* Hæc vox aut interrogative accipienda videtur, aut in οὐδέ aliamve similem particulam transmutanda. SYLBURG.

(43) *Βακοῖ τὰ σώματα.* « Rugosa reddunt corpora, » ut apud Aristophanem, *Pluto*, τὰ ζάκη, ἡγοῦν τὰς ῥυτίδας, intelligit Budæus: et apud Dioscoridem ἐρράκωμένα πρόσωπα, « rugosas facies » vertit Ruellius. Quod vero sequitur, « frigidi velut tinctura opus habemus, » Græcè erat ἐντεῦθεν οἶοναί τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα· « Inde frigida tanquam mersione ac tinctura opus habemus. » Intelligit enim immersionem ferri in aquam, cum qua comparat frigidum balneum, quo post calidum utebantur. Sic Ecclesiastici xxxi: Κάμιμος δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ. Hesychio, Σιδήρος ἄβαπτος, ἀστόμωτος. Galenus, lib. x *Methodi*, partes enumerat quatuor: primam, in quam ingredienti in aere versarentur calido; secundam, quo ex illa in aquam calidam descenditur; tertiam, ubi in frigidam ibant: in quarta, sudorem detergebant. COLLECT. — Petrus Halloixius, *Illustrium secundæ sæculi scriptorum vitis*, pag. 105, hæc sic vertit: « Quoniam balnea citius, quam oporteat, deterant corpora, et illa decoquendo cogunt ante tempus senescere, dum, similiter atque ferro accidit, calore caro emollitur. Hinc et rigore frigidæ, velut temperatura, indigemus. » Male verterat Hervetus.

(44) *Καθέψωντα.* Καθέψοντα, Nov.

(45) *Τῷ σιδήρῳ.* Galenus *Θεραπευτικῆς μεθόδου* lib. x: Τοιοῦτον γὰρ τοι συμβαίνειν εἰσικεν ἡμῖν εἰς τὴν ψυχρὰν δεξαμένην νεῖσιουσιν ἐπὶ τοῖς βαλανείοις,

nior, vel ✕ rursus paulo repletior, respuendum est balneum, et sed eo certe utendum est habita ratione ætatis, corporis, et temporis anni. Non enim omnes semper, nec semper juvat, ut qui earum rerum sunt periti, fatentur. Nobis autem sufficit symmetria, quam semper, ut vitæ nostræ opem ferat, advocamus. Neque enim balneo adeo utendum est, ut manus alterius egeamus adminiculo: neque vero assidue et sæpe in die lavandum est, sicut frequenter in forum ventitamus. Jam vero multos quoque habere, qui perfundant, est proximos injuria afficere per delicias: et est eorum, qui non intelligunt, oportere esse commune eorum, qui lavantur, balneum. Oportet autem maxime quidem lavare animam, purgante Logo, et nonnunquam etiam corpus propter sordes, quæ ei adnascuntur. Quin etiam sunt nonnunquam resolvendi labores: « Væ enim vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, » dicit Dominus, « quoniam similes estis sepulcris dealbatis. Sepulcrum pulchrum apparet extrinsecus: intus autem plenum est mortalis ossibus et omni immunditia a. » Et rursus dicit eisdem: « Væ vobis, quoniam mundatis quod est extrinsecus poculi et patinæ, intus autem plena sunt immunditia: munda primum quod intus est poculi, ut sit etiam mundum quod est exterius b. » Optimum ergo lavacrum expurgat sordes animæ, estque spirituale: de quo dicit aperte prophetia: « Abluit Dominus sordes filiorum et filiarum Israel, et mundabit sanguinem ex medio ipsorum c, » sanguinem iniquitatis et cædes prophetarum. Purgationis autem modum subjunxit Logos, dicens: « In spiritu judicii, et in spiritu ustionis. » Quod est autem e corpore carneum, vel per solam aquam abluitur: ut sit

Α οὐ γὰρ πάντας ἀεὶ (46), οὐδὲ ἀεὶ ἐνένησιν, ὡς ἐπὶ περὶ ταῦτα σοφοὶ ὁμολογοῦσιν. Ἡμῶν δὲ ἀπόχρη ἡ συμμετρία, ἣν πανταχοῦ βοηθῶν ἐπικαλούμεθα τῷ βίῳ. Οὐδὲ (47) γὰρ τοσοῦτον ἐνδιατριπτέον τῷ βαλανείῳ, ὡς δεῖσθαι χειραγωγῶ· οὐδὲ συνεχῶς καὶ πολλάκις ἡμέρας λούεσθαι, καθάπερ εἰς ἀγορὰν ἑμιζόντες. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ πλειόνων οἰκετῶν κατανασθῆναι, ἐξυβρίζειν ἐστὶν εἰς τοὺς πλησίον, πλεονεκτοῦντας τῇ τρυφῇ· καὶ συνιέναι μὴ ἐθελόντων, ὡς κοινὸν ἐπίσης εἶναι τῶν λουομένων τὸ βαλανεῖον δεῖν. Λούειν δὲ δεῖ μάλιστα μὲν τὴν ψυχὴν καθαροῦ λόγου καὶ τὸ σῶμα δὲ εἶσθ' ὅτε, διὰ τὴν ἄσπην (48), τὴν ἐπιφουμένην αὐτῷ· οὐ μὴν ἀλλ' εἶσθ' ὅτε καὶ ὑποκλύσει τοὺς καρμάτους. « Οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, Φαρισαῖοι ὑποκριταί, » φησὶν ὁ Κύριος, « ὅτι ὅμοιοί ἐστε (49) τάφοις κεκοσμημένοις. Ἐξωθεν (50) ὁ τάφος φαίνεται ὡραῖος, ἐνδον δὲ γέμει ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. » Καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς φησὶν· « Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξω (51) τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἐνδοθεν δὲ γέμουσιν ἀκαθαρσίας· καθάρισον πρῶτον τὸ ἐνδον (52) τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἔξωθεν καθαρὸν. » Τὸ μὲν οὖν ἀριστον λουτρὸν τῆς ψυχῆς ἀποσμήχει τὸν ῥύπον, καὶ ἐστὶ πνευματικόν· ἐφ' οὗ διαρρήθη ἡ προφητεία λέγει· « Ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Ἰσραὴλ (53)· καὶ καθαριεῖ τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν, » τὸ αἷμα τῆς ἀνομίας καὶ τῶν προφητῶν τοὺς φόνους. Καὶ τὸν τρόπον τῆς καθάρσεως ἐπιγαγεν ὁ Λόγος, εἰπὼν· « Ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Τὸ δὲ τοῦ σώματος, τὸ σαρκικόν, καὶ διὰ μόνου ὕδατος ἀποπληροῦται (54), καθάπερ ἐν ἀγροῖς πολλάκις γίνεται, ὅπου βαλανεῖον οὐκ ἐστὶ.

sæpe ruri, ubi non est balneum.

CAP. X.

Quod exercitia quoque sint deligenda iis, qui vitam agunt rationi consentaneam.

Adolescentibus autem sufficit gymnasium, etiamsi adsit balneum. Etenim ut hæc viri quoque longe balneis anteferant, forte non malum fuerit; ut quæ

✕ P. 282 ED. POTTER, 241 ED. PARIS.

οἷόν τι καὶ τῇ τοῦ σιδήρου βαφῇ. « Quippe simile quiddam nobis accidere videtur, cum in frigidum solium post balneum ingredimur, ei, quod accidit ferro, cum tingitur. » Etenim tum refrigeramur, tum roboramur, quædam modum et illud, ubi candens jam redditum frigida mergitur. Ibidem: « Ὅσα δὲ ἡραιώθη τε καὶ περαιτέρω τοῦ προσηκόντος ἐχαλάσθη, ταῦτα εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανέρχεται συμμετρίαν, ὡς δηλοῖ τὸ τέταρτον τοῦ λουτροῦ μέρος. » « Si qua vero laxata et justo plus sunt remissa, ea in natalem redeunt mediocritatem; id quod quarta pars balnei indicat. » Refert ad id, quod rugosa fieri dixit corpora Clemens, astringi contra frigida inquit Plinius, lib. xxv, cap. 7. COLLECT.

(46) Ἀεὶ. Expungendum videtur. SYLBURG.

(47) Οὐδέ. Οὐ Pal. ms. Mox mallet cum articulo, πολλάκις τῆς ἡμέρας. SYLBURG.

(48) Ἄσπην. In marg. Bod. aliquis scripsit ἀρδίαν. In Reg. ἀρδίαν est in textu, utrumque autem in margine.

ΚΕΦ. Ι΄.

Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκριτέον (55) τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.

Μειρακίοις δὲ γυμνάσιον ἀπόχρη, καὶν βαλανεῖον παρῆ· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τοῖς ἀνδράσι παντὸς μᾶλλον πρὸ τῶν λουτρῶν ἐγκρίναι (56) οὐ φαῦλον ἴσως.

a Matth. xxiii, 27. b Ibid. 25, 26. c Isa. iv, 4.

(49) Ὅμοιοί ἐστε. Παρομοιάζετε, Matth.
(50) Ἐξωθεν. Οἱ τινες μὲν ἐξωθεν φαίνονται ὡραῖοι, ἐσωθεν δὲ γέμουσιν, Matth.; ἐνδοθεν pro ἐνδον Bod., Reg.

(51) Ἐξω. Ἐξωθεν, Matth. Mox, Ἐσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀκρασίας· Φαρισαῖοι τυφλοὶ, καθάρ. Ibid.

(52) Ἐνδον. Ἐντὸς Matth. Mox, τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν, Ibid.

(53) Ἰσραὴλ. Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ, Bibl. Græc. Dein, καὶ πνεύμ. κ. omisso ἐν. Ibid.

(54) Ἀποπληροῦται. Η, ἀποπλύναται, « abluitur. » SYLBURG. — Πληροῦται, Nov. Mox, ἐν ἀγροῖς γίνεται πολλάκις, Nov.

(55) Ἐκκριτέον. C. cum fratre mavult ἐγκριτέον. SYLBURG.

(56) Ἐγκρίναι. Pal. habet ἐγκρίνεται. SYLBURG. — Dein, φαύλων, Reg., sed aliquis o super ω scripsit.

ἔχοντά τι χρήσιμον ποῖς νέους πρὸς ὑγίειαν· σπου-
 δὴν τε καὶ φιλοτιμίαν ἐντιθέντα, οὐχὶ εὐεξίας μόνον,
 ἀλλὰ καὶ εὐψυχίας ἐπιμελεῖσθαι· ὃ δὴ γινόμενον ἀνευ
 τοῦ τῶν κρείττωνων ἔργων ἀποσπᾶσθαι, χαρίεν
 καὶ οὐκ ἀλυσιτελές. Οὐδὲ ἐνταῦθα δὲ ὑπεξαιρετέον
 τῆς κατὰ τὸ σῶμα διασπονήσεως τὰς γυναῖκας· ἀλλ'
 οὐκ ἐπὶ πάλην καὶ δρόμους παρακλητέον αὐτάς· τα-
 λασιουργία (57) δὲ γυμναστέον, καὶ ἰστοουργία, καὶ
 τῷ παραστῆναι τῇ πεττούσῃ, εἰ δέοι. Ἔτι δὲ αὐ-
 τουργικῶς προκομίζεσθαι χρὴ ἐκ τοῦ ταμείου τὰς γυ-
 ναῖκας, ὧν δεοίμεθα· καὶ τῷ μύλῳ προσελθεῖν οὐκ
 αἰσχρὸν αὐτάς· οὐδὲ μὴν περὶ τὸ ὕψος (58) ἀσχρ-
 λείσθαι, ὅπως θυμῆρες ἢ τάνδρῃ, ὄνειδος οἰκουρῶ
 γαμετῇ καὶ βοηθῶ. Εἰ δὲ καὶ στρωμνὴν ἀνατινάξαι
 δι' αὐτῆς, καὶ ποτὸν ὀρέξαι διψῶντι τῷ γεγαμηκότι,
 καὶ ὄψον παραθεῖναι, εὐσημονέστατα μὲντ' ἂν, καὶ
 εἰς σῶφρονα ὑγίειαν γυμνασθεῖν, τὴν τοιαύτην γυ-
 ναῖκα ὁ Παιδαγωγὸς ἀποδέχεται, ἢ (59) « τοὺς πή-
 χεις ἐκτενεῖ εἰς τὰ χρήσιμα· τὰς χεῖρας (60) δὲ αὐ-
 τῆς ἐρείδεται εἰς ἀτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διή-
 νοιξε πένητι· καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῶ· » τὴν
 μάλιστα διακονίαν (61) οὐκ ἐπησχύνθη, ζηλώσασα
 Σάρραν, ὑπουργῆσαι τοῖς ὀδοιπόροις· εἶπε γὰρ αὐτῇ
 ὁ (62) Ἀβραάμ· « Σπεῦσον, καὶ φύρασον τρία μέτρα
 σαρμῶδαιος· καὶ ποιήσον ἐγκρουφίας. » « Ραχὴλ δὲ, ἡ
 θυγάτηρ Λάβαν, ἤρχετο, φησὶ, μετὰ τῶν προβά-
 των τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ οὐκ ἤρχει ταῦτα, ἀλλὰ
 τὴν ἀτυφίαν ἐκδιδάσκων, προσεπήγαγεν· « Αὕτη (63)
 γὰρ ἔθροσκε τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ
 μυρία ὅσα αἱ Γραφαὶ ὀρέγουσι, εὐτελείας ἅμα καὶ
 αὐτουργίας, πρὸς δὲ καὶ γυμνασίων ὑποδείγματα.
 Ἄνδρῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχόν-
 των (64)· οἱ δὲ καὶ σφαίρη τῇ μικρᾷ παιζόντων, τὴν
 Φενίνδα παιδιάν (65) ἐν ἡλίῳ μάλιστα ἄλλοις, ὁ πε-

A habeant aliquid, quod juvenibus **104** confert ad
 sanitatem, studiumque ac laudis cupiditatem affe-
 runt, ut non solum bonæ corporis habitudinis, sed
 etiam animi hilaritatis curam gerant. Quod si fiat
 ita, ut a rebus interim melioribus non abstrahantur,
 scitum est et non inutile. Neque vero hic sunt
 abducendæ mulieres a labore corporis : sed non
 ad luctam et cursum exhortandæ sunt ; verum in
 lana et tela sunt exercendæ, et ut pistrici adsint,
 si opus sit. Præterea autem ipsas per se uxores
 oportet ex penu afferre ea, quibus opus habemus :
 et neque eis ad pistrinum accedere turpe est : sed
 neque in coquendo obsonio versari, ut id fiat ma-
 rito gratum, mulieri domus custodi et auxiliatrici
 est dedecus. Jam vero si et per se vestes stragulas
 excusserit, et sitiienti marito potum præbuerit, ci-
 bumque apposuerit honestissime, seque ad mode-
 ratam sanitatem ita exercuerit, talem mulierem
 suscipit Pædagogus, quæ « cubitos extendit ad ea,
 quæ sunt utilia, manus suas colo fulcit, easdemque
 pauperi aperit, carpum vero mendico porrigit », nec,
 quod præcipuum est ministerium, ad imitatio-
 nem Saræ viatoribus succurrere erubescit : dixit
 enim ei Abraham : « Festina, et commisce tres
 mensuras similæ, et fac subcinericios ». « Rachel
 autem filia Laban veniebat, inquit, cum ovibus
 patris sui ». Nec ea suffecerunt, sed docens quam
 ab omni esset fastu aliena, subjunxit : « Ipsa enim
 pascebat oves patris sui ». Alia nobis innumera-
 bilia præbent Scripturæ exempla frugalitatis, mini-
 steriis, et etiam exercitiis. Ex viris autem, alii qui-
 dem nudi luctentur : alii vero parvo quoque globo
 ludant, præcipue eo ludo, quem Phœninda dicunt,
 in sole. Aliis vero sufficit deambulatio nus cunctibus,

✠ P. 283 ED. POTTER, 242 ED. PARIS. * Prov. xxxi, 19, 20. ὃ Gen. xviii, 6. ἑ Gen. xxix, 9. ἔ Ib.

(57) *Ταλασιουργία*. Ταλασιουργίαν Nov.

(58) *Περὶ τὸ ὕψος*. Hervetus interpretes legit περὶ
 τὸ ἕρπον, dum vertit, « in coquendo obsonio versari. »
 H. ὕψος legit, i. e. « texturam, » sed cum ἰστοουργίας
 jam ante facta sit mentio, et mox de obsoniis appa-
 randis apponendisque verba fiant, vulgata scriptura,
 ὕψος, ferri potest, intelligique locus sublimior, in
 quem per scalam ascendendum sit, ut in ædibus le-
 cius, in horto arbor, et alibi alia. SYLBURG.

(59) *Η*. Relativum ἢ cum Herveto interprete
 reposui pro vulg. disjunctiva ἢ. SYLBURG. — Con-
 sentiunt codices mss. Porro sequentia hoc modo
 exhibent Bibl. Græc. : Τοὺς πήχεις ἐκτενεῖ ἐπὶ τὰ
 συμφέροντα· τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει, etc.

(60) *Τὰς χεῖρας*. Hæc sunt ex xxxi Prov. de
 laudibus foris feminae, v. 19. Illud vero, τὰς δὲ
 χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἀτρακτον, quod Hervetus
 vertit, « manus suas colo fulcit, » Aptuerpiensis
 editio e Græco vertit, « manus suas firmat ad fu-
 sum, » ut paulo ante v. 17 : « Firmavit brachia
 sua ad opus, » ἤρεισε τοὺς βραχίονας. Symmachus
 ἐκραταίωσεν, Aquila et Theodotio ἐκαρτέρωσεν. At
 non æque bene vertit, quod sequitur, καρπὸν δὲ
 ἐξέτεινε, « fructum autem extendit. » Nam καρπός
 hic partem proximam palmæ significat : sic verten-
 runt quidam in Psalmis olim, « Labores fructuum
 tuorum quia manducabis. » COLLECT.

(61) *Τὴν μάλιστα διακονίαν*. « Præcipuum » ac
 cæteris plerisque anteferendum « ministerium, »
 nam φιλοξενία inter primarias virtutes numeraba-

tur, et in canonicis Epistolis eo nomine sæpius
 præcipitur : eratque illis præcipue sæculis necessa-
 ria, quibus Evangelii præcones hospitio excipiendi
 erant.

(62) Ὁ. Abest a Nov.

(63) Αὕτη. Αὕτη Gen.

(64) *Μετεχόντων*. Μετεχέτωσαν Nov., Reg., Bod.

(65) *Τὴν Φενίνδα παιδιάν*. Apud Hesychium,
 Φεννίδα, παιδιάν σφαιρας. Suidas, Φεννίς παιδιά.
 Varinus Φεννίς ἐστὶ, καὶ Φεννίδα, ἀπὸ τοῦ Φενα-
 κίδα, κατὰ συγχοπήν. Eustathius in *Odys.* : Αὕτη
 ἢ παιδιά, ἢ λεγομένη Ἐφεννίδα ἐστίν. Αὕτη καὶ φεν-
 νίς ἐλέγετο. Pollux lib. ix : Φαιννίδα ἀπὸ Φαιννίδου
 τοῦ εὐρόντος, ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ὅτι ἑτέρω προ-
 δείξαντες, ἑτέρω ῥίπτουσιν, ἐξαπατῶντες τὸν οἴομε-
 νον ἢ διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρίου, ὃ ἐκ τοῦ ἀρπαίζειν
 ὀνόμασται. Sic enim lego in manuscripto. « Phæn-
 nida, inquit, dicitur aut a primo inventore Phæn-
 nide, aut a decipiendo, quoniam cum uni sphaeram
 porrexerint quasi missuri, alteri projiciunt, deci-
 pientes credulum : videtur autem esse minoris pilæ
 ludus, qui a *rapiendo* nomen sumpsit. » Alii lusus,
 quos enumerat Pollux, dicuntur βασιλίνδα, χοστρίν-
 δα, μυῖνδα. Sic apud Athenæum lib. i : Τὸ δὲ κα-
 λούμενον διὰ τῆς σφαιρας ἀρπαττὸν φαίννδα ἐκα-
 λεῖτο. « Quod in ludo pilæ nunc harpastum vocant,
 appellabatur olim phæninda, mihi quidem gratissi-
 mum ob laborem certaminis circa pilam, et quia
 cervicem maxime is ludus roborat, quem sic Anti-
 phanes describit : sumptam pilam huic lætus dat,

vel in urbem descendantibus. Quod si etiam lignum tractaverint, non est hæc illiberalis questus æconomici accessio ad agricolam pertinentis exercitii. Cæterum oblitus ✕ sum propemodum dicere, quod Pittacus ille, rex Mitylenæorum, molebat, acri utens exercitio. Pulchrum est autem etiam aquam per se haurire, et ligna scindere, quibus sit usus. « Jacob » autem pascibat oves Laban, quæ relictæ fuerant, regale habens signum, « virgam styracinam », « quæ per lignum meditabatur naturam mutare in melius. Multis quoque, quæ alta fit voce, lectio est exercitium. Jam vero lucta quoque, quam admisimus, non assumatur gratia inutilis contentionis et vanæ gloriæ cupiditatis, sed ut viriles excernantur sudores. Nec vero laborandum est in ostentando ea in re artificio, sed recta lucta certandum est, collorum, manuum, laterum explicatione et motu. Est enim honestior et virilior, quæ cum decoro robore fit hoc modo exercitatio,

✕ P. 284 ED. POTTER, 242-245 ED. PARIS. ^a Genes. xxx, 37.

aliumve simul fugit, alium extrudit, alium sursum lapsum erigit clangore magno vocum. » Phæniæda porro vocabant ἀπὸ τῆς ἀφέσεως, « a missione. » Alii ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, quod missa pila « conspicitur. » Vide, num ἀπὸ τοῦ φαίνειν, quod « monstratur, » eni non mittitur. Explicat hunc lusum Galenus libro de ea re, et Mercurialis lib. II, cap. 6, *De gymnast.* COLLECT. — Hic lusus etiam φαινῆς, φαινίνδα, φεννίδα et ἐφρετίνδα dicebatur. Conf. Meursii *Græcia feriata* in Ἐφρετίνδα.

(66) Ὅχι ἀγ. τ. Hæc sic distinguit Nov. οὐκ ἀγεννές· τοῦτο παρ.

(67) Πιττακός. Similia sunt, quæ scribit Isidorus Pelusiota lib. I, epist. 470 : Ὁ Μιτυληναῖος δὲ Πιττακός, καίτοι βασιλεὺς ὢν, τὴν μύλον ἠψούργει, καὶ ἐνεργῶς γυμνασάμενος καὶ τὴν προγῆν ἐργασάμενος· « Mitylæus autem Pittacus, quamvis rex esset, in pistrino ipse opus faciebat, acriter se exercens, et cichum sibi conficiens. » Diogenes Laertius sub lineam *Pittaci* : Τούτῳ γυμνάσιον σῖτον ἀλεῖν, ὡς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος· « Huic exercitium fuit molendi tritici, ut Clearchus philosophus testatur. » Plutarchus in *Convivio* : Ἐγὼ γὰρ, εἶπε, τῆς ξένης ἤκουον ἀδούσης πρὸς τὴν μύλην, ἐν Λέσβῳ γενόμενος· Ἄλει, μύλα, ἀλει· καὶ γὰρ Πιττακός ἀλεῖ μεγάλας Μιτυληνάς βασιλεύων· « Ipse enim, inquit, cum in Lesbum venissem, audiavi hospitam ad pistrinum cantantem : Mole, o mola, mole : nam et Pittacus qui magnæ Mitylenæ imperat, molit. » Idem etiam auctor refert, cum πέπτειν ἑαυτῷ, « panes sibi coxisse. » Quin etiam mole encomium scripsit, ut refert *Ælianus Variæ hist.* lib. VII, cap. 4.

(68) Ἡ. Ἰω. Flor. edit., ἤλθεν. Pal. ms. (ut etiam Nov., Reg., Bod.) ἤλθεν, i. e. ἐβάδισεν, « ambulavit, » vera scriptura est ἤλθεν, « molebat : » ut declarant hæc apud Diogenem Laertium ex Clearcho : Τούτῳ γυμνάσιον, σῖτον ἀλεῖν. Simplior etiam verborum hic esset ordo : Εἰπεῖν ὅτι ὁ Πιττακός ἐκεῖνος, ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἤλθεν. SYLBURG. — Huic exemplo subjicit Mercurialis, lib. IV, cap. 5, istud : Quin noster Galenus de se ipso refert, aliquando hieme in agro se deprehensum dum ligna funderet, hordeumque in pila tunderet, et degluberet, aliaque exercendi duntaxat corporis gratia faceret, quæ opera quotidie agrestes solent. (Lib. II *De tuenda valetudine* cap. 8.) Athenæus etiam lib. I Homerum notat decorum spectantem, finxisse heroes suos vesci carnibus, quas sibi præparassent. Nec enim vel pudendum, vel ridendum fuit, quod obscurum elixantes vel condientes aspicerentur. Sibi namque

Δ ρίπατος αὐτάρχης ἀγρόνδε βαδίζουσιν, ἢ εἰς ἄστὸν κατιούσιν. Εἰ δὲ καὶ σκαπάνης ἄψαιτο, οὐκ ἀγεννές τοῦτο (66) παρεμπόρευμα οἰκονομικὸν γυμνασίου γεωργικοῦ. Ἀλλὰ γὰρ, μικροῦ δαῖν, ἔλαθὲν με εἰπεῖν ὁ Πιττακός (67) ἐκεῖνος, ὅτι ἤλθεν (68) ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἐνεργῶ γυμνασίῳ χρίσμενος. Καὶ δὲ καὶ ὕδωρ ἀντλήται δὲ αὐτοῦ, καὶ ξύλα διατεμεῖν, οἷς αὐτοῖς χρήσεται (69). « Ἰακώβ » δὲ ἐποίμανε τὰ πρόβατα Λάβαν, τὰ ὑπολευθέντα, σημεῖον ἔχων βασιλικόν, « ῥάβδον στυρακίην (70), » ἐναλλάττειν μελετώσαν διὰ τοῦ ξύλου ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν φύσιν. Πολλοῖς δὲ ἐστὶ ὅτι καὶ τὸ γεγωνόν (71) τῆς ἀναγνώσεως γυμνάσιόν ἐστι. Καὶ ὅτι τὰ γε καὶ κατὰ πάλην, ἣν ἐνεκρίναμεν, εἰ μὴ (72) φιλονεικίας ἀχρήστου παραλαμβανέσθω χάριν, εἰς δὲ ἰδρώτων

B ἀνδρουδῶν ἐκκρίσεις· καὶ οὐτι γὰρ τὸ ἐντεχνον διαπονητέον, τὸ ἐπιδεικτικὸν αὐτῆς· τὰ δὲ ἀπὸ ὀρθῆς πάλης (73), ἀπ' αὐχένων, καὶ χειρῶν, καὶ πλευρῶν ἐξειλήσεως· κοσμιωδέστερα (74) γὰρ καὶ ἀν-

id ministerium obibant, et, quod ait Chrysippus, sua in ea re ipsis admodum placebat dexteritas. Ulyssem igitur congerendis ad focum lignis, et artem culinariam habilem, quantum alium quemvis, poeta fuisse scribit. COLLECT.

(69) Αὐτοῖς χρήσεται. Convenientius forte, αὐτὸς χρήσεται, « ipse utetur. » SYLBURG.

(70) Ῥάβδον στυρακ. Apud LXX, loco Genesis citato, ἔλαβε καὶ Ἰακώβ ῥάβδον στυρακίην γλωρὰν καὶ καρυῖνην καὶ πλατάνου, « styracinam viridem, nucem et ex platano. » Vulgata Latina : « Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis. » Plinius styracis arboris meminit lib. XII, c. 17 : « Ex Syria revehunt styracem acri odore ejus in focis abigentes fastidium : » et lib. cap. 6. COLLECT. — Porro Clemens hoc ad lignum crucis refert.

(71) Γεγωνόν. Hoc pro vulg. γεγωνός reposui e Pal. ms. Seneca id dicit, « clara voce legere. » SYLBURG. — Γεγωνόν etiam habent codices nostri. Porro Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat : Τὸ μεγαλοφώνως καὶ τορῶς γεγωνόν γὰρ λέγεται τὸ μέγα φθέγμα.

(72) Εἰ μὴ. Rectius cum H. legemus οὐ μὴ. SYLBURG.

(73) Ὄρθῆς πάλης. Ὄρθῆ πάλη ὀρρονitur τῆ ἀνακλινοπάλη, in qua luctatores in arenis se volutabant. Conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. II, cap. 20.

(74) Κοσμιωδέστερα. Mercurialis *De arte gymnast.* lib. II, c. 8 : Tota hæc facultas in gymnasiis tres fines habuit; tempore Galeni mirum in modum crevit. Primum, ut athletæ in illis exercerentur, quo in ludos et amphitheatra exeuntes victoriam adipisci possent; secundum, ut ad bella homines exercerentur; tertium, ut homines et pueri lactantes optimum corporis habitum acquirerent, siquæ sanitatem curarent. Galenus vero non modo luctam athleticam, sed et sanitati studentem interdum parçe laudavit, utpote qua robur quidem augetur, at luxationis ossium, nec non suffocationis periculum imminet. Similiter et Clemens Alexandr. qui Galeni tempore Roma floruit, in in *Parady.* luctas omnes improbat, eam tantum honestiorem facit quæ μετ' εὐσχημόνης, et gratia bonæ valetudinis efficitur. Lucta autem recta vel erecta distinguitur ab ea, quæ in pavimento fit, quod genus πανερατίου volutatorium dicitur. Vide eundem lib. V, cap. 5. COLLECT.

δραδεστέρα μετ' εὐσχήμονος βώμης ἢ τοιαύτη δια-
 πόνησις, ὑγείας ἕνεκεν εὐχρήστου καὶ ὀνησιφόρου
 παραλαμβανομένη· οἱ δὲ ἄλλοι λοιπὸν (75), οἱ γυμνα-
 στικῆς οὐκ ἐλευθέρων στάσεων (76) μελέτην καταγ-
 γέλλοντες. Πανταχοῦ δὲ τοῦ μέτρου στοχαστέον. Ὡς
 γὰρ πόνους σιτίων ἡγεῖσθαι ἄριστον, οὕτω τὸ ὑπὲρ
 τοῦ μέτρου πονεῖν, καὶ κάκιστον, καὶ κοπιώδες, καὶ
 νοσοποιόν. Οὕτ' οὖν παντάπασιν ἀργὸν εἶναι χρῆ,
 οὐδὲ μὴν παντελῶς ἐπιπόνον. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς
 τροφῆς διεξεληλύθαμεν, παραπλησίως ἐν πᾶσι καὶ
 πανταχοῦ· οὐ πρὸς ἡδυσπάθειαν τετράφθαι, καὶ ἀκό-
 λαστον χρῆ δίαιταν, οὐτ' αὖ πρὸς τὴν ἐναντίαν
 τὴν ἀκρατον, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ τούτων, τὴν ἐμ-
 μελή τε, καὶ σφόδρα, καὶ καθαρὰν ἐκατέρας
 κακίας, τρυφῆς τε καὶ φειδώλιας. Ἦδη δὲ, ὡς καὶ
 πρόσθεν εἰρήκαμεν, ἀτυφον ἢ αὐτάρκεια γυμνάσιον
 καὶ τὸ ὑποδύσασθαι τινα αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τὸ ἀπονί-
 ψασθαι τῷ πῶς· πρὸς δὲ, καὶ τὸ ἀθλημιμένον (77) λίπα
 ἀνατρέψαι αὐτόν· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἴσην ἀν-
 ταποδοῦναι τῷ τρίψαντι ἐναλλάξ, καὶ τοῦτο δικαιοσύ-
 νης ἐστὶ κοινωνικῆς τὸ γυμνάσιον καὶ παραδραθεῖν
 φίλῳ νοσοῦντι, καὶ ὑπουργῆσαι μὴ δυναμένῳ, καὶ
 παραθεῖναι δεομένῳ. « Καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς, » φη-
 σίν, Ἄβραάμ τοῖς τρισὶν ἄριστον « ὑπὸ τὸ δένδρον, »
 καὶ « παρέστη ἐσθίουσιν αὐτοῖς. » Καὶ ἡ ἀλιεῖα (78),
 ὡς « τῷ Πέτρῳ, » εἰ σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων τῶν
 ἐν λόγῳ μαθημάτων ἀγοίμεν. Αὕτη δὲ βελτίων ἢ
 ἄγρα, ἣν ἐχαρίσατο ὁ Κύριος τῷ μαθητῇ, καθάπερ
 Ἰησοῦς διὰ ὕδατος, « ἀνθρώπους ἀλιεῦν » διδάξας.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ἐπιδρομὴ (79) κεφαλαιώδης τοῦ ἀρίστου βίου.

Διὰ τοῦτο τὸ χρυσοφορεῖν, καὶ τὸ ἐσθῆτι μαλακω-
 τέρα (80) χρῆσθαι, οὐ τέλειον περικοπτέον· χαλινω-
 τέον δὲ τὰς ἀλόγους τῶν ὀρμῶν, μὴ εἰς τὸ ἀβροδίαι-
 τον ἡμᾶς ἐνσειώσει φέρουσαι, ὑπὸ πολλῆς τῆς ἀνέ-
 σεως ἐξαρπάσασαι. Δεινὴ γὰρ ἢ τρυφή, εἰς κόρον
 ἐφοκείλασα, σκιρτῆσαι, καὶ ἀναχακίσει, καὶ τὸν ἠνίο-
 χον, καὶ τὸν Παῖδαγωγὸν ἀποσεισάσθαι· ὅς, πόρρω-
 θεν ἀνακόπτων τὰς ἠνίας, ἄγει καὶ φέρει πρὸς

ÆP. 285 ED. POTTER, 245-244 ED. PARIS.

(75) Λοιπὸν. Si mendo caret, positum videtur
 pro περισσόν, « superfluum quid. » Aut forte legen-
 dum λειπέσθων, « relinquuntor. » SYLBERG.

(76) Οὐκ ἐλευθέρων στάσεων. H. e. « illibera-
 lium stationum. » Intelligit autem varios luctato-
 rum motus artesque, quibus adversarios supplere
 conabantur.

(77) Ἀθλημιμένον. Ἀθλημιμένον, Bod., Reg.
 Max., ἀνατρέψαι αὐτόν, « confricare se, » recte Bod.
 Dein, παραδραθεῖν pro παραδραθεῖν, Reg., Bod. In
 iis, quæ e Genesi sequuntur, non tam verba, quam
 sensum recitat.

(78) Καὶ ἡ ἀλιεῖα. Galenus quoque piscationem
 inter exercitationes enumerat lib. II *De sanitate
 tuenda*, cap. 8, sicut et Avicenna ingredientem pi-
 scatorias naves debiliter exerceri censuit : sed
 quoniam cunctæ prope piscationes sub sole, et in
 locis sæpe malo aere plenis peraguntur, una excepta
 maritima, credimus medicos piscationis laborem
 parvi aestimasse. Neque tamen defuerunt imperato-
 res, qui exercitationis gratia interdum piscarentur :

A quæ utilis et conducibilis sanitatis gratia assumi-
 tur. Reliquæ sunt aliæ, quæ gymnasticæ non libe-
 ralium vitæ studiorum meditationem profitentur.
 Modus autem est ubique attendendus. Quemadmo-
 dum enim est optimum, ut labores cibos præcedant ;
 ita supra modum laborare, est et pessimum, et
 molestum, et morborum causa. Neque ergo oportet
 esse omnino otiosum, neque penitus labore fati-
 gatum. Sicut enim de alimento diximus, ita etiam
 dicendum est ubique in omnibus. Non ad volu-
 ptatem luxuriosamque rationem vita agenda est :
 nec rursus ad contrariam, et quæ nullum habeat
 temperamentum, sed eam, quæ inter hæc medium
 locum obtinet, estque temperata, ac moderata, et
 pura ab utroque ✕ vitio, deliciarum scilicet et par-
 citatis. Jam vero, sicut etiam ante diximus, sibi
 ipsi sufficere, est exercitium a fastu alienum : ut
 exempli gratia, quis ipsi sibi calceos induat, pedes
 lavet, oleo unctum confricet. Porro autem ei quo-
 que, qui fricavit, mutuam dare operam, id quoque
 est communicativæ justitiæ exercitium : et dormire
 juxta amicum ægrotantem, et impotenti ministrare ;
 et egenti ea, quæ sunt necessaria, apponere. « Et
 apposuit » eis, inquit, tribus Abraham prandium
 « sub arbore, » et « astitit eis » comedentibus ^a.
 Piscatio quoque, quemadmodum « Petro ^b, » si po-
 bis superfuerit a necessariis Logi disciplinis otium.
 Hæc est autem melior piscatio, quam Dominus lar-
 gitus est discipulo, qui tanquam pisces in aqua,
 « homines piscari » docuit ^c.

C

CAP. XI.

Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.

Quocirca et aurum gestare, et molliori uti veste,
 non omnino rescindendum est : sed frenandæ sunt
 rationis expertes affectiones, ne per nimiam disso-
 lutionem abripientes, ad mollem nos ac luxurio-
 sam vitam impellant. Quæ enim in satietatem im-
 pegerunt deliciae, mirandum in modum exsultant,
 et resistunt, aurigamque et Pædagogum excutiant,
 qui præcui habenas retinens, equum humanum

ÆP. 285 ED. POTTER, 245-244 ED. PARIS. ^a Genes. xviii, 8. ^b Joan. xxi, 5. ^c Matth. iv, 18, 19.

Deu de Augusto Cæsare scriptum est a Suetonio, et
 de Alexandro Severo a Lampridio. Meminit et Fe-
 stus ludorum piscatoriorum; Mercurialis, lib. III,
 cap. 45, *De arte gymnast.* De hac piscatione Pe-
 tri, Joannis xxi, Augustinus Tract. 122 : « Quod si
 fecissent discipuli defuncto Jesu priusquam resur-
 rexisset a mortuis, putarémus eos illa, quæ animos
 eorum occupaverat, desperatione fecisse. Nunc ve-
 ro, post eum sibi de sepulcro redditum vivum,
 subito, sicut fuerant, sicut non hominum, sed pi-
 scinum piscatores. Respondendum est ergo, non eos
 fuisse prohibitos ex arte sua licita victum necessa-
 rium quærere, sui apostolatus integritate servata,
 si aliquando unde viverent, aliud non haberent. »
 COLLECT.

(79) Ἐπιδρομὴ. Pal. ms. titulus est : Κλήμεν-
 τος περὶ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους λόγος τρίτος· qui
 verius ad primum hujus tertii libri caput pertinet.
 SYLBERG. — Verumtamen eundem etiam titulum
 exhibent Reg., Bod., itemque in fine capituli, Nov.

(80) Μαλακωτέρα. Μαλθακωτέρα, Nov.

fert et agit ad salutem : animæ scilicet partem a ratione alienam, quæ in voluptates, et vituperandas appetitiones, et gemmas, et aurum, et vestem variam, reliquumque luxum efferatur. Illud autem memoria maxime tenendum est, quod sancte dictum est : « Conversationem **105** vestram in gentibus habentes honestam, ut in quo de vobis male loquuntur, tanquam maleficis, ex honestis operibus suspicientes Deum glorificent ^a. » Nobis ergo concedit Pædagogus frugali veste uti, albo colore, ut diximus : ut non arti varieganti, sed naturæ generanti, nos accommodantes, quidquid est fallax, et veritatem eumentitur, repellentes, simplicem et uniusmodi veritatem amplectamur. Nimis ✕ delicatam adolescentulam reprehendens Sophocles, dicit :

Quæ feminarum sunt amictæ vestibus.

Quemadmodum enim militis, et nautæ, et principis ; ita etiam viri temperantis est propria vestis, quæ non est curiose elaborata, et est decora ac munda. Unde etiam quæ in lege per Moysen de « lepra ^b » lata est lex, rejicit id, quod est varium, et multis maculis notatum, tanquam nefarium, ut quod sit serpentis variis squamis simile. Eum ergo, qui varietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult ; ut a corpore transientes, varia ac versipelli mentis afflictione deposita, eum, qui non est varius nec anceps, simplicem veritatis colorem diligamus. Qui autem in hoc quoque Moysis est imitator, longe optimus Plato, illam « texturam » admittit, « cui non amplius operis est adhibitum, quam pudica mulier postulet. Albi vero colores honestati conveniunt. » Alibi quoque dicit : « Et in textura non adhibere tinecturas præterquam adornamenta belli. » Pacificis ergo hominibus et lucidis album convenit. Quemadmodum ergo signa, quæ quidem ad causas proxime accedunt, si adsunt, ipsas præsentibus significant, vel potius effecti existentiam monstrant, quemadmodum fumus ignem ; bonus autem color

✕ P. 286 ED. POTTER, 244 ED. PARIS.

(81) Ἀνθρώπινον. Ἀνθρώπειον. Nov.

(82) Ἐκθηριούμενον. Ἐκθησαριούμενον, Bod., Reg.

(83) Ἐχοντες. Congruentius ἔχοντας, accus. casu. SYLBURG.

(84) Ἐν τοῖς ἔθν. . . ὑμῶν. Hæc propter ὑμῶν repetitum, per librarii negligentiam exciderunt c Nov.

(85) Καταλαλοῦσιν. Καταλαλῶσιν, Bod., Reg.

(86) Νεάνιδα. « Adolescentulam » an potius νεάνιαν, « adolescentulum? »

(87) Ὡς γὰρ στρ. « Quemadmodum enim militis, et nautæ, et magistratus, ita et temperantis est propria vestis, quæ nihil habet superfluitatis, et est decora, » etc. COLLECT.

(88) Οὐχ ὡς ὄσιον. Simplicior ordo, ὡς οὐχ ὄσιον, seu ὡς ἀνόσιον. SYLBURG.

(89) Χρῶμα. Abest a Pal., Bod., Reg.

(90) Πλάτων. Ut huic loco sensus constet, adducenda sunt Platonis verba c lib. xii *De legibus*, p. 992, ubi de donariis, quæ diis consecranda sunt, hæc ait : Ὑψὴν δὲ μὴ πλέον ἢ τὸ ἔργον γυναικὸς μεζ-

σωτηρίαν τὸν ἵππον τὸν ἀνθρώπινον (81), τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ περὶ ἡδονᾶς, καὶ ὀρέξεις ἐπιζόγους, καὶ λίθους, καὶ χρυσίον, καὶ ἐσθῆτα ποικίλην, καὶ τὴν ἄλλην χλιδὴν ἐκθηριούμενον (82)· ἐκεῖνο μάλιστα ἐν ᾧ ἔχοντες (83) τὸ εἰρημένον ἀρίως· « Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν (84) ἔχοντες καλὴν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν (85) ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες δοξάσωσι τὸν θεόν. » Δίδωσιν οὖν ἡμῖν ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθῆτι χρῆσθαι τῇ λιτῇ, χρῶς δὲ τῇ λευκῇ, ὡς προσειρηκαμεν· ἵνα μὴ τέχνη ποικιλομένη, φύσει δὲ γεννωμένη οἰκειούμενοι, πᾶν ὅσον ἀπατηλὸν καὶ τῆς ἀληθείας καταψευδόμενον, παρωσάμενοι, τὸ μονότροπον καὶ μονοπρόσωπον τῆς ἀληθείας ἀσπασώμεθα. Ἀβροδίατον ἐπονειδίζων νεάνιδα (86) ὁ Σοφοκλῆς.

B λέγει :

Γυναικομίμοις ἐμπρεπεῖς ἐσθήμασιν.

Ὡς γὰρ στρατιώτου (87), καὶ ναύτου, καὶ ἄρχοντος· οὕτω δὲ καὶ σώφρονός ἐστιν οἰκεία στολή, ἡ ἀπερίεργος, καὶ εὐσχήμων, καὶ καθάριος. Παρ' ὃ καὶ ἐν τῷ νόμῳ « περὶ τῆς λέπρας » διὰ Μωυσέως τεθεῖς νόμος, τὸ ποικίλον καὶ πολύστικτον, οὐχ ὡς ὄσιον (88), ἀπωθεῖται, ταῖς ποικίλαις τοῦ ἔφους φολίσιν ἐοικὸς. Τὸν γοῦν μηκέτι διηρησμένον ποικίλῃ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων, ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄχρι ποδῶν ἐσχάτων, καθαρὸν εἶναι ἐθέλει· ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάθεσιν, τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον τῆς διανοίας μεταθέμενοι πάθος, τὸ ἀποίικτον καὶ ἀνευδοκίαστον τῆς ἀληθείας ἀπλοῦν ἀγαπήσωμεν χρῶμα (89). Ὁ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄρα ζηλωτῆς Μωυσέως, ὁ πάντα ἄριστος Πλάτων (90), « ὑψὴν » ἐκείνην ἀποδέχεται, « ἣ μὴ πλέον ἔργον πρότεστι γυναικὸς σώφρονος. Χρῶματα (91) δὲ λευκὰ πρόποντα ἂν εἴη σεμνότητι. » Καὶ ἄλλοθι (92) λέγει : « Καὶ ἐν ὑψῇ δὲ βάρματα μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. » Εἰρηνικοῖς ἄρα ἀνθρώποις καὶ φρονησῶσι κατ'ἀλλήλον τὸ λευκόν (93). Ὡς οὖν τὰ σημεῖα, ἐγγυτάτω ὄντα τῶν αἰτίων (94), παρόντα σημαίνει, μᾶλλον δὲ δείκνυσι τὴν τοῦ ἀποτελέσματος ὑπαρξίν, οἷον, καπνὸς μὲν πῦρ, εὐχροία δὲ καὶ εὐσφοξία ὑγίαιαν· οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἡ τοιαύτη στολή τοῦ ἠθους τὴν κατάστασιν
a I Petr. ii, 12. b Levit. xiii.

ἐμμηγον· χρῶματα δὲ λευκὰ πρόποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι, καὶ ἐν ὑψῇ· βάρματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα· « Textile ne operosius, quam mulieris opus menstruum. Color autem albus præcipue decorus diis est, cum in cæteris, tum maxime in textili. Tineta vero coloribus aliis, ad bellica insignia solum exhibeantur. » In quibus Clemens σώφρονος pro ἐμμηγον, et σεμνότητι pro θεοῖς posuit, ut suo instituto hæc accommodaret.

(91) Σώφρονος χρ. Σώφρονος χρῶμα· τὰ δὲ λ. Bod., Reg.

(92) Καὶ ἄλλ. Scribe, Platonis ope, καὶ ἄλλοθι (λέγει) καὶ ἐν ὑψῇ· βάρματα δὲ μ. π. « Cum alibi (inquit), tum etiam in textili. Tineta vero ne offerant, nisi, » etc.

(93) Τὸ λευκόν. Conf. quæ superius dixit auctor, *Pædag.* lib. ii, cap. 10, pag. 201 edit. Paris. Prodicus Cæus Virtutem inducit λευχαίμονα, « albis vestitam, » ibid., pag. 202. In Apocalypsi Joannes sanctis cælestibus λευκὰ ἱμάτια tribuit.

(94) Αἰτίων. Αἰτιῶν Bod., Reg.

ἐνδείκνυται. Καθάριος δὲ καὶ ἀφελής ἡ σωφροσύνη ἅπειρ ἡ μὲν καθαριότης ἕξις ἐστὶ, παρασκευαστικὴ διαίτης καθαρῆς καὶ ἀμιγυῶς αἰσχροῖς ἡ δὲ ἀφέλεια ἕξις ἀφαιρετικὴ τῶν περιττῶν. Ἡ δὲ στερεὰ ἐσθῆς, καὶ μάλιστα ἡ ἄγναφος, ἀποστέγει τὸ θερμὸν τὸ ἐν τῷ σώματι, οὐχ ὅτι (95) ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν θερμότητα ἡ ἐσθῆς, ἀλλ' ὅτι τὴν ἐν τῷ σώματι ἐξιοῦσαν ἀναστρέφει, καὶ πάροδον αὐτῇ οὐ παρέχει· εἰ δὲ καὶ ἐμπέσοι τις, συλλαβοῦσα αὐτήν, ἐναυτῇ ἔχει, καὶ ὑπ' αὐτῆς θερμανθεῖσα, ἀντιθερμαίνει τὸ σῶμα· δι' ὅ καὶ χειμῶνος μάλιστα ταύτη χρηστέρη. Εὐκόλος δὲ αὐτῆ· εὐκόλια δὲ ἐστὶν ἕξις ἀπέριττος, προσδεκτικὴ, πρὸς τὸ (96) ἀνελλιπὲς, ἐξαρχοῦντων εἰς τὸν κατάλογον τὸν ὑγιῆ (97), καὶ μακάριον βίον. Καυχῆσθω δὲ καὶ (98) ἡ γυνὴ τῇ λιτῇ στολῇ καὶ σεμνῇ· μαλακωτέρη δὲ μᾶλλον ἢ προσῆκεν ἀνδρὶ, πλήν οὐ τέλος ἀπρηυθηρῆκυία, οὐ διαβρέουση τῇ μαλακότητι. Ἔστων δὲ αἱ ἐσθῆτες ἀρμόζουσαι ἡλικίᾳ (99), προσώπῳ, τύποις (1), φύσει, ἐπιτηδεύμασιν. « Ἐνδύσασθαι γὰρ παγκάλως ἡμῖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος συμβουλεύει ἡ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθαι εἰς ἐπιθυμίας. » Κωλύει δὲ βιαζομένους τὴν φύσιν ὁ Λόγος, τοὺς λοβοὺς τῶν ὠτίων τιτράναι. Διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν ῥίνα; ἵνα δὴ κάκεινο πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· « Ὡσπερ ἐνώπιον (2) ἐν ῥινὶ ὑδὸς, οὕτω γυναικὶ κακόφρονι κάλλος. » Καθόλου γὰρ, εἰ τις ἡγεῖται κοσμεῖσθαι χρυσίῳ, ἐλάττων ἐστὶ χρυσίου· ὁ δὲ ἐλάττων χρυσίου, οὐκ ἐστὶ κύριος αὐτοῦ. Ἀκοσμιότερον δὲ ὁμολογεῖν ἑαυτὸν καὶ ἥττονα τοῦ Λυδίου ψήγματος, πῶς οὐκ ἀτοπώτατον; Καθάπερ οὖν καὶ τὸ χρυσίον μιαίνεται τῆς σὸς τῆ ἀκαθαρσίας, τῷ ῥύγγει τὸν φοροῦν ἐκταρασσοῦσας· οὕτως ἀσελγαίνειν αἱ τρυφητικώτεραι (3), ὑπὸ τῆς περιουσίας ἐπαιρόμεναι, τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν καθυβρίζουσιν Ἀφροδισίων μολυσμοῖς. Δίδωσιν (4)

✠ P. 287 ED. POTTER, 245 ED. PARIS.

(95) Οὐχ ὅτι. Plutarchus in opusculo *De virtute et vitio*: Τὰ ἱμάτια δοκεῖ θερμαίνειν τὸν ἄνθρωπον, οὐκ αὐτὰ δὲ ποῦ θερμαίνοντα καὶ προβάλλοντα τὴν θερμότητα, ἀλλ' ἦν ὁ ἄνθρωπος ἀναδίδωσιν ἐξ ἑαυτοῦ θερμότητα, ταύτην ἡ ἐσθῆς τῷ σώματι προσπεσοῦσα συνέχει· « Videntur hominem calefacere vestimenta; nec tamen ipsa calefaciunt, aut calorem afferunt, sed quem ex se exerit homo, vestis corpori adjuncta continet. » Vocat autem Clemens στερεὰν ἄγναφον, « albam, quæ nondum experta sit fullonem: » nam ideo tanta olim multitudo fullonum, quod plerique, præcipue Romani, albatii essent. De iis, qui auriculas perforant, vide sub finem libri primi. COLLECT.

(96) Προσδεκτικὴ, πρὸς τ. Malim ex Nov. προσδεκτικὴ τῶν πρὸς τὸ ἀν. quo sententia plenior sit.

(97) Εἰς τὸν κατάλογον τ. Scribe εἰς τὸν κατὰ Λόγον, τὸν ὑγιῆ καὶ μακάριον βίον. Sensus est, εὐκόλιαν « esse habitum, qui nil superfluum admittit, ea tamen, quæ ad vitam, quæ » secundum Logon, « seu rationem, instituitur, sanaque ac beata est, sufficiant, quousque nil desit, assumit. »

(98) Καί. Abest a Nov. His porro similia superioris dixit auctor *Pæd. lib. II, cap. 10, pag. 200* edit. Paris.

(99) Ἡλικία. Τῇ ἡλικίᾳ, Bod., Reg.

(1) Τύποις. « Exemplaribus. » Scribi etiam possit τόποις, « locis. »

(2) Ἐνώπιον. Vulg. Bibl. Proverb. xi, cum epitheto habent ἐνώπιον χρυσοῦν. A. SILEBURG. — In

A bonusque pulsus sanitatem: ita etiam apud nos hujusmodi amictus indicat qualis sit nostrorum morum constitutio. Pura autem est et simplex temperantia, quoniam munditia est habitus puram vitæ rationem præparans, et minime mistam turpibus. Simplicitas autem est habitus, qui tollit superflua. Solida autem vestis, et præcipue quæ fullonem experta non est, protegit calidum, quod est in corpore: non quod in se vestis habeat caliditatem, sed quod eam, quæ est in corpore, exeuntem revocet, et ei non præbeat exitum: quod si etiam aliqua in eam forte incidit, ipsam in se comprehensam continet, et ab ipsa excalescens corpus vicissim calefacit: quapropter hieme ✠ ea maxime utendum est. Ea autem est facilis. Facilitas autem B est habitus, ab iis, quæ sunt superflua, alienus, qui ad hoc ut nihil desit, suscipit ea, quæ sufficiunt ad numerum eorum, quæ pertinent ad sanitatem, et ad beatam vitam. Porro autem utatur etiam femina veste frugali et honesta; magis autem molli quam viro conveniat, sed non quæ pudorem omnino abjecerit, nec plane mollitie diffluat. Congruant autem vestes ætati, personæ, figuris, naturæ, studiis. Pulcherrime enim nobis præcipit divinus Apostolus, « ut Jesum Christum induamus, et ne carnis curam geramus in desideriis a. » Prohibet autem Logos, ne auriculas sauciemus, vim naturæ afferentes. Cur non enim itidem narem? ut illud etiam impleatur, quod dictum est: « Quemadmodum in auris in nare suis, ita improbæ femine pulchritudo b. » In summa enim, si quis auro se ornari existimet, is est auro inferior: qui autem est auro inferior, is non est ejus dominus. Se autem Lydio ramento minus esse honestum et inferiorem fateri,

a Rom. xiii, 14. b Prov. xi, 22.

Valgata Latin. Proverb. xi, v. 12: « Circulus aureus in naribus suis mulier pulchra et fatua. » Item Antuerpiensis editio, ὡσπερ ἐνώπιον χρυσοῦν ἐν ῥινί. Sed a Romana editione abest χρυσοῦν, ut et a libro Clementis. Itaque citat Hieronymus in cap. xxvii Ezechielis: « Sicut in auris in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo. » Chrysostomus in hunc locum, ut habet manuscript. liber: Καθάπερ ἡ ὕς τοῦτω μάλιστα τῷ μέρει τοῦ σώματος τὸν βόρβορον ἀνακινούσα τὸν χρυσοῦν ἐκεῖνον διαφθείρει κόσμον· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ κατασχύνει τὴν εὐμορφίαν. Idem ait, quod Clemens paulo post. Similis locus est apud Ezech., cap. xvi, 22: « Et dedi in aurem super os tuum, et circulos auribus tuis. » D. Hieronymus: « Verbum Hebraicum אָזְנוֹ, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιρρόδιον, omnes in aurem transtulerunt, non quo in aures ponantur in naribus, quæ ex eo, quod auribus pendeant, in aures vocantur: sed quo circulus in similitudinem factus in aurium, eodem vocabulo nuncupetur: et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere et imminere naribus. » Theodoretus moraliter interpretatur a vitii dehortationem, quæ freni instar adhibetur, translatione taurorum, qui ferreum anulum naribus excipiunt, quo circumducuntur. COLLECT.

(3) Τρυφητικώτεραι. Τρυφικώτεραι, Bod., Reg.

(4) Δίδωσιν. Nempe ὁ Λόγος, cujus mentio superius facta est.

quomodo non est absurdissimum? Quemadmodum ergo polluitur aurum suis immunditia cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt luxui deditæ mulieres, si a nimis copiis incitentur ad libidinem et impudicitiam, veram pulchritudinem inquinamenti Veneris polluunt. Dat ergo eis anulum aureum, nec eum quidem ad ornatum, sed ut ea obsignet, quæ domi digna sunt quæ custodiantur, propterea quod servandæ domus ad eam cura pertinet. Si enim rectam Pædagogî institutionem omnes probe sequerentur, nihil opus esset signaculis, cum omnes essent ex æquo justi et servi et domini: sed quoniam homines doctrinæ expertes sunt ad injurias faciendas propensiores, fuit opus sigillis. Sed nonnunquam etiam de illa severitate est aliquid remittendum: nonnunquam enim concedendum est illis, quæ in conjugem minus continentem incidunt, ornari, ut marito suo placeant. Hic autem ✠ eis constituatur terminus, ut a solis suis maritis laudari, et eis placere ambiant. Atque ego quidem nollem eas corporeum exercere decorem, sed eos, quibus nupserunt, pudico amore delinire, qui quidem est validum et justum medicamentum: sed quoniam ii volunt esse misera et infelici anima, propositum ipsis sit, si pudicæ esse velint, a ratione alienas maritorum cupiditates paulatim sedare. Ipsi autem ad frugalitatem sensim sunt inducendi, paulatim assuefaciendo ei, quod est temperatius. Honestas enim non ejus, quod est putidum et importunum, adjectione, sed ejus quod est supervacaneum, detractatione accedit. Ea ergo, quæ a feminis ad luxum comparantur, ab eis tanquam pennæ detrahenda sunt; ut quæ instabilem insolentiam inanesque voluptates procreent, quibus excitatæ et quodammodo alatæ, sæpe a matrimoniis avolant. Quocirca feminae honeste ornandæ, et pudico pudore constringendæ sunt, ne a veritate per insolentiam diffluant. Atque honestum quidem est, ut viri uxoribus suis fidem habentes, eis **106** domus custodiam permittant, ut quæ eis ad id opitulatrices datæ sunt. Quod si oporteat nos quoque, dum rempublicam gerimus, et in agris etiam alia opera exercemus, et sæpe etiam sumus sine uxoribus, nonnulla ut sint tutiora obsignare, dat nobis quoque unum ad hoc signaculum: alii autem sunt abjiciendi annuli. Ut

✠ P. 288 ED. POTTER, 246 ED. PARIS.

(5) *Ei γὰρ εὔ*. Plinius lib. xxxiii, cap. 1: « Ut plurimum ob scelera annuli fiunt. Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nil signabatur? At nunc quoque cibi ac potus annulo vindicantur a rapina. »

(6) *Ἐντυχοῦσαις*. Aptius *εὐτυχοῦσαις*, ut mox sequitur, ἐπὶ δυστυχεῖν βούλονται. SYLBERG. — *Εὐτυχοῦσαις*, Bod. Aliquis etiam εὐ super ἐν scripsit in Reg., *εὐτυχοῦσαις* veram esse lectionem innuens.

(7) *Ἄνδρῶν*. Παθῶν, Pal., Bod., Reg.

(8) *Ἐμποιοῦντα*. Ἐμποιοῦνται, Bod.

(9) *Ἀποπέτονται*. Ἀποπέττονται, Bod.; ἀποπέττωνται, Reg.

(10) *Διοικουμένους*. Διοικουμένους, Bod., Reg.

(11) *Γενομένους*. Γενομένοις, Bod., Reg.

(12) *Μόνον*. His verbis prohibet auctor ejus temporis luxum, quo singulis digitorum articulis gem-

mas anulosque gestabant. Martialis, lib. v *Epigr.* 11:

*Sardonychas, smaragdos, adamantas, iaspidis uno
Versat in articulo Stella, Severe, meus:
Multas in digitis, plures in carmine gemmas
Invenies: inde est hæc, puto, culta manus.*

(13) *Χρυσῶς*. Χρυσῶ, Eccl.

(14) *Κοσμοῦμεναι*. Τὸ δὲ εὐγ. Κοσμοῦμεναι τὸ δὲ εὐγ., conjuncte Nov. Κοσμοῦμεναι δὲ εὐγ. Bod., Reg. Mox, φύσει καλόν, Bod., Reg.

(15) *Οὐ φαίνεσθαι*. . . ἀλλ' εἶναι. Respicit celebre illud Amphiarai dictum apud Æschylum in *Ἐπτά ἐπὶ Θήβαις*, v. 592.

*Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
Non enim videri optimus sed esse vult.*

Α ὄν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ· οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Εἰ γὰρ εὔ (5) πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπίσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐνδίδωσι βροπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἔδειθμεν. Ἄλλ' ἐστὶ οὐ καθυφεῖναι τοῦ τόνου καιρός· καὶ γὰρ εἶθ' ὅτε συγγνωστὸν ταῖς οὐκ ἐντυχοῦσαις (6) περὶ γάμον σώφρονα, καὶ τάνδρῳ διὰ τὴν ἀρέσκειαν κοσμοῦμεναις. Ὅρος δὲ αὐταῖς ἐπιχεῖσθαι ἢ πρὸς μόνους τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας φιλοτιμία. Ἐγὼ μὲν οὐκ ἐβουλόμην τὴν σωματικὴν εὐπρόπειαν ἀσκεῖν αὐτάς, ἐπάγεσθαι δὲ τοὺς γάμους φιλαδρία σώφρονι, βιαστικῶ καὶ δικαίῳ φαρμάκῳ· πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ δυστυχεῖν βούλονται τὴν ψυχὴν, προκαίεσθαι αὐταῖς, εἴ γε σωφρονεῖν ἐθέλοιεν, τὰς ἀλόγους ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν ἀνδρῶν (7) καταπραῦνειν ἔρέμα. Πτυχῆ δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν λιτότητα ὑπακτεῖν οἷον πρὸς ὀλίγον πρὸς τὸ σωφρονέστερον ἔθισμα. Τὸ γὰρ σεμνὸν κατάστημα, οὐ προσθήκη τοῦ φορτικοῦ, ἀλλὰ ἀφαιρέσει τοῦ περιττοῦ περιγίγνεται. Καθάπερ οὖν ὠκύπτερα, περικοπτέον τῶν γυναικῶν τὰ χρήματα τὰ τρυφητικὰ, χαυνότητος ἀβεβαίους καὶ κενὰς ἐμποιοῦντα (8) ἠδονὰς, ὑφ' ἧν ἐπαιρόμεναι, καὶ περρούμεναι, πολλάκις ἀποπέτονται (9) τῶν γάμων. Δὶδ καὶ συστέλλειν χρῆ τὰς γυναῖκας κοσμίως, καὶ περισφίγγειν αἰδοῦ σώφρονι, μὴ παραρῦσθαι τῆς ἀληθείας διὰ χαυνότητα. Καλὴν μὲν οὖν ταῖς γαμεταῖς, πεπιστευκότας αὐταῖς σφῶν τοὺς ἄνδρας, τὴν οἰκουρίαν αὐταῖς ἐπιτρέπειν, βοηθοῖς εἰς τοῦτο δεδομέναις. Εἰ δὲ ἄρα δεοῖ καὶ ἡμᾶς, ἐμπολιτευομένους, καὶ ἄλλας τινὰς τῶν κατ' ἀγρὸν διοικουμένων (10) πράξει, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ γυναικῶν γενομένους (11), ὑπὲρ ἀσφαλείας ἀποσφραγίζεσθαι τινα, δίδωσι καὶ ἡμῖν εἰς τοῦτο μόνον (12) σημαντήρα· τοὺς δὲ ἄλλους ἀπορρίπτειν δακτύλιους· ἐπεὶ « Κόσμος, » κατὰ τὴν Γραφήν, « χρυσῶς (13) φρονίμῳ παιδείᾳ. » Αἱ δὲ χρυσοφοροῦσαι τῶν γυναικῶν δεδιέναι μοι δοκοῦσιν, μὴ ἦν ἀφέληται τις αὐτῶν τὰ χρυσία, δοῦλαι νομισθῶσιν, οὐ κοσμοῦμεναι. Τὸ δὲ εὐγενὲς (14) τῆς ἀληθείας, ἐν τῷ φύσει καλῶ κατὰ ψυχὴν ἐξεταζόμενον, οὐ πράσει καὶ ὠνῆ τὸν δοῦλον, ἀλλὰ τῆ γνώμη τῆ ἀνελευθέρῳ, διακέκρικεν. Ἡμῖν δὲ οὐ φαίνεσθαι ἐλευθέρους, ἀλλὰ εἶναι (15) ἀρμόζει· τοῖς θεῶ μὲν

παιδαγωγούμενοις, Θεῶ δὲ εἰσπεποιημένοις. Διὸ καὶ σφάσιν, καὶ κίνησιν, καὶ βᾶδισμα, καὶ ἐσθῆτα, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὸν πάντα βίον, ὅτι μάλιστα ἐλευθεριώτατον ἐπαναρητέον. Ἀλλὰ καὶ τὸν δακτύλιον (16) οὐκ ἐπ' ἄρθρω (17) φορητέον τοῖς ἀνδράσι· γυναικεῖον γὰρ τοῦτο· εἰς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον, καὶ τοῦτο εἰς τοῦσχατον καθιέναι· ἔσται γὰρ οὕτως εὐεργῆς ἢ χειρ, ἐν οἷς αὐτῆς θεόμεθα· καὶ οὐ ῥᾶστα ὁ σημαντῆρ ἀποπεσεῖται, τῆ μείζονι τοῦ ἄρθρου συνδέσει φυλαττόμενος. Αἱ δὲ σφραγιῶδες ἡμῖν ἔστων πελειᾶς, ἢ ἰχθύς (18), ἢ ναῦς οὐρανοδρομοῦσα (19), ἢ λύρα μουσική, ἢ κέχρηται Πολυκράτης, ἢ ἄγκυρα ναυτική, ἢν Σέλευκος (20) ἐνεχαράττετο τῆ γλυφῆ· κἄν ἀλιεύων τις ἢ, ἀποσπῶλον μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνασπυόμενων παιδίων. Οὐ γὰρ εἰδώλων (21) πρόσωπα ἐναποτυπωτέον (22), οἷς καὶ τὸ προσέχειν ἀπείρηται· οὐδὲ μὴν ξίφος, ἢ τόξον τοῖς εἰρήνην διώκουσιν· ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονούσιν. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστον γεγυμνωμένους (23) ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους (24), ἢ τὰς ἐταίρας, ὡς μηδὲ ἐβελήσασιν αὐτοῖς λήθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δυνθῆναι τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων διὰ τὴν ἐνδελεχῆ τῆς ἀκολασίας ὑπόμνησιν. Τριχῶν δὲ πέρι, ταύτῃ δοκεῖ· Φιλῆ μὲν ἢ τῶν ἀνδρῶν κεφαλῇ, πλὴν εἰ μὴ οὐλας ἔχοι (25) τὰς τρίχας·

⌘P. 289 ED. POTTER, 247 ED. PARIS. * Eccli. xxi, 24.

(16) *Δακτύλιον*. De annulorum usu conf. Plinius lib. xxxii, cap. 4; Alexander ab Alexandro *Genialium dierum*; lib. ii, cap. 49; Joannes Baptista Casalius libello *De fibulis, insignibus et annulis veterum*.

(17) *Ἐπ' ἄρθρω*. « In articulo. » Sunt, qui scribendum existimant ἐπ' ἄκρω, i. e. « in summo » digiti articulo. « Extremo articulo » dixit Petronius: « Extremo vero articulo digiti sequentis minorem. » Conf. Phædrus lib. iii, fab. 2. Scribi possit ἐπ' ἄρθροις, « in articulis » digitorum. Vel potius ἄρθρω indefinite pro quolibet digiti « articulo, » aut pro majori articulo sumendum: si quidem articulis gemmas aptabant, ut paulo superius dictum est. Hinc etiam Seneca *Nat. quæst.*, lib. vii, cap. 51: « Exornamus annulis digitos, et in omni articulo gemma disponitur. » Quod fieri vetat Clemens, dum jubet annulum εἰς τοῦσχατον καθιέναι, « in extremam digiti partem demittere. »

(18) *Ἰχθύς*. De pisci hæc dicit P. Halloixius in *Illustrium ii sæculi Script. vitis*, p. 145: « Clemens agens de annulis Christianorum obsignatoriis, suadet inter alia, ut piscis figura in illis insculpatur, non alia, opinor, de causa, quam ut memores sint aquarum baptismi, in quibus, tanquam pisciculi, vitam acceperint, in Christo Jesu post veterem hominem renati. » Est etiam notissimum, ἰχθύς symbolam olim Christiani nominis fuisse, quod istius litteræ essent initiales Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοῦ Υἱοῦ Σωτῆρος. Conf. Tertullianus, *De baptismo*, cap. 1.

(19) *Οὐρανοδρομοῦσα*. Hoc e Pal. ms. At Flor. edit., οὐροδρομοῦσα· pro quo fortasse οὐροδρομοῦσα scribere voluit, id est « secundo vento currens. » Hæc Sylburg. Οὐροδρομοῦσα, Nov., οὐρανοδρομοῦσα Bod., Reg.

(20) *Σέλευκος*. Jos. Villiomarus in Titium: « Ἦν Σέλευκος ἐχαράττετο, « quam insculpebat Seleucus. » Dic, « quam insculptam in sigillo habebat Seleucus. » Item, κἄν ἀλιεύων ἢ τις, « si sit piscans aliquis. » Imo, « si sit piscator aliquis. » Nam et aliquis, qui non est piscator, piscatur. At hic intelligitur, si quis piscaturam facit. Paulo post; « Multi autem libidinosi nudatos habent, eos quos amant: » Πολλοὶ τῶν ἀκολάστον γεγυμνωμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους. Condoneo tibi hunc errorem. Nesciebas enim

vult enim Scriptura, « Aureus prudenti mundus est disciplina. » Quæ aurum autem gestant mulieres, mihi videntur timere, ne si quis aurum ab eis abstulerit, existimentur ancillæ, cum non sint ornatae. Nobilitas autem veritatis, quæ nativa animæ pulchritudine dijudicatur, non emptione et venditione, sed illiberali mente servum discrevit. Nobis autem non videri, sed esse liberos convenit, qui a Deo quidem instituti, et a Deo adoptati sumus. Et ideo et status, et motus, et incessus, et vestitus, et universa, ut semel dicam, vita est quam maxime libera suscipienda. Sed neque est a viris annulus in articulo ferendus: hoc enim est muliebre: sed in parvo digito, atque ⌘ adeo in extrema ejus parte est collocandus: ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis, in quibus ea egemus; neque facile excidet sigillum, quod majore articuli ligamento custoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis, quæ celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus: et si sit aliquis qui piscetur, meminerit apostoli, et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus etiam adhæ-

pro γεγυμνωμένους, legendum γεγλυμμένους. Pueros deamatos « insculptos » habent. Τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, « affectionis amoris: » barbare. Lib. iii, cap. 27. COLLECT. — Alexander ab Alex. *Gen. dier.* lib. ii, c. 19: « Seleuci annulus fatalis, in quo anchora efficta visebatur, cujus imago in femore posteris visebatur. » Conf. Justinus *Hist.* lib. xv; Ausonius in *Urbium catalogo*, ubi de Antiochia et Alexandria agit.

(21) *Εἰδῶλων*. Nil olim frequentius erat, quam deorum in annulis simulacra. Plinius, lib. xxxiii, c. 5: « Jam vero etiam Harpocratem, statuasque Ægyptiorum numinum in digitis viri quoque portare incipiunt. » Alexander ab Alex., *Gen. dierum* lib. ii, c. 19: « Augustus Octavius Sphingis, mox imagine Alexandri, nonnulli Harpocrate et Ægyptiis diis usi sunt. Notaque est Pythii gemma, in qua Apollo et Musæ, cum suis insignibus, non effictæ, sed nativa specie visebantur. » Notum est Pythagoræ præceptum: « Ne quis annulum Dei imagine insignitum gestaret, » cum e Clementis *Strom.* v, tum etiam ex Jamblichæ. Christiani quædam Christi nominis symbola, ut etiam crucem gestabant: verum id post Clementis tempora in usum venisse, vel ex hoc loco constat.

(22) *Ἐναποτυπωτέον*. Ἐναποτυπωμένων, Nov. Mox ἀπήρηται pro ἀπείρηται, Bod., Reg.

(23) *Γεγυμνωμένους*. Aliquis in marg. Reg. ascripsit γεγλυμμένους, « insculptos. » Quam lectionem probavit Villomarus. Sed utraque ferri potest: « nudam » enim Venerem, nudasque puellas quandoque effingebant. Conf. quæ superius dicit auctor, *Protrept.* pag. 40, edit. Paris.

(24) *Ἐρωμένους*. Etenim mos erat eorum omnium, quorum memoriam animo ferre cupiebant, imagines in annulis gestare. Hinc regum facies iis sæpe insculptæ. Philosophi hæresium suarum magistros in annulis habebant. Denique, amicorum quorumvis imagines illis impressæ: unde Ovid. lib. 1, eleg. 6:

Si quis habes nostris similes in imagine vultus.

Mox ibidem:

In digito qui me fersque, refersque

(25) *Ἐχοι*. Ἐχοι, Nov.

rere prohibitum est : sed nec ensis, vel arcus iis, qui pacem persequuntur : nec pocula iis, qui sunt temperantes. Multi autem libidinosi nudatos habent amasios, vel amieas, ut ne si velint quidem, amatorias ex animo deponere perturbationes possint, quod libido eis perpetuo in mentem revocetur. De pilis autem ita videtur : Virorum quidem caput sit rasum, nisi forte pilos crispas habeat : barba autem hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes : viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum : barbæque ad cutem usque tonsura non videtur multum abesse a vulsione et levore. Statim enim ecce Psalmographus barbæ coma delectatus : « Sicut unguentum, inquit, quod descendit in barbam, barbam Aaron ». Is cum « barbæ » conduplicatione decorem laudasset, vultum exhilaravit unguento Domini. Quoniam autem ✕ non decoris gratia tonsura, sed propter alias necessitates assumitur, pili quidem capitis, ne si aucti fuerint, descendentes visum impediunt, et forte qui in superiori labri parte inter comedendum polluantur, tondendi sunt, non novacula, est enim illiberale, sed duabus tonsorum forcibus : barbæ autem pili, qui nihil molestiæ afferunt, non sunt vexandi, ut qui vultui gravitatem afferant, et quemdam paternum terrorem incutiant. Porro autem multos quoque docet non peccare cor-

✕ P. 290 ED. POTTER, 247-248 ED. PARIS. C " Psal. cxxxii, 2.

(26) *Γένειον*. Conf. quæ superius dicit auctor libri huius c. 5, p. 224 edit. Paris.

(27) *Ὡς τὸ μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταθ.* Psalm. Chrysostomus in psalm. cxxxii : « Ὡς περ οὖν ἐκεῖνος ὁ ἡλειμμένος τῷ μύρῳ, τούτω τῷ ἔμπροσθε τῷ σχήματι φαιδρὸς ἐστὶ τῷ προσώπῳ, πολλῆς εὐωδίας ἐμπέπλησται, χάριν παρείχε τοῖς ὀφθαλμοῖς, οὕτω καὶ τοῦτό ἐστι καλόν. COLLECT.

(28) *Τὸν πάγωνα*. Hæc absunt a Pal. ms., sed leguntur in ps. cxxxii. SYLBERG. — Itemque in codicibus nostris.

(29) *τῇ παλινῳδία*. H. e. « faciem, cuius decorem repetita » barbæ « mentione celebrasset, Domini unguento perfudit. » Porro « unguentum Domini » vocat, quod a Deo benedictum erat : ut eodem psalm. v. 5, sequitur, ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν.

(30) *Ἐπεὶ δὲ οὐχ*. Musonius apud Stobæum tit. 6, *Περὶ ἀκολασίας*, ἐφη παραπλησίως τὸν ἄνδρα χρῆναι κεφαλῆν προσφέρειν κουράν, ὡς ἀμπέλω προσφέρομεν τομῆν, μόνον τοῦ ἀφαιρεῖν τὸ ἀχρηστον. « Perinde virum ait debere capiti adhibere tonsuram, ut viti adhibemus putationem : nempe solum auferendi gratia quod inutile est. Ut enim recte dictum est a Zenone, eadem de causa tollendi sunt pili, qua nutriuntur, scilicet quatenus natura postulat, ne quis gravetur a coma, neve turbetur in ulla actione. » Apud Athenæum Alexis lib. xiii : « Picatum aut derasum si quem videris, aut de militia cogitare, ille mihi videtur facturum omnia, quæ barbæ non conveniunt, aut in civitate flagitiis omnibus se inquinaturum. Ob cinædos ergo antiqui tantopere derasos aversabantur, barbam prolixam fovendam putabant. » COLLECT.

(31) *Αὐξόμενοι*. Αὐξανόμενοι, Nov.

(32) *Ὁὐ ξυρῶ*. Observandum est, olim non tam rasuram, quam tonsuram fuisse in usu : tondebantur enim demisse quidem, sed ita tamen ut cutis

λάσιον δὲ τὸ γένειον (26). αἱ δὲ συνεστραμμένοι τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθικέσθωσαν ἄγαν, εἰς πλοκάμους καταλισθαίνουσαι γυναικείους. ἀπόχρη γὰρ τὸ ἱγύνειον τοῖς ἀνδράσιν. Εἰ δὲ τις καὶ κείραιτό τι τοῦ γενείου, οὐ μάντοι παντελῶς φιλοτέον αὐτό· αἰσχρὸν γὰρ τὸ θέαμα· καὶ κατέγνωσται ἡ τοῦ γενείου ἐν χρῶ κουρά, παρατίσσει καὶ λειότητι γεινωῖσα. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ψαλμοδῶς, τοῦ γενείου τερπόμενος τῇ κόμῃ· « Ὡς τὸ μύρον (27), φησί, τὸ καταθαῖνον ἐπὶ πάγωνα, τὸν πάγωνα (28) τὸν Ἀαρὼν· » τῇ παλινῳδία (29) « τοῦ πάγωνος » τὸ εὐπρεπὲς ὑμνήσας, πρόσωπον τῷ μύρῳ κατεγάνωσε Κυρίου. Ἐπεὶ δὲ οὐχ (30) ὠραϊσμοῦ χάριν ἡ κουρά παραληπτέα, διὰ περιστάσιν δὲ, τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τρίχας, ὡς μὴ αὐξόμενοι (31) ταῖς ἕψεσιν ἐμποδοῖσιν καταθαίνουσαι, καὶ ἰσως τὰς ἐπὶ τῷ μύστῳ μολυνομένας κατὰ τὴν τροφήν περικαρτέον, οὐ ξυρῶ (32), ἀγεννὲς γὰρ, ἀλλὰ ταῖς δυοῖν μαχαίραις ταῖς κουρικαῖς· τὰς δὲ τοῦ γενείου, μηδὲν τι παραλυπούσας, οὐκ ἐνοχλητέον· σεμνότητά μὲν τοῦ προσώπου καὶ κατάπληξιν γεννητικὴν ἐμποιοῦσας· πολλοὺς δὲ καὶ τὸ σχῆμα παραπαιδαγωγεῖ μὴ ἀμαρτάνειν διὰ τὸ εὐεξέλεγκτον· τοῖς δὲ ἀναφανδὸν (33) ἀμαρτάνειν ἐθέλουσι τὸ λαμβάνον τοῦ σχήματος, καὶ μὴ παράσημον, ἐπιτερπέστατον· ὑφ' ᾧ δεδοικότες (34), οἷς ἔξεστι δι' ἄγνοιαν πλημμελεῖν, τοῖς πολλοῖς ἐξομοιούμενοι, τὸ ἀμαρτάνειν ἀδεῶς κεκάρπωνται. Οὐ μόνον οὖν αὐστηρὸν δεικνύει τὸν ἄνδρα τῆς κεφαλῆς τὸ ψιλόν, ἀλλὰ καὶ δυσπαθὲς κατασκευάζει τὸ κρανίον (35), προσο-

tur enim demisse quidem, sed ita tamen ut cutis tecta maneret. Id apparet ex hoc Clementis loco, itemque ex Optato Milevit. qui lib. ii *contra Parmen.* arguit Donatistas, quod catholicis sacerdotibus per vim capita raserint : « Docete, inquit, ubi vobis mandatum sit radere capita sacerdotibus, cum e contrario tot sint exempla proposita fieri non debere. » Item ex Hieronymo in cap. xliii Ezech. demonstratur, nec rasis capitibus sicut sacerdotes cultoresque Isidis atque Serapidis nos esse debere, nec rursus comam demittere, quod proprie luxuriosorum est, sed in tantum capillos demittendos, ut operta sit cutis. Atque hæc forte erat causa, cur Hieronymi et Ambrosii tempore Christiani sacerdotes non raderentur : tum enim erant Isidis sacerdotes. Vide Ambros. epist. 56. Posteaquam autem illa causa cessavit, nihil absurdi faciunt, qui ad aliquid sacrum significandum caput radunt. Nam rasuram ex se malum non esse constat ex eo, quod Ezechiel jubetur radi, Ezech. v, et Nazareus, Num. vi ; unde et Paulus Act. xxi, ait : « Sunt nobis viri quatuor, » etc. R. Bellarminus, lib. ii *De monachis*, cap. 41, tom. I *Disputationum de controversiis*. Hæc Collect. in moris Romani defensionem.

(33) *Τοῖς δὲ ἀν.* Deest negativa particula : quod vidit interpres.

(34) *ὑφ' ᾧ δεδοικότες*. Hæc verba sensum nullum præbent : nec satis intelligi potest Herveti versio. Scribe ὑφ' ᾧ δεδοικότες, « quem » habitum « subeunt. » Dixerat enim, illis, qui palam peccare verentur, gratissimum esse habitum μὴ παράσημον, eum scilicet, « qui non est insignis, » ac talis, ut ab aliorum habitu non distingui possit : addit igitur ὑφ' ᾧ δεδοικότες, etc., « quem subeunt, eoque hominibus e vulgo, quibus incognitis peccare licet, similes facti, id consequuntur : ut secure peccent. »

(35) *Κρανίον*. Κρανίον, Nov.

μιλεῖν ἐθίζον καὶ κρύει καὶ καύματι· καὶ τὰς ἀπὸ τούτων διωθεῖται βλάβας, ἃς ἡ κόμη, σπόγγου τρόπον εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσα, ἐγκατασκήπτει τῷ ἐγκεφάλῳ παράμονον ἐκ τῆς νοτίδος τὴν βλάβην. Ταῖς γυναῖξι δὲ ἀπόχρη μαλάσσειν (36) τὰς τρίχας, καὶ ἀναδεῖσθαι τὴν κόμην εὐτελῶς περόνη τινὶ λιτῇ παρὰ τὴν αὐχένα, ἀφελεί θεραπειὰ συναυξούσαις (37) εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σώφρονας κόμας· καὶ γὰρ αἱ περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν αἱ ἐταιρिकाί, καὶ αἱ τῶν σειρῶν ἀναδέσεις (38) πρὸς τῷ (39) εἰδεχθεῖς αὐτὰς δεικνύναι, κόπτουσαι (40) τὰς τρίχας, ἀποτίλλουσαι ταῖς πανούργοις ἐμπλοκαῖς· δι' ἃς οὐδὲ θιγγάνουσι τῆς κεφαλῆς τῆς σφῶν, αὐταῖς (41) συγγεῖν τὰς τρίχας φοβούμεναι. Ἄλλὰ καὶ ὁ ὕπνος αὐταῖς μετὰ δέους παραγίνεται, μὴ κατασκύλωσιν λαθοῦσαι τὸ τῆς ἐμπλοκῆς σχῆμα. Ἄλλοτριῶν δὲ αἱ προθέσεις (42) τριχῶν τέλειον ἐκθλητοί, ὀθνεῖας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κεφαλῇ τὰς κόμας ἀθεώτατον, νεκρῶς ἐνδιδυσκούσας (43) πλοκάμοις τὸ κρανίον. Τίνι γὰρ ὁ πρεσβύτερος (44) ἐπιτίθησι χεῖρα; τίνα δὲ εὐλογήσει; οὐ τὴν γυναῖκα τὴν κεκοσμημένην, ἀλλὰ τὰς ἄλλοτρίας τρίχας, καὶ δι' αὐτῶν ἄλλην κεφαλὴν. Εἰ δὲ « κεφαλῇ (45) γυναικὸς μὲν ἀνὴρ, ἀνδρὸς δὲ ὁ θεός (46) » πῶς οὐκ ἄθεον διττοῖς αὐτὰς περιπίπτειν ἁμαρτήμασι; Τοὺς μὲν γὰρ ἀπατώσι, τοὺς ἀνδρας, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κόμης· καταισχύνουσι δὲ τὸν Κύριον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐταῖς, ἐταιρικῶς κοσμούμεναι εἰς ἀπάτην ἀληθείας· καὶ τὴν ὄντως οὖσαν καλὴν βλασφημοῦσι κεφαλὴν. Οὐκοῦν οὐδὲ βαπτέον τὰς τρίχας· οὐδὲ μὴν τὰς πολιὰς μεταχρωστέον· οὔτε γὰρ τὴν ἐσθῆτα ποικίλλειν συγκεχώρηται· καὶ μάλιστα τὸ γεραῖον τῆς ἡλικίας, καὶ ἀξιώπιστον, οὐκ ἐπικαλυπτέον· ἀναδεικτέον δὲ ὑπ' αὐγὰς τοῦ Θεοῦ τὸ τίμημα εἰς σέβασμα τῶν νέων· καὶ γὰρ ἀναισχυντοῦσιν ἐσθ' ὅτε πολιὰς ἐπιφάνεια, παιδαγωγῶ δίκην ἐπιστάσα, ἐπὶ σωφροσύνην μεθηρημόσατο αὐτοὺς, καὶ κατεπλήξατο τῇ στίλ-

poris habitus, quod inde facile deprementantur. Iis autem, qui nolunt aperte peccare, occultus habitus et non insignis est gratissimus. Quod veriti ii, quibus licet peccare, propterea quod non cognoscantur, multis assimilati ut secure possent peccare consecuti sunt. Non solum ergo severum virum ostendit capillorum raritas, sed etiam efficit, ut minus facile lædatur cranium, cum et frigori et æstui ipsum assuefaciat, et incommoda, quæ ab eis proficiscuntur, repellat, quæ quidem coma instar spongiæ in seipsam recipiens, perpetuam ex humore noxam cerebro infligit. Mulieribus autem crines mollire sufficit, et tenui aliqua fibula comam juxta collum alligare frugaliter, simplici cultura pudicas comas in germanam pulchritudinem alentibus. Meretricii enim capillorum plexus, et catenarum nexus cum eas deformes reddunt, tum etiam pilos discerpunt, artificiosis texturis evelientes: quibus etiam fit, ut ne sua quidem tangant capita, ne capillos confundant pertimescentes. Quin etiam non sine metu eas invadit somnus, dum timent, ne texturæ figuram imprudentes conturbent. ✠ Alienorum autem capillorum appositiones sunt omnino rejiciendæ, et externas comas capiti adhibere est maxime impium, quo fit, ut mortuis pilis cranium induant. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedicet? Non mulieri quæ est ornata, sed alienis capillis, et per ipsos alii capiti. Si autem « mulieris » quidem « caput est vir, viri autem caput est Christus^a: » quomodo non est impium eas in duplex peccatum incidere? Per immodicam enim comam viros decipiunt: Dominum autem, quantum in ipsis est, dedecore afficiunt, dum meretricie ornantur in fraudem veritatis, et caput, quod vere pulchrum est, infamant. Nec ergo pili sunt tingendi, nec canis color mutandus. Neque

✠ P. 291 ED. POTTER. ^a I Cor. xi, 3.

(36) *Μαλάσσειν*. Pal. φυλάσσειν, « custodire. » SYLBURG. — Φυλάσσειν habent etiam Bod., Reg.

(37) *Συναυξούσαις*. Συναυξούσας, Bod., Reg.

(38) *Σειρῶν ἀναδέσεις*. Villiomarus lib. iv, 15, in Titium: *Σπειράν* Naumachus vocat *σειράν*, hoc est « catenam, » eo versu:

Μηδὲ κόμης περιβαλλὰ πολυσχιδέας πλέκεσειράς.

Σειρά sunt veluti sertæ quædam capilli, in quas non solum feminæ, sed et viri crines, et barbam distinguiebant atque dividebant, ut in capitibus Jovis, tam in numismatibus, quam in marmoribus videre est. « Treccias » vocant Itali; iis utebantur in capillo porrecto et, ut Apuleiana licentia loquar, « patagiato. » Vestalibus senis tantum ornari licebat sub flammeo. Hoc est enim, quod Festus dixit « senis crinibus ornari. » At matronæ pluribus ornabantur, unde πολυσχιδέας σειράς dixit Naumachus. In multis numismatibus Augustarum capita in ejusmodi sertas secta, et distincta videre potes. Hæc ille. Habes et Judic. xvi: Ἐὰν ὑφῆνης τὰς ἐπτὰ σειράς τῆς κεφαλῆς μου. Latina Vulgata: « Si septem crines capitis mei plexeris. » Ita Festus, « senos crines. » Ibidem et dicit ἐπτὰ βοστρύχους, « septem eincinnos. » Pollux lib. ii, c. 1: Ἄνομάζετο πλοχμὸς καὶ σκόλλυς, σειρὰ τριχῶν, lege ex manuscripto σκόλλις, ut apud Plesychium σκόλλυν, Eustathius dicit πλοκαμίδα. COLLECT.

(39) *Πρὸς τῷ*. Scriptum erat *πρὸς τὸ*, quam lectioem codices nostri agnoscunt. *Πρὸς τῷ* maluit Sylburg.

(40) *Κόπτουσαι*. *Κόπτουσι* scribendum indicavit Lowthias. Quam emendationem firmavit, qui superat in Reg. i scripsit.

(41) *Αὐταῖς*. Lowthias ait: *Lege αὐταί*. Sed αὐταῖς est pro ἑαυταῖς, « sibi. »

(42) *Προθέσεις*. *Προσθέσεις*, « appositiones: » ut alibi *πρόσθετοι κόμαι*. SYLBURG.

(43) *Ἐνδιδυσκούσας*. *Ἐνδιδυσκούσαις*, dativo casu Pal., Bod., Reg. *Μοχ*, *κρανίον* pro *κρανίον*, Nov. Deim, *τίνα δὲ ὁ πρ.* Bod.

(44) *Ὁ πρεσβύτερος*. Presbyteri nomine quandoque episcopus comprehendit, quandoque episcopum a presbytero distinguit. Conf. quæ adnotavimus ad *Strom.* vii, pag. 700 edit. Paris. Porro notum est, in veteri Ecclesia ordinatis, confirmatis, pœnitentibus, ægris, qualemcunque denique benedictionem recipientibus, ac duobus quidem prioribus a solo episcopo, reliquis autem nunquam a simplici etiam presbytero, manus imponi solitas fuisse.

(45) *Κεφαλῇ* Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλῇ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλῇ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλῇ δὲ Χριστοῦ ὁ θεός. I Cor. xi, 3.

(46) *Ὁ θεός*. Ὁ Χριστός, Nov., ut apud Paulum.

enim vestem variare concessum est: 107 et maxime abest, ut senilis aetas, quæ venerationem et auctoritatem conciliare apta est, tegenda sit. Dei autem decus in lucem proferendum est, ut id reverentur adolescentes. Quandoque enim evenit, ut cum impudenter se gerentibus apparuisset instar pædagogi canities, eos traduxit ad modestiam, et visus fulgore juvenilem terruit et repressit cupiditatem. Sed neque vultus suos callidæ artis illecebris illinere debent. Pudicum autem eis ornatum ostendemus. Pulchritudo enim optima primum est pulchritudo animæ, ut sæpe significavimus, quando fuerit sancto Spiritu, et iis, quæ ab eo oriuntur, fulgoribus ornata, justitia, prudentia, fortitudine, temperantia, honorum amore et pudore, quo nullus color nitidior unquam visus est. Dein ornatur etiam pulchritudo corporis, apta membrorum et partium competentia cum bono colore. Hic est sanitatis aptus et appositus ornatus, per quem ficti simulacri accedit ad verum transitus, convenienter figuræ quæ a Deo data est. Ad ornandum autem secundum naturam magno prædita est artificio, potus temperatura, et cibi commoderatio. Non solum enim corpus ex his sanitatem obtinet, sed etiam facit, ut ex his appareat pulchritudo. Ex igneo enim, fulgor et splendor accedit; ex humido autem, nitor et gratia; ex sicco autem, virtus et stabilitas; ex aere autem, spirandi facilitas, et par æquilibrium: ex quibus concinna ✕ et pulchra hæc Logi statua ornata est. Sanitatis autem liberalis flos est pulchritudo: sanitas enim intus operatur, exterius autem efflorescens pulchritudo bonum colorem manifestum ostendit. Pulcherrimæ ergo et saluberrimæ vitæ agendæ rationes, corpora exercendo, germanam et firmam efficiunt pulchritudinem, dum calor in seipsum attrahit succum omnem et frigidum spiritum. Est autem caliditas apta ad se trahere, cum motu ventilatur: postquam autem attraxerit, excalefactum, paulatim per ipsas carnes exhalat nutrimenti superabundantiam, aliquanta quidem humiditate, sed insigni caliditate: et ideo prius quoque exinanitur nutrimentum. Corpori autem immobili cibus minime adhærescit, sed excidit: quemadmodum a frigido clibano panis, vel totus, vel solum fundum relinquens. Jure ergo iis, qui per exercitiorum abstersiones non excernunt, et urinae et stercora redundant. Redundant etiam

✕ P. 292 ED. POTTER, 249 ED. PARIS.

(47) Ὑποδείξωμεν. Pal. ms., ὑποδείξομεν, indic. modo. SYLBERG.

(48) Ἡ κομμωτική. Dixerat, corporis pulchritudinem « symmetria membrorum, bonoque colore » constare: addit, « ad ornandam eam pulchritudinem maxime aptam esse sanitatem: per quam fit, ut fictum fucatumque simulacrum in verum, juxta formam a Deo datam, transeat. » Porro « simulacrum » vocat hominem secundum divinam imaginem formatum, qui ex pravo artificiosoque ornatu et ascititia pulchritudine ad naturalem sui corporis habitum ornatumque, quem a Deo habuit, per sanitatem restituitur. Proinde statim adjicit, « cibi potusque moderatum usum ad hunc ornatum in

A πνότητι τῆς ὕψεως τὸ νεάζον τῆς ἐπιθυμίας. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἐντριπτέον αὐταῖς πανούργου σοφίας τερθρεύμασιν· ὑποδείξωμεν (47) δὲ αὐταῖς κομμωτικὴν σώφρονα· κάλλος γὰρ ἄριστον πρῶτον μὲν τὸ ψυχικόν, ὡς πολλάκις ἐπεσημηνάμην· ὅτ' ἂν ἢ κεκοσμημένη ψυχὴ ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ τοῖς ἐκ τούτου ἐμπνεομένη φαιδρύσμασιν, δικαιοσύνη, φρονήσι, ἀνδρεία, σωφροσύνη, φιλαγαθία τε, καὶ αἰδοῖ, ἧς οὐδὲν εὐανθέστερον χρώμα ἐώραται πρόποτε· ἐπειτα καὶ τὸ σωματικόν κάλλος ἡσκήσθω, συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ' εὐχρείας. Ἡ κομμωτικὴ (48) τῆς ὑγιείας ἐνταῦθα εὐθέτος, καθ' ἣν ἡ τοῦ εἰδώλου τοῦ ἐπιπλάστου εἰς τὸ ἀληθὲς μετάβασις, κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδομένον, περιγίνεται. Δεινὴ δὲ κάλλωπίσαι κατὰ φύσιν ἢ τῶν ποτῶν εὐχρασία, καὶ ἡ τῶν σιτίων συμμετρία. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ὑγιείαν ἴσχει τὸ σῶμα ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος διαφαίνεσθαι ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πυρώδους τὸ σπιλπνὸν καὶ μαρμαρυγῶδες περιγίνεται· ἀπὸ δὲ τοῦ ὑγροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ κεχαρισμένον· ἀπὸ δὲ τοῦ ξηροῦ τὸ ἀνδρῶδες καὶ πάγιον· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀερώδους τὸ εὐπνουν καὶ ἰσοστάσιον· ἐξ ὧν ὁ εὐρυθμος καὶ καλὸς οὗτος ἀνδριάς τοῦ Λόγου κεκόσμηται. Ἄνθος δὲ τῆς ὑγιείας ἐλευθέριον (49) τὸ κάλλος· ἡ μὲν γὰρ ἐνδὸν τοῦ σώματος ἐργάζεται, τὸ δὲ εἰς τὸ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐξανθήσκει, φανεράν ἐνδείκνυται τὴν εὐχρείαν. Αἱ γοῦν κάλλισται καὶ ὑγιεινόταται ἀγωγαί, διαπονοῦσαι τὰ σώματα, τὸ κάλλος τὸ γνήσιον καὶ παράμουνον ἐργάζονται, ἔλκοντος ἐφ' ἑαυτὸ τοῦ θερμοῦ τὴν τε ἰκμάδα πᾶσαν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ψυχρόν· ὀγκὸν δὲ εἰς ἑαυτὴν ἡ θερμότης, ἐκριπιζομένη κινήσει· ἐπειδὴν δὲ ἐλκύσῃ, ἀλεινομένων ἡρέμα δι' αὐτῶν ἀτιμάζει (50) τῶν σαρκῶν τὴν ἐκ τῆς τροφῆς περιουσίαν, ποσῆ μὲν τῇ ὑγρότητι, ὑπερβολῇ (51) δὲ θερμότητος· διὸ καὶ ἡ προτέρα κενοῦται τροφή. Ἄκινήτῳ δὲ τῷ σώματι τὸ βρωθὲν σιτίον οὐ προσφύεται, ἀλλὰ ἐκπίπτει· ὡσπερ ἀπὸ ψυχροῦ κλιβάνου ὁ ἄρτος, ἢ ὄλος, ἢ μόνον ὑπολειπόμενος τὸν πυθμένα. Εἰκότως οὖν τοῖς περιττεύουσι κατὰ τὰς ἀποτρίψεις τὰ οὖρα καὶ τὰ σκύβαλα πλεονάζει· πλεονάζει δὲ καὶ τὰ ἄλλα περιττώματα αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ ἰδρώτες, οὐκ ἀναδιδομένης τῷ σώματι (52) τῆς τροφῆς, ἀλλ' εἰς τὰ περιττὰ ἐκχεομένης. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ λαγνεῖαι ὀρμῶνται, περὶ τὰ (53) παιδοποιίας μόρια ἐπιρρυσούσης τῆς περιττείας κινήσει· συμμέτροις δὲ τηχτέον ταύτην τὴν περιττείαν, καὶ εἰς πέψιν ἀναχυτέον, δι' ἧς τὸ κάλλος ἐρυθραίνεται. Ἄτοπον δὲ,

primis conducere. » Nec multo post, hominem expresse vocat, τοῦ Λόγου ἀνδριάντα, « Logi imaginem: » et κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονότα, « secundum Dei imaginem factum fuisse » dicit.

(49) Ἄνθος δὲ τ. Ἄνθος γὰρ τῆς ὑγ. ἐλευθέριον, Pal., Bod., Reg.

(50) Ἀτιμάζει. Lowthius ait: « Loge ἀτιμάζει. Ita interpret. »

(51) Ὑπερβολῇ. Ὑπερβολῇ Bod., Reg. Mox, τροφή pro τροφῇ. Ibid.

(52) Τὸ βρωθὲν σιτ... ἀναδιδομένης τῷ σώματι. Hæc e Nov. exciderunt.

(53) Περὶ τὰ. Περιττὰ Nov. Mox, ἐπιρρυσούσης τῆς περιττείας κινήσει συμμέτροις e Nov. excidit.

τοὺς « κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ » γεγονό-
τας, ὡσπερ ἀτιμάζοντας τὸ ἀρχέτυπον, ἐπιγλυν ἐπά-
γεσθαι κομμωτικὴν, τὴν ἀνθρώπειον κακοτεχνίαν (54)
πρὸ τῆς θείας αἰρουμένου δημιουργίας. Προϊέναι
δὲ αὐτὰς ὁ Παιδαγωγὸς κελεύει ἐν καταστολῇ κοσμίῳ,
μετὰ κίθους καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, ὑπο-
τασσόμενας τοῖς ἰδίαις ἀνδράσιν, ὡς καὶ εἴ τινες (55)
ἀπειθοῦσιν τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστρο-
φῆς ἀνευ λόγου κερδῆθήσονται, ἐποπτεύσαντες,
φροῖν, τὴν ἐν λόγῳ ἀγνήν ἀναστροφὴν ὑμῶν·
ὧν ἔστω οὐχ ἡ ἐξωθεν ἐμπλοκῆς (56), καὶ περιθέσεως
χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος· ἀλλ' ὁ κρυπτός
τῆς καρδίας ἀνθρώπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος
καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ
πολυτελής. « Ἡ δὲ αὐτουργία ταῖς γυναιξὶ μάλιστα τὸ
γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος, γυμνάζουσα (57) τὰ σώματα
αὐτῶν, καὶ σφᾶς αὐτὰς δι' αὐτῶν κοσμοῦσα· οὐ τὸν
ὑπὲρ ἄλλων πεπονημένον προσφέρουσα κόσμον ἄκο-
σμον (58) καὶ ἀνελεύθερον, καὶ ἐταιρικόν, ἀλλὰ τὸν
ἐκάστης σώφρονός γυναικὸς, διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς,
ὅποτε χρῆσθαι μάλιστα, ἀρκούμενον καὶ ἐξυφαινόμε-
νον. Οὐ γὰρ ποτε καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ὠνητοῖς, ἀλλὰ
τοῖς οἰκουρικοῖς, τοῖς ἰδίαις ἔργοις κοσμουμένας φαί-
νεσθαι· τὰς κατὰ Θεὸν πολιτευόμενας. Καλλίστον
γάρ (59) ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς, αὐτὴν (60) τε καὶ τὸν
ἄνδρα τοῖς ἰδίαις περιβάλλουσα κοσμήμασι· δι' ὧν
ἀγάλλονται πάντες, οἱ μὲν παῖδες ἐπὶ τῇ μητρὶ, ὁ
δὲ ἄνθρωπος ἐπὶ τῇ γυναικί, αὐτὴ δὲ ἐπὶ τοῦτοις, πάντες
δὲ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Συλλήθδην γοῦν « Ταμειῖον ἀρετῆς
ἐστὶν ἀνδρεία γυνή· ἦτις σῖτα (61) ὄκησεν οὐκ ἔφαγε·
θεσμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· ἦτις τὸ
στόμα αὐτῆς διήνοιξε (62) σοφῶς καὶ ἐννόμως· ἦς
τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, » ὡς διὰ Σολο-
μῶντος λέγει ὁ ἅγιος Λόγος (63)· « Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτῆς
ἐνεκωμίασε. Γυνὴ γὰρ εὐσεβῆς (64) εὐλογεῖται· φό-
βον δὲ Κυρίου αὐτὴ ἀνεύει. » Καὶ πάλιν· « Γυνὴ

A eis alia excrementa, et præterea sudores, cum
alimentum minime distribuatur corpori, sed effun-
datur in ea, quæ sunt supervacanea. Hinc etiam
excitantur libidines, cum ad partes genitales mode-
ratis motibus affluat superfluitas. Quocirca lique-
facere oportet hanc superfluitatem, et eam in con-
coctionem effundere, per quam rubescit species.
Est autem absurdum eos, qui « ad Dei imaginem
et similitudinem^a facti sunt, archetypum quodam-
modo continententes, externum ornatum inducere,
pravum hominum artificium, Dei opificio præferen-
tes. Jubeat autem Pædagogus eas prodire « in vestitu
honesto, cum pudore et modestia seipsas exor-
nare^b, subjectas viris propriis, ut si qui verbo non
pareant, per uxorum conversationem absque verbo
lucrifiant. Cum viderint, inquit, castam ve-
stram, quæ est in verbo, conversationem. Quarum
sit, non qui est extrinsecus plicaturæ, vel auri ap-
positionis, vel vestiam indumenti ornatus : sed oc-
cultus cordis homo, in incorruptibilitate mitis et
quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus^c. »
Mulieribus autem proprius labor veram et maxi-
me germanam affert pulchritudinem, ut quod
earum corpora exerceat, et ipsas per se ornet : non
ab aliis laboratum mundum immundum ac illibe-
ralem et meretricium afferens, sed mundum unius-
eiusque pudicæ mulieris, qui per manus ejus,
quando ✕ maxime opus fuerit, et suppeditatur et texti-
tur. Neque enim unquam convenit iis quæ ex foro
emuntur, sed propriis ac domesticis videri ornatas
operibus, quæ ex Dei legibus vitam suam instituunt.
Res est enim pulcherrima, mulier domus custos,
quæ et se et maritum propriis ornamentis iuduit ;
per quæ omnes exsultant, filii quidem propter ma-
trem, maritus autem propter uxorem, ipsa autem
propter eos, omnes vero propter Deum. Ut paucis

✕ P. 293 ED. POTTER, 250 ED. PARIS. ^a Gen. 1, 26. ^b I Tim. II, 9. ^c I Pet. III, 1, 2, 3, 4.

(54) *Κακοτεχ.* Κακοτεχνίαν πρὸς τῆς θείας αἰρου-
μένης Bod., Reg.

(55) *Ὡς καὶ εἴ τ.* Ὡς καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι apud
Pei. Mox, κερδῆθήσονται pro κερδῆσονται. Dein,
τὴν ἐν φόβῳ ἀγ. Μοχ, ἐμπλοκῆς τοιχῶν, καί. Ibid.

(56) *Ἐμπλοκῆς.* Ἐμπλοκῆς Nov., ἐκπλοκῆς Bod.,
Reg.

(57) *Γυμνάζουσα.* Super *a* final. aliquis scripsit
ais in Bod. et Reg. Idem in Reg. factum est super
finalem syllabam vocem κοσμοῦσα et προσφέρουσα·
ut hæ voces non ad αὐτουργία, sed ad γυναιξὶ refe-
rantur.

(58) *Κόσμον ἄκοσμον.* Tertullianus quod hic
Clemens *κόσμον ἄκοσμον, De habitu muliebri* 4 :
« Cultum dicimus, quem mundum muliebrem con-
venit dici. Ille in auro et argento, et gemmis et vesti-
bus deputatur : iste in cura capilli, et cutis, et ea-
rum partium corporis, quæ oculos trahunt. » COLLECT.

(59) *Γάρ.* Abest a Pal., Bod., Reg.

(60) *Αὐτὴν.* Respicit Prov. xxxi, 22 : Διςσὰς γλαί-
νας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορ-
φύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα.

(61) *Ἐτις σῖτα.* Ex hoc loco usque ad illum,
« Mulier fortis, » omnia ex xxxi Proverbiorum sunt
versu 26. In Antuerpiensi edit. : Στόμα δὲ αὐτῆς

ἀνοίγει σοφῶς καὶ νομοθέσμως· ἡ δὲ ἐλεημοσύνη ἐν
τῇ γλώσσῃ αὐτῆς. Vulgata : « Os suum aperit sapien-
tiæ, et lex clementiæ in lingua ejus. » Apud Cle-
mentem : Στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ ἐννόμως,
θεσμοὶ ἐλεημοσύνης ἐπὶ γλώσσῃ αὐτῆς. Item 28 ver-
sus : Ἀνέστησαν τὰ τέκνα καὶ ἐπλούτησαν, καὶ ὁ
ἄνθρωπος αὐτῆς ἤνεσεν αὐτήν. Vulgata : « Surrexerunt
filii ejus, et beatissimam prædicaverunt. » Clemens :
Ἦς τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, ὁ δ. ἀν. ἀ. ἐν-
εκωμίασεν αὐτήν. In editione Romana Aquilæ Sym-
macho et Theodotioni tribuitur hæc lectio, ἐμακά-
ρισαν αὐτήν, ut et apud Clementem, et legisse vide-
tur auctor Vulgate Chaldaicæ paraphrasis version.
« Beatitudinem illi dederunt. » In quodam manu-
scripto exemplari legebatur, καὶ ἤνεσεν αὐτήν, καὶ
ὁ ἄνθρωπος ἐπῆνεσεν αὐτήν. COLLECT.

(62) *Διήνοιξε.* Διήνοιξεν, Bod., Reg. Mox Σολο-
μῶντος, Nov.

(63) *Ὁ ἅγιος Λόγος.* Similiter *Constitut. apost.*
lib. 1, cap. 7 : Μάθωμεν γὰρ ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει ὁ
ἅγιος Λόγος· « Audiamus enim quid in Sapientiæ
libro sanctus Logos dicat. » Tum sequuntur ut hic,
ε Proverbiis Salomonis probæ mulieris laudes, quas
conf.

(64) *Εὐσεβῆς.* Συνεπὴ vulg. Proverb., sed εὐσε-
βῆς habent *Constitut. apost.* lib. 1, c. 8.

igitur dicam : « Virtutis penus est fortis mulier, quæ cibos otiosa non comedit : eleemosynæ autem leges sunt in ore ejus ; quæ os suum sapienter et legitime aperuit. Quam beatam dixerunt filii surgentes, » ut sanctus Logos dicit per Salomonem : « Maritus autem ejus laudavit eam. Mulier enim pia benedicitur, ipsa autem laudet timorem Domini ^a. » Et rursus : « Mulier fortis corona est marito suo ^b. » Corrigendæ autem sunt quam maxime et figuræ, et aspectus, et incessus, et voces. Non enim eas ita se gerere oportet, ut nonnullæ, quæ gestus comœdiæ imitantes, et saltatorum fractos motus servantes, effeminatis motibus mollibusque ingressibus et fictis vocibus, veluti in proscenium prodeunt, scintillantibus oculis intuentes, ad inescandum voluptate instructæ. **108** « Mel enim a labris mulieris meretricis distillat, quæ ad gratiam loquens, guttur tuum impingat. At id quidem certe postea felle amarius invenies, et magis acutum quam gladium ancipitem. Insipientiæ enim pedes deducunt eos qui illa utuntur post mortem ad inferos ^c. » Generosum certe Samsonem vicit fornicaria, et virum suum totondit alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier ^d; victa est autem Ægyptia fornicatrix, et sumens vincula temperantiæ, potentior apparet soluta ✕ potestate. Optime autem se habere videtur id quod dictum est.

In summa, nescio

Ego susurrare, neque fractus

In obliquum reflexo collo ingredi,

Quemadmodum ulios hic cinædos

Mul. os video in civitate, vulsosque ac picatos.

Muliebres autem motus, luxus et deliciæ sunt omnino arcendæ. Mollis enim in incedendo motus, « effeminatique incessus, » ut ait Anacreon, sunt valde meretricia. « Ut mihi videtur, inquit comœdia, meretricia φησί, τὰ ἴχνη τὰ ἑταιρικά ὦραν ἀπολείπειν (74), καὶ τρυφήν. » Ἴχνη δὲ πορνικά (75) « οὐκ ἐρείδεται

✕ P. 294 ED. POTTER, 251 ED. PARIS. ^a Prov. xxxi, 26, 27, 28, 30. ^b Prov. xii, 4. ^c Prov. v, 5, 4, 5. ^d Gen. xxxix.

(65) *Κλαδαρὸν περιβλέπ.* Sic paulo post κλαδαρὰ ὄψεις. Scholiastes in marg. Bod. adnotat : Κλαδαρὸν, κεκλασμένον, καὶ ἐκλυτον, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν σοφίζόμενον. Κλαδαρὸν, ἀντὶ τοῦ διακλύπτουσαι δὴθεν τοῦ μὴ βλέπειν ὑποπτρευθῆναι, κλέπτουσαι δὲ τὸ ὄραν τῇ προσποιητῇ ταύτῃ γνώμῃ. Casaubonus in hunc Persii versum,

. . . tremulo scalpuntur ubi intima versu,

hæc adnotavit : « Terentianus Maurus de galliambo versu :

Nomenque galliambi memoratur hinc datum,

Tremulos quod esse Gallis habiles putant modos.

« Sic κλαδαρὸν Græci pro lascivo ac molli. Unde κλαδαρὰ ὄψεις, et κλαδαρὸν περιβλέπει apud Clementem Alex. de Veneris pusionibus ; κλαδαρός autem, idem ac « tremulus. » Plesychius, Κλαδαρόμματοι, ἐνσειστοὶ τὰ ὄμματα. »

(66) Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει. Ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει, Prov., ut etiam apud Clementem Strom. i, p. 285, et Constit. apost. lib. i, cap. 7. Mox μαχαίρας διστόμου pro ἡ μάχαιραν διστόμου, Proverb. et Const. apostol.

(67) Μετὰ θάνατον εἰς ἄδην. Μετὰ θανάτου εἰς τὸν ἄδην, Proverb. Sed lectionem suam retinet Clementis Strom. i, p. 285.

(68) Ἡ πόρνη. Nempe Philistæa mulier in Thamaatha. Judic. xiv, 1, 2, etc.

(69) Τὸν ἄνδρα... αὐτοῦ. « Virum suum » vertit Interpres, quod esset Græce τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Ver-

ἀνδρεία στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. » Ἐπανορθωτέον δὲ ὅτι μάλιστα καὶ τὰ σχήματα, καὶ τὰ βλέμματα, καὶ τὰ βαδίσματα, καὶ τὰς φωνὰς. Οὐ γὰρ, ὡς τινες τὴν ὑπόκρισιν ζηλοῦσαι τῆς κωμωδίας, καὶ τὰς κατεαγυίας τῶν ὀρηκιστῶν κινήσεις παραφυλάττουσαι, παρὰ τὰς ὀμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινήμασιν τοῖς ἀβροῖς, καὶ τοῖς ὑγροῖς βαδίμασιν, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις κλαδαρὸν περιβλέπουσαι (65), δέλεαρ ἠδονῆς ἐξησχημέναι. « Μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἢ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει (66) τὸν φάρουγγα. ὕστερον μὲν τοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἠκονημένον μᾶλλον ἢ μάχαιραν διστόμου τῆς γὰρ ἀφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην (67). » Σαμφῶν γοῦν τὸν γεννάδαν ἡ πόρνη (68) νενίκηκε, καὶ τὸν ἄνδρα ἔκειρεν αὐτοῦ (69) ἑτέρα (70) γυνή. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἠπάτησε τὸν Ἰωσήφ ἄλλη γυνή. νενίκηται δὲ ἡ πόρνη ἡ Αἴγυπτία. καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμβάνουσα (71), κρείττων ἀναφίνεται λελυμένης ἐξουσίας. Ἐχοῖ δ' ἂν κάκεινο ἄριστα εἰρημένον.

suum totondit alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier.

...Τὸ δ' ὄλον (72), οὐκ ἐπίσταμαι

Ἐγὼ ψιθυρίζειν, οὐδὲ κατακεκλασμένος,

Πλάγιον ποιήσας τὸν τράχηλον, περιπατεῖν,

Ὡσπερ ἑτέρους ὄρω κιναιδούς ἐνθάδε

Πολλοὺς ἐν ἄστει, καὶ πεπιττοκοπημένους.

Αἱ δὲ γυναῖκεῖοι κινήσεις, καὶ θρύψεις, καὶ χλιδαί, κολουστέαι παντελῶς. τὸ γὰρ ἀβροδαίτον τῆς περὶ τὸν περιπατον κινήσεως, « καὶ τὸ σαυλὰ βαίνειν (75), » ὡς φησὶν

Ἄνακρέων, κομιδῇ ἑταιρικά. « Ὡς γέ μοι φαίνεται, ἡ Ἴχνη δὲ πορνικά (75) « οὐκ ἐρείδεται

tendum fuisset, « virum ejus, » hoc est robur ac vires quas Samson a Dalila tonsus amisit. Jud. xvi, 17.

(70) Ἐτέρα. Sylburgius scribi voluit ἑταῖρα, « meretrix. » In Reg. aliquis ai super mediam e scriptum oblitteravit : et profecto ἑτέρα γυνή est vera lectio. Vult enim « aliam » a Philistæa, de qua prius locutus est, mulierem, nempe Dalilam, Samsoni robur cum crinibus detondisse.

(71) Καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμ. His verbis sensus haud constat. Scribe igitur ex Nov. σωφροσύνη, « temperantia, » hoc sensu : « Et temperantia, dum vincula sumit, melior apparet soluta potestate. » Agit enim de Joseph, qui propter continentiam suam in vincula conjectus, se præstantiorem domina sua libera ac vinculis soluta ostendit.

(72) Τὸ δ' ὄλον. Cujusdam comici verba. Mox κατακεκλασμένως pro κατακεκλασμένος, Bod., Reg. Dein, ὡσπερ ἑταίρους ὄρωμεν κιναιδούς, Reg., quiu etiam ἑταίρους habet Nov., et ὄρωμεν Bod. Dein, περιπιττοκαπημένους, Bod., Reg.

(75) Σαυλὰ βαίνειν. Eadem phrasis e Simonide citatur :

Καὶ σαυλὰ βαίνων Ἴππος ὡς κορωνιστῆς.

(74) Ὀραν ἀπολείπειν. Scribe ex Nov. ὦραν ἀπολείπει. Nisi potius legendum ὦρα ἀπολείπειν, « tempus est relinquere. » Mox aliquis in Reg. super finalem syllabam τοῦ τρυφήν scripsit ᾤ, ut legi possit τρυφᾶν.

(75) Ἴχνη δὲ π. Τὰ δὲ ἴχνη αὐτῆς οὐκ ἐρείδεται ὁδοὺς γὰρ ζ. Prov. Sed Clemens hæc institute suo,

εις ἀλήθειαν· ὁδοὺς γὰρ ζωῆς οὐκ ἐπέρχεται· στραφεραὶ δὲ αἰ τροχιαὶ αὐτῆς, καὶ οὐκ εὐγνωστοί. » Μάλιστα δὲ ὀφθαλμῶν φειστέον· ἐπεὶ τοῖς ποσίν (76) ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀμεινονόμισθον. Ὁ γοῦν Κύριος συντομώτατα ἴσται τὸ πάθος τοῦτο· « Εἰ σκανδαλίζει σε ὁ ὀφθαλμὸς σου, ἔκκοψον (77) αὐτόν, ἢ λέγων, ἐκ βάρων ἀνασπῶν τὴν ἐπιθυμίαν. Κλαδαραὶ δὲ ὄψεις, καὶ τὸ ἐνιλλώπτειν, ὃ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλεφαρίζειν ἐστίν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μιγεῦσιν ἐστίν, ἀκροβολιζομένης τῆς ἐπιθυμίας δι' αὐτῶν. Πρὸ γὰρ τοῦ παντὸς σώματος διαφθείρονται οἱ ὀφθαλμοί. « Θεωρῶν δὲ καλὰ ὀφθαλμῶς, εὐφραίνει καρδίαν » τουτέστι, καλῶς μαθὼν θεωρεῖν, εὐφραίνει· « Ἐννεύων δὲ ὀφθαλμόν (78) μετὰ ὁδοῦ, συνάγει ἀνδράσι λύπας. » Τοιοῦτόν ποῦ τὸν θηλυδρίαν Σαρδανάπαλον, τῶν Ἀσσυρίων τὸν βασιλέα, ἐπὶ κλίνῃ ἀναβάδην ἐζόμενον εἰσάγουσι, πορφύραν ξαίνοντα, καὶ τὰ λευκὰ (79) τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαναβάλλοντα. Αἱ ταῦτα ἐπιτηδεύουσαι γυναῖκες, ἰδίαις ὄψεσι προαγωγεύουσιν αὐτάς· « Ἀύχλος γὰρ τοῦ σώματος ἐστίν ὁ ὀφθαλμὸς, » φησὶν ἡ Γραφή· δι' οὗ καταφαίνεται τὰ ἔνδον, φωτὶ τῷ φαινομένῳ καταυγαζόμενα. « Πορνεία δὲ γυναικὸς ἐν μετεωρισμῷ (80) ὀφθαλμῶν. Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν (81) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας (82), » ὁ μὲν Ἀπόστολος βοᾷ· ἡμεῖς δὲ ἀναζωοπυροῦμεν τὰ πάθη, καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθα; αἱ μὲν αὐτῶν, μαστίχην ἐντραγοῦσαι (83), περιῶσαι, σεσήρασι τοῖς παρ-

✠ P. 295 ED. POTTER, 252 ED. PARIS. * Prov. v, 5, 6. ^b Matth. v, 29. ^c Prov. xv, 30. ^d Ibid. x, 10. ^e Matth. vi, 22. ^f Eccli. xxvi, 12.

pro more, accommodavit. Mox ζωῆς ἐπέρχεται, C omisso οὐκ, Nov.

(76) *Τοῖς ποσίν*. Imitatur Zenonis Cittiei dictum quod retulit Laertius ib. vii, seg. 26: Κρεῖττον εἶναι τοῖς ποσίν ὀλισθεῖν ἢ τῇ γλώσσῃ. « Melius esse pedibus quam lingua labi. »

(77) *Ἐκκοψον*. « Ἐξέλε, Matth.; ἔκκοψον est e vers. seq. ubi ἔκκοπτειν χεῖρα jubet Christus. Verum hæc auctor διὰ μνήμης, atque adeo imperfecte, recitavit. »

(78) *Ὁφθαλμόν*. Ὁφθαλμοῖς, Proverb.

(79) *Καὶ τὰ λευκὰ*. I. e. calbugines oculorum sustollentem, » nam ἀναβάλλειν est « sustollere. » Emen-
dandus hoc loco Athenæi locus a nemine hactenus satis explicatus, qui ex eodem auctore, unde Clemens hæc protulit, sumptus est. Ille porro *Dipnos*. lib. xii principio cap. 7: « Ὅτι δὴ οὖν Ἀρβάκης, εἰς τῶν ὑπὸ αὐτὸν στρατηγῶν, Μῆδος γένος, διεπράξατο διὰ τινὸς τῶν εὐνοῦχων Παραμείζου θεάσασθαι τὸν Σαρδανάπαλον, καὶ μόλις αὐτὸ ἐπετράπη, ἐκείνου ἐθελήσαντος. Ὡς οὖν εἰσελθὼν, εἶδεν αὐτὸν ὁ Μῆδος ἐφιμυθιωμένον καὶ κηκοσμημένον γυναικιστὴ, καὶ μετὰ τῶν παλλακίδων ξαίνοντα πορφύραν, ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον τὰς ὀφρῦς, γυναικίαν δὲ στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεκισσηρισμένον, ἣν δὲ καὶ γάλακτος λευχότερος, καὶ ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς (ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖδε τὸν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναλαβὼν τοῖς ὀφθαλμοῖς), οἱ μὲν πολλοί, ὧν ἐστὶ καὶ Δοῦρις, ἱστοροῦσιν ὑπὸ τούτου ἀγανακτήσαντος εἰ τοιοῦτος αὐτῶν βασιλεύει, συγκεντηθέντα ἀποθανεῖν. « Arbaces quidam genere Medus, unus ex iis duobus, qui sub eo militavit, egit cum Parameize, qui inter eunucho princeps erat, regis videndi potestas ut sibi fieret. Hæc rex cum vix annuisset ac permisisset, admissus Medus ut eum aspexit cerussa oblitum, muliebriter ornatum, cum pellicibus carminantem purpuram, ac cum illis sedentem pedibus

lenticia vestigia relinquere formam et delicias. » Fornicatoria autem « vestigia minime figuntur in veritate, vias enim vitæ non ingrediuntur; sunt autem lubricæ ac periculosæ ejus orbitæ, et quæ non sunt cognitu faciles ». Porro autem oculis maxime parcendum est, quoniam melius est labi pedibus quam oculis. Dominus itaque compendiosissime medetur huic vitio: « Si te tuus, inquit, scandalizat oculus, excinde eum^b, » ex imo evellens cupiditatem; lascivi autem aspectus, et versatilibus ac tanquam conniventibus oculis ietueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per eos cupiditas ineat primæ pugnæ præludia. Ante totum enim corpus corrumpuntur oculi. « Honesta autem contemplans oculus, cor lætitia afficit^c; » hoc est qui recte contemplari didicit, lætitia afficit. « Annuens autem oculo cum dolo, viris dolores congregat^d. » Talem utique effeminatum Sardanapalum, regem Assyriorum, in lecto pedibus sursum sublatis sedentem, purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem, introducunt. Quæ hæc exercent, mulieres suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt: « Lucerna enim corporis est oculus^e, » inquit Scriptura, per quem scilicet apparent interna, luce, quæ cernitur, illustrata. « Fornicatio autem mulieris in elevatione oculorum^f. Mortificate ergo ✠ membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, perturbationem, cupidita-

porrectis in altumque sublatis, tinctis fuce superciliis, muliebri stola indutum, rasa barba, lavigata puniceis atritu facie, colore quam lactis candidiore, picturatis oculis, multi, et inter eos Duris, scribunt, indignatum illum, quod regi tam effeminato pareret, suo se gladio confodisse ac occidisse. » Quorum verborum partem posteriorem Clementis nostri ope sic scribe et exp.... ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον γυναικ... ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς· ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖδε τὸν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναβάλλον τῶν ὀφθαλμῶν. « Cum illis sedentem pedibus porrectis in altumque sublatis muliebri... erat autem lacte candidior, et oculis ac superciliis pictus, cum autem vidit Arbacem albugines oculorum sustollens: multi, interque eos Duris, eum referunt ab illo (Arbace) indignante quod tali regi pareret, confossum interiisse. » Porro ea verba, τὰ λευκὰ ἐπαναβάλλον (vel ἐπαναβαλόν) τῶν ὀφθαλμῶν, imperitus aliquis librarius, qui putavit de pigmentis agi, mutasse videtur in τὰ λευκὰ ἐπαναλαβὼν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Postrema autem perioche perinde versa est ab interprete, ac si auctor Arbacem semetipsum, non vero Sardanapalum, confodisse retulisset.

(80) *Μετεωρισμῷ*. Μετεωρισμοῖς, Eccli.

(81) *Ἰμῶν*. Abest a Nov.

(82) *Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας*. Hæc absunt a Pal., inquit Sylb. Absunt etiam a Nov., Bod., Reg. Videtur itaque Clemens ea consulto præterisse.

(83) *Μαστίχην ἐντραγ*. Plinius lib. xiv, cap. 24, mastichen « lentiscum » vocat. Dioscorides de ea, lib. i, c. 77: Σώματος εὐωδίαν ποιεῖ διαμασσομένη, καὶ οὐλῶν ἐστὶ σταλτικὴ. « Commanducata oris habitum commendat, et gingivarum tumores reprimit. » Idem: Τὰ δὲ ξυλάρια χλωρὰ ἀντὶ καλαμίδων παρατριβόμενα τοῖς ὀδοῦσι σμήχει τούτους. « Virentes surculi calamulorum vice dentibus repurgandis affricantur. » Similis ille locus cap. 2 lib. iii *Pæ-*

tem malam, et avaritiam, quæ est idolorum cultus, propter quæ venit ira Dei super filios inobedientiæ^a, » clamat Apostolus: nos autem perturbationes animi excitamus, et non erubescimus? aliæ quidem ex iis mastichen devorantes, circumcuntes, diductis labris ardent iis qui ad eas accedunt; aliæ vero, periunde ac si digitos non haberent, fibulis, quas ferunt, capita scalpentes, deliciantur, et ut eas vel ex testudine vel elephante, vel aliquo alio animali mortuo factas habeant, magno studio procurant: aliæ autem, tanquam quæ habeant pululantes quosdam flores, ut decoræ videantur aspectantibus, floridis circumlitionibus ornatae, vultus suos commaculant: « Stultam » et « audacem » vocat huiusmodi « mulierem » per Salomonem, « quæ nescit verecundiam. Sedit in foribus domus suæ aperte super sellam, vocans eos, qui in via prætereunt, eos qui vias suas recte dirigunt. » Vocat autem per suam speciem et universam vitam, dicens scilicet: « Quis est vestrum stultissimus? ad me declinet. Iis autem, qui egent prudentia, præcipit dicens: Absconsos panes jucunde tangite, et dulcem furti aquam: » furtivam hanc intelligens Venerem. (Hinc adjutus Bæotius Pindarus: *Dulcis est, inquit, furtiva cura Veneris.*) « Miser autem nescit eam mortem afferre terrigenis, et quod ad tignum inferorum tendit. Sed resiliat, inquit

^a Col. iii, 5, 6.

dagogi: « In labris habens myrsinæ tabellam, » ubi ξυλῆριον, quod Dioscorides ξυλάριον, dicitur, et paulo inf. « mastichen rodentes. » Martialis lib. xvi, 17, *De dentiscalpio*:

*Lentiscum melius, sed si tibi frondea cuspis
Defuerit, dentes penna levare potest.*

COLLECT.

(84) *Νεκροῦ*. Μικροῦ, Bod., Reg. Perperam, nam « mortui » mentionem injicit, quod vivos mortuorum ἀποσπασματίως ornari indignum putaret. Similia superius dicit *Pædag.* lib. ii. Mox, πεποιτημέναις pro πεποιτημένας, Bod.

(85) *Οὐδέ*. Οὐκ Prov. Mox ἐπὶ δ. ἐμφανῶς ἐν πλατείαις. Ibid.

(86) *Προσκαλουμ*. Προσκαλουμένη τοὺς παριόντας, καὶ κατευθύνοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, Prov. Παριόντας ὁδὸν habet codex Alexandrinus.

(87) *Διὰ τοῦ σχ*. Hæc ad ea quæ sequuntur, relata sic distingue: *Διὰ τοῦ σχήματος αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς δηλονότι λέγουσα*. Τίς ἐστὶ « Per suum nempe habitum totamque vitam hæc eloquens: Quis, etc. » Sunt enim hæc a Clemente interpolata, quibus indicat, sequentem orationem, quam Salomon meretrici tribuit, non tam ejus verbis, quam habitu totaque vitæ ratione ac instituto prolatam intelligi debere.

(88) *Τίς*. Ὅς absque interrogat. Prov.

(89) *Ἐνδεέσι δὲ φρ*. Καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρονήσεως παρακλεῖσθαι, λέγ. Proverb. ac si hæc non Salomonis, sed meretricis verba essent.

(90) *Πίνδαρος*. Interserit verbis Salomonis ex ix Prov. sententiam Pindari, quæ ex solo Clemente eruta, inter ejus fragmenta numeratur: Γλυκύ τι κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος. « Dulce est, dum subripitur, studium Veneris: » quæ autem sequuntur, οὐκ οἶδεν ἄθλιος ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῆ ὀλοῦνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾶ, sunt ex eodem cap. ix Proverb. in quibus Herveus corrigat οἰκοῦνται pro ὀλοῦνται,

Α ιούσιν· αἱ δὲ τὰς κεφαλὰς, ὡς μὴ δακτύλους ἔχουσαι, ταῖς ὑπὲρ αὐτῶν φερομέναις περόναις σκαλεύουσαι, θρύπτονται· καὶ ταύτας ἢ χελώνης, ἢ ἐλέφαντος, ἢ τινος ἄλλου ζώου νεκροῦ (84) πεποιτημένας πολυπραγμονοῦσιν. « Ἄλλαι δὲ, καθάπερ ἐξανθήματα τινὰ ἔχουσαι πρὸς εὐπρέπειαν τῶν ὀρώντων, εὐανθεῖ περιχρίστοις κοσμούμεναι, σπιλοῦσι τὰ πρόσωπα τὰ αὐτῶν. » « Ἄφρονα τὴν τοιαύτην καὶ θρασεῖαν γυναῖκα » διὰ Σολομῶντος λέγει, ἢ « οὐδὲ (85) ἐπίσταται αἰσχύνῃ· Ἐκάθισεν ἐπὶ θύραις τοῦ ἑαυτῆς οἴκου, ἐπὶ δίφρου ἐμφανῶς, προσκαλουμένη (86) τοὺς παριόντας ὁδὸν, τοὺς εὐθύνοντας τὰς ἑαυτῶν τροχιάς, » διὰ τοῦ σχήματος (87) αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς, δηλονότι λέγουσα· « Τίς (88) ἐστὶν ὑμῶν ἀφρονέστατος; ἐκκλινάτω πρὸς μέ. Ἐνδεέσι δὲ φρονήσεως (89) παρακλεῖσθαι, λέγουσα· Ἄρτων κρυφίων ἠδέως ἄψασθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ· » τὴν ἐπίκλοπον ταύτην Ἀφροδίτην λέγει. Ἐντεῦθεν ὠφελιμένος ὁ Βοιωτὸς Πίνδαρος (90), *Γλυκύ τι, φησὶν, κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος*. Ὅ δὲ οὐκ οἶδεν ἄθλιος, « ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῆ ὀλοῦνται· καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾶ. Ἄλλὰ ἀποπήδησον (91), φησὶ, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ, » ὁ Παιδαγωγός· « μηδὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν· οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, καὶ ὑπερβήσῃ τὸν Ἀχέροντα. » Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος διὰ Ἡσαΐου· « Ἄνθ' ὧν (92) ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμα-

apud LXX est ὄλλυνται. Ad verbum, « Ipse autem nescit, quod gigantes apud eam pereunt, et in profundis inferni occurrit: » vel « ad laqueum inferni vadit. » Vulgata: « Et ignoravit, quod ibi sint gigantes et in profundis inferni convivæ ejus. » Aquila et Symmachus, ῥαφαεὶμ θεομάχοι, Theodotio γίγαντες. Didymus sic exponit: Οἱ γὰρ παιθόμενοι αὐτῆ, χοῖκοι γινόμενοι παρ' αὐτῆ καὶ γῆνοι, οὕτως ἀπολοῦνται· ἡδονῆ γὰρ λόγων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπεμπολήσας, καθάπερ ὄρνειον πρὸ τοῦ ὑψῶσαι σχεδὸν τῆς φαινομένης τῷ πεταύρῳ τροφῆς, ὑπὸ τοῦτου ἀλίσκεται. Gigantes, seu terra genitos homines, qui terrena sapiunt, appellat, et voluptatis illecebris, ut laqueis aves, captari indicat. Sic in Proverbiorum v. 8, μετὰ τῶν γηγενῶν, « cum terrigenis, » et Ecclesiastici xxiii, γιγαντώδη ψυχὴν, in quibusdam libris, ut adnotatum est in edit. Romana. COLLECT.

(91) Ἄλλὰ ἀποπ. Hæc quoque ex eodem cap. ix Prov. sunt, sed a Latina tamen absunt, atque ab ipsa Græca LXX Antuerpiensi, at in Romana nuper addita sunt ex optimo codice Vaticano, cum quo etiam convenit antiquus liber bibliothecæ Christianiss. Reg. matris. ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ, μηδὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ὄμμα (sic enim apud Clementem et in manuscripto legitur, non ut in Romana, ὄνομα), πρὸς αὐτήν· οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, sed addit Clemens, καὶ ὑπερβήσῃ τὸν Ἀχέροντα, pro quo in scholiis Romæ edit. ex quibusdam libris additur, καὶ ὑπερβήσῃ ποταμὸν ἀλλότριον. Certe in Latina editione vulgata in quibusdam libris post versum 18, qui in Græcis ultimus est, sequuntur ista: « Qui enim applicabitur illi, descendit ad inferos; nam qui abscesserit ab ea, salvabitur. » COLLECT.

(92) Ἄνθ' ὧν. Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τρ. Isa. Mox, πορεία τῶν ποδῶν ἄμ. Ibid. Dein, τοῖς ποσὶν ἅμα π. Ibid. Paulo post: Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψ.

σιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῆ πορεῖα ἅμα σύρουσαι (95) τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶ παίζουσαι· καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς τὰς θυγατέρας Σιών, καὶ ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν, ἢ τὸ ἀττημον σχῆμα. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ τὰς θεραπαίνας ἀξιῶ ταῖς ἀρίστοις γυναῖξιν τὰς ἐπομένας αὐταῖς αἰσχρολογεῖν, ἢ αἰσχροεργεῖν· σωφρονίζεσθαι δὲ αὐτὰς πρὸς τῶν δεσποινῶν. Σφόδρα γοῦν ἐπιτιμητικώτατα (94) ὁ κομικὸς Φιλήμων φησὶν· « Ἐξὸν γυναικὸς ἐξέπιπθ' ἐλευθέρας βλεπομένην θεράπειαν κατόπιν ἀκολουθεῖν καλῆν, ἐκ τοῦ Πλαταϊκοῦ τε παρακολουθοῦντά τινα, ταύτην κατελλώπτειν. » Ἀναστρέφει γὰρ ἐπὶ τὴν δεσποιναν ἢ τῆς θεραπαίνης ἀκολασία, ἐπιβαθραίνειν ἐνδιδοῦσα τοῖς πειρώσι τὰ ἥττονα, τὸ μὴ εὐλαθεῖσθαι (95) τὰ μείζονα, διὰ τοῦ συγγινώσκειν τοῖς αἰσχροῖς, τὸ μὴ καταγινώσκειν ἐμφαινούσης τῆς δεσποίνης· τὸ δὲ μὴ ἐπαγανακτεῖν τοῖς ἀκολασταίνουσιν σαφὲς γίνεται τεκμήριον γνώμης εἰς τὸ ἴμοιον ἐκτραπομένης. « Οἷα γὰρ δεσποῖνα, » φασὶν οἱ παροιμιαζόμενοι, « τοιαῦτε χ' ἄκύνων (96). » Ἀποσκορακιστέον δὲ ἡμῖν καὶ τοῦ περιπάτου τὸ μανιωδὲς· τὸ δὲ σεμνὸν καὶ τὸ σχολαῖον ἐκλεκτέον, οὐ τὸ βάδισμα τὸ μελλητικόν. Οὐδὲ τὸ ἐν ταῖς ὁδοῖς σαλεύειν, καὶ ἐξυπτιάζοντα (97) παραβλέπειν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας εἰ ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτὸν, καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς ἐμπομπεύοντα, καὶ δακτυλοδεικτούμενον· οὐδὲ ὑπὸ οἰκετῶν ἀναστρέφασθαι χρῆ, πρὸς τὸ σιμὸν ὠθουμένους· ὡσπερ τοὺς τρυφητικωτέρους (98) ὀφῶμεν, ἐρβώμενους εἶναι δοκούντας, ὑπὸ μαλακίας δὲ ψυχικῆς διατεθρομμένους. Ἄνδρὸς δὲ γενναίου σημεῖον οὐδὲν εἶναι δεῖ περιφανὲς ἐν τῷ προσώπῳ μαλακίας, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἐτέρῳ μέρει τοῦ σώματος. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐν κινήσει, μηδὲ ἐν σχέσει εὐρεθεῖη ποτ' ἂν ἡ ἀσχημοσύνη τῆς ἀνδρείας. Οὐδὲ μὴν, καθάπερ ὑποζυγίαις, τοῖς οἰκέταις χρηστὸν τῷ ὑγιαίνοντι. Ὡς γὰρ τοῖς ἐκαίνοις παραγγέλλεται, « παντὶ (99) φόβῳ ταῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπισκεῖσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σχολοῖς ὑποτάσσεσθαι, » φησὶν ὁ Πέτρος· οὕτως ἡ ἰσότης, καὶ ἡ μακροθυμία, καὶ ἡ φιλάνθρωπία τοῖς δεσπόταις εὐάρμοστος (1). « Τὸ γὰρ τέλος, » φησὶ, « πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὐσπλαγχοὶ, ταπεινόφρονες » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, « ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε καλῆν τινα καὶ ἀξιόραστον. Ὑπογράφειν ὁ Κιττιεὺς ἔοικε Ζήνωνος εἰκόνα νεάνιδα· καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνδριαντουργεῖ· « Ἔστω, φησὶ, καθαρὸν τὸ πρόσωπον ὀφρῶς μὴ καθειμένη, μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον (2), μηδὲ ἀνακεκλα-

A Pædagogus, « neque in loco diutius habitas, neque in eam tuos deligas oculos : ita enim aquam alienam trajicies, et transibis Acherontem^a. » Quocirca hæc dicit Dominus ✕ per Isaiam : « Propterea quod ambulaverunt filiae Sion erecto collo, et nutibus oculorum, et simul cum incessu trahentes tunicas, et pedibus ludentes, et humiliabit Deus filias Sion, et revelabit figuram earum^b, » figuram indecoram. Ego quidem censeo ne ancillas quidem, quæ probas sequuntur feminas, oportere turpia dicere aut facere : sed ipsas debere castigari a dominis. Valde itaque acriter dicit comicus Philemon : « Cum liceat post mulierem liberam, quæ aspicitur, ancillam retro sequi pulchram, et ex Plataico consequentem quempiam, eam limis intueri. » In dominam enim retorquetur ancillæ intemperantia, quæ concedit iis qui minora aggrediuntur, ut non vereantur ad majora conscendere, cum, ignoscendo turpibus, domina præferat se ea non damnare. Non succensere autem iis, qui se dedunt libidini, est indicium animi ad similia propensi. « Qualis enim domina, talis est (ut dicitur in proverbio) catella. » A deambulatione autem nobis procul est amandandus furiosus incessus, sed honestus et lentus nobis est eligendus, non autem nimis tardus. Sed neque in via fluctuare, nec **109** supina cervice obvius respicere, an ipsum respiciant, tanquam se in scena ostentantem, et digitis monstratum. Nec si in locum decliviorum detrudantur, eos oportet a famulis in pristinum locum reduci ; ut nonnullos videmus delicatiores, qui videntur esse robusti, sed sunt ab animi mollitie effeminati. In fortis autem viri vultu nullum esse oportet signum mollitie, sed neque in ulla parte corporis. Neque ergo in motu, neque in habitu inveniatur unquam, quod virilem animum dedecoret. Neque vero tanquam jumentis famulis utendum est ei, qui fuerit sanæ mentis. Quemadmodum enim illis præcipitur, « ut cum omni metu dominis, non solum bonis et clementibus, sed morosis etiam et pravis, » ait Petrus, « subjiciantur^c ; » ita æquitas, et patientia, et benignitas dominis pulchre convenit. « In summa este, inquit, omnes unanimes, misericordes, fratrum amantes, bonis visceribus præditi, humiles, » et quæ sequuntur, « ut » bonæ cujusdam et amabilis « benedictionis hæredes sitis^d. » Adolescentulæ imaginem volens describere Zeno Cittiæus, eam ita effingit : « Sit, inquit, munda facies, supercilium

✕ P. 296 ED. POTTER, 252-253 ED. PARIS. ^a Proverb. ix, 13, 14, 15, 16, 17, 18. ^b Isai. iii, 16, 17. ^c I Pet. ii, 18. ^d Ibid. iii, 8, 9.

(93) Σύρουσαι. Σύρονται, Nov.

(94) Ἐπιτιμητικώτατα. Ἐπιτιμηκώτατα, B., Reg.

(95) Τὸ μὴ εὐλ. Forte rectius τῷ μὴ εὐλαθ. dat. CASH. SYLBURG.

(96) Τοιαῦτε χ' ἄκύνων. Τοιαῖδε καὶ αἱ θεραπαίνιδες, Erasmus in Adugiis. A. SYLBURG.

(97) Ἐξυπτιάζοντα. Casaubonus in Persium p. 165 hæc adnotavit : « Ἐξυπτιάζειν est ὑψαυχεῖν. Persius : . . . Italio quod honore supinus.

« Supinus et supinare. » Seneca, lib. ii De benefic. « O superbia magnæ fortunæ ! O stultissimum manum ! Libet interrogare, quid tantopere te supinet ?

quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam quam faciem ? »

(98) Τρυφητικωτέρους. Τρυφητικωτέρους Bod., τρυφητικωτέρους Reg.

(99) Παντί. Ἐν παντί Petr. Μοχ, οὕτως ἰσότης, absque ἡ, Bod., Reg.

(1) Εὐάρμοστος. Pal. Ms. εὐάρμοστον, sc. τὶ χρῆμα. SYLBURG. — Μοχ, τὸ δὲ τέλος, δεῖν φιλόφρονες pro ταπεινόφρονες, Petr.

(2) Μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον. « Nec oculus sublimis, » inquit Hervet. Vertendum fuit, « Nec oculus apertus » vel « patens. » Nam Vitii imago quam

non demissum, nec oculus sublimis neque fractus, ✕ *cervix minime supina, nec remissa membræ corporis, sed erecta, et intensis similia, et erecte extensa: in sermonem acumen, et bona eorum, quæ dicta fuerint, memoria, habitusque et motus, qui nullam spem præbeat impudicis. Resideat quidem in vultu pudor, et virum aspectu præ se ferat. Procul autem absit myropolarum, aurificum, lanificum, cæterarumque officinarum caligo (8'), in quibus more meretricio ornatae, tanquam sedentes in prostibulo, totum diem transigunt. » Neque ergo viri in tonstrinis et cauponis versantes, futiliter garriant, et assidentes mulieres cessent quandoque venari; qui etiam ut risum moveant, non cessant pluribus maledicere. Jam vero prohibendus quoque est tesserarum ludus: et præterea ex talorum ludo lueri studium, quod B nonnulli acriter sequuntur. Talia enim improvida luxuria illis otiosis oblectamina suppeditat. In causa enim est desidies. Amant autem inania, qui sunt a veritate sejuncti: neque enim aliter possunt recreare animum absque damno. In quibusvis autem hominibus vitæ ratio animum eorum imitatur. Cæterum, ut est consentaneum, ea demum prodest consuetudo, quæ intercedit cum viris bonis. Contra autem vitæ usum cum improbis hominibus esse plane suillum agnoscens sapientissimus per Moysen Pædagogus, seniori populo «porcis» vesci prohibuit ^a: significans non oportere eos, qui Deum invocant, C*

σμένον· μή ὑπτιος ὁ τράχηλος, μηδὲ ἀνιέμενα τὰ τοῦ σώματος μέλη· ἀλλὰ τὰ μετέωρα ἐντόνοις (5) ὁμοια, ὀρθόνου (4)· πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης, καὶ κατοχή (5) τῶν ὀρθῶς εἰρημένων, καὶ σχηματισμοί, καὶ κινήσεις μηδὲν ἐνδιδούσαι (6) τοῖς ἀκολάστοις ἐλπίδος, αἰδοῦς μὲν ἐπανθείτω, καὶ ἀρβένωπία· ἀπέσται δὲ καὶ ὁ (7) ἀπὸ τῶν μυροπωλίων, καὶ χρυσοχοῶν, καὶ ἐριπωλίων ἄλλος (8), καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων, ἐνθα καὶ ἐταιρικῶς κακοσημέναι, ὡσπερ ἐπὶ τέγους καθεζόμεναι, διημερεύουσι. » Μὴ τοίνυν μηδὲ οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῶν κουρείων (9) καὶ καπηλαίων διατριβήσας, ἀδαλεσχούντων στωμυλευόμενοι· καὶ τὰς παριζούσας (10) θηρώμενοι γυναῖκας, παυσάσθων ποτέ· πολλοὺς δὲ καὶ βλασφημοῦντες εἰς γέλωτα οὐ παύονται. Κωλυτέα γε μὲν (11) ἐστὶ καὶ ἡ διὰ τῶν κύβων παιδιὰ· πρὸς δὲ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀστραγάλων μελέτη πλεονεξίας, ἣν μεταχειρίζεσθαι φιλοῦσι. Τοιαῦτά τινεσ, τῆς τρυφῆς τὸ ἀταμίευτον, αὐτοῖς κακοσχολοῦσιν ἐξευρίσκει· αἰτία γὰρ ἡ ἀργία. Ματαίων δὲ τις ἐρῶ (12), τῶν ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ὄντων· οὐ γὰρ ἐστὶ καὶ ἄλλως θυμηδίαν ἄνευ βλάβης κτήσασθαι· τῆς δὲ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων διανοίας μίμησις ἐστὶν ἡ τοῦ βίου προαίρεσις. Ἄλλ', ὡς ἔοικε, μόναι αἱ μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν συναναστροφῆι ὠφελοῦσιν· ἔμπαλιν γοῦν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνδιαίτησιν ἀνθρώπων, ὑώδη (13) γνωρίζων ὁ πάνσοφος διὰ Μωϋσέως (14) Παιδαγωγός, χοιρείων ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν τῷ λαῷ τῷ πρεσβυτέρῳ (15)· ἐμφαίνων μὴ δεῖν τοὺς θεῶν

✕ P. 297 ED. POTTER. ^a Levit. xi, 7; Deut. xiv, 8.

Prodicus Ceus Herculem allocutam finxit, habuit ὀφθαλμοὺς ἀναπεπταμένους, « oculos apertos, » ut refert Xenophon *Memor.* lib. ii. Quod sequitur scribi possit, μηδ' αὖ κεκαλυμμένον, « nec rursus tectum, » ut intelligatur, virginum oculos nec « apertos » esse debere et obvios quosvis, meretricum more, conucentes; nec rursus « opertos » tectosque penitus: quod non tam modestiæ, quam rusticitatis signum esset. Sed receptam lectionem sollicitare non sum ausus.

(5) *Ἐντόνοις*. *Ἐτόνοις* Pal. ms. SYLBURG.

(4) *Ὀρθόνου*. A. legit *ὀρθοτόνου*. SYLB. — Verum non opus est, ut veterem lectionem sollicitemus, modo ὀρθόνου ad ea, quæ sequuntur, referamus cum Reg. Nam ὀρθόνου πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης est « ejus, qui rectam habet mentem, ad sermonem percipiendum acumen et promptitudo. » Vel scribi posset, ὀρθόνου πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης.

(5) *Κατοχή*. *Καταχώρη* Bod., Reg.

(6) *Κινήσεις μηδὲν ἐνδιδούσαι*. *Κινήσεις μηδὲν ἐνδιδούσα* Pal., Bod., Reg., sing. numero.

(7) *Ὁ*. Hic articulus e Pal. additus. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(8) *Ἄλλος*. *Ἄνθρωπος* scriptum est in marg. Bod. Verum Reg. *ἄνθρωπος* in textu, ἄλλος autem in marg. exhibet. Mox, τῶν ἄλλως ἐργαστηρίων, ἐνθα ἐταίρ. Nov.

(8') *Caligo*. Sic interpres, quasi legisset ἀγλύς, non ἄλλος. Sermonis autem ἀκολούθια legendum postulat Græce ἄλλος, Latine vero *inquieta desidias*. EDIT. PATROL.

(9) *Τῶν κουρείων*. Vetus mos erat, ut homines, præcipue qui e pauperioribus essent, in tonstrinis, aliisque officinis ad nugandum sermonesque consequendos convenirent. Inde hæc loca λέσσαι dicta. Antiphon. in *Orat. ad Nicoctem*, ab Harpocrate et Suida citatus v. λέσγη· λέσγας ἔλεγον δημοσίους

τινάς τόπους, ἐν οἷς σχολὴν ἄγοντες ἐκαθέζοντο πολλοί. Hiberno tempore fabrorum officinas ignis causa præcipue frequentabant. Homerus *Odyss.* Σ, v. 327, itidem ab Harpocrate et Suida laudatus:

Ὅδ' ἐθέλεις εὔδειν, χαλκήϊον εἰς ἐόμον ἐλθὼν,
Ἥέ που εἰς λέσγην, ἀλλ' ἐνθάδε πολλ' ἀγορεύεις.
Nec vis dormire, æneam in domum profectus,
Vel alicubi in lescham, sed hic multa loqueris.

Hesiodus *Ἔργ.* B, v. 111:

Ἦάρ δ' ἴθι χάλκειον θῶκον καὶ ἐπαλέα λέσγην
Ὁρη χειμερῆη...
Accede autem ad æneam sedem et calidam lescham
Tempore hiberno...

Hesiodi scholiastes adnotat: Τὸ παλαιὸν τὰ χαλκεία καὶ πάντα τὰ ἐργαστήρια τὰ πῦρ ἔχοντα ἄθυρα ἦν, ἃ καὶ λέσγας ἐκάλεον, ὅτι οἱ πένητες εἰσερχόμενοι, καὶ μᾶλλον ἐν χειμῶνι, ἐν τῷ θερμαίνεσθαι λέσγας καὶ φλυαρίας λόγων συνέπλεκον. Conf. Hesychius, v. λέσγη.

(10) *Παριζούσας*. Forte rectius *παριούσας*, « prætereuntes. » SYLBURG.

(11) *Μὲν*. Vel potius *μήν*, quod habent Bod. et Reg.

(12) *Ἐρῶ*. Forte legendum *ἔρω*, inquit Lowth.

(13) *Ὑώδη*. Ὑώδη συνδιαίτησιν, « conversationem suam, » vertit H. Junius cent. 8, prov. 57, innuens eos qui suum ritu se voluptatibus oblectant, ὑώδεις, stolidi, crassoque ingenio: ut apud Aristophanis scholiasten Hippocratis filii dicuntur διαθελκόμενοι εἰς ὑώδιαν. COLLECT.

(14) *Διὰ Μωϋσέως*. Eadem fere repetit auctor, *Strom.* ii, p. 389, 390; *Strom.* v, p. 571, 572. Quædam his similia scribit etiam *Strom.* vii, p. 765; quæ videsis. Porro hæc sumpsit ex epistola S. Barnabæ, cap. x, p. 50, 51 edit. Amstel.

(15) *Τῷ πρεσβυτέρῳ*. Nempe Judaico, ad quem relati Christiani sunt populus νεώτερος.

ἐπιθωμένους (16) ἀκαθάρτους (17) ἀναμίγνυσθαι ἀνθρώποις, οἱ, δίκην ὑῶν, ἡδοναῖς σωματικαῖς, καὶ δεισαλέαις τροφαῖς (18) καὶ γαργαλισμοῖς ἀσελγέσι κηρσιώντας πρὸς Ἀφροδίτης κακόχαρτον ἡδονὴν χαίρουσιν. Ἄλλ' οὐδ' « ἐκτεῖνα, ἢ ὑκώπτερον μαστοφαγῆ (19) ἢ ἀετὸν φαγεῖν, » φησὶν, οὐκ ἐγγυεῖς, λέγων, τοῖς δι' ἀρπαγῆς τὸν βίον ποριζομένοις. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως ἀλληγορεῖται. Τίσιν οὖν (20) οἰκειωτέον; Τοῖς δικαίοις, πάλιν ἀλληγορῶν φησὶν· πᾶν γὰρ « διχηλοῦν, καὶ μαρυκώμενον, » καθαρὸν ἐστίν· ὅτι τὸ διχηλοῦν δικαιοσύνην ἐμφαίνει τὴν ἰσοστάσιον, μαρυκάζουσαν τὴν οἰκείαν δικαιοσύνης τροφήν, τὸν Λόγον, ἔκτοσθεν μὲν εἰσιόντα, κατὰ ταῦτά τῆ τροφῆ, διὰ κατηχέσεως, ἐνδοθεν δὲ ἀναπεμπόμενον, ὡσπερ ἐκ κοιλίας, τῆς διανοίας, εἰς ἀνάμνησιν λογικὴν. Μηρυκάζει δὲ ὁ οἰκείος τὴν πνευματικὴν τροφήν, ἀνὰ στόμα ἔχων τὸν Λόγον· καὶ διχηλεῖ (21) ἢ δικαιοσύνη, εἰκότως (22) κἀνταῦθα ἀγιάζουσα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα παραπέμπουσα αἰῶνα. Οὐκ οὖν οὐδὲ ἐπὶ τὰς θέας (23) ὁ Παιδαγωγὸς ἄξει ἡμᾶς· οὐδὲ ἀπεικότως τὰ στάδια, καὶ τὰ θέατρα « καθέδραν λοιμῶν » (24) προσείποι τις ἀν' « βουλή » γὰρ κἀνταῦθα πονηρὰ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ (25)· διὸ καταρᾶται ὁ ἐπ' αὐτῷ σύλλογος. Πεπλήθησι γοῦν πολλῆς ἀμιξίας (26), καὶ παρανομίας αἱ συναγωγαὶ αὗται· καὶ αἱ προφάσεις τῆς συνη-

A cum impuris versari hominibus, qui porcorum instar corporalibus voluptatibus, obscenisque cibis, et impudicis ✕ utillationibus prurientes, damnosa Veneris voluptate perfunduntur. Sed neque « milvium, raptoque vescentem avem, et aquilam » dicit esse comedenda * : Non appropinquabis iis, inquiens, qui rapina victum sibi comparant. Porro autem alia quoque similiter eandem habent allegoriam. Cum quibusnam autem vitæ habenda est conjunctio? Cum justis, rursus dicit per allegoriam : quidquid enim « bifidam habet unguam, et ruminat ^b, » est mundum. Quod bifidam enim habet unguam, justitiæ ostendit æquilibrium, quæ ruminat proprium justitiæ nutrimentum, nempe Logon : qui extrinsecus quidem ingreditur per catechesin, quemadmodum B nutrimentum : ex cogitatione autem, tanquam a ventre, ad rationalem reminiscentiam intrinsecus revocatur. Ruminat autem justus spiritale nutrimentum, cum Logon habet in ore. Bifida autem jure est justitia, ut quæ et hic sanctificet, in sæculumque futurum transmittat. Ne ad spectacula quidem ergo nos Pædagogus deducet. Nec inconcinne stadia et theatra, « pestium cathedram » quis vocaverit : nam hic quoque scelestum est « consilium ^c, » quemadmodum adversus justum : et ideo maledictis de-

✕ P. 298 ED. POTTER, 254 ED. PARIS. * Levit. xi, 13, 14; Deut. xiv, 12. ^b Levit. xi, 3; Deut. xiv, 6. ^c Psal. i, 4.

(16) Τοὺς θεοὺς ἐπιθ. Hoc latius exp. Strom. ii, p. 589 : Οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἀμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. Πεινῶν γὰρ, κραυγάζει· πληρωθεὶς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει· « Qui cum videantur Dominum timere, peccant ut porcus. Is enim dum esurit, clamat : repletus autem, dominum non agnoscit. » Quæ sunt e Barnaba. Hinc porro scribendum videri possit τοῖς θεοὺς ἐπιθωμένους, etc., « enim hominibus, qui cum Deum invocent, tamen impuram vitæ rationem sequuntur, non esse versandum. » Nam ejusmodi homines per χοῖρους innui, cum Barnabas, tum etiam Clemens dicunt.

(17) Ἀκαθάρτοις. Strom. v, p. 571 : Ὁ μὲν γὰρ χοῖρος φιλήδονον καὶ ἀκάθαρτον ἐπιθυμίαν τροφῶν, καὶ ἀφροδισίων λίγνον καὶ μεμολυσμένην ἀκολασίαν μηνύει· « Nam porcus voluptati deditam et immundam ciborum cupiditatem, et salacem ac turpem in re venerea libidinem significat. » Lactantius lib. iv, c. 17 : « Eodem spectat etiam carnis suillæ interdictio : a qua cum eos abstinere Deus jussit, id potissimum voluit intelligi, ut se a peccatis atque immunditiis abstinere. »

(18) Δεισαλέαις τροφαῖς. Fortasse rectius τροφαῖς « deliciis. » SYLBERG. — Verum τροφήν retinuit Clemens in verbis e Strom. v modo laudatis. Scholiastes in marg. Reg. adnotat. Δεισαλέαις, ὑγραῖς· καὶ ἡ ῥυπώδης σύστασις, ὑγρά.

(19) Ὑκώπτερον μαστοφ. Abest a Bibl. Græc. Ὑκώπτερον vocat Clemens Strom. ii et v, ubi vide adnotata.

(20) Τίσιν οὖν. Conf. iterum quæ ex Barnaba recitavit auctor, Strom. v, p. 572, quæ fere cum his eadem sunt.

(21) Διχηλεῖ. Διχηλή Nov. Strom. v, p. 572 : Τί δὲ τὸ διχηλοῦν; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται· « Quid vero sibi vult bifidum? Quod justus et in hoc mundo ambulat, et sanctum exspectat sæculum. » Conf. quæ ibi adnotata sunt.

(22) Εἰκότως. Pal. post εἰκότως distinguit. SYLBERG.

(23) Θέας. Cæcilius hæc Christianis objicit apud

Minutium p. 105, 106, edit. Lugd. Bat. : « Vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinete : non spectacula visitis, non pompis interestis : convivia publica absque vobis, etc. » Respondet apud eundem Christianus p. 545 : « Nos igitur, qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus, et pompis vestris, et spectaculis abstinemus : quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. » Conf. Cyprianus De spectac.; Theophilus lib. iii Ad Autolyicum, p. 126, 127, edit. Paris. ; Tertullianus Apol. c. 58, De spectac.; Lactantius lib. vi, c. 20, et alii Patres passim.

(24) Καθέδραν λοιμῶν. Psal. i, 1 : Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεβων, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Porro hæc psalmi verba conjuncte cum legibus Moysis jam memoratis, præeunte S. Barnaba, explicavit Clemens Strom. ii, p. 589, 590 : Καθέδρα δὲ λοιμῶν, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ δικαστήρια εἰς ἀνὸς περ καὶ μᾶλλον, ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσίαις, καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κοινωνία.

(25) Καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ. « Adversus etiam illum justum : » nempe Christum. Sic Act. iii, 14 : Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε. Tertullianus De spectac. c. 5 : « Invenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam vocem David : « Felix vir, » inquit, « qui non abiit in concilium impiorum, et « in via peccatorum non stetit, nec in cathedra peccantium sedit. » Nam etsi justum illum videtur prædicasse, quod in concilio et in sessu Judæorum de necando Domino consultantium non communicavit, late tamen semper Scriptura divina dividitur, ubi cunque secundum præsentis rei sensum etiam disciplina munitur, ut hic quoque non sit aliena vox a spectaculorum interdictione. »

(26) Ἀμιξίας. Forte rectius ἀναμιξίας· ea nempe forma, qua ἐπιμιξία dicitur, nisi forte ἀναρχίας, seu ἀταξίας, aut simile quidpiam verius est. SYLBERG. — Aliquis in Reg. ἀναμιξίας adnotavit.

vovetur, quæ adversus eum fit, congregatio. Magna quippe confusione et iniquitate hi cœtus pleni sunt et occasio conventus causa est turpitudinis, cum viri et feminae mistim conveniant, alter ad alterius spectaculum. Hic perperam jam agitur concilium. Dum enim lasciviunt oculi, calescunt appetitiones, et oculi per otium ibi concessum proximos impudentius respicere assuefacti, intendunt cupiditates. Prohibeantur ergo spectacula et acroamata, quæ scurrilitate ac vaniloquentia plena sunt. Quod enim turpe factum non ostenditur in theatris? Quod autem verbum impudens non proferunt, qui risum movent, scurræ et histriones? qui autem ✕ ex vitio, quod in se est, delectationem aliquam perceperunt, evidentes domi imagines imprimunt. Contra autem qui his demulceri et afflicti nequeunt, in ignavas voluptates non prolabantur. Si dixerint enim pro ludo assumi spectacula ad recreandos animos: dicemus non sapere civitates, quæ seriam ludis operam dant. Neque enim ludus est sæva gloriæ cupiditas, quæ tot mortes infert: sed neque vana studia, et rationis expers ambitio, et præterea suarum facultatum impensæ. Neque vero quæ his de causis excitantur seditioes amplius sunt ludi. Vano enim studio nunquam emendum est otium: neque enim qui sapit, id, quod est jucundum, ei, quod est melius, prætulit. At non omnes, **110** inquit, philosophamur. Nunquid ergo nec omnes vitam persequimur? Quid tu dicis? Quomodo ergo credidisti? Quomodo autem Deum amas et proximum, si non philosopharis? Quomodo autem teipsum amas, si non sis vitæ cupidus? Litteras, inquit, non didici. Sed si non didicisti legere, non est quod de auditu te possis excusare, quoniam is nequit doceri. Fides autem non sapientum secundum mundum, sed eorum, qui secundum Deum sunt sapientes, est possessio. Illa autem etiam absque litteris, discitur. Ejus autem scriptum, quod et ad rudes ignarosque homines pertinet, et etiam est divinum, charitas vocatur, quæ est volumen spirituale. Licet etiam audire divinam sapientiam, et licet in administranda republica versari: quia etiam quæ sunt in mundo, honeste ex Dei sententia auferre minime

✕ P. 299 ED. POTTER, 253 ED. PARIS.

(27) *Θέαρ*. Tertullianus *De spectac.* cap. 23: « Nemo denique in spectaculo meundo aliquid prius cogitat, nisi videri et videre. »

(28) *Λυχνευούσης*. Pal. ms. λυχνευούσης, « catuliente visu. » SYLBERG. — *Λυχνευούσης* habent etiam Nov., Reg., Bod., quæ proinde vera lectio est.

(29) *Ἀπειρήσθων*. Cf. *Const. apost.* lib. viii, c. 52.

(30) *Ἐαυτοῖς*. Lowthius ait: « Lege αὐτοῖς: et referendum ad γελωτοποιοί, quod præcessit. »

(31) *Θανατώσαι*. Intelligit ludos gladiatorum, eorumque qui cum feris pugnabant. Tertullianus *De spectac.* cap. 18: « Si sævitiam, si impietatem, si feritatem nobis permissam contendere possumus, eamus in amphitheatrum, etc. Lactantius *Epitomes* cap. 9: « Inventa tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello ac sine legibus faciant; et hoc sit voluptas, quod scelus vindicavit cædibus, » etc.

(32) *Στάσεις*. Intelligit motus seditioesque populares, quæ ludorum conventibus sæpe excitaban-

Α λύσεως, ἀκοσμίας ἐστὶν αἰτία ἀναμιξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνιόντων ἐπὶ τὴν ἀλλήλων θέαν (27). Ἐνταῦθα ἤδη περιπερεύεται τὸ συνέδριον. Λυχνευούσης (28) γὰρ τῆς ὄψεως, χλιαίνονται αἱ ὀρέξεις: καὶ ἰταμώτερον βλέπειν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς τοὺς πλησίον ἐπιζόμενοι, τῷ ἔχειν σχολὴν ἐφειμένην, ἐκφλέγουσι τὰς ἐρωτικὰς ἐπιθυμίας. Ἀπειρήσθων (29) οὖν καὶ αἱ θεαί, καὶ τὰ ἀκροάματα, βρωμολογίας καὶ σπαρμολογίας πολλῆς γέμοντα. Τί μὲν γὰρ οὐκ ἐπιδείκνυται αἰσχρὸν ἔργον ἐν θεάτροις; Τί δ' οὐ προφέρονται ῥῆμα ἀναίσχυντον οἱ γελωτοποιοί; οἱ δὲ ἀπολαύσαντες τῆς ἐν ἑαυτοῖς (30) κακίας, ἐναργεῖς οἴκοι ἀπομάσσονται τὰς εἰκόνας. Ἐμπαλιν δὲ, οἱ πρὸς ταῦτα ἀκήλητοι καὶ ἀπαθεῖς οὐκ ἂν περὶ τὰς βραθύμους ἴδονας σφραλεῖν ποτε. Εἰ γὰρ καὶ ἐν παιδιᾷς μέρει παραλαμβάνεσθαι φήσουσι τὰς θεάς εἰς θυρηδίαν, οὐ σωφρονεῖν φήσαιμι ἂν τὰς πόλεις, αἷς καὶ τὸ παίζειν σπουδάζεται. Οὐκ ἔτι γὰρ παιδία αἱ φιλοδοξίαι ἀνηλεεῖς, εἰς τοσοῦτον θανατώσαι (31). Ἄλλ' οὐδὲ αἱ κενοσπουδίαί, καὶ αἱ ἀλόγιστοι φιλοτιμίαι: πρὸς δὲ καὶ αἱ μάταιοι καταναλώσεις τῆς οὐσίας: οὔτε μὲν αἱ ἐπὶ τούτοις στάσεις (32) ἔτι παιδίαί. Τὸ δὲ βραθυμεῖν οὐδέποτε ὀνητέον κενοσπουδία (33): οὐ γὰρ πρὸς τοῦ βελτίονος ἔλοιτο ἂν ποτε ὁ νοῦν ἔχων τὸ ἴδιον. Ἄλλ' οὐ πάντες, φησὶ, φιλοσοφοῦμεν. Μήτι οὖν οὐδὲ πάντες τὴν ζωὴν μετερχόμεθα; Τί σὺ λέγεις; πῶς οὖν πεπίστευκας; Πῶς δαί (34) ἔτι ἀγαπᾷς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου, μὴ φιλοσοφῶν; πῶς δὲ σεαυτὸν ἀγαπᾷς, εἰ μὴ φιλοζωεῖς; Γράμματα, φησὶν, οὐκ ἔμαθον. Ἄλλ' εἰ μὴ τὸ ἀναγινώσκειν ἔμαθες, τὸ ἀκούειν ἀναπολόγητον, ὅτι μὴ διδακτόν: πίστις δὲ οὐ σοφῶν (35) τῶν κατὰ κόσμον, ἀλλὰ τῶν κατὰ Θεὸν ἐστὶ τὸ κτῆμα: ἡ δὲ καὶ ἄνευ γραμμάτων ἐκπαιδεύεται: καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτῆς, τὸ ἰδιωτικὸν ἄρα καὶ θεῖον, ἀγάπη κέκληται, σύνταγμα πνευματικόν. Ἐξὸν δὲ ἀκροῦσθαι μὲν σοφίας θεϊκῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτεύεσθαι ἐξόν: ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κοσμίως κατὰ Θεὸν ἀπάγειν (36) οὐ κακώλυται: καὶ ὁ πωλῶν τὴν ὄνομασιν, μὴ ποτε εἴπῃ δύο τιμὰς ὧν ἂν ἡ ὄνηται ἢ πιπράσκη: ἀπλήν δὲ εἰπὼν, καὶ ἀληθεύειν μελετῶν, ἂν μὴ τυγχάνῃ ταύτης, τυγχάνων τῆς ἀληθείας, πλουτεῖ τῇ δια-

D tur. Minutius p. 543: « Nam in ludis currulibus quis non horreat populi in se rixantis insania? in gladiatorii homicidii disciplinam? » Tertullianus *De spect.* cap. 16 hoc argumentum latius persequitur. Idem *adv. Marcion.*, lib. i, cap. 27: « Quid non frequentas tam solennes voluptates circi furentis, et cavæ sævientis, et scenæ lascivientis? » Lactantius *Epitomes* cap. 9: « Circus non innocenter aestimatur, sed major hic furor est: siquidem mentes spectantium tanta feruntur insania, ut non modo in conviciis, sed etiam in rixas nec non et in prælia et contentiones sæpe consurgant. »

(33) *Κενοσπουδία*. Respicit eorum ambitionem, qui ad captandum populi favorem spectacula immensis sumptibus edebant. Exemplis plenæ sunt Romanorum historiae.

(34) *Δαί*. Δέ Nov., Reg., Bod.

(35) *Οὐ σοφῶν*. Respicit I Cor. i, 26, 27.

(36) *Ἀπάγειν*. Lowth. : « Lege ἀγειν vel διαγειν. »

θείται ὀρθῆ. Ἐπαίτιος δὲ ὄρκος (37) περὶ πάντων τοῦ πωλουμένου ἀπέστω· ἀπέστω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ ὄρκος. Καὶ ταύτη φιλοσοφούντων οἱ ἀγοραῖοι καὶ οἱ κάπηλοι· « Οὐ γὰρ λήψῃ τὸ ἄνομα Κυρίου (38) ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καθαρῶς Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ἄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Τοὺς δὲ παρὰ ταῦτα πράττοντας, τοὺς φιλαργύρους, τοὺς ψεύστας, τοὺς ὑποκριτὰς, τοὺς καπηλεύοντας τὴν ἀλήθειαν (39), τῆς πατρῴας (40) ἐξέβαλεν αὐλῆς ὁ Κύριος, μὴ βουλόμενος ἀδίκου ἐμπορίας ἢ λόγων ἢ τῶν ἐξ ὑλῆς κτημάτων οἶκον εἶναι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἅγιον. Ἐπὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀκτέον (41) τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ἄνδρα, ἐστολισμένους κοσμίως, ἀπλάστῳ βαδίσματι, ἐχερυθίαν ἀσπαζομένους, ἀγάπην (42) ἀνυπόκριτον κεκτημένους, ἀγνοῦς τὰ σώματα, ἀγνοῦς τὰς καρδίας, ἐπιστηδαίους προσεύεσθαι τῷ Θεῷ. Πλεῖον τοῦτο ἐχέτω ἢ γυνή· κεκαλύφθω (43) τὰ πάντα, πλὴν εἰ μὴ οἶκοι τύχοι· σεμνὸν γὰρ τὸ σχῆμα καὶ ἀκατάσκοπον (44)· καὶ οὐποτε αὐτὴ σφαλῆσεται, πρὸς τῶν ὀμμάτων τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ἀμπεχόνην θεμένη· οὔτε ἄλλον εἰς ἕλισθον ἀμαρτίας ἐκκαλέσεται, τὸ πρόσωπον ἀπογυμνωμένη. Τοῦτο γὰρ ὁ Λόγος βούλεται· ἐπεὶ πρέπον αὐτῇ ἐγκεκαλυμμένη προσεύεσθαι (45). Τὴν δὲ Αἰνεῖον (46) γυναῖκά φασι δ' ὑπερβολὴν σεμνότητος μηδὲ τῆς Τροίας ἀλισκομένης περιδεῖα γενομένην ἀποκαλύψασθαι· ἀλλὰ καίτοι φεύγουσαν ἐκ τῆς ἐκπυρώσεως, μέναι συγκεκαλυμμένην. Τοιούτους δὲ ἐχρῆν παρ' ὄλον τὸν βίον φαίνεσθαι καὶ διαπλάττεσθαι τοὺς Χριστῷ τελομένους, οἷους σφᾶς ἐν ἐκκλησίαις ἐπὶ τὸ σεμνότερον σχηματίζουσι, καὶ εἶναι, μὴ δοκεῖν εἶναι τοιούτους· οὕτω πραεῖς, οὕτως εὐλαβεῖς, ἀγαπητικοὺς οὕτω. Νυνὶ δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, συμμεταβάλλονται τοῖς τόποις καὶ τὰ σχήματα καὶ τοὺς τρόπους· καθάπερ καὶ τοὺς πολυπόδας (47) ταῖς πέτραις φασὶν ἐξομοιουμένους, αἷς ἂν προσομιλῶσι, τοιούτους φαίνεσθαι καὶ τὴν χροιάν. Τὸ γούν τῆς συναγωγῆς ἐνθεον μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν ἀποθέμενοι, τοῖς πολλοῖς ἐξομοιοῦνται, μεθ' ὧν καὶ διαιτῶνται· μᾶλλον δὲ ἐλέγχονται, τὴν ἐπίπλαστον ἀποθέμενοι τῆς σεμνότητος ὑπόκρισιν,

✠ P. 500 ED. POTTER, 256 ED. PARIS. * Exod. xx, 7.

(37) Ὁρκος. Respicit adagium, quod e Platone, comico poeta, citari solet: « Ὁρκος περὶ παντὸς ἀπέστω. » Juramentum ante omnia absit.

(38) Κυρίου. Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, Exod. Mox, Κύριος ὁ Θεός σου. Ibid.

(39) Καπηλεύοντας τὴν ἀλ. Sic B. Paulus II Cor. II, 17: Καπηλεύοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

(40) Τῆς πατρῴας. Respicit Matth. XXI, 12, 13; Marc. XI, 15, 16, 17; vel Luc. XIX, 46.

(41) Ἀκτέον. Pal. ms. ἀκτέον et ἀνακτέον. SYLBERG.

(42) Ἀγάπην. Respicit Rom. XII, 9; vel II Cor. VI, 6.

(43) Κεκαλύφθω. Conf. Apostolicarum Constitutionum lib. I, cap. 8 sub finem.

(44) Σεμνὸν... καὶ ἀκατάσκοπον. « Honestus et ab exploratoribus tutus, qui κατασκοποῖ sunt. » Herveus in libro suo correxit ἀκατάσκοποι. Utrumque minus usitatum est. Paulo post (col. 661) Clemens ait: Καὶ θεασαμένους ἔστιν ἀμαρτεῖν. Sequitur autem, quod illud Æschyli refert de Amphiarao in Ἐπτὰ ἐπὶ

A est prohibitum. Interea qui aliquid vendit aut emit, eorum, quæ a se venduntur aut emuntur nunquam dicat duo pretia: unum autem ac simplex dicens, et vera dicere studens, si id non consequatur, dum veritatem assequitur, dives est recta animi affectione. Absit autem ante omnia jusjurandum, causa rerum, quæ venduntur, susceptum. Absit autem etiam in aliis jusjurandum, et ita philosophentur negotiatores forenses, et caupones: « Non assumes nomen Domini in vano: neque enim eum mundaverit Dominus, qui nomen ejus in vano assumit. » Eos autem, ✠ qui præter hæc faciunt, qui sunt avari, mendaces, hypocrita, qui veritatem cauponantur, ex paterna aula expulit Dominus, nolens injustæ negotiationis, vel verborum, vel materialium possessionum domum esse sanctam domum Domini. In ecclesiam autem venire oportet virum et mulierem, honeste indutos, simplici incessu, silentium amplectentes, charitatem non fictam possidentes, castos corpore, castos corde, ad Deum rogandum aptos. Hoc amplius habeat mulier: semper tecta sit, nisi domi fuerit. Est enim is honestus habitus, et ex quo nihil possit offensionis suscipi. Ipsa enim nunquam labetur, si et verecundiam et vestem ante oculos posuerit: nec ad peccati lapsum alium provocabit, dum vultum suum aperit. Hoc enim Logos requirit, quandoquidem convenit eam tectam orare. Dicunt autem Æneæ uxorem per insignem honestatem, ne cum Troja quidem cæperetur perterritam se detexisse: sed etiam dum ab incendio fugeret, mansisse cooperatam. Oporteret autem tales in tota vita et videri et effingi eos, qui Christo imitantur, quales se in ecclesiis ad gravitatem et honestatem componunt; ei esse, non autem videri esse tales, adeo mites, adeo pios ac religiosos, adeo charitati deditos. Nunc autem, nescio quomodo, una cum locis habitum et mores mutant, non secus ac polypos dicunt petris, quibus adhærescunt, assimilatos, videri quoque colore esse tales. Postquam itaque excesserunt e congregatione, deposita illa, quæ in ea erat, divinitus

B
C

Θέβρις, apud Plutarchum Aristidi afflictum:

Οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει
Neque enim videri justus hic, sed esse vult

Quod autem paulo post (col. 661) ex sacris Litteris est, citatur ex IV Prov. v. 25: « Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos: » Græce, Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπτωσαν, τὰ δὲ βλέφαρά σου νευέτω δίκαια. Aquila et Theodotio verterunt: Οἱ ὀφθαλμοὶ σου εὐθυνέτωσαν κατεναντίον. Ad verbum ex Hebræo: « Oculi tui ad rectum aspiciant, et palpebræ tuæ dirigant viam tuam coram te. » Apud Theoph. lib. II ad Autolycum, eodem modo legitur hic locus quo apud Clementem: quamobrem sane miror, cur ita verterit Clauserus: « Oculi tui in directum aspiciant, et palpebræ tuæ rectum teneant iter ante te. » COLLECT.

(45) Προσεύεσθαι. Respicit I Cor. XI, 5.

(46) Αἰνεῖον. Pal. ms. Αἰνεῖα et Αἰνεῖον. Nomen autem uxoris Æneæ, Creûsa, ex poetis et historiis notum est. SYLBERG.

(47) Πολυπόδας. Alludit ad Theognidos distichon,

inspirata quasi sanctitate, multitudini, eum qua versantur, assimilantur: vel potius deposita falsa ac simulata gravitatis persona, deprehenduntur quales esse ignorabantur: et cum, qui de Deo habitus est, sermonem venerati sunt, eum illic relinquunt, ubi audiverunt: foris autem impiis modis et amatoriiis canticis se oblectant, tiliarum cantu, plausu, temulentia, et quovis cæno ac sorde oppleti. Hoc autem dum cantant et recantant ii, qui immortalitatem antea celebrabant, tandem perniciosissimam mali male canunt palinodiam: « Comedamus et bibamus, ✕ cras enim moriemur^a. » Il autem non cras vere, sed jam Deo mortui sunt, « sepelientes » suos « mortuos, » hoc est, seipsos in mortem infodientes. Eis autem fortiter resistit Apostolus: « Ne erretis, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, » et quæcumque alia his adjungit, « regnum Dei possidebunt^b. » Quod si in regnum Dei vocati simus, digne regno ambulemus, Deum diligentes et proximum. Dilectio autem non in osculo censetur, sed in benevolentia. Illi autem nihil aliud osculo quam ecclesias conturbant, cum ipsam non habeant intus amicitiam. Etenim hoc utique turpem movit suspicionem et maledicentiam, quod impudenter osculo uterentur, quod esse oportebat mysticum. Id « sanctum^c » vocavit Apostolus. Regno digne gustato, ore modesto et clauso benevolentiam animi dispensemus, per quod maxime se exserit mansuetudo morum. Est autem aliud quoque osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis, quod etiam pha-

A οἱ: (48) ὄντες ἐλελήθησαν· καὶ τὸν περὶ τοῦ (49) Θεοῦ λόγον σεβασάμενοι, καταλειπίπασι ἐνδον, οὗ ἤκουσαν· ἐξώθεν δὲ ἄρα μετὰ τῶν ἀθέων ἀλύουσι κρουμάτων καὶ τερετισμάτων ἐρωτικῶν, αὐλοδίας τε καὶ κρότου, καὶ μέθης, καὶ παντὸς ἀναπιμπλάμενος συρφετοῦ· τοῦτο δὴ ἄδοντες καὶ ἀντάδοντες αὐτοῖ, οἱ πρόσθεν ἐξυμνοῦντες ἀθανασίαν, ἐπὶ τέλει τὴν ἐξωλεστάτην κακοὶ κακῶς βιάλλοντες παλινωδίαν, « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκουμεν. » Οἱ δὲ οὐκ αὐριον ἀληθῶς, ἀλλ' ἤδη τεθνήκασι τῷ Θεῷ, « θάπτοντες (50) » τοὺς σφετέρους « νεκρούς, » τουτέστιν αὐτοὺς εἰς θάνατον κατορύττοντες. Ἀντιτάσσεται (51) δὲ αὐτοῖς εὖ μάλα ἐρῶμένως, ὁ Ἀπόστολος· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοὶ (52), οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε (53) μέθυσοι, οὐ λοῖδοροί, » καὶ ὅσα ἄλλα (54) τοῦτοις ἐπάδει, « βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Εἰ δὲ (55) καὶ εἰς βασιλείαν (56) Θεοῦ κεκλήμεθα, ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευόμεθα, Θεὸν ἀγαπῶντες καὶ τὸν πλησίον. Ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται. Οἱ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιλήματι καταψοφοῦσι (57) τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἐνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχροῦς (58), καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναίδην (59) χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν· « Ἄγιον » αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος· ἀπογευομένης (60) ἀξίως τῆς βασιλείας, πολιτευόμεθα τῆς ψυχῆς τὴν εὐνοίαν διὰ στόματος σώφρονος καὶ μεμυκότος, δι' οὗ μάλιστα διακονεῖται τρόπος ἡμερος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἀναγνον φιλημα, πλήρες ἰοῦ, ἀγιωσύνην ὑποκρίνόμενον. Ἡ οὐκ ἴστε, ὅτι καὶ τὰ φαλάγγια (61), προσαπτόμενα μόνον τῷ στόματι,

✕ P. 501 ED. POTTER, 257 ED. PARIS. ^a I Cor. xv, 52. ^b I Cor. vi, 9, 10. ^c Rom. xvi, 16, etc.

Πουλύποδος νόον ἴσθι πολύτροπον, de cuius solertia meminerunt etiam Aristoteles, Plutarchus, Aelianus, Plinius. SYLBURG.

(48) Οἱ: Οἶον Nov.

(49) Τοῦ. Hic articulus e Pal. additas. SYLBURG. Consentiant Reg. Bod., dissentit vero Nov.

(50) Θάπτοντες. Respicit Christi dictum Ἀπολύθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκρούς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Matth. viii, 22; Luc. ix, 60.

(51) Ἀντιτάσσεται. Ἀντιτάσσεται Bod.; utrumque habet Reg. Mox, πλανᾶσθαι pro πλανᾶσθε, Nov. Verum ai et ε sunt εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(52) Οὔτε μ. Οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μ. apud Paulum. Mox, οὔτε μαλ... πλεονέκται, D abesse a Pal. ms. refert Sylburg.

(53) Οὔτε. Οἶ Nov.

(54) Καὶ ὅσα ἄλ. Nil ibi sequitur, nisi οὐκ ἄρπαγες.

(55) Εἰ δέ. H. ἐπαὶ δέ. Nostra lectio ei δέ petita ex Pal. ms.; Flor. ed. perperam habet εἰ δέ. SYLBURG.— Eἰ δέ habent etiam codices nostri.

(56) Εἰς βασ. Respicit I Thess. ii, 12: Εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

(57) Φιλήματι καταψοφοῦσι. Hinc patet, nonnullos vel eo tempore osculo charitatis abusos fuisse. Cui malo mederi nonnulli e veteribus conati sunt. Athenagoras præceptum velut e S. Scriptura re itat, Legat. pag. 428, edit. Oxon.: Πάλιν ἡμῖν λέγοντος τοῦ Λόγου, Ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευτέρου καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρεσεν αὐτῷ· καὶ ἐπιφέρωντος, Οὕτως οὖν ἀκριβῶσασθαι τὸ φιλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσ-

κλήμα δεῖ· ὡς, εἴ που μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραβολοθεῖη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντος ζωῆς· « Logo nobis dicente: Si quis osculum suæ cupiditatis causa repetierit: et inferente: Itaque moderari osculum, vel salutationem potius, oportet; ut que vel si parum impura cogitatione inquinata fuerit, a vita æterna nos alienet. » Constitutionum apostolicar. lib. ii, cap. 57: Εἶτα καὶ ἀσπαξέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες, καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες, τῷ ἐν Κυρίῳ φιλήματι· ἀλλὰ μὴ τις δολίως, ὡς Ἰούδας τὸν Κύριον φιλήματι παρέδωκε· « His transactis, mutuo se saluent viri, mutuo se mulieres, osculo in Domino: nemo autem dolose id agat, sicut Judas Dominum osculo tradidit. » Eiusdem operis lib. vii, c. 11: Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· « Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ· » καὶ ἀσπαξέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας· « Diaconus vero dicat omnibus: « Salutate vos invicem in osculo sancto: » et clerici osculentur episcopum, laici vero laicos, femine feminas. »

(58) Ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχροῦς. « Explevit turpi suspitione. » Hervetus legisse videtur ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχροῦς, dum vertit, « turpem movit suspicionem. » SYLBURG.

(59) Ἀναίδην. Ἀνείδην Bod., Reg. Solent autem hæ voces a librariis inter se permutari.

(60) Ἀπογευομένης. Ἀπαγορευομένης Bod., sed ἀπογευομένης in marg. exhibet. Verum ἀπογευομένης in textu, ἀπαγορευομένης in marg. habet Reg.

(61) Φαλάγγια. Respicit Socratis dictum, quod infra plenius recitat Strom. ii, pag. 412: Ὁ γοῦν Διοκράτης φιλάσσεσθαι κελεύει. τὰ ἀναπεθόντα μὴ

δύναμις ἐπιτρίβει τοὺς ἀνθρώπους; φιλήματα δὲ πολλὰκις ἐνήσιν ἰδὼν ἀκολασίας. Σαφὲς τοίνυν ἡμῖν γεγένηται, ὡς οὐκ ἔστιν ἀγάπη τὸ φίλημα· « Ἦ γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (62) ἔστιν. » Ἄυτη δὲ ἔστιν ἡ (63) ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, » φησὶν Ἰωάννης, « ἵνα τὰς ἐντολάς τηρήσωμεν, » οὐχ ἵνα σαίνωμεν ἀλλήλους ἐν τῷ στόματι· « Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. » Ἀλλὰ μὲν καὶ οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀγαπητῶν ἀσπασμοὶ, παρῳήσιας ἀνοήτου γέμοντες, καταφανῶν τοῖς ἐκτὸς (63*) εἶναι βουλομένων, οὐδὲ ἐλαχίστης μετέχουσι χάριτος· εἰ γὰρ (64) « ἐν τῷ ταμιεῖῳ » μυστικῶς « προσεύχεσθαι » τῷ Θεῷ δίκαιον, ἐπόμενον ἂν εἴη καὶ « τὴν πλησίον, » ἔν δεῦτερον ἀγαπᾶν κελευόμεθα, ὁμοίως τῷ Θεῷ, καὶ μυστικῶς φιλοφρονεῖσθαι ἔνδοθεν, ἐξαγοραζομένους τὸν καιρὸν· τὸ γὰρ ἄλλας τῆς γῆς ἡμεῖς. Ὅς δ' ἂν εὐλογῆ, » φησὶ, « φίλον τὸ πρῶτ' ἐν μεγάλῃ τῇ φωνῇ, καταρωμένου οὐδὲν διαφέρειν ὁδῶσι. » Δοκεῖ δὲ ὑπὲρ πάντα τῆς τῶν γυναικῶν ἕψεως ἀπεστράφθαι· οὐ γὰρ ἀψαμένους μόνον, ἀλλὰ καὶ θεασαμένους ἔστιν ἀμαρτεῖν· ὧν μάλιστα ἀποφεύγειν χρὴ τὸν γνησίως παιδαγωγούμενον· « Οἱ ὀφθαλμοὶ γὰρ σου ὀρθὰ βλέπτωσαν· τὰ δὲ βλέφαρα (65) νεύετω δίκαια. » Μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα καρτερεῖν, ἀλλὰ τὸ ἐμπεσεῖν φυλακτέον. Δυνατὸν γὰρ ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμύχανον δὲ, μὴ ἰδόντα, ἐπιθυμεῖν. Οὐ γὰρ τὸ καθαρεύειν μόνον ἀπόχρη τοῖς σώφροσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτὸς εἶναι τοῦ φλόγου σπουδαστέον, πᾶσαν ἀποκλείσαντας ὑπονοίας αἰτίαν, πρὸς συγκεφαλαίωσιν ἀγνείας· ὡς μὴ μόνον εἶναι ἡμᾶς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀξιοπίστους φανῆναι. Καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο παραφυλακτέον, ὡς φησὶν ὁ

Ἄποστολος, « μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται· προνοούμενοι γὰρ καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Ἄποστρεψον δὲ τὸν (66) ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικὸς κεχαριτωμένης, καὶ μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον, » φησὶν ἡ Γραφή· κὰν πύθῃ τὴν αἰτίαν, προσεπεξηγήσεται σοι· « Ἐν γὰρ κάλλει γυναικὸς πολλοὶ ἀπεπλανήθησαν, καὶ ἐκ τούτου φίλια ὡς πῦρ ἀνακαίεται, » εἰς πῦρ ἄγουσα ἀκατάπαυστον διὰ τὴν ἀμαρτίαν· ἢ ἐκ πυρὸς ὀρμωμένη φίλια, ἣν ἔρωτα κεκλήκασιν.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης ἐμοίως τοῦ ἀρίστου βίου·

⌘ P. 502 ED. POTTER, 257-258 ED. PARIS.

⌘ Prov. xxvii, 14. ⌘ Prov. iv, 23. ⌘ II Cor. viii, 20, 21. ⌘ Eccli. ix, 8. ⌘ Ibid., 9.

πεινῶντας ἐσθίειν καὶ μὴ διψῶντας πίνειν· καὶ τὰ βλέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλεπώτερον σκορπίων καὶ φαλαγγίων ἰδὼν ἐνιέναι πεφυκότα. « Socrates itaque jubet cavere illecebras, quæ suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus non sitientes : et pulchrorum obtutus et oscula, ut quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum immittere. »

(62) Τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ Θεοῦ. Joan.

(63) Ἡ. Articulum omittunt Bod., Reg. Mox, ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν, Joan.

(63*) Τοῖς ἐκτὸς. I. e. hominibus « externis, » seu ethnicis. Id enim malim, quam « per res externas, » ut vertit Hervetus.

(64) Εἰ γάρ. Hæc e diversis S. Scripturæ locis composita sunt : nempe Matth. vi, 6 : Σὺ δὲ ὅταν

langia, si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferunt? Oscula autem immudicitiae saepe virus immittunt. Manifestum itaque nobis factum est, osculum non esse dilectionem : « dilectio enim est Dei ». Hæc est autem dilectio Dei, » inquit Joannes, « ut mandata servemus : » non ut nos invicem ore demulceamus : « et mandata ejus gravia non sunt ». » Cæterum dilectorum quoque in via salutationes, cum stulta libertate plenæ sint, et ab iis fiant, qui volunt per res externas sese

III ostentare, ne minimam quidem habent gratiam. Si enim in « adyto » mystice Deum « orare »

⌘ convenit, consequens fuerit « proximum » quoque, quem secundo loco jubemur « diligere, » similiter ac Deum, et mystice intus complecti, « occasionem

B redimentes : nos enim sumus sal terræ ». Qui autem amico mane magna voce benedixit, ab eo, qui exsecratur, nihil videbitur differre d. » Videtur autem super omnia esse aversandos mulierum aspectus : non solum enim si tangantur, sed etiam si spectentur, peccari potest : quæ maxime vitare oportet eum, qui recte instituitur : « Oculi » enim

« tui recta videant, supercilia autem recta annuant ». » Etsi enim fieri potest, ut quamvis viderit, se fortiter gerat, veruntamen ne cadat, cavendum est. Fieri enim potest, ut qui viderit, labatur ; sed fieri non potest, ut qui non viderit, concupiscat. Non solum enim temperantibus satis est ut sint puri, sed etiam adhibenda est opera ut sint ab

C omni reprehensione alieni, ut sit consummata castitas, omni exclusa suspicionis causa : ut non simus solum fideles, sed etiam videamur fide digni. Etenim hoc quoque cavendum est, ut ait Apostolus,

« ne quis nos reprehendat ; providentes enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus ». Averte autem oculum a muliere gratiosa, et ne discas alienam pulchritudinem e, » inquit Scriptura. Et si causam roges, ipsa tibi enarrabit :

« In pulchritudine enim mulieris multi seducti sunt, et ex ea, tanquam ignis, accenditur amicitia h, » peccatum : amicitia, inquam, quæ ex igne oritur,

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant. A ἔσαι τῶν ἁγίων Γραφῶν χαρακτηρίζουσαι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

Ego vero iis quoque, qui uxores duxerint, consulerim, ne unquam uxores suas coram famulis osculentur: nam nec famulis quidem unquam aridere permisit Aristoteles, tantum abest ut in eorum conspectu videatur quisquam complecti uxorem. Melius est autem, ut domi a matrimonio incipientes, honestatem ostendamus; est enim maxima hæc temperantiæ conjunctio, quæ puram spirat ac redolet voluptatem. Admodum enim pulchre dicit tragœdia:

✠ *O femina, quam in rebus humanis nihil,
Non regna et aurum, non opum vis maxima
Tot comitates, tot voluptates ferunt,
Quot temperantis feminae et viri boni
Mens justa, si non illa negligit virum?*

Hæc præcepta justitiæ, quæ ab iis, qui mundanam sequuntur sapientiam, dicta sunt, sunt minime recusanda. Scientes ergo suum cuiusque officium, et in timore conversemini tempore vestri incolatus, scientes quod non corruptibilibus, argento et auro, redempti sumus ex vana conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, tanquam Agni immaculati, et in quem nulla cadit reprehensio, Christi^a. Satis ergo fuit præteritum tempus, » ait Petrus, et ad faciendam gentium voluntatem, dum ambulavimus in lasciviis, concupiscentiis, temulentis, comessationibus, potationibus, et nefariis idololorum cultibus.^b » Limitem habemus crucem Domini, qua, tanquam vallo, cingimur, et separa-

✠ P. 505 ED. POTTER, 253-259 ED. PARIS. 46, 17. ^a I Pet. iii, 15.

(67) Ἐγώ. Imitari videtur illud Pauli I Cor. vii, 10: Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, etc.

(68) Τὰς σφῶν. Τὰς σφῶν, et τὰς αὐτῶν Pal. SYLBERG. — Utroque abest a Nov.

(69) Καθαρὰς ἡδονῆς ἀπ. Pal., καθαρὰς ἡδονὰς ἀποπνέουσα. Vulgatæ lectionis exemplum supra pag. 76. SYLBERG. — Καθαρὰς ἡδονὰς ἀπ. habent etiam Bod., Reg.

(70) Φεῦ φεῦ. Citantur a Stobæo hi versus tit. 65; sed in tertia ejus editione tribuntur Apollonidæ cuidam, ut et in libro manuscripto, præcedens autem versus Euripidi relinquitur: at in prima editione præcedens sententia Apollonidæ dicebatur. Postremum autem hujus carmen apud Clementem habuit, καὶ φρονοῦσα τ' ἀνδρικὰ: at apud Stobæum, τὰνδίκια, et legitime affecta, quæ justa sapit. » Col. i.

(71) Ἡ χρυσίω. Abest a Reg. et Bod. Deim, ἐλυτρώθητε apud Petr. Mox, ματαίας ὑμῶν ἄν. Paulo post, Ἀρχετός γὰρ ἡμῶν ὁ παρελθὺς χρόνος τοῦ

Ἐγὼ (67) δὲ καὶ τοῖς γεγαμηκόσι παραινέσαιμι ἄν, οἴκοι τὰς γυναῖκας τὰς σφῶν (68) μὴ ποτε κατὰ πρόσωπον οἰκετῶν φιλεῖν· οὐδὲ γὰρ προσγελῶν δούλοις Ἀριστοτέλης εἶα ποτέ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ, κατ' ὄψιν αὐτῶν φιλοφρονούμενον φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα. Ἄμεινον δὲ, οἴκοθεν ἀρξάμενους ἀπὸ τοῦ γάμου, τὴν σεμνότητα ἐπιδείκνυσθαι· μέγιστη γὰρ ἡ σωφροσύνης συζυγία, καθαρὰς ἡδονῆς ἀποπνέουσα (69). Πάνυ γοῦν θαυμασίως ἡ τραγωδία φησί·

Φεῦ φεῦ (70), γυναῖκες, ὡς ἐν ἀνθρώποις ἴσα, Ὁ χρυσός, οὐ τυραννίς, οὐ πλοῦτος χλιδὴ Τοσοῦτον εἶχε διαφόρους τὰς ἡδονὰς,
B Ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς
Γνώμη δίκαια, καὶ φρονοῦσα τὰνδρικὰ;

Ταῦτα τῆς δικαιοσύνης τὰ παραγγέλματα, καὶ παρὰ τοῖς τὴν κοσμικὴν μετιοῦσι σοφίαν ἐκφωνηθέντα, οὐ παραιτητέον. Ἐγνωκότες οὖν τὸ ἐκάστου ἔργον, et ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε, εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ (71), ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, ὡς Ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου, Χριστοῦ. Ἀρχετός οὖν ὁ παρεληλυθὺς χρόνος, ὁ Πέτρος φησί, τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατειργάσθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρίαις. » Ὅρον ἔχομεν, τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου, ᾧ περισταυρούμεθα καὶ περιθριγκούμεθα (72) τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν· ἀναγεννηθέντες τοίνυν, προσηλωθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀνανήψωμέν τε, καὶ ἀγιασθῶμεν· ὅτι et οἱ (73) ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὥτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά. Καὶ τίς ὁ κακώσων ἡμᾶς (74), ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γενώμεθα; » Ἡ δὲ ἀρίστη ἀγωγή, εὐταξία (75) ἐστὶ, παντελής οὖσα εὐσηχημοσύνη, καὶ δύναμις τεταγμένη βεβαία (76), τῶν ἐξῆς ἀλλήλοις κειμένων ἐν ἔργῳ καλῶς ἀποδοτικῆ, κατ' ἀρετὴν ἀνυπέροβητος. Ταῦτα εἰ καὶ τραχύτερον προηγήθη (77), οἰκονομούμενος τῆς ἐπανορθώσεως τὴν σωτηρίαν, ἐμοὶ

D βίου τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, Petr.

(72) Περιθριγκούμεθα. Περιθριγγούμεθα, Bod., Reg.

(73) Οἱ. Abest a psalm.

(74) Ἡμᾶς. Ἰμᾶς Petr. Mox, μιμηταί pro ζηλωταί. Ibid.

(75) Εὐταξία. Hujus virtutis similem huic definitionem tradunt Stoici apud Stobæum *Ecllog. ethic.* lib. ii, c. 4, p. 168: Εὐταξίαν δὲ, ἐπιστήμην τοῦ ποτε πρακτέον, καὶ τι μετὰ τι, καὶ καθόλου τῆς τάξεως τῶν πράξεων. Definiant εὐταξίαν, et scientiam temporis rerum gerendarum, earumque consecutionis, et, ut summam dicam, ordinis. »

(76) Καὶ... βεβαία. Hæc absunt a Pal. SYLBERG. — Absunt etiam a Reg. et Bod. τῶν ἐξῆς abest etiam a Reg.

(77) Προηγήθη. Προσηγήθη Pal. SYLBERG. — Προσηγήθη Bod., Reg. Hæc etiam Sylburgius adducit, τραχύτερος legi posse pro τραχύτερον.

μὲν λελέχθων, φησὶν ὁ Παιδαγωγός· ἐπειδὴ ἡ ὁ ἐλέγ-
 χων, μετὰ παρρησίας, εἰρηνοποιεῖ· ἡ ὑμεῖς δὲ, εἰ μὲν
 ἀκούσεσθέ μου, σωθήσεσθε· εἰ δ' οὐ προσέξετε (78)
 τοῖς εἰρημένοις, οὐ μοι μέλει· μέλει δὲ ὅμως καὶ
 οὕτως· ἡ τὴν γὰρ μετάνοιαν τοῦ ἀμαρτωλοῦ μᾶλλον
 ἢ τὸν θάνατον αἰρεῖται. Ἦν δὲ εἰσακούσητέ (79) μου,
 τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε, ἡ ὁ Παιδαγωγός πάλιν λέ-
 γει· ἡ γῆς ἀγαθὰ (80)· τὰ ἀνθρώπεια ὀνομάζων καλὰ,
 τὴν κάλλος, τὸν πλοῦτον, τὴν ὑγίειαν, καὶ τὴν ἰσχύν,
 τὴν τροφήν· ἀγαθὰ μὲν γὰρ ὄντως, ἡ ἂ οὐτε οὐς
 ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέβη ποτέ (81), ἡ περὶ τὸν
 ὄντως ὄντα βασιλέα, τὰ ὄντως (82) ὄντα, ἀγαθὰ ὄντα,
 καὶ ἀναμένοντα ἡμᾶς· ἀγαθῶν γὰρ ἐστὶ καὶ δοτῆρ,
 καὶ φύλαξ· κατὰ μετουσίαν δὲ ἐκείνων, τὰ τῆδε συν-
 ονυμεί· παιδαγωγούντος ἐν Θεῷ τοῦ Λόγου, τὴν
 ἀνθρώπων (83) ἀσθένειαν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν
 νόησιν. Ὅσα μὲν οὖν οἴκοι παραφυλακτέον, καὶ ὡς
 τὸν βίον ἐπανορθωτέον, ὁ Παιδαγωγός ἡμῖν ὁδὸν
 διεύλεχται· ἡ δ' οὖν, καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ὁμιλεῖν αὐ-
 τῷ φίλον τοῖς παιδίοις, ἀχρις ἂν ἀγάγη αὐτὰ πρὸς
 τὸν διδάσκαλον, ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐν κεφαλαίου (84) μέρει
 δι' αὐτῶν ὑποτίθεται καὶ παρατίθεται τῶν Γραφῶν,
 γυμνὰς παρατιθέμενος τὰς παραγγελίας, ἀρμοζόμε-
 νος μὲν τῷ χρόνῳ τῆς καθοδηγήσεως, τὰς δὲ ἐξηγή-
 σεις αὐτῶν ἐπιτρέπων τῷ διδασκάλῳ· καὶ γὰρ ὁ νό-
 μος αὐτοῦ τὸν φόβον (85) ὑπεκλύειν βούλεται, τὸ
 ἐκούσιον ἐλευθερώσας εἰς πίστιν. Ἄκουε, φησὶν, ὦ
 παιδίον, καλῶς παιδαγωγούμενον, τὰ κεφάλαια τῆς
 σωτηρίας· γυμνώσω γὰρ τὸ ἦθος τὸ ἐμαυτοῦ, καὶ
 σοὶ ταύτας καλὰς ἐντολὰς ὑποθήσομαι, δι' ὧν ἀφίξη
 πρὸς σωτηρίαν· ἄγω δὲ σε ὁδὸν τὴν σωτήριον· ἀπό-
 στα τῶν τῆς πλάνης ὁδῶν· ἡ ὅτι Κύριος γινώσκει (86)
 ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἄσεβῶν ἀπολείται. ἡ Ἐπου-
 ταίνου, ὦ παιδίον, τὴν ἀγαθὴν ὁδὸν, ἣν ἂν σοὶ ἐξη-
 γήσωμαι, τὰ ὧτά μοι ὑποσχὼν τὰ ἀκουστικά·
 ἡ καὶ δώσω σοὶ θησαυροὺς σκατεινοὺς, ἀποκρύφους,
 ἀοράτους· ἡ ἔθουσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατούς (87)· σοφίας δὲ
 θησαυροὶ, ἀνέκλειπτοι (88)· οὐς θαυμάζων ὁ Ἀπό-
 στολος, ἡ Ὡ βάθος, φησὶ, πλοῦτου καὶ σοφίας· ἡ
 θησαυροὶ δὲ ὑφ' ἑνὸς πολλοὶ χορηγούμενοι Θεοῦ· οἱ
 μὲν διὰ τοῦ νόμου, οἱ δὲ, διὰ τῶν (89) προφητῶν
 ἀποκαλύπτονται· οἱ δὲ, τῷ θεῷ στόματι· ἄλλος δὲ
 τοῦ Πνεύματος τῆ ἐπιτάδῃ (90) ἐπαύων· εἷς δὲ ὧν ὁ
 Κύριος, διὰ πάντων τούτων ὁ αὐτός ἐστι Παιδαγω-
 γός. Ἦστι μὲν οὖν αὐτόθεν κεφαλαϊώδης ὑποθήκη,
 καὶ βιωτικὴ παραίνεσις, πάντα ἐμπεριέχουσα· ἡ Κα-
 θὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε

A procurans emendationis vestræ salutem, atqui
 me quidem dicta sint, inquit Pædagogus, quoniam
 « qui libere arguit, est pacificus ». Vos autem si
 me quidem audieritis, salvi eritis. Quod si ea,
 quæ dicta sunt, non attenderitis, non est mihi
 curæ : et sic tamen curæ est : « peccatoris »
 enim « mavult pœnitentiam quam mortem ». « Sin »
 autem « me audiveritis, bona terræ comedetis », dicit rursus Pædagogus : « bona terræ »
 humana bona nominans, formam, divitias, sani-
 tatem, vires, et alimentum : vere enim bona sunt
 ea, « quæ & neque auris audivit, neque unquam in
 cor ascenderunt » : quæ sunt apud eum qui vere
 rex est, quæ vere sunt, et vere sunt bona, et nos
 exspectant : bonorum enim est et donator et custos .
 B per illorum autem participationem, quæ hic sunt,
 eodem nomine appellantur : scilicet hoc modo ho-
 minum imbecillitatem Logos in Deo deducit a sen-
 silibus ad intelligentiam. Quæcunque sunt ergo
 domi observanda, et quo modo vita sit corrigenda,
 nobis abunde disseruit Pædagogus. Quæ itaque solet
 in via lubenter dicere pueris, donec eos ad magi-
 strum deduxerit, ea a nobis veluti in summa per
 ipsas Scripturas subjicit et apponit, nuda præcepta
 adducens, temporis quidem deductionis **112** atque
 institutionis ea accommodans, interpretationes au-
 tem eorum magistro relinquens. Ejus enim lex vult
 timorem solvere, liberum animi arbitrium in fidem
 liberans. Audi, inquit, o puer, qui recte institueris,
 capita salutis : aperiam enim mores meos, et tibi
 pulchra hæc præcepta suggeram, per quæ pervenies
 ad salutem : duco autem te per viam salutarem :
 discede a viis erroris ; « quoniam novit Dominus
 viam justorum, et via impiorum peribit ». Sequere
 ergo, o puer, bonam viam, qua ego te deducam,
 aures mihi præbens audientes, « et dabo tibi the-
 sauros arcanos, occultos, et qui non possunt vi-
 deri » a gentibus, a nobis autem possunt : sapientie
 autem thesauri non possunt delibere : quos
 admirans Apostolus : « O profunditas, » inquit,
 « divitiarum et sapientie ». Thesauri autem multi
 ab uno Deo suppeditantur : hi quidem per legem,
 illi vero per prophetas revelantur : alii vero ori
 divino, alius vero heptachordo spiritus concinit.
 D Cum sit autem unus Dominus, est idem per hos
 omnes Pædagogus. Hic est ergo, quod omnia sum-
 matim complectitur, præceptum, et ad vitam utilis

✕ P. 594 ED. POTTER, 259-260 ED. PARIS.
 I, 19. ^d I Cor. II, 9. ^e Psal. I, 6. ^f Isa. XLV, 3.

^a Prov. x, 10 sec. LXX. ^b Ezech. xviii, 25. ^c Isa.
^d Rom. xi, 55.

(78) Προσέξετε. Προσάξετε, Nov.

(79) Ἦν δε εἰς. Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰς. Isa.

(80) Ἀγαθὰ. Sic scribi debet. Verum primæ (Clementis editiones ἀγαθῆς exhibent, ut etiam codices mss. Sed aliquis super ἡς final. scripsit α in Bod. et Reg.

(81) Οὕτω... ποτέ. Καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη apud Paulum. Οὕτω ἐπὶ κ. ἀνθρώπου ἂ. π. Nov., Bod. Mos., περιττὸν μὴ περὶ τόν, Nov.

(82) Τὰ ὄν. Τὰ ὄντως ὄντα ἀγαθὰ, ὄντα καὶ ἔν. Bod., Reg.

(83) Τὴν ἀνθ. Τὴν τῶν ἀνθ. Nov.

(84) Κεφαλαίου. Κεφαλαίῳ Bod., Reg.

(85) Φύλαξ. Respicit Rom. viii, 15, ubi dicit Apostolus legem πνεῦμα εἰς δουλείαν dedisse.

(86) Κύριος γινώσκει Κύριος Psalm.

(87) Ἐθουσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατούς. Hæc interpretationi loco adjecit auctor.

(88) Σοφίας δὲ θησαυροὶ ἀνέκλειπτοι. Hæc a Pal. ms. absunt. SYLBERG. — Absunt etiam a Bod. et Reg. Respicit autem Luc. xii, 55 : Θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν οὐρανοῖς.

(89) Τῶν. Absit a Bod. et Reg.

(90) Τῆ ἐπιτάδῃ. Nempe septem donis S. Spiritus, quæ enumerantur Isa. xl, 5. 5.

admonitio : « Quemadmodum vultis ut vobis faciant homines, vos quoque eis facite ». » Possunt etiam duobus omnia præcepta comprehendere, ut dicit Dominus : « Diliges Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota virtute tua ; et proximum tuum sicut teipsum. » Deinde ex his inferunt : « Ex hoc dependent tota lex et prophetae ». » Jam vero ei, qui interrogavit, « Quid faciam ut vitæ æternæ hæreditatem possideam? Nosti mandata, » respondit. Qui cum affirmasset, « Hoc fac, inquit, et salvus eris ». » Verumtamen est etiam distinctius adducenda Pædagogii benignitas per varia et salutaria & præcepta, ut ex copiosa salute et Scripturarum ordinatione, ea promptius inveniamus. Est nobis, qui per Moysen datus est, Decalogus, simplici et unius generis elemento significans, salutarem pec-

A καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς (91). » Δυνατὸν δὲ καὶ διὰ δυεῖν (92) ἐμπεριλαβεῖν τὰς ἐντολάς, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἀγαπήσεις τὸν Θεὸν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἶτα ἐκ τούτων ἐπιφέρει· « Ἐν τούτῳ ὅλος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. » Ναὶ μὴν καὶ πρὸς τὸν πυθόμενον, « Τί ποιήσας, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω ; » « Τὰς ἐντολάς οἶδας, » ἀπεκρίνατο· τοῦ δὲ καταφύσαντος, « Τοῦτο ποιεῖ, φησὶ, καὶ σωθήσῃ. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ (93) διαιρετικώτερον τὸ φύλακτικὸν τοῦ Παιδαγωγοῦ διὰ τῶν ποιητικῶν καὶ σωτηρίων ἐντολῶν παραθετέον, ὡς ἔχοιμεν πρὸς ἀφθόνου σωτηρίας καὶ τῆς διατάξεως τῶν Γραφῶν, ἐτοιμοτέραν τὴν εὐρεσιν. Ἔστιν ἡμῖν ἡ Δεκάλογος ἡ διὰ Μωϋσέως, ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ αἰνιττομένη στοιχείῳ (94), προστηγὸρίαν σωτήριον ἁμαρτιῶν περιγράφουσα· « Οὐ μοιχεύσεις· οὐ κτελεῖς· οὐ παιδοφθορήσεις (95)· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου (96)· » καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις. Ταῦτα ἡμῖν παραφυλακτέον, καὶ ἕτα ἄλλα κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν Βιβλίων παραγγέλλεται. Παραγγέλλει δὲ καὶ διὰ Ἡσαΐου· « Λούσασθε, καὶ (97) καθαροὶ γενέσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· μάθετε καλὸν ποιεῖν· ἐκζητήσατε κρίσιν· ρύσασθε ἀδικούμενον· κρίνατε ὀρφανῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν (98), λέγει Κύριος. » Πολλὰς δ' ἂν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐρομεν ὑποθήκας· οἷον φέρε, εὐχῆς μὲν πέρι, « Τὰ ἔργα (99) τὰ ἀγαθὰ, » φησὶν, « εὐχῆ Κυρίου δεκτῆ, » λέγει ἡ Γραφή. Καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐχῆς ὑπαγορεύεται· « Ἐάν ἴδῃς (1), » φησὶ, « γυμνὸν, περίβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει· τότε ῥαγήσεται· πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰμάτιά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται· ἐμπροσθεν ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. » Τίς οὖν ὁ καρπὸς τῆς εὐχῆς ταύτης ; « Τότε ἐπιθήσῃ (2), καὶ ὁ Θεὸς ὑπακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου, ἐρεῖ, Ἴδοὺ πάρεμι. » Περὶ δὲ νηστείας, « Ἴνα τί μοι, » φησὶ, « νηστεύετε ; » λέγει Κύριος· « οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν, ἀνθρώπου ταπεινοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ; οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίνον τὸν

⌘ P. 505 ED. POTTER, 260-261 ED. PARIS. ^a Luc. vi, 31. ^b Matth. xxii, 37, 39, 40 ; Luc. x, 25. ^c Luc. xviii, 18, 20 ; x, 25, 26, 27, 28. ^d Exod. xx, Deut. v. ^e Isa. i, 16, 17, 18. ^f Isa. lvm, 7, 8. ^g Ibid., 9.

(91) Ποιεῖτε καὶ ὑμ. ἂ. K. ὑμ. ποιεῖτε αὐτ. ὁμ., Luc. (92) Δυεῖν. Δυοῖν Bod., Reg. In iis, quæ mox sequuntur ex Evangeliiis, non tam ipsa verba, quam sensum exhibet.

(93) Kal. Abest a Nov.

(94) Ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ στοιχείῳ. Nempe τῷ ε. Sic apud Philonem, Basilium, Gregorium, Cyrillum, alios, ut in Philone adnotat H. Sylburg. Nicetas in Gregorii Nazianz. orat. 42 : « Decas autem prima unitas perfecta, et generatrix perfectionis dicitur ; quoniam est alia quoque unitas, nempe prima unitas ; verum illa, tametsi principium numerorum est, eosque procreat, nequaquam tamen perfecta est ; at prima decas has duas prærogativas habet ; alteram quod perfecta est : quatenus ad hanc usque numeri progrediuntur, ac rursus revolvuntur ; alteram, quod perfectionis est procreatrix, centenarium enim numerum, qui perfectissimus est, producit. »

D Alibi etiam Clemens hanc litteram refert ad nomen Jesu. Conf. *Pædag.* lib. ii, cap. 4.

(95) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protr.* pag. 67 edit. Paris.

(96) Σου. Abest a Nov., Reg.

(97) Kal. Abest ab Isa. Mox, post ὀφθαλμῶν μου interserit hæc : πάσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

(98) Δεῦτε καὶ δ. Δεῦτε δ. omisso καὶ. Isa.

(99) Τὰ ἔργα. Hæc verba nullibi reperio. Eorum sensus occurrit Philip. iv, 18 ; Hebr. xiii, 16, etc.

(1) Ἐάν ἴδῃς. Ἐάν δὲ ἴδῃς. Nov. Mox, φανήσεται προῤαγήσεται, Nov. Dein, ὑπάρχοντα προῤάματα, Pal., Bod., Reg. Mox, ἐμπροσθέν σου ἢ δ. Isa.

(2) Ἐπιθήσῃ. Βοήσῃ. Isa. Mox, εἰσακούσεται προῤπακούσεται. Mox, νηστεύετε, ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν ; οὐ ταύτην τὴν ν. ἐξ. Dein, ταπεινοῦν ἀνθρώπου, inverso ordine. Paulo post, οὕτω pro οὕτως. Ibid.

τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστείαν δεκτὴν. » Τί οὖν αἰνίσσεται ἡ νηστεία; « Ἰδοὺ αὕτη (5), » φησὶν, « ἡ νηστεία ἦν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· Ἄνε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόλυέ τε θραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν ἀδικον συγγραφὴν διάσπα. Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου· καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περίβαλε. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ τῶν (4) θυσιῶν· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν (5)· καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ ἐρίφων, οὐ βούλομαι· οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναί μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μου τὴν αὐλὴν, οὐ προσθήσεσθε (6)· ἐὰν φέρητε σεμιδάλιν, μάταιον θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστίν· τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. » Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; « Θυσία (7) », φησὶ, « τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συντετριμμένον. » Πῶς οὖν στέψω (8), ἢ μύρω χρῆσω, ἢ τί θυμιάσω τῷ Κυρίῳ; « Ὅσμη (9) », φησὶν, « εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτήν. » Ταῦτα στέφη, καὶ θυσίαι, καὶ ἀρώματα, καὶ ἄνθη τοῦ Θεοῦ. "Ἐπι περὶ ἀνεξικακίας, « Ἐὰν ἀμάρτη (10), » φησὶν, « ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. Ἐὰν ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἀμάρτη εἰς σέ, καὶ τὸ ἐπτάκις ἐπιστρέφῃ πρὸς σέ, λέγων, Μετανοῶ, ἄφες αὐτῷ· » καὶ τοῖς μὲν στρατευομένοις διὰ Ἰωάννου παραγγέλλει, « ἀρκεῖσθαι (11) μόνοις τοῖς ὀψωνίοις· » τοῖς δὲ τελώναις, « μηδὲν πλέον πράσσειν παρὰ τὰ διατεταγμένα· » δικαστῇ δὲ, « Οὐ λήψῃ (12), » φησὶ, « πρόσωπον ἐν κρίσει· τὰ γὰρ ὄψα ἐκτυλοῖ ὀφθαλμοὺς βλεπόντων, καὶ λυμαίνεται ῥήματα δίκαια, ῥύσασθαι ἀδικουμένους (13). » Ἄλλὰ καὶ τοῖς οἰκονομικοῖς· « Κτησίς (14) ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάσσων γίνεται. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ ἀγάπης, « Ἀγάπη, » φησὶ, « καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν. » Καὶ περὶ πολιτείας, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ὁρκου δὲ πέρι, καὶ μνησικακίας· « Μὴ ἐγώ (15) ἐνετειλάμην τοῖς πατέραςιν

A saccum ac cinerem substraveris, ne sic quidem vocabitis jejunium acceptum. » Quid ergo sibi vult jejunium? « Ecce hoc est, » inquit, « jejunium, quod elegi, dicit Dominus: solve omne vinculum iniquitatis: dissolve perversos nexus violentorum contractuum: libera eos, qui sunt offensi in acceptilatione, et injustam omnem scripturam discerpe. Frange esurienti panem tuum, et pauperes, qui tecto carent, introduce in domum tuam, cum videris nudum, operi eum^a. » Jam vero de sacrificiis quoque: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum holocaustis arietum: et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hædorum nolo, nec ✕ veneritis ut a me videamini. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? Atrium meum calcare non adjicietis. Si similam afferatis, inane incensum mihi est abominatio, neomenias vestras, et sabbata non fero^b. » Quomodo ergo sacrificabo Domino? « Sacrificium, » inquit, « Domino spiritus contritus^c. » Quomodo igitur coronabo, vel ungam unguento, vel Domino quodnam incensum offeram? « Odor, » inquit, « suavitatis Deo est cor, quod glorificat eum, qui ipsum fecit. » Hæc sunt coronæ, et sacrificia, et aromata, et flores Dei. Præterea de malorum tolerantia: « Si peccaverit, » inquit, « frater tuus, ipsum argue, et si eum pœnituerit, ei remitte. Si septies in die in te peccaverit, et septies ad te convertatur, dicens: Pœnitet, remitte ei^d. » Et iis, quidem, « qui militant, » per Joannem præcipit, « ut sint solis stipendiis contenti. » Publicanis autem, « ut non amplius exigant, quam sit constitutum^e. » Judici autem, « Non accipies, » inquit, « personam in judicio: dona enim excæcant oculos videntium, et corrumpunt verba justa, ut liberent eos, qui afficiuntur injuria^f. » Quinetiam iis, qui student œconomix: « Possessio, quæ paratur cum iniquitate, minor redditur^g. » Quinetiam de charitate: « Caritas, » inquit, « operit multitudinem peccatorum^h. » Et de reipublicæ **113** administratione: « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deoⁱ. » De jureju-

✕ P. 306 ED. POTTER, 261-262 ED. PARIS. ^a Isa. 4, 5, 6, 7. ^b Ibid. 1, 11, 12, 13. ^c Psal. L, 19. ^d Luc. xvii, 5, 4. ^e Luc. iii, 13. ^f Exod. xxiii, 8. ^g Prov. xiii, 11. ^h 1 Petr. iv, 8. ⁱ Matth. xxi, 21; Marc. xii, 17; Luc. xx, 25.

(5) Ἰδοὺ αὕτη. Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· ἀλλὰ ἄνε π. Isa. Mox, ἀπόστειλλε pro ἀπόλυε. Dein, συγγραφὴν ἀδικον, inverso ordine. Ibid.

(4) Τῶν. Abest a Nov.

(5) Ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν. Illud καὶ e vulg. Isaie se addidisse ait Sylburg. Id vero rejiciunt præter edit. Flor. nostri codices unanimiter. Ὀλοκαύτωμα τῶν κριῶν Bodl., Reg., Mox, τράγων pro ἐρίφων, Isa. Deia, τὴν αὐλὴν μου, inverso ordine. Paulo post σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἂν. Ibid.

(6) Προσθήσεσθε. Per necessitatem usurpatum indicat προσθήσεσθε, quia subjunctivo futuro carent verba omnia, hoc vero etiam aoristo primo. SYLB.

(7) Θυσία, φησὶ, τῷ Κυρίῳ. Hæc a Nov. absunt.

(8) Στέψω. Coronæ et cætera, quæ hic recenset, ad sacrificia pertinebant. Cf. *Archæologia* nostræ lib. II.

(9) Ὅσμη. Sic Irenæus lib. iv, cap. 52: « Quemalmodum alibi ait: Sacrificium Deo, cor contribuendum; odor suavitatis Deo, cor clarificans eum qui

D plasmavit. » Verum hæc verba in S. Scriptura reperire nondum potui.

(10) Ἀμάρτη. Ἀμάρτη εἰς σέ, Luc. Mox, καὶ ἐὰ ἐπτάκις. Dein, καὶ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ . . . ἀφήσεις. Ibid.

(11) Ἀρκεῖσθαι. Ἀρκεῖσθε, Bodl., Reg. Dein, μόνοις abest a Luc. Mox, τὸ διατεταγμένον Luc.

(12) Οὐ λ. Καὶ ὄψα οὐ λήψῃ, Exod. Illud Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, petitum est e Deuteron. i, 17: Οὐκ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον ἐν κρίσει. Conf. Deut. xvi, 19.

(13) Ῥύσασθαι ἀδικουμένους. Scribe ex Nov. ῥύσασθε ἀδικουμένους, « liberate eos qui injuria affecti sunt, » quod præcipit Isaias c. i, 17, nisi quod ibi ἀδικούμενον singul. numero legatur. Hæc enim verba nec in Exodo, nec in Deuteronomio reperiuntur.

(14) Κτησίς. Ὑπαρξίς Prov. Mox, καλύπτει, pro καλύπτει, Petr.

(15) Μὴ ἐγώ. Hæc verba in S. Scriptura frustra quæsieris. Similia dicunt Jeremias cap. vii, 22, 25,

τούτων τῷ Κυρίῳ πεποιθήκαμεν ἡμεῖς; Αὐτὸς ἐραὶ πάλιν ὁ Παιδαγωγός, τὴν εὐποιίαν καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀγαπητικῶς εἰς ἑαυτὸν μετατρέπων (30), καὶ λέγων· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε τοῖς μικροῖς τούτοις, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπελεύσονται οἱ τοιοῦτοι εἰς ζωὴν αἰώνων. » Τσιόδε μὲν οἱ λογικοὶ νόμοι, οἱ παρακλητικοὶ λόγοι (31) οὐκ ἐν πλαξί (32) λιθίναις, θακτύλῳ γεγραμμέναις Κυρίου, ἀλλ' ἐν καρδίαις ἀνθρώπων ἐναπογεγραμμένοι, ταῖς μόνον φθορὰν οὐκ ἐπιδεχόμεναις. Διὰ τοῦτό τοι κατεάγασιν αἱ πλάκες τῶν σκληροκαρδίων, ἵν' αἱ πίστεις τῶν νηπίων (33) ἐν μαλθακαῖς τυπωθῶσι διανοίαις. Ἄμψω δὲ τῷ νόμῳ διηκόνου τῷ Λόγῳ εἰς παιδαγωγίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ (34) μὲν διὰ Μωϋσέως, ὁ δὲ δι' ἀποστόλων. Οἷα γ' οὖν (35) καὶ δι' ἀποστόλων ἡ παιδαγωγία, ἀναγκαῖόν μοι δοκεῖ καὶ περὶ τοῦ εἶδους διαλεχθῆναι τούτου· μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ (36) μεμνημένος ὁ Παιδαγωγός φησιν· ἄς αὐτὰς σπερματικῶς πάλιν τὰς ὑποθήκας ἐκθήσομαι (37)· « Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος (38) μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη (39). Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν (40), ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ γρηζόντι. Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγή, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχνοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι, καὶ μιμηταὶ (41) τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά· καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς (42). Αἱ μὲν γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτασσέσθωσαν, ὡς τῷ Κυρίῳ· οἱ δὲ ἄνδρες τὰς γυναῖκας τὰς ἑαυτῶν ἀγαπάτωσαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀγαπάτωσαν οὖν ἀλλήλους (43) οἱ συνεζευγμένοι, « ὡς τὰ ἴδια σώματα. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν. Οἱ πατέρες, μὴ παρ-

tum : peregrinus eram, et me collegistis : nudus, et me operuistis : infirmus, et visitastis me : eram in carcere, et ad me venistis ^a. » Et quando fecimus aliquid horum Domino? Ipse rursus dicet Dominus, fratrum benevolentiam benevole in seipsum convertens, et dicens : « Quodcumque fecistis his parvis, mihi fecistis. Et ibunt, qui tales sunt, in vitam æternam ^b. » Tales sunt Logi leges, verba consolatoria, non in tabulis lapideis digito Domini scriptis, sed scriptæ in cordibus hominum, in quas solum non cadit interitus. Idcirco fractæ sunt tabulæ eorum, qui erant duri cordis, ut fides puerorum imprimeretur in teneris mentibus. Ambæ autem leges Logo serviebant ad hominum institutionem : illa quidem per Moysem, hæc vero per apostolos. Cujusmodi autem tradita sit per apostolos puerilis institutio, mihi videtur de eo quoque ^B ✠ genere necessario disserendum. Imo vero sui recordatus dicit Pædagogus. Atque ipsa quidem ejus præcepta rursus exponam veluti in semine : « Deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus alter alterius membra. Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum date diabolo. Qui furabatur, non amplius furetur : sed potius labore, operans bonum, ut possit impertiri egenti. Omnis amaritudo, et ira, et excarescentia, et clamor, et maledictum tollatur a vobis, cum omni vitio. Estote alter in alterum benigni, misericordes, vobis invicem gratificantes, quemadmodum Deus quoque vobis in Christo gratificatus est. Estote ergo prudentes, et Dei imitatores, sicut filii dilecti ; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos. Mulieres quidem propriis viris subjiciantur, tanquam Domino. Mariti autem suas uxores diligant, sicut Christus dilexit Ecclesiam. » Se ergo invicem diligant, qui sunt conjuncti, et sicut propria corpora. Filii, obedite vestris parentibus. Patres, ne provo-

✠ P. 508 ED. POTTER, 265 ED. PARIS. ^a Matth. xxv, 34, 35, 36. ^b Ibid., 40, 46.

(30) Καὶ πότε . . . μετατρέπων. His verbis abbreviat Matth. xxv, 37, 38, 39, et partem 40. Porro εὐποιίαν τῶν ἀδελφῶν, omisso καὶ, habet Nov.

(31) Οἱ παρακλητικοὶ λόγοι. Hæc absunt a Pal., Bod., Reg.

(32) Οὐκ ἐν πλ. Respicit II Cor. iii, 3 : Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολή Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζώντος, οὐκ ἐν πλαξί λιθίναις, ἀλλὰ ἐν πλαξί καρδίας σαρκίνας.

(33) Νηπίων. H. e. Christianorum, quos Clemens Judæis σκληροκαρδίους opponit.

(34) Ο. Οἱ, Bod., Reg.

(35) Οἷα γ' οὖν. Οἷα οὖν, Reg. Porro quæ præcedunt, e Moyse ac prophetis, vel ipsius Christi sermonibus petita sunt. Jam sequuntur præcepta ex apostolicis Epistolis.

(36) Μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ. Rectius ἑαυτοῦ quam ἑμαυτοῦ A., inquit Sylburgius. Idem dicit Lowthius. Verum ea, quæ sequuntur, non δι' ἑαυτοῦ, et per semetipsum, sed per apostolos ac Clementem suggerit Christus Pædagogus. Scribendum igitur : Μᾶλλον δὲ δι' ἑμαυτοῦ μεμν. « Vel potius ipse Pædagogus per me memorans, illa ipsa, quæ ego rursus tanquam in semine suggeram, præcepta fatur. » Quam lectionem exhibent Bod., Reg.

(37) Σπερματικῶς . . . ἐκθήσομαι. « Quasi principia quadam eruditionis exponam. » Ita σπερματικῶς εἰρήσθω, Strom. vii, p. 798. Lowth.

(38) Ἐκαστος. Abest a Bod., Reg.

(39) Μέλη. Sequitur : Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὁ ἥλ., Ephes.

(40) Ἀγαθόν. Ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, Ephes. Μοχροσίαν ἔχοντι pro γρηζόντι. Dein, πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κρ. Ibid.

(41) Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι καὶ μ. Φρόνιμοι καὶ abest ab Ephes. Sed Christus jubet : Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὄφεις, Matth. x, 16. Unde in hunc locum irrepsisse videtur, Clemente scilicet διὰ μνήμης S. Scripturas recitante.

(42) Ὑμᾶς. Rectius est ἡμᾶς, et nos, et prima persona. SYLBURG. — Ἡμᾶς, Ephes., Nov. Μοχ αἱ γυν. omisso μὲν, Ephes. Unde in seq. periocha δὲ addit Clemens. Dein, ὑποτάσσεσθε pro ὑποτασσέσθωσαν, Ephes. Paulo post : Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν. Ibid.

(43) Ἀλλήλους. Ἀλλήλους, Bod., Reg., ut cohæreat τῷ συνεζευγμένοι. Porro respicit auctor Ephes. v, 28 : Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Paulo post : τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, inverso ordine, Ephes. vi, 3.

cate ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina et admonitione Domini. Servi, obedite dominis secundum carnem, cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo ex animo eum benevolentia servientes. Et domini, benefacite servis vestris, remittentes minas, scientes quod et ipsorum et vester Dominus est in caelis, et non est personae acceptio^a. — « Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Ne simus vanæ gloriæ cupidi, alter alterum provocantes, alter alteri invidentes. Alter alterius onera portate, et ita implete legem Christi. Ne erretis, Deus non subsannatur. Quod bonum est facientes, ne animo deficiamus, proprio enim tempore metemur, non dissoluti^b. Pacem in vobis agite. Adhortamur autem vos, fratres, admonete insolentes, consolemini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote erga omnes. Videte, ne quis malum alicui pro malo reddat. Spiritum ne extinguatis. **114** Prophetiam ne nihili ducatis. Omnia autem ✕ probate, et quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete^c. » — « In oratione perseverate, vigilantes in ipsa, in gratiarum actione. In sapientia ambulate apud eos, qui extra sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere^d. » — « Enutriamini in sermonibus fidei. Exerceamini ad pietatem: corporalis enim exercitatio ad modicum est utilis: pietas autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitæ, que nunc est, et futuræ^e. » — « Qui fideles habent dominos, ne contemnant, quoniam fratres sunt; sed magis serviant, quoniam sunt fideles^f. » — « Qui largitur, sit in simplicitate; qui præest, in studio; qui miseretur, in hilaritate: charitas non ficta; malum odio habentes, bono adhærentes, fraterna dilectione vestri invicem amantes, honore vos invicem prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, afflictionem sustinentes, in oratione perseverantes, hospitalitatem persequentes, usibus sanctorum communicantes^g. » Hæc pauca ex multis, exempli gratia, ex ipsis Scripturis percurrens Pædagogus, suis apponit pueris, per quæ, ut ita dicam, funditus excinditur vitium et tollitur iniquitas. Plurima autem alia præcepta, quæ ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt: hæc quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia

A οργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψυχῆς (44) μετ' εὐνοίας δουλεύοντες. Καὶ σὶ κύριοι, εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστιν. — « Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Μὴ γινώμεθα (45) κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες· ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται. Τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ (46) ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· νοουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους· παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους· ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν· μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας· ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τιλὲ ἀποδοῖ. Τὸ Πνεῦμα μὴ σθέννυτε· προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. Πάντα δὲ δοκιμάζετε (47)· καὶ τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε· τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ· ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἡρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Ἐντρέφεσθε τοῖς λόγοις τῆς πίστεως. Γυμνάζεσθε πρὸς εὐσέβειαν· ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα (48) ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα τῆς ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύετωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσιν. Ὁ μεταδιδούς ἔστω (49) ἐν ἀπλότῃ· ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν ἐν ἡλαρότῃ· ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, τὴν φιλοξενίαν (50) διώκοντες, ταῖς χρείαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες. » Ὀλίγα ταῦτα ἐκ πολλῶν, δείγματος χάριν, ἀπ' αὐτῶν διεξεληθῶν τῶν θεῶν Γραφῶν ὁ Παιδαγωγός, τοῖς αὐτοῦ πα-
D ρατίθεται παισὶν, δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄρδην ἐκκόπτεται κακία, καὶ περιγράφεται ἀδικία. Μυρία δὲ ὅσαι ὑποθήχαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι,

✕ P. 309 ED. POTTER, 264 ED. PARIS. ^a Ephes. iv, 23, 26, 27, 28, 29, v, 1, 2, 22, 25; vi, 1, 4, 5, 6, 7, 9. ^b Galat. v, 25, 26; vi, 2, 7, 9. ^c I Thess. v, 15, 14, 15, 19, 20, 21, 22. ^d Coloss. iv, 2, 5, 6. ^e I Tim. iv, 6, 7, 8. ^f Ibid. vi, 2. ^g Rom. xii, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

(44) Ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψ. Ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς· μετ' εὐν. Ephes. Μοx, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς, Clemens mutavit in εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν. Dein, καὶ ὑμῶν αὐτῶν πρὸ καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν, Ephes. Paulo post, προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. Ibid.

(45) Γινώμεθα. Γινώμεθα, Bod., Reg.

(46) Καιρῷ γ. Quæ sequuntur, sic distingue: καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Proprio enim tempore metemur, si non deficiamus. Pacem inter vos ag. ^e Nam μὴ

ἐκλυόμενοι exstat Gal. vi, 9: quæ vero sequuntur, I Thess. v, 15.

(47) Πάντα δὲ δ. Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλ. omis-
sis δὲ et καί, Thess.

(48) Πάντα. Πάντας Bod. Mox, ἔχουσα ζωῆς, absque τῆς, Tim.

(49) Ἐστω. Verbum ἔστω non exstat quidem in vulg. Bibl. Rom. xii, sed necessario hic a Clemente adjectum est. SYLBURG.

(50) Τὴν φ. Hæ sententiæ inverso ordine exstant Rom. xii.

cate ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina et admonitione Domini. Servi, obedite dominis secundum carnem, cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo ex animo cum benevolentia servientes. Et domini, benefacite servis vestris, remittentes minas, scientes quod et ipsorum et vester Dominus est in caelis, et non est personae acceptio.^a — « Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Ne simus vanæ gloriæ cupidi, alter alterum provocantes, alter alteri invidentes. Alter alterius onera portate, et ita implete legem Christi. Ne erretis, Deus non subsannatur. Quod bonum est facientes, ne animo deficiamus, proprio enim tempore metemur, non dissoluti^b. Pacem in vobis agite. Adhortamur autem vos, fratres, admonete insolentes, consolemini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote erga omnes. Videte, ne quis malum alicui pro malo reddat. Spiritum ne exstinguatis. **114** Prophetiam ne nihili ducatis. Omnia autem ✠ probate, et quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete^c. » — « In oratione perseverate, vigilantes in ipsa, in gratiarum actione. In sapientia ambulate apud eos, qui extra sunt, tempus rediētes. Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere^d. » — « Enutriamini in sermonibus fidei. Exerceamini ad pietatem: corporalis enim exercitatio ad modicum est utilis: pietas autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitæ, quæ nunc est, et futuræ^e. » — « Qui fideles habent dominos, ne contemnant, quoniam fratres sunt; sed magis serviant, quoniam sunt fideles^f. » — « Qui largitur, sit in simplicitate; qui præest, in studio; qui miseretur, in hilaritate; charitas non ficta; malum odio habentes, bono adhærentes, fraterna dilectione vestri invicem amantes, honore vos invicem prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, afflictionem sustinentes, in oratione perseverantes, hospitalitatem persequentes, usibus sanctorum communicantes^g. » Hæc pauca ex multis, exempli gratia, ex ipsis Scripturis percurrens Pædagogus, suis apponit pueris, per quæ, ut ita dicam, funditus excinditur vitium et tollitur iniquitas. Plurima autem alia præcepta, quæ ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt: hæc quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia

A οργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψυχῆς (44) μετ' εὐνοίας δουλεύοντες. Καὶ οἱ κύριοι, εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστιν. — « Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Μὴ γινώμεθα (45) κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες· ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται. Τὸ καλὸν ποιῶντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ (46) ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· νοουθετεῖτε τοὺς ἀπάκτους· παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους· ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν· μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας· ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὲ ἀποδοῖ. Τὸ Πνεῦμα μὴ σθένετε· προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. Πάντα δὲ δοκιμάζετε (47)· καὶ τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε· τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ· ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἡρυγμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Ἐντρέφεσθε τοῖς λόγοις τῆς πίστεως. Γυμνάζεσθε πρὸς εὐσέβειαν· ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα (48) ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα τῆς ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύετωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσιν. Ὁ μεταδιδούς ἔστω (49) ἐν ἀπλότῃ· ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλευθὸς ἐν ἡλαρότῃ· ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστύγοντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, τὴν φιλοξενίαν (50) διώκοντες, ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. » Ὀλίγα ταῦτα ἐκ πολλῶν, δείγματος χάριν, ἀπ' αὐτῶν διεξεληθῶν τῶν θείων Γραφῶν ὁ Παιδαγωγός, ταῖς αὐτοῦ παρατίθεται παισίν, δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄρδην ἐκκόπτεται κακία, καὶ περιγράφεται ἀδικία. Μυρία δὲ ἔσαι ὑποθῆκαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι,

✠ P. 309 ED. POTTER, 264 ED. PARIS. ^a Ephes. iv, 25, 26, 27, 28, 29, v, 1, 2, 22, 25; vi, 1, 4, 5, 6, 7, 9. ^b Galat. v, 25, 26; vi, 2, 7, 9. ^c I Thess. v, 15, 14, 15, 19, 20, 21, 22. ^d Coloss. iv, 2, 5, 6. ^e I Tim. iv, 6, 7, 8. ^f Ibid. vi, 2. ^g Rom. xii, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

(44) Ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψ. Ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς· μετ' εὐν. Ephes. Μοχ, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς. Clemens mutavit in εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν. Dein, καὶ ὑμῶν αὐτῶν pro καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν, Ephes. Paulo post, προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. Ibid.

(45) Γινώμεθα. Γινώμεθα, Bod., Reg.

(46) Καιρῷ γ. Quæ sequuntur, sic distingue: καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. « proprio enim tempore metemur, si non deficiamus. Pacem inter vos ag. » Nam μὴ

ἐκλυόμενοι exstat Gal. vi. 9: quæ vero sequuntur, I Thess. v, 15.

(47) Πάντα δὲ δ. Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλ. omis- sis δὲ et καί, Thess.

(48) Πάντα. Πάντας Bod. Mox, ἔχουσα ζωῆς, absque τῆς, Tim.

(49) Ἔστω. Verbum ἔστω non exstat quidem in vulg. Bibl. Rom. xii, sed necessario hic a Clemente adjectum est. SYLBURG.

(50) Τὴν φ. Hæ sententiæ inverso ordine exstant Rom. xii.

ἐγγεγράφεται ταῖς βιβλίαις ταῖς ἀγίαις· αἱ μὲν, A
 πρεσβυτέρους (51), αἱ δὲ, ἐπισκόποις, αἱ δὲ διακόν-
 νοῖς, ἄλλαι χήραις, περὶ ὧν ἄλλος ἂν εἴη λέγειν και-
 ρός· πολλὰ δὲ καὶ δι' αἰνιγμάτων, πολλὰ δὲ καὶ διὰ
 παραβολῶν τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐξεστὶν ὠφελεῖσθαι.
 Ἄλλ' οὐκ ἐμὸν, φησὶν ὁ Παιδαγωγός, διδάσκειν ἐπι-
 ταῦτα διδασκάλου δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀγίων
 ἐκείνων λόγων χρῆζομεν, πρὸς ὃν ἡμῖν βαδιστέον.
 Καὶ δὴ ἴδρα γε ἐμοὶ μὲν πεπαῦσθαι τῆς παιδαγω-
 γίας, ὑμᾶς δὲ ἀκροᾶσθαι τοῦ διδασκάλου (52). Πα-
 ραλαβὼν δὲ οὗτος ὑμᾶς, ὑπὸ καλῆ τετραμμένουσ
 ἀγωγῆ, ἐκδιδάξεται τὰ λόγια. Εἰς καλὸν δὲ ἡ Ἐκ-
 κλησία ἦσθε, καὶ ὁ νομφίος, ὁ μόνος διδάσκαλος, ἀγα-
 θοῦ Πατρὸς ἀγαθὸν βούλημα (53), σοφία γνήσιος,
 ἀγίασμα γνώσεως· « καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστι περὶ
 τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, » ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης, ὁ ἰώ-
 μενος (54) ἡμῶν καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν, τὸν ἴδιον
 ἄνθρωπον, Ἰησοῦς· « Οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόν-
 ον ἁμαρτιῶν (55), ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.
 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν
 τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ὁ λέγων ὅτι ἐγνώκα
 αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ,
 καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν. Ὅς δ' ἂν τηρῆ
 αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ
 τετελείωται. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ
 ἐσμέν. Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς κά-
 κεινος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς περιπατεῖν. » Ὡς τῆς
 μακαρίου θρέμματα παιδαγωγίας! τὸ καλὸν τῆς
 Ἐκκλησίας πληρώσωμεν πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν
 ἀγαθὴν προσδράμωμεν οἱ νήπιοι μητέρα· κἂν ἀκροα-
 τὰί τοῦ Λόγου γενόμεθα, τὴν μακαρίαν δοξάζωμεν
 οἰκονομίαν (56), δι' ἣν παιδαγωγεῖται μὲν ὁ ἄνθρωπος,
 ἀγιάζεται δὲ ὡς Θεοῦ παιδίον· καὶ πολιτεύεται (57)
 μὲν ἐν οὐρανοῖς, ἀπὸ γῆς παιδαγωγούμενος, πατέρα
 δὲ ἐκεῖ λαμβάνει, ὃν ἐπὶ γῆς μανθάνει. Πάντα ὁ Λό-
 γος καὶ ποιεῖ, καὶ διδάσκει, καὶ παιδαγωγεῖ. Ἴππος
 ἄγεται χαλινῷ, καὶ ταῦρος ἄγεται ζυγῷ, θηρίον

A autem viduis, de quibus fuerit aliud dicendi tem-
 pus. Multa autem etiam per ænigmata, multa vero
 per parabolas quoque possunt prodesse iis qui in
 ea incidunt : sed non est meum, inquit Pædago-
 gus, hæc docere, sed magistro ad sancta verba
 exponenda opus habemus, ad quem nobis eundem
 est. Et jam quidem certe tempus est, mihi quidem
 cessandi a pædagogia, vobis autem audiendi magi-
 strum. Cum is autem vos exceperit in bona disci-
 plina eductos, edocebit eloquia. Recte autem ceci-
 nit Ecclesia, et sponsus, qui est solus magister,
 boni Patris bona voluntas, sapientia germana,
 sanctificatio cognitionis : « Et ipse est propitiatio
 pro peccatis nostris, » ut dicit Joannes, qui me-
 detur et corpori et animæ nostræ. ✕ proprio nempe
 homini, Jesus : « non solum autem pro peccatis
 nostris, sed etiam totius mundi. Et in hoc cognos-
 scimus, quod ipsum cognovimus, si ejus mandata
 servemus. Qui dicit cognovi ipsum, et mandata
 ejus non servat, mendax est, et in eo veritas non
 est. Qui autem servat ejus sermonem, vere per-
 fecta est in eo Dei dilectio : in hoc cognoscimus,
 quod in eo sumus. Qui dicit in ipso se manere,
 debet, sicut ille ambulavit, ipse quoque ambulare^a. »
 O alumni beatæ pædagogicæ ! impleamus pulchram
 Ecclesiæ personam, et ad bonam matrem infantes
 accurramus : et si simus sermonis auditores, bea-
 tam glorificemus œconomiam, per quam homo in-
 stituitur, sanctificatur autem tanquam Dei filiulus,
 et in cælis quidem versatur, e terra institutus, pa-
 trem autem illic sumit, quem discit in terra. Om-
 nia Logos et facit, et docet, et instituit. Equus
 freno ducitur, et taurus jugo ducitur, fera laqueo
 capitur : homo autem Logo transformatur, quo
 feræ mansuescunt, inescantur natatilia, et attra-
 huntur volucres. Hic revera equo frenum struit,
 tauro jugum, feræ laqueum, pisci arundinem, avi

✕ P. 510 ED. POTTER, 265 ED. PARIS. ^a I Joan. 2, 5, 4, 5, 6.

(51) Πρεσβυτέρους. Patavit igitur Clemens, S. Scripturas episcopis, presbyteris et diaconis sua officia et munera sigillatim tribuisse. Conf. Strom. vii, p. 700 edit. Paris. et quæ ibi adnotata sunt. Porro Clementis discipulus, Origenes, lib. Περὶ εὐ-
 χῆς, de debitis agens, quorum in Oratione Domi-
 nica mentio fit, postquam de generalibus officiis
 disseruisset, hæc addit : Χωρὶς δὲ τούτων, καθολικω-
 τέρων ὄντων, ἐστὶ τις χήρας προνοουμένης ὑπὸ τῆς
 Ἐκκλησίας ὀφειλῆ, καὶ ἑτέρα διακόνου, καὶ ἄλλῃ
 πρεσβυτέρου, καὶ ἐπισκόπου δὲ ὀφειλῆ βαρυτάτη·
 « Præter hæc autem universaliora, est quoddam vi-
 duæ, cujus curam gerit Ecclesia, debitum, et aliud
 diaconi, et aliud presbyteri, et aliud sane gravissi-
 mum episcopi. »

(52) Διδασκάλου. Ejus nempe, qui adultos insti-
 tuit : qualem se gerit Clemens in Στρωματέων li-
 bris.

(53) Βούλημα. Sic Strom. v, p. 547 : Ὁ γὰρ τοῦ
 Πατρὸς τῶν ὅλων Λόγος οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προφορικὸς,
 σοφία δὲ καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, δύνα-
 μίς τε αὐτοῦ παγκρατής... θέλημα παντοκρατορικόν.
 « Logos enim, seu Verbum, Patris universorum,
 non est verbum prolatum, sed Dei sapientia et bo-
 nitas manifestissima, et etiam omnipotens pote-

stas... voluntas omnipotens. » Tertullianus *De ora-
 tione* cap. iv : « Ipse erat voluntas et potestas Pa-
 tris. » Origenes *De principiis*, et alibi : « Natus ex
 Patre, velut voluntas ex mente procedens. » Apud
 Athanasium orat. 5 et 4 contra Arianos : Βούλη καὶ
 θέλημα τοῦ Πατρὸς, « consilium et voluntas Patris. »
 D *Recognitiones* S. Clementis, lib. 1, cap. 24 : « Erat
 semper, et est, et erit illud, a quo prima voluntas
 genita sempiternitate constat, et ex prima volun-
 tate iterum voluntas. » Ubi conf. quæ adnotavit
 Cotelerius.

(54) Ἰώμενος. Alludit ad etymologiam τοῦ
 Ἰησοῦς, quod nonnulli Hebraicæ linguæ ignari a
 Græco ἰᾶσθαι ducebant.

(55) Ἰμαρτιῶν. Abest a Joan. Mox, ὁ λέγων,
 ἐγνώκα, omisso ὅτι, Ibid. Dein, καθὼς ἐκεῖνος πε-
 ριεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπ. Ibid. ἐκεῖνος προ
 κάκεινος exhibet etiam Nov.

(56) Οἰκονομίαν. Nempe Christi incarnationem,
 quam hoc nomine plerique Patres appellant; eam-
 que opponunt τῇ θεολογίᾳ, seu « sermoni » de ejus
 « divinitate. »

(57) Πολιτεύεται. Respicit Philip. iii, 20 :
 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει.

rete. Hic rempublicam regit et agros colit, imperat et est administrator, et universa fabricatur. καὶ πτηνὰ κατασύρεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται ἵππῳ χαλινὸν, ταύρῳ ζυγόν, θηρίῳ βρόχον, κάλαμον ἰχθύϊ, πάγην ὀρνέῳ· οὗτος πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, ἀρχεῖ καὶ ὑπουργεῖ, καὶ τὰ ὅλα δημιουργεῖ (58).

*Hic terram, ac cælum, maris æquoraque alta creavit,
Astraque, quæ cælum pulchra undique cuncta coronant.*

O divina opera! O divina præcepta! « Aqua hæc in seipsa fluctibus recipitur: hic ignis iram contineat: aer hic vegetur in æthere: terra autem et ligatur, et motu feratur. Quando ego volo hominem formare, et materiam desidero, elementa sunt mihi materia, una cum meo sigmento cohabito. Si me cognoveris, ignis tibi serviet. » Talis ac tantus est Logos. Hic est Pædagogus, mundi et hominis opifex, et propter ipsum jam est mundi quoque pædagogus, cujus jussu ambo constamus, expectantes judicium. Neque enim furtivum fert hominibus vocale verbum. Erit verbum sapientia, ut ait Bacchylides: « Irreprehensibiles autem, et integri, et inculpati Dei, » ut dicit Paulus, « filii, in medio generationis pravæ et perversæ, tanquam ✕ luminaria, in mundo appa-^Brete. » Quod ergo restat in tali Logi celebratione, Logon oremus: « Sis propitius tuis, o Pædagoge, pueris, pater, auriga Israel, filii et pater, unum ambo, Domine. Da nobis, ut tua sequentes præcepta, impleamus similitudinem imaginis, et pro viribus sentiamus donum Deum, et judicem non acerbum: præstaque, ut omnes in tua pace versati, et in tuam civitatem translati, cum undas peccati tranquille tranaverimus, placidi cum sancto Spiritu feramur, **115** et ineffabili sapientia noctu et interdum ad perfectum usque diem laudantes, gratias agamus, et gratias agentes laudemus unum Patrem et Filium, Filium et Patrem, pædagogum et magistrum Filium, una cum sancto Spiritu, qui unus est

βρόχῳ ἀλίσκεται: ὁ δὲ ἄνθρωπος μεταπλάσσεται ἄνω, ὃ θηρία τιθασσέεται, καὶ νηκτὰ δελεάζεται, καὶ πτηνὰ κατασύρεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται ἵππῳ χαλινὸν, ταύρῳ ζυγόν, θηρίῳ βρόχον, κάλαμον ἰχθύϊ, πάγην ὀρνέῳ· οὗτος πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, ἀρχεῖ καὶ ὑπουργεῖ, καὶ τὰ ὅλα δημιουργεῖ (58).

*Ἐν μὲν (59) γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν,
Ἐν δὲ τὰ τεῖρεα πάντα, τὰτ' οὐρανὸς ἑστεφάνωται.*

« O τῶν θεῶν δημιουργημάτων! » O τῶν θεῶν παραγγελμάτων! « Ὑδὼρ τοῦτο ἐν ἑαυτῇ κυμαινέτω· πῦρ τοῦτο τὴν ὀργὴν συνεχέτω· ἀήρ τοῦτο (60) εἰς αἰθέρα πλανάσθω· γῆ δὲ καὶ πεπήχθω, καὶ φερέσθω. » Ὅτ' ἂν ἐγὼ θέλω ἄνθρωπον εἶτι πλάσαι, καὶ βούλομαι ὕλην, ὕλην ἔχω τὰ στοιχεῖα· συνοικῶ μου τῷ πλάσματι. Ἐάν με γνωρίσης, δουλεύσει σοι τὸ πῦρ. » Τοσοῦτος ὁ Λόγος· οὗτος ὁ Παιδαγωγός, ὁ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργός, καὶ δι' αὐτῶν (61) ἤδη καὶ τοῦ κόσμου παιδαγωγός· οὗ τῆ ἐγκαλεῖται ἄμφω συνεστήκαμεν, προσμένοντες τὴν κρίσιν· οὗ γὰρ ὑπόκλοπον (62) φορεῖ βροτοῖσι φωνάζοντα λόγον· ἔσται λόγος σοφία, ὡς φησι Βακχυλίδης. « Τὰ δὲ ἄμεμπτα καὶ ἀκέραια καὶ ἄμωμα τοῦ Θεοῦ, » κατὰ τὸν Παῦλον, « τέκνα, μέσον γενεᾶς σχολιαῶς καὶ διεστραμμένης, φωστήρων δίκην, ἐν κόσμῳ φαίνεσθαι (63) » Ὅπερ οὖν λοιπὸν ἐπὶ τοιαύτῃ πανηγύρει τοῦ Λόγου, τῷ Λόγῳ προσευξώμεθα. « Ἰλαθί τοῖς σοῖς, Παιδαγωγέ, παιδίοις, πατήρ, ἠνίοχε Ἰσραὴλ (64), υἱὲ καὶ πατήρ, ἐν ἄμφω, Κύριε. Δὸς δὲ ἡμῖν, τοῖς σοῖς ἐπομένοις παραγγέλμασι, τὸ ὁμοίωμα (65) πληρῶσαι τῆς εἰκόνης, αἰσθάνεσθαι (66) τε κατὰ κράτος ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ, κριτοῦ τε μὴ πικροῦ· καὶ πάρασχε ἅπαντα (67) αὐτὸς ἐν εἰρήνῃ τῆ σῆ πολιτευομένους, ἐν τῆ σῆ μετατιθεμένους πόλει, ἀκυμάντως τῆς ἁμαρτίας τὸν κλύδωνα διαπλεύσαντας, γαλινηϊόντας ἀγίῳ συμφέρεσθαι Πνεύματι· σοφίᾳ τῆ ἀνεκφράστῳ, νύκτωρ, μεθ' ἡμέραν (68), εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν εὐχαριστοῦντας· αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν (69), τῷ μόνῳ Πατρὶ

✕ P. 514 ED. POTTER, 286 ED. PARIS. a Philip. II, 15.

(58) *Τὰ ὅλα δημιουργεῖ.* Pal. ms. τὰ ἄλλα δημ. « cetera fabr. » SYLB. — Consentit Reg.

(59) *Ἐν μὲν.* Verba Homeri de Vulcano Achillis clypeum fabricante. Sunt autem *Iliad.* Σ, vers. 485, 485. Medium inter hos omisit Clemens, qui sic se habet:

Ἥλιόν τ' ἀκάμαντα, σελήνην τε πλῆθουςαν.

(60) *Ἀήρ τοῦτο.* Forte legendum ἀήρ οὗτος, « aer hic. » SYLBURG.

(61) *Δι' αὐτῶν.* Pal. ms. δι' αὐτόν, « propter ipsum. » SYLBURG. — Consentunt Bod., Reg.

(62) *Οὐ γὰρ ὑπ.* Scribe, ut sensus aliquis constet: Οὐ γὰρ ὅς ὑπόκλοπον φορεῖ βροτοῖσι φωνάζοντα λόγον, ἔσται Λόγος σοφία, ὡς φ. B. « Non enim, » qui furtivum fert hominibus vocalem sermonem, « ut ait Bacchylides, erit Logos Sapientia. » Porro pro ἔσται Pal. ms. habet ἔστε, quod ut putat Sylburgius, nec pro verbo, nec pro adverbio stare potest. Eandem tamen lectionem præbent Nov. et Reg. Verum αἰ et ε, ut alias dictum est, admodum εὐμετάβολοι sunt. Dein, λόγος σοφίας pro λόγος σοφία habet Bod.

(63) *Φαίνεσθαι.* Forte leg. φαίνετα. SYLBURG. —

Vel φαίνεσθε ex Nov. Porro hæc e Philip. imperfecte, et tanquam e memoria recitat.

(64) *Ἰσραὴλ.* Abest a Nov.

(65) *Τὸ ὁμοίωμα.* Conf. quæ superius dicta sunt *Pædag.* I, cap. 12, p. 153, edit. Paris. et *Strom.* II, p. 405, etc. Distinguit Clemens ὁμοίωμα et εἰκόνα Dei: et posteriorem omnes homines, prius vero solos bonos habere existimat. Maximus cent. 5, *De charitate*, n. 25: Κατ' εἰκόνα μὲν πᾶσα φύσις λογικὴ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ μόνοι ἀγαθοὶ καὶ σοφοί. *Recognitiones Clementis* lib. V, cap. 15: « Qui imaginem Dei in se gerit, etiamsi similitudinem perdidit. » Dein, c. 25: « In omni enim homine est imago Dei: non in omnibus vero similitudo, sed ubi benigna anima est et mens pura. » *Clementinorum Homil.* X, c. 7, similia occurrunt.

(66) *Αἰσθάνεσθαι.* Αἰσθάνεσθαι Nov.

(67) *Ἄπαντα.* Ἄπαντας non incommode legitur interpret.

(68) *Μεθ' ἡμ.* Καθ' ἡμ. Nov.

(69) *Εὐχαριστοῦντας αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν.* Sic procul dubio scribendum: quamvis

καὶ Υἱῶ, Υἱῶ καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῶ καὶ διδασκάλῳ A
 Υἱῶ (70), σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· πάντα τῷ ἐνί·
 ἐν ᾧ (71) τὰ πάντα· δι' ὃν τὰ πάντα ἐν· δι' ὃν τὸ ἀεί·
 οὗ μέλη πάντες· οὗ δόξα, αἰῶνες (72)· πάντα
 τῷ ἀγαθῷ, πάντα τῷ καλῷ, πάντα τῷ σοφῷ· τῷ δι·
 καίῳ τὰ πάντα· ᾧ ἡ δόξα καὶ νῦν (73), καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν. » Ἐπεὶ δὲ εἰς τὴν Ἐκκλη·
 σίαν ἡμᾶς καταστῆσαι· ὁ Παιδαγωγός, αὐτὸς ἐαυτῷ
 παρακατέθετο, τῷ διδασκαλικῷ καὶ πανεπισκόπῳ
 λόγῳ, καλῶς ἂν ἔχει ἡμᾶς ἐνταῦθα γενομένους,
 μισθὸν εὐχαριστίας, δικαίας κατάλληλον ἀπειροῦ
 παιδαγωγίας αἶνον ἀναπέμψαι Κυρίῳ.

Ὕμνος (74) τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἁγίου B
 Κλήμεντος.

Στόμιον πόλιον ἀδαῖον,
 Πτερὸν ὀρνίθων ἀπλανῶν,
 Οἶαξ (75) νηπίων ἀτρεχῆς,
 Ποιμὴν ἀρνῶν βασιλικῶν·
 Τοὺς σοὺς ἀφελεῖς
 Παῖδας ἀγειρον,
 Αἰνεῖν ἁγίως,
 Ὑμνεῖν ἀδόλιγος
 Ἀκάκοις στόμασι
 Παίδων ἡγήτορα Χριστόν.
 Βασιλεῦ ἁγίων,
 Λόγε πανδαμάτωρ
 Πατὴρ ὑψίστου,
 Σοφίας πρύτανι,
 Στήριγμα πόνων
 Αἰωνοχαρὲς (76),
 Βροτέας γενεᾶς
 Σώτηρ Ἰησοῦ,
 Ποιμὴν ἀροτήρ
 Οἶαξ, στόμιον,
 Πτερὸν οὐράνιον
 Παναγοῦς (77) ποιμνῆς·
 Ἄλιον μερόπων
 Τῶν σαρκομένων,
 Πελάγους κακίας
 Ὑθῦς ἀγνοῦς
 Κύματος ἐχθροῦ
 Γλυκερῆ ζωῆ (78) δελεάζων·
 Ἠγού, προβάτων
 Λογικῶν ποιμῆν.

⌘ P. 512 ED. POTTER, 267 ED. PARIS.

codices mss. et impressi habeant imperfecte, ἀνεύ·
 τας εὐχαριστεῖν, αἰνεῖν. Sylburgio αἰνεῖν, ut super·
 illium, expungendum videbatur.

(70) Υἱῶ καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῶ καὶ διδασκάλῳ
 Υἱῶ. Sic recte distinguunt Pal. (teste Sylburg.),
 Bod. et Reg. Impressi vero codices hoc modo, Υἱῶ
 καὶ Πατρὶ παιδαγωγῶ, καὶ διδασκάλῳ Υἱῶ. Porro
 amplissimum hoc τοῦ ὁμοουσιῶν Filii Dei, ejusque
 ac S. Spiritus veræ divinitatis, contra Arianos
 testimonium est.

(71) Ἐν ᾧ. Horum, quæ sequuntur, pars de·
 sumpta est ex Gal. iii, pars ex Rom. xii. SYLBURG.

(72) Οὗ δόξα, αἰῶνες. Clarissimus Græbuis not.
 in Bulli τοῦ μακαρίτου *Defensionem fidei Nicænæ*,
 sect. 2, cap. 6, pag. 89, ait : « Hæc potius ita ver·
 tenda puto : *Cujus gloria sunt sæcula*, i. e. spi·
 ritus cœlestes, sive angeli. De qua τῶν αἰῶνων
 significatione vide notata ad Irenæum. »

(73) Καὶ νῦν. Abest a Nov.

(74) Ὕμνος. Clarissimus Pater Bullus in *Defen·*
sione fidei Nicænæ, sect. 5, c. 2, p. 189, ait : « Vi·
 detur mihi hic hymnus desumptus ex canticis sa·
 cris in primæva Ecclesia usurpatis, vel certe ad
 eorundem imitationem compositus. De psalmis illis
 celebris est Cæsi locus apud Eusebium *ecclesiasticæ*
Historiæ lib. v cap. 28, ubi Artemoni satis impu·

omnia, in quo omnia, per quem omnia sunt unum,
 per quem est æternitas, ejus membra sumas
 omnes, ejus sunt gloria et sæcula, qui est unde·
 quaque bonus, undequaque pulcher, undequaque
 sapiens, undequaque justus; cui gloria nunc et in
 sæcula sæculorum. Amen. » Quoniam autem Pæda·
 gogus nos duxit in Ecclesiam, ipseque sibi ipsi,
 Logo inquam, qui docet, et omnia innotetur, adjunxit,
 bene habuerit, si nos, cum in hoc loco sumus,
 justæ gratiarum actionis mercedem pulchræ pæda·
 gogiæ convenientem laudem Domino offeramus.

⌘ Hymnus Christi Servatoris a sancto Clemente com·
 positus.

Frenum pullorum indocilium,
 Penna volucrum non errantium
 Verus clavus infantium,
 Pastor agnorum regalium,
 Tuos simplices
 Pueros congrega,
 Ad sancte laudandum,
 Sincere canendum
 Ore innocio
 Christum puerorum ducem.
 Rex sanctorum,
 Verbum, qui domas omnia,
 Patris altissimi,
 Sapientiæ rector,
 Laborum sustentaculum,
 Ævo gaudens,
 Humani generis
 Servator Jesu,
 Pastor, arator,
 Clavus, frenum,
 Penna celestis
 Sanctissimi gregis.
 Piscator hominum,
 Qui salvi fiunt;
 Pelagi vitii
 Pisces castos
 Unda ex infesta
 Dulci vita inescans.
 Sis dux, ovium
 Rationalium pastor.

dentur obijcienti, dogma de Filii æternitate ante
 Victoris tempora non fuisse in Ecclesia receptum,
 inter alia Cæsi ille hæc respondet : Ψαλμοὶ δὲ ὅσαι
 καὶ ὅσαι ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι,
 τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Χριστόν, ὕμνοισι θεολο·
 γοῦντες. » Psalmi quoque et cantica fratrum ab
 initio a fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei
 concelebrant, divinitatem ei tribuendo. » De iisdem
 hymnis Plinius *Epistolarum* lib. x, epist. 97, ad
 Trajanum, ex Christianorum apostatarum confes·
 sione hæc refert : « Affirmabant autem hanc fuisse
 summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent
 soluti stato die ante lucem convenire, carmenque
 Christo, quasi Deo, dicere secum invicem. » Sci·
 licet ipsis apostolorum temporibus æterna ac divina
 Filii majestas a fidelibus etiam in publica laurgia
 celebrabatur. » Hæc ille. Conf. Eusebium *eccle·*
siasticæ Hist. lib. vii, cap. 50, ubi de Paulo Samo·
 sat. agit, et ejusdem libri cap. 24, quæque ibi
 adnotavit Valesius. Ab si hymnus sequens a Pal.
 mss. et Nov.; habent Reg. et B.

(75) Οἶαξ. Guil. Canterus legit : Οἶαξ νηῶν ἀτρε·
 χῆς, metro convenientius. II. SYLBURG.

(76) Αἰωνοχαρὲς. Αἰωνοχαρῆς, Bod., Reg.

(77) Παναγοῦς. Παναγνοῦς, Reg.

(78) Ζωῆ. Ζῶν, Bod., Reg.

Sancte, sis dux,
Rex, puerorum intactorum.
Vestigia Christi,
Via caelestis,
Verbum perenne,
Ævum infinitum,
Lux æterna,
✠ Fons misericordiæ,
Operator virtutis,
Honestæ vitæ
Deum laudantium, Christe Jesu,
Lac caeleste
Dulcibus uberibus
Nymphæ grajiarum,
Sapientiæ tuæ expressum,
Infantuli
Ore tenero
Enutriti,
Mammæ rationalis
Roscido spiritu
Impleti,
Laudes simplices,
Hymnos veraces,
Regi Christo,
Mercedes sanctas
Vitæ doctrinæ,
Canamus simul,
Canamus simpliciter
Puerum valentem,
Chorus pacis,
Christo geniti,
Populus modestus,
Psallamus simul Deum pacis.

In Pædagogum.

Hoc, institutor, offero sertum tibi
Orationis nexibus textum integris
E pascuis, quibus frui per te licet:
Ut artifex apicula, quando gramina
Vindemiat campis, labore ex utili
Ceram e favis domino suo dat optimam.
Nam sum licet minimus, tuus sum servulus,
(At te decet laudare leges obituas)
O rex, bonorum munerum mortalibus
Largitor, universitatis et parens,
Qui templa magni solus ornatam et poli
Molitus es, sermone connectens sacro;
Quique indicasti lumen et clarum diem,
Et quas fideles astra discurrunt vias,
Tum quomodo consistat æquor et solium,
Annique gyro tempora obliquo meant,
Et ver et hiemem et tempus æstivum, simul
Et fructuum autumnum parentem divitem;
Ornatum et edidisti inornato e chao,
Informi et e materia adornasti omnia:
Concede vitam a te datam semper bene
Componere, atque sic gratia frui tua,
Et facere tua divina mandata et loqui,
Laudare semper et tuam sapientiam,
Verbum manens tecum, quod adstat et tibi.
Ne me opprimas penuria, opes nec des mihi:
Sed id satis quod sit, mihi vive idoneum
Largire, Pater, et optimum ævi terminum.

✠ P. 313-315 ED. POTTER, 268-269 ED. PARIS.

(79) Ἀτρεκεῖς. Ἀτελεκεῖς, Bod., mendose.

(80) Χριστόγονοι. Χρηστόγονοι, Reg., Bod.

(81) *Eis τὸν II.* Hymnum hunc B. Pater Fellus, Oxoniensis nuper episcopus, inter fragmenta Clementis retulit, quæ simul edidit cum libro, cui titulus: *Quis dives salvetur*, Oxon. 1683; exstare autem admonuit sub ἀδῆλου titulo in codice quodam collectaneorum miscellaneorum ex Græcis poetis, in bibliotheca Bodleiana asservato. Eum præterea hymno præcedenti subjiciunt, Reg. et Bod.

(82) Πόνων. Seu potius πόνον.

(83) Ἀναξ βρ. Ἀναξ τῶν βρ. Reg., metro repugnante.

(84) Ἄστρα. Scribe ἀστροῖς. Utramque lectionem

A Ἄγιε, ἕγγυ,
Βασιλεῦ, παίδων ἀνεπάφρων.
Ἴγνια Χριστοῦ,
Ὁδὸς οὐρανια,
Λόγος ἀένσος,
Αἰὼν ἀπλετος,
Φῶς αἰδῖον,
Ἐλέους πηγὴ,
Ῥεκτήρ ἀρετῆς.
Σεμνὴ βιοτῆ
Θεὸν ὑμνούμετων, Χριστὲ Ἰησοῦ,
Γάλα οὐράνιον
Μαστῶν γλυκερῶν
Νύμφης χαρίτων,
Σοφίας τῆς σῆς ἐκθλιβόμενον,
Οἱ νηπίαχοι
Ἄταλοις στόμασιν
Ἄτιταλλόμενοι,
Θηλῆς λογικῆς
Πνεύματι δροσερῷ
Ἐμπαπλάμενοι,
Αἴνους ἀφελεῖς,
Ἵμνους ἀτρεκεῖς (79),
Βασιλεῖ Χριστῷ,
Μισθοὺς ὀσίους
Ζωῆς διδασχῆς,
Μέλπωμεν ὁμοῦ,
Μέλπωμεν ἀπλῶς,
Χαῖδα κρατερόν.
Χορὸς εἰρήνης
Οἱ Χριστόγονοι (80),
Λαὸς σώφρων,
Ψάλωμεν ὁμοῦ Θεὸν εἰρήνης.

Eis τὸν Παιδαγωγόν (81).

C Σοὶ τόνδε κάγω, Παιδαγωγέ, προσφέρω
Λόγοισι πλέξας στέφανον ἐξ ἀκηράτου
Λειμῶνος, ἡμῖν οὐ παρέσχου τὰς νομάς,
Ὡς ἐργάτις μέλιττα, χωρίων ἄπο
Βλάστην τρυγῶσα, χρηστόν ἐκ σίμβλων πόνων (82),
Κηρὸν δίδωσι τὸν γλυκὺν τῷ προστάτῃ.
Εἰ καὶ βραχὺς δ' ἐγὼ τις οἰκέτης γε σός.
(Δεῖ γὰρ σε τοῖς σοῖς εὐλογοῖν θεσπίσμασιν)
Ἄναξ βροτῶν (83) μέγιστε τῶν καλῶν δοτήρ,
Ἐσθλῶν χρηγέ, καὶ τὸ πᾶν κτίσας, πάτερ,
Ὅς οὐρανόν τε καὶ τὴν οὐρανοῦ μένος
Κόσμον τέθεικας, ἀρμόσας θείῳ λόγῳ.
Ὁ δεῖξας αὐτῆς ἡμέραν τε καὶ φάος,
Καὶ τὸν πολοῦσιν ἄστρα (84) νημερτῆ δρόμον.
Εἰ τῷ δ' (85) ὅποι γῆ καὶ θάλασσα προσμένοι (86),
Τρόπων τε καιρὸν εὐστόχως δῆσας κύκλι,
Ἔαρ τε καὶ χειμῶνα καὶ θέρος πάλιν.
Τοῦ τε μετοπώρου τάξιν ἐξηρτισμένην.
Ὅλον τε κόσμον ἐξ ἀκρομίας κτίσας
Ἵλης ἀμόρφου, τὸ δὲ τὸ (87) πᾶν καταρτίσας,
Αὐτὸς (88) ζῶήν τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς ἀεὶ βιοῦν,
Χάριν τε σὴν (89) ἀσφαλῶς παράσχε μοι,
Ποιεῖν τε καὶ τὰς σὰς λέγειν (90) θείας γραφάς,
Αἰνεῖν ἀεὶ σε καὶ τὸν ἐκ σοῦ πάνσοφον
Τὸν σοι συνόντα καὶ παρόντα σοι Λόγον.
Μὴ μοι καὶ (91) πενίαν, μηδὲ μὴν πλοῦτον εἶδου.
Τάξιν δὲ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
Πάτερ, παράσχου, καὶ καλὸν βίου τέλος.

exhibet Reg.

(85) *Ei τῷ δ'*. F. ἐνταῦθ', Fell.; εἴ τῷ θ', Reg., Bod.

(86) *Προσμένοι*. Προσμένει et προσμένοι, Bod.

(87) *Τὸ*. Abest a Bod., Reg., metro sic exigente.

(88) *Αὐτός*. Ille versus e Reg. et Bod. hoc modo scribi debet:

Αὐτὸς ζῶήν τε, καὶ καλῶς ἀεὶ βιοῦν.

Ipse vitam, et beate semper vivere.

(89) *Χάριν τε σὴν*. Scribe χάριν τε τὴν σὴν ex Bod. et Reg., metro etiam exigente.

(90) *Ποιεῖν τε καὶ τ. σ. λ.* Ποιεῖν τὰς σὰς καὶ λέγειν, Bod. Ποιεῖν τε τὰς σὰς καὶ λέγειν, Reg., quæ vera lectio est.

(91) *Καὶ*. Scribe δέ, ex Bod. et Reg.